

ବିଜ୍ଞାନଗଣ

ସାଂସ୍କୃତିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଓ ପ୍ରସାରଣ ସମିତି: ୧୯୭୧

વૈષ્ણવજ્ઞાન

વર્ષ - ૧૦]

આગ્રહ ૧૧૭૧

[અ ૨ : ૧]

અનુક્રમણિકા

૫૪ લેખ

નેપા

૮ કૃતલાકે જીવ સાત નારા, હોય છે

૧૦ પરિભ્રમણ

આશુતોષ

૧૨ સરકાર કે સરકાર ?

ગુરુદયાન મહિનક

૧૩ જપાની કવિના વિશે

પ્રતા મનુવેંદી

૧૫ કાલિકા

દિગ્વીષ ગાંધી

૧૭ બાળે નામે

જગનનાથ પરમાર

૨૨ અનાગી ત્યા

ઈ

૨૩ નવક પત્રી

૨૭ શાહનામા-એ-ફિરોસીના એ પાત્રો મણિભાઈ વોરા

૨૮ જીવનનું મહત્ત્વ

૩૩ રાજા હરિશ્ચન્દ્રની વાત

ડોનરરાય માકડ

૩૫ મૂળ રોજની દવા જ નથી ?

૪૫ વાણીની પ્રતિમા

વિષ્ણુ વૈષ

૪૬ અનુભવ

સિ

૫૮ પાના-૩

રાજા

ઈન્દુલાલ ગાંધી

પ્રાનિ

મ. ૧ મકેડા

મનિ-સિનિ ॥ વિનું

ઉ. ૧૨

સૂચના

[આલોકને]

દર માનની બારમી તારીખે અક પ્રસિદ્ધ વાપ છે

૫૬૨મી સુધીમાં અક ન મળે તો પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જણાવવું અક શિલ્પિકા પછે તો મોકલારો.

અમે તે મળેને માલક થઈ શકાય છે

આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ જતા વિવાદો જે તે લેખકના છે સપાદક તે વિચારમાં સમાન છે જ તેમ માનવું નહિ

[લખકોને]

‘વૈષ્ણવજ્ઞાન’માં સંસ્કૃતિ, કલા શિલ્પ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે

લખાણ તારક, શૈલિક તાનું હોય એવી અપેક્ષા થય છે કાગળની અક માન્ય શાલીથી લખા.

લવાજમ

દશમા [સ્વલ] ૮ રૂપિયા

પરદેશમાં સો ગ શિપિત

‘વૈષ્ણવજ્ઞાન’

૨-રામકૃષ્ણન ૧૨

રાજકોટ-૨

પ્રકાશક, મુદ્રક, માલિક ધીરેન ગાંધી સંપાદક નરેન ગાંધી ૨, રામકૃષ્ણનગર રાજકોટ-૨
મુદ્રણ-પ્રકાશન સંસ્થા સુરેષ મુદ્રિકા, રેષસકોલ રોડ રાજકોટ

સિધિયા સ્ટીમ
નેવિગેશનના અઢાલો
આપનો માલ-મામાન—
ય હે કોઇપણ પ્રકારનો—
ફરિયાના કોઇ પણ મોટા
જડે લઈ લઈ છે
સિધિયા ના કડપી અથવા
અઢાલો આપનો માલ
સુરક્ષિતપણે કડપણા અને
સાચીપણાથી વિપોરિત
મથલે ખરોચાડે છે

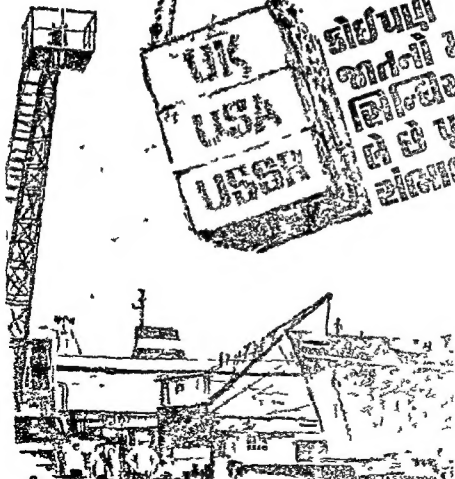
ફરિયાના સ્ટીમ
ભારત ૫ કિંગડમ ઇન્ડિયન-યુરોપ
ભારત સ્ટીમ
ભારત-અમેરિકા (એટલાન્ટિક અને અખાલવા જારનો)
ભારત પૂન કેનેડા એટ લંડન
ભારત પેસિફિક (પૂન થાઇ)
ભારત ઇન્ડિયન
ભારત-એટલાન્ટિક ઇસ્ટન મેડિટેરિયન અઢાલો

ભારત પશ્ચિમ એરિય (અખ વ)
કાઠાની સેવા
જ રત ૫ કિંગડમ ન બર્મ સિડીય

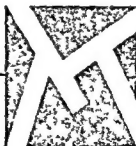
ધી સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
સિધિયા કાઉચ મેલાડ મેરેટ મુખર્ષી ૧
ટેલિગ્રા ૨૧૮૧૧ (૧૨ લ ઇન) ૮૯૬૫ ૨૨૦૫
સિન્ડ્રલ મેન્ડ બિલિંગ ૩૩ મેલાન મુલ ૫ રોડ
કલકત્તા ૧ ટેલિગ્રા ૨૨૫૮૨૨ (૪ લ ઇન) ટેલેક્રા: ૩૦૫
૧૦, મેર બામ નયલી નવી કિલ્લી
ટેલિગ્રા: ૧૧૧૨૬૬, ટેલેક્રા: ૩૨૨
ફરિયાના લખાણ મુખ્ય જારોમાં બેન-રો ડે

જે
સિધિયા
(સા પના ૧૯૧૯)

કોઇપણ
જાનનો માલ-
સિધિયા
મે છે પૂર
સંભાળ!

સ્ટીલ ડાસ્ટિંગ રોલ્સ પ્રોડક્ટ્સ
 રિન્ડ ટોસ્ટીલ
 ઈ.ઓ.ટી. અને બીજાં કેઈન્સ
 ઇલેક્ટ્રિક આર્ક-ફર્નેસ ખોડીઝ
 ફાઉન્ડ્રી અને ઇમેન્કલ
 ખાન્ટ ઇકવીપમેન્ટ

ગુડ્સ એડવર્ટીઝ યોત્નાદ

પ્રકાશન અને ડિસ્ટ્રીબ્યુશન તિથિ ૨૦૨૩ ડી ૨૦ મેમ્બર

THE INDIAN ALUMINIUM CABLES LTD.

F-40, N D S E (Part-I)
NEW DELHI-49

Leading Manufacturers of :-

ALUMINIUM CABLES STEEL REINFORCED
CONDUCTORS AND ALL ALUMINIUM CON
DUCTORS. USED IN POWER TRANSMISSION
LINES FOR RURAL AND URBAN ELECTRI-
FICATION PURPOSES

Playing its humble part towards the prosperity of
the nation,

WORKS

Delhi Mathura Road,
12/1-Milestone,
Aurangpur,
Fridabad (Haryana)

G. T. Road,
7/1-Milestone,
GHAZIABAD (U. P.)

Grams · NIKKISAN

Phone : 624291-92-93

TELEX No. 031-7249

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોથ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન ૨૨-૧૭૭૨ આમ NOBISUCE

મિત્ર સ્થળ

રેલ્વે સ્ટેશન, બગાડા,

૧૫ ઓ નાગાઇપુર

જિ. ચંપારન (બિહાર)

(ગ્રામ KANORIA)

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓપરેટીવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેન્ક લિ.

(રજિસ્ટર્ડ એક્ટિસ - અમદાવાદ)

૪૮૬, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા
અમદાવાદ-૬

સહકાર, ૭ વન
ટેમરલાઇ રોડ,
રાજકોટ

ગુજરાતના ખેડૂતોને જમીન વિકાસના કામ માટે
૩૧. એકે અખળ અને ચાર કરોડનું ધીરાણ કરેલ છે.

અમાર સુધીમાં કરેલ ધીરાણની વિગત

	સંખ્યા	કરોડ-લાખ
[૧] નવાકુવા	૧,૪૮૪૩૮	૩૩ ૩૮
[૨] જૂના કુવા	૩૧,૦૮૮	૨ ૮૪
[૩] ઓર્થોએક્ઝન		
ઈલિ મોટર્સ	૧,૩૪,૮૮૦	૪૦ ૬૪
[૪] ટ્રેક્ટર્સ	૩,૧૫૩	૫ ૭૦
[૫] અન્ય	—	૧૪ ૪૪

સમગ્ર સંખ્યા ૭૩૧,૦૬૪
બેંકની શાખાઓ ૧૮૧

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

હરિમસાદ હ. ત્રિવેદી
આઈ. એ. એલ. સીટીંગ્સ
મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

ઉદયભાણસિ હાટ
મુવરાજસાહેબ ઓફ પાન દિર,
પ્રમુખ

हार्दिक शुभेच्छाओं के साथ .

आदित्य मिल्स लिमिटेड
इन्डिया अेक्सचेंज
कलकत्ता-१

૦ શ્રી શારદાગ્રામ ૦

આધ સરઘા :- શ્રી શારદામ દિર-કરાચી

સુભર્ણ જ્મતી વર્ષ ૧૮૭૦-૭૧

- ૦ દેશ પરદેશના ગુજરાતી બાળકો માટે છાત્રાલ સહિતની અઘનન શિક્ષણ સાધનોથી સ પલ સ રઘા
- ૦ ૧૧૦ એકના ઉઘાનો વચ્ચે વિસ્તરેલી આ સરઘા ંવનના સર્વોચ્ચ મંડનરને સર્જનારા આશ્રમી વાતાવરણ વચ્ચે ઉચ્ચ કોટીની પબલીક સ્કૂલની પણ મધી વિશિષ્ટતાઓ ધનવે છે

શ્રી. સી. સી. ંદ્ર વિવિધવક્ટી વિનયમ દિર
Multipurpose Residential High School

- ૦ સર્વોચ્ચ વિકાસ આપનારી અઘનન કેમ્પસી દારૂ એસ એસ મીનો અબ્યાસક્રમ
- ૦ એસ એસ સી ના સર્વસામાન્ય અબ્યાસક્રમ ઉપરાત તેમાં નિયોજિત ખેતીસાડી, રિગા અને લલિતકાના નિશિષ્ટ અબ્યાસક્રમોનો પ્રમધ
- ૦ ધોરણ આક્રમથી રિગાલના સર્વોચ્ચ શિક્ષણ સાથે ચાતુ વર્ધી સરકાર માન્ય કેમિકલ રેકનાસીઝના ઉચોગ કેન્દ્રત શિક્ષણનો સમાવેશ
- ૦ અ એજ શિક્ષણની વિશિષ્ટ વ્યરઘા

ગુજરાતી ચાર ધોરણ જેમએ સર્ગ રીતે પૂરા કરી હોય અને જેમના ઉમર ૧૦ વર્ધી ંદ્રી ન હોય તેના બાળકોને તેમની ંગ્યના ચમસીને વિનયમ રિગા-વિનીત-એસ એસ સી સુધીના વર્ગો માટે માર્ગિત સખમા પ્રવેશ અપાય છે

૦ મગવાપતન-લોકશાળા ૦

Residential Post-Basic Institute

ગુજરાતી ચાર ધોરણ પૂરા કરી પ્રવેશ મેળરતો વિઘાર્થી ખતીસાડી અને સમાજ પુન નિર્માણના અબ્યાસક્રમ સાથે સર્વોચ્ચ શિક્ષણ મેળીને સાત રો એસ એસ મી ધાત છે

સાન્દર્યધામ શારદાગ્રામ એટલે-

- ૦ હરિયાળી પ્રકૃતિથી સદાય હસતુ, સ્વરઠ અને વ્યરિયન સવમદીલ અને સ્વસ્થ ઉપવન નગર
- ૦ જીવનની કનાતુ સધનજેત
- ૦ સરકાર કે દેની મગોત્રી
- ૦ આદર્શ કલ્યાણગ્રામતુ વારતવિક ચિત
- ૦ પ્રકાશ અને પ્રકૃતિનું ચેતનાલય
- ૦ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું પ્રાણવન અને પ્રેરકત ન
- ૦ પૃથ્વીપૂજ અને ગોપપૂજનનું ગોકુલ
- ૦ મહાકવિ કાલિદાસના કવવાશ્રમની વાદ આપતુ નદનન
- ૦ સુસ વાદી સદકારનું જીવનસ ગીત રેલાતુ કાચ

શારદાગ્રામમા વિઘાર્થી મેળવશે

- ઉચ્ચ કોટિના શિક્ષણ સાથે-
- ૦ નીચેથી અને ખડતલ શરીર
- ૦ સમજતા વ્યવસ્થા અને સુરહતાના પ્રવક્ષ પાક
- ૦ નવા પ્રયોગો અને નવા પ્રરઘાનો માટે જરરી આયોજન શકિત
- ૦ સમાજ જીવનમા સુમેળ અને સુસાસ પ્રસરાવે તેતુ સદકારથીય માનસ
- ૦ શુદ્ધ કલ્પની નમના, સ્વરઘ ચિતની પ્રસખતા અને જીવનની ઉતાર ભાવના
- ૦ આતિથ્યભાવ અને મેવારવિતિ
- ૦ નિર્ભયસની, સાદુ, પવિત તથા સુદર જીવન જીવનાની તાલીમ
- ૦ વિવિધ લલિતકળાઓનો સહજ શક્તિમાં વિકાસ
- ૦ આશ્રમી ગદજીવનના માધાગુ ગુરજનોનો સરકારી સહસાસ અને માર્ગદર્શક સદકાર

આક્રમા ધોરણ પછી આર્થિક જરરિતાનામા સુપાત વિઘાર્થીઓને ઉદાર સિખવૃત્તિઓ

- સરઘાનુ નતુ સત તા ૧૪ મી જુને શરૂ ઘાય છે -
પ્રવેશ મેળવવા માટે

દેશમાં રા ૧ ના ઘનિઘન પોખ્તન ંદ્રર અને પરદેશમા શિ પ ના શિ પો ંદ્રર

તાર * સાથે લમો - *
Niyamak
SHARADAGRAM
Mangrol (saurashtra)
via MANGROL-7

નિઘામક
શ દ ગ્રામ
પોસ્ટ - શારદાગ્રામ-સૌ ગુ રાઠવ્ય

રેલ્વે સ્ટેશન - કેરોલ
હવાઇ સ્ટેશન - કેમોલ
સાગર બર - વેરાવળ

હુધે આપની ઈચ્છા પ્રમાણે અને અનુકૂળ પદ્ધતિએ આપ બચત કરી શકશો દેના બેંક જાહેર કરે છે આપની જરૂરતને અનુકૂળ દે નવી બચત યોજનાઓ

માસિક સેવિંગ્સ-કમ-એન્ડ-સુધી યોજના

૧૫૦ સુધી આપો નિયમિત માસિક આવકની જોગવાઈ કરી આપની આ એક ઉપતાવાર બચત યોજના કે દરેક મહિને રૂ ૧૦ અથવા એના ગુણકની રકમ રૂ ૩૬ ૩૬ ૪૮ કે ૬૦ મહિના સુધી અથવા આપની માસિક બચત કરતા ૧૩ ૨૦ ૨૮ અથવા ૩૭ મહિના સુધી દર માસે એવડી રકમ પાછી મેળવો મા ગળના પ્રમાણ આપને આકર્ષક ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ મળશે આપની નિવૃત્તિકાળની યોજના અથવા બીજા ઉદ્દેશ માટે આવકમા આ એક ઉપમ ઉમેરો છે

વિવિધ લક્ષી ડિપોઝિટ યોજના

આ યોજના પ્રમાણે આપના પગારના એક ભેટ ૧૧ જ નિયમિતતાથી નિમિત માસિક આવકની આપને જોગવાઈ મળી શકે છે રૂપિયા ૩,૦૦૦ અથવા એના ગુણકની રકમ ૩ વર્ષ માટે ડિપોઝિટ કરે અને ૩ વર્ષ સુધી દરેક મહિને રૂ ૧૬ ૨૫ અથવા એના ગુણકની રકમ વ્યાજ તરિકે મેળવો આપની મૂળ ડિપોઝિટ જેમની તેમ જળવાયે રહે છે આ રીતે ચયેલી આવક આપ આપના બાળકોની શિક્ષણ હી અથવા આપના વીમાનુ પ્રીમિયમ ભરવા અથવા આપના ઘરખર્ચમા ઉમેરા તરિકે વાપરી શકશો

વી તો માટે આપની નજીકની દેના બેંકની શાખામા મળો અથવા પત્રવહેવાર કરો

દેના બેંક ના બીજા બચત યોજનાઓ

બચત માત્ર	૪% વ્યાજ
સમીર ભચત ખાતુ	૪% વ્યાજ
ફિઝિકલ ડિપોઝિટ	૪.૩% થી ૭.૩% વ્યાજ
ફિઝિકલ ડિપોઝિટ યોજના	{ ૫.૫% થી ૭% ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ

આપની બચત આપને સલામતી બહે છે
આપની બચત રાષ્ટ્રીય પ્રગતિને પહે છે

દેના બેંક

હેડ ઓફિસ દેવકરભ નાનછ બિલ્ડિંગ્સ,
૧૭ હોર્નિમેન સર્કલ, કોટ મુબદ-૧

વૈધ્યાવજ્ઞ

ઉદ્દેશાત્મનાત્માત્મ

કેટલાક છવ સાવ ન્યારા જ હોય છે.

સામાન્યતઃ : છવનમાત્ર સુખના લાવડુ હોય છે, દુઃખ ટાળવા હવ છે. આરમ્ભ કરું, સુખમાં રહું અને કરીયે તકનીક ઉઠાવવી ન પડે એટલી જ એની ધુન્ડા હોય છે. પરંતુ કેટલાક છવ સાવ ન્યારા જ હોય છે. એ દુઃખની પરવા નથી કરતા. એમના આનંદનો સ્રોત છુદો જ હોય છે. એ આનંદના ઉન્નાદમાં એવા છવ સંસારના સુખદુઃખની પરવા નથી કરતા. મરણ તો એમની ગણતરીમાં જ નથી હોતું. સુખ પોતે દોઢી આવીને વળગી પડ્યું તો પણ તેને ઠોકર મારીને એ આગળ વધે છે. દુનિયામાં કોઈની મક્ક ન મળી તો પણ હિમ્મત નહીં યમાવના પોતાના માર્ગ પર જ આગળ વધે છે. જાણે કોઈ અદસ્ત સાથી એમને ધીરજ આપે છે, અને એમની દરેક પ્રકારની દેખરેખ કરી રહ્યા ન હોય! ન્યારે નિરાશાનું ઘોર અંધારું છવાઈ જાય છે ત્યારે એવા છવોને કોણ જાણે કયાથી પ્રકાશનું એક કિરણ દેખાય છે. અને તે તરફ કિરણની ધૂધળી દિશા તરફ આગળ વધતાં અંધારું કેટલું ગંધન છે તેની એને પરવા નથી હોતી. આગળને જે રીતે માનું દર્શન થતું રહે છે, ત્યાં સુધી આસપાસ વધતા સંકટો નથી દેખાતાં, અથવા દેખાય તો પણ તેમની તે પરવા નથી કરતો, તે રીતે એ છવોને આ દુનિયાના તે પારનું અને

ઈશિયોને અગ્રોચર કોઈ આશ્વાસન મળતું રહેવાને કારણે કોઈપણ આશ્વત્તા કૂદી પડતાં તેઓ જરાય પાછી પાની કરતાં નથી. જેને અમરપદ મળ્યું, તે ચિરંજીવ થઈ ગયો, એ જેમ મોતથી ડરતો નથી, અને કોઈપણ આશ્વત્તા વહેરી લે છે - જગત્તર એવી જ સ્થિતિ એ છવોનાઓની હોય છે

જ્યા

છેલ્લી તક

લોકસભા માટેની પાંચમી ચૂંટણીએ લોકમતનો છેલ્લો અંકારો બતાવો આપ્યો છે. રાજ્યોમાં કેટલીકે ફર ચૂંટણીઓ થઈ. આશાસન અને ગયાતમોએ પાટ-લીઓ મઠવી બદલીને તેના જૂઠ્ઠા ભોલાવી દીધા. અંધુરામાં પૂર, વડપ્રધાન નરસિંહજી સિંહ ચાટે જે પગલાં લેવા માંગતી હતી, તેનો વિરોધ લોકોના પ્રતિનિધિઓએ લોકસભામાં કર્યો અને વાતવાનમાં શુભ્રિમ ગાંઠના બારણાં ખખડવી, પાવલિન્ટનું ગૌરવ ઘટાડી નાખ્યું. ચૂંટણી સમયના તકરારો ભેગાં છે અને લોકોને ઉત્તરવાની જાણ હતી તે ચકોર મતદારો આખા રેશમાં સમજી ગયા. સૌને એક વાતની પ્રતિતી થઈ ગઈ કે દિનિદરાને કદાચવા ભારતભરના મઠો એકઠા મળ્યા છે એટલે નકકી એ બાઈ ભેગમાયા ઠોલી જોઈએ ! અને સૌએ તેમને જ મન આપ્યા. ભલે આખા સવા લોનો સવાજ જ હવે આવીને ઊભો છે, અને ગરીબોને ઘટાવવાની, મંદિરા છૂટ કરવી પડશે. બોડારોને રાજી આપવી પડશે ઘર વિનાનાને જુ પડું આવી દેવું પડશે ભાવો નીચા લાવવાના રહેશે ગરીબ શીમંત અને તે ભેળું પડશે સામેસામે કીચત ગરીબ ન અને તેનું ધ્યાન રાખવું પડશે ટૂંકમાં, લોકશાહી શેતરઘમાં માનની જનતાએ સરકારને એક ઉદ્દેશી તક આપી છે અને તેનો કદુપપોજ નહીં થાય તો લોકોનો મિળજ તો પ્રગટ થઈ ચૂક્યો છે. તેઓ કીચ આણું રવીપરશે નલિ-વધન પ્રમાણે બધું આપવું પડશે-ચૂંટણી વખતે માથેલમાં જે પ્રમાણે લખાવું હતું, -મેનિફેસ્ટોમાં-તે આ કુ રર-બાઈનું માથેનું જરપાપ ૧૬૦૦ છૂટકા. સૌએ સાથે લેડ બકી છે.

શેષો અને મળશે

અધિયાએટ રિથે આ કૌલમાં જે લખ્યું હતું તે લેખે લાગુ અણી આનંદ થાય તે ફેચવાધિક છે. નિરાશ આશામાં ફેરવણી જાપ અને આશા નિરાશમાં

એવી આ તેલની કમણી છે. પીળા ચોનાની થોપ કદાચ સહેલી કયો પચ્છ અણ સેનું લોપનું દુર્ગમ છે. અધિયા-એટ પછી તાપી અને મોમને લાઈ વિસ્તારો ક્રમશઃ આ દાયકામાં ચકાસવા પડશે. ખતીજ તેલની ખામતમાં ભારત પગભર થઈ જાય તો ફેશનું તે પરમ સદ્ભાગ્ય, દરિયાઈ શાસ્ત્રમાં માટે એક જુદું જવજવા તંત્ર થવે જરૂરી મનશે-એટલું જ નહીં પણ નાણા, સાધનમાયણી અને સાનકોશલ જરૂરથી ક્રેકડા કરવાની કામગીરી બાથ પર લેવી પડશે. લોપચાલી કુ નથી મળતું ? મૈત્રુરમાં પશ્ચિમ ઘાટી ઉપર ચીકમનુર જાલ્યામાં પર્વત ઉપર ૧૮૦૦ મીટર જેટલી ઊંચાઈએ કાચું પોલાદ વિપુલ પ્રમાણમાં મળવાની શક્યતા ઊભી થઈ છે. ‘કુદેપુખ’ સિખરમાં ન ખૂટે એટલે વિશાળ કદમાં ભારત સરકારના ખનિજ સંલોપન વિચલે લેપી કાઢશે ! અને અલી દુનિયનો એક મેટામાં મેટાને નિરાસ ઉલોગ વિકસી શકે તેમ છે જપાન અને અમેરિકન નિષ્ણો. મોનાં મદદથી. ૧૯૬૮થી અહીં ખરમિા કાંઈ નાથી રહ્યું છે સો કરોડ રૂપિયાની આ પોજના પરિપૂર્ણ બનતાં મેલેલોર બ દરેથી ૨૨ લાખ ૫૦ કરોડની નિરાસ થઈ ચકશે. પોજના એવી છે કે પાઈથ લાઈન દારા ફરિયામાં પંદર માર્ગ દર રવીપરમાં અચાનક વિશાલ નિક પદ્ધતિ દારા, લોપામિશ્રિત ભૂકી ભરવામાં આવશે. મૈત્રુર ઓલોવિક રીને આગળ લેપું છે જ અને આ વિપુલ ખતીજ લંપતિ પર્વતમાલમાંથી મળતાં તે રાજ્ય ભારતમાં સર્વપ્રથમ સ્થાન મેળવે તો વાગ્યે જ અથર્ થશે. કુ-રને આ સમયને છૂટે કાંઈ મમ્બકિ આપી છે-અને તે પણ દરેક લેપમાં.

કેવાઈ કળીનાં ૩૮ વર્ષ

ભારતના ઘરાઈદળે ૩૮ વર્ષ પૂરા કર્યા તેથી તેની સિક્કિ આંખેઆપ સાચી થતી નથી વામનમાં તો અનુભવ અને કપરો કમેલો જ ઘરાઈદળના મારે શકિતમાં વધારો કરે છે. ભારતની ભાજપ પ્રકાર ત્યારે

નિરાશીતોને ઘર આજણે ઠાવવામાં વિમાનીદળે સારી કામગીરી બજાવી હતી. ૧૯૪૭ની કાર્મરની વણઈમાં પણ વિમાનીદળની ચકાસણી થઈ. નેફામાં માંએ ટેકરામાં પ્રદેશમાં આઠ હજાર માઈલમાં બળવાખોર આક્રમકોથી નાગરિકોને બચાવવા વિમાની દળે કામગીરી બજાવી હતી ચીનના આક્રમણ વખતે માંદા અને અચકત લોકોની હેરફેર માટે હવાઈદળના હેલિકોપ્ટરોએ ૧૭૦૦૦ ફૂટની ઉંચાઈએ ઉતરાણ કરી રેકર્ડ તોડ્યો હતો કુદરતી આફત અને વિકટ પરિસ્થિતિમાં માનવતાના કાર્ માટે વિમાની દળે હમેશાં મદદ કરી છે ચોપાસામાં ભારે ભારે રેલ્વેમાં ભગણો પડે છે અને ગામડાંઓ તેમજ મુશ્કેલી અટવાઈ પડે છે ત્યારે તેમને મદદ પરીચાડવા માટે વિમાની દળ તૈયાર જ હોય છે ૧૯૬૪માં હુનુપકોડીના પ્રવલ વખતે તેમજ ગમે વર્ષે ગુજરાતમાં અતિશયિતે હાલકાર મહાબ્ધો ત્યારે લશ્કરી વિમાની દળે પ્રથમનીય સેવા બજાવી છે આપણા પડોશી નેપાળ તથા સિંધોને પણ ભાંગાના ભેડે બનીને ભણાને સમયે મદદ કરી છે સર્વે ઓફ ઈન્ડિયાને નક્કા ગનાવત માટે યજ્ઞ વિમાનીદળ અમુલ્ય સેવા આપે છે અને સખામય ઉડવનો કરી ફીક્મ દ્વારા ફોને નિસંકેત ઝડપી લે છે. રાજસ્થાનના રસ્તેને આજન અટકતું અટકાવી દેવામાં વિમાનીદળે ભાત ભજવ્યો હતો અને રેતીમાં માઈલોના માઈલો મુખી રણમાં થની વનસ્પતિનો દાડ વાવવામાં મદદ કરી હતી ભારતના ઘણ સર્વાવલ લશ્કરી સેના પતિ પુર્વે કમાન્ડમાં હતા ત્યાર નેદા, નાગાવેન્ડ અને મીઝા પ્રદેશમાં તમના લશ્કરના યાત્રિકોતોએ કેળવણી અને ખેતી જેવા સામાજિક કાર્યો હાથ પરીને એ પછાત પ્રદેશને આજન લાવવા અપૂર્વ કામગીરી હાથ ધરી હતી. આજે ભારત પોતાના વિમાનો બતાવી શકે છે ભારતનું સુપર સે નિક HF 24 “ માડુત ” તેમજ મિગ- ૧ વિમાનો મવાઈદળમાં મોટા ભાગની રકનોડ્રોનો પૂરી પાડે છે જે કે લગણક વિમાનોની બાજતમાં હજુ ઘણ કરવાનું જાડી રહે છે અને અવ નવી થોપા.

અનોઓ સ્વયં વર

મધ્યપ્રદેશમાં ‘જા બુઆ’ ખાતે યોગીના દિવ

સોમાં જે મેળો ભરાય છે તે વિધિષ્ટ છે એટલું જ નહિ પણ સાથીની પસંદગી કરવાની બાબતમાં આદિવાસી અને બીજા બધા કોમાં તમયની સાથે નવી પરતુ આજન પણ જઈ શકે છે તેની પ્રતીતિ કરાવે છે આ મેળામાં ભાવિ વરરાજાઓ અને વધુઓ મોડ શમગાર તજીને આવે છે નૃત્યની મહેતોજ જમે છે. ખાણીપીણી તો હોય જ મોટા ભાગના વરરાજાઓ તેમજ સોભાગકારિણી કન્યાઓ મેળામાં જ સાથીની પસંદગી કરી લે છે અને ત્યાંથી જ મધુરજની આજવા જાય છે અને લોડાં સમય પછી જ્યારે પાછા ફરે છે ત્યારે રીતમર વરવધુ બનીને ઘર માટે છે જે લાડી-લાડો અને લાડીઓ આમાં રહી જાય છે તેમનો મેળ પછી તો લાભાજક રિવાજ પ્રમાણે પૈસાની લેતી દેતી લઈને લાય છે, અને વધુને ધરમાં લાવતા લેધી ત્રણ હજાર રૂપિયાનું ખર્ચ લાય છે આ પ્રદેશ ઘણે પછાત છે, જરીથી અને બગાનનું પ્રમાણ પારાવાર. ખૂના-મરકી રોજની બનાવ આર્થિક રીતે માન્યમાં ન આવે તેલેલો પછાત સામવાદીઓને અને માઓના ચેલા-ઓને મારક આવે એવો પ્રદેશ તેમાં આ ઉન્નય એકજ આચારના કિરણ જેવો બની રહે છે વસતિ વધારી એટલી ઝડપે લાય છે કે કુટુંબ નિયોજનવાળાનું ધ્યાન ખેંચાયુ નથી તે એક પ્રશ્ન બની રહે છે.

શારદાગ્રામ

ગોરાદની અલ્લેડ શિક્ષણ સંસ્થા લારદામામને તેની કરોલીની મરકિઈ માથે જણતાં ૫૦ વર્ષ પૂર્ણ થાય છે આ સંસ્થાના કેન્દ્રમાં શ્રી મનસુખરામભાઈ જોબનપત્રા નામની એકજ વ્યક્તિ છે એવો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આવી નમુનેદાર વિરાટ કેળવણી સંસ્થા જે જોગેમાં પાથ કરી છે-અને જેવી મીર્ નરી રહી છે તે પ્રત્યે અ અર્થ પ્રગટ થવા વિના રહેતું નથી સરકાર તરફથી મન્દ મજતી હોય તો પણ આવુ ગચ્છ સચાલન અને નક્કર પરિણામ જેવા સાંપડે નહિ સ્વચ્છતા, શિક્ષન, નિર્ગમિનતા, આલ્ચ રીતભાત, પ્રાચીન-અર્ધાચીનનો સુમેળ. વિદ્યાની વ્યવહાર ઉપચો-ગિતા; નર્મ તાલીમ ઈત્યાદિ એકસાથે રુચિકર સ્વરૂપ-માં યાત્રિનકેતન જેવી કોઈ રસીખરીસ ધ્યામાં જેવા મળે તો ! બાકી અહીં આવીને બધું નગરે જોઈ

સરકાર કે સહકાર ?

ગુરુદયાલ મલિક

સ્વતંત્રતા માણસને ધરતરથી મળેલું એક અમૂલ્ય દાન છે. એ એનો સુખ પ્રાણ છે. કોઈ માણસ પામે કુબેર સરખું અપાર ધન હોય, પરંતુ તે શુભામ હોય તો તેનો આત્મા ધનનો ઉપભોગ કરવા છતાં અસતુષ રહે છે, કેમ કે, જરૂર સોનાની હોય તો એ આખરે તે જઈ જ છે, કેમ કે તે એની સ્વતંત્રતા છીનવી લે છે.

પરંતુ સ્વતંત્રતા તો એક તલવાર જેવી છે. તેને સારી રીતે 'ચલાવતાં' આવશ્યુ જોઈએ એક વીર પુરુષ પોતાની તલવાર કેવળ એક વિશેષ ખેડવી સફળતા માટે જ ચલાવે છે—એટલે કે ઉચ્ચ લક્ષ્યની વચ્ચે ને અતશય આવે તેને દૂર ક-વા માટે એ જ રીતે સ્વતંત્રતાનો મુખ્ય ઉપભોગ ભક્તિના વિકાસ વચ્ચે આવતી અસત્યો દૂર કરવામાં જ છે.

મતુષ્યના સર્વગીયુ વિકાસમાં તો સૌથી મોટો દુસ્ત્રમ એનું પોતાનું શ્રદ્ધાન અથવા અદ્ભુ છે કેમ કે, જ્યાં સુધી તે પોતાની ખુદીને ભરમ નથી કરતો ત્યાં સુધી તે ન તો ભગવાનને પામી શકે છે ન તો પ્રભુને પરિવાર-માનવજાતિ-ની સાચી સેવા કરી શકે છે.

એ સાચું છે કે કોઈ વિરલ વ્યક્તિ જ- માધીયુ જેવી-પોતાની ખુદીને એ રીતે ભરમ કરી શકે છે કે તે ખુદ પોતે યન્ય યમ જાય અને એ યન્યનામાં પોતાના આત્માને-જે પરમાત્માનો એક પગ અંશ છે-ઓવખી શકે પરંતુ એ પશુ એટલું જ સાચું છે કે તે પોતાની ખુદીને કાળમાં નહીં રાખે તો ખુદ તેને ભરમ કરી દેશે એનું પરિણામ એ આવશે કે ને સ્વતંત્રતા એને પોતાની એક દોપાલિ બનાવવામાં મદદ આપવા માટે પ્રભુ તરફથી દાનરૂપ મળી છે તે જીવનને એક દાવાનભર્મ પહોં નાખશે.

એક ગુનામ, બન્ધારે તે મુકત થઈ જાય છે, ત્યારે પ્રથમ તો તે પ્રાણ એમનો સ્વાર્થ શ્યા જાય છે કે ખીલ્મોની આગની ઝૂંદરાય મંદી પડે છે. પરંતુ બન્ધારે એને એનું જ્ઞાન થઈ જાય છે કે એનું

ખીલ્મો સાથે ઢળીમળીને રહેવાનું છે તથા એના વિના એનું જીવન વિકાસ નહીં પામી શકે અને વ્યર્થ જેવું થઈ જશે, ત્યારે તે પોતાની ખુદીને ખીલ્મી સેવાના રૂપમાં બદલી નાખે છે. એ રીતે એનામાં સહકારની ભાવના જન્મે છે.

ગુલામોની પોતાની ધ્વજ કદી પૂર્ણ થતી નથી. તેઓ ખુદ પોતે નથી ચાલતા. એમને બન્ધારે કોઈ ચલાવે છે ત્યારે ચાલે છે એ જ કારણે એમનામાં સહકારની રૂતિ અલ્પવિકસી જ રહે છે. તે દરેક બાળતમાં સરકાર તરફ જુએ-જે એના પર ચાસન કરે છે. સરકારને જ એ લોકો પોતાના મા-પાપ સમજે છે પરંપરના બાતમાવથી એ લોકો પરિચિત નથી હોતા એટલા માટે ગુલામ ક્યા તો સરકાર સામે એકખીલ્મી ચાલે કરે છે અથવા પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા માટે સરકારની ખુશામત કરે છે એમને દંભેશ પોતાની જ ચિંતા હોય છે, ખીલ્મોની ભવાઈનો રતીભાર પશુ વિચાર આવતો નથી.

આપણે ભારતવાસીઓ આને સ્વતંત્ર છીએ, આપણે ગુલામીથી મુક્ત થઈ ચૂક્યા છીએ. આપણે સ્વતંત્રતાનો ઉપભોગ કરતાં વીસ વરસ થયા આવ્યા છે. પરંતુ શું આપણામાં સહકાર-ભાવનાનો યોગ્ય વિકાસ થયો છે ? શું આપણે હજી ઘણી બાબતોમાં સરકાર સામે તાકીને બેસી નથી રહેતા ? બંધેને ખંડિનાઓ વહી જાય પશુ આપણા બામની એક નાનકડી અસ્થિત-જે આપણે પરંપરે ઢળીમળીને પૂરી કરી ચક્રીએ-જેમની તેમ જ આપણી તરફ નાકીતી રહે છે. આપણે દરેક જાગતમાં સરકારની નજી નાકીને બેસીએ છીએ ! આ બધું ક્યાં સુધી ?

આપણે સ્વતંત્રતાનો સારવિક રીતે ઉપભોગ કરીએ છીએ કે નહીં, એનો એક જ માપદંડ છે- એને તે એ કે આપણામાં ઉચિત સહકારની ભાવના વધી રહી છે કે નહીં ?

સહકાર કે સરકાર ?

જપાનની કવિતા વિષે

મગ્સા ચતુર્વેદી

‘કવિતા તો નિષ્પોનનો ધર્મ’ છે. કવિતા દ્વારા નિષ્પોનના લોકો પોતાના સ્વદેશીભિમાન, શૌર્યભાવના અને સૌંદર્યપ્રેમ કેળવે છે. કવિતા તેમના રોજિંદા જીવનની પાસાંથી છે.’

એક જપાની વિવેચક’ લખે છે :

‘અમારી ચિત્રકલાની જેમ અમારી કવિતાને પણ અદ્ય રેખાંકની જરૂર હોય છે. કવિતાના લાંબા છંદો સિવાય ટૂંકા છંદો પૈકી એક એકત્રીસ પદનો અને બીજો સત્તર પદનો એમ બે છંદો બહુ લોકપ્રિય અને પ્રચલિત છે. કવિતાની લોકપ્રિયતામાં નાત જત કામ કે વસ્તુના ભેદભાવ આડે આવતો નથી. છ વસ્તુનું બાળક શાળાએ જનું શાય તે પહેલાં એને અમારા ઉત્તમ કાવ્યો શીખવી દેવામાં આવે છે. આ રૂઝો પ્રતાપ છે અમારા કવિતા પાનેનો. poetry cards એમાં તો સિદ્ધ કાવ્યોના-સમાસ ઘડો હોય છે. એટલે કે કવિતા જાણે અમારી એક જાતની પ્રાકૃતિક રમતગમત છે; અને તે અમે પારસાથી માંડીને કબર સુધી રમીએ છીએ. કવિઓ નિષ્કલપવા સાડુ’ અમારે કાંઈ બહુતર કે વિદ્વાની જરૂરત રહેતી નથી, કવિતા તો સ્વયંભૂ જોવી છે. જાનુઆરી આગમન, ચંદ્રમાની ભરતી અને કુજ નો-મામા પર્વત પર વિસ્તરતા બરફ જેટલી સહજ અને સુંદર છે.’

અને એ કવિતા એટલે આદર્શ રૂપના સર્વ શુભોચી સંપત્તિ એવી ઉચ્ચતમ જાતિઓનું નિદર્શન, અને એ નિદર્શન સઘળા ઉદાર આચાર વિચારની રૂઝી-સરખું હોય. જૂની જપાની કવિતાએ સ્વદેશ-પ્રેમનાં મૂળ પોષ્યાં છે અને સાર્વજનિક કલ્યાણ અર્થે વ્યક્તિના આપલોગની હંમેશાં તત્પરતા બતાવી છે.

મોટા ભાગે જૂનાં કાવ્યો પ્રજાજીવનની કલેવત જેવા વર્ણ મૂકા છે, અને જે ઘડીએ તમે એ પૈકીનું એક કાવ્ય લોલો એટલે કોઈને કાંઈ દલીલ કરવાપણું રહેતું નથી એ સ્વચ્છ સત્ય છે, નામાં

કૃષ્ણીના જવાબ જેવું છે અને ઘણીવાર તો રાજ-નૈતિક, સામાજિક કે કૌટુંબિક વાદવિવાદોને સમાવી દેવાના ઉત્તમ સાધનરૂપ બને છે.

અમે જપાનીઓ મોટા હોઈએ કે છોટા, પણ અમારી જાતને સાહિત્યના સરળમાં સરળ રૂપ કવિતાની કડીઓમાં રેડી શકીએ છીએ. સમય બાળવા સાડુ અમે અમારા જીવનનું પ્રતિબિંબ કવિતામાં પાડવાનો પ્રેમ ધરાવીએ છીએ. અમારી લેખીમાં અમારી રીતે રચતી પેઠે પદમાં પણ અમારા નિતજીવનની પ્રેમાળ અને મળવી લાગણીઓ બતાવીએ છીએ. અમારા ઘરડાઓ ચીની સાહિત્ય, ચીની તત્ત્વજ્ઞાન અને ચીની કળાના ઉપાસક હતા અને એમાંથી પ્રેરણા પીતા.

ચીની અને અંગ્રેજી ભાષા અમારી શાળાઓમાં ફરજિયાત છે એટલે અમે એ બે ભાષાઓ લખી વાંચી શકીએ. પણ અમે પરબાષાઓ ‘હુ ગ્રીકી શકતાં નથી એટલે-ચીની કે અંગ્રેજી ભાષામાં અમારા પોતા-પણાને લેખીને પ્રગટ કરી શકતા નથી. એમ છતાં અમારું’ શાસ્ત્રીય પુનરુત્થાન કરનાર તો ચીની ભાષામાં લખનાર જપાની લેખક સાર્થ સા-યોહ ઘડો ચીની ભાષામાં કાવ્યો રચીને આ કવિ લેખકે ભારના વખતના રશિયા ઉપર વિજય મેળવવાનો માર્ગ અગાઉ સાફ કરેલો. એટલે એમ કહી શકાય કે ચીન દેશે આધુનિક જપાન બનાવ્યું છે અને રૂસના પંજમાંથી બચાવ્યું છે ચીની સાહિત્યે આમ અમારા ઉદ્ધૃત વિચારોને જન્માપ્યા છે, પરંતુ મુખ્યત્વે કરીને ચીની ભાષાના સાહિત્યે અમને વીરરસ કવિતા આપી.

વરસમાં એકવાર નવા વર્ષના પ્રથમ દિને જપાનનો બાદશાહ નવા કાન્સેનો એક વિષય પસંદ કરી જાહેર કરે છે અને વાર્ષિક હરીફાઈ માટે એ વિષય પર એકત્રીસ પદનાં કાવ્યો પોતાની શાહી કચેરીએ મોકલવા સમક્ષ પ્રજાને નોતરે છે. આરા કાર્ફકમને લીધે દેશમાં વસનાર કે પરદેશમાં રહેનાર

જપાનીઓને ઉત્સાહ થઈ છે, બધાં લોક અજબ જેવી રજભરતીએ અને નવીન સૌન્દર્યભાવનાએ રંગ્ય છે વસ્ત્રનું મીઠાઈઓ કરનાર કદાઈ લોક પણ નવા વર્ષની કેકમાં શાહી કાળ-વિષયની જ્ઞાન પાંડ છે. એ એક નૂતન ફેશન થઈ પડે છે. કિચોનો નામના જાપાઓની બનાવટમાં પણ એ વિષયની સૌન્દર્ય ભાવનાઓ વિવિધ રૂપોમાં પ્રગટી નીકળે છે. લાખ જેટલા કાળો આવે છે તેમાંથી ટેકિયોનું શાહી કવિતાખાતું અમુક સો જેટલાં ચાંચી લે છે, એ પૈકી બાર જેટલાં હોવટની પસંદગીમાં બાકી રહે છે અને મિકાડોના મહેલના ફિનિક્સોલમાં કવિતાસ્વ વેળાએ ઉત્તમ કાળેઃ તરીકેની ગણનામાં તેઓને સમાવેશ થાય છે. એ ગણતરી જ કદર કે ઈનામ ગણાય છે. આ ઉત્સવ રાજ અને રાણીની ધાગણીમાં જિજ્ઞાસ છે બીજા કુવરો અને કુવરીઓ અને રાજપ્રાધિમાયીઓ પણ ધાત્વર રહે છે અને એ બધા હરીફાઈમાં સામેલ થયાં હોય છે. ટાન્કા નામના ટૂંકા છંદમાં ઉત્તમ લેખકોની હરોળમાં ફેટલાક રાજ અને રાણીઓના નામ મૂકી શકાય તેમ છે આમાં હાલના મિકાડોના કાદા મેઈજ તેનોહ ઐઠ લેખક હતા એમણે પોતે લખેલી એક

લાખ જેટલી રચનાઓ ગ્રંથાકારે બહાર પાડી છે. જપાની લોકોનો પ્રભુ કવિતામાં ખરેખરો હલમથી ઊઠે છે. કવિતાના પ્રભાવે કચીને દેવો પણ મર્ત જન માટે પોતાની ઈચ્છા ફેરવે છે એમ અમારા લોક અંતઃકરણપૂર્વક માનનારા છે. ભવકારી જુનો અને રાક્ષસો પણ કવિતાનો જદુઈ અસર હેઠળ રોવા મંડી પડે છે! અમે એવા તો કવિતાના ભક્ત છોએ કે અમારી ભાષાને કકડા ઈ-રો-હા અને એક ધનો હર કાવ્ય જેવો લાગે છે. અને અમે ફેવી કવિતાભરી કુનિયામાં રહીએ છીએ તેનું આશી અમને રમરસ રહે છે રગ અને સુગંધ ઊંડી જાય છે. આ સંસારમાં સ્વપ્ન નશ્વર છે આજનો દિવસ જુતાજના સુનકારમાં અદરશ થાય છે. રવચની ગ્રાંબી છાયા જેવું એ છે એનો અમને રજમાત્ર રોષ નથી.

અમે જપાનીઓને કલા અને કવિતાનું રહસ્ય એવું છે કે આકરી પણ લાગણીભરી વિષયપસંદગી, જે બાહ્યન કરાવવાનું હોય તેને મિનજટ્ટી એવી કમીકવ ઊડી દેવી, કારણ કે સત્ય એ બહારની અને છીછરી ઐક્યતા કરતાં વધુ અંશે આત્માનો જ વિષય છે

*

મેલાકના ગૌરવભાષા ઇતિહાસના, સૌથી કીર્તિશાળી, રાણા પ્રતાપની, યુવાવસ્થાનો આ પ્રસંગ છે તેના નાનાબાપ શકિતસિદ્ધ સાથે, તેઓ એક દિવસ શિકારે ગયા હતા જોડા ધોર નિર્જન જગતમાં, જાને લાઇઓ પહોંચ્યા, અને વાનવાતમાં, કોઈ નજવા કારણે બને વન્યે કંઈક કંડરાસ ગમ્યા થોડીવારમાં, આ જીર્નિલ વર જુવાનોનો કમિયો, દ્રઢ પર આવી પહોંચ્યો કુમારોએ તન રો ખેંચી, અને એક બીજા પર પ્રહારો કરવાની તૈયારી કરી, એટલે તેમની સાથે આવેલા ચારણે, બંનેને રોકતાં કહ્યું 'જ્યારે આખા દેશ હાર દુરખનો ધૂતી રહ્યો છે, ત્યારે દેસના રાજકુમારો, અદરોઅંદર લપ્તા કરે, એ રોજગુ નથી' પણ આવેલયુગ્ત રાજકુમારોએ, આ અનુભવી અને રરહેણમી ચારણના વાણી પર ધ્યાન આપ્યું નહિ. ને તલસારે વીંજરાની રરચાત કરી દીધી બાજુ ભયો ગઈ છે, અને સવાહના ચન્દ્રોથી આ લગાઇ અટકાવી શકાય એમ નથી, એમ જ્યારે ચારણને જણાયું, ત્યારે તત્તજ્ઞ મહાન નિબળ કરી, ચારણે આ બે જુવાનો વચ્ચે જોવા રહી, કટાર કાઢી પોતાની છાતીમાં બોંધી દીધી, અને 'મારા મુલુથી તમારા કલકનું સમન થાઓ' એમ કહી પ્રાણ છોડ્યા

નિંદામાં વિટામિન અને પ્રોટીન જાને છે. નિંદા યોદી સાફ કરે છે, પાચનક્રિયા ઠીક કરે છે, બળ અને સ્ફુર્તિ આપે છે નિંદા દરેક રોગનો પ્રમાણ પંથ છે. આમ સ્વાસ્થ્ય વિજ્ઞાનની એક મૂળ સ્થાપના મેં કરી દીધી છે હવે ડોક્ટરોને મારે એક જ કાર્ય બાકી રહે છે કે એ નિંદામાં કયું અને કેટલું વિટામિન અને પ્રોટીન રહેલું છે! મારે તો મન છે કે આ 'સંબંધી નિંદામાં પ્રોટીનનું તત્ત્વ વધારે હશે, અને દારૂસંબંધી નિંદામાં વિટામિન વધુ હોતું જોઈએ.

મારી સામે જે સમજન બેઠા હતા તે કહી રહ્યા હતા: 'તમને ખબર છે? પેલા સ્વેટરવાળા બાપ દારૂ પીએ છે.'

મેં 'ધ્યાન ન આપ્યું' એટલે એમણે ફરી કહ્યું: 'ખરેખર તે બાપ દારૂ પીએ છે.'

નિંદામાં જે આપણે ઉત્સાહ ન બતાવીએ તો એવી વાત કરવાવાળાને અપમાન જેવું લાગે છે. પેલા સમજન ત્રણ વાર એ વાત કહી ચુક્યા હતા અને હું ચૂપ રહ્યો હતો. પણ હવે મને એમનો ચહેરા જોઈને દયા આવી.

મેં કહ્યું: 'પીવા દો.'

'પીવા દો?' તે ચકિત થઈ બોલ્યા. 'તમે કહો છો પીવા દો?'

'હા, આપણે નથી તેમના પિતા કે નથી તેના શુભચિંતક. એમના દારૂ પીવાથી આપણને કાંઈ નુકસાન થતું નથી' મેં કહ્યું.

એમને મારી વાતથી સંતોષ ન થયો. તેઓ ફરી એ જ વાતને કેન્દ્રમાં રાખી મારી સાથે લમણા-ઝીક કરતા રહ્યા. ત્યારે મારાથી ન રહેવાયું. મેં એમને થોડાક સમયો પૂછી નાખ્યા

'તમે એના વધારે આજ્ઞા છો કે રોડલી ?

કંઈ બાબતોએ સવા છાંયે બૂટમાં પહેલા પત્ર કયો નાખ્યો છે, કામો કે જમણો ?'

હવે તેઓ હી.....હી.....કરી, હસવા લાગ્યા. કહેવા લાગ્યા 'આ તો મારી પ્રાઇવેટ વાત છે. એને પેલી વાત સાથે શું સંબંધ ?'

'તમારી જેમ જ પેલા ભાઈને તે શું ખાઈ-પીએ છે એ તેમની પ્રાઇવેટ વાત છે. મારે એમની સાથે એવો કશો સંબંધ નથી, તમારે હશે એમ મને લાગે છે ? મારે કહેતું પડ્યું.'

આ વાતનો એ સંજ્ઞાન પુરુષે કશો પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ

વેદમાં મોમત્સના ૬૦થી૬૫ શ્લોકો છે. એણે મોમત્સને તો પિતા અને મૃત્યુર મુખી ગણ્યો છે, એ કહે છે: 'તમે મને અમર બનાવી દીધો છે. હવે હું પૃથ્વીને હથેળીમાં રાખી મક્કળી શકું છું.'

કહેવાય છે કે દારૂ પીવાથી શરીરની ચેતનાનો વિસ્તાર થાય છે. એક શ્રીમત માણસનો એટલે બધો ચેતનાનો વિસ્તાર થઈ ગયો છે કે તેઓ રિક્ષા-વાળાને રસ્તામાં પાન ખવડાવે છે, સિગારેટ પીવરાવે છે, અને વળી ડમલ પૈસા થયું ભારનાં આપે છે. પીધા પછી તેઓ 'ચેતનમય' થઈ જાય છે. ક્યારેક ક્યારેક તો તેઓ રિક્ષાવાળાને એસાડી ખુદ રિક્ષા ચલાવે છે.

આમ તો તેઓ ભલા માણસ છે. પણ મેં કોઈ એવા માણસો પશું જોયા છે. જે બાનમાં થઈ બાનવી નથી થઈ શકતા બાનવીપણું તેઓની પર દારૂની જેમ જીનરે-ચડે છે, એમની માનવતાને વાંધ આવે છે સાબળું છે કે વાઈને ઉતારવાને, માટે જોડા સૂઝાડવામાં આવે છે કોઈ કોઈને વળી એનાથી જિલદુ પણ થાય છે

એર, મારે જે કાંઈ કહેતું છે તે કહી દઉં. વાત દારૂની નથી, મારી સામે એકલાં પેલા સમજનની છે.

જે મારી સામે થોડે દૂર બેઠેલા બીજા કોષના દુરા-
ચાર પર ચિંતિત હતા હું ચિંતિત ન હતો એટલે
તે સંજ્ઞન નારાજ અને વધુ દુઃખી હતા.

‘હવે તે દારૂની વાત મૂકી સ્ત્રીની વાત પર
આવ્યા ‘...અને જુઓ, પે...લા ભાઈ...પેલા
થાંભલા પાસે જોવા છે તે...હા...તેમને અમુક સ્ત્રી
સાથે અનૈતિક સંબંધ છે.

‘હા, એ ખરાબ વાત કહેવાય. ખરાબ એટલા
માટે કે મારે તે સ્ત્રી સાથે કસો સંબંધ નથી’ એ
કહ્યું.

મારા જવાબથી તે સંજ્ઞન બિલકુલ નિરાશ
થઈ ગયા. કદાચ નિયારતા પણ હશે કે ‘આ માણસ
તો પથ્થર છે. માણસોની આની જોડી જાતની
નિંદામાં પણ આ માણસ રસ લેતો નથી.

તે જીડિને આસ્વા મના, અને હું વિચારતો
હતો કે લોકો સમજે છે કે ખારી હવા અને પ્રકાશ

માટે જાનવરમાં છે, પણ ખરેખર તો ખારી જોવાને
માટે જ હોય છે.

જે માણસની સ્ત્રી સંબંધી કલંક કથા તે
મને કહી રહ્યો હતો તે માણસ તો ભારો, ઉમાનંદાર
સાચો, દયાળુ અને ત્યાગી છે. તે કદી છળ કે કાળા
ખખર નથી કરતો, નથી કોપને કમનો, કે લાંચ ખાતો
કોપને કર્યું પણ નુકસાન થાય તેવું એ કદી કરતો
નથી. હા, એને એને એક સ્ત્રી સાથે મિત્રતા છે,
એટલે તે માણસ ખરાબ અને અનૈતિક થઈ ગયો છે।

સાચી વાત એ છે કે જે માણસને સ્ત્રી અને
પુરુષના સંબંધની વાત ખટકે છે તે ખરેખર અનૈ-
તિકતાની નથી હોતી પણ એ હોય છે કે અપરે,
એની જગ્યાએ હું કેમ નથી. આવા લોકો ‘ચૂંચી
અમલદાર’ જેવા ચાલુ પડે છે, જે દરેક આપત્તી
જતી માડીને રોષી, અંદર જોઈ પૂછે છે: ‘તે અંદર
કાંઈ છુપાવ્યું તો નથી ને?’

જિંદગીમાં જિંદગી થયો ને આંતર્યામાં પડેલા જિંદગી એવા વિરોધાભાસ જિંદગી કરે છે કે
જેમાંથી માણસની જીવન વિષેની દૃષ્ટિને પારખી થકાય.

અત્યારે આપણા દેશમાં સ્વતંત્રતા છે પણ સ્વતંત્રતાને લગતી કેળવણી નથી આજે આપણી
શાળાઓમાં કેળવણીને લગતી સ્વતંત્રતા નથી.

જે માણસમાં ઉપર જરાપણ અકલ ન મૂકી યોત તો તે એક વફાદાર ફૂલરા તરીકે કોઈ
જેજાઈ શકાયોને ખોળી મેળવી થકાયો હોત

કોઈ લોખંડી માણસની ઉતરીને તમે પૈસા મેળવી શો, પણ કોઈ ઉદાર માણસને તમારો કરવા
માટે ગમે તેટલા પૈસા કામિયાબ બની શકે નહિ.

કેટલાક અંતઃકરણના માનવીઓ, અંતઃકરણને ખાતર જ, અંતઃકરણને નામે, અંતઃકરણપૂર્વક
અંતઃકરણના પાપ કરે છે.

તમે રમકડાં જોઈને એની આવી બનવંદ પ્રશંસા શા માટે કરો છો? ત્યારે ઘેર ખાંડો નથી?

“તારી બાને કેટલું બધું દુઃખ થાત. એટા, આજે જીવતી હોત તો? તારે માટે કેવાં કેવાં સ્વપ્ન એ બિચારી સેચા કરતી ! ‘મારો બિપિન તો બહુ ઘણો ને હાથક થવાનો, ખૂબ લાણીગણીને મોટો માણસ બનવાનો,’ એવું એવું એ કહ્યા જ કરતી. છેક છેલ્લી ધડીએ પણ એ જ લક્ષમણ : ‘એ જો, મારા બિપિનને ક્યારેય જોણું આવવા ન દેતા. એને ખૂબ લાજાવળે ગણાવળે, હો ! મોટો માણસ બનાવળે.’”

બોલતાં બોલતાં નરોત્તમદાસની આંખ છલકાઇ આવી, અવાજ તરફાઇ ગયો, છતાં એની જ અંબિ ને એવા જ અવાજે એમણે ઉપેધું—“તોણે એ ગદ્યાની કોઇ જીવનવિધાયક અસર બિપિન, પર પાડવા માગતા હોય તેમ :

“મેં વચન આપ્યું, મોંમાં પાણી દોણું ત્યારે જ એણે શાંતિથી દેહ છોડ્યો. સ્વર્ગમાં ભેડી ભેડીવ આપણા પર મીઠ મીઠી રહી રહી, તારામાં બિપિન, જે દિવેલાઇ દેખાય છે એ તારી બાનો જ વારંમો છે, એ વારંસાને હું દીપાવીશ તો જ એના આત્માને શાંતિ વળશે...ત્યારે એટા, હું તો તોફાની ને રખડું થતો જાય છે. !”

બારતેર વર્ષનો બિપિન એકઠાન થઇને પિતાને સાંભળી રહ્યો હતો. બોલ્યો ત્યારે તેનું મેં ટેપું બંધાવ આવેલું, સાદ મગજળો થઇ ગયેલો : ‘સમજું તો હું વ છું, બાપુજી ! પણ કાંઈ ચાલતું નથી માડું. થઈું થઈું કરું છું મનને કાજૂમાં રાખવાં, પણ એ તો ફૂટારી પૂંછડી મળે ! જરાક દીપું મૂકું કે વાકું ને વાકું !’ જરા વાર રહીને : “કેવાં લલા છો, બાપુજી, તમે ! મારા બાપુજી નમે કદો હો, બહુ જ હાથક હતાં. ત્યારે હું કેમ આવો નાલાયક નીવડ્યો ?” અને બિપિન રડી પડ્યો.

બિપિનના ઉવટના જીવે સંજ્ઞાને નરોત્તમદાસ ચમક્યા. પત્નીનાં સ્મરણો બધું જળસોન તેમના

મન પર ફરી વળ્યા. અનેક અવનવા બાવોના મોગન યુગ પર ઊછળ્યા હાગ્યા, પણ તરત જ તેમણે આ બધાં આંદોલનો દબાવી દીધાં ને બિપિનને વદાલ કરતાં બોલ્યા :

“કેમવા નરિ, એટા ! હું તો દાઢ બાળક છે. છતાં આટલી કોઈક કરે છે તો જરૂર સુધરી જઈશ તારી બા જેવો જ હાથક થવાનો. મન આડું અવગું દોડે કે તારી બાને સંભારવી. એની ઇચ્છાનું એના યુવનું રટણ ક્યાં કરવું. એટલે મન એની મેળે ઠેકાળે આવી જશે...અને બીજું, રખડુ છોકરા-ઓનો સંગ ન કરવો, એવાઓને સંગે આપણે પણ બગડીએ.”

“સાચું કહું, બાપુજી ?” બિપિને સંકેતથી છતાં નિખાલસનાથી કહ્યું : “રખડું હું જ છું. હું જ બીજાઓને બગાડું છું. ‘ઘોડીયા’ વર્ગમાં ભણું ત્યાં તો રખડાવા જવાનું એવું જોશ આવે કે ન પૂછો વાન. વગરના જ મળે ! મનને માલવા બાને ખૂબ યાદ કરું, પણ રહેવાય નરિ. પાણી પીરાની રગ પડે કે દફતર બેતોફાને ભાગી છૂટું ત્યારે જ એન પડે. સાથે જેયાર છોકરાઓને પણ ખેંચતો મળે’. એક ભાગેડું બીજાનેય ભાગેડું બનાવે.”

“તે તારા માસ્તર કાંઈ કહેતા નથી ?”

“માસ્તર તે થઈું કહે છે ઘેર. બધાવા આવે છે ત્યારે તમારી રોજીરોજની ભવાગમ, એટલે ગીવટ પણ બહુ રાખે છે. છતાં હું ભાગી મળું છું એમની આંખ આંજીને. રમી કરીને થાઉં એટલે પાછો નિરાળે મળે ત્યારે ખબર માનવામાં બાકી ન રાખે.”

“હું સમજાવે ?”

“કહે : ‘બિપિન બાપુજીને તારે માટે કેટલી બધી હાગણી ને કાગજ છે ? એટલી મેં કાંઈ નથી જોઈ. તમારી સ્થિતિ બહુ ચારી નથી, છતાં ટપુચન

રખાનું છે. ચાજ પછી સારો ચૂકવે છે' એટલે બાપુજી, એક વાર માસ્તારને મેં એનું કારણ કહ્યું કે, 'મારી બા દતાં ને, એ બહુ સમજી ને લાયક હતાં અને એ મદિનાનો મુશ્કીને શુભરી ગયાં, પણ મરતાં મરતાં બાપુજી પામેથી વચન લઈ લીધું— 'મારું બરાબર ખ્યાન રાખવાનું', મને લાજીવવા મણી-વવાનું, અને મોટો માણસ બનવાનું.'"

"પછી શું કહ્યું માસ્તરે ?"

'કહ્યું : 'ત્યારે તો તારે બા જેવા ખાસ લાયક થવું જોઈએ. એમની ધમ્મજ પૂરી કરવી જોઈએ. તો જ એમના આત્માને સંતોષ મળે.'"

"માસ્તરે બરાબર કહ્યું, ગિપિન !" નરોત્તમદાસે રાહત અનુભવી.

"માસ્તરે તો જણેલા માણસ રહ્યા. બાપું બધું 'સમજવાનાં' બાપડે એમને' તો બધું આપણા રસોષવા મહારાજ છે ને, એ પણ અને જ્યારે ત્યારે સમજાવે છે."

"શું સમજાવે છે એ વળી ?" નરોત્તમદાસનું કુતૂહલ પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યું.

"એણે મારી બાને તો કયાંથી જોયા હોય ? એટલે એમના વિશે તો શું કહે ? પણ તમારા વખાણ એ બહુ કરે. તમારી જ વાત માંડીને બેઠા હોય. કહે : 'બાપુજી કલકત્તાથી દેશમાં પાછા આવ્યા ત્યારે બરજીવાનીમાં, એ પૈસા માંડમાં થે બરા લેખારનો સારી પેઠે અનુમત. એટલે માગાઉર માગાં આવવા મ'ડ્યા. પછી બાપુજીની તો એક જ વાત : 'નહિ, નહિ. મારે હવે બીજું' થર કરવું જ નથી. લોકોએ સમજાવવામાં મથ્યા ન રાખી, પણ બાપુજી એકના બે ન થયા તે ન જ થયા એમને નહિ કોઈની સાથે ફળવું કે લગાવું. એ તો લલા એ, લાવો એનો ધંધો, અને લલા તમે ! મોથી ચીજ વિશે તિયાર જ નહિ ને ! ...ને એક દી તો મહારાજ કહે : 'બાપુજી તો ખરેખર દેવ જેવા, છે, હો ! એમના જેવું બીજામાં ન થયાવ. આ હું ધરડો થવા આગ્યો, છતાં હમણાં મરતોંજ યથો કે તરત જ બીજું' થર કરી લીધું."

નરોત્તમદાસ ફિક્કું હસ્યા - 'કંઈક' વિચિત્ર બેનું. જીનકાળની રમનિમાં તેમના અને ફરીથી જરા ફેજાળી મારી કે ચણેરા પર વિચિત્ર આવ તરી આવ્યા. એ લાવ એમણે તરત રેઢયા, સ્વરથ થયા, અને પોતાના ચપ્પોની ધારી અસર ઉપજાવવા માગના હોય એવી કુનેહથી વિચારી વિચારીને બોલવા લાગ્યા :

"મારી તો વાત જ જુદી છે, ગિપિન ! બારી બાનું સરિર બલે ને પડી મધું, પણ એનો આત્મા ક્ષિત્રીને મળે મારા આત્મામાં ભગી ગયો છે ! એનામાં કોઈ એવી અજ્ઞા મીઠાશ હતી કે એક વખત એની સાથે રહેનારના દેવાને બીજે કયાંય ફરવત ન વળે...હું' જન્મનેા દુખિયો. નાનપણમાં જ માતાપ ગુમાવી બેઠેલો, પણ મનમાં ને મનમાં મોટામોટા મનોરથોની મહેવાતો બાંધ્યા કરું. કોપુનેા થાજ જગી મયો તે આ કાકિયાગા હોડણું સ્પર્શ કરીને પહોંચ્યો કલકત્તા કામચંધો મળી ગયો ત્યાં જ પરવચો. તારી બા હતી તો જ ગાગણ, પણ એણે આવીને મારા જીવનમાં સ્વર્ગ ખડું કરી દીધું. તારો જન્મ થયો ત્યારે તો મળે સાક્ષાત પ્રભુ પધાર્યા હોય એટલો બધો હરખ અમને થયેલો. અને તને ખરેખર પ્રભુ જેવો મહાન બનાવી દેવો હોય એવી કલ્પ-બાજો એ કયાં કરતી. એનીશી વાત કરું ? નિંદ્રાથી આખી એની રજોજ વાતને સંભાર્યાં કરીએ, એના કલા પ્રમાણે કયાં કરીએ તો બેઠો પાર થઈ જાય."

નરોત્તમદાસ ફરી લાગમૂલક થઈ ગયા, પણ તેમણે નજર તો ગિપિનના મોં પર જ નોંધી રાખી. ગિપિન પર અસર થતી લાગી તે વધુ નટક આગ્યો. થંસ માટે ક્ષમા માગતો હોય, મને તે થાપુ તો મે હવે જીવ નહિ થવા દઉં, એની ખાત્રી આપતો હોય એવી નજરે પિતા તરફ તાણી રહ્યો.

નરોત્તમદાસ હર્ષનું પર અનુભવી રહ્યા, ચોતાનો હેતુ આખરે પાર પડતો લાગ્યો ગિપિનને તેમણે પડે લીધો ને દેવા સમરો ચામો, તમને વાતલ્લ-રેણુ રેડીને તેની સુધરવાની લાગનાને વચ્ચેય ન કરી દેવા હોય !

અને ખરેખર ગિપિનના જીવનમાં સુમારો

થતો ગયો તે વેગબર પ્રગટિ કરી રહ્યો પિતાએ બમણા વેગથી સાથ આપ્યો એમથી પ્રેરણા ને બળ મેળવીને મિપિન સ્વપ્નોને સિદ્ધિમાં ફેરવા મથી રહ્યો એક પછી એક પગથિયાં વટાવતો, ઝડપથી કાગડો કિર્દાને વગતો એમ એ માં આવી પહોંચ્યો ગઈ કાલનો રખડ મનોવૃત્તિવાળો વિદ્યાર્થી આજે એવો સુપ્રતિષ્ઠિત બની રહ્યો કે કોઈ કોઈ વાર કોનેઈની સમાધા તેનું ખાસ પ્રવચન યોગ્યતુ

આવું એક પ્રવચન એક સાંજે ચોકવવામાં આવ્યું હતું તમય થવા આવ્યો હતો મિપિન જવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો, એટલામાં રમેશ્વરનાં એ તેના ખડખડા આંસુને અત્યંત ખાનગી વાત કરતો દેખા એના ધીમા મહીર અવાજે કહ્યું

“મિપિનભાઈ, આવો છ મરની કોઈ જ ગાળણુ બાઈ આની છે એની આખ, અવાજ, પહેરવેશ, બધું એવું વિચિત્ર છે કે... તો એને એટલા પરથી કાઢી મૂકતો તો, પણ નંજક જતાં નજરમાં નજર મળી તો એનો ચહેરો તમારા જેવો.”

‘કોણ છે? પૂછ્યું નહિ?’ મિપિનને એક દમ કુતૂહલ થયું

‘વાત તો સામળો બાઈએ પૂછ્યું ‘જેક છે ધરમાં? મેં કહ્યું નથી’ તો કહે ‘શેકના વહુ? મેં કહ્યું ‘એમને શુઝરી ગયે બાનીસ વર્ષ’ થઈ ગયા શેક ફરી ખરવવા જ નથી પણ મિપિનભાઈ છે ધરમાં’

‘તમારું નામ સાંભળના જ બાંતના મોઆથી ધીમી ચીમ નીકળી પડી તીરછી આખ સીધી થઈ ગઈ એમા હેતની સરવાણી ફૂટી સાદસાનો જેમ તેમ લટકતો છેરા સરખો કરી તથા ધૂજતા, ભાવ ભાવો અનાજે મોલી મિ પિ ન? શેકનો દોકરો? હવે છે? મેં જ મહિનાનો મૂકીને એની મા’

“બાઈ પછી લોરી ન શકી એનો દયામળો ચહેરો જોધને મેં કહ્યું ‘ખુદુ મા તો એમને એવ! મૂકીને શુઝરી ગયા... આ તો આ હતા! જાણે દેવતાઈ

હવ! મરતા મરતા શેકને લલામણુ કરતાં ગયા મારા મિપિનને હવની જેમ અગવજ્જે, હો!’

‘અને શેકે શેકાણીનું વેણુ સભારી સભારીને નાનકડા મિપિનભાઈને એવા તો બળવ્યા કે એ હવી ગયા નાના હતા ત્યારે તો ભારે રખડ હતા, પણ એમને સુધારવા મેં જ જાણે બેખ લીધો આજે મિપિનભાઈ માખાપનું નામ ઉઠાજે એવા લયક થયા છે’

બાઈ મારો શબ્દે શબ્દે એક કાને સામળી રહી, બરાબર સમજવા કોશિસ કરી રહી, છતાં બરાબર સમજી ન શકતી હોય એવી બાધામદ્ય જેવી બની ગઈ મોં પર ન સમજાય એવા ભાવ પથરાતા જતા હતા પછી કશું કે વાદ કરી રહી હોય તેમ બોલી ‘તારે તો તના બાપુજીનું સ્વપ્ન, તેને મોટો માણસ બનાવવાનું, સાનું પડ્યું! મોવાવો મિપિન ભાઈને, મારે જોવા છે’

‘મેં કહ્યું મિપિનભાઈને અટાણે સમામાં બાપુ કરવા જવાનું છે સમય થઈ ગયો છે, તો કહે ‘હાને ને જાય હું વધુ વખત’

રમેશ્વરનાનું રાક્ષ પુરુ થાય એ પહેલાં તો મિપિનનું કીતક તેને દીવાનખડ નરક એવી ગયું જોયું તો ચીથરેલાસ મેલીથેની, અર્ધભ્રમિત જેની આ મિપિનને જેતાવે તાઈની વ્યાકુળતા વધી ગઈ ખાવથી બની એ મિપિનને જોઈ રહી કોઈ અપાર્થિવ મમતાનું તેજ તેની આખમાં આરી વસ્તુ હાગણીના અતિરેકથી તેની જાની ઊછળી રહી એક મદકુલ મારવા એની આખ તોયાર નહોતી મિપિનને આખો ને આખો આખોમા સમારી નેરા તે તલસી રહી હતી

“માજી, આવો હું મિપિન”
મિપિને આવકાર આપ્યો, પોતાની ઓગળાણુ આપી, પણ બાઈની આખ તો મિપિન પર ચોરી રહી હતી

‘તમે બાપુજીને એનાખો હો!’
બાઈએ માયુ હલાવી હા પારી

“ મારાં બાને ? ”

બાપ જરા ચમકી. એની આંખ ચક્રવર્તન થવા લાગી. આ ઘરની હવામાં ભરેલી મુશ્મલ પકડી શેરી કાજો પછી બોલી : “ હા. ”

બિપિન સાવ નજીક ગયો. “ અને એમની વાત કરો. બા કેવાં હતી ? અને એ જ માસનો મૂકીને સ્વર્ગે સિધાવ્યાં. અને એમનું મુખ નથી મળ્યું. ” ત્યાંપુર આતંકની નજરે બિપિન તાકી રહ્યો.

“ બેટા ! ” બાપના વસોવાના અંતરમાંથી પડ્યો પડ્યો, એ કમણું હત્યો ચઢી પડ્યો એમ લાગ્યું. બિપિને તેના હાથને ટેકો આપ્યો. ત્યાં રસો-પથો આબો બિપિન તરફ નોંધને બોલ્યો :

“ તમારે સજામાં નથી જવું ? ”

બિપિને ઘડિયાળ જોઈ. કઠિા સમય પર પહોંચી ગયો હતો. રાહ જોના ને અણુમણ્ટ કરતા સજાજનો તેના ચક્ષુ સામે તરી આવ્યા.

અટાળે, બરાબર ટાંકણે બાઇનું આવી ચડ્યું ઘરચુટાએ સાપ નીકળ્યા જેવું ફસોંધવાને લાગ્યું. અકળામને એ બોલ્યો : “ માથ તો રોકાશે. તમ-તમારે જઈ આવો. માથને હું ત્યારેપાછી કરાવીશ. ”

“ હૈં, માથ, તમે રોકાશો, હું પાછો આવું ત્યાં સુધી ! કલાકેકમાં તો આવી જાઉં. ” બિપિનના અવાજમાં ગડમથલ ભરી હતી.

“ હા, બેટા ! ” જરૂર રોકાઈશ. તું તારે જ, ફરોડ કર. ”

“ પણ જરૂર રોકાજો, હો ! બા વિશે સાંભળું અને બહુ ગમે છે. અહીં તો બાપુજી સિવાય કોઈએ એમને જોવાયે નથી. બાપુજી કહે છે કે એ તો એક દેવનાઇ જીવ હતો... બાપુજીના રૂઝ પ્રતાપે ને બાપા પુરપરમરણે હું મારા બાગેડુ સ્વભાવને મુશારી ચકરો છું. ”

પેલી બ ઇનો અહેરો બાગેડુ સ્વભાવના નિર્દોશ

એકદમ બોધી પડી ગયો, કાપો તો લોલી ન નીકળે એવો. માંડ માંડ તે લોલી ઘડી-એના એ જ ચમ્પો : “ જરૂર રોકાઈશ ” તું તારે જ, ફરોડ કર, બેટા ! ”

અને જતાં જતાં બારે વેદના અનુભવી રહ્યો હોય તેમ બિપિન ઊપાડ્યો. સાપકદને કોલેજ તરફ આવી મૂકી. સાચકલ ઉપરથીયે તે એક બે વાર પાછળ, ઘરના ઉંબર ઉપર બોલીને તેના તરફ તાકી રહેલી પેલી બાપ તરફ નજર કર્યા સિવાય ન રહી શક્યો.

બિપિન જેવા દુખાનો બંધ થયો કે બાપ જરા પાછી ફરી ને એકદમ ધુસકે ધુસકે રહી પડી.

આ વળી નું નાક લગતવાંતું જોઇને રસોધયો અનમૂન જેવો ચક્ર રહ્યો. આખરે તેણે સાંત્વન આપતાં કહ્યું :

“ તમે બહેન, બહુ દુખિયણ લાગો છો ! ”

“ દુખિયણ જ નહિ, પાપણી પણ ” મહાન મહેનતે દબાવી રાખેલી વાત બળવો કરીને બહાર નીકળી આવી હોય એમ લાગ્યું : “ મનના આવેગને અંકુશમાં લેવા તે મથી રહી : “ લાઇ, એ બધી વાત હવે ક્યાં કહેવા બેસું ? શોડને કહેજો ને કે બંગાળથી એક બાપ રખાતીરજાતી અહીં આવી ચઢી’તી. બિપિનને રોમખેચ ને લાચ જોઇને એનું પેટ કડું. ”

અને બાપજી જતા રહેવા પગ ઉપાડ્યો.

“ અરે, અરે ! એમ ક્યાં જાએ છો ? શું આવ્યાં ? શું આવ્યાં ? ” મહારાજે એકદમ વચ્ચે આવીને બાપને રોકી.

“ આવી હતી તો શોં પાસેથી. કંઈક પકાવવા-જૂના નાનાને આપારે ; પણ શોં પાસેથી પકાવનું એટલે બિપિનના જાગમાં બાગ પકાવવો. હવે તે એવું ન જ કરું, બને ને મરી, જાઉં. ”

રસોધવાને બાપ પેલી જેવી લાગી. જતાં હોય તો છી ને જતી ; નહિ તો શોડને કંપાક નડશે એમ થયું. પણ બિપિનની લાગણી સાંભરી આવી. બાપ બારણાં તરફ ચાલી એટલે કહ્યું :

“બિપિનભાઈ આવે પછી જાણે. ત્યાં સુધી રોકાવાની તમે હા પાડી ને ! એસો, હું આ બનાવી છાકું.”

“નહિ, નહિ. હવે નહિ રોકાઈ. મારા જેવી પાપણીનો આછાચો પથ્યે બિપિનની આબરૂને બદો લાગે, એનો વિકાસ ફેંધાય એના બાપુજીએ એની બાને નામે કુનેદશી, ધીરજથી, ત્યાગથી માંડ માંડ પકવેલું મધુર ફળ કયાંક પાછું ખટાસ પકડી લે...હું તો જઈશ જ.” જાણે સ્વગત બબડતી હોય તેમ તે બોલી.

“પણ મારે શેકને શું કહેવું ?”

“કહેજો ને કે એ બાપ તો સ્વચ્છંદી નીકળી, ધૂની ને ઠેકાણું વગરની છાગી. કશું કલાકારના વગર એ તો ભાગી જ ગઈ—કોઈ જનમની ભાગેટની જેમ.”

અને ખરેખર ઘાટ મૂકીને તે ઘરનાં પગથિયાં સડસડાટ ભિતરી ગયું, પણ પોતે ખરેખર ધૂની ને ઠેકાણું વગરની છે, એનો જાણે પુરાવો આપતી હોય તેમ તે સ્વવાચા જેવી તરત જ પાછી ફરી ને બોલી:

“અને હા, શેકને એમ પણ કહેજો ને કે, ‘બાપએ તમારી માફી માગી છે, પોતે જતી રહી એ માટે, ને પોતા પત્ની બિપિનને વહાલ કરવાની વિનંતિ કરી છે.’...બીજું તો શું કહું ? શી જરૂર છે ?”

અને આ બધું રસોડયો પૂરું સાંભળે, સમજે એ પહેલાં તો તે પોતાની આખમમાં ઝૂંપી રહેલાં આંસુને લૂછવા પણ રોકાયા સિવાય બાવરી શી, બાનીશોક વર્ષ પહેલાં ભાંગી હતી તે જ હવે પણ જુદા જ આસપાસી શેકનું બરછોડી અંજો પણ ભાંગી ગયું—હમેશને માટે.

એકવા ચબ્દો અને એકજુ બોન એ બંનેનો કંટાળો લગભગ સરખો હોય છે.

અરેરે, પ્રકાશ ! અંધકારની પિંકિયા વિનાનું તારું રૂપ સાવ ફિક્કું લાગે છે.

સ્વપ્નમાં આનંદ ભોગવો કે આનંદને સ્વપ્ન માનો એ લગભગ એક સરખું જ લાગે છે.

હીલો હિસાહ અને ઉત્સાહની હઠ એ બંનેનું પરિણામ અને શૂન્યમાં જ આવે. હીલો ઉત્સાહ છેરડે માણસને અચક્ત બનાવે ■ ને ઉત્સાહની હઠ જગત પ્રત્યે આપણને બેદરકાર બનાવે છે.

આપણા ઉમંગનું મરી જવું એનું નામ બીમારી પણ આપણી ઉપચારિતાનું મરી જવું એનું નામ જીવનું મોત

જીંદગી અંતે કંઈક મેળવી ચકાવ એવું જો કોઈનું ગુમાન હોય તો તે સોંદર્યનું ગુમાન છે. એને લીધે માણસ જીવનની મહા ગુમાવે છે ને બાવિની જીવતી કરે છે.

ભાષા અને કલ્પનાએ સુમેળવાળું ગદ્ય જોઈને એક મિત્રે એને કવિતા કહી ત્યારે હું હસી પડ્યો; મને વધુ કે જો આને જ કવિતા કહેવાતી હોય તો મારા જીવનની એક ભૂલ પણ આવા ગદ્યથી વંચિત નથી.

ઈતિહાસના અભ્યાસીને તો એ વાત ઈવા જેવી સ્પષ્ટ દેખાય છે કે જ્યારે સત્ય વિરુદ્ધ અસત્યને દબાવી માથા ઉપર ઊંચું કરવામાં આવે છે ત્યારે એનું મોં એટલું વિકૃત બની જાય છે કે પ્રજા એ સહન કરી શકતી નથી ને મૂળની અસત્યોષી આગમાં એક વધારે ભડકાનો ઉમેરો થાય છે. પછી એ જવાબાદાર થતી જ નથી થોડે થોડે એનું મોં ધોળું થાય છે ને એમાંથી જવાબામુખી કાઢી નીકળે છે.

હુનિયાના દરેક દેશને ઈતિહાસ તમે ધનન-પૂરક વાંચી જાઓ ક્રાંતિના મૂળમાં અત્યાચારની આંધીનું ખાતર તમને દેખાશે. ગરીબ પ્રજાના ખૂનને સળગાવવા અત્યાચાર જેવી બીજી એક મહત્ત્વાકાંક્ષિક શોષણ નથી. પ્રત્યેક યુગના પરિવર્તન થકો આ જ રીતે ફાં છે ને ફરશે.

સામ્રાજ્યવાદી કે મૂડીવાદીઓના ખૂની સ્વાર્થથી કોઈ પણ દેશની પ્રજા અજાણી નથી ભૂતકાળનો એ શોષિતભર્યા ઈતિહાસ આજે અંજો સાથે આવીને તાજવ કરતો હોય તેમ લાગે છે. મૂડીવાદ અને જમીનદારશાહીના નિઃશીમ મિત્રને ત્રાસેલા કામદારા અને ખેડૂતોના ભાતરમાં પ્રલયની વરાળ જેવો 'લાવા' પ્રગટ્યો અને રથેન જેવી સત્તાપીથ ચલેનચાલતને ઘમઠાવી મૂકી ઈ સ ૧૭૭૪માં અમેરિકાએ એવો જ એક સુદિન અનુભવ્યો. કેલેક્ષિયનોએ પુસ્તકો ફોગીયા દીધાં વહોએ લાકડીનો ટેકો ઊઠાડી દીધા. સ્વાધીનતા ખાતર સીઓએ ખારા ભર્યાની પણ દરકાર કરી નહિ. નવયુગના ચણાતાં પાવામાં પથ્થર બની પુરાવાનું કળ્પુ. અસ્થિઓનાં અમુષિા બનાવ્યાં અને સામ્રાજ્ય લાલચુઓની છાતી ઉપર અહોરાત્ર એક જ ધ્વનિ આવી આવીને 'જગદાવા લાગ્યો' 'તમે માલિકો નથી, અમે ગુલામ નથી સ્વાધીનતા અમારો જીવનાદેશ છે.' ને એ રીતે પ્રજાનાં સંઘર્ષિત બળ આગળ અમેરિકા નરમ બની ગયું.

અતરને કપાથી મૂકે એરો મહાપદ તેા મશિયા ફ્રાન્સે ૧૭૮૯માં ચરૂ કર્યો. ખૂને ભરેલી

સરિતામાં ઘઈને એ કારમે ઈતિહાસ ચાલ્યો જાય. પ્રજાનાં કોમળ દૈર્ઘ્ય પર ચડીને અટ્ટહાસ કરતો સમ્રાટ લૂઈ જાણે દેશ તમસ્વના દુર્ભાગ્યને આમ ત્રોતો હોય તેમ આપણી સામે ખડો થાય છે.

રશિયામાં જરનું ઝનૂન પણ ક્યાં કોઈનાથી ઓછું ઊંઠરે તેમ હતું? સત્તાની આંધીમાં ચડેલા નિષ્કુર ગરે ક્યાં જાણ્યું હતું કે રશિયામાં શાન્ત્યકાંતિ કરવામાં-સોવિયેટ સરકાર સ્થાપવામાં પોતાનો નિર્દેશ સેન્સમૂલ નહિ, પણ ચાલુક્ય લેનિનનો બુદ્ધિવાદ વધારે ઉપયોગી થયો? ત્યારે જ કોઈને ખબર નહોતી અને યુગપરિવર્તન કેટલે ખબર આપ્યા વિના પોતાની મેળે આવીને આસન જમાવે છે સ્વતંત્રતા એ જ રીતે આવે છે એમાં તકશાસીઓની જરૂર નથી, પ્રજા ત જાકરી જરૂર છે બુદ્ધિ કર્તવ્યની સરાલે ચડે છે ત્યારે જ સ્વતંત્રતા આવે છે.

ઈતિહાસ ઉચ્ચાર છે કે જ્યારે જીવન અને મૃત્યુની જોધ કોઈ બે વિરોધી તત્ત્વોનું સંઘર્ષલુ થાય છે ત્યાર એમાંથી પરિવર્તનના તિખારા પ્રસરે છે. યુગપરિવર્તન એવા તિખારા ઉપર જ અવલમિત છે, એક ઘાથમાં ધમ્મણ અને બીજામાં તલવારવાળી જોધાદો ભરે જોઈ છે, જાણી છે, અનુભવી છે. પ્રજાની ધાર્મિક લાગણીમે ઉપર પરધર્મના પછાડા હિંદુસ્તાન જેટલા તો કોઈ બીજા દેશે ભાગ્યે જ જોવા થશે. આજે હિંદુસ્તાનનો સાથો ઈતિહાસ ધ્યાય છે સાથા ઈતિહાસના ત્રિસું ભાવિ પ્રજાને પોતાની કેડી શોધવાની તાલાવેથી હોય છે. આપણને એ તાલાવેથી હોય કે ન હોય પણ આજે આપણા ધરના કલહની કૂર મરકીએ આપણા સ્વમાતને દગડપુ તો છે જ આ-મા જોધ જીવનની વિશિષ્ટ ફિલસૂફી તૈયાર કરી વિકાસ માગે' દોડે છે તેવો વૈચિત્ર્ય વિકાસ આજે હિંદુ ચાચી રહ્યું છે. અભિદાનની ફિલસૂફી આજે આપણી સામે તૈયાર પડી છે. આવેલી સ્વાધીનતાનું મનોરમ દર્શન એ ફિલસૂફી ઉપર નિર્ભર છે.

દેનિસી સભનના એક નાનકડા ગામ કંબરવેડમાં
ઓનરરી મેજસ્ટ્રેટ બનાની ઓફિસના વરંડામાં ખુરશી
નાખી કોઈ શિંડા વિચારમાં મગ્ન બેઠા હતા. એના
મેંમાં પાઈપ હતી અને એક કચ લગાવી એમાંથી
ધૂમાડાના ગોટંગોટા ધીમે ધીમે એવી રીતે છાંટી રહ્યા
હતા જ્યો કે એ ધુમ્રવર્ણગમાંથી જીવનના કોઈ
શિંડા સન્ધાને યોધવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા ન હોય.

મુખ દિવસભરનો પ્રવાસ પૂરો કર્યા પછી
તરિત જાતિએ ક્ષિતિજના અતલ શિંડાઓમાં જિનરી
રહ્યો હતો. ડૂબતા સૂરજના પીળા પીળા કિરણો
કંબરવેડની ગિરિમાળાઓ પર પડી એક રમ્ય દશ્ય
ખડું કરી રહ્યા હતા. એવે સમયે જસ્ટિસ બનાનીની
ઓફિસ સામેની વિશાળ સડક પર એક ઝરણી 'કટ
કટ કટકા' કર્યે જતી હતી.

અચાનક માર્જ ઉપર ગગડાટનો અવાજ
સંભળારો ને દૂરથી ધૂળ ઝીલી દેખાઈ. ધૂળના ગોટા
હોડા બેડા ત્યાં તેા એક બળદખાડી આવતી દેખાઈ.
એ ગાડીમાં એક પુરુષ ને એક સ્ત્રી બેઠેલા હતા.
જસ્ટિસ બનાનીની ઓફિસની પાસે આવેને ગાડું
થોભ્યું. પુરુષ અને સ્ત્રી ગાડામાંથી જિન્યા. પુરુષ દ્રબજો,
પાતંગો ને લાંત્રી હતા. રંજ સાધારણ ને વાગ સોમેરી.
મુખ ઉપર દડ નિશ્ચય, અને ગંભીરપ્રમાના હાલભાવ
જેવાઈ રહ્યા હતા. રક્તધેત મિશ્ર રંજની સ્ત્રી
સીધાંસાદાં વસ્ત્રોમાં સંજળ હતી એના ચહેરા પરથી
હળુ ક્રિયારાવવાનું ભાવપલ્લ ભૂંસાયું ન હતું, છતાં
એ ભાવપલ્લ એની ઉદાસી ઠંડી ચકતું ન હતું, કેમ
જ્યો એ અત્યંત આકર્ષક અને આશાઓના ભારે
બોજ તરે દબાવેલી ન હોય. એ એક એવી કન્યા
જેવી ઘાનવી હતી, જે સ પૂર્ણપણે ખીલ્યા પહેલાં જ
કરમાત્ર માંડી ન હોય.

જસ્ટિસ બનાની આ નવ આજનુંકોને ઓફિસ
તરફ આવતાં જોઈને તરેતર જવા અને પોતાનો મોભો

જળવવા જોડા પહેરીને યુગવને બેસવાનો ઈશારો કર્યો.

'અમે બન્ને...'—સ્ત્રીએ વાતનો આરંભ
કર્યો. એના અવાજમાં મુદુતાને સળવળાટ હતો—તલાક
ઈચ્છીએ છીએ!' સ્ત્રીએ વાક્ય પુરું કરતાં પુરુષ
તરફ એવી નજરે જોયું; કેમ જાણે એ જાણતી
માત્રી ન હોય કે આ વાત કહેવામાં એણે કથી
નજાણી તો જતાવી નથી ને! જીભ તો કપાલ અચ-
કાઈ નથી ને! અને કોઈ પક્ષપાત કે યંત્રાથી તો
કામ નથી લીધું!

'જી હા, હવે ભલ તલાક જ જોઈએ!'—
પુરુષે હળવેકથી માથું હસાવી સંમતિ આપી. 'અમે
બંને હવે એક બીજા સાથે નિભાવ કરી ચકીએ એમ
નથી. પછાડી જીવનની કલ્સાઈઓમાં તો પતિપત્નીનું
જીવન તારે જ સુખી અને આનંદી બની શકે છે,
જ્યારે તેના એક બીજાની હાજરીએનો ખવાડ રાખે;
પરંતુ જ્યારે સી પુરુષનું મોં જોતાં જ બિલાડી પેટે
ધૂરકે અને કરડી ખાવા દોડે, અથવા તો જંગલથી
ધુવડની જેમ ચોર કરી ચૂકે ત્યારે એવી સ્ત્રી સાથે
તો પુરુષનો નિભાવ વલો અશક્ય જ છે.'

'અને જ્યારે માણસ પાસે કોઈ પૈસો ન
હોય, અને એ આખો દિવસ બેકાર માણસો સાથે
રંગતો રહે, અથવા ઘરમાં બેસી કલ્પનાના ધોડા
દોડાવે અને ધણીને જ નહિ, પરંતુ એના પાળેલાં
કૂતરાઓને પણ સી પોતાના પાસેથી ખવરાવે....'
હવે સ્ત્રીનો બોલવાનો વારો હતો. અને તે બધી
જ વાત ઘણી શીતલો ભાંચી ગઈ,

'નુસ્તાના આવેશમાં ચાના પાસણોના કાંકણાં પણ
રરતા પર ફેંકી દે...' પુરુષે જવાબી આરોપ મૂક્યો:
અને એના કૃતકઓ ઉપર ગરમ ઉણ્ણણનું પાખી રેડી
દે, જેનો જોડો કબરક યમા મળતો મુશકેલ હોય. ફરી
એવી જ રીતે રાંધવા સીધવામાં વાગી જાય—જ્યો
કોઈ બીના જ જની નથી. અને આખી રાત અનેક
મેળાં મારી પુરુષનું તિલ ચાગણી બનાવી દે.'

‘જે હમેશાં મહેશ્વર વચ્ચે કરનારાઓ અને બીજાં સાથે હસતા - ઝણતો હોય અને આખા વેઈલાકામાં પોતાની નીચતા માટે નાખીચો હોય તે કોઈ રીતે સુખથી કેમ નિદ્રા લઈ શકે ?’ સ્ત્રીએ હવે પોતાની સફાઈ રજૂ કરી.

બોનરશી મેજસ્ટ્રેટ બનાનીને હવે એમ લાગ્યું કે પોતાની ફરજ બજારવામાં ઢીલ ન કરી જોઈએ. બનેને બેસવા માટે એક ખુરશી અને એક સ્ટુલ આગળ કર્યાં. પોતાની કાનૂન-પોલી ઊધારી એની અનુક્રમણિકા પર એક નજર નાખી અને પછી પોતાના ચરમાના કાચ સાફસૂફ કરી ખજાને આમ તેમ કર્યાં.

‘કાનૂનની કલમોમાં એવી જાની કોઈ ચોખવટ નથી કે આવા મામલામાં આ અગત્યને નિર્ણય આપવાનો હક છે કે નહિ ? પરંતુ પ્રમાણિકતા અને ફરિને અનુરૂપ તેમ જ નીતિના સોનેરી સિદ્ધાંતો અને આવી જાતની પરિસ્થિતિ ઘણી જ અનિષ્ઠનીય છે અને આવી રીતે તો એક દિવસ પણ ધર ચાલી શકે નહિ. જો એક મેજસ્ટ્રેટ એક મુગલને લગ્નગાંઠી જોડી શકે છે, તો એ વાત રમણ છે કે તેને આ સજા-ધને તલાકનામાથી તોડી નાખવાનો પણ અધિકાર છે.

‘આ અદાલત તલાકનો ચુકાદો આ પહેલે અને વડી અદાલત પાસેથી એની ગાંઠી મેળવી લેશે.’

નવલુવાને આ સાંભળી પોતાના પાટલૂના ખિરસામાંથી બટલો કાઢી પાંચ ડોલરની એક નોટ એમાંથી જેમ તેમ કાઢી જરિટસ બનાનીના મેજ ઉપર મૂકી.

‘જા, અમારી પાસે કુલ આટલી જ મૂકા છે. આ રકમ અમે એક રીંછ અને બે લોકોના ચામાને લેવી જમા કરી છી.’

‘આ અ રકમમાં તલાકની ફી પાંચ ડોલર છે.’ જરિટસ બનાનીએ તલાકના છાપેલા ફારમ ઉપર સ્ત્રી પુરુષના નામ ભરી પોતાની ઓફિસની મહેર લગાવી છૂટાડીને કાનૂની રૂપ આપી બંનેની સામે એની જરોત સંભળાવી દીધી.

જરિટસ બનાની આ દરતાલેજની નકલ પુરુષને દેવાની નીવારીમાં હતી, ત્યારે જ અરીલાએ વાંધો

લીધો : ‘જા સાહેબ, આપ હમણાં એ નકલ એરીકના હાથમાં ન દેડ, હજુ સુધી મામલો પૂરી રીતે પત્યો નથી. થયેલાં મને માસી મહેર મળવી જોઈએ. આ કોઈ રીત નથી કે પુરુષ સ્ત્રીને એનો હક આપ્યા વિના જ તલાક મેળવી લે.’

એરીક આ માગણી સાંભળી દિગ્મુક થઈ ગયો. એને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે અરીલા છેક છેલ્લી ધડીએ આવી અડચણ ઊભી કરશે.

‘આ સાચો પણ હમેશાં કોઈને કોઈ નવી વાલ કે આંટી ઊભી કરતી જ હોય છે.’ મનમાં એણે વિચાર્યું.

જરિટસ બનાનીને પણ વાગી આમુ’ કે ખરેખર આ મ મલો વિચારણા મામે છે અને કોઈ આનો કોઈ નિશાન લાવવો જોઈએ.

‘જો કે કાનૂન મહેરના મામલામાં ચૂપ છે, પરંતુ સ્ત્રીના પગમાં સપાટ પણ નથી, એને માવનરે પયોચવા કોરિયા અને કંડાવાળા રસ્તેથી પહાર ભાગું છે.’ જરિટસ બનાનીએ ઇન્સાફપૂર્વક અરીલાને સંભોળી પૂછ્યું : ‘જો પરિસ્થિતિ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી છે, એને ધ્યાનમાં લેતાં મહેરના હકની પતાવટ બદલ તમને કેટલી રકમ મંજૂર છે ?’

‘મને મારા ભાઈને ઘેર પયોચવા બોલામાં બોલા પાંચ ડોલર જોઈએ આ રકમથી કુ’ એક ચંપલની જોડી અને કોઈ વાચનનો બંદોબસ્ત કરી શકીશ.’

જરિટસ બનાનીએ ડેકું હલાવતાં કહ્યું : ‘સારું, આ રકમ તો ગેરવાજબી નથી. એરીક, તમને આ અગત્ય તરફથી સચવા આપવામાં આવે છે કે આ તલાકનો પરવાનો જાવી કરવામાં આવે તે પહેલાં તમારે પાંચ ડોલર અરીલાને મહેર પેટે આપવી જોઈએ.’

જરિટસ બનાનીનો ઉપર મુજબનો મુકમ સાંભળી એરીકના હોશ ઊડી ગયા અને ઘણાં લગવા અવાજો એટલું માંડ ભેલી શક્યો : ‘મ...મારા પાસે તો હવે એક જ પૂટી કોડી નથી. જો કઈ રકમ હતી તે આપને લખાવે કરી દેવામાં આવી.’

‘નહિતર તમે અદાલતના હુકમનું હિલ્લંધન કરવાના યુનેગાર દરોહો’ જરિટસ બનાનીએ પોતાના હુકમની વધુ છણાવટ કરી

‘અજર આપ મને એકાદ દિવસની મહેતવ આપો તો કોઈને કોઈ રીતે કપાકપો પણ આ રકમની સગવડ કરી લઈશ મને ખબર ન હતી કે મારે રહેર ચૂકવવી પડશે’ એટીકે ઘણી જ આજીજીપૂર્વક કહ્યું

‘ટીક, આ મામલાની કાપવાલી એક દિવસ માટે મોકૂફ રાખવામાં આવે છે અને બીજો દિવસે બન્ને જસાએ ઘાજર લઈ આ અદાલતના હુકમોનું પાલન કરવું પડશે’ જરિટસ બનાનીએ અદાલત ભરખાલ કરતાં કહ્યું

‘આપણે હવે જલ્દી કાકાને ઘરે જઈ રાત પસાર કરવી જોઈએ’ એટીકે છાત્રા મારી બેલગાડી ઉપર ચડે ગયો અને કાંથી અરીવા પણ ગાડે ઉપર બેસી ગઈ. બેલગાડી ખૂજની ડમરી ડિસાડતી કીચૂક કીચૂક બોલતી બીજી વાટે ચાલી નીકળી

જરિટસ બનાનીએ પોતાની પાઈપ સળગાવી અને તાજેતરમાં જ આવેલા કોઈ સાપ્તાહિક છાપાના પાના ઉઘલાવવા માંડ્યા. ઘોડીવારમાં જ સાંજનું અંધારું ફેલાઈ ગયું. તેમણે મીઠુમતી સળગાવી આકાશમાં ચંદ્ર નીકળી આવ્યો હતો, અને તે જમવા માટે ડિબા લૂચા ઘેર જતા રસ્તામાં જાણીઓની એક એવી ઘરા નજીકથી પસાર થયા, જ્યાં માણસનો પગરવ ઝોળી હતો. અચાનક એક મુઠાનીપાટી માણસ આડી પડ્યો અને એમની છાંતી ઉપર રાજકુલ તારી દીધી

‘ખધી રકમ મારે કમજોર કરી દે’ બુકનીપાટી એ કહ્યું કોઈપણ જાતની યુ થો વજર ખધી રકમ એટી નાખો નહિતર જાનથી ઘાલ પાવડા પડશે’ બુકનીપાટીએ ફરજભરેર કહ્યું

‘મારી પાસે તો આ પાંચ ડાવરછી’ જરિટસે પોતાના ખિરસામાંથી રકમ કાઢતાં કહ્યું

‘એને ત્રી વાગી આ રાવફૂંચની નવીખા ફસાવી દે’ બુકનીપાટીએ હુકમ કર્યો

‘જાન બની તો લાખો મળવા જરિટસે એમ સમજી ખસકવામાં જ પોતાની જાતને સલામત માની

બીજો દિવસે વગો એ જ મળદગારી અદાલતના દરવાજા પાસે આવી ઊભી આ વખતે જરિટસ બનાની બિલકુલ તેજાર જ બેઠા હતા, કેમ કે એ બન્નેના આગમનની કાલથી રાહ જોતા હતા. અદાલતના હુકમ મુજબ જાનની હાજરીમાં એટીકે અરીવાને પાંચ ડાવર દીધા જરિટસે આ નોટને સભાગી જોઈ. એને એવી રીતે આપવામાં આવી હતી-જણે રાઈફલની નળીમાં ફસાવી ઘોડા પરનું જરિટસે એને ખાસ મહત્વ ન અપ્યું, કેમકે બીજી નોટો પણ આવી રીતે પાળી-મચકોડી શકાય છે. અને બન્નેને તલાકનામાની એક એક નકલ ઘાથમાં દઈ દીધી

‘મારા ખાસ છે કે તમે ટૂંકીનથી ઘેર પાછા જઈ રહ્યા છો’ અરીવાએ પૂછ્યું ‘અનમારીમાં જે ટીનનું ભોક્સ છે એમાં રાટ્ટી રાખેલી છે, અને ચૂસા ઉપર તપેથી ભૂલેલું માંસ છે તપેટીને ચૂસા ઉપર જ રાખવામાં આવી છે કે જોથી ફૂતરાં અને અડે નહિ અને હા, રાતે ઘડિયાળને ચાવી દઈ દેજો’

તમે કલ્પ તમારા ભાઈને ઘરે જતા હશે એટીકે પૂછા કરી

‘હા, હું ત્યાં જ જઈશ. પરંતુ મને ભરોસો નથી કે તેઓ માડુ ત્યાં રહેવાનું પસંદ કરે. હું મજબૂર છું. માડુ હવે ઠંકાણું નથી જતા કુ જઈ શકે. રસ્તા સારો છે અને મારે હવે એ તરફ વાટ લેવી જોઈએ

‘વાડુ, અસ્વાખેડી એ ધરતે કે તું પણ મને અસ્વાખેડી કહેવું પલટ કર. એટીકે કહ્યું, ‘ને હું એ નથી તમજી શકતો કે કોઈ માણસ એટલા ખેડો મેરલમ હે થ જો અસ્વાખેડી ન કહે’ એટીકે નિઃશ્વાસ નાખતા કહ્યું

અરીવા બિલકુલ ખામોશ હતી એજે તલાકનામાની નકલ અને પાંચ ડાવરની નોટ ત્રી વાગી પોતાના ખિરસામાં નાખી દીધી.

જરિટસ બનાની નોટને અરીવાના ખિરસામાં

અલેખ થતી જોઈ રહી.

એકાએક અરીવા વિચારત-ટામાંથી ઝખડી અને બોલી : 'એરીક, આજની રાત તો આ જ કથ-
નામાં બધા માણસોની રીતે મુજબે!'

એરીકે ક'ખરલેન્ડ તરફ જોયું તો સુરજનાં આલ-
મતા ફિરોમાએ ગિરિધાળાએ ઝાંખી પહોલી જોઈ અને
અરીવા તરફ મો ફેરવ્યા વગર કહ્યું : 'હવે તો મને
ધર સુનું સુનું લાગશે, પરંતુ ધરના લોકો પાગલ
થઈ જાય અને તલાકને જ એક માત્ર ઈલાજ માની
બેસે, તો એને કોણ રોકી શકે છે?'

અરીવાએ રટલ તરફ નજર માંડી કહ્યું :
'જીજાઓને પણ તલાકની કોટલી જ પડી હતી. ઉપર
કોઈ કોઈને પોતાના ઘરમાં તો રાખવા શકે! હવે
મારે ખરા બાકાત ધર તરફ કદમ જિયાડતા જોઈએ.'

'તો પછી એ ઘડિયાળને કોઈ આવી નહિ
દબ શકે.'

'યુ' તમારા મનલખ એવો છે કે હું તમારી
શાલે ગાડીમાં થાયું અને એ ઘડિયાળમાં ચાવી બાજુ ?'

આ ખડતલ આક્રમીના ચહેરા પરથી દેખીતી
રીતે એમ તરી આવ્યું હતું કે એનામાં ઘાજી છે
જ નહિ. પરંતુ એકાએક તેણે પોતાનો હાથ લંબાવી
અરીવાના નાજુક હાથ સભાળી લીધા અને અરીવાની
ઘાજીએ ફરી સરવળી લીધી.

'કૂતરાઓ હવે તને કપારેય તબ નહિ કરે
અરીવા! એરીક બોલ્યો : 'મને હવે બાન આવે છે
કે મેં તારી શાલે ઘણી નીચ વર્તાવ કર્યો છે. 'એ
ઘડિયાળને હવે તું જ ચાવી દઈ દે જ અરીવા, એ
કપારે અને તારી મહેલબત જ મારા જીવનની સિદ્ધિ છે.'

હવે મને પણ અકલ્પ આવી ચૂક છે. હવે હું
પાતલપટ્ટું નહિ બતાવું. શાલો એરીક, મોડું થઈ
રહ્યું છે. હવે ધરે ચાલીએ, સુજ આલમતા પહેલાં
જ પકોથી જઈએ. એમ કહી બન્ને એવી રીતે ચાલી
નીકળ્યા જણે અદાલતમાં ગયા જ ન હતા!

જનિટસ બનાનીએ જોયું કે એ જાને એને

જણકાયાં વગર ગાડીમાં ચડી રહ્યાં છે તો એણે દબલ
દીધી કે 'રિયાસત દેનિસીના નામ પર હું તમને
ચેતવણી આપું છું' કે તમે રાજ્યના કાનૂનોનો ભંગ
કરી રહ્યા છો અદાલતને એ જોઈને ખુશી થાય છે,
કે બે હદનો વચ્ચેનું લેખનસ અદરસ થઈ ગયું છે,
અને પરસ્પરની ગુરસમજૂતીઓ ફર થવા પામી છે.
પરંતુ અદાલતની ચલુ એ ફરજ છે કે રિયાસતના
નોતિક મુલ્કો અને એના ચરતખાને કામ રાખે.
અદાલત તમને જાને એ યાદ અપાવે છે કે તમે
ખન્ને હવે ધણીપણિયાલી રહ્યાં નથી, કેમકે તમારા
ખન્ને વચ્ચે કાનૂની રીતે તલાક થઈ ચૂકી છે, એટલે
તમને સાંસારિક જીવન માણવાનો કોઈ હક રહેતો જ
નથી.'

અરીવાએ એરીકનો હાથ પકડી લીધો : 'યુ'
હું તમને ખરેખર ગુમાવી દઈશ! જ્યારે કે હવે મને
તે લગ્નજીવનની સાચી ખુશી અને કારવું ભાન થયું
છે!' ઘણી જ વ્યક્તિગતપૂર્વક એણે આવા ઉદ્ગારો
કાઠરા

'પરંતુ અદાલત એ વાત પર તમાર III કે
તલાકના હુકમનામાથી જિંબી ચહેલી મુરકલીએ ઘરા-
વવા નવેસરથી તમારા નિકાલ થવા જોઈએ. ત્યાર-
બાદ તમે તમારા તલાક ગુજીવનનો આનંદ માણી
શો છો, દેરની ખુશીનું તમને હવે ભાન થયું છે. આ
કામ માટે અદાલતની ફી પાંચ ડોલરની હશે.' જનિટસ
ખનાનીએ વિરચરથી સમજાવ્યું.

કુખતને તણખલાનો સહારો મળી ગયો!
અરીવાનો હાથ જરૂર દઈને પોતાના ખિસ્સામાં પકડે
અને પાંચ ડોલરની નોટ મરી જનિટસ બનાનીના
મેજ પર મૂકી દીધી

ખનાનીએ નવેસરથી લગ્નજીવિની જોડી દીધા
નવદંપતી લગ્નજીના મારા લાલ લાલ થઈ રહ્યા હતા.
આ વિધિ પત્તા પછી એરીકે અરીવાને ગાડીમાં બેસાડી
દીધી અને પોતે માનુષમાં બેસી વાહીને જૂના ઘર
તરફ હાંકી દીધી : 'તરજીવનની વાટે આડું' પથાર થઈ
રહ્યું હતું.

શાહનામા-એ-ફિરદૌસીનાં સ્ત્રી પાત્રો

કેતાયૂન-૫

મણિબાઇ વોરા

કેપુસર પછી ધરાનની માદીએ લોહરાસ્ય આપ્યો. તેનો સુવરાજ યુસ્નાસ્ય પિના સાથે અણ-ખનાવ થતાં સ્વદેશ છોડી પશ્ચિમે રૂમ દેશમાં નામ બદલી અજાત રહેવા લાગ્યો. જેની નસોમાં ફરેદુનનું લોહી વહેતું હતું એવા રૂમના કિમરાને ત્રણ કુંવરીઓ હતી, જેમાં સૌથી મોટી તે કેતાયૂન.

ભારતની માફક પ્રાચીન રૂમમાં પણ રાજ-કુંવરીઓના સ્વયંવર યોજાતા. કેતાયૂનને યોગ્ય પતિ મળે તે અથે કિસરાએ દેશ પરદેશના મદામાનવોને નિમંત્રણ આપી કેતાયૂનનો સ્વયંવર રચ્યો.

સ્વયંવરની આગલી રીતે કેતાયૂનને સ્વયંવર આપ્યું : 'તેણે એક સુંદર યુવાનને સભા મધ્યે જોયો અને તેના ગળામાં ફલદાર પહેરાવ્યો.' બીજા દિવસે સ્વયંવરના મંડપમાં ભેઠેલા રાજવંશી ઉમેદવારો મધ્યે કેતાયૂન આવી. સ્વપ્નમાં જોયેલો રાજકુમાર કમ્પાન નજર આવતો નથી તેથી તે હતાશ થઈને પાછી ચાલી મઢ. મહેલમાંથી આવતું કેતાયૂનનું રુદન સાંભળી કિસરાએ સ્વયંવર સભાનું વિચર્જન કર્યું અને બીજા સભા બોલાવી જેમાં રાજકુમારો ઉપરાંત અમીરો અને શ્રેષ્ઠિઓને પણ આમંત્ર્યા. આ સભામાં રૂમના એક નાના સરદારના મહેમાન તરીકે અજાત રહેલો શાહમદો યુસ્નાસ્ય આનંદ ખાનર આવ્યો. રૂમમાં તેણે પોતાનું નામ ફર્ખઝાદ રાખ્યું હતું. કેતાયૂન આ સભામાં આવી, ફર્ખઝાદને જોયો, સ્વપ્નમાં જોયેલો યુવાન તે આ જ, એમ પુષ્ટિકર હૈયે તેની નજીક મઢ અને પુષ્પમાળા તેના ગળામાં પહેરાવી. ફર્ખઝાદે પોતાના તરફથી પ્રેમના પ્રતીક રૂપે કુંવરીને સુવર્ણ મુદ્રિકા આપી.

કિસરા કુંવરીની પસંદગીથી નારાજ થયો, કેમ કે પસંદ કરેલો યુવાન રાજકુંવરને જલ્દે સામાન્ય માણસ હતો કિમરા રોને ભરાયો પણ તેનો શાગો વચ્ચર વચ્ચે પડ્યો : 'સ્વયંવરનો કિસર આપે

જ યોગ્યો છે. કુંવરીને પોતાની સમજ મુજબ વર્તવાનો અવસર આપે જ આપ્યો છે મધ્યરની ઇચ્છા આમ જ હશે તે માથે મક્કાવવી જોઈએ.' છતાં કિસરા તે કિસરા હતો ! કેતાયૂન અને ફર્ખઝાદને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરી. અંગ ઉપરના જૂજ આભૂષણો સિવાય કશું ચ લીધા વિના કેતાયૂન ફર્ખઝાદ સાથે ચાલી નીકળી. પ્રાચ્ય પ્રદેશમાં જઈ, પેલા આભૂષણો વેચી સાદું ઘર વસાવ્યું અને બન્ને સ્થિર થયા.

ફર્ખઝાદ શિકાર કરી લાવતો અને પતિપત્ની વનવાસી રામસીતાની માફક આનંદથી જીવન જીવવા લાગ્યા.

કિસરાની બીજી બે કુંવરીઓ લગ્ન વધે પહોંચતાં તેના ઘાટે રૂમના અમીરઝાદોએ માગી મોકલ્યાં પણ રાજ્યે યરત મૂકી કે વિકરાળ જંગલી પશુઓનો વધ કરી શકે તેવા યુવાન અમીરને રાજકુંવરી મળી શકે. બે યોગ્ય યુવાનોને ફર્ખઝાદે સફાવ કરી વિકરાળ વંડુ અને અજ્ઞાને એ ભારી લાગ્યો, તેનાં દાંત પોતાની પામે રાખી, મરેલાં જનવર પેલા યુવાનોને આપ્યા. યુવાનોએ તે વિકરાળ જનવર પોતે સાધાર્ણ દાવો કરી રાજકન્યાઓને મેળવી.

કિસરાને યોગાન ખેલવાનો ભારે શોખ હતો. એક દિવસ પોતાના સરદારો અને બે જમાઇ રાત્રેની સાથે એ યોગાન ખેલતો હતો. ફર્ખઝાદ આ ચાહી મર્દાના ખેલ જોવા જાતો રહ્યો. તેણે પછી ઘોડો અને ગેડી મંગાવ્યા અને રમતમાં સામેલ થયો તેની યોગાન ખેલવાની દળ અને દાવ મેળવવાની નિપુણતાથી કિસરા તો દિગ્મંદ થઈ ગયો. તે બોલી જાડ્યો 'અજબ છે આ યુવાન ! માનવ રૂપે દેવ લાગે છે' પ્રાસે બોલાવી ઝોળખાણ મારી, તેણે જાણ્યું કે તે તો મોટી રાજકુંવરી કેતાયૂનનો પતિ ફર્ખઝાદ છે. ફર્ખઝાદે વિશેષમાં કહ્યું કે બીજી બે કુંવરીઓના

પતિ પશુ તેની સહાયથી જ મળ્યા છે.” સામીતીમાં પેતે મારેલાં પ્રાણીઓના દાંત રજૂ કર્યાં આ વીર-નરની બહાદુરી અને ખેનદિવીથી કિસરા ખુશ થયો કેતાયૂનને સુયોગ્ય વર મળ્યો છે તેવા તોપથી આ વીરનર કોણ છે તે કેતાયૂનને પૂછ્યું. કેતાયૂન પશુ પશુ ફર્ફમજાદની ખરી હકીકત જાણતી ન હતી. કિસરાએ જાનેને પોતાની સાથે રાખ્યા અને ભૂતકાળના કહેર વહણ માટે દિશગીરી બતાવી.

ફર્ફમજાદની ખરી જોગણ થોડા સમયમાં જ મળી આવી: ધરાધના શાહ લોકરાસે પોતાના બીજા પુત્ર કરીરને સુવરાજ ગુસ્તાસપને મનારી, સ્વદેશ તેણી લાવવા મોકલ્યો હતો તે રૂમ દેશે આવ્યો મોટાજાદ ગુસ્તાસપને ફર્ફમજાદ તરીકે સોંપી કહ્યો અને તેને ધરાધ બાપવા માટે મનાવવામાં સજા થયો. હવે કિસરાને તેમજ કેતાયૂનને જાણ થઈ કે ફર્ફમજાદ નામધારી યુવાન તે હકીકતે ધરાધનો શાહનંદો ગુસ્તાસપ છે ! પિતાપુત્રી અને તેઓની પ્રભા ખૂન આનંદ પામ્યાં, કિસરાએ ગુસ્તાસપની માફી માગી અને કેતાયૂનને અઢત્ઠક દ્રવ્ય હોજમાં આપ્યું.

શાહનંદા કરીર સાથે ગુસ્તાસપ અને કેતાયૂન શાહી બમકાથી ધરાધ જવા વિદાય થયાં. ધરાધ પહોંચના પ્રભાએ તેમજ શાહે તેમને આજકાર બાપવા

ઉત્સવો યોજ્યા. જુદા લોકરાસે ગુસ્તાસપના મસ્તકે ધરાધની તાજ મૂક્યો. પોતે વાનપ્રસ્થ થઈ હપ્ત? બજનનાં મન્ન બનવા ઇચ્છા દર્શાવી.

કેતાયૂન ધરાધી મહારાજાની મહારાણી બની. તેની નજર દેશને સંસ્કૃતિ દૃષ્ટિએ સમૃદ્ધ બનાવવામાં લાગી રહેતી કેતાયૂન અને શાહ ગુસ્તાસપના સમયમાં જ ફરસી પથગાર ઝરથુસ્ત થયા (ઇ સ. પૂ. ૬૬૦ થી ૫૮૬) કેતાયૂન અને ગુસ્તાસપે એ પરિત્ર ઝર-થુસ્તી ધર્મ સીકાર્યો. સમસ્ત શાહી ખાનદાન અને અગીરોએ પશુ એ ધર્મનો સીકાર કર્યો. કેતાયૂને તો પોતાના જાનેને અસ્પર્શિયાર અને બિશુનનને આ ધર્મના પ્રચારક બનાવ્યા.

ધરાધના સગના શત્રુ દેશ તુરાને જૂના ધર્મ ને નામે ધરાધ સામે યુદ્ધ થયું પશુ ગુસ્તાસપે સંતોષ મળ્યો. કથી તુરાની રાજા અરિમસ્પને હરાવ્યો અને ઝરથુસ્ત ધર્મને વિના અવરોધ ફેલાવા સરળતા કરી આપી.

શાહ ગુસ્તાસપ પ્રાચીન ફરસી ધર્મનો અસીક હતો, કેનસ્ટેન્ટાઇન હતો અને તેની શાહબાનુ કેતાયૂન રૂમ-ધરાધના રાજાશીને જોનાર, ધર્મ પ્રચારક મહાન અદિક્ષા હતી બારન વર્ષના રામાણુની સીતા સાથે તેને સરખાવીશુ.

✽

“વૃદ્ધ માણસો ચીડિયા બને છે, ડાંગલે ધરલે તેમનાં મજાજ સરખ થઈ જાય છે, તેનું એક જ કારણ છે એમનો અર્ધ હમેશાં અતૂમ રહ્યા કરે છે. સંતોષાતો નથી હોતો નાનાં બાળકોને સદ્ગુ આપમેળે લાડ લણાવે છે, જુવાન હોડા માત્ર અરીસા સમી જુએ તોપણ તેમના મનને સંતોષ થાય છે, કિર્તિ અને યોનાના મદમાં જોડ માણસો જીવન સુખેલી જીવી શકે છે, ત્યારે વૃદ્ધ માણસોને આમાંનું કશું સાંપડતું નથી એમને લાડ તો કોણ કરે ? અને અચીસામાં શો જોવાનું તો તેમને થય જ શાનું થાય ? કિર્તિ અને યોનાની પાછળ દેડવાનું જોડ હવે તેમનામાં રજુ છેતું નથી. કોઈ તેમને પૂછતું પછુ નથી, કોઈના પર તેઓ સળા થવાથી શક્તા નથી, કોઈના થર તેઓ સળા થવાથી શક્તા નથી, તેમ પોતે કોઈ અપૂર્વ કાજ પાછળ મંડવા છે એવો જાણ તેમને હોતો નથી. એ જ કારણે તેઓ સાતત વિડાયા કરે છે, બમડયા કરે છે, રોષે ભરાય છે. દુનિયાનાં અનેક દુખોવા મૂળમાં તેમનામાં અતૂમ રહેલો અર્ધ એ જ મુખ્ય કારણ થાય છે.

જીવનનું મહત્વ

માણસ બુદ્ધિમાન હોવાનો ફાંકો રાખે છે પણ એ ફાંકો તો એ વર્ષનું બાષ્પક દીવાસળીની પેટી ગજવામાં રાખવાનો અને તેને સળગાવતાં આવડવાનો ફાંકો રાખે, તેના જોવો છે. દીવાસળીની પેટી તેની પાસે છે, અને તેને એ સળગાવતાં આવડે છે તે કરતાં વધારે મહત્વની વસ્તુ દીવાસળીનો ઉપયોગ કયા કરવો તેનો વિચાર તેને છે કે નહિ તે છે; તેમ માણસ બુદ્ધિ ધરાવે છે એટલે કે તરેહ તરેહની વૈજ્ઞાનિક માહિતી અને સુકિતઓ જાણે છે અને શોધી શકે છે, તે કરતાં તેનો કેવો ઉપયોગ કરવો તે આવડવું તે વધારે મહત્વનું છે.

આજે આપણને આપણી પોતાની પ્રગતિ પ્રત્યે અહો-અહો થઈ રહ્યું છે. જોનજોનામાં કેટલું વિજ્ઞાન ખેડાયું છે, અને ઝપાટાખંધ ખેડાયું જાય છે! પંદર મિનિટમાં સુષ્ટિમાં ભય કર ઉઠકાપાત મચાવી શકાય તેટલે સુધી વિજ્ઞાનનો વિકાસ થયો એવા ભય કારા વાગે છે. પુરાણોએ ભગવાનનો મહિમા ગ્રાતા કહ્યું છે કે 'તેની બુદ્ધિના વિશાસમાનથી અક્ષાંકોનો પ્રલય થાય છે.' આ સિદ્ધિ તો આજે માણસના હાથમાં આવવા લાગી છે ત્યાર અને મંમજ, અને શુદ્ધ તથા શનિ સાથે યે સંપર્ક સાધવાની કળા વૈજ્ઞાનિક શોધી શકશે એવી અને ઉમેદ આવી છે. ભૌતિકસિદ્ધિ અને રોગચાળા પણ અનેક પ્રકારે શોધાઈ રહ્યાં છે, હિંસા કરવાના અને તેની સામે જયવાળા પણ નવા નવા માર્ગો ખોલાય છે.

પણ રોગ, ઘસારો અને હિંસાને જીવનમાં રચાન જ ન મળે, ન પોતાને લાગે ન બીજાને પહોંચે, એની જાનના જીવનના નિયમોને શોધવા અને તેને અનુકૂળ સંસ્કૃતિને ખીસવવાની બુદ્ધિ હજી શોધાઈ નથી.

* * *

જીવન શું કામ મળ્યું છે, તે આપણે જાણતા નથી. પણ જીવન સાથે જીવતાં રહેવાની વાસના પણ મળેલી છે એટલું જ અનુભવપૂર્વક જાણીએ છીએ.

જોમ પણ કહી શકાય કે માનવને જીવનની અભિલાષા સાથે જોજામાં જોઈ પાંચ બીજા તરવો પણ અનુભવમાં આવે છે. તે જિજ્ઞાસા, કંપનાશીલતા, સર્જકતા, સંકલ્પ અને શ્રદ્ધામય આશા, પ્રાણી માનને અણુમાત્રા મળેલા જીવન સાથે, મનુષ્યને આ વધારાની ભેટો છે, અને શું કામ છે તે જોઈસપણે કહી શકતા નથી એટલે એ મનુષ્યત્વનાં કેવલાવશ્યત અંગો છે એટલું જ કહી શકાય.

જીવનની જેમ જ અણુમાત્રા મૂડી પણ રચાણપણે અનંત નથી. એ સર્વે ખપી જાય છે. આથી, એનો અર્થ અને પ્રયોજન શોધવા કરતાં એ ખપી જાય તે પરેલાં તેનો સાગમાં સારો ઉપયોગ કરી લેવાનું અને વધારેમાં વધારે સંતોષ આપનારો નફો તેમાંથી મેળવી લેવાનું હદાપણું ખોળવું, તેને અનુકૂળ સંજોગો નિર્માણ કરવા અને અને તો તેનો બીજાઓને પણ માર્ગ દેખાડવો એ મહત્વનું છે.

એટલું તો નકકી કહી શકાય કે આ પાંચ પ્રકારની શક્તિઓને અનિયંત્રિતપણે પહોંતી મૂકવી એ માનવમુખશાનિ કે સમાધાનનો ઉપાય નથી જ. એટલે સવયમ તો જોઈશે જ. જિજ્ઞાસા, કંપનાશીલતા, સર્જકતા, સંકલ્પ અને આશા, તથા તેને પરિણામિ ઉત્પન્ન થતા ભોગો અને પ્રવૃત્તિઓ સર્વે પર સંયમ જોઈશે.

*

સંયમ જોઈશે એટલે વિવેક જોઈશે. કૌર્મિક નિશ્ચિત ધોરણે શું યોગ્ય અને શું અયોગ્ય તેની પારખ અને પસંદગી કરવાની શક્તિ જોઈશે.

વળી, સંયમ અને વિવેક જોઈશે, એટલે ઘમેલી પારખ અને પસંદગીને અનુસરી તે રીતે વર્તવાની ટેવો પાડી જોઈશે કેવળ બુદ્ધિથી સમજ સધને આવશે નહિ.

ટેવ-પાણ-પડવામાં મહેનત પડશે. બધું સહેવું સટ નહિ થઈ શકે. જેમ જેમ વય વધશે, તેમ

તેમ પધારે કહ્યું થતું જરો. સમગ્રજી પ્રચણે વર્તા
ન શકવાની નબળાઈ પગલે પમથે સાલ્યા કરશે, અને
એ કપારેય શાંતિ-સંતોષનો અનુભવ થવા નહિ દે.

માટે, સંઘ અને વિવેકપૂર્વક જીવવાની ટેવ
પાડવાની મહેનત શરૂઆતથી જ કરવી-કરાવવી એને
જીવનના પાવાનો નિયમ કહી શકાય. એ મહેનત
કરવી ન સામે એવી રીતે બોળવાનો જાણે પ્રયાસ
શાય, પણ કચરી સામે તોયે તેનો ઉપાય નથી.

*

આપણે ઉપર જોયું કે સામાન્યજી મનુષ્ય
જીવવા જ પડે છે, મરવા નથી ઇચ્છતા હતાં જાણે
રોગ, ઘસારો અને કિંસાને જાન પર નોતરવા અને
ખીજતે પહેલાડના એ જ જીવનનો દેવ હોય તેમ
એ વર્તે હોય છે.

આત્મવત સારૂ જુ-એવો વર્તનનો નિયમ
બનાવવામાં આવે છે, પણ કોમકવાર એ નિયમ બહુ
માર્ગદર્શક થતો નથી.

વ્યસન એવાર ખીજનેયે વ્યસનનો ચેપ
સાગડા પ્રવળ કરે છે, અને ગ્રેમગી કરે છે. એ
ચીજા જેવો અન્નને કહી જાણે-નું પાસન કરનાર
કહી શકાય ખરો. પણ તે રોગ અને ઘસારાને અ-
ધિરોધી કમ નથી.

તેથી, 'સામાજ્યા દિવાથે' એટલે કે ખીજને
રોગ કે ઘસારો કે ઇર્ષ ન થાય એવું વર્તન એવો
નિયમ હોવો જોઈએ.

રોગ અને ઘસારો સામા પછી તેને સુધાર-
વાના ઉંધાને સૌધવા આપરવક હોઈ શકે, પણ
એથી યે વધારે મકાવની વાત તેને નિર્ભય થતાં
અટકાવવાની છે. તેમ જ કિંસાનું

પંજુ તે નિર્ભય કરવા પછી જ આપણી
શત દિવસ પ્રતિ આવી રહી છે. તેને જ આપણે
વિજ્ઞાન અને સુધારો માની બેઠા છીએ. એક બાજુથી
વધુ તે વધુ આર્ન-કેપ્સોલ માટે ફક્ત મારીએ

છીએ, તે માટે જોઈએ તેટલી મારફત કરીએ છીએ,
અને બીજી બાજુથી કાળના મુખમાં ધમીએ છીએ
અને ખીજને વેગથી ધકેલીએ છીએ. પછી એક દિવસ
નિરાશા આવે અને જીવન નિર્ધારક હાથે એમાં શું
આશય ?

* . *

જીવન ચાં માટે છે તેનો નિર્ધારક ઉત્તર મળ-
વાનો ફક્ત ત્યારે મળી રહેશે. તેને સમાધાનવાળું
કરવાનો નિયમ 'સામા જીવના કિતાથે'—જીવનું એ
છે. એટલે કે મોળમાં સંઘમ રાખવો, મોગપ્રાપ્તિનાં
સાધનો મેળવવામાં સામા જીવના કિતને અવેરોધી
હોય એવો સહાયર પાળવો, રોગ, ઘસારો અને
કિંસાના કરણો દૂર કરવાના વિદ્યાનને ખેતરું ઇર્ષાદિ.

વળી, સમાધાન માટે મનમાં એ પણ દૃઢ
કરવાની મરડ છે કે આ અભ્યુપાસના જીવનનો અંત
પણ આપશે જ. એ પણ અભ્યુપાસો અને કદાચ
અભ્યુપાસો દરો તેને માટે સદાયે તૈયાર રહેતાં અને
સામા જીવના કિતાથે દસતે મોટે સામે જાળને ય
લેટતા શીખવું જોઈએ.

એ આ આપણે સમજીએ અને જીવનમાં
જીતારી સફળિયે તો જીવન શા માટે મળે છે, નમે છે
અને અત પામે છે, તથા આ પધું કઈ દિશામાં
જઈ રહ્યું છે, તેની કલના કરવાનું બહુ કુટુંબ પણ
ન રહે પૂરતી પૂછતી નથી કે હું શા માટે સૂચની
આજુબાજુ રહી જ કરું છું મુશ્કેલી ને પારિતોષક
પૂછત નથી કે શા માટે અમારે સવારે ખોલવું,
સુમધ ફેલાવવી અને સંજ પડે કરામત જરુ પડે
છે. ચક્રાં પૂછતાં નથી કે શા માટે અમારે મળા
ખાધા, ઈંદા ચક્રવા, મેવવાં અને બન્ધાને પાંચ
પડે એટલે એમને છોડી દેવાં. તેમ આપણે જે પૂછવાની
મરડ નથી કે શા માટે અમારે જીવનું, સમાજ વચવા,
સંસ્કૃતિઓ વિચારી, કુરમાનીઓ આપવી, અને
નીતિનિયમો મળાવવા પોતપોતાના કમ જરામર
રીતે કરવામાં જ ગ્રાણી માત્ર સંતોષ અનુભવે છે.

*

રી ધાતુ ખરું વિના કારણ ફરિયાદ કરે છે, છાશપૂરક જુદું જોયે છે, દેખીતી રીતે
રહે છે ને પૂછી રીતે કહે છે.

જનારા છકક ઘઉં જાણ છે અને કબૂલ કરીને જાણ છે કે જે નજરે જોયું ન હોત તે માન્યામાં ન આવત. જેની પાસે જીવનમાં કંઈપણ કરી છૂટવાની તમન્ના છે તે સિદ્ધતા કેવા સોપાન સર કરી થકે છે તે જોવા માટે શારદાગ્રામની મુલાકાત અનિવાર્ય છે. માનવમિત્ર કેળવણીનું સ્વાયં મહત્ત્વ આપણે ઓકતા નથી તેથીજ ઉચ્ચ કેળવણીમાં માટું મીઠું આજે જોવા મળે છે. વિદ્યાપીઠના સ્નાતકની શિક્ષાનું કોઈજ ઠેકઠો નથી. કોલેજમાં પુવાન-પુવતીએ સ્વછંદે-કુછંદે અભ્યાસને નામ સમય જાણે છે એટલુંજ. આપણી કોલેજોએ શાળાને કોઈ એવા નેતાઓ, અર્થશ સ્ત્રીઓ, વૈજ્ઞાનિકો ઇત્યાદિ દાખામાં આપ્યા નથી. આના કારણમાં માનવ-મિત્ર તેમજ પ્રાથમિક કેળવણી પ્રાચીનો ઘેર અપેક્ષામાં રહેલું છે. શારદાગ્રામની સુવર્ણજયંતી ઉજવાય છે ત્યારે ગુજરાતે અવશ્ય તેનું ઋણ અદા કરવા સક્રિય રીતે વિચારણા કરવી જોઈએ.

લંડનપ્રશ્ન

લંડનની રેમ્સ નદી ઉપરનો વિશ્વવિખ્યાત પુસ્તક ૧૯૮૮માં રીપ્રિન્ટ મેકેલોએ ખરીદી લીધા. આમ જોઈએ તો અમેરિકા આખો દેશ નિકાસનો પેદાશ છે. એટલે સાહિત્ય, સંગીત, કલા કથક: પુરોષમાંથી નિકાસ થઈ અમેરિકા ખાતે જવું ઘર કરીને રહ્યા. શિલ્પ, સ્થાપત્ય અને પુરાણા બાંધકામનો પણ વારો આવ્યો. પુરાણો થઈ જવાથી લંડનપ્રશ્ન ખસેડી લેવાનું બ્રિટિશ સરકારે નક્કી કર્યું ત્યારે તેને ખરીદી લેનારો અમેરિકન મળી આવ્યો. તેણે એ પુસ્તકો ટુકડાઓ કરીને, વ્યવસ્થિત રીતે પેક કરી. અમેરિકા ખાતે વડા-બા. ત્યાં ફરીથી એરિઝોના ખાતે લેણક હાવાયુના ઉજ્જવ પ્રદેશમાં રેલીમાં તે પુસ્તક ફરીથી ચણવામાં આવ્યો. કોલોરાડો નદીમાંથી એક બનાવટી નહેર બાંધીને તેનું પાણી પુલ નીચેથી વહેતું રહે અને જલ્દે દેસ નદી ઉપર લંડનપ્રશ્ન ડોનો હોય તેવું જોનારને લગે તેવી વ્યવસ્થા થતી એન્જિનિયરોએ રચી.

ખરેખર માનવીનો ઘેલછાને કોઈ વડ નથી. માત્ર આશાસન લેવા ખાતર પુરાણી ચીજ પ્રત્યે આવું લાગણીનું પ્રદર્શન ભેદક દાદ માગી લે છે

પરંતુ પશ્ચિમમાં પુરોષમાં તેમજ અમેરિકામાં-કુટુંબની અને માનવીય સંબંધોની ઇમારત કડાબૂસ કરતી પડી રહી છે અને જૂની પેઢીનો બુજારો ઉપેક્ષિત દશામાં જીવન જાણે છે-તેમના જીવનરતના ખડેનું સમારકામ કરવાનું કેમ કોઈને સમજું નથી? જીવન જ્યારે ખડેર બની રહ્યાં છે ત્યારે જાગૃતી ઇમારતો સંસ્કૃતિને બચાવી શકે ખરી?

કરવેરા કે લોટરી?

ગુજરાત રાજ્યે લોટરી પર પ્રતિબંધ મૂકીને એ અનિષ્ટને ડામવાનો પ્રયત્ન કર્યો તે ન્યાયની દૈવ-ડીએ ગેરકાનૂને જાહેર કર્યા પશ્ચિમમાં લોટરીઓનાં ધૂમ લેવાણ પાછાં થતું થતું છે. આ એક સમજવા જેવી વાત છે લોકોને લોટરી ખરીદવી છે-ખરીદીને લખખતિ રાતોરાત બની જવું છે-લોટરી કાઢનારને ખાસ કષ્ટ વિના પૈસા સગાં રહે છે એટલે ઓ વચવંતરાય ચલાણે આ વાત સમજી લેવી ઘટે. કેન્દ્ર સરકાર યા માટે લોટરી ન કાઢે તેમાં અચૂકનું થું છે? લોકો કાંઈ દબાણને વશ થઈને ખરીદ કરતા નથી-સ્વેચ્છાએ તેણે તેણે ખરીદે છે. ભારતના અત્યાર સુધીના નાણાપ્રધાનો રાજ્યે હાથ ધરના મુશ્કેલી ખાલી કરી ગયા છે, બસો કે ઋણો ક્યાંકના કરવેરા લોકો માથે ઝીંકવા કરતા, લોટરી ન કાઢીને ચલાણ સાહેબ! કોઈ નારાજ નહીં થાય. બુનકારમાં પ્રાઈઝ બોન્ડ, પ્રિમિયમ પ્રાઈઝ બોન્ડ કાઢેલાં તેમાં તો પૈસા પાછા આપવાની વાત હતી આમાં તો લેવાનીજ વાત છે- પછી હરદાસ જરી આપણે. વળી ન્યાયી અદાવત પણ લોટરી પ્રત્યે આદર રાખે તે! પછી ગુજરાત સરકારની જેમ નીતિવિત્તાના રક્ષક બનવાની થી જરૂર છે? કેન્દ્રની લોટરી બેન્કો, તેમજ પોસ્ટ ઓફિસો મારફત અતિ વિશાળ પ્રમાણમાં વેંચી શકાયે. કોઈને આમાં અનિષ્ટની ગંધ આવતી હોય તો ક્ષેત્ર અગાડવાની કે લોખંડિયા થવાની જરૂર નથી-રાશનવિકતો હ મેથાં સ્વીકારી લેવી ઘટે ઉતરે પૈસા ભેગા કરીને સમૂહના નિતમાજ વાપરવાના છે. કરવેરા નાખીને અજખામણા થીંદ થવું?

નાની મોટર

નાની મોટર ટેન્કિંગ કાઠ એવિયા માટે લાવી

રથા છે આ દિશામાં આરતને તક્કડિયાં મારતું જેઈ તેમનું દિવ દ્રવી ગયું ॥ અગ્નિએસિવાના દેશો માટે નાની મોટર—સમી મોટર બનાવવાનું સયુક્ત સાહસ વિચાર્યું ॥ જે સાંજથીને જ હવે આપણે મોટર બનાવવાની વાત ભૂવી ભૂવી જોઈએ તેમની માંજના એવી છે કે મોટરના જુદા જુદા ભાગ જુદા જુદા દેશોમાં બનાવવા—જેમ કે ઈંગ્લેન્ડના તોરણ ચાઈલેન્ડ મલેસિયા, સિયાપોર ફિલિપાઈન્સ પછી એક દશમાં તે બધાં એકમ કરવાં તેને માટે કોઈ જાતની આવાન—નિકાસ કર લગે નહિ પરિભ્રમે આ બધા જ દેશોનો સયુક્ત એડર મળસની રકમતા આ મોટર ટાઈ ધમે—સાદી ધમે અને અસિવાના દેશોને માફ આવે તેવી ધમે—રૂપાળી નહીં સોમ વળી જે દશમાં માફી જાતનું લાકડુ પ્રાપ્ય ધમે નાં મોટરનું બોટી લાકડાનું બનાવી શકાય જેમકે મર્મા આ સયુક્ત સાહસથી જુદા જુદા સ્પેર માટે સ બહુ જ સરતા પરચી શકશે અને તેનું ઉત્પાદન વહેવાઈ જતાં તે તે દેશોનું અથ કારણ ઊંચુ આવશે ફોર્ડ કાંકની આ દરખાસ્ત સામે સંજયભાઈને શું કહેવાનું છે ? જેટર આઈ ઈન્ડેન્ટ ભલે ખિરસામાં પડતા—ફાડની દરખાસ્ત પ્રમાણે તેમાં જોડાઈ જવું શું બોટ—આપણે શું બનાવવા માગીએ છીએ તે જ નહીં કરી લેવાનું

કરુણાનિધિની કુશળતા

તામીરનાના મુખ્ય પ્રધાન કરુણાનિધિ

અચ્છા અમિનેરા છે દ્રમુક પપના સવળા નેનાઓ ફીલમમાં કામ કરી શકે તેવા કલાકારો છે હેલ્થી ચૂટગીએ બતાવી આપ્યું કે દ્રમુક પપ ભારતમાં સોથી મોટે વિરોધ પપ જનતાની ભમતા ધરાવે છે હિદુ ભાવિકોના દેવદેવીઓને ખાસતે મારનાર, અને સરઘચના રૂપમાં તદ્દન ખિખસ રીતે છોલોક ફેરવનાર ભરવાળી નામકરની પોક યામડીને અને તડવક' કામના અનિ લોકપ્રિય માસિકના મોકે તાનુ માયી તેના બહાદુર તત્રીતા વાળી રવાનગપને ધૂડીને પી જનાર કરુણાનિધિ અનિધવળી બહુમતિથી પેલે જ નહીં—પોતાના સવળા ઉમે વારો સાથે ચૂટાઈ આ જા ॥ તડવક'ના બનાવે આખા દેશનું ખ્યાન જેમ્મુ કરુણાનિધિ જેના તામીરનાડના એકચક્રી ચામનકર્તા સામ તત્રી ચો' એ કલમ ઉપાડી અને ભારતમાંથી તમને ખિરદાવવામાં આ જા છતાં કરુણાનિધિએ આખા રાષ્ટ્રના અવાજને બુલખાવી દીધા અને નાઈકરે કોઈ બુનો કર્યા નથી—તેની માન્યતા પ્રમાણે વતંચાને તેને હક્ક છે—રાજાજના વખતમાં પણ નાઈકર આણુ કરતું કમરસજના વખતમાં ધણુ કરતું—અને આ વખતે કોઈ તવી નવાઈનું નથી—અમ કહીને શિવક વિચાથીને નેટી માફી ભેસાડી દે તેમ જનસ ધના મધારથીએને પણ ભેસાડી દીધા ખરખર, કરુણાનિધિ અ નાડાઈ કરતાં વધુ કુશળ પૂરવાર વળા છે

*

જે માણસ પૈસા પાછળ દોડે તે એ પૈસાધેનો છે એ પૈસા સધરી રાને તે એ મૂડીવાદી છે જે એ પૈસા વેડે તે છે ॥ જે પૈસા મેળવી ન શકે તે નખાનો છે જે પૈસા માટે મહેનત ન કરે તે એ અકર્મી છે મહેનત વગર પૈસા મેળવે તે એ સમાજને ભાર ૩૫ 'મેડા બેડા ખાનાર' ॥ જે આજીવન પુરુષાર્થ કરીને મોગી કમાણી કરે તે એ ખિ દગીમા મેળવવા જેવું કંઈ મેળવ્યું નથી એવો જૂરખ છે

*

પૈસાના પતિ હોયેરા પૈસાદાર માણસ હોય છે, પણ પૈસાદાર માણસ ધણીવાર 'મરીળ પતિ' હોય છે

■

ધધરને એક અને શેતાનને બે દીવા કરો

હરિશ્ચન્દ્રાખ્યાન આપણે ત્યાં જાણીતું છે અને સત્યવાદી રાજા હરિશ્ચન્દ્રની વાત આખા ભારતવર્ષમાં પુણ્ય પવિત્ર ગણાય છે.

રાજા હરિશ્ચન્દ્રને વિશ્વામિત્ર સાથેના સંબંધ; જ્ઞાનમાં પોતાનાં સર્વસ્વનું વિશ્વામિત્રને અર્પણ, છતાં વિશ્વામિત્ર ન સંતોષાયા તેથી એની નિષિષ્ટા પૂરી કરવાને પોતે ત્રણ વેચાયા તેમાં પોતે ચાંડાલને ઘેર વેચાઈને રહ્યા પછી એ વાર્તાના મુખ્ય બનાવો બહુ જ જાણીતા છે.

આ મૂળ વાર્તા પુરાણ-ગર્ભિત છે,^૧ પરંતુ બધાં પુરાણો આ વાર્તા આપતા નથી જે છેવટના પુરાણો છે તેમાં એ છે, પણ જૂના પુરાણોમાં એ વાર્તા નથી. પરંતુ તેને બદલે જૂના પુરાણમાં હરિશ્ચન્દ્રના પિતા સત્યવ્રત વિશે એક વાત આપવામાં આવે છે. એ વાત હરિશ્ચન્દ્રની વાતના મૂળ તરીકે ઉપયોગી લાગે છે માટે અહીં નીચે આપી છે.

વાયુપુરાણ સારી પેઠે જનું પુરાણ છે. તેમાં એ વાત આમ આવી છે. (અધ્યાય ૮૮ મેઝ, શ્લોક ૭૮ અને ૫૪)

છદ્ધનાકુવંશમાં (મનુવૈવરનત વંશમાં) ત્રણાશ્વ નામે એક રાજા થયો. (મનુથી ૨૮મી પેઢીએ) તેને સત્યવ્રત નામે એક દીકરો હતો. તે બહુ તોફાની હતો અને લગ્નવિધિના મંત્રો પૂરા થયા હોય તો તે એક વખત પાશ્વિમહથના મંત્રો પૂરા થઈ રહ્યા પછી વિદર્ભની લાખાને હરી ગયો. (હરિવંશમાં કોઈ એક પુરનામાંની કન્યાને તે લઈ ગયો એમ છે.) આ તેના અર્ધમૃત્યુ એના પિતા એના ઉપર યુરમે થયો અને તેને કહ્યું. ‘તું અહીંથી જા.’ સત્યવ્રતે પિતાને

પૂછ્યું ‘હું કયાં જઈને રહું?’ ત્યારે પિતાએ ખીજમાં કહ્યું ‘ચાંડાલોના વાસમાં રહે, પણ અહીંથી જા. મારે તારા જેવા કુલકુલકનું કામ નથી.’ પિતાની આ આજ્ઞામાં પુરોહિત વસિષ્ઠની સંમતિ હતી. પિતાના આદેશને વશ થઈને સત્યવ્રત જતા રહ્યો અને ચાંડાલોના વાસની નજીક ઘર બાંધીને રહ્યો અને એના પિતા વનમાં જઈ રહ્યો.

૫૪મી તે પ્રદેશમાં બાર વર્ષનો દુઃકાળ પડ્યો. તે વખતે વિશ્વામિત્ર નામે ઋષિ પોતાના કુટુંબને તે પ્રદેશમાં રાખીને પોતે સાગરકાંઠે તપ તપતા હતા. ત્યારે દુઃકાળને લીધે વિશ્વામિત્રની પત્નીએ પોતાના વચલા દીકરાને, ગળે કાંધક બાંધીને, બાકીનાનું પોપણ કરવાને માટે સો ગાયો લઈને વેચ્યો.

આમ વેચાયેલા તે પુત્રને સત્યવ્રતે છોડાવ્યો, અને વિશ્વામિત્ર પોતાના ઉપર ખુશ થશે એમ ધારીને તેણે તનુ બરણપોપણ કહ્યું. (આ દીકરાને ગળે બાંધીને વેચ્યો હતો માટે એનું નામ ગાલવ પડ્યું)

આરી રીતે સત્યવ્રત વિશ્વામિત્રના પુત્ર ગાલવને તેમ જ વિશ્વામિત્રના કુટુંબને પાળતો હતો. તે રાજા હરણ, વરાહપાડા પછેરનો શિકાર કરીને વિશ્વામિત્રના આશ્રમની પાસે એનું માંસ શિખરો અને એમનું પોપણ કરતો. આમ મનમાં અમુક વ્રત ધારણ કરીને તે બાર વર્ષ સુધી તેમની સેવા કરતો રહ્યો.

તેના પિતા તો રાજ્ય છોડીને વનમાં ગયો હતો, તેથી અયોધ્યા નગરીને, રાજાને તેમ જ રાજા કુટુંબને પુરોહિત વસિષ્ઠ રક્ષના હતા, હવે સત્યવ્રતને કેટલાંક કારણોને લઈને વસિષ્ઠ તરફ ખૂબ રોષ હતો. જ્યારે એના પિતાએ કાઠી મૂક્યો ત્યારે વસિષ્ઠે એના પિતાને વાયો નહોતો. વસિષ્ઠને એમ કરવાનું એક કારણ હતું. વસિષ્ઠના મનમાં એમ હતું કે

૧. આ વાત હરિવંશમાં પણ છે. અધ્યાય ૧૨ મો. વાયુમાં જ્યાં અપમૃત વાત છે ત્યાં હરિવંશમાંથી મુધારી લીધી છે.

પાણિપ્રહન'ત્રની નિષ્ઠા સાનમે પગલે થતી બેઠાં. ૧
અને એમાં આ સત્યવ્રત વિઠનકર્તા હતો તેથી એને
દેશનિકાલ કરાય તો જ ઠીક એમ વસિષ્ઠને લાગ્યું,
પણ વસિષ્ઠના આ હેતુની સત્યવ્રતને ખગર નહોતી
અને તે એના ઉપર ખૂબ ગુસ્સે થયો હતો.

આમ સત્યવ્રત વિશ્વામિત્ર કુટુંબનું પોળાણ
કરતો હતો. એક દિવસ કોઈ શિકાર ન મળવાથી
ખાવાને કંઈ માંસ પણ નહોતું, તેથી સત્યવ્રતે વસિ-
ષ્ઠની કામધેતુ હરી તેને મારી નાખી અને એના
માંસનું ભોજન પોતે કર્યું, તેમજ વિશ્વામિત્રના કુટું-
બને કરાવ્યું. ત્યારે વસિષ્ઠે એના ઉપર ગુસ્સે થયા
અને તેણે સત્યવ્રતને કહ્યું: 'હે કુર, હે કુર! તારા
ઉપર ત્રણ જાતનાં શંકુ (દાગો) છે તે જો ન હોત
તો તારી ઉપર કું હમણા જ લોહનો ચક્ર (દયિયાર)
ફેંકત. પણ તારા ઉપર ત્રણ શંકુ (એક પિતાને
હેરાન કરવાનો, બીજો યુવુની ગાયના વધનો અને
ત્રીજો અગ્રિયક્ષિત માંસના ઉપયોગનો) તો છે જ.'
આમ તેના ઉપર ત્રણ શંકુઓ હતા તેથી તેનું
નામ ત્રિશંકુ પદ્યુ આમ સત્યવ્રત ત્રિશંકુ કહેવાયો.

પછી કાળે કરીને વિશ્વામિત્ર તપ કરીને પાછા
આવ્યા અને બધી વાત સાંભળીને સત્યવ્રત ઉપર
ખૂબ પ્રસન્ન થયા. સત્યવ્રત એના પાસે રસદાન માગ્યું
કે, 'આપ મારા ચક્ર માંગો.'

પછી વિશ્વામિત્રે બીજા દેવો અને વસિષ્ઠના
દેખતાં જ તેને રાત્રે પાંચુ અપાવ્યું અને આકા-

૧ વાયુમાં એમ પણ કહ્યું છે કે સાતમું
પમણું પડું થાય તે પહેલાં જ સત્યવ્રત કન્યાઓને
ઊપાડી જતો, તેથી વસિષ્ઠને સંપત્તિદીના વિધિ
સ્થાપિત કરવાની ઇચ્છા હતી વળી એમ પણ તોંધ્યું
છે કે વસિષ્ઠના મનમાં એને પાછી ગાદી આપવાની
ઇચ્છા હતી જ.

શર્મા નિઘલ સ્થાન અપાવ્યું. ૧

આમ સત્યવ્રત ત્રિશંકુની વાત આપ્યા પછી
વાયુમાં લખ્યું છે કે:

અત્રીપ્રુદાહરન્તીકૌ પ્રલોકૌ પૌરાણિકા જનાઃ
વિશ્વામિત્ર પ્રસાદેન ત્રિશંકુ કુર્ત્વિ રક્ષતે
દેવેઃ સાધન મહાતેજઃકુમ્ભકાતસ્થ ધીમતઃ
શનૈવતિળલા રચ્યા હેમન્તે ચન્દ્રમણિતા
અલંકૃતા ત્રિમિ ભાવેશિશંકુમહસભૂષિતા ૧૧૬

(હજી પણ પૌરાણિકોને આ શ્લોકો
ઉદાહરે છે કે વિશ્વામિત્રના પ્રસાદથી ત્રિશંકુ આકા-
શમાં શામે છે. દેવોની (તારાઓની) સાથે એ મહા-
તેજસી, તેની કૃપાથી શામે છે હેમન્તમાં ચન્દ્રની
ભૂષિ અગળા ધીમે ધીમે જાય છે; તે ત્રણ ભાવથી
અલંકૃત છે અને ત્રિશંકુ મહત્ત્વથી વિભૂષિત છે)

સત્યવ્રત ત્રિશંકુની પુરાણોમાં આપેલી વાત
ઉપર મુજબ છે તેમાં નીચેના મુદ્દાઓ નોંધવા
લાયક છે

સત્યવ્રતને આગવના વાસમાં વાસ, વિશ્વા-
મિત્રના પુત્રનું વેચાણ, વિશ્વામિત્રના કુટુંબનું ભરણું
પોળાણ, સત્યવ્રતે કરેલો વસિષ્ઠની ગાયનો વધ; અને
ત્રિશંકુને એતે આકાશમાં અાવેલું સ્થાન; અને
વસિષ્ઠ-વિશ્વામિત્ર વચ્ચે સૂચવાયેલી હરીફાઈ.

અ આંધાં પડેલાં ત્રણ તરવેઃ ઉપર હરિશ્ચન્દ્રની
વાત રચાણી લાગે છે. છેલ્લા ત્રણ તરવેઃ ઉપર
રામાયણમાં આપેલી વસિષ્ઠ-વિશ્વામિત્રની વાત રચાણી
લાગે છે

૧ ત્રિશંકુને વિશ્વામિત્રે આકાશમાં સ્થાન
આપ્યું એનો અર્થ તો માત્ર એટલો જ કે એમણે
એક પ્રકાશિત તારાનું નામ ત્રિશંકુ પાડ્યું આજે
પણ ત્રિશંકુ નામથી બહુલિત તારો આકાશમાં છે.

કોઈ કોઈ માણસો પૂતળાંની જેમ મૂગા અને રિશ્મ બેરેલા દેખાય છે, કોઈ કોઈ પૂતળાં માણસની
જેમ ચંચલ અને ભોલતાં દેખાય છે.

મૂળ રોગની દવા જ નથી ?

પરીક્ષાઓ પૂરી થઈ એટલે હવે સૌની દષ્ટિ આવનારા પરિણામો ઉપર કેન્દ્રિત થઈ છે, ખાસ કરીને વિદ્યાર્થીઓની, વાદ્યોની અને વ્યવસ્થાની વચ્ચે ટોંગાઈ રહેલા અતોચ્છ, તતોચ્છ એવા શિક્ષકોની. પોતાનાં સંતાનો નિશાળમાં જઈને કેવું લખ્યાં હોય છે એ વિષે માખાપને સાચી ખબર જાણે જ મળે છે, એના સાચા સાક્ષીઓ તો શિક્ષકો જ હોય છે ને ખીમ હોય છે વિદ્યાર્થીઓ પોતે પરીક્ષાના દિવસે શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓના મનજીને ચમોડોળ જેવું બનતી મૂકે છે. આખા વર્ષની રમણપટ્ટી, ટોંગાઈપા અને ખમણ મનોરંજન પછળ ભટકતી મનોહૃત્તિમાં પરીક્ષાના પેપરો ખાવળની ચૂળ જેવા બનીને વિદ્યાર્થીઓની આંખોને અને અતરને ખટકતાં રહે છે.

આખા વર્ષની એક સામગ્રી નિર્વાન આ હેલ્લા દિવસોમાં ભેચેન બનીને પેપરો પર ફૂદાફૂદ કરી રહી હોય છે. શિક્ષકોના માનસિક મહેમાને પણ આજ નિર્વાન દીવા કરી નાખે છે. વાલીઓની અને શિક્ષક-અધિકારીઓની એમ એટલી બી સર્માં બિચારા શિક્ષકને તો બીંસાવાનું જ હોય છે.

—એકવા શિક્ષકને જ, ટૂંકા પગારના ચાકાના ભેક્ષને જ, પેટે પલા બાધીને નૈતિક રીતે બુંબે મરના ટૂંકી પોતકીવાળા પ વૃથાને જ

ખરાબ પરિણામના આખા દોષનો ટેપવો આ શિક્ષકને માથે જ લોપો વળે છે. એમા વિદ્યાર્થીઓને કાર્પ સ્નાન સૂતક જેવું દોનું નથી. વાલીઓ તો ચોપડીઓ અને ફી આપવા સિવાય વધુ શું કરી શકે ? ને ખાપા વિદ્યાર્થીઓ તો જેટલું લખાવો એટલું જ ભણે ને ! નાખાસ ઘાય એમાં એનો શો વાક ?

વાંક જ છે એક દાનકોની, દાસર્ગની જેમ વાંકા વળી મળેલા નવામ શિક્ષકોને આજીવન તાનેદારોની આ એક અને અનોખી એવી હથેલી જમાનનો.

શિક્ષકજાનુ, ખીમ સરકારી ખાનાઓ જેટલું સહેલું છે, એમ નવેસરથી નોંધવાની અહીં જરૂર હોય એમ અમે માનતા નથી, મથાદિન પગારોમા એક છેડેથી બીજે છેડે વિના કાંચુ ફોળાળાતી આ બેજગ્યાન વલુજારને એકથી વધુઅર અમે આ કરોડોમા સલારી ચૂકવા છીએ; એમના કુખ-દર્દોને વિસ્તાર, પૂર્વક સમગ્રવી ચૂકવા છીએ, એકાદ, બે માણસોના આત્મસંતોષ માટે, જિદ્દગીમા વેળુછેરણ થઈ જતા આ બેનસીન માનવીઓના આપોકારોને પચ્ચરની પછીતો પર અપઘાતી ચૂકવા છીએ.

ઉદાર નિર્વાદના સાધન તરીકે નોકરીને આપણા પૂર્વજોએ 'કનિષ્ઠ' કહીને તરછાદી નાખી છે, ખેતી અને વેપારના સામા પલામાં એકવો નિર્વાદનો આ નવાવટ પ્રકાર, કાંઈ પણ જમાનામાં આદરને પાત તો નહોતો જ ગણ્યોતો એ હકીકત છે.

અને તેમાય નોકરિયાત શિક્ષકનો દયા તો આજે સમાજમાં મુલ્ય વિનાની થઈ ગઈ છે જેની પામેથી પ્રગ વિદ્યા અને સ સ્કારને સર્વોત્તમ વારસો મેળવે છે એ સ સ્કાર સ્વામીને આજે અકિયત માગણીની કક્ષા નો ગણી લેવામાં આવ્યો છે. એ વિદ્યા-ચુરને આજે શિક્ષકોની જમાન બેસો બેસાડી દેવામા આવ્યો છે. એ સંસ્કૃતિ રક્ષકને આજે પટાવાળાં એની પશતમા ધકોલી દેવામાં આવ્યો છે.

આજે સરકારી પગારના બેશરમ આકાશોએ બોલે છે કે, જો માસ્તરની નોકરી કરવી હોય તો આ રીતે કરો, એમાંથી નિર્વાદ નીકળે અને ન બે નીકળે. પેટપૂર્ત ખાવળની આ દુનિયામાં કયા દરેકને જરૂર હોય છે ? અને આ ગીતે આજે ૧/૪ ચોખ્ખી બોટ પડે છે આ શિક્ષકસંઘાઓ કા તો 'શુભમી' માથે છે અને નવિનર ચોખ્ખી કચાકનું 'પરદુખ-લાજનપાપુ' મળે છે ! મોટા ઉદાપોદ પછી ન્યારે ન્યારે 'જટક' પગ ર વધારે મરે છે તો તેની સાદા-સાથ નવા શિક્ષકોના 'ગાંધી' પણ તોવાર લખને

જ આવી પહોંચેા હોય છે. આમ રોજ રોજ નવા બારણુને લાધે શિક્ષક નથી રહેતો કુટુંબનો કે નથી રહેતો સમાજનો. સંબોધનમાં એ “સુરજ” રહ્યો છે ખરો પણ એ તો દયાની ઊંચણમાં કે કાં તો કટાક્ષમાં. એ સિવાય બીજું કોઈ સ્થાન એને માટે આજ રહ્યું જ નથી.

દરેક ગીઝનું આજે મૂલ્ય પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે. આ આખી લોકસાહની રચના મૂલ્ય પરિવર્તનને માટે જ થઈ છે એમ કહીએ તો કાંઈ ખોટું નથી. દરેક જૂનવાણી રક્ષક જેમ આજે વિચાર અને

વર્તનમાં નવો આકાર ઝેળવી રહી છે, તેમ આજના શિક્ષણને અને શિક્ષણાચાર્યોને નવી દૃષ્ટિથી મૂલ્યવાનો અવસર હવે જરાય આપો ન દોવો જોઈએ. આજની સર્ગતી દુનિયાનો સાચો ઇશ્વર એ હકીમીના જ હાથમાં છે ને એ જ હાથે આજની આપણી સાંસ્કારિક બદલાકલને ‘ખૂંચસા’તીમાં પૂઠવી નાખવા કામિયાબ બનશે એવી અમને પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા છે. ઉપર ઉપરના તમામ ઉપચારો દોડીને આજના શિક્ષણતંત્રે શિક્ષણના આ મળરોગને જ પિછાની લેવો જોઈએ, એના ઉપચારમાં જ સંપૂર્ણ લક્ષ આપવું જોઈએ.

એક પ્રસંગ

થઈએમાં જતીંતી.

જે બસમાં બેઠેલી. તે બસમાં એક ગામડિયણ વાપરણ હશે માથે છાત્રનું પોટલુ ને કેડમાં ઊંડાર્ લઈને થઈ સામી બેઠકે બેઠી. પોટલું બેઠકની નચે અડધું પડ્યું ગોઠવાયું તેમ ગોઠવ્યું. પછી ઊંડારને ધવરાવવા લાગી ઉઘાડી છાત્રીએ ઊંડારને વળગડ્યું. તદ્દન કુદરતી રીતે ઉપરનું આ ચિત્ર હું જોઈ રહી. “થેલી. ટીકેટ. કાઢો પૈસા.” કંડક્ટર આવ્યો. હાથમાંનું પૈસા ખખડાવતો ખખડાવતો

બાઈએ ચબડરીમાં વીડેલા પૈસા કાઢવા કંડક્ટરને હાથમાં આપ્યા.

કંડક્ટરે ગણી બેલા બે પૈસા ખુટતા જણાયા.

“બે પૈસા લાવ ઓછા છે.” કંડક્ટરે ઉપગણી કરી

પૈસા એટલા જ હતા. (કાચે એટલા જ હોય એમ ચેતખું જણાવું હતું)

“નથી... જોટલા હતા એટલા આપ્યા છે.” બાઈ બોલી, એની આંખમાં નિદોષ ભાવ જણાતો હતો.

“નહિ થાલે થાલ, જિતરી જ.” કંડક્ટર ચતારાણી અવાજે બોલ્યો.

— પાવતાં બાઈકને વળોડી એ જિભી થઈ બાળકને કેડમાં લઈ પોટલું નીચેથી કાઢવા જતી હતી ત્યાં જ સામે એક મુસલમાન દાઢીવાળા બુઝર્ગ થાયા બેઠા હતા એણે કંડક્ટરને પૂછ્યું : “કેટલા ખૂટે છે.”

“બે પૈસા”

“જાના રહ્યો, લો એ બે પૈસા” થાયાએ કુર્તામાંથી પાકીટ માંડ્યું પૈસા કાઢ્યા. કંડક્ટરને મળ્યા. “સેન્ટ મેન તાઉ જિતરુ જોમ નાં જિતરુ” શ્રાવણે વાલકલખાઈ કહ્યું મળ્યાં

બાઈના મોં ઉપર આભારભાવ બીનરવા લાગ્યો ભજવાનનો પંડ માનતી હોય એમ જણાયું.

“થેલી છાત્રિતનગ” કંડક્ટરે ઘંટણી મારી

પોટલું માથે મૂકી બાઈ ઉતરી ગઈ. ન તો વેંસ. તો આગા. રિખ કથો. ન તો કંઈ બોલી સાચી પણ એના મોનમાં ઘણું ઘણું કહેતી ગઈ. “સાચી વિચોજી, સાચી માનવતા આને જ કહેવાય” આ લવું એનું જીવનનું કહેવું.

બાઈ ગઈ. થાયા ગયા છેવટે કુંવર ઉતરી એને વર્ષો થયાં ઘણાં.

પણ આ દરબ મારી નગર સામે હજીએ તાદરશ લે. નથી ખસતું આપે.

ઝેલુનિસા ઔરંઝઝેળની પુત્રી હતી. સમ્રાટ-ની પાંચ પુત્રીઓમાં ઝેલુન સૌથી પડી હતી. પિતાના જેવી ધર્મી હતી, પણ ધર્મજનની નહોતી. એની ધારને મુખે એ કુરાન સાંભળતી. એની માથે એનામાં ધર્મભાવ ઉત્પન્ન કર્યો હતો. આઠ વર્ષની વયમાં તે એણે કુરાન મેચે કરી દીધું હતું. કુરાન મોઢે કરવાનું સહેલું નથી, પણ આ બાળકીએ શુદ્ધ ઇસ્મારથી કુરાન કઠે કપું હતું. કુરાન કઠે કરનારને હાફેઝની પદવી મળે છે. ઝેલુને એ વિકટ પરીક્ષા માન સહિત પસાર કરી. હાફેઝની પદવી મેળવ્યા ઉપરાંત પિતા તરફનું મોટું ધનામ મેળવ્યું હતું. ઔરંઝઝેળે પોતાની પુત્રીની હોશિયારી જોઇ તેને કેળવવા ખાસ ઉસ્તાદ રાખ્યો હતો. એ કામેલ ઉસ્તાદ મુસ્લામ સયદ અશરફના હાથ નીચે ઝેલુને શોડાં જ વર્ષોમાં ગાપકજામાં અને કાવ્ય રચવામાં પ્રવીણતા મેળવી. એની અહીંતહીં લખેલી શયર અને રજાકયાત એના શિક્ષકના જાણવામાં આવતાં એણે એને ઉતેજ હતી.

ઝેલુનની કવિતાઓ અને ગઝલો આજે પુસ્તકાકારે ફારસી અને ઉર્દૂમાં પ્રકટ થયેલાં છે. એની અતિ સુંદર ગઝલો, 'ગઝલે મખદી' નામે જળવાય રહી છે. પોતાના વખતમાં એ શુદ્ધ શુદ્ધ કાવ્યો રચતી, એ ઉપરાંત શાહના દરબારમાં જ કાવ્યો અને કવિતાઓ રચાતાં અને સમસ્યાઓ નીકળતી તેના પર ઝેલુન પૂર્નિઓ રચતી અને આખા એની કવિ લેખની ખ્યાતિ બધે ફેલાતી.

આક્રીલખાન નામનો લાહોરનો સૂબો ઝેલુનનાં કાવ્યો નાંચીને તેને જોયા વગર જ તેના પર આચક થઇ પડ્યો. ઝેલુનની રચેલી પૂર્તિઓ અને તેની કાવ્યકૃતિઓ તેના મનને લોભાવી દેતી. સુખાગીરી હોડીને દિલ્લી જઇ ઝેલુનને જોવાની ઇચ્છા એને થઇ ખરી, પણ જાણ કેવી રીતે? એટલામાં તે ઔરંઝઝેળ પોતાના કુટુંબ સહિત હવા ખાવા લાહોર આવીને વસ્યો.

આક્રીલખાને આ સુંદર તક હાથ ધરી. એ પણ કવિ હતો. જુદી જુદી કવિતાઓ બનાવી તેમાં પોતાનો પ્રેમ ગૂંથી એણે શાહજાદી પર મોકલવા માંડી. શાહજાદી પર એની ખાસ અચર થઇ નહિ, પણ ખરો આચક આક્રીલખાન પાછો હાડે એવો ન હતો. એ દરરોજ કવિતા મોકલે અને સાંજે રાજા મહેલ તરફ ચકરાવો લે. અને પ્રેમીઓને ખુદા શું એક દિવસ પણ ન મિલાવે? મહેલની અગાસી પર ઝેલુન બેસી હતી. અચાનક એની નજર નીચે એક ખૂબસૂરત જવાન પર પડી. દરોહાદો મળી. એ જાન ભરી નીચે જવાન આક્રીલખાનનું હૃદય છટક્યું. સુંદરીને જોતાં જ એ પણ બાવરો બની ગયો. એણે આ શયર લલકાર્યો:

સુખ પોરે બલબેબામ નજર મિ-આયક

(લાલ વસ્ત્ર પહેરેલી રમણી આજ અગાસીએ મારી નજરે પડી છે.)

ઝેલુને આ સાંભળ્યું. એ પણ આકર્ષાઇ હતી, પણ મુવાનની આવી શુસ્તાખી એને ગમી નહિ. આક્રીલખાને ફરી ને ફરી એ લીલી બોલવા માડી ત્યારે ઝેલુને તેની પૂર્તિ કરતો જવાબ આપ્યો:

ન બજારી, ન બજારો, ન બજર મિ-આયક

(જબરીથી, વૈસાથી કે રડવાથી તે આવી શકે નહિ.)

આ પછી દુકામાં કહીએ તો બંને પ્રેમીઓ એક કે બીજી રીતે દૂખાંદૂખાં મળવા લાગ્યા. પણ એવું છૂપું છાનું ક્યાં સુધી રહે? શાહને ખબર પડી. કુટુંબની આબર સાચવવા એ તરત જ પુત્રોને લઇ દિલ્લી ચાલ્યો આવ્યો. દિલ્લી આવતાં જ ઝેલુનને પરભૂતી દેવાની તેણે જોડવણ કરી. શાહજાદી ઉંમર લાવક થઇ હતી એટલે તેણે પોતાની ઇચ્છા મુજબનો વર મેળવવાનું પિતા પાનેથી વચને લઇ લીધું. તે વેળાની રૂઢિ મુજબ શાહના દુકમથી સારા ખાન-

દોનના કુંવારા યુવાનોએ પોતાની છત્રીઓ શાદ પર મોકલી, એણે બધી છત્રીઓમાંથી પોતાના પ્રેમી આકીલખાનની છત્રી જોળખી કાઢી અને તે પિનાને દેખાડી તેની સાથે શાદી કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી. શાદને તેમ કરવું જ પડ્યું. આકીલખાનને શાદે મળે તે પત્ર લખ્યો અને તેને શાદી માટે સત્વર આવવા કહ્યું:

નરહિખના ખેલ નવારા છે. આકીલખાનના દુસ્ખનોએ તેને લખી જણાવ્યું કે શાદે બધી વાત ખણી લીધી છે અને તમને મીઠાશથી બોલાવીને મારી નાખનાર છે. થઇ ચૂક્યું. આકીલ ડરી ગયો. શાદના પત્રનો તેણે ઉદ્ઘાટન કર્યો જવાબ આપ્યો કે 'એણે અને લાહોરની સુબેદારી હોડી હઉં છું'.

આકીલ તે વખતે છૂપે વેરી રિહ્મી આગ્યો અને છૂપી રીતે શાદમળીને મળવા લાગ્યો. શાદને એની ખમર મળી મઠ એ ખૂબ યુરસે તો થયો હતો તેમાં આ બનાવ પછી એનો કેષાકિં વધારે તેજ થયો. લયકર વેર લેવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો.

એણે અને આકીલ શાદી મહેલના બાગમાં હમેશ મુજબ આજ પછુ મળ્યાં હતાં એટલામા શાદનાં પગલાં સંભળાયાં. એણે ચમકી ચરચર બુલવા મંડી. શું કરવું ? કંઈ સૂઝ પડી નહિ પામે જ રસોડું હતું. પમાવના તપેલાં ચૂલા, પર હતાં. એને એક વિચાર સૂઝ્યો. એણે ખાલી પડેલાં એક તપેલામાં આકીલને છૂપાવી દીધી ઉપર ઢાંકણ ઢાંકી દીધું.

શાદ આવ્યો. આવતાં એણે તપેલાં પાસે જતાં જોઇ હતી, આખા બાગમાં તપાસ કરતાં આકીલ મળ્યો નહિ એટલે એને તપેલાં માટે શક મયો. ફરેક તપેલાંમાં શું થું છે એ એણે પૂછ્યું. આકીલ જેમાં

છૂપાયો હતો તે તપેલાં માટે પૂછવામાં આવતાં એણે જવાબ રીધો કે 'મારે નાહવું છે તેથી એમાં પાણી ગરમ કરવા રાખ્યું છે.'

'એ હો હો, એમ છે' ઓરંમએ ચેપ્ટા કરી. 'ચાલો દાસીઓ, આ વાસણને ચૂસા પર યઢાવી ઘો, પાણી ગરમ થઈ જાય તો મારી દીકરી નાકી લે. પછી સાંજ પડતાં કંડીમાં નરામે નહિ.'

અને ઘગધગતા ચૂસા ઉપર તે મોટું વાસણ મેલવામાં આવ્યું. તે બરાબર બઢ્યું ત્યાં સુધી શાદ ત્યાંથી હટ્યો નહિ. આકીલે પછુ પોતાની પ્યારીને ખાતર ચૂ કે આ ક્યાં વચર આવ્યો બુંગમ મઠ આશકના નામને જેળ આપી.

આ નિર્દય ઘટના પછી એણે દહાડાએ સુધી બેઠાન રહી, ખાનુ'પીતુ' તેણે ઠાઠી, દીધું અને પોરાને મળવા તે પછુ ચાલી ગઇ.

એણેની હાજર જવાબીની કાવ્યપૂર્તિ ફાર-સીના અબ્બાસીએને ખરે જ લોભારે છે, એ ફાર-સીના સિત્તજત જ કંઈ ઝોર છે. થોડીક ચોખાએ:

એણે દરરોજ વચર પહેરી પોતાનું મુખ દર્પણમા જોતી હતી આ દર્પણ સાફ કરતાં દાંસીના હાથે તૂટી ગયું. દાગી મજરાઇ મઠ અને રહતી રહતી આવી શાદમળીને કહ્યું:

અજકજ આઇનમે ચીની સિકરત..

(પેણુ' ચીની દર્પણ આજે તૂટી ગયું).
એણે તરત જવાબ આપ્યો:

ખૂદ શુદ કસમાએ ખુદ બીની સિકરત..
(પણુ' સાડું થયું-ગર્દન સાધન નાશ પામ્યું)

ઉનાળો યાદ આવે એવી શિવાળાની કંડી ન પડે ત્યાં સુધી ઋતુઓનાં વ્યકિતત્વનો કશો જ અર્થ નથી.

ન્યારે ન્યારે મેં રૂપને કુરૂપ તરફ મેં અચકાવું જોયું છે, ત્યારે ત્યારે મને રૂપ કુરૂપ રૂપે જ દેખાયું છે.

“નવા ગગનની નીચે”

લેખક . શ્રી ગુલામદાસ શ્રોત્ર, અયોધ્ય પ્રકાશન
૧૬૨, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ
પાનાં ૪૩૦ કિ રા ૧૧

પી ઈ એન ની આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદમાં ભારતના પ્રતિનિધિ તરીકે શ્રી ગુલામદાસ શ્રોત્ર પ્રથમવાર યુરાપનાત્રાએ ગયા (કઈ સાવમાં તે આખા પુસ્તકમાં કયાવ જણાવ્યું નથી) તેનાં સ્મરણ ૧૯૫૫માં લખાનાં અને ‘કુમાર’માં ધારાત્મી સ્વરૂપે ૩૦૦ લખાં ગયાં પરદેશ સૌ જતાં હોય છે પણ બધાં જ લાગણીને વાચાઆપી શકતા નથી પ્રસ્તુત નવાસ યથામાં શ્રી શ્રોત્ર મુખ્યત્વે સાહિત્યિક પ્રતિનિધિ તરીકે પ્રવાસ કર્યાની છાપ અ કિન થાય છે અને તમા જર્મની રશિયા, ઇંગ્લેન્ડ, ડેન્માર્ક, પેરિસ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ ઇટલી, વેનિસ, ફારાન્સ અને ઈજીપ્તની યુવાકાનેા આવી જા જુરાપનાં આપાત્રો લેલન, ઈવા તેજ્ પુરુષ પાત્રો યાદ રહી જાન તેવાં છે ભારતની ઇાકરી અને તે પણ દેખાવડી નહી તેવી ‘મહાર’ જાનિની મગી યાતાને પરતુતો ઈટાલિયન તાજકુમાર જેવો ‘રામ’, પેરિસમાં લેખકને ભેટી જતી અમેરિકન હબસી સિમિકા સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ મા મળતી ઈટાલિયન સિમિકા, લડનમાં ભોમિયા તરીકે સાથ આપતો અપરિચિત એન્જિનિયર — એમ લાગે છે કે કાં લેખક નથીમદાર જ અથવા યુરાપના લોભે પણ પરદેશીઓ તરફના આનિય માટે કાળજી અવશ્યક થાય છે સાહિત્યકાર તરીકે લેખકે પરદેશીમાં, ટાગોર પછી ભારતીય સાહિત્ય માટે પશ્ચિમમાં કુટાલ નથી એ વાત જ્યાં જતાં જોને જોને સાભાગી ત્યાં અવશ અસર કાગક નીવડી તે તેમની યાત્રાનું જમા પાસુ બાધી પરભા રહેલાં SEXની જે યોગજલ તેમણે જ્યાં ત્યાં કરે રાખી તે બોનજર લાગી કિવિરિનોતમરૂ સ્ત્રીને ખા કાંતો, અન્ન સી પાત્રોની લેખકે કરેલી મ વજત સોજ-૧૫૨ દૂર લાગે છે પરંપના પ્રવાસ પુસ્તકોમાં

શ્રી ગુલામદાસનું પુસ્તક ભારતીય વાચકો માટે માજી-દર્શક અને પરદેશીમાં કેમ વર્તવું તેનું ઘોતક બની રહે તેવું સન્ધર્ષ તે છે જ કિમત વધુ પડતી છે પણ હવે તે પ્રકાશકો એ ઘણાંયે ને ?

“અક્ષર”

(ન ત્રી શ્રી વનરાજ વાર્ષિક લવાજમ કા ૭-૫૦
ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રકાશક-વિકેતા મડળનું મુખપત્ર)
C/O શારદા મુદ્રણાલય — અમદાવાદ-૧

આ એક નવું અને વિશિષ્ટ માસિક છે અને તેનો પ્રથમ અંક ઘણો આશ્ચર્ય અને કિમતી લાગે છે હવે ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રકાશકો અને વિકેતાઓએ એક મડળ રચાપીને આચારસહિતા બનાવી છે. આ માસિકના પ્રકાશનનો હેતુ પુસ્તકો, લેખકો, વચકો, પુસ્તકાલયો અને પ્રકાશકોની દુનિયાને આવરી લેતાં લખાણો પ્રવૃત્તિઓ, અને સમાચારો પ્રકાશ કરી લેવાનો વાંચનાભિમુખ કરવાનો છે, અને આની સામિતી પ્રથમ અંક આપી રહે છે ‘ગુજરાતી પ્રકાશન વ્યવહારમાં યેકિયુ’ લેખમાં જે સંસ્કૃત પ્રાચીનતાથી આપી છે તેનાથી સામાન્ય વાચક પુસ્તકમાં પ્રકાશન વ્યવહાર અંગે અત્યાર સુધી અજાણ એવી અનેક બાબતો જાણવા મળે છે બુક-સેલર’ જાણી શકે વિષેની ન વરલાલ માવવી સરસ વાન લઈ આવ્યા છે શ્રી યથોધર મહેતા તેમના પ્રથમ પુસ્તક ‘સચી જાતી રેતી’ બાજત યાહિત્ય કૃતિમાં પણ નથી જ આડે પાંદુ કેમ હોય છે તેની સ્વકથા કહે છે પ્રકાશક તરીકે મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુ પડેનો પરિચય રસપ્રદ અને સાહિત્યપ્રેમી છે .

‘મારા પ્રકાશકો’ વિષે શ્રી દંતર પેટલીકર લેખક-પ્રકાશકના સહધર્મી આત્મીયતાનું તત્ત્વ, તેમજ જીવજૂલથી પણ લેખકનું પ્રખ્યાત પુસ્તક વ લાઈ ન જા તેનો ખ્યાલ રાખતા પ્રકાશકનો વેપારી માનસનો અરેરા પરિચય કતલે છે આ માનિકની ‘પ્રાસ ગિક નેધિ’ સમજ જતાં અનિ મૂલવાન બની રહેવા સભવ

છે. પ્રથમ અંકમાં દોહસદોશની 'વેાર એન્ડ પોસ્ટ' ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદિત થવા પામી અને ભારત ભરની પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં ગુજરાતીમાં જ વધે શકી તેમાં પ્રકાશકનો હિસ્સાનો ગૌરવપ્રદ ઉત્તેજ બધાને બેસતો છે. પુસ્તકના કિંમત ઘટાડા વિષેની નોંધ સૌ કોઈનું કનુલ્લભ આકર્ષે તેવી છે 'અક્ષર' ઉપરોચ્ચ માસિક બની રહેશે અને અનિવાર્ય પણ

સુકાની નૂતન પુસ્તક એણીનું "કેંગ્રેસ-૨"

(ભંગાણ-ભેંગાણ-ભાવિ : લેખક શ્રી મોહનલાલ મહેતા (સોપાન) ૯૪, મિન્ટ રોડ, ફોર્ટ માર્કેટ પાસે મુગઈ ૧ પાના ૧૨૦ કિ. ૧-૫૦)

ઘણા અંકમાં પ્રેમ ભાગનું નિરીક્ષણ કર્યું. ત્યારપછી પ્રગટ થતાં મીબ ભાગમાં પાંચમી ચૂંટણીના પરિણામો મુખીને ઈતિહાસ આવી અપ છે આજે હવે કેંગ્રેસના બે ટુકડાની વાતો કરવાનો કોઈ અર્થ નથી કેમકે ચૂંટણીના પ્રજામતે ઈન્દિરાજીની કેમ્પેઇનને છપ માયી દીધી છે પરંતુ ઈતિહાસના એક અવશેષ તરીકે

કેંગ્રેસના વિભાજનનો ઈતિહાસ માત્ર રસિક નથી- રાજકારણના અભ્યાસુઓ માટે તો તેમાં ઘણે ભોખ રહેલા છે. બંને પક્ષે કઈ કઈ ભૂલો કરી અને પરિણામે તેની અસર ચૂંટણી સમયે મનદારો ઉપર કેવી પડી તે બધી અરસપરસ સંકળાએલી પ્રક્રિયા હવે ઈતિહાસનો એક ભાગ બને છે આ મીબ ભાગમાં ઈન્દિરા-જ્યૂથ અને મિળવિગ્રાયા જ્યુથનાં 'સંપૂર્ણ' ભાગણ પ્રતિ દેશી જાતી સંઘર્ષો વર્ણવાયા છે કેંગ્રેસના ભંગાણની કથા જોટલી કરુણ છે તેટલો જ તેના ભાવિની જાખી આશાપદ છે ચૂંટણીના આ પરિણામો જોયા પછી, સંસ્થા કેંગ્રેસ પોતાની જાતે જ વિસર્જન નોતરે-તે તેના અને દેશના હિતમાં છે"

—એવું પુસ્તકને અંતે કહેવામાં આવ્યું છે પરંતુ આ વાત, સંસ્થા કેમિસિસ માને તે ચકર નથી. તેમને તો ચાપાભાઈ સંજ્ઞન શરૂ કરી, "પુનઃ દરિ-ઝે" કરવું છે ગુજરાતમાં આ શક્ય બને, પણ ભારતભરમાં ? તમે આ એણીમાં જે પુસ્તક પ્રગટ થવાનું છે તે "વિદેશનીતિ"—સિદ્ધાંતમાં અને વ્યવહારમાં.

ચોખ્ખો હિસાબ

તીર્થયાત્રા કરતાં એક સંન્યાસી પારે ત્યાં આવ્યા મારી વિનતિથી એમણે ભોજન લીધું. ખપોરના બે વાગ્યા હશે ત્યારે એમણે જણાવ્યું કે, 'એક દિવસથી વધારે વખત હું કોઇ ગામમાં રહેતો નથી, માટે જોઈ છું. સંન્યાસીની વિશેષ જોગખવાણી જરૂર નથી. આ શરીર વલસાડની પ્રાદ્યુષ્ણાતિતુ છે પણ હવે તો સંસ્કૃત વિશ્વતુ બન્યું છે. સૌરાષ્ટ્ર તરફનાં ગામડાઓનું લોકજીવન વ્યસનોથી ઘેરાતું જોવાય. મેં. અહીં થી ત્યારે પાંચ-માઈલ ઉપર કોટડા ગામ છે, જ્યાં એકસાથે તેત્રીસ વર્ષ ગાલે તેવા અખૂટ પાણીની વાવ છે તે ગામે હબ્બરેક માણસની વસ્તી છે, ત્યાંના મુખીને પૂજતાં સરકારી મહેસૂલ પાંચ હજારનું વાર્ષિક ગણવે છે. પણ વાવના ઝોટલાઓ ઉપર પાંચ પાંચ સાત સાત વર્ષના બાગકોને છૂટથી બીડી પીતાં જોયા. એમના વડીલો પણ પીના હોય તો-જ આ દુરુષ સંતાનોમાં જિતરે.

હબ્બર માણસે ગંચસે જાણી બીડી પીતા હોય તો પૈસાની ગ્રન્થ લેખે એકે જણને કરોડજી ઘોઘામાં એ છે. આનાનો બંડિ નઈજી. કરોડજીના પાંચસે આના પોતા એક માસના નવસો ઉપરાત ને એક વર્ષના દસ હબ્બર રૂપિયા બીડીમાં ધુમાડામાં બપ ! સરકારી મહેસૂલ કરતાં ગામડાંઓમાં બીડીનું મહેસૂલ ભમણે જણાય છે.

તે ગામના મુખીએ મારી ગણતરી પત્તી ચોક્રી જોડી જણાવ્યું હતું કે, 'બાપુ' ઘરદીઠ આઠ આનાનો કરોડજીનો આ પાણીનો ખર્ચ વધારામાં ! હરિજનવ સને જંગી વારામાં ગામ કરે ! બગમાં આ પાણી-પીવાય છે.'

આ બધાનો ચોખ્ખો હિસાબ માંડીએ તો અજ્ઞાત રીતે નાનકડો ગામડો પર કેટલો મોટો બોલે પડે છે !

—નારાયણ ગો કળસાકર

લાંછન Δ ઇન્દુલાલ માધી

સાતીચોળ ચણીડીને હોડે કાળો તલ

એ લાંછન જ એનું રૂપ-

એકલી રવાશ કાંઈ કાવ્યનો વિષય નથી
એટલે તો પ્રકૃતિએ કાળાશનું જિન્દુ આપી
ચણીડીને કવિતાની હરોળમાં મૂકી દીધી.

કોઈ પણ શબ્દને જો-

સ્પર્શ કદી થાય નહિ લાંછનનો,

સ્પર્શ-મુગ્ધ અસ્પષ્ટતાનું

આરોપણ જો એને ન મળે

તો-શબ્દ વચ્ચે કવિતાને બેસવાનો

કોઈ અધિકાર નથી.

લાંછનની લોકુપત્તા વિના કોઈ કવિ

કવિતાનો સાચો સ્પર્શ પામે નહિ;

ગમે તેવો ગોરા હાથ

છૂંદણા વિનાનો કદી શોભે નહિ

કવિ, તારા જીવનને-

લાંછન વિનાનું જો તું રાખી શકે

અમૃતનો આખો ઘડો, સામે પડ્યો હશે છતાં

એકપણ જિન્દુ એનું

તું નહિ જ આખી શકે.

પ્રીતિ Δ અન્ના જોડે

પ્રીતિને જો પિછાનથી હોય તો

એનું રૂપ આપું છે

સાથતમે એ તિમ છેડે ઊગેલી ઉપાની આશા,

કાગરત્રી પૂરી થયા પછીનો કુકુટ ધ્વનિ :

જીવનના બાહુબળનમાં પડેલા

પ્રાણતણી એ છે કાત ગતિ

વાસના ને પ્રેમ સેળભેળ કરી

જુએ એવી એ છે રતિ

આપુ અવકાર એના આચરનો એક છેડો

પ્રભાતના પહોરમાં,

ધરતીની હથેળીમાં, બંદ છે એ કૂલમેળો
નેજનોને છેડે સોડિયુ વાળી બેઠેલું મૌન-
એનો પ્રેમ સંકેત છે :

આતિ ગનો મહી ભી સી નાખે એવી

એની ધ્યાસ-સૌરભ પ્રમત્ત છે

પ્રીતિનું છે આપુ રૂપ

જેની ધૂઅલહરીઓ કદી ન દેખાય એવો

એ છે ધૂપ

ગતિ-સ્થિતિના વિવર્ત Δ ઉદયનસ

તમે આજ્યા હો આ નગરી મહી છેવાવડ મળ્યા,
અને જ પાયેલા ચરણ મુજ ગેહ જ દટળ્યા,
ભિભાભિમા જતી મીઝની પીગળે એમ પીગળ્યા,
અમ્યા ત્યા ને ત્યા થી ગરણ, પણ કો હાજન ઢળ્યા,
અમારી ઈચ્છાની ધમમસ મહાવેગીલી ગતિ
અને

તમારી દીવાલો મહી રહમ આગ્રહિત સ્થિતિ,
પરિણામે ંહેલે વમળ-ભમરીઓ, વરતુલો-
તણી બહુલીલા નયનપથ આખે ઊપજતી

હું જોઉં છું આજો પથ ઘડી ઘડી

ગણગણી બેઠે તમ મરણો

-ગણકતો

વીટાળો પિયુ થી ઘડીક, ઘડીમા ઊઠવી જતો

-ને પ્રમગ્તો

જતો પહોચી છેડા તમ ધર જઈ ઠે અડતો

તમારી પહાનીને ગલીપચી કરી

ધર ઉપર ચેડી થડી જતો

દડબડત પાછો ઊતરતો

દીકો છે વાંચુ મે તમ મદનને આશ

ડમરી થમને ગોળ ધૂમતો,

મગતો આકાશી દ્રવ,

દ્રવ વમગતો

વમગ-કમળો થો ધૂમરતો

છે. પ્રથમ અંકમાં દોહસટોંબની 'વોર એન્ડ પીસ' ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદિત થવા પામી અને ભારત ભરની પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં ગુજરાતીમાં જ વર્ષ થકી તેમાં પ્રકાશકનાં હિસ્સાનો ઝોરપત્રક ઉલ્લેખ થવાનું બેસતો છે. પુસ્તકના કિંમત ઘટાડા વિષેની નોંધ સૌ કોઈનું કનુલ્લભ આકર્ષે તેવી છે. 'અક્ષર' ઉપરોક્તી માસિક બની રહેશે અને અનિવાર્ય પણ.

સુકાની નૂતન પુસ્તક શ્રેણીનું "કેંગ્રેસ-૨" (જંગાણુ-જોડાણુ-ભાષિ : લેખક શ્રી મેહનલાલ મહેતા (સોપાન) ૯૪, મિન્ટ રોડ, ફોર્ટ માર્કેટ પાસે મુંબઈ ૧ પાના ૧૨૦ કિ. ૧-૫૦)

ગયા અંકમાં પ્રથમ ભાગનું નિરીક્ષણ કર્યું. ત્યારપછી પ્રગટ થતા બીજા ભાગમાં પાંચમી ચૂંટણીના પરિણામો સુધીના ઇતિહાસ આવી જાય છે. આજે હવે કોંગ્રેસના બે ટુકડાની વાતો કરવાનો કોઈ અર્થ નથી કેમકે ચૂંટણીમાં પ્રજામતે ઇન્દિરાજીની કાંચસને છપ માવી દીધી છે પરંતુ ઇતિહાસના એક અવલોકનથી કે

કોંગ્રેસના વિભાજનનો ઇતિહાસ માત્ર રસિક નથી- રાજકારણના અભ્યાસુઓ માટે તો તેમાં ઘણો બોધ રહેલો છે. બન્ને પક્ષે કઈ કઈ ભૂલો કરી અને પરિણામે તેની અસર-ચૂંટણી સમયે મતદારો ઉપર કેવી પડી તે બધી અસરપરસ્પર સંકળાએલી પ્રક્રિયા હવે ઇતિહાસનો એક ભાગ બને છે આ બીજા ભાગમાં ઇન્દિરા-જૂથ અને મિળવિગમના જૂથનાં સંપૂર્ણ ભાગણુ ક્રિતિ દોરી જતાં સંઘર્ષો વર્ણવાયા છે. કોંગ્રેસના જંગાણુની કથા જેટલી રસપ્રેરક છે તેટલી જ તેના ભાવિની ગંભીર આશંકાપદ છે. ચૂંટણીના આ પરિણામો જોયા પછી, સંસ્થા કોંગ્રેસ પોતાની જાતે જ વિસર્જન નોતરે-તે તેના અને દેશના હિતમાં છે." -એવું પુસ્તકને અંતે હૃદયમાં આપ્યું છે પરંતુ આ વાત સંસ્થા કેમિસે માને તે શક્ય નથી. તેમને તો પાવામાંથી સંજ્ઞન થઈ કહી, "પુનઃ હરિ ડું" કરવું છે ગુજરાતમાં આ શક્ય બને, તો ભારતભરમાં ? હવે આ શ્રેણીમાં બે પુસ્તક પ્રગટ થવાનું છે તે "વિદેશનીતિ"-સિદ્ધાંતમાં અને 'વેવલારમાં'.

ચોખ્ખો હિસાબ

તીર્થયાત્રા કરતા એક સંયાસી નારે ત્યાં આવ્યા મારી ચિનતિથી એમણે ભેજાન લીધું બપોરના બે વાગ્યા હશે ત્યારે એમણે જણાવ્યું કે, 'એક દિવસથી વધારે વખત હું કોઇ ગામમાં રહેતો નથી, માટે જોઈ છું. સંયાસીની વિશેષ યોગબાણુની જરૂર નથી, આ શરીર વલસાડની ધાણચૂરાતિનું છે પણ હવે તો સનસા વિશ્વનું બન્યું છે. સૌરાષ્ટ્ર તરફનાં ગામડાઓનું લોકજીવન વ્યસનોથી ઘેરાતું લેવાય. તે અહીંથી ચાર પાંચ માઈલ ઉપર કોટડા ગામ છે, જ્યાં એકસાથે તેત્રીસ વર્ષ ચાલે તેવા અખૂંટ પાણીની વાવ છે તે ગામે હજારેક માણસની વસતી છે, ત્યાંનાં મુખીને પૂછતાં સરકારી મહેસૂલ પાંચ હજારનું વાર્ષિક ગણવે છે. પણ વાવનાં ચોટતાઓ ઉપર પાંચ-પાંચ સાત સાત વર્ષનાં બાળકોને છુટથી બીડી પીતાં જોવાં. એમના વડીલો પણ પીતા હોય તો જ આ દુર્ગુણ સંતાનોમાં જીતરે.

હજાર માણસે ગંચસે જણ બીડી પીતા હોય તો પૈસાની ત્રજૂ લેખે એક જણને દરરોજ ચોણામાં એ છી આનાની બીડી બેઈજે. દરરોજના પાચસે આના-તો એક માસના નવસો ઉપરાત ને એક વર્ષનાં દસ હજાર રૂપિયા બીડીમાં ધુમાડામાં બળે ! સરકારી મહેસૂલ કરતાં ગામડાંઓમાં બીડીનું મહેસૂલ બમણું જણાય છે.

તે ગામના મુખીએ મારી ગણતરી પાછી ચોડી જોઈ જણાવ્યું હતું કે, 'બાપુ' - હરદીક આઠ આનાનો દરરોજનો આ પાણીનો અર્થ વધારામાં ! હરિજનવ સને બંગી વારમાં જામ કરે ! બમણાં આ પાણી-પીવાય છે.'

આ બધાંનો ચોખ્ખો હિસાબ માંડીએ તો અજાણ રીતે નાનકડાં ગામડાં પર કેટલો મોટો બોલ પડે છે !

—નારાયણ ગો કળસાકર

લાંછન Δ ઇન્દુલાલ ગાંધી

રાત્રીચોળ ચણાડીને હોડે કાળો તલ
એ લાંછન જ એનું રૂપ-

એકલી રતાશ કાંઈ કાવ્યનો વિષય નથી :
એટલે તો પ્રકૃતિએ કાળાશનું બિન્દુ આપી
ચણાડીને. કવિતાની હરોળમાં મૂકી દીધી.

કાંઈ પણ શબ્દને ને-

સ્પર્શ કદી થાય નહિ લાંછનનો,

સ્પર્શ-મુગ્ધ અસ્પષ્ટતાનું

આરોપણ ને એને ન મળે

તો-શબ્દ વચ્ચે કવિતાને બેસવાનો

કોઈ અધિકાર નથી.

લાંછનની લોહપત્તા વિના કોઈ કવિ

કવિતાનો સાચો સ્પર્શ પામે નહિ;

ગમે તેવો ગોરા હાથ

છૂંદણાં વિનાનો કદી શોભે નહિ.

કવિ, તારા જીવનને-

લાંછન વિનાનું ને તું રાખી શકે

અમૃતનો આખો ઘડો, સાચે પડ્યો હશે છતાં

એકપણ બિન્દુ એનું

તું નહિ જ ચાખી શકે.

પ્રીતિ Δ અન્ના જાહેર

પ્રીતિને ને પિછાનથી હોય તો

એનું રૂપ આવું છે

શાંતિને અંતિમ છેડે ઊભેલી ઉપાની આમા,

કાળરાત્રી પૂરી થયા પછીનો કુકુટ ધ્વનિ :

જીવનનાં બાહ્યબંધનમાં પડેલા

પ્રાણતણી એ છે કાંત ગતિ

વાસના ને પ્રેમ સેળબેળ કરી

નૂંધે એવી એ છે રતિ.

આખું અવકાર એના આંધલનો એક છેડો

પ્રભાતના પહોરમાં,

ધરતીની હથેળીમાં, ભરે છે એ ફૂલમેળો.
ભેજીને છેડે સોડિયુ વાળી બેઠેલું મૌન-
એનો પ્રેમ સંકેત છે :

આલિંગનો મહી' લીસી નાખે એવી

એની શ્વાસ-સૌરભ પ્રમત્ત છે.

પ્રીતિનું છે આવું રૂપ

એની ધુસલહરીઓ, કદી ન દેખાય એવો

એ છે ધ્રુપ

ગતિ-સ્થિતિના વિવર્ત Δ ઉચ્ચનસ

તમે આવ્યા છો આ નગરી મહી' : છે વાવડ મળ્યા,

અને બંધાયેલા ચરણ મુજ ગેહ જ દટળ્યા,

ભિલાભિલા ખત્તી ખીણની પીગળે એમ પીગળ્યા,

અથા ત્યા ને ત્યા થૈ અરણ્ય, પણ કો ઢાળન દળ્યા;

અમારી ઇચ્છાની ધસમસ મહાવેગીલી ગતિ

અને

તમારી દીવાલો મહી' રહ્યો આશ્ચર્યહિત સ્થિતિ,

પરિણમે ગેહલે વમળ-ભમરીઓ, વરતુલો-

તણી ભદુલીલા નયનપથ આપે ઊપજતી :

હું જોઉં છું આખો પથ ઘડી ઘડી

અણુઅણી ઊંડે તાંતુ સરખો

-રહેકતો

વીંટાળો બિન્દુ થૈ ધડીક, ધડીમાં ઊકલી જતો

-ને પ્રમરતો

જતો પ્હોંચી છેડો તમ ઘર જઈ ઠેક, અડતો

તમારી પહાનીને ગલીપચી કરી

ઘર ઉપર મેડી ચડી જતો.

દડબડત પાછો-ઊતરતો,

દીકો છે વાલુ મેં તમ મદનને આલ

ડમરી થઇને ગોળ ધૂમતો,

ગગતો આકાશી ધ્રુવ.

ધ્રુવ વમળતો

વમળ-કમળો થૈ ધુમરતો ..

શ્રી. મસ્તિકાલ કૃત
અમારા પ્રકાશનો

ગાધીયુગ ..	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
ગાધીજી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા...	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા..	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા...	૦-૧૫

પ્રકાશન : ૧૪/૬૬
 મો.ક્રી. રૂ. ૧૨૫૦
 રામક સંગ્રહાલય વડોદરા

૨) ભાસ્કરિક સમન્વય અખતું મામિક : મે : ૧૯૭૧

‘કનુચને બાવે ગોરસ ૨’]

[ખોડીદામ પરમાર

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓપરેટીવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેન્ક લિ.

(રજીસ્ટર્ડ ઓફિસ : અમદાવાદ)

૪૮૬, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા.
અમદાવાદ-૬.

સહકાર, ભવન
૨૫૨ભાઈ રોડ,
રાજકોટ.

ગુજરાતના ખેડૂતોને જમીન વિકાસના કામ માટે
ફા. એકે અબજ અને ચાર કરોડનું ધીરાણુ કરેલ છે.

અત્યાર સુધીમાં કરેલ ધીરાણની વિગત

	સંખ્યા	કરોડ-લાખ
[૧] નવાનુવા	૧,૪૮,૪૩૮	૩૪ ૩૮
[૨] જુના ફા	૩૧,૦૯૯	૨.૮૧
[૩] મોર્ગેજબેન્કન ઈલે મોટર્સ	૧,૦૪,૮૯૦	૪૭ ૬૪
[૪] ટ્રેક્ટર	૩,૧૫૩	૧.૩૦
[૫] બન	—	૧૮ ૪૪

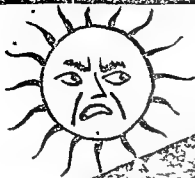
કુલ રકમ : ૭,૩૧,૦૬૪

બેન્કની સંખ્યાઓ : ૧૮૧

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

એચ. એમ. ભોપી
આઈ. એ. એસ.
મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

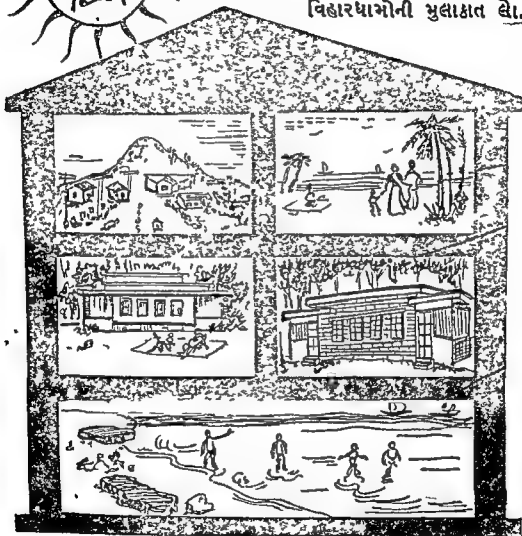
ઉદયભાભુસિંહ
મુવરાજસાહેબ ઓફ પોર્સનર,
પ્રમુખ.

શ્રીષ્ઠ ઋતુની અસહ્ય ગરમીથી

રાહત મેળવવા ગિરીમથકો અને

વિહારધામોની ખુલાકાત હો.

વધુ વિગત
માટે બજારો
અને નગરો.

નિયામકશ્રી, માહિતી અને પર્યટન વિભાગ,

ગુજરાત રાજ્ય, સાચિવાલય, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧

સિધિયા ઘીય
 નેવિગેશનના અદાને
 આપનો માલ સમાન—
 માટે કોઈપણ પ્રકારનો—
 ડભિયાના કોઈ પણ ભેદા
 નહીં લઈ લેય છે.
 સિધિયાના ઢાંચી ભગવાન
 અદાને આપનો માલ
 સુધારપણે, સરપથી અને
 કાર્યક્ષમતાથી નિર્ધારિત
 સમયે પહોંચાડે છે.

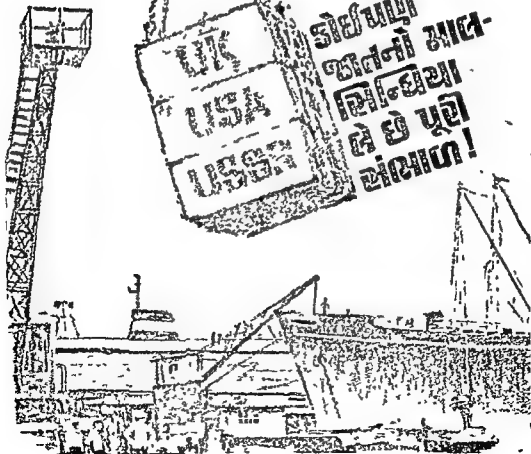
સિધિયાનાની સીક
 ભારતના સિધિયાના ઉપનિગમો
 સારંગ સિધિયા
 ભારતના સિધિયા (મેરેકાન્ટાઇલ અને અનામત બંધો)
 ભારત પૂર્વ કેરેડા સી સેપેકમ
 ભારત પેનિનસિય (પૂર્વ બંધો)
 ભારત પેનિનસિય
 ભારત એન્ટિમેરિકા ઉપનિગમો મેરેકાન્ટાઇલ બંધો

ભારત પેનિનસિય (અનામત)
 કોઈના સીક
 ભારત-પેનિનસિય બંધો-સિધિયા

બી સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
 'સિધિયા કાઉસ', બેલાં મેરેડ, મુંબઈ-૧
 રેલિંગ: ૨૨૮૧૨૧ (૧૨ લાખ) રેલિંગ: ૨૨૦૫
 ટી-ટુ બેન્ક બિલિટી, ૩૩, બેલાં મુલાપ રોડ,
 કલકત્તા ૧ રેલિંગ: ૨૨૫૮૨૨ (૧૨ લાખ) રેલિંગ: ૩૦૫
 ૧૦, મેર ભાગ નંબર, નવી દિલ્હી,
 રેલિંગ: ૧૧૨૨૬૧, રેલિંગ: ૩૨૨
 સિધિયાના ઉપનિગમો પૂર્વ બંધોના મેન-બો ડી.

સિધિયા
 (સ્થાપના ૧૯૧૬)

કોઈપણ
 જાતનો માલ-
 સિધિયા
 ને છે પૂરી
 સંભાળ!

RIVEX & SEVAK

Quality Clocks - time your Life

:- Manufacturers :-

VITHAL CHHAGAN & SONS

'RIVEX'

4, Bhaktinagar Station Plot,

RAJKOT-2

Phone . 24953

WITH BEST COMPLIMENTS

Cable : EXIMPORT

Phone :

Office { 265538
266380
566225

ESTABLISHED . 1947

EAGLE CORPORATION

prop . EAGLE EXIMPORT PRIVATE LIMITED

EXPORT

*HANDICRRFT
BRIGHT BARS
PIPES*

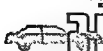
IMPORT

*STAINLESS STEEL
IRON & STEEL
TIN PLATES
METALS
PLASTIC
WIRE*

Importers, Exporters, Manufacturers' Agents

Regd. Office . 203, Himalaya House, 2nd Floor,
79, Palton Road BOMBAY-1.

વીમા કોંગ્રેસ
વધુ ને વધુ
સારી સેવાઓ

આગ
મોટર
હરિયાઈ
વિવિધ પ્રકારના વીમાઓ

અકસ્માત કે કોઈ અભુધારી આફતથી, આપની માલ-મિલકતને હાનિ પહોંચે છે ત્યારે, ઉત્તરાવેલો વીમો આપનો 'મુક શુભચિંતક' જાની રહે છે. આથી, યથા-મોગ્ય વીમો ઉતરાવી લેવો એ જ હિતાવહ છે. કંપની તેના પ્રમાણિતતાના ઉચ્ચ ધોરણ, સંપૂર્ણ સલામતી, કાર્યક્ષમ સેવા તેમજ દાવાઓના તત્કાળ નિકાલ માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. વળી, વીમાને લગતી તમામ નિસ્વાર્થ માહિતી પૂરી પાડવા માટે તત્પર છે.

દેવકરણ જાનજી ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ.

હેડ ઓફિસ:
દેવકરણ નાનલ બિલ્ડિંગ, ટાંનીબ ડાઉલ, ડેલ, પુણે-૧.
સાખાઓ અને ઓફિસો:

અમદાવાદ, અમરેલી, વડોદરા, ભાવનગર, ભોપાલ, કલકત્તા, દિલ્હી, ઈન્દોર, જયપુર, ભરૂચ, આમરોલ, લખનૌ, મદ્રાસ, મેરુતી, પારનગર, રાજકોટ, મુંબઈ, સુરેન્દ્રનગર, રમેશ બો. કોંગ્રેસ જનરલ મેનેજર

Mirat-DN 2193 Guj

WHERE CONTINUOUS GROWTH IS THE PRIMARY ENDEAVOUR

Amar Dyechem have never been satisfied merely with the progress that comes with the passage of time. From the beginning they have been primarily concerned with bringing new products and knowledge to the field of dyes and chemicals thus minimising dependence on imports for India's textile, paper, plastic, paint and many other industries.

AMAR DYE-CHEM LIMITED

TO ENRICH INDUSTRIES WITH COLOUR

हार्दिक शुभेच्छाओं के साथ

आदित्य मिल्स लिमिटेड
इण्डिया अेक्सचेंज
कलकत्ता-१

thackersey fabrics
put the fun in fashion !

THE HINDOOSTAN
SPG & WVG. MILLS LTD

S. Vithaldas Chambers
16 Apollo Street Bombay 1

વૈષ્ણવજ્ઞાન

ઉદ્ધરેકામનારમાનમ્

તમસો મા જ્યોતિર્ગમય

માણસનું હૃદય જ્યારે ભગિ છે ત્યારે જ તેને પ્રકાશની શોધ માટે ઉત્કૃષ્ટ પ્રેરણા થાય છે ચારે દિશામાં તેને અધકારમાંથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો જણતો નથી તેથી તેનું હૃદય ભાંગી જાય છે અને તે પ્રાર્થના કરે છે 'તમસો મા જ્યોતિર્ગમય'

પ્રકાશની જરા જોટની ઝાંખી થતા તેની પીઠા ઝટ શમી જાય છે પણ આ પ્રકાશ આનંદો કયાથી ?

માણસના પોતાના આત્મામાંથી ! જો એમ હોય તો તે પ્રકાશ તેને સર્વદા કેમ દેખાતો નથી ? તેનું કારણ એક જ છે - સાધારણ રીતે માણસ પોતાના મનમંદિરમાં બેસે છે એ મનમંદિરના બવા બારણા બંધ હોય છે એ મનમંદિર તેની સ્વાર્થસિદ્ધિ દેખ નાઓ અને ઇચ્છાઓનું બનેલું હોય છે પણ જ્યારે તે કોઈ જ્ઞાનના અતિશય દુખથી - જેમ કે કોઈ વહાવાનું મૃત્યુ - થી મુઝાઈ જાય છે ત્યારે તેનું એક દાર ખૂલી જાય છે, અને તે ખૂલતા જ તેને પ્રકાશ દેખાય છે

પણ પોતાની મુશ્કેલીની સાથે સાથે માણસ પોતાનામાં એક અનુભૂત શાંતિ પણ અનુભવે છે અને એ શાંતિમાં જ તેના મનમંદિરનું એક દાર ખૂલી જાય છે અને તે ખૂલતા જ તેને પ્રકાશ દેખાય છે

પણ માણસની એ ગંભીર શાંતિ જ આત્માની સાથે તેની ઓગળાણ કરાવે છે તેથી જ તો મહર્ષિ

રમણ - તેમના ભક્તો જેમને 'ભગવાન' કહીને સંબોધે છે - શાંતિ કેળવવાની સાધના પર અત્યંત ભાર મૂકતા તેમની મુખ્ય સીધ એક જ હતી - 'માણસ, તું મનમંદિરમાંથી બહાર આવ એમ કરશે તો જ તારા અહમ્મનો અંત આવશે અને અહમ્મનો અંત એટલે અનંત ! અને કેવળ અનંતમાં જ પ્રકાશ છે

શુદ્ધચાલ મંત્રિક

૨૨૫

સુદામાનાં પત્નીએ તો તેમને કૃષ્ણ પાસે પાચવા મોકલ્યા હતા. સુદામા ગયા પણ પાચવાના એક માત્ર આશયે નહીં, પણ ખાસ તો જૂના વિદ્યાથી મિત્રને મળવાના ઉમંગકાએ કૃષ્ણને આપવા માટે એમની મારી હાથપતો સ્નેહ અને ચી વરે વીટલ તાદુલ જ હતી.

સામે પસે કૃષ્ણ પાસે તો ક્યાની જે મણા ન હતી એ વક્ષમાં લેતા સુદામાજીને એમની પાસે જતાં જ કોઈ થતો હતો. પણ શુદ્ધ પ્રેમ આગળ બધી સંપત્તિ સામાન્ય બની જાય છે.

સુદામાજી આવાની જાણ થતાં જ શોકકૃષ્ણ ખૂબ જ હાથમાં આવી જઈને તેમને સામે લેવા ગયા અને એ કૃષ્ણદેવી મિત્રને મળતાં જ ભેટી પડ્યા ને સુદામાજીનો પ્રાપ્તિ થ સકોચ દૂર થઈ ગયા.

મિત્રપ્રેમમાં સુદામાજી એવા તો ખૂબી ગયા કે પોતે પાચવા આવ્યા છે તે જ ભૂલી ગયા અને ગોઠી કરવા લાગ્યા. વિદ્યાથી કાળનાં સંભાષણો તાજા થયાં. કૃષ્ણ કહે : 'તને સંભરે રે ?' અને સુદામાજી કહે : 'મને કેમ વીસરે રે ?'

કૃષ્ણ અર્જુનનો સખાભાવ દર્શાવે છે તો કૃષ્ણ, સુદામાનો સખાભાવ એકાં પ્રેરક નથી.

રામે પ્રેમવશ થયેલાં એકાં મોર ખાખા તેમ કૃષ્ણે, સુદામાજીનું ચી વરે વીટ્યું તાદુલ એટલાં જ પ્રેમથી ખાખું.

મિત્રો મળ્યા પણ મિલનને બંને વિરહ ઠીક છે. સુદામાજીને પાછા વળવું પડ્યું. પણ પાચવાનો સમય કે સૂર એમને મળેલાં જ નહીં ! એટો મિત્રપ્રેમને સભારતા-અમૂલ્યા સ્નેહનો ખજાનો થઈ તેને અવલોકતા-પછા ફરે જ પત્ની પૂછે તો શું કહીશ એ તો એમને ગામને પાદરે પહોંચ્યા થઈ શકે આશુ ને તે સાથે એમને જવાબ મળી ગયાં ! સુદામાપુત્રીનાં ફરજ જ ફરી ગયાં હતાં !

ગુરુદેવી એક કવિતામાં આવે જ કે અકિંચન પાચ પાને રહે વધીને એક રાજપુત્ર આવે છે, અકિંચનના મનમાં તો તે પોતાને કંઈ આપણે એવી આશા હતી, પણ રાજપુત્રે તો રથમાંથી ઊતરી તેની

પાસે હાથ લબાવે ! લંબાવેલા હાથને ખાચી પાછો પાળવાનું આશીં થીજા જ નથી. અકિંચને પોતાની જોળીમાંથી એક દાણો અન્નનો લઈને તેને આપે. અને તે એટલી ભિન્ના થઈને સાદ્યો ગયા.

અકિંચન ઘરે જઈને જોખો ખાચી કરે છે તો એમાંથી સુવર્ણનો એક દાણો નીકળે છે ! અને ત્યારે તેને પચાનાપ થાય છે કે, અરે, મેં વધારે દાણો આપ્યા હતાં તો કયું કાંઈ થતું !

ઉપલા બંને પ્રવેશોમાં : 'તેનું ત્યાગેનું ભુજિયા ..' તો સદેશ જ રહેલા છે.

'ત્યાગીને ભોગવ' એ આદ્ય પ્રથમ દષ્ટિએ ગ્રંથજોત નથી પણ ઉપલા પ્રસંગમાં સુદામાજીને પેલો અકિંચન, ત્યાગીને જ ભોગવના નથી જણાતા ? જો જોઈએ ત્યાગીને તેટલું તેલે ભોગવું !

જે એક દાણો વાવે છે તે અન્નનું એક કણકણ પામે છે. આ તો ખેતીનો જ સાદો નિયમ છે. જેની પાસે ખાવાને દાણો નથી એવા ખેતૂત પણ ચોમાસા પહેલાં ખેતર ખેડીને દેવું કરીને પણ બીના દાણા લાવી રાખવાનો ને ખેતરમાં વાવવાનો

એટલો ત્યાગ-જો વારતરમાં ત્યાગ જ નથી-જે નથી કરતાં તે કયું પામતા નથી

બી વાળા પછી જે વર્ષાની જરૂર રહે છે તેમ સ્નેહવારીની અપેક્ષા રહે છે. ત્યાગનાં બાં સ્નેહવારીથી જ બીજે છે, અને કોણે છે, પાંચરે છે.

પાચક મોટેથી જ કંઈ માગે છે તે તેની સાચી ઈચ્છા નથી, તે જ કંઈ આપે છે, જેટલું આપે છે, તેના પરથી જ એનો માગનો અંદાજ નીકળે છે.

ખજાનો, ભાઈને એક રૂપિયે વાદલામાં આપે છે, એનો અર્થ એ થયો કે એને ભાઈ પાસેથી ત્રણ કે પાંચ જ રૂપિયાની અપેક્ષા છે. ભાઈ તપેનના પેલા રાખતા નથી. ત્રણજણું કરીને પાછું વળે છે, અને ખરેખર તો બધું છે, માતા છે પિતા છે-તે તો અગત્યનું આપ્યા વિના રહે ? પણ તેના દાનનું પ્રમાણ પાચકના ત્યાગ જેટલું જ રહે છે આપણે મર્યાદિત થઈને આપણા પુરતા ઈચ્છરને મર્યાદિત-પરોએ છીએ.

જગતના કાચના યંત્રે

પૂર્વ અંગ્રાજ ઉપરનો પાકિસ્તાનો લશ્કરી અત્યાચાર જો રીતે ચાતુ રહી શકે છે અને દુનિયા તેમજ મહાસાગરો કડે કબજે તમાસો બેઈ રહી છે તે ઉપરથી એક વાત તદ્દન સ્પષ્ટ બની શકે છે યુનો જેવી સરકાર અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં આજે કાઈપણ શાહુની આગાહી ભયમાં આવી પડે તો તેની રક્ષા માટે પોતાના જ પક્ષ ઉપર નેહુ જિયા રહેવાનું છે તમ આફમણ અને નવી પાણવતા લશ્કરી સરમુખતાથી નીચે આજના મુશ્કેલી જગતમાં છોડ્યોક આવશે શકતા હોય અને તેની સામે એક દરેક ઉચ્ચારવાની નીતિક વિષય અમેરિકા જેવો લોકચાલી દેશ ન બતાવી શકે તો પછી સ્વાભાવિક છે કે ચીન વાલ્લા ખાનની પીઠ યાત્રે જ પાકિસ્તાને ભા ન ઉપર છેન્ડુ આફમણ કયું” અને તેનો જગમોતોજ જવાજ આપીને લાંબારીની બીજામાં પાકિસ્તાની લશ્કરને ભારને તમકી પ્રક્રમ તારે રક્ષિય અને અમેરિકા બંને લગે પડ્યા હતા રક્ષિયને તો વધુ પડતો રક્ષ લઈને તારુદ કરાર તે વખતે કરાયા પરનું આ વખતે કેમ નૂર છે ? આપિ કોઈને વગેરે એવી લક્ષ્યત તો એ છે એકથી દોઢ લગર માઈલ દૂરથી લગભગમથી અને પૂર્વને પહોંચાઈને પાકિસ્તાન પૂર્વ અંગ્રામાં નિશ્ચય પ્રજા તેમજ મુનિત ફોર્મને હાથથી શકે છે તે પ્રત્ય તાકાત તેની પાસે કરાવી આવી ? કે પછી અનેક દેસો પાસેથી તે મદદ મેળવી શકે છે ? જો મેળવી શકાનું હોય તો જગતના દેસો ભારત કરતાં, પાકિસ્તાનનો પણ હેવો કેમ પસંદ કરે છે ? ભારતને જગતના કેમ મિત્રો નથી ? રક્ષિય અમેરિકા અને ચીન ગણે હા માટે પાકિસ્તાનનાં પડખામાં ભરાવા માટે લહેફ કરી રહ્યા છે ? પૂર્વ ગાંધિશાહને-ગજાઈએ-મદદ કરવી તેમજ તેને સહનગ આવી દેવામાં ભારતનું હિત છે

સવનન

અમેરિકાના દેવદ દેવદ ખેડાઈઓ તારે

ચીનના વડાપ્રધાન ચાઉ-એન-લાઈએ જો પ્રેમગોષ્ઠિ કરી નેનાથી નિકસન સાહેબના શાણી છૂંવા વાગ્યું છે કેટલા બધા પ્રેમથી વાકે સાહેબે ચીન તથા અમેરિકન પ્રજા વચ્ચેના સંસ્કૃતિક વિનિમયની વાત કરી ! અને તરત જ અમેરિકન પ્રમુખ સાહેબને રાજકીય સહયોગ સુધરવાની સિતિએ ઉગ્રી દેખાણી - મુસાફર વિમાનો બોઈંગ-૭૭૭ ચીનને જોઈતા હોય તો તે પૂર્વ પાકિસ્તાની લાલચ પણ આગળ પરી અને પોતાના વિષે એક એવી છાપ ઊભી કરી છે કે આઓ-સેનુ મના મોકા ઉપરને મલકાટ જોઈને જ રાજકારણના અલગીસીઓ તકવિતક કરવા લાગે હોય વખત પહેલા ભારતના એક રાજદ્વારી પુરૂષ પ્રતે આઓ-સેનુને ‘કાં કેમ ઈ.’ એટલું કહ્યું તો તો દિલ્હીના વિદેશ ખાનાની કચેરી તાત જાગીને આ શબ્દો પાછાનું સ્વસ્થ - તથા તેમાંથી ભારત-ચીન લશ્કરના સંબંધો સુધરવાની મદદ લગતા છે કે કેમ-ભારત તથા ચીન હવે નજીક આવી શકે કે નહીં ઈત્યાદિ રાજકારણના દાખલાઓ પાટીમાં ગુપ્તવામાં હતાં પણ પછી તો પશ્ચિમ બંગાળમાં તમલના માફકની ચીને ધૂનભૂમિમાં કડે અને પૂર્વ બંગાળની સ્વાધીનતા લડનમાં વાણીખાનને રોકે જરૂર કરે અને જરૂર પડે તો ઘમ્મ સરખા દાડગોત્રો અને વિમાનો પણ પૂર્વ પાકિસ્તાન વચન આપી અટકે ભારતનો ભ્રમ તો ભાગી ગયો છે રક્ષિયને પણ ચીનની દાનનમાં શક્યા નથી એટલે હવે અમેરિકાની ચીની ભાષા બોઈને નવેમુગ શરૂ થયા છે તેનું નિર્ણય સ્વયં નીચાણે

ચીનની કમલગીરી

નિગિયા દેશની પ્રવૃત્તિએ ભારતમાં કેટલાક ભરથાને જગત આપે છે જેમકે અને ખગાળી એક થવાની માગણી કરે તો આપમે પશ્ચિમ અંગ્રામાં પાકિસ્તાનના જગત જ મુલક-લગત નું હવે રહેતો હો તાજેતરમાં માઈંગ તો નેના તમુન્દિતો કયું મનુ કે ત તોને વધુ તથા અ રસતાત તમી આપે તો હવે મુલકુ રોમાન ઊંચા રક્ષ ન મુદ્રિપા તો તરતી નેની થવી કે બીજા હા તાત કિયાડી

લે, અને ખરેખર કંઈપણનિધિ તેમની જાણમાં સંપાદાઈ
 ગયા દ્રમ્યકપક્ષના આ નેતાએ એક જાહેર સમારંભમાં
 કેન્દ્રને ચેતવણી આપી ॥ કે રાજ્યોની સ્વતંત્રતાની
 માગણી ઉપર યોગ્ય વિચારણા નહીં થાય તો તેઓ
 તેમનો માર્ગ નક્કી કરી લેશે. આ અભિલેષ ધમકીની
 પાછળ તેમનો આશય બહુજા દેશનું પુનરાવર્તન ગમે
 ત્યાં થઈ શકે છે તે બતાવવાનો છે. છેલ્લી ચૂટણીમાં
 શાસક કોંગ્રેસે દ્રમ્યક સાંપને દૂધ પાનું છે અને તે હવે
 અજાગર બનીને શાસક થકેને ભરડો લે તેમાં નવાઈ
 નથી. વારત્તમાં પાકિસ્તાન પણ આવાં અડપલાં વ્યા-
 પક પ્રમાણમાં કસારવા ઈતરે રાહ અખતવાર કરતું
 રહેશે જ. સિંધોન જોવા દેશમાં એ ગુએરાવાઈઓ
 છૂપા લેશે જે બળવો કર્યાં તેના ઉપરથી ભારતે બોધપાઠ
 લેવાનો ॥ કેરળમાં, તામીલનાડુમાં તેમજ પશ્ચિમ
 બંગાળમાં આ બધું જાણી શકે તેવી આદર્શ પરિસ્થિતિ
 અને વાતાવરણ તૈયાર જ છે. મોટોવાઈ માઓ
 સહુકોઈને છૂટે હાથે મદદ કરવા તૈયાર છે જ્યાં જ્યાં
 અમેરિકાનો થીન પ્રેરિત સામનો થયા છે કોરિયા,
 વિયેટનામ, લાઓસ ત્યાં જ્યાં અમેરિકા જતી મહાસત્રાને
 પાછા હટવું પડ્યું છે, એટલે આ ઉપખંડમાં થીન
 અશાંતિ જગાવે તો લોકો જાણું થઈ શકે ભારતને
 શિરે આવી પડે.

મે ગોરી-નગુ' બંદર

જેમ કે હાલ મહા બંદર કંઈને ગુજરાતને મળ્યું
 તેવી જ રીતે મૈસુર રાજ્યને એક નવું બંદર મળી
 રહેશે અને તે અત્યારના જૂના બંદરથી હિંદમાં થાય
 માઈલ દૂર બંધાઈ રહ્યું છે. અત્યારનું બંદર અરમાસી
 નથી — માત્ર ગાંધી માસ કામ આપે છે આવાત નિકાસ
 માટે જાં નવા બંદરની સુવિધા આપી જતાં મૈસુર
 રાજ્યને માટે દેશનો રતો ખુલ્લો થાય છે અને તેથી
 તેની આબાદીનો તવા ખુબ થશે થાય છે વળી દલનગ-
 મે જોવા રતેવાઈન મીડરજેઈલ તેમજ હોડજેઈલ દ્વારા
 આ બંદર સાથે સંકળો મેનેનીક, કાચુ લોખંડતર
 રાસાયણિક ખાતરની નિર્માણ માટે આ બંદર આશી-
 વાદે રૂપ નીવડશે. દ્રમ્યક પર્વતમાળામાં જે અઢારક
 ખનીજ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે તેની નિકાસ માટે પણ
 કુદરતી બંદર જરૂર હતી જે આ રાજ્યક જ જાણી

જાતિથી જાણી રહ્યું છે ૧૯૭૪ ડાના વર્ષમાં ૨૦ લાખ
 ટનની નિકાસથી શરૂઆત કરી, ૭૭-૭૮ સુધીમાં ૧૦
 લાખ સુધી મરોચાવાની અત્યારે યોજના છે. મોટી
 રતીમરે લાગરી શકે તેવી જોઈએ બની જતાં મેં જોવારનું
 કિરમત પલગઈ જશે અને સાથે સાથે મૈસુરનું પશુ
 કંડલા બંદરનો પૂરતા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થતો નથી
 એવી ફરિયાદ મેં જોવાર માટે રહેશે નહિ અને તેથી
 તેના નિકાસની ધણી ઉજાગર તકો રહેલી છે
 વિશાખાપટ્ટનમનું મહત્વ વળી બીજી રીતે વધી રહ્યું છે

અપ જોનો પ્રશ્ન

પ્રતિ વર્ષ ૨૧ થી માઈલે દુનિયા અપ જો
 માટેના દિન તરીકે ઉજવે ॥ અને તેમને શાહ કરે ॥
 શારિરીક ખોડખાંપણવાળા નાગરિકોનો પ્રશ્ન દરેક
 દેશમાં છે તેમ આપણે ત્યાં પણ છે. આપણા, કુચ
 લગણ, બહેરા, ચૂંચા લાલપણ વિનાના એમ અને
 પ્રકારની ક્ષતિઓ ધરાવતો વર્ગ સમાજમાં ખોડખા
 પ્રમાણમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે તેમને કંઈ જાતનું કામ
 આપવું, અને કંઈ જાતનું કામ તેમની પાસેથી લઈ
 શકાય એ નક્કી થઈ જાય તો આ પ્રકારના કુખિયા
 લોકોને સજાજોપયોગી બનાવી શકાય કોઈ જાતની
 ખોડ કાળીવાર તે લોકોને અસાધ્ય થી ક્ષતિ બીજી
 રીતે આપે ॥ મિલ્ટન, હોમર અને ગિયોવન આપણા
 અથવા બહેરા હોવા છતાં અમર કવિતા અને અમર
 સંગીત જગતને આપતા ગયા હોલકેલર જતી અથ
 વિદુષીને જગતને નવી પ્રિયા થી પી બતાવી છે, શ્રી
 લેહ મહેતા આખિ અથ છતાં અમેરિકામાં અખભારી
 સુષ્ટિમાં તત્રોપદે કામગીરી બજાવે છે પ્રકાશક
 પશિત સુખલાલજીને ગુજરાત સારી રીતે જાણે છે,
 તેવી જ રીતે હાલપણની ખોડવાળા ધનુષો કોઈ
 અજાગર રીતે અજાગર થઈને બજાવી જાણે છે કોઈ
 પત્ર વડલથી જાણે છે પારલવમાં, જે અપ જોને તે કામ
 આપવામાં આવે તો તેમ ખૂબજ કામજી અને મનની
 વધુ પડતી એકાગ્રતાથી કરી શકે છે તારી વચથી જ
 કુદરત જેને કોઈ કારે ખોડખાંપણ આપે છે તેમના
 પ્રતે સમાજે વધુ સહાનુજીત નાખવી જોઈએ અને
 તેમના પુનર્વિસવાસને અશ્વિયતા આપવી જોઈએ

રમણ મહર્ષિના જીવનની એક ઘટના છે

એક દિવસ કેલ્વાક ખિજી પાદરીઓ તેમની પામે આવી લાગ્યા પાદરીઓ પોતાના ધર્મજ્ઞાનમાં ગર્વેનિમત્ત હતા, તેમણે કોઈના મોંએ સાંભળ્યું હતું 'રમણ મહર્ષિ' પોતાના અનુયાયીઓને કહે છે કે પોતાને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થયેલો છે અને પોને દરરોજ સવારમાં પ્રભુના સંનિધ્યમાં ત્રણ કલાક ગુજરે છે'

પાદરીઓને આ વાત તદ્દન મિથ્યા ને જપગોળા લાગતી હતી, આવો જપગોળા ચલાવવા માટે તેઓ રમણ મહર્ષિ પર કોપે ભરાયા હતા તેઓ મનતા કે આ રીતે જપગોળા ચલાવીને મહર્ષિ ભારતની ભલીભાણી જનતાને ઊંધા પાટા બધાવે છે

કોપથી ધૂવાધૂવા થતા પાદરીઓ સીધા પહોંચ્યા રમણ મહર્ષિ પાસે કહ્યું 'અમે સાંભળ્યું છે કે આપને ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થયો છે અને આપ દરરોજ સવારમાં ત્રણ કલાક ઈશ્વર સાથે જ ગુજરો છો: આ મધુ મિથ્યા છે, પાખડ છે અગે આ પાખડને આગળ નહિ દેવાવા દઈએ! ભલીભાણી જનતાને આ રીતે ઊંધા પાટા બધાવીને અવને મારે' ચડાવતી એ સીધી મોટામાં મોટું પાપ છે આ પપને જડમૂળથી નાશ કરવાના દેક સકદપ સાથે અમે અહીં આના છીએ સમજ્યાને!'

મહર્ષિ એવી જગાં પસંદ કરીશ ન થયા ચણેરા પગની એ જ મમેશની ધીરનભીર શાંતિ છાઈ રહી હતી જાણ સિમ્ત સમે શાંતિ દાદે તેમણે કહ્યું 'જાણીએ, શાંતિ રાખો, જમ્મ આપને શાંતિ બહોલ મારે સવારે તમે લોકા મારી સાથે આપણે ત્યાં આવીને મારા પ્રભુનાં દર્શન મુલોવી કરજે'

મહર્ષિની પેલોને પરપોગ ફોડી નાખવાના ઉન્સાવમાં પાદરીઓ અતને પૂતું ઊઠવા થય નાં, અને ખોડ ફાળવા પડેલા તેઓ આશ્ચર્યમાં જઈ પડીરાયા

એ વખતે મહર્ષિના ચણેરા પરકમેશની શાંતિ અને સિમ્ત હતી

નિત્યકર્મથી પરવારીને મહર્ષિ એ પાદરીઓને લઈને જગત ભણી લાવવા લાગ્યા ભરાબર બે માલવનું અંતર કાપ્યા પછી નદીના કિનારે આવેલી એક ઝૂંપડી આગળ તેઓ અટક્યા

મહર્ષિએ એ ઝૂંપડીમાં પ્રવેશ કર્યો પાદરીઓ તેમની પાછળ પાછળ ઝૂંપડીમાં દાખલ થયા

ઝૂંપડીમાં કેકના ગામથી પિડાતાં એક દેવની હતા, એ બંને કે કિર્ષ પતિપત્ની ચગઈ પર સૂતાં હતાં મહર્ષિ એ બંને કે કિર્ષાઓને હજારે હાથે તેલની માલિશ કરવા લાગ્યા માલિશ કર્યા પછી મહર્ષિએ એ બંનેને નવડાબ્યાં અને તેમને ખીચી ગંધીને ખવડાવી

આ રીતે પીડાની માનવતાની આલ્સ નેવા કરતા મહર્ષિને જોઈ પેલા પાદરીઓ તો રતગ્ધ જ બની ગયા તેમની આંખના લડાંનાં આંખ ચમકવા લાગ્યાં તેમને ખાતરી લઈ કે મહર્ષિ દરરોજ પ્રભુના સંનિધ્યમાં અને એ એકાંતમાં દસ કલાક નામે છે એ વશ તાલી જાગજા બંને તેમણે મહર્ષિની મારી પાંચી તેઓ ભોલ્યા મહર્ષિ અમને માફ કરો આપના જેવા કરાવમથ પુત્રપને હામે થાકાની નજર જોવા એ માટે ખગખર અમને ખુલ દુખ ને છે અમારા જેવા અપરાધીઓનાં થમ આપ એવગાક થમ કારક નિત્યાનું દશન કાંડુ જેનું દર્શન પુરવા રમણેતરે થમ દુરભા હાં ૧ ૬

આ આપુ મજમમ દરગથી પાવન કાંને ક્યાલ ન પાડી કડી વગીમાં ગયા દાર તે મે લોમનાં જઈ વાત મેડી એ દિગે આ જ ભુતન ઉપર અમાર પેરજા પ્રભુ ૧ ૬ ખિજતને અમે અકાર સજ્જ નેવા હતા'

કેમ અભ્યાસો દટી નવમડ ૧૩ ૭

હું અને ચે કયા પૂરો સમજ ૧૩ ૭ - અનિડ

શાહનામા-એ-ફિરદૌસીનાં સ્ત્રીપાત્રો

દ્રુમાય-૬

મહિબાઈ વોરા

પ્રાચીન ઈરાનની રાજ્જાતીઓમાં દ્રુમાય-અવ-
સ્તામાંની 'પવિત્ર દ્રુમા' -સોથી મહાન હતી. ફાર્સમાં
યરરીયોવિસની આમણમ મઘી ગાવના ખંડસે સહી
દ્રુમાયની પ્રાંતેય ઈમારતોનાં કહેવા છે. ઐતિહાસિક
કાળમાં દ્રુમાયે ઈરાની મહારાજ્ય ઉપર બત્રીસ વર્ષ
રાજ્ય કર્યું હતું.

આજનખાદુ શાહ બહમને (વાલુમન અદેઠર)
તેની ઉત્તરાવરવામાં સુંદર અને મહાબુદ્ધિમાન રાજ-
કુમારી દ્રુમાય સાથે લગ્ન કર્યા લગ્ન બાદ ઘોડા
સમયમાં બહમન શાહ અંબીર મહિઝીમાં સપડાયો. પોતાનો
કાળ નજીક સમજી બહમને બધીયો સરદારોને બોલાવી
સો કમલ પોતાની ખુશી વ્યક્ત કરી કે તેના અવસાન
બાદ જન્મીતી દ્રુમાયનું સત્તાન રાજ સત્તા ધાવમાં
લઈ શકે તેવડું થાય ત્યાં સુધી દ્રુમાય રાજ્ય કરે;
અને એ ક્રમારૂં બન્યું.

રાજ સત્તા ધાવમાં આવતાં જ દ્રુમાયે રાજ્યનો
બજનો બધી પ્રજામાં સરખે મિરસે વગેરેથી ઈપી.
બરીબોને સંકાપ કરવી, અ-વાયનું નિવારણ કરવું અને
પોતાની પ્રજા સુખ શાંતિથી રહી આજાદ બને એ
અર્થે દ્રુમાય સદા કાર્યરત રહી પરિશ્રુષ્ટિ દેશમાં,
વિદેશમાં ઈરાનની કીર્તિ ફેલાઈ.

દ્રુમાયના ચરિત્રમાં એક જ માત્ર નબળાઈ
હતી, અને તે તેના સત્તા માટેનો અમર્ષદ શોખ.
સાપ્રાણી તરીકેના પોતાનો અધિકાર એટલો બધો તેને
મિત્ર હતો કે જ્યારે તેને પુત્ર પ્રમ થો ત્યારે તેણે તે
બાળકને છૂપી રાખ્યો અને પ્રજામાં જાહેર કર્યું કે
જન્મતાં જ બાળક મૃત્યું પામ્યું.

અઠાત રાખેલ બાળક પુત્ર આઠ નવ માસનો
હતાં તે તેના પિતા શાહ બહમન બેચે જ પરાકંમી
તેજરવી વીર બન્યો એવાં લલણ દેખાવા લાગ્યાં.
દ્રુમાયને સત્તાલોભને કસણે રાજ્યાધિપત્રી પુત્રની ઈર્ષા
વધા લાગી અને તે બાળકને દૂર કરવાની યોજના

ધરા લાગી.

એક ઉસ્તાદ સુવારને બોલાવી એક નાનુક
ઘોડીના આકારની સુંદર વેશી ઘડાવી. આ વેશીને
અંદરથી રૂમની કિનખાતો વેળવિત કરી, તેમાં
સોનું તથા ઝરેશદની એક કાવળી મૂકી. સુનેલા બાળ-
કને બાવડે એક સાલી માલિક પ્રાપ્તી તેને રેશમાં
કપડામાં લપેટી વેશીમાં ચોઢાવે, અને તે વેશીને અર્ધ
સાતે ફરાત (યુરેનિસ) નદી ઉપર તરતી મૂકવા પોતાની
વિખાસુ આવાને દ્રુમાયે યોગ્ય, આખો અતિ બોની
આંખે અને કાંચવાને દિલે તે વેશીમાં સુનેલા બાળકુમારને
તરતો મૂકેલા.

વગેરે સવારે નદીના આરાઉપર કપડાં ધોતા એક
ધોબીની નજર પ્રવાહમાં સ્વતંત્ર આવતી વેશી ઉપર પડી.
પોતાના તરફ દેવાની આત્યંતી વેશીને ધોબીએ પકડી
લીધી. અંદર સુંદર બાળકને ભેળે ખુશ થયો. વેશીને
કપડાં વડે કંઠીને નુરત જ લે. ઉપડી બેઠો. તેની ધતી
પણ સુંદર બાળક અને વેશીમાંના સોનું તથા ઝરેશદ
ભેળે હાથ ધેરી મઘ અર્ધ. ધોબી દખતિને. એકનો
એક પુત્ર મરી ગયો હતો. ધાત્રી તેમને કોઈ સંતાન ન
હતું તેથી સંતાન સુખ માટે તલસતા દખતિને આ
દેવદીધા પુત્ર મળતો અતિ આનંદ થયો. અને તેને
પોતાનો કરી રાખ્યો. ધાત્રીમાંથી પ્રાપ્ત થયો ગોવાલો
તેનું નામ દારાબ રાખ્યું. ઘોડા રોજ બાદ ધોબી અને
તેની ધતી બીજ નજરમાં બંધી વચ્ચે, ઘોડામાંથી મળેલ
વોડું ઝરેશદ વેંચી પોતાના વધાલા દારાક પુત્ર સાથે
આનંદથી રહેવા લાગ્યાં.

સમય જતાં દારાબ સુંદર કુમાર બન્યો શકિત
ભુદ્ધિ, હિંમતમાં પુરો એવો આક્રમક બન્યો બાળનો
શોખીન થયો. તેને ધોબીના કંધમાં રમ હતો નધિ.
ધત્રી વખત પિતાનો વિગેષ કરી તેને મુંઝાસમાં પણ
મૂકતો. દારાબને અરજતાં ચિખરાની તીન ઈચ્છા થઈ,
બધા ધોબીએ એક પિદાન ગુરુ સોધી આપી તેની ઈચ્છા

પૂરી કરી. એક અનુભવી સુબટને ઉત્તરાદ નથી રાખી દારાખને તીરંદાજ અને ઘોડેસ્વારીમાં પ્રવીણ બનાવ્યો.

મોટા થતાં દારાખને ખાત્રી થઈ ગઈ કે જસીબ ઘોખી અને તેની પત્ની તેનાં ખર્ચા માળખા પોઈ શકે નહિ. એક દિવસ જુગાર ગરેબો ત્યારે ઘર બંધ કરી તલવાર ખેંચી ધોખસુને આગ્રા કરી પોતે કોણ છે તે પૂછ્યું. બલબીત સ્ત્રીએ તે નદી પરથી કેવી રીતે દ્રવ્ય સાથે મળ્યો હતો તે હકીકત કહી દીધી તથા વધેલું સોનું અને ઝવેરાત પણ બતાવી દીધું. દારાખે એક મોટું થાલી માણિક પસંદ કરી જે તેને ખાવડે બાંધેલું હતું. બધી સ્ત્રીએ હૃદયની લાગણી પૂર્વક કહ્યું : “દારાખ, દીકરા, અમે બન્ને માણસ તારા ખાતર જ જીવીએ છીએ.” દારાખે આમોણી પકડી. પછી તે તેણે પોતા માટે એક ઉચ્ચ તોખમનો ઘોડો ખરીદ્યો અને આસપાસના ભેતમાં ક્રેપ્ટ અશ્વસ્વાર તરીકે પંકાવા લાગ્યો.

બધી અને શક્તિશાળી રાજકર્તાઈ ધુમાળના રાજ્યમાં સમક્ષ ધરાવતાં સર્વ પ્રકારે પ્રજા સુખ શાંતિથી રહેતી હતી. તેમાં એકવાર રૂમનું લશ્કર ઈરાન પર ચડી આવે છે એવા ખતર આવ્યા. રાણીએ અમીરો સંરદારોની એક સભા બોલાવીને આક્રમણ કરનાર રૂમનો સામનો કરવા લશ્કર તૈયાર કરવા માંડ્યું. આલ રકરમાં દારાખ ભરતી થયો. પૂર્વ તૈયાર થયેલ સૈન્યની તાલિમ વ્યવસ્થા અને સંસ્થા જાણવા જેવા રાણી ધુમાળ મેદાન ઉપર ધાજર થઈ તેણે અશ્વારૂઢ સુખદોમાં રાજકુમાર જેવા નવ મુવાન દારાખને જોયો, તેના દેખાવથી ધુમાળના દિલ પર અસર થઈ. પોતાનો તજ દીધેલ પુત્ર તે એ નહિ હોય ! વાલસ્ય ભાવનો હૃદયમાં સંચાર થયો અને રાણી વિચાર કરતી થઈ ગઈ.

લશ્કરની કુવના રોજ દારાખ સમાચાર આપવાનો સરદાર રથનાવાદને આદેશ આપી સૈન્યને સમીપે યુગે-ગે સાથ વિદાય આપી અને રૂમ પ્રતિ લશ્કરે પ્રયાણ કર્યું. વચ્ચે રૂમ આવતું હતું જેમાં થઈને રૂમનો માર્ગ જતો હતો. ઈરાની લશ્કરે કુચ કરી આગળ વધતું હતું તેમાં એક દિવસ બારે તોફાન અને વરસાદ આવી પડ્યાં ત્યજ ખાતર પરતી વિજ કડાવાથી કુચ કીધી લશ્કરના સૈનિકો અને જનવરોને આશ્રય રવાન ન હતું સિવાઈ

સાધાર રથનાવાદે તોફાન થયે ત્યાં સુધી સૈન્યને ઘોખી જવા હુકમ આપ્યો. રજુ પ્રદેશમાં આસપાસ ફાંપે ત્યાં સૈનિકો આશ્રય મેળવી પડ્યા રહ્યા. દારાખે એક નાના જીંધું લુમટવાળું ખંડેર જોયું, અને તે તેની નીચે જઈ જિંધી ગયો. સરદાર સીનિકોની પરિસ્થિતિ જોવા ધૂમી રહ્યો, હતો ત્યાં તેને કાને વિચિત્ર અવાજ આવ્યો :

“એ જમાના જૂના મુજબ, મિત્ર વજરનો રાજવી તારે આશ્રય છે !” રથનાવાદ કાન દઈને જિંધી રહ્યો. ફરીથી સંબળાયું.

“એ કમાન જરા નજર ખોલ, તારી નીચે શાહ-બહમનનો પુત્ર સૂતો છે !”

આશ્ચર્ય ચકિત સરદાર થઈ ગયો ત્યાં ત્રીજી વાર એજ અર્થની આશ્ચર્યાણી થઈ. આસપાસ જતાં તેની નજર જળરિત લુમટવાળા ખંડેર પર ગણ. તરત જ માણસો મેકલી તલવાજ કરાવી, અને ત્યાંથી દારાખ નીકળી આવ્યો જેવો દારાખ તે ખંડેરમાંથી બહાર આવ્યો કે તત જ પેલો લુમટ અને કમાન ધસી પડ્યા ! દારાખના અભયમ બચાવથી સૌ વિક્રમ્ય થામ્યા. રથનાવાદે આ અનુભવમાં છોડો અર્થ જોયો. તેણે દારાખને પૂછતાં સર્વ હકીકત મળી રહી, થાલી જવાહીર પણ દારાખે તેને બતાવ્યું.

સરદાર રથનાવાદે દારાખને નવો લેઆસ, સોનાના આનવાળી તલવાર તથા અરમી અન્ન અર્પણ કર્યા; લશ્કરનો ઉપસી નીચો. પેલા ધોખી અને તેની પત્નીને આ સ્થાને મળવા થઈ આવવા દૂતને રવાના કર્યો, પછી ઈરાની લશ્કર રૂમ તરફ ઉતરી ગયું. રૂમી લશ્કરનો ભેટો થયો, બારે પુદ્ધ થયું, તેમાં દારાખ સિંહ કોમ વીરનાથી લાગ્યો અને સેકડો રૂમી સૈનિકોને હાર કર્યા. ઈરાનીઓને વિજય મળ્યો. રૂમના મિસ્ત્રાએ પણ દારાખની વીરતાની પ્રશંસા કરી.

રૂમ પરના વિજય બાદ ઈરાની લશ્કર રવ-દેશે પાછું ફરી રહ્યું હતું ત્યાં પેલા રૂમના ખંડેર પાસે ધોખી દેખાતે રથનાવાદને મળ્યાં, તેઓએ દારાખે કહેલ હકીકતને સમર્થન આપ્યું. સરદારે તેઓને ધનવાદ આપી ભેટ સોગાં સાથે વિદાય કર્યા. ઈરા-

નની હટમાં પહોંચતાં રથનાવાદે દુમાયને ઘરાબની સર્વપડીકાથી વાકેફ કરતો પત્ર અને સાબિતીમાં ઘરાબનું પેલું શાહી માલુક પણ ખાસ દત્ત મારફત મે કલ્કા વિજયના ખુશખબર અને ઘરાબની ઠકીકત અને જરાહીર જોઈ દુમાયના દિલમાં ઘણું લાગી શાવ્યું.

પાટ-ગરમાં રાણીએ પૂરા દમાયથી વિજયી રોન્ક તેમજ તેના સરદારો રથનાવાદે અને ઘરાબનું માનપૂર્વક સ્વાગત કર્યું. પોતાના પુત્રને ઓજાથી ઠકી થાને બોલાવી શાહી જરાહીરને ફરીને તેના બાનુએ હાથે બાધુ અને તેને ભેટી પડી. પોતાની ભૂલ માટે દિલથી વ્યક્ત કરી માતાએ પુત્રની લગામ મારી.

હઠાર વીર ઘાતને પોતાની માતાની એક માત્ર ભૂલને ગણી નહિ અને માતા રાણી દુમાયને યાવ-વદના કરી તેની દુઆ મારી.

દુમાયે પોતાના શાહજાદા દારાજ માટે ભવ્ય અને ઘણું કિંમતી સિંહાસન તૈયાર કરાવ્યું અને પૂરા આનંદ અને શાહી ભવ્યતાથી તેના રાજગામિણી પાતાને ઘાથે કર્યા. ગાદીએ બેઠેલ પુત્ર દારાજ શાહને જોઈ માતાની આંખા પ્રમ અને જતાપથી ભરપૂર બની દરબાર બધી રાણીએ જાહેર કર્યું કે 'શાહ બહમ-

નનો સુપુત્ર શાહ દારાજ ઈરાનનો શાહ છે. ખુદના આશીર્વાદે ઉનનો ઈરાન પર !' સર્વજ્ઞ આનંદ હિસાર છરાઈ રહ્યો.

દારાજ શાહે (દારાજ-બીજે: ઈ સ. પૂ. ૧૨૫-૧૦૫) તેના પાલક માતાપિતા ધાબી અને તેની પત્નીને ઘણું-દવ્ય અને માન અર્પણ કર્યા અને તેના આશીર્વાદે ચાર્ચા તેઓ પ્રસન્ન થિતે આશિષ આપી ખુદની બંદગીમાં અરજીવાસી થયાં.

રાણી દુમાય પણ રાજકાળમાં લાંબા સમય સુધી પ્રતીક્ષતા દર્શાવી, બહમનશાહનું રાજ્ય વિશેષ વિરત્ત અને વિશેષ ઔરવત્ કરી-સમર્થ મુવાન રાજ્ય સુપત દારાજશાહના હાથમાં સોંપી, પોતે ફત્ત-ફત્ત બની ધરે તે નિઃશ્તિપરાયણ થઈ, ખુદની બંદગીમાં લોક સેવાના કામમાં લાગી, દરવેશનું જીવન ગાળવા લાગી.

આ પ્રવાળે રાણી દુમાયની વાતને અંત આવે છે શરમાતમાં સત્તા લોભી એક માત્ર નમવાઈ સિવાય સર્વ પ્રકારે તેનું ચરિત્ર એક વીર રમણી, મહારાજ્ય પર સફળતાપૂર્વક હાસલ કરનાર ઔરવત્ નારી રતન તરીકે યજ્ઞસ્વી બન્યું છે.

ખરો સંત

એક સમયે મહેરાન આપી કે મારે ગુરુ જોઈએ છે. એની પાત્રતા શી ? તે પાત્રતા એ કે જેની ચાર દીકરી, જેનું કમ્પાઉન્ડ સૌથી મોટું લેણ, એ મારો ગુરુ. કેમકાં સાધુ, સંન્યાસી, સંતો ને મદદમાં આવ્યા, માની પડિનો ને જરાધારી જોગીઓ આવ્યા મદદના જોઈ ગળજી પાત્ર જળને પસંદ કર્યા, અને કહ્યું કે જુઓ, નગર જવાર આ વિશાળ મેદાન છે તમને જોઈએ તેટલાં ઇંડ, સીમેન્ડ, પથ્થર પૂરાં પામવામાં આવી જમાનો કમ્પાઉન્ડ એક અડવાડિયા કમ્પાઉન્ડ તૈયાર જોઈએ જેનું-કમ્પાઉન્ડ સૌથી મોટું દસી, એ મારો ગુરુ દરેકે પોતાની યકિન-મનિ મુજબ જમીન માપી. મજમાર કામ શરૂ થયું પણ એક સાધુ યાદ નહિ જોગી રહ્યો રાગજો આવીને પૂછ્યું. ભાઈ, તું કેમ યાદ નહિ જોગી રહ્યો છે ? તારે કમ્પાઉન્ડ તૈયાર નથી કર્યું ? પેલાંજો જવામ આવ્યા કે મા ! કમ્પાઉન્ડની દીવારો ત્યાં છે, બધાં સિનિન્ડ છે, બધાં ધરતી આમખાતને મરે છે રાગજો જેને ગુરુ જગા થો જેનું દેખી કમ્પાઉન્ડ જ નથી, એ ખત સંત છે.

—દાદા ધર્મોપદેશી

મારી પ્રિયતમા ગરીબાઇ

દુનિયામાં જેવી અસંખ્ય વસ્તુઓ છે કે જેના રૂપરૂંદે દર્શન માત્રથી આપણા ગાત્ર ચરીચરી જોડે છે, ત્યારે ખરી રીતે એ વસ્તુઓમાં જેવી કશીએ ભયંકરતાનું અસ્તિત્વ હોતું નથી. ઘણી વખત કોઈ કિતોથી મિત્રને ભયંકર શત્રુ માની લઇએ છીએ, કેટલીયે 'વાર સોંધ્ય'ની તરતી વસ્તુઓને જોડાણ અને અજાણપણી માની લેવાની મૂઢતા કરીએ છીએ.

આવી વિચિત્ર રીતે જ આપણા મનમ ધરાયેલા છે. અને તેથી જીવનના અભિપ્રાયમાં આવી આવતી પ્રિય ગરીબાઇને હમેશાં હામેલાંએ છીએ-અપમાનીએ છીએ. માંદગી અને વ્યાધિથી બીજાં દરજ્જા ગરીબાઇથી, આપણે બહુ જ ડરીએ છીએ. છતાં ગરીબાઇ એ સાપરૂપ નહિ, પણ આશીર્વાદરૂપ જ હોય છે. નિરાશાની દુર્દશા જ આશા રમતી હોય છે.

આસીસીના સંત શાન્તિસે એ ગરીબાઇમાં જે મુંદરના અને મોરનનાં દર્શન ક્યાં કનાં એના તમે કદી ખ્યાલ મુઠાં કર્યો છે? 'મારી પ્રિયતમા ગરીબાઇ' આવા શબ્દો એ હસનાં હસનાં ઉચ્ચારતો શરીર પર ટિંખાનાં ચીંથરા અને મુઠાંને એ જીવંત રૂપ આપતો અને એ બધાંને છાની સાથે કબંધી આપતો.

.... અને એ અમાઇ પ્રેમ અને હકિતના બદલામાં એની પ્રિયતમા ગરીબાઇએ એને અમરતા બક્ષી. એના જીવનને એલ ધોઇ એ ગરીબાઇએ એના જીવનને મધુરું અને આનંદી બનાવ્યું એટલું જ નહિ, પરંતુ જન્મતમાં બહુ જ ઝોગ જે અમરતાને વર્ધા છે એવી અમરતાને એને રવામી બનાવ્યો.

ધેર ધેર બીખતાં ગ્રીસના પેલા મિખારી અંધ કવિ હોમર વિશે પણ તમને ઘણી વખત વિચાર આવતા હશે. એ અપૂર્વ ગાયક હતો. એના પહેલાના કે એના પછીના બધા કવિઓ કરતા એની બંસગીના સૂર કોઈ અનોખી જ સૂગવટ જમાવે અને એટલા પૂરતો એ મહાન છે. સાપ્તે નહિ, શેકસપ્તિયર નહિ, ટાસો નહિ, લોગફો નહિ..... કોઈ જ નહિ. ઘેર ઘેર ભટકના એ અંધ વૃદ્ધ ગાયકની જોડે કોઇ બોલો જ રહી શકે નહિ. એની સાથે કોઇની સરખામણી થાએ જ નહિ.

પણ જો એ પ્રિયતમા ગરીબાઇએ હોમરને પોતાનો પ્રિયતમ ન બનાવ્યો હોત-એટલે કે જો હોમર કોઈ ભવ્ય પ્રાસાદમાં રહેતો હોત, હળવો નોકરો એનો પડતો યોગ્ય ઝીલવા તૈયાર હોત તો એ ઇસિયડ અને આડમે જન્મમાં જન્મ્યા જ ન હોત.

સ્ત્રીધરને એ જ પ્રિયતમા ગરીબાઇએ પોતાના નાના ખૂપણને અને રાટલાનાં દુકાને પ્રેમથી વધાવી લેતા સિખચાડ્યું પાછ પાછ ભેગી કરતો-જૂની વીણાના તારો જંકારતો પેવો ગોશ્વરિમય ભટકતો હતો ત્યારે એની પવનમાં બડતી લટોમાં પોતાની આંખોએ ગૂચી દેનારી એ જ પ્રિયતમા ગરીબાઇ હતી.

આથી જો કોઇ વખત તમારા આંગણમાં એ પ્રિયતમાના આયમનનો બહુકાર થાય તો જરાયે ચમત્તા નહિ. દેવકોપ તમારા પર જાતપોં છે એવો મિથ્યા ભ્રમ કેળવના નહિ જૂના જાગિયાને તોડી નાખી એને અદર પ્રવેશવા દેને અને એના આગમનને પ્રેમથી વધાવજો હૃદયના અંતરપુરમાં તેને પ્રવેશ કરવા દઈ સન્માનજો.

ઉનાળો શાદ આવે એવી શિયાળાની ઠંડી ન પડે ત્યાં સુધી ઋતુઓનાં અસ્તિત્વનો કયો જ અર્થ નથી.

ત્યારે ત્યારે મેં રૂપને કુરૂપ તરફ મોં ઘસડાડતું એવું છે ત્યારે ત્યારે મને રૂપ કુરૂપ રૂપે-જ દોષાયું છે.

‘ઓ મૃત્યુ ! સૌ કોઇને તેમનું પોતાનું મૃત્યુ આપજે, એ મૃત્યુ, જે તેના પ્રેમભર્યા અને સાર્થક જીવનની પરાકાષ્ટા રૂપ હોય.’

‘કારણ કે આપણે સૌ તો, યાગ્યા અને પાંદ્યા જાણીએ પણ દરેકમા રહેલું મૃત્યુ જ, એની આસપાસ ફર્યા કરે છે - એ જ એનું કેન્દ્રસ્થાન છે.’

જર્મન કવિ, રેઇનર મારિયા રિલ્કેની કવિતામાં મૃત્યુનો ઉદ્દેશ, આની વિશિષ્ટ રીતે પ્રયોજાયો છે, આ મૃત્યુ, એ કોઇ મહાન જીવનના અમરણીય પૂર્ણ વિરામરૂપે નહિ, પણ જેની આસપાસ, સમસ્ત જીવન ઘૂમે છે એવા કાગરૂપે કવિએ કહ્યું છે.

આના અનુમ્તિવાનમાં જ, રિલ્કેના જીવનનો એક પ્રસંગ યાદ આવે છે, એના લગ્ન પછી એ આર્થિક રીતે, ખૂબ જ કપરા દિવસો વિતાવતો હતો તેના પિતાએ તેના માટે, એક મેન્કમાનોકરી શોપી અને સૂચન્યુ કે સાળના હાથમાં તારુ લેખનામાં પથ્થુ છ આલુ રાખી શકશે એ વેળા રિલ્કે કહે છે.

‘મારા સાથીએ વચ્ચે રહીને બૂબે મરનાનું પસંદ કરીશ પણ આ જગલુ નહિ, લગ્ન, કારણ કે આ તો મૃત્યુના ગૌરવ વિનાનું મૃત્યુ છે.’

૪ સ ૧૯૦૨ થી ૧૮૦૮ના અરસામાં, રિલ્કેને પારિસમાં રહેવાનું પ્રાપ્ત થયું હતું. પરિસના જીવન, રિલ્કેને પોતે બચપણમાં લકઠરી યાગ્યામાં મારેના દિવસોની યાદ અપાવી એ કહે છે.

‘અહીં જીવનના નામે યોગ્યાતો કોઇક રખાટ ન કરી સકાય એવો ધોળાટ જોઇને તારી મળે છે. લકઠરી યાગ્યામાં પણ, બીજા માનકોથી કે જોડે પડી જતો, અને તેઓ વચ્ચે એકનતા અનુભવતો અત્યારે હું અહીં આજ્યાના માણસ વચ્ચે પણ એકનો જ છું. સત્ત્વ જે કંઈ મને મળે

છે, એ તમામથી નકસતો મળે છે. મારા પરથી જ મળે આ બધી ગાડીઓ ચારી મળે છે, લોકો એટલી હિતાવગે મારી આગળથી પસાર થાય છે, મળે કે તેઓ, મારી કેવળ અવગણના નથી કરતા, પણ જ્યાં, મદુ પાણી જમા થયું હોય, એરી જગ્યા એથી અધુરમાં સાથે પસાર થાય, એ રીતે વ્યાખ્યા મળે છે.’

આવા જીવનની સમાપ્તિ, એ એને મન ગૌરવ વિનાનું મૃત્યુ હતું. મૃત્યુની તેની કલ્પના કાણે કાણે એક કે દ્વ તરફ જવા હસતા અસ્તિત્વના અણુઓનું સઘનન છે તેને મન, જીવનનો નિયમ, એ મૃત્યુનો પણ હતો એ કહે છે કે, જેમ કૃતરો, કે બદલ મરવા માટે પોતાનો ખાંડો કે પોતાનું દર શોધે છે, એ જ, સહેરના લોકો મરવા માટે હોરિષ્ક ટ્વ શોધે છે તેમ કે જ અદૃશ્ય બની ‘નય છે, વાતારણમાં વિલસ પામી વસાળી માફક

મૃત્યુની આ કલ્પના, એ એક કવિની કલ્પના છે રિલ્કેની કવિતામાં મૃત્યુનો વિશ્વ ક્યારે જ, તત્ત્વચિંતનના દિરવચ્ચર આવરણ સાથે આવ્યો નથી એનો મૃત્યુ પ્રત્યેનો અભિમત, જીવનના તમામ કોલાહલમાંથી યાંત્રિ પ્રત્યેનો અભિમત છે.

એની એક કવિતામાં એ કહે છે એ જગારે મૃત્યુ પામે, ત્યારે અનાખી તેજની માફક એ વહે-ચાઈ ગયો હતો તેનું બીજ, કલ્પના વહેતું હવે, વૃક્ષોમાં ગાવું હતું, અને ફૂલો દ્વારા તેની સામે જાન દરિએ એનું હતું.

જીવનના અનુભવથી આ કવિને, એની કવિતા સાદી હતી, અને એથી જ, એનામાં ચિત્તનું બે ડાળ, અને આવાસ વિનાની સત્તાના બિનરી આવ્યાં હતાં.

*

તમારામાં કે મારામાં જો વકતૃત્વવૃત્તિ જ-મ-દત્ત જ હોય તો પછી આપણે શા માટે જાહેરમાં બોલી નથી શકતા ? કોઈ નાની મંડળીમાં અને કે તમને કહેવામાં આવે કે ભાઈ, આજે તમે પ્રાસંગિક કાંઈ બોલો, ત્યારે મનને અણગમો કેમ લાગે ? હશે ? કારણ કે જો જો કે આપણે જાહેરમાં બોલવાની વૃત્તિ જ કેળવી હોતી નથી. છતાં આમ્રહ ઘાય ત્યારે 'હું' કોઈ દિવસ જાહેરમાં બોલતો નથી' એમ કહેવાને બદલે ઝડપથી જામા ઘડ ધીમે ધીમે વિચારો ગોડવી બોલવા મંદી જવું જોઈએ 'જે કે અનુચય વિના એમાં શ્રીતાઓને આકર્ષવા જેવું બહુ હોયું' નથી છતાં સાંભળનારા ભાંચુ'દ્વય પશુ વધારી લે છે 'વકતૃત્વને કળા તરીકે સંપાદન કરના પહેલાં દેવ તરીકે સંપાદન કરવી જોઈએ જાહેરમાં બોલવાને દેવામેયો વક્તા અનુભવે અરહે કનાકાર બની શકે છે હરેકને બોલવાની પ્રેરણા તો ધરદત્ત જ હોય, તો પછી તેને પ્રયત્નમાં શા માટે ન ફેરવવી ? સદગ સાધ્ય વસ્તુઓ પશુ અપ્રયત્ને અસાધ્ય જ હોય છે

કેટલાકને પોતાના વિચારોને જાહેરમાં વ્યક્ત કરવાની શક્તિમાં સંપૂર્ણ અહા હોય છે છતાં જ્યાં તે બોલવા બેઠે છે ત્યારે તેના પગ એવકાષ જતા હોય તેમ લાગે છે. છાતી પર ઝનનો ભાર દબાવ્યું હશે જે ને સાદુ ધેધરે બનતો લાગે છે આવી નવ-જાણને જાહેરમાં બોલનાર માનને વચવતો રહેવું પડે છે. સલાસોભનો કિંમ્બો હાય ક્યાં પછી જ વકતૃત્વને વધ કરી શકાય સમાસોજ શા માટે ઘાય છે તે વિચારતા પહેલાં તેમાંથી કેવી રીતે બચી શકાય એ વિચારવું અગત્યનું છે,

ધણીવાર વાનાવરણ ન જમાવી શકવાના કારણે રેટલાક કુચળ વક્તા પશુ નિષ્ફળ જાય છે. પ્રતિષ્ઠા ને પ્રતિષ્ઠા વમરનો વક્તા આંખને જોવા ચમતો નથી તો કાનને સાંભળવો કયાથી જ મને ? સાંભળનાર

સ્વબૃહત્તિથી નથી સાંભળતા. સાંભળવાની વૃત્તિ તેમનામાં જાગ્રત કરવી પડે છે જેમ બંધી કળામાં સાધનાની જરૂર છે તેમ વકતૃત્વકળાની ખીલવટમાં વિચારની પ્રૌઢતા, માર્મિક હાસ્ય - કટાક્ષોને વેરવાની આવડન, તેમ જ અખૂટ ધીરજની આવશ્યકતા છે મનગમતા વિષય પર જ લોકો વક્તા પામેથી સાંભળવાની ઇચ્છા તેને જોતાવેંત ધરાવે એવી યુક્તિ વક્તાએ કરવી જોઈએ રસવૃત્તિને ઉતોજે એવા વિષયનું મનન અને અપ્યયન હરેક વક્તાએ રાખવું આવશ્યક છે નિવૃત્તિના સમય એવા વિષય પર પ્રભુત્વ મેળવવા માટેના પ્રયત્નમાં આગવો જરૂરી છે નવા ઈન્ટિમિટીઓથી જાણકાર રહેવું, વાચેયું હોય તેની નોંધ દ છાતીની આગી રીતે પ્રત્યેક વિષયને પોતાનો કરાં પછી પ્રથમ નાના મડગોમાં તક શોધી હમેશા દ્રુક પશુ સચોટ બોલવું વાળીના રીયાં એકધારી ને રસમય નવારવાને આ અખતરાઓ કરવા જેવા છે

જાહેર વક્તાઓને કોટના બદન ફેરવવાની ગોણ કિંવા લાપચુ આપતી વખતે આપણા જોનામાં ધણીવાર આવે છે એ શુ સૂચવે છે ? વક્તા બોલતા પહેલાં કાંઈક તૈયારી કરી લેતો જણાય છે, બોલના બોલના આમળ વિચારની સીકળ ગોઠવવાની શક્તિ-થી જ સચોટ જાણકાર થયાય છે આમાં કુદરતી બલિસતી જરૂર દતો, છતાં દેવ અને અનુભવની જરૂર પશુ એટલાં જ છે. વિચાર-શક્તિ સથે અવાજની રિધરતા ને સજતા મેળવી દોષ તો લાપચુ પ્રાણવાન બને છે

આ વિષા સાધનોની વિશાળતા મારી લે છે. સાધન-સચય વિના અનુભવ પાગળો છે, તેમજ અનુભવ વિનાનું વકતૃત્વ લાવે નિપુણ વક્તા તાર્કી આપવું હોય છતાં રસહીન જ નીરડે છે. આદર્શ વક્તા હમેશાં રપષ્ટ રકનબરનો અનુગામી હોય છે. રજટના સાપવવા બદોમ સદિન્ય-સચયની મુખ્ય

જરૂર છે, સાહિત્ય-સંપત્તી સ્પષ્ટીકરણ ને સ્પષ્ટી-કરણમાંથી અંગત અનુભવો ટાંકવાની સક્રિય વ્યવસ્થામાં સફળ રીતે જન્મે છે. વાંચનમાં વિવિધતા હશે, અનુભવો નક્કર ભૂમિમાંથી ઊભા થયેલા હશે ને ઝીણામાં ઝીણી વિગતોને સાચવવાની આવડત હશે તો વકતાનો ખોનોયો એક પણ શબ્દ એજ જવાનો નથી.

પોતાનું જ્ઞાન અન્યને સોંપી દેવાની ઉત્કંઠા સોને સહજ જ હોય છે. પંડિત જવાહરલાલ કે

શ્રીમતી અરુણાના મુખમાંથી સોઢીને ધગધગાવી દે એવા વહેના જવધંત વાણીમતાકને વચ્ચે યદ્ય સભિ જનાર એવું બેડે બેડે મનમાં વિચારતો જ હશે કે 'હું' જે આવું કંઈક બોલું તો કેવું સાડું.' અન્યનું સાડું કરેલું કરવાની દેવ પ્રેરણાવાળું માણસને લેવા જની પદ્ધતી નથી આવી રીતે ઘણીવાર ખન્યું જીભકેરમા બોધવાની ઈચ્છા સોને જન્મથી જ વરી હોય છે વકતૃત્વવૃત્તિ જન્મદત્ત જ હોય છે

જીવનનો આનંદ

મારાં એક ઝોળખીતા શિક્ષિકાબહેન છે. લગભગ ત્રણ ચાર વર્ષ પહેલાની વાત છે. એક વખત તેઓ મને મિલવિસ્તારમાં સામા મળતા મને આશ્ચર્ય થયું મેં સ્વાભાવિકપણે જ પૂછ્યું: 'અહીંયાં તમે કયાંથી?'

'શિક્ષિકાની નોકરીમા પગાર ઓછો પડતો હતો, એટલે એ છોડી અહીંની મિલમાં ક્લાઈક તરીકે છું.'

હમણાં ફરી તેમનો ભેટો તેમના ઘર આગળ જ થયો મેં પૂછ્યું: 'હવે કેમ પેલા મિલવિસ્તારમાં દેખાતા નથી? મિલ છોડી કે શું?'

'હા અને વળી શિક્ષિકા તરીકે સૂક્ષ્મતા ભેદાઈ છું.'

'કેમ એમ કહ્યું?'

'પગાર ઓછો પડ્યો એટલે'

એથી મને આશ્ચર્ય થયું, આ જ બહેન વધુ પગાર માટે તો શિક્ષિકાની નોકરી એકવાર તણ હાથને મિલમાં ક્લાઈકની નોકરી સ્વીકારી હતી!

મારું આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરતા પૂછ્યું: 'બહેન, કેમ આમ બોલો છો? શિક્ષિકા તરીકેનો તમારો પગાર કદી પણ મિલક્લાઈક કરતા વધુ હોઈ શકે નહિ!'

વધુ પૂછપરછ કરતા એ બહેન મને કહ્યું:

'મિલના ક્લાઈકની નોકરી મેં સ્વીકારી એટલે મારા જીવનનો આનંદ માર્યો જવા લાગ્યો શિક્ષણના વ્યવસાયમાં મને પહેલેથી જ રસ છે, એ તમે સારી પેઠે જાણો છો એટલે મિલના થોડાક વધુ પગારમા મારો જીવનનો આનંદ હું કેવી રીતે ખરીદી શકું? ખરે, મિલ-ક્લાઈકની નોકરીમા રૂપિયા આના પાઈમાં મને વધુ પગાર મળતો હતો, પરંતુ બીજી બધી રીતે હું ખોટામા હતી. જીવનનો આનંદ હું ખોઈ બેઠી હતી. એટલે એ રીતે મને ખુબ જ ઓછો પગાર મળતો હતો, બોલો ખરું કે નહિ?'

શિવમ્ સુંદરમ્

મેરી રિપરીડોનોવા

[એક ક્રાંતિકારી રસિયન નારી]

સ્વતંત્રતાની વેદી પર ફેટલાયે વીરાત્માએ પોતાના દેહના બલિદાન આપ્યા હશે. ફેટલાએએ પોતાનાં અમૂલ્ય જીવન એને માટે ફના કર્યા હશે. સ્વતંત્રતા માટે પ્રાણપશુ કરવામાં ઘણી સ્ત્રીઓએ પણ અમૂલ્ય ભાગ ભજવ્યો છે. ખાસ કરીને રસિયાના આધુનિક ઇતિહાસમાં સેંકડો પૃષ્ઠ રમણીઓની વીરતાના રંગે રંગાયા છે. રસિયન ઇતિહાસમાં સુવર્ણકહે અંકિત થયેલી એ નામાવલિમાં વીર રમણી મેરી રિપરીડોનોવાનું નામ અતિ ઉજ્જવલ છે. રસિયાના સ્વાતંત્રતાના ઇતિહાસમાં તેના બલિદાને ચઢીદપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

આજથી લગભગ પાસઠ વર્ષ પહેલાંની એ વાત છે રસિયાના તમ્બોફ પ્રાંતમાં ભવંકર પ્રકારના જીલ્લામાં ઘર્ષ રહ્યાં હતાં એ પ્રાંતના કુર કાકેમ હુજોનોવસ્કીની મનમાનતી છૂટથી તેના સિપાઈઓ મળ પર આકરા જીલ્લા સુભગતા. તેઓએ હમ્બેરો ખેડોતોની કતલ કરી હતી, અસંખ્ય ખેડોતોને જેલમાં મોકલી દેવામાં આવ્યા હતા. એ સિપાઈઓને અજલાઓ પર અત્યાચાર કરતાં તેમજ લૂટતા કોઈપણ અટકાવી શકે એમ ન હતું અને આથી તેઓ દિનપ્રતિદિન પોતાનો અત્યાચાર વધારતા જતા હતા. ન્યારે ક્રાંતિકારી સંસ્થાએ જોયું કે આ અત્યાચાર અટકાવવાનો હવે કોઈ પણ ઉપાય નથી ત્યારે તેમણે પોતાના ખાસ સંમેલનમાં કુરાવ કર્યો કે, ‘જે મહાત્માની આગાધી આ ભોલી રેમ્પ રચું છે તેના ભોલીથી જ પ્રભુની, પ્રિયપ્રજા, સ્વંય ગમે.’

મેરી રિપરીડોનોવા તમ્બોફની ક્રાંતિકારી સમિતિમાં સભાસદ હતી. એ સમયે એની વય વીસ વર્ષની જ હતી. ચાર-પાંચ વર્ષ પહેલાં પંદર વર્ષની કુમળી વયે પણ એ જેલની મુલાકાત લઈ આવી હતી અને એનું નામ સરકારી દફતરમાં કાગા અક્ષરોએ લખઈ ગયું હતું. ન્યારે સમિતિએ ઉપયો

કુરાવ કર્યો ત્યારે એનું હૃદય હર્ષથી જીજ્ઞસુ. તે બોલી કે, ‘આ કુરાવને અમલમાં મૂકવાનો સર્વ ભાર મારા શિર પર હુ લઉં છું આપ સર્વે આ આગતથી નિશ્ચિત રહેજો

૧૯૦૬ માં પોલીસને સમિતિના કુરાવની અને રિપરીડોનોવાના સંકલ્પની ખબર પડી રિપરીડોનોવાને આ વાતની જાણ થતા જ એ ચેતી ગઈ. પછી તો તે એવી ખૂબીથી વેશપલટા કરતી કે તેના અગત મિત્રો તેને પારખી ન શકતા પોલીસે તેને પકડવાની અથામ પણ નિષ્ફળ મહેનત કરી

હુજોનોવસ્કીના વફાદાર અંગ કાકેમ ખબર પડી ગઈ કે એક ક્રાંતિકારી સ્ત્રી તેના માલિકનું ખૂન કરવાના પ્રયત્નો કરી રહી હતી રિપરીડોનોવાએ હુજોનોવસ્કીનું ખૂન કરવાના જે જે પ્રયત્નો આદર્યા તે બધા તે રક્ષકની સમયસુચનાથી નિષ્ફળ નીવડ્યા હતાં રિપરીડોનોવા નિસ્સાધી નહોતી ઈર્ષ. તે એક પછી એક ઉપાયો ચોભ્યા જ કરતી. આમ ફેટલોક સમય વીતી ગયો ૧૯૦૬ની ૧૬મી જાન્યુઆરીએ ત્રીજા વર્ષની ટિકિટ લઇને એ જરહેવનાં રોયલ પર ટ્રેનની વાટ જોતી બીમી હતી. એટલામાં હુજોનોવસ્કી એ ટ્રેન મારફતે જ બોરીસોલ્સ્કી જવા માટે બિયો તણે બિયો એણે તરત જ ત્રીજા વર્ષની ટિકિટ બદલીને બીજા વર્ષની લાંબી અને ગાંઠ આવતા જ હુજોનોવસ્કીની પામેના રખામાં ભેમી ગઈ. બોરીસોલ્સ્કી રોડને પહોંચતાં જ તે બહાર નીકળીને ટ્રેનની સીડી પર બીમી રહી નિઃશ્વાસ બહુવાળી કોઈ જાણ જોયો પોચાક પહેરી તે બીમી બીમી - પ્લેટફોર્મનું દશ્ય જોતી હતી બગવાન કોચેક સિપાઈઓ અને શરીરરક્ષકો બધાને બાણુ કરી રહ્યા હતા. ન્યારે આખું પ્લેટફોર્મ ખાતી ઘર્ષ ગયું ત્યારે હુજોનોવસ્કી દમ્ભમ્ભી રોયલ પર કાતર્યો અને સિપાઈઓની વચ્ચે ચાલતા લાગ્યો પણ એટલામાં રિવા-

દરનેા અવાજ થયેા અને લુજેનેવસ્કીની છાતી વીંધતી એક ગેળી આરથાર નીકળી ગઇ લુજેનેવસ્કી નીચે પડેલા કે તરત જ રિપરડોનેા ટ્રેનમાંથી ફૂટીને એની પામે ગઇ અને અધાના દેખતા એના પર ઉપરાછાપરો ત્રણ ગેળીઓ છોડી એની છાતી ચીરી નાખી તેણે આ કામ એટલી તરાશથી કર્યું કે લુજેનેવસ્કીના રક્તકે એકાગ્રીમના મો જોતાં જ રહી ગયા. એ પછી પાંચમી ગેળીથી એ પોતાના દેહનો અંત આણુરા ઇચ્છતી હતી, પણ એની એ ઇચ્છા પૂર્ણ ન થઈ. જેથી એ પોતાના પર રિવાજના છોડવા જતી હતી તેવી જ એક કેએક અફસરે એના હાથમાંથી રિવોલ્વર ચૂંટવી લીધી અને એનાં એ હાથ પકડી એને સખત માર માપેા. એ બેહોશ થઇને નીચે પડી અને લુજેનેવસ્કીના સિપાઇએ તેના પર તૂટી પડ્યા આતા અને તેઓ ચાક્રી ગયા ત્યારે જ એને પકડીને રેશનની બહાર લઈ ગયા બેજાન હાકનમાં એને શહેરની કોટવાવામાં પહોંચાડવામાં આવી

એ કાળ-કોટથીમા તે નદન નગન હાલતમાં હતી અને સિપાઇએ વારે વારે તેને અસહન છાંટેા બોલી ડીડવતા હતા. થોડા વખત પછી તેના પર ચાબૂકનો માર વરસાવવામાં આવેા પણ આટલાથી થે સિપાઇએને સંતોષ ન થયેા એટલે તેના ચીરેર પર અગ્નિ સળાળ્યેા અને તેઓ તેના દેહની ચામડી ચીરવા લાગ્યા. એ વખતની એની સ્થિતિ જોઇને ભક્ષભલાનાં લોક પણ કમકમી બી બાસુ ત્યારે પણ દહનાની મૂર્તિરૂપ રિપરડોનેાવાએ અદલા કાંડેા દિરપર પડ્યા છતાં પણ ક્રાંતિકારીઓનેા પતો તેમજ એ આદિસનને તોડી પાડવામાં કોઇ પણ ભતની સહાય આપી જ નહિ. સિપાઇઓના આ અજાણુવી અત્યાચારોથી તેની એક આખ રાત્ર હતી અને તેનું ચીરેર પણ અસંખ્ય પાથી મરજુતોલ અને ઊંચ બિન્ન થઈ ગયું હતું.

કેટલાક સમય પછી રિપરડોનેાવાને તમોકા પહોંચાડવામાં આવી અને ફેા અદાલત કારા જેના અપરાધ પર તિયાર ચાલતા હાગ્યા મંદર-ગોળ

દિવસ એ તમોકાની જેલમાં રહી. એ દરમિયાન પોતાની માનને મળવા માટે એણે અધિકાર વર્ગ સાથે થણેા પત્રવ્યવહાર કર્યેા, ત્યારે એની માને મળવાની એને દૂટ મળી. પોતાની પ્રાણાધાર 'મસ્તીમા' ની રૂચુવચ્ચા જોઇને એ થંભી ગઇ. એ કેતું દારુણ દશ્ય હતું ! એની એ લાડગી દીકરીના અંગમાં અસંખ્ય થા પડ્યા હતા અને તેમાંથી રુધિરનો પ્રવાહ વહી રહેા હતા. થોડા વખત સુધી એની મા દરગાજ પર ચૂપચાપ બેઠી રહી. પછી એની પાસે જઇને એને ટીપ્પીટીપને જેવા લાગી એની સ્થિતિ જોઇને માતાની આંખમાંથી અશ્રુઓનો પ્રવાહ વહેવા લાગેા. મા-બેટી વચ્ચે શી વાતચીત થાય છે એ સાબળવા માટે એક અમદદાર બેઠેા હતા.

રિપરડોનેાવા એ સમયે લાગતા હતી, એટલે થણી મુશ્કેલીથી એ બાંગ્યા તૂટ્યા છાંટેામાં બોલી કે 'હુ થણુ આનદથી સરીશ. અને કુઃખ એટલુ જ થાવ છે કે હુ એ જ વખતે મારેા ભન આપી ન છડતાં આ નીચ પાપીઓના હાથમાં છવતી પકડાઈ'

ફોજ અદાલતે બધા એરડામાં રિપરડોનેાવાનેા કેસ ચલાવેા. દરમિયાન રિપરડોનેાવાની તબિયત ધીમેધીમે રારથ થતી હતી. બેરિસ્ટર દરખાસ કરવાથી એના ઘડની તપાસ કોક્ટરની મારફતે થતી હતી આ કોક્ટરે સિપાઇઓના તેમજ લુજેનેવસ્કીના અમદદારોની પાલવતા અને નુકસાત પર એવેા પ્રકાશ પાડેા કે જેથી સરકાર સાથે સંબંધ રાખનારાઓના ચિર પણ સન્નયથી નમી ગયાં.

નસાવીશે રિપરડોનેાવાને પ્રશ્ન કર્યેા કે, 'તારે તારા બચાવ માટે કંઈ કહેવું છે?' એના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં રિપરડોનેાવાએ નિર્ભયતાપૂર્વક જે વિવેન કર્યું તે કોઇપણ દલિત દેશની હાલતનું તાદરશ વર્ણન આપે એવું છે.

'સન્નયનો ! આ દેસ પર આપ ચાહો ત્યાં દરિ નાળેા તો થણુ આપને સંતુષ્ટ અને સુખી મજા કરાવે નહિ મજે જે લોકો મરીબેને સનાપી

રહ્યા છે, જેઓની સત્તા મોતરફ વ્યાપી રહી છે તેઓ પણ અત્યારે સુખી નથી એમની સુખશાંતિમાં વિધન કરનાર એ જ્ઞાન અને વિશ્વાસ છે કે એમનો એ વિજય ફક્ત થોડા વખતને માટે જ છે અને આ વિચાર ઉત્પન્ન થતા જ તેઓ રોહસ તરફ મરકાવ થઇ જાય છે જેઓ આજે અન્યાય અને અત્યાચારની ચક્રીમાં પિસાઇ રહ્યા છે, તેઓ પણ વખત આવતાં એકતાને માટે કોઇપણ પ્રકારે પ્રયત્નો કરશે મારા પોતાને માટે તો મને કોઈ પ્રકારનો ડર નથી મોટામાં મોટી સ્મૃતિ તમે મને મોતની આપી શકશો પરંતુ તમે મારો આ વિચાર તો નષ્ટ નથી જ કરી શકવાના કે એક સમય એવો આવશે કે જ્યારે અથા નોકો સ્વતંત્રતાનું સુખ અનુભવશે ત્યારે સત્ય અને યાચન રાજ્ય પ્રત્યક્ષ સમાનતા સ્વતંત્રતા અને નિશ્ચયક્રમનો ભાર અનુભવ જાતિના પાત્રનું જીવનમાં સ્થાન ભેરો આવા સુદર ભવિષ્યના નિર્માણને માટે માત્ર મારા એક જીવનનો ત્યાગ કરવો એથી અધિક સુખ ખીજી મને કયું હોય ? આ સિવાય મારે કંઈ કહેવું નથી”

ઘણી મુશ્કેલીથી રિપરીડોનોના આટનું મોતી શરીર મોઢતી વખતે એને ઘણી ઉધરસ આવતી અને છાતીમાંથી લોહી પડતું એ સમયની એની રિથિત ઘણી જ ત્યાજનક હતી રિપરીડોનોવાને મદદ કરવાને માટે એક કાગડું આપવામાં આ ગો હતો આ કા કુન કેટલાક સમય પહેલાં રિપરીડોનો વાની સાથે જ દત્તરખાનામાં કામ કરતો હતો ઘણી વાર સૂધી કાગડું રિપરીડોનોવા તરફ જોઇ રહ્યો પણ એ એને ઓળખી શક્યો નહિ એણે કયું કે નહિ, આ મેરી રિપરીડોનોના હોય એ બને જ નહિ આ કોઇ બીજા જ કુતરી છે

રિપરીડોનોવાના પ્રેરિસ્ટર મિ તરસોડાએ એના કગા પછા ઘણી જ જોરવાર રીવીમાં બાપણ આપ્યું હતું જોકે પ્રીન્કરના પરત્વમાં આ બાપણ છાપ્યું હતું જે આ પ્રમાણે હતું

જો આપ આપના હૃદયને પૂછો તો જણાવે કે રિપરીડોનોના જેવી તેવી ચકિત નથી,

પણ રશિયાની એ દેવાગના ઠિ વર્ગોથી અમારા દેશ પર જોરજુલમ અને ખૂનખરામી ચાલતી આવી ઠિ જગતમાં વીગળી તાર, ટેલિફોન વગેરે એકએકથી ચર્ચિયાની ચી બેની જે શોધો થયા કરી છે તે અમારા માટે તો દેશની દુરવસ્થા કે દારૂ સમાચાર પહોં ચાલવાના સાધન માત્ર છે અમારા દેશના વર્તમાનપત્રોનો ખરુ પછો તો શાહીથી છપાતા નથી પણ આવા શહીદાના ખૂનથી છપાય છે દેશની વેદી પર રાજ આવી બનિદાનો અપાયા જ કરે છે રિપરીડોનોનાએ જુજોનોડરકીના પ્રાણ લેવાનો સકલ્પ કેમ કર્યા એ આપ સામળી ચૂક્યા હશે એણે કહ્યું હતું કે, જ્યારે જુલમ હદ ઉપરાંત વધ્યો અને પ્રમળા અધિકારો પર નરાપ મારવામાં આવી ત્યારે મને લાગ્યું કે મારું જીવન અને ચિકકારૂપ છે જ્યારે મે જોયું કે રશિયન ખેડૂતો કુ ખોથી પિલાઇ રહ્યા છે અને રશિયન બાલિકાનું સિયળ કોએક સિપાઇઓના અત્યાચારથી લૂટાઈ રહ્યું છે ત્યારે મે સકલ્પ કર્યો કે હવે મારે મારા દેહનું પણ બલિદાન આપવું પડે પાત્ર એ કુષ્ટ જુજોનોવરકીને તો જીવંતો ન રહેવા હૃદિ”

કુ ફરીથી કહ્યું છું કે રિપરીડોનોવાએ જે કંઈ કર્યું છે એ રશિયાને માટે કર્યું છે આજ ધાય-અ યાવના નિર્જીવ માટે આપની જ મુખ જે પ્રમ ઉપરિચિત થઇ છે એમાંના ઘણાં લોકો પર મિડીડોનોવાની માફ જ જીનમનો વરસાદ વરસ્યો છે રશિયામાં જે અત્યાચાર ફેલાઇ છે એનું કારણ રાજ અને પ્રમ નવેના પ્રેમનો અભાવ છે આપ આ બાલિકાની રક્ષા કરીને દશમાં શાંતિ સ્થાપવાના મહેશ માફી શકો છો મારી પ્રાર્થના છે કે આપ એના દોસદોસ્તો વિચાર કરતાં પહેલાં આ વાતોને ખ્યાનમાં રાખજો”

પણ ન્યાયાધીશ પાને તો પહેલેથી જ સરકાર નો કુકમ પહોંચી ગયો હતો એને તો પોતાની સ્વતંત્ર જીવિનો ઉપયોગ કય થી કરી શકે ? રિપરીડોનોનાને એણે પ્રાણહતી સિદ્ધા ફરમાવી

રશિયામાં આ નિર્જીવ સંસારગત જ તેની સામે સખન આણે તો થયા લગા વર્તમાનપત્રોએ

પણ આ નિર્ણયની વિરુદ્ધ પ્રચંદ આદેશ શરૂ કર્યું. તેઓએ એમ પ્રગટ કર્યું કે સ્વિપરીડોનેવાને માર-મારોએને ટૂંક સમયમાં યોગ્ય દડ મળશે. બીજા દેશોએ પણ આ પ્રાજ્ઞાની આદાનો તિરસ્કાર કર્યો. ફ્રાંસના ધણા પ્રતિષ્ઠિત નિદાનો તથા રાજા-નિજોની સહીઓ એક વિન વિપત્ર ઝારને મોકલવામાં આવ્યું હતું, જેમાં પ્રસિદ્ધ નાલકાગ અનાતોલ ફ્રાંસની પણ સહી હતી. આ વિન વિપત્રની અસર એ યદ્ય કે રશિયાની સરકારે એને ડાહ્યુહને બદલે આજીવન દેશનિકાલની સજા કરી. જો કે આ શહન છતાં સ્વિપરીડોનેવાના અચવાની તો આશા જ ન હતી, કેમકે તેને ક્ષય લાગી ગયો હતો તેને કેટલોક સમય શાંતિમાં રાખ્યા પછી રશિયાની સરકારે તેને સાઈમીરીયા મોકલી દીધી.

સાઈમીરિયામાં એને દેશનિકાલ કરવાથી

આશું રસિયા ખૂબજાળી લોકમું. રશિયન ટ્રેન મારફતે એને ત્યાં મોકલવામાં આવી હતી. રસ્તામાં ત્યાં ત્યાં ટ્રેન બીધી રહી ત્યાં ત્યાં પ્રજા તરફથી એનું લખ રંગગત થયું અને ક્રાંતિકારીઓની પ્રત્યે સહાનુભૂતિ પ્રગટ થવા લાગી. સ્વિપરીડોનેવા અને એના સાથીઓ કેદખાનામાં પહોંચતા ત્યાં વસતા કેદીઓએ પણ એમનું અપૂર્વ સ્વાગત કર્યું. પહેલાં તો એને ત્યાંના કેદીઓની સાથે રાખવામાં આવી, પણ પછી તેને તથા બીજા ધાંચ ઓ-કેદીઓને બીજા સ્થાનમાં મોકલવામાં આવી. એ સ્થાન પર જ્યાં માટે તેઓને દસ દિવસ સુધી અરેથી લઈ-ચેલી જમીન પર ચાલવું પડ્યું હતું. એ નિયત રૂઢા કરાગારમાં પહોંચી ને ત્યાંની લખ કરતા કેળીને જ એ સમજી ગઈ કે કલા દાહ્યુ અંત માટે એને ત્યાં લાવવામાં આવી હતી

રનેક એવી રમત છે, જેમાં એ રમે છે ને બેઉ હારે છે.

ગાંધી પણ જીવે છે અને પશુ-પક્ષીઓ પણ જીવે છે. પરંતુ તે જ અરેખર જીવે છે કે જેનું મન મનન વડે જીવે છે

ધરમમાઈ તરીકે માથે પડેલા જમાઈથી એક ધનવાન કંટાળી ગયો હતો, અને કોઈપણ દિસાએ તેને ટાળવા માગ્યો હતો. એક દિવસ બહારવટિયા એ જમાઈને ખાન તરીકે પકડી મયા તે પછીની આ વાતચીત છે.

ધનિક બહારવટિયાઓએ મને ખૂબજા ખરાબ ધમકી આપી છે

સાબળનાર : શું તમારા જમાઈને મારી નાખવાની ?

ધનિક : ના, એમણે નાસામીટી મોકલી છે કે રૂપિયા પાંચ હજાર નહિ મૂકી નાઓ તો તમારા જમાઈને તમારે ઘેર પાછા મૂકી ગયું.

રાત દિવસ બધ હોય છતાં કેદખાનું ભરેલું હોય છે, રાત દિવસ બિયાડું. જનાં મંદિર આવી હોય છે.

‘અમારા બાબો વરસનો થયો, આઠ મહિનાનો હતો ત્યારથી આવે છે.’

‘ગજાનો આગનારો-કેડવાય, ચાર ચાર મહિનાથી ચાહવા કરે છે છતાં કંઈ થાક્યો નથી ?’

નીલકંઠ : અરે, ચતુરા, ચતુરા, ક્યાં મધ ?
કેાઇ કેમ ધરમાં દેખાતું નથી ?

ચતુરા : આ રહી તમારી ચતુરા ! એવો
કયો રામજન કરી આવ્યા છો કે આટલી ઊંચો પાટની
પડે છે ?

નીલકંઠ : રામજનની વાત નથી. મુંબઈથી
મકરંદનો કામળ આવ્યો છે. જો સાંભળ, મકરંદ
લખે છે કે...

ચતુરા : એ તો બધું લખે. એ તો રહ્યો
ભતતારામ, મારે કામના ઈલા પડ્યા છે ને તમને
કામળ વાંચવાનું સહે છે. હજી તો મેં વાસી સંજ-
વારી પે કાઢી નથી.

નીલકંઠ : કામ ન કરવું હોય એનું કામ પૂરું
યામ ક્યાંથી ? પશુ હશે, ચતુરા, જો મકરંદ લખે
છે કે જો બિચારાની રીતિતિ બહુ...

ચતુરા : મું કહ્યું તમે લખશું ? કામ ન
કરે એનું કામ પૂરું યામ ક્યાંથી એમજ ને ? તમારી
આંખો ફૂટી મધ છે ? જોતા નથી આંખો રિવસ
કેટલું ગદાવેતરું કરું છું તે.

નીલકંઠ : તેં સાચું કહ્યું. તું ગદાવેતરું જ
કરે છે. બીજું કંઈ જ નહિ.

ચતુરા : એટલે શું ? અને આનંદર શરણાવો
છો ?

નીલકંઠ : મેં એવી કેાઇ સરખામણી કરી
નથી. તેં કહ્યું એજ મેં કહ્યું. ધરનો એક પશુ સહ
મેં હોપેવો નથી. પેલા પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે...

ચતુરા : પુસ્તકને તમે ઠીક યાદ હતું. હું તો
મજે આવી મધ છું તમારા ભાષણધેથી જે અહીં
આવે છે તે ચોપડીઓ જ માગી માગીને વાંચવા
માટે લઇ આવે છે. ને પાછી આપવાનું તો નામ જ

નહિ. અભેરાઈ ચિત્તબના પાદર જેવી કરી નાખી છે ..

નીલકંઠ : પુસ્તકો વાંચવા માટે હોય છે કે
અભેરાઈ સચ્ચારવા માટે ? એનો સદુપયોગ થતો હોય
તો એમાં ખેટું શું છે ? ને મારા ભાઈનંધો એવા
હાલીમવાલી નથી, હોં...વાંચીને ચોપડીઓ પાછી
આપી જશે. તું ગલરા નહિ.

ચતુરા : ક્યો શ્રીમાન બોલ્યા 'પાછી આપી
જશે' અરે ઉદારતાના અવતાર, મને કહેશે ? અત્યાર
સુધીમાં કેટલી ચોપડીઓ પાછી આવી છે ?

નીલકંઠ : પાછી તો...પાછી તો ..હા એક
તો આજે જ પાછી આવી છે. પશુ હશે ચતુરા,
એવી નાનકડી વાતને યાદ કરવાની અત્યારે જરૂર
નથી...જો હું તને લખશું શું કહેતો' તો ? હા,
યાદ આવ્યું. મકરંદે એના કામળમાં લખ્યું છે કે...

ચતુરા : જે ચોપડી પાછી આવી છે એના
રૂપરંગ તમે જોયા ? મેલીદાદ યદને પાછી આવી છે.
જાણે કામળનો ફુલો જોઈ ક્યો. આખી ચોપડી
જોળખાય એવી રહી જ નથી. કેમ જાણે ગુજરી
બમરમાંથી આવી હોય !

નીલકંઠ : ધરમાં ક્યાં એકથી વધુ વાંચનારા
હોય ત્યાં એવું જ બને. આપણે એને પૂરું ચઢાવી
દધશું એટલે નવા જેવી થઇ જશે. હા ચતુરા, મક-
રંદનો કામળ છે ને એ તને પ્રણામ લખાવે- છે
લખે છે કે...

ચતુરા : તમારા ભાષણધના પ્રણામ મને
પહેંચી ગયા. ને તમે આજે આ મેરો ઝખ્ખો કેમ
પહેંચો ? કે ક્યાટમાં શું એકેય ધોપેલો ઝખ્ખો
તમને ન મળ્યો ? કે તમારે આ મસોડા પહેરવું પડ્યું
છે ? કેાઇ જોશે તો એમ જ કહેશે કે ચતુરાને કપડાં
પેતાં આવડતું નથી. જહાર તમારે માંરી ફજેતી
કરી છે કે કંઈ બીજું ?

નીલકંઠ : તું તારું માણું મા આ કરે છે પણ
ધરિયામાં જોયું ? આફ્રિકાનો વખત થવા આ ચો
છ ને મકરંદનો આ કાળજ સવારની ટપાલમાં આવ્યો
હતો પણ તે વાંચ્યો લાગતો નથી.

અત્રા : તમને તો ખબર છે કે ચરમા વિના
મારાથી વંચાતું નથી, ને તમેય ચરમા પણ કેવા
અપાવ્યા છે ? જાણે ઘોડાના ઘણા જોષ હયો. ને
ફેમ પણ એવી છે કે નાક ઉપરથી સીડીની જેમ
નીચે ઊતરી જાય છે.

નીલકંઠ : સોનેરી ફેમના ચરમા તને શોભે
તો છે.

અત્રા : શું પથરા શોભે છે ? ચરમા પહેડું
હું એટલે તો હું ડોથી જેવી લાગું છું.

નીલકંઠ : આલો હરો. નવી ફેમ ન ખા-
વીશું. મકરંદ હોત તો આજે જ ફેમ જલ્દથી
આપત. એની ચરમાની દુકાનેથી જ આપણે આ
ચરમા લીધા હતા નહિ ? એની ચરમાની દુકાન બંધ
થવા પછી...

અત્રા : દુકાન ઉપાડી લેવી જ પડે ને ?
આવા ચરમા લેવા કોષ આપતું હશે ?

નીલકંઠ : પણ ચરમાનું લેવા માં એની નજર
બહુ ચડતી ખડુને અત્રા ?

અત્રા : હા, એની નજર બરાબર પડતીતી.
પણ એના ચરમા પહેરનારની નજર એાછી ચર્ષ જતી
હતી એવું શું ?

નીલકંઠ : હરો. પણ આજકાલ તો એ ગિયા-
રાંની હાથન એટલી બધી—કાળજમાં એણે લખ્યું
છે કે....

અત્રા : પોતાના લાકડાં ખેંચે કાળજ વંચાવવા
માટે શ્રીમાન ફેલ્ડા બધા અધોરા થઇ રહ્યા છે !
પણ મારી બેનપણીએને મેં લખેલા કાંતગપતો
ટપાલમાં નાખ્યા કે હજી ખીરસામાં જ પાચા છે ?

નીલકંઠ : ખીરસામાં રહી ચલા દોષ તો કયો
ખરતીકંપ થઇ જવાનો છે ? તારી બેનપણીએ ને

એના કાળજ જાય જલ્દનમમાં. હું એક કલાકથી
મકરંદનો કાળજ વાંચવાની માયાગીક કરું છું તો
દાદ દેતી નથી.

અત્રા : મારી બેનપણીએને એના કાળજ
હવે ચલા જલ્દનમમાં હવે તમને ટાક વળી ? તમારી
ધમકી આધા સિવાય આ ઘરમાં મારા માટે બીજું
રહ્યું છે શું ? ધમકાતો જેટલી ધમકાવતી હોય તેટલી.

નીલકંઠ : તું આખો દિવસ લવલવ કર્યા કરે
છે પછી શું કરું ? સહન કરવાની યે કોઇ હદ હોય
છે ?

અત્રા : તમે કહો તો હવે મોડું સીરીને બેસું.
પછી છે કંઈ ?

નીલકંઠ : મોડું સિવાયનું હું કહેતો નથી
પણ કોઇ જરૂરી કામ માટે તને કોઇનો કાળજ
વંચાવતો હોઉં ત્યારે તારે અને નિરાસિ સાંભળવો
જોઇએ ત્યારે શુઓ ત્યારે એક વાનમાંથી બીજી
વાન કાઢીને જણી જ છે

અત્રા : હવે નહીં બોલોએ કાંઈ ?

નીલકંઠ : તું નહીં બોલે તેથી હું કાંઈ મુઝા
થઈ જવાનો નથી ? મોઝામાં આંખના નાખીને બોલ-
વીસ સમજ.

અત્રા : શુઓ, તમે પણ એક વાતમાંથી
બીજી વાન કાઢી કે નહિ ?

નીલકંઠ : તને એક વાતમાંથી બીજી વાન
કાઢવાની ટેવ છે તો અને એકમાંથી એકવીસ વાત
કાઢવાની ટેવ છે સમજ ? આ તો ક્યાં મોડું, ક્યાં
મોડું ત્યાં તો ચડી કાઢી છે. તમારો અબ્બો મેલો
કેમ છે ? તમણું પિતિયું-પોટું કેમ છે ? તમારા
અંપલતી પટી કેમ તારી થઇ છે ? આતું બધું તને
જ બોલતાં આવડે છે ને અને નથી આવડતું ? હું
બોલીશ નહિ, પણ બોલીશને તો તારા કાનમાં તમરો
મોલી જશે સમજ ?

અત્રા : પણ આતું બધું આ છે શું કે
મકરંદના વાંદળની જેમ લાગેલાં કરે છે.

નીલકંઠ : ડાચિયાં ન કરું તો બીજું કરું શું ? હું એક કલાકથી કરતું છું કે મરદ આ કાગળમાં જે જે વાત લખી છે તે તારે ધ્યાન દઇને સાંભળવી જોઇએ, એ બિચારાની બ્યારે સારી રિયતિ હતી તારે એવે આપણા માટે કેટલું કર્યું હતું ? ને આજે બ્યારે એ મુફસિસ થઇ ગયો છે તારે આપણે એના કાગળ ઉપર ધ્યાન પણ ન આપવું જોઇએ એ કેવી નાદાની કહેવાય ?

ચતુરા : પણ તમારો એ પરચલુ મિત્રે આપણા ઉપર કયા ઉપકારો કર્યા એનો ઇતિહાસ તો મને સંભળાવો.

નીલકંઠ : તારે ઇતિહાસ સાંભળવો છે. તો સાંભળ, તેં અત્યાર સુધીમાં કેટલા ચરમા તોડ્યા પાડ છે ? પંદર જોડી. એ પંદર જોડી ચરમાની મકરંદ લઇ આવ્યો હતો કે કોઈ બીજું ?

ચતુરા : ચાલો, હું એના પરચલુપણાની નોંધ કરું છું. પંદર જોડી ચરમાની બોલો બીજું ?

નીલકંઠ : હેંબેગ નંબર દસ જેની તે તારી જૈનપણીઓમાં લદાણી કરી હતી.

ચતુરા : જુદું, એ નહિ, પણ તમારા વરજાગી ભાષામાં લદાણી કરી હતી.

નીલકંઠ : પણ જૈનપણીઓ તો તારી હતી ને ?

ચતુરા : મારી જૈનપણીઓમાં છૂટે કાચે રૂડી રૂપાળી ચીજોની સમાવન કરવાનું એને કહ્યું તું કહેલું ? કાગળમાં લાઇ સાહેબે લખ્યું હતું કે ધધા વિનાનો થઇ ગયો છું મારે નોકરી નથી હું પાછ પાછ માટે દેરાન થઇ ગયો છું. એ જ કે બીજું કોઈ લખ્યું છે ?

નીલકંઠ : ચતુરા ?

ચતુરા : હા, બમ હા, મને બધી ખબર છે, તમારો લખાવંધ નોકરી વિના બંદકતો હોય તો પચાસ સો રૂપિયા મેડાવી આપો ને ? કોઈને મદદ કરવાની મેં તમને નાનથી પાડી

નીલકંઠ : તું કેતું વગર વિચાર્યું બોલે છે ચતુરા ? મરદ મદદ માટે કોઈની પાસે લાંબો કાચ

કરે એવો માણસ નથી. કાગળમાં એવે ફકત લખ્યું છે કે... (ધડિયાળમાં ઢંકા)

ચતુરા : જિશ રહો હું જરાક ધડિયાળને ચાવી દઉં. ચાવી નહિ દીધી હોય તો ઢંકા બરાબર પાચશે નહિ.

નીલકંઠ : તને ઢંકાનું ગય છે પણ આ કાગળમાં શું લખ્યું છે એના પર તારું ધ્યાન જતું જ નથી.

ચતુરા : ધરની વપરાસની ચીજો માટે મારે જરાબર ધ્યાન રહેવું જોઇએ, કારણ કે હું શ્રદ્ધિથી છું. પ્રત્યેક ધરરખી શ્રદ્ધિથી દરજ છે કે...

નીલકંઠ : તને કેટલીવાર કહ્યું ખતાં એકમાંથી બીજી વાન કાઢવાની ટેવ તું બૂલવી નથી. તારા મનને તો એમ જ થતું હશે કે એક નકામો માણસ બાક્યક કર્યા કરે છે મારી વાતને શું તું તમામો માની ગેરી છે ?

ચતુરા : મદારી ન હોય ને વાંદરું મેં ન હોય પછી તમામો થાય શી રીતે ?

નીલકંઠ : તો તું જ કાલમાં કુમકુમિયું લઇને મદારી થઇ બ. એટલે હું નાચવા મંડી બહાં. બીજો તો હિપાય હવે રહ્યો નથી. કારણ કે મરદે બિચારે આ કાગળમાં લખ્યું છે કે -

(બારણ ઉઘડવાનો અવાજ)

મરદ : એણે તમને કાગળ લખ્યો છે, તે શીમાન પોતે અહીં કાગર થઇ ગયા છે એટલે હવે તમારે પાણીપતનું યુદ્ધ કરવાની જરૂર નથી.

ચતુરા : અરે, કેણું ? આ તો મરદેલાઈ ? તમે અચાનક અહીં કયાંથી ?

નીલકંઠ : વાહ તું મેં ખરો છે ? હું તારી લાશોને કહેતો હતો કે આજ સવારની ટપાલમાં મકરંદનો કાગળ આવ્યો છે કે -

મરદ : હવે મૂકને પડવી એ કાગળની વાત ! મેં નીલકંઠ તું ને ચતુરા લાગી છે તો આનંદમાં ને ? કેમ લાગી, તમે કાંઈ બોલવા નથી ?

ચતુરા : (હસીને,) બહુ બોધનું પદ્યું છે એટલે
મોતમલ લીધું છે.

નીલકંઠ : આજે સવારથી હું ને ચતુરા તારી
જ વાત કરતા હતા : કેમ ? તારું કામકાજ કેમ
ચાલે છે ? તે કામગામી લખ્યું છે કે -

મકરંદ : કામગામી મૂકને પૂજા મારા બાહ, ને
હે નીલકંઠ તારે મારા કામકાજનું કેમ પૂછ્યું પડે
છે ? શું તને મારામાં કંઈ ફેરફાર દેખાય છે ?

નીલકંઠ : ફેરફાર તો શું ? પણ હા, તારું
શરીર બરાબર નથી. તું કુબળો પડી ગયો હોય એમ
લાગે છે.

મકરંદ : શું તને આંખે જોણું દેખાય છે ?
હું કુબળો નથી પડી ગયો દોસ્ત, મારું વજન આઠ
પોંડ વધી ગયું છે

ચતુરા : મકરંદબાહ, પહેલાં તો તમે મૂકો
રાખના હતા ખરું ? હવે તો બધું સફાવટ કરાવી
નાખ્યું છે ?

મકરંદ : ભાભી, તમારી આંખે પણ ઝાંખપ
આવી ગઇ લાગે છે. ને પહેલાં તો તમે ચરમા
પહેરતા હતાં ને ?

ચતુરા : હું તો પહેરતી હતી ને હજીયે પહેરું
છું, પણ તમારી આંખ ઉપર પણ કેમ ચરમા નથી ?
ચરમા તો તમે નાનપણથી પહેરો છો ને ?

મકરંદ : મારા ચરમાની હું તમને શી વાત
હરું ભાભી, એક દેખાઈ જડેલા એ એ તોપના
ગોળાએ તો મારા મથે ઝરેપનના પાટા પામ્યા છે
મારું તો ઘનૌનપનૌન કાઢી નાંખ્યું છે એ કમજબત
ચરમ એ તો.

નીલકંઠ : હા, ચતુરા, મકરંદ એના કામગામી
પણ આ વાત -

મકરંદ : મહેરબાની કરીને નીલકંઠ, તું અત્યારે
એ કામગામી વાતને વચ્ચે ન લાવીશ. હું મારી
જિંદગીના ઇતિહાસનું એક હરુણ પ્રકરણ તમને
બંનેને કહેવા માગું છું.

નીલકંઠ : હા, ચતુરા ચરમાને લીધે બિચારા
મકરંદને માથે એવી રામકલાણી રહી ગઇ છે કે કાંઈ
કીધાની વાત નહિ એણે કામગામી લખ્યું હતું કે,

મકરંદ : હું અહીં તારી સામે કાજરા ઘભૂર
ઊભો છું તો મ હજી તું કામગામી વાત બૂલતો નથી ?
(નિશ્ચયો લાઇ) મારે માથે તો એવી વીતી છે, એવી
વીતી છે કે એનું વર્ણન ચઇ કહે તેમ નથી.

ચતુરા : વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી એટલે ?
શું તમારા પર ફેણએ -

મકરંદ : બીજા ફેણએ નહિ ભાભી, પણ
આ કમજબત ચરમાએ મારી જોખાત મગાદી નાખી છે.

ચતુરા : પણ વાત શું છે એ તો કહો.

મકરંદ : વાત બીજી કાંઈ નથી. એક દિવસ
હું એક જીવવાનું ઊંઘેરી સારથે પ્રેમમાં પડ્યો.

નીલકંઠ : હવ તારીની, શું બીજો કથાંય પદ
વાનું કેમણું નહોતું ?

મકરંદ : સારથિ તો ખરો બાઇ નીલકંઠ. હું
મારા મકાનની બારીમાં ઊભો હતો ને એ સામેની
અમણી પર કપડાં ચૂકવતી હતી, એને જોઇને હું
સુષુપ્ત ગુમારી ગેઠો.

ચતુરા : પણ આમાં ચરમાની વાત તો કયાં
આવી નહિ.

મકરંદ : ધીરો પડો, ભાભી ! ધીરો પડો,
ચરમાની વાત પણ આવરી બિઠાઈ જમતાં હોઇએ
ને કાકરો આવે એમ આવશે પછી તો ભાભી, હું
એને જોઈ ને એ મને જીએ આમ અમારી દિલ્હીના
ને દિલ્હીના તાર એક થઈ ગયા. હું એને માટે ઝૂરતો
થયો, એ મારા માટે ઝૂરતી થઇ - એને પછી : તો
પછી તો -

નીલકંઠ : ચતુરા, આ બધી વાત મકરંદે આ
કામગામી -

મકરંદ : હવે ફેણ રીતે તારે એ કામગામી
વાત બધી કરવી છે ? હા હું શું કહેતો તો ? હં,

માંદ આબુ પછી ને પછી તો અંગે પરણી લીધું.

ચતુરા : હે ? તમે પરણી લીધું ને અમને કંકોતરી પણ ન લખી ?

નીલકંઠ : કંકોતરી ક્વાથી લખે ? ચતુરા, જો તે કાગળ વાંચ્યો હોત ને તો -

ચતુરા : હસા થપને હવે તમે ચૂપ રહેજો. હં મકરંદભાઈ, પછી-પછી શું થયું ?

મકરંદ : પરવશ પછીને આનંદ તો તમે જાણો છો ને જાણી ? પણ એ આનંદ મને યવે જોઇએ એના કરતાં મારી પરણેતરને વધારે ચયો ને એના મા-બાપ તો મારા જેવો જમાઈ મળ્યો એ જાણીને રાજના રેડ થઇ ગયાં.

ચતુરા : તમારા જેવો જમાઈ મળે એટલે કયાના મા-બાપ તો બિચારાં રાજ થાય જ ને ?

મકરંદ : પણ એનો આનંદ મને રહાવવા માટે હતો. પરણીને એ મારે ઘેર આવી ને પ્રેમભીની મીઠી વાણી સાથે જ્યારે મેં એના મોઢા પરથી ધૂમઠો આધો કર્યો-આધો કર્યો-જસ જસ મારુ આવી બન્યું.

ચતુરા : મારી દોડાણી બહુ રૂપાળી હતી નહિ ?

મકરંદ : રૂપાળી ? અરે જાણી, રૂપ તો એનાથી હજાર જોગન દૂર એકું હતું ને અધૂરામાં પૂરું વહુ-રાણીને એક આંખ જ ન મળે, ને આખું મોઢું શીત-જાના કાથથી ચંદરવા જેવું લાગતું હતું.

ચતુરા : હેં આં રી વાત કરો છો ? થું પડેલા તમે એનું મોઢું જોયું જ નહોતું.

મકરંદ : એ જ વાત કરું છું જાણી, મોઢું તો જોયું હતું, પણ ચરમામાંથી જોયું હતું. ને ચરમા પણ કોઇના પહેરવા માગીને જના પુરાણ પહેર્યા હતા. તમારી જેમ પહેરવાને શોખ જમરો એટલે જેનાં મને તેનાં પહેરી લેતો આમ ચરમાએ મારી છાંદગી સાથે ઉતરવીડી કરવામા ખાજી ન રાખી.

નીલકંઠ : ચતુરા, આ બધી વાત મકરંદે આ કાગળમાં -

ચતુરા : (વંદનાથી) ચૂલામાં ગળ્ય તમારો કાગળ. જોડવા ત્યારથી કાગળની જ પંચાન લખને બેઠા છો-હવે કપડાં પહેરીને ઝોડિસે સિધાવો નહિ-તર નોકરીમાંથી પાણીનું મળાં જશે. બગવાન જાણે કેવી આદત પડી છે કે વાતમાંથી વાત કાઢવાનું બૂલનાં જ નથી

ગાંધીજીને મળવા ઝુંબડથી જો ચાર વિદ્યાર્થીઓ વધાં ગયા હતા, વિદ્યાર્થીઓ મેટ્રિકની આસપાસમા હતાં; ગાંધીજીનો વખત લઇ તેઓ મળવા માટે આશ્રમમાં ગયા.

ગાંધીજી મળ્યા, ચાર પ્રશ્નો પૂછીને ગાંધીજીએ છેવટનો એક પ્રશ્ન કર્યો તેમાં તેમણે પરદેશનાં નદી પર્વતોના સ્થાન વિશે પૂછ્યું. વિદ્યાર્થીઓએ ગોખ્યા હોય તેમ તડાતડ જવાબ આપી દીધા.

પછી બાપુએ સરેતની નદીઓનાં સ્થાન પૂછ્યાં. વિદ્યાર્થીઓ વૂપ થઈ ગયા; કેઈ આંચો જવાબ આપી શક્યા નહિ.

વિદ્યાર્થીઓના ચરમના માર્યા મોઢા વીલા થઈ ગયા, પણ બાપુએ હસતા હસતા કહ્યું : 'એમાં તમારો વાંક નથી, તમારા ચરકોર દાતાનો છે.'

ખરે ઉનાળે એક મોરવાને ગહેકતો એકને મને કોઈ અધીરો લેમ્બદાર ચાહ આપ્યો.

કલાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સંગીત છે, સૌન્દર્ય નું સીધું મા સીધું અવગમન સંગીતમાં છે સંગીત નો આમાં અને સ્વરૂપ જુને સાદો છે અને બાહ્ય ઉપાધિ તો બને એ છાયા એમાં લાદેલા છે આપણને એમ જ લાગે છે અનત બહાનો સંદેશા બિન ભિન્ન રૂપોમ જે આવિર્ભાવ થયો છે તે પછી એક મુદ્દા પણ પ્રશ્ન છે દરિને જણાય તેવું સંગીત છે! એના એ અવિભાત, નિત્ય નિશ્ચય પ્રલેપી ભરપૂર સ્વકાનના સ્થાનનું આકાંક્ષ, નક્કર જુની અવિભાત પુનરાવૃત્તિ ક્યાં કરે છે તે જાણે પોતાના પ્રથમ ઉદ્ગારથી આશ્ચર્યચકિત થઈને એના એ શબ્દ વાર વાર મોલી મોલને સપૂર્ણ અભ્યાસ આનંદ અને એકાગ્રતાથી સાંભળી રહેલા માનકના જેવું લાગે છે! જ્યારે આજ માસની ઘનધાર રાત્રિમાં અધકાર ગોચર પર ઘણો જ આદ કરી ગયેલો હોય છે અને નિદ્રાવશ પૃથ્વીની શાંતિ પર તકનામ કરતો વરસાદ એક પછી એક પડાઓ નાંખે છે ત્યારે વરસાદના અવાજની નીરસ પુનરુત્થિ જાણે ખનિનો પોતાનો જ ગહન અધકાર ન હોય એમ લાગે છે ઘસોની ગદ અને પાખી દારની છાયાનો અધકાર ઉજાડ જગતભૂમિમાં વિખરવાલા નાનાં છોટાઓનાં જુદાં જુદાં સમૂહો જાણે રિખ રાખના વાળાળા તરતારાઓના તરતા માથા જેવા જણાય છે ભીના ચાસ અને દૃષ્ટીની ભીનાશરારાં સોહમ, ગામડાનાં બૂં પાંડોળી આસપાસ બેઠા થયેલા અધકારના અરુપિત સમૂહમાંથી જીમ્મ ડાંગિયુ કરતુ મંદિરનું શિખર - એ જહુ રાત્રિમાં હલવાથી નીકળતાં લિખ લિખ સૂરો જેવું લાગે છે અને બધાં દરેકો જાણે આકાંક્ષને ભરી નાખનાર સતત વરસાદના સંગીતમાં મગી જઈ લય પામતાં જણાય છે

તેથી કરીને સાચા કવિઓ જેઓ ઋતિ દષ્ટા હોય છે તેઓ રિખને સંગીતના રૂપમાં વ્યક્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે

કવિઓ બ્રહ્માચાર્યના પદ પર પ્રતિફલિત થતી રૂપની વિરિધતા અને રગમિત્રણ દર્શાવવાને તેમ જ રૂપ આનેખવાને ચિત્રકલાના સૂચકો બાગ જ વાપરે છે

આ પ્રમાણે કરામાં કવિઓને કારણ હોય છે ચિત્રકારને ચિત્રપટ માટે પીછી અને રગની પેરી જોઈએ છે તેની પીછીને પહેલો લીટા તેનો સપૂર્ણ કાર આરેખતો નથી અને જ્યારે તેનું ચિત્ર સપૂર્ણ થાય છે ત્યારે ચિત્રકાર તો ગેરફાળર ઘમ ગયેલો હોય છે ઉત્તાદક હસના પ્રેમભર્મી સતત ટચકાઓ બધ થયાથી વિધવા જેવું તે ચિત્ર એકલું જ જીમ્મ રહે છે

પણ ચિત્રકારની પેઠે માનારનાં સાધનો બાક ટોતા નથી તેનાં તો બધાં સાધનો તેની પાસે તોપર હોય છે તેનો સર તેના જીવનમાંથી આવે છે તેનો કાર અથવા વિચાર અને જાનનિર્દયન બંને લાઇ અને પહેલાં જેવા છે ઘણીવાર તે તેઓ જોડાની પડે સાથે જ જન્મે છે સંગીતમાં હલ્ય પોતાની જાતને ચોખ્ખું કરે છે વિખતીય સાધનની અપેક્ષાને લીધે તેને અગત્ય પડતું નથી

દરેક કલાને સપૂર્ણતા માટે ચોક્કસ પડે છે તે પ્રમાણ સંગીતને પણ પૂર્ણતા માટે ચોક્કસ પડે છે ખરું છતાં પણ એ અને આમાં સંગીતની સમગ્રતાની સદરતા તે જોવાએને ચખાડે છે સંગીતનું નિદર્શન થવા માટે રુબો પછી અતરાપર થઈ પડે છે કારણકે વિચાર દારા તેમનો અર્થ જોવાનો પડે છે પરંતુ સંગીતને હોઇ રુપિત અર્થ ઉપર આધાર રાખવો પડતો થી સ દો જે ન દર્શાવી શકે તે સંગીત દર્શાવે છે વધારે તે સુદ પછી સંગીત અને માનાર બંને અવિભક્ત છે જ્યારે માનાર જતો રહે છે ત્યારે સંગીત એની જેલે જ રહે છે એ કલા પોતાના કલાપ્રાજ્ઞનાં આનંદ અને જીવન સાથે સનાતન સંપર્કથી વરલો છે

આ વિશ્વરૂપ સંગીત પણ તેના અનાર પ્રત્યુથી એક કાચુ પણ વિખુદું નથી. તે કાઈ બાહ્ય પદાર્થમાંથી બનાવવામાં આવ્યું નથી. તેનો આનંદ જાતે અનંત રૂપો ધારણ કરી રહ્યો છે. તેના વિશાળ હૃદયનાં આદિલનો આકાશ પર ફેલાય છે.

આ સંગીતની પ્રત્યેક લીલીના સૂરમાં પૂર્ણતા છે. જે અપૂર્ણમાં પૂર્ણતાનું લાન કરાવે છે તે વિશ્વ-સંગીતમનો એક પણ સૂર છેલ્લો નથી છતાં તે દરેક અનંતને પ્રતિબિંબિત કરે છે!

આ વિશ્વની મહાન સરનાનો અર્થ કદાચ આપણે ન સમજીએ તો પણ શું? શું તે વાગ્ગિત્રના તાર પર ફરીને પોતાના સ્પર્શથી બધા સૂરો એકદમ કદાવનાર હરનના જેવું નથી? આ મહાન સૂરતા એ જ સૌંદર્યની ભાષા છે. તે જગતના

હૃદયમાંથી ઉદ્ભવતા વારને એકદમ આપણા હૃદય જોડે પ્રેમકેલી કરે છે.

મધકાને રાત્રે અધંકારમાં વ્યાપી રહેલી શાંતિમાં એકલા ઊઝા રહીને સનાતન મધુર સૂરના ગવેવાનો અનાજ મેં સંભળ્યો! જ્યારે હું મૂંઝા મારે મધે ત્યારે નીચે પ્રમાણે છેલ્લા વિચાર સાથે મેં મારા મેઝા બંધ કર્યા:

‘જ્યારે હું નિદ્રામાં બાનરહિત થયું રહીશ ત્યારે પણ મારા નિદ્રાવચ શાંત શરીરરૂપ ક્ષેત્રમાં જીવનનું નૃત્ય આસ્વા જ કરશે અને આકાશના તારાઓ સાથે તે તાલગદ્દ કરશે! હૃદયમાં ધનકારા મારશે, નાડીઓમાં લોડી ચકશે, મારા શરીરમાંના અનંત સજીવ અણુઓ પ્રત્યુના સ્પર્શથી હાલી ઊઠીને વીણાના સૂર જોડે એકસૂર થઇ ગણગણાટ કરી કં પી ઊઠશે! !

આવા હતા યાયાજી

“અરે બાઈ મરકચી ના કરો. ભગવાનની કૃતિ છે. હસો નહિ.”

નાઈં બાજબી મૂકી, બાજમાં ગંભીરતા આણી, હસતાં બાજકોને વાર્ષી.

એક બાજક. આંખે દેખાવ ઓછું. બોલનાં ફાકા પડે. ટટાર થાલી પણ શકે નહિ બાજક આલ્હો પ્રભાવ કરવા. બાજુનાં બાજકો હસવા લાગ્યાં. મરકચી કરવા લાગ્યા. અંદરની વેદના એ ઉપરનું વાક્ય બોલી મયા એ....

“જમે તેમ હોય. ઉવટે તો ઈન્સાન ॥ ને.”

સહવાસી, સાથીજનનો એક માત્ર પરિચય માનવા પૂજાઈ જવાપુ.

સંવેદનાથી ભરપૂર એ. એનું અંતર દુઝાપુ. માનવીએ પાડેલા વાઙ્, ભગવાનના દરબારમાં મંજૂર નથી રાખ્યા. ત્યાં તો ઈન્સાન જ છે. ત્યાં નથી ભેદ. ત્યાં નથી વાંઝા. એક જ વાંઝા ॥ ને તે ઈન્સાન. અંતરના એ જવાબે મને મૂંઝો બનાવી દીધો.

“હોની પ્રકૃતિ નાચી છે. ભગવાનના ઘરની પૂજા છે. એનામાં એ મરત હોય. ને તે સાચી વાત છે. આપણે દબાવતોરી પતોચાડીને જેઈએ” પોતાનો પતિ સાથે ભગતો નહો. જવવાર જેને કહેવાય તેમાં તે જવનો નથી. આ મનદુઃખ દાવવની એ દીકરીને ઉપરનો જવાબ મને છે.

—વિમળા પટેલ

બંગાળના આ પ્રતિભાસંપન્ન કવિના અવ-
સાનને જો કે લાખો સમય થઈ ગયો છે, છતાં તેમનો
અક્ષરદેહ આજે એવો ને એવો પ્રકુલ્લ અને ચેતના-
ભરો આપણી સામે ધસી રહ્યો છે સત્યેન્દ્રનાથની કવિ-
તાએ બંગાળી કવિતાસાહિત્યમાં અગત્યનો ઉમેરો કર્યો
છે. લીટીએ લીટીએ કિયાની કુમાશ અને સંદાના જયો
તિપુ જની ગુલામી તાજબી અતરને ભરી દેલી લાગે છે.
ચાલીસ વર્ષની વયે તેમનું અગળ અવસાન થયું તેમના
દાદા અક્ષયકુમાર એક જગજગ રસાયણશાસ્ત્રી અને
ભૂગોળવિજ્ઞ હતા દેશને ઉપયોગમાં આવે એવા કેટ
લાયે વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો કરી એમણે નવી દિશા ઊભરી
હતી અને આ વિષયને લગતા અનેક પુસ્તકો તેમણે
લખ્યા છે. તેમની લેખનશક્તિ ભવ્ય અને તે સ્ત્રી
હતી, જાતરના મધંરજળને કાઢી તેથી તેમના કેટલાક
પુસ્તકો બાજે પણ બંગાળની નિજાતોમાં પાઠ્યપુસ્તકો
તરીકે ઉપયોગમાં લેવાય છે હિંદુસ્તાનની ધાર્મિક
દૃષ્ટિને વધુ શોષી કરે તેણે પણ તેમણે એક પુસ્તક
લખ્યું હતું તેમની શૈલી સારા સા. બંગાળ લેખ
કેને જેમ આપે તેવી મધુર અને તેજસ્વી હતી
બંગાળી સાહિત્યમાં અમના પુસ્તકોએ પણ સારા
હિરણ્ય આપ્યા છે. લેખક ઉપરાંત તેઓ જગજગ તરવ
ચિત્રક પણ હતા આ બધું તેઓ સત્યેન્દ્રનાથને વાર
સામાં આપતા થયા અક્ષયકુમારના કીર્તિવત જીવન
માયી પ્રેરના પામીને સત્યેન્દ્રનાથ એક જગજગ લેખક
અને ભાવનાવિહારી કવિ જન્મ્યા

બંગાળમાં તે જન્મને તેમની કવિતા ક્રિષ્ટી
પકિતની લેખાતી તેમના પ્રેરણા અને ઊર્મિકાળોની
ધરોળમાં ઊભા રહી છકે એવા કાળો તે જન્મને જુદું
થોડા લખાતો. સત્યેન્દ્રનાથ ટાગોરના આ સમકાલીન
કવિ પાછળ એક વખત સરકારી જગાળ થેનું જન્મ
હતું બંગાળમાં અગત્ય સુધીમાં થઈ ગયેલા કવિઓમાં
સત્યેન્દ્રનાથનું નામ વધારે વિખાતે પામ્યું છે ટાગો-
રના કેટલું જ માન તે જન્મને સત્યેન્દ્રનાથનું હતું.

અને બંનેની કવિતામાં સામ્ય થયું છે ક્રિષ્ટી વિચાર
શક્તિ અને ભાવમયતા એમના કાળોના મુખ્ય લક્ષણો
મહાત્મા તેમની શૈલી ટાગોરની શૈલી કરતાં જુદા જ
પ્રકારની છે જુવાન હૃદયની કંઈ કંઈ કરી નાખ-
વાની અકષ્ટ અભિલાષાઓ વસંતની નવમુકુલતા અને
પ્રાણનો ધોધમાર ચેતનપ્રગલ્ભ લીટીલીટીએ કોઈ અજુત
તણખાની જેમ પ્રકાશી રહેતા તેમની કવિતા એટલે
એકલા વર્ણનો નહિ, રૂપાળી સ્વગૂણથી વે નહિ
સાદા સાદા શબ્દોમાં પણ સૌદર્ય ગૂંધવાની કળા
તેમને જ વરી હતી એજ અત્યારે પણ તેમના અભ્યા-
સીકો કમળ કરે છે કલેવર છે કે ટાગોર સિવાય
એમની કવિતા શક્તિ કોઈપણ બંગાળી કવિથી ચકિ-
રાતી છે અને તે વળુ જુદામધ્ય ને છંદોભલ કાવ્યોમાં
કવિતાના અનુવાદક તરીકે પણ તેમની ખ્યાતિ સારી છે

સત્યેન્દ્રનાથને જોકે ચોતાની માનુભાષા પ્રતિ
અનન્ધ ભાવ અને પ્રેમ હોતો, છતાં પારકી ભાષાને
સ્વીકારવાના તેમણે મુશ્કેલી નામરજી નથી ખતાવી; તેમ
જ ધરભાષાની સુદરતા અને ભાવનાને ચોતાની ભાષામાં
વણી લેતાં જતાપણ અચકાયા નહોતા, તેમણે વધારે
પરિશ્રમણ નહોતું કર્યું છતાં એમની કલ્પનાશક્તિ
આપણને કોઈ અલક્ષ્ય અને અપૂર્વ એવા મનોરમ
સ્થાન પ્રતિ ખેંચી જાય છે જે જ વિષય ઉપર તેમણે
કાવ્યો લખ્યા છે તે બધામાં એમની પરિપક્વ વિચાર-
શૈલી અને અનુભવ પ્રયોગો નજરે પડવાનાં કોઈપણ
નવા વાચક એમને લાગે કે મુગ્ધ થઈ જાય, અને
પ્રેરણા તો ખૂટે જ નહિ. કેટલાક ઊગતા કવિઓએ
સત્યેન્દ્રનાથે જ પ્રેરણા પીધી છે

સત્યેન્દ્રનાથને મુરોપની અને એલિયાની ધૃત્તિ
ભાષાઓ આવડતી અને લગભગ બધો ઉપર એમનું
પ્રભુત્વ થયું સાનું હતું. અને તેથી એમનું વાચન
વિશાળ હતું વિશાળ વાચનને લીધે બંગાળી ભાષામાં
એમણે ધરસાહિત્યના અનુવાદો પણ ખોળા પ્રમાણમાં
લિખાયા છે પુસ્તકોના સંગ્રહ કરવાનો એમને ભારે

રોખ હતો. એમના ઘરમાં બધાં જુઓ ત્યાં પુસ્તકો જ પુસ્તકો, અને રોજનો વધારો થાય તે તો જુદો જ. એ સિવાય એક જુદી લાવણીય પણ તેમને હતી ખૂબ વાંચવાથી એમની વિચાર શક્તિ ખૂબ તીવ્ર બની અને એ વિચાર શક્તિ ધીમે ધીમે તત્ત્વચોષક બની ગઈ. સત્યેન્દ્રનાથ સાતા તત્ત્વચિંતક પણ ગણાવાલામ.

ઉપર કહ્યું તેમ સત્યેન્દ્રનાથ અને ટાંગેરનાં કવિતામાં ઘણું સામ્ય છે. બન્નેની વર્ણન શક્તિ એટલી જ. જો કે શૈલીમાં ભિન્નતા છે, પણ આદર્શ જુનો નથી, એટલે મર્મગામી વધારે લાગે. પુરાતન આર્ય-ભાવનાઓને આમ નવું રૂપ આપવું કેટલું કઠિન છે તે આપણને તેમની રચનામાંથી ધીખવાનું મળે છે. આ બધું એમની ઊંડી મનઃશક્તિના પરિણામરૂપે છે. આપણે કલ્પના પણ ન કરીએ એવા જીવનના પ્રસંગોમાંથી તે આપણી દષ્ટિ સામે કોઈ જુદી જ સુદૃષ્ટિ ખરી કરી દે છે નથી એમાં મુદ્દલેય આડબર કે નથી કિલ્લતા છતાં એકજુ મધુર્ય પણ નથી સાચી કવિતા એકલો રસ કે દિલ્લસૂતો નથી ડહોળતી કે નથી ખોડાઈતી. ખોડાઈતી હોયતી અર્થાત્ તીવ્ર વલ્લભ જેઈએ, વાસ્તવિકતા જેઈએ, લાગણીઓને હેલે લાગે એવું ધીર-બીર પ્રસાદદર્શન જેઈએ માત્ર શીલી રસાવ હોય એટલું જ નથી આપણને વિચાર કરવો ન આવે એવી રચનાતર આવલિભેતભેતામાં તે આપણી આસપાસ પથરાવા માટે, સત્યેન્દ્રનાથને રચનામાં જ રાત્રી અને જીવન મળતું એમનું બધું જીવન રચનામાં જ ભરેલું હતું. તેમને અવુ લખવાથી ખૂબ આનંદ અને રસ પડતો. આવી કવિતાઓમાં ઊંમિનું પ્રાધાન્ય વધારે જણાય છે. કલ્પના વિના તો અને તાણેવાણે વણી શકાય જ નહિ.

તેમનું જદ્ય પણ બિલા પ્રકારનું હતું. જગાની લાપામાં આટલું સુંદર જદ્ય બહુ ઘોઝાએ લખ્યું છે, અને જે લખ્યું છે તેમની અને સત્યેન્દ્રનાથની રચનાનું દષ્ટિનિન્દુ ધમેચાં જુદું રહેતું આનું છે વૃત્તિમાં અને લખાવીને વાચકને રસમુગ્ધ કરી દે એવું રસાવ એ જદ્ય કથા કથાંક એમની કવિતાઓ કરતાં પણ

વધુ ઉચ્ચ પ્રકારનું લાગે. માનવજીવનનો ઉત્કટ ભાવનાશીલતાનો અહીં પરમ વિજય છે કેટલાક વિવેચકોએ એમના ગદ્યને આગ્રહ નવલકથાકાર રેનાલ્ડ્ઝના ગદ્ય સાથે સરખાવ્યું છે પણ અમે એ વાતનો ઇન્કાર કરીએ છીએ તાર્કિક દ્રવ્યમાં હતું તે રેનાલ્ડ્ઝમાં કોઈ કળા ન જ આવી શકે, કારણ કે બન્નેની દિશા જુદી, વસ્તુઓ જુદી, શૈલી જુદી, એકમાં સત્ય ઘટનાઓને એકધારી શૈલીમાં ખેંચી જતી, બીજામાં જનતા આગળ આદર્શ તરીકે મૂકાયેલી વસ્તુને ખૂબ ગંભીરતાપૂર્વક ચર્ચાવી ઉત્તર-દક્ષિણ મુવતો તફાવત.

સત્યેન્દ્રનાથે લખેલી ‘નરેશ્વરી’ એક ઉત્તમ નવલકથા છે. જોકે ઘણા લેખકોના એકર્ષણગ્રસ્તો એને પૂરી કરવામાં આવી હતી છતાં એમાં મુદ્દલે કથાજ નથી જણાતી. મુનુ આમમલ ઘોડા દિવસો પહેલાં તેમણે એક બીજી નવલકથા લખવા માંડી હતી પણ તે પૂરી થઈ શકી નહિ તેના કેટલાક પ્રકરણો ‘પ્રવાસી’માં કટકે કટકે છપાયાં હતાં ઘણું ખડું સત્યેન્દ્રનાથ આ પત્ર દ્વારા જ પ્રકરણો આપ્યા હતાં ને સત્યેન્દ્રનાથને ક્ષીય ‘પ્રવાસી’ને પણ જેને તેવો લાગ નહોતો થયો પત્રની ડગલિ એકલા આકર્ષણ ઉપરથી નથી લીધી. એમાં લેખકોનો કિસ્સો પણ હોય છે આ વાત બંગાળી પત્રકારો નેટવા પ્રમાણમાં જણે છે એટલા પ્રમાણમાં આપણે જણતા થઈએ તો આપણા લેખકોની રચિતિમાં જન્મર પરિવર્તન થાય અને વિકાસ થયે સત્યેન્દ્રનાથ ‘પ્રવાસી’ના સારામાં મારા લેખક ગણાતા.

તેમનું જીવન તથાત્તવાં જમાઈ બારે છે કે ઘણા જ શુદ્ધ આચાર્યવાદો એ માલમ હતા એમને સ્વભાવ શીત અને મનવાદી હતા વિનયી, દયાશીલ અને ખૂબ બિલા સજ્જાર પામેલા સત્યેન્દ્રનાથને બંગાળ એક સત્ પ્રુપ્ત તત્ત્વ આજે પણ રિજાને છે સાચું અને સ્વચ્છતા એમને વધુ પ્રિય હતાં પ્રાંતિ જેનું અનિ શવિત જીવન જીવવું તેમને વધારે મળતું અને એમાં જ રાજનારાં એ કુપ્રતનો બાગ હતો, આપણી એમને વદના હો.

જે ‘મિનિટા’ રાખે અને કલકાના કલકે. મુખાવે તેનું નામ ‘મિનિટી’

શકુન્તલામા વર્ણન છે.

સદાએ ચ દ્રવ્ય બિંબ લીધું ને કામળ લતાઓ લીધી, વેલખાંથી વૃક્ષને વળગતી પાતની ઝંખળી લીધી, આગકનો નાજુકતા અને પુષ્પનો પેશાજ લીધા, હાડકાં પત્રો લીધાં અને ગાળદેહનો દાઝ લીધા, મુગની નળ નકાશ લીધાં અને મધુકરનાં ઝૂડ લીધાં, સર્ગશ્રેષ્ઠની મન્મતા લીધી ને મેઘનું રુદન લીધું, વાનુની અરિશરતા લીધી અને શસવાનો ભય લીધા, વજ્રની કઠોરતા લીધી અને મધુની મિષ્ટતા લીધી, મોહનો જવં લીધા અને શુભ્રકમળી કામળતા લીધી, વાઘની કુરતા અને અગ્નિની ઉગ્રતા લીધી, હિમનો ચીનલતા, કૌણલનો ટડુકાર, નગવાનો દબ અને ચંદ્રાકની પ્રેમપરાવસુતા વ લીધાં, અને આ સર્વનો સમન્વય કરી સદાએ નાદીનું સર્જન કર્યું એ નેટનું 'ઇતપથ બ્રાહ્મણ'માં ઉવખાયું છે એ બધાને મૂર્ત સ્વરૂપ આપ્યું છે કવિ કુંવરજી કાલિદાસે અભિજ્ઞાન શકુન્તલામા શકુન્તલાનું પાત્ર સજી ને યજ્ઞ નાટક ભજવાનું હોય ત્યારે માત્ર મુખ્ય પાત્રમાં જ સમગ્ર વસ્તુનું નિરૂપણ થતું નથી, મૂળ પાત્રની સાથે મહત્વનાં પાત્રો સંકળાયેલા હોય છે, અને વસ્તુ વિકાસમાં તેમનો ભાગ હોયે છે પાત્રોની યોગતા નથી જેને 'આડ-પાત્રો' Supporting side characters આપણે કહીએ છીએ તેમના ઉપર માટે ભાર નાખવાની કુશળતા મહુ યોગ કવિઓને વરેલી હોય છે અને આવાં પાત્રો દ્વારા વાચકો અને નૃપતનો સંપર્ક એ કાલિદાસની વર્ણનશૈલીનું અનોખું લક્ષણ છે.

આ પાત્રો મૂળ પાત્રની મનોવેદનાને એકદમ પાતળી લે છે. પ્રમાણ તરવને પકડીને તેની આસપાસ કદપદના અને ચિરંતક સ્વચ્છિત્રો ખસી કરી દે છે લાંબા લાંબા સવાદો લખવા એ એક કાળે નાટ્યભૂમિની વિશિષ્ટતા રહી હતી, પરંતુ મર્મભેદી, અર્થ-જાણી અને યોગ્ય શબ્દોમાં ઝડપ કરી દેવામાં અભિજ્ઞાન શકુન્તલાનાં પાત્રો વિશિષ્ટ સ્થાન ભોગવે છે આ

પાત્રોના સવાદોમાં અભિજ્ઞાન, મીઠાશ અને સચોટપણ દેખાય છે.

જરૂર પૂરતા પાત્રો, લાઘવભરી ઉક્તિ, પાત્રોનો પ્રવેશ અને તેમનું ગણન એ બધાં એટલાં તો સ્વાભાવિકપણે રજૂ થા છે કે આ પાત્રો પાતાની આસપાસ એક નૈસર્ગિક વાતાવરણને ખડુ કરી દે છે, અને મૂળ પાત્રો કરતાં યજ્ઞ આ પાત્રો વધુ રસિક બની જાય છે એક પ્રસન્નને વણી લેતાં મુખ્ય પાત્રની આસપાસ આ પાત્રો ફરતાં હોય છે, પરંતુ દરેક પાત્રનો અવકાશ મર્યાદિત હોવાથી તેનો વિકાસ કરવાની કળા કઠિન હોય છે અને તેથી પ્રસન્ન અને આયોજન બંને તરફો મહત્વનાં છે પાત્રોના આયોજનનું અધ્યક્ષ કામ સિદ્ધ કરવામાં કવિ કુશળ હોઈ, સવાદની છટા, સચોટતા અને તે દ્વારા રસ-જમાવટ આ પૂરક પાત્રો કરતાં હોય છે.

વાર્તાની કિતાબે વેગ આપવામાં પણ પૂરક પાત્રોનો ફાળો આપી હોયો નથી સંસ્કૃત સાહિત્યના સર્વશ્રેષ્ઠ કવિ તરીકે જેને એક કહે સ્વીકારવામાં આવે છે તે કાલિદાસ કથાનકનો વિકાસ કરવાનું અસાધારણ કૌશલ ધરાવે છે પાત્રોને જટિલાવવાની તેની અદ્ભુત શક્તિ છે દરેક પૂરક પાત્રને પાત્રપાતાનું વ્યક્તિત્વ આપી તે તાદસ બનાવે છે અને જો તે પાત્રને નાટક માંથી કાઢી લવામાં આવે તો આખું નાટક છિન્ન-સહિત થઈ જાય એવું લાગવા વિના રહે નહિ.

કાલિદાસનાં નાટકોનાં પૂરક પાત્રો, લગભગ આખા નાટકને - શરૂઆતથી માંડીને અંત સુધી ઝિંકા કરતાં હોય છે એ પાત્રો જ જ્યારે કે નાટકનું મધ્યમિ કું બની રહે છે. કેથી દાનવે ઉર્વશીની સાથે જે ચિત્ર-લેખનું ઘરણું કર્યું, તે ચિત્ર-લેખા પ્રત્યેક અંકમાં ઉર્વશીની સાથે એના પડછાયાની જેમ જોલેલો ને ઉર્વશીની પ્રત્યેક પ્રસંગપ્રસંગમાં અગત્યનો ભાગ ભજવતી દેખાય છે પહેલા અંકમાં ઉર્વશીને પુરૂરવા પતેથી

ખસતું ગમનું નથી ત્યારે તે કહે છે

ઉર્વશી અરે જો, તો ખરી આલતાની ડાગ ખીખાં મારી વૈજયંતીમાળા ભરાઈ ગઈ, ચિત્રલેખા, એને છૂટી તો કર.

ચિત્રલેખા અરે, આ તો બહુ વિચિત્ર રીતે ભરાઈ ગઈ છે એમાંથી એને મુક્ત કરવાનું કામ મુકેલ છે છતાં પ્રયત્ન કરું.

આમાં વ્યંગ્યાર્થ છે, પણ એની પાછળ ઉર્વશીને ઘટ્ટ કરવાની વૃત્તિ દેખાઈ આવે છે ચિત્રલેખા ઉર્વશીને પુરુષવાને સોપીને જયારે જવાની તોવારે કરે છે ત્યારે તે પુરુષવાને કહે છે.

ચિત્રલેખા. વસ તના બત પછી શીખજનુમાં મારે ભજવાન સુખનારાયણની પૂજાનું વ્રત છે એટલે હું જાઉં છું, પણ તમે એને સ્વર્ગ યાત્રા ન આવે એવું કરજો.

આમ કહે તે પછે ચિત્રલેખા-નાટકનું પૂરક પાત્ર થોવા છતાં જાણે કે પોતે જ મુખ્ય પાત્ર હોય એ રીતે પોતાની મહત્તા પુરવાર કરે છે.

અભિજ્ઞાન શકુન્તલ લઈએ

આ નાટકમાં ત્રણ ઋષિઓ આવે છે—કણ્વ, દુર્વાસા અને મારીચ. દુર્વાસાનું કેવળ એક જ વાક્ય દુર્વાસાના કેપી સ્વભાવનું ચિત્ર બેસી આવે છે કણ્વના કાર્જવ અને શાન્દન જેવા બે ઋષિઓ આ નાટકનાં પૂરક પાત્રો છે આ બન્નેનાં વ્યક્તિત્વ લક્ષણો રચ્ય હોય છે, પણ શકુન્તલાની બે પ્રિયસખીઓ 'અનસુયા' અને 'પ્રિયવદા'નાં પૂરક પાત્રો તો અભિજ્ઞાન શકુન્તલાની ચરિત્રનાં ચિત્ર 'શકુન્તલા' જેટલી જ અમર અને લાગણિક છે.

પ્રિયવદા અને અનસુયા

નાની તજારહીમાં ચિત્તેલા નીલકમલ જેવી શકુન્તલાના રૂપ સંમેશી આ સખીઓ ઘણેજ રાજ દુર્બલને યમ વિમાનસમાં મૂકી દે છે કે આ ત્રણમાં મુખ્ય પાત્ર કોણ છે? 'સુધ્યાન્તદુર્બલમિતિ વા.' ગુણે એનું રૂપી રાજને બનતો ઉપવનની વેલીએ

એટલે જ સુદર રાણીવાસની સીઓ જ રૂપમાસર્વો રૂપ એવો ભાવ છે, પણ આ ત્રણેને જોઈ તે કળ્પે છે કે દુર્યોદ્ધતા ખનુ ગુણે ઉદ્યાનવના વનવતામિ ' આ ઉપવનવતાઓને વનવતાઓ ખરેખર ગુણમાં ટપી ગઈ રૂપગુણના સમન્વયમાં આ બન્ને પૂરક પાત્રો પોતાની ચતુરીનો પરિચય અત સુધી બતાવે છે.

રાજને કેમ જણ્ય થાત કે શકુન્તલા વનકન્થા નથી, કોણ એના તાત છે? કોણ એને અલી લા પુ આ એકલી ફરતી મુગધાના વાલી-પિતા અને આશ્રમના શાસિક કોણ અને ક્યાં છે? પૂરક પાત્રો આવી સાર્થક છે એક નાનકડા વાક્યમાં આ રહસ્યકફાટ અનસુયા કરે છે.

હલ્લા શકુન્તલે! ત્વતોડયિ તાતકારયયમ આગમ્વૃક્ષા પ્રિયતરા ઈતિ તર્કમિતિ

શકુન્તલા! આશ્રમનાં વૃક્ષો તારા કરતાં પણ તાત કરવધને વધુ પ્રિય છે, કારણ કે નવમાવિકાની કુસુમકળા જેવી કુખની એવી તને પણ ક્યારા ભરવામાં નિયુક્ત કરી છે.

ઉદનમાં વૃક્ષચિત્ર કરતી સખીના આ વાક્યમાં મોગરા-ચમેરીની જનુ ચોખકણ, શકુન્તલાની સુકુમારતા, કણ્વ ઋષિ થાત વાતનું સંબોધન, શકુન્તલાને તેમની સાથેનો સંબંધ — અને તેમની ગેરહાજરી અનુભવી દેવામાં અનસુયા એક પૂરક પાત્ર છતાં નાટકનો ઉપાદ કરે છે પણ આ બધામાં શકુન્તલાને સુકુમારતા છે, પણ એની વધ કેટલી છે એ ક્યાં? પ્રિયવદાના પાત્રને કવિ નાટકમાં લાવવા માટે છે પ્રિયવદાએ માપેલી કસુમી અંગે ફરિયાદ કરતી શકુન્તલાને પ્રિયવદા કહે છે 'જોઈત ઉપાજલ્લ, સંક્રિ ક્રિયાજલ્લ' તારા શીવને કપકો આપ, અને મુ કમ વગોવે છે!

શકુન્તલા અવિવારિતા ધ્યે કે કેમ એ પ્રશ્નને પણ કવિએ પૂરક પાત્ર દ્વારા કુચળતાપૂર્વક વનુ જઈતી ઉત્તર રજુ કરી છે જેટલ વૃક્ષને નર્તક પદ! આવ્યાં છે, નર્તક પ ન જાતે કૂલી આંતરિઓ થોય એવાં લાગે છે અને આ આંતરિ દ્વારા જાતે લોચા-રામાં આગવી થોય એમ શકુન્તલા જણવે છે શીવને સા

પ્રિયવદા પારખી જાય છે અને કહે છે : 'ત્યાં જ ચોભા' કારણ શકુન્તલા પૂછે છે અને પ્રિયવદા ખુશાગે કરે છે : 'ચત્ત રવપોષમનયા વનયા સનાથ ઈવાય' કેસરવૃક્ષઃ પ્રતિભાનિ' કારણ...નું ત્યાં ઊભી લોવાથી આ કેસરવૃક્ષ જાણે લતાધુક્ત...એ વૃક્ષ...નું વેલણી... 'સનાથ' શબ્દનો પ્રયોગ કરીને આખી ઘટનાનો ઉપાસ આ પાત્ર દ્વારા કરવામાં કોશલ દાખવવામાં આવ્યું છે.

અને શકુન્તલાને એ કેટલું મીઠું લાગ્યું ! 'અતઃ ખલુ પ્રિયવદાસિ ત્વમ્' - સાચે જ નું પ્રિયવદા છે-પ્રિય ભોલનારી છે.

લતા અને વૃક્ષની ભેટીને સંયોગ થયો છે વનજ્યોત્સ્ના તાજા ફૂલોને લીધે શીવનમાં છે અને પ્રિયવદા શકુન્તલાના મનોભાવને રજૂ કરે છે અને શકુન્તલા કંપવની કુલિતા-સ્પર્શકથા નથી એ આખી રહસ્યઘટનાઓ જાણે રજાઈ કરતી લોચ એમ કહે છે. આ વનજ્યોત્સ્ના જેવી રીતે હું થણ... 'આત્મનઃ અનુરૂપ' વરં લભેવેતિ'...મને મનગમતો પતિ મેળવું એ જ તારો આવ છે ને ?

એકાંત સ્થાન, મહાભર શીવન, જૂઠું-મોતરાની જાનુ અને પ્રીતભરી હેલિમા શકુન્તલાના મનોભાવ અને અનુરૂપ વર મેળવવાની ભાવનાને પકડી લઈને જ, ભ્રમરો જ્યારે પીટી રહ્યો મોય છે ત્યારે કોઈ રક્ષણ કરે એ રિજતિમાં સહસા 'દુષ્યન્ત આક્રન્દસ્વ' એમ કહીને દુષ્યન્ત શકુન્તલાને યોગ્ય વર છે એ આખી વસ્તુની રજૂઆત પછુ પાત્રો જ કરી જાય છે.

શીવનમાં સંયોગથી આ બે સખીઓ શીવન - મુલ્લભ ઉદ્ગતા ભરી નથી, એ બન્ને વિનયી છે, અનિચિ સહાર કરનારી છે, ચતુર અને જાંબીર આકૃતિવાળા,

મીઠું - પ્રિય ભોલનાર પ્રેમાવશાળી પુરુષ શકુન્તલાને યોગ્ય છે અને શકુન્તલા-દુષ્યન્તનો સંયોગ કરાવવામાં આ પાત્રોનો ફૂલો મલત્તપનો બની રો છે.

અનસુયા શામિક ભોલનારી છે, અને તરન જ કો છે : 'સનાથ ઈયં - ધર્મચારિણુઃ' ફરી પાછો 'સનાથ' શબ્દ ઉપર ભાર આવે છે, અને કંપવ કે ને શકુન્તલાને જીવન સર્વજન ગળે છે તે આખી દેત ! એમ કહીને કંપવની સંમતિ અને પ્રિયવરનું પ્રદાન કરવાની ભાવનાને મર્મપૂર્વક રજૂ કરે છે.

શકુન્તલા કોણ ? કોની પુત્રી ? કંપવ પાસે ક્યાંથી ? રાજના મનમાં આવા અનેક પ્રશ્નો રાજ કેવી રીતે સીધી સીધી રીતે શકુન્તલાને પછી ચકત ? અહીં પૂરક પાત્રો સાંકળનું કામ ભજવે છે. આખી ઘટનાનો રજાઈ કરે છે : 'દૃધીભાવકાતરં મનઃ' રાજના હૃદયની મંઝુ વણ ટાળે છે અને પ્રિયવદા 'ધર્મચારિણિ પરવણોડરં જન' - ધમ્મ 'અનુરૂપવર પ્રદાને સંકલ્પઃ' - તાત કારણપનો યોગ્ય વરને આપવાનો સંકલ્પ છે એમ જણાવી રાજનો ભ દેહ દૂર કરે છે.

શકુન્તલાના હૃદયમાં જાણેલા મનોભાવને પકડીને અનુરૂપ એકાંત આપણનું પછુ પ્રિયવદા રહે છે. રાજ વીટીની ભેટ આપે છે અને આખા નાટકની ગૂઢ વસ્તુ પ્રિયવદાના પાત્ર દ્વારા રજૂ થાય છે : 'તેને હિ ન અહંનિ અશ્વસિકમ્ અજુલિવિચોતમ્' - ખરેખર આ વીટીને અગિયોનો વિયોગ થાય તે યોગ્ય નથી.' કેટલું બધું રહસ્ય છે આ પાત્રના ઉચ્ચારણમાં અને પ્રત્યભિજ્ઞાનની વસ્તુની ઉપયોગિતાનો કેવો સુંદર નિર્દેશ છે !

આમ આ પૂરક પાત્રો કેટલાં નજીક છે ? છતાં કેટલાં દૂર છે ?

*

સંત : હું આજે જોઈું ભોલનારાઓ પર ભાથજી કરવાનો છું. પણ તે પહેલાં ને શ્રીતાઓ અહીં આપવા છે તેમને એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં. તમાનામાંથી કેટલા વિદાન સાધકોએ ગીતાનો વીસમો અધ્યાય વંચ્યો છે.

શ્રીતામાંથી લગભગ તમારે આગળ જાણી કરી.

સંત : આજે હું તમારા બધાં પર જ ભોલવાનો છું, ગીતાના તો અધાર જ અધ્યાય છે.

સાચા સ્નેહ માટે

આપણે જેમને સ્વજન-પ્રિયજન માનીએ તેમની ને આપણી વચ્ચે દરેક વ્યવસ્થામાં એકમતિ જ હોવી જોઈએ એવો જો આશય સેવાય તો - લાખ પ્રપત્તિ પશુ પ્રેમ દર્શી શકે નહિ. સ્વજન શું કે પરજન શું, ત્યાં રેહ, મન, આત્મા જ્યાં ત્યાં વિચાર-વર્તનમાં ભેદ રહેવાનો જ. આ વિશ્વમાં કેઈએ માનવી એકસરખી આકૃતિના ન મળે તો એકસરખી પ્રકૃતિનાં તો મળે જ ક્યાંયી ? આપણે જો સ્નેહસંબંધ બાંધવા કે ટકાવવા માગના હોઈએ તો સર્વ પ્રથમ આપણા સ્નેહીના આપણાથી ભિન્ન અને સ્વતંત્ર એવા વ્યક્તિ-ત્વનો સ્વીકાર કરી લેવો જોઈએ.

ધણીવાર એવું બને છે કે અમુક વિચારો અને અથવા સ્નેહી બાળનમાં એક વેળામાં હૃદયમાં પ્રેમના ભાવો જાગી ઊઠે છે. આ ભાવો થોડો સમય સ્થિર થાય અને મનભેદ કે ભિન્ન ડુઝિના પ્રદર્શનોના પ્રસંગ પેદા ન થાય તો લાગણીનો-મિત્રીનો સંબંધ એમાંથી પ્રગટી આવે છે. સ્નેહની સાથે પ્રાણસના મનમાં સ્પર્શ કે અસ્પર્શ રીતે માસિકીનો ભાવ જાગે છે. પ્રેમને કઈક અધિકાર હોય છે ખરો, પરંતુ સ્નેહનો ફક્ત અને માસિકીનો ભાવ એ તદ્દન નિરાશી બાળન છે. આ ભાવનું પ્રદર્શન વિવિધ રીતે થઈ હોય છે. એ ભાવ-માંથી ત્યાગ ને સ્વાર્પણ પશુ પેદા થાય છે. આવા પ્રદર્શન વખતે આપણને ખાતરી થઈ જાય છે કે આપણો પ્રેમ સાચો છે, વિશુદ્ધ છે, સ્વાર્થરહિત છે, પરંતુ બપોરે મનભેદ કે ભિન્ન ડુઝિ દેખાય છે ત્યારે પ્રેમનું સાચું સ્વરૂપ અથવા તો આપણા મનની સાચી સ્થિતિ પ્રગટ થયા વિના રહેતી નથી.

મનભેદ ને ડુઝિભેદ વખતે પશુ જો આપણે ત્યાગ ને સ્નેહ જાગવી શકીએ તો પ્રેમમાં સમ્યક્ષ છે એમ જરૂર કહી શકાય, પરંતુ એવું કેટલા જોડો

લોકો કરી શકે છે ? સામાન્ય માનવીઓ તો એવી સ્થિતિમાં પોતાનાં ત્યાગ, સ્વાર્પણ ને સ્નેહ માટે ખેદ ને દુઃખની લાગણી અનુભવે છે. માસિકીનો ભાવ પ્રગટ હોય તો દોષ ને સેવનો ભોગ પશુ તે બને છે. એ બૂલી જાય છે કે સ્નેહીનો દેહ જરૂર છે, મન જરૂર છે, આત્મા જરૂર છે, અરે, સરકાર ને વાનાવશ્ય પશુ જરૂર છે એટલે ડુઝિ ને વિચારનું જરૂરપણું તદ્દન સ્વાભાવિક છે.

અસંગત, આવી સ્વતંત્રતા અથવા ભિન્નતાનો આપણે સ્વીકાર કરવો જોઈએ તેમ આપણી સાથે પ્રેમસંબંધ બાંધનારે પશુ તેની સ્વીકાર કરવો ઘટે. એ આપણા ડુઝિભેદ કે વિચારભેદને સાંપી શકે નહિ તો એના પ્રેમમાં પશુ કઈક આખી છે એમ સમજવું જોઈએ.

આનો અર્થ એ નથી કે મનભેદ અને ડુઝિભેદ હોવાં જ જોઈએ અને હોય ત્યાં તેનું નિરાકરણ કરી એકતા પ્રગટ કરવાનો પ્રયાસ ન કરવો જોઈએ. પ્રેમ અને એમાંથી પ્રગટના કર્તવ્ય માટે એકતાનું પ્રમાણ વધારવાની જરૂર છે, પરંતુ આવી એકતા માટે ખુદલા દિલની ચર્ચા-વિચારણા ને એકબીજાને સમજવાના પ્રયાસો સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વના સ્વીકાર વિના સારી રીતે થઈ શકે જ નહિ એકતા આવશ્યક છે, પરંતુ તે સમજ-પૂર્વકની હોય, ઉપરથી લગભગ નહિ. એ એકતાનો જન્મ પ્રેમ ને જ્ઞાનમાંથી થવો જોઈએ, ભય ને શંકામાંથી નહિ. જે સાચા મિત્રો કે પ્રેમીઓ બનવા કે બની રહેવા માગના હોય તે સર્વ પ્રથમ એકબીજાના સ્વતંત્ર ને નિરાશા વ્યક્તિત્વનો સ્વીકાર કરે અને પછી સ્નેહ ને સકાનુભૂતિ સાથે આંતરિક એકતાના પ્રવસો સાથે.

વાલ ઉપર સવારી કરનાર નીચે જીતરી શકતો નથી.

આરંભ રાજ્યોએ ભૂતકાળમાં સંઘ રચવાનો પ્રયત્ન કરી જોયા છે. નાસેરના વખતમાં ઈજીપ્ત-સિરિયાનું એકાદુ બધું હતું પણ તે અદાલતી નીવડ્યું. ધવે ફરીથી ઈજીપ્ત સીરિયા અને લિબિયા બંને મળીને એક સંઘરાજ્ય તરીકે અસ્તિત્વમાં રહેવા માગે છે. ઈઝરાઈલ સામે દુરમનાવટને કારણે તેઓ નજીક આવવાનું પસંદ કરે છે. આરબરાજ્યોમાં નેતાઓની અભાવ છે અને વિશેષ તો પાર્થિક ઝનૂના તથા દ્વેષપ્રતિદ્વિ તેમના કાર્યોને પ્રેરણા મળતી હોય છે. પાકિસ્તાન, ઈરાન અને તુર્કી પણ આ દિશામાં વિચારી રહ્યા છે, અને તેમને ઈસ્લામી સામ્રાજ્યનું મહારવજન વધેથી પ્રેરણા આપી રહ્યું છે. ભારતે પણ ધવે આ દિશામાં હલવલ થઈ કરી દેવી જોઈએ. ભલે કોઈ નકકર પરિણામ તાત્કાલિક ન આવે. સિલેન, નેપાળ બર્મા, મલેશિયા જેડે આપણે ભૂતકાળના સંસ્કૃતિક સંબંધો હતા અને જ્યાં સુમાત્રા સુધી વિસ્તરેલા હતા, આ પ્રમાણ સંબંધોને ફરી સ્થાપના તેજા આ દેશો સંયોના સંસ્કૃતિક સંબંધોને તાજ કરવા માટે વિનિમય બહુ જરૂરી છે. બીજા દેશોની આંતરિક માખતમાં કમબ ન કરવાની ભારતની મનોવૃત્તિએ જનનમાં તેને એકલું પાડી દીધું છે. ધવે આ આખી વાત ફેર વિચારણા માગે છે. યાઈલેન્ડ, કોમોડોમા, ઈન્ડોનેશિયા, સિંગાપુર સુધી ભારતની શાનવજ પહોંચવી જોઈએ. જેમ ચીનની પહેલે છે તેવ.

પોરક દ્વારા શિક્ષણ

મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ રનાતક તેમજ અનુ-રનાતક કક્ષાઓ માટે ટપાલ દ્વારા શિક્ષણ આપવાનો કાર્યક્રમ ક્રિયાકારી છે તે ભારે ઉપરે બી બનશે સગર સંજોની કોલેજે હોવા છતાં ધણા ટચુકો આ પદવી થઈ શકના નથી. પોરક દ્વારા શિક્ષણને કાર્યક્રમ પશ્ચિ-મના દેશોમાં ખૂબજ વ્યાપક છે. તેથી જ રીતે રેડિ-યોના માધ્યમદ્વારા પણ શિક્ષણ આપી શકાય છે. આ બન્ને સમયતાઓનો વિપુલ ઉપયોગ ભારતમાં થઈ શકે તેમ છે. માત્ર કોલેજે અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓની વૃદ્ધિ કરવાથી જ શિક્ષણનું પ્રમાણ વધે છે એવું

નથી. આ પ્રમાણને વધારવું હોય તો અન્ય માધ્યમોને ઉપયોગ અનિવાર્ય છે મુંબઈ યુનિ.ને પગલે ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્ર યુનિ. પણ આ પ્રયોગ અજમાવે તેમ ઈચ્છવું રહ્યું.

સોયુઝ-૧૦

અવકાશ કાર્યક્રમની સિદ્ધિમાં અમેરિકા અને રશિયા વચ્ચે જેમ હરીફાઈ રહેલી છે તેમ લક્ષ્યાંતની ભાષતમાં પણ તેમની વચ્ચે ભેદ રહેલા છે. ચંદ્રની ધરતી ઉપર પહોંચી જવા અમેરિકાએ આધુનિક કક્ષા અને ગમે તેટલા ખર્ચે તે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું પરંતુ રશિયાએ તેની " સુનોયોઝ " ગાડી ચંદ્ર ઉપર જતારીને અમેરિકાની સિદ્ધિને જાણી પાડી દીધી. તેવી જ રીતે ધવે અવકાશમાં સ્થાપી મથકો સ્થાપીને તેમજ તેની સાથે જવલદાર થઈ શકે અને આ અવ-કાશ ગ્રહમાં માનવી લાંબા સમય રહીને વધુ સંશો-ધન કરી શકે અને અવકાશના રહસ્યો મેળવી શકે તે દિશામાં ચોતાના પ્રયત્નોને સફળ બનાવવામાં રશિયા કદિવલ બન્યું છે તે સોયુઝ-૧૦ ના પ્રયોગે બતાવી આપ્યું છે. અવકાશ મથકો સ્થાપીને ત્યાં પુરવઠો પહોંચતો કસી શકાય તો વિશેષ સંશોધન વરસાથી થઈ શકે.

ક્રિકેટમાં સિદ્ધિ

આ વખતે વેસ્ટ ઈન્ડીઝ સામે ભારતીય ક્રિકેટ ટીમે ધણે સારો દેખાવ કર્યો, અને રજબર છતી શક્ય તે એક ઐતિવાસિક ઘટના છે. એવાડીઓની ધર્મ-દગી ઉપરાંત નેતાઓથી આમાં મહત્વનો ભાગ બજાવે છે. અજીત વાડેકરે સુકાની તરીકે પ્રદર્શન વર્તણુક રાખી અને સુવાલ લોહીને પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં કાશી ક્રિલેટબુક્કિ ગ્રામર્ફી, ફરિયામે અવરજી જેવા નવલોલિયાની સદિતનો પરચો જનનને મળેલો. હોકીમાં વિખેલેતુલ ભારતે ગ્રે વખતે ગુમાવ્યું તે આ વખતે ક્રિકેટમાં પાછું મેળવ્યું તે અવરજ ગૌરવપદ છે. એવ-કુદના લેને અવનવી પ્રતિષ્ઠાઓ જન્મ લેતી જાય છે અને "ભલુરના વસુધરા"ની પતીત કરાવી જાય છે તેવું જ રાજકીય લેને અને રાષ્ટ્રના નવનિર્માણમાં પ્રતિષ્ઠાના ચમકાત બતાવે એ લગુની રાહ જોવી રહી.

પ્રેમનો તંત

લેખક: શ્રી ચંદ્રવદન મહેતા

પ્રકાશક: માદિનીખાનું, ગુજરાત રાજ્ય અમદાવાદ
પાનાં ૨૫૦

૫. ગાંધીજીના જીવનના ચોદ વાદ્યાર પ્રસંગોને શ્રી ચંદ્રવદન મહેતાએ નાટ્યાત્મક રૂપકોમાં રજૂ કર્યા છે. સૌથી દેશના નાટક-રૂપકનું નામ છે 'પ્રેમનો તંત' જે આ પુસ્તકનું શીર્ષક બને છે. માત્ર કોઈ આગળ કલાકાર કે સર્જક રચી શકે તેવી સુંદર કેશુ ભાવવાદી આ જીવનકથાને આથી વધુ સારી રીતે, કલાત્મક રીતે, અને સચોટ રીતે બાગ્યે જ અન્ય કોઈ લખી શક્યું હોત. ગાંધીજીના જીવનને હાથ આપવે તે એક અશક્ય પ્રયત્ન છે પણ શ્રી ચંદ્રવદન મહેતાએ આ કામગીરી હાથ ધરવામાં તેમની કારકિર્દીની એક પળે જીવી બતાવી છે. કદાચ પ્રસંગોને ચૂંટી કાઢવામાં જ કોઈ સાધારણ સર્જક થાય ખાઈ ગયો હોત. જે પ્રસંગે રજૂ થયાં છે તેમાં મૅકેટેસ અને મોહનદાસથી શરૂ કરી, 'ભાઈજીને,' 'વિદ્યાભ્યાસ અને લજ્જતર,' અદાલત અને વકીલાત, સત્યાગ્રહને ઉદ્ભવ, પહેલી કૂચ ૧૯૧૩, 'ચંપારણ ૧૯૧૭,' 'આશ્રમ સંસ્થાપન,' 'દાંડીકૂચ ૧૯૩૦,' 'દેવાવગળ (તમે ટોળા) ૧૯૪૨,' 'અભિપરીક્ષા ૧૯૪૭, જેવા નાટકોમાં ગાંધીજીના જીવનના સત્યપ્રસંગો આવી ગયા છે. 'ભાઈજીને' પ્રકરણમાં ગાંધીજીના મોટા બહેન રણિયાતજીને અને અંતરીક્ષાથી બોલતા બનાવી અને ચોરી કરના બે વિદ્યાર્થીઓને શ્રીના સમક્ષ રાખી, ગાંધીજીએ ચોરી કરેલી તે પ્રસંગ રજૂ કરવામાં ચંદ્રવદનની સર્જકતા ગજબની કરજીબીની બની રહે છે. તેમાં જ રીતે પ્રેમનો તંતમાં, ગાંધીજી અગાઉ સ્વર્ગનાં સ ચરેલા જમદબા કનુરખાને કૃષ્ણ, જરથુષ્ઠ, બુદ્ધ, જસસ, અર્ધતી, મીરાબાઈ મૈત્રીબી, ત્રિવરુમ, સૌ મળીને વિશિષ્ટ સ્થાન આપવા મથે છે ત્યાં ભગવદ્ગીતા મહાત્મા મોહનદાસ આવી

ચલતાં તેમનો ગૌરવશુકત સન્કાર થાય અને આ બાપુના સ્વર્ગમાં સાથે દર્શન થતાં, સ્વર્ગની વિભૂતિએ આનંદવિભોર બને છે.

'પ્રેમનો તંત' પુસ્તકની કિંમત લખી નથી તે સ્પષ્ટ છે. આવા પુસ્તકની કિંમત આંકવી એ કઠિન કાર્ય છે. પણ લાયક તે પહેલે પાનેથી જ તેની કિંમત મનમાં આંકી લે છે.

કૃષ્ણવતાર ખંડ-૫

શ્રી કનેલાલાલ મુનશી: પ્રકાશક:
ગુજરાત પ્રચરણ કાર્યાલય, અમદાવાદ
પાનાં. ૨૪૦ કિંમત રૂ. ૪.૭૫

'કૃષ્ણવતાર'ની કથા આગળ વધે છે તેમ તેમ શ્રી મુનશીજીની કલમે કૃષ્ણનું નવ મૂલ્યાંકન થતું જાય છે પાંચમાં ખંડમાં જ સુવાનની પુત્રી શાહિણી તથા સત્રાજીતની પુત્રી સત્યભામા સાથે કૃષ્ણનું જીવન જોડાય છે તે વાત પ્રધાનપણે આવે છે. સ્થમંતક મણિના વાત પુસ્તકના કેન્દ્રમાં રહે છે.

પાંચમે ખંડ વિસ્તારની દૃષ્ટિએ વધુ જગ્યા શકેતો નથી કથાને પ્રવાહ વહેતો રહે છે પરંતુ નિયમની ગણકારી પ્રચલિત હોવાને કારણે વસ્તુ નાવિન્ય અથવા કુદરત વિશેષ રહેતાં નથી. છતાં સંવાદોની ચમત્કૃતિને લીધે લાયક કથા માણી શકે છે. હવે તો શ્રી મુનશીજી લખી ગયા છે તેટલાં જ આગળના પ્રકરણોની રાહ જોવી રહી.

'નવચેતન' નવલિકા અંક

તંત્રી શ્રી ચાંપરીભાઈ ઉદશી
નારાયણનગર, સંજેજ રોડ, અમદાવાદ
પાનાં ૧૨૪ મૂલ્ય રૂ. ૧.૨૫

એપ્રિલ ૧૯૭૧નો અંક નવલિકા અંક તરીકે બહાર પડ્યો છે. આ માસિક આ વર્ષે તેનો મુવર્ણ

મહોત્સવ ઉજવે છે, સાથે સાથે તેના વિદ્વાન તંત્રી આધુનિક ૮૦માં વર્ષમાં પ્રવેશે છે એમ ભેવડી રીતે મદત મારણ કરે છે, તે નિમિત્તે તંત્રી શ્રી તરુથી ને વાત રજૂ થઈ છે તે વાતીને મુજરાની ભાવના પ્રેમી અવશ્ય મોરવ અનુભવે તેવો કહીશું છતાં આ અને ને લીધી સુધીમાંથી આ માસિક બદાર નીકળે છે તેની રસિક કલાવી પુરુષાર્થની ભવ્યતાને અંજલિ આપી રહે છે નવલિકા અંકમાં જ્યાંનામ કલમેની પ્રસાદીમાં થી અનિરૂદ્ધ અલ્પકટની “ત્રીસી પછીની મુજરાની દૂધી વાતો,” “પેટનીકરની વાતોનાં કેટલાક પાત્રો (જય ત સાહ), “આજની નવલિકા-ભાવકની દૃષ્ટિએ (શ્રી જયંત મહેતા), “નવોદિતાની ચર્ચા દાઓ,” “નવલિકાના ધરત તત્વો” ઇત્યાદિ ગણાવી શકાય. થી મુક્તાપદાસ પ્રોફેસર “દાપદ”માં જીવનની વિદ્યમ લેના અને જીવનનો સરજના કરના બે પાત્રોની કથા સરસ રીતે કહી ગય છે. “૨૧ દાદ મદમ-

દના બાર કલાક”માં શ્રી ચાપરીમાઇ મુજરાન સો પ્રથમ ભેખધારી તંત્રીના જીવનની કરજીના મુજરાન સમક્ષ પ્રથમવાર રજૂ કરી એક આંધો આપી ગય છે અને જીવનની કેવી વિદ્યમણુ વચ્ચે “વીસમી સદી” કાદી ચલાવતા તેનો કરજી ખવાલ વાયકને આપે છે.

નવલેનના તંત્રી તરીકે ચાપરીમાઇની નિયમિતતા અને સિદ્ધાન્તપ્રિયતા અનોખ છે. તેઓ એક ‘Mission’ તરીકે જ આ માસિક ચલાવે છે. પ્રભ સમક્ષ-વાચકો સમક્ષ કાંઈ કાંઈથી વસ્તુ ન મરવી તેની ખાસ તકેદારી તેઓ રાખે છે. તેમણે નવલિકાઓ, નવલિકાઓ, નાટકો સારી સંખ્યામાં લખ્યા છે. કમળાં દમણાં ચિંતનપ્રધાન સાહિત્ય તેઓ આપતા રહ્યા છે. આ વર્ષે મુજબ મહેતાસય નિમિત્તે એક ખાસ અંક બહાર પાડવાની તેમની મહેન્ટા તે એમને અભિલાષાને અનુરૂપ બની રહેશે તેમાં શકા નથી

દુખનો નાશ

મહંતમાયુદ્ધ, મદાસાની પુરુષ, તેમને ઘણા શિષ્યો હતા. આનંદ નામના એક શિષ્યે એક વખત તેમને પૂછ્યું. “ભગવન્ ! શાસ્ત્રામો આત્મા શબ્દ વારંવાર આવે છે. તે આત્મા શુ છે ? તેનું રૂપ શું છે ? તેને જાણવાની ક્રિયા શી છે ?”

ભગવાન છુદ્ધ બોલ્યા : “વત્સ, તરસ્યા માણસને જેમ સાણીની જરૂર હોય છે, ભૂખ્યા માણસને જેમ ભોજનની જરૂર હોય છે. તેવી જ રીતે તું આત્માને આત્મનો પ્રશ્ન પૂછે છે આ ભરાબર નથી પ્રથમ તો તે દુખોને જે તને દુખી કરી રહ્યા છે, જેનાથી તું દુખી અને ભયભીત થઈ રહ્યો છે. તે દુઃખોથી ભચવાનો પ્રયત્ન પ્રથમ કરી લે ! પ્રથમ તારા દુખોને જાણ ! અને પછી તેમાંથી છુટવ નો પ્રયત્ન કર ! દુઃખ ભલે શારીરિક હોય કે માનસિક ! અથવા બીજા અન્ય પ્રકારનું, તેને જાણવું જોઈએ. અને પછી તેને દૂર કરવું જોઈએ. દૂર કરવામાં એ જાણવું જરૂરી છે કે દુખનું કારણ શું છે ?

જેમ તરસ્યા માણસને પોતાની તરસનો ખ્યાલ છે. અને સાથે તે એ પણ જાણે છે કે તે તરસ પળીથી દૂર થઈ શકે છે.

સુખાપીંગિત સુખાના દુખને પણ જાણે છે. અને સાથે જ ભોજનથી સુખાનું-મુખનું દુઃખ મટે છે, એ પણ જાણે છે. આ જ જ્ઞાન છે. માટે દુખને જાણી તેને દૂર કરવાનો ઉપાય કરના મટે જ્ઞાનની જરૂરિયાત આવશ્યકતા છે. જ્યાં સુધી અજ્ઞાન છે, ત્યાં સુધી દુખ છે. જ્યારે જ્ઞાન થયું, ત્યારે દુઃખ દૂર ભાગશે. માટે જ્ઞાન જ દુઃખને દૂર કરવાનો ઉપાય છે, જ્ઞાન એક યોગ્ય જ દુઃખ સ્વભાવ સમાન પ્રતીત થવા માંડે છે. માટે મનુષ્યે પ્રથમ જ્ઞાન પ્રશ્ન કરવું જોઈએ”

ધરતીની કવિતા

ધરતીની કવિતા છુ

એના અંતરના જે જે તાલ

રણગ્રામી કોકે છે

તેને મારી જંગમમાં પૂરું છુ.

પણ મારી જંગમના છિદ્ર એના જ કારોને

ઝીલવા સમર્થ નથી

માનવીના અંતરમાં પ્રવેશવું દુર્ગમ છે

એના દુઃખો, પરિતાપ આત્મઆત્ કયાં વિના

કોઈના પ્રવેશદ્વાર ખૂલવાનાં હોતાં નથી.

જિંથે બેકાં બેકાં કાંઈ તમેટીના દુખનું

કેાઇને ન થાય લાન :

અંતર જ્યાં સુધી કેાઇ પહોંચી શકે નહિ,

ત્યાં સુધી પ્રગમવી શકે નહિ

વિષના કોલાહલોને શાંત કરે

એવું કોઈ મહાગાન.

કવિતાની હાટડીના

કૃત્રિમતા, દબ કે માટ ઈનું

કશું થે વંચાણ કહી શાતુ નથી :

કાવ્યદગ્ધ ૨ મડી-કીર્તિવાણુ કવિનું

કેાડીનું થે મૂલ્ય ચૂકવાતું નથી.

આ બધાંથી દૂર એવા મૌનમુગ્ધ કવિ, તને

નાદ પાડી નજીક જોલાવું છુ :

પ્રાણુટીન - જ્ઞાનહીન મારો દેશ

તારા ચગ્ગોની પામે લાતુ' છુ'.

નારી મલામા તો એક ખૂણે બેઠી

એકતારો વગાડવા જેટલું છે મારું કામ :

અંતરનો ઓત જે રુધાઈને પડયો છે તેને

મુકા કરવાને કાજે આવજો તું

તારી જંગમમાં કોઈ અગ્રોહની વાણીને

મુકા પ્રાણે - મુકા કોકે

નિત નિત ગાજે તુ.

(સંવિષર : સિન્દનાથ ટામેરના એક ગીતનો બાવાનુવાદ)

શ્રી મવિવકલ કૃત
અમારા પ્રકાશનો

ગાધીગુરુ	૧-૦૫
ગીતાજીલિ અક અવધન .	૧ ૨૫
ગાર્વીજી માથ જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ માથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ મથ જીવનયાત્રા	૦ ૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથ જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથ જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અગ્નિદ સાથ જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી માથ જીવનયાત્રા	૦-૧૫

[વસાવને દાવા કાનને પારણિયા વાંલા]

[ખોરીસ પૃ

લૈખ્યાલજ્ઞ

સાંસ્કૃતિક મગનવય અંખતું માસિક : જૂન : ૧૯૭૧

વૈષ્ણવજ્ઞા

૧૧ ૧૦]

જૂન ૧૯૭૧

[અંક : ૩]

અનુક્રમણિકા

પૃ નેષ	નંબર
૮૭ નીનિનાનો ભાન	મરિકા
૮૮ ચિત્તની અસા	૬ દેવ
૮૯ પરિક્રમન	આહુતી
૯૨ નેાએ આગે દોલી નથી	અનાન
૧૫ નોકરદીનો મિત્રજ	મિત્ર શંના શરેખ
૧૭ સુક્તિ	ની નાથ દાગીર
૧૮ અપના દાથ જગ સાથ	
૧૮ મારી મરી જાય એ રહેના	અનિન
૧૦૨ એણણીસમી સદીનો ચાનાશુ	ઈ ગાધી
૧૦૫ સાહિત્ય અને અદિસા	
૧૦૭ એકમેક	માલેકનાન પટેન
૧૦૮ સરકૃતિ	નરોત્તમ પનાણ
૧૧૦ માનને દ્રનુ આગમન	
૧૧૨ સાચી સમજળા	
૧૧૪ આનદનો આધાર	
૧૧૬ એવડા ડાચા	
૧૧૭ સરકૃતિ અને માનનના	કે રનાચં
૧૧૮ અનોકન	શિ

સુચના

[આગમને]

૬૭ મામની આરમી તોરેને અક પ્રનિલ થાય છે

૧૮મી સુધીમા અક ન મરે તેો પોસ્ટ ઓફિસમાં તથા ૧ કરો પછી કરો લખને લેખાવવું અક ચિલિકમા ઉમે નો મોકલસે

અમે તે મરિને નાલક લઈ લખા છે

આ માસિકમા પ્રસિલ્લ થતા વિવારા જે તે લેખકોના છે સપાદક તે વિચારોમાં સમન છે જ તેમ માનવું નહિ

[લેખકોને]

લેખકવર્ગમાં સંસ્કૃતિ, કલા શિલ્પ અને નાદિ વિષયક લખાતા લેખમાં આવે છે

લખાવ સાધ્ય મોરિં તાજું લેખ અલી અપલા રલ છે કાગળની એક બાજુ સાલીથી લખવું

લેખાજ્ઞ

દશમા [રસનું] ૮ રૂપિયા પરદેશમા નો ૧ શિપિંગ

“વૈષ્ણવજ્ઞ”

૨-સામકૃષ્ણચર

રાજકોટ-૨

પ્રકાશક, સુદક, માલક ધીરેન ગાધી સપાદક નરીન ગાધી ૨, ગમકૃષ્ણચર રાજકોટ-૨
મુદ્રણ-પ્રકાશન સ્થાન સુર્ય મુદ્રિકા, રેલ્વેસ્ટોર્સ રોડ રાજકોટ

જુવાન શિલ્પકારો
નરુલાઈ અને બાલકિશન રાવળ
કહે છે :

“દેના બેંક

કસબીઓ અને કલાકારોના
પ્રેરક મિત્ર જેવી છે.

“અમારા પિતાજી પાસેથી અમે શિલ્પકારોના
વારસો મેળવ્યો અને પર્યટનમાં કોતરકામ કરવાની
તાલીમ લીધી. દેના બેંક તરફથી અમને લોન
મળતા અમે સફળતાની કેડી પર કદમ માર્યા
અને આ સુધર આચીન કલાતુ મૂર્તરૂપ પ્રજા
સમક્ષ રજૂ કરી શક્યા.”

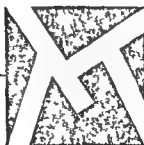
આપનો ગમે તે વ્યવસાય હોય
દેના બેંકની પ્રવૃત્તિથી લોન યોજના
આપને પણ સહાયરૂપ થશે

દેના બેંક

દેના બેંક દેવકાળ નાનજી બિલ્ડિંગ્સ
૧૭ હોનિમન સર્કલ કોટ મુબઈ ૧

સ્ટીલ કાસ્ટિંગ રોલ્ડ પ્રોડક્ટ્સ
 રિન્ડ ટોરસ્ટીલ
 ઈ.ઓ.ટી. અને બીજાં કેઈ-સ
 ઇલેક્ટ્રિક આર્ક-વર્નેસ ખોડીઝ
 ફાઉન્ડ્રી અને કેમિકલ
 પ્લાન્ટ ઈકવીપમેન્ટ

MEMBER

સુકંદ એલેક્ઝ પોલિસ

ગુજરાત આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કોર્પોરેશન લિમિટેડ ગુજા ૩૦ એમેસ

સિંધિયા સ્ટીમ
નેવિગેશનના જહાઝો
આપનો માલ-સામાન—
થાણે કોઈપણ પ્રકારનો—
હાનિયાના કોઈ પણ ઓછા
જરૂરે લઈ જાય છે
સિંધિયાના જહાપી અવરજવ
જહાઝો આપનો માલ
સુરક્ષિતપણે જાપણી અને
કાર્યસુવર્ણી નિર્ધારિત
સ્થળે પહોંચાડે છે

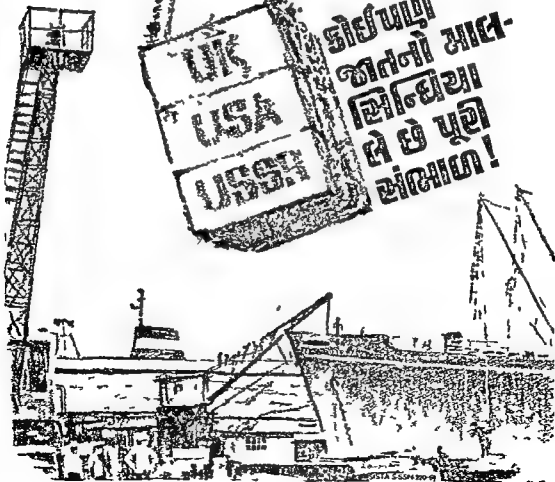
હરિયાણા સ્ટીમ
ભારત પાકિસ્તાન-ઇન્ડો-યુરોપ
ભારત રશિયા
ભારત-આમરિકા (મેટલાન્ટિક અને અન્યતઃ જહાઝો)
ભારત પૂર્વ ઈન્ડિયા ગ્રેટ બ્રિટન
ભારત પશ્ચિમિક (ફ્રેન્ચ મહાસાગર)
ભારત ઇંગ્લિશ
ભારત-એફ્રિકા-ઇન્ડિયન મેડિટેરેનિયન મહાસાગર

ભારત પશ્ચિમ એશિયા (અબ્યાદ)
ઈરાની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન જર્મની સિલોન

પી સિંધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
સિંધિયા હાઉસ, બેલાર્ડ બેરેટ મુખર્ષી
ટેલિફોન: ૨૨૮૧૧ (૧૨ લાઇન) ટેલેગ્રાફ ૨૨૦૫
ઇન્ડિયન મેન્ડ પિસિય, ૩૩, નેલાઇ મુલાય રોડ,
કલકત્તા-૧ ટેલિફોન ૨૨૫૮૮૨ (૪ લાઇન) ટેલેગ્રાફ ૩૦૫
૧૫, બેર નામ નવેલી, નવી દિલ્હી,
ટેલિફોન ૧૧૨૨૬૨, ટેલેગ્રાફ ૩૨૨
સિંધિયા હાઉસ મુખ્ય મથકોઈ સિંગપોરે છે.

કોઈપણ
જાતનો માલ-
સિંધિયા
લે છે પૂરો
સંભાળ!

ગુજરાત સ્ટેટ કો-ઓપરેટીવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેન્ક લિ.

(રજીસ્ટર્ડ ઓફિસ : અમદાવાદ)

૪૮૬, આશ્રમ રોડ,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ-૬.

સહકાર, ભવન
ટેપરલાઇ રોડ,
રાજકોટ.

ગુજરાતના ખેડૂતોને જમીન વિકાસના કામ માટે
શ્રી. એક અબજ અને ચાર કરોડનું ધીરાણ કરેલ છે.

અત્યાર સુધીમાં કરેલ ધીરાણની વિગત

	સંખ્યા	કરોડ-લાખ.
[૧] નવાકુવા	૧,૪૮,૪૩૮	૩૩.૩૮
[૨] જુના કુવા	૩૧,૦૮૯	૨.૮૪
[૩] ઓર્થોએન્જન ઈલે મોટર્સ	૧,૪૪,૮૯૦	૪૭.૧૪
[૪] ટ્રેક્ટર્સ	૩,૧૫૩	૫.૭૦
[૫] અન્ય	—	૧૪.૪૪

કુલ સંખ્યા : ૭,૩૧,૦૬૪

બેન્કની શાખાઓ : ૧૮૧

મગનભાઈ ર. પટેલ
ઉપપ્રમુખ.

ઝોય. એમ. જોષી
આઈ. એ. એસ.
મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

ઉદયભાલુસિંહજી
ગુવરાજસાહેબ ઓફ પાર્સનલ,
પ્રમુખ.

THE INDIAN ALUMINIUM CABLES LTD.

F-40, N. D. S. E (Part-1)
NEW DELHI-49

Leading Manufacturers of :-

ALUMINIUM CABLES STEEL REINFORCED
CONDUCTORS AND ALL ALUMINIUM CON-
DUCTORS USED IN POWER TRANSMISSION
LINES FOR RURAL AND URBAN ELECTRI-
FICATION PURPOSES

Playing its humble part towards the prosperity of
the nation,

WORKS

Delhi Mathura Road,
12/1-Milestone,
Aurangpur,
Fridabad (Haryana)

G. T. Road,
7/1- Milestone,
GHAZIABAD (U. P.)

Grams : NIKKISAN

Phone : 624291-92-93

TELEX No. 031-7249

હાર્દિક શુભેચ્છાઓ કે સાથ

આદિત્ય મિલ્સ લિમિટેડ
ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ
કલકત્તા-૧

વીમા શોધો
વધુ ન વધુ
સારી સેવાઓ

આગ
મોટર
હરિયાઈ
વિવિધ પ્રકારના વીમાઓ

અકસ્માત કે કોઈ અણધારી આફતથી,
આપની માન્ય મિલ્સને હાનિ પહોંચે છે
ત્યારે, ઉત્તરાવેલો વીમો આપનો 'મક
શુભચિંતક' બની રહે છે આથી, યથા-
યોગ્ય વીમો ઉત્તરાવી લેવા ક્ષેત્ર હિતાવહ
છે. કંપની તેના પ્રમાણિકતાના ઉચ્ચ
ધોરણ, સમર્પણ સલામતી, કાયદેસર રોગ
તેમજ દાવાઓના તત્કાળ નિકાલ માટે
શુભચિંતક છે વળી, વીમાને લગતી તમામ
નિસ્વાર્થ માહિતી પૂરી પાડવા માટે
તત્પર છે.

દેવકરણ નાનાજી ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ.

દેવકરણ નાનાજી ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ.

દેવકરણ નાનાજી ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ.

સાખાઓ અને એજિન્ટો:

અમદાવાદ, વપરેલી, વડોદરા, લાવનગર, ભોપાલ, કલકત્તા, દિલ્હી, ઇન્દોર,
જયપુર, જામનગર, જામનગર, લખનૌ, મદ્રાસ, મોરબી, પારખડ, રાજકોટ, રુણ, મુન્દરા ૧૨,
રમેશ એ ઇન્સી
જનરલ મેનેજર

નવીનતાનો ભાવ

એકવાર વરમેા પહેલા અને કોઈએ કહ્યું હતું કે જાપાનમાં એક જાનનું ફૂલ થાય છે, તેને જે જુએ અને ખમર આપે એ વ્યક્તિને ઈનામ મળતું બધા લોકો તે દિવસે મેળામાં જતા હોય એમ તે ફૂલના દર્શન કરવા જતા ઓઢિમેા બધ, નિશાગે બધ, બધા જ ફૂલ જોવા, પ્રકૃતિના દર્શન કરવા જતા એમની કલાકૃતિમેા પણ આ રીતે પ્રકૃતિના દર્શનથી ભરેલી હોય છે જાપાનમાં કોઈ પક્ષી ઉપર કે કૂતરા ઉપર કોઈને પથરો મારતો તમે કહી નહિ જુએા માથા ઉપર વજન લઈને જતો હમાલ જે રસ્તામાં ફૂલ હશે તો તે કચરશે નહિ જતા દૂરને રહેતેથી જશે એટલું જ નહિ પણ વજન નીચે પ્રકીને કૂનોને બાજુએ પ્રકીને પગી આગળ જશે આને તમે મૂર્તિ પૂજા કહી શકો છો પણ મૂર્તિ પૂજા તો વિચારની, આદર્શની પણ કયા નથી હોતી ?

સ રૂકૃતિનું આ દરનું રહસ્ય કેવળ ખ્યાલ દારા નહિ પણ સો-ધર્મ દારા, સાધના દારા મળે છે

જીવનની આખર સુધી નીનનાનો ભાવ (Sense of Wonder) રાખવાની જરૂર છે ગુરુદેવને એમના ૮૦ વર્ષ પૂરા થતા એક લાઈમગણવા આન્યા અને લોહ્યા : 'ટાગેર, તમે ૮૦ વર્ષના જૂદ થયા' Tagore you are eighty years old પણ ગુરુદેવે કહ્યું, 'મન 'જૂદ' ન કહો એ સી

વર્ષનો જુવાન કહો' Do not say 'old' But say 'eighty years young' મદગીને નિજને હતા, ખૂબ પીડિત હતા તો પણ વિદ્યાર્થી-એના રમોડમાં મનાવેના એક શાકે પ્રિશેની એક બહેનની વાનમાં તેમણે જે રીતે રસ લીરો તે આશ્ચર્ય-મુગ્ધ કરે છે આવો રસ મનુષ્યને આનંદ તરફ લઈ જાય છે આ દષ્ટિએ બધી કલાએાનું સ્થાન છે

શુરકયાલ મલિકજી

ચિંતનની અસર

રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

જે શહેરમાં અભિરામ દેવ-દેવીઓના ચિત્રો બનાવે છે, ત્યાં કેાઈ એનું પરિચિત નથી સૌ કેાઈ જાણે છે કે તે એક પરદેશી છે અને ચિત્રો દોરનાં એ તેનો ક્ષયો છે

તે મનમાં વિચાર કરે છે ‘કનિક હતો, પણ કન યાદેયુ મયુ. ચાનો, સારુ જ થયુ હવે રાત દિવસ દેવતાઓનાં સ્વરૂપ વિચારુ છુ, દેવતાઓના પ્રસાદથી પેટ ભરુ છુ અને ઘરેઘરમાં દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા કરુ છુ મારુ આ ઝોરવ મારી પાસેથી કોણ છીનવી શકે તેમ છે ?

એ જ વખતે દેશનો મત્રી અવસાન પામ્યો વિદ્વંસથી એક નવા રાજ્યમત્રીને રાજ્યએ વ્યાદર સહિત ખોલાયો તે દિવસે તેના ઉત્સવની ખૂબ ધામધૂમ હતી ફક્ત એ દિવસે અભિરામની પીછી ન ચાની સપ્તી

નવા રાજ્યમત્રીને અભિરામના પિતાએ પાળી પોષીને મનુ ય બનાવેસો, અને એના પર પોતાના પુત્ર કરતાં પણ અધિક વિશ્વાસ મુકેનો એ વિશ્વાસનો લાભ લઇને જ તેણે ખાતર પાડીને ખૂં. માપનું સર્વસ્વ દરખ કરેલુ તે આજ દેશનો રાજ્યમત્રી બનીને આવ્યા છે

જે ઘરમાં અભિરામ ચિત્ર દેરતો, ત્યાં એનું દેવમંદિર હતું ત્યાં જઈ હાથ જોડીને તે મોદયો ‘આટલા માટે જ આજ સુધી પ્રત્યેક રેખામાં અને રંગના તારુ આચરણ કરી રહ્યો છુ ? આટલા દિવસે વ દાનમાં આ અપમાન આપ્યુ ?

તે દિવસેમાં રથયાત્રાનો મેગા ભરાવાનો હતો દૂરદૂરના દેશથી લોકો તેના ચિત્રો મારીદેવ આગ્વા બીડમાં એક પાળક પણ લાવલરકર સહિત ત્યાં આવ્યો એક ચિત્ર છુદુ કરીને તે મોદયો ‘હુ ચિત્ર ખર દી લઇશ

અભિરામે તેના અનુચરને પૂછ્યુ ‘કોનો પુત્ર છે ?

‘અમારા રાજ્યમત્રીનો એકનો એક પુત્ર છે !’

અભિરામે પોતાના ચિત્રને કપાળથી ઢાંકી દેતાં કહ્યુ ‘હુ ચિત્ર નહિ વેચુ’

જ્યામ સાંભળીને ઉકરાનો રચામ કધી ગયો ઘેર આવીને તેણે ખાધુ નહિ અને મોં ચડાવીને ખેસી રહ્યો મત્રીએ થેલી ભરીને મહોરો અભિરામને મોકલી, પણ મહોરભરી તે થેલી પાછી આવી મત્રીએ મનોમન કહ્યુ ‘આટલુ અભિમાન !’

અભિરામ પર જેમ જેમ દયાળુ વધવા લાગ્યુ, તેમ તેમ તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો ‘આ મારો વિકલ્પ’

અભિરામ રાજ સવારે સૌ પ્રથમ પોતાના ઇદરેવાનું ચિત્ર દોરતો આ જ તેની પૂજા હતી બીજી મેષ પૂજાની તેને ખબર નહોતી

એક દિવસ તેણે જોયુ કે ચિત્ર પોતાની ઇડિઅનુસાર નથી બનતુ ન જાણે શુ બદલાઈ ગયુ છે ? તેને કંઈ ગમતુ નથી જાણે તેનો આત્મા તેને કંખી રહ્યો છે દિવસે દિવસે તે સૂક્ષ્મ પરિવર્તન માઠ થતુ ચાલ્યુ એક દિવસ એમિચિતો તે સ્વમ કીને ખોદયો ‘સમજી ગયો’

આજ કપટપણે તે સમજી ગયો કે તેના ઇદરેવાતાનુ સુખ મત્રીના સુખને મળતુ થતુ જતુ હતું ફલકને ધરતી પર ફેંકતા તે મોદયો ‘મત્રીની જીત થઈ

તે જ દિવસે ચિત્ર લઇને તે મત્રી પાસે પહોંચ્યો અને કહ્યુ ‘આ લો પેલુ ચિત્ર, આપના પુગને દેજો’ મત્રીએ પૂછ્યુ ‘કેમલી કિમત છે ?’

અભિરામ મોદયો મારા દેવતાનું ખાન લમે છીનવી લીધેનુ આ ચિત્ર આપોને તે ધ્યાન ફે પુન પ્રાપ્ત કરીશ’

મત્રી કેઈ સમજ્યો નહિ

વનપથ ઉં પ્રિયતર

૨૭મી તારીખ, મે માસની - પડિતશ યાદ આવી ગય છે. પડિત નહેરુ ! એમ લાગે છે કે સાહિત્યની અથવા કવિતાની સૃષ્ટિમાં આ જીવ રાચ્યો હોત - રાજકારણની પગોજીમાં ન પડ્યો હોત તો કદાચ સાહિત્યની દુનિયાની વિરાટ નિબૃત્તિ આપણને મળી હોત જે વસિવનનાથું તેઓ લખવા ગયા છે તે જોનાં પછી લાગે છે તેમનો આત્મા અત્યંત બર્મિ શીવ હતો, તેમનું ચિંતન વધુ તો લાગણી અને ભાવના અવેશથી ઋણાણી ઊઠતું ભારતવાસીઓએ અનુભવ્યું છે. ગાંધીજીના સપકમાં આવવાથી અને રાજકીય લડતમાં લાગ લેવાને કારણે જવાહરલાલને જાહેરજીવનમાં ઘસઘસુ પડ્યું હોય છે વડાપ્રધાન તરીકે જે આસાધારણ લાંબો ગાળો તેમજે કાઢ્યો તેનું મૂલ્યાંકન કદાચ હવે આપણે કહી શકીએ આ દેશ સમક્ષ પડેલા પ્રશ્નો હલ કરવા જેટલું મજબૂત તેમનું હૃદય નહતું, પ્રધાનમંડળમાં ફેરફાર કરવા જતાં તેમના હૃદયને કંઈનું કંઈ થઈ જતું ચીની આક્રમણ વખતે કુખ્યમેનનને વિનાય આપતાં તેઓ ખચકાતા ફળા તેમની પુત્રીએ પિતાની નજાઈને નહુ રખત રીતે આલિષ્કૃત કરી જે અર્થમાં ઇતિહાસ પીઠ અને મુસુરી ગણાય તે અર્થમાં નહેરુજીને તો ઈચ્છાઉ લેખવા જોઈએ લાન બહાદુરગાંધી જે તોડપ્રિયતા મેળવી ગયા તે જોતા રાજકીય તખ્તા ઉપર બહુ જ વહેતા ખસી જવાના તેમને જરૂર હતી છતાં કેવળ ભારતના લોકોને અપૂર્વ પ્રેમ તેમને રાજકીય કાગ કિર્દીને ચોગી રહેતા પ્રેરણા આ તો રહ્યો, અને લોકહૃદયને આપેલા વાગ્દાઓ રૂઝ ક વા, રામજી ફોરલના શરોખા, ઉત્તેજના રૂઝી પાઠના રહ્યો

વનપથ ઉં પ્રિયતર યાદ અધિરે

ઔર ધને ર

લેકિન વાદે હે જો કરને પૂરે

ઔર દૂર ગળા હે ખીલે

સોને સે પદને

ઔર દૂર, ખીલો, સોને મે પદસે”

અમેરિકન કવિની આ કાવ્ય પંક્તિઓને સામે ટેબલ પર રાખીને નહેરુજીએ કદાચ કવિ તરીકેની તેમની તપોબ્રહ્મ પ્રતિભાનું આશાસન રોપ્યું. દરો ગાદ અગામીઝ જગલની પગદ હીએ તેમના વિલ અને દિમાગને જકડી રાખ્યા એ જ બનાવે છે કે ભારતના વડાપ્રધાન પદ કરતા લલિતકલાનું ક્ષેત્ર મજબૂત ખીલ્યું હોત ‘Discovery of India’ના લેખક તરીકે તેમની સર્જનપ્રતિભા અછતી રહેતી નથી

નર્મદા અને નાગાશુનંતસાગર

ગુજરાતના મવનર શ્રીમન્નાગવળે તાજેતરમાં ટેવાલા આપતા કહ્યું હતું કે ૧’ ૩૨ મુર્ધિમાં નર્મદાના પ્રવેને લવાદીનો ફેસનો આરી જરી દેખીતી રીતે જ નર્મદાની બહેન કુખ્યા ઉપર નાગાશુનંતસાગર ખાતે આંધ્રિયા જે ગતિએ કામ થતું હતું છે તે થાદ આરી જન છે કેમકે અહીં પાણી મહારાષ્ટ્ર અને ઝેસુર બળે રાજ્યોએ રાધાવરકા લીધા છે, અને ઘણા લાના સમયથી ત્રણે રાજ્યો વચ્ચે ઝગરો ચાલ્યા જ કરે છે ૧૪૦ કરોડ રૂપિયાની આ ચોજનાનો પાયો થી નહેરુએ ૧૯૫૫માં નાખ્યો હતો તેનો પ્રથમ તમકકો હવે પૂર્ણતાને આર પટોચો છે જેને માટે આંધ્ર ઔરવ લઈ શકે એવી આ એક વિનાટ ચોજના છે અહીં જે માટીનો બધ બાધવામાં આવ્યો છે તે દુનિસાબરમાં માટીકામનો જી આમાં જી એ અને લાંબામાં લામો છે તેમાંથી મદદમાં આવેલ જવાહર નહેરુ જળતિ આઈ માટે દેશની સૌથી લાની નહેરુ છે જે જગતે કાંડે રતવ માખત અને કામે કાંડે ર૧૮ માદલ મુર્ધી ડેમનાં પાણી પટોચા છે જે માનવસજિન આ ચોજના પાડ્યા કામે લગાડવામાં આવી છે તેનું પ્રમયુ અતિ વિશળ છે આ ડેમ બવાથી જે સરોવર રચાય છે તે દુનિયાન માનવ

રચિત ત્રીજી મોટું સરોવર જે ભારતીય ધર્મજનેરોએ જ પોતાના બુદ્ધિકોશ અને ધર્મજનેરી જ્ઞાનનો લાભ આ યોજનાના દરેક તમકકે આપ્યો છે આ યોજના થી ૩૬ લાખ એકર જમીનને પાણી મળતું રહેશે, અને તેનાથી અનાજના ઉત્પાદનમાં ૧૨ લાખ ટન અને ખાંડના ઉત્પાદનમાં ૫૦ હજાર ટનનો વધારો થશે જેનું નાણાંપત્રી મૂલ્યાંકન એકસો કરોડ રૂપિયા થવા જાય છે કેમકાં પાણીથી ચાલના પાવરહાઉસમાં ચાર લાખ કિલોવોટ વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે

કૃષ્ણા જેવી જ અને તેવી જ સમૃદ્ધતાવાળી નર્મદા નદી છે નર્મદા ઉપર આ જ રીતે બધ બાંધીને બ્રહ્મદાનની તરમ ધરતીને પાણી આપી શકાય તેમ જી કમ્પના રજીપ્રદેશ સુધી પણ નર્મદાનું પાણી પહોંચાડી શકાય તેવી પણ એક મજુતરી છે કૃષ્ણા, ગોદાવરી કાવેરી સાથે નર્મદાનું નામ અચૂક લોકજીને આપીને જીવ રહે છે આજા એ રાખવાની રહે છે કે શુભરાતની નવી સુટાએલી સરકાર આ પ્રજને અશ્રિયતા આપવાનું ન જૂને

ખાતર છાંટવાની નવી શોધ

કાર્મિર રાજ્યે ખાતરના છાંટકાવની નવી રીત અખત્યાર કરી તે ખૂબ કામચાન નીવડી છે સામાન્ય રીતે દરેક રાસાયણિક ખાતરને ખેતરની ધૂળ સાથે મિશ્રિત કરવામાં આવે છે હવે જ્યાં પાણી કાં ખૂન ભરાઈ રહેતું હોય અથવા પાણીનો અભાવ હોય તેવા પ્રદેશમાં આ ખાતર છાંટકાવ મૂળ સુધી પહોંચતું નથી અને છાંટ પણ તેની સમ્રાદક સક્રિય દારૂ આ રસાયણ જેથી સક્રિય નથી આવ્યા કિસ્સા ઓમાં પાકના પાંચા ઉપર બહારથી ખાતર મિશ્રિત પાણીનો છાંટકાવ ધારી પરિણામ આપી શકે છે ઘઉંના પાક ઉપર આ અખતરો ગમે વોં કાર્મિરના રવિ દસિ દાપરા નિસ્તરમાં કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યાં ઘઉંનો પાક રાંટકા વધુ જીવંતો હતો જેકે ખાસ પ્રકારના વિમાનની મદદથી આવી રીતે છાંટકાવનું કાર્ય ઝડપથી અને મોટા વિસ્તારમાં થઈ શકે તે સિવાય પણ દૈનિક મજૂરો રોકીને પીઠ ઉપર મિશ્રણની કાંઈ રાખી, રેપરની મદદથી ખેતરોમાં

રાસાયણિક ખાતરનો છાંટકાવ ઉગતા પાકને નવું જીવન આપે છે સઘન ખાતરમાં નાઇટ્રોજન મેળવવા યુરિયા ક્રીમ સાધન છે અને તે પાણીમાં એકદમ લાગી જાય છે તેનાથી પાકને અથવા છાંટને કાર્બ જ નુકસાન થતું નથી અને તેના પીળા પડી ગયેલા પાદમાં લીલાકુન્નર બનાવી દે છે આ ખાતરથી એકર દીઠ ૯૦ થી ૧૦૦ રૂપિયાનો ફાયદો ખેડૂતને થાય છે હરિયાણા કાંતિના જે અનેક પાસા છે તેમાં ખાતરના વિધિવિધ ઉપરોક્તો સમાવેશ પણ થઈ જાય છે, અને તેમાં પણ ખાતરનો ઉપયોગ ખેતી માટે આતરિક તેમજ બાહ્ય રીતે થવાની તરકીબો શોધાણી છે તેનાથી ભારત જેવા જુદા જુદા રાજ્યોમાં કિલ આબોહવાવાળા દેશ માટે એક નવી દિશા ખૂને છે આજે ખાતરની માંગ એટલી વધી રહી છે કે તેને પહોંચી વળાતું નથી નવાં કારખાનાઓ ઝડપેરે જાણ થઈ રહ્યા છે તોપણ પરિસ્થિતિ સુધરતા ધરેલાં લાંબા સમય નેપ્રસે ચોથી યોજનામાં ખેતી અને તેની પેદાશો ઉપર દીક દીક બ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું છે આવી સ્થિતિમાં ખાતરના બાહ્ય છાંટકાવની શોધ કાંતિકારી, જરૂરી અને આનંદકારક ગણી શકાય

કેરળ રાજ્યમાં રામાધુન

કૃષ્ણ સપ્રદાય પશ્ચિમમાં જોર પકડતો જાય છે 'હરે રામ હરે કૃષ્ણ' ધૂન મ જો કુનિયામાં યેર ડેર હિસા ચર્ના જાય છે અમેરિકનો ગાથે મૂડો કરાવી પાછળ ચોટની, ગજો માળા રાખી કપાળે બસમ લગાવી, પિતાપર પહેરીને દોનક સાથે રામ ધૂન બોલના હોય છે ત્યારે ભારતના વતનીની આંખે દુન પ્રતિકૃત લાગે છે સેમ્યુઅલમાંથી રામસુદર બનેલા કૃષ્ણપ્રેમી પરદેશીઓ મોટો ફાયદો એકઠો કરી લડનામાં છ માગતું મદિર પગ બાંધી શકે છે

ત્યારે આપણે ત્યાં પણ કેરળ જેવા રાજ્યમાંથી આશ્ચર્યદ સમાચાર મળે છે સામા ધરીતે નક્કલ વાંદીઓની (લાગદાર), ખુનામગી તેમજ સામ્ય વાદીઓ પ્રેરિત તોફાનો અને હાનિઓની વાતો આ પ્રદેશમાંથી સાંજળવા કાન ટેવાયેલા છે ત્યારે ત્રિવે

દ્રમમાં અભેદાશ્રમોથી થી અભેદાનંદજી મહારાજ પ્રેરિત રામનામ પ્રચાર યાત્રા શહેરોના રાજમાર્ગ ઉપર નીકળે અને તેમાં સમાજના દરેક વર્ગના લોકો ખુશીથી જોડાય ત્યારે માનવાને કાગલુ રહે છે કે લોકો રાજકારણથી અને પાટલી અલવવાની પ્રક્રિયાથી વાજ આવી ગયા છે અને રામનામ દ્વારા ચિત્તની શાંતિ મેળવવા પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. રામનામની પ્રચાર યાત્રાએ કેરળના શહેરોના રાજમાર્ગ ઉપર નીકળે અને ત્યાંની શુદ્ધિજી પ્રજા તેને સ્વીકારી લે તેવું માનવાની દિશત કરનાર સ્વામીજીને લાખ લાખ ધન્યવાદ છે. નવાઇની વાત તો એ છે કે આવી યાત્રા મરજીદો પામેથી પસાર થઇ છે. ત્યારે મુસ્લીમોએ નીલાવી લીધી છે એટલું નહીં પણ કહ્યું છે કે “ખુદા અથવા ઇશ્વરના સ્તવન બોલતા લોકોનું સ્વપ્ન કાઢવું તે મોટી સિદ્ધિ છે કેમકે રાજકારણ અથવા ટ્રેડ યુનિયન સિવાય અન્ય કોઇ આવી દિશત કરી શકે નહીં.” સ્વામી અભેદાનંદજીની અભિલાષા એવી છે કે માત્ર કેળમાં જ નહીં, આખા દેશમાં રામનામ બોલના લોકોની પ્રમત-ફેરીઓ નીકાવી જોડાએ આપણે ઇશ્વરથી બહુ દૂર નીકળી ગયા છીએ. હવે તેની નજીક જવાની જરૂર છે. તો જ આ યુગમાં સાચી માનસિક શાંતિ અને સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થાય આ નવી પ્રવૃત્તિના સંચાલક શ્રી પી. અશોક કુમાર પ્રચાર યાત્રા કમિટિના કન્વીનર છે અને તેમનું મનનું છે કે ધણી મોટી સંખ્યામાં યુવાનો આમા જોડાશે કેમકે તેઓ રાજકારણની ધમાકથી તાસી શીક્યા છે. આવી યાત્રાઓમા ચાર ચાર હજાર જેટલી માનવબેઠની એકત્રિત થાય છે. તેમાં સરકારી કર્મચારીઓ, નિવાર્તાઓ, વેપારીઓ તેમજ મદિલાઓનો સમાવેશ થાય છે.

રાષ્ટ્રીયકરણનો વીમો

સામાન્ય વીમાનું રાષ્ટ્રીયકરણ કરવાની પરિસ્થિતિમાં શ્રી ફેર પડે છે તેનો અભ્યાસ કરવા રાષ્ટ્રીયકરણ પામેથી એ-કોની કામગીરી નિહાળવી જરૂરી છે. માત્ર રાષ્ટ્રીયકરણ કરવાથી કોઇ અનિષ્ટ મટી જવાનું નથી અથવા સરકારી તિમેરી તર થઇ જવાની

નથી બધો આધાર નવા માલિકોની લાયકાત, નિષ્ઠા, કાર્યશક્તિ અને પ્રમાણિતતા ઉપર રહેવો છે. ખાનગી ક્ષેત્ર અને જાહેર ક્ષેત્રની કામગીરીની સરખામણી ઉચિત ગણાશે. રેલ્વે અને ઇન્ડિયન એરલાઇન્સ અથવા એર - ઇન્ડિયાનો દાખલો ખસે યર્થ પડશે અત્યાર સુધી રેલ્વે નફો કરતી હતી તે હવે ખોટ કાતી થઇ છે તેવું જ એર લાઇન્સનું છે ત્યાં પણ ખોટ છે. યુજ-રાનના પોસ્ટ માર્કેટ જનરલે આ જ મંદિને અમરેવી ખાતે નવા મકાનનો ઉદ્ઘાટન વિધિ કરતાં કહ્યું હતું કે પોસ્ટ ખાતુ વર્ષ ૭૦ થી ૮૦ કરોડ રૂપિયાની ખોટ કરે છે. પોલાના જમી કારખાનાઓ દુર્ગાપુર, અને બીલાઇ તેમજ બોપાલનું હેવી ઇલેક્ટ્રીકલ કારખાનું આ બધાં ગેરવહીવટ અને દલતાયો માટે નામ-ચીન બન્યાં છે. જાહેરક્ષેત્રની કામગીરી વાલવાદ બોલતુ પડે તેવી નથી. એટલે સવાલ હવે મોટામા મોટા એ છે કે જેનું રાષ્ટ્રીયકરણ કરણ કરણ હોય તેનો વીમો ઉતરારી લેવો જરૂરી છે વીમાનું બંધે ગઈય કરણ કરણ. સાક્ષ મંત્રિસભા ચૂટણી પ્રતિનાનો તે એક ભાગ છે. પણ જે રિચારવા જેવો પ્રશ્ન અહીં મૂકયો છે તેની પણ વિચા-ણા થવી ઘટે છે. રાષ્ટ્રીયકરણનો વીમો નહીં ઉતાવળમાં આવે તો એ ઘેલછાનો ઉ-માદ કષ્ટદાયી નીવડશે.

સમૂહ લમો

આ વર્ષે સમૂહ લમોનું પ્રમાણ શહેરોમાં ઠીક રહ્યું હવે બધી યતિઓ આ દિશામાં વિચા-રતી થઇ ગઇ છે અને વ્યક્તિઓ પણ પ્રજ્ઞાનિકાના બંધનમાંથી બહાર નીકળવાનું પસંદ કરે છે. વળી પૈસાની દૃષ્ટિએ તો આમાં ફાયદો છે જ પણ લમ અંગે જે લાંબી કમીટ અને મહેમાનોને સાચવી લેવાની જવાબદારી જીભી થાય છે એટલું જ નહીં લમ પછી ઠીક ઠીક સમય સુધી કળા જીતરતી નથી તે પરિસ્થિતિનો સમૂહલમની પ્રજ્ઞાસિ દ્વારા અંત આવે છે. આજે તો એવું છે કે જેને ઘેર લમ હોય તે માણી શકવાની સ્થિતિમાં રહેતો જ નથી. તેના માથા ઉપર બોજ લટકતો હોય છે. અને કન્યાવાળાના માથા ઉપર તો તલવાર લટકતી હોય

લોભને આંખો હોતી નથી

અગાત

ગામની બહાર એક વડું જાડ હતું વડની પાસે નાનું ગણપતિનું મંદિર હતું ગામના બીજા એકે મંદિર હતું નહિ એટલે બધા લોકો ગણપતિના મંદિરમાં પૂજા કરવા આવતા ગામના એક ખૂન મરીબ બિખારી રહેતો હતો એ બીખ માગી યુગ રાન આવતો નાનું અમરનું ગામ એટલે એને બીખ કેટલી મળે નાઈલાજ થઈ મંદિરના દરવાજા ઉપર મેસી બીખ માગવા લાગ્યા એણે વિચાર્યું 'અહીં ધાર્મિકોનેક ફર્શન કરવા આવશ્ય એટલે મારા પૂરતી બીખ તો મળી રહેશે'

બિખારી આખો દિવસ મંદિરના દરવાજે બેગી રહેતો કોઈને આવતાં જોઈ 'શિવ શિવ કરવા મઠી પડતા એ પ્રમાણે આખો દિવસ એ ગણપતિ અને ચ કરતું નામ લેતો સાંજ સુધીમાં એને મળતું એ-ચાર મૂળી અનાજ, થોડા ઘણાં ફાગૂન અને કોઈકવાર ચાર-છ પૈસા આટલી થોડી આવકમાંથી શા રીતે યુગરાન આવે ? બિખારી એકનો જીવ થોડો હતો ? એની હોકરીના યુગરાનની પછી એને ચિતા હતી એ હોકરીનું નામ કમલા હતું કમના બહુ હઠી અને ચતુર હોકરી હતી પરંતુ હઠાપણુ ને ચતુરથી પેટની આમ થોડી દૂર ? પેટને તો ખાવાનું જાઈએ એટલે કમલા કોઈ કોઈવાર ખાના-લીવાની ચીજ માટે જીદ કરી એના બાપને ત્રાસ આપતી ત્યારે મિચારા મરીબ બિખારીનું દિલ ધવાતું એની આખામાં આસુ આવતાં, એ બાંહી ચિતામાં ફૂંચી જતો

ઉનાચના દિવસ હતો બપોરનો વખત ઉપર આકાશ અને નીચે ધરતી આમ જોડતાં હતા બધે સુમસામ હતું એવ વખતે ચકર-પાર્વતી લોકનાં સુખદુઃખ જોવા ધરતી ઉપર જીતવા ચલતા ચાલતા બને પેના ગામમાં આવ્યા ગણપતિના મંદિર પાસે નીકળ્યાં, એટલે બિખારીએ જળ શિવ જળ શિવ' જોરે રી કહેવા માંડ્યું

બિખારીની આ દસા જોઈ પાર્વતીનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું એમણે ચ કરને કહ્યું 'અરે ! આ બિખારીની તરફ તો જુઓ, બિચારો કેટલો દુખી છે ! જુઓ તો, કેટલા ભાવથી તમારું નામ બળે છે પણ તમે પથ્થર છો પથ્થર તમે આવાર સુધી મિચારા ઉપર દયા ન કરી એ સામગ્ર્ય હતું કે લોકો ઘણા પાપી ચક્ર મર્ષા છે હવે કોષ્ટ દેવતાની પૂજા નથી કરતું આનો દાખોના લેદ તમારું નામ જોનાનાં જોનાનાં મિચારાનાં કેટલા વર્ષો નીકળી ગયા તો પણ મિચારો પેટભર જોજન પામતો નથી જ્યારે દેવતા જ આટલી કષ્ટે બની જળ ત્યારે લોકો શા માટે દેવતાની પૂજા કરે ?'

મહાદેવને પાર્વતીની વાત મળી નહિ એમણે પાર્વતીને કહ્યું 'ખરી હકીકત જાણવા વગર તું લાચર કરે છે તું જાણી પણ નહિ ચક્રે, કારણ કે તારું હૃદય રહ્યું કેમજળ જવા દે એ વાત તું ચિતા ન કરે હમણાં જ તું એવો જ દોષરત કરુ છું કે આ બિખારીનું દુઃખ ટળી જાય'

આમ કહી મહાદેવ પાર્વતીની સાથે મંદિરમાં ગયા માનવિતાને આવેલાં જોઈ ગણપતિ જાતા થઈ ગયા અને પ્રેમપૂર્વક માનવિતાને પ્રણામ કર્યા મહાદેવજીએ ગણપતિને આશીર્વાદ આપી કહ્યું કે જો બેટા, આ બિખારી કેટલાં વર્ષોથી તારે દરવાજે બેઠો બેઠો માત્ર નામ જાપે છે, પણ તે એની ઉપર હજી કૃપા કરી નહિ હવે એવો કોષ્ટ ઉપાય કર કે જેથી એનું દુઃખ દૂર થાય'

ગણપતિએ હાથ જોડીને કહ્યું 'ઠીક ચિતાજી, સાત દિવસમાં એનું દુઃખ દૂર થશે એને કશેથી એક લાખ રૂપિયા મળી જશે'

એ વખતે એક વાણિયો મંદિરમાં પૂજા કરવા આ યો હતો એ બાતજીની પાછળ સતાપને મહા દેવજી અને ગણપતિની વાત સાંભળતો હતો એણે

વિચાર્યું: 'આ તો સારો લાગ આવ્યો. જ્યાં ચાવા-
કાથી કામ લઈ' તો સહેજમાં લાખ રૂપિયાનો માલિક
બનું એમ છું.' ખૂબ ખુશ થતો એ લિખારી પાસે ગયો.
લિખારીને આજ સુધીમાં કોઇએ પ્રજ્ઞામ કર્યા નહોતા.
કોઈ કહી પાસે બેઠું ન હતું. વાણિયાને જોઈ લિખારી-
રીને થયું કે એ કોઇ લંચોભોજી માણસ છે. મનમાં
ને મનમાં રાજ થઈ લિખારી બોલ્યો: 'લાઈ, તમે
મણી દવાગુ દેખાવ છો. લાલા, મારી પામે આવવાની
શી જરૂર પડી? તમને ખમર નહિ હોય કે હું' તો
એક લિખારી છું.'

વાણિયો હતો મતબખી. એટલે મોડી મોડી
વાત કરવા માંડ્યો. 'તમે લિખારી? કોણ કહે છે
કે તમે લિખારી છો? મને બરાબર ખમર છે, તમે
તો એક સિદ્ધ મહાત્મા છો તમારા દર્શનથી લોકોનાં
પાપ ટળે છે. રાજ આવો તો કંઈક કરું.'

લિખારી બોલ્યો: 'જે હોય તે કહો.'

'લખા, આખા દિવસમાં તમને કેટલી બીખ
મળે?'

'ભાઈ, મળી મળીને કેટલું મળે? પેટના ખાસ
પણ પૂરાતા નથી આસરે બેચાર મૂંડી આનાજ મળે,
કોઈવાર બેચાર પૈમા પણ મળે મહામહેનતે જેમતેમ
જિંદગી પસાર કરું છું.'

'રામ રામ! તમારા જેવા મહાત્માને આવું
દુઃખ? આ ગામના તે કંઈ લોકો છે? શું તમને
ચોડી પણ મદદ ન કરી શકે? તમે શી રીતે આ
સહન કરો છો? મને તો તમારી ઘણી દવા આવે
છે. મને એમ થાય છે કે જાણે તમારી સેના કરું.
પણ કહેનાં શરમ આવે છે.'

'તમે મને તી મદદ કરી શકો એમ છો?'
લિખારીએ પૂછ્યું.

'હે હે હે'! હસતાં હસતાં વાણિયો બોલ્યો.
'તમારી સેના કરવાનું માત્ર ગળું કેટલું? પરંતુ એક
વાત સાલજો. તમને સાત દિવસમાં જે કાંઈ મળે તે
મને આપજો. એના બદલામાં હું તમને સો રૂપિયા
આપીશ.'

સો રૂપિયા સાંભળતાં જ લિખારીની ખુશાલીને
પાર ન રહ્યો. એ મનમાં વિચારવા લાગ્યો: 'જો સો
રૂપિયા મળી ગયા તો તો ભવ નરી ગવા. અહીં તો
સાત આના પણ મળતાં નથી સો રૂપિયા જતાં
કરવા જેટલી મૂર્ખતા કોણ કરે?'

લિખારીને એની કમલા સાલરી. એ રૂપિયા
લઈ ઘેર જાય અને કમલા નારાજ થઈ જાય તો?
એની સલાહ પણ લેતી જેમણે મનમાં આમ વિચાર
આવતા જ એણે વાણિયાને કહ્યું 'તમે મારી ઉપર
મોટી રૂપા કરી આજે તો હું જવામ નહિ આપી
શકું. જરા વિચારી કાને કહીશ.'

જ્યારે વાણિયો ચાલ્યો ગયો ત્યારે લિખારીએ
કમલાને બોવારી સળંગી દમકાત કહી ચતુર કમના
તરત સમજી ગઈ કે લાજમાં કંઈક કાગુ છે એણે
પોતાના બાપને કહ્યું: 'વાણિયાની જાન દાદા, લાલા
લોખ વિના શાના લોટ? ચાલો, કાંઈ નહિ. કાને હું'
એની પામેથી બેઠ કઠારીશ. પણ તમે વચ્ચે બોલીને
બાજી બગાડતાં નહિ.'

આ બાજુ વાણિયાની રિયાત કહેાડી થઈ
એના દિલમાં ચટપટી, એટલે જોઈ આવે શાની?
જેમ તેમ રાત કાઢી અને સાર થયું-ના થયું-ત્યાં
વાણિયાના જીવમાં જીવ આવ્યો. હાથ મેા ધોઈ એ
સીધા પહોંચ્યો લિખારીની પાસે 'કેમ, શો વિચાર
કર્ષો તમે?'

કમલા વાણિયાનો સામનો કરવા તૈયાર જ
હતી વાણિયાની વાત સાંભળતા જ એ બોલી: 'જના,
સો રૂપિયામાં શું દહાડો વગેરે આપ્યો સરતો સોદો
ન થાય, માફ કરો' કમલાનો જવાબ લાભળી
વાણિયા ઉપર જાણે વીજળી પડી પણ લાખ રૂપિ-
યાની લાલચ કંઈ જેરી તેરી હતી? એ બસો રૂપિયા
આપવા તૈયાર થયો હવે તો કમલાનો વહેમ વધારે
દઢ થયો એ સમજી ગઈ કે વાણિયો જરૂર કોઈ
મોટા લાભને ખાતર બધો રૂપિયા આપવા તૈયાર થયો
છે. એ બોલી - 'શોકુજી, આપ્યો સરતો સોદો કયા
સાંભળ્યો છે? સો, હજાર, બે હજારની શી વિચાર?
તમે તો લાખનો માલ કોડીને લાવે ખરીદવા નીક-
ળ્યા છો.'

આ સાંભળી વાણિયો ગભરાયો. પરંતુ એણે પોતાના પ્રયત્ન છાડ્યા નહિ. દોલથી એ આંધળો બન્યો હતો. એને લોખંડુ બૂન વળગ્યું હતું. સો, બસો, કરતાં એ પચાસ હજાર આપવા તૈયાર થયો. હવે કમલાને થયું, ‘આટલા રૂપિયા કંઈ નાની રકમ ન કહેવાય. ઘર ખેડાં આપેલો લાભ જતો ન કરવો નેઈએ.’ એણે વાણિયાને કહ્યું : ‘સોદો મંજૂર, પણ એક શરત, રૂપિયા હમણાં જ ભેળી દો.’

આ શરત મંજૂર રાખવામાં વાણિયાને ક્યાં વધો હતો? એ રાજ થતો. થતો ઘેર ગયો. એ વિચારવા લાગ્યો : પચાસ હજાર રૂપિયા આપી એક લાખ લેવામાં શો વધો? માત્ર સાત દિવસમાં શેકડા પચાસ હજારનો લાભ! આહા, મારા નસીબનો સિતારો શું ચમકે છે? ઘેર આવીને તરત બિખારીને પચાસ હજાર રૂપિયા આપી દીધાં.

હવે વાણિયો રોજ બિખારીની પાસે આવતો. એની આખા દિવસની મજેલી બીખ એ ઘેર લઇ જતો. આ પ્રમાણે છ દિવસ પસાર થઈ ગયા. વાણિયાને દિલમાં ગમરાટ થવા માંડ્યો. સાતમે દિવસે વળી ગણપતિના મંદિરમાં આવ્યો. એણે મહાદેવ-પાવંતીને મંદિરમાં પધારેલાં ભોંયાં બીંતની સાથે કાન રાખી એ વાતચીત સાંભળવા લાગ્યો. પણ આ

શું? એનો કાન બીંતની સાથે ચોટી ગયો. એણે કાન આપ તેમ ખૂન એવો પણ કાન ઉખડે શાનો? ત્યારે એ જમણા હાથની મદદ લઇ, કાન ઉખેડવા મહેનત કરી. આ શું? હાથ પણ બીંત સાથે ચોટી ગયો!

આ બાણુ મહાદેવજીએ ગણપતિને પૂછ્યું : ‘ખેટા, બિખારીનો કંઈ બંદોબસ્ત કર્યો?’ ગણપતિ બોલ્યા : ‘હાજી, પચાસ હજાર રૂપિયા તો એને મળી ગયાં છે. બાકીના પૈસા માટે વાણિયાને બીંત સાથે ચોટાટી દીધો છે. આ વાણિયો મહાભોભી અને કંજૂસ છે. એણે ગરીબના એકના ચાર લાખ લઇ બંદોબસ્ત છે ગરીબનાં બચ્ચાં બૂંછે મરી ગયાં તો પણ એને ચારમણા રૂપિયા વસૂલ કરતાં દિલમાં જરાએ વસવસો ન થયો. એ પ્રમાણે એણે લાખ રૂપિયા તિનેરીમાં એકઠાં કર્યાં. ગરીબની આંતરડી કંજાવી એ કદી સુખી ન થાય. હવે ભયાં સુખી એ બિખારીને બાકીના પચાસ હજાર આપશે નહિ, ત્યાં સુધી એ જીતને એટિયો રહેશે.’

ગણપતિની વાત સાંભળી વાણિયાએ પોતાનું માથું ટૂટ્યું. આંખમાં આંસુ ઊભરાવા લાગ્યાં. ભયારે ઘેરથી પચાસ હજાર રૂપિયા મંગાવી બિખારીને આપ્યાં ત્યારે એ બીંતથી છૂટયો.

*

એમ કહેવું કે નરસાનો સ્વામી ઇશ્વર છે એ કાનને કઠોર લાગે છે. પણ જો એ સારાનો સ્વામી હોય તો નરસાનો પણ એ જ. શવણે અનહદ શક્તિ બતાવી એ પણ ઇશ્વરે બતાવવા દીધી તો જ ના? મારી દૃષ્ટિએ આ બધી તકલીફનું મૂળ ઈશ્વરતત્વ ન સમજવામાં છે. ઇશ્વર કંઈ પુરુષ નથી, વ્યક્તિ નથી, એને વિશે કાંઈ વિશેષણ લાગુ પાડી શકાય એમ નથી, ઇશ્વર એ પોતે જ કાયદો, કાયદાકાર અને કાજ છે. એવું આપણે જગતમાં સુસંગત રીતે જોતા નથી, પણ ભયારે એવું કેાઈ મનુષ્ય કરે છે તે વખતે આપણે એને થકેનશાહ નીરો (ચેતાન) તરીકે જોઈએ છીએ. જેને આપણે ઇશ્વર તરીકે પૂજીએ છીએ તેને સારુ તો એ સ્થિતિ શોભતી છે એટલું જ નહિ પણ વાસ્તાવિક રીતે એ સ્થિતિ છે.

*

—માંધીજી

અણનીને ગરુડની પાંખો અને ઘૂંચડની આંખો હોય છે.

મેડમ બોર્નેએ તારનું કવર ફાડ્યું અને તાર કાઢીને વારંવારે 'આજ રાત્રે નહિ ! બીમાર લક્ષણ'

'ભારે અજબની વાત છે' એ બોલી 'બીમાર છે એ બહાનાનો અર્થ ? મેં ખાવાની વસ્તુઓ બનાવી છે એનું શું ?'

'આપુ આપણને જ થાય છે' મિસ્ટર બોર્ને બોલ્યા મેડમ બોર્નેને એક તરફથી સૂચી 'હવે તો મને એક જ માર્ગ દેખાય છે કાલે નોકો દ પતી આવવાનાં છે - એમને આ કેક આપી દેશુ. કાલ સુધી તો એ તાજ રહેશે'

પણ બીજા દિવસે એ ભત્તી સળગાવી રહી હતી ત્યાર એને બીજે તાર મળ્યો. 'આવી શકાય તેમ નથી મારું કરજે નોકો.'

'આની પાછળ કંઈક થાય જ લાગે છે' મેડમ બોર્નેએ પોતાની અકળામણ અને પોતાનો ગુસ્સો પ્રગટ કરતાં કહ્યું 'અત્યારે નવ વાગે તેઓ આપણને ખબર આપે છે કેટલા વિચિત્ર છે આ લોકો ! તમે હસો છો, પણ આ કેક સાથે નકામી બની જશે'

'આપણે કાલે એને લય વખતે ખાઈ જઈશું'

'તમને એમ લાગે છે કે મેં આપણા લોકો માટે આ કેક ખરીદ કરી હતી ?'

'નહિ, ખિલકુલ નહિ પણ હવે આપણે કરી પણ શકીએ તેમ છીએ ?' મિ બોર્નેએ કહ્યું

'બહુ સાડુ આપણે આપણા પૈસા આમ જ ઉડાવી દેશું.'

ઘરની માલિકી બેઠાવાઈ રાત્રે એને સારી રીતે ઊંઘ પણ ન આવી

બીજા દિવસે લય વખતે નોકરાણીએ કેક ટેબલ પર રાખી દીધી કેકમાં લોટો ખાડો પડ્યો હતો કોમ પોયુ થઈ ગયું હતું અને કેકના ખૂણા જરા પીચળો

જણા હતા મિ બોર્નેએ આ જોયું પણ કંઈ બોલ્યા નહિ મેડમ કેક કાપવા લાગી. કેકને સરખા હિસ્સામાં વહેંચતા એ બોલી તમારી નજર મોટા હિસ્સા પર છે' એણે પતિની પ્લેટમાં કેકનો અર્ધો હિસ્સો કાઢીને આપ્યો અને કહ્યું 'ખાઓ'

મિસ્ટર બોર્નેએ પીચળેલી કીમની એક સમથી થોડામાં મૂકી, પણ કીમને તેઓ ગળે ઊતારી શક્યા નહિ. એમણે મજાક કરતાં હોય એમ કહ્યું 'મને લાગે છે કે આ લોહી ખાતી થઈ ગઈ છે'

'જો તો સારું ભાગ છે' - મેડમ બોલી 'તમને શું ગમે છે એ જ મને તો સમજતું નથી'

મિ બોર્નેએ કહ્યું 'જરા તું ચાખી જો'

'તમે કહેા તો એક નહિ, બે ચમચી ચાખી જોજો,' એમ કહીને મેડમ બોર્નેએ જટજટ બે ચમચી થોડાં નાખી દીધી અને કહ્યું 'કેક ખરાબ નથી થઈ જરા વધુ પાકી ગઈ છે'

પણ એ પછી એમણે કેક ખાધી નહિ મેડમ બોર્નેની આંખમાં આંસુ ભરાઈ રહ્યા હતા ત્યાં મિ બોર્નેને એક વાત સૂચી

'હાંબળ, તે ઘણા દિવસથી કુલીને કંઈ આખું નથી એટલે એ કામમાં પણ બહુ ખાન આપેતા નથી આ કેક આપણે ખાવાને બદલે એને આપી દઈએ તો કેમ ? આપણે ખાવા માટે તો આખી જિંદગી પસી છે'

'તમે તમારો હિસ્સો તો ચાખી લો' એમ કહી મેડમ બોર્નેએ કુલીને બોલાવ્યો અને કંકની પ્રથસા કરતાં એમણે કહ્યું આ કેક અમે તને આપીએ છીએ'

કુલીએ કેકની તરફ લોહી વાર જોઈને કહ્યું

'પણ એમાં ઈંડા હશે ને ?'

'ચાકસ મિ બોર્નેએ કહ્યું 'ઈંડા વિના તો સારી કેક બને જ નહિ'

‘તો તો હું લઈ ચક્રીય નહિ, ઈંડાં મને નથી ખાવતા’

‘પણ તારી પત્ની ખાશે ?’

‘મારી પત્ની પણ મારી માફક ઈંડાં પસંદ કરતી નથી. એટલા માટે જ અમારા લગ્ન થઈ શક્યા.’

‘તારા બાળકોને આપ જો.’

‘ઓ મેડમ, મોટા છેકરો છે એ બીમાર છે અને નાનો તો હજુ ખાતા જ શીખ્યો નથી.’

‘જવા દો.’ મિ. બોર્નેએ કુલીને પૂઠારતા હોય એમ કહ્યું :

હજુ સુધી મેડમ બોર્નેનો ગુસ્સો શાંત નહોતો થયો. એની નાની જોરથી ચાલી રહી હતી. મિ. બોર્ને પોતાના ડેકાની બાજુ નજરે જોઈ રહ્યા હતા, ત્યાં મેડમ બોર્નેને કંઈક યાદ આવ્યું અને ‘આપણે પણ કેટલા દુષ્ટ છીએ.’ એમ કહીને ઘંટડીનું મટન દબાવ્યું.

‘લુજી-’ મેડમ બોર્નેએ કહ્યું : ‘આને ખાઈ જા. તારી કાલની પનીર ખચી જશે.’

લુજી કેકને લઈ ગઈ.

‘જરેબર એ આ કેક ખાઈ જશે ? હું જરા એ જોવા માગુ છું.’

‘મને કંઈ વિશ્વાસ નથી બેસતો’ મિ. બોર્નેએ કહ્યું : ‘એ એટલી બેચક્રી નથી. એના પર પણ

પેરિસની હવે થોડી અસર પડી છે.’

‘હું જાણું છું. જ્યારથી એના પર દયા કરી એને આપણે એક વાર સર્કસમાં લઈ ગયા ત્યારથી એ કામચોર થઈ ગઈ છે.’

કેકનું યું’ થાય છે એ જોવા મેડમ બોર્ને’ થોડી વાર પછી રસોડામાં ગઈ. એ પાછી ફરી ત્યારે ગુસ્સામાં એ દાંત કચકચાવી રહી હતી.

‘કેકની ચી હાલત થઈ હશે એની કંપના કરો.’

મિ. બોર્ને સ્વયં પ્રશ્ન ચિહ્ન હોય એવી રીતે ખુરશીમાં બેસી ગયા.

‘હું’ તો ધમધમ થઈ જઈશ. કચરાની ટોપલીમાં એણે કેક નાખી દીધો, બહુ થયું હવે તો. આવા હીન લોકો માટે તમે ત્યાજ કરો. એમને ગટરમાંથી બહાર કાઢો, થયું બદલાયાં એ કહે છે : ‘મેડમ, હું’ તમારી સરેલી કેક ખાવા નથી આવી.’

થોડીવાર મેડમ બોર્ને એની પૂણભરી વાહી બેલતી રહી. પછી કહ્યું : ‘માત્ર આઠ દિવસની નોટિસ એને આપી દેવી છે. હું તો ભસ એને કાઢી જ ચૂકીશ.’ મેડમ બોર્નેના કાન લાલચોળ થઈ ગયા હતા, મરતકમાં ગુરેલાની આગ બળતી હતી અને ચહેરો કોપથી કાળો થતો થઈ ગયો હતો.

*

એક દેખાને કહ્યું : ‘છેલ્લા પચીસ વરસથી હું ગાડી ચલાવું છું-પણ કદી કેઈ ઉતારુને, રહસ્યારીને કે થોડાને મેં ક્યારેય ઇન્ટ પહોંચાડી નથી.’ એણે એનું રહસ્ય પ્રગટ કરતાં કહ્યું : ‘હું લગભગ હંમેશા મારા હાથમાં રાખું છું- અને એક ફાળુ પણ થોડાને મુક્ત મેદાન આપતો નથી.’

આ વાત સાંભળતા જ ત્યાં હાજર રહેલાં એક મહાત્માએ તેના ચરણરૂપર શ્રી કર્યા. સૌ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા ત્યારે એ મહાત્માએ ખુલાસો કર્યો : ‘અસ્તિત્વની ગાડીને અકસ્માત વિના હજાર સુધી પહોંચાડવાનો માર્ગ એણે મને સીધો છે. વાસનાના અશ્વોની લગભગ આપણા હાથ-માંથી દીલી ન પડે તો આપણે ક્યારેય પરાજય નહિ પામીએ.’

ઉઘાનના દરેના ખૂણામાં એક વિરહિણી સ્ત્રી રાતદિનસના ઉઝાગરા કરીને માટીની મૂર્તિ તૈયાર કરી રહી છે : જે માણસની રમ્ભિને એક વખત એના ચિત્ત પર રપટ હતી એ આજે એટલી રપટ નથી રહી, એટલે એ મૂર્તિની આકૃતિને જેમ જેમ સંપૂર્ણ બનાવવાનો પ્રયત્ન તે કરે છે તેમ તેમ તેના વધારે ને વધારે ફેર પડતો જાય છે યુવતીની શરમની સીમા નથી, એની આંખમાંથી આંસુ ચાલ્યાં જાય છે,

હવે એ મૂર્તિને સંપૂર્ણ બનાવવાને પ્રયત્ન નથી કરતી એ અપૂર્ણ મૂર્તિને વેદીપર શણગારીને રાખે છે એની પાસે એ એકસોએક ફલનો અર્ધાં ફરે છે સુગંધી તેલનો દીપક પ્રગલ્ભ છે એ દીપક જ્વાળાનો છે, એ તેલ આત્મ ત મૂલ્યવાન છે.

ધીમે ધીમે પૂજની સામગ્રી વધતી જાય છે, ફૂંદળો વધનાં જાય છે વસાવ કારો વધનાં જાય છે અને આ બધું એટલી હદ સુધી વધી જાય છે કે હવે તો મૂર્તિને પક્ષ જોઈ શકાતી નથી બાળકોનું એક ટોળું રમતુ રમતું એની પાસે આવે છે એ બાળક કહે છે ‘અમે રમશું, અમારે રમવું છે’ યુવતી પૂકે છે ‘ક્યાં રમશો ?’ બાળક કહે છે ‘અહીં આ, આ વેદી પામે, તમે મૂર્તિને શણગારીને રાખી છે ત્યાં’ યુવતી કહે છે ‘ના, ત્યાં કોઈથી રમાય નહિ.’ બીજો બાળક કહે છે ‘અમારે ફૂલો ચૂંટવા છે’ યુવતી કહે છે ‘ફૂલ ક્યાં છે ?’ બાળક કહે ‘આ વેદી પામેના નકુલ વૃક્ષ ઉપરથી અમે ફૂલો ચૂંટીશું’ ‘ના એ ફૂલોને કોઈથી ખાઈ શકાય નહિ,’ યુવતી બોલી ત્રીજો એક બાળક આવીને કહે છે ‘દીવો ફરીને બને રસ્તા બતાવી જાયો ને, હું ભૂનો પડ્યો છું’ યુવતી પૂકે છે, ‘દીવો ક્યાં છે ?’ બાળક કહે છે ‘આ વેદી પર તમે જે પ્રગલ્ભ થો છો તે’ યુવતી કહે છે ‘ના, એ દીપક ત્યાંથી ખસેડી શકાય નહિ’

આવી રીતે બાળકોનું એક ટોળું ચાલ્યું જાય છે, વળી બીજું ટોળું આવે છે યુવતી આ બાળકોના નિર્દોષ હાસ્ય કહરવ અને ગમગમત જોઈને થોડીવાર એક મીઠી વિસ્મૃતિમાં લીન થઈ જાય છે, અને પગી ભાનમાં આવે છે, ત્યારે શરમાઈ જાય છે અને એની આંખમાંથી આંસુ વહેતા મડિ છે

મેળાના દિનનો પાસે આવે છે, પાડોલી છુટ્ટો આવીને કહે છે ‘કેમ જોગ, તું મેળા જોવા નહિ જાય ?’ યુવતી કહે છે, ‘ના મારે ક્યાય જવું નથી’ એની બહેનપણી તારા આવીને કહે છે ‘આત, મેળા જોવા જઈએ—જો તો કેટલા બધા લોકો મેળામાં જાય છે ?’ યુવતી કહે છે, ‘ના મારે નથી આવવું’ એક સાદ નાનું બાળક આવીને કહે છે કે ‘મને આગળીએ વગાડીને મેળા જોવા લઈ જાયો ને ?’ યુવતી કહે છે ‘ના, હું આવી શકું નહિ, અહીં જો મારી પૂજા છે પૂજા પડતી મૂર્તિને મારાથી કેમ આવી શકાય ?’

રાતે ઊંઘમાં વેળી યુવતી સમુદ્રગર્જન જોવા ધીરગભીર અનાજ સાંભરે છે, અને સવારે ત્યારે જાય છે ત્યારે યાત્રીઓના માનમાં પંખીઓનું માન ફૂળી મધુ છે, એ જૂએ છે કે દેશ-પરદેશનાં લોકો જૂઠાં જૂઠાં પ્રકારના ને રમઝેર ગી વસો ધારણ કરીને મેળા જોવા માટે ટોળાબધ રીતે ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા છે એ આખું ચે દસ જોઈને એને મનમાં થાય છે, ‘આ શું મારે પક્ષ જવું પડ્યો ?’

પક્ષ એના અંતરમાંથી એક બીજો અનાજ આવે છે, કે ‘ના, તું જઈ શકે નહિ અહીં આજ તારી પૂજા છે’ જીવિને દોડતી એ વેદી તરફ જાય છે, અને ત્યાં જઈને જૂએ છે તો એના આશ્ચર્યનો પાર રહેતો નથી જૂએ છે કે વેદી ઉપરથી રસ્તા ચાલ જાયો છે અને એ રસ્તા પગથી લોકોના ટોળા અવિરતપણે ચાલ્યાં જાય

એના મનમાં એક પ્રશ્ન થાય છે કે 'આ વેદી પર મારા મનોરથની મૂર્તિ કેવે મેં જેને સજ્જારીને રાખ્યો હતો એ ક્યાં?' એના બાતરમાંથી જવાબ મળે છે કે 'આ બધાં ધાત્રાગુઓ આત્મા જાય છે એમની વચ્ચે'

એજ વખતે એક બાબત આવીને કહે છે કે

મને, મેળા જોવા લાગે જશે?'' યુવતીએ કહ્યું : 'હા, તને લાઇ જશ' એટલું કહીને બાળકને અગાળીને વગાડીને એ મેળા જોવા ચાલતી થઇ અને એક વખત જે મણસને એ પોતાની રમૂતિમાંથી પણ ખોઇ બેઠી હતી તે માણસને આ અનંત શાન્તિમાંના સમયમાં જોઇને એણે પાછો મેળોયો, અને રમરૂતિનાં મન બધનમાંથી એણે મુક્તિ મેળવી,

*

અમુખના હાથ જગન્નાથ !

એકવાર મજાલા ટોલ્સટોય પોતાના જ જવાની એસરીમાં મેમી વાચના હતા ત્યાં એક યુવકે આવી દ્યારે રવરે કહ્યું, 'હું ખૂબ જ ગરીબ છું' તમારી મદદ મેળવવા આપ્યો છું'

ટોલ્સટોયે યુવકને નખથી લીખ સુધી જોઈ લઈયા હજી તો યુવાની કુટતી હતી 'શું તું ખૂબ જ ગરીબ છે? તારી પાંચે કશું જ નથી? ટોલ્સટોયે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું

'એક ફૂટી બદામ પણ નથી' યુવકે એક લાગો નિસામાં નાખ્યો

'જો મારા એક મિત્ર છે તે આપો ખરીદાતો ૫ રૂા રૂા છે મેં આપના વીસ હજાર રૂપિયા આપશે, તું તારી આપો વેચી નાખ

'આપો' યુવકે ટોલ્સટોય આગળ કંઈ જોને તે પોતા મેમી હાથે 'ફીક, આપો વેચવાની તારી ઇચ્છા ન હોય તો કંઈ નહીં, તું તારા હાથ વેચી દે એ એમાંથી સુદર મળતી દવાઓ બનાવશે તને એ બદલ આવીસ હજાર રૂપિયા મળશે તારી હાથ વેચવાની ઇચ્છા છે?'

યુવકે જોન રહ્યો

'ફીક, એ પછ પછ ખરીદી શકશે પચાસ હજાર રૂપિયા માત્ર તને બને પચાસ જ મળશે'

યુવકથી હવે ન રહેવાય તે જોવી હાથે 'ઓહ! તમેય ખસ હાં આતુ તે કંઈ વેચાતુ હતો !

'જાના માણસ! સાચું કહું છું પૈસાદાર થતુ હોય તો એક હજી રરતો છે તારું આપુ સરીર વેચી નાખ લાખ એક રૂપિયા જોટની રકમ તો મારો મિત્ર સહેલાઈથી તને આપી શકશે'

'એ ના જને એક લાખ શું આખી દુનિયાનું ધન અને આપે તો પ ન વેચું'

ટોલ્સટોયે હસીને કહ્યું 'જો માણસ એક લાખ રૂપિયા લઇને પોતાનું સરીર વેચી શકે તેમ નથી, ને એમ કહે કે મારી પાસે ફૂટી બદામ પણ નથી, એ તો મારે હસતા જોવી વાન છે મિત્ર! આ હાથ, આપો, એતનવતુ સરીર એ બધું ધનના છૂપા મળના સમુ છે પરિશ્રમ કરવા માઝ નિરાશાને ખ ખેરી નાખ, સોનું રૂપ તો શું વિસાતમા છે? ચાહો સરજ પછ તારા હાથમાં આવીને પડશે'

માટી મરી બચ એ પહેલાં-

રતિલાલ 'અનિલ'

મારા એ મિત્ર ખરેખર ઇચ્છી દતો. મિત્ર માટે પણ ઇચ્છી અને અમિત્ર માટે પણ ઇચ્છી! કારણ કે એ ખુદ પોતાને માટે પણ ઇચ્છી હતો !

આનો મને લાગે છે કે, આ બાળકો અને એકાદિવાસી સંત સિવાય પોતાને માટે સરળ બનવાનું બીજાઓને કેટલું દુષ્કર છે ! બાળકો અને એકાદિવાસી પોતાને માટે સરળ છે એટલે જ સૌને માટે સરળ છે !

મારા એ મિત્ર માટે બધું આખું જગત સદૃશ અને સરળ હતું ! એ સદૃશપણે બધી વાતમાં રસ લઇ શકતો. પોતાના બહુપરમા, બહુતરના વિષયમાં, વિષયો શીખવાના અધ્યાપકોમાં, ખ્યાન ખેતરમાં અને નહીં ખ્યાન ખેતરમાં વિદ્યાર્થીઓમાં એ એને રસ ! અને છતાં કદી વાતનું વળગણ નહીં. કવિતામાં રસ લઇ શકતો અને અખગારમાં આવેલી કોતુક જગાડતી વિચિત્ર મહેરખખરમાં એ રસ લઇ શકતો. એ અસામાન્યપણે સરળ હતો. અને છતાં એની છાપ એક તંદુરસ્ત મનના સ્વસ્થ આત્મસ તરીકેની જ પડતી. એ નિષ્પાક્ષપણે કહી શકતો અને માદગી વખતે સ્વસ્થતા શુભ, શાંતિ, અખરિતા શુભાખ્યા વિના સદૃશ પણ રહી શકતો. બહુ વહેંચે માદગી-માંથી છાપી જતો. એ માદગી આદાર-વિદારના કોષ બૂનને કાઢે, રોવાનુ ગોની કરતો ત્યારે સદૃશપણે સીકારતો અને 'એવું દને ગણે કદુ, એવી કોષ મનીષ પ્રતિષ્ઠા કર્યા વિના એવી બૂનથી સદૃશપણે દૂર રહેતો.

સ્વત્રાપનો અમીર અને વિચારે પવુ અમીર હતો. વિશ્વસીની મર્યાદાએ સદૃશપણે પ્રવેશતો, અને કયા દુરામદી પ્રતિપાદન વિના એમાંથી બહાર પણ આવી જતો.

એને તો કોષ પોતાથી સદૃશપણે ચઇ શકતું (નોકો ભને એને અધર કહેવા હોય) એનું કામ કર-

વાની ઇચ્છા હતી. પણ વસ્તીલોના અતિપ્રયામે અને ભારે 'પહેલ'ને પરિણામે ભવિષ્ય પછી બહુ ભાંચી કહેવાય એવી જવાબદારીવાળી જગ્યા મળી મધ, એને માટે એ કામ પણ સદૃશ જ હતું. પણ તંત્રની બહિષ્કારી જ એ કે જે ઇચ્છી હોય તેને મુશ્કેલ બનાવી દેવું ! જે એક વ્યવસ્થાના ચોકડામાં પ્રવેશ્યો હતો અને કામ કરવું સરળ હતું પણ ચોકડાની મર્યાદામાં રહીને મનને ભળવાના પ્રયત્નોમાં સળગી રહેવાનું અધર હતું છતાં એણે મધામધ્ય કરી જોવાનો નિશ્ચય કર્યો. કુદબીઓ બહુ પુણ્ય હતા. કેમ કે જવાબદારીવાળી જગ્યાનો પ્રત્યક્ષ ધણો હતો. એથી ખુદ કુદબીઓ મોઝો વધ્યો, અને કુદબીઓ પામે પણ ગણીના અભવવા લોકો આવવા લાગ્યા, પોતા-પોતાના કામે જ તો ! કુદબીઓને પણ એ ગમતું. એમનું મોહાનું, મોટા હોવાનું અસિમાન સંતોષાનું.

પણ અમારે મિત્રે માટે એ મિત્ર કોણ બહુ કેમ, 'સદૃશ' મટી ગયો. ભાગ્યે જ મગવાનું થાય. મળે ત્યારે સતત બીજી હોવાની શરિયાદ એના મોટે હોય જ ! અને કામ કરવા માટે નહીં, પણ 'ઇચ્છી' માંથી 'બીચી' બનવા માટે પથાર મળે છે - એટલે વિનોદ કરવા જેટલો એ હજી નિષ્પાક્ષ હતો. ધરે મળવા જઇએ ત્યારે પણ નિરાતિ વાન ન થાય. જરા વારમાં કોષનો ફેન આવે, નોકર આવે, ડાઉ મગવા આવે, એને કંઈ એકાએક યાદ આવી જાય, ઘરનાં બાણસો પણ વચ્ચે વચ્ચે આવે ને એને કંઈક યાદ કરાવે પુછે-એ અકળાય, વારમાં રસ લેવા પ્રવાન કરે અને વિશેષ પડે તો 'સોરી' કહીને દમી મે પડે.

પછી તો એની જાદવી ઘડી સંજવં છૂટવા જેવું જ થયું. એમાં પાંચ વર્ષ નીકળી મયા, અને એક દિવસ ભારે આશ્ચર્ય વચ્ચે મેં સમિત્ર્યુ કે એણે નોકરી છોડી દીધી છે ! એના બે ત્રણ દિવસ પછી એ જાતે જ મગવા આવ્યો. પહેલે જ પ્રશ્ન કર્યો, 'તે' નોકરી છોડી દીધી ?

‘હા, બીઝી થઈ ગયો હતો, હવે ફરી મારે ઇઝી થવું છે । હું ખુદ મારે માટે જ મુશ્કેલ થઈ ગયો હતો મારે માટે કશું જ સહજ કે સરળ રહ્યું નહોતું ।’ કોને મળતું કોણુ અને મળે, મારે ત્રી વાત કરવી, શેઠાં રસ લેવો, કર્મા જીવું, કયો આનંદ કરવો, કશી જ સ્વપ્ન તતા નહીં । મારા મોક્ષા પ્રમાણે જ મારાથી વાન થાય ।’ અચુક કેકાણે તો પત્ની સાથે જ જાણે વરધોઢિયા હોઈએ એમ બની કંનીને જવું પડે । મોટા સાહેબ આવે ત્યારે એમને વર રાગ સમજીને જાતે સાજનિયા થઈને એમની પાછળ ફરવાનું અને એમને રસ હોય એવી વાત કરવાની અને ગમતું હોય એ દેખાડવાનું ।

મારે માટે હું અરેરા નહીં, ફરજ ‘દુશ્કર’ થઈ ગયો અને નોકરી છોડી દીધી । કોઈ કોલેજના સામાન્ય લેકચરર તરીકે જોડવાનું મળે તોયે અને રજ નહીં થાય મારી શૈક્ષણિક યોગ્યતા તો એટલી છે જ જે કે, સમાઓને આથી બહુ માફુ લાગ્યું છે કેમ કે હવે એ ‘મોડા માણસનાં સગા’ મટી ગયાં છે મા-બાપ જીવ્યા ત્યાં સુધી નોકરી નિભાવી, એમને આધાત નહોતો આપવો એટલે હવે હું અને પોતાને જ વધારે આરાત આપના છુટ્છોતા નથી આટલા વર્ષ દુ મરી ગયો હતો હવે હું ધીરે ધીરે સજીવન થવા માગુ છું ।’

અને મને એ ગમ્યુ માત્રુ આશ્ચર્ય સ્થતી ગયું હું એ ‘બીઝી’ બની ગયેલા ‘ઈઝી’ માણસને ઓળખતો હતો અને લાગ્યું કે, આ માણસ પોતાને માટે પશુ ખોરાક ગયો હતો તે પાછો મગશી અને એના સ પકે’માં આનંદારને યે એ પાછો મગશી જોવાઈ ગયેનો તે મગશી

‘અતિ યત્ન’ માણસોના જુઠાથી એ ‘સર્જક વ્યક્તિતા’ના માણસોમાં આવી જાયો એ સાર’ છે હવે એ એના રસના વિવિધમાં એ સધન થશે બીઝી થવામા ઇનિલિન થઈ ગયો, હવે ઈઝી થઈને પોતાના ગુમાવેલા અસ્તિત્વનો એકેએક કળને પાછો મેળવી જીવનસથી વ્યક્તિત્વનો એક મોહામણે આકાર રચી એનું જીવન એક ચિત્ર બનશે. મિત્ર

કળાના આદેશનની ફેરવનું મિત્ર નહીં, બીઝી માણસના જીવનની અમૂર્ત કળાનું ચિત્ર નહીં’, પ્રગટ માણસના પ્રગટ જીવનનું સમગ્રય છતાં, મોનાલિસાના સ્મિતને સમજના પછી યે જોડે જોડે કશીક કડુણનો ભાવ જગરા કરે, મમે એવો અવસાદ થાય-એવું ચિત્ર બનશે

એ કહે ‘સાહેબ સયા પછી મારાં કપડાં મટીને મારા મુનિફોર્મ બની ગયો ! અને જોતા જ જોનારને લાગતું જોઈએ કે હું સાહેબ છું ।’ એવો ભારે કિંમતનો સદ પહેરવાનો ગરમીમાયે બૂટ-મેગ્ગ ખરા જ । ધમકાવવા માટે અગ્રેજી ભાષાનો ધાક સ્વીકારીને અગ્રેજીમાં જ બોલવાતું । ચાંપ દબાવને નિયેન લાષ્ટ્ર સળગે એમ હસવાનું ને ચાંપ દબાવને લાષ્ટ્ર ઓલવાય તેમ તરત ચહેરા ઓલવી નાખવાનો ।

“ કોઈની સાથે વાત કરતા કરતા ફેન કરવાનો ને ફેન કરતા કરતા વાત પશુ કરવાની । વચમાં હસવાનું યે ખરું થઈશ મારી પદાવળાને પશુ બોલાવવાનો ને ઇશારો કરીને ઓફર કરવાનો ।

‘વારુ જોઈશુ, મારા પ્યાનમાં જ છે કા, કા, કાળજીપૂર્વક જોઈશ, અનુકૂળતાએ મળજો ને ।’

(અનુકૂળતા હોય એ વર્ણી સાહેબ શેનો !)

‘ડીક, ડીક, શુ ચામ છે તે જોઈશ આવા તો કેટલાયે રડીમેઈડ શબ્દોના કટપીસ મે મોખી રાખેલા ।’

‘ઝાખેની ભાષા બોલું’, સાહેબનો ગચ્ચેશ પહેરુ, સાહેબ ફરી ચકે એવી જ મુખમેન્ટ કડું ! સમારભમા તારા જોવો મિત્ર મળી જાય અને સાથે ખીજા કિપાર્કમેન્ટના સાહેબ હોય એટલે તેની સાથે વાન પશુન થાય “ પેનો શુ ધારી લેશે ” એની ચિતા । એ સાહેબ જીએ નહીં એમ પેલા મિત્ર સામે જોઈને દસી લેવાનું-એટલે વાત પતી ।

અને આટ આટલા માણસો અને શ્રામાન અને સાહેબ કહે, માને-તા યે ખરેખર તો હું અને અમિત્ર જ અનુભવતો । કોઈની ઈર્ષ્યાનું પાત્ર તો કોઈની ખુશામતનું પાત્ર । કોઈની ઉપેક્ષાનું પાત્ર તો

કોઈના શરતી વહાલનું પાત્ર ! હું અકળાઈ ગયો !
મને લાગ્યું કે, હજી મારી માટીમાં છૂટા પડી ગયેલા
કણને નેડીને એક કરી શકે એવો થોડો રસ રહ્યો
છે ખરો, મારી માટી સાવ મરી ગઈ નથી, મારે
માત્ર એને સજીવન કરવાની છે, અને તે માટે મેં
નોકરી છોડી દીધી

‘તને ખમર છે ને કે, સહેરમાં પેની સોસા
યદી હવે છે ત્યાં પહેલા ખેતર હતું’ કંઈ કસનાળી
જમીન ! કેવો મનનખ પાક કિતરે ! ત્યાં સોસામટી
થવા લાગી કાચી માટીના માર્ગે વાહનોની દોડધમ
વધી ગઈ વાહનોના પેશાઓએ ખેતરની કસનાળા
માટીને કચડી કચડીને કસલીન કરી નાખી માટીને
મારીને ધૂળને છવતી કરી !’ સોસામટીમા રહેનારને
થયું કે લાવ ગુલામનો એક છોડ ઉછેરું ! એ પેલા
રસ્તાની ધૂળ લાવ્યા ને કૂડામાં નાખી ગુનાખની કવચ
રોપી પણ ગુલામનો છોડ ન ઉછરે ! તે ન ઉછરે,
છેવટે મરી ગયો મરેલી માટીમા શું જાગે ?

‘અતિવ્યસ્તાના કૂર ચકો મારી માટીને દળી
દળીને નિર્જીવ ધૂળ કરી નાખનાં હતા અને મારી
લાવ મરી જાય એવો મને ભય લાગ્યો અને મેં

નોકરી છોડી દીધી !

‘મારે અતિવ્યસ્તાનાં નહીં, “ સર્જક વ્યસ્તાના’
નેહએ છે ! વીટીમા નમ એસાડવા માટે એકધારે
કલાકોથી મથતો જાડિયો, નેકના ભર બપોરે એક
ધારે હળચાવતો ખેડૂત, કોઈ એક મદા, એક આકૃતિ,
ભાવ, સવેદન મૂર્ત કરવા માટે ચિત્ર પાછળ કલાકો મુધી
પીછી લઈને કામ કરતો ચિત્રકાર, કોઈ આકાર
ઉપસારવા મથતો શિલ્પી માનીચામા બાત ઉપસા
વવા મથતો વણકર, કાંઈ પ્રેરણાને ચબ્દદેહ, કાંઈપણ
આપવા કલાકો મુધી મથતો કવિ-એ લોકો અતિ
વ્યસ્ત છે, પણ એ વ્યસ્તતા સર્જકવ્યસ્તાતા છે
એ કશુંક સર્જે છે પણ આ સાહેમની, અધિકારીની,
રોકની, પ્રધાનશ્રીની અતિવ્યસ્તતા માટીને ધૂળ
ખનાવવાની વાઝશી અતિવ્યસ્તતા છે !’

—મને લાગ્યું કે મારી મરેલી માટી પણ ધીરે
ધીરે સજીવન થતી જાય છે હું એને બાળકની જેમ
બેટી પડ્યો ... કંવા મુધી અને એકનીમને બેટી
રહ્યાં.. મુઝા મુગા અને કશુંક ગુમાવેલું ફરી
મેળવતા હતા

જે માણસ આપેલું વચન પાળી ન શકે, એ માણસ કોઈ પાસેથી સાચું પામી
પણ ન શકે.

તમામ માણસની કલ્પના એ માની પડે તો આ દુનિયામા ધુમાડા નિવાય બીજી
કાંઈ નજરે પડે જ નહિ.

એક ૭૫૬૬ ઉપર બેસીને સાથે આ પીનારા મિત્રો ઘણા મળે છે પણ સાથે જોર પીનારો
મિત્ર તો કદાચ જિંદગીમાં એકાદ મળે, કદાચ

દુનાયામા કડો પવન-આશ્વાસન આપનારા મિત્ર જેવો, શિયાળામા તીખાએલા
માનવી જેવો અને ચોમાસામા જડમૂળથી ઉખેડીને ફેંકી દે એવો વાવાઝોડાં જેવો બનીને
આવે છે

એક વાદળું એટલે પાણીની ઝીણી ઝરમર, એ વાદળા એટલે ધોધમાર વરસાદ, અને
ત્રણ વાદળા એટલે જળપ્રલય.

ઐગણીસમી સદીનો યાત્રાળુ

છ ગાથી

કવિનું અતિ વિરલ અને સ્પૃહણીય ગિરદ પ્રાપ્ત કરવા છતાં નર્મદાશ કર નો યશ્વત્વજ તો તેનું પ્રજ્ઞાતભયું અને સામર્થ્યવાન ગદ્ય જ ફરફરી રાખવાનું તેણે રચેલી કવિતાનો સમૃદ્ધ નાનોત્સનો અને નિર્માલ્ય નથી તેમ જ તેમાં આવતા વિષયો મર્મદિત અને વધુનો નીરસ નથી તેની કેટલીક લીટીઓ તો ગુજરાતના પ્રેમીના હૈયા ઉપર સદાની કોતરાઈ રહેવાની આ બધું જ છતાં, જે નર્મદાશ કરના દર્શન આપણને તેના ગદ્યની દરેક કડિમાં થાય છે તે નર્મદાશ કર તેના પદમાં કવચિત જ દેખા દે છે આ ઉપરથી એમ માની નથી એસવાનું કે એનું પદ ફક્ત અને મિરછી તત્ત્વ વગરનું છે એનો જુરસો એનો સ્વદેશપ્રેમ એની આગ ટેક, એની ઊછળતી સુધારકશક્તિ, આ સર્વગાથી એનું પદ સુરપતિના ધનુષ જેમ સદાયે ઝળઝળા કરે છે છતાં પશુ તટસ્થ દષ્ટિએ વિચાર કરતા જણાય છે કે નર્મદાશ કરમાં કવિ કરતા ગદ્યરચામી સવિશેષ વિકસેલ છે

આ દેખીતા વિરોધાભાસને સમજવા તેના સમકાલીન ગુજરાતની ઐતિહાસિક અને સારકારિક બુદ્ધિશા તપાસવી જરૂરી છે નરસિંહથી શરૂ થયેલો ભક્તિએ પ્રગટાવેલો કાવ્યદીપ એ સમ્રાટવાળા હલ્લા હમીયા કવિ દયારામ સાથે નિર્વાણ પામે છે ૧૫૫ રામના અવસાન સાથે ગુજરાતી સાહિત્યનો કવિતા યુગ - નર્મદ અને દક્ષપત જેવા સમય કવયોના એની પર પડે અખંડિત રાખવાના કરેલા પ્રયત્નો છતાં - પૂરો થાય છે અને આપકસિન અખત્ર ગદ્ય, સૌથ વનો લ્યાગ કરી, પોતાના પગ ઉપર રિયર થવા સફળ પ્રયત્ન કરે છે ઐગણીસમી સદીનો ઉત્તરાર્ધ એટલે ગુજરાતી ગદ્યનો ઉદ્ભવકાળ દનપતનો કવિતા એ માનામેળથી અપકૃત સરલ ગદ્ય જ છે આ કથન થી એ સરકારમૂર્તિને સહેજ પશુ કિતારી પાડવાનો ઇરાદો નથી જે યુગમાં એ જન્મ્યા એ યુગ જ ખાસ કરીને પદ્યનો યુગ હતો દક્ષપતરામે કે નર્મદ

શ કરે કવિતા રચી, તે ગુપ્તતા વહેણીની પ્રતિફલ જઈ ને એટલે એમની કવિતામાં મઘના અગોનું અસ્તિત્વ અનિવાર્ય હતું અને મઘનું વધતું જતું પ્રાધાન્ય સહેજ વિચાર કરતાં સમજી શકાય તેવું છે તે વખતે અંગ્રેજ કેમવણીએ સહેજ સુલભ કરેલા પર સરકારીકયા ગુજરાત તલપાપક યજ્ઞરહુ હતું તેની દષ્ટિ સારાસારનો વિવેક કરવાની શક્તિ ગુમાવી ભેરી હતી નવા ઉગસમા જૂના પ્રકાશનું વિસ્મરણ થઈ ગયું હતું ફક્ત અને દેવ-દેવીઓની લીલા ગાઈ ગાઈને ગુજરાત યાત્રુ હતું સ્વાતંત્ર્ય માટે કહેલા છેલ્લા બીવણ અખતરામાં મળેલી નિમ્મળતાએ વિચાર કરતા માણસોની આંખો બધાકી ઠીધી હતી શુદ્ધિશાળીઓને મૂં બનાવી દીધા હતા આપણી ખામીઓ, આપણું ઉત્તરનાપણું અને આપણી નિર્વીર્યતા ઇસ ૧૮૫૭ ના વરસે જેટલા નિર્દયતાથી બધામાં પાસ્યા છે તેટલા કોઈ કાળે પડ્યા નથી આવા અવ્યુત, ઘડાળાયેલા અને વિકેટ માં ધિકાળે ગુજરાતમાં એક તેજસ્વી નક્ષત્ર ઉદય પામે છે પરસાહિત્યના સપકથી તેને સ્વભાશનું દારિદ્ર ૨૫૫ સમગ્રપ છે પરદેશીઓના ધુરુપાઈના પરિચયથી તેને સ્વખાધવોની નિર્વીર્યતાના પૂરેપૂરા દર્શન થાય છે નવીન દષ્ટિનિ દુઓના સર્વશ્ચરી જૂના દષ્ટિનિ દુઓમાં તેને અધ વહેમ અને જગતની ઝખી થાય છે વર્તમાન કે મા કિયતથી હત શ થયેનું તેનું મન પ્રાચીન ભૂતકાળની લખ્યતામાં આત્માસન સોરે છે, પરદેશીઓ સાથે ત અને તેના દેશીઓ કેમ સમીરવ બાબા રહી શકે સિદ્ધરાજ અને હેમાચાર્ય માધ અને પરશુરામનું ગુજરાત કેમ ફરી હતું તેનું પ્રતાપી થાય તેના ઉમ સ્વપ્નાઓ તેને સુખે રોટતો ખાવા કે નિરાતિ ઊંડવા દેતાં નથી તેના અતરમાં એક જ ધૂણી ધખ્યા કરે છે એ ધૂણીના અવિરત તાપમાં એ પોતાના અગત સ્વાર્થને મર્દાંગીથી હોમી દેવા રજાબર પશુ અચકા તો નથી

નર્મદાશંકર જેટલું સચુપ્તનું પ્રતિનિધિ બીજા કોઇ સાહિત્યકારે સાચવ્યું જાણ્યું નથી. નર્મદાશંકર એકલો સાહિત્યકાર નથી. તે તેના કરતાં કંઇક વિશેષ છે. તેણે સારકારિક અસૃષ્ટતા નથી કેળવી. તે તો લોકના દૈયા સાથે ઊછળે છે. નર્મદાશંકર એટલે ઓગણીસમી સદીના ગુજરાતનું સંપૂર્ણ પ્રતિનિધિ- જે જે વિચારો ગુજરાતે કર્યા, જે જે સ્વપ્નાઓ ગુજરાતે મેળ્યાં, જે જે દુઃખો ગુજરાતે સહન કર્યાં, જે જે સંસ્કારો ગુજરાતે ઝીલ્યાં તે તે બધાંનું નિર્મળ દૃષ્ટિએ અવલોકન કરવું હોય તો તો તેનો વિપુલ ગદ્યસંગ્રહ અવલોકો. કહક વિવેચનને તેના ગદ્યમાં સનાતન સાહિત્યનાં લક્ષણો કદાચ ઓળખાં નહિ જડે. નર્મદાશંકરે ત્રિકાષ્ઠાતીત સાહિત્ય સર્જવાનો પ્રયત્ન કર્યો જ નથી શુદ્ધ સાહિત્યની મેવા કરવાના એક માત્ર અને ઉદાત્ત આશયથી તેણે ધ્વજ કોષ દહાડો હાથમા નથી લીધી. કલમને તેણે પદ્મી દત્તી જનસેવાના નમ્ર કાર્ય માટે તેના ગદ્યને સાહિત્યની કસોટીએ ચગવવાની જરૂર નથી એનું લખાણુ ...

‘પ્રસંગના ભેરસાએલી’ નિશાની છે, માટે એમાંના વિચારોને યોગસાનું હોળંગાયેલું પાણી સમજવું એના ગદ્યનો આપણે સાહિત્યની દૃષ્ટિએ નહિ, પણ તેનાં બ્યક્તિત્વનાં વિકાસની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવાનો છે. ગુજરાતી ગદ્યને એણે નવું ભેગ આપ્યું, નવીન શૈલી આપી એ બધું જ ખરૂં પણ સાહિત્ય તેને માટે મૌલ્ય વિશ્વ હતો. મેવા તેને મન પ્રધાન કર્મ હતું, એના વિવિધ અને વિપુલ મઘ પાછળ સત્યની શોધ કરશે મહેનતુ યાત્રાગુ નજરે પડે છે. સમકાલીન વહેમો, કુરિવાળો અને કુર્ણુઓ ખસ કરવા આપણે તેને અથાક પરિશ્રમ કરતો જોઈએ છીએ [સામાન્ય ઘર્ષ પહેલા છૂપા ને જાહેર બ્યક્તિચારથી તેનો જીવ કયેલ પામે] એ રોજને લખવા તે હૃદયવર્ધક સમા આગળ એક નિર્મળ લખી ૧૮૫૫ના એક્ટોબરમાં વાંચે છે બ્યક્તિચારના કારણે જાણનાં તે સદેજ પણ અચાતો નથી

“એક બીજાને નાપચ્છદ પડ્યાથી, જીવનથી અને સામદામથી ભોળાપાઇ મથાથી, જરૂર કર્યો ચાલ

છે....છિનાળું” તથા રાંઠ્યાજી કાંઠાં રહે છે એ સંબંધી ભૂખે મરતા બૈરાઓમાં, વિજેગી સી-પુરુપમાં, જુવાન સ્ત્રી-પુરુષોએ એકાત એકવું રહેવામાં, પૈસાદારના ધરમાં, બળદીન અને છિનાળવા પુરુષોની બાવડીઓમાં, બાળ-રાડામાં, વિધવા જુવાન સ્ત્રીઓમાં, નકારી સોખતમાં અને અશણેલ અથવા નાસ્તિક અવસ્થામાં ઉપર લખેલા વિકારોનો વાસ હોય છે-હું થક રાખું હું કે આપણી આજની સ્થિતિમાં સો જુવાન માટીડામાં ૭૫ લાગ્યે જ ચોખ્ખા હશે અને સો જુવાન બાવડીઓ મધ્યે બાગ્યે જ ૪૦ પ્રતિમતા નીકળે એ રીતે બ્યક્તિચાર અને ઉપર ચોટકા ધકાકે જોર માર્યું છે. જાન્ય ફૂળની સીંચો ઘણું કરીને ધકાકની જ ભૂખી હોય છે, અને નીચ ફૂળની પૈસાની જ તવ-ગરને ઘેર મટારગમ્મ જેવા ચાકરો શોષણીઓનાં કામે પૂગ પાડે છે”]

દેટવી નીડતા ! નોકરી ન કરવાનું પણ લઇ, હસતે મોટે નિઃકિંચનતાને વરેલા આ સમાજ સુધારકના બીકતો છોટો નથી જેના સમભાવ અને સહાનુભૂતિ ઉપર એનો દેહ નમે છે તેને પણ સાચું કહેના તે અવકાશો નથી પોતાને જાણના સત્ય માટે તે કોષ બ્લોડવા રીયાર છે મન, વાણી અને કર્મનો બ્યક્તિચાર તેને દૃષ્ટ નથી જે દૃષ્ટે તે હોઈ-જેઓએ જાહેર જીવનમા અચુક પણ કાળ બ્યતીન કર્યો છે તેઓને સુવિદિત [અતરતમાના અવાજને ઘણીવાર ઉપેક્ષા પડે છે અને કોષ કોષવાર સાર દાખી દેવો પડે છે. નર્મદાશંકરે જે આજના દેશમેવકોની રીતિ અખત્યાર કરી હોત તો પાછળના વખતમાં જે તેને શોષવું પડ્યું તે ન પડત. પણ મુસ્લિમીરી તેના લોહીમા જ ન હતી લોકમનનાં નમારા સાથે નાચવાનું તેણે ખાંડી વાડ્યું હતું. તેની મદનતાકાંક્ષા તો લોકમનને કેળવવાની હતી આમાં જ તેના ગદ્યની સાર્થકતા [પોતાના આશ્રવદાતાઓને-ડાડિયાના વાચકોને-સંબોધાં તે કહે] કે :-

“ઓ લોકો, એમ ન જાણ્યો કે દુઃખ ડાડિયો ડમ ડમ ડમ રાંડી પીટી જ જાયું છુ-રવનને જીલ-મીઓના જીલમમાંથી જત્યારવાને, હુલ્યાની રાગી વિખેરી નાખવાને, તારામાંથી આજના, વહેમ ને બનીનિ

ઠાઠી નાખવાને, દેશનું કાનું થાય તેમ કરવાને, હું થોડો ઘણો લાભક છઉં, તરફતરેહવાર આદર્શોએ જોયા છે-પડિત સાથે, મૂરખ સાથે, નીતિમાન સાથે, અનીતિમાન સાથે, ભયા અને ડાંફ-ડાંડા-ડાંડીયા લોકો સાથે મારે ઝગો પ્રસંગ પડેનો છે- પૈસાદાર અને ગરીબના ઘરમા ફરી વળ્યો છઉં સાહેબી ને વેઠ કરી છે મતલબ કે એ દુનિયાને ચારી પેઠે જોળખી છું હું ડાંડિયાના બેદ પ્રપચો જાણુ છઉં (ડાંડિયાપણુ કહ્યું નથી) માટે ડાંડિયાઓની વાત કુ બહાર કાઢીશ અને તે ઉપરથી તેઓ અને હારિયો કહેશે, માટે હું મારી જોએ પહેનેથી જ ડાંડિયો છઉં એમ કહું છું-અમરદાર!"

સુધારાનો તે પુરોગામી હતો છતાં તેનાં નેત્રો દર્પણથી અથ ઘસગમી ન હતાં તેને પોતાની શક્તિઓનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન હતું એટલું જ નહિ પણ જે પ્રતિપક્ષો સાથે લડવાનું હતું તેના સામર્થ્યનો પણ તેણે પૂરેપૂરો અસદો કાઢ્યો હતો પોતાના પક્ષને આનંદ આપવાં તે કહે છે કે

ભાઈઓ, આપણે સુધારાનો ઉપદેશ કરવાને શોખ નથી નથી ચોખ્ખુ આપણી ભાષાનું જ્ઞાન, -સંસ્કૃતનું તે કંઈ નહિ, ગુજરાતી લિપિમાં લખા શેલા જોડક પણ ન વાંચી જાય એ તે બાળબોધ લિપિના કયાથી વચાવ ? અગ્રેષ્ઠ પણ સાધારણ વાચી લખી સમજી જાય એ છીએ આપણને સસારનો અનુભવ પણ પૂરો નથી ખરેખર સુધારાના ઉપદેશકોમાં વિદ્યા, વાચાળપણ, લખવાની છતા, તેમ ઉદ્યોગ ખત, નિર્દોષતા, લોકાપવાદ - ભયમુક્તિ, નિરુપહતા સર્વજન સાથે મળતાનડાપણુ, ટેપીપણુ, સ્વાત્મ-સુખનું ખતો સ્વસ્થ વિચાર-એ સહુ સદૃશ્યો જોઈએ તે તે આપણામાં પ્રથમ થકી જ નહિ, તે તે હમણા કયાંથી હોય ?

*

અરને માણસ જાતને જ્યારે શિક્ષા કરવાનું મન થયું ત્યારે તેણે વધીનો પેદા કર્યા

*

આવતા જન્મની અત્યંત માટે આ જન્મમાં જીતરાવેલા વીમાનું નામ 'ધર્મ', અને આ વીમાની ક્રેંડ પોલીસીનું નામ 'પ્રમાણિકતા'

પોતાની ગુટિઓનું તેને પૂરેપૂરું સ્મરણ છે છતાં તેથી તે નાસીપાસ થતો નથી તેનો ઉત્સાહ અદ્યત્ન છે તે ચોક્કો છે, 'આમે પગ તો પત રહે, પીછે પગ પત જાય' એ તેનો જીવનમંત્ર છે મુશ્કેલીઓથી તે હતાશ થાય તેમ નથી

'હવે આપણાથી નહિ નિભાય એમ સમજી, શુ આર બેલુ કામ મૂકી દેતુ ? ના ના 'માથે પડી વિશ્વદેવા રણમાં પડ્યા પછી હવે ખીલુ શુ ? મહેનત કરતાં લડતાં મરણ એ સમાન પુરુષાર્થ' કિયું ? મરના લગી ધાથી રીંગાયા તો પણ શુ ? લીધું પણ મૂકેતુ ?'

એણે અર્થેલા વિષયો પ્રાસંગિક છે એ નિઃસંશય છે પણ તેથી તે નિરૂપણી નથી ખનતા વરસોના લાગા ગાના પછી પણ તેણે જાણાડાં કરેલા ગ્રમણ તો ગુજરાતના ચરીરને હજુ એટલી જ નિર્ભય તાથી પીડી રહ્યા છે વિધવાની સ્થિતિ હજુ તેટલી જ દયાપાત્ર છે શ્રીમતો અને ગરીબો વચ્ચેના અવિશ્વાસ અને અંતર સહેજ પણ દૂર થયા નથી કામી ગુરુઓ અને જોશી લક્ષ્મીબાના કિરસા તેટલા જ જન્યા કરે છે કુસંધ પ્રુદામન અને વ્યગ્રિચાર કાંઈ ઘટલ હોય તેવું જણાયું નથી

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નરીન શૈલીના પ્રવર્તક તરીકે તે બહે પૂજ્યતો તેનું ખરેખરુ સ્થાન ગુજરાતની સંસ્કૃતિના ઇતિહાસમાં છે તે અદ્યતન મઘ સ્વામી અને ગુરુસાદાર કવિનું પ્રાણુ જેટલું ગુજરાત ઉપર છે તેટનું ગાંધીજી બાદ કરતા ખીજ કોઈનું નથી તે પડિત ન હતો શાસ્ત્રોનું તેણે સગીપામ અધ્યયન કહ્યું ન હતું જ્યાં પણ ગુજરાતના વિચારમાં તેણે જે ફાળો આપ્યો છે તે રિરસ છે

નુકારામનું એક વચન છે. તેમાં પરમેશ્વરને સંબોધીને તે કહે છે : 'તારા નામને મહિમા નું' નથી જાણતો - અમે જાણીએ છીએ.' એ જ પ્રમાણે સાહિત્યકારોના મહિમા સાહિત્યકારો જાણતા નથી. પોતાને વિષે અભિમાન ધરાવનારા જે સાહિત્યકારો હશે, કે સાહિત્ય માટે અભિમાન તો ધરાવતા હશે; પરંતુ તેઓ મહિમા તેઓ જાણતા હોતા નથી. જે તેઓ સાહિત્યનો મહિમા જણતા હોત તે તેનું અભિમાન તેઓ ન કરતા. સાહિત્યનો મહિમા વિશાળ છે.

મારા મનમાં જ્યારે હું 'સાહિત્યની વ્યાખ્યા કરવા જઈ છું', - વ્યાખ્યા કરવાનો મને શોખ છે - ત્યારે હું એની વ્યાખ્યા કરું છું કે 'સાહિત્ય એટલે અહિંસા.' આવું સાંભળીને લોકો કહેશે કે આ તો ખરો ધૂની માણસ છે! જ્યાં ત્યાં અહિંસાને લઈ આવે છે.

પરંતુ સાહિત્યકારોએ પણ એની વ્યાખ્યા એવી કરી છે કે, સર્વોત્તમ સાહિત્ય 'સુલક' હોય છે. 'સુલક સાહિત્ય' શા માટે સર્વોત્તમ મનાય છે? એટલા માટે કે સાંભળનાર ઉપર તે આક્રમણ કરતું નથી. કોઈના ઉપર હિંસાનો પ્રહાર થવા લાગે, તો એ ગમે તેટલો હિંતકર હોય તોયે તેને કંઈ ઘીન નથી લાગતો.

માનવજાતિમાં અમે ઈસપની નીતિકલાઓ લાંચતા કરવાનું તાત્પર્ય તેની નીચે ઉઠેલે લખેલું હોય છે તાત્પર્ય એટલે ન લાંચવાનો ભાગ, એમ અમે સમજતા હતા. જે કરવાનું તાત્પર્ય હોય તેમાં લખી શકાય, તો હું માનું છું કે કલા લખનારમાં કશી કળા જ નથી. હમણાં બેનીપુરીએ કહ્યું કે 'બુદ્ધાનયજ્ઞ' એ શબ્દ કોના સાહિત્યમાં કેટલી વાર આવ્યો છે! એ ઉપરથી લોકો હિંસા કરે છે કે, આ સાહિત્ય બુદ્ધાનયજ્ઞને સમાવક છે કે નહિ? આના સાહિત્યમાં યજ્ઞશબ્દ 'બુદ્ધાન' શબ્દ આવ્યો, પેલાની સાહિત્યમાં યજ્ઞશબ્દ વાર આવ્યો, એવી સૂચી બનાવીને ગણતરી કરી છે!

ઉત્તમ કૃતિનું લક્ષણ આવું છે : જેમ સમર્થજીને જેઈને અનેક લોકોએ પોતપોતાની વ્યાખ્યા અનુસાર અનેક

લક્ષણો કહી હતી, તેમ જે લોકો અનેકવિધ તાત્પર્ય નીકળતા હોય તે જ સાહિત્ય-લેખક છે. કાલદાના ગ્રંથોમાં આનાથી લદ્દન ઊંચટી વાત હોય છે. એક વાક્યમાંથી એક જ અર્થ નીકળે તો જાહેર, બીજો નહિ. જે વાક્યમાંથી બે અર્થ નીકળતા હોય તો વકીલોની કમજબી થાય, પરંતુ સાહિત્યનો સ્વભાવ એનાથી ભિલકુલ વિપરીત છે. ગીતા-ઉત્તમ સાહિત્ય છે. રામાયણ ઉત્તમ સાહિત્ય છે, કારણ કે જન્મેના તાત્પર્યની બાબતમાં મતભેદ છે. જે સાહિત્યના તાત્પર્ય અંગે મતભેદ ન હોય અને તાત્પર્ય નિશ્ચિત કહી શકાય એમ હોય, તો એ સાહિત્યમાં સાહિત્ય-શક્તિ ઓછી પ્રગટ થાય છે.

ઈશ્વરના પ્રેમની બાબતમાં ભક્તજનો કહે છે કે, એ પ્રેમ અહેતુક હોય છે, એમાં હેતુ હોતો નથી. પ્રેમ કરવો એ ઈશ્વરનો સ્વભાવ છે. એ જ રીતે સાહિત્યમાં પણ કરો હેતુ હોતો નથી. સાહિત્ય એ એક સ્વયંભૂ વસ્તુ છે. પરંતુ હેતુ રાખવાથી જે નથી સધાતું તે સાહિત્યમાં હેતુ રાખ્યા વિના પણ સધાય છે, એ સાહિત્યની ખૂબી છે. ગીતા પણ મને એ જ માટે પ્રિય છે કે એ હેતુ ન રાખવાનું શીખવે છે. એ એક એવો ગ્રંથ છે, જે એટલે સુધી કહેવાનું સાબસ કરે છે કે, નિષ્કર્મ કાર્ય કરો. નિષ્કર્મ કાર્ય કરવાની પ્રેરણા આપનારો આવેલો બીજો કોઈ ગ્રંથ કુનિયામાં જે કમળ જોવા નથી. પરંતુ સાધોસાધ ગીતા એ પણ બરોબર જણે છે કે, જેણે કૃપાની આશા છોડી, એને અનંત કૃપા મળે છે.

જે સાહિત્યની જે વ્યાખ્યા કરી એમાં પણ આ જ વિશેષતા છે. સાહિત્યમાં એવી શક્તિ છે કે એનાથી કમનો શ્રમ બની જાય છે. શ્રમ વિનાં મહત્વની કોઈ વસ્તુ બનતી નથી; પરંતુ સાહિત્યમાં તો શ્રમને શ્રમનું રૂપ પ્રાપ્ત થાય છે. બીજી વસ્તુઓમાં માણસને આરામની પણ જરૂર રહે છે. ત્યાં શ્રમ અને આરામ પરસ્પર વિરોધી હોય છે. માણસ જ્યારે શ્રમથી થાકે છે ત્યારે તે આરામ લે છે અને જ્યારે આરામથી થાકે છે -

ધારામનો પણ શક સહતો હોય છે - ત્યારે તે કમ કરવા મંદી પડે છે. પરંતુ સાહિત્યની એવી ખૂબી છે કે, એમાં કામની સાથોસાથ શ્રમ ચાલે છે. ચોવીસે કલાક કામ અને ચોવીસે કલાક આરામ, એ છે સાહિત્યની ખૂબી. ચિત્ર ઉપર સાહિત્યનો કદો બોજ પડતો નથી.

સાહિત્ય-સેવનનો શક ન લાગવો જોઈએ. આપણે સુંદર, મધુર સંગીત સાંભળીએ છીએ ત્યારે આપણે 'હવે બસ !' એમ નથી કહેતા. જ્યાં 'હવે બસ !' આવે, ત્યાં સમજવું જોઈએ કે, એ થીજ માણસને ઘડવાનો છે. સાહિત્યને માટે પણ 'હવે બસ' આવ્યું, ત્યાં સમજવું જોઈએ કે સાહિત્યની શક્તિ બોહી પડી, એ પૂરેપૂરી પ્રજાટ થઈ નથી.

સાહિત્યની એક વ્યાખ્યા એવી છે કે એનું પરિણામ હંમેશા અનુકૂળ જ આવે છે. પરંતુ આપું તો ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે-પ્રતિષ્ઠા નહોતી અથવા આપવાની એનામાં શક્તિ હોય. જોને કુષ પ્રિય હોય છે - તેને ગાય પ્રિય હોય છે; પરંતુ કુષ વિનાની ગાય પ્રિય નથી હોતી. જોને કુષ પ્રિય નથી, તેને કુષ દેનારી ગાય પણ પ્રિય નથી હોતી. પરંતુ જો જોઈએ તે આવે એવી કોઈ કામધેનુ હોય તો તે સોને હંમેશા પ્રિય થઈ પડે છે. એમાંથી પોતાની ઈચ્છા અનુસાર ઘણું ઘણું મળી શકે.

ઉત્તમ સાહિત્યિક શબ્દ સ્વસ્થાક્ષર હોય છે ખૂબ પાણી નાખીને તેને ફેલાવી દેવામાં આવતો નથી. સ્વસ્થાક્ષર એટલે શોડામાં આડું સૂચવેલું હોય, વળી એનામાં બનાકમણીશતા હોય છે, જેથી સહેજે હોય મળે. માણસ ભોધ લેવા ચાહે તો લઈ શકે છે, અને ન લેવા ચાહે તો ન પણ લે. દરેક વખતે ભોધ સંજ્ઞાનો એવો તે તો મુરઝેલી કિળી પ્રાણ તેથી જ્યાં ભોધ લેવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તે લઈ શકે છે. સમ-વાનુકૂળ ભોધ મળે કે ન મળે, તોયે જે પ્રિય લાગે તે જ સાડું સાહિત્ય છે.

એકવાર હું બીમાર પડ્યો, ત્યારે હું કોઈ કોઈ વાર રામનું નામ લેતો હતો અને કોઈ કોઈવાર માધી માનું નામ લેતો હતો. તે વખતે ગાદી મા કંઈ

છવતી ન હતી. હું મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, જો મા છવતી નથી અને મને ગમે તેટલી પીડા થતી હોય એ ચટાડી શકે એમ નથી એવી માનો મારે શો ઉપાય ? આમ હોવા છતાં મેં એ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો. મા મરણ પામી હોય તોયે 'મા' શબ્દ ઉચ્ચારવાની એના પુત્રને માઈગીમાં સાડું લાગે છે અને એ શબ્દથી જ તેની ઈચ્છા હોય તે પૂરી થાય છે. આપણા દેશમાં લોકો અનિશ્ચયે પણ કવિ બને છે. એ શબ્દો અનેકવિધ પ્રેરણા આપનારા હોય ॥ તેથી માણસ ધૃષ્ટિ કે ન ઈચ્છી તોયે તે કવિ બની જાય છે.

મારો ખ્યાલ એવો છે કે, ભારતીય ભાષા-એની સરખામણીમાં દુનિયાની બીજી ભાષાઓમાં કાવ્યશક્તિ બોહી છે. હા, અરબી અને લેટિનમાં છે. સંસ્કૃતમાં તો આ શક્તિ ઘણી જ વધારે છે. કારણ કે એ ભાષા ટીક ટીક પ્રાચીન કાળમાં નિર્માણ થઈ છે. તેથી માણસ જેવું સ્પષ્ટ રીતે વિચારે છે તેવું તે સમયે નહોતો વિચારતો, અસ્પષ્ટ રીતે વિચારતો હતો. માણસ અસ્પષ્ટ રીતે વિચારે છે, ત્યારે તે ઘણું વધારે વિચારે છે. સ્પષ્ટ વિચારે છે, ત્યારે વિશિષ્ટતા આવી જાય છે અને વ્યાપકતા બોહી થઈ જાય છે. જેમકે સ્વપ્નમાં સ્પષ્ટતા નથી હોતી પરંતુ સ્વપ્નમાં જ વિવિધતા હોય છે, તે દુનિયામાં જ વિવિધતા છે એનાથી ઘણું વધારે હોય છે. સૃષ્ટિમાં જ કંઈ છે તે બહુ સ્વપ્નમાં છે અને સૃષ્ટિમાં જ નથી તે ઘણું સ્વપ્નમાં છે સ્વપ્નના પેટમાં જ્યોતિ હોય છે. કવિની આખી સૃષ્ટિ સ્વપ્નમાં હોય છે. તેનું ચિંતન સદૃશ, અધ્યક્ત અને તેથી અસ્પષ્ટ હોય છે.

કવિનું ચિંતન હંમેશા અસ્પષ્ટ હોય છે. એના કાવ્યના બિંડાણને એ પોતે જ જણતો નથી. તેના ઉપર પરસ્પર વિરોધી ભાવ કરી શકાય. જો કોઈ કવિ પોતાના કાવ્ય પર ભાવ લખે તો હું એનાથી વિશ્વકેવલ વિરલ જાણ લઈ શકું, અને સંભવ ॥ કે લોકો આડું ભાષ્ય કમૂલ કરે અને કદાચ તે પોતે પણ કમૂલ કરે! કવિને જે સહે છે તે એના સ્પષ્ટ ચિંતનથી બહારની વસ્તુ છે. કોઈ વસ્તુ તેને પ્રાપ્ત થાય છે. તે કંઈ જનાવનો નથી કે કંઈ રચતો નથી. સહજ રીતે

તેને વસ્તુ મળી જાય છે, તેને એની જાંબી થાય છે કવિને કાંતદર્શી કહ્યો છે કવિ કાંતદર્શી. કેટલાક લોકો એવો એવો અર્થ કરે છે કે, કવિ દરનું જુએ છે હા, એવો અર્થ પણ વધે શકે, પરંતુ એનો એક અર્થ એવો પણ છે કે, કવિ જણ જ અકષય જુએ છે જે સર્વ વસ્તુ યોગ્ય, તેને તે સો કાંઈ જુએ છે પણ પણ જુએ છે પરંતુનો અર્થ પણ એવો થાય છે

કે, જે જુએ છે તે થયું છે 'પ્રથમ અંતિમ પાપ' જે જુએ છે, વગર જેવે જેને જાણે પડતો નથી, ચિંતનથી એકે વાત જેના માન્યતા આવતી નથી, વળી કહે છે કે, સાબિતી આપો આમ સાબિતીથી જ માનનારા કેટલાક લોકો હોય છે એ જ પર્યુત છે કવિમાં પર્યુત હોવું નથી, તેથી એની વાણીમાં વિવિધ દર્શન હોય છે.

*

એકમેક

બપોરે નર્મદાના પૂરનો પ્રવાહ ઝડપભેર માઝા મૂકી ભરુચ નગરમાં ઘૂસી રહ્યો હતો ચોફેર જળશાશિના તાડવ વચ્ચે લોકોએ આશ્રય માટે નાસ ભાગ આદરી દીધી કશું જ નહીં બચે એવા ખ્યાલે જેનાથી જેટલું લેવાય તેટલું લઈ આબાલવૃદ્ધો છાપરા એ ઉપર જઈ ભરાયા કુદરતના પ્રકેપમાં વધારે કરવી ઝરમરની પજવણી ચાલુ હતી કયાંયે દમ ખાવાવારો વરતાતો ન હોતો માત્ર કૃપા હતી પ્રભાતની તે ભગતા ચેતવેલા

દળતી સાજના ઝરમર અડકી પણ પૂર એત્સર્થા નહીં સહેજ ઉઘાડની હૂંફે ધીમેઠા કોલાહલ ભગ્યો વર્ષોના પોખના સહવાસ પછી ઘણાં તો આજે આકૃતમાં એકમેકની ઓળખ પામ્યા સમ દુખિયા દિલાસા માટે તવથી રહ્યા

સાજની વાળુવેળા થતા સહુની ચિંતાનો વિષય હતો જૂખ ઓચિતી નાસભાગમાં કોઈકે જ રાધેલું કે કાચુ ધાન સાથે લીધું હશે મોરેરાઓ તો કાલની ઉજળી આંધ્રે મન મનાવી રહ્યા, પણ ભૂલકાઓનું શું ?

એક છાપરે એક મહિલાએ લીભયેલી પોટલીમાંથી ભાખરી છોકરી ભૂલકા વીટળાઈ વળ્યા તે જોઈ બાપુના છાપરે બાળકોમાં સંજવળાટ ભગ્યો માતાપિતાની લાચાર આંખો ચૂપકી સૂચવી રહી પેની મહિલા પરિસ્થિતિ પામી ગઈ તે ધીમથી નજીક આવી યોની 'દેવો, ખાઓ મા, તમારા નમીએ આટલું ય લેવું સૂઝ્યું હશે !'

પડોશી મહિલાએ વળતા વિવેકની સૂઝ દાખવીને વળતો બ્યવહાર કર્યો, "બેન, તમારો બચુડો ટાટે લશય તેમ છે, દેવો, આ કપડા'

હેવાહૂંફે આભારવશતામાં એકમેક નજરો દાળી ગયા

માણેકલાલ પટેલ

જગતના દરેક ચિંતનશીલ માનવીએ સર્કૃતિ વિશે પોતાના વિચારો વ્યક્ત કર્યા છે અને એ વિચારો તે પછીના યુગ માટે સર્કૃતિનું મહાભોયું ધન બનના રહ્યા છે

સર્કૃતિ વિષયક વિચારોનું આલુ એક મૂલ્યવાન ધન મેસિદ્ધ માનવસરનાં શ્રી પ્રોનિરસ્તાવ મેસિનોવસ્કીના લખાણોમાં મૂકે છે જેનો ‘સર્કૃતિ’ નામથી પૂજ્ય રા બ આહવાને સાદેમે અનુવાદ કરી આપણને ખરે જ, ધન્ય બનાવ્યા છે

આ નાનકડા પુસ્તકમાં મેસિનો પોતાની આગવી વિશિષ્ટતાથી સર્કૃતિ ઉપર પ્રકાશ ફેકે છે પહેલી વાન એ કે સર્કૃતિ અને સભ્યતા એ સમાનાર્થ શબ્દો નથી પણ સર્કૃતિ એટલે ‘મનને સરકારિત કરતી બધી આચારવિચાર પરંપરા’ જયારે સભ્યતા એટલે ધનિદ્યોથી ભોગ્ય એવા બધા ભૌતિક સુધા રાઓ’ મતલબ કે ‘સર્કૃતિની વિકસિત અવસ્થા તે સભ્યતા’ એવું તેઓ માને છે

એમના આ વિચારને વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજાએ તો આપણી નજર મામે દેખાતી દરેક ‘વસ્તુ’ માનવીના મનમાં વિચાર રૂપે પ્રથમ જન્મેલી આ જે માનસિક જન્મ તે સર્કૃતિ અને માનસિકમાથી તેજે ભૌતિક રૂપ ધારણ કર્યું તે સભ્યતા લોચન અને રગપુરના ખોદકામમાથી મગેલા માટીનાં રમકડાં દેખાતી રીતે સભ્યતા છે પણ એના બનાવનારની હોશિયારી આનંદ-કલાસુઝ તે સર્કૃતિ છે લલિત કલાઓમાંથી કાબને આપણે સર્કૃતિ કહી છપીએ જ્યારે શિ પ સમ્યતા છે અર્થાત્ ભૌતિક સ્વરૂપે પરિણત થ લી સર્કૃતિ છે

જગતી અવરથ માંથી માનવી પોતાના જીવન અર્થે એક પછી એક નીતિનિયમને અપનાવતો આવ્યો અને ઉત્તરોત્તર વધુ સમૃદ્ધ જીવન જીવવા લાગ્યો આ

નીતિનિયમો અથવા મૂલ્યો તે તેજે જાબી કરેલી સર્કૃતિ છે

પણ માત્ર મૂલ્યો જ સર્કૃતિ નથી, તેમાં ધીરે ધીરે પ્રવેશેનું ધર્મ યાને તત્ત્વજ્ઞાનનું જ્ઞાન-જ્ઞાન, જગત અને જીવ વિશે તેજે જાબી કરેલી વિચારણા, તત્ત્વવિદ્યા, માન્યતાઓ-દુહિઓ, વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચેના જાપનામય સંબંધો અને બૌદ્ધિક સાહસો-આ સૌ અંગે થજાને સર્કૃતિ સર્જાય છે

‘ધર્મ’ તત્ત્વ માણસના જીવનમાં કેન્દ્ર રથાને રહેલું છે પૃથ્વી ઉપર તેજે જે ક્ષોથી મહાન સિદ્ધ કર્યું છે તે આ ‘ધર્મ’ છે અનેક માણસોએ યુગો સુધી કરેલા માનસિક શ્રમનો એ અતિ મૂલ્યવાન સમઠ છે શરીરના અવયવોનું નાન, જ્ઞાસ અને પછે આત્મા જેવા તત્ત્વનું સ્થાપન આજે આપણે જે સઠ જમા સમજ જન્મએ છીએ તેમ હરતગત થયેનું નથી વિચારોની યુ ખલા ધડી અને તેજ પાછી લાખામાં દાળી તે એક મહાન ચાંસ્કૃતિક કાર્ય છે મેસિનો એટલે જ કહે છે કે, ‘સર્કૃતિ એ એક સાચી અને અસાધારણ વસ્તુ છે’

તત્ત્વવિદ્યા, જેની પાછળ ખાસ કરીને માનવીની કુદ્ધિ કામે લાગેલી છે તે પણ સર્કૃતિનું આવરથક અંગ છે એક મા યા એવી છે કે માણસને રહેજ સુઝ ઉષકી કે પહેલું જ કામ એજે પોતાની આજુ બાજુ નજરે અડતા ‘આકારો’ને પૂર્ણવાનું કર્યું પથ, પખી, વૃક્ષ, લતા, પરંપર, ફર, નદી વગેરેને એ પૂર્ણવા લાગ્યો ધણા પ્રાચીન સમાજે આદો આકાર બદ એક એક પદાર્થ લાઇ પોતાની ટેજાનું એને ‘મણિચિન્દ બનાવતા દા ત ‘મધુર આજે ભારતનું મણિચિન્દ ગણી સકાય જે કે આજે ‘મધુર મા આપણને જે જે અર્થ કે લાગના અનિરેત છે તેટલી કક્ષાના અર્થ કે લાવના ત્યારે સકય નથી પણ માણસે પોતાની ક્ષામેના પથ, પખીને પોતાની

શાળીને ઝોળખવાના ચિદ્ર તરીકે સ્વીકાર્યું, એવા ચિદ્રને પવિત્ર માની તેની પૂજાઅર્ચના આદરી. આ 'આકાર પૂજા'માંથી જ જન્મે દેહાદિ તેણે વિધવિધ આકારોની રૂપના કરી અને યત્ર શોધી કાઢ્યું ગદ્ય કાવ્ય તત્ર એના આગઅવગ ક્રમમાં ચર્ચ યંત્રમાં પરિણમ્યું.

આ તત્રવિદ્યા મેલિનોં કહે છે. તેમ ઘણા ધર્મો — સંપ્રદાયોનું એક અંત પળ મનાય છે. આપણે ત્યાં ભારતમાં તો તાંત્રિકોનો એક ખાસ પંથ પળ પ્રચારમાં છે.

માણસની આગેદૂરમાં પસંદાતી ઋતુઓએ વારેવારે વિષ્ણુ નાખવા માંડ્યું, અનેક અનુભવો પછી માણસ તેને સમજ્યો અને 'આમ થાય તો આમ' તથા 'તેમ થાય તો તેમ' એની અમુક આચારસંદિતાઓ ઘડી કાઢી, એ આચારસંદિતાઓ જન્મે દેહાદિ રુદિ કહે-વાણી, આ રુદિઓ આપણા સમાજને મળેલો. સાંસ્કૃતિક વારમો છે. આ રુદિઓ પ્રકૃતિની સાથે તથા માણસ-માણસ વચ્ચે તાલ મેળવવા માટે ઉપયોગમાં આવતી આવશ્યક સમજૂતીઓ છે. માણસ રુદિએ કરીને પોતાના કરના સાથે, ટાળી સાથે સંપર્ધ રહેના લાગ્યો આપણે કહેવું હોય તો કહી શકીએ કે આ રુદિઓ નાના પાયા પરનું અનિકસિત રાજ્ય બંધારણ છે. 'સમાજ' રુદિઓને કારણે શક્ય બન્યો છે આથી રુદિ પશુ સંસ્કૃતિનું એક અંત બની રહે છે.

વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચેના સંબંધ આપણને આજે કદીય નિચાર નહિ આવે કે આ 'સંબંધો'ની શોધ સંસ્કૃતિનું આવશ્યક પરિણામ છે ! પતિ-પત્ની, માતા-પિતા, ભાઈ-બહેન, પુત્ર-પુત્રી અને એવા

સંબંધો માણસે કેવી રીતે પ્રસ્થાપિત કર્યા હશે ? અને આ કહેવાય અને તેથી આની સાથે આમ વર્તન થાય એવું જે એક યાત્રા ધનસાને ખડું કરી દીધું તેમાં માનવ સંસ્કૃતિની ચરમ સીમા સમાયેલી છે ! એક બીજા વચ્ચે સ્થાપિત થયેલા આ સંબંધને કારણે જ આજ માનવજાત ટકી રહી છે. સંસ્કૃતિનો વિરોધ કરનાર ઉદ્દગમીઓને આપણે કેવી રીતે સમજાવી શકીએ કે સંસ્કૃતિ તો તમારા લોહીમાં ભરી પડી છે ! એના વિના તમે એક ડગલું પણ ન બરી શકો એની એ અતિ આત્માસત — જીવન સાથે એક યદ્ય યયલી વસ્તુ છે. સગપણ મેલિનોં કહે છે તેમ "માનવજ સના સાતત્યની જરૂરિયાત અર્થે સંસ્કૃતિની એક વ્યાપક યોજના" છે.

બૌદ્ધિક સાદમો-જને લખને ભૌતિકશાસ્ત્રની તમામ શોધો સભરી-પણ સંસ્કૃતિનું એક લક્ષણ છે. માણસે પોતાના જીવનની એક પછી એક જરૂરિયાત પૂરી કરવા માટે સતત પ્રયત્નો કર્યા છે. જરૂરિયાત અને તેની પૂર્તિ અર્થે જાગી થયેલી વસ્તુ વચ્ચે એક અચાક્ર શ્રમ પડેલો છે. એ શ્રમનું પ્રેરક બળ છે માણસની જોપરીમાં રહેલું બૌદ્ધિક સાદસ. માણસે અનનવા અખતર કર્યા છે, એ એની નિષ્ફળતામાંથી પણ અનેકમણ રીખ્યો છે. પરિણામે આજ તે સૃષ્ટિનો સ્વામી છે એને આ 'સ્વામીત્વ' અપાવનાર છે સંસ્કૃતિ.

આમ મેલિનોં પોતાના નિર્બંધમાં સંસ્કૃતિની ખૂબ મૂલ્યાંકી વ્યાખ્યા આપે છે. અને એમ કરીને ઉપર કહ્યું તેમ-સંસ્કૃતિના ધનમાં જ અગત્યનો ઉમેરો કરે છે.

*

આ આખું જગત અને પ્રકૃતિના બનેલા આ જગતમાંનો હરેક પદાર્થ પ્રભુના નિવાસ અર્થે જ સર્જાયેલો છે; અર્થાત્ જોનો જ છે એમ સમજી પ્રત્યેક પદાર્થ અને કર્મ જોને સમપર્ક કરી લોગવો અને એમાં જ આનંદ લો. ધન પ્રત્યે પણ આવી જ ઉદાત્ત લાવના કેળવો.

મનુષ્યનું સો વર્ષનું પૂર્ણ આયુષ્ય આવી રીતે કર્મ કરતાં કરતાં લોગવવાની ઇચ્છા રાખો અને લોગવો. એ રીતે જ તમે મૃત્યુને અલપ બનીને લેટી શકો; અન્યથા નહિ. આવાં નિષ્કામ કર્મ મનુષ્યને બંધન-રૂપ નથી નીવડતાં.

—યજુર્વેદ

માનવેન્દ્રનું આગમન

આજથી પાંચ દહાસ વર્ષ પહેલાં બરોબર પવિત્ર દહાસ વર્ષ પહેલાં આમ બન્યું છે.

આજે જે સૂર્ય-ચન્દ્ર ઊગે છે તે જ સૂર્ય-ચન્દ્ર ત્યારે પણ ઊગતા હતા, આકાશના તારાઓ અને નક્ષત્રમંડળો પણ આના આજ હતાં આજના ચંદ્રવાતી ચૂંચણી આજે છે એનાથી જરાયે બનેલી નહોતી.

માત્ર બનેલી હતું ત્યારેનું રાજકીય વાતાવરણ એ રેડિયાળ રાજકારણે ત્યારે ચારેકેર ભય ફેલાયેા હતો : જહ્નિ આખી દુનિયા ઉપર એકથો ભય જ સાર્વભોમ બનીને ધૂમનો હતો આ ભયને કીધે પ્રજાએ પોતાની વ્યક્તિગત વિસિદ્ધતા શુભાચી હતી. ગમે તેવા અન્યાયની સામે પણ કોષ્ટની જળાન ઉપડતી નહોતી; નજર નોંધાતી નહોતી, બેચો શ્વાસ લઈ શકાતો નહોતો.

જાણે ગોકુલ-મધુરાની આ હતીયે પ્રજા કોઈના આગમનની રાહ ભેંજ રહી હતી. આત્મ જે આતુરતાથી વરસાદની વાટ જુએ છે, મીન જે આતુરતાથી પ્રકાશની વાટ જુએ છે, એની મળબનાક આતુરતા પ્રજાની આંખોમા રૂપદેખાઈ આવતી હતી.

નેસનો ગોવાળ, ગામડાનો ખેડૂત અને નગરના વેપારી, સૌની પીઠ પર એક જુથની રાજકર્તાના લોખંડી પંભની પામે આંખળીઓ ઊઠેલી હતી. હરિયાળાં ખેતરાની હિલેશા લેતી ધાન્ય-સમૃદ્ધિનો એ સરખુખતાર હતો. દૂધથી શદ્દે શદ્દે થતાં આયળવાળી કામધેનુઓના ધણુને તે એક અને આપખુદ માલિક હતો. ગામેગામની સંપત્તિઓને નગરના મકાનનોની હવેલીઓમાં ઠાવતી દહાસે વજુચારોનો તે શાસનકર્તા સ્વામી હતો.

આકાશનો ઇન્ધર તો પરચો દેખાડે ત્યારે, પણ પૃથ્વીવસીઓને તો તેની શક્તિ અને સાર્વ-

ભોમનાનો પરચો રોજ ને રોજ મળી રહેતો. તેની સામે વિરોધનો અક્ષર મુદ્દા ઉચ્ચારનારની જીમ ખેંચી કાઢવા તૈયાર રહેતા અસંખ્ય મહાસાગરો તેના અખાડામાં પડ્યા પડ્યા કદાચેલ દૂધનાં કડાયા ખાલી કરતાં હતાં. માતા પિતાને તેણે કાર માર્યા હતા. સમા સંબંધીઓને તેણે વિના કસૂરે દેહમાં પૂર્ણ હતાં. મિત્રો તેના ખુશામનિવાઓ બનીને જ છવી ચકયા હતા. એવો એ હતો કસ-આપખુદ શાહીવાદનો પુરાનન પ્રતિનિધિ

તે સૌથી ડરતો માટે સૌને ડારતો; તેનું જાલિમ હૃદય ગોવર્ધનના પધ્ધરોમાં, યમુનાના તરંગોમાં, વર્નાવૃક્ષોમાં અને આકાશની અગાધતામાં કિરતારના કોપની આગાહી સર્વદા સાંભળ્યા કરતું.

તેને કાંઈનો વિશ્વાસ નહોતો, પોતાની ભત્રે પણ નહિ! વહોને તો તેણે ક્યારનાય કેમણે પાડ્યા હતા. સમોષદિવાઓને તેણે તુરંગની દીવાયે પાછળ ધકેલી દીધા હતા. હવે બાકી રહી હતી એક માસૂમ ઊમતી પ્રજા, તેના પ્રચે તેની કૂર અને વહેમીથી આંખ સદા ખેંચાયેલી રહેતી.

ત્યાં એક શુભચરે આવી એના કાનમાં સમાચાર કુંકયા કે હમણાં જ બહેન દેવકીને પુત્ર પ્રસન્ન થયા. આ સાંભળી એનાં કર્ણ ખેંચાયા વધે પહેલાંનો એક ભયોતિથીની ભવિષ્યવાણી તેના હૃદયને ધચુધણી રહી 'એન, સર્વેળા એત! દેવકીનો આ આશો બાળક તારુ નિકંદન કાઢશે,' કાણુજર ગોડુ આઈ ચપેલ એના હળાકળ શાહીવાદ વિષધરની જેમ અંતરમાંથી કૂંકેડો મારતો ખેડો થયો. બહેન દેવકીના પહેલાં સાત સંતાનોને મસળી નાખનાર એના ખૂની હાથ આ આકાશને પણ રગડોળી નાખવા તૈયાર થયા.

ગિચાદી રાંક દેવકી! જનમ ધરીને જેણે સુખનું રાખ કહી બેમુ નહોતું એવી હતે આધારે

નિરાધાર બનેલી દેવકીએ આ દયાહીન બાંધવને ખોળા પાથરી પાથરીને વીનવ્યો. ‘હું’ અત્યાર સુધી તો કાઠ નથી બોલી વીરા! પણ હવે આ એક છેકરાને જીવવા દે : તારી બહેન છું એમ ગણીને નહિ, પણ એક નિસતાન નારી ગણીને મારા ખોળાને આ વખતે ખાતી કરવો રહેવા દે ભાઈ !’

પણ કસને કાગજુ’ ક્યાં હતું ? એની આંખો લોહીની નદીઓ જેવા ટેવાઈ ગઈ હતી આની લાખ લાખ વિનવણીઓ સાંભળીને એના કાન બહેરા થઈ ગયા હતા, એના કંઠથી કંતેભ પર પેલી લવિષ્યવાણી આવી આરીને પહોંચતી હતી. ‘આ જ બ્રહ્મા, દેવકી નું આજ આઠમું સતાન તારો સહાર કરશે દયા રાખીય તો તારી રાજધાનીનો ઘાગોવાટો નીકળી જશે.’

‘દૂર ખસ !’ ભાષીને વીંટળાઈ વળેલી દેવકીને પગથી દૂર ફેંકવાની બપથ’ કોસિય કરના દૂર કસ રાજે ત્રાસ મારી ‘દૂર ખસ વસુદેવ અને એના વશજેનો મને રજમાત પણ હોરામો નથી દીધ’ દષ્ટિ રાજ્યકર્તાઓને માનવ હૃદયની સુવાણી લાગણીઓ સાથે સતાકૂકડી રમવી પોપાથ જ નહિ’

મહાગ્ન અને મહામંડળ સ્તંભ બનીને આ નાટક જોતા હતા, સ્વાર્થ અને સામ્રાજ્યને ખાતર જેણે પોતાના માતા-પિતાને પણ સહારી નાખ્યા હતા તેને બહેન-બહેનીની માયા કેટલી ?

પણ ત્યાં તો કાગજોપડિયુ ફરી ગયું કસની સહારનીલા અટકી ગઈ આકાશમાં મહાયેલા મેધા ડગરે કસના માયા ઉપર વીજળી તાગડી ભૂક પો થયા, જલપ્રલયે ધરતીના પડપને ધમરોગી નાખ્યું અને આ બધા ઉડકાપાત વચ્ચે ભગવાન કૃષ્ણચંદ્રનું મધુર અને મગસ રિમત નાચી રહ્યું

એના આગમનની પ્રગ્ન આતુરતાપૂર્વક રાહ જોઈ રહી હતી તે માનવેન્દ્ર આજે પ્રત્યેક માનવીના દેવામાં પ્રવેશ મેળવી ચૂક્યો હતો, આજે એક એક નગરનંદિયા દોધ, શરણાઈ અને તોસાના અવાજોથી આનંદમાં ગરકાવ બન્યાં હતા

આજે ધરતી પરથી શાહીવાદનો સમૂહો નાશ થયો હતો અને એ સ્થાને લોકનાયક કૃષ્ણચંદ્ર પ્રભામાં પ્રેમ અને વિશ્વાસુત્વ સનાતન સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું

દરેક પોતાનો ધર્મ વિચારે

ઉપકારના બદનાની અપેક્ષા ન રાખવા પર એટલો ભાર મુકાય છે તેટલો ભાર બંને વાળી આપવા ઉપર મૂકાતો હોય તો કેવું સાચું ? ઉપકારનો બદનો માત્રવાથી મન બગડે છે, સબધ બગડે છે, ખરે વખતે કરેલી લાખ રૂપિયાની કિંમતી મદદ કોડીની બની જાય છે એ બધું ‘ખડું’, પરંતુ જે લોકો ઉપકારને ભૂલી જાય છે, એનો બદનો ચૂકવવાની શક્તિ ન હોય કે એના સંયોગો ન હોય ત્યારે આભારનો લાવ પણ રાખના નથી, તે લોકો સ્વાર્થી બની જાય છે અને સમાજને ટકાવવા તથા વિકસાવવા માટે સહકારતું જે એક ચક્ર ચાલી રહ્યું છે તેમાં બાધા નાખે છે ‘ઉપકાર કરો ત્યારે બદવાની અપેક્ષા સિના કરજો’ એમ સામાન્ય રીતે કહેવાય એ યોગ્ય છે, કેમકે એની અપેક્ષા રાખી દુ ખો થતો હોય ત્યારે તટસ્થતાથી તેના વિચારદોષને જિરાડો પાડવામાં આવે તેમાં શે કશું ખોટું નથી પરંતુ ઉપકાર ગ્રહણ કરનાર પોતે જ સામે બેગો રહી બદનો લેવાનો દોષ સમગ્ર વખતે તે તો યોગ્ય નથી જ એનો ધર્મ તો બદનો ચૂકવનાનો જ છે મોગ્ય ભાગના વ્યવહારમાં ઉપકાર મરનારે બદનાની વાત તે ઉચ્ચારી હોતી નથી તે સાચું છે, એ જ રીતે ઉપકાર ગ્રહણ કરનારે પણ એમ કહ્યું હોતું નથી કે તે કોઈ પણ સ્વરૂપમાં બદનો આપશે નહિ અને આભારનો લાવ પણ અનુભવશે નહિ આવી સ્થિતિમાં બંને પક્ષ સમજાવવાને શોભે એમ વર્તે—એટલે કે ઉપકાર કરનાર બંનેની આશા રાખે નહિ તે ઉપકાર ગ્રહણ કરનાર તે ચૂકવના નિમિત્ત જ શે નહિ તો જ સસારના વ્યવહારમાં સરળતા આવે તે માનવીના ચિત્તને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય

—યાત્રી

ગુજરાત - સૌરાષ્ટ્ર પાસે એનું પોતાનું કઠી શકાય એવું શાસ્ત્રીય સંગીત નથી ને નૃત્ય પણ નથી, એવા પરમાત્મીય પ્રચારને, જુદા હોવાવાળાના જવાબ આપવાનો વખત હવે આવી પહોંચ્યો છે

મણિપુરી નૃત્યની ખુલાશ મુદ્રાઓ અને કથક ના અગમરોડા જોઇને એને દેવાંશી માનવા સુધીના અહોભાવમાં ઘસણાઇ ગયેલા આપણે - આપણી શેરી એને તો ક્યારેય સજ્જરી જ નથી ગરમા, ગરબી કે રાસડાની વચ્ચે, મોતીના દોરાની જેમ પરાવાઇ રહેતું સળંગ નૃત્ય આપણને વાદ આવતું નથી ઘર ઘરમાં, જીવન - વ્યવહાર માં, આનંદ અને શોકમાં એક સરખું એકાગ્રતા ધરેતું આ નૃત્ય આપણે પર-પ્રતીય મોહમાં સાવ વિસારે જ પાડી દીધું છે

નૃત્યના પ્રાચીન ઐતિહાસિક પ્રમાણોની વચ્ચે પણ ગુજરાત - સૌરાષ્ટ્ર તો હમેશાં અધારેલું જ રહ્યું છે આસામ પ્રાંતને અને ગુજરાતને પ્રાચીન કાળથી સંબંધ છે હારિકાના રાજા મી કૃષ્ણના પૌત્ર અનિરુદ્ધે કામરૂપ (આસામ)માં આવેલ મોક્ષિતપદ (તેજપુર)ના રાજા બાણાસુરની કન્યા ઉલાનું દરજી કરી તેની સાથે લગ્ન કર્યું હતું

એ રીતે ભારતના છેક પૂર્વના પ્રદેશને છેક પશ્ચિમના પ્રદેશ સાથે સંબંધ બધાવેા હતો સંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ પણ આ લગ્ન ફગદારી નીવડ્યું હોવા પાર્વતી પાસેથી લાસ્યવર્નનની શિક્ષા પામી હતી તેણે હારિકામાં આવી એ નર્તન ત્યાંની ગોપકન્યા એને શિખર્યું હતું અને ત્યાંથી તે અન્વ પ્રદેશમાં વિસ્તાર પામ્યું હતું એમ નાટ્યશાસ્ત્રના પ્રણેતા ભત્તપ્રમુદનીયી માંડી સંગીત વળાંકરના કર્તા પછેના લેખકો પૂર્વ કરે છે

મદાભારતના કાળથી ત છેક સોળમી સદીના શ્રીક કવિના સમય સુધી સૌરાષ્ટ્ર લાસ્યવર્નન માટે વિખ્યાત હતું એમ લાગે છે મણિપુર અને સૌરાષ્ટ્ર

વચ્ચે આધુનિક કાળમાં પણ કાંઈક સંબંધ નજરે પડે છે મણિપુરી સૌમી કથાક રંગની 'મેખલા' પહેરે છે સૌરાષ્ટ્રની આહીર સ્ત્રીઓ પણ આવા રંગનું અને મણિપુરી મેખલાને મળતી હમે કપડ પહેરે છે મણિપુરી વેશભૂષામાં વપરાતાં દર્પણો અને સૌરાષ્ટ્ર આ વપરાતાં દર્પણો ને આલસામાં પણ સારકૃતિક સામ્ય ડોકિયા કરતું દેખાય છે અને ગઈકાલની લાસ્યોત્તમા ગુર્જરીની જેમ, ગુજરાતની આધુનિક તાએ પણ મણિપુરી નર્તનને જેટલું અપનાવ્યું છે એટલું અવ કાંઈપણ પ્રાતે અપનાવ્યું નથી

-ને નૃત્યની જિંદગી સમજણ સાથે એકસ બનાવેલા આ પહેરવેશની સાથે અલકારોનું ઔચિત્ય પણ એટલું જ રીકાગણુ હતું હાથમાં ઝીળી, કેવળ નાણુકતાને દેખાવ કરનારી બ મહીઓ નહોતી, પણ રાસડાના રરો સાથે રજકચ્છી જોડે એવા તાકાતદાર ધ્રુવરી જડિત ધરણી હતા, પગમાં રૂપાના કડમાં અને કાંચીઓ હતા, ને પ્રત્યેક કમકાની સાથે પરસ્પર અથડાઇને રજકતો સ્વર પૂરાવતાં

આંખમાં અચ્ચુરટ અને લીછીઆ હતાં, તેને અવાજ જાણે કે અલકારોની સુરાવટમાં એક રૂપ બની જતો માથે પહેરાતી હામણી, કાને લીચતી પાન્દીઓ અને કડમાં લીચળતા વિવિધ હારોની કશ માં પાછળ પણ જીવનના નૃત્યની, નાચનાર, જોનાર બનેને મરત બનાવે એવી દૃષ્ટિ હતી

આજ એ લોક-સમુદાયના પુરવર્તમાં ઘેર દાર કેડિવામાં પણ જુડિન રહેતાં છે કૃષ્ણના વાણાને જ એ અગ્રેા અવગ્રેા છે મરમીનૃત્ય વખતે એ કેડિવાં પણ જૂના જાવ છે પાપડીના છૂટાં છેત્રા અને નાડીના, ધૂન્ય નીચે દબકતાં નવરંગી દીરંગા કૂમાં પણ એ રાસકોડાનાં રૂપાગા અગ્રેા હતાં

આ નૃત્ય માટે અને કહી દસ માટે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ હોવા છે ખરી પણ એ શીખરા

માટે શાળાઓ નથી હોતી. એ નૃત્ય-સંગીતની તમામ ત્રીણીમાં ત્રીણી ખૂબીઓ એના રસિકા અજવાળા રાતના શેરી-સમારંભોમાંથી જ વીણી લે છે ને શીખી લે છે. ખીબ પ્રતિભા જેમ આ કલા અપણે ત્યાં અર્ચાળ નથી બની મધ એના વેશ પરિધાન માટે કપડાંની જુદી જોડની જોગવાઈ આપણને ક્યારેય વિચારથી પડી નથી.

જીવનની દરેક પગ જાણે નૃત્યથી જ ભરેલી છે; ને જાણે જીવન એજ નૃત્ય છે એવી સનાતન સમજણ સાથે સૌરાષ્ટ્રનું લોકજીવન એકરસ બની મધુ છે.

ગામઠીઓમાંથી ફરતું ફરતું નૃત્યનું આ સ્વરૂપ આજે શહેરોમાં આવ્યું છે ખરું, પણ નૃત્યની તુતી ફૂટીઓ અને જૂના ઢાલો એમાં સચવાતા છે. પ્રેમ પરિધાનમાં પણ હજી જૂના અંશે કાચી રધાન જાળવી રહ્યાં છે.

—ને ગઈકાલનો ‘જગત્રી’ ગણાતો આ નારી-સહેરવેશ આજે ‘ફેશન’ તરીકે પાછો આવ્યો છે એ તનાવે છે કે ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર પોતાની સાચી સમજણ તરફ પાછું વળ્યું છે

*

પૃષ્ઠ : ૬૧થી ચાલુ

છે. ખરા અર્થમાં હમની વિધિ સાદીથી રીતે પતાવી, આનંદમંગળથી હમ પતાવવા માટે સમૃદ્ધહમની યોજના આવકામ છે. અને એ સમય દૂર નથી જ્યારે શાંતિનું વર્તુળ મોટું બનીને આખા ગામમાં થનારા હમોનું સમૃદ્ધ આયોજન કરવું પડે ! હમગાઓ આવી પડે છે ત્યારે બ્યક્તિગત રીતે જે ખર્ચો થાય છે તેનો અંદાજ મૂકવામાં આવે તો કેન્દ્રના બજેટના આંકડાને શરૂઆત પડે. વળી બ્યક્તિગત હમો એક-સામટાં થાય ત્યારે ગૌરમહારાજો, રમોલાઓ, અને ચીજ વસ્તુઓ પૈસા રેતાં મગતી નથી. સૂચન તો એમ કરવાનું મન થાય છે કે દરેક ગામમાં એક હમમંદિર હોવું જોઈએ જ્યાં સૌ કોષ્ટ સમૃદ્ધમાં અથવા છૂટક રીતે હમ ઉજવી શકે. વધતી જતી વસતિ તેમજ વધતો જતા હમોનું પ્રમાણ જોતા આવું કોષ્ટ સમાજવાદી દમનું ક્રાંતિકારી પગલું હવે અનિવાર્ય જણાય છે.

ચઢાણ સાહેબનું બજેટ

શ્રી. ચઢાણ સાહેબનું બજેટ ક્રાંતિકારી બની શક્યું નથી. અવગત શ્રીમંતોની શ્રીમંતાઇ તેઓ અવશ્ય ઝોછી કરી શકશે પણ તેનો લાભ શરીરોત્તે મળવાનો નથી. ‘સંપત્તિ હટાવ’ જેવું કાંઈક બને

તેથી મરીતી હતી જવાની નથી. કરવેરા કોઈને ગમતા નથી અને ૨૨૦ કરોડના કરવેરા પછી પણ બજેટમાં હમગમ તેટલી જ ખાધ રહે છે. ભારતના દરેક તાલુકા પ્રધાનના નસીબે કરવેરા નાખવા માટે નરી ચીજ વસ્તુઓનું સંચાલન કરવાનું રહે છે. કૃષિ સંપત્તિ ઉપર સીધા કરવેરા પડ્યા નથી તેનાથી એક મોટું ક્ષેત્ર વધુ સ્પર્ધુ રહી મધુ છે જો કે ટ્રેક્ટરો જેવા સાધનો ઉપર આગકારી જકાત આવી પડી છે. ધનિક વર્ગ પાસેથી સંપત્તિ વેરા દ્વારા વધુ વસુલાત શક્ય બનાવઈ છે. કર ચોરી અટકાવવાની વાતો થઈ છે. પ્રતિ વર્ષે આવું થાય છે. જ્યાં સુધી ભારતને કોષ્ટ જન્મ-સિદ્ધ અર્થસાધી નહીં મળે ત્યાં સુધી ભારતનો આર્થિક કોષ્ટો ઉકેલાવાનો નથી જન્મની ખીબ વિશ્વયુદ્ધમાંથી બેઠું કરનાર અર્થશાસ્ત્રી સાંપડી ગયો. આ તો નશીમની બચિકારી છે—લિસિને આવો કોષ્ટ વિરલ જીવ ચમકી જાય તો દેશનો ઉદાર થાય. બાકી શ્રદ્ધાધાનને નાણામંત્રી બનાવો, અથવા વિદેશ-મંત્રીને સરકારી પ્રધાન બનાવો તેથી પરિસ્થિતિમાં ફેર પડે નહીં—‘એકેડેમિક’ રીતે બધું ચાલ્યાં કરે. સવાલ બેઝનો છે. તેનું ઉત્પાદન તો નથી થઈ શક્યું પણ શોધવાથી મળશે ?

આનંદનો આધાર

‘આ વિશ્વ આનંદમાંથી જન્મ્યું છે, આનંદમાં જ તે વિવર્ય છે અને અતે આનંદમાં વળ પામવાનું છે’ એવું સૂત્ર સાંભળતાં આપણાં જીવનમાં આનંદની જે ઝખના પેદા થાય છે તેનું વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે તત્ત્વવેત્તાઓએ સમગ્ર વિશ્વ માટે ઉચ્ચારેલું એ સૂત્ર સાચું હોય કે ન હોય, પરંતુ આપણા પોતાના જીવન માટે તો આપણે એવી જ સ્થિતિની ઈચ્છા રાખીએ તે સ્વાભાવિક છે. વર્તમાન જિંદગીનો આરભ ક્યારે થયો તે આપણે જાણીએ છીએ, પરંતુ તે વખતે આનંદનો અનુભવ થયેલો કે નહિ તે આપણે જાણતા નથી આ જિંદગીનો અત ક્યારે આવશે તેની આપણને ખબર નથી, પરંતુ એ અત આનંદની પરાકાષ્ટા રૂપ હોય અને જો ફરી જન્મ લેવાનું અનિવાર્ય હોય તો એ જન્મ પણ આનંદમય બની રહે એમ આપણે ઈચ્છીયું.

જીવન અને મૃત્યુના બે ઊંચની વચ્ચે જે જીવન વધી રહ્યું છે તે સમયમાં કેવળ ઈચ્છા, ઝખના, શાવના કે ખ્યાલથી નહિ, પરંતુ વારંવાર દૃષ્ટિએ આપણે વિચાર કરવો પડે, કારણ કે નિરંતર વહેતી એ જિંદગીનો પ્રતિ જમે આપણને પરિચય થાય છે અને તેમાં સુખનું અને દુઃખનું, આનંદનું અને શોકનું, યાત્રિનું અને અયાત્રિનું, પ્રસન્નતાનું અને નિઃશ્વાસનું કેટલું પ્રમાણ રહે છે તેનું જાન પણ આપણે પરાયીએ છીએ. પહેલી જ તણે આપણને ખાતરી થાય છે કે આ વિશ્વ, જેનો હું એક અણ છું તે આનંદમાં જ વિવર્યનું હોય એવું દેખાતું નથી, અહીં તો જેવા તરવેતર એ નાં સૂત્રોની સાથે એનાં સૂત્રો પણ રોજ સાંભળવા મળે છે કે ‘આ સંસારમાં દુઃખ સિવાય કંઈ જ નહિ, જેને તમે સુખ સમજો છો તે લાલ્સ બનુર છે ને તેવી ભ્રામક છે, ઈન્દ્રિયસુખ ઈન્દ્રિયનું રજો જેવું શક્ષિત છે, એમાં લોભાશે નહિ એ તરફ બે થાશે નહિ’ કોઈ વચ્ચે એમ કહે કે ‘આ જિંદગીની ચાદર સુખ અને દુઃખના—આનંદ અને શોકના નાણાં

વાણથી વણેલી છે. જેમ પ્રકાશ અને અંધકાર, રાત અને દિવસ, જળ અને સ્વણ એમ સુખ અને દુઃખ જીવનનો તથા જગતનો ક્રમ છે—કુદરતનો નિયમ છે, એમાંથી છૂટવાનો પ્રયાસ થિથા છે, માટે એને તમે સહન કરી લો.’

આવાં સૂત્રોથી ક્યારેક મન ખૂંઝાઈ જાય છે અને ક્યારેક તે તરફ બે રકાર પણ થઈ જાય છે, પરંતુ વિવેકથી જ માનવી આ બધાં સૂત્રોની સાથે પોતાના જીવન-અનુભવને જોડીને જો જ્ઞાનપૂર્વકની તપાસ આદરે તો સુખ—દુઃખનો અને આનંદ—શોકનો મર્મ એને સમજવા વિના રહે નહિ પહેલી જ તકે એ એટલું જોઈ થકે કે આનંદ, અને આનંદ સિવાય કંઈ જ નહિ, સુખ, અને સુખ સિવાય કંઈની હરતી નહિ એવી સ્થિતિની તો કેવળ કલ્પના જ આવી થકે છે જિંદગીની ચાદર સુખદુઃખના તાણવાણીથી બધે વણા થેલી હોય, પરંતુ પેલી ચાદરમાં તાણવાણાનું પ્રમાણ જળવાયેલું રહે છે અને જો તાણે છે તે વાણે થતો નથી ને જો વાણે છે તે તાણે બનતો નથી એવી સ્થિતિ જિંદગીનાં સુખદુઃખની નથી એમાં સુખદુઃખનું પ્રમાણ પ્રત્યેક લણે પચાટાનું રહે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ જે સુખરૂપ દેખાય છે તે દુઃખરૂપ અને દુઃખરૂપ જણાતું હોય તે સુખરૂપ પણ બન્યા જ કરે છે

આમાંથી એવો વિચાર મગટે છે કે આ સુખ શું છે, દુઃખ શું છે, એ ક્યાંથી જન્મે છે, એ થી રીતે પરિવર્તન થાય છે, એના પર કાનવીનાં કોઈ કાબૂ છે કે નહિ? અને પછી એક બાજુ સનાતન ને શાશ્વત સત્યનું જ્ઞાન દાણે છે ને ખીઠા બાજુ વ્યવહારુ સત્યનો પણ પરિચય થાય છે સુખદુઃખનો અનુભવ મન કરે છે એમ સમજવામાં લચીરે વાર લાગતી નથી આ મનથી પર જોઈ તે નથી સુખનો અનુભવ કરતું, નથી દુઃખનો, અથવા તો એમ કહેવાય કે પરમ સુખ અને પરમ આનંદની જે કલ્પના કરવામાં આવી છે તે એની જ સાથે સબંધ પરાયે છે, પરંતુ તે ‘એ’

યું છે ? એનો ને મનનો શો સબંધ છે, જે શરીર એણે મેળવ્યું છે કે એને મળ્યું છે જે મન એમાં બેઠું છે અને દરો દિશામાં ધૂમી રહ્યું છે તે બધાં પરસ્પર જોડાયેલાં છે કે જુદાં જ છે ? એની વિદાય પછી શરીર રહે છે ખરું, પરંતુ ધૂળ-પથ્થર કરતાં વે એની હાલત બૂચી થાય છે, જેનું મન નાશ પામે છે કે 'એ'ની સાથે જાય છે ?

મતિ મૂઝાઈ જાય એવી આ બાબત છે, પણ એટલું સમજાય છે કે શરીરની લાચારીનો કોઈ પાર નથી, જ્યારે મન 'કંઈક' છે ને બધું ચલાવે છે-અનુભવ કરે છે આ મનની પાછળ જે તરર પડેલું છે તે મનથી જોડું છે અને નથી તત્ત્વત જોડું, કારણ કે મનથી એ મુક્ત થઈ શકે છે અને મન પોતાની મેળે એનાથી મુક્ત થઈ શકતું નથી, છતાં જ્યાં સુધી મન જડાયેલું છે-જે પિંડુ છે ત્યાં સુધી તે એક હોય એવું લાગે છે ઉપમા આપવાનું મુશ્કેલ છે, પરંતુ પ્રકાશમાં જેમ અધકારના અંશો ભળેલા હોય છે તેના જેવું છે પ્રકાશનો આપણને પરિચય છે એ એછી વસ્તી થા માટે હોય છે ? પૂર્ણ પ્રકાશ-પ્રકાશ સિવાય કંઈ જ નહિ-તેનો આપણને અનુભવ નથી, પરંતુ પ્રકાશની હરતી પરથી તેની આપણે કલ્પના કરી શકીએ છીએ આત્મા ને મનનું કદાચ એવું હશે તત્ત્વત આનંદમય અવસ્થા આ આત્માની અને મુખદુખ-હર્ષશોકની સ્થિતિ તે આ મનની પણ આ મન એટલે જેની આસપાસ ને અદર આત્મા વ્યાપેલો છે તે

સામાન્ય છતાં સમજદાર માનવી આવી તરવર શોધનમાં પડ્યા વિના એટલું સમજી જાય છે કે આ જીવનમાં કેવળ સુખ શક્ય નથી ને કેવળ દુખ હોતું નથી સુખ-દુખ બંનેની હરતી હોવા છતાં તનુ પ્રમાણે ઓછું થતું કરી શકાય છે અને તે જ છે આ જીવનનો પુરુષાર્થ સામાન્ય માનવીઓના વર્ગો તો અનેક છે પરંતુ તેમને જો બે બાગમાં વહેંચીએ તો એમ કહી શકાય કે એક વર્ગ સુખના કાસ્ટે શોધી તેને વધારે છે અને એ રીતે દુખને ઓછું કરે છે, દુખનો અને સુખનો અનુભવ થા કાસ્ટે થાય છે તે જોવા તરફ એની દષ્ટિ જતી નથી, સુખ અને દુખનો આધાર શો છે

તેનો વિચાર પણ એ કરતો નથી. આ વર્ગ આખી જિંદગી સુખ માટે મથે છે, ક્યારેક સફળ થાય છે, ક્યારેક નિષ્ફળ જાય છે, એનાં સુખદુખમાં બહારની તરવેા કેટલા પ્રમાણમાં ભાગ ભજવે છે તે ક્યારેક એ સમજે છે ને ક્યારેક સમજતો નથી, પોતાના પ્રવાસો છતાં સુખનું પ્રમાણ વધે નહિ ત્યારે એ કોઈકને અને હેવટ પોતાના પ્રારબ્ધને દોષ દઈ યાતિ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે.

આ કરતાં જે વધુ સમજદાર છે તે સુખદુખનો આધાર શોધવા તરફ વળે છે કયા પ્રકારનું સુખ કેટલા સમય સુધી ટકી શકે છે તેની પણ એ તપાસ કરે છે જે સુખનો આધાર અસ્થિર હોય તે સુખ સત્તર ખસી જાય અને જેનો આધાર મજબૂત હોય તે વધુ સમય ટકે એવું જ્ઞાન એ મેળવે છે એને ધીમે ધીમે એમ સમજાય છે કે આધાર-વિહારનું સુખ સામાન્ય પ્રકારનું અને ઓછી આવરદાવાળું છે આ શરીર રચુનમાંથી એ સૂક્ષ્મ તરફ ગતિ કરે છે કયાકનું દરજ્જા, ચિત્તન, મનન ત્યારે એના ચિત્તને આનંદથી ભરી દે છે ત્યારે એને એમ સમજાય છે કે સુખનો આધાર જો કોઈ વ્યક્તિ કે વસ્તુ ન હોય અથવા તો એ વ્યક્તિ ને વસ્તુ સાથે લેપાયા વિન-જોડાયા વિના સુખપ્રાપ્તિ થાય તો તે વધુ ઊંડે સુધી જાય છે ને વધુ સમય સુધી ટકે છે કુદરતનો, કલાનો, ભક્તિના સંશોધનનો આનંદ આ પ્રકારનો હોય છે આ માનવીમાં સમજદારીની સાથે જો જ્ઞાન પણ પ્રગટે તો પેલા તત્ત્વવેત્તાઓની નજરે એ સુખ-દુખની પરીલા કરવાનો અને એમાંથી એ શોધી કાઢવાનો કે વ્યક્તિ અને વસ્તુ સાથે લેપાયા વિના દર્શન, ચિત્તન મનન દ્વારા જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં પણ સૂક્ષ્મરૂપે વ્યક્તિ અને વસ્તુનો આધાર રહેલો છે સુદર કોઈ કુદરતી દરમ, ઉત્તમ કોઈ કલાકૃતિ, ભક્તિભાવ જો તેવી કોઈ પૂજ્ય વ્યક્તિ સંશોધન દ્વારા કંઈક પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા-એ બધું પલટાઈ શકે છે આપણી આંખ સામેથી ખસી જઈ શકે છે નથી ખસતા એક આપણે જ અને આનંદ તો અતે ત્યાંથી જ પ્રગટે છે

આવા માનવીની આંખ આજગથી પ્રવચ સુખનાં
રથૂળ:સાધનો ખરી જાય છે, પછી સક્રમ સાધનોની
પણ જરૂર રહેતી નથી. રથૂળ અને સુક્રમ સાધનોથી
ભરેલું આ વિશ્વ એની આસપાસ રમીું હોવા છતાં
એના આનંદનો આધાર તો તે પછી એ ચોતે જ
બની જાય છે. એને ખાતરી થાય છે કે જીને તે સુખ
અને આનંદ માનતો હતો તે ખરેખર તો અંદરથી જ

પ્રગટતા હતી, અરે, એ ચોતે જ એ હતો ! આરંભમાં
એને ચોતારને જગૃત કરવા બહારનાં તત્ત્વોની જરૂર
પડતી હતી, હવે એ સ્વયમ્ જગૃત રહે છે. તત્ત્વવેત્તાઓનું
પેલું વાક્ય—આ વિશ્વ આનંદમાંથી જન્મ્યું છે, આનંદ
દર્શાવિશ્વે છે ને આનંદમાં જ તે વધ પામશે, તે
ઉચ્ચાર્યા વિના એની અનુભૂતિ દ્વારા નિરંતર આનંદ
મય અવસ્થામાં રહે છે.

ગધેડા ડાહ્યા.....

એક રાજા હતો. એણે એક વાયુશાસ્ત્રીને
હવામાનના વરતારા ભાખવા માટે મોકલે પગાર આપી
રોકધો હતો રાજાને એક વખત શિકારે જવાનું મન
થયું. એ જ જંગલમાં જવાનો હતો એની નજીકમાં
એક ખૂબસૂરત શાહનજી રહેતી હતી. રાજા એના
પ્રેમમાં હતો અને એટલેટ્યાથી પસાર થતી વખતે
પોતાનાં સારાંમાં સારાં વસ્ત્રો પહેરીને જવાનું રાજાએ
વિચાર્યું. એણે પેલા વાયુશાસ્ત્રીને બોલાવીને પૂછ્યું:
‘આજે વરસાદ તો નહિ પડે ને ?’

વરસાદ નહિ પડે.”

આમ કહી રાજાએ તો ઘોડા મારી મૂક્યો.
ઘોડી જ વારમાં પોધમાર વરસાદ પડ્યો અને ખૂબ
હાલવન નકે હાલતમાં રાજા પેલી શાહનજીના મહેલ
પાસેથી પસાર થયો. શાહનજી તો રાજાના કાલકવાલ
જોઇ હસીહસીને બેઠા વળી મઠ.

રાજાએ રાજધાનીમાં આવીને તરત જ પેલા
વાયુશાસ્ત્રીને ખરતરફ ક્યો અને પેલા કુંભારને બોલાવી
એને એ પદ સંભાળી લેવાનું કહ્યું.

કુંભારે કહ્યું: ‘મહારાજ, ઝગુના ફેરાર
વિશે હું કંઈ જ જાણતો નથી. હું તો એ માટે
મારા આ ગધેડાના કાન પર નજર નાખી જોઈ
છું. વરસાદ આવવાનો હોય ત્યારે એના કાન નીચા
વળા જાય છે. જેમ વરસાદ પોધમાર પડવાનો હોય
તેમ કાન વધુ નીચા નમતા જાય છે.’

રાજાએ આ સમજીને કુંભારને બહેલે એના
મધેડાની વાયુશાસ્ત્રી તરીકે નિમણૂક કરી.

અને આ રીતે એ રાજાના રાજ્યમાં ઉચ્ચ
અધિકારપદે અનેક ગવેડાઓની નિમણૂક થઈ !

રાજાએ કહ્યું: ‘મારા રાજ્યના નિખળા વાયુ-
શાસ્ત્રીએ મને કહ્યું કે આજે એક દીપું પછી

આપણે દુઃખી યાથી છીએ અને સુખી કેવી રીતે થવા એ પ્રશ્નોનો જ્ઞાપકારક જવાબ આપી શકીએ તો આ ઘણી મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ નીકળે

આપણે કેવળ પોતાના સુખનો જ વિચાર કરીએ છીએ, માનવધર્મની સાથે પ્રાર્થનિક વાત હજી આપણે જાણતા નથી કે આપણું જીવન આપણું એકલાનું નથી. આપણું જીવન માનવ-સુખ માટે જ કેવળ આપણી પોતાની મુદ્દ વાસનાઓ સતેષીને પોતાના દેહને સુખી કરવા માટે નથી, પણ માનવ ધર્મથી વર્તી બધાને સુખી થયેલા જોવા માટે છે. તે માટે મોહ, લાલસા, પ્રતિષ્ઠા, લોભ, મત્સર વગેરેથી પ્રાપ્ત થનારાં સુખોને આપણે ત્યાજ્ય ગણવા જોઈએ એટલા માટે જ આપણે સદ્ગુણસંપન્ન થવાની જરૂર છે સદ્ગુણી બીજાઓ સાથે સમરસ થઈને તેમના સુખદુઃખનો વિચાર કરે છે પોતે દુઃખ અને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી બીજાને સુખી કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેમની સાથે સંધાનુકૂળિતપૂર્વક વર્તે છે આ આત્મભાવમાં જ સર્વ સુખનો ભંડાર છે

જાણી જોઈને કોઈ દુઃખ સહન કરવા તેવાર નથી થતું, પરંતુ લોભને લીધે લાલસાને લીધે લ પટ તાને લીધે, અધાનને કાણે તેઓ દુઃખ સહન કરે છે અને બીજાને પણ દુઃખ આપે છે. આપણામાં સ્વભ, વિવેક, પુરવાઈ, પ્રેમ, દયા વગેરે નથી માટે દુઃખ ટાળી શકતા નથી. આપણે આપણી જાતને જાણી શકીએ છીએ, પણ વર્તન તો અધાન પ્રાણીની માફક કરીએ છીએ જેમ માછલી માછીમારના કોટાનું ભક્ષ્ય બને છે તેમ આપણે લાલસાના પંજમાં સપડાઈએ છીએ માટે જ જાની અને સતપુરુષોએ કહ્યું છે કે કોઈ પણ કર્મ કરતાં પહેલાં આગળપાછળનો વિચાર કરવો અનુભવોનો ઉપયોગ નહિ કરવાથી ફસાઈ જવાય છે આજાનુભૂતી કંઈ કર્મ કરવું અને પાછળથી તેને માટે બહુ સમય સુધી પશ્ચાત્તાપ કરવો, એ કંઈ માનવીનું લક્ષણ નથી. રોકડરને ત્યાં વારવાર જવું

પણ જીભ પર કાચું નહિ રાખવું એ માનવીનું લક્ષણ નથી. આજે આપણે પ્રાથમિક, ઈન્દ્રિયજન્ય સુખની પાછળ લાગ્યા છીએ આ આપણે સ્વભાવ બન્યો છે, પરંતુ તેમાં આપણું કલ્યાણ નથી થવાના પ્રકાર તરફ સ્વભાવિક રીતે પલંગિયુ આકર્ષાય છે પણ તેમાં તેનું હિત નથી

જોશક પહે તો તેનું લોભી બને છે, પણ જો એ પહે નહિ તો વિકૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે ખાવાની સાધનમાં જઠરાગ્નિનો વિચાર ન કરીએ તો અનિદ્ર પરિણામે જોડાવવા પડે દુરંતનો નિવ્રમ કોઈ એક વ્યક્તિ માટે નહિ બદલાય, પણ વ્યક્તિ પોતાનો નિવ્રમ બદલી શકે તેમ છે. તે માટે તેણે પોતાની શક્તિ જાગૃત કરવી જોઈએ-તેનો વિકાસ સાધવો જોઈએ જ્ઞાનથી, વિવેકથી, ચોજનાથી, ધૃતિથી લોકો સુખી થાય છે તાત્કાલિક તે સાચું સુખ નથી સુખ તો ચિરંજીવી હોવું જોઈએ અથવા સુખથી કોઈનું જે ખૂટ સંભવી ન શકે, પરંતુ આપણે તો ઈન્દ્રિયજન્ય તાત્કાલિક સુખની પાછળ દોડીએ છીએ અને કેટલીક વાર આપણે સુખી થવા બીજાને હાનિ પહોંચાડીએ છીએ, આપણાં કોઈ પણ કર્મથી બીજાને નુકસાન ન થવું જોઈએ. તેથી જ આપણે વિવેકી બનવાની જરૂર છે કનૂસ જનવા, લોભી થવા, સ્વભાવી બનવાને માટે વિવેકી થવાની જરૂર નથી. આજે આપણી સદ્ગુણિતોને પોપણ આપી તેવી વૃદ્ધિ કરવાની અને અસદ્ગુણિતોને ઉત્તરોત્તર શીલ કરવાની જરૂર છે

આપણને વારસામાં મળેલી માનવતા અધિક ને અધિક ખિચરવી એમાં જ આપણી સાચી ઉત્પત્તિ છે. જેમ કોઈ પણ પુરતકની પ્રથમ આવૃત્તિ કરતાં પાછળની આવૃત્તિઓ અધિક ને અધિક શુદ્ધ હોય છે તેમ જો વારસાગત માનવતાની વૃદ્ધિ અને શુદ્ધિ કરીને જ આ જિંદગી છેડવાની છે દરેક સામાન્ય સ્થિતિના પિતાને એમ વાજ્ય છે કે જે જીવી રીતે ગરીબાઈમાં દિવસો ગુજાર્યા છે તેવી રીતે મારા સંતાનો

ન સુખરે તો સાડુ, દરેક જણ પોતાના સુખની કલ્પના મુજબ ઈચ્છે છે કે મારા કરતાં મારી પેટી વધુ સુખી થાય. આ જ વિચારસરણી આપણને માનવતાની બાબતમાં, શીલ, ચારિત્ર્ય અને સદ્ગુણોની બાબતમાં અપનાવવી જોઈએ. જે તેમ ન કરીએ તો સમજવું કે આપણને બહારનો ભપકો પ્રિય છે-બંધોદાસત પ્રિય છે.

માનવસુખ માટે આપણું જીવન છે. માનવતાનો વારસો વિકસિત કરવો તે આપણી ફરજ છે. આપણે ધન્ય જીવદશામાં છીએ, મનુષ્ય બન્યા નથી. અપમાન થાય છતાં જાન બચાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ તે આપણી જીવદશા છે. આપણું સ્થિત માનવનું છે, પણ મન હજી માનવનું બન્યું નથી. આપણામાં પ્રકૃતિ-ધર્મ છે જેને આપણે વિરૂપ બનાવ્યો છે. કદાચ પ્રકૃતિધર્મ પ્રમાણે જ વર્તતાં હોત તો આજના જેવી દુઃખદ સ્થિતિ ન થાત; પરંતુ આપણે તો બુદ્ધિ સ્થાવીને સુખ વધારવાના પ્રયત્નો કર્યા છે. કુદરતી ધર્મ-પ્રકૃતિધર્મ પ્રમાણે આપણે અન્ય પ્રાણીઓની માફક ભૂખ લાગે ત્યારે જ ખાતાં હોત તો ઠીક હતું. પણ આપણે તો ભૂખ ન લાગે તો પણ સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ બનાવીને આરોગીએ છીએ. ઠંડીથી રક્ષણ કરવા કે લાજ ઠીકવા કપડાંની જરૂર છે; જ્યારે આજે તો મોટે ભાગે આપણે ફેશનના સુધાઓ બન્યા છીએ. આરોગ્ય, શક્તિ અને પુષ્ટિ માટે અજની જરૂર છે, શીત, ઉષ્ણતા અને લગ્નના નિવારણ માટે કપડાંની જરૂર છે. આ રીતે વિચારીયું તો જણાયે કે દરેક ઈન્દ્રિયજન્ય સુખની બાબતમાં ધણો ભાગ વિકૃતિનો છે. સપત્તિ પ્રાપ્ત કરવામાં દોષ નથી, પણ લોભપુતિથી જોઈએ તેના કરતાં વધુ સપત્તિ ભેગી કરવી તેમાં જરૂર દોષ છે, પ્રકૃતિ અને વિકૃતિ ઇચ્છીને જે સ્થિતિ આવે તે સ્થિતિ માનવતાની રિવાજ છે. પ્રકૃતિધર્મને સંજમમાં લાવવો, નિયંત્રિત નાશ કરવો અને પોતાની સંસ્કૃતિ નિભાવે

કરવી તેનું નામ માનવતા. ભૂખ લાગે તે પ્રકૃતિ છે, બીજાને ટળવળતાં જોવા છતાં ખાવું તે વિકૃતિ છે અને બધાને વહેંચીને ખાવું તેમાં સંસ્કૃતિ છે. કુટુંબ, યમાજ અને રાષ્ટ્ર માટે કર્તવ્ય કરવાં અને તેને મદદ જે સંસ્કારો જોઈએ તે પ્રાપ્ત કરવા તેનું નામ સંસ્કૃતિ છે.

મનુષ્યને સંસ્કાર આપીને સુધારવાનો છે. જન્મનં: તો તે પશુના જેવો છે. આપી જ આપણાં ચતોષ્પતિ દીક્ષા આપવાનો સંસ્કાર છે. બાળને શીખવવામાં આવે છે કે :

સત્યં વદ ધર્મં ચર । માતૃદેવો મવ ।
પિતૃદેવો મવ । અતિથિ દેવો મવ ।

આ માનવ-સંસ્કૃતિ છે. બીજાં પશુપક્ષી માતા-પિતાને ક્યાં માને છે ? તે તો જરા શક્તિ આવે કે બેસી જાય છે. માનવને કૃત કર્મ, કૃત ઉપકારનું સ્મરણ રહે છે, તેથી જ કૃતજ્ઞતા મહાન સદ્ગુણ છે અને કૃતજ્ઞતા મોટો દોષ છે.

કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે પ્રકૃતિજન છે. તેમને વધારણ તો નહિ જ, અને પ્રકૃતિની માફક વચાવ પણ નહિ. તેમને સંજમમાં લાવી તેને ક્ષીણ કરી સંસ્કૃતિમય જીવન ગાળવું જોઈએ. વાચા આપી છે તેથી અપશબ્દ બોલવો તે તો પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે, પણ પ્રિય, સ્વન અને મધુર વાણી બોલવી તે સંસ્કૃતિ છે.

આપણે આપણા દરેક વર્તનમાં સતેજ હોઈશું, જામત હોઈયું તો પ્રકૃતિને કાળમાં રાખી, વિકૃતિમાંથી છૂટી, સંસ્કૃતિ તરફ જઈશું. માનવ-જન્મ તપ માટે છે. ઉત્તર થવા માટે જે સકન કરવું પડે તેનું નામ તપ. ભોગને વશ થવું તે રિકૃતિ, એનું નિરમન કરવું તે સંસ્કૃતિ અને માનવતાના ગોરવ સિવાય મનુષ્યો વિત્ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકેનું નથી.

*

જે યાચે છે તેને જ યોથું આવે છે, ને જેને યોથું આવે છે તેને જ સાચો માર્ગ મળે છે. બાકી જે યાચતા જ નથી, એનામાં અને જડ-સિદ્ધામાં કોઈ ફેર ગણી શકાય નહિ.

*

યોગ્ય શબ્દ અને લક્ષણ યોગ્ય શબ્દ વચ્ચે જેટલો તફાવત છે તેટલો આકારી વીજળી અને આગિયા વચ્ચેનો ભેદ છે.

‘ઉજળાં ઝોઢાણું’

લેખક : શ્રી. ખેડીદાસ લા. પરમાર
પ્રકાશક : ગુજરાત રાજ્ય લોકસાહિત્ય સમિતિ
અમદાવાદ, પાના ૧૬૩ ચૂંટ ૩૬. ૨-૫૦

ગુજરાત રાજ્ય લોકસાહિત્ય સમિતિ તરફથી આપણા લોકસાહિત્યના ગ્રંથકાર અભ્યાસક્રિયા પાસેથી કાંઈ અને કાંઈ પ્રકારના ચતુર રહે છે. આવી લોક-કથા માયાનું આ નવધું પુરનક છે. અગાઉ શ્રી. પુષ્કર ચંદ્રવાકર, રોલન બટ, નેરાવરસિંહ જાદવ, દુસેરાય કાલાણી, મનુભાઈ જોષી, જયમય પરમારની કૃતિઓ રજૂ થઈ છે. શ્રી ખેડીદાસ પરમાર કલાકાર છે. ચિત્રકલાના પશુ કલ્પના કલ્પની બનવાનું સદ્ભાગ્ય તેમને સાંપડ્યું છે. તેમની પાસે તળપટી ભાષાનો વૈભવ હોવાથી લોકસાહિત્યના કોષ વિષયને તેઓ બહેકાવી શકે છે અને અફેરો રંગ પૂરી શકે છે. ‘બહી’ તેમની ૨૦ કૃતિઓ રજૂ થઈ છે. આગળની નવાંસ-કાના આધુનિક રચક પર છે. આ કથાઓને રાખી રકાષ તેમ નથી. આ કૃતિઓને ખાણવા ‘સમાનધર્મ’ની ભાવના નોંધો. કેમ કે આ વાર્તાની માંડણી આગળ અનેલી વાતો ઉપરથી થઈ છે. જેટલે કે આ વાર્તાઓ લોક-પ્રતિષ્ઠાસનો છવંત આલિંગકાર છે. ‘કાજો જોર’ અને ‘આમાં માસરને એકડો નથી’ આ બન્ને વાર્તાના પાત્રો સમાજમાં આજે પશુ મળી આવવાના. ‘રવિવાત’ અને ‘જળસમાધ’ તથા ‘રેરાણી-જેઠાણીનું નેહ’ માં જે નારી પાત્રો ઝમકી ગયા છે તે અપ-વાં તરીકે સમાજમાં એકલસ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ‘વખતસંગ મારાજ’ જેવા રાજવી જૂની પેઢીએ પોતાની સગી આંખે જોયા છે. ‘અવડી દીધી છે ગેતી’માં એક નહીં બન્ને માણસની શ્રદ્ધા લાગ લગ્ય છે. ‘મૂડીમાં મોત’ એક તેજસ્વી કાઠી રાજ-માતાને આપેલ ગૌરવભરી સૌથીમાં રજૂ કરે છે. ‘પીસગાડું’ના મા’ઈ’કર આજે પશુ લગ્નમાળામાં દેખા દે ખરા. ‘અંબેડકી યોગાણું’ એક બંગાળી છે.

શ્રી ખેડીદાસની જગુડી ભાષાસૌલી. આ વાર્તાઓને આસ્વાદ્ય બનાવવામાં મદદરવો ફરજો આપે છે. થોડાંક દષ્ટાન્તો નોંધો :

“બર ભાદરવાની ગળાડખ મેલમમાં લાડીની ધીંગાપેલી ધરતીમાં ધાનેલમાં મેલ પાકે લણું-અગુ”ન લણી પડ્યા.”

“નવામાના દાનસંગ મુખીને અગિયે માલદોરની ધીંદટ જોસે, જેટડિયું નેરખંધ ધૂમનું વલોણું તેથી ધરમાં ઘીંદૂધના કામ પડ્યાં પડ્યાં હાંસ્યાં કરે.”

“વેશાખી પૂતમ વળોટી તોય દવરક દવરક વિવાડે રલો તે જેઠનાં ઝાંખા સુધી ગમમાં ટોલ ધડક્યા કર્યા.”

“અપખાં આંજી તોય તો બરાબર સમાધ નય તેવી સરગોટી ભાઈબીજ આયમણી દરમની કોરકધારે મરડા જોડી.”

“જેડની નજરના અભિવસ એંધાણીતીરે હૃદય સેસવટ વીંધ જ પાઠી દીધું !”

“હીનુંડા તેજવાળી ગિરમાં અરાલીઝ વનર. ધૂંઆળા જરી એ વનરાની વચલે જોયાર હરિયાળી કુંગરડી. એ કુંગરડીની પારેડી આયે રાણી રખમાણનું બેઠણું.”

શ્રી ખેડીદાસ પરમાર પાસે જ્યારે આવી સ્થળ ભાષા છે ત્યારે કથાવસ્તુ માટે તેમણે આકરી તાત્પર્ય રાખવાની જરૂર છે જેથી વાર્તાતત્ત્વ પાંખુ ન લાગે.

હરિજન લોકકવિઓ અને તેમનાં પદો

લેખક : શ્રી દલપત શ્રીમાળી

પ્રકાશન : ગુજરાત સરકાર માહિતી ખાતા તરફથી
પાના. ૧૨૫

“લોકજીને રમના-ભમતા અને કાંઈ ખર્ચ પાનના દેવામાં હજુરાઇ રહેલા નાગી-અનાગી” હરિજન સરસ્વતીને સૌથી સૌધીને, તેમની કૃતિઓ સાથે રજૂ

કરવાનો એક ભગીરથ પ્રયત્ન લેખકે આ ગ્રંથમાં કર્યો છે. છૂતાછૂતાનો ભોજ બનેલ સમાજ પોતાનું અઘાયદુ વિશિષ્ટ અસ્તિત્વ જાળવી શક્યો છે અને તેમનામાં સવશ્ય હિંદુઓની સર્ગાતર સંસ્કૃતિની આછીરી ઝલક દેખાય છે જેનો પરિચય અહીં પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં જે સંત લોકકવિઓ ૨૭ થયા છે તે આ પ્રમાણે :

(૧) અગમનો આરાધક પંડિત દેવાયત (૨) સંતોની સુક્રુટમણી રતનીયાઇ (૩) રમતો ભોગી સંત ત્રીકમ (૪) જ્ઞાનનો ભોગી બીમ (૫) દારી જીવજી (૬) ગેમી વાણીનો માયક ડુગરપુરી (૭) અસનના અચળા ઉતારતો કવિ અલરાજ (૮) સરદાસ (૯) બહો ગેડિયો (૧૦) મોતી (૧૧) કવિ મેણુ (૧૨) ભવાની (૧૩) ખીમરો કોટવાળ (૧૪) લખીરામ (૧૫) મેપધાર (૧૬) કવિ નાકર. આમાંના કેટલાક હરિજનોના બ્રાહ્મણ ગૌર હતા અને તેમણે આ સંત વાણીમાં જે સૂક્ષ્મ જ્ઞાન ઠાપવું છે તે જીવિજીની સમાજનું પણ માન મુકાવે તેવું સચોટ અને સ પૂર્ણ છે. આ ગીતો, છંદો, કવિતો, આરભ ઈત્યાદી રચીને હરિજન સમાજમાં બ્રાહ્મણોએ સર્જી તરીકેનું રથાન શોભાવું છે

આપ્રમમાં શ્રી કે. ડા. શાસ્ત્રીએ યોગ્ય કહ્યું છે : “ ભારતવર્ષના જ નહિ, પૃથ્વી ઉપરના અનેક દેશોના ઇતિહાસને ઉમેળતાં એમા સંતો, ભકતો, ઓહિાઓની વાણીમાંથી ઝરતા ઉચ્ચ કોટિના ભક્તિભાવને માટે નથી કોઇ તાલીમની જરૂર પડી કે નથી કોઇના પ્રયત્ન ઉપદેશની જરૂર પડી : એઓએ સ્વયંજી રીતે વાણીના પ્રવાહ વહાવે રાખ્યો છે, અને એમાંથી મહાકવિઓની પ્રતિભામાંથી પણ ન નીકળે તેવો સુમધુર ઉચ્ચકોટિની કવિતાનો પ્રવાહ મળ્યો છે. અહીં ૨૭ કરવામાં આવેલા સંતો આ કોટિના ભક્ત કવિઓ છે ... એમની આ પ્રસાદી કાષ્ઠ રચણે ગ્રંથસ્થ થએલી જાણવામાં આવી નથી લેખિકની જામ ઉપર રમતી ભમતી એ વાણી દયકારવામાં આવી છે...માવા સમઠ ઘરઘર અને ભકતેભકત રખડીને, સમજાવીને રવચ ખગારીને લોકમુખેથી એકઠા કરવાના હોય છે.”

ચોથા નમૂનાઓ આસ્વાદીએ :-

ભવાની :

દેયાનાં દેરાં કાગળ લાવે

એમાં સહી ઠરીએ રે

નહીં આલમમાં, નહીં અકબરમાં,

નહીં પીરમાં પરચો,

નહીં અંદ્રમાં, નહીં સુરજમાં,

ન્યાસ નિરંજનને નિરખો.

કવિ મેણુ :

ગાડરનો પટકાર, ગઠ કોટ ન હકાવે,
પાવેયાની સેજ, અટી સુખ ન પાવે;
સોમણ વેળુ પીલીએ, યીપુ તેલ ન આવે,
નાખ્યાં તીર કમાનથી, વાળ્યાં હાથ ન આવે.

મોતી

“ મોતી કહે : મલકમાં કંબુસ વાળે નહીં કાચ,
જનમીને આ જગતમાં ભારે મારે ભોંય
ભારે મારે ભોંય, લેખાય તરણાની તોલે
કાંયામા દેખાય નહિ, ભેરી ઝૌરાં વચ્ચે બોલે
જનમતા જનેતાએ ભાલ્યો, મૂએ ભાલ્યો ભોંય”

સવો

“ સવો કહે સંસારમાં સમજે એને સંતાપ
ભઈ સજો ભૂંડુ બોલે પૂરવ જનમનાં પાપ
પૂરણ મળિયાં પાપ, લખેલું પૂરવના લેખે
સારા માણહનુ માપ તોડાવે, જૂઠા કાંઠે જવાસ”

ડુંગરપુરી

દીપક વિનાના મંદિર કૈસા,

કૈસા ત્રાટીકું તાળા રે

કિયા વિનના ભોગી કૈસા,

જેસા સમદર ખારા રે

અંધા આરસી કું કયા રે,

કયા કંદે મૂરખ માલા રે,

પુસ્તકનો મોટો ભાગ કવિ નાકરની આરભ-
ઓથી ભરપૂર છે. જે જમાનામાં ઠંગવણી અને
લાજનગની કોષ સમગ્ર ન હતી તેવા સમયમાં જે
જ્ઞાન, દીર્ઘદષ્ટિ અને જ્યોતિષધારાની જાણકારી આ
કવિઓએ કેળવી જતાવી છે તે આશ્ચર્યજનક છે.

મજા, નવજી અને મુવડ છાપકામ માટે

સુરૂપ મુદ્રિકા તમને મદદરૂપ બનશે

સુરૂપ મુદ્રિકા, રેસકોર્સ રોડ કન્યા છાત્રાલય સામે, રાજકોટ-૧

શ્રી. મસ્તિકાલ કૃત
અમારા પ્રકાશનો

ગાંધીગુરુ	૧-૨૫
ગીતાગણિ એક અધ્યયન	૧ ૨૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ માથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ માથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અગવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫

[સિદ્ધાર્થનં ૧૫.]

ખાસી સ્ત ૫-૨૬૧

દૈધ્યાપજ્ઞન

મોરુતિક મમન્વય અખતું માસિક : જુલાઈ ૧૯૭૧

વૈષ્ણવજ્ઞાન

વર્ષ ૧૦]

જુલાઈ ૧૯૭૧

[પૃષ્ઠ : ૧]

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ લેખ	લેખક
૧૨૫ ચરગોલી દારી	ગાદવાર મહિ-૧૧૭
૧૨૬ ગિરગીનું અન્ત	ખાનન ગિજ્ઞાન
૧૨૭ પરિવ્રજન	આતેશ
૧૨૮ શામળોમા શાંતિક કાગળી	નાનુ
૧૩૧ વિશાળ હૃદય બનાવીએ	અબાકર
૧૩૨ સાંઈમા કાન	ગરિહર અદારજી
૧૩૩ રહિયન અને ગાંધી	કિરોન દાસ
૧૩૬ બનાના બનાનાને બોળાબોળે	બનનનાઈ મહેતા
૧૩૭ અજરો	દારકાનાથ
૧૪૦ રામની માનવતા	ગેરિ કવિ
૧૪૨ સત એકનાથ	
૧૪૩ એક અનન્ય અનાદિ	
હરિનકનાડોમ	કેમા મનસિદહ
૧૪૬ પ્રસા	ગમન્સા દવે
૧૪૭ રાજા નરુ કોય ને શિક્ષકોનો ધમ	
૧૪૮ માનવતાની છાન	બાનુભસાં પ વા
૧૪૯ સાધના એ ફિરોસીના રત્ની પાના	મહિબાઈ વા
૧૫૫ રહેબાકરની	નરિશ કર મહારાજ
૧૫૭ અવનોકન	સિ

સાવના

[ગ્રાહકોને]

દર માનની બારમો નાદેને નક પ્રનિદ વાષ છે

૫૬ મી સુધીમા અક ન મન નો પોસ્ટ એડિશનમાં નવા ૧ કર્પા પછી કાગળ લખને જાણવનું અક શિલિમા હા નો માકરાજ

અમે ને મહિન ગ્રાહક ના શકા ને

આ માસિકમા પ્રનિદ થના વિચાર જે ને લેખકના છે સપાદક ન વિચારમા મનન છે જ નમ માનવું નહિ

[લેખકોને]

૧૫૫ જાનમા સત્કૃતિ મ્હા શિક્ષક નન નાઈ, ૫ વિવેક લખાના લેવામા આવ છે

લખાણ સાફ લોરિક તાજું હેર એવી અપેક્ષા રહ છે કાગળની બાજુ સાધીથી લખવું

લેવા / મ

દસમા [૨૨] ૮ રૂપિયા
૫૦ થમા મેડાગા વિખિત

“વૈષ્ણવજ્ઞાન”

૨-રામકૃષ્ણન

રાજકોટ-૨

પ્રકાશક, મુદ્રક, આલેષક ધીરેન ગાંધી સપાદક નનીન ગાંધી ૨ રામકૃષ્ણમુનશર, રાજકોટ-૨
મુદ્રણ-૩૬ સન સ્થાન સુરેષ મુદ્રિકા, રેષસકોર્સ રોડ રાજકોટ

MUKAND IS STEEL

MUKAND MOVES INTO NEW AREAS OF STEEL CASTINGS ALLOY STEEL CASTINGS

ULKA MPC 17A

High and low alloy steel castings for industry to specific requirements. Mukand's range covers furnace components, turbine casings and chemical process equipment.

Sophisticated research and development facilities like the Mohawk furnace to provide answers to specific problems. Comprehensive quality control. All these ensure uniformly high quality castings from Mukand.

Mukand Iron & Steel Works Ltd., Kurla, Bombay-70. AS
Calcutta Office: Raneegunj Coal House, 3-A Chowringhee Place, Calcutta-13.

સિધિયા સ્ટીમ
નેવિગેશનના બહામે
આપનો માલ-મામન—
થઈ કોઈપણ પ્રકારનો—
કુનિયાના કોઈ પણ બોટ
પેસે સર્જ નબ છે
સિધિયાના કંડોની આથકન
બહામે આ પનો માલ
સુરક્ષિતપણે કંડોથી બીજા
મથકોમાંથી વિદ્યોતિત
રજ્યે પહોંચાડે છે.

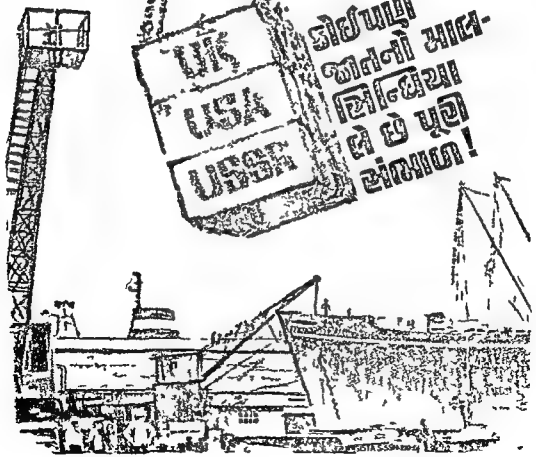
દરિયાપારની સેવા
આરવ ૫ કિલોન-પ્રાઈવેટ-કોર્પોરેશન
ભારત રશિયા
ભારત-અમેરિકા (મેક્સિકો અને કારાઈબિયન પ્રદેશો)
ભારત પૂર્વ એશિયા એટ સેપકસ
ભારત પેસિફિક (પૂર્વ ઘણે)
ભારત પ્રાન્સ
ભારત-મેક્સિકો-કેન્ડા-એટ-સેન્ટ્રલ-એમેરિકન-કંપની

ભારત-જાપાન નેવિગેશન (ભાજાવ)
ઈટાલી સેવા
ભારત ૫ કિલોન નર્થ ડિવિઝન

ધી સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
પરિધિયા હાઉસ બેલ ઓફ એસ્ટ યુનઈટ્ડ
રેવિયોન: રાત્રી (૧૨ થી ૪) ટોકસ રરબ
કેન્ટન ઓફ લિમિટ, ૩૩, ગેલારી મુલાવ સેડ,
કલકત્તા ૧ રેવિયોન રરબ/ર (૪ થી ૪) ટોકસ: ૩બ
૧૦, એર નામ નસરી, નવી દિલ્હી,
રેવિયોન: ૧૧૧૨૯૧, ટોકસ: ૩૨૨
દરિયાના વચાવ પ્રખ્યત્ત મારોઈ એન-વી ઇ.

સિધિયા
(૧૯૫૫-૧૯૬૬)

**કોઈપણ
જાતનો માલ-
સિધિયા
સે છે પૂરો
સંભાળ!**

વીમા કોર્પોરેશન
સારી સેવાઓ

આગ મોટર દરિયાઈ વિવિધ પ્રકારના વીમાઓ

અકસ્માત કે કોઈ અણધારી આફતથી, આપની માલ મિલકતને હાનિ પહોંચે છે ત્યારે, ઉત્તરવેલો વીમો આપનો 'મુક શુભચિંતક' બની રહે છે. આથી, સયા યોગ્ય વીમો ઉતરાવી લેવો એ જ હિતાવહ છે. કંપની તેના પ્રમાણિકતાના ઉચ્ચ ધોરણ, નિપૂણ નલામતી, તાત્કાલિક સેવા તેમજ દાવાઓના તત્કાળ નિકાલ માટે સુપ્રસિધ્ધ છે. વળી વીમાને લગતી ન્યામ નિસ્વાર્થ માહિતી પૂરી પાડવા માટે તૈયાર છે.

ફેવરેશન બોર્ડર ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ.

ફેડરેશન

ફેવરેશન બોર્ડર ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ, ૧૦૮ મુબમ્બઈ

સામાન્ય-૧૦૦ ઓફિસો

અનુદાવાદ અમરેલી વડોદરા ભાવનગર ૧૫૯ મુબમ્બઈ ૬૦૬ ૭૧૨

જમણે અમરેલી મામલાવ તખતે જ મ મ રમ પા બદર ૦ કે ૨૦ ૧૦

Mrat DN 7193 G-1

**WHERE CONTINUOUS
GROWTH IS THE
PRIMARY ENDEAVOUR**

हार्दिक शुभेच्छाओं के साथ

आदित्य मिल्स लिमिटेड
इण्डिया अेक्सचेंज
कलकत्ता-१

thackersey fabrics
put the fun in fashion !

**THE HINDOOSTAN
SPG. & WVG. MILLS LTD.**

Sir Vithaldas Chambers
16 Apollo Street. Bombay 1

ચરણોની દાસી

પ્રાણુનાથ, માડું જેવું ચંભાચ કે દિવમે કમેશા હું તમારા જ ચરણકમળા રહું છું! અને રાત્રે પણ ન્યારે આપ બાંધી જતો છો ત્યારે પણ આત્મા જ ચરણો પામે રહું છું

ન્યારે દિવમે આપ વિષકર્મના મહિર જાવ છો ત્યારે ત્યાં પણ હું આપની સાથે આવું છું અને ન્યારે આપ રાધા પુન્યામહિર પ્રવેશ કરો છો ત્યાં પણ હું આપની સાથે આવું છું પણ ત્યારે મને અતિશય દુઃખ થાય છે કારણ કે આપ મને મદિની અદર નથી લઈ જતા હું એટલી મધી અપવિત્ર છું? તો પછી તારા જ મન મનને મનાવી લઉં છું કે, હું અને મદિની બધાં રોકે, પણ હું છું તો આપની જ ને? વહેનિમોડી હું ફરી આત્મા ચરણોમાં આવી જશ કેમ કે આપે અને એક વાર અપનાવી લીધી છે

પણ પ્રાણુનાથ, આપ અને વારવાર કેમ એકપ્રા મૂંઝી જાવ છો? ચિરદ-વેત્તાનો મીઠો સ્વાચ્છાન્ન? કે ને દિયકે દિયાવવા? જેથી મને આપનું રમગમ સનન સ્વ છ અને સાત્વિક રહે? આત્માની લીના કોણ સમજી શકે પ્રાણુનાથ?

પ્રાણુનાથ, ન્યારે આપ આગમગૃહમાં હો છો કે પૂન્યપદ્મમાં, ત્યારે બધાં હું એક નોકરીવાળી જેમ દેશર બોલી હું છું જેથી કોઈ અદર આત્માને તમને દેશન ન કરે એવી નજીની મેચાને પણ હું માડું અપેક્ષાચ માનું છું

પણ પ્રાણુનાથ, હું મેઘની મીઠી જેમ મસ્તાની ત્યારે શ્વેત? વાન-દિવસ આપના ચ જોખા

ક્યારે રહી શકીશ જેથી એક વાન માટે પણ હું આપથી જુદી ન પડી શકું?

પણ મને સતોર છે કે-જે કે હું મીરાની જેમ મસ્તાની નથી તો મેં અમાની મીરા જેવી જ હું એક તમારા જેવા ભકતની નમ્ર દામી છું

પણ પ્રાણુનાથ તમે માડું નામ પણ એક વાર ન પૂછ્યું? નામ કહી લઉં? - નહીં તો વખતે આપ મને જૂના જશો, કાગલ કે આપના તો અનેક ભકતો છે

હું આપના ચરણોની દાસી- પાદુકા આપડી શુરુદ્યાન મસ્તિકા

એક દિવસ મહાસાગરના તટ ઉપર એક મનુષ્યનું શયન પડ્યું હતું તેની આંખે માનુષ પરવાળાની દગશે પડેલી હતો તે દગપર બેઠેલી ચાર સુવર્ણરંગી સાગરક વાંચો એ શયન તરફ ખૂબ ખાનગી જોઈ રહી હતી તેમની નીલાંત્ર આંખોમાં આશ્ચર્ય જાગે પડ્યું હતું તેઓ તે માનવીના મૃત્યુ વિષે અનેક પ્રકારની અનુભવો કરી રહી હતી

એકે કહ્યું સાગરના તરંગો જ્યારે જૂનથી કોપાયમાન હશે ત્યારે આ માનવી જૂનથી અહીં આવી ચઢ્યો હોવો જોઈએ

બીજા બોલી 'નહી રે! આ મનુષ્ય જે દેવોના ઉત્તરાધિકારી કહેવાય છે તે કૌંઠ બીજા કુદમા ગયો હશે પુદ્ગલો અસખ્ય માનવોનું લેહો રેહ્યું અને સાગર પશુ લાન બની ગયો આ માનવ પશુ કુદતો જ લેખ બનેલ છે'

ત્રીજાએ જણાવ્યું કુદ એટલે શું તે હું જાણતી નથી પરંતુ એ સામજ્ય છે કે ભૂમિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરીને, સાગર પર નિજ્ય મેળવવા માનવે નવા શસ્ત્રોની શોધ કરી આ જાણીને સાગરમાંથી વસુધને ખૂબ કોપ ચઢ્યો અને તેમજ સહાર કરવાની ધમકી આપી આથી તેમને પ્રસન્ન કરવા માટે માનવીએ માનવીનું અસિદ્ધાન આપ્યું પડ્યું આ મનુષ્ય પશુ એમના એક ભસિ છે

ચોથી વિચારીને બોલી ખરેખર, મહાન વસુધદેવ નિષ્કુર હૃદયના છે' કુ એ સાગર-રેવાળીના હોન તો આપુ સોફીલી જુ અસિદ્ધાન કદી સ્વીકારત નહીં ચાનો આપણે તેની પૂરી તપાસ કરીને તેના વિશે થોડું જાણી લઈએ

ચારે સાગરે ક વાંચોએ મૂળ માનવીનાં કપડાં અને ખિરસા તપાસવા માડ્યું ત્યારે તેના હૃદય નજીક ચોટિલ કપડામાંથી એક કાગળ મળી આ યો એકે તે લાંબને વાચવા મંડેલો તેમાં લખ્યું હતું

'પ્રિય! આપી રાત વીળી ચૂકી છે જીવ આવી નહિ મન ઉત્તરિય થયું છે મારે એક માત્ર સાત્તન છે મારા નયનોમાંથી અવિરત રીતે અનુપ્રવાહ

મને વાદ છે, તમે જતી વખતે મને આશાસન આપતી કહ્યું હતું કે આંસુઓના વિશ્વાસ હોવો જોઈએ દરેક માનવી એક દિવસ જરૂર પાછો આવશે'

કાંઈ સમજણ પડતી નથી, શું લખ્યું? સહન શક્તિ ગુમ થઈ છે બાકી તમા છે, માત્ર આંસુઓ અને તે પશુ કહે સુકાવા લાગ્યા છે મને વાદ આવે છે એ મધુર ક્ષણ જ્યારે આપણા હૃદય એક થયાં હતા અને આપણા શરીર જેમાં આત્માનો વાસ છે તે પશુ શોધ સમર્થતા એક થવાર હતા એ જ સમયે રાષ્ટ્ર-સાના નામે કુદનો પોકાર થયો અને કર્તવ્ય પાલન અર્થે' તમે ચાલ્યા ગયા મને સમજ પડતી નથી એ કર્તવ્ય કહ્યું છે, જે અસખ્ય નારીઓને વિધવા, આત્મોને નિસતત્ત્વ તથા બાળકોને અવાધ બનાવે છે! ફરી છે એ દેશભક્તિ, જે બીજા દેશના વિનાશથી વૃષ્ટ બને છે! આવા કર્તવ્ય પ્રતિ મને તિરસ્કાર આવે છે જે માથેના શ્વાત અને નિંદો માનવોનો સદાર કરીને સશક્ત માણસોની રક્ષા કરે છે'

શાંતિપ્રિય દેશભક્તો શાંતિને નિર્વાસિત બનાવવાનું નામ જો કર્તવ્ય હોય અને મનુષ્યોની એકતા અને શુભ પ્રવૃત્તિઓને હિંસાથી બનાવવાના કૃત્યને દેશભક્તિ કહેવામાં આવતી હોય તો હું એ બનેને દુરથી જ નમસ્કાર કરીશ એટલે જવા દો એ વાત પ્રિય, જેને મને આધિગી બનાવી દોષી છે તમારા વિશેએ મારું સ્વસ્ત્ર લટી લીધું છે મારી વાતો તમારા માર્ગમાં અવરોધક નહીં બને એ પ્રાર્થના છે એ જ અંતિમ નિવેદન છે પ્રેમ આ જીવનમાં તમને મારી પાસે નહીં લાવી સફર તો એ જ પ્રેમ આવતા જ મમા આપણું મિલન જરૂર કરાવશે

સાગરે ક વાંચોએ એકબીજા તરફ મુખ દઈએ જોયું, પણ જ્યાં હોય ત્યાં મુખી દીધો અને મોન વેદના સાથે ચૂપચાપ ત્યાંથી ચાની ગાંઠ છોડે દૂર જતા એક બેળની વાસ્તવિક રીતે માનવીનું હૃદય વસુધના હૃદય કરતા વધુ કઠોર

મેઘ, આપાદ અને કાલિદાસ

મનુષ્યના રૂપમાં ચરતા મૃગ સિવાય ભારતમાં તો શુ, દુનિયામાં એવો છવ્વ લાગ્યો જ હતો જે કાલિદાસની ભાષા સમજતો ચલા પછી આપાદી મેઘને જોઈ યાદ ન કરે! અને વાસ્તવમાં કાલિદાસ સિવાય ખીજા કોઈની રમૂતિ આ દિવસોમાં મનમાં ગોઠતી નથી. “અપાદના પ્રથમ દિવસે” એ ત્રણ શબ્દોમાં જગતનો કોઈ કવિ ન મૂકી શકે એટલી અર્થઘનતા, ચિત્રની તાદૃશ્યતા અને વાતાવરણની ઝલ્લુતોને ખૂબી ક્યાં છે પ્રકૃતિના કવિઓની ખોટ વિશ્વને કોઈ કાળે પડી નથી પરંતુ જે દૃષ્ટિથી કાલિદાસ પ્રકૃતિને ચાહ્વે છે તેમાં પ્રકૃતિની સાથેસાથ કવિની નીચ પ્રતિભા અપ્રાપ્ત યુદ્ધનાને આત્મસાન કરે છે. મેઘાદંબર ભગ્ય હોય, રમણીય હોય તેથી વિશેષ માનવીના સહોદર તરીકે તેની સાચીકતા જેમ પક્ષને સમજાય છે તેવી જ રીતે ઉજ્જૈન નગરીની વૃત્તના ઠમકા ભેટી સુદરીને પણ મનમાં ફરી જાય છે કેમકે તેના ઘાટેલા પાલક પર મેઘનિદુનો સ્પર્શ થાય છે ત્યારે તેના આભારવચ્ચ નયનમાં કવિની પ્રતિભા કવિતાને સરેહ ઉતારે છે અને તેથી જ આજે ચોમેર કાલિદાસ જાણે પ્રકૃતિમાંથી બેઠો થતો નજરે પડે છે. વિરહીઓ અને પ્રેમીઓ તેને સ્વાર્થકાળે ભણે યાદ કરે પણ તે સિવાય એકમેકથી દોઢ હજાર મધલને અત્રે વસતો યુદ્ધરાની અને ખંગળી બાણ એક જ સાથે અને એજ કણે અટલાં વર્ષો પછી પણ મેઘના પ્રથમ દર્શનને અંજલિ આપવા કાલિદાસના જ અમરશબ્દો સુખરિત કરે છે. અરે, આશ્ચર્યની અવાધ તો ત્યાં છે કે આ બધી જ કવિતા લેખ્યાર્થ પહેલાં જ જાણે કે રચાય છે - મહાકાલની સ્વારીએ તેની તાજગીને કે તેના ચિરંજીવ ધોવનને જોશ સરખી આંસ આવવા દીધી નથી. આપાદ કાલિદાસનો અને રહેવાનો છે.

ગંદા વસવાટો

ગંદા વસવાટો સામાજિક અનિષ્ટોનું મૂળ છે. શૂંપણઓમાં રહેનારા અને કૂટપાય પર સૂઈ રહેનારો વર્ગ મોટી ઘણેરોમાં કૂદકે ને જૂસકેવધી રહ્યો છે મદ્રાસ-માંથી ગંદી જસ્તીઓ નાજુ કરવાની એક મહત્તાકાંદી યોજના તામીલનાડુ સરકારે ઘડી કાઢી છે. પરંતુ દિલ્હી સિવાય કોઈ રથને તેને સફળતા સાપડી નથી અમદાવાદ હવે આ રીતે વધુ વસ્તુ ખનતું જાય છે કેમકે અમદાવાદમાં આશ્ચર્યાચર્ય ઉતારે ચન્દ્રાન, મારવાડ, રાજસ્થાન પ્રવાહિ પ્રદેશોમાંથી નીચલા સ્તરના શ્રમ-જીવીઓ વધુ પ્રમાણમાં આવી રહ્યા છે અને ન્યાં ત્યાં ધામા નાખી મગે તેમ પડવા રહે છે રોટલો હોવા છતાં ઝોટલા વિનાના આ માનવીઓ નગરપાલિકા તેમજ રાજ્ય સરકાર માટે એક પડકાર સમન છે. કામ કરવાનો હક્ક તેઓ માગે છે. પેટિયુ રગવા મગે તે કામ તેઓ કરશે અને તેથી જ ગંદી વસાહતોનું પ્રમાણ આજ સમયમાં કાંડે જ નહીં, અમદાવાદના ભદ્ર ગણતા લગભગમાં વધી રહ્યું છે, અને આધુનિક ઢબે વિકસી રહેલી કલ્યાણી નગરીના ભગ્ય પ્રસાદો ને મનોરમ આવામો વચ્ચે આખના કલ્યાણી માફક ખૂબી રહેલ છે.

અને ત્યારે દિલ્હી નગરપાલિકાની D. D. A નજર સમક્ષ આવી જાય છે. બારનબી રાજધાનીમાં આવાજ કૂટ પ્રસોએ માત્રા મૂકી હતી. આગ તુકોનો ધસારો કલ્પનાતીત જનતા હતો અને ત્યાં પણ જોનપુરી તરીકે વસ્તીએ ન્યાં ત્યાં શૂંપણોની વસાહતો બેલી કરી દીધી હતી. કેવળ માનવતાની દૃષ્ટિએ આનો ઉપાય શોધવા દિલ્હીએ બાય બીટી અને પરિસ્થિતિ પંડિત નહેરુએ આપેલ પાંચ કરોડ રૂપિયાના ફરતા બંડોવથી ચાર કરોડ “દિલ્હી ડેવલોપ-મેન્ટ ઓથોરિટી” અસ્તિત્વમાં આવી. તેણે વળતર આપીને દિલ્હી અને આસપાસની ૩૫૦૦૦ એકર

નેટલી જમીન મેળવી લીધી છે અને વળતર તરીકે ૫૫ કરોડ ચૂકવ્યા છે આર્થિકી અઘાર હજાર એકર જમીનમાં રહેણાંક મકાનો, ઓલોમિક સ્થાઓ અને વસાહતો, આનંદ માટે વિહાર ધામે બનશે

૪૫૦૦ એકર ઝૂપડાવસતિઓ અને આશ્રય વિહો-૧ માટે, ૪૦૦૦ એકર સરકારી તેમજ અર્ધસરકારી સ્થાઓને બાળનામાં ઉદ્યાન, જગીયા, વૃક્ષારોપણ તેમજ બાળાવૃત્ત પ્રવૃત્તિઓ યથે રહેણાંક વિસ્તારમાં ઝૂપડાવસતિઓ માટે પચાસ હજાર પોટ, અથવા વ્યક્તિઓ અને સોસાયટી ઝૂપડાઓ માટે ૨૫૦૦ પોટ, ઔદ્યોગિક એકમોને ચાર હજાર પોટ તથા ધધાકાવૃત્તિઓ માટે બે હજાર પોટો નિયત કરવામાં આવ્યા છે. છુટી છુટી આવક ધરાવતા વર્ગો માટે તૈયાર મકાનોની વહેંચણીનું ધોરણ યાથી ધોરણે અપનાવવામાં આવ્યું છે મધ્યમવર્ગના લોકો જેમની વાર્ષિક આવક ૭૫૦૦/૧૮૦૦૦ વચ્ચે છે તેમને માટે ૧૨૫/૧૫૦ ચોરસવારમાં ખમીસહજારની કિંમતના વસવાટો બનશે તૈયાર ફ્લેટ બાંંધે તેમજ વેચાતા મળી શકે ૭ હજારથી નીચલી આવકવાળા માટે ૪૦/૮૦ ચોરસવારના પોટમાં ૧૨ ૦૦/૧૫૦૦૦ ની કિંમતના મકાનો બનશે વાર્ષિક ૨૪૦૦ સુધીની આવકવાળા લોકોમાં માટે ૩૦ ચોરસવારમાં ૩૦૦ ફી ની કિંમતના આવાસો બનશે જેમાં જમીનની કિંમત સહિત ફી ૧૧૦૦ની મદદ તેમને મેળવી આપવામાં આવશે તદ્દન આધુનિક અને ભદ્ર લગામો ઉચ્ચ વર્ગના લોકો સાથે આ લોકો પણ વસી શકશે અને સમાજવ્યવસ્થાની દિશામાં પ્રથમ પગલું ભર્યું ગણાશે હવે ઝૂપડામાં રહેનારા તેમજ ખુદશા માં સંકળ રહેનારા માટે એક એક જોરડામાં વસવાટો બાંંધે મળશે ૨૫ ચોરસવારમાં થનારા બાંધકામમાં બધી સગરડો આમેજ થશે ૪૬૦૦૦ ફુટોમોને તેમ નવા મકાનમાં બદલી નાખવામાં આવ્યા છે ૩૮૦૦ રહેણાંક મકાનો ૧૦ કરોડના ખર્ચે બનાવવામાં આવ્યા છે આ ઉત્તમ સમગ્ર દિલ્લી સહેરને નવા ઉડાં આપવા ઉકોઠાએ વિશાળ જગીયાઓ ઉદ્યાનો કુવારાઓ, રોશનીયી ઝગઝગી રહેલી યમુના નદી કાઢાની

વીચિકાઓ, કેળવણીયોથી સોભના ઉદ્યાનો, ખૂલ્લાં મેદાનોથી આવે રાજધાની નવા રૂપરંગ ધારણ કરે છે બે હજાર એકરમાં પાંચ લાખ ભાતભાતના વૃક્ષો રોપવામાં આવ્યા છે બાળમગીયાઓ ૩૫૦ એકર જમીન રોકે છે એક પછી એક ગીચ રિસ્તારો સાફ થઇ રહ્યા છે અને ત્યાં આવે નવાનાશિરામ હસ્તાવલિ નગર પડે છે અમદાવાદની ગદી વસ્તીઓના ફોટા દૈનિકોમાં જોવા એટલે થયું કે નગરી કલ્યાણવતીને દિલ્લીના જામોહન જેવો સિલ્પી કેમ ન મળે? અમદાવાદની નગરપાલિકા ભારતની એકમાત્રની એક છે

સૌને ખપે છે, બ્રિટિશરો

પુના-મીરજ અને મીરજ-કોલ્હાપુરના ૨૭૭ કિલો મિટર લંબાઈના મિટર ગેજમાં રેલ માત્રને તાજેતરમાં બ્રિટિશરોમાં ફેરવાની ૧૮૬૪માં થઈ ચૂકેલી થોળના પૂરી થયા આવી છે ૨૦ વીસ કરોડના ખર્ચે દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રને આ લાભ મળે છે હવે સાગીની સતારા મીરજ કોલ્હાપુર એકજ લાઇન ઉપર આવી ગયા છે બે કરોડ રૂપિયાને ખર્ચે મિરજ સ્ટેશનને નવા અવધાર મળ્યો છે અને તે ભારતના ત્રણ રેલવેના મોઢેનું એક છે જ્યાંથી બ્રિટિશ મિટર અને તેના ગેજની રેલવેઓ પસાર થય છે હવે આ બધા રિસ્તાર ઝુલ્મ સાથે સીધી રીતે જાકગાઈ જતાં આ પ્રદેશના શહેરો, ગામો અને ગ્રામ માટે એક નવી તક ઉઘડે છે તેઓ બધા ઝુલ્મ સાથે સીધા બંધાર કરતા થઇ જશે ખાસ કરીત કૃષિ શાકભાજી જેવી દૈનિક જરૂરિયાતની ચીજો પુરુષા પ્રમાણમાં ઝુલ્મ આપવી થશે અને અત્યારે જે આવાન ઉત્તર આથી થાય છે તે હવે દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રમાંથી થશે પુન મીરજ મીટર ગેજમાં લાઇન લસડરી જરૂરિયાત માટે ૧૮૮૮માં નાખવામાં આવી હતી અને ૮૦ વર્ષ તેના પુનરોદ્ધાર થાય છે સૌરાષ્ટ્રને પણ હવે બ્રિટિશ ગેજમાં મળવાની છે અને તે રાજકાંટ સુધી લાગશે ત્યારે ઝુલ્મથી મેઢેનો મુસાર લેરફેર વિના રાજકાંટ બિનરેલ ત્યારે તેને પોતાને નવાઇ લાગશે જો જોના જમાનામાં આ વાતની નવાઇ નથી ને થાય

[અનુ. ૪ ૧૫૬]

જેનાથી વિદ્યાર્થીઓમાં આધ્યાત્મિક જીવનને કર્તવ્યભૂતિ પેદા થાય તે કેળવણીનું એક મહત્ત્વ પૂર્ણ અંગ છે. આજે કેળવણીના આ જાતે સદ્-ગુણોની ઉપેક્ષા થઇ રહી છે. જાળકાનું શિક્ષણ એવા પ્રકારનું હોવું જોઇએ કે તેઓ અસંખ્ય વ્યવહાર અને અનુચિત આચરણની ધુન કરે અને ખરેખર વિચારોની નિદા કરે જેથી રીતે આપણે ગદા બોજ નથી દૂર ભાગીએ છીએ. તેની ડંતે તેઓ જાતે જ ગદા વિચારોથી દૂર ભાગે. આપણે ભૌતિક લાભ અને ધનને જ એટલું જાણુ મહત્ત્વ આપીએ છીએ કે તે ધર્મથી જાનુ રચાતુ લાભ રહ્યાં છે. એના પરિણામે આપણે સતત અધ પતનની દિશામાં જઇ રહ્યા છીએ. પચાસ કરોડ આજેના કેળવણીના લાભોની પાછળ ગાંઠા મળી રહ્યા છે અને કોઇપણ પ્રકારે વ્યક્તિ તેમને કારો માર્ગ જતાવવા માટે નથી સારતતુ. આ મિત્ર મને બચાવી કહી રહ્યું કે હું આજેના બેઠમખાનીમાં, લાલચમાં અને એવા અપરાધોમાં રહ્યા પચાસ રહેલા માણસોનો મોટો વર્ગ જોઈ રહ્યો છું (જેના આકાશ પોતિસ પાસ નથી, પણ બધા લોકો એ જાણે છે) અને એના આવનારી સમાજની વિવિધ સ્થિતિની ઓળખ જોઇ રહ્યો છું.

પ્રમતે આગિયશીન અને કાર્મિક જનારીશુ, તો જ આપણી સંપ્રદાય યોજનાઓ સરખા થઇ શકશે. ચારિત્રશીલ પ્રમતે જ જીવનના મૂલ્યોની સાચી સમજ હોય છે, એ જ કર્તવ્યનિષ્ઠ હોય છે અને અપ્રમાણિકતા ને નાચતાની ધુન કરે છે. જે મૂડી આપણે વિદેશી સરકારો પાસેથી લઇએ છીએ, તેને માટે તો સાદું વ્યાજ આપવું પડે છે. પણ એનાથી ચારિત્ર્યને જે હાનિ પહોંચે છે તેના વિચાર કરવામાં આવશે, તો જણાશે કે આપણે ચક્રવર્તિ વાજ આપી રહ્યા છીએ. આજેના દેશની ઉત્તરિ માટે આપણે જે યોજનાઓ ઘડી રહ્યા છીએ તેનો તથા ગદા ગદાપ થી સડી રહ્યો છે કારણ કે આ યોજનાઓ દ્વારા

આપણે આધિભૌતિક મુખરૂપ નિહાન તો આપીએ છીએ, પણ તેના ઝેરને દૂર કરી શકે એવા આધ્યાત્મિક ઉદ્દેશરૂપ ઓપણ નથી બનાવી આપતા.

આપણે શાળાની કેળવણીને વ્યાપક બનાવવા ઇચ્છીએ છીએ સાથે સાથે ધાર્મિક કેળવણીને પણ વ્યાપક બનાવવી જોઇએ. આ યુગમાં વિદ્યાર્થીઓને શાળામાં તેમની વતપર પરાને અનુરૂપ ધાર્મિક કેળવણી આપવાની જવાબદારી થાય, તો જ તેમને ધર્મ-લીવ-પ્રમાણિક બનાવી શકાય.

જ્યારે કોઇ કહે કે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કેવળ અધર પરા છે અને તેમાં કોઇ હેતુમત્તા નથી, ત્યારે આપણે લોકો એમ કહીએ છીએ કે, આ ધાર્મિક ક્રિયાઓના મૂળમાં જે પર પરા છે અને ધર્મતત્ત્વ છે, તે એક પ્રકારનું રૂપક અને ધર્મની તેને અનુરૂપ કદપત્તા જ છે. પરંતુ ધર્મને રૂપક ગણવું એ કંઈ અદા નથી જાનતું. તે પણ એક પ્રકારની અજ્ઞતા જ છે. આ રીતે આધિભૌતિકતાને ધર્મના સમન્વય કરવો શક્ય તો છે, પણ એમાં મોટો ખતરો રહેતો છે. જે ઇંડુ ધિર ન તેમનું જીવન અને મૃત્યુ એકે મોલક રૂપક જ હોય, તો ધિરની ધર્મનું શુ અસ્તિત્વ રહેશે ? ભુલને જે દિવ્ય પુરુષ તરીકે ન માનવામાં આવે તો ભુલધર્મમાંથી કંઈ પ્રેરણા મળી શકે ? મદમદને જે પાલન તરીકે સ્વીકારવામાં ન આવે, તો ધરનામ ધર્મની કલ્યાણકારી શક્તિ કયાં રહેશે ?

ધર્મોદ્દેશનો બે કોષ દિબ્ધ વ્યક્તિ સાથે સંગઠન ન રહે, તો તેમાં સજીવનશક્તિ રહેતી નથી. પુરોપાગિત વેગ ઉપર જ ધર્મની નિ કેટલાક સમય માટે ચાલી શકે છે એ વેગ જ્યારે ખતમ થઇ જશે, ત્યારે એની જાતિ પણ શેકાઇ જશે અને સ્વાર્થ વૃત્તિઓ જ માફી રહી જશે. રાષ્ટ્રીય પ્રગતિ અને વિકાસ માટે એ જરૂર માનવું છું કે સંસ્કારયોગ્ય નાવચ્છુમાં જ બાળકોને ધાર્મિક કેળવણી આપ

વામાં આવે. એ વિના આપણે શર્વાઈના મત પ્રમાણે વાંદરાના જ વંશને બની રહીશું, માનવ નહીં બની શકીએ અને જંગલી પ્રાણીઓની માફક ઝંપકતા રહીશું.

એ શક્ય છે કે મારા વિચારોને પ્રત્યાધારી અને પ્રગતિવિરોધી ગણવામાં આવે અને મારી વાત સાંભળી-ન સાંભળી કરી દેવત્ય હું સ્વાતંત્ર્યપુરુષના મારા સાથીઓને આ કષ્ટ સીમકી આપું છું કે આપણે જો શાળાઓના અભ્યાસક્રમમાં બાળકો માટે ધાર્મિક કેળવણીનો પ્રખંધ નહિ કરીએ, તો આપણે આપણી જાતને ખાણમાં ઉતારીશું. આપણે જો રાષ્ટ્રીય ચારિત્ર્યનો નાશ ન કરવો હોય, તો આપણે શાળાના પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને ધર્મ પ્રતિ શ્રદ્ધાવાળા અને કૌટુંબિક ધર્મ કિષાઓનો પાલનકર્તા બનાવવો પડશે અને આ વાત અસાધ્ય નથી.

આધુનિક ભૌતિક વિજ્ઞાન અને ખગોળશાસ્ત્ર વિશ્વની વિશાળતા અને વિવિધતા પ્રત્યે આપણા દિલમાં આશ્ચર્યમુગ્ધતા અને આદરભાવ પેદા કરે છે.

ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવના વિદ્યાર્થીઓમાં ધર્મભાવના અગૃત કરવા માટે આ બંને વિજ્ઞાનો સદાપર્ય થઈ શકે છે અને તેમની મદદ લેવી પણ જોઈએ. વિજ્ઞાનનો એક સમયે એવો દાવો હતો કે તેણે ધર્મ ઉપર વિજય મેળવી લીધો છે, પરંતુ આજે તો એ ધર્મનો એક સાથી છે અને વિજ્ઞાનના ભૌતિક વિજયનો ઉન્નત હવે દૂર થયો છે. ઉચ્ચ વિજ્ઞાન હવે અધ્યાત્મિક અને ઉપનિષદોની માફક સ્વસ્થમય બની રહ્યું છે.

પરંતુ નાનપણમાં જ વિદ્યાર્થીઓની પારિવારિક ધર્મશ્રદ્ધાને સુરક્ષિત રાખવામાં આવે અને ધર્મમાં તેમને દૃઢ બનાવવામાં આવે, તો જ વિજ્ઞાન સાક્ષાત્તી સિદ્ધ થાય માનવસમાજ જ્યાં જ્યાં સંસ્કૃત બન્યો છે, ત્યાં તેનો યશ ધર્મને જ મળે છે; કારણ કે એની સભ્યનારું મૂળ ઝરણું ધર્મ જ છે. એટલા માટે આ હકીકતની ક્યારેય ઉપેક્ષા ન થવી જોઈએ. જે વેગના જળ ઉપર આજનો માનવસમાજ ગતિશીલ છે, તેની ઉપેક્ષા કરીને પણ આ સમાજનું જ ચાલતું રહેશે, એવો ભ્રમ આપણે કદી ન રાખવો જોઈએ.

*

શીખેના ધર્મશુક શુક નાનકે નાના હતા ત્યારની આ વાત છે. એક વાર નાનકે પોતાની માતા સાથે વિશાખા નદી પર સ્નાન કરવા ગયા હતા, ત્યારે ત્યાંના ઘાટ પર કેટલાક બ્રાહ્મણોને તપશ્ચ કરતાં જોયા. એ જોઇ નાનકે પણ એ બ્રાહ્મણોનું અનુકરણ કરવા લાગ્યા. બ્રાહ્મણોની વિરુદ્ધ દિશામાં મોં કરી એ જમીન ઉપર પાણી ઉડાવવા લાગ્યા. નાના બાળકની આ રમત જોઇ એક બ્રાહ્મણે હસતાં હસતાં નાનકેને પૂછ્યું : 'છોકરા, ગાંડાની માફક આમ પાણી ઉછાળી તે તું કેને આપે છે ?'

'તમે કેને પાણી આપો છો ?' નાનકે સામે સવાલ પૂછ્યો.

'અમે તો અમારા પિતૃઓને આ પાણી આપી રહ્યા છીએ.' બ્રાહ્મણે ગંભીરતાથી જવાબ આપ્યો.

'તો હું મારા ખેતરને પાણી પાઈ રહ્યો છું.'

'મારો ક્યાંનો !' એ બ્રાહ્મણે હસતાં હસતાં બોલ્યો, 'તારું ખેતર અહીંથી જો ગાઉ દૂર છે અને અહીં તું પાણી ઉઠાડે છે તે તારા ખેતર સુધી ક્યાંથી પહોંચવાનું હતું ?'

'અરે વાહ !' નાના નાનકે બોલી કીધા : 'તમે અહીં જે પાણી ઉછાળો છો તે જો પરલોકમાં તમારા પિતૃઓ સુધી પહોંચતું હોય તો મારું પાણી અહીંથી જો ગાઉ દૂર આવેલા મારા ખેતર સુધી ક્યાં ન પહોંચે ?'

ધણા દિવસોથી એક વાત મારી સમજમાં નથી આવતી એ વાત એ છે કે શા માટે એક જ વ્યક્તિ વિશે બે વ્યક્તિઓ મિત્રકેવ પરસ્પર વિરોધી અભિપ્રાય ધરાવતી હોય છે? એક તોને દેવતા માને છે, ખીલ દાનવ અને જેટલું મહાન વ્યક્તિત્વ હોય છે, એટલે જ આ વિરોધ તીવ્ર હોય છે ગાંધીજીને યુગપુરુષ, અનંતાર અને ધનુ માનનારા લોકો પણ છે, તો નડબોર, ધર્મધાની અને નાણિયો માનનાર લોકો પણ છે અને બન્ને દૃષ્ટિકોણવાળા પોતપોતાના અભિપ્રાય માટે દૃઢ અને પ્રમાણિક હોય છે આ વાત વ્યક્તિઓની જેમ સંસ્થાઓને લાગુ પડે છે એક વ્યક્તિ અમુક સંસ્થાને લોકકલ્યાણકારી માને છે ખીજી તોને જ સ્વાર્થનું કારખાનું માને છે અને એમ પણ નથી કે બંને પાસે પુરાવા ન હોય બંને પૂરતા પુરાવા રજૂ કરે તો પણ આ બંનેનો વિશ્વાસ, જે એ કોરી ભાનુકતા કે અધઃશ્વાસ ન હોય તો, આ રીતે પરસ્પર વિરોધી દૃષ્ટિકોણોના વહેવારને તૂટી નાખ છે ફીનના પુરાવાનો આધાર લઈએ તો જે ચીજ ખરાબ છે, તે સારી પણ જણાય છે અને એથી ઊલટું પણ

એનું એક કાણુ એ છે કે આ મુદ્દિની પ્રત્યેક ચીજ, વ્યક્તિ હોય કે સંસ્થા એક સાત - નરસાનું મિશ્રણ છે કેાઇ એક જ પક્ષને જુએ છે, કેાઇ બીજાને માની નો કે એક અડવી ભરેલી શીશી જેમ પર છે એ જોઈને આશાવાદી કહેો અડધી તો અડધી, પણ ભરેલી તો છે ને બ્યારે નિરાશાવાદી કહેશે શુ કામની અડધી તો આવી છે! ચીજશીતી એક જ જોનાર મે છે અને બંનેની દૃષ્ટિ પરસ્પર વિરોધી છે

માટે ભાગે આવો અભિપ્રાયવિરોધ યા મત બેદ ગેરસમજૂતી અને બ્રમપૂર્ણ ધારણાઓને કારણે હોય છે આ બ્રમ કેનેક અશે તો નિકિત યા સંસ્થા

ઓ બજો-અગણે પોતાની આસપાસ ફેનાવે છે કેટલાક એને જુએ છે તા કેટલાક એને તોને છે માર્ક દેવને પોતાની ડાયરીમાં એક જગ્યાએ એક સરસ વાત કરી છે કે દરેક માણસ ચદ્ર જેવા છે તે પોતાનો અજવાળિયો ભાગ જ દુનિયાને બનાવે છે, અધારે ભાગ છુપાતી રાખે છે અસન વાન તો એ છે કે ન તા અજનાગાને દેરે પીટા પડે છે કે ' પ્રકાશ વાન છુ અને ન તો અધાર છુપાયેનું રહે છે ચદ્રનું પોન અમારામ્યાએ ઉના પડી નાખ છે અને આગિયો ગમે તટનો ઝીણો કેમ ન હોય, અધારામાં એકદમ પ્રકાશી ઊડે છે

જેમ દરેક લેખક પોતાના નાના જીવનમાં તીવ્રતા તીવ્ર વિરોધ - ગાગો સુદા, અને સહદયોની સાચી પ્રસાપ મેળવે છે તમ મે પણ બંને મેળના છે પણ દુ બંનેમાં માનતો નથી મને લાગે છે કે ગાગોના રૂપમાં ગાગો દેનારનું મેનું હૃદય ઉનાડ પડી ગયું છે અને પ્રસાપના રૂપમાં એ જ અતરની પારદર્શિતા અને ઉત્જવળતા પ્રતિમિમિત ધર્મ રહી છે નિદા-સ્મૃતિથી અજૂર યમને, નેમકે યા ઠાઈ પણ માણે જીવવાનું છે અને આતમશોષન કરવાનું છે અન્યથા નિકાસ નથી

વધારે આશ્ચર્ય તો ત્યારે થાય છે કે જેઓ ગર્ભ કાને નિદા કરતા હતા, તેઓ આજે સ્મૃતિ કરી રહ્યા છે યા જેઓ ગર્ભ કાન સુધી લના હતા, મિત્ર હતા, તેઓ આજે કંદરમાં કંદર શનું બની ગયા છે આમાં પણ મે વર્ગ છે કેટલાક સાપેસાય પ્રમાણિક મતબેદથી વિરોધી થાય છે યા એમની ગેરસમજૂતીઓ દર થતા તેઓ માન આપે છે પણ એવા લોકોનો પણ એક વર્ગ છે કે જે કેવળ ભૌતિક (આર્થિક, સામાજિક યા રાજનીય) સ્વાર્થ માટે આજે એકના મિત્ર તો કાને બીજાના અને પગમ દિવમે ત્રીજાના બની નાખ છે આવા લોકોની મૈત્રી વેરયાદિતિ જેવી

છે આ લોકો હમેશાં બિચારા સરખાને નમસ્કાર કરે
છે, કૂતરાને ખરામ કહે છે આ લોકો સ્વાભિમાન
હીન હોય છે અને આને પોતાના અખગારમાં 'અમુક'
ની વિરુદ્ધ સત્યને વિદ્યુત કરી ગમે તે નખી નાખે છે,
તો કાને એના જ મિત્રો યા શિષ્યોને કહેતા ફરે છે,
'સાહેબ, 'તેઓ' અમારા પત્રમાં લખતા કેમ નથી ?
ત્યો તો અચ્છા લેખક છે, વગેરે પરમાત્મા આવા
બે શબ્દવાળા ને વિશ્વાસપાતક પ્રથમવ દનીયો (દુર્જન
પ્રથમ દેવેત્) થી મને બચાવે આવા કૃતનીતિઓનું

હૃદયપરિવર્તન થતુ જ નથી કેમકે એમને હૃદય જેવું
કંઈ હોતુ જ નથી પણ એવા ઉચ્ચ-મનસ્વીઓને
હું માન આપુ છું કે જેઓ ખતને ખર અને ખોટાને
ખોટું કહેતાનું ચુકતા નથી

દરેક નિકિત અપૂર્ણ છે આપણી પણ કેટ
નીક નમણાઈઓ છે, તેનો સ્વીકાર કરીને શા માટે
આપો આગળ ન વધીએ ? એ નમણાઈઓને કચડી
નાખીને એવું વિશ્વાસ હૃદય બનાવીએ કે જેમાં 'જો
તોડું કાઢા થુવે, તાહિ ખોલ તું ફૂલ' સમાઈ શકે

સાદુ ધર્મા કલા

જીવન સાથે કળા મળી જાય, તો જ તે સાચી કળા ગણાય આને
તો જીવનનો વિચાર કરવામાં આવતો જ નથી ઘણા માનાપો પોતાના બાળકોનાં
જીવનનો વિચાર કરતા નથી કારણ એ છે કે તેમનું પોતાનું જ જીવન કળામય
એટલે વ્યવસ્થિત નથી બાળકો મોટા થાય છે પણ ઉછરતાં નથી જ ગણતા
વગર કંઈ ઝાડ માફક ફેલાય છે એટલે તેનાથી કયો લાભ થતો નથી, પણ કોઈ
જ તા-આવતાને અડચણ રૂપ બને છે કહતા તેનાં લાકડાં બાળવાના કામમાં
આવે છે એવું જ વિચારદીન અવ્યવસ્થિત જીવનું પણ છે

માણસે એવી રીતે જીવવું જોઈએ કે તેનું વર્તન જોઈને લોકો તેનું
અનુકરણ કરે, તો તેથી જન્મને લાભ જ થાય અને એવી રીતે જે આચરે
તે આચાર્ય તેનું આચરણ પી નહીં મર્મ-શૂન્ય બને છે, એટલે પુણ્યપણી
જાય છે એટલા માટે જ ઉત્તરિનું વચન છે કે સત્ય વદ ધર્મ ચર' સત્ય
બોન અને ધર્મનું આચરણ ૧૦ ધર્મની વાતો કમ્વાળી ધર્મ થતો નથી પણ
તે પ્રમાણે આચર્યાં તો ધર્મ થાય છે જેમ ખોટાક મોવાય નહિ પણ અવાય
ખોટાક વિશે મને તેટલું મોઝ એ તેથી કંઈ શરીરને વૃદ્ધિ નહીં થાય એ જ
પ્રમાણે ધર્મ વિષે મને તેટલું મેં તોએ લખીએ તોય આ માની વૃદ્ધિ નહિ
થાય તે તો આચરણથી જ થઈ શકે

કેટલાક લોકો એવું મા ના લાગ છે કે કપડાં ઢગધણ વિનાનું સાવ
ફાટનું કરચલીઓવાળું, નાનું-મોટું મેલું મને તેવું હોય, તોય પહેરીને ફરે
તે માનુસ સાદો જીવ જીવે રીતે આવા માણુસ સાદો નથી પણ અનવસ્થિત
અને મૂર્ખ જીવ સાદાઈ તો એ છે કે જે ચીજ જે પ્રકારે જે સ્થાને રાખી
જોઈએ તે પ્રકારે અને તે સ્થાને રાખે

ત્યારે કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે સાદાઈમાં કળાનું સ્થાન ખરું કે નહિ ?
સાદાઈમાં કળા ભારોભાર હોય કપડાં વ્યવસ્થિત પહેરે ફાટનાં હોય તો સાદાઈને
પહેરે, બટન બરાબર હોય, મોટું કે નાનું મને તેવું ન હોય પણ જોઈએ તેટલું
જ હોય, તે તોમા કળા ૧૨ એમ કોણ કહે ? કપડાં મઠાવે હાથ, તેનો
વાધો નથી પણ તે મઠી કામ [વિરૂપ થાય તો સાદાઈમાં એમ જણાયું

—વિશિષ્ટ કર મહારાજ

સચા મદાણુઓ અને સતો વચ્ચે થઈ જી નદી પણ આકર્ષણ રહેતું જણાય છે, અને એક ખીલ પ્રાપ્તે તેઓને પરસ્પર માન અને પ્રેમ રહે છે ગાંધીજી ઉપર અનેક સતપુરુષોથી અસર પડી હતી જેવા કે રોકરોથ, થોરો, રાજચંદ્ર, ગોખલે વગેરે. પરંતુ સર્વોદયની ભાવના કેળવવામાં અને દલિતના પશ્ચાત્તી સેવા પાછળ જીવન સમર્પવામાં જો કોઈ પણ મહાપુરુષ તરફથી સૌથી વધુ પ્રેરણા ગાંધીજીને મળી હોય, તો તે રસ્કિન તરફથી હતી.

જેન રસ્કિન ધનવાન હતા. પરંતુ પોતાનું ધન એમજે સમાજ—એમાં ધરી દીતું, અને પોતે પોતાના કાર્યોથી ધની ઉપજા ઉપર જ યુગરો કરતા રસ્કિન દુબોપાજનની વિરુદ્ધ નરોતા, પણ ધનને એક ‘દુરસ્’ સમાન ગણના ધનવાન પુરુષે એ ધન લોકાદિતમાં વાપરતું જોઈએ એવો તેઓ આશ્રય રાખતા, અને ધન—સંચય કર્યા પછી સમાજના ઉત્કર્ષ માટે અપરિચિદ કરેલા, એવો તેઓ ઉપદેશ કરતા. ગાંધીજીની પેઠે રસ્કિને પણ અનેક “સાધના પ્રયોગો” કર્યા હતા. ‘સેટ બ્યોર્ડ’ જિલ્લો નામનો એક આશ્રમ પણ તેમજે મદ્યો હતો તેના સભ્યોને ભારે પરિશ્રમ કરવો પડતો અને જુગાર વગેરે બદ્ધે વધા દુર મદ્યની તેમને સખત તાકીદ હતી. રસ્કિનની કટાંક વિચિત્રતાઓને રહે આ આશ્રમ લાંબો વખત ટકી શક્યો નહી.

રસ્કિન શ્રીમંતોનો સામનો કરી હમેશ નિર્ધનોનો પણ સંતા તમ કન્યામાં ભજવાન ધરુ તરફથી આશ્રયમાં નોખાલા તેમન વચ્ચેના દરો તેમને પ્રેરણા મળી હતી તેનું જેટલું તે સમાજમાં પાચ દેકા શ્રીમંત અને પચણુ દેકા વિવિધ તેમને જણાયા. શરીરમાં એક મળુ એ વેલીની દવાખુ વધી ગયો તે ખીજી તરફ વલકાના ભવ રહે છે. સમાજ-શરીરનું પણ તેમ જ છે દ્રવ્યની અસમાન વહેંચણીથી એક બાજુ બોગવિલાસ અને ખીજી બાજુ જીવનમરો

રહે છે સમાજ તો ચાં જે છે કે, તેનું ઉત્પાદન અનિ ઘણુ છે અને તે કારણે દેશમાં દોહનની પણ રેલમહેવ છે. પણ આ મનઝગી કુતૂલ છે, કેમ કે, એ ધનના ધણીઓ માન થોડા જ દોય છે. ત્યારે પ્રજાનો મોટો ભાગ તો મર્યાદામાં જ સપડે છે.

માટે રસ્કિનને ઉત્પાદનથી અગાધ જવાને બદલે ધનની સમાન વહેંચણી ઉપર ભાર મૂક્યો. વળી શ્રીમંતો તો તેના વિરુદ્ધ, ધનનાં ભાડા અને મૂડી ઉપરના વ્યાજના પ્રત્યે વધુ ને વધુ શ્રીમંત ધના યત્ય છે ત્યારે એક મર્યાદા મરુદ મરુદ મરુદ પોતાનું પૂર કરે અને તમાને એકાદ સારો મરો પ્રમગ આવે અથવા તો એકાદ બીમારીમાં તે સપડાય, તો તની દેકા અત્ય પછ તમ મ દાક યદ્ય તય છે અને તે આક્રમકી ચલનામાં પિચાઇ ગય છે. માટે દેરાની દોષત યોગ્ય ધનિદાના કાયમાં મરો તે કરતાં સમસ્ત સમાજ નુખી અને સંતોષી રહે એવી રશિનની સર્વોદયની ભાવના હતી Wealth (દેશ) ઉપર રસ્કિને ગમન કરી કલ્પુ કે, તે સમાજનું Weal (દિન) સાધનારી હોવી જોઈએ જે તે તેમન કરી શકે તો તે Wealth નહિ પણ Ill th અથવા સમાજને નુકમાનકારી મર્યાદી દેકાય.

રસ્કિનના સમયમાં જે પુરુષો ત્રીઓ અને બાજકો મિનમાં કામ કરતાં, તેઓનું મિનમાલિકો તરફથી પુષ્કળ શોભણ મતુ અને તેઓને લાંબા વખત મુધી તન તોડી નાખે એવી કાળા મજૂરી કરવી પડતી. રસ્કિને પોતાના ‘Unto This Last’ નામના ખૂબ જાણીતા પુસ્તકમાં સમગ્ર યુ કે કારખાનું એક વિનિદેક કરવી નહી પણ એક કુટુંબ સમાન હોવું જોઈએ, અને મિનન નિક તથા મજૂરીએ કોટુ નિક બાનનાથી પ્રેરાધને કામ કરવું જોઈએ રસ્કિનના મન પચાણે, મજૂર એક વ્યવસ્થા બંધિત (End) છે, સાધન (Means) નથી, મજૂર એક આત્મા છે, યંત્ર નથી, અને યંત્રની પેઠે તેની પામે સનત કામ લેવું જોઈએ

નહીં. મજૂર કેટલેક અંશે સ્વતંત્ર છે, શ્રુતામ નથી અને શ્રુતામની જે બળજબરીથી તેને કચડી નાખવામાં માનવતા નથી. એક વાર જો પ્રેમ અને સહાનુભૂતિથી એક મજૂરનું દિલ ગિલ્તાયું, તો તે સ્વેચ્છાથી જ વધુ કામ કરશે અને ફેક્ટોના પડખે બોલ જીવી લેશે. રરિકને ઉપદેશ કર્યો કે, મજૂરોને નોકરો નહીં પણ ભાગીદાર ગણવા જોઈએ, અને જો મિલ નફો કરે તો 'બોનસ' રૂપે તે નફામાં મજૂરનો યોગ્ય હિસ્સો રહેવો જોઈએ. મિલની નોકરીમાં વૃદ્ધ થનાર મજૂરને પેનશન મળવું જોઈએ કે જેથી તેનું ઘડપણ સુખ-શાંતિથી પસાર થાય.

આજે મજૂરોને જે સગવડો મળે છે, તેનું તો રૂપ ન પણ રરિકનના કાળમાં જોવાયું નહોતું. આજે મજૂરનો વીમો ઉતારવામાં આવે છે અને તેના હપ્તાઓ (premiums) મિલમાલિક લે છે. મજૂરનું જો અચાનક અવસાન થાય, તો તેના નિરાધાર કુટુંબને વીમાની રકમથી થોડો ટેકો મળી રહે છે. આજે મજૂરના પગારમાંથી અમુક ટકા કાપી તેમાંથી "પ્રોવિડન્ટ ફંડ" બેંચું કરી છૂટા થતા મજૂરને આપવામાં આવે છે, અને તેનાથી તેની ઉત્તરાવરણમાં તેને સારી મદદ મળે છે. આજે જાણીતી મિશોમાં મજૂરો માટે રહેવાની યાલ, બીમારી માટે દુઝ્યાલય, સ્ટ્રીમજૂરો મારે પ્રસૂતિગૃહ, નાનાં બાળકો માટે ઘોડિવાખાનું વગેરે અનેક સગવડો જોવામાં આવે છે. એ સૌનો ખ્યાલ કદાચ રરિકનને પણ ન હોય; તોપણ રરિકને રચેલી બુનિકા ઉપર આ આધુનિક અનુકૂળતાઓનો અમલ ઉઠાવવાનું શક્ય બન્યું છે એમ સૌ કબૂલશે. આ રીતે રરિકનની "Unto This Last" થી માંધીજીને પુષ્કળ પ્રેરણા મળી અને શોધિતર્જનો ઉદ્ધાર કરવા તેઓ કટિબદ્ધ થયા.

અર્થશાસ્ત્રીઓ માનતા છે, એમની શાસ્ત્રના કાયદા સિંચર અને અકર હોય છે. રરિકને આ મંતવ્ય સામે જોદાદ ઉઠાવી અને બનાવી આપ્યું કે શાસ્ત્ર શાસ્ત્રમાં ફેર હોય છે. ભૌતિકશાસ્ત્ર, રસાયનશાસ્ત્ર કે અણુશાસ્ત્રના નિયમો રચાઈ કે અકરે હશે, પરંતુ

અર્થશાસ્ત્રના નિયમો બદલાતા કાળ અને સંજોગોના કારણે અસ્થિર રહે છે.

રસાયણશાસ્ત્ર કે અણુશાસ્ત્રમાં દયા, પ્રેમ કે લાગણી પ્રવેશી શકે નહીં; કેમ કે એમાં જલ વસ્તુ અને આકર્ષણો સાથે જ કામ રહે છે. પરંતુ અર્થશાસ્ત્રને કંઈ પંચમહાબૂત કે આંકડા આકૃતિ સાથે સંબંધ નથી. પરંતુ તેને તો શુદ્ધ પ્રાણુવાન મનુષ્ય સાથે જ નિસ્ખલ હોય છે; એટલે અર્થશાસ્ત્રમાં દયા, પ્રેમ, ન્યાય વગેરે ગુણોને સ્થાન રહે છે, એટલું જ નહીં પણ પ્રાધાન્ય રહે છે. અને બધા જલવસ્તુનું પૃથક્કણ નહીં પણ મનુષ્યનું હિત સાધવાનું હોય, ત્યાં નૈતિક દૃષ્ટિબિંદુની જ પ્રથમ આવશ્યકતા રહેતી જોઈએ.

રરિકન અને માંધીજીનું મંતવ્ય હતું કે દરેક ધંધાદારીએ, વકીલે, તબીબે, શિક્ષકે, પ્રથમ એવાનો જ વિચાર રાખી પછી જ "હી" કે વેતનનો ખ્યાલ રાખવો. જે વેતનનો વિચાર પ્રથમથી જ કરશે, તે સાચી સેવા સમાજને આપી શકશે નહિ. સૌ કોઈ વતો એણે રવમેગ આપે છે. સૈનિક તો યુદ્ધ સમયે જન પણ આપે ■ પરંતુ રરિકનની ફરીયાદ હતી કે, વેપારીઓ જન આપના તો રહ્યા પણ તેઓ સમાજનું લોભી ચૂસવામાં પડ્યા હોય છે અને ક્યારે ભાવ ચઢતી દષ્ટ દાઢ મારી લેવાની તક મળે તેની વેતરણમાં હોય છે. રરિકન એક ઉપમા આપે છે કે, એક કુખી નાવનો કપ્તાન પોતાને નહિ પણ બને ત્યાં સુધી બીજાઓને જ બચાવવાનો પ્રયાસ કરશે. આવા સ્વભાવની આશા આપણે એક ઉદ્યોગ પતિને નિશ્ચયાલિક પાસે કરાકરીને સમયે ભાગ્યે જ રાખી શકીએ.

છણા અર્થશાસ્ત્રીઓ "લેમે ફેર"ના સિદ્ધાંતમાં માનતા છે, શેક અને મજૂરના ઝગડામાં સરકારને વચ્ચે પડવાની જરૂર નથી. આથી તો શ્રીમંતોને છૂટા દોર મળી જતા અને ગરીબ મજૂરોનું દીર ચૂસવાની તેમને સારી તક મળતી પરંતુ રરિકને અર્થશાસ્ત્રીઓ, શ્રીમંતો અને સરકારની સામે જબરજબ આગ્યો, પોતાની જાળવાન કલમને પ્રતાપે

લોકમત કેળવ્યો, અને લાચાર શોષિત વર્ગના હિતમાં કાયદા કરવાની સરકારને ફરજ પાડી.

આ રીતે રસિકન અને તેમને પગલે ચાલી ગાંધીજી શુદ્ધ અર્થશાસ્ત્રના નિયમોનો આશ્રય ન લેતાં, આપણામાં વસેલી માનવતાને સંભોધે છે અને ઉત્તરે છે તથા ધનવાનોને નિરાધારોની વધારે ધાવોના સદ્બોધ કરે છે. શ્રીમતે મજૂરોને નિયોજતા તેમાં રસિકને દબાવગીરી કરી તેમને ખુદ્દા પાડ્યા તેથી ધનિકોની દબેશાં રસિકન પ્રત્યે લાક્ષ આંખ રહેલી. તેઓ રસિકનને બૂંઝા ચીતરવા અને તેમને નીચા પાડવા પોતાથી બનતું કરતા પરંતુ એ વીર પુરુષ હન્ટ સુધી પોતાની માન્યતાને વળગી રહી દરિદ્ર-નારાયણની સેવા કરવા ઉત્સુક રહ્યો.

ધનિકો કહેતા કે, મજૂરોના પગાર વધારવાનો કશો અર્થ નથી; કેમ કે તેઓ તો શગળ, જુગાર વગેરે દુરાચારમાં તે વેચી નાખશે. આ કેવળ આપ-મનસમી દલીલના ઉત્તરમાં કહી શકાય કે, જો એમ જ થતું હોય, તો મજૂરોને પગાર જ શા માટે આપો છો ? અને તે નિર્ધન બાણસને બૂધે જ કેમ માગતા નથી ? રસિકન શ્રીમતોને પગાર કરી કહે છે કે, મરીબોનું શીપણ નહિ પણ તેમની સેવા કરો, તેમની પાસે વધુ પૈસા થાય તો તેનો સદુપયોગ કેમ કરવો તે તેમને શીખવો, અને સદુપયોગ કરી શકે એવી તકો અને અનુકૂળતાઓ તેમને આપો. તમારા પુત્ર કે બાઈને વધુ પગાર આપતાં તે ભોગવિલાસમાં પડી

જશે એવો તમને કદી પણ ભય લાગતો નથી; અને બૂધે મરતો મજૂર વધારે કમાશે તો પૈસા ઉઘાડી દેશે એવી કેવળ સ્વાર્થા દલીલ તમને કેમ સૂઝે છે ? જો અઘાન મજૂર પૈસા ઉઘાડી દેતો હોય, તો તેને અક્ષયજ્ઞાન મળે એવી રાત્રીશાળાઓ કાઢો, નિર્દોષ મનોરંજન મળે એવી એમને લાયકની કલમો ઊભી કરો, એમનો લાકિતભાવ સતેજ થાય એવી ભજન-મંડળીઓ રચો. સેવાના માર્ગો અનેક છે, પરંતુ સેવાની ઘટિનો જ અભાવ દોતાથી, આવી હાશવા-
રપદ દલીલ રજૂ કરવામાં આવે છે.

ગાંધીજીએ અશ્વત્થ અનેક ક્ષેત્રોમાં રસિકનથી ઘણી વધુ પ્રગતિ કરી. શૃલ ઉદ્યોગો સ્થાપવામાં, ખાદીનો પ્રચાર કરવામાં, દરિજનોનો ઉદ્ધાર કરવામાં, સમાજને મુદારવામાં શરાબખંધીનો અમલ કરવામાં, દેશવ્યાપી સપ્તજાયા તરીકે કિંદીને સ્થાપિત કરવામાં, કેળવણીના ક્ષેત્રમાં “નર્થ ટાલીમ” દાખલ કરવામાં, દેશને સ્વતંત્ર આપવામાં અને સત્યાગ્રહ ઉપર રચાયેલી એમની મૌલિક વિચારસરણી અને નવીન કાર્યવહતિ જગત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આ જગદ્ગુરુએ પોતાની તમામ શક્તિ સમર્પણ કરીને દેશની કાયા-પક્ષ્ટ કરી ન.ખી. એમ છતાં ગાંધીજીનું માનસ ધડવામાં તેઓમાં દરિદ્રતાગણ્યની મેવાનો વિચાર રકુરાવવામાં અને સર્વોદયની ભવના પ્રગટાવવામાં આંગલ જાતપુરુષ જન રસિકને જે અગ્રગણ લાગ લાગે છે, તે આજે આપણે આભાર સાથે સ્વીકારીશું.

રામદાસ રામાયણ લખતા જતા હતા અને શિષ્યોને વાંચી પણ સંલગ્નતા હતા. હનુમાનજી પણ ગુપ્તરૂપે તેને સંલગ્નતા માટે આવીને બેસતા. સમગ્ર રામદાસે લખ્યું હતું. ‘હનુમાન અશોકવનમાં ગયા, ત્યાં તેમણે સૂઈ ફૂલ બેસાં’ આ સંલગ્નતાવિંત હનુમાન મગ્ન રક્ષા અને બોલ્યા : ‘મેં સૂઈ ફૂલ નહોતાં બેસાં પણ લાલ બેસાં હતાં.’ સમથે કહ્યું : ‘મેં જે લખ્યું છે તે બરાબર છે. તમે સૂઈ ફૂલ બેસાં હતાં. હનુમાન બોલ્યા : ‘હું પોતે ત્યાં ગયો હતો અને હું જ બૂઠો.’ છેવટે આ બધો રામચંદ્રજી પાસે પહોંચ્યો. તેમણે કહ્યું : ‘ફૂલ તો સૂઈ જ હતાં ; પણ હનુમાનની આંખો તે વખતે રાવણ ઉપના કોપથી લાલ થઈ રહી હતી ; એટલે તે સૂઈ ફૂલ પણ તેમને લાલ દેખાયાં.’

બદલાતા જમાનાને ઓળખીએ

બળદભાઇ મહેતા

માત્ર સાડુ સાડુ ધણેરતાં ઓઢતાં આવડ્યું કે સાડુ સાડુ બોલતા આવડ્યું એટલામાં કાંઈ કેળવણી નથી સમાઈ રહેતી જીવનમાં આવતા કોઈપણ કોષણને ઉકેલવાની શક્તિ આપે એનું નામ કેળવણી આવી કેળવણી પાત્રનાર પોતે તા સુખી થાય છે, પક્ષ બાજ અનેકને સુખી બનાવે છે

બહેનોએ જેમ આજ સુધી કુટુંબને સભાળ્યું અને સારી સારી પરપરને સાચવી રાખી એમ આ બદલાતા જતા જમાનાને પણ એણે ઓળખવો પડશે પુરુષો તા બહાર ફરે છે, નવુ નવુ જોઈ જાણી આવે છે અને ખતર ન પડ એ રીતે એમના માનસનું પરિવર્તન યનુ રહેતું હોય છે બહેનો આ બધા વિચાર પ્રવાહોથી અસિખ રહે તો બેના વિચારમાં અતર પડે જાય અને એમાંથી અવગમણ થાય બદલાતા જમાનામાં શુ લેવા જવું છે અને શુ લેવા જેવું નથી એનો નીરસીવિવેક કરવામાં બહેનોએ પણ સહાયક થવું જોઈએ પણ જ એ વિચારપ્રવાહની જલુકાર હાય તા એક કંઈ શક ન આપે અતરંગિન કરે ત્યાં પુરુષ પણ જવાનદાર ન પણ કોઈના ઉપર જવાબદારી ટાળ્યા વિના આવલા કોષણના ઉકેલ કરવો એના માણસની વાજવાનુદિ છે

ધર થવા વુ એ તાડુ છે, તુ દર રીત થવા વવુ એ તાડુ છે પણ એમાં અ વાઈ જવું એ સાડુ નથી આજકાલ આપણ જઈએ છીએ કે વાર વાર આવતી પ્રસૂતિઆથા બહેનાના થયીર નુડે જાય છે એ કોમના બાળકોન સારી રીત ઉકેલી શકે એવી રિવિતિમાં આવ એ પદલાં તો એના માથ બીજી પ્રસૂતિના મોજે આવી પડ્યા હોય છે એમાંથી બચવા માટે આજ કૃત્રિમ ઇલાજોનો પ્રચાર પણ થઈ રહ્યો

છે. પણ એવા હિપાયો આપણને બનીતિના ડિય ખાડામાં ધકેલી દે એવા હોય છે સીએ તેમ જ પ્રુરે ડિયા રસો કેળવી એને અપનાવતાં થવું જોઈએ તો આવા તુદ્ર રસોમાં આપણે ડૂબીયું નહીં પણ જીવા રસો કેમનનારના વિચાર પણ ડિયા હોવા જોઈએ આપણને આ માનવદેહ કાંઈ મોજરીખ ભાગવીને ફીણ કરી નાખવા માટે નથી મળ્યો, પણ સમાજનું કંઈપણ કરવા માટે, આખાની મુક્તિ કરવા માટે મળે છે એ વાતનું ભાન હોય તો આપણે નાતાં બાળકો પાસે કેરજ વશવિવાહ અને વ્યવહારોની જ વાતો નહીં કરીએ સાડીઓ, દાગીના અને વાસણોની વાતો નહીં કરીએ સિનેમાની ફિલ્મો, રેડિયોની રેકોર્ડો કે વાળ બાંધવાની રિબન-પટ્ટીઓમાં જ મનને રામવેળું નહીં રાખીએ

મોટે ભાજે તો નાની બાળકો માબાપના જીવન થાથી જ થાયુ લેતાં હાય છે આપણુ જીવન વિચાર શીય વિવધી અને વિનયો હોય છે તો બાળકમાં એના સ સ્કાર પડ છે આપણુ મોટથી બન્યા પાછીએ કે માળા દઈએ તો બાળકમાં પણ એ ત્વ ઊતરે છે એટલે આપણુ જીવનર એ જ આપણી કેમવણી છે

આપણા ઘરની હોવા માત્ર ટાટીપ, દંખાવ કે પોટી મોટાઈમાં નથી આપણા ઘરની થેભા તો આપણા ઘરમાં સદ્વાચરિત્રવામાં, સદ્ગુણી બાળકો હોય એમાં ડ આજે આપણુ કુટુંબજીવન ચૂ વાઈ જવું છે તેથી જ સમાજ બગડેલા છે આપણુ કુટુંબ જીવન વ્યવરિયત થઈ જશે તો સમાજજીવન પણ વ્યવરિયત થઈ જશે અને સમાજજીવનને વ્યવરિયત કરવાની ચાવી બહેનાના શાવમાં છે

જીવન

ચાલવું એવું પગ હાલો કરવો ને નીચો કરવો તેવી રીતે જીવન એટલે જન્મ ને મૃત્યુ - ચુરુદેવ

અંગપો એ માનવજીવનનું અનિવાર્ય લક્ષણ છે. કોઇ પણ કથાની વ્યક્તિ, પછી ભને તે યુવાન હોય વા વૃદ્ધ, સ્ત્રી અથવા પુરુષ, નિવાસ કે મૂર્ખ, શેઠ કે નોકર, અશક્ત વા બળવાન, કોઈને કોઈ પ્રકારના અંગ પાની નાજાચૂકા દમોશ બેરમાથેની હોય છે આ સસારમા એવી કોઇ પણ વ્યક્તિ નહિ હોય, જે નિષ્પાનસનાથી એકરાર કરી શકે, કે પોતે કોઈ પણ પ્રકારના અંગ પાથી મુક્ત હોય.

માનવ સ્વભાવની રચના જ પરમેશ્વરે એવી કરી છે, કે તેને પ્રાપ્ત પરિસ્થિતિમા કદી પૂરેપૂરો સતોષ થતો જ નથી પરમેશ્વરે માનવને દેવી અસ તોષ (ગિલાઇન ડિગ્રેન્ડેન્સ)ની બેઠ આપેલી છે અને એથી જ માણસ અંગ પામા પડેલો હોય છે અને સત્કારે પ્રથમ કયાં મુજબ અજ્ઞાતસ્થ કુત લુલ્લમ્ ? (અંગ પાનાશને સુખ કયાથી ?) સાચુ અને નિર્નેજ સુખ એ અનુભવી શકતો નથી.

આવા પ્રકારના અંગ પાને માનવ સ્વભાવનું ખાસ લેણિય ગણીને તેનું ગૌરવ કરવાનો પણ પ્રયત્ન કરવામા આવે છે. અસ તો આને અગાનિની માતા માન વામા આવે છે, અને અસતુષ્ટ ટુતિને પ્રગલિની પ્રેરણાદાત્રી માનવામા આવે. બ માનવીના ઉત્કર્ષની ચાવી તેની અસતુષ્ટ જતિમા રહી છે, અને માનવીએ જુગઃ જુદા ક્ષેત્રમા આજ સુધી પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિ તેમા અંગ પાને લધે જ છે એમ માનવામા આવે છે અંગમા માણસને પ્રતિભાષ બનાવે છે, અને એ બેતા અનિર્વદ ધિયોમૂલમ્. (અસ તોય એ ઉત્કર્ષનું મૂળ છે) એવું સચન કરવામા આવે છે.

તુષ્ટેતુષ્ટે મલિમંજા. એ સત્ત મુજબ વક્રિત વ્યક્તિમા દેખાત આવતા અંગ પાના મારગે પણ મિનકિલ્લ હોઈ શકે માનવ સ્વભાવની રચના જ એવી છે કે એકાંક ઈષ્ટ ધ્યેયસિદ્ધિથી નેનાથી સતુષ્ટ મેમી રહેવાનું નથી સક્ષમા તેને અધિકરાર સાહ્ય

પ્રાપ્ત કરવા માટે ધેરે છે, અને ફરીથી તેનો અંગ પો શરૂ થાય છે આજ્ઞાવધિ રાગન ? આશાના અતને કોણ પામી શક્યો છે ? એ કથન અનુસાર માનવીનો આશામાથી ઉત્પન થતા અંગ પો કદી મળતો નથી.

એમ દીવાનાપણમા પણ એક પ્રકારની યોગ્યતા બદલાય હોય છે તેમ માનવીના અંગ પામા પણ મુસરતા હોય છે દાનતા સમરમા સસાગના મોગ ભાગના માનવીઓમા અંગ પાનું મુખ્ય કારણ ધન હોય છે તદ્દન દરિદ્રીથી કરોડપતિ મુધીને યોઈ પણ માણસ આ અંગ પામાથી મુક્ત નથી એક સરૂત સુભાગિનિમા આ અંગ પો અત્તી ભાગ્યણી પ્રમાણે કેવો વધતો જાય છે તેનું સમર્થક વર્ણનનીચે મુજબ કર્યું છે.

‘તદ્દન ક ગ્યાન મો રૂપિયાની ઇચ્છા રાખે છે, મો રૂપિયાવાગો લગ્નર ઇચ્છે છે હજારોના ધણી નાખ ઇચ્છે છે, નખેશરી રાજ્યપદ લાચ્છે છે રામ ચક્રવર્તી ત્વને ઝખે છે અને ચક્રવર્તીને ઇચ્છા નેત્રુ દોષ છે ઇચ્છ બહુપદ ઇચ્છે છે ને બલ્લા પેનપતને ઝખે છે, જ્યારે સિવને હરિષં માટે અંગ પો હોન છે આરી રીતે આશાના અવધિને કોઈ પામી શકતું નથી.

આમ સસારી જીવે કનક અથવા તો કામિની માટે અંગ પો અનુભવતા દોષ છે ત્યારે વ્યવહારી માનવો સત્તા કે સ માનવી ભૂખથી અંગ પો પામતા દોષ છે સસારને છોડીને વિરાગી બનેનાઓ પરમ તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાની ઝખનાથી અંગ પો અનુભવે છે અહીં એક ગાયન ખાસ ધ્યાનમા રાખવાની હોય છે, તે એ કે જ્યારે નાનીઓ, યોગીઓ અને ભગવં ભક્તોનો અંગ પો આત્મકલ્યાણ સાથે જનકલ્યાણ ખાતર દોષ છે, ત્યારે સામાન્ય જનનો અંગ પો સ્વાર્થવૃત્તિથી ગર્ભાત થયેલો હોવાથી પોતાના અને અન્ય માટે પણ દુષ્કા અને અપતિતું કારણ બને છે.

ઉવનમા અંગ પો દોષો એ એક આવકાર દાયક વસ્તુ છે, પરંતુ વ્યક્તિનો અંગ પો યોગ્ય વસ્તુ

વાસ્તે હોવા જોઇએ શુભાશીની શુભનાઓથી જકડાયેલા માદેવતનને સ્વતંત્ર બનાવવાની ઝંખનાથી કોઇ દેશલકતને થતો અજ પો કલાની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચવાને માટે પ્રયત્નશીલ કલાકારનો અજ પો દુનિયાના દુષ્પ અને દારિદ્ર્ય જોઇએ તેમની વિરુદ્ધ જગ્ન ખેલનાર કોર્ટ પુણ્યમૂર્તિ કે સમાજસેવકનો અજ પો-આવા પ્રકારના અજ પો આદરણીય અને અનુકરણીય ગણાય તેવી જ રીતે વિનાનનો કોઇ ગૃહ કેમકે ઉકેલવા મથતો વૈજ્ઞાનિક અથવા દુર્ગમ પર્વતશુ ગોને પદ સિન કરવા ઝખતો ગિરિ-આરોહક, અથવા મનુભિને મોટા બધ અને નહેરો દારા સમૃદ્ધ બનાવવાની સિદ્ધિ માટે મથતો અને ઝખતો આધુનિક ભગીરથ - આ સર્વેના અજ પો સમાજને માટે કંપાણ અને ઉત્પત્તિ કરનાર હોય ॥

ખીજ દૃષ્ટિએ શક્તિ કે સત્તાના ધૈનમા વધુ ને વધુ સત્તાધીશ અને શક્તિશાળી બનવાનો અજ પો અજળક ધન પામે હોના છતાં પણ વધુ ધનપ્રાપ્તિ માટેનો અજ પો કોઇને કંઈ મરુટુ દોષ અને પોતાની પામે તે વસ્તુ હોના છતાં પણ ખીજને મળી તેવી ધર્મિથી થતો અજ પો-ખરેખર, આવા અજ પોવાળા ઝોની રિથતિ દ્યનીય હોય છે

આજકાલ માનસિક વિકૃતિઓથી પીડાતા રોગીઓની સંખ્યામાં કૂદકે ને બૂસકે વધારો થઈ રહ્યો છે અનેક લોકોની માનસિક વિકૃતિનું ખાસ કારણ અજ પો છે પોતે અજ પો કરે છે તે યોગ્ય નથી, એ અજ પો કરનારને સમજતું હોય છે તેમ છતાં તેનામાં એવા પ્રકારની મનોદુર્બળતા આવી જાય છે, કે જાણતો હોવા છતાં તેનો ભોગ બની પોતાના જીવનને દુષ્પ બનાવે છે અને સાથે સાથે પોતાની સાથે સંકળાયેલાઓના જીવન પણ ખારા બનાવી દે છે આવા પ્રકારે કોઈ પણ જાનના અજ પો અનુભવનાર વ્યક્તિ

પોતાનું સ્વાસ્થ્ય શુભાશીને હારે બેચેની અનુભવે છે

આજકાલ અજ પાનું મુખ્ય કારણ ચિંતા હોય છે ધારેલું ન મળવાની ચિંતા ભાવિની ચિંતા વગેરે અનેક ચિંતાઓ માનવીને વધારે પડતો અજ પો આપે છે આવા પ્રકારના અજ પાનાથી મુક્ત થવાનો સુવર્ણમાર્ગ સચરાતા એક વિદ્યાને કલ્પ છે કે 'ચિંતા કરતા અટકી જાઓ તમને ભાવિ વિશે જે ચિંતાઓ ડાવતી દોષ ॥ તેમાની નેતુ ટકા અસ્તિત્વમા આવતી જ નથી ખાણીની દસમાથી નવ તો ધાર્યા કરતા મામૂલી નીવડે છે અને એક ખરેખર ભારે અસ્તિત્વમા આવે છે તે ક્યારે આવી અતે ક્યારે મર્ધ તેનો ખ્યાલ સરખો પણ તમને આવતો નથી' આ કથનનો ભોધ પાઠ એ સમજવાનો કે આપા અજ પાને લાઇને ઉત્પત્ત થતું નકારાત્મક જીવન (નેગેટિવ લાઈફ) શુભરવાને બદલે આપણે જીવન પ્રત્યે હકારાત્મક વનવું (પોઝિટિવ એટીટ્યુડ) ગ્રાવતું જોઈએ અને તેમ થતા આપણે આપણું જીવન સુખમય બનાવી શકીએ

નાસ્તિકતાનો પ્રભાવ વધારે પ્રમાણમા જોવામા આવના આજના જમાનામાં અને બ્યારે નિરીક્ષર વાદિત્વમા મોટાઇ માનવાની ફેસનમા માનતા અનેક સુસિલિન અને સસ્કારીઓને જોવામા આવે છે, ત્યારે પણ અજ પો ઉપર જે એક ખાસ અકસ્તીર ઈલાજ છે તેનો નિર્દેશ આવશ્યક છે કુમ્મં અને બ્યથિન મનને યાન માર્ગ પર લાવવા માટે એક જ માર્ગ છે અને તે છે લાકિતનો અને શ્રદ્ધાનો ભકતકવિ દયારામે ગાય છે કે ચિત્ત, તુ શીદને ચિંતા કરે હરિને કરવું હેય તે કરે' અથવા નરસિંહ મહેતા કહે છે કે 'આપણો ચિંતવ્યો અર્ધ' કંઈ નવ સરે એમ વિચારીને આપણે પણ શ્રદ્ધાથી અને નિષ્ઠાથી પરમેશ્વરી ઈચ્છામા પરમ વિશ્વાસ રાખીશું તો અજ પા ની પીડાથી જરૂર મુક્ત થઇ શકીશું

*

‘હું સુખી છું’ એવી લાગણીની હસ્તીથી હું સુખી બન્યો હોઉં, તેના કરતા ‘હું છું’ એવી હસ્તીની લાગણીથી હું ધણીયે વાર વિશેષ સુખી થવા પામ્યો છું.

ગોસ્વામી મિન્દુજી મદારાજ રામાયણના ખ્યાનનામ અભ્યાસી અને અધિકૃત મર્મગ્રસ્ત દત્તા એમની સાથે જુદા જુદા સ્થળોએ રહેવાના પ્રસંગો બનેલા એક વખત કોઈ બાઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો “મદારાજજી, રામાયણના આદેશો બધા પ્રસંગોમાંથી આપ કયા પ્રસંગને સૌથી વધુ મહત્વની ગણે છે ?”

જવાબમાં મિન્દુજી મદારાજે કહ્યું ‘રામાયણ એ તો એક સાગર છે અનેક પ્રસંગોથી એ ભરપૂર છે વળી મહાત્મા તુલસીદાસે એમાં પોતાની છુદ્ધિપ્રતિભાથી એકએકથી ચંદ્રિયાતા પ્રસંગો મૂક્યા છે માનવજીવનની જોટની વિવિધતા છે એ બધી એમાં સમાઈ લેવાઈ છે એમાં આનંદ રાગ, પ્રેમ, ક્રુદ્ધ બધું વધારે, જ મનમાં વસતી આશ્વાસી ગતિઓ વગેરે રામના જીવનથી પ્રભાવિત થઈ છે

ભરત મિતાપ પ્રસંગે :

વેલ કિરાત મિહલ વનવાસી ।

મધુસુચિ સુદર સ્વાદુ સુષા સી ।

મરિ મરિ પરજપુરી રચિ કરી ।

કદ મૂલ ફલ અરુર તૂરી ॥

આ ગતિઓ ફળ-મૂળ ભરીને સૌને જામવા લાગ્યાં આવે છે અધોધાના રામને મનાવવા આવેલા નાગરિકો કોઈની પામેથી કશું મૂલ કેમ લે ? જોટલે એ લોકો પૈસા આપવા ઇ છે છે મહેનતનો બદલો તો સૌ કોઈ માગે જ હજીની લગામનો પ્રત્યેક યુગમાં માણસી હોય છે પણ રામે પોતાનો રાજ્ય હક્ક બીજાને સારું છોડી દીધો જેને એ અધિકાર મળ્યો એ કહે છે - ના, રાજ્ય તો રામનું હોય એમને બદલે વનમાં હું જઈશ આમ હજીની લગામ લાગમાં ફેરવાઈ ગઈ સારું બીજાને આપો, કષ્ટપ્રદ મને આપો આની અસર બીજા કોઈ પણ સામાન્ય માણસને થાય એ કરતા બોમ્બી ગ્રામજનતાને સૌથી

વધુ થઈ એ કહે છે હમહિ જુતારથ કરન લગિ ફલ તૂન અરુર હેતુ । જે નરશ્રેષ્ઠાએ અદ્ભુત સપત્તિ ચાળી રાજ્યવહીવં અન્યને આપવામાં દરીદ્રાદ્રિ આદરી એ આપણા શ્રમના ફળ-મૂળ ખાય એના વળી આપણા મહાભાગ કયાથી ?

આ વિચારને વધુ સ્પષ્ટ કરતા તુલસીદાસજી અગળ એમની પાસે જ કહેરાવે છે કે વહ હમારિ અતિ વડિ સેવકાદ । લેહિ ન વાસન વસન ચોરાદ આપનાં વજો અને વસ્તુઓ અમે લૂટી નથી લેતા એ જ અમારી મોઝામાં મોટી સેવા છે એ લોકો અમાઉ એ જ કરતા હતા કહે છે

હમ જડ જીન જીન ગન-પાતિ,

કુઝિલ કુચાલી રુમતિ કુજાતિ ।

પાપ કરત નિસિ વાસર જાહી,

નહિ જ કપિ નહિ વેગ અચાહી ॥

તદા જ ગલી અવરથામાં જીવનાર પ્રેમ દેખાતો નાગરિકોના સંપર્કમાં આવતાં આમ પોતાની અસહ સ્થિતિ જાણી મઠ પશુ પછી તુરંત જ કહે છે

ચપનેહુ ધરમ વુદ કસ કાઝ,

વહ રુનદન દસ પ્રમાઝ ॥

શ્રીરામના ભાવણથી નહિ, શિષ્યામણથી નહિ, પોતે વધારે સુખ રજૂ છે એના દેખાવથી નહિ, માત્ર એમના દર્શનથી, એમને અહીં કેમ આવડું પડ્યું એ વિચાર કરતાં આ પ્રકૃતિના બાળકો પોતાના નાના ભાઈને રાજ્ય આપી દેતા, ઓગમન માતાને પણ અનુકૂળ થવા જનાર રામને જોઈને મીઠાને અનુકૂળ થવામાં જ જીવનનીધન્યતા છે, એમ સમજ્યા હતા

રામાયણમાં આવા અનેકવિધ પ્રસંગો છે, પરંતુ એ નવાથી વધારે ઉદાર મારે મન એ પ્રસંગો ॥

પરેલા પ્રસંગમાં મીનારે વિજય ગુન મારી મળે વાગ્યાર જીવ દુઝારી । મીનાના દરજી સમયે તેમના વિલાપથી આપું વાનાવંજી શોકમય બની ગયું છે ત્યાં મીનારાજ ગુનિ આગત ચારી... જટાયુ જેવો ગીધ - એક માંસાદારી પ્રાણી કોઈકને આર્તનાદ સાંભળીને જોયેની અનુભવે છે. કોઈકનું દુઃખ જોયેની માનવી દોષ ન્યાયી બેઠો ચર્ચ જતો દોષ તો યવે યવે સ્વર્ગ આવી પડે કે નહિ ? પરંતુ જટાયુ જલ છે. રાવજી સાથે એ ઝૂને છે. રાવજી એની પાંખો કાપી નાખે છે, સીનાને લાંબને આગળ વધે છે.

મી રાખને મીનાદરજીની ખમર પડે છે. આ, વેલા, પશુપંખી સર્વને તેમો સીના વિશે પૂછે છે અને વિલાપ કરે છે ઘરિ વિધિ ચોક્કસ વિજય રચાની । મનદું મહા સિંહી અભિયામ ॥ મળે કોઈ મહાન વિરદી, અતિકામી પુરુષની જેમ રામ વિલાપ કરે છે. મહાત્મા તુલસીદાસનો કવિઆત્મા રાખને જનસાધારણ જેવા બનાવે છે, અતિકામી કદીને નવાજે છે, પરંતુ આગે પરા મીઠાઈતિ દેવતા । આ ગીધને જોતાં જ અતિકામી સરખો વિલાપ કરના રામ બધુ જુલો મયા અને કરસરોજ સિર કરમંડ કૃષ્ણાલિપુ રુચીર - તુલસી જ જાહેને એના માથા પર પોનાનો દાઘ ફેરવરા લાગ્યા.

બીજાને દુઃખી જોઇને 'ચોપાનું દુઃખ જુલો જલુ, બીજાને દુઃખમુક્ત કરવો એ માનવમાનવી સર્વપ્રથમ અને સર્વશ્રેષ્ઠ ફરજનું મહાત્મા તુલસીદાસને અદો બદુમ્મય કહ્યું છે

પછી જટાયુ બધી વિગત જણાવે છે કે રાવજી સીતાજીને દલિલજી દિશામાં લઇ ગયો છે એણે મારી આવી દલા કરી છે. આ મીરે સીતાને સાઠ મુઠ્ઠ કપડું દત્તું, એ ખબર તો પછી પછી, પણ કોપક ને પડેલો જોઇને રામ તો પહેલાં જ દોડી ગયેલા. પછી ગીધની પાંખો કપાઈ ગઇ એ ખબર પડ્યા. રામકહા તનુ રસલુ તાત । હે બાપ, તમને લાગ કહું, સી-રને ટકાવી રાખો. પણ ગીધ કહે ॥ : જેમનું નામ-માત્ર મનુષ્ય સમયે યાદ આવે તો મુક્ત થઇ જવાય એવું શ્રુતિ વગેરે કહે છે : સો મમ લેખન ગોચર

આગે । રાખે દેહ તાય વેદિ રંગે' । એ મારી નજર સમક્ષ દોષ તો પછી કું કમ આશાએ દેવને ટકાવી રાખવાની લાલચ કહું? એટલે જટાયુ અપેન આનંદથી મૃત્યુને ભેટવા તૈયાર થઇ જાય છે. પરંતુ એ વખતે શ્રી રામની સ્થિતિ જુઓ : જલ મરિનવન વહાઈ રણુચારં તાત કર્મ' તે નિઃ ગતિ વારં । હે બાપ, તમારા કર્મથી તમને આ (મૃત્યુ સમયે રામદર્શનની) સ્થિતિ મળી છે. વાહિત થઇ ચિન્હકે મન મારી, તિલ્લ કદુ જગ દુર્લભ વસ્તુ મારી । પરાપકાર કરનારને જનનમાં જે જોઇએ તે મળે છે જ, પછી કહે છે દેવેં વાહ ! તુલ્લ પુનકામા । તમારી સહગી કામનાએ પૂરી થઇ છે. તમને કોઈ ક્રંપના નથી, તમારે મારી પાસે કઈ માગવાનું નથી અને તમે સીતા સાથે જે નિઃસ્વાથે ત્યાગ કર્યો એનો બદલો દુઃ વાળી કાઢો નથી ! કોઈકના નાનામાં નાના ઉપકારનો બદલો ન આપી સલામ ત્યાર... આંખો આંધુથી ડહાણું મળે. દક્ષ માગવાની નહિ.... બદલો વાળી આપવાની તૈયારના અને એ ના બને ત્યારે આંખો ભરાઈ આવે એ માનવના.

*

એવો જ બીજો પ્રસંગ દનુમાનજી સીતાના સમાચાર લઈ પાઠા આવ્યા છે. સીતાના રમજી મિદ્ર જેવો ચૂપચાપ રાખને આપીને સીતાના દુઃખને વર્ણવના એમજી કહ્યું : નિમિષ નિમિષ કદનાનિષિ જાહિ કલ્પ સમ ચીનિ - આપના વિરદમાં સીતાની એક એક લાલુ એક એક કલ્પ સમાન વીતી રહી છે. અને જે ચોપાઇ પછી હેલા ચરજીમાં કહે છે : રિપુહિ જીતિ આવિચી જાનકી, શત્રુને હરાવીને સીતાને લઇ આવવાની છે. વિયોગી પત્નીના સમાચાર રામ સાંભળી રહ્યા ॥ તેની બીજી જ પછે વિચારે છે : મનુ કપિ લોહિ સમાન ઉપકારી, નહીં' કોઈ જુર નર મુનિ લનુષારી । હે બાપ, તો મારા પર જે ઉપકાર કર્યો ॥ એ રૂઠું દેવ, માનવી, મુનિ કે દેહધારીએ કર્યો નથી. પ્રતિઉપકાર કરો' વા તોપા । સનમુલ જોરે ન સક્ત મન મોરા ॥ તારા ઉપકારનો કું શો બદલો આપું ? તારી સાથે કું જોઇ નથી શકતો. બીજાના ઉપકારના તેજથી જાગૃત આત્માવાળો, મનુષ્ય જેવો

અનુભવે છે, એનો અદ્વૈતો ન વાળી શકાય ત્યાં સુધી એનું મન બીજી કંઈ વિચાર નથી કરી શકતું એ પોતાનું કે પોતાના માણ્યોનું કુ બંધ પણ એ પડ્યો રીસરી ભય છે

મુત્ત મુત્ત તોહિ ઊરિન મ નાહી, દેસેકેં કરિ વિચાર મન માહી-મનમ વાર વાર વિચાર કરી જોતાં મને યોક્ષસ લાગે છે કે તારુ ઝણુ હુ વાળી શકવાનો જ નથી, કારણ કે હનુમાનને કેાઇ લાલસા નથી એને શુ આપતુ ? લાલસાહીન ઉપકાર ઇશ્વરને પણ એમન બનાવી દે તો માનવી પર અસર ક્યાં વિના તો કેમ જ રહે ? એમ વિચારતા આપણા રોગિ દા બ્વવદારમાં આપણા વર્નાવને દિનપ્રતિદિન શુદ્ધતર કરતા જવાનો સદેશો આમા સ્મરણનારને જરૂર સભાશી 'પુનિ પુનિ વામિહિ ચિત્તક મુરમ્તા' ફરી ફરીને હનુમાનજી તરફ તેઓ જોયા જ કરે છે સ્ફટિકથી નિર્મળ જ્વલિ, ઉપકારના ભાર નીચે કેવી દબાઇ ભય છે એ તો જુઓ ! લોચન નીર પુલક અતિ ગાતા । આંખમા પાણી આવી ગયા, શરીરના રોમાય ખડાં થઇ ગયા, સીતાવિરહ આ લાચારી આગળ જાણે કે સાવ ઝાંખો જ પડી ગયો મુનિ પ્રજ્ઞ ધ્વનિ વિલોકી મુગ્ધ ગાત હરણિ હનુમત । ચરન પરેઠ પ્રેમાકુલ જાહિ જાહિ મગ્નત ॥ આટલાં વખાણુ, આટલું બહુમાન આટલી બધી દીનતા હનુમાન જેવા ભક્ત શી રીતે વેગે મે ? સહેજ ખુમારી, મે કહ્યું છે, આ મારી સિદ્ધિ છે,' એવું સહજ ગૌરવ આવી ભય તો તમામ મહેનત પાણીમા જતી રહે એટલે હનુમાનજી કહે છે મારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો

કરેલા ઉપકારની સહજ ખુમારી પણ આવી ભય તો ? મદદ આપનારની સત્વરે પડેલા દુર્ધન રમૂ કરવા છે એકએકને ચડી ભય વા કહેા કંઠેા કાંટ સમતોલ જીતરી રહે તેવા પરીપકારના બંતાની તત્પરતા અને પરીપકાર છતાં કંઇ જ કહ્યું નથી, એવી વિરલ વિનમ્રતા સાચવતા હનુમાન જેવા ભક્તને તાહિ-તાહિ કહીને શ્રીરામને હવે આગળ કંઈ નહિ બોલ્યા વિન તિ કરવી પડે છે

પણ ગમથી રહેવાતુ નથી હનુમાને બોલવાનું બંધ કરવા કહ્યું તો બને કવિ ઊઠાઈ પ્રજ્ઞ

હૃદયે લગાયા । તેમણે હનુમાનને બેઠા કરીને છાતી સરસા ચાપી દીધા રામના હૈયે હનુમાનના ઉપકારે જે આકરી અમૂઝ્ય પેદા કરી છે એ કદાચ હનુમના રપશ્ચથી ઓછી કરી જોવાનો આ પ્રયત્ન પરીપકારથી જે પુનિન છે એના પાવન રપશ્ચથી જલ્દો નહિ વાળી શકનાર લાચાર માનવી નહત અનુભવે છે એક કલાત હૃદય બીજા પુનિત હૃદય થી રીત્ય-પાનનના પામે છે

આવડે મોટા ભાર । આના નરશ્રેષ્ઠને મુખેથી આટલા વખાણુ સાંભળી રહેતાં એ હનુમાન માટે ભારે વિપદનો પ્રસંગ છે હનુ શ્રીરામ પૂછે છે

કેહિ વિધિ દહેઠ દુર્ગ અતિ વકા ।

આવેા કહિન લકાગઠ કેમ કરીને બાળ્યો ?

શાસ્ત્રમૂળકે વહિ મનુસાદ, શાસ્ત્ર તે સાત્રા પર જાહે । સો સબ તવ પ્રતાપ ચુરાહે । નાથ નકતુ મોરિ પ્રમુતાહે ॥ આમ તમામનું શ્રેય શ્રીરામને આપીને હનુમાનજીએ પોતે તો શાખામુગ્ધ છે-વાનર માત્ર છે, એમ કહીને પોતાના મનને કેાઇ ગૌરવ કે ખુમારી લેતાં રેકી લીધું

દેહસૈષ્ઠ્યની સિદ્ધિ એ સામાન્ય સિદ્ધિ, એથી ચડિવાતી ચણી શકીએ એવી યોગ્યવસ્તુની શ પતિની સિદ્ધિ મણવા અને એથી પણ ચડિવાતી શ્રેષ્ઠતમ કહી શકાય તે ભાવનાત્મક (એપરટ્રેક્ટ) સિદ્ધિ પરીપકાર, ગૌરવ આદિની ગણના અને એના પરસ્પર તાત્પર્યની નમ્રતા અને તેનું અન્યક્ષતી દયામા બિર્ધા-કરણુ એ અત્યંત હિચ્ચ બોધિક કક્ષાએ ચાલતી સાહિત્યરચના છે આથી કહિન રચના આપણા સામાન્ય આમગ્યા અભણુ અને બોળા માણ્યોના ઝડપથી સમજી શકતા હતા, પરંતુ આ તો ભગવાન હતા માટે એ આમ વર્તતા હતા, એમ માની બેસી રહેવાની દુર્બળતા આપણે ત્યાં ઘર કરી ગઇ અને પરિણામે આપણા આદર્શો અને આચારની વચ્ચે મોટો તફાવત પડી ગયો છે

માટે આપણે શ્રી રામચંદ્ર ભગવાનની જય નથી બોલતા, પરંતુ શ્રી રામ રામચંદ્ર મહારાજની

જ્ય ખોરીએ છીએ રામ મનુષ્ય હતા, આદર્શ મનુષ્ય હતા અને એમના આદર્શ મુજબ જીવવાના અનેકાનેક યત્નો સતત કરતા રહેતું, જુનો થાય છતાં કરતા રહેતું એ મનુષ્યમાત્ર કર્તવ્ય છે

કોઈક યુવકે રામજીની અવારનવાર વાત કરતા પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજીને પૂછ્યું કે ‘શું આપ આ રામાયણની કથા, એના સીનાદરજી દસ માથાનો રાવણ, લક્ષ્મી વગેરે બધું સાચું માનો છો ? આ પુરાણોની કથાઓ કાં તો કલ્પના અને કાં તો રૂપકો નહિ હોય કે ?’

એના જવાબમાં મહાત્માજીએ કહેલું કે, ‘એ કથાઓ સાચી વા ખોટી હોય એ સાબિત કરવાનું મારી પાસે કોઈ પ્રમાણ નથી, જે હું તમને બતાવી

શકું. પરંતુ હું તમને એટલું જણાવ કહું કે સત્ય જીવતાં અને સત્યના પ્રયોગો મારા જીવનમાં કરતાં હું એમાંથી શીખ્યો છું’

ધાર્મિક માન્યતાઓને અમલ બાબત ગણીને છોડી દઈએ તોપણ સારા માણસ બનવા માટે અને માણસ તરીકે બીજા માણસો અને જીવો સાથેના સદ્વ્યવહાર માટે શ્રી રામ રામજી આદર્શ આપણી સમક્ષ છે. પશ્ચિમ સદેવ જામૃત જીવનવ્યવહાર કેળવવામાં સૈકા આપી એ આદર્શ આપણા દેશના અનેક વિચારવત માનસિકોને દારવણી આપી આપણે પણ શુદ્ધ પૂર્વક અને હૃદયપૂર્વક એનો વિચાર કયીને આપણા વ્યવહારો સુધારીએ, એ રામાયણનો સંદેશો છે

*

સંત એકનાથ

છિનાજાના ખેડોરનો સમય હતો ગોદાવરીના કિનારાની રેતી પર પગ મૂકીએ તો ફાક્ષા પડે એવી તપી મજા હતી નદીમાં આજણો નકાતા હતા તો કોઈ સંધ્યા કરતા હતા

એકલામાં દૂરથી એક હરિજન બાળક ખુદને પગે દોડતા દેખાયા બાળકે જેવા રેતી પર પગ મૂક્યા કે તરત જ એ બૂમો પાડવા લાગ્યા મિચારાના પગ બગાડા હતા તે મા મા પેક રતો હતો બાળકની માતા સવારથી જ કામે ગઈ હતી તે બગેરે ઘેર આવી પાણી બરવાને ચાલી બાળક માની પાછળ દોડ્યા. મા તો પેતાના કામમાં લીન થઈ ને જતી હતી તેને શું ખબર કે તેને લાકડવાયો તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવે છે બાળક રરતો બૂલી મેયા ને નદીકિનારે આવી પહોંચ્યા

આજણોએ જોયું કે બાળક બૂમ પાડે છે જાપ કરતાર લકતોએ જોયું કે બાળકના પગ બળે છે, સંધ્યા કરનાર ગેરે જોયું કે બાળક મા મા પેકારે છે બધાએ કહ્યું આયો જા ખમરદાર, પાને આવતો નહિ આકતો નહિ તેને કોણ મદદ કરે ? મદદના હૃદયમાં દયાનો છાંયો પથ ન હતો

એક માણસ ત્યાં આવ્યો તેણે તરત જ બાળકને ઉપાડી લીધો અને ગોદાવરીના પવિત્ર પાણીમાં નાંખ્યો આજણોએ ચુરુજીને કહ્યું, ‘એકનાથ, તમે ધર્મને કુળાવી દીધો

એકનાથે કહ્યું, ‘ધર્મ શું કહે છે ? આ સસારમાં રહેનારા બવાભાઈએ છે છૂત-અછૂતના બેદ તો આપણે માણસોએ જ બન્યાના છે ઇશ્વરના દરનારમાં બધા એક જ છે આણી માત્ર તરફ દયા કર્યા દયા ધર્મનું મૂળ છે

‘એક અનંત અનાદિ’-લલિતકલાઓમાં

કુમાર મગલસિંહજી

જર્મન તત્ત્વજ્ઞાનની કેન્ટ કહે છે કે “એ વસ્તુ વિશે હું જેમ જેમ વિચાર કરું છું, તેમ તેમ મારું મન વિસ્તરતું જાય છે અને લક્ષિતથી બીજું જાય છે એ એ વસ્તુ તે નક્ષત્રખંધિન સુનીલ આકાશ ને અંતરમાંની કર્તૃવ્ય શ્રુતિ છે”

વિક્ટર કુબ્યાં કહે છે “તારાથી ઝગહળતું આકાશ, રિધાળ સમુદ્ર, અબ્રહ્મેદી પર્વત-એ બધું જોઈ આપણે મુગ્ધ બનીએ છીએ અરે, પરંતુ તે મુગ્ધતા સાથે એક પ્રકારનો વિષાદનો ભાવ પણ મિશ્રિત થયેલો હોય છે તેનું કારણ એ છે કે અખિલ જગતના એ બધા પદાર્થો વાસ્તવિક રીતે સીમાબદ્ધ હોવા છતાં આપણી આગળ અસીમરૂપે વ્યક્ત થાય છે કેમ કે તેઓની અપરિમેયતા આપણે ધારણામાં ઉતારી શકતા નથી અને જે વારંવાર વિકસિત થાય છે, તેનું અનુકરણ કરવા જતાં આપણા અનંતમાં અનંતનો ભાવ પેદા થાય છે આ અનંતનો ભાવ જેમ એક તરફથી ઊંચે ચડાવે છે તેમ બીજી બાજુએ આપણને નીચે ઉતારી નાખે બનાવી શકે છે”

સૌંદર્યની અનુભૂતિ અને અનુરાગમાંથી કલા જન્મે છે સૌંદર્ય તરફનો અનુરોગ જ જો કલાનો જ મહાતા હોય તો પછી પૃથ્વીનું આદિકાવ્ય ઋગ્વેદ અને આદિગીત સામવેદ શું આર્યાનું કયાવાવનું પ્રત્યક્ષ નિદર્શન નથી? વેદમાં હજાર રથભોલાઓ મહેલ લોહનિર્મિત મૃદ, સુદર રથ વગેરેના ઉલ્લેખ થયેલ છે એ શું હિન્દી સ્તંભિતોના સૌંદર્યપ્રેમીનું લક્ષણ નથી? ક્ષોણી કર્કર, વિષ્ણુ વગેરે વાલ્મીકીના શુભ્રાચીન આર્યોના સૌંદર્ય અનુરાગની કથા નથી કથા? ઋગ્વેદનું કવિત્વમય ઉપાવર્ણન, સામવેદની પવિત્ર ગીતલહરિ જે આર્યોના સૌંદર્યપ્રેમીનું નિદર્શન ન હોય તો જગતમાં સૌંદર્યપ્રેમીનું બીજું કયું નિદર્શન છે? લલિતકલાના મુગ્ધમણી સમાન કવિતા અનંત પ્રથમ હિન્દમાં જ જન્મ્યાં છે એટલું જ

નહિ પણ હિન્દી આર્યોએ જ સૌંદર્ય પહેલાં સૌંદર્યના મળતરત્નો નિર્ણય કર્યો છે

આપણાં પડિતો સૌંદર્ય રસની બાજુ તરફ ધ્યાન આપે છે, અને તેમના મતાનુસાર સૌંદર્યનું જીવન રસ જ છે, વસ્તુની ગ્લાનકતા જ સૌંદર્ય છે તેમાંથી રસ લેવાય તો સૌંદર્ય અદસ્ય થઈ જાય સુદર વસ્તુમાં રસ છે તેથી જ તે આપણને વિશેષ આનંદ આપે છે પાકૃત વસ્તુ પાકૃત સામગ્રી દ્વારા આપણા મનમાં રસનો સંચાર કરે છે પાકૃત વસ્તુ જેટલા પ્રમાણમાં રસનું પ્રકટિકરણ કરે તેટલું અમે તે સુદર ગણાય અપાકૃત જગતમાં રસ એ જ વસ્તુની સામગ્રી છે, રસ એનું બધારણ છે પાકૃત, અપાકૃત જગતમાં સૌંદર્ય વિશે ચર્ચા કરતાં એમ જણાય છે કે સુદર વસ્તુમાં માત્ર રસનું હોવું પૂરતું નથી રસસમૃદ્ધીની યોગ્યતા તેમાં અગત્યની છે તે યથોચિત રૂપે વિગ્રહીત થયેલો હોવો જોઈએ રસની યથાર્થ રચના ન હોય તો વસ્તુ સુદર ન ગણી શકાય તેથી જ શ્રીમદ્ રૂપ ગોરામો કહે છે કે

“મયત્ સૌંદર્યમગાના સન્નિવેશ યથોચિત્તમ્”

અમ સમૂહનો યથાચિત સન્નિવેશ તે જ સૌંદર્ય લલિતકલાઓમાં દરેકના અગત્યમૂહની યથાર્થ રચના પરત્વે સૌંદર્ય અનંતમિત હોય છે

જે બૃહત્ છે, સર્વબાપી છે, તે જ ઉપાસકની સૌંદર્ય પિપાસા મગાડતી મોટી સીમાબદ્ધ સન્નિવેશ નહીં મૂર્તિરૂપે પ્રકટ થયેલ છે સૌંદર્ય સત્ય છે, સત્ય સૌંદર્ય છે સૌંદર્ય એવા પ્રકારનું પૂર્ણત્વ છે કે જેમાં કોઈ અસર એવો નથી કે જે બીજા અંશને દોષી દે

દરેકમાન જગત સિવાય ચિન્મય જગતના સૌંદર્યનું તાદરસ વર્ણન કરવાની શક્તિ મનુષ્યમાં છે જ કયા? મનુષ્યની સૌંદર્યરૂઢા સ્વભાવિક છે મનુષ્ય સૌંદર્ય માને છે, સુદર વસ્તુ ચાહે છે સૌંદર્ય

વિશ્વવ્યાપી આનંદની ખાણ છે સંગીત કહો, કાવ્ય કહો, ચિત્ર, શિલ્પ કે રસાપત્ય કહો આ બધાં સુદર સર્જક તરુનો એકજ સમયે ધણી વ્યક્તિઓને વિભલ આનંદ પમાડે છે આ સર્વભોગપણ એ સૌંદર્યનું એક વિશિષ્ટ લક્ષણ છે સત્ય, કલ્યાણ - શિવ - અને સૌંદર્ય તે એક જ ડાળના જુદાં જુદાં સ્વરૂપો છે

સૌંદર્ય, કલ્યાણ અને સત્ય - જ્ઞાન - એ ત્રણ અનન્ય રીતે પ્રીતિથી સંકળાયેલી બેનડીઓ ॥ માનવ જાતિની આ કલ્યાણકારી દેવીઓ એક જ રથને વસે છે અને વિપુલી યતાં કલ્પાત કરતી જગ્યાય છે સર્વ પ્રકારના સૌંદર્યનું સ્વરૂપ એકય છે (અપરિમિત કલ્યાણ, સત્ય અને સૌંદર્ય તે ધૃત્વરના યુગ્મ છે, અને આ યુગ્મનું તે જગતની વસ્તુઓમાં આરોપણ કરે છે મનુષ્યો કેવળ પ્રાકૃતિક સૌંદર્ય નિકાળી તૃપ્ત યતા નથી તેઓ પ્રાકૃતિક દશ્યોનું અનુકરણ કરી સર્જન કરવા પ્રેરાય છે કલ્પના તથા વિચારશક્તિની મદદથી સર્જનદારા સૌંદર્ય નિર્માણ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે જેમ કુદરત અપાર છે તેમ કલા પણ અનંત છે સૌંદર્યરૂપકામાંથી જ લલિતકલાની ઉત્પત્તિ થઈ ॥ દર્શનેન્દ્રિય દ્વારા સૌંદર્યરૂપકાની તૃપ્તિ અર્થે ચિત્રકલા, શિલ્પ અને રસાપત્ય સર્જનાં જ્યારે શ્રવણેન્દ્રિય દ્વારા સૌંદર્યરૂપકા તૃપ્ત કરવા સંગીતવિદ્યા ઉત્પન્ન થયેલ છે લાગણી અને વિચારની સૌંદર્યરૂપકા સંતોષવા માટે કવિતાની સૃષ્ટિ થઈ છે)

લલિતકલાઓમાં સર્જન અને જાવદર્શન અપિહિત રીતે સંકળાયેલા હોય ॥ બંનેમાં કલ્પનાની લીધના આવશ્યક છે એકજ પ્રકારની સર્જન શક્તિ હોવા છતાં બંને વચ્ચે સામ્ય, અસામ્ય કોષ્ટ વાર સ્પષ્ટ જણાય છે

કવો કલાકાર અચરનવાર નિર્માણની મૂક પ્રક્રિયા વિશે ચિંતન નથી કરતો ॥ સર્જન-ક્રિયા વિશે કશું નહીં કહેવાનું ખરું કે ? ના સાથી ? તેના વિશે આધારભૂત રીતે ઘણું કહેવાયું, લખાયું અને વિચારાયું છે છતાં કલાકારની જીવનમાં એવી પળો આવે છે કે તે વિચાર સામેરે ચડી ક્વય પૂછે છે કે, 'શા માટે ચિત્-નવ મને સર્જન કરવા પ્રેરે છે ?' ખીજી

દિનચર્ચા ગોણ બની સર્જનનાં મૂલ્યો અધિકાં કેમ જણાય છે ? નનિર્માણનો ઉરભાવ કેમ નથી સંતોષાતો ? ફરી ફરીને શા માટે નવસર્જન કરવા પ્રેરાયું પડે છે ?' અથમ પ્રશ્નો જવાબ તો એકજ મળે છે કે, જીવનનાં જીજ્ઞાસાથી પ્રકટના ઉરભાવને વ્યક્ત કરવા શા માટે આ કાર્ય કદિ સમાપ્ત નથી થતું ? પુન પુન નવનિર્માણ કેમ ? મારે મન તો પુન પુન સર્જન ક્રિયા આત્મ સંશોધનની યોજના અનંત હોઈ પુન પુન નવસર્જન દ્વારા તે દિશામાં પ્રયાણ કરવા - દરેક ક્ષણે ને પગને પ્રાપ્ત કરતો અભ્યાસ લાધવા છતાં, "કુ કોણ ?" ના ઉકેલની આસાએ ખીજા અભ્યાસો પ્રતિ મતિ કરે છે નિજ કૃતિ તેથી જ કલાકાર માટે અગત્યની બને છે - પછી શું રંગમાં, પથ્થર કે ધાતુમાં, સંગીતના સ્વરોમાં કે નૃત્યના ભારડાયનમાં દરેક અર્થપૂર્ણ કલાકૃતિ અનેરું સંકલન અને અપ્રતિમ અનુભવ રજૂ કરતી હોઈ, ન સર્જક તો સદૈવ માટે ભોપ પામે અન્ય કલાકાર ખાસ તેવી જ ઉપકરણની સંકલના એક સરખી રીતે કદિ રજૂ નહિ કરી શકે દરેક સર્જક નિજ સર્જનદારા પોતાને સમજી શકે છે તેમ સમુદાય પણ અત્યેકની વિશિષ્ટતાઓ પરથી સર્જનકારની પ્રકૃતિ, તે કલાકૃતિઓ દ્વારા શોધે છે તેમાં પણ સર્જન છે - કલાકાર પોતે પ્રેક્ષકોના પણ આ ઔકાતિક પ્રયત્ન પોતાની જાતને ઓળખવાનો અને સ્વધર્મ શોધવાનો બની રહે છે અતર અને બહિર્જગતને પોતાના આત્મજ્ઞાનની પ્રતિબિંબિત રૂપે પરિચીત કરતું એ છે લલિતકલાનો ઉદ્દેશ લલિતકલામાં મનુષ્ય પોતાના આત્માને ઓળખી શકે છે

પરંતુ સદીમાં ફોર-સના મહાન પ્રતિભા સંપન્ન કલાકાર લીઓનાર્ડો દે વીન્ચીના જગવિખ્યાત શ્રીત ચિત્ર 'ધ લસ્ટ સપર' માં વિરોધાભાસી ભાવ નિરૂપણ કરતાં કલાકારનું મનન તેના શબ્દોમાં વધુ સ્પષ્ટ થાય છે 'મે સુખાકૃતિઓ દોરવી બાકી રહે છે જે સ્વર્ગીય લાવણ્યનું અતરજી આપણા પ્રભુમાં થયું હશે તે મને કલ્પના પીત જણાય ॥ ખીજી અસ્તક અને વિચાર વચ્ચે ચડાવે છે, તે જુદાકાનું અનેક લાભો મેળવના છતાં પોતાના યુગને દોષ દેવાનો

નિશ્ચય કરનારની મુખાકૃતિનું આનેખન હું કેમ કરીશ. !” જન્યુગતુ મુખ તે દોરી શક્યો પરન્તુ ઇચ્છાની મુખાકૃતિ દોરવી મુશ્કેલ બહુમત મનને પ્રેરણાત્મક શક્તિ વડે કલ્પિત છતાં ચિત્તની સવેદનાને લીધે જ્યવત ઝોરા પરમ સૌંદર્યને દણ, દરથ, મથન કરી એક બની જ્યારે અદ્વૈત રચાય ત્યારે જ તેનું પ્રકટિકરણ થાય છે જાર જાર વર્ણની તપશ્ચર્વા એક રાગીએ ફૂગી અને જગતને એક અદ્વિતીય અનત અનાદિના પ્રતિકે દારા દર્શન કરાવતુ ઝિંગ સાપડ્યુ, અને તેથી પણ વિશેષ કનાકારને લાખ્યુ, તે પ્રભુની ઝંખી

પ્રાચીન ચીનનો વયોષ્ટક કલાકાર લાવ-કુંઘ મૃત્યુની અંતિમ પગલ સમીપે આવ્યો ત્યારે શિષ્ય વૃન્દને છેલ્લી આશિષ આપવા બોનાયા આવીને સમજાવતને સંતુએ વદના કરી અનેક પ્રબો બદ એકે શિષ્યે પૂછ્યુ “ગુરુદેવ! આપના સ્વર્ગવાસ પછી અઘી રોનાર વિધવા કે ઉત્તરક્રિયા કરનાર સતાન નથી આપન જીવન કષ્ટ અને દુઃખમ વીત્યુ જનનાએ સકર્ષ વધાયા પરંતુ આપની જીવન જરૂરીયાતો નિસારી છે આપને ઈશ્વર નિહાવી નથી જણાતો ? ક્યાઉપાસનામા અમારે પણ આવી વાનનાએ સહેલી પડશે ? આપનો આવો સાર્થ-ત્યાગ શું થયાર્થ હતો ?”

છેલ્લો જવાબ દેતાં આંખોમા નની દમિ પ્રકટી, વિજયી સત્રાં પોરે તેણે કહ્યુ “આત્મનાદનું પાલન કર્યું, એકાદી જીવન ગાળ્યુ ઉ નેતાનત ઉદ્દેશ-જે અકલ્પ્ય છે તેના મે અક્તવાકાક્ષા સેરી” પોતાનુ અનિર્મિય સર્જન બતાવી તેણે કહ્યુ “આ મારો ઉત્તર ઇશ્વરની સાથે ફૂ અને આમાં સરખાવી શકે છુ અનતનાને આરે આવીને ફૂ તેની ઝંખી કરી શક્યો છુ” સિદ્ધકરન કન્ને ઝલપાયેતુ ઘાસની પતિઓનુ એ જીવત ચિંગા ઈશ્વરના સર્જન સમુહનું તેમજમવા ઇર્ષ્યમન કરી જગતને દૈવિતત્વ અર્પવાનો આનદ આપો કોઇ વિરલ કલાકાર જ આપી શકે ઇશ્વરી શક્તિ દારા કલ્પકારની કલા નાથ વાન સૌંદર્યને અશત અમરત અર્પે છે માનવ કલાકાર સર્જિતના મહાન કનાકારની સમીપે હોંચી

શક્યાનો આ પૂરાવો છે

(આ અલ્પાકર્મા સત્ય, જ્ઞાન અને આનંદ જોતજોત ભાવે નિહાગાન રહેલા છે જ્યાં જ્ઞાન છે ત્યાં જોષાજવતા પ્રમાણુમા સત્ય અને આનંદનું અને જ્યાં અનંદ છે ત્યાં જોષાજવતા પ્રમાણુમા સત્ય અને જ્ઞાનનું પ્રકટિકરણ દેખાય છે જે કારણુમા નથી તે કાર્યમા આવી શકે નહિ કાલ્પની શક્તિ જ વારતવિક રીતે કાર્ય રૂપે પ્રગટ થય છે) રાકગચાર્ય કહે છે

“કારણવ્ય આમમૂતા શક્તિ શક્તેશ્વામમૂત કાર્યમ્”

(૨૧૧૮ અલ્પકર્મનુ બાખ)

કારણુની આત્મભૂત શક્તિ છે શક્તિનું આત્મભૂત કાર્ય છે મારે પ્રભોડનુ આદિક શુ તે સમ્યજ્ઞાનદમય પુરુષનુ પ્રકટિકરણ માત્ર છે જગતમા જે કષ્ટ સુદર છે જે કષ્ટ મધુર છે, તે એ પરમ પુરુષનો પરિચય કરાવે છે વિશ્વનો બોલો આનંદ બધી રસ ભગવાનનો અનંદ છે પચાદશીમાં તથુ પ્રકારના આનંદ કલા છે અલ્પાનં, વાસનાનં અને પ્રતિમિયાનંદ આ સિવાય જગતમા બીજો આનંદ નથી પરંતુ પ્રતિમિયાનંદ અને વાસનાનંદ રત્ન પ્રકારી અલ્પાનંદમાથી જ ઉત્પન્ન થાય છે

(લલિતકલામાં ઇન્દ્રિયગ્રામ ઉપકરણોને આત્માના મૂર્તિ-પ્રતિમિય-આપવામા આવે છે કેવળ પ્રાતિક સૌંદર્ય જ નહિ પણ પ્રકૃતિ અને પ્રતિજ્ઞાની મદદથી માનનુ ચિત્ત જે આદર્શ-સૌંદર્યની કપના કરે, તે સૌંદર્યને સ્વાધીનપણે ફરીથી સર્જે છે જે જનસમુદાયને નિષ્કામ આનંદ અર્પી શકે, તે લલિતકલા છે)

જડ સૌંદર્યમા પ્રાપ્ત સામગ્રીદારા રસ પ્રગટ થાય છે પ્રમણે રસ પ્રગટ કરવો, જાગૃત કરવો તે છેવટનો ઉદ્દેશ છે જડ સૌંદર્યમા જીવનનુ કષ્ટ લગણુ પ્રગટ થતુ નથી લલિતકલામા પણ તેમજ છે તેથી જ જડ સૌંદર્યને લલિતકલાને પ્રાપ્ત સૌંદર્યના વર્ગમાં મૂકાય શાન્તિપૂર્વક વિચાર કરતા જણાશે કે પ્રાપ્ત સામગ્રીમા શક્તિ ન હોત-પ્રાપ્ત સામગ્રીમાં સૌંદર્ય ન હોત તો તે લલિત કલામા જ મી શક્ત નહિ, અન્ય જે જુલિમળ વડે, જે પ્રતિમાયળ વડે,

સંલિતકલા સરને છે, તે પ્રતિભા અને શુદ્ધિ પણ
ભગવાનની જ શક્તિ છે, તેથી જડ સોંદર્ય કે લલિત-
કલાનું સોંદર્ય બધું ભગવાનનું સોંદર્ય છે. ભગવાન
સિવાય જગતમાં કંઈ વસ્તુ નથી, કંઈ સોંદર્ય નથી,
કંઈ તત્ત્વ નથી.

જેનું અનંતપણ વાક્ય અને મનથી અતીત
છે, જે સંભવ, પ્રલય અને પાલનનું વિધાતા છે,
તેની સાથે પ્રેમનો સંબંધ સ્થાપવો એ અશક્ય
જણાય છે તે જ વિશે કહેવા જતા “નેતિ નેતિ”નું
જ ઉચ્ચારણ થાય છે. ઉપાસના કરતા પણ ” કે

અનાદિ, અનંત, તંબને કાળ જાણી શકે તેમ છે ?”
એવા વચનો વદવા પડે છે. આ અનંત અનાદિ
એજ સત્, ચિત્ અને આનંદ તે નિત્યરૂપી બર-
પૂર છે આ પરમતત્ત્વનો માત્ર અદ્વૈત જ ઉપકર-
ણની સંકલના અને પ્રતિક્ષારા રજૂ કરવાની લલિત-
કલાની માત્ર એક છે ભક્તહૃદય જ તેની રૂપમાયુષને
પામી શક્યા છે, અને વાણીમાં મૂળનાં ‘બિદ્ય-
મંત્ર’ કેવળ એટલું જ વદી શક્યા છે કે :

“મધુર મધુરંવપુરણ વિમો મધુરં મધુરં વદનં મધુરં ।
મધુગન્ધિ મૃદુચ્છિન્નમેતદદો મધુર મધુર મધુરં મધુરમ્ ॥”

*

પ્રસાદ

તું તારા કામમાં જીવ રેડ,

હું જીવન રેડીશ.

તું તારા અપ્તરંગી સ્વપ્નોને તારા પરિશ્રમના સુવર્ણથી મઠ,

હું એમાં પ્રાણ પૂરીશ.

તું તારી ચેતનાને પ્રાપ્તપ્રમંભાથી ચલિત ન થવા દઈશ,

હું એમાં આનંદ રૂપે આવીને વસીશ.

તને ખબર છે તું કયાં જિલો છે ?

રણનો સાગર ઓળંગતા વચ્ચે એક પરબ કરીને

તું જિલો છે.

વટેમાગુંઓ માઈલોથી આશાથી તારી પાસે આવવા હોડી

રહ્યા છે.

પરબની આશા રાખીને પગલે પગલે

ઉત્સાહ વધારી રહ્યા છે

ને તું ને એમ કહીશ કે

પરબ છે પણ ગોળા ખાતી છે,

એમાં જળ રહ્યા નથી

તો ?

તારા પર અધાર રાખનારાઓ ઘણા છે,

એનો તને ખ્યાલ છે ?

તું હેતથી સ્વચ્છતાથી પાણી પાઈ શકે

માટે તારે ગોળા ભરેલા રાખવા રહ્યા.

પાણી મેળવતાં કષ્ટ પડે છે એની મને ખબર છે.

નહિતર તો તારી પરબ જ

મં અહીં મંડાવી ન હોત.

—રામપ્રસાદ દવે

શિક્ષણનું 'દ્યેય અને શિક્ષકનો ધર્મ'

યુદ્ધી ધર્મગ્રંથોમાં એક પ્રસિદ્ધ વચન છે 'એસેલ્મનો વિનાશ થઈ ગયો કારણ કે ત્યાં શિક્ષકોનું સન્માન થતું નહોતું' આ કાર્મ નવીન વાત નથી પ્રાચીન યુગથી આપણે આ સત્યને સાંભળતા આવ્યાં છીએ જ્યારે શિક્ષકોનું સન્માન ન થાય અને ગુરુજનોનું શિક્ષણ અદ્વાપૂર્વક સામગ્રવાળા ન આવે ત્યારે સમજી લેવું જોઈએ કે દેશનું પતન નજીક છે જો ગુરુજનો પોતાનું સન્માન છાછતા હોય તો તેઓએ શિષ્યોના નિકટ સંપર્કમાં આવવું જોઈએ તેઓએ છાત્રોની સાથે તાદાત્મ્ય સાધવું જોઈએ શ્રુતિશિષ્યની આ ઐકદિની માત્ર સામુદાયિક પ્રવચન કરવાથી નથી થઈ શકતી એને માટે ગુરુશિષ્યનો નિકટ સંપર્ક જોઈએ

*

પ્રશ્ન કોટે - ગુરુ અને શિષ્ય વચ્ચે કેવા

સંબંધ હોવા જોઈએ ? આ વિષયમાં ઉચ્ચ વિદ્વાનો નો મત એ છે કે ગુરુએ શિષ્યને પોતાનો વિકાસ સાધવા દેવો જોઈએ એને એના વ્યક્તિત્વનું નિર્માણ સ્વતંત્ર રીતે કરવા દેવું જોઈએ આ વિષયમાં અન્ય વિચારકો, વ્યક્તિના માનસિક નિર્માણને માટે સમષ્ટિ વારી (સમગ્રનાદી-ટોટોલિટરિયન) પદ્ધતિ અપનાવવાનો આગ્રહ રાખે છે તેઓ કહે છે કે જેવી રીતે આપણે આપણા હસ્તકોશની એક મુશ્કેલીને વાંછીન રૂપ પ્રદાન કરી શકીએ છીએ, તેવી રીતે વ્યક્તિનું નિર્માણ પણ કરી શકાય છે પરંતુ આપણા દેશની 'વદ-વદા' આ વિષયમાં તેઓથી જુદો છે આપણે વ્યક્તિનું સન્માન કરીએ છીએ આપણે વ્યક્તિના ગૌરવને સમજીએ છીએ શ્રીકૃષ્ણ ગીતામાં અર્જુનને સારામાં સારું જ્ઞાન આપ્યા પછી પણ કહે છે - યથેચ્છસિ તથા કુરુ - જેમ તમારી ઇચ્છામાં આવે તેમ કરો તેઓ પોતાના વિચારોને અર્જુન ઉપર લાદવાનો પ્રયત્ન નહોતા કરતા તેઓ કહે છે અને સત્યનું જેતુ ર્હીન થયું છે તેવું મેં તમારી

સમક્ષ રજૂ કર્યું છે પરંતુ મારું કામ એ નથી કે હું મારા દષ્ટિનિદુને તમારી ઉપર યોજી ભેસાડું પોતાના અતગત્યાની સહાયતાથી તમારે જાતે જ સત્યને શોધી કાઢવું જોઈએ, અને ત્યાર પછી પોતાની જ ન્યાયશુદ્ધિ તમારે નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે તમારે માટે યોગ્ય માર્ગ કયો હોય છે ? આપણા દેશે આજ પગપરા માનુસાપી છે વ્યક્તિનું સન્માન કરે કાર્મ પણ વિનય ઉપર જો કંઈ પણ શ્રેષ્ઠતમ વિચાર કયો હોય, એ પ્રત્યેક જણ સમક્ષ રજૂ કરી દો અને પછી એના ઉપર નિશ્ચય કરવાનો સંપૂર્ણ આધિકાર એને જ સોંપી દો અથ' એટલો જ કે વ્યક્તિની પરિવ્રતા અને પ્રતિષ્ઠાનો આદર ખતને સામવચ્ચ ગુરુ અને શિષ્ય વચ્ચેનો વ્યવહાર આ નિયમોએ ચાલવો જોઈએ

*

રૂઝ, ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકા યુનાન અને રોમ આદિ લિન્નલિન્ન દેશોએ શિક્ષણના વિષયમાં લિન્નલિન્ન વિચારોનો ઝીકાર કર્યો છે આપણા ભારતીય શિક્ષણ - સ્વરૂપના વિચારમાં એક સર્વથા નવીન દષ્ટિકોણ રહ્યો છે ભારતીય વિદ્વાનોએ કહ્યું છે કે શિક્ષણ માનવાત્માની સંપૂર્ણતા માટે હોવું જોઈએ - 'સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે'

*

શિક્ષણનું પ્રયોજન એ જ હોવું જોઈએ - કે એ મનુષ્યના આત્મામાં એવા પ્રકારનું સામર્થ્ય પ્રગટ કરી દે કે જેથી એને નવું જીવન-દ્વિતીય જન્મ - પ્રાપ્ત થઈ જાય

તદ્ દ્વિતીય જન્મ,
માતા સાવિત્રી,
પિતા આચાર્ય ।

જ્યારે પ્રશ્ન પૂછાયો કે અમૃત શું છે ત્યારે
ઋષિઓએ જવાબ આપ્યો :

પ્રાણાનાં આરામ : ।

મનસઃ આનંદઃ ।

શાન્તિ સમૃદ્ધિઃ ॥

પ્રાણોનો આરામ, મનનો આનંદ, (અને
આત્માની) શાન્તિ (સમૃદ્ધિ) એ અમૃત

અર્થાત્ પ્રાણ (સરીર)નો વિશ્રામ, મનનો
આનંદ અને આત્માની શાન્તિ-પરમશાન્તિ-માં અમૃત
સમાયેલું છે. મનુષ્ય ત્રણ તત્ત્વોથી બનેલો છે - સરીર,
મન અને આત્મા. મૃદુલતા આ ત્રણેય તત્ત્વોને
વિકસિત અને સમૃદ્ધ બનાવવાને શિક્ષણને જ આપણે
સર્વોચ્ચ કહી શકીએ.

*

આપણે એમ ન સમજવું જોઈએ કે માહિતી
ના આદાન - પ્રદાન અને કુશળતાની તાલીમનું નામ
જ શિક્ષણ છે, એ બધાની મોટી જરૂર તો છે જ
વળી એમાં કંઈ સદેહ નથી કે પ્રાયેક વ્યક્તિએ
પોતાની આદ્યવિકાસ માટે એવું કોઈ કોશિશ ગ્રામ
કરવાનું છે 'અર્થઠરી વિદ્યા' પરંતુ આ જ કંઈ
બધું નથી જે કોઈ વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ નિપુણ થઈ
જાય, જે આત્માના અન્વેષણમાં એ વિકસિત
ન કરે, અને જે એમ ન માને કે શિક્ષણ અને
બુદ્ધિનાં કરતાં પણ કોઈ ઉદાત્ત તત્ત્વ એના જીવનમાં
અસ્તિત્વ ધરાવે છે, તો એ કેવળ શક્ષિ બની જશે
કોઈએ ઠીક જ કહ્યું છે

‘મને તારી દયા આવે છે’

રસ્તો સાફ કરનારા એક હરિજનને સંબોધીને એક દિવસદે કહ્યું :
‘મને તારી ખૂબ દયા આવે છે ! તારું કામ સૌથી ગદુ અને સૌથી અધરું છે.’

હરિજનને કહ્યું : ‘ધન્યવાદ, પરંતુ આપ કયું કામ કરો છો, એ જણાવો ?’

દિવસદે બોલ્યો : ‘હું માણસનું મન, તેનાં કર્ણો અને તેની વાસનાઓનો
અભ્યાસ કરું છું.’

હરિજન રસ્તો સાફ કરવા માંડ્યો અને હસતાં હસતાં કહ્યું : ‘મને તારી
દયા આવે છે.’

સાક્ષરો વિપરીતત્વે -

રાક્ષસો ભવતિ ધ્રુવમ્ ।

જ્યારે સાક્ષર વિપરીત થાય છે, ત્યારે એ
તરત રાક્ષસ થઈ જાય છે.

*

તેથી જો આપણે વર્તમાન જગતની વિપત્તિઓ
અને માનનાઓથી બચવા ધૃત્યુદ્ધતા હોઈએ, તો
આપણને કેવળ વિદ્યાની પ્રગતિથી જ નહિ માટે
પરંતુ સાહિત્ય, કલા, વિદ્યાની ઉન્નતિ પણ કરી
પડશે.

*

એટલું હમેશાં યાદ રાખો કે સાચા ધર્મના
મદદાન સમર્થક હમેશાં સુધારક વૃત્તિના ભોંકો જ
(પ્રોટેસ્ટન્ટ મનોભાવની વ્યક્તિ) હોય છે. ધર્મના
ક્ષેત્રમાં તે મદદાન સુધારકોએ કપટી સ્વાર્થની વિરુદ્ધ
હમેશાં માથું જીચું કહ્યું છે મકર્ષિ દયાનંદ અને
સ્વામી અહાનંદ જેવા પ્રતિભાશાળી પુરુષોએ આપણા
દેશની પ્રમાણિક પ્રજાસિકાઓનું પ્રતિનિધિપત્ત્વ કયું
છે. તેઓ અંધ વિશ્વાસોની વિરુદ્ધ હમેશાં ઝૂક્યાં છે.

*

આજે માનવી સર્જન યોગ્ય કાર્યોના ભવ્ય
સિદ્ધાંતોની ધૃત્યુદ્ધતા કરી રહ્યો છે. એને માટે મારી
સમજબુદ્ધિ તો ખાન (એકાગ્રતા) ની, ને મનને કેન્દ્રિત
કરવાની શક્તિની ધણી જ જરૂર છે આ સંસારમાં
જે મનુષ્યો તુચ્છ વિષયોમાં પોતાની શક્તિઓ વેડી
નાખે છે, તેઓ જીવનમાં કોઈપણ મદદાન સિદ્ધિને
મેળવી શકતા નથી

ભયારે પ્રજુલસ રોકે રસુવને નોખીમાથી ફરગ કર્યો ત્યારે રીતીય તો એના કુદુબ પર વીજળી પડ્યા જેવુ થયુ ઘરનો મોઘ પરી ગયા જેવુ થયુ રસુલને જીવન ખારુ ઉસ વાગરા માયુ એનું હૈયુ ચિતા એથી ચેતી બેઠુ એનું મન કુખના ભારથી દમ્બ ગયા માયુ

આખા ગામના લોકો શેઠના આ ઉતાવળિયા સ્વભાવ માટે નારાજ હતા જના અને વિશ્વાસુ નોક રને શેઠે એકાએક રજા આપી એ પ્રથમ જ લોકોને મન કાપડો બની રહ્યો

ધણીને હજુ આ વાત સાચી લાગતી ન હતી સૌને મન હતુ કે શેઠનોકર કદાચ બોલ્યાનમકા હશે પરતુ બીજો દિવસે પ્રખાતે ભયારે તેનના ડાઠા વાગો લેધો અને એવુ જ ખીસ પહેરેગો, ધરાક સાથે હસતો અને હસાવતો, બોગી અને ચીપી જીવ વાગી એ આદમી ફુકાનને એાટને દેખાયો નહી ત્યારે સૌ કોને આ વાત સાચી લાગી

કોઇ કાચોપાચો કુવાન રોકને આનુ કારણ પૂછી શકે તેમ ન હતો શેઠના મિત્રજી સ્વભાવની સૌને ખબર હતી અને તેથી જ ગ્રામનેોકોને રોક મટે કોડા અસતોષ હતો

છેવટે ગામપટલે જ રસુલને પૂછુ અને જવા ખમા એષ ફિક્કુ હસીને મોલ્યો 'હવે લાનમા કઈ માન નથી, પટેનયામા જાના છો ને' એ બોલ્યો હતો રિમત કરીને પલ્લુ વાણીનેએકેએક શબ્દ કુખ, ચિતા અને વ્યમનાને ભારે લાગી પડતો ટોલ તેમ ભારયુ 'તુ ય રસુલિયા વાલિયા બેગો રે વાથી મગનુ નામ ન પાકના રીખી ગયો કા ?' પટલે મગક કરી 'ના, ના પટેનયામા, એવુ કઈ નથી નકામા સીદ ભૂની વાત યાદ દેવડાવે છે ?' રસુલે ક્ષમિયે ચહેરે કહ્યુ પટેલ તેને વધુ મોનાજ્યા વગર જ આજ્યા ગયા

એ જાણના હતા કે કુખદ પ્રસગની યાદ હ મેશા કુખકર છે

ખરેખર રસુલ મે દિવસથી હતાય બની ગયો હતો ખાનુ ભાનુ ન હતુ મનમા વિચારોની વણુ ઝાર ચાગ્યા કરવી પત્ની પલ્લુઆરી પડેન વિપત્તિના વાદળાથી ચાકુના થઇ હતી

'પલ્લુ વાન તો કયે, તમને શા માટે રોકે ફુકાનમાથી કાઢી ચૂક્યા ?' એ ચિંતાએ પૂછી મેસતી

'જખખ મારવા, તારે તની શી પચાન છે ? ચિતાવેયો રસુલ તપી જતો 'કુનગો સિપાઇ દેખાડો લોકોકો એ ઉકિત મુજબ તસલ રોક પડેનો ચેા નતી પર ઠાનતો પત્ની ચૂપ થઇ જતી રસુલ વિચારમજામા ફરી ઘસગોત

અત્યારે રસુલને રોક વમદૂત જેવા લાગતા હતા કામમ હસીને મોનના માથાગુભાવે સમોધતા પ્રજુલસ રોક તેને અત્યારે નિદેવ કસાઈ લાગ્યા

તેને મોનાની નોકરીના વિસો યાદ આજ્યા બધો બધો જીવજાળ નમવસમક્ષ તયો એની રમરણુ કાચળી એકાએક છૂટી ગઈ રસુલ જાણે એક એક રમ છુને વીજુવા મડી પચે

એ વખતે એ પદરેક વાંતો હતો અમમા મરી મઈ હતી તેવો પિતા અબૂમિયા ફગગી, મળ્યા અને ગામરની રેકડી ભરી શહેરમા વેચવા જતા તેમાથી જાપદીકરો પેનુજીયો કરતા

એ વેળા રસુલને સો 'રસુલિયો, રસુલિયો' કહીને બેવાવવા રસુલ પલ્લુ નાનપણથી ચમરાક હતો લાખા વાગ, ગોરુ' મો અને બોગુડી જીલવાતો રસુલ સૌને જખી જતો સૌ કોઇ એના પર પ્રેમ નીતાવતુ

'મારે રસુલને ગમારતો કરવો છે' અબૂમિયા કહેવા જામરતો મોનાના એવુ બેણુ મો ભરાઈ

જવું અને મનુ પચુ તેમ જ પ્રયત્નસ શેડને એક ટાઈરિયા છોકરાની દુકાનમાં જરૂર હતી આ રીતે રમન દુકાનમાં એકવાર્ષ ગયો. પછી તે અબૂમિયા થ ચાલ્યા ગયા રમન એકનો બની ગયો, પરંતુ ગામ લોકોની મદદથી અને શેડની દુરુથી તેને કોઈ દિવસ સકરનો શિયાળો સહેવો નહતો પડ્યો રમનની નિયમિતતા, નિખાનસતા અને કામ કરાની આવડત સારી હતી આથી એ શેડને ત્યાં પેસાર્વ ગયો.

ગામથી પાંચેક માઇન દૂર આવેલા શેડમાં શેડને સારો એવો વેપારી-સખધ શેડની સાઇકલ રમનની યોડી હતી અત્યાર નવાર દુકાન બેચુ કાઈ કામકાજ હોય, શેડને સહેવના કાઈ વેપારને બીજના કે લેણા ઉતારાણાના નાણા દેવા નેના હોય ત્યારે રમન સાઇકલ સવાર બની જતો એની સાઇકલ પાણીની રેલ જેમ ધસતી જાયે પડનવેગી સાઇકલો જોડેલો !

આ રીતે વર્ષો વીત્યા રમન ઉભર લાભક થયો એ પરંપરો અને જવાનમરી પચુ લેના શીખ્યો. પરંતુ રમનને બે દિવસ પહેલા જ બની ગયેનો પ્રસન્નવાદ આખો ત્યારે તેની આખ બીની થઇ

શેડે તેને દુકાનના કામ અંગે સહેર મોકલ્યો હતો તેનું અધધિયુ તેમજ બીજી કિરકોળ વસ્તુઓ મગાવી હતી વવારે ભાર થાય તો એકા લાડે કરી લેનાનું કશું હતું ખરું એકાનું લાડ રમન શાનો ખરેખર ! સાઈકલ તંગમાં લઈ એ ચાલી નીકળ્યો

વળા સાઈકલના કેરીઅર પર નેલનું અધધિયુ બાપ્પુ હતું સીધી સડક હતી એટલે રમનની સાઈકલ ધાવણી વાળની જેમ સર્થે જતી હતી પચુ આજ રમનને વિધાતા રહ્યો હતો દિસામની મદમથનમાં રમનનું મન અટવાયું હતું સાઈકલના હે ન પરથી હાથ ખરેખર અને રમલ તથા સાઈકલ બને સડકની બાજુના ખાડામાં દેવાયા રમલ આગળોટિયુ ખાઈ ગયો અધધિયુ બીધુ વળી ગયું અધૂરામાં પૂરું ખિસ્સામાં રહેતી પચાસ રૂપિયાની નોટો પચુ તેલમાં રગડોગાઈ મળી રમનનું લિલ મૂંઝુ બીધું કુજતે હાથે તેણે ધૂળ તથા તેલમાં રગડોગાઈની નોટો ખ મે રીને લઈ લીધી

લથ તી સાઈકલને ખાની અધધિયા સાથે દુકાને પગલો મસુરપદમમાં આવેનો અલુમ પત્ર ખાલુએ મૂકી શેડ ચિતામન અન્યામાં મોઢા દતા રમને લથતી છમે સંગી બીના વર્ણવી રોડને જવામાં મુખી ફાળી નીકળ્યા મુરસાની ધરબેન બદ્ધમાં મને જનમગી ચ પાર્ડ ' મરખ માસ, કામની આવડત જ કયા જી ? કશું હતું કે એકા લાડે કરી લેજે છતાં ન કર્યો છેવટે આ કમળા કાઢી બોલો ' મલ લિમલ બની ગયો એણે ધૂળ તેનમાં રગડોગાઈની નોટો બનાવી તે તદ્દન બમડી મર્ધ હતી શેડના મપે આ નોઈ દ બેડી 'ત્યારે તો તે વીક એક સામકુ વેર લીધું હવે તુકસાની કેલ્ય બરશે તારો બાપ ! જ બાપુ અમારે તારી નોકરી નથી નોંધતી આવો નોકર વેલા બીખ માગના કરે ! એમની વાણી કંઈ બની હતી એમણે મગજનું સમતોવપણું મુખાચું હતું આજમાં લાનાશ તપકતી હતી

આ સામળના રમલ એક હીમકો વ બરી મપે પછી તો 'તુ તમારી તુકસાની મને ત્યારે બરી કઈઈ એમ મોતી એ ચાનતો થયો હતો

આખ આખો પ્રસન્ન રમનના મગજમાં તોલન તરથી પસાર થઈ ગયો રમનનું મન આનો મનો માત્રી રશું હતું શેડ પર એને ખુન ખાતી મર્ધ હતી મારા જેવા જૂના નોકરની એણે આ ક ર કરી ? મર્ધ કારે જ રાખેલા નરા નોકર સાથેના વર્તાવ જેવો વર્તાવ કરના એને કંઈ સારમ ન આતી ! એ વાણિયે મને દુકાન વચ્ચે મારો દીધી, શુ અમે નોકર સાવ ઠોડીની કિમતના છીએ ? અમારે કાઈ ધર આપતું નથી ?

શેડની આ કૂરતા પર, નાદારી પર, બદલતન પર રમને ફિટકાર વસાવ્યો એનું વેર લેવાનો રક નિશ્ચય બ્યારે કર્યો ત્યારે તેના દેવાને દાનક વળી

૨

કાળા મેલની રાત જાગી હતી ધરતી અધા રાતી કાળી છબી ઓટી પોટી હતી દિશાએએ અધારમાં આજણુ આજણુ હતા

મધરાતનો સમય હતો નિદ્રાએ એની ઇન્દ્રિય લાકડીથી આખા ગામના લોકોને નાખી દીધું હતું. ચોકિતાત એમવાર આનંદે પોકારી સૂઈ ગયાં હતાં.

રત્નના વરમા પછી આવ્યો શાંતિ હતી પત્ની સૂઈ ગઈ હતી પગેલી સૂઈ ગયા હતા આખી રાત ભ્રમણ કરતો ફરતો ૫ કળીમાં ઘડીબર જ પી ગયો હતો ન હતો મૃતો એક રસૂલ શેઠની નોકરીમાંથી ફારગ થયે એને આજ એક માસ થયા આ રોડ હતો હજુ બીજા કોઈ ધંધા પર એની પસંદગી ધીરજી ન હતી હવે શું કરવું એ પ્રશ્ન જ રસૂલની જાન જીવની લીધી હતી એને વિચાર આવ્યો શેઠને એકવાર ખતાવી દઉં કે મર્યાદા અમલે નોકરી શોધવા આવે છે તારી ઉપર બૂઝવું નથી લાગ્યું વળી પડ્યું બદલ્યું એક બચાવ આવી ગયું પાછી એ જ વિચારની અનંતતા કિન્નાની એ જ કારણે યોજના આ શેઠ પર વેર લેવું એ તો ચોક્કસ એમણે ખતાવી દઉં કે ત્રણ પૈસાનો નોકર પછી માગ સાખી લેતો નથી એનામાય પા. જેવા શેઠને નાથવાનું નેમ.

એની વિચારગાડી થઈ એના બોખના ખારણા પર ટકોરા થયા ખરડો બહાર ફાંસનું અજ વાળુ દેખાડુ એસરીમાં સતેનો રસૂલ ઘડીબર સ્થાય બની ગયો.

‘રસૂલભાઈ જરા ખારણા બોન ને વીરા. અવાજ સભાગો રસૂલના આશરેનો પાર રહ્યો નહીં એ અવાજ શેઠાણીનો હતો હા પ્રભુશેઠની પત્ની ઉજ્જવ શેઠાણીનો જ હતો આ કાળી ગતે શેઠાણી અને અહીં મારા જેવા મુલિસને ત્યાં હજુ શું વેર લેવું બાપી રહ્યું છે મેડને?’ રસૂલનું મન તકમાં ગોચા આવ્યા હા યુ.

‘જરા બોન ને લાઈ ઉનામ કર, ફરી અવાજ આવ્યો રસૂલ ચૂપ રહ્યો કાઈ મંદી આશાએ શેઠાણી બા આના લાગે છે પણ એમને ખબર નહીં ટોપ કે હવે રસૂલ પટેનાનો રસૂલ નથી રહ્યો, પણ આવશે મધરાતે શું કામ હશે? રસૂલને કંઈક માલ આવ્યું એણે સાંભળ્યું હતું કે જેડ ત્રણ ચાર દિવસથી બીમાર

છે રસૂલ તો એને ડોળ જ માનતો હતો અને એ માલ હોય તોય રસૂલને હવે શી પડી હતી? મનથી એ હવે શેઠનો કટર શત્રુ બનવા માડ્યો હતો મનમાં શું શેઠના પાપ શેઠને ખાશે, જેવું કરે તેવું બોગવે એમાં મારે શું?

રસૂલ વીરા, તારું કામ પડ્યું છે ઉનામ લાઇ, ઉજ્જવ શેઠાણી છુ જેડ બાપુ બીમાર છે, પામેના શહેરમાંથી દાકતરને મોનાવવા જવા તારા સિવાય કોણ જાન લાઈ? શેઠાણીના અવાજમાં આજેવ નવવત્તુ હતું એમનો કંઈ ગદમ્દ બનતો હતો એણે ફરી ખારણા પર ટકોર માર્યો.

રસૂલ સજ્જડ થઈ ગયો એના ટેવામાં એ લાગે બીનું ટુમું ૬૬ જામ્યું હતું ‘હવે મરે એ શેઠ મને એની કંઈ પડી નથી ફારગ કરતી વખતે શરમ આવી હતી? ગાંઠા હેતા દયા આવી હતી? મને મરીમને રજાની મુક્તિ રહેમ આવી હતી? વેગપિપાસુ લાગણી આ રીતે બળી રસૂલને બેના લેવા કહેતી હતી એવામાં કાગળની કોરે રહેન એકાં બાનનાની - ઇન્સાનિયતની કૂણી લાગણી કંઈ જાડી ‘અરે ગાંઠા વેર લેવામાં ઇન્સાનિયત ક્યા છે? ઇન્સાન ઇન્સાનને મદદ નહીં કરે તો મેણું કરશે? બોમો થા બેદિન ન બન ખુલાની અદાનના પાક ઇન્સાન તરીકે તારું નામ રોશન થશે રસૂલ ચૂપ હતો ટેવાના રણમેત્રમાં મે લાગણી લાગતી હતી ખારણે ટકોરા ટેવાના હતા વિચારોની ઝડી ઝીકાતી હતી સોનાનિયત અને ઇન્સાનિયતનું યુદ્ધ બેનાતું હતું.

ફરી ખારણા બખાળ્યું ફરી ટુલનભર્યો અવાજ આવ્યો ‘રસૂલ ઉનામભાઈ જરા નહીં કર અત્યારે હું તારી રોગણી તરીકે તારી પામે નથી આવી એ અમળા બની તારી મદદ બીજા માગવા આવી છુ લાઇ કોઈ માણસ શહેરમાંથી દાકતરને મોનાવી લાવે તેમ નથી તારી પામે પાનના પાથરુ છુ, રસૂલ ‘અવાજ અંકચો શેઠાણીનું માથું રસૂલની બોખની ખાંડી સાથે અડાણુ.

રસૂલની રહેવાયું નહીં, એ બોમો થઈ ગયો ‘જા રહો જાડુ છુ માણ. એ શેઠાણીને પહેના

માણ કદીને જ મોલાવતો આજ ફરીથી 'માણ'નો મીઠો રણુકાર એના કઠમા રમી રહ્યો રસને બારણુ ખોલ્યું

શેઠાણી સાથે તે તરત જ તેમને ઘેર ગયો શેઠાણીના મુગ્ધા મુગ્ધ સાથકલ લઈ તે નીકળ્યો 'રસન આ કોટ પહેરતો જ પાઠવી રાતની ઠંડી પડશે શેઠાણીએ તને ફક્ત ખાડિયાભેર જોઈ પૂછ્યું 'નહી માણ હવે વખત નથી કહી રસને સાઈ કલ દોઢાની મૂકી અધારામાં ગાયન થતા એ મુસન માન મુનકની પીઠને શેઠાણી ફાનસના આખા પ્રકારમાં નીરખી રહ્યા રસન તેમને દેવદૂત જેવો લાગ્યો

૩

થોડીવારમાં ડોક્ટર તેની કાર લખને આન્યા શેઠની તમિષન તપાસી એક ઈજેકશન આપ્યું શેઠાણી ને પણ થોડા સમયનાં આખી કઈ ગભરાયા જેવું ન હતું શેઠને સહેજ નમગાઈ આવી ગઇ હતી તે ફરીથી શુદ્ધિમાં આન્યા દાકતરે રજા લઈ મોટર શહેરભણી તરત આવી મૂકી

લગભગ રાતના ચારેક વાગે રસનની સાઈકલ પાછી આવી સાઈકલ લઈ તે શેઠને ઘેર મૂક્યા ગયો પરસાગમાં સાઈકલ મૂકી તે પાછો વળતો હતો ધરમાં શેઠાણી શેઠના પનમ પાસે બેઠા દર્તા શેઠ રવરથ થયા હતા રસન શેઠની ડેમીમાંથી બહાર નીકળવા જતા હતા ત્યાં પાછાથી આજ આ ગો 'જરા, અહી આવ તો રસનમાં આઈ રસન થ બધો એ અવજનમાં નમગાઈ હતી એ સ્વર પથારીમાં મેડા થયેના શેઠનો હતો રસન પાડો વાળો બારણુ પામે આવી બેઠો શેઠ ધીમે અવાજે બોલ્યો 'રસન ગઈ ગુજરી જુદી જાગે મે તને ખરેખર અન્યાય કર્યો છે માશ કરતાં તો તું રસન, ખૂન મોટા છે જે મારામાં નથી તે નારામાં છે, રસન આ લે ચાવીનો જુડો સવારે જઈને દુકાન ખોલજે તને ફારમ કરવામાં મે મોટી ભૂલ કરી છે રસન એ સનગુ જુદી જા શેઠે આશીર્વાદ નીચેથી ચાવીનો જુડો કાઢી રસન તરફ ફેંક્યો રસને ચૂપ બની એ જુદો નીચે વળીને લઈ પછી તેણે શેઠ તરફ એક નજર નાખી એ ચાર આખોએ મળી શી સધિ કરી તે શેઠ, શેઠાણી કે રસન કોઈ સમજ્યું નહી

*

એક પ્રોઠ ગૃહસ્થનું અનસાન થયું ખરખરો કરવા સમાવહાનાઓ આ યા હતા તેમાં મરુ પામેનાનો ભત્રીજો પણ આવ્યો હતો મત્તારની પત્ની ચોધાર આસને રડતી રડતી બોલતી હતી 'અરેરે ! તમારા વગર બેલિયે ડોણુ મરો ? ત્યાં તેનો ભત્રીજો બોલ્યો કાકી હું સમજ્યો તેની ચિંતા ન કરો'

ફરી પેની બાઈ મોની 'અરેરે ! તમારા વગર હી ડેગે ડાણુ હી મરો ?

હું હી ચીસ, કાકી ! તેની તમે ચિંતા ન કરો ભત્રીજાએ ફરી જવાબ આપ્યો

ત્રીજી વખત તેની કાકીએ કહ્યું અરેરે ! તમારા વગર થોડી ઉપર ડોણુ મરો ?

હું ચડીસ કાકી તે બાળતમા તમે પેફિકર રહો

પગ બ્યારે ચોથી વખતે તેની કાકીએ કહ્યું અરેરે ! તમારું પાંચ હજારનું રેણુ ડોણુ ભરશે ?

આ વખતે તેના ભત્રીજાએ ત્યાં મેડેના લોકોને ઉદ્દેશીને કહ્યું હવે કોક તો મોનો ! હું ત્રણ ત્રણ વખત બોલ્યો !

શાહનાં મા - એ ફિરદૌસીનાં સ્ત્રી પાત્રો

મહિલાઈ વેરા

૭-નાહિદ

ધરાના શાહ દારાએ રૂમના કિસરાને દરાર્થે. કિસરાની રાજકુમારી નાહિદને દારાજ પરણ્યો. ધનદોષત અને મૂલ્યવાન આભૂષણોથી સજ્જ એવી અનેક દાસીઓ સાથે ઓક રાજકુમારી દારાખના જ્ઞાનખાનામાં આવી (ધ. સ. પૂ. ૪૦૫). દારાજ અને નાહિદનો પ્રેમ તથા મેળ વધી નહિ પામતા નાહિદ પિતૃશ્રદ્ધે પાછી ગઇ હતી તેણે, ધનની કથાનુસાર, પુત્રને જન્મ આપ્યો. નાહિદનો એ પુત્ર તે જ જગ-વિખ્યાત સિકંદર. કિસરા ફેલકસે સિકંદરને પુત્રને સ્થાને રાખ્યો અને ફેલકસ (ધનિષાસ જેને ફિલિપ તરીકે ઓળખે છે) ના મૃત્યુ બાદ સિકંદર ઓસ-રૂમનો કિસરા બન્યો. (એલેક્ઝાન્ડર સિકંદર તે શિક્ષકનો પુત્ર નહિ પણ ફિલિપની પુત્રીનો પુત્ર.)

ખીજ બાળુ ધરાનામાં દારાજ પછી તેનો પુત્ર દારા ધરાનેનો શાહ થયો તેણે રૂમના કિસરા પાસેથી ખંભણી માગી અને તેથી અસહંદરને ધરાન પર ચઢાઈ કરવાનું બહાનું મળી ગયું. વિશ્વ વિજયના પ્રસ્થાન સમયે સિકંદરે પોતાની માતા નાહિદ અને ગુરુ અરસ્તુને રાજ્ય વ્યવસ્થાની સોંપણી કરી. નાહિદ રાજકારભારમાં આગળ પડતો લાગ લેતી. શિરતનું કડકપણે પાલન થવાનો આપ્ત ગાખતી નાહિદની, ધણી ઓક રાજપુરુષો સિકંદર આગમ ફરિયાદ કરતા, જવાબમાં સિકંદર કહેતો : “સમસ્ત દુનિયાના લોકોની કિંમત મારી માતાનાં આસુથી ઓગળે છે.” સિકંદરનો આવો માતૃપ્રેમ મેળવનાર નાહિદ ખરેખર મહાન મહિલા હતી.

૮ રોશનાક

સિકંદરને હાથે ત્રીજી વખત પરાજય પામી શાહ દારા (દારાશસ ત્રીજો ધ. સ. પૂ. ૩૩૭-૩૩૦) મુલ્યવત્તા પર પડ્યો હતો ન્યારે વિજયી કિસરા સિકંદર તેને મળવા આવ્યો સિકંદરે દારાનું મરતક

એળામાં લીધું અને તેને સન્માનપૂર્વક આશાસન આપ્યું. હારેલા રાજા-પ્રજા પ્રત્યે સિકંદરની ઉદારતા ઓક સંસ્કૃતિને ગૌરવ આપે છે. દારાએ પોતાની અતિમ ઈચ્છા વ્યક્ત કરી. “દુનિયા જીતનાર વીર-પુરુષ, તમે મારી રાજકુમારી રોશનાકને તમારી પત્ની તરીકે સ્વીકારો. સર્વ પ્રકારે તમે એકબીજાને યોગ્ય છો. તમારા મિત્રનથી ધરાની ઝરથુસ્તનો ધર્મ અને સંસ્કૃતિ ફેલકો ફાલશે.” ધરાનું તખ્ત, ધરાની લોકોને જ અધિન રહે એ શાહદારાનો મરવો હેતુ હતો. સિકંદરે દારાની વાત ધનૂી ખુશીથી સ્વીકારી અને બન્ને મહાપુરુષોએ હાથ મિલાવ્યા. શાહ દારા શાંતિથી મૃત્યુ પામ્યો.

દારાને આપેલ વચન અનુસાર સિકંદરે શાહી જ્ઞાનખાનામાં કહેલું મોકલ્યું. મહારાષ્ટ્રી દિલાસપ અને રાજકુમારી રોશનાકે તે સ્વીકાર્યું વિજેતાની માતા નાહિદ ધણી કિંમતી વસ્ત્રાલંકાર અને જરજવાહરની છાંભો સાથે શણગારેલી મેંકડો ઓક-રૂમી દાસીઓ લઇને ધરાની રાજમહાલમાં આવી. શાહખાનુ દિલાસપે નાહિદનું શાનદાર સ્વાગત કર્યું સર્વોચ્ચ આનંદ મળલ વાનાવતણ ખડું થયું અને સોળ શણગાર સજ રોશનાક સિકંદરની હાજરીમાં આવી. ધરાની રમણીના રૂપ અને સરકાર પર જગત વિજેતા સિકંદર આદરિત બન્યો રોશનાક એ જમાનાના જગતની મહારાષ્ટ્રી બની (ધ. સ. પૂ. ૩૨૮)

૯-ગુલનાર

આજના તહેરાનની દક્ષિણે અરો ઝરથુસ્તની ગોસાળ જૂમિ રધા (ાઇ) નગરી આવેલી છે. ત્યાંના પાર્થિવન રાજા અર્દશાનના મહેલમાં ગુલનાર (દાડમનું ફૂલ) નામે રૂપગુણ સંપન્ના એક ગુલામ કન્યા હતી. દહાકેદિયે રાજના પ્રેમ અને મહેરબાની તેના તરફ વધતાં રહેતાં. તેને માટે અલાવદો શાહીઆવાસ બન્યો. અને ધનબંધારોની કુચી પથ્થુ ગુલનારના હાથમાં

આવી પામલ બનેનો શાહ અર્દશીરના ગુલનારની ઘડી
બરની ગેરહાજરી પણ સહન કરી શકતો નહિ

એક દિવસ ગુલનાર મહેલના ઝરખામાં બેઠી
હતી ત્યારે તેણે એક સુદર યુવાન પુરુષને જોયો
આકર્ષણ જન્યુ અને પેલા યુવાનના રહેઠાણની
જાણ મેળવી એક રાતે પોતાના શાહી આવાસમાંથી
ચૂપકાદીથી સરકી ગઇ છુરજના કામરે દોરી બાંધી તે નીચે
આવી અને યુવાનના રહેઠાણે જઈ જાણી યુવાન પોતાની
સાથે ઊભેલી રાજરમણીને સ્વપ્નામાં ભેટા હોય તેમ
જોઈ રહ્યો અભિસારીકા બોલી હું રાજા અર્દશીરની
માનીતી કારી ગુલનાર છું રાજમહાલમાં શાહી માનથી
રહું છું તમને હૃદયથી આહુ છું તમારી દાસી છું
અને તમારા ખતર શાહી સન્માન વગેરે બધું તજી
દેવા તૈયાર છું

તે યુવાનના પ્રેમમાં ગુલનાર હતી તે પાસંની
એક જાતિ સાસાની વચના કાઠેર પાપાકનો પુત્ર
અર્દશીર હતો બાળપણથી જ અર્દશીરે અસાધારણ
ભૂદિ આતુર અને સૌર્ય બાળથી આખા ઇરાનમાં
એક સુખદ તરીકે પ્રાપ્તિ મેળવી હતી રાજા અર્દશીરને
કાને અર્દશીરની ખ્યાતિ આવી અને તેણે આ યુવાન
વીરપુરુષને પોતાના દરબારમાં મોકલવા કાઠેર પાપાક
ને કહેણું મોકલ્યું પુત્રને દૂર રાખવા ખુશી ન હતો
છતાં શાહી હરમાને માન આપી પાસાકે યોગ્ય
શિખામણ સાથે અર્દશીરને દરબારમાં મોકલ્યો શાહ
અર્દશીરને અર્દશીરને સરદારને દરબારે આપી શાહી
તખતની બાજુમાં સ્થાન આપ્યું હતું

એક દિવસ અર્દશીર તેના શાહનવદ્ઓ અને
અર્દશીરને સાથે બઈ હિંકાર બેતના ગયો અર્દશીરે
રાજકુવરોથી આગળ જઈ એક જગતી પ્રાણી પર
નિશાન લઇ તેને પાડી દીધું શાહ અર્દશીર આ
હિંકાર પાસે આવના બોલી ઊઠ્યો જેના હાથ
આવા મોકલ્યું છે તેનું દિલ પણ સાજુત હોયુ જોઈએ
અર્દશીરે વિવેકથી કહ્યું એ જગતી ગઈએને મે
હવેયો છે એક શાહનવદો બોલી ઊઠ્યો નહિ,
એ જગતીને મે મોલ બેસુ કહ્યું છે યુવાનોમાં
તકરાર ઊભી થઈ ગઈ ગરમ રા દોની આપલે થઈ,

જેમા અર્દશીર જોઈદાર રહ્યો આ જોઈ શાહ અર્દ
શીર પર નારાજ થયો ' પોતે પાપાક પુત્ર અર્દ
શીરને ઉચ્ચ મનસુબ આપી શાહી માન મરતબો
આપ્યા તેના જલ્લામાં તે શાહનવદોએ દાખી દેવાની
ચેણ કરે છે ' ખીજો દિવસે અર્દશીરને ઉચ્ચસ્થાને
થી શાહી અથોના ઉપરીના સ્થાન પર મૂકી દેવામાં
આયો

ખિત હૃદયે અર્દશીર રાજના અથોની રખે
વાળા સ્ત્રીકારી અને ધોડારની બાજુમાં પોતાનું
રહેઠાણ રાખ્યું જરાગર આ અરસામાં જગતનાર
તેને મળી

એક વખત શાહ અર્દશીરે દેશના પ્રખ્યાત
જ્યોતિષીને પોતાના દરબારમાં મોકલાવ્યા જન્મકુળી
બતાવી ભાવિ બાબતવા કહ્યું કહ્યો નક્ષત્રોની ગણ
દિવસની મજલતરી બાદ આ નજુમીઓએ જાહેર કહ્યું
કે ' શાહનું બવિષ્ય સાડુ નથી કોઈ ઉચ્ચ કુળનો
યુવાન આપનો લાત કરશે અને ઇરાનનો શાહ થશે
આ બધું થઈ રહ્યું હતું ત્યારે ગુલનાર હાજર હતી
તેણે આખાથી સૂચન કરી લીધું કે એ ઉચ્ચ ઝોલાદ-
નો યુવક તે અર્દશીર પાપાકાન જ છે પ્રાર ધ તેના
પર્યે છે રાત્રિ સમયે તે અશ્વરાળા તરફ ઉપડી ગઈ
અને અર્દશીરને સર્વ કષ્ટકલ કડી દીધી યુવાન પણ
ઉત્સાહી બયો તેણે કહ્યું ' અર્દશીર અને તેના
શાહી મહેનને તજી મારી સાથે નીકળી પડે ઇરાની
તખ્તોતાજ હું તમને આપીશ ' ગુલનાર રાજ
ખજાનામાંથી મનપસંદ જરજવાહર લઇ લીધાં અને
એક રાતે નક્કી કરેલા સ્થાને રહેતી મંદ જમા અર્દ
શીર મે પવનવેગી અથો સાથે તૈયાર હતો અને
પાસંની દિશામાં ઉપડી ગયાં

પ્રાત કાળે ગુલનાર મહેલમાં નથી અને
અર્દશીર અશ્વરાળામાં નથી તે સમાચાર મળતા શાહ
ગાંડા જેવો થઈ ગયો ક્ષણ પણ ગુમાના વગર
ચુનદા રોનિકો સાથે અર્દશીરે પોતાના અથોને પાછી
પાવા એક ઝરજાને કાઠે ધોમતી હતા યાં તેઓની
પાલખ જતાં શુક્રનવતા પહોંચી તેને જોઈ એ

અન્ય ગોવાજિયાઓએ તેમને અંધો પરથી ઉતારતા અમકાબ્યા અને કહ્યું “ જીવન બચાવવું હોય અને સફલાગ્યને વરવું હોય તો કષ્ટવાર પણ રોકાવા નગર આગળ ધોવો ” સનાહ સ્વીકારી જીવનને અંધોને મારી મૂક્યા શાહને નિરાશ થઈ પાછું ફરવું પડ્યું

સમય જતાં લાગતમાં કહ્યું તે બન્યું અર્ધ શરીર લશ્કર એકઠું કરી અર્ધવાનના પાનગર રાષ્ટ્ર પર ચડાઈ કરી ચડાઈમાં શાહને શિકરન મળી અર્ધ વાર હજીયો અને વિજેતા અર્ધશરીર તથા શાહનાં ગુલામો ધરાનના તખ્ત પર આવ્યા આ રીતે પ્રખ્યાત

સાસાની વચની રથાપના થઈ (૪ ૩ ૨૨૧)

ગુનનારના ગુણ હવે ખેડોરી બ્રાહ્મ ધર્મગ્રેમી ગુનનારે ઋયુમ્તી સાહિત્ય માટે છૂટેલાથે ધન વેરવા માં યુ બહારનાં ગુપ્તન શ દરમ્યાન સરકત સાહિત્યનું વિપુલ સર્જન થયું તેમ ધરાનનાં સાસાનિયન સમય દરમ્યાન ઋયુસ્તી સાહિત્યનું બ યુ ગુલાનાર અને અર્ધશરીર તખ્ત પર આવેલા પાછળના રાજવીઓએ પણ ઈની ધર્મ અને સરકુતિને પોરી વેગ આપ્યો. ગુનનાર અને અર્ધશરીર ધરાનના સુવર્ણયુગ શરૂ થયો

*

રહેણીકરણી

આપણે ત્યાં એક જૂનો શબ્દ હતો રહેણી કણી એના ધરમા રહેણીકરણી કેવી છે તેની તપાસ કરો કણી તો રેખાવ, પણ રેણી ઝીચવટથી જોઈ પડે રહેણી એટલે સરકાર હિંદુસ્તાનની એક આગવી રહેણી હતી દુનિયામાં માન-સ્વભાવ સરમા હે બે છે પણ રહેણીકરણીમ ફરક હોય છે હિંદુસ્તાનની રહેણી જૂના વખતમાં જે હતી તે ખીજનું જોઈને બન-ઈ ગઈ, અને તેથી કણી પણ બદલાઈ ગઈ પહેલાં ગામ આપ્યું પરિવારની જેમ રહેવું ધર નોખા નોખા પણ ગામના આચારવિચાર એક ‘આ અમારા ગામનું છે એવી લાવના રહેતી કોઈ કહે કે તમારું ગામ ખગમ છે, તો સાંજગનારનો મિજાજ જતો

એક જૂનો રિવાજ હતો કે, ગામની સ પતિ બધી સહિયારી મણાતી અને ગામ એક કુટુંબ જેવું લાગતું કોઈને ઘેર છોકરો આવે તો ગામમાં આનંદ મનાતો કેમ? તો કે, એક વરતી વધી ગામનો કારીગર કહે કે મારો ઘરાક વખો ગામમાં પાકેલું સહુ ખાતા બહારનું લાવવું ન પડતું અને સૌ હસતા હસતા રાજી થતાં થતાં ખાતા કે અમારા ખેતરનું છે અમારા ગામનું છે કોઈ બ ને નિવૃત્ત નહિ પહેલા કાદરી કે બટી પણ હસતા હસતા ખાત કોઈ બહારનો આવે તો કહે મૂઆ ખાતો જ ને ! —આ રહેણી હતી કોઈને ત્યાં આપતિ આવી

તો બેમા મળીને સદુ દોડી જતા ગમે તેની દીકરી હોય પણ મને તા પૂટે કેમ કાઢા! આ અમારા ગામનો લાલિયો આવ્યો એક જણે ધર બધાબધુ મે પૂછ્યું કેમ આવડું મોટું? તો કે ગામનો મને માન ખીજે કયા જય? ગામની આબર ન જાય એટલા માટે સમવડ રાખતી પડે ને !

તે પછે કે ઇએ કાવદો નહોતો કયો કે બેમા રહેવું પણ એ સરકારથી થયેલું બ ને તો એ દેવતા પર રાખ વળી ગઈ છે તેને કૂક મારીને ઉગાવવાની છે તેમ કરનાં થોડી વાર લાગશે પણ છેવટે આપણા ગામમાં માટે આ અનુભવની વાત છે આ કામ સખ્યા મણુચથી નહિ થાય અને તેમાં ગોખેતુ બોનીએ તો નહિ આને જીવનમયે ઉતારવું પડશે

ખરું સુખ અદરવું હોય ૩ બહારનું હોય તો તે માત્ર સગવડ હોય છે સમવગ આપે તે સુખ અને અગવડ આને તે કુખ-પણુ આવા ઈન્દ્રિયોના સુખ તરફ ન જોગો અદરના સુખ હદયના સુખ તરફ જોગે આપણે ત્યાં કહે છે કે હાથ બાળગળે પણ ઠેચ ન બાળગળે અત્યારે ઠેચ બાળે તે શલો અને હાથ બાળે તે મઝી કહેવાય છે, પણ આપણી રહેણી હાથ બાળવાની હતી એ પાગી લાવવાની ૩ ધરને એ માટે આપણને સફૂને બાળ-સુદ્ધિ આપે એ જ પ્રાર્થના ! —રવિશ કર મહારાજ

છે તે મથરગતિ ઘણાને ખટકે છે પરંતુ આધીજનમાં એક પછી એક દરેક વસ્તુનો વારો આવે છેવશ રહેલી પાછા નાણાં ખર્ચવાના હોત તે ભારતભરમાં પ્રોત્સાહન રહેલે કમારની દોડતી ચર્મ મઠ હોત એ તૃતીયાશ બહુમતિ મેળવીને ઇશિરાજ સત્તા પર આવ્યા તેની સાથેસાથ પૂર્વજગમના કીજરતીઓનો જટીન પ્રથ આવીને ઊભો રહ્યો ભોમાંથી ભાષા ઊભા થતાં હોય તો પચવર્ષીય યોજના પણ કેટલું જોર કરી શકે ?

પાઠ્ય પુસ્તકોની મોકાણ

મયે વર્ષે પાઠ્યપુસ્તક બોર્ડે પચમાં ગોરણ ના પાઠ્યપુસ્તકો વિશે કાગા દેખાત કર્યા પછી આ વર્ષે છઠ્ઠા ધોરણના પાઠ્યપુસ્તકો બાબતમાં એજ રીતે જાહેરો વાળ્યો છે અને બધો દોષ બગાળી પેપર મિલ્ક ઉપર નાખ્યો છે રાજ્ય સરકારે જ્યારથી આ બાગતમાં દસ્તોપ કર્યો ત્યારથી આ કીડવણુ શરૂ થયું છે હવે જો બાગતી રાંડે આજ પાઠ્યપુસ્તકો નું પ્રકાશન થવા દેનામાં આવે તો બગરમાં એ જ પુસ્તકો ઊભરાવા માટે 'કોષ' એવું બકાનું ન કાઢે કે મીન તરફથી કમળો જથ્થો મળતો નથી' તે પછી જાહેરોજ્ઞ અને બાગતીજ્ઞ વચ્ચે નમણી કડી કયા છે ? એ વાત માનવા કે ઇચણુ તોવાર ન હોય કે પેપર મિલ્કનાજા સરકારને કાગળનો જથ્થો સમય સર પૂરો પાડવા અચકા હોય જ્યારે બાગતી પેટીના હકમે તામડતોમ અમનમાં મુકે વળી સરકાર ખાસે તો સત્તા પણ છે અને કોષપણુ કામ સમયસર કરાવી શકે છે છતા કેમ નહી થયું હોય ? ખરી વાત એ છે કે દરેક ક્ષેત્રમાં નિષ્કાનો પ્રથ આવીને ઊભો રહે છે સરકારી રાંડે અથવા જાહેરોજ્ઞમાં પણ જેમના ઉપર યોજનાની સજ્ઞતાનો આધાર રહેતો હોય છે તેમની નિષ્કામાં ચોક્કસ ખામી રહી મધ હોય છે પાઠ્યપુસ્તકો બગરમાં ક્યારે મોડામાં મોડા આવી જવા જોઈએ, પ્રેસમાં ક્યારે છપાઈ જવા જોઈએ—આ મધા પ્રનો એવા નથી જેના ઉપર પાઠ્ય પુસ્તક બોર્ડની ધૂરા વહન કનાલઓ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી ન શકે અને અગ્રિમતાના ધોરણે કાઈનો અમદ

કરાવી ન શકે બાગતી ક્ષેત્રમાં માલિકને બહુ ખ્યાન આપવું પડે છે જાહેરોજ્ઞમાં તો 'કોના બાગતી મૂળના' જેવું વધણુ અપનાવાઈ રહ્યું છે ત્યારથી પાઠ્યપુસ્તક પ્રકાશનનો ધધો કાચમાં લીધો ત્યારે તે લેના જેટલી લાગકાનનો સજ્ઞા પોતાની જાનને કોષએ કર્યો છે ખરો ?

મનમોહક વાસળી

પરદેશ ખાતે બસરીની નિકાસ વિક્રમ સજ્ઞ રહી છે લગની એક પેટીએ એક લાખ જેટલી બસીનો એડર મૂક્યો છે તો પછી પત્રાલાલ થોપવી રોકડો ચા માટે સાથેસાથે નિકાસ ન કરવી ? સભવ છે કે પત્રાલાલને જાલજ્યા પછી પશ્ચિમના લોકો એમ પણ પૂછે કે વઢી મેન્ડુલીન ભારતમાં પણ થઈ મથો અને મત્સ્ય પણ પાક્યો તે કેમ અધારમાં મત્સ્ય ? વાત કંઈ આજેથી થતવાની નથી પશ્ચિમના લોકો બસી, બસરી, ને વાસળીની બુતપતિ શોધતા કૂખુ કોવા સુધી આવી પડે થશે ને એ ગોવાળિયો વાસળીના નાદે જેમ ઘેનુએને ડોનાવતો, વજ્જની ગોપીએને નવાવતો તો એનો કોષ વશ જ ભારતમાં છે કે નહી ? ભારત સરકારના મદિતી અને પ્રચાર ખાતા માટે આ સોનેરી તક છે અમેરિકાથી અને ઓસ્ટ્રિયાથી હરેશમ હરેકૂખુ ની ધૂનવાળા ટોળામ ધ ઊતરી રહ્યા છે ત્યારે કૂખુની કાવમની સગાંધિની વાસળીનું જો ચલચિત્ર ઊતારવામાં આવે તો કુનિયાભરમાં તેનો મજબૂત ઊતારવામાં આવે તો સોરાષ્ટ્રના અગ્રિયમ જેવા ભરવાડ, આદિર કે મેર કોષના કૂટકા બુતવાનને વાસળી વગાડતો દેખીકસરમાં રજૂ કર્યો હોય તો તેને સહેલે જેવા માટે પશ્ચિમના લોકો પેન ચાર્ટર કરીને આવે ! જો એ જેટમાં પૂરતા પ્રમાણમાં કુરીરો મળી રહે ! વાસળીના કૂખુના વખતથી જ આકર્ષણ અને શકતા રહેલા છે તે આજે પણ નિવમાન છે પત્રાલાલ થોપનું તર્જણ કરવાનું ભારતમાં ગીતગો માટે ખામી છે ત્યારે જગતમાં બસરીને તેવું રથાન અપાવવા કોષએ લાખ બીલી રહી

‘પ્રભુદ્ જીવન’

૨૧ પરમાનંદ કાપડિયા સ્મૃતિ અંક
તત્રી ચીમનલાલ ચક્રભાઈ શાહ, મુમ્બઈ

૧૬-૫-૭૧ નો ‘પ્રભુદ્ જીવન’નો ખાસ દળ
દાર અંક ૨૧ પરમાનંદ કાપડિયાની સ્મૃતિ સાથે
સંકળાયે છે. પાશ્વિક તરીકે ‘પ્રભુદ્ જીવન’ અનુસાર
ખાટે રીકતું રતન હવે આવી સમૃદ્ધ અને સ્વચ્છ
વિચાર પત્રો જૂજ નીકળતા હોય છે અને કોઈ વીરનો
જ તેને નિયમિત રીતે પ્રકાશિત કરવાનું સાહસ હાથ
ધરી શકે છે. ૨૧ પરમાનંદ કાપડિયા હીરાપારખુ
હતા—સાહિત્યજગતના ચૈત્ત્વ ધર્મી જાણના બહાર પડે
જતા સાહિત્યમાથી કોષ પાણીદાર મોતી ભાગ્યે જ
તેમની નજર બહાર રહી શકતું. ‘પ્રભુદ્ જીવન’માં
જે મિત્ર અને જીવનોપયોગી સામગ્રી તેમણે પોત્તી
છે તે પામવા તેઓ ગમે ત્યાં, ગમે તેની પાસે જતા
અને પોતાના માનમોહને બાજુએ મૂકી અંધ
પુરસ્કારતા તેમના લોહીના અમુએ અમુમાં નેનધર્મ
આપેલ દત્તો ૨૧માવે ક તિહારી હોવા છતાં જીવનમાં
કે ઇપથુ વાદમાં ધસઘસાતો નો આગ્રહ તમને ખબર
નથી જીવનને બધાજ દૃષ્ટિકોણથી સમજવાનો પ્રવાસ
તેમણે કર્યો છે તેમજ હંમેશાં નીનના દૃષ્ટિકોણ
ખાટે અસકાચ રાખ્યો. દત્તો કોઈ નિમિષ ફિનમૂકી
તેમણે જીવનની નથી તમ એકવાર એકવાર તે સાચી
માન્યા પડી, સતોદન થય ત્યાં સુધી તેને તરછેડી
નથી ‘અદમ્ ના તેઓ આજીવન વરી હંમેશાં અ
અતિ નમ્ર રૂઢિ દુનિયા પાસથી જે કાંઈ મળે તે
પાંધ દુનિયાને આપી વિશ્વમાનવ તરીકે જીવન રૂપી
જવાનું માન તેઓ ખાતી ગયા છે. આ અમુનિ
અકના લેખકો તરફ દૃષ્ટિ કરીએ છીએ ત્યારે સુખ
આશ્વર્ય થાય છે કે ગુજરાતના ભદ્રેશ્વર-સાહિત્ય જીવનની
મોટાથી માહિતી નાનેરી કોષ બાકિન તેમને અર્ધ
આપરામણી બાકાન રહી ગઈ નથી. પડિન સુખલાલજી
એ તેમને જ્ઞાનપ્રવાણ થોજક અને નવવાચના

નિષ્ણાન કલા કાકા કાલેનકર તેમને આદર્શ આભિષુ
કહે છે. ઉમાશંકર જોશી તેમને આનંદની સદગ
સાધના કરતા નિકાત્રે છે. બળતમાઈ પરમ આનંદના
ઉપાસક માને છે. રામુ પડાત આજ મ વિદ્યાર્થી
કહે છે. ઉ ન દેવર નિરવાઈ સમાજસેવક ગણે છે.
મનસુખસમ જોશનપુત્રા ‘કર્મચોગી’ કહે છે. વાહીનાન
ડગની ગુલસ્ય વિદ્યાર્થી તરીકે સ મોયે છે. ગુલાબલાલ
બ્રાહ્મર તેમનામા નિરપૂર્ણ નિર્ભયતા નિદાગે છે. જયમદ
પરમાર તરુથ વિવેચક માને છે. ઉશ્વર પેત્રીકર સત્ય,
ચિત્ર સુદરમના ઉપાસક ગણે છે. રામપ્રસાદ બક્ષીને
તેમની ગુલુદૃષ્ટિ દેખાય છે. નિરુ દેસાઈ નિરુદ્ધી
સત્ય શોધક વિચારક તરીકે તેમને જુએ છે. યશવંત
દોશીને વૈચારિક પત્રકારત્વની ખોટ પડી હાથે છે.
‘સત્યસાધક’નું જીવનદર્શન મા જીવા પરીખ આ મદાન
આત્માનો સુરેખ પરિચય આપના કાન્યની ઉચિત
અજ્ઞાપિ પથુ અર્પે છે.

‘મૃત્યુ છૂંદવીની શૈયા, મૃત્યુ છે પથ ઉગજવડ
મૃત્યુ ના જીવગીત, મૃત્યુ અમૃત મ મગડ’

સત્યના વાતીની મદાપાત્રા તરીકે શ્રી રતિનાલ
દેસાઈ તેમની વિદાયને જુએ છે. દરભાઈ નવેદીને
અગત ખાતે છે. માર રવજન બાપી ગયું. દરિદ્ર
દવએ સનિ કે વિચારકની વિલાપ મારે તપ્તજની
દિશા ચીધના મુચન કર્યું છે. ‘એમનું ગદ્ય ‘પ્રભુદ્
જીવન’ના ૭૦૦ ઉપરના અ કારના વેગાઈને પડ્યું છે.
તેન મયરથ કરીને એમનું સાચું ત રિયું કરી શકાય
રસિક જવરી તેમને વિદ્યા-અર્થી કહે છે. કાંધર
વ જેસજીવન ત્રિય કે ગણે છે. ચિત્રકુમાર જાંબીને તેઓ
ગુલમદી હાથે છે. ઉપ મત્ત રમજીવન માં કહે
છે. ‘ભાષની પિજાન એ માત્ર કિમતી રમજીવન છે.’
‘નિન ધર્મના આદિ’ દ્યુધર (ચીનનંદ શાહ) પિત્ર
હંદવ પરમાનંદલાલ (રતિલાલ શાહ) મેલિસ વિચારક,
સુધારક, નિનના (ભાગીજાન સા સતા) ગુણુ (વનેચ
શુકલ) ‘સત્ય ચિત્ર મુરત્યના ઉપાસક (સત્યાતત્ત

અને મોઢા (લાલ મહેતા-સોપાન) ઝડપી આપનારાઓની નામાવલિ હજુ તો લંબાયે નય છે—શ્રી કરસનદાસ માણેક, મોહનલાલ ધામી, પિતાનર પટેલ, મકરંદ દવે, કુન્દનિકા કાપડીઆ, પ્રા. ફરીશ વ્યાસ, રંચિ-શંકર રાવળ, નમીનદાસ પારેખ, હીરાજહેન પાઠક, કિસનસિંહ ચાવડા, કેદારનાયણ, નવલભાઇ ચાંદ, એ. એ. સોલોમન, હરિવલ્લભ પરીખ, જનનાલાલ જીન.....

કોષ એક જ વ્યક્તિ, જેણે જીવનભર સાચી નિષ્કાથી માનવજાતિને નિદાળવા હોય, તેમના તરફ પ્રેમ વરસાવ્યો હોય, સર્વધર્મમાં શ્રેય જોયુ હોય—કોષને પણ કહુ લાયકીથી નિદાળવા ન હોય એવા અનન્યશત્રુ પરમાર્થશાસ્ત્રના મુત્યુએ ગુજરાતને જે અધિકૃત આપ્યો છે તેની કળ વળે તેમ નથી તે આ સ્મૃતિ અંકને દરેક અંજલિ-વેષ કહી નય છે. શુદ્ધિ અત્યારે પ્રશ્ન કરે છે : “તેઓ આટલા મહાન હતા ?” જવાબમાં, સોના ઢેચાની મૂર્છાના અને વેદનાને વાચ્યા આપતી શ્રી ગીતા પરીખની કાવ્યપ્રકિતઓ કાનમાં ગૂંજી રહે છે :

‘મહા પ્રસ્થાન વેળાએ, થ વ્યા ન પણ સોચવા ચરણો શાંત ટેકીલાં, અનંત પથ પે વણ્યાં અક્ષર હેલને મૃત્યુ ? અ-ક્ષર જીવતો સદા જિંદગી જ્ઞાનજ્યોતિશી પ્રકાશી નય મોક્ષદા જીવ્યા છે. મૃત્યુ જીતીને જિંદગીની પળેપળ તમને સ્પર્શતા મૃત્યુ પામ્યું જીવનનું બળ’

હાંતના રાગો અને આવજત

સંયોજક : કાલિદાસ ન. લંગાવીઆ

પરિવાર પ્રકાશન, સદાકારી મંદિર

અમદાવાદ-૧૩ કિંમત રૂ. ૧-૦૦

‘૪૪ પાનાની આ પુસ્તિકામાં ડૉ. પટ્ટણી કુલામજી નાયથી જોળખાના લેખક ડોક્ટરે દાંન વિશે ઘણી ઉપયોગી માહિતી આપી છે. દાંન વિશે સામાન્ય સમજ આપણને જરાપણ દોતી નથી એવું આ પુસ્તિકાના વાચન પછી લાગે છે. અદાં દાંતનો ઉપયોગ, દાંતનો રોગ પામેારિયા, દાંતની માવજત, દાંતનો સડો ઇત્યાદિ પ્રકરણોમાં દાઠતર તરીકે લેખકે જે લખ્યું છે તે હંમેશને માટે નજર સમક્ષ રાખવા જેવું છે કેમકે દાંત સડવા લાગે પછી કોષ ઉપાય રહેતો નથી, અને દાંત કઠાવવા પડે છે. આને માટે પણ લેખકે “દાંન કઠાવવા પડે ત્યારે” અને “બનાવટી દાંત પહેરવા પડે ત્યારે” એ એ પ્રકરણોમાં ઘણા જ સચ્ચો ક્યાં છે.

નવમાં પ્રકરણમાં દરેક નાનામોટાએ આવજત રણમાં મૂકવા જેવા “મહત્વનાં સચ્ચો” આપ્યાં છે તે યાદ રાખી લેવા જોઈએ.

માણસ રોગથી ઘેરાય પછી વેદ અથવા ડોક્ટર પામે નય છે. પરંતુ ચર્યાચારથી જ કાગળ રાખે તો ઘણી ખરી મુશ્કેલીઓમાંથી બચી નય છે દાંતની બાળતમા આવુ જ છે. બચપણથી જ અને નાની વયથી જ સ્વચ્છ દાંતનું મહત્વ બાળકને હસાવ્યું હોય તો મોટો થયા પછી આપોઆપ તે બધું બ્યાન આપે છે જારતમાં સો માણુમેએ હજુ માણુમેને પારેરિયા થાય છે. એવું સુશીલા નાયરનું વિધાન વાંચી અચરજ થાય છે પણ તેને અનકાવવા આપણે કાંઈ જ કરતાં દોતા નથી એ પ્રશ્ન માટે જાતને શી શિક્ષા કરજી ?

સફળતાનું રહસ્ય

એક ધનિક જુદને એક વાર કોષ સુવાને પ્રશ્ન પૂછ્યો : ‘આપની સફળતાનું રહસ્ય શું છે ?’ ‘ધૈર્ય અને પ્રતીક્ષા !’ વૃદ્ધે જ બીરતાથી જવાબ આપ્યો : ‘એની મદદથી દુનિયાની કોઈ પણ મુશ્કેલ વસ્તુ સરજી જતી નય છે’

જુવાનના અહેવાલ પર મળકનું હાસ્ય ફરક્યું : ‘પરંતુ મહાશય, એક કાર્ય એવું છે, જે આપ નહિ કરી શકો. અને તે છે ચળણીમાં પાગી રાખવું.’

જુદે પહેલાની મંજીરતાથી જ જવાબ આપ્યો : ‘તે પણ સંભવિત છે, મારા સુવાન મિત્ર ! ધૈર્યપૂર્વક ત્યાં સુધી પ્રતીક્ષા કર, કે તે પાણીનું બગ્દમાં રૂપાંતર થઈ નય.’

THE INDIAN ALUMINIUM CABLES LTD.

F-40, N D. S. E. (Part-1)
NEW DELHI-49

Leading Manufacturers of :-

ALUMINIUM CABLES STEEL REINFORCED
CONDUCTORS AND ALL ALUMINIUM CON-
DUCTORS USED IN POWER TRANSMISSION
LINES FOR RURAL AND URBAN ELECTRI-
FICATION PURPOSES

Playing its humble part towards the prosperity of
the nation,

WORKS

Delhi Mathura Road,
12/1-Milestone,
Aurangpur,
Fridabad (Haryana)

G. T. Road,
7/1- Milestone,
GHAZIABAD (U. P.)

Grams : NIKKISAN

Phone : 624291-92-93

TELEX No. 031-7249

ગુજરાત રાજ્ય સહકારી જમીન વિકાસ બેન્ક લી.

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,

અમદાવાદ-૬

ગુજરાતના ખેડૂતોની તેમની ખેતી વિષયક નાણાંકીય જરૂરીયાત
૧૮૧ શાખાઓ દ્વારા પુરી પાડનારી રાજ્યની રાંચની સંખ્યા

ભરપાઇ થયેલ શેર ભંડોળ : ૭૪૮,૯૭,૫૪૨

સભ્ય સંખ્યા : ૮,૪૬,૪૬૬

કુલ ખીરાણુ : ૧,૩૫,૮૪,૦૦૦૦૦

મંગનભાઈ ર. પટેલ

ઉપ-પ્રમુખ

હ. મ. નેપી

આર્થ. ઓ. એસ

મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર

ઉદયભાણુસિંહજી

પ્રમુખ

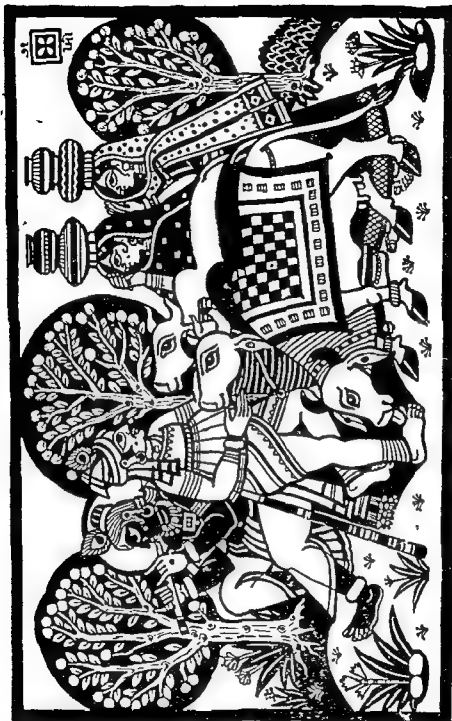
સુંદર, સ્વચ્છ અને સુઘડ છાપકામ માટે

સુરૂપ મુદ્રિકા તમને મદદરૂપ બનશે

સુરૂપ મુદ્રિકા, રેસકોર્સ રોડ, કન્યા છાત્રાલય સામે, રાજકોટ-૧

શ્રી. મલ્લિકજી કૃત
અમારા પ્રકાશનો

ગાંધીગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજલિ એક અધ્યયન	૧-૨૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ મઘે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦ ૧૫

[બોડીલસ પરમાર]

ગોપ, ગોવિ, ગોધન]

વૈષ્ણવજીવન

સાંસ્કૃતિક ગમન-વ્યવ અખતું માસિક : ઓગસ્ટ • ૧૯૭૧

વૈષ્ણવજ્ઞાન

વર્ષ : ૧૦]

ઓગસ્ટ - ૧૯૭૧

[અંક : ૫]

અનુક્રમણિકા

૫૨ લેખ :

૧૧૫ વિવેક ..	ગુરુદવાસ મહિત્વક
૧૧૬ પ્રેમના પુષ્પો .	લલિતકુમાર શાસ્ત્રી
૧૧૭ પરિબ્રમણ	‘આશુતોષ’
૧૧૮ વિવંધ-કાલ ..	દાતકાનાથ
૧૧૯ ચક્રાં વિશે પ્રગટ ચિંત	રતિનાલ અનિલ
૧૨૦ શસનું સ્વરૂપ અને વિહાર	કુંજનિકારી મહેતા
૧૨૧ ગાંધીજી ને આત્મીયાજી	સીતારામ ચતુર્વેદી
૧૨૨ ગુરુસ્થાનમ સન્ધ્યાસની અવવાસ ભૂમિ	રામનજી
૧૨૩ ઈશ્વરના આશુ	વિનોદ અજમેરા
૧૨૪ મહાત્માકાંક્ષી માનસ ..	અચ્યુભાઈ મહેતા
૧૨૫ પ્રેમ ને આત્મ કેમ મળે ?	
૧૨૬ કવિતા વિશે કંઈક	
૧૨૭ મૃત્યુ - કાવ્ય	સાને ગુરુજી
૧૨૮ ફકીરી કાલ આવા છે	દયરથ ગાંધી
૧૨૯ બાળકોનું ખિન્નસાખ્ય	શ્રી વા કાળે
૧૩૦ ઊલટી ગંગા	‘ચરક’
૧૩૧ મંધાવસોકન	શિ

સચના

[ગ્રાહકોને]

દર મામની બારમી તારીખે અક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તે પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જણાવવું. અંક શિલિકમાં હશે તે મોકલાશે.

અમે તે મહિને ગ્રાહક લઈ શકાય છે.

આ માસિકમા પ્રસિદ્ધ થતા વિવાદો જે તે લેખકોના છે. સપાદક તે વિવાદોમાં સમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

[લેખકોને]

‘વૈષ્ણવજ્ઞાન’માં સંસ્કૃતિ, કલા, શિક્ષણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સાફ, મીઠું, તાજું હોય એવી અપેક્ષા રહે છે. કાગળની એક બાજુ શાલીથી લખવું.

લવાજમ

દેશમાં [વરસનું] ૮ રૂપિયા
પરદેશમાં સોળ શિલિંગ

“વૈષ્ણવજ્ઞાન”

૨-નામકૃષ્ણનગર

રાજકોટ-૨

પ્રકાશક, મુદ્રક, પ્રાલિક : ધીરેન્દ્ર ગાંધી : સંપાદક : નવીન ગાંધી : ૨, રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
મુદ્રણ-પ્રકાશન સ્થાન : સુરેષ મુદ્રિકા, રેષસકોર્સ રોડ, રાજકોટ

યુવાનોને ખ્યાલ નહિ હોય, પરંતુ વડિલોને તો યાદ હશે જ
 આજથી ૨૦-૨૨ વર્ષ પહેલાં...
 આપના ગામે બસ સર્વિસ હતી? અને હતી તો કેવા પ્રકારની હતી?
 રોજની કેટલી દૂરનો હતી?

બસ સ્ટેશન, સ્ટેન્ડ આત્યારે છે તેવાં અને તેટલાં હતાં કે કેમ?
 બત્રા, સગાંસંબંધીના મુખદ કે કુખદ પ્રસંગે તથા અન્ય રોજમરોજના કામ
 અંગે જવા આવવા કેટલી મસીબત પાતી હતી?
 વળી, મુસાફરીમાં સમય જતો હતો અને ચ લીને કે બળદ ગાડામાં બેઠીને
 જવું પડતું હતું ! ! !

અને આજે? ફક્ત પાકા રસ્તાઓ ઉપર જ નહિ, પરંતુ ૬૦ ટકા જેટલા
 કાચા રસ્તા ઉપર, ભાડાના એક સરખા દરથી જ બમ સર્વિસો ચલાવીને
 ૧૦૦ ટકા રાષ્ટ્રીયકરણ કરી ચૂક્યા છીએ
 છેલ્લા ૧૦ વર્ષમાં જે પ્રગતિ થઈ છે તે પૂરતી નહિ હોય, પણ નોંધપાત્ર
 તો ગણી શકાય.....

	૧૯૬૦	૧૯૭૧

ફોટોની સંખ્યા.....	૧૬૮૮	૫૩૫૦
વાહનો.....	૧૭૬૭	૪૦૨૭
બસદ્વારા વર્ષ દરમ્યાન	૧૩ કરોડ	૪૬ કરોડ
મુસાફરોની સંખ્યા		
બસ સ્ટેશન, સ્ટેન્ડ વગેરે	૩૮૧	૯૦૬

સામાન રાખવા માટે ક્લોકકરૂમ, પીવાનું ક્લોકકરૂમ પાણી, લાંબા અતગની
 એક્સપ્રેસ અને રાત્રી બસ સર્વિસો, વિદ્યાર્થીઓ-અધિકારીઓ વગેરેને
 કન્સેશન, ફવાઓ અને અન્ય જરૂરી ચીજ વસ્તુઓના પાસંલો બસ દ્વારા
 લાવવા લઈ જવાની સવલતો વધતી જ લાય છે.....ઉપરાંત

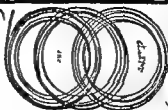
દેશ, પ્રદેશની, કોટોકટીની પળોમાં.....
 દુકાળ, રેલસંકટ, મેળાઓ.....
 અને બીજા ખાસ પ્રસંગોએ

ગુજરાત રાજ્ય માર્ગ વાહનવ્યવહાર કોર્પોરેશન
 અને

નાના મોટા કર્મચારીઓએ સેવા અને ફરજનું
 ઉમદા ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું છે.

ગુજરાત રાં માર્ગ વાહનવ્યવહાર કોર્પોરેશન અમદાવાદ-૨૨

MEMBER

Red hot steel swirling out of Mukand's rolling mills at 1,200 metres a minute. Steel, rolling into action.

The vigour and drive of a progressive outlook. In all of Mukand's activities. Transforming steel with speed and efficiency into rolled products, castings, fabrications and ribbed Torsteel. Meeting the fast increasing demands of today's industries. Exporting steel to expanding markets. At Mukand, steel is speed.

Steel rolling into action

MUKAND IS STEEL

Mukand Iron & Steel Works Ltd., Kurla, Bombay 70 (A.S.)

જાલે ૫ મહિનામાં તો બેરવા માંડ્યું છે ને, ઝડપી સિદ્ધિ!

બેરવા માંડ્યું એટલું જ બહિષ્કારક વાતમાં કોઈલ બીજા બાળકોથી
આગળ છે કે મહિનામાં એટલું વજન એવા જન્મ સમયના વજન કરતા
મલ્ટીપલ થઈ ગયું એની આખોની સમક એકને તો બીજા માતાઓ
કોરાલની માને પૂછે છે, “તમારા બાળાને કયો આહાર આપો છો?”
કોરાલની નુરનીનું સ્વસ્થ છે એક વિશેષ પ્રકારનો બાળ આહાર!

જાલે અપાય છે, અમૂલરપ્રે એક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત બાળ-આહાર

ADP/AS-18

૧૯૬૦ની સાલમાં અમૂલરપ્રેને જન્મરમાં પ્રકાશમાં આવ્યો. માત્ર એ જ વર્ષમાં એણે લાગભવા
ઓથી વધુ વેચાણ કરાવતા બાળ આહાર ઉત્પાદક કંપનમાં પ્રાપ્ત કર્યું અમૂલરપ્રે, એક વિશેષ
પ્રક્રિયાથી (સ્પે કાલેમની) અને વિશેષ ફોર્મ્યુલાને આધારે બનાવાય છે—આસ લગભગ લાગભવા
બાળક માટે! સહેલાઈથી પચી જતા અમૂલરપ્રેમાંથી બાળકોને સ્વચ્છોત્ત શોષણ મળી રહે
છે. અને સાધોસાધ મળે છે, આવરણક વિટામિનો તથા અવિનશ્ય-ઉપસાદ, બાળકોના
સ્વસ્થ વિકાસ માટે એમાંથી વધુ પ્રમાણમાં અને વધુ સારા પ્રોટીન તથા કાર્બોએ મળે છે.

મફત
માતૃત્વ અને બાળ હિત
વિદેશ મંત્રાલય
પ્રસન્ન માટે વિશેષ
વિશ્વાસપાત્ર વિધિ
અમૂલરપ્રે
૧૯૬૨, ડિસેમ્બર

અમૂલરપ્રે
આના દૂધની બદલીમાં ઉત્કૃષ્ટ વૈકલ્પિક આહાર

કપા- કપાચી કોઠાર ભરે છે સમજુક શાપી કોણી!

આપ પણ આગળથી યોજના કરીને
આપનું સ્વચ્છ ચિંતારહિત કરી રાકો છે.

(આપ આપને અનુભવ પદ્ધતિને બચત કદી છો તે માટે
આપની સમજ દેના બેંક દ્વારા બચત લોખણો રજૂ કરે છે.)

બચત માત્ર - વ્યાજ ૪% - ૫% થી

સગીર બચત યોજના - વ્યાજ ૪%

ફિક્સ્ડ ડિપોઝિટ - વ્યાજ ૪% થી ૭%

રિકર્વિંગ ડિપોઝિટ યોજના -

ચક્રવર્તિ વ્યાજ ૪% થી ૭%

માસિક સેવિંગસ-કમ-એન્ડ-સુધી યોજના

ચક્રવર્તિ વ્યાજ

વિવિધ વસ્તુ ડિપોઝિટ યોજના -

આપને માસિક વ્યાજ મળે છે

આપની બચત આપને સલામતી બધે છે

આપની બચત રાષ્ટ્રીય પ્રગતિને પણ છે

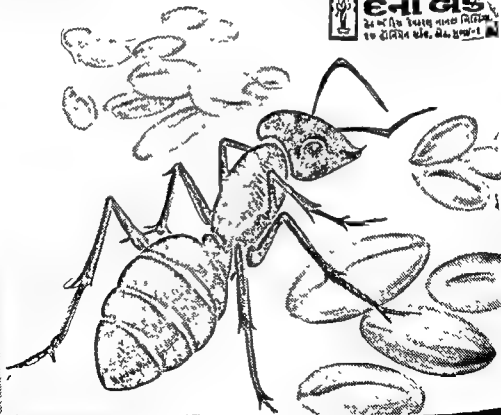
વીગતો માટે આપની નજીકની દેના બેંકની

શાખાની મુલાકાત લો અથવા પત્રવહેવાર કરો

દેના બેંક

૨૪ બેંક દિવસ ૨૪ કલાક નાનકડો મિત્ર
૧૦ દિવસે ૧૦૦ રૂ. સુધી - ૧

વિવેક

વિવેક ! ... વિવિધતામાં વિરાટ એક !

વિવિધતા અવસ્થા સારી લાગે છે, પણ એ એક પ્રકારની લુપ્તચુલામણી છે એમાંથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો નથી મળતો, અને જે વિચાર, વૃત્તિ, વિષય-માંથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો નથી મુકતો, એ તો જીવનને એક કંઠાનામાં પકડી નાખે છે. જે તરફ નજર પડે છે અને તે આકાશને ઠાંકી દે છે. અને આકાશના દર્શન વિના જીવ કદાપિ 'શિવ'માં પલ્લ-હાતો નથી.

પરંતુ જીવને શિવ થવાનું જ છે, નહીંતર આ જન્મજન્મના ફેરા ન હોય. એ ફેરા પછી એટલા માટે ખાવા પડે છે કે એક જન્મમાં જીવ 'શિવ' થઈ શકતો નથી.

પરંતુ જીવ, શિવ થાય એનો અર્થ શો ?

વિવિધતામાં વિરાટનાં દર્શન કરવાં ! જે વિરાટ એકમાં બધી જ વ્યક્તિ અને વસ્તુઓ પોતપોતાની જગ્યાએ ગમી જાય છે. કોઈનો પે કયા સાથે વિરોધ નહીં. સૌમાં પરસ્પર સંબંધ છે. બધાં સામંજસ્યના મૂલમાં બંધાયેલાં છે.

એ જ વિરાટ એકના - જે જગત અને જીવ-નમાં છે, અને જીવમાં પણ બીજરૂપે, પ્રતીક જ તો આકાશ છે.

અને આકાશ ? એ તો પ્રકાશની નિરંતર વહેતી ગંગા છે. ... અને માણસને મન મળ્યું છે એ પ્રકાશની શોધ માટે જ.

અને એ પ્રકાશની શોધની વૃત્તિને જ વિવેક કહે છે. ... અને પ્રકાશ, જે રીતે આકાશ સૌનું છે અને

પ્રત્યેકનું પણ છે.

વિવેક પણ એ જ શીખવે છે સૌમાં એક છે અને એકમાં બધા છે. બીજમા વૃક્ષ અને પિપ્પરમાં જાડાં ! ... એટલા માટે જ વિવેકને શુભોનો રાગ કહેવાનાં આવે છે. અને જોમાં વિવેક છે એ એક સાચો રાગધોગી છે.

અને વિવેક-વૃત્તિના વિકાસથી બ્યારે વિરાટનું એક દર્શન યથા જાય છે ત્યારે જીવ, શિવ યર્ષ જાય છે, અને આનંદથી પોતાની ગરે છે :

મેરા મુઝેં કુછ નહીં, જો કુછ હૈ સો તેરા,
તેરા તુમકો સોપતે કયા લગે હૈ મેરા.

— ગુરુદયાલ મહિલક

ઓ રમેશભાઈ! આ સંસારના કિનારા પાસેની રેતીમાં હું મહેલ ચણવાની ઠાંસણ કરું છું—કેસિય માત્ર. કારણ કે હવે હું બાળક છું. હજુ મારા નાનકડા પગ રેતી પર રિશર પગલાં ચણી રહ્યાં નથી.

છતાં હું રેતીના મહેલ ચણું છું, પાણીમાં ધરણ નાખી ફૂંડળાં પાડું જઈ છું—કારણ હું આનંદની ભાવના સિવાય કશાને ઓળખતો નથી. મારી રેતીની ઠંણીઓ સરીને ભાંગી જાય છે અને ફરીથી હું એ ઠંણીઓ ચણવામાં મસ્ત બની જઈ છું કારણ મારામાં નિરાશા નથી. પ્રેમનો વ્યાપાર કરતાં હું ચીખું નથી. એટલે જ તો હું મારી સાથે આવવા સોને પોતાનું છું છતાં આ બધાની પાછળ પણ સામગ્રી તો તારું જ છે...તારું જ છે

હં મુસાફર છું. મારું માટીનું નિલાપાત્ર ખાલી છે. એ નિલાપાત્રને ભરી દેવા માટે માનવ-સમુદાયમાંથી અનેકો ત્યાગ મારા તરફ લાગે છે

ત્યારે મને કંઈક વિચાર આવે છે. હું તેઓને ઘોષવા કહું છું, જ્યારે હું મારું માટીનું પાત્ર ભરેલી સુરત્તીમાં લઈ પાછો ફરું છું ત્યારે એક પણ લાગ મારા તરફ લાગતી નથી. જાણે તેઓ ભયથી જાણસા બની ગયા છે. પછી મને સાચી પરિસ્થિતિના ખ્યાલ આવે છે. હું મારું સુરત્તીપાત્ર તોડી નાખું છું અને ફરીથી માટીનું નિલાપાત્ર લઈ આજીવ પગલાં મારું છું.

હે અનંત પ્રકૃતિના રચાથી!

તારા અદર્ય નિયમેનો જણે—અજણે મારાથી ભંગ થાય તે પહેલાં જ મને ચેતવી દેજે. કારણ હું માનવ નિયમેનો શુભાશ મની ગયો છું. કેટલીકવાર જડને ચેતન અને ચેતનને જડ માનવાની ભૂલ કરી બેસું છું એટલે જ તો મને સુખ અને સત્વની સાચી પ્રેમ થવાની વાર છે

આ વિલંબને ટાળવા માટે શું તું મારા માટે તારા લાંબા કલાકોમાંથી એક ક્ષણ નહિ ખર્ચે?

મારી આ રંગ વગરની દુનિયામાં કોણ રંગ પુવા આવવાનું છે એ કોણ કહી શકે? છતાં કોઈ

કહે કે, 'એ' આવશે તો પણ એને કોણ ઓળખશે? વળી એના આવવાનો સમય પણ નિશ્ચિત નથી!

મારા જીવનના ધમકારા મંદ થતા જાય છે તેમ તેમ એના આવવાનો અવાજ નજીક સંભળાતો જાય છે. પણ એ આવશે ત્યારે મારું શરીર ઠી નિષ્ક્રિય તો નહિ થઈ જાય? હોય ને!

પણ મને આશા છે કે મારા બંધ પડી ગયેલા ધમકારા ને જાતે જવનિ વડે જાગ્રત કરવાનું ભણ એની પાસે છે. મારી જાતિ વિનાની દુનિયાને વેગ આપનાર તારા સિવાય બીજા કોઈ ન હોય—જ્યારે હું નિષ્ક્રિય હોઉં ત્યારે ચેતનનું વરદાન તેં જ આપ્યું હતું. મારા અજ્ઞાનને તેં એક જ લપડાકે ફગાવી દીધું હતું.

આમ મને પ્રેમની ભારાખરી શીખવનાર તારા અદર્ય લાગે જ હતા.

પછી તને ન ઓળખી શકું? મારા જેવું કુર્ષ્ કોણ? એ મિત્ર! જ્યારે વગરની મારી ફરિયાદ સાંભળવાનો તને સમય હશે એમ હું માની લઉં છું.

સંજ્ઞા પ્રકાશમાં લોકોએ મને કહ્યું: 'તમારા મિત્રને મળવાનો તમને કોઈ અધિકાર નથી, કોણ કે તમારામાં તે માટેની લાયકાત નથી—'

હા...એટલું તો મારે કમૂલ કરી લેવું જ હશે કે તારી પાસે આવવા માટે મારી પાસે સુંદર વલો નથી. અલ મરોની સિદ્ધિ હવે મેં મેળવી નથી. મારા બન્ને પગમાં આંટણ પડી ગઈ છે કે જેથી તારી પાસે આવતાં અવાજ લાગે છે. પણ મને કાઢા છે કે તારી અવશ્ય વરસેલી દુનિયામાં મારા કામના પ્રતિકરૂપ પગનો અવાજ કોઈ વિશેષરૂપ તો નહિ જ બને—

બીજું એ કે મારી કામની દુનિયાએ હજી મને એટલો શીખત નથી બનાવેા કે હું તારે માટે કંઈ ભેટ લાવી શકું. હા...હવે પ્રેમનો સ્રોત મારા હૃદયમાંથી સુકાયો નથી અને તેથી જ તો હું તને મળવાને ઘણા આતુર બની ગયો છું.

શું મારી અવશ્ય વિનાની દુનિયામાં તું તલો મિત્રતાભર્યા અવાજ કાઢશે ખરો કે જેથી મારી એક જ ચૂનવતામાં તને મળવાની લાયકાત પૂર્ણતા પામી શકે?

પાઠ્યપુસ્તકો - બીજી બાજુ

જે પ્રયોગને બંને બાજુ હોય છે તેનું એકાગ્રી દર્શન અધુરું બની રહે છે છતાં ધોરણુમાં અભ્યાસ કરતા આજ કાગર લેખકના બાળકના પ્રયોગે આખા વધુ બીજા જવાની ફરજ ન પાડી હોત તો સિદ્ધાંતની બીજી બાજુ વણુનેથી રહી બન. વાસ્તવમાં તો પાઠ્ય પુસ્તક ખોડે “નહી નફો, નહી ખોટ” ધોરણુ કેળવણી ક્ષેત્રે આદતી નફાખોરીનો અત આશુવા તથા કસોતીએ ચાલીને બને તેટલી ઉચ્ચ કક્ષાના પુસ્તકો સરતી કિમતે આપવાના ઇરાદે પાઠ્યપુસ્તકોના રાષ્ટ્રીયકરણની હામ બીડી હતી અને જેમ દરેક ક્ષેત્રમાં હાથ વખતથી આવી આવતી પ્રણાલિકાને નાબૂદ કરતી વખતે બને છે તેમ, આ પ્રયોગે પણ હિંદ ધરાવતી તેમ જ રાજકારણી બંધિનઓનો વિદ્રોહ થાર થયો સારા કામમાં સો વિધન નડે તેમ પાઠ્યપુસ્તક ખોડે” શક્ય ત્યાં સુધી બંધિનઓનો અને રીકાની ઝડીનો સામનો કર્યો રાખ્યો છે હેડમાસ્ટર્સ એસોસિએશન તેમ જ તાલુકા-જીલ્લા સમિતિના શાળામંડળોએ હકીકતનો સ્વીકાર કરે છે કે અત્યાર સુધીમાં નકાર પડેના પાઠ્ય પુસ્તકોમાં યુગ્મના રાજ્ય પાઠ્યપુસ્તક મંડળના પુસ્તકો એક દરે કોઈ છે કે મનની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો પણ વિદ્યાર્થીઓના માન્યો તેમ જ વાર્તિકોએ વાગેનો સ્વીકાર કરશે કે આગી સરતી કિમતે આજે અન્ય ધોરણુના પાઠ્યપુસ્તકો ઉપલબ્ધ નથી

હવે, ખોડેને લાગેલગમે ત્યાં સુધી, આખા રાજ્યને પહેલથી વલણ તેવી જ ગી સંખ્યામાં છપા નારા પુસ્તકો માટે જરૂરી સે કોડે ટન કાળજીનો જથ્થો સમયસર મેળવી લેવાનો હતો અને આખા જોની સાથે કો-ટ્રાસ્ટ થયો હતો તે પેપરમિલ બ્લે, કમ્પ્યુટરિંગની હડાળ અને અન્ય બંધોડને કારણે શરેતાનું પાલન ન કરી શકે તો દેખાતી રીતે જ છપાઈનું કામ અટકી પડે અને આવી કટાકટીમાં, કાળજીના આરડા જ ગી જથ્થા માટે બીજી પ્રશ્ન ક્યા ચોક્કસ

પાઠ્યપુસ્તક ક્ષેત્રે જે ક્રાંતિકારી પગલુ યુગ્મનાતે લઈ છે તેની બિગળી બાજુ જાહેર જનતા સમક્ષ કડીબદ રજૂ થઈ નથી કેમકે મુખ્યત્વે તો બિગળી અને રીકાઓએ તે સ્થાન પચાની પાસુ છે પરંતુ જ્યારે પણ આ ભગીરથ સાદસની વિગતો અને જે યુરકે-બિનો સામનો આવા જાહેર કાર્યમાં આવી પડે છે તેનો ઇતિહાસ લોકોને તેમ જ રીકાકારોને જાણવા મળે ત્યારે તેમનો અતરાત્મા પેના કૌ અવધના શાપિન પારાવીના જેવો અજ પો અનુભવશે અને પેલા ચળે તેમને અસ્વસ્થ બનાવશે ‘મા નિપાદ .’

સત્યની ચોધમાં

ડેનિયલ એલ્સમર્ગ અમેરિકામાં મશહૂર બની ગયા છે કેમકે સલ જણવાના લોકોના હક્કનો મુદ્દો તેમણે ઉઠાવ્યો કર્યો છે વિષેદનામ યુદ્ધમાં અમેરિકાએ ભગ્નેલા ભાઈ વિને લગભગ ૪૦ પુસ્તકો જરાય તેવી સામગ્રી તેમણે એકવી કરી, નકનો કરાવી, અમેરિકાના અગ્રમુખ અખબારોને પહોંચતી કરી અને તે એવી ખુબીથી કે તમે પોતે સીડી રીતે ચિત્રમાં આન્યા નહી દરેક અખબારના તત્ત્વોને હલેવામાં આ યુ કે તેમને જે ગરમાગરમ મસાનો જોઈના હોય તો અમુક ઠેકાણે આવીને લઈ જવ જ પડી નામથી ફાન ઉપર આવી વાનચીન ચાને તત્ત્વોએ કુરુદનવય તે સ્થળે માણુને મોકલે, ત્યાં યુગ દસ્તાવેજોની નકનો તેવાર હોય. ડેનિયલ એલ્સમર્ગ સક્રિય રીતે વિષેદનામ યુદ્ધમાં લાગ લઈને હતા અને યુદ્ધના ક્ષેત્ર ઉપર લાગ કરતા વિચારવામાં જ તેમનું મન પ્રવલ રહેતું અમેરિકા આ યુદ્ધમાં જે લાગ બજવી રહુ છે-જે રીતે ભગ્ની રહુ છે તે વિશે એ સૈનિક તરીકે તેમને કાચ અસંતોષ રહેતા હતા વિદ્યાર્થી તરીકે તેની કારકિર્દી ઘણી સફળ રહી હતી અને સાદિલક લખાણો તથા સંપાનના જુદાકોટના દાખ યુ દત્ત તેની મા ધાને મીનીના શોખ હતો અને પુત્ર અ-છો સમીતકાર બને તે માટે દરરોજ ૮ થી ૧૦ કલાક

પિયાનો ઉપર તાનીમ આપતી માતાના આકર્ષક મૃત્યુએ તેની સંગીત કારકીર્દીને અત લાવી દીધી. બુદ્ધિવાદી હોવાને કારણે, પે ટોનના ૧૮૬૪ મા તેને નિમણૂક મળી એક્સપર્ગને અહીં ધણુ સત્ય જાણવા મળ્યું અને અમેરિકન લશ્કરી તત્ત્વની કામગીરીનો નજીકથી અભ્યાસ કરવાની તક મળી ૧૮૬૮ મા વિયેટનામના સામવાદીઓએ 'ટેટ' આક્રમણ કર્યું ત્યારથી ડેનિયનની શ્રમજ્ઞા લાગવાની શરૂઆત થઇ જે ગુપ્ત અહેવાલ પોતે તૈયાર કરી રહ્યો હતો તેમા તેનું હૃદય ડખવા લાગ્યું અને વિયેટનામના અમેરિકાની હાજરી અદૈતિક છે એવું તેને સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યું આ પ્રશ્ને તના ચિત્તનો કબજો એટલા બધા વ્યાપક પ્રમાણુમા લીધો કે તેનું લક્ષણન નિષ્ફળ બની રહ્યું અને તેની પત્નીએ છૂટાછેડાની માગણી કરી તેને આશ્ચર્યમા મૂકી દીધો. વર્ષો વીતી રહ્યા છે અને પોતે કાંઈ કરી શકતો નથી એ વાતનો વસવસો તેને ડખવા લાગ્યો અને રમે, નિક્સન સાહેબ વિશાળ પ્રમાણુમા ફરીથી લશ્કરી કામગીરી શરૂ કરે તે અટકાવવા માટે જ તેણે આ ગુપ્ત દસ્તાવેજને પ્રગટ કરવાની હિમત કરી પોતાના કબજામા ગુપ્ત લશ્કરી દસ્તાવેજો રાખવા માટેનો આક્ષેપ તેમના પર મૂકવામા આ યો છે અને અમેરિકાની સુપ્રિમકોર્ટ આ બાબત નિર્ણય આપવો પડશે કે ડેનિયન એક્સપર્ગને કેટલે અંશે દોષિત છે વારનવમા તે પોતાના અભિપ્રાયમા અન્યાયને ખાન આપી દુનિયા સમક્ષ સત્ય રજૂ કરવા સિવાય અન્ય કોઇ આશય ડેનિયનને હતો નહીં. આ કલટોરસ કેપીન, 'સત્યની શોધમા, સ્પીડેના દાર જેની સાહિત્યિક કૃતિઓમા જેમ લેખકે સત્ય રજૂ કરવાને પ્રવાસ કર્યો છે તે જ શ્રેણીમા ડેનિયસ એક્સપર્ગને દસ્તાવેજ સાહિત્યકાર ગણાવી શકાય.

કેલાહલથી કટાળયા હા ?

સભર છે કે તમે નેપથ્યના કેલાહલથી વાજ આવી ગયા હો ના? કોનેતી વખતે નેપથ્યમા ચા કેલાહલની કે સિનેમા થિયેટરના કેલાહલની વાત નથી પરંતુ મોટા શહેરોમા, ધમધમતા વિસ્તારમા, કાસાદેવી-ભુનેશ્વર-મણિક્યોક જેવા યોધાદ્યુક્ત

હતાઓમા, સંચાકામથી ધણુધણી ઊડતા કારખાનામા અથવા મોટી ઓફિસમા પીસ-પર્પીસ ટાઇપરાઈટરના ટકટક અવાજમા તમારું મગજ બહેર મારી જતું હોય ! તો હવે મૂઝવાની જરૂર નથી એક ફ્રેન્ચ સ્થપતિ કોડ વીકીની, પોલિસ્પરમાથી બનાવેલા છ પૂટ કાપા મિટરનો જાદુઈ ગોળો લઇને તમારી તહેનાતમા આ યા છે તેમા અવાજ પેસી શકતો નથી-અનન્ય હવા આવતી જતી રહેશે, આ ગોળામા તણુ માણસો એક સાથે બેસી શકે તેટલી જગા છે ઉપરાંત ટેમતની ગરજ સારતી ફ્રાંસીસ અમેરાઇઓ છે.

વળી અદર ફ્રાંસ તેમ જ ટેલિવિઝન સેટ રહી શકે તેવી ગોઠવણ છે આ ગોળો ગમે ત્યાં બેસી શકાય દા તરીકે અમદાવાદ રેલ્વે સ્ટેશનના 'પ્લેફ્રામ' ઉપર ! તમે અદર બેસો એટલે નીરવશાંતિ ! બહ કલાક સુધી કામ કરવું હોય, કવિતા લખવી હોય પ્રેમપત્રોના જવાબ લખવા હોય તો પરમ શાંતિ ! તે ગમે ત્યાં રાખી શકાય-ઓફિસમા કારખાનામા, દુકાનમા અદરથી બહાર જોઈ પણુ શકાય ! અત્યારે તો અર્થનો અદાજ પાસ-છ હજાર રૂપિયા મૂકાય છે પણુ ઓઘો મિક ધોરણે મોળા પાયાપર ઉતારાન ધાય તો હજાર રૂપિયામા આવો જાદુઈ ગોળો કાંઈ ખોટો નથી. લાખ રૂપિયા આવતા પણુ શાંતિ મળતી નથી તે અહીં મક્કતના લખવામા મળે છે.

ઈઝરાઈલ અને ભારત

પૂર્વમાગાના નિરાશ્રિતોની સખ્યા હવે નહીં નહીં તો એક કરોડ સુધી પહોંચી જશે વ્યક્તિત્વ એક રૂપિયાનું હમેશનું અર્થ મળીએ તો પણુ ભારતને દર માસે અગત્ય રૂપિયાનું આપણુ કરવાનું રહેશે દુનિયાના રાષ્ટ્રોમાથી હજી સુધી કોઇએ પાકિસ્તાનને ઠપકો આપ્યો નથી કે નિરાશ્રિતોને પાછા લઇ લેવા કશું નથી એક આત ઈઝરાઈલે ભારતની તરફેણમા સર કાઢ્યો છે અને પાકિસ્તાનને ખુદ પાણુ છે પરંતુ ઈઝરાઈલને તો આપણું દાંદ હતા નથી કેમ કે આરબરાષ્ટ્રોને મનદુ ખ શાય એવું કાંઈ કરવાની ભારતની વિદેશનીતિમા મનાઈ છે મહાસત્તાઓમાથી કોઇને ભારતના પ્રશ્ન સાથે લાગતું વળગતું નથી. લાખોની

[અનુ. ૫૪ ૧૬૪

આજસુ અને નિષ્ક્રિય માણસોને કાર્યપ્રવૃત્તિ બનાવવાના હેતુથી અનેક ઉપદેશાત્મક સુભાષિતો લખાયા છે આવા સુભાષિતો 'ત્વત્સવ' ઉત્તારણ કરો' એ મત્રોપદેશ કરી વિલંબથી કેનાકેવા અનિષ્ટો પેદા થાય છે અને દીર્ઘસૂત્રી માણસને કેવું કેવું વેડવું પડે છે તેનું સૂચન કરે છે નમૂના તરીકે

શ્વ કાર્યમયકુર્નીત પૂરાહ્ન ચાસાહ્નિક્મ ।
ન હિ પ્રતીક્ષતે મૃત્યુ જ્ઞતમત્ત્વ ન ચાહ્નત્મ્ ॥

આત્મી કાનું કામ અન્ને જ પનારી દો અને દિવસ । પાછલા પહેરમાં કરવાનું કામ પહેલા પહેરમાં જ સમાપ્ત કરી દો વ્યવસ્થિતનું કાર્ય ચક્રગચ્છુ છે કે નથી થયું તેની ખાણ ગલ્લ જોવાનું નથી

અવા સુભાષિતાનો ઉદ્દેશ સ્વભાવથી જ દરેક કાર્યમાં દીલ કરવા દેવાએના માણસોને નિઃશિતતાપ્રિય કાર્યદક્ષ અને 'ક્ષમ બનાવી નિષ્ક્રિયતાના દોષોમાંથી ઉગારી દેવાનો હોય છે

પરંતુ આવા પ્રકારના સુભાષિતોનો સાધક-બાધક દષ્ટિને વિચાર કરના તેમનામાં ગહેતુ એકાંચી પણ અને અર્ધસત્ત્વ પ્રતીત થવા વગર રહેતાં નથી 'દીર્ઘસૂત્રના ભવજનક છે' (દીને ધક ડે-જરસ) આવાં સૂત્ર સામે ઉતારને આવા ન પાકે (દેરુ ધક વેરુ) જેવાં સૂત્રો બીજાઓને આરત કદમની રીત અપનાવવાની વહેવાર સૂચના આપે છે

અને આ બાબત પર વિચાર કરતાં આપણને જણાઈ આવે છે કે દીલ કરવાની પ્રવૃત્તિ કેનીક વાર તારક બની ગય છે જીવન-ચલકારમાં માનવીને માથે અનેક અપ્રિય કાર્ય કરવાની અવશ્યકતા હરજો બળવરવાની જવાબદારી આવી પડે ॥ કેમકે પ્રસન્નતા ટુસર માફા સખાગા આપવાના રોડ કપકો આપવાનો હોય, કોઈની આંધા પર કડ પાણી રેડવાનું હોય, આવે પ્રસન્ને વ્યક્તિમાત્રની પ્રવૃત્તિ આવા

કાર્યને અમરી બનાવવામાં બની શકે તેટલી દીન કરવાની હોય છે આવા વિલંબપ્રવૃત્તિના સમર્થનમાં 'અપ્રિયસ્ય કાલ્દહરણમેવ પ્રતિક્રિયા' (દીલ એ જ અપ્રિય કાર્ય સામે એકમાત્ર ઈલાજ છે) જેવું સુભાષિત ટાંકી શકાય

દીન કરવાની પ્રવૃત્તિ મે પ્રકારની હોય છે નિર્દોષ્ટક અને સરેણુક વિલંબ કરવાને કષ્ટ પણ કારણ ન હોય તોપણ રૂબા માણસોને સ્વભાવજન્ય આગસ અથવા નિષ્ક્રિયતાપ્રેમ તેમને દીર્ઘસૂત્રી બનાવે છે છતાં પૈમે મ્યુનિસિપાલિટીના માણસો આવીને નજ કે વીજળીનાં જોડાણ તોડી નાખે ત્યાં મુધીનિલ જરવામાં દીલ મુદત વીતી થઈ જન તો પણ કોઈ-કચેરીનાં અમલતા કામે જોવામાં દીલ પ્રવાસે જવાનું હોય અને રોજન ૫૦ રૂબને લેવા તેમજવાનું હોય તોપણ હેન-હા હવસ સુરી ૫૪ ન લખવાની દીલ, બીમારીથી પીડાતાં હોય ના પણ આજે કરીડ, કોને કરીડુ એમ કહીને ઇલાજ કરવામાં દીલ, આવી અનેક પ્રકાર દીલ માણસ સ્વભાવજન્ય આગસ અને નિષ્ક્રિયતાપ્રેમને લઈને કરવા પ્રેરાય છે અને પરિણામે આવી નિર્દોષ્ટક દીલ તેનું વિનાશકારણ નુકસાન કરાવે છે અથવા તેને મૂર્ખાગિની માજાનો એક મજુકો બનાવે છે

સહેતુક દીનનો ઉદ્દેશ જે વ્યક્તિની આમનમાં અપ્રિય કાર્ય કરવાનું હોય ॥ તેને ઓળમાં ઓછો આશન લાગે અથવા નુકસાન થાય એવો હોય છે ઘણીસાર કોઈના પ્રિયજનના મૃત્યુના સમાચાર તેના નિઃક્રાંતના આત્મીયને આપવાનું અત્યત કપર કામ માણસને ધિરે જાતી પડે છે આવે સમયે ઉતારવળ સામા માણસને અત્યત વિકળ બનાવી દે છે એથી બિટકુ દીનને અપનાવીને સામાને માફા સમાચાર નો આશન સદન કરવા જોતો તૈયાર કરી પછી અનિષ્ટ સમાચાર કહેવામાં આવે છે ત્યારે એ આશન સામને વિરળ બનાવી દેતા નથી

સહેતુક એટલે કે વિચારપૂર્વક કરવામાં આવતી દીલ કોષ્ઠક વારે બારે અનર્થમાંથી બચાવ નારી થઈ પડે ॥ આના સમર્થનમાં એક પુરાણકથા અરથાને નહીં ગણાય

મહર્ષિ ગૌતમને અનેક પુત્રો હતા તેઓ મનો સોથી નાનો દરેક કાચ પૂર્ણ રીતે વિચાર કરીને જ કરતો સ્વાભાવિક રીતે જ તેના દરેક કામમાં ભારે વિલગ થતો

તેની દીર્ઘસૂત્રાને કારણે તે વિલગકારી તરીકે પકાતો હતો એક વખત મહર્ષિના પત્નીના હાથે કપ્પક અપરાધ થઈ ગયો કોષે બસાયેલા મુનિએ કાજર રહેતા પુત્રને આદેશ આપ્યો કે, 'તારી માતાનો વધ કર'

આજ્ઞા કરીને ગૌતમ મુનિ નદીતીરે જતા રજા પિતાની આજ્ઞા સાંભળીને કનિષ્ઠ પુત્રે સસ્ત્ર તો લીધું પરંતુ સ્વભાવજન્ય વિચારહીનતાએ તેને ભારે મૂઝવણમાં મૂકી દીધો પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ પુત્રનો પરમ ધર્મ હતો, પરંતુ માતાનું રક્ષણ કરવું એ પણ સ્વધર્મ હતો પિતાની અવગ્રાથી પ્રતિષ્ઠા ન મળે અને માતાનો વધ ક્યાંથી સ્વ મુખને નાશ થય માતાનો વધ એ એક બૂરું કામ હતું, પરંતુ ધર્મસૂત્રના આદેશ મુજબ પાતકાયમિ પૂવતે પિતૃ શાસનકારિણ' (પિતાની આજ્ઞાનુસાર પાપમય કામ કરનારનાં પાપ પુણ્યમય બની જાય છે) પરંતુ માતાનો વધ શી રીતે થાય ? 'માતૃદેવા મમ્' એ શ્રુતિવચન વિરુદ્ધ વર્તન કેમ થઈ શકે ? આવા પરસ્પર વિરોધી વિચારોના ચિત્તનમાં જ એ વિલગકારી અટવાઈ પડ્યો

નદીતીરે કેપનું શયન થયેલા મહર્ષિ ગૌતમ

ને પોતાના આદેશની ભયકરતાનું ભાન થયું સ્વયં અપરાધ માટે કેટલી ભારે સજા સહધર્મચારિણીને પોતે ફરમાવી છે એનું ભાન થતાં ગૌતમનું મન પશ્ચાત્તાપ અને ઝલાનિથી ભરાઈ ગયું અને મહર્ષિએ આશ્રય તરફ દોટ મૂકી તેમના મનમાં એકમાત્ર આશાનું દત્તો કે અતિવિચારશીલ કનિષ્ઠ પુત્રે સ્વભાવનુસાર આદેશપાલન કરવામાં પણ દીર્ઘસૂત્રના કરી દોષ અને આદેશ અમલી ન પણ બન્યો હોય આશ્રમમાં પ્રવેશ કરતાંની સાથે જ 'કિ મયા વાયં ન જા વાયમ્ ? (શું મારે આ કરવું કે ન કરવું ?) એવા વિચાર-વ્યભાગા ફસાયેલા શરૂઆતી પરંતુ નિષ્ક્રિય પુત્રને જોઈને તેમનો જીવ નિશ્ચિત થયો અને પુત્રને કહ્યું 'અવિચારથી કરેલી પિતાની આજ્ઞાનો તે ભ્રમ ક્યાં છે તેમ જાણે પણ તારી દીર્ઘસૂત્રાને પરિણામે તને પાપ લાગશે નહીં પિતાની આજ્ઞાને ભંગનું પાપ તને અહીં તો પ્રથમ સાનો અધિકારી બનાવે છે કારણ કે

યતો દર્શં ચ માને ચ દ્રોહો વાવે ચ કર્મણિ ।
અમિયે ચેવ જત્તંચે દીર્ઘસૂત્રી પ્રગલ્ભતે ॥

આવેશમાં અભિમાનમાં અહ કારમાં અથવા દ્રોહમાં પાપયુક્ત અગ્નિ કામ કરવામાં જે વિલગ કરે છે તે વખાણને પાત્ર બને છે

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે જીવનમાં જેટલી અચલ ત્વરા કે ઉતાવળની છે તેટલું જ મહત્વ દીલનું પણ છે, ઉતાવળથી કામ કરીને પસ્તાવો કરવા કરતાં નિશ્ચિયતાનો દોર સડીને ઢીલ કરવાથી જીવન સુખમય બનવાને અવકાશ રહે છે નવટાંકે જેટલી દીન કરીને એક મણ પશ્ચાત્તાપમાંથી બચી જવું એ વધારે આનંદકારક ॥

*

લોકમાં થ તિલક સ્વભાવે ઘણા રમૂજ હતા એક વખત તેમની પુત્રીએ શખ્તીપલ્લીની કલામય ગોઠવણી કરી પોતાના પિતાની (તિલકની) છબીને તેમની વચમાં ગોઠવી આ દસ્ય તિલક મહારાજને જોયું ત્યારે તેમણે પુત્રીને કહ્યું 'જેટી, આજુબાજુ નાના શખે બેગા કરીને તે બરાબર વચ્ચે એક મોટા શખે સ્થાન આપ્યું છે તું પણ કમાલ છે (શખ સ્પષ્ટ માટે વ્યગ્યર્થમાં જુદીદીન વપરાય છે) એમ બોલી પોતે દસી પડ્યા

ચકલા ઘણા સાગ છે કે, એમને સાંભળવા માટે કોઈ સમાહોલના જુલુ પડતુ નથી એ ઘરના આવે છે અને બોને છે એટલે જ ઘર જ સમાનો હોલ થઇ જાય છે એ જ્યાં મેમે છે ત્યાં સમાનો મચ પની જ્યાં છે કપા સુવવા માટે તાણેની દોરીને ખમર નહીં કે, હુ પણ ચકલાંસમાનો મચ છુ । ચકલાએને વળુળનો દુરામલ નથી તેમ સીધી નીટીને અણુગમે નથી એટલે એ જેમ ટોચે પળાને ચચાએ કરે છે તેમ સાંધી લંટીમાં તણાપરી દોરી પર હાર-બધ બેસીને પણ સરસ ચચા કરી શકે છે તમામના મોળા એક જ દિશામાં હોવા એએ એરી જલ હિરત તેઓ પાળવામાં માનતા નથી કેટલાકનાં મા । આ દિશામાં હોય તો કેટલાકનાં પેની વિરલ દિશામાં પણ હોય આમ છતાં એ સોહો સમાના નિયમનો ભગ થયાનું માનતા નથી

ચકલાં મણાં સારા છે કે, તેઓ વૈવકિતક પ્રગ ચિંતન કરતા સામુદિક પ્રગ ચિંતનમાં વધારે ઉકલ ઉમળા પ્રગ કરે છે બધા બોને અને બધાં સભળી શકે છે એ શૌધ એમણે કરી એ એમના મુળજુલ વાણી સ્વાતથ્યનો પાયો છે બધાને કહેવાનું છે અને બધાએ જામગવાનું છે-આ સત્વના પ્રત્યક્ષ પદાર્થપક આપવા માટે તેઓ વારવાર એક સાથે ધરમાં આવે છે આ ઉત્સાહ અને આવેશથી ઉમરનાં ગતિવિલ સામુદિક ચચાં કરે છે

ચકલા ઘણાં સારાં છે કે, એ દૂકા દૂકા વાકયો મેને છે બાણુમ કે તેની કાલજી તેમને અનુકરણીય લાગતા નથી તેમની રોડી છાપ જુસી નાખવા માટે તેઓ દૂકા દૂકા વાકયોમાં સામુદિક પ્રવચનો કરે છે એવી છાપ પણ પડતી નથી ચકના એ માંધીજની પ્રવચનરી નિા ઉત્તમ અઢો ફીકારે છે પણ માંધીજ પદ્યમાની ચકલા પેટીએ પણ એ જ નેધીમાં બોલતી હતી એટલે ચકલા સદાયજુલુ

અનુકરણ કરે છે એમ કહેવા કરતા એમનુ આચરણ પ્રથમથી જ ‘સ’ રણ છે અને કોષ કોષ વકતા તેતુ અનુકરણ કરે છે એમ કહી શકાય

ચકના સ્વગત પ્રવચન પણ કરે છે તે માટે એ જીચુ આસન પસલ કરે છે બારીના વે ડીલેટર ધરનો મોલ, બી તે જાચે આવેલા મોખ-એ એમના આસનો બને છે વકના આસન’ અને ‘પ્રમુખ આસન’ના બેદો ચકલાએએ સીકાર્યા નથી સ્વગત પ્રવચનની સારી ફાવટ હોવા છતાં ચકલાં એપ્સલ’ નાટકનાં નાયક - નાયિકા નથી હોતા

ચકના નાલન્ય સ્વરનો વધારે ઉપયોગ કર છે અને એવની પૂકડી વ્યજનના મોડા ચિહ્નની જેમ નીચે દગતી નમે છે એ બનાવે છે કે એમના સ્વરો પણ વ્યજન સાથે સમધ ધગવે છે ।

અચાસીમાં અમતેમ ટોચેમધ ફરી ચચાં કરતા ચકના ‘નોખીવળુળો હોવાનો ભાસ આવે છે ખરાં તેમ તેમની સતત ચચાં તેઓ પાલમિ ટરીઅન હોવાની છાપ પાડે છે ખરી, છતાં તેઓ કયા બધા રણુની નોચવાલ પ્રમાણુ તેમ કરે છે તે જણી શકાતુ નથી

દિવસે સતત બોનનાં દેખાતા ચકલાં પ્રધાનો ની જેમ વિચાર કર્યા વિના જ સતત બોવનાં દગે એવી ચકા પડે છે ખરી કેમકે, ચકલાં વિચારવનો સમય ક્યારે કારે છે, ચિંતન ક્યારે કરે છે-એવો

તક સહેજે થાય છે ! પણ તેઓ પોતાના શ્રોતા-વર્ગમાં અપ્રિય થયેલાં જખાતાં નથી એટલે રાત્રે તેઓ સમાધિમાં બેઠેલાં યુનિની જેમ એકધારા પોતાના પગ પર બેસી રહે છે ત્યારે દિવસભર ચાલે એટલું ચિંતન કરતાં હશે એમ માની શકાય.

ચકલાંઓને જાહેર સેક્ટર કરનાં ખાનગી સેક્ટર વિશે વધારે કહેવાનું પ્રાપ્ત થતું હોય એમ એ વારંવાર ઘરમાં આવીને ચર્ચા કરે છે, બોલે છે અને કશા નિર્ણય પર આવ્યા વિના ચાલ્યાં જાય છે અને ફરી ઘરમાં આવીને ચર્ચા કરે છે એ પરથી લાગે છે. જાહેર સેક્ટરમાં તેઓ પ્રમાણમાં ઓછું બોલે છે, અને તે માટે વૃક્ષાસન અને ટેલિફોન કે વીજળીના તારોનું સમૂહાસન વધારે પસંદ કરે છે.

કચ્છી બોલીની જેમ ચકલાની પણ બોલી જ છે, ભાષા નથી. તેમના સંભાષણમાં ચ-ચા-ચી-ચો, ચેં-ચેં-ચ નો પ્રયોગ સર્વિશેષ થાય છે—એ દૃષ્ટિએ તેઓ ચીની ભાષાની નજીક છે, છતાં ચીની સિપિયા ચીન જેટલાં જ દૂર કેમ રહે છે એ એક રહસ્ય છે.

ચીનાના મોઢા પરથી તેના મનમાં શું છે એ કદાપી શકાતું નથી તેમ ચકલીના મોઢા સાથે જોયા

પછી તેના મનમાં શું છે એ કદાપી શકાતું નથી. પણ તેમના શરીરના દલનચલન અને હાલકાલક અને ડોક તેમ પૂછડીના ઝટકા અને આંચકા પરથી તેઓ ઉન્નુક્ત, ઉત્સાહી અને જિજ્ઞાસુ અનૈરિકી જીવાન પ્રવાસી જેવા વધારે લાગે છે.

ચકલાં ઘરમાં રહે છે અને ઘર બદલવામાં બહુ માનતાં નથી, આમ છતાં એ ‘રયાનકારી’ કે ‘ઘરરખુ’ કરનાં ‘સહેલાણી પ્રવાસી’ જેવાં વધારે લાગે છે.

ચકલાં જમનાં પહેલાં, અને જમ્યા પછી પણ બોલે છે; અને બોલ્યા પછી પણ ચર્ચામાં હાજો લેવામાં સહાય નહીં, પણ ઉત્સાહ જ પ્રગટ કરે છે !

ચકલાં રાત્રે પ્રવચન કરતાં નથી, પણ બીજા દિવસના પ્રવચન માટે શાંત ચિંતન કરે છે. તેઓ ચન્દ્ર સાક્ષીએ ચિંતન કરે છે અને સૂર્યસાક્ષીએ ભાષણ કરે છે.

ચકલાંના પ્રગટ ચિંતન વિશે માણસનું પ્રગટ ચિંતન આથી વધારે નહીં ચાલે. કેમ કે માણસ સારો વક્તા નથી, કેમ કે સારો ચિંતક પણ નથી !

એ દરય હું બૂલી નથી શખતો

સાનરમતી આશ્રમનો એક પ્રસંગ છે. ગરમીના દિવસો હતા તે બાજુ સાનરમતી આશ્રમથી નદીનું પાણી થોડું દૂર હતું. આથી સ્નાન કરવા જતી વખતે બાજુમાંથી જવું પડતું. નદીનો કેટલોક દિરસો એક બાજુ રહીને બરાબર નદીમાં બાજી જતો. પરંતુ કેટલીક માછલીઓ કૂદાકૂદ કરી કરતી. એવાં ઝીઝું પાણી નહોતું, થોડું અમરેણુ જ હતું. જેમ જેમ ગરમીના દિવસો આવ્યા તેમ તેમ પાણી સુકાવા માંડ્યું. હું રોજ એનું બરાબર ધ્યાન રાખતો. એક દિવસ મારા પ્યાનમાં આવ્યું કે જો હવે આથી આગળ એકાદ દિરસ પણ વધ્યો તો પાણી સાવ સુકાઈ જશે, અને માછલીઓ બાપડી શેકાઈ જશે. આથી મેં આમ તેમ થોડું જોદીને તે પાણીનો સંબંધ નદી સાથે જોડી દીધો. તે વખતે આ માછલીઓ જે ઉત્સાહ અને ઉમંગથી ત્યાં દોડી ગઈ તે દરય આજ દિન સુધી હું બૂલી શક્યો નથી એક દિવસ આ પાણી ખતમ થયાનું છે એનું લાન પેલી માછલીઓને ન હતું.

— વિનોબા

રાસ ગરમા, ત્રીજી એ ગુજરાતી સાહિત્યનો એક વિશિષ્ટ પ્રકાર છે એ ગુજરાતનું આજુ અને મહામુનુ ધન છે વસતમા જે દલકતી નથી તેકોયન નથી, જે ગરમે ધૂમી નથી તેગુજાનજુ નથી કવિ તામા હદ ગુજરાતી સાહિત્યને સરકુને આપ્યા દુહા, ચોપાઈ ચાતુષી અને ઘઝલ-સાહિત્યમાંથી મળ્યા બ્યારે રાસ અને ગરમા એ એનુ પોતાનુ સર્જન છે નવરાત્રી અને ચરદના ઉત્સવોમા ગુજરાતના ચહેરો અને ગામ ળ્યોની શેરીએ શેરી ગરમાઓથી ગાછ બેઠે છે કવિ નાનાનાતના શબ્દોમા કદીએ તો 'રાસ એને ગજ શતશુની સુવૈરોત્તમ કના વારપત્વના જમણુવારમા ગુજરે મૂહિયુની રાધયુ કના છે વિરિધ રત્નચદક રચવામા એની સામાગતકના છે પહેરવેશમા એની સનજી ૭। છે આછેરા અનકારમા એની સાે ધર્વ ભાવના છે પણ રાસમા એનો સકળ આત્મા છે'

રાસ આમ તો એક રીતે પદનો જ પ્રકાર છે પણ સામાન્ય ૫ અને આ પદના સંયોજનમા એક મોટો બે રકનો છે રાસમા સ્ત્રીઓના ઉપયોગ માટે હીચક્રમથી દોષ છે દષ્ટ નાટક અને શ્રાવ્ય નાટક વચ્ચે જેવો ભેદ હોય છે તેવો જ ભેદ રાસ અને સામાન્ય ૧૬ વચ્ચે છે રાસમા એ અભિનયકમ હોવો જોઈએ અને એના ભાવ અભિનય તારા મૂર્ત થવા જોઈએ જે આ વિશિષ્ટ રક્ષુ એમા ન હોય તો એ એક સામાન્ય ગીત જ બની રહે છે દવે આપણે રાસનુ મૂળ તપાસી એનો કમિક વિકાસ જોઈએ

ઉપનિષદકાળમા સમૃદ્ધત્વ યતના એક અમ તરીકે હતુ આવો ઉદ્દેશ્ય એનરેજ આત્મવ્યકમા મજે છે દારીએ માથે ઘડો મૂકી નૃત્ય કરતી કરતી ગીત માની યતની વેદી પામે જ્ઞાન અને દાષ વડે સાચગ સાથે તાલ આપતી જળ્ય કેવલાક પ્રસંગોમા એક નર્તકી નત્ય કરતી દો। ગીત ચાનુ દોષ અને ગેવક વાજુ દોષ તો વગેરેવાક એવા પણ પ્રસંગો મો ૩ જેમા નાચક અને નાચિકા બને

સાથે નૃત્ય કરતા દોષ ઉપરાત કેટલેક સ્થળે એક નાચક અને અનેક નાચિકાના સમૃદ્ધત્વનો ઉદ્દેશ્ય પણ બેવામા આવે છે કૃષ્ણુની રાસનીનાનુ સ્વરૂપ આવુ જ છે આગી માહિતી સિવાય એ સમૃદ્ધ-ત્વના પ્રકાર અને સ્વરૂપ વિશે આપણે વધુ કહી શકવાની સ્થિતિમા નથી ઈ સ પૂર્વે લગભગ ૧૧ી સદીમા થઈ ગયેના કવિ ભાસના 'બાઘચરિત્ર'મા પણ આવો ઉદ્દેશ્ય મો છે આમ ઈમુની પૂર્વેની કેટલીક સદીથી માડી ઈમુની ૧૨મી સદી સુધી આવો સમૃદ્ધ ત્વનો પ્રકાર પ્રચલિત હતો

૫૨મુ બારમી સદીમા થઈ ગયેના આચાર્ય હેમચંદ્રના સમયથી કેક કવિ નરસિંહ મહેતાના સમય સુધી આપણે એક વિશિષ્ટ કાવ્યપ્રકાર જન્મનો જોઈએ છીએ અને એને સ્પષ્ટ શબ્દોમા રાસ તરીકે ઓળખાવામા વારો નથી આ સાથે જ 'નવર્મના કવિઓએ તીર્થ કરાના ઉપદેશોને કેન્દ્રમા રાખી કા પો લખ્યા છે, અને એ બાને 'હંડુ નામ આપ્યુ છે ૫૨મુ એ બધાને અત્યારના રાસ શબ્દ સાથે સંબંધ નથી, કારણુ એમા શુઆર કે લામા વર્ણનો હોના નથી પ્રધાન હેતુ ઉપદેશ કે કથાનો હોવાથી એ કા પો ઉપદેશ-કા પો કે કથાગાતા જ છે

આ સમય પછી ફેરાર થના જ રહ્યા છે ગરમી, ત્રીજો કે રાસદો એ રાસસાહિત્યના જ અંગ છે ગરમીનુ સ્વરૂપ દૃષ્ટ, આશર સુરેષ દોષ છે અને પ્રધાનન શુઆરનો ભાવ રજ કરતી હોય છે મગ્નો લાગો અને વિશેષ ધાર્મિક કે કથાનો ભાવ રજ કરે છે એને એનુ સ્વરૂપ ગરીમ જેનુ મુકમાર સુરેષ તાવાનુ દોષ છે

આ તો નરસિંહના પૂર્વના સમયની વાન થઈ પણ અધ્યક્ષાગીન સમય ઉપર આતના ગુજરાતી સાદિ તમા જ આદિ કવિ ગગાયો છેતે નરસિંહ મહેતાએ ૫૩૧-૫૬૦ સમૃદ્ધત્વને માટે ઉપયોગી થઈ પડે

એવાં પદો આપ્યા છે. 'શસસહસ્રપદો' 'હીડાળાના પદો' વગેરે સંગ્રહોમાં આવાં હોવામાં પદો આવે છે વળી એના પદોના કેટલાક અંતરોએ પણ ગરબીની સાખીનો ખ્યાલ આપે છે પ્રેમલક્ષ્મી ભક્તિમાં મસ્ત કવિએ રાધાકૃષ્ણનો શણગાર ગાયો છે અને એ બધા પદોમાં ભારતી સુકુમારતા, શુદ્ધતા લાલિત્ય અને રાગની મધુરતા અનુભવાય છે.

'વહાલા મારા જુદાવનને જોકે વિહિલા પધા રળે રે,' 'મિહસો માગે ને માધવ નાચે' 'કયા જાહે રે વેરણ રાન મળી' જેવા અનેક પદો આજે પણ આપણે સાંભળીએ છીએ

નરસિંહ પછી ગુજરાતની અન્ય કવિત્રી મીરાંએ પણ ગરબીઓ લખી છે. સીસહજ મર્વાદાને લીધે એનાં પદોમાં સખમ અને અર્થદા છે, છતાં લાગણીની ઉત્કટતા અને તીવ્રતા છે. નરસિંહ કરતાં પણ કેટલીકવાર વધારે ભણુતા અને રમણીયા એના પદો દાખવે છે 'હારે હોઈ માધવ થયો' 'મુખમાંની માયા લાગી રે મોહન ખ્યારા' 'મને લાગી કરારી પ્રેમની' એવી તો અનેક ગરબીઓ સ્ત્રીઓને કંઈક થઈ ગઈ છે

આ બધા પદો ગરબી તરીકે ઓળખાયા કયા રથી શરૂ થયા એ કહેવું મુશ્કેલ છે, છતાં ઈ.સ. ૧૭૦૦ની આસપાસ થઈ મયેલા ભાણુધસની ગરબી ઉપરથી સૂચન મળે છે. ભાણુદાસે એક ઠેકાણે 'ગજનન જાગી મારાડી ગુણુ ગરબી' કહી છે એટલે ગરબી શરૂ ઈ.સ. ૧૭૦૦ પહેલાં પ્રચલિત હોવાનો ઈર્ષ્ય

એક બાળુ જર્મિઅમ ગરબીઓનો વિકાસ થતો રહ્યો તો બીજી બાળુ શકિતપૂર્ણ તેમજ અત્યંત સ્વરૂપના ગરબા પણ આપ્યે જતા હતા કેટલાક ગરબીઓ આવી કૃતિઓ મળે છે 'માત્ર પાવાની પટાણી કે કાળી કાળા રે લોલ' એ તો આજે પણ ગવાય છે સામાન્ય રીતે શગર પ્રધાન ગરબીઓ સ્ત્રીઓ તેમજ દેવદેવીના ચરિત્રવાદા ગરબા પુરોગા ગાતા હોવાનો ઈર્ષ્ય

મધ્યકાલીન સાહિત્યનો અન્ય ગરબી-સ્વાધી તો દશરામ છે. એણે નરસિંહ, મીરાં જેમ શગરની

ગરબીઓ આપી છે એની ગરબીઓ એના દાખ, માધુર્ય અને કુમારને લીધે સ્ત્રીઓને ખૂબ પ્રિય થઈ પડી છે

'વજ્ર વહાણુ રે વૈકુઠ નહિ જાહે' કે 'સામ રમ સખીયે ન જાહે', 'માનીતી છે તુ મોહન તણી' જેવી એની ગરબીઓ ગુજરાતી સાહિત્યનો ચિરંજીવ વારસો છે.

આમ કરતાં આપણે નર્મદના સમય ઉપર આવી પહોંચીએ છીએ કાન્તિનો અને સુધારાનો વટોળ વાતો દેખાય છે, એમાંથી ગુજરાત અને તેનું સાહિત્ય કેમ મુક્ત રહે કે કાવ્યના વિષય સાથે ગરબીનો વિષય પણ બદલાય છે નર્મદે 'સાળની શોભ તો રણિયામણી છ રે' કહી પ્રકૃતિ-સો-દર્શન ગાય છે તો બીજી બાળુ નવલરામ 'જકરી બાઈના મેટાંની ભલ કાઠી જાણતીનિરેધક ગરબી ગાય છે પણ આ જ સમયે કવિ દનપતરામ હજી મે મધ્યકાલીન પ્રજાલોક સાચવી રાખે છે

'કારતક માસે અમાળા કહે છે કથને કિમોળા વા વાયો રે હથકી તાઢનો પિયુ મૂએ પરદેશ જવાની વાત જો એ માસે નવ જઈએ રે પિયુ પરદેશમાં'

જેવી ગરબીઓ મળે છે દાખ અને વિષયમાં તથા નિરૂપણમાં મધ્યકાલીન વાતાવરણ અનુભવાય છે

ત્યાર પછી પંડિત યુગના પાણિય અને વિદ્વાના બોમ હેડળ ગરબી અને રાસનું જરણુ સુધાર્મી બન્યું છે, પરંતુ એ અસર ક્ષણિક રહે છે અને કવિ નાનાં લાલથી આજોય રાસપુગ શરૂ થાય છે. કવિશી રાસના પિતા છે એ અર્વાચીન રાસસાહિત્યના સફળ રસિકો પ્રકાશના સૂર્ય છે એમણે દામપત્નના ઉદાત ભાવો ગાવા છે મિનન અને વિરહ, આશા અને હિમમ જેવી પ્રાકૃત લાગણીથી માંડી યોગીની મરત સમાધિ સુધી સર્વ કાવના એ ગાય છે. એમના 'રૂપના રાનલડી મા કે 'અદ્વૈતે અમૂન મોકલ્યા હો: પદ્મ' કે હથકે હાથે તે મહીમ વડોવજો' જેવી ગરબીઓએ ગુજરાતની સ્ત્રીઓને તો શુ પણ પુરુષોને પણ મુગ્ધ

કર્તા છે કાઠિયાવાડના રહીને લોકગીતોનું આકાશપાન કર્યાથી એમના રાસોના ઢાળમાં વૈવિધ્ય આવ્યું છે એમના રાસથી ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્યની સાકારી સરિતા સલિનસ પન્ના બની ગઈ છે

કવિશ્રીની અસર ત્યાર પછી ઘણા કવિઓ પર થાય છે લલિતજી ખમ્બરદાર કેશવ હ શેઠ, ત્રિભુવન બાસ વગેરે કવિઓએ પણ રાસ લખ્યા છે પણ આ સૌમાં ખ્યાન ખેએ છે બોગત્કર એમણે આપણા ઘર-જીવન અને કુટુંબ જીવનના રાસ લખ્યા છે પુત્રીને સાસરે વિદાય દેતી માતાના હૃદયની ચથા ભાષને માટે અમતી બહેન, ભાઈને બાઈ આનંદની નજીબના ઉપકથનથી એમનું રાસ સાહિત્ય બહુ પડ્યું છે શ્રોતસ્વિની 'રાસનાર ગિણી' વગેરે મૂલ્યવાન આવા ઘણા રાસ છે

કવિ મેઘાણીએ પણ લોકગીતોનો સંગ્રહ કર્યો છે 'રઠિયાળી રાન' 'વેણીના ફૂન' મા લોકગીતોનું સંપાદન

દન બેઠે શકાય છે 'યુગવદના'માં એમના મૌલિક રાસો પણ જોવાય છે 'બેટથે જૂને છે તલવાર જેવા ગીતા ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે એમના ગીતોની હલક કાડુ વધને તાદશરૂપ ચીતરવાની કલાથી જનહૃદયમાં એમણે સ્થાન ગ્રામ કયું છે

૧૮૩૫ના અગેષતાના ઝાઝાવાતમાં વળી રાસનું વહેણ અટવાતું દેખાય છે, છતાં છૂગાછવાયા રાસ લખાયે જતા હતા. અર્વાચીન રાસસાહિત્ય ઉપર નજર ફેરવી જતાં આપણને ૨૫૪ વિકૃતિ પેસતી જણાશે નાનક-સિનેમાના ગાથોના રાહનું અનુકરણ, નાટકીય હાવભાવ, પહેરવેશની કૃત્રિમતા અને વધારે પડતી ચચળતા - એ રાસની અસન ઝમકને ઝાખી પાડી દીધી છે રાસ અને નૃત્ય વચ્ચેનો ભેદ પણ ખૂનાઇ જતો લાગે છે એવા સમયમાં પણ શ્રી મુ દરમનેા રગરગ વાદળિયા કે શ્રી ઉમાસ કરનેા - 'ભોમિયા વિના મારે ભખવા તા ડગરા જેવા શુદ્ધ રાસો મગે છે

*

જ્ઞાનેશ્વર અને સ્ત્રી

કહેવાય છે કે સ્ત્રીઓએ પતિદેવને પગને પગને ચાતુ જોઇએ જ્ઞાનેશ્વરીમાં એક વાક્ય આવે છે "પતિચીયા મતા અનુસરેની પતિવ્રતા" પતિના મતને અનુસરનારી સ્ત્રી પતિવ્રતા છે તેમાં તેનું કલ્યાણ છે જ્યારેથી મે આ વાચ્ય ત્યારથી હું શોધતો જ રહ્યો કે જ્ઞાનેશ્વરને તે આ શુ સ્વચ્છ પણ જ્યારે રાજવાડેની જ્ઞાનેશ્વરીની સરોધિન આશ્રિત મારા હાથમાં આવી જેમાં અસનના પાંદ બેઠે બનાવવામાં આવ્યા છે તેમાં મે વાચ્ય તો આવું નીકળ્યું પતિચીયા મતા અનુસરેની પતિવ્રતા" પતિના મતને આચર્ય વધાવનારી સ્ત્રી પતિવ્રતા છે, પણ સમાજને માનદેવનું આ વિચરણ ડુમ્મું નહિ હોય એમના માટે એણે મતાને બદલે મના કરી મેલ્યું આ પરથી આપણને ખ્યાન આવે છે કે સાહિત્યમાં કેના બધા અવાચાર થયા છે એ આખી કહાણી ઘણી જ હૃદયભેદક અને રોમાંચક છે

—વિનોબા

પંડિત મદનમોહન માલવીયાજી અને મહાત્મા ગાંધી વચ્ચે કેટલો સ્નેહ હતો તેની એક ખૂબ સુંદર વાત છે સન ૧૮૪૬ની વાત છે સિમના જતા પહેલાં ગાંધીજી દિલ્હીમાં ૮૫ વર્ષના ૨૬ માનવીયાજી પાસે વિદાય લેવા ગયા સરહદના ગાંધી બાદશાહ અમુલ્યગદારખાન તેમની સાથે હતા સોમવાર હતો એટલે ગાંધીજી માટે એ મોનવાર હતો વાનગીતના જવાબે એ લખીને આપી રહ્યા હતા માનવીયાજી પોતાની પથારીમાં તકિયોને ઝડીને બેઠા હતા ગાંધીજીએ પૂછ્યું 'ફેમિને' મિશન અને કારોબારી સમિતિના સભ્યો તો સિમલા જઈ રહ્યા છે તમે અહીં રહીને શું કરશો?' માલવીયાજીએ જવાબ આપ્યો 'કશી પાછો ફરીશ' આથી ગાંધીજીને થોડી યાતિ થઈ એમને ૨૨ હતો કે કદાચ ઉત્સાહમાં આવી જઈ માનવીયાજી સિમના જવાની છદ્દ ને તેમના અવરજ્યા ધણી થઈ હતી ને તમિયન પણ સારી રહેતી નહોતી, તે હતા પૂરેપૂરા ચેતનાવાળા

એમની આ ચેતના પર આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરતા ગાંધીજીએ પૂછ્યું 'તમે આ બધી ચિંતા હવે ક્યારે છોડશો?'

માનવીયાજીએ વિનોદભરી આગે ઉત્તર આપ્યો, 'ચિંતા બધારે મને છોડશે ત્યારે'

ગાંધીજીએ લખીને પૂછ્યું 'તો મારા જેવા જુવાન માટે કંઈ બાકી નહીં રાખો? આનાથી તો હું છું તેથી પણ વધારે જુવાન થઈ જઈશ

'આ જુવાન તો હજી ધણી દિવસ સુધી જુવાન રહેવાનો છે' માલવીયાજીએ બહુ ધીમા અવાજે પ્રેમભરી દૃષ્ટિએ કહ્યું

પણ ગાંધીજી ક્યા એમ હારી જાય તેમ હતા? નેમતે માનવીયાજીને કહ્યું 'તમે મારા ઉપર જે ભાર નાખ્યા છવ્વતા હો તે હવે નાખો પણ તમે હવે બધી ચિંતા છોડો ને તમારી સંજિત મને આપો'

'નામજપથી વધારે બીજી કોઈ સંજિત નથી'

માનવીયાજીએ ઉત્તર આપ્યો

'નામજપ તો નિરતર ચાલ્યા જ કરે છે,

પણ તમારા જેવું જ્ઞાન ક્યાથી લાવું? આ યુગામન નથી કરતો, પણ મારી પાસે આવે જ ભાગવત ને મહાભારતનું જ્ઞાન નથી'

'પણ તમારી પાસે રામનામ તો ને? એ બધા જ્ઞાનનો નિચોડ છે'

'નિચોડ છે એ તો હું જાણુ છું, પણ છતાં તમારા જ્ઞાનની અને ઈર્ષ્યા થાય છે ઠીક, હવે તમારે સ્વસ્થ બનવું પડશે તમારું બધું જ્ઞાન હવે એ માટે વાપરો'

'હું' સારો યર્ષ જઈશ' માલવીયાજીએ કહ્યું અહીં માલવીયાજીના પુત્ર રાધાકાંતજીએ ગાંધીજીને કહ્યું કે, 'વનરપતિ ઘી સળધી આપે 'હરિજન'માં જે લેખ લખ્યો હતો એ મેં પિતાજીને વચાવ્યો હતો એમને એ બહુ ગમ્યો હતો

તરત જ માલવીયાજી બેની જાણ, 'આ વનરપતિ ઘી બહુ ભય કર વરતુ છે એક બાજુ વનરપતિના ફેલાવો યર્ષ રહ્યો છે ને બીજી બાજુ ગાયોની કતલ થઈ રહી છે આ બંનેની વચ્ચે લોકોના જીવ બની દોરી કપાલી જાય છે જાણે કે જાણીયુજીને આ યર્ષ રજુ છે ચાપના દૂધ સળધી તમે જે કંઈ કહ્યું છે તેથી હું બહુ પ્રસન્ન છું'

ગાંધીજીએ કહ્યું 'એ તો કરતો રહીશ, પણ એમાં મને વેપારીઓની મદદ જોઈએ એમ થાય તો જ આ ચોળના બરોડર આગાધપે ઠીક હવે રજા લઉં'

ગાંધીજીએ નખરકાર ક્યાં અને માનવીયાજીએ હસીને વિદાય આપતા બહુ ધીમા અવાજે નીચેનું ભજન માયું

'અપનેકો નહી મૂલ
જહ રહીએ મહ રહીએ,
જ્યો ગુલાબકો ફૂલ'

પણ આજે તો ગાંધીજી નથી ને માલવીયાજી પણ નથી આજે તો આત્મની આ પંડિત વાર વાર સ્મરણમાં આવે છે

નૌનનમે જે સદા રહેતે, તિનદ્રી,
અબ કાન કહાની સુન્યો ઠરે

નાવ પાણી ઉપર તરે છે, પણ નાવમાં પાણી ન ધૂસી જાય એની સાવધાની રાખવી પડે છે. જો નાના પાણી ભરાઈ જાય તો નાવ ડૂબી જાય છે. એવી જ અવસ્થા સસારમાં રહેલા મનુષ્યની હોય છે. જો જો મનુષ્ય પોતાના અનરણ્ય ઉપર લેખન આવેલું થવા દેવાનું નથી, અથવા પોતાના મનરૂપી નૌકામાં સસારના આકર્ષણો વા આસક્તિઓથી જળ ધૂસવા દેવાનું નથી. જો સસારની આસક્તિઓ તેના મનમાં ધૂસી તો એ માણસ સસારરૂપી સમુદ્ર ઉપર તરી ન શકતાં તેમાં ડૂબી જશે.

આપણે ગૃહસ્થનું સાંસારિક જીવનભરે વિનાવીએ, ગૃહસ્થધર્મનું, એનાં કર્તવ્યોનું પાલન ભરે કરીએ. પરંતુ સાત એ વાનનું ધ્યાન રાખીએ કે સસારની આસક્તિઓ આપણી ચિત્તનીકામાં કાણુ પાડીને તેમાં પેડી તો જતી નથી ને? અથવા સસારનાં આકર્ષણોમાં આપણુ મન બધાઈ તો જતું નથી ને? ત્યારે આપણે ધરમાર, કામધર્મો ઇલા વ્યાપાર-વ્યવહારના કામમાં જોડાઈએ ત્યારે આ જાનની સંવધાની રાખીને જ એ કામો કરીએ. આ જાનની સંવધાની રહેવી એ પણ એક રીતે ભગવાનનું રમરણ જ છે.

આપણે પોતાની શૈક્ષણિક સત્તાવને પોતાનું દૂધ ધરાડાવે છે, એને પ્રેમથી પાત્રે-પેડે છે. જાણે એમ જ લાગે છે કે એ માણસ એનું જ છે. પરંતુ ખરી રીતે તો એ આપણે પોતાનાં કર્તવ્ય જ ભજવે છે. એને સતન લાન રહે કે એ આ માણસ માડું નથી અને ત્યારે એ મોટું યશો ત્યારે મારી સાથે એનો કોઈ સંબંધ નહીં રહે. કેવળ ધરાડાવનાનો જ સંબંધ આત્મી સાથે મારો છે. સાચા અનાસક્ત ગૃહસ્થાશ્રમીની પણ પાતાના કુટુંબ પ્રત્યે આવી જ લાવના રહેવી જોઈએ.

ત્યારે કોઈ નોકર બાઈ પોતાના માલિકના ઘર નિરે કંઈક કહે છે, ત્યારે ‘અમારું ઘર એમ

કહીને તેનો ઉદ્દેશ કરે છે ત્યારે એના મનમાં એ ઘર નિરે કેવો ભાવ હોય છે? ખરી રીતે તેનું પોતાનું ઘર તો મામડામાં હોય છે અને તે તો કુખ નોકરી કરવા જ સહેજમાં આવી હોય. તે પોતાના માલિકના ઘરને ‘પોતાનું ઘર’ કહે છે. માલિકના મુખ્યાને ખોળામાં ને છે ધર ને છે રમાડે છે, અને કહે છે ‘મારો ખ્યારો લાલ ખૂન ડાલ્યો છે’ આ રીતે એ શરમાથી પ્રેમ વરસાવે છે. પરંતુ આ બધું કહેવા છતાં તે ભુલતી નથી કે એનો લાન તો એની માલિકશ્રુતિ બેઠો છે. પોત નો નથી અને પોતાનું બાળક તો પોતાના મામમાં પોતાની માની પાસે છે. આ જ પ્રમાણે ગૃહસ્થોએ પણ પોતાના ગૃહસ્થવહારનાં કર્તવ્યો આ નોકરી કરનારી બાળના જેવી જ અનાસક્ત લાવનાથી, કર્તવ્યના નિર્વહરે કરવા જોઈએ.

ગૃહસ્થાશ્રમીએ સમજી રાખવું જોઈએ કે પોતાનું ઘર એ તો ભગવાનનું ઘર છે. ભગવાન પોતાનો મનિક અથવા શેક છે. તેના ઘરમાં પોતાને કન્યા બાળવતાર નોકરની જેમ નિર્મમ, અનાસક્ત લાવથી રહીને ફરજેનું પાલન કરના જીવન વિનાશવાનું છે. જો આ ભાવના મનમાં બિતગી અછ તો પછી એ જીવન વ્યવહારમાં પણ વણાઈ જશે. જે લોકો ગૃહસ્થજીવન નિભાવના હેરા છતાં અનાસક્તિની સાવધાનીથી યુક્ત છે. અથવા ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્નશીલ છે તેઓ કિંતામાં રહીને બહારના શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરી રહેલા સૈનિકો જેવા છે. પરંતુ જે લોકો સસારની સાથેને સંબંધ ટોળીને ભગવાનને મેળવવા માટે ભગ્ને છે, તેઓ ત્રિજાની બહાર નીકળીને શત્રુઓની સાથે યુદ્ધનાગ સૈનિકો જેવા છે અને જો કે પોતાઓ તો જ જ પરંતુ કોટની અદર રહીને લવામાં કંઈક પણ લાલ છે. આ સવામીની છે એથી સસારના ન કરીને એ રીતે અનાસક્તિ સાવધાન-હેરામાં કોઈ દોષ નથી.

જેમ સૈનિકો લડાઈમાં જતા પહેલાં નિશાન

તાકવાનો અભ્યાસ કરે છે, તેવી જ રીતે કૌટુંબિક જીવન પણ ત્યાં અથવા અનાસક્તિનો અભ્યાસ કરવાની શ્રમિકા છે પરિનાર થા કુટુંબમાં રહેવાનો લાભ એ કે તેમાં એ જીવનના બધા અનુભવોનો લાભ મેળે છે એ અનુભવોની સાથે ત્યાં અથવા અનાસક્તિની ભાવના દૃઢ કરવાની તક ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેતી છે આથી કુટુંબને અનાસક્તિભાવ કેળવવા મારેતી એક વ્યાયામશાળા સમજવી જોઈએ વ્યાયામ શાળામાં જેમ શરીરને દૃઢ કરવાના સાધનો સમગ્ર હોય છે, તેમ કૌટુંબિક જીવનના બ્યવહારોને અનાસક્તિ કેળવવાની તાલીમ થા સાધનોરૂપે બનાવીને ચાલવું જોઈએ આ રીતે કૌટુંબિક જીવનના પર્કમાં રહેવાથી મનને શુદ્ધ અને બળવાન બનાવી શકાય છે

જે શતાના પિતા અથવા પત્નીની સાથે કળિયો કરીને ઘરસસારનો ત્યાગ કરે છે તે સન્યાસી નથી એ તો ' સ્ત્રી મરી ગઈ અને સપતિ નાશ

પામી એથી મુંઝ મુંઝાવીને થયેલા સન્યાસી ' (રાંદ મૂકે ઘરસપ્ત નાલી મુદ મુદાય મયે ઇન્ધાસી) જેવું છે અને આવો સન્યાસ વધારે દિવસ ટકી પણ ચકતો નથી આ માણસ બંધે સન્યાસીનો વેપ ધારણ કરી રહે, પણ એનું મન તો ફરી એ સસા રતી બાનતોમાં જ ઉત્કંઠિત થા લાલચુ બની રહે અને આમ તે ગૃહસ્થાશ્રમ અને સન્યાસ ઉભયબ્રમ્હ, બને તરફથી પતિત બને છે

જે માણસ સાંસારિક કાર્યોને ભગવાનનાં કાર્યો સમજીને નિઠાપૂર્વક કરતા રહે અને મનથી તેમાં અનસક્ત રહે છે, તે માણસ સસારી હોવા છતાં ત્યાગનો સાચો લાભ પ્રાપ્ત કરે છે તે બધાં કાર્યોને ભગવાનની પૂજારૂપ સમજીને કરે છે અને શુદ્ધ અત કરણથી તેમાં નિર્વેપ લાભે રહે છે આવા વેદાંકોને જ છેવટે એવો અનુભવ થાય કે આ સસારમાં જે કંઈ છે, તે બધું ભગવાનનું જ સ્વપાત્ર છે

*

દષ્ટિ બદલાય તો કેવું સારું?

‘શુભાંગેના કાઠા ભણી ન વળવા દે નજરને ,
મને એની મીઠી સુરલી મહી જ દાટી દે ને !’

જીવનમાં એકલા સુખને યાદ રાખી શકીએ, દુખને વિસારી શકીએ અને દુખોને યાદ રાખીએ તો માત્ર એના અનુભવે મળેલા સિદ્ધાંત પૂરતા, તો એથી માણસનું સુખ અનેકગણું ન વધી જાય ?

બાળક જન્મે છે ત્યારે કેવું સુર લાગે છે ! કદનોલ કરતું એ જીવનને વધાવે છે એના મનમાં માત્ર યુનામી જીવનની જ કલ્પના છે, એની પછમ રહેલા કાટાનું એને જ્ઞાન નથી તેથી તેના મનમાં દુખ નથી, નિરાશા નથી આશા ને વેત્સાહ થી તે ભય બધું છે

તેની જ રીતે જીવનમાં અનેક સુખ ઝીલતા ઝીલતા અનેક દુખરૂપી કાટા લાગે છે એ કાટાને બૂની જઈ માત્ર એ યુનામને, એ સૌ દર્શને, જીવનમાંથી મેળે લેલા એ સુખમાનને યાદ કરી આપણી આશા અને ઉત્તેજને સજીવન રાખી શકીએ તો ?

તેમ જ બીજાના ગુણ જોઈ શકીએ અને તેમનામાં રહેના દોર પ્રત્યે આપણી નજર ન વળે, તોયે આપણે કેટલા વધારે સુખી થઈએ !

પણ કમનસીબે યુનામના સૌ દર્શથી માણેનો અનુભવ બૂની જવાય છે, પણ વાગેલા કાટાનું દુખ મીઠીબર વીસરાતું નથી હોયએ આપણા ઉપર કરેલા ઉપકાર બૂલી જવાય છે, પણ અપકાર બૂની ચકાના નથી એના ગુણને બૂની જઈએ છીએ પણ એના દોષો પહાડ જેવા બની જાય છે

એ દષ્ટિને બદલાય તો સમસ્ત જીવન કેવું સુખમય બની જાય !

વિશાળ એવો વડ હતો જાણે કે નાનો સરખો કપીર વડ ! એ વડની છાયા તળે માણસ પશુ પ ખી સર્વે કિર્તોન કરતા એ વડ તળે હમરો માણસો આરામ લઇ શકના એમ કહીએ તાપ ચાન્શે કે તે માણસ, પશુ પ ખી સર્વેનું આશ્રયસ્થાન હતું, કારણ કે એટલામા એ પાચ માઈનના ધેગવામા ગ્રાં પાનનું નામનિશાન ન હતું વ ની બને તરફ છુગ છવાયા ખાડા ટેકરા હતા એટલે ત્યા ખેતી ખનુ ઝોઝો યઈ શકતી ને ત્યાની જમીન પણ કસ ચિનાની હતી અને તેમાય વળી એ ત્રણ વરસથી મેઘરાગના સામણા-મનામણા ચાનના એટલે વળી પૂછવું જ રુ ?

એ વડની છાયામા ન્યા હમરો માનનીનો સમાવેશ થઇ શકે ત્યા અત્યારે એ જ જણુ જામા હતા એક હતા રામે. સુ નખો પાટી રામે નહિ ? પણ ખેતર-વાડી વડ વડના નો માલિક એ રામે હતા તેનો રગ જોના એમ જ લાગતુ હતુ કે તે અને અમાસની રાત્રી બને મરા જનમના બાઈબાઈને હશે ! તેના અગ ઉપર માત્ર એક જ ચોરણી હતી, પરંતુ ચોરણીમા તૂળ કપડ કપુ હશે તે કહેવુ મુશ્કેલ હતુ તે લામે અને પ છદ યુવાન હતા તેનુ શરીર મજ ખૂન અને કસાયેનુ હતુ બીજા હતા ટોપીવાળા ઇજ નેર સાહેબ એ રંગે નહી સ્યામ તેમજ બકુ ગોરા નહિ ! તેમનું શરીર મધ્યમ હતુ સાથેમે સુર મજલુ પેટ અને રેશમી છુશરમ પહેર્ના હતા

સાહેબ રામાને કઈક સમજાવી રહ્યા હતા 'જો રામા આ તારુ ખેતર વાડી અને વડવાંદાને કાઢી નાખવામા આવશે અને ત્યા મોટુ જગતર દેવે રેશન થશે કારણુ કે આ જમીનના કટકા સિવાય આટલામા કયાય સમતપ જમીન નથી તારી જમીન ના સરકાર તને પૂરેપૂરા નાણા આપી દેશે અને સાહેબ વાક્ય પૂરુ બોલી રહે ત્યા તા રામે બોલી જાડ્યો કે, મારુ ખતર વાડી અને ચાહે તો મારો જન પણ લઇ લો પણ મારા આ વડવાંદાને રહેવા

દશે એનો વિનાશ ! ના, ના, પુત્ર પિતાનો વિનાશ તેની સમક્ષ થતો હોય અને તે એડા એડા કેમ જોઇ શકે ? મારા દાદાનો વિનાશ હુ મારી સમક્ષ કહી નહિ થવા દઉં એના ખોગે હુ જાજ્યો છુ-અરે જનમો છુ એમ કહીશ તો પશુ ચાન્શે દા ! અને હુ જાણસ માયી છીએ મારા બચપણની યાદ-મસ્તી અને આનંદના દુ અને દાદા ભાગીદાર છીએ ' આનુ મોર્નિ રામે 'શસ લેવા યોજ્યો ત્યારે સાહેબ મોની જાડ્યા, 'અરે માડા, અત્યારે પચરસીય યોજના ચાલી રહી છે અને એ પૂરી ત્યારે થશે કે ત્યારે એક એક ભારતવાસી અને તેમાય પ્રમવાસી સપૂર્ણ સાથ આપે ત્યારે આ ગામડા નદનવન બની જશે ગામડે ગામડે દીપમાગાઓ પ્રમટી જાડશે અને દરેક ગામડે રેંચો, રેનગાડી, તાર-ટપાલ, સિનેમા અને જ્ઞાન વિજ્ઞાનના આધુનિક સાધનો આવશે તમારા અદાન અને વહેંચના અધકારને મિગનવા જ્ઞાનસ્પી દીપકો આવશે અને નર ઉબોગ, કળા કારીગરીના કરખાના સ્થાપવામા આવતા અને ગામડા જેમ મોરલીથી સપાં ડાલી જાક તેમ ગામડ, ગામડુ મરીને આનાદ શહેર બની ડાલી જાડશે અને ગામડાઓ ઉત્તતિના શિખરે જઈ પિતાજયે

ત્યા રામાનું જ્ઞાન થયેનુ ચિત્ત ફરી જાકગી ડાક્યુ અને તે બોલી જાડ્યો કે, મારે ઉત્તતિના શિખરે નથી બેસવુ મારે તો મારા દાદાના ખોળામા-એની છાયામા બેસીને હૃદયનો અનંદ ભૂટવો છે મારે માટે એ કુનિયાનુ ઉત્તમમા ઉત્તમ શિખર છે, મારે મન એ સર્વે છે મારુ જીવન મારુ મૃત્યુ એ સર્વ મારા દાદામા સમાઈ જાય છે ' આટલુ બોલી રામે શકત રહ્યો

સાહેમે કહ્યુ, જો રામ અહી રેશન ખનશે દવાખાનુ પણ થશે અને સાથે સાથે પાવર હાઉસ પણ થશે અને તેના મારફત ગામડે ગામડે વિજળી પહોંચતી ફરી શકશે મક્ત અને ફરજિયાત શિક્ષણ પણ

દાખન કરી શકારો અને સરકાર તમને લોકોને સુધારવા ધણા પ્રયત્નો કરશે માટે રામા તારા હિત માટે નહિ પણ સર્વેના હિત માટે અને પચવર્ષીય યોજના સફળ બનાવવા તમારા લોકોએ ખબે ખમા મિલાવીને કામ કરવું જોઈએ અને સર્વજ્ઞ સાથે આપવો જોઈએ બલિદાન વિના સિદ્ધિ ન સંભવે અને તમારા સહકાર વિના પચવર્ષીય યોજના પૂરી પણ ન થાય

તરન જ રામાએ કહ્યું ‘કોની પચવર્ષીય યોજના? સરકારની, પ્રધાનોની મૂઠીઘરોની કે આ ઉંચાડે માથે, હથડે પગે અને ઉંઘાડે ડીને ફરતા ગરીબોની? ના, ના, એ પચવર્ષીય યોજના તો મહેલો, મા રહેના, મોરોમા ફરતા અખન ચમન-મોજશોખમા રાયતા એ મૂઠી ારો માટે છે એ લોકો પચવર્ષીય યોજનાઓના ઝોડા હેઠળ ગરીબોના પૈસા નહિ પણ લોહી પણ ચૂસી રહ્યા છે

અમારા જીવનમા આનંદ ઉત્સાહ ઉત્સાહ અને મોજશોખનું સ્વપ્નેય નામ નથી પરંતુ મારા દાદાને જોઈએ છીએ અને એની છાયા તમે રિસામો લાઈએ છીએ ત્યારે અનેક રાહગીરોના અતરમા આનંદની છાયા પ્રગટી જાહે છે ટૈયુ નાની જાંઠ છે અને મન પ્રકુલિન બની જાય છે અને સ્વર્ગથીય અનેરો આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે એવા અમારા અનેકના દાદાનો વિનાશ મારાથી કેમ સાખી શકાય?

‘અહીં મોડું રેશન થાય અમારા ગામની મહત્તા વડે એ બધું મારે ન જાઈએ એ કેરેશનની સ્થાપના તમે ખીજી કેંઈ જગ્યાએ કરો પરંતુ આ ગરીબના ખેતરમા કરી અમારા દાદાથી તમે અનન્ય કરો એટલું બોલના જ રામો રહી પડશે અને સાહેબના પગમા પડી ગયો અને મોઢો સાહેબ મા-બાપ દુ: તમારે બોલે માડું જીવન અપૂર્ણ કરું છું તમે માડું સર્વસ્વ લઈ લો પરંતુ મારા દાદાનો વિનાશ કેમેય કરીને અડકાવો એમ બોલી રામો શત થયો

સાહેબે રામાને આશ્વાસન આપના કવું કે રામા આમા માડું તો ચારે તોમ નથી હું પણ આખર એક માનદી અને તે પણ પ્રમેદાર મોકર છું અને આ

સ્થળ સિવાય ખીજે રેશન નાખવા કયા બેસે? ખીજે નાખે તો ધણે ખર્ચ થઈ જાય અને આજુબાજુના ગામગરામોએ પણ અમનવડતા પડે અરે ગા ૧, તારે તો હજારો માનવીના સુખ ખાતર દુ:ખ વેકરાનું છે, તેમા ચર્ચ શું ગયું? આન બોર થયાને થોડી વાર છે ખાદ્ય લે, જીવનમા બનનાર બનાવને રોડી શકવાનો મિથ્યા પ્રયાસ માનવીએ કરવા પ્રયત્ન જ ન કરવો જોઈએ કારણ કે તેને કોઈ રોડી શકનાર નથી’ એમ લવિષ્વવાણી ઉગ્યારી સાહેબે મૂં પડી તરફ પ્રયાણ કર્યું અને રામાએ પણ સાહનું અનુકરણ કર્યું

ઉનાગા અને તેમાય વૈશાખનો બપોર હતો સુષ્ટિવ કોપાલમાન ચર્ધ પોતાનો મુસ્સો ધરતીમાતા ઉપર લોકો અને પશુ પખીઓ ઉપર વરસાદી રહ્યા હતા રીમખા નિઃસ્વસ્ત જવાઈ ગઈ હતી, કારણ કે સાતી છૂટી ગયા હતા

ધરતીમાતા તારની પેઠ સખન તપી રહ્યા હતા એવે સમયે એક ખેડૂત સ્ત્રી તથા તેનો નાનકડો પાચ સાત વર્ષનો પુત્ર પોતાના પિતાને લાત પહોચાડના જઈ રહ્યા હતા બાળક ઉંચાડે માથે ઉંઘાડે ડીને અને ઉંઘાડે પગે હતો ફક્ત તેના શરીર ઉપર એક જ ચૂકો ફાલ લૂલ પહેરી હતી તે હસતુ રમતુ નાચતુ-કૂદતુ પોતાના પિતાને મગવાના ઉમંગમા ધરતી માતાનો અને સુખ દેવનો આત્માચાર સફળ કરતુ પોતાની માતાને નિન નવા પ્રશ્નો પૂછતુ ચાલ્યું જતુ હતુ

ટે મા આ બો આજે આપની બધી કેમ તપી રહી છે? તારે તેની મા હરણે વિચિત્ર સના લનો જવાબ સરિખ વંતે કહેતી કે ‘મેગ એ ધરતી માતાને પણ માનુસની પેઠે તાર આ થો છે’

ત્યા વગી બાળક પૂછતુ ‘પણ મા, તને તાર આવે છે ત્યારે તેના લીપે પગને કળતર મોટુ થાતુ પણ આ તો મારો પગ અને શરીર બને તપી રહ્યા છે પણ મા આને લોકો ધરતીમાતા શા માટે કહે છે? માતા તો તેને કહેવાય કે જો ખુદ દુ:ખ સહન કરી, પોતાના પુત્રને સુખ અપે, પણ મા મા, આ ધરતીમાતા તો તપી રહે છે અને બાળો પણ રહી છે

થોડીક ફાંચુના મૌન બાદ વળી બાળક બોલી
ઊઠ્યું, 'તે મા, માણુમે પગમા જેવા શા માટે પહેરે
છે ? પેનો મુખોનો છોકરો મળેનો કહેતો હતો કે
જોડા પહેરવાથી પગ ના બગે પણ મા, મા, મારા તારા
અને બીજા અનેકના પગમા જોડા કેમ નથી દોતા ?

ત્યારે માની આખમા આમુની રેલ બિરહાદ
જવા છતા હસતા હસતા જવાન દેતી 'મેગ, પૈસા
હોય તો જોડા તો શું નહુ પણ મને પણ આમુની
સાન માણુમેના પાપે કહો કે કુ રતનો ન્યાય ' મેવ
રાજ રૂઠ્યા છે તેથી ખૂટોળી સ્થિતિ નમળી છે '
માગે પ્રશ્ન કર્યો, 'તો શું શાનુકારો ખેંચ નથી ?
ત્યારે તેની મા મૌન જ રહી 'પણ હે મા, તુ તો
કહે છે ને કે આપણે કદી જુડુ બોનલુ નહિ નારી
કરવી નહિ કોઈનું ખૂડુ કરવું નહિ એ પ્રમાણે
આપણે નીતિની ધાર ઉપન ચાલીએ છીએ જા આપણ
વાડી-ખેતરમા વરસાદ કેમ નથી વરસતો ? એકના પાપે
ક'ઇ બધાને થોડા મારી નખાય છે ? હે મા ! આ
તે કેવો ભગવાન છે ? મા, જો તુ ભગવાન હોઈ ને
તો પાપીના ખેતરમા ન વરસાડુ અને સારા માણુમેના
ખેતરમા વરસાડુ જોઈ પાપીઓ પોતાની બૂન સમજી
પ્રાયશ્ચિત કરે અને તે લોશ મુધરી જાય ' અને
પોતાનું ખેતર આનતા બનેનો વાર્તાલાપ અમુકી
પર્યો બાળક ઉમંગથી તેના પિતાને બેટી પ-સુ
અને ત્રણે પોતાના ખેતરથી રામાની વાડીએ દાદાના
ખેત્રે મેગી ખાવા માટે ગયા, જ્યાં આસપાસના ખેત
રોના ખેડૂતો બપોરના સમયે ખાવા આનતા, આગમ
કરતા અને મે થડી મુખડુ બની તેમજ આનદની
વાતો કરી પુન કામે વળગી જતા

સરજ આયથી રલો હતો ત્યાંનુ દસ્ય ખર
ખર મુદર હતું ' સધ્યા વખતની નાનિયાએ ચેતરક
રગનું પ્રદર્શન કરી, પૃષ્ઠીને સોદામ પુ જનારી દીધી
હતી એવે સમયે દૂરથી વૃજના ગોટેંગોન ઉડાગી
એક બસ આવી રહી હતી ! જાણે કે મોટું સૈન્ય
આવી રહ્યું ન હોય તેવો ભાસ થતો હતો જસ રામાની
વાડીએ આવી અટકી મામડાના લોકો આજુબાજુના
ખેતરોમાંથી આવી રોમે મળ્યા તે બસમાંથી કેલાક
મજૂરો તથા વડા ઇન્જનેર સાટેન બહાર નીકળ્યા
રામાએ ઉખેડી સાહેબનું સવામથી સ્વાગત કર્યું.

મોગ સાટેને ગમાને સમજાવ્યો, આશ્વાસન
આપ્યું અને તેના હાથમાં બડન ચૂકડું ત્યારે રામે
મોતી ઠોકરો બ્યા, સાટેન, ધત્તી તો ગરીબ, તવ-
જર સર્વેની માના કરેલા માતાના વેચાણના પૈસા
કેમ નર્મ શકાય ? માનાને વેચનાર પુત્ર કયા ભવે છૂટે ?
તુ મારી જમીન સમગ્રને મક્કન આપી દઉ છુ
જા સાટેન, બી સડે તો હજી તમારે પગે પડીને
કુ છુ કે 'મા માન, આ માગ મા દાને બચાવો
તનો વિનાન તુ જીવના તો નહિ જ નેઈ શકુ
તેના વગર તુ એક પગ પણ જીવી શકીશ નહીં '

મોગ સાટેને કહ્યું, 'રામા, સન્નેગરશાન એ
ખડુ અચ્ચ છે નહિ તો અમે તને ટેશન થા મા
કરીએ ? અને ને આ પૈસા, તુ બક્ષાસ સમજીને લઈ
ને, વેચાણ પે નહિ અને જો આ ટેશનનું નામ
'રામપુર' ગણવામા આનશે હવેનું નહિ પરતુ લાખો
લોકોના આશિષ તને મળશે અને તુ, તારા દાદા અને
આ ખેતર બચાવ લોકોના લિખા રુચિના ચિન્હ
તરીકે જા ! જો આનું મોતી સાટેને પરાણે
રામાના હાથમા નોટાનું બડન મેરતી દીધુ અને સૌ
પોતપોતાના નિવાસ સ્થાને ખિન હ થે ચાલ્યા ગયા

સુરોદય થયો, સૌ પોતપોતાના કામે લાગી
મયા મજૂરો પણ આ તારો કરીને પોતાના સાધનો
લઈને વડા દાને માવવા માટે બહાર નીકળ્યા મોટા
સાહેમે રામાને ખૂબ પાડીને બહાર આવવા માટે બોલા
વ્યો, પરતુ ચૂપચાપથી કંઈ જવાન મળ્યા નહીં
એટલે સાહેમે એક મજૂરને મોતાના લાવવા કહ્યું,
પરતુ મજૂરે અંદર જતા જ તેણે નોટાના બડનની
જગ્યાએ તે બડનની રાખ જોઈ વગી ત્યા રામે ન
હતા સાહેબના કહેવાથી મજૂરોએ વડા દાની એક
પગી એક લાગી કાપવાની શરૂઆત કરી

કડાડમ્મ કરતી પેનીડગવૃદ્ધી તેના અવાજ
સાથે જલ પરથી એક બીજે ધનકારો સંભળાયો અને
જેણે તો એ હતી રામાની લાસ ! અને થોડીવાર પછી
એકએક આકાશમા વાદળા ચડી આન્યા અને હશ્વરે
પોતાના આમુથી રામાને તથા તેના વડાદાને અજની
આપી અને એ અજનીશી 'ઇશ્વરના આમુ' થી
બધાના દિવમા ઉદાસીનતા છવાઈ મઈ —સવિતા

સમાજમાં જુદી જુદી પાયરી ઉપર કામ કરતા થયું।પર માણુમેને તેમના કામ સજી પૂછ્યું તો તેઓ પણ એ જ જવાબ આપશે કે તેમનું અત્યારનું કામ તેમને ગમતુ નથી કંઈક સજી નાત્મક કામ કરવાની પોતાની રુચિ છે

વાત તો સાન્વી છે કે પોતાને મજાન કામ ને પોતાની રુચિને નુચકૂળ ન હોય, તો તે છોડીને માણુમે પોતાને ગમતુ કામ મેળવવા કોશિસ કરવી ઘટે મન પસંદ કામથી માણુસનો આત્મસ તોય અને કાર્યક્ષમતા બને વધે

પણ ને વર્તમાન કામ પ્રત્યેનો અસ તો ૧ જ તીવ્ર ન હોય તો બહુનર છે કે તેને ધીમે ધીમે નિમ્નર્થન કરી, ચાનુ કામમાં જ ચિત્ત યોદાદી તેમાં રસ પેદા કરવો અને સફળ થવા પ્રયાસ કરવો

દરેક કામમાં વર્તેઓછે અશી મૌલિકતાને અવકાશ હોય જ છે માત્ર તેમાં રસ કે તકરી એકાચ પ્રયત્ન વડે તેને ખીલવવી નોંછએ કમીરજી વજાના વજાના જ પરમાત્માના તાણામાં નિગતમનો વાણી પરીવી ભન તરી થયા

કામ કેમ થનુ નથી આમાં મળ કે સફળતા નથી માટે ખીજુ કંઈક આથી વધારે સારુ હશે એવી આમક માન્યતા પણ થણી વાર માણુસમાં અસ તોય જગાડની હોય છે પણુ મા રાખીએ કે આ દારેવાની મનોદક્ષા છે આપણા પ્રયત્નોની કયાકા કે સંજોગોની પ્રતિકૂળતાને કારણે આપણે સફળ ન થઇએ કે આનંદ ન લઈ શકીએ, તે બનવા નોંછ છે આનંદની આસપાસ આનંદનો સાગર જોજાગી રહ્યો છે માત્ર તે મેળવવાની આપણી વૃત્તિ અને દષ્ટિ નોંછએ કાર્યમાં કવિતા

અને જીવનમાં આનંદ ભર્પા પયા છે ગોળતા ને માણુતા આવડતુ નોંછએ અને માનો કે અજુગમતુ-વનુદાનુ કામ છોડીને આપણે ખીગત કામમાં ને ૧૫ પણુ તેથી કંઈ આપણને તેમાં સફળતા અને આનંદ મળશે જ, એનુ ખાતરીથી તો કેમ જ કહી શકાય ? આપણી એક જૂની કટેવન છે કે 'ધરતી દાઝી વનમાં મઈ, તો વનમાં લાગી આજ !' ચાનુ કામમાં થો ૧૫ તાપથી અકાશને સામનો, કયાક ઉચ આગમાં ન પડાય, તેની સાવધાની નોંછએ

એટલે વર્તમાન જીવનકાય પરલે જન્મેદા અસતોદની પળોમાં આપણે આપણી મનોબૂમિતી ખોજ કરીએ, અસ તો ૧ સામાથી જન્મેદા છે ? વર્તમાન જીવનની કોઈ અસફળતા કે નિરાશામાંથી કે અન્યથા ? આપણા સ્વભાવ, સંજોગો, પ્રયત્નો કે એવી કોઈ મર્યાદાને લખને આપણને તત્કાલિન નિષ્ફળતા તો નથી મળતીને ? ને એમ હોય તા તો આપણી કાર્યસરણીને ફરીથી નિચારી જવી જીવનમાંજના મોગકા ફરીથી ગોડવવાં આપણે માટે ધર્મ બને પણુ ને એનુ કશુ ન હોય, અને આપણી મનની ધરતી જ કોઈ જુદી મોલાન માગતી હોય તો જાણુનુ કે આપણે અસતોય કોઈ અન્ય સર્જનપિપાસામાંથી રેદા થરેનો છે એવે વખતે સત્વર આપણે આપણી પ્રવૃત્તિ પસંદાવવા-જીવનનાવને જુદે વહેણે વળવા સાવધ થનુ પણુ એ પહેલા હાનર વાર વિચર કરવો કે આપણે અણુગમે પેના સાત્વિક અસ તો ૧માંથી પે ૧ થયો છે કે પછી કોઈ ક્ષણિક આવેગજન્ય અતુત્તિ આપણને પીડી રહી છે ?

અતરની સાચી પ્રેરણાને જરૂર અનુસરીએ, પણુ આનેશજન્ય ઘેલછાને હરત્રિજન નહી

*

અરે ચહેરો ન કોઈ ઝોળખાયો
દીવો ધ્રુવ્યા કરે છે રાસ વચ્ચે ! - અનિલ

પ્રેમ ને આદર કેમ મળે ?

દરેક માનવીના દિલમાં એવી ઈચ્છા પડેલી જ હોય છે કે બીજા એને આહે, એનો આદર કરે, પરંતુ પ્રેમ અને આદર પ્રાપ્ત કરના માટે શું કરવું જોઈએ અથવા તો કેવા બનવું જોઈએ તે જાણી શકાય તે સમજી શકાય છે. આવી અણસમજને કારણે સ્વાભાવિક રીતે રોજ ને માન ન મેળવી શકનારા કેટલાક લોકો પોતાને દુર્ભાગી સમજે છે, કેટલાક લોકો બીજાને અભિમાની દેખી કે સ્વાર્થી માની આપાસન લે છે, બીજા કેટલાક પોતા જ દેષ ને ઈર્ષ્યાનો ભોગ બની ગયે છે થોડાક એવા માણસો પણ મળી આવે છે જે પ્રેમ ને આદર પ્રાપ્ત કરના જાનમનની કુક્તિઓ અજાણતા હોય છે અથવા તો જૂની કહેવન અનુસાર 'કમ વિના પ્રીત નહિ' માનીને ભયનું વાતાવરણ સર્જતા હોય છે.

આ પ્રકારના લોકોના મનનું જે આપણે પૃથ્થુ છરણ કરી તેમને સાચી રીતે જોગબી શકીએ તો એવી દશામાંથી બચી શકીએ જેઓ પોતાને દુર્ભાગી સમજે છે તેઓ એક અર્થમાં સાચા છે, પરંતુ એમના દુર્ભાગ માટે જવાબદાર તેઓ પોતા જ દેષ છે. માણસનું ભાગ્ય એટલે એણે જ કરેલા કર્મોનો સમય આ સમય અનિષ્ટ તરવોનો દેષ તો ઈષ્ટ તરવો વડે તેને હાકારી નવા સમય કરવા જોઈએ એવો કે જામને આધારે એસી ન રહેતા પુરુષાર્થનો માર્ગ લેવો જોઈએ જે લોકો પૂર્વજ મમા ને અગત્યમાં માનતા હોય તેમણે પણ એટલો તો વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ કે જીવનનું અને જમતનું સવાનન ચોક્કસ નિયમાનુસાર ચાલે છે અને એ નિયમને વર્તમાન જીવનમાં આચાર-વિચાર સાથે પણ સંબંધ છે. રોજ ને આર મેળવવામાં પોતાને કમબાગી સમજનારે એ ભાગ્ય ફેરવવા અથવા તો તેનું બાંધો છોડી કરવા માટે રોજ ને આદર શી રીતે પ્રાપ્ત થાય તે હૃદય અને શુદ્ધિથી સમજી જઈ એના પ્રયાનો શરૂ કરવા જોઈએ.

જે લોકો પ્રેમ કે માન ન મળવાને કારણે બીજાને અભિમાની, દેખી કે સ્વાર્થી માને છે તે લોકો મન અને અંતઃકર્ણથી અમુક પ્રમાણમાં અધ દેહ છે ને જે દોરોનું બીજા પર આરોપણ કરે છે તે દોષમાં

તેઓ પોતા જ કુસાધા દેષ છે એમ સમજી લેવું કેટલાક લોકોમાં સ્વાર્થ, દેષ ને અભિમાન હોય છે તે ખરું, પરંતુ એ કારણે તેઓ આપણને આહે નહિ કે સન્માને નહિ એમ માનવામાં તો ખૂબ જ છે, કારણ કે એવા માણસો પણ બીજા કેટલાકને તો ચાહતા હોય છે અને સન્માનના પણ હોય છે હા, આપણને અમુક વ્યક્તિઓ તરફથી રોજ ને આદર મળતા હોય ને અમુક તરફથી ન મળતા હોય ત્યારે આવા કારણે પણ હોય શકે, પરંતુ એવી સ્થિતિમાં જે ઉતાવળે અભિપ્રાય ન બાધતા સાચા કારણોની શોધ કરી જોઈએ અને જે શુભો કે તરવોને પરિણામે આપણને એક વર્ગમાંથી પ્રેમ-આદર મળે છે તે જ શુભો ને તરવો બીજા પર કેમ અસર કરી શકતા નથી તે જાણવું જોઈએ. આલુ સરોવર ને આત્મનિરીક્ષણ સત્ય વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં ને નવા માર્ગ શોધી કરવામાં ખૂબ સફાવરૂપ બની શકે છે.

પ્રેમ ને આદર ન મળવાને પરિણામે જે લોકો પોતા જ અંતરે દેષ કરવા લાગી ગયા હોય તેમની તો દયા જ ખાતરી રહી જેમનું માનસ આ પ્રકારનું દેષ છે તેઓ બીજાની યોગ્યતા ને શકતા નથી, સમજી શકતા નથી ને કેમ કાણે નેર્મ-જાણી શકે તો ખુદના દિને તો સીકાર કરી શકતા નથી. આનું પરિણામ એ આવે છે કે તમે પોતાના અભિમાનમાં જ રાચે છે, નિરંતર આત્મપ્રત્યાધા કરી બીજાના દિનમાં પોતાને વિશે કમ ઉત્પન્ન કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા ને દેષ દરેક જાનનામાં ને દરેક સમયમાં ઝેરરૂપ છે, પરંતુ જ્યારે તે પ્રેમ ને આદરના વિષયમાં પણ દેખા દે છે ત્યારે તો તેની વિનિયમિત હૃદયગણી વધી જાય છે. આવા માણસો પોતાના સ્વજનોને પણ અદરથી વિરોધી સમજે છે ને તેમના તરફ શકાની નજરે જુએ છે. આમાંથી છૂટવાનો ઉપાય પોતાને ને અન્યને સારી રીતે જોગબવા સિવાય બીજો છે જ નહિ. આવી જોગબવા પ્રયત્નથી થાય ને ઈશ્વરી કૃપા જેવા અકરમાનીથી પણ થાય, પરંતુ એવું થાય ત્યારે જ તે માણસનું મન ઈર્ષ્યા ને દેષના ઝેરથી મુક્ત થઈ શકે.

નવું વિચારી શકે ને જોઈ શકે

જે લોકો પ્રેમ ને આદર મેળવવા મુકિત રમે છે કે ભય-હાન્યનો આશય લે છે તે લોકોનો પરો સૌથી વધુ મુશ્કેલ છે, કારણ કે જ્યાં યુનેગ્રાફ હોય છે બીજા બધા લોકો દ્વાને પાત્ર હોય, આવા લોકો માટે તો રાજ ને નિરક્ષર જ જન્મે હા જે લોકો જન્મને આત્મરત લુએ છે ને દુષ્ટતા દષ્ટ માણસને પણ એક રોગી સમજે છે તેમની નજરમાં આવા લોકો પણ દયાપાત્ર ગણાય, એમના દિલમાં તો આવા માણસો પ્રત્યે પણ કરુણતા ભાવે જ વહે પરંતુ સામાન્ય માનવીની નજરે તો તેઓ દુર્જનના જ આન પાને સમાજના આ પ્રકારના દુર્જનોની સખ્યા વધી ગોઠી હોત છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે આવી દુર્જનના સકિત સારી, સાધનસપ્ત ને ઉચ્ચ સ્થાન પર બેઠેલાઓ જ આચરી શક્તા હોય છે એને એમની અક્ષર નાપક ક્ષેત્રમાં થાય છે અને એ અક્ષર નીચ ભના બેળા નમળા, હુમ્મ્યા ને સ્વાર્થી લોકો આવી ભય છે ભના બોલી લોકો સહજ રીતે રમખા કસાય છે અથવા કાચમાં સપડાય છે નમળા લોકો ખસ સજાઈ છે ખરા પરંતુ સામને કરવા માટે હાથાર દોષ છે એટલે પ્રેમ ને અચરો દેખાય કરે છે હુમ્મ્યાઓ અને સ્વાર્થીઓ દબ આચરી લખ મોઢાલા માટે પ્રમ-આદરનું પ્રદર્શન કરે છે ભના-બો. લોકોના વર્તનમાં ને વાણીમાં જમ પ્રમ-આદર દોષ તેમ તેમના વિચારમાં પણ દોષ, અચરે નમ પ્રમો નુમ્મ્યાઓ ને સ્વાર્થીઓના તો મનમ તિરકકર જ ભરો હોય છે

પ્રેમ-આદર મેળવવા આ ઉલ્લા વર્ગના લોની અલપાસ ભરે નમળા હોય છે એનો પડોતો ભેદન કીનના ધણી લોકો તોયાર હોય છે એની કાજરીમાં ખુશામતનો પાર હોતો નથી પરંતુ ધરખા ને બહાર એને કુરરી પાતાવરણ પ્રાપ્ત થતુ જ નથી બાને પરિણામે કોઈ ધાર એ આનક અનુભવે છે, એવા ક્રમમાં પચ પડી વળ છે કે એને બીજા લોકો ચાહે છે સ માને છે પરંતુ બીજી વર એને એમ જલ લાગે છે કે રનેદ ને આદર આપનાર મુખ છે અથવા સ્વાર્થી આતુ બાન થના એનો આનદ ઉડી ભય છે એ પળ એની નજર સિખરીની બની ભડ છે એના સમમ વર્તનમાં રનેદ-આદર પ્રાપ્ત કરવાની એક

ભાગ પધરાઈ ભય છે આવા માણસને કંઈ મગ કે ન મળે, પરંતુ જીવનો સારિક આનદ તો એ લઈ જ શકે નહિ શાંતિ એના હાથમાં દોષ નહિ પ્રેમનો કોમળ ને પ્રેરક પ્રકાર એને કદી પ્રાપ્ત થાય નહિ અચરની મહત્તા જાગી શકે એવા આદરનાર એ કદી અનુભવે નહિ આવા માણસ માટે આ રોગમાંથી બચવાનું સાચી શાંતિ ને સાચો પ્રેમ પામવાનું ધણ મુશ્કેલ હોય

માન એ સર્વ રોગનો ઉપાય છે અને માફા અધકારને બેઠી નાખનારુ પ્રકાશકિરણ પણ એ જ છે કોઈ પણ વર્ણના માનવીએ બે કાચા પ્રેમ-આદર મેળવવા હોય તો એણે સર્વ પ્રથમ સાચી સ્થિતિના દર્શન કરી લેવા બેઠએ માનવીમાં દાંકિત હોય ને સ યુગ હોય તો તેનો આદર થાય, રનેદભણ હ્રદય દોષ ને બીજાને માટે નિ યાજભાવે ધસાવાની વતિ દોષ તો તેને રનેદ પચ મળે આમ છતાં એટલુ સમજી લેતુ કે આપણા સમવધા આવતી વ્યક્તિને પણ મોત્તાના રાગરોગે હોય છે અને માન્યતાઓ હોય છે એ પણ ચો ચના હોય કે ન હોય તો ચે રનેદ-આદરની અપેક્ષા રાખ છે આવી સ્થિતિમાં બધુ જ મળી રહે એવી આશા કોઇએ ન રાખની બેઠએ ખરી વાન તા એ છે કે શક્તિ અને સ મુએ બનેનો યોગ્ય પ્રમાણ વિકાસ થયે હોય, અત કરણ રનેદથી ભિન્ન રહેતુ દોષ ને બીજા માટે સહજ રીતે ઇક કરવાની ઈજ પચ પ્રમગની હોય તો એની અવરધમાં બીજા ધામેથી કદ-રનેદ ને આદર પણ-મેળવવાની કપના ભવે નહિ પ્રેમ એ મેળવવા બેની નહિ, પચ સહજ રીત કીરવા બેની સામણી છે અને આદર એની અરેક્ષામાં જનું અનિવાન ૧૩૫ દોષ છે એટલે આવા માનવીના મનમાં એવા વિચાર તો ઉભવે જ નહિ

આમ જવા પાની લઇએ કે પ્રેમ ને આદર મેળવી શકાય ને મેળવવા બેઠએ તો તેનો કોઇ ઉપાય એ માટેની ચો ચના કોમળાને જ છે બીજી આખતમાં મેરખની આ વાણી સાચી હોય કે ન હોય, પરંતુ પ્રેમ ને આદરની જાનના તો છે જ કે

સહજ મિલા તો હ્રદય બદાજર માગ લીઆ સો પાની ખી ચ લીઆ સો રજા બરાબર મોરખ ભોલા બાની

કવિતા વિષે કંઈકે

સાચી કવિતામાં હૃદયભાવોનો પ્રવાહ, સરળ વાણીમાં ચાને વાણી જ ભાવમયરૂપ બની રહે કાષ્ઠ પથ્થુ નકલી શેરી કાનને હનકુ પાડે છે હા, હૃદય ભાવો ઉત્તન થતા ભાસાતુ બિચ લેવન સ્થે પથ્થુ તે ય ભાવને અનુરૂપ કુરતી

વાણીનું પ્રયુત્ત્વ અને પ્રવાહીપણું હોવા જોઈએ કવિતા તત્ત્વચાળા ભાવો જાગવા જોઈએ, પગી જ સાડુ કાન્ય બને

સારી કવિતા લખવા માટે બિચુ જીવન આવશ્યક છે, જીવનક્ષેત્ર વિશાળ હોવું જોઈએ એટલે બિચી કલ્પનાઓ, અને બિચા અનુભવો જરૂરી છે બિચુ જીવન, ચારિત્ર્ય પથ્થુ બિચુ માગે છે પવિત્ર ચારિત્ર્યનો આચાર રાખી, વિશાળ સવેન સૃષ્ટિના સૂક્ષ્મ અનુભવોમાંથી, જે પ્રગટે, ત, કવિના યોગ્ય સહાર હોય છે

છટોના દાગ પ્રથમ મનોમગ્ન થવા જોઈએ એટલે કે, મનમાં બિચી ગયા હોવા જોઈએ છટના માપ ઉપર, હાથ મેકો હોવો જોઈએ

ગીત તરીકે કૃતિ, એટલી સરસ ને અગ્નેઃ હોય કે કવિના સૃષ્ટિમાં, એના જેવી બીજી ન જ મળે. ઉત્તમ કાન્યની ચી કહો કે કમોટી આ છે સામાન્ય ભાવોને માટે કવિતા નથી, અસામાન્ય નિર્મૂળ ભાવોના સ્વરૂપ દ્વારા પ્રાગમ્ય થવા માટે કવિતા છે

ચૈતન્યનું મૂળ સ્વરૂપ કેવું છે એ તો કુપથ્થુ કલ્પી શકતો નથી પરમ આનંદનું યે દોષ તેજના મિ કુ અથવા પ્રકાશના કથ્થુ ટનેકટોન્સ છે એમ મનાય છે પથ્થુ હાન એ માન્યતા ફરી છે પ્રકાશના મોગ છે એમ કહેવાય છે

આ વિષયમાં, કાવ્યના કરતાં સૃષ્ટિ સર્જનની દિનમુશીનો વધુ અસ છે પ્રકાશ, પચતત્ત્વોમાં એક છે, પથ્થુ તેના કરતાં, અવકાશનું તત્ત્વ, મહાન આપણે તો, સૌ તરવોની લીનાને-આવાને-પરમ આત્માનું સૌન્દર્ય કલ્પયતુ, એ કવિઉચ્ચિત સ્વભાવ

જે તર્ક, વિચાર કે કલ્પનાભાવ એક કડીમાં બિચરે, તે એ કડીમાં ન બિચારવો બાધે એ પુનરાકતનો

દોન, કવિતામાં મોટો દોષ છે સદમ અને રહસ્ય એ કવિતાના આભૂષણ છે ગાત્ર અને મૂલતા, કવિતાના ગળો છે

જે ભાવમનોરસ, પ્રથમથી લીધી દોન, તે સાગોપાગ, અથ તત્ત્વક જાગવી નેત્રએ ખરી રીતે તા અરભથી વધીને અત સુધીમાં ટોચે ચઢવી જોઈએ

દૂકા કાન્યમાં, કા યોમાં ઝાઝા, કે જે તથ્થુ છટો વાપરનાથી કવિતાની કૃતિનું એકરૂપ તૂટે એવા સહાર છે

નકામુ લખાણ કે ન જોઈતા વિચારો, કાન્યના અખડ રૂપને ખડિન કરે છે કડીઓના પરાપૂર્વ સબધને સમજવો, ને પ્રત્યેક કડી, મૂળ ભાવનો ઉત્કર્ષ સાધે એવી ભાવ વિકાસની શ્રેણી રચી જોઈએ

છેરી કડી આખા કાન્યનું ઉત્તમભાગ હોય જેનાથી, ખરો આત્મસંતોષ, અને નિમ્મન દમરે તે કવિના સારી અને સાચી

સારા કાન્યના અમુક લક્ષણો જ વર્ણવી શકીએ છાયા, અને બાવની ભાવના, કુદરતી વાણી પ્રાગમ્ય એક જ વિષયનો, પરમ ઉત્કર્ષ કાન્ય, અખડ એક સ્વરૂપ લાગે કાન્યગણ, નવી દૃષ્ટિ ઉઠાડે તવો ચિત્તને પ્રસન્ન કરે તેવા, હૃદયને ઉત્તન બનાવે તેવા હોય

કાન્યમાં રસાગુ સ્તર રહે, અને કાન્યનો રાભાવ આનંદનક્ષી હોય

કવિતા, આત્મસત્તી બનાવદ નથી-આત્મસ્વરૂપનું પ્રાગમ્ય છે કવિના ખારી રાદકુ નથી

લખ્યા વિના ન ચાને, એમ, લાગે, તારે જ લખતુ

રાષ્ટ્રનું પ્રતિનિધિ કવિતા પાડે, સમાજનો ઉત્કર્ષ કવિના સામે, પથ્થુ તે યોનાની રીતે વ્યક્તિનું અતર કવિતા પ્રગટ કરે સમજિતો આત્મા કવિતા ઉચ્ચારે કવિ તો Middle man નિમિત્તમાત્ર કે વાહનમાત્ર છે

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ઠેકઠેકાણે મૃત્યુ સંબંધી જે ભાવો રજૂ થયા છે, તે સૌ અતિ મધુર અને સુંદર છે. મૃત્યુની બીપણના ભારતીય સંસ્કૃતિમાં આવું પડતી નથી. મૃત્યુ એ તો જીવનરક્ષનું એક મધુર રૂપ છે. મૃત્યુ ધરતીનું એક સ્વરૂપ છે. જીવન અને મૃત્યુ બંને પરમ મંગલ છે. વસ્તુતઃ જીવન અને મૃત્યુ એક જ છે, રાત્રિ પછી દિવસ અને દિવસ પછી પુનઃ રાત્રિ આવે જ છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો જીવનરૂપી વૃક્ષમાં મૃત્યુફળ લાગે છે અને મૃત્યુ-રૂપી વૃક્ષમાં જીવનફળ. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પણ ગીતા-જમાં કહ્યું છે, ‘મૃત્યુનો અર્થ છે વસ્ત્ર બદલવું’ કાર્ય કરતાં કરતાં આ વસ્ત્ર અર્જુનીયું ઘણું ભય છે, ફાટી ભય છે. તે ત્રિભુવનધાત્રી જનની નવાં વસ્ત્રો અપાવવાને માટે આપણને ભોલાવે છે. તે આપણને પોતાની ગોદમાં લઈ લે છે, નવાં વસ્ત્રાભૂષણોથી આભુષિત કરીને પુનઃ આ સસારના કિંમયાગ્રણમાં કાંડા કરવા માટે મોકલી આપે છે અને દુરથી આપણન-પોતાના બાળકોને પ્રસન્ન જોઈ આનંદિત બને છે. કોઈ કોઈ વખતે તો જન્મ પછી તરત જ મૃત્યુ ઘટી જાય છે. કોઈ બાળપણમાં મરે છે તો કોઈ યુવાનીમાં ત્રિભુવનધાત્રી જનની વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત કરી આપણને સસારના કાંડાપ્રાગ્રણમાં મોકલી આપે છે. પણ ક્યારેક જનનીને કદાચ તે વસ્ત્ર પથંદ પડતું નથી. તેથી જ તે પોતાના લાડીનાને, પોતાના જિવનના દુકાંને પોતાની ગોદમાં ઉઠાવી લે છે અને પુનઃ નવા વસ્ત્રાભૂષણોથી તેને સુસજ્જિત કરે છે. જનનીનો માતૃપ્રેમ અદિતીય છે. ‘ત્રિભુવનધાત્રી જનન-જનનીનો સાંઠાર અનંત વસ્ત્રોથી ભરપૂર છે,’ એવું વિચારી આપણે તે વસ્ત્રોનો દુરુપયોગ કરવા જોઈએ નહિ, વસ્ત્રને પવિત્ર રાખવું જોઈએ અને એટલું જાનમાં રાખવું જોઈએ કે સેવા કરતાં કરતાં જ આ વસ્ત્ર અર્જુનીયું ઘણું ફાટી જાય.

દેહ એટલે ઘડો, જ્યારે કોઈ મરી જાય છે, ત્યારે આપણે તેની સામે ઘડો રાખીએ છીએ અને

પછી કહીએ છીએ : ‘આ માનવી ઘડા સમાન હતો. તો તેને માટે રડવાની શી જરૂર છે?’ સેવા-સાધનાર્થ આ ઘડો મળ્યો હતો. કાંઈક થડો નાનો હોય છે તો કોઈક મોટો હોય છે. જુદા જુદા ભાવના આ ઘડાઓનું નિર્માણ મહાન પ્રભાવતિ કરે છે અને વિશ્વવિદ્યાનના સિદ્ધાન્ત અર્થે તેમને અહીં રવાના કરે છે. તરીકેની ગણેલા ઘડાઓનું તે ફરી નિર્માણ કરે છે અને પુનઃ તેમને વિશ્વવિદ્યાનના સિદ્ધાન્ત-હેતુ કાળે મોકલી આપે છે. આ પ્રભાણે અનંત વર્ષોથી ચાલી રહ્યું છે. વિકટર લુગોએ એક જગ્યાએ લખ્યું છે : ‘મનુષ્ય શું છે? આ માનવદેહ શું છે? એ તો માટીનો લોટો છે, પરંતુ તેમાં એક ચેતના છે અને તેથી જ આ માટીના લોટાને બદલી વિશ્વભર બીજા નવાં લોટો બનાવે છે.’ જેની રીતે બાળકો પતંગ કપાઈ ગયા પછી બીજા કાગળ લઈ નવાં પતંગ બનાવે છે, તેવું જ આ જીવનનું પણ છે. ધરતીના સંકેત વડે જ જીવનરૂપી પતંગ ચલ-ગત કરે છે અને તે પોતે જ કે ઈકં અદસ્ય આદી પર બેઠો બેઠો આ પતંગ ચલાવે છે, પતંગ ફાટી જાય છે કે તરત જ તે તેમને પુનઃ સાંધી આપે છે! નવો કામળ! નવો રંગ! નવીન ઉડવન! વિવિધ રંગના વિવિધ ધર્મના, વિવિધ વૃત્તિના કરોડો પતંગ પ્રતિક્ષણે જોઈ છે, ફાટે છે, નવા આવે છે! પ્રથક કાંડા, વિદાટ ખેલ!

મૃત્યુ એટલે મહાપાત્રા. મૃત્યુ એટલે મહા-પ્રવચન! મૃત્યુ એટલે મહાનિદ્રા! આજો દિવસ રમી-ફૂદોને આપણે સૂઈને બેઠાં નિદ્રા એટલે લાડુ મરજી! સપ્તર્ષી જીવનની ઊછળ-ફૂદ પછી, અનેક વર્ષોની ઊછળ-ફૂદ બાદ, આપણે નિદ્રાદેવીની ગોદમાં શયન કરીએ છીએ. પહેલાં તો આપણે રોજ ૮ કલાક સૂતા હતાં તે નિદ્રા આઠે પહેર દરમી, તેનાથી વધુ આ બીજી નિદ્રા મોટી છે. મૃત્યુ એટલે જનનીની ગોદમાં શયન કરવું. બાળક દિનખર રમે છે, ફૂટે છે, ચિડાય છે, રડે છે, એસે છે, જીલું ઘાય

છે અને સંજી ચૂપડીથી માતા તેને પોતાની ગોદમાં લઇ લે છે બાળકની ક્રીડાસામગ્રી તેમની તેમ પડી રહે છે માતા તેને પોતાની ગોદમાં લઇ સૂઇ જાય છે માતાની ફરક પામીને બાળક સ્વસ્થ બને છે અને બીજી દિવસે પુનઃ એવકા જોરથી તે સ્વસ્થ થઇ શકે છે એ જ પ્રમાણે આ જીવનું પણ છે વિશ્વ પ્રાણીઓમાં ચાકપાપાકમાં જીવે, જીવનની સંજી ત્રિભુવનમાં જીવતજનની ઉઠાવી લે છે, પછી બીજે બાળકની ધરણા હો કે ન હો પોતાના સાથીદારો તરફ, પોતાના સાંસારિક સમસ્યાઓ તરફ બાળક લઇ જાય દૃષ્ટિથી જુએ છે, પરંતુ બાળકનું જીવન ચાલે છે તે જનની નાજી ૧૨૫ બાળકને ઉઠાવી લે છે, તેને હળવી હળવી કપડાઓ વડે ગોદમાં મુકાડે છે, જીવન સ્વસ્થ છે અને પુનઃ ક્રીડા અર્થે તેને વિશ્વપ્રાણી માં મોકલી આપે છે મૃત્યુ એટલે પિયર સાસરે ગયેલી વહુ બે દિવસ માટે પિયર જઈ પાછી આવે છે તે ફરી એક નવીન પ્રેમ નવીન ઉત્સાહ અને નવીન આનંદ સંચિત કરીને આવે છે બરાબર તે જ પ્રમાણે જગતજનનીની પામે જીવન એટલે મૃત્યુ પામવું બદલાવવામાં પાઠશાળા તરફ જીવ બાળક પાછી પીવાને બહાને, જીવન નામ લઈ કે નરમ તમિષતતુ કારણ બતાવી ધેર નાસી આવે છે—આ બધું તે કરે ૧૨૬ કારણ કે તેને માતાના સ્નેહની ભૂખ લાગી હોય છે અતઃ પ્રેમપૂર્વક તેની પીઠ ઘાબડે છે, તેનું મોં મીઠું કરાવે છે અને પછી કહે છે, ‘હવે જા’ બાળક હસતોડૂંદતો પુનઃ પાઠશાળા તરફ રવાના થાય છે બરાબર તે જ પ્રમાણે આ સંસારની પાઠશાળામાં, માતાના સ્નેહભૂખમાં બાળકો માતાનું ચક્રમુખ જોવાને માટે આવતુ મની રહે છે અને અધવચમાં જ માતાની પામે પાછા આવે છે તથા હરપૂર પ્રેમરસનું પાન કરી પુનઃ આ વિશ્વના મહાન વિદ્યાલયમાં દાખલ થાય છે

મૃત્યુ એટલે વિશ્રાંતિ મરણ એટલે અનંત સ્થાન. થાકેલા—મીઠા મનુષ્ય સરોવરમાંથી તરીને આવે ૧૨૭ તેમનો થાક જતો રહે છે જીવનસરોવરમાં તરવાવાળાઓને જીવન મળે છે મરણ શું છે ? વિશ્વનો હારેલો—ચાડેલો આત્મા અનંત જીવનસિંધુમાં તરે છે

આ એક અવકાશ છે જીવનસરોવરમાં તરીને, આપણે પુનઃ સ્વસ્થ થઈ, સંસારનાં કાર્યો કરીએ છીએ બીજી જન્મમાં આવેલા દેવાલયમાં પહોંચવા માટે પગથિયા ચડવા પડે છે મરણ એટલે એક પગ, મરણ એટલે પ્રગતિ, મરણ એટલે અગ્રસર થતું મંદિરમાં પહોંચાડનારા પગથિયાને આપણે વંદીએ છીએ, તે જ પ્રમાણે મરણ પવિત્ર અને મુગ્ધમય છે, માટે મૃત્યુને વંદન !

મરણ એટલે વિશ્વમરણ સંસારમાં સ્થાયી તથા વિશ્વમરણનું સમાન મહત્ત્વ છે જન્મથી જોડાઈ કમો આપણે કરીએ છીએ અથવા જે કાંઈ પણ જોઈએ અથવા સાત્ત્વિકીએ છીએ, એ બધાં જ કમો જો વાદ રહે તો આપણો કેટલો બધો બોલો વધે ? તે કારણથી પ્રયત્ન પરિતપ્તિ નીચે આપણે દનાઈ જઈશું આ જીવન અસહ્ય થઈ જશે વેપારી હજારો પ્રગતિઓ કરે છે, પરંતુ અંતે તેને લાભ અથવા હાનિ તો થવાની જ છે મરણ એટલે જીવનરૂપી વેપારમાં પ્રાપ્ત થતા લાભ અથવા હાનિને પારખવાની ક્ષણ વેપારી ૧૦૦-૭૦ વર્ષ દુકાન ચલાવે છે અને વેપાર કરે છે સ્વાતંત્ર્યદારી જનની તેના વેપારમાં પ્રતિનિધિ નથી મુક્તી મૃત્યુની અત્યંત આવશ્યકતા છે કોઈ કોઈ વખતે સંસારમાં મધ્યકાલીન નામ-રૂપ નાશ થવા માટે ૧૨૮ દૃષ્ટાંત તરીકે, એક માનવી ખરાબ થયો આવે છે, પાઠશાળા તેને પશ્ચાત્તાપ થાય છે અને તે સત્યના રસ્તે ચાલના માર્ગે છે, પણ જનતા તેના કલકિત ભૂતકાળને ભૂલી શકતી નથી લોકો કહે છે ‘અરે’ આ માણસ ! અમે બધું જાણીએ છીએ હજારો ઉદર મારીને બીટી હજી કરવા નીકળી છે આ બધો દોષ છે તેને પછી પશ્ચાત્તાપ શું થવાનો હતો ૧૨૯ દુનિયાના આ ઉદ્યોગો પેના માનવીના અનુભવ અતઃ કરણમાં સોસરા ઊતરી ગયો છે પોતાના ભૂતકાળને તે ભૂલી જવા ચાહે છે, પરંતુ દુનિયા તેને ભૂલવા નથી માગતી આવી પરિસ્થિતિમાં પદ્ય પાછળ નવો રંગ, નવું રૂપ અને નવું નામ લખે જ વિશ્વના રમય પર આવવામાં આનંદ આવે છે

ને મૃત્યુ ન હોત તો સસાર બધાનક થઈ પડત મૃત્યુ સસારને રમણીય બનાવે છે મૃત્યુને કારણે જ રિશ્મતા પ્રેમ છે અગર આપણે બધાં જો અમર હોત તે. આપણે એકબીજાને પુછત પછુ નહિ બધાં જ પચ્ચર બની દૂર દૂર પડ્યા રહેત 'કાલે આપણે મરવાનુ છે, માટે બરાબ થા માટે કરી' એવો વિચાર કરી મનુષ્ય પોતાની વર્તણૂક ઉત્તમ રાખે છે અગ્રેષ્ઠ બાપામા એક કવિતા છે એક દુખી ભાષ કહે છે 'ક્યાં છે મારો ભાષ ? હુ શા માટે એકલો રહુ ? એકમે કહુ ? એકલો પતંગિ યાઓનો પીછા કહુ ? ક્યાં છે મારો ભાષ ? અગર જો મે તેને જીવનાજીવત પ્રેમ કર્યો હોત તો કેટલુ સાડુ થાત ? પરતુ હવે શુ કહુ ? મૃત્યુ ઉપકારક છે જીવનથી ને કાર્ય નથી થઇ શકતુ, તે ક્યારેક મૃત્યુથી રાકમ બને ॥ સભાજી મકારાજના જીવનથી મરાઠાઓમાં કૃત પદી, પરતુ તેમના મોરવમય મહાન મૃત્યુથી સર્વ મરાઠા એકત્ર થયા તે મૃત્યુ એટલે અમૃત જીવનથી ને કામ ન થઇ શકયુ તે મૃત્યુથી થયુ મરણમા અનંત જીવન છે આપણે વિચારીએ છીએ, 'મૃત્યુ એટલે અધકાર પરતુ મૃત્યુ એટલે તો અમર, અનંત પ્રમાણ' મરણ એટલે નિર્વાણ ! ભગવાન છુદના વચનો કતા અધકાર નિર્વાણ કરે, તેથી જ નરે સત્યો પ્રેમ કરના શીખણો પોતાની જાનને બુધી જાએ પોતાની વૈષક્રિતક આણ, અ કાક્ષા, ક્ષુદ્ર સ્વાદ, લોભ બુદ્ધી જાએ કે જેથી અમર મત્વ, અમર જીવન પ્રાપ્ત થઈ શકે' પોતાની આસકિનનું વિરમરણ-પોતાની દેહની, મનની, ઇન્દ્રિયોની સ્વાર્થ-વાસનાઓનું વિરમરણ એટલે જ મૃત્યુ આશ મૃત્યુનો જીવિત રહીને પછુ અનુભવ કરી શકાય છે નાજિ ધેરની અદરની ગેદી નાજિધેરની અલ્પ રહીને જેમ ખડા ખડા અવાજ કરે છે, બરાબર તે જ પ્રમાણે દેહ ઇન્દ્રિયોથી આત્માનું અલ્પ થયુ તે જ મૃત્યુ એટલે જ તો પ્રારામ મકારાજ કહેતા, 'મે માડુ મૃત્યુ મારી આપો વડે મૃત્યુ અને તેને મે અનુપમ જાણ્યુ' જીવતાજીવન જેને મરના આલકયુ તે જ અમર થઇ ગયો

ભારતીય સંસ્કૃતિ કહે છે 'અરે માનવ !

હવે મનુષુના સમયે તો માદીવાળા પક્ષગેથી નીચે ઊતર 'આપણે સદ-જૂ પહેરીને મોજ માણીએ છીએ, તે સમયે તો આપણે કેવળ મોજમા જ રહીએ છીએ, પરતુ સાધ્ય-પ્રામણ્યમાં ન્યારે ધરમાં તુલસી-દ દાવનની નજીક જનનીને મળવા જઇએ છીએ, ત્યારે સ-જૂ બધુ જાણું ત્યાં જ રહી જાય છે જનની પોતાનો મગજ હાથ આપણા શરીર પર ફેરવે છે, તેથી જ આપણે તેની નજીક ખુલ્લા થરીને બધાં છીએ આ જ રીતે, સંસારમા મોજ માણ્યા પછી જીવનસંધ્યાને સમયે, ન્યારે આપણે જગતજનનીની સમીપ જઇએ છીએ, ત્યારે ખુલ્લા થરીને જઇએ છીએ ત્યારે ધરેણી, વસ્ત્ર, વૈભવ દૂર રાખ્યાં જોઇએ અને કેવળ ભક્તિ પ્રેમ લઇને જ આપણે જનનીની સમીપ જવુ જોઇએ

કોઇ કોઇ સમયે માનવી ખુલ્લા થરીને જનનીને મળવામાં સ કૌચ અનુભવે છે દુર્ગોધત માતા ગધારીને કૃપાદષ્ટિ વડે અમર બનવા મંગિતા હતો, પરતુ તેને સ કૌચ થયો તેથી જ તે એક જા ધિધુ પહેરીને માતાની સમીપે ગયો હતો પરિણામે તેનું આક્રીનું બધુ થરીર વજન બની ગયુ, પછુ જામ પર બીમનુ આગમન થયુ થી તે ચૂર્ણ થઇ ગઇ જનનીની પાસે સ કૌચ કેમ ? જો અમર જીવન માહતા હો તો જનનીની પાસે જાગક બનીને જાએ તમારો જન્મ જોઈડી પર થયો તો તમારું મૃત્યુ પછુ જોઈડી પર થયુ જોઈડી જન્મ લખતે પછુ જાગક હતો તો મૃત્યુ સમયે પછુ જાગકરવરે જ રહેવુ જોઇએ તફા વત માત્ર જોશો જ છે કે જન્મ લીધા પછી આપણે જનનીથી દૂર આળ્લા હતા અને હવે મૃત્યુ સમયે જનનીને મળવા તેની નજીક જઇએ છીએ મટે જ હસો જન્મસમયે આપણે રાતા હતા, પરતુ લોકો કહેતા હતા રહે જાવું સમયે આપણે હસીશુ અને અ પણી મીઠી વાદ કરીને લોકો રમો આપણે જીવન કેવુ વિતાવ્યુ. તેની પરીક્ષા એટલે જ મૃત્યુ મૃત્યુથી જ જીવનની કિંમત આપી શકાય છે મૃત્યુ સમયે ને રડે છે, તેનું જીવન અસફળ અને ને હસે છે તેનું જીવન સફળ બતાવ છે, કૃતાર્થ થયુ બતાવ ॥

મોકેદીસ મરણસમયે અણુનત્વનું રસાસ્વાદન કરી રહ્યો હતો. ગેટએ મરણસમયે કહ્યું હતું : 'વિશેષ પ્રકાશ, વિશેષ પ્રકાશ (મેર લાઇટ, મેર લાઇટ).' શ્રી સમર્થના વચનો હતા : 'રડો છો શા માટે?' આ મારો દાસખોષ છે.' લોકમાન્ય 'યદા યદા હિ ધર્મસ્થપ્તિ ઉચ્ચારણ કરતા કરતા ગયા પંડિત મોતીલાલ ગાયત્રીમંત્રનો ગાપ કરતા કરતા ગયા દેશબંધુના મરણ સમયના ઉદ્ગાર હતા : 'અિયતમ! તમારા દહ પર દીપ ચેતવા પુનઃ આવી રહ્યો છું.' નારદજી ગોખલેએ મરણસમયે હરિભાષિને કહ્યું હતું : 'હરિ-ભાષિ, દુનિયાનો આનંદ ભોયો, દલે પેયે પારની દુનિયાને ભેજા ભઉં છું.' ભગિની નિવેદિતાએ મૃત્યુ સમયે કહ્યું હતું : 'ત્યા ભુઓ, પ્રાતઃકાળનો પ્રકાશ ધર્મ રહ્યો છે, ભારતનો પ્રાતઃકાળ નજીક જ છે. પ્રકાશ ભેધને હું મરી રહી છું, ધન્ય!' સસારમાં આ પ્રમાણે કેટકેટલાં મોટાં મોટાં મહાપ્રચરણ થયા છે.

મરણ એટલે સેવા, મરણ એટલે શાંતિ, મરણ એટલે નવજીવનનો આરંભ, મરણ એટલે આનંદદર્શન, મરણ એટલે પર્વણીયાત્ર મરણ એટલે જીવ અને શિવનું સંગીત મૃત્યુ એટલે પ્રિયનમની ગોદમાં જવું.

‘કર લે સિંગાર ચતુર અલગેવી,
સાજનકે ઘર જાના હોગા
માટી હી એકણ, માટી ણિછાવણ,
માટી મ ભિલ જાના હામા.’

એક વાર રાજવૈવ શ્રી પ્રભાચકર મહાવાળાને માલગી દરમિયાન તેમનાં મુપુત્રે પૂછ્યું. ‘બાપુજી, મદ્યનું ક્ષેત્ર અને નાનું પડે છે કોઈ શહેરમા દવાખાનું શરૂ કરી વિકાસ સાધું તો?’

‘ના, ભાઈ, મારી ૭૧ ઈન્ચ છે કે તમે મદ્ય જ કામ ચલુ રાખો ત્યાંના ગરીબને મધ્યમ ર્ગના લોકોની મેદા કરતા કરતા, માથોગની માટીમાં દટાઈ જાશે પણ મોટા શહેરમા જ્યાં જુગ ધનવાન થયાનો મોદ રાખશે મા હા, જદાર તમને વૈસા થૂગ મળશે, પણ મદ્યગની જનતાના આશીર્વાદોની સરખામણીમાં એનું મૂલ્ય કશું નથી. અને એક બીજા વાત જીવનજર વાદ રાખજો કે મારા દીકરા હો તો ભલે તમે હેતરાજો, પણ કોઈને કદીય હેતરશે મા. આમ જીવશે અને શુદ્ધ આયુર્વેદની આરાધના છાડશે નહિ તો સિદ્ધિ તમને શોજની આવશે!’

નટવર રાવળ

કેટલું સુંદર છે આ ગીત અને કેટલો ભવ્ય છે એનો ભાવ! મૃત્યુ એટલે સસારથી વિયોગ અને જન્મદીશ્વર સાથે સયોગ. જીવ અને શિવનું વિવાહ-સુદર્ત એટલે મૃત્યુ મૃત્યુના મરણ પછી આપણે તેને સ્નાન કરાવીએ છીએ, નવાં વસ્ત્ર પહેરાવીએ છીએ, તેનો શુભાર કરીએ છીએ કેમ જાણે તેનો વિવાહ ન થયો હોય! મરણ એટલે વિવાહ-મંગલ, મરણ એટલે વિવાહ-ક્રોધક. ભારતીય સંસ્કૃતિએ મરણની ભયાનકતા રહેવા જ નથી દીધી. ભારતીય સંસ્કૃતિએ મૃત્યુને જીવનથી આધિક મુદર અને મધુર બનાવ્યું છે, ‘મૃત્યુ એટલે પ્રાણ એવો સિદ્ધાંત રચાવ્યો છે. મૃત્યુ એટલે ખેલ મૃત્યુ અટકે મીઠાઈ મૃત્યુ એટલે વસ્ત્રપરિવર્તન. મૃત્યુ એટલે ચિર ઇન્દ્ર જે સંસ્કૃતિએ મૃત્યુને જીવન બનાવ્યું, એ જ સંસ્કૃતિના ઉપાસકો આજે મૃત્યુથી અધિકાધિક દરી રહ્યા છે! ‘મૃત્યુ’ શબ્દ પણ આજે એમનાથી સહન થતો નથી મહાન ધ્યેયને લીધે જે લોકો હસતાં હસતાં આ શરીરથી થોડો ફેરવાને પ્રતિક્ષણ તૈયાર રહે છે, તે લોકો જ ભારતીય સંસ્કૃતિના સાચા ઉપાસકો છે આમણીને બચાવવાની કુમેળા ભારતીય સંસ્કૃતિના પુત્રોને શોભા આપતી નથી. ભારતનું સર્વ પ્રકરનું દૈન્ય-દાસ્ય, સર્વ પ્રકારની વિષમતા-વિકૃતિ, સર્વ પ્રકારનો અધકાર દૂર કરવા માટે, શરીરનું બલિદાન દેવા માટે લાખો પુત્ર-પુત્રી ન્યારે તૈયાર થશે, તે જ વખતે ભારતીય સંસ્કૃતિની સુવાસ દિગ્દિગ્તમાં ફેલાઈ જશે અને ભારત નવીન તેજથી પ્રદાસિત થઈ રહેશે

એરિસ્ટેડિસ સખત શિયાળામાં એક ફાટેલા સુતરાઉ ડગલો પહેરીને ફરતો હતો, તાર એના શ્રીમંત લત્રીજને બે-વાર સંભવિત ગૃહસ્થાએ ઠપકો આપતાં કહ્યું “ તારા આ પૈસાને તું કોટિ વળગાડીને જવાનો છું ? જોતો નથી, એરિસ્ટેડિસને પીઠ ઢાંકવા એકાદ મરમ લૂગડું મળતું નથી ”

તારે એણે પોતે પેતાં ગૃહસ્થો પાસે જઈને કહ્યું તે અતરમાં ફોતરી રાખવા જેવું છે

‘ એને એની વફમીનું જેટલું અભિમાન છે તેના કરતાં વે વધાર મને મારી સ્વેચ્છાપૂર્વક ગરીબીનું છે કાતણ કે વફમીનો સરા કે ખોટા ઉપચાર કર નારા ઘણા માણસો આપણને મળી આવશે, પણ આવી ઘણીપ્રાર્થને ગૌરવપૂર્વક વળગી રહે તેવા તો કોઈક જ મળશે, જેણે દેખાડખીથી કે કમરજી આવી વધીપ્રાર્થ સ્વીકારી હાથ તે ધરમાવ-ફૂં શા માટે ?

*

એક વખત એક દુષ્ટ સ્વભાવના માણસ મદા સના શ્રી ગેવ જવામીની પરીક્ષા લેવાના ઇરાદાથી તેમની આજળ એક થોર કળી ચૂનાના પાણીને ધેળીને દૂધ જેવું બનાવીને તેમની આજળ પહોં, અને વિનવ પૂર્વક કહ્યું “ જવામીજી આ દૂધ છે, પી જાઓ ”

જવામીજી એ દુષ્ટના મનનો વિચાર સમજી ગયા અને નેની તરફ એક દષ્ટિયાન કર્યા અને પછીથી જરા પણ સંકોષ કે શોક કર્યા વગર, સદાના જેવા પ્રતિષ્ઠિત વરને એટલા બધા કળીચૂનાનું પાન કરી ગયા એ દુગ્ગાએ ધાધું ધડું કે આટલો બધા કળી ચૂનો પાયાપી જવામીજી અકદમ ગુસ્સે વળે જઈને કદાચ મારી બેસશે એવા વિચારથી તેઓ પ્રવચથી જ થોડે દૂર જઈને બેઠા હતા

જારે એ દુગ્ગાએ જોયું કે, જવામીજી તો જરા પણ કોપ કર્યા વગર કે કટાક્ષ મોં કર્યા વગર

બધા જ કળીચૂનો પી ગયા, તારે તેમના સંકોચનો પાર રહ્યો નહિ તેઓ તરત જ સ્વામીજીના ચરણમાં પડ્યા અને પોતાના અપરાધોની ક્ષમા માગી સ્વામીજીએ તેમની વાત ઉપર જરા પણ ખાન આખ્યા વગર તેમની સામે જ ધાળેલા ચૂનાનું પાણી જેવું ને તેવું જ લીધેલું કરીને પાછું કાઢી આપ્યું

સ્વામીજીની આવી અસાધારણ ક્ષમતા જોઈને દુષ્ટા એકદમ જડ પદાર્થની પેઠ મૂક થઈને બેસી રહ્યા

*

અકવાર મહર્ષિ કુદિયાન સુરિ બસરાઈ રાટલેા ખાતા હતા તે વખતે તેમની પાસે એક કૂતરા બિંબા હતો, પોતે એક બટક ખાતા હતા અને એક બટક કૂતરાને ખવડાવતા હતા તે જોઈને કોઈએ કહ્યું “ આ કૂતરાની સાથે બેસીને ખાઓ છો, તેના કરતાં ખાવડી ને છોકરાની સાથે બેસીને કેમ ખાતા નથી ? ”

આથી તે હસી પડ્યા અને કહેવા લાગ્યા “ કૂતરાને કુ એટલા માટે ચટલો ખવડાવુ છું કે તે ખાતા ધરની ચોરી કર છે અને વું નિરાંત મારી ઉપા સના કરતો રહુ છું મારા બાવડી ને છોકરાને જે કુ ચટવા ખવડાવુ તો તેઓ બિલકા મારી ઈશ્વરાપાસનામાં અડમણો નાખે ”

*

એક દિવસ રરામી દવાનદજી ગ ગાના બિંડા જળમાં સ્નાન કરતા હતા એવામાં એક મરત મગર અચ્છ તેમની લગેલજી વઈને નીકળ્યા કિનારથી લાંતોએ બૂધો પાડવા માંડી “ મધારાજ, લાગજો મગર આવે છે ”

વગાર અસ્થા વિના સ્વ મીજીએ મરતદવામાં પડ્યા પડ્યા જવાબ આપ્યો હતો “ ફિર નહિ, વું જે જોને નથી સતાવતો તો પછી એ મને શા માટે છેડવાનો હતો ? ”

‘અમે નાના હતા ત્યારે અમારું એક પૈસાનું પણ ચલણ ન હતું. દળણ દળાવવા માટે અમારી બાને બાપા પાસે પૈસા માગવા પડતા, તો પછી અમારી તો વાત જ થી ? ક’ઈક ખાવાનું લેવું હોય તો તે માટે બાપા પાસે પૈસા માગવા પડે. ખાધાખોરાકીની થીજ-વસ્તુ તેચાની લાવવા વિષે ત્યારે બમે ક’ઈ જ જણતા નહિ રમત માટેનું ક’ઈક રમકડું કે બીજું સાધન જોઈતું હોય તો બાની મારફતે બાપાને કહેવડાવવું પડતું-તેની લાગવગ લગણવી પડતી પરંતુ આજે જુઓ તો સીને હકક ક’ઈને ખિસ્સાખર્ચ જોઈએ છે અને એનો ક’ઈ હિસાબ તો રાખવાનો જ નહિ’

સામાન્ય બાળકોમાં કુટુંબના વડીલની અધિકારશેષ્ટા આજના જમાનામાં ચાલી શકે નહિ કારણ કે આજે તો સંખ્યાબંધ આકર્ષક થીજ-વસ્તુઓ ઘર આગળે લાઈઓમાં ફરતી જોવા મળે છે આજે તો પૈસા કોશીની કિમતનો ઘઈ ગયો છે જીવનનો દાંપ્ત કોણ જ ખર્ચાઈ ગયો છે, એ હકીકત ધ્યાન રાખવા જેવી છે છોકરાંના પરચૂરણ ખર્ચ નામત આ નવી દૃષ્ટિએ હવે જોવું પડશે

છોકરા-છોકરીઓને ખિસ્સાખર્ચ આપવાની પ્રથા હમણા હમણા વધતી ચાલી છે. બાળક નિશાળે જતું થાય ત્યારથી તેને તેના બાળકો ખર્ચ આપવાનું વડીલો શરૂ કરે ॥ જેમ જેમ ઉંમર વધતી જાય તેમ તેમ આ રકમ પણ વધતી જાય છે કેટલાંક બાળકો તો આ રકમની બાજુ બાળકો સાથે સરસાઈ કરવા પ્રેરાય ॥ સ્વાભાવિક રીતે જ બાળકો તેમના માબાપ પાસે ઉપર પ્રમાણે ખિસ્સાખર્ચ માગતાં થાય છે, જેમ દર મહિને અનાજવાળાને, મકાનમાલિકને બાડાના, તેમ જ દૂધવાળાને અને બીજાઓને રકમ ચૂકવવી પડે છે તે જ પ્રમાણે છોકરા-છોકરીને દર માસે ખિસ્સાખર્ચનું બજેટ રાખવું પડે છે એટલે જો ઘરમાં ૩-૪ છોકરાં હોય તો આ રકમ પણ તે જ પ્રમાણે મોટી રાખવી પડે.

છોકરાને ખુશ રાખવા માટે તેમ જ રમીને તે ઘરમાંથી ચોરી કરશે એવા ભયથી, તેમ જ તેમનો ગણ-ગણટ સાંભળવો ન પડે તેટલા માટે કેટલાંક માબાપો બેજવાબદાર રીતે તેમના બાળકોને આવી ખિસ્સા ખર્ચ આપતાં હોય છે ॥ છોકરાંઓએ એમાં કેટલો ખર્ચ કરવો એ પ્રશ્ન અતિમહત્વનો છે આ વિષે દરેક કુટુંબમાં જુદી જુદી રીત અપભ્રંશ કરવામાં આવે છે જે રહેણીકડેણી પ્રમાણે રહેવાનું પરવડે નહિ તેવા ખર્ચમાં આ લાવખર્ચ એ છોકરાંઓ વાપરતાં થાય તો ભવિષ્યમાં તે બારે નુસ્સાનકતા નીવડે. છોકરાં ઓને ખર્ચ કરવાની છૂટ આપવી અને તે બેજવાબદાર-પણે ખર્ચ કરે એમાં મોટો ફરક છે તેમને આપવામાં આવતી ખિસ્સાખર્ચમાંથી તેઓ વેણી લાવે, રિબનો લાવે કે કોઈલઈ જઈને ચા-નાસ્તો ખાય, ચિત્રપટ વિષયનું છાપુ ખરીદે, નખ રમવાની રૂબની લાવે કે હાથરૂમાલ ખરીદે-આવી નજીવી વાતથી થતી ચડામત અને ભવિષ્યમાં કયાં લઈ જશે તે કોણ કહી શકે ? ચા, સિગરેટ, તમાકુ, સિનેમા વગેરે વગસન લાગુ પડી જાય તો તેનાથી આવનાર વિનાશ ટાળવો મુશ્કેલ બની જાય છોકરાંઓ તેમને અપાતા ખિસ્સાખર્ચનો સો ઉપયોગ કરે છે તેની દેખરેખ માબાપોએ રાખવી અનિવાર્ય ગણાય. તેમની હિલચાલ પર ધ્યાન આપવામાં ન આવે તો એથી છોકરાં અવળા રાહે દોરાઈ જવા સંભવ ॥ કેટલાંક છોકરાંઓ બગડવાના મૂળમાં આ ખિસ્સાખર્ચ પણ અગત્યનો ભાગ ભજવી જાય ॥

તાલુકાના ગામના એક શિક્ષકે તેમની પુત્રીને મેટા ચહેરાની એક ફોલેજમાં ભણવા મોકલી તેને છત્રાલયમાં રાખી તેને ॥ મહિને આ શિક્ષક બાઈ ખિસ્સાખર્ચ મોકલતા રજના દિવસે તેમની આ પુત્રી ઘેર જાય ત્યારે તેના બાપ તેનો હિસાબ માંગતા તેના હિસાબના આંકડા મળતા ખસ, પણ એની વિગત સંબંધ તેમને શું સમજાય ? એ પૈસાનું તે શું કરતી તે તો એ પુત્રી જણે આ પુત્રી કવચિત જ સિનેમા

જેવા જતી, અભ્યાસ કરવામાંથી થતી લખવાનો તેને વખત જ મળતો નથી, આ બધી કસબના આનંદમાં તેના પિતા સ્તબ્ધ થઈ જતા. તે યાત્રી, તેને છાત્રાલયમાં રાખવાથી, જ્યારે તેમની આંખો ખૂલે છે ત્યારે તેમને ખરી પરિસ્થિતિ સમજાય છે પણ ત્યારે થયું 'મોડું' થઈ ગયું હોય.

પોતાના છોકરાની આદતો સાચી રહે તે માટે એક ગુહસ્થ તેની સાથે કંઈકે કડકાઈભર્યું વલણ ધાખવતા. પૂરતી અનુકૂળતાને અભાવે તેને કંઈ ખિસ્સાખર્ચ આપતા નહિ તે સંવત્સરિક રહે તે માટે તેના પ્રત્યે ભારે તકેદારી રાખવામાં આવતી આ બધાનું પરિણામ ધાર્મિક કરતાં ઊલટું જ આવ્યું. તક મળતા તે જાગતે જ માગે જવા લાગ્યો. યુખ્ત ઉંમરનો યશ છતાં તેની સાથે શોભા વ્યવહારના અભાવે તે અવગ્રે માગે વળી ગયો. હવે એ ગુહસ્થે એ તેને બોજ માખાપની માફક કંઈક છૂટછાટથી ઉઠેલાં હોત તો તે અવગ્રે માગે વળ્યો. ન હોત તેન વાપરવા લેણક પૈસા આપ્યા હોત તો તે વધુ મુશ્કેલી હોત અને કુટુંબનું પણ સારું રક્ષણ કરી શક્યા હોત બીજા છોકરાઓને વાપરવા પૈસા મળે છે અને તે એ પ્રમાણે વાપરે છે તે જોઈને આવા છોકરાને પણ તેની માફક વાપરવાનું મન થાય છે અને તેને ન મળે તો તેને પોતાને કંઈક ખૂટતું હોય તેવું લાગે છે બીજાને એ વાપરતા જોઈને પોતાને તે પ્રમાણે ન મળવાને કારણે

તેને લાગી આવે. મોટપણે પણ આ પરિસ્થિતિ જીરવવી મુશ્કેલ લાગે. સખ્તાર્થી પળાવવામાં આવતા સંવત્સરિક આખરે તો નુકસાન જ છે. ઘેરથી પૈસા ન મળવાને કારણે બીજા કપાકથી પણ પૈસા મેળવવાની લાલચને તે રોકી શકતો નથી. યાત્રી તો એ ઘરમાંથી છુટીયાનો પૈસા લઈ જાય, એ માટે જુદું લેણવા પણ પ્રેરણ. બજારમાં ખરીદવા મોકલતા લાલચી વસ્તુની કિંમત વધારે કહીને તેમાંથી પોતાને જોઈને પૈસા મેળવી લે. મિત્રો પાસેથી ઉછીના લે આવી આવી ટેવાઓ તે ફૂંસાઈ જાય.

છોકરાના ભણતર દરમિયાન તેમને આવા પૈસા વાપરવા આપવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે, પરંતુ માળાપોએ તે માટે કાળજી રાખવી જોઈએ. છોકરાને આપવામાં આવતા આ પૈસામાંથી તેઓ કંઈક ભચન કરતાં શીખે તો તો લાભ જ સારું. એમાંથી એ સેવિંગ્સ ટિકિટો ખરીદે, ખાવાનું લેવા માટે મળેલા પૈસામાંથી તેઓ પોસ્ટમાં જમા કરાવતાં હોય, અથવા તેમના ભણતરમાં ઉપયોગી એવું કંઈ ખરીદે, અથવા પ્રેરણાક્રમનાં કંઈ સાધન ખરીદે તેટલે સુધી તો એ ખર્ચ ફાવેદારક નીવડે પરંતુ એ છોકરાં રહીને પૈસા લઈ જઈ આઈસક્રીમ ખરીદે, અને પાછો બીજા જ દિવસે આઈસક્રીમ ખરીદવા પૈસા માગે તો તેવા પૈસા આપવા નિરર્થક છે. છોકરાના વિકાસના ઉપયોગી કામમાં તેને મળતા પૈસા ખર્ચાં તે વાળી લેખાય.

*

છટાપતિ એક વખતનો સરખાપત્તાર મુસોલિની થતા ઉપર હતો ત્યારનો આ પ્રસંગ છે એકવાર એ મુસાફરી કરી રહ્યો હતો, ત્યારે રસ્તામાં તેની મોટર બગડી અને તેને એકાદ કલાક એક નાના મામત્રા માનવે પડ્યો. મામત્રા કોઈ સરકારી અધિકારીને મળવાની થમાલમાં ન પડતાં એ પોતાના મનોરજન માટે સીધો એક સિનેમામાં ગયો. દિલ્લ સર થતા પહેલાં સરકારી ધારોધારજી મુસોલિનીનું ચિત્ર પણ ઉપર રજૂ કરાયા આવ્યું અને જ્યાં પ્રેક્ષકો અજાણી જાણ થઈ ગયા માત્ર મુસોલિની મેરડી રહ્યો સિનેમાના મેનેજરે જોયું કે એક માણસ જિંદો થયો નથી, પણ અધારામાં એ તેને જોળાવી શક્યો નહીં, એટલે દિલ્લ સર થતાં જ મુસોલિની પાને જઈ એલે ધીમેથી એને કહ્યું. 'દોસ્ત! મને પણ તારી માફક મુસોલિનીને માન આપવાનું મન નથી મન, પણ આ-રાજ્યના-સરકારી રહેતું હોય તો મનની ભારનાઓને દગલી દેતી એ જ ઉચિત ઉપાય છે!

અનુ. ૫૪ ૧૬૮ થી ચાલુ]

સંખ્યામાં મનુષ્યો મરે તેવું સ્નાનસૂત્રક મુનેને પણ હવે લાગતું નથી વિરોધનામના યુદ્ધનો દાખલો નગર સમક્ષ છે ચમત્કાર સિવાય આજે કોઈ ન્યાયની વાત કરવા તૈયાર નથી. ભારત આવતી કાને અલુભોમ્બ કે હાઇડ્રોજન બોમ્બ બનાવીને વિરોધ કરે તો કદાચ કોઈ તેને સારે મોટે મેનાવે લોકશાહીની મીઠી મીઠી વાતો કરનાર અમેરિકા લાનચીન કરના પણ ભલ કર છે એ તો કિસિન્જર સાહેબની રાજદમન અને પેકીંગ યાત્રા પછી લાગ્યે જ કોઇને કહેવાના જરૂર છે અમેરિકા દબ કરે - છે ચીન નાથ યઇને ઊભુ રહે છે ભારતની પરદેશનીતિએ હજુ સુધી ચારી આપી નથી અને આપણી પૂર્વ સરહદ ઉપર અબૂતપૂર્વ કટોકટીમાંથી પોતે નીકળી જઈને ભારતને મળે પહેરાવવામાં તેને સફળતા સાંપડી તેના વિરોધ લાલ પાકિસ્તાન આજે લઇ રહ્યું છે ધરાન અને તુર્કી જેવા સમર્થકો પાસેથી ધરવાખને નામે જે મળે તે મળી શકે છે તો બીજી તરફ ચીન તેમજ અમેરિકા પાસેથી લગભગ ચત્રો અને વિમાનોની ખોટ તેણે ક્યારેય અનુભવી નથી એશિયાની મોગ મા મોદી લોકશાહીનું લેખક લગાડીને આપણે દુનિયામાં ફરીએ, તેથી શુ વગવાનું ? ઇસ્લામિક વલ્લુ નાનકડું રાષ્ટ્ર છે - તેની ચોતરફ આરબ રાષ્ટ્રો ગીલહાની જેમ તરાપ મારીને એકા છે છતાં તેની વિદેશનીતિ ઉપર તે આજે ડોક ટાર રાખીને દુનિયાને પડકાર આપી શકે છે અને ભારતને શીખ પણ આપી શકે છે

કેળવણી અને પ્રવેશ

મેળા સહેરોમાં પ્રાથમિક, માધ્યમિક, તેમજ હાઈસ્કૂલ અને કોનેજ સિક્કણ આપતી સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ મેળવવો મુશ્કેલ બને છે તેનું એક કારણ એ છે કે પૂરના પ્રમાણમાં આવી સંસ્થાઓ હોતી નથી વસતિ વધારાની સાથે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં પ્રતિવર્ધ વધારો થાય છે બ્યારે શાળાઓ અને કોનેજોની સંખ્યા પ્રમાણમાં વધતી નથી ડોક્ટરી કે ઇન્જનેરી કોનેજોની બાબતમાં આ તગી જૂન જ તીવ્ર બની છે અને તેથી પ્રવેશનું ધોરણ એટલું

ઊંચું રાખવામાં આવ્યું છે કે જૂન ટકાવારી ઉચ્ચ અભ્યાસનો લાભ લઇ શકે ડોક્ટરી વિદ્યા માટે તો ધનિકો સિવાય અન્ય કોઈનું સ્થાન રહ્યું જ નથી એક એવી વ્યવસ્થા કરવી જરૂરી છે કે અમુક વિસ્તારમાં કેળવણી વિષયક સંસ્થાઓની જરૂરિયાત આપે આપ નક્કી થતી રહે અમલવાદ, વડોદરા, સુરત જેવા સહેરોમાં કેવી નહુ પ્રાથમિક નિશાળો માધ્યમિક શાળાઓ, હાઈસ્કૂલો તેમ જ કોનેજોની જરૂર છે તેનો અડસતો નિષ્ણાતો દારા નકબી ધવે જોઈએ અને ધીમે ધીમે તેની સંખ્યામાં નવી સંસ્થાઓને જ મ આપવો જોઈએ આ બાબતમાં દિલ્હીએ સારી પહેલ કરી છે છેના બે ચાર વર્ષ માં જ દિલ્હીએ કેળવણી વિષયક બાબતોમાં સુખદ પગલો આણી દીધો છે ૧૯૬૬માં ત્યાં પ્રાથમિક શાળાઓ ૮૨૬ હતી તે આજે ૧૨૬૦ સુધી પહોંચી છે માધ્યમિક ૪૬૬માંથી ૫૦૦ અને હાઈસ્કૂલો ૪૦૭માંથી વધીને ૪૩૦ થઈ છે ૧૯૬૮માં ચાર કોનેજો હતી તે ત્રણ ગણી બે જ વર્ષમાં થઈ ગઇ છે નિશાળે જતા બાળકોનું પ્રમાણ ૧-૧૧ ઉપર જૂથમાં ૮૮ ટકા અને ૧૧-૧૪ ઉપર જૂથમાં ૮૪ ટકા જેટલું ઊંચું છે છેની વસતિ મથુનગી મુળજ દિલ્હીની વસતિ ૪૦ લાખ થવા બપ છે તે બેના જે શૈક્ષણિક સુવિધાઓ ઉત્તરોત્તર વધતી રહી છે તેવું અન્ય સહેરોમાં જેવા મળતું નથી એવી આવતી કાલના નામરિકો માટે આ ચિંતા કોણે કરવી તે દરેક સહેરના પ્રમુખોએ વિચારવા જેવા સવાલ છે

ચપળ માનસ

અવસ્થા ૮૦ કિ મો દૂર ધાની મોમગ્રામાં, પુત્ર જન્મ નિમિત્તે કુવાના ચાળામાં એકઠા થયેલ ૧૮ બાળકો અને પાંચ સ્ત્રીઓ બ્યારે ધાર્મિક નિધિમાં મથયુલ હતા ત્યારે થાકુ તરી પડતા બધા જ અદર જઈ પાપ જન્મનાર બાળકોનો પચાવન વર્તી દાદો રામ કવર, બાળકોની ચીમે સામગ્રી દોરી મણે સાથે લાગ્યો દોરડા તથા એક બે મલ્ટીશ પણ લેતા મણે. તેને પોતાને તરત આવશ્યુ ન હતું દોરડાને એક છેડે પોતાના

સાથીના હાથમાં આપી તે અંદર બિનયોઈ કેટલાક બાળકો તેને વળગી પડ્યા રામ કન્વરે ટોપલી સાથે ખીલુ દોરુ નખા યુ અને એક પછી એક જ બાળકોને ઉગારી લીધા બાળકોના બાર બાળકો અને પાંચ સ્ત્રીઓ મૃત્યુને શરણ થયા કેમકે કુવાના પથ્થરો નીચે તેઓ દકાર્ષ ગયા તરના ન આડતું હોય છતાં પણ વર્ષનો ગામડિયો કુવામાં બિનરોને જ બાળક બચાવવા જેટલી ત્વરિતિ માનસશક્તિ અને હિંમત બનાવે તે સૌના ધનવાદને પાત્ર છે અકસ્માતો દુનિયા બનતા હોય પણ જુજ કિસ્સાઓમાં તેનો ભોગ બનનારની વ્હાલે કોઇ જઈ શકે છે, કેમકે માનસિક ચપળતા ક્ષણધર્મમાં સક્રિય થઈ શકતી નથી અને જે વિચારવા પ્રેસે છે તે કાઢ કરી શકતો નથી

હાઈબ્રીડો અત ?

તામીલનાકની સરકાર ૩૦મી ઑગસ્ટથી દારૂ બંધી ઉપરનો પ્રતિબંધ ઉઠાની લેનાર છે દારૂબંધીમાં તો પૈની કમાણી નહી અને ખુવારીનો પાર નહી અને છતાં છાને ખુણે બહુ જ ચાલતુ હોય । જ્યાં જ્યાં દારૂ બંધી છે ત્યાં ભૂગર્ભમાં તેના રિપુહની પ્રવૃત્તિઓ સતત ચાલુ જ હોય છે આમેય દારૂનો પ્રશ્ન એક રાષ્ટ્રત પ્રશ્ન છે અને તેની ઘડી બાજુઓ છે વેસ્થા પ્રતિબંધક ધારો હોવા છતાં જનનમાં કોઇ જેમ તેને બંધ રાખી શકતુ નથી અને કુટુંબ નિયંત્રન જેમ સરકારી આદેશથી અમલી નથી શકતુ નથી તેવુ જ દારૂનું છે જેને નથી પાવે તે પ્રાણ-તે પથુ નહાં પીએ, બાકી જેને ગળો રચની છે, હિન બહેનારુ છે, અંગક નાણુ વ્યયનો આર્થ શોધે છે તેને ખારી વિના કેમ ચાને ? પણ એનો અર્થ એમ નથી કે શુશ્રુષા તે તામીલનાકનું અનુકરણ કરેતુ દારૂ બંધી મુકેન કર્યા પછી ત્યાં શા પરિણામો આવે છે તે જોવા રહ્યાં સાહિત્ય અને ઠવિતાનો કાલ વધુ સારો બિતરશે ?

બગ નિરાશ્રિતો

ભારત માટે સૌથી જટીન બની રહેનારો બગ નિરાશ્રિતોનો પ્રશ્ન ચર્ચાની એવળે ચડ્યો છે આ પ્રશ્ને પાકિસ્તાન સાથે યુદ્ધ છે વા જેવુ નથી એવો મત પ્રમુખ બનતો જન છે આમેય ય અમેરિકા જેવા રાષ્ટ્રને પણ યુદ્ધ પોસાતુ નથી ને સામેથી ચાલીને ચીનની મૈત્રી શોધે છે આ સ્થિતિમાં ઇન્ડિયા શાશ્વત મુનો જે રાહ વિચારી રહ્યા છે તેને દેશવાગીઓએ છુટ આપવિ તરીકે પણ સ્વીકારી લેવો જોઈએ જનન સમક્ષ આ પ્રશ્નને લાગે સમય ધરી રાખવાથી તેમ જ દુનિયાભરમાં પ્રચારયુદ્ધ ચાલુ રાખવાથી ભારતનો કેઈસ નેતિક રીતે મજબૂત બને છે યુદ્ધને બંધ ને નિરાશ્રિતોનો બોજ સહેવાથી ભારતને ચોક્કસ મિત્રો સાપડી, એ નહીં છે અને મદદ પણ મળશે તેમને વનનમાં પાછા ફરવાની શેઠાળના કુનોને આશ્રયે ઘડી કાઢી, તેના દારૂ અમરી બનાવવી રહી

રાજસ્થાનમાં સત્તા પલટો

પરિત નહેરૂની જેમ મોહનલાલ સુખાડિયાએ સુદીર્ઘ કાળ સુધી રાજસ્થાનનું મંત્રીપદ શોભા યુ અને સપર વર્ષ સુધી રાજ્યની ધૂરા સંસ્થાપૂર્વક વહન કરી વગી સત્તાભાગ પણ તેમણે મૌરવપૂર્વક કર્યો ભારતના અન્ય રાજ્યમાં આવી શાંતિથી અને સમજ દારીથી સત્તાની ફેરબદલી થઈ નથી વગી એક મુરતીમને રાજ્યના પત્રપ્રવાન બનાવી ઈન્દિરાજીએ કધુમતી કેમતી પ્રતિષ્ઠા મહેરમાં રચાવી છે પાકિસ્તાનની સરહ ને અડીને આવેલા આ રાજ્યમાં બરકત ઉનાખાને મોપ રાખવી પડશે કેમકે ચાલાખાનની છેલ્લી ધમકીના સદ્દર્શમાં કપરે શુ ચાપ તે કહેવાય નહીં હોસાતુ સીના વાવાવરણમાં શ્રી સુખાડિયાએ મંત્રીપદ ખાલી કરી આપુ તે વાત નાની નથી

x

માત કે તાતથી જે ના બને, વા સ્વજનો વડે,
સયમી ચિત્તથી લાધે, શતધા શ્રેય આપણુ - 'ધમપદ'

*

ધરડાનો ખપનો ઘેરેર ચાનનો હંતો અને ખાળવેદુ પછુ ઘેરેર હંતુ ખાળકોને રસીવાળા કરવાં એ પછુ એક ઊલટી જ ગંગા છે

કીમવાળી હાસ વેચાપ અને તેમા બોટિંગનો ઉપયોગ થાય, અને આવા ફેટનાથ બોટિંગ લોકો ખાધ નાથ આ બધા પાછળ દુનિયા રો રખાવે અને સતવાળો યન્ય થાય, તેના કરતા ગાયો માટેની જમીનનું રેફરિજિયન કરવામાં આવે અને કતલખાનાં બધ કરી, ગાય રાખનારને ઉપરથી સનસાઈ આપવામાં આવે તો એન્ટ્રેશન કરવાનો ચાન્સ જ ન મળે. પરંતુ આ ઇન્ફેક્ટરોના અને એડમિનિસ્ટ્રેશનના ખર્ચ દ્વારા પછુ ઊલટી જ ગંગા વહી રહી છે

દાંત મજબૂત કરવા કણુજી, વડ, કદળ, બાવળ, ક બોઈનાં દાંતણો, તલ આવાવા, તેના કોમગા કરવાના ઉપાયોનો પ્રચાર બધ થઇ ગયો છે, અને દાંતનું પરુ હોજરીમાં જઇ હોજરી બગાડશે, એમ કહી દાંત પાડી નાખવાની જાનટી ગંગા વહી રહી છે, અને એ દાંત પગવવાથી લોકોના આંખ, કાન અને મોની હાલિયો નમગી થઇ ગઇ અને મોઢા બેળા થયાં

આખોમા મેથ આજવાની ચાલી ગઇ, ત્રિકાળા છાંટવાનું ચાલી ગયું, સુરમેા લગાવવાનો ચાલી ગયો તેજ વધારનાર ધારોણુ દૂધ, માખણ, ડોડી, પગના જોડામાં તેલ, મોગા અક્ષર વાંચવા અને લખવા આ બધુ ચાલુ ગયું

પહેલાં વિદ્યા મેળવવા માટે વિદ્યા લખવામાં આવતી આજે ડિગ્રી મેળવવા માટે વિદ્યા લખાવવામાં આવે છે, અને એ વિદ્યા મેળવનારોએ શ્રવણ, મનન અને નિદિધાસનથી યુક્ત સિદ્ધિલાળા, હિંદની ભૂમિ ઉપર હમરોની સખા ઉપર વસના હના અને તેઓની પાસે એ વિદ્યા લેવા પરદેશથી લોકો અડી આવતા આજે લોકો અડી થી રોજ પરદેશ જાય છે, અને રોજ ટાઇ સાયેના ચારપાય ફોટાઓ વતમાન

પત્રોમા બેવા મળે છ ત્યારે થાય છે કે આ પછુ ઊલટી ગંગા વહી રહી છે

પહેલા નદીઓ પવિત્ર મણાતી, અને પરમાત્માની વિભૂતિના એક અઘરે લોકો તેને માનતા આવી પવિત્ર નદીઓનાં પાણી મરતી વખતે પછુ મોંમા રેડાતાં તેનાં આચમન થતાં તે કાચ જેવા નિર્મળ પાણીમા ગટરો નખાયા વગરની એક પછુ નદી બાકી રહી નથી આ પછુ એક જાનટી ગંગા વહી રહી છે

પહેલાં ધન ગાયોનું મનાતું, જમીનનું મનાતું, સાધનોનું મનાતું, આજે ધન એ કનું મનાય છે જીવનની સિક્કોગિટી સકલપમાં હતી આજે જીવનની સિક્કોગિટી બેંકમાં મનાય છે

જે જાડ્યો તે ક્યુ ઓપધ સારુ, અને તેને ખરીદવાની ક્રિયા કરી આરોગવાની ક્રિયા કરી રહ્યો છે અને બધા ઓપધો ઉપર જ દુડી પડ્યા છે પછુ મેથ દૂર કરનાર વિહારની તો કોઇ વાન જ હતું નથી ભગવાન ચરકે બધા જ રોગો માટે માંક ચાર્સોથી પાયમો વનસ્પતિઓ લખી, પછુ આજે માર્કેટમાં લખો દવાઓ વેચાય છે ખરેખર આ પછુ એક ઊલટી ગંગા છે

જે માણસે પોતે અનુભવ કર્યો હોય અને સાક્ષાત્ દર્દન કર્યું હોય તે વસ્તુની રજૂઆત પર-હિન માટે સમાજમાં તે મૂકતો. આજે સાહિત્ય કમાણી માટે મુકાય છે આ પછુ એક ઊલટી જ ગંગા વહી રહી છે

દરેક ઘરમાં પીપરીમળ, સડ, દરડે, સુદર્દન, સચળ, શરૂ, દિવેલ, હિંગ અને અજમાની બાટ લીઓ રહેતી તેને જલને આજે એરિપરિન, ઇપ્સમ મોન્ટ, ગ્લુકોઝ, હોર્લિક્સ, યેનિસિલિનના મત્તમ વગેરે અનેક વસ્તુઓ ઘરના વસવાટમા આરી ગઇ છે આ પછુ એક ઊલટી ગંગા છે

સાધીના હાથમાં આવી તે અદ્દર બેઠાં જોઈને કંટાળે
બાળકો તેને વળગી પડ્યા રામ કન્નરે ટોપલી સાથે
બીજુ દોરડું નખા મુ અને એક પછી એક છ બાળ
કોને ઉગારી લીધા બાકીના બાર બાળકો અને પાંચ
ત્રીઓ મૃત્યુને શરણ થયા કેમકે કૂવાના પથ્થરો નીચે
તેઓ ઢાકાઈ ગયા તરતા ન આનડતું હોય છતાં ૧૫
વર્ષનો ગામડિયો કૂવામાં બેઠોને જ બાળકો બચાવવા
જેટલી ત્વરિત માનસશક્તિ અને હિંમત બતાવે તે
સૌના ધ વવાદને પાત્ર છે અકસ્માતો હવેલા બનના
હોય પણ જૂજ કિસ્સાઓમાં તેનો ભોગ બનનારની
જાહે કોણ જાણે શકે છે, કેમકે માનસિક ચપલના
સચાર્થમાં સક્રિય ચર્ચ શકતી નથી અને જે વિચારવા
મેસે છે તે કાઢ કરી શકતા નથી

હાથ ધીનો અત ?

તામીનાડની સરકાર ૩૦મી ઓગસ્ટથી દારૂ
બંધી ઉપરનો પ્રતિબંધ ઉઠાવી લેનાર છે દારૂબંધીમાં
તો પૈત્રી કમાણી નહીં અને જુવાનીના પાર નહીં
અને છતાં છાને ખુણે બહુ જ ચાલતું હોય ! જ્યાં
જ્યાં દારૂ બંધી છે ત્યાં બુચ્છમાં તેના નિરુદ્ધની
પ્રતિષ્ઠા સગવડ ચાલુ જ હોય છે આખેય દારૂનો
પ્રશ્ન એક શાશ્વત પ્રશ્ન છે અને તેની ધણી બાબતો
છે વેશ્યા પ્રતિબંધક કારો હોવા છતાં જગતમાં કોણ
જેમ તેને બંધ રાખી શકતું નથી અને કેટલું
નિયંત્રણ જેમ સરકારી આદેશથી અમલી નથી શકતું
નથી તેલું જ દારૂનું છે જેને નથી પાવો તે ખાલ્યા તે
પણ નહીં પીએ, બાકી જેને ગળો રચી છે, દિન
બહેનાવડ છે, અકળક નાણું બચતો પ્રાચી શે થે છે
તેને પ્યાત્રી વિના કેમ ચાને ? પણ એનો અર્થ એમ
નથી કે શુભચિતે તામીનાડનું અનુકરણ કરતું દારૂ
બંધી મુક્ત કર્યા પછી ત્યાં શા પરિણામો આવે છે
તે જોવા રહ્યાં સાહિત્ય અને કવિતાનો કાલ વધુ સારો
જોતરશે ?

બગ નિરાશ્રિતો

ભારત માટે સૌથી જડીન બની રહેનારો બગ
નિરાશ્રિતોનો પ્રશ્ન ચર્ચાની એવજો ચામે છે આ
પ્રશ્ને પાકિસ્તાન સાથે યુદ્ધ છેડવા જેવું નથી એવો
મત પ્રચલ બનતો જાય છે આમેય અમેરિકા જેવા
રાષ્ટ્રને પણ યુદ્ધ થોસાતું નથી ને સામેથી ચાલીને નીનની
ઝેલી શોધે છે આ સિંચતિમાં ઇન્દિરાજી શાશ્વત ગુને
જે રાજ વિચારી રહ્યા છે તેને દેશવાસીઓએ ઇજ્જત
આપતિ તરીકે પણ સ્વીકારી લેવા જોઈએ જગત
સમક્ષ આ પ્રશ્નને લામે સમય ધરી રાખવાથી તેમ જ
દુનિયાભરમાં પ્રચારયુદ્ધ ચાલુ રાખવાથી ભારતનો કેઈસ
નૈતિક રીતે મજબૂત બને છે યુદ્ધને બદલે નિરાશ્રિતોનો
ભોજ સહેવાથી ભારતને થોડાક મિત્રો સાપડશે, એ
નક્કી છે અને મદદ પણ મળશે તેમને વનનમાં પાછા
ફરવાની થોડાના યુનોને આશ્ચર્ય થઈ શકે, તેના કારા
અમની બનાવવી રહી

રાજસ્થાનમાં સત્તા પલ્લે

પંડિત નરેન્દ્રની જેમ મોહનલાલ સુખાડિયાએ
સુદીર્ઘ કાળ સુધી રાજસ્થાનનું મંત્રીપદ શોધા મુ અને
સત્તર વર્ષ સુધી રાજ્યની ધૂરા સફળતાપૂર્વક વહન
કરી વળી સત્તાવાચ પણ તેમણે ગૌરવપૂર્વક ઠર્યો
ભારતના અન્ય રાજ્યમાં આવી શાંતિથી અને સમજ
ઘરીથી સત્તાની ફેરબદલી થઈ નથી વળી એક મુસીબતને
રાજ્યના પત્રપ્રવાન બનાવી ઇન્દિરાજીએ લઘુમતી કેમ્બની
પ્રતિષ્ઠા બહેરમાં રથાપી છે પાકિસ્તાનની સરહદ ને
અડીને આવેલા આ રાજ્યમાં જરૂરત ઉનાખાને ચોપ
રાખવી પડશે કેમકે ચાલાખાનની ઉલ્લી ધમકીના
સંદર્ભમાં ક્યારે શુ થાય તે કહેવાય નહીં હેતુસાગરના
વાતાવરણમાં શ્રી સુખાડિયાએ મંત્રીપદ ખાલી કરી
આપ્યું તે વાત નાની નથી

x

માત કે વાતથી જે ના બને, વા સ્વજનો વડે,
સયમી ચિત્તથી લાધે, શતધા શ્રેય આપણું --ધર્મપદ

*

ધરતીને ખસતો ઘેરઘેર ચાલતો હતો અને બાળવેદ પશુ ઘેરઘેર હતું બાળકોને રસવાળાં કરવાં એ પશુ એક ઊલટી જ ગંગા છે.

કીમતવાળી હાથ વેચાય અને તેમાં બ્યોટિંગનો ઉપયોગ થાય, અને આવા ટેટલાય બ્યોટિંગ લોકો માંડ જાય. આ બધા પાછા ઈન્ડિયા રખાવે અને સરવાળો શૂન્ય થાય, તેના કમ્પા ગાંધી માટેની જમીનનું રેકવિઝિશન કરવામાં આવે અને કતલખાનાં બંધ કરી, ગાય રાખનારને ઉપરથી સજાસીદી આપવામાં આવે તો એટલેટ્ટેશન કરવાનો ચાન્સ જ ન મળે. પરંતુ આ ઇન્ડિયન કોર્ટના અને એગ્રિમેન્ટિસ્ટેશનના ખર્ચ દ્વારા પશુ ઊલટી જ ગંગા વહી રહી છે.

દાંન મગજૂન કરવા કચ્છ, વડ, કદબ, બાવળ, કબોળનાં ફાલણે, તલ ચાવવા, તેલના કોગચા કરવાના ઉપાયોનો પ્રચાર બંધ થયો છે, અને દાંનનું પક ઢોળરીમાં જઇ ઢોળરી બગાડો, એમ કહી દાંન પાટી નાંખવાની ઊલટી ગંગા વહી રહી છે, અને એ દાંન પાવવાથી લોકોનાં આંખ, કાન અને મોંની છદ્મિયો નબળી થઇ ગઇ અને મોઠા બોખાં થયાં.

બખિમાં મેથ આંખવાની ચાલી ગઇ, ત્રિકુળા હાંટવાનું ચાલી ગયું, સુરમે લગાવવાનો ચાલી ગયો. તેજ વધારનાર ધારોષ્ટ દૂધ, માખણ, ડોડી, પગના નેલામાં તેલ, મોઠા બક્ષર વાંચવા અને લખવા આ મધું આપ્યું મધું.

પહેલાં વિદ્યા મેળવવા માટે વિદ્યા ભણવામાં આવતી. આજે કિમી મેળવવા માટે વિદ્યા ભણવામાં આવે છે, અને એ વિદ્યા મેળવનારાઓ અવશ, મનન અને નિદિખાસનથી યુગલ, સિદ્ધિચાળા, દિંદની શૂમિ ઉપર હામરોની સંજ્ઞા ઉપર વસના હન. અને તેઓની પાસે એ વિદ્યા લેવા પરદેશથી લોકો અડી આવતા. આજે લોકો અડીથી રોજ પરદેશ જાય છે, અને રોજ દાઢ સાથેના ચાદપાંચ ફોટાઓ વનમાન-

પત્રોમાં ભેગા મળે છે. તારે થાય છે કે આ પશુ ઊલટી ગંગા વહી રહી છે.

પહેલાં નદીઓ પવિત્ર ગણાતી, અને પારમાત્માની વિભૂતિના એક અંશરૂપે લોકો તેને માનતા, આવી પવિત્ર નદીઓમાં પાણી મરતી વખતે પશુ મોંમાં રેડાતાં. તેનાં આચમન થતાં. તે કાચ જેવા નિર્જળ પાણીમાં ગટરો નંખાયા વગરની એક પશુ નદી બાકી રહી નથી. આ પશુ એક ઊલટી ગંગા વહી રહી છે.

પહેલાં ધન ગાયોનું મનાતું, જમીનનું મનાતું, સાધનોનું મનાતું, આજે ધન મેંકનું મનાય છે. જીવનની સિક્કોચોટી સંકલ્પમાં હતી. આજે જીવનની સિક્કોચોટી મેંકમાં મનાય છે.

જે જાડયો તે કપું ઔષધ સારું, અને તેને ખરીદવાની કિંયા કરી અરોગવાની કિંયા કરી રહ્યો છે. અને બધા ઔષધો ઉપર જ તૂટી પડ્યા છે. પશુ રોજ દુઃ કરનાર વિહારની તો કોઇ વાન જ કરતું નથી. લખવાન ચરકે બધા જ રોગો માટે માંડ ચારસોથી પાંચમો વસ્ત્રપતિઓ લખી, પશુ આજે માઈટમાં લખો દવાઓ વેચાય છે. ખરેખર આ પશુ એક ઊલટી ગંગા છે.

જે માણસે પોતે અનુભવ કર્યો હોય અને સાક્ષાત્ દર્શન કર્યું હોય તે વસ્તુની રમૂઆત પર-દિન માટે સમાજમાં તે મૂકતો. આજે સાહિત્ય કમાણી માટે મુકાય છે. આ પશુ એક ઊલટી જ ગંગા વહી રહી છે.

દરેક ધરમાં પીપરીદૂત, મૂંઠ, દરેક, સુદર્શન, સંચળ, છંદ, દિવેલ, દિંમ અને અગ્રમાની બાદ-લીઓ રહેતી. તેને જલ્દે આજે એરિપરિન, ઇપ્સમ-મોસ્ટ, ગ્લુકોઝ, હોર્મોનલ, પેનિસિલિનના મગમ વગેરે અનેક વસ્તુઓ ધરના વસવાટમાં આવી ગઇ છે. આ પશુ એક ઊલટી ગંગા છે.

વિદ્યાર્થી શુકની લન, મન અને ધનથી સેવા કરી તેના હૃદયનો ભાવ છતી લઇ પોતે કેવવાઇ વિદ્યા લેતા હતા તેને બદલે આજે પ્રાદેશીય લોક-ચર સાંભળવાથી અને પોતે વાંચી જવાથી વિદ્યા મેળવે છે એ વહેલુ દારા પણ ઊલટી ગયા વધી રહી છે.

પહેલાં બદારગામ જઈએ તો ધર્મશાળા ગિત-રવાની મળતી. પણ હું હમણા જ ન સિધ ગયો ત્યારે ત્યાં પૈસા ખરચતાં પણ જીવરવાનું સાધન મળતું ન હતું. કન્યા મૂન મળતી હતી વિદ્યાનો નિક્ષય થતો ન હતો આજે અરણ્ય ફી સેવામાં આવે છે. ફૂલ-છાસ મૂકત મળનાં ખવરાવીને લોક રાજ ચનાં, તેને બદલે આજે આનાથી સાન જીવટી ગંગા વધી રહી છે.

આપણે ત્યાં સંત-સાધુને ઘેર બોલાવી, આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે દેવ, મંદિર, સાધુસંન્યાસી વેશ, નિદાન પાછળ ધન ખર્ચાતું. આજે સિનેમા, કલ્પ,

ગંજા અને મોટરો પાછળ ખર્ચાય છે, એ પણ એક ઊલટી ગંગા છે.

જીવમાનને ભાવભાંધી કેવી રીતે મુક્ત કરવો તેની ઉપાસના ચાલતી હતી, અને ભાવભાંધી મુક્ત કરનાર માણસ દાનેશ્વરી કહેવાતો. આજે સામાના હૃદયમાં ભાવ પેદા કરે તે દાનેશ્વરી કહેવાય છે. આ રીતે દાનની પણ ઊલટી ગંગા વધી રહી છે.

‘ભાવપ્રકાશ’માં લખ્યું છે કે કાંસાના, કાચના કે પિત્તળના વાસણમાં જમનું પણ હવે રેનનેસ રટીયના વાસણમાં જમવાથી ચતી દરિદ્રતા દારા પણ ઊલટી ગયા જ વધી રહી છે.

માણસ સુખી હોય તો તે યાંત્રનાં વાસણ વાપરતો, તેથી વધુ સુખી હોય તો સોના-ચાંદીનાં વાસણો વાપરતો, મધ્યમવર્ગવાળો તાંબા-પિત્તળનાં વાસણ વાપરતો, જ્યારે દરિદ્ર માણસ ભોદાનાં વાસણ વાપરતો. તેને બદલે આજે પૈસાદાર વર્ગ પણ લોખંડીના વાસણ વાપરતો થઇ ગયો છે —ચરક

*

હાર્દિક શુભેચ્છાઓં કે સાથ

આદિત્ય મિલ્સ લિમિટેડ
ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ
કલકત્તા-૧

સિધિયા આપને સાગર દ્વારા સમૃદ્ધિ આપે છે

8157A S SSN 222A GUM

પ્રાચીન સમયમાં વહાણવટાના વ્યવસાય દ્વારા
ભારતને અદ્યતન સપ્લિ મળતી હતી અને
સિધિયાના જહાજો આપણી એ પ્રાચીન પરંપરા
અને વ્યાપારને નળવતી રહ્યા છે. સિધિયા
ભારતના દરિયાપારના તેમજ કાશ્મીરના વ્યાપાર ક્ષેત્રે
પોતાના અગ્રણ્ય અને ઝડપી જહાજો મોકલ્યા દ્વારા
ઝડપી, સુરક્ષિત અને કિંમતી સેવા આપે છે.

દરિયાપારની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન ઇન્ડો-યુરોપ
ભારત-સિયા
ભારત-અમેરિકા (મેટલાનિક અને અન્યથા બંધો)
ભારત પૂર્વ ઇન્ડો-સેટ લેબર
ભારત પેસિફિક (પૂર્વ બંધો)
ભારત ઇન્ડો-સેટ
ભારત-સિયા

૧૬૫

સાગર-પર

સિધિયા

(ભાગના ૧૬૧૬)

ધી સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન
સિધિયા ૬૦૪ નેવ ૩ નેવ ૬
સિ ૬૦૪ નેવ ૩૩ નેવ ૬
૬૦, નેવ ૬૦૪ નેવ ૬૦૪
સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન

‘પથિક’ ખાસ સૌરાષ્ટ્ર અંક

(ત્રી શ્રી માનસગણ બારક

પ્રેમ દરવાજા બંદાર, અમદાવાદ ૨

પાના ૧૭૦ મૂલ્ય ત્રણ રૂપિયા

પ્રકાશક મુર્મૂર મંથરન કાર્યાલય, અમદાવાદ

પાના ૩૫૦ મૂલ્ય ૭ રૂપિયા

‘સૌરાષ્ટ્ર અંક’ની ઈશીમાં ‘પથિક’ માસિક તરફથી મે-જૂન ૭૧નો સંયુક્ત મોથો ખાસ સૌરાષ્ટ્ર અંક બહાર પડ્યો છે તે ખ્યાન જે ચતો બની રહે છે ૧૭ લેખકોના ૨૦ લેખોમાં શ્રી કે કા સાચીના ત્રણ લેખો “સૌરાષ્ટ્રની ઉત્તરકાલીન રાજધાનીઓ,” “સૌરાષ્ટ્રના ધર્મસંપ્રદાય”, અને “સૌરાષ્ટ્રની મેળોઓ” એક સાથે એક જ અંકમાં વાચવા મળે છે

‘સૌરાષ્ટ્રના વન્ય પ્રાણીઓ’ (પ્રભુક કચન રાય દેસાઈ) “સૌરાષ્ટ્રની વનસ્પતિ” (શ્રી પદ્મા કર ગુપ્તા) “સૌરાષ્ટ્રના મરાઠી સમાજ” (રમેશકાન્ત પરીખ) “સૌરાષ્ટ્રના મુસ્લિમો” (રાજુપ્રસાદ દેસાઈ) “સૌરાષ્ટ્રની દૈનિક વિશિષ્ટ જાતો” (નામજીભાઈ ભાગી) ઇત્યાદિ લેખોમાં સૌરાષ્ટ્રની અનેકવિધ ભિન્નતાનો ખ્યાન અજનાસુ દૃષ્ટિથી સુદર રીતે રજૂ થાય છે. શ્રી માનસગણ બારક ગુજરાતનરમાં એક જ એવા ત્રી છે જેઓ જોતે જે નાનથી વચ્ચિન રહેવા પામ્યા છે તે અન્યને સુનજ કરી આપવા ભેખધારી ની અર્થ સાદિત્તે ચિરજીવ અને કીમતી મેવાઓ આપી રહ્યા છે. કચના ત્રણ અને સૌરાષ્ટ્રના ચાર વિશેષિકા આ રીતે (તેમજ ગુજરાત વિષે આપ વાનુ વચન આપીને) તેમજ એક વિક્રમ રથાર્થો છે. ન્યૂન સાધનો અને માહકોની અતિ મર્યાદિત સંખ્યા છતાં ‘પથિક’ને ઉત્તરોત્તર જે લાગ તેઓ લાગે છે તેનાથી મળે તેવા સરકારી ગુજરાતી આર્થિક અને આદ્યોપાય અનુભવના વિગત રહેશે નહિ. ‘પથિક’ના ગુજરાતના ખાસ અંક અનેરો બનશે તેમાં શંકા નથી.

‘ધૂમકેતુની ઉત્તરયાત્રા’

સેખા શ્રી દક્ષિણકુમાર ગો બેરી

શ્રી ધૂમકેતુએ આત્મકથાના બે ભાગ ગુજરાતને આપ્યા ‘જીવનપથ’ અને ‘જીવનરંગ’ ત્રીજો ભાગ ‘જીવનરંગ’ તેઓ લખી શક્યા નહિ પિતાની મતી પાને અક્ષરદેહ આપવા પુત્ર આમળ આવે એવા એક ચિરન યોગ્ય અહીં સાપડ્યો છે અને શ્રી દક્ષિણકુમાર રચિત સ્વર્ગસ્થની ઉત્તરયાત્રા ‘શોભન પિતૃશ્રાદ્ધ’ બની રહે છે, એ તો હરીકન છે તદુપરાંત સાહિત્ય કૃતિ તરીકે અચિત્ત કથનક મર્યાદા મહત્તરનો ઉમેરો કરે છે. શ્રી ધૂમકેતુનું આત્મી નજીકથી દર્શન કરાવવા બંન તેમજ તેમના જીવનના અત્યારસુધી નહીં જાણીના બતાવો, પ્રસંગો, મન અને ચિત્તની દૃષ્ટિઓ ઇત્યાદિથી વાંકે કરવા બંન જીવનના લેખકનું ક્ષયી રહેશે વિગતમાં શ્રી અનંતરાવ રાવળના પુરોવચનમાં ‘ઉત્તરયાત્રા’ વિશેષે વિસ્તૃત આવે. અના કરવામાં આવી છે તે એવી સંપૂર્ણ અને સ્થાનપરથી લખાણ છે કે તેની પાસે ઇતર વિવેચન પાંચુ અને નેજલીલુ લાગશે, “અમિત ધૂમકેતુના અવા બરા પાસાનો આવે સાચુકારી પરિચય જે શ્રી દક્ષિણકુમારે અત્રે આપ્યો છે તેવા ખીછ કેની પાનેરી આપણને મળે.” એમ લખતી વખતે શ્રી રાવળ સાહેબે જે દહાનો દાક્યા છે તે વાચીને, તેમજ પુસ્તક વાચીને એમ લગે છે કે મિત્ર અને પુત્ર વચ્ચે એકજ પ્રિયપાત્રનું ચિત્ર રજૂ કરવા સાહિત્યિક હરીફાઈ ચાલી રહી છે. અને તે પથુ જમિં અને લાગણીથી બરપૂર ઉત્તર યાત્રા શ્રી ધૂમકેતુએ પોતે લખેન આત્મકથાના બે ભાગ સાથે જાણે સળગ કથારૂપે લખી જાય છે. શ્રી ધૂમકેતુની આખરી વિગતે આવેખનુ ૨૮ મુ પ્રકરણ એક યાદગાર અને ચિરંતન સાહિત્યિક નિવાપાત્રસિ ગણ્યારો લેખકનું આ પદાર્પણ પૂર્ણવિરામ ન બને. “એતુ સદુ કોષ છગ્ગે

☆

અસારે સાર લેખે ને, ને ને સારે અસારને,
ના પામે સારને એવા, મિથ્યા સંકલ્પ જેમના — ‘ધમપદ’

સિધિયા આપને સાગર દ્વારા સમૃદ્ધિ અર્પે છે

SISTA S-SSN 228A GUJ

પ્રાચીન સમયમાં વહાણવટાના વ્યવસાય દ્વારા
ભારતને અદ્યત્ત સપ્તિ મળતી હતી આને
સિધિયાના જહાજો આપતી એ પ્રાચીન પરંપરા
અને વ્યાપારને નગતી રહ્યા છે...સિધિયા
ભારતના દરિયાપારના તેમજ જહાજના વ્યાપાર ક્ષેત્રે
પોતાના અદ્યતન અને ઝડપી જહાજો દ્વારા
ઝડપી, મુરશિન અને કિશોરની સેવા આપે છે

દરિયાપારની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન ઇન્ડો-યુરોપ
ભારત-અમેરિકા
ભારત-અમેરિકા (અટલાન્ટિક અને વ્યાપાર વહીવટ)
ભારત પૂર્વ કેનેડા એટલે કે
ભારત પેસિફિક (પૂર્વ વહીવટ)
ભારત ઇન્ડો-યુરોપ
ભારત-અમેરિકા ઇન્ડો-યુરોપ
ભારત પેસિફિક (અમેરિકા)
કાન્ટોની સેવા
ભારત-પાકિસ્તાન-ભારત-સિન્ડો

સિધિયા
(૧૯૫૫ના ૬૬૬)

ધી સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
"સિધિયા કાર્ગો", બેલાં એલેડ, મુખર્ ૧ દેલિઓન: ૨૬૮૧૧ (૨૨ લાઇન) ૨૨૦૫
સે-૬૬ ૯-૩ લિમિટેડ ૩૩ મેન ઇ મુખર્ ૧૦, ૬૬૬૫૧ ૧ દેલિઓન: ૨૨૫૮૨૨ (૨ લાઇન) ૨૨૦૫
૧૦, મેન નામ વંદે, નામ લિમિટેડ, દેલિઓન: ૧૧૨૨૬૧, ૨૨૦૫: ૬૬૬
સિધિયા વ્યવસ્થા મુખર્ ૧૦૦૦૦ એલેડો સે

રાષ્ટ્રિય એકતા

“ચાલો આપણે બૂલી જઈએ કે, ‘હું’
હિંદુ છું,’ ‘તું મુસ્લિમ,’ અથવા ‘હું’ શુજરાતી
છું,’ ‘તું મદ્રાસી’. ચાલો આપણે ‘હું’ અને
‘મારું’ ને સમગ્ર ભારતીય રાષ્ટ્રિયતામાં એક-
રૂપ કરી દઈએ સાથે ફળવાને કે સાથે તારવાને
આપણો બહુજન સમાજ કૃતનિશ્ચય બનશે
ત્યારેજ આપણે ખરેખરા સ્વતંત્ર થઈશું.”

—ગાંધીજી

પ્રજાસત્તાક સંસ્થાના અધિકૃત નિયંત્રણ હેઠળ પ્રકાશિત

રાષ્ટ્રિય એકતા રાષ્ટ્રિય એકતા રાષ્ટ્રિય એકતા રાષ્ટ્રિય એકતા રાષ્ટ્રિય એકતા રાષ્ટ્રિય એકતા રાષ્ટ્રિય એકતા

સુંદર, સ્વચ્છ અને સુધડ છાપકામ માટે

સુરૂપ મુદ્રિકા તમને મદદરૂપ બનશે.

સુરૂપ મુદ્રિકા, રેસકોર્સ રોડ, કન્યા છાત્રાલય સામે, રાજકોટ-૧

શ્રી. મલિયકલ કૃત
અમારા પ્રકાશનો

ગાધીગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજલ એક અધ્યયન ..	૧-૨૫
ગાધીજી માથે જીવનયાત્રા .	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા .	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહાશય સાથ જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫

આનંદાનીના ઉપવનને લુકા]

ગોપીનાથ પદમા-

૧૯૫૬

માનકૃતિક મમન્વય કંખનું માસિક : માર્ચ ૧૯૫૬ : ૧૯૫૬

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	રેખક
૨૦૫	માનુ ૨૧૦	ગુ દયાન મહિન્ક
૨૦૬	ધર્મગી અનુમતિ	મ ધીછ
૨૦૭	પરિભ્રમણ	આગતો
૨૦૮	સારામાં	નિખલ ગીરાન
૨૧૧	આગમનો પીર	નિખલ ગીરાન
૨૧૩	સંસ્કૃતિ ૨૬૨મ	સુમંગલ
૨૧૪	જીવનની સાથેના સોના	શ્રી
૨૧૫	અધનમુક્તિ	રા ખાનનલકર
૨૧૮	ચિર જીવ	અનાન
૨૨૧	હાથે જોડનાર અગ્રી	મનુ પતિ
૨૨૨	માગેકોયો	આનંદ
૨૨૫	ગાંધીજીનો માનવ	નિષા મહેતા
૨૨૬	જીવન મિથ્યા નથી	નૌનમ પનથુ
૨૨૭	શાહનામાએ શિરદોસીના બી પાના	મણિભાઈ વોળ
૨૨૮	યુવાનો અને સિનેમા	
૨૩૦	માનવના વિકાસ	કેદારનાથ
૨૩૧	જીવનનો અર્થ	કે. લે. મહેતા
૨૩૪	દાન	સુમંગલ
૨૩૬	અધ્યાત્મિક	શ્રી

સૂચના

[આંખોને]

દર માણની બાંધી તારીંગે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે

પરંતુ સુધીમાં અંક ન મળે તો પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કરી પછી કાર્ય લેખને જમાવવું અંક સિધ્ધિમાં હશે તો મોકલાશે

જ્યે તે મળેને આવક થઈ થકા છે

આ માહિતીમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો જે તે લેખકના છે સંપાદક તે વિચારોમાં સમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

[લેખકને]

સૈધ્ધપાલજીમાં સરકારી, ક્વો ગ્રામીણ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે

લખાણ સાફ, ભોલિક, તાજું હોય અને અપેક્ષા રક છે કાગળની એક બાજુ સાલીથી લખવું

લવાજમ

દરમા [૨૨૨] ૮ રૂપિયા

પરંતુ સોના ચિહ્ન

“સૈધ્ધપાલજી”

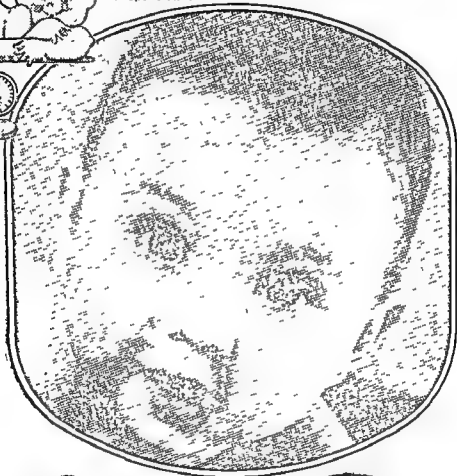
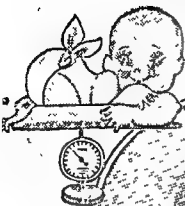
૨-સામગ્રીનગર

રાજકોટ-૨

પ્રકાશક, સુરક, માસિક ધોરેન ગાંધી સંપાદક નરીન ગાંધી ૨ નગરકુશુનગર, રાજકોટ-૨
મુદ્રણ-પ્રકાશન રચાન સુરક મુદ્રિકા, રેષસકોસ રોડ રાજકોટ

જિંતાનું જન્મસમયનું વજન વધીને ૪ મહિનામાં તો બમણું થઈ ગયું—છે ને, સાચો વિજય!

જોલ્લરોએ જિતાને કોઈપણ જોવાવે કે તરત કરી પડે છે એ ને માલમ એવા સરસ ઝીણઝીણા ખજાન પડે છે. જિતા હસતી ભય છે, પોતાની નવીનતા રમતોથી સોને પોતાના જતાવી લે છે, જિતાને એક ચીજ સોની પડાણી છે—એ છે એની દૂધની બાટલી, બાટલી પૂરેપૂરી ખાણી ન થાય ત્યાં સુધી એને જોડામાંથી કાઢે એ બીજા. જિતાની આ જોડિયી પાછળ ૨૬૨૫ છે. એક વિશેષ પ્રકારનો જાન-આહાર.

જિંતાને આપાય છે, અમૂલસે — એક વિજયી બાળ-આહાર!

અમૂલસે જન્મતા મુઠાવાના બે ન વરસ તો એવા વેચાણે બીજા બાળ આહારોના વેચાણોને ક્ષણે પાછળ રાખી દીધા અને સોમ અક્ષરવાન પ્રાપ્ત કર્યું. અમૂલસે એક વિશેષ પ્રક્રિયાથી (રેપ્રે-ફાઈનગી) અને વિશેષ ફોર્મ્યુલાને આધારે જણાવાય છે—જાસ તમારા ઘાઠલા બાળક માટે! એકેવાઈથી ૧થી ૯ વડા અમૂલસેમાંથી જ જોડેને સમગ્રોત જોવાયું મળી રહે છે... અને સાચો સાચો અને છે, આવશ્યક વિદ્યાર્થીનો તથા ખર્ચો તરવો, ઉપરાંત, બાલકોના વડરસ વિશાસ માટે એમણી વધુ પ્રચલિત અને વધુ સારા પ્રોટીનના વરવોને મળે છે.

મહત્ત

માનવ અને જાવકોર વિરોધા મરૂત અમૂલ પુરતક માટે (સાથે ૫૦ ફૅસ ની ટપાલ ટિકિટો બીબીને) આ સરનામે લખો પોસ્ટ બેચ ૧૦૧૨૪, મુમબઈ-૧.

અમૂલસે

શોના દૂધની બાટલીમાં ઉત્કૃષ્ટ વૈડલ્ફિક આહાર

ASP/AS-18 Guj

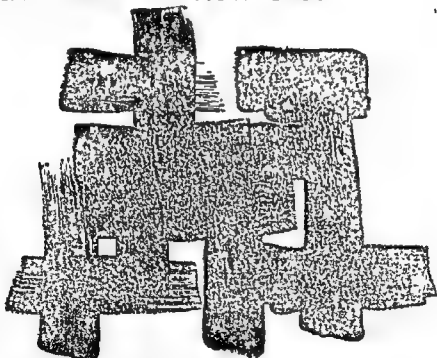

Steel fabricated for industry by Mukand With innovations in design and construction that anticipate the fast changing demands of industry.

Mukand fabricates steel for new uses: makes heavy electric cranes; specialised equipment; chemical, fertilizer and steel plant machinery Casts, rolls, twists steel. Keeps ahead of the new trends in India's industries. Achieves significant increases in import substitution, ships steel products to expanding markets abroad.

At Mukand, steel is innovation.

Steel - sheared, riveted, fabricated for new uses

MUKAND IS STEEL

Mukand Iron & Steel Works Ltd., Kurla, Bombay 70 (AS).

Thackersey fabrics
live up to the life you lead

**TF THACKERSEY
 GROUP OF MILLS**
 CROWN * HINDOOSTAN UNIT NO 1
 HINDOOSTAN (INDIAN) UNIT NO 2
 SIR VITHALDAS CHAMBERS,
 16 APOLLO STREET, BOMBAY 1

हार्दिक शुभेच्छाओं के साथ

आदित्य मिल्स लिमिटेड
 इन्डिया अेकसर्चेंज
 कलकत्ता-१

Research Quality Expansion...

we are deeply dedicated to each !

Amar Dye Chem are pioneers in the dyestuff industry in India—and have sustained the performance through the years in meticulous quality control in unceasing research in consistent expansion in mounting exports. Today Amar Dye Chem make dyestuffs for almost every conceivable application—in textile paper, leather plastic paint, color and many other industries.

*we believe that
Research is the life blood
of the chemical industry*

AMAR DYE CHEM LTD

Rang Udyan, Mahim, Bombay 18

વૈષ્ણવજ્ઞાન

ઉદ્ધરેકાત્મનાત્માનમ્

માનું સ્વપ્નું

એક સંજે મા છન પર એકથી બેઠી હતી. નીચે શરેરને શોરબકોર એક સામરનાં મોળઓની જેમ ધૂધવાટ કરી રહી હતો. ઉપર આકાશમાંથી જેમ કે કોઈએ એક માટયું છોડ્યું ન પાડી દીધું હોય તેમ પ્રકાશની ગંધા વહેતી હતી.

માની આંખો પ્રેમ, સેવા અને સમર્પણભાવથી ઉજ્જવળ હતી. તે તારક્ષા જેવા દેખાઇ રહ્યાં હતાં. આકાશના થોડા તારાઓ એમ સમજીને કે તે લોકોમાંથી બે નીચે પડી ગયા છે—તરત જ ત્યાં પહોંચી ગયા.

તારાઓએ માને આદરપૂર્વક અને વિનયપૂર્વક પ્રણામ કર્યાં કાઢ્યું કે વિનય, જેમ કે વિવેક તારક-લોકોને પહેલો નિવમ છે અને કહ્યું: જગદંબાનાં પ્રતિનિધિ, અમે તારકલોકથી તમારે માટે એક સંદેશો લાવ્યા છીએ. અમે તમારા જ્ઞાતાનના સ્વાથીઓ છીએ. સંદેશો પ્રભુએ મોકલાવ્યો છે. અને તે આ પ્રમાણે છે :

‘હું એવી આશા રાખી બેઠો છું કે તું તારાં બાળકોને એવી રીતે ઓઝરશે કે તે મારી યશ વેદી પર પ્રકાશમય દીવાઓની જેમ પ્રકાશ આપી શકે. જેથી જગતમાં અજ્ઞાનને જે ધોર અધિકાર છે તેને દૂર કરવામાં અને તે મદદરૂપ થઈ પડે’

‘જેવો તારો આદેશ સમજીશ.’ માએ તારાઓ દારા મળેયો સંદેશો સાંભળી કહ્યું.

ત્યાર પછી, ફરીથી વિનયપૂર્વક પ્રણામ કરીને તારાઓ પાછા પોતાના તારકલોક તરફ ચાલ્યા ગયા.

તે જ સમયે માનાં બન્ને બાળકો મા-મા પોકારનાં આવી પહોંચ્યા. માએ તેમને ધણી વડાલથી ઉંચકી લીધાં અને કહ્યું: ‘મારી આંખોના તારાઓ પ્રભુના આકાશના તારાઓ !’

—શુક્રદાસ મહિલકજી

દરેકેરેક પદાર્થમાં વ્યાપી રહેતી કોઈક ચૂંક સત્તા છે, જેનું શરીરથી વચ્ચેનું કે વ્યાપ્તિ ચર્ચ શકતી નથી હું તને જોઈ શકતો નથી છતાં તેનો અનુભવ મને થતા કરે છે આ અ જ્ઞ સત્તાનો અનુભવ થાય છે ખરો, પણ તેની સાબિતી આપી શકાતી નથી, કેમ કે મારી ઇન્દ્રિયો વડે જે જે પદાર્થોનું જ્ઞાન મને થાય છે તે સર્વથી તે સત્તા તદ્દન છુટી જતી છે ઇન્દ્રિયોથી પર છે

હુનિતાના સામાન્ય વહેવારમાં પણ આપણે જોઈએ છીએ કે પોતાના પર કોણ શાસન ચલાવે છે, શા સાન શાસન ચલાવે છે અથવા કેવી રીતે શાસન ચલાવે છે, તે લોકો જાણતા નથી અને જ્યાં એક સત્તાની હાતી છે તે તે અચૂક શાસન ચલાવે છે એટલું તેઓ જાણે છે

વિશ્વની બામનમાં મને લાગે છે કે તેમાં વ્યવસ્થા છે, તેમાં હયાત એના દરેક પદાર્થને અને જીવનમાં જીવને ચત્રવતારો કોઈક આર કાનૂન છે અને એ કોઈ કાનૂન આધારો નથી કેમ કે તમે કાનૂન જીવના પ્રાણીઓના આચારને તમારે ન જાણી શકે વળી, હવે જગતીયસ્ત્ર બોમ્બની અસ્ત્રજન શોરોને આધાર સાબિત થાય છે કે જ્યાં પાંચો પચ્ચે એવન છે તેથી, જેને તમારે રહીતે જીવનમાં નમે છે ને ચાને છે, તે કાનૂન હાથર છે અહીં કાનૂન અને તે કાનૂનો ધરનારો બને એક છે કાનૂન અને તેના ધરનાર રિતે અને હી જેનું જ્ઞાન હોય તેના જ કારણે માનથી તે કાનૂનો કે તેના ધરનારો ઇન્કાર ન થાય હાથરના અને તેના કાનૂનો ઇન્કારથી તેના શાસનમાંથી હુ મુક્ત ચર્ચ શકતો નથી એવી જાનહુ, કુન્યા સત્તાના રીતીકારથી તેના અમન નીચે જીવનરહેવાર સજી બને છે, તેમ ઇશ્વરી સત્તાનો જૂના તહીને આપોથીથી નમ્ર પડે રીતીકાર કરવાથી જિંદગીની સફર સરજી બને છે

ઈશ્વર જ આપણી ગાડી ચલાવે છે એવી શ્રદ્ધા રહેશે ત્યાં સુધી ગાડી ચાલતી જ રહેશે - ગાંધીજી

મારી આત્મશક્તી સજી સૃષ્ટિ હમેશ પનગયા કરે છે, હમેશ નાથ પામે છે છતાંયે તે બધાયે નિકાર ને પનગયા પી પાછળ એક અવિકારી, રિયર, સર્વને ધારણ કરવાનાળી સર્વનું સર્જન કરવાનાળી, સર્વનો વિનવ કરવાનાળી અને સર્વનું ફરી સર્જન કરવાનાળી એક એવન સત્તા રહેતી છે, એવી મને આજી આજી અપી થતા કરે છે સર્વને વ્યાપીને રહેતી એ સત્તા અથવા આત્મા તે જ ઈશ્વર

હું હર પગે જોઉં છું કે મનુષી વચ્ચે જીવન કાચમ ટકી રહેનું છે, અસતની વચ્ચે સાચ ટકી રહેનું છે અને અધકારની વચ્ચે પ્રકાશ ટકી રહેનો છે એથી હું સમજું છું કે ઇશ્વર જીવન છે, પ્રકાશ છે, તે જ પ્રેમ છે, તે જ પરમ કલ્યાણ છે

પણ જોનાથી ખરેખર થતું હોય તોયે કેવળ જુહિનું સમાધાન થાય તે ઈશ્વર નથી હાથરનું ઇશ્વરના તેની હલ પર ચાલતી હકૂમતમાં અને હાથરનું પરિ વર્તન કરવાના તેના સામર્થ્યમાં રહેલું છે પોતાના ભક્તના નાનામાં નાના કાપમાં તે વ્યક્ત થવો જોડમે, થાય છે પાચે ઇન્દ્રિયો મગીને જે જ્ઞાન કરાવે તેના કરનાયે વધારે સાચા, સાક્ષાત્ અને સ્પષ્ટ અનુભવથી જ એ જની શકે ઇન્દ્રિયોથી પર જે સાક્ષાત્કાર થાય છે, તે જ અચૂક સાચો અને આધાર રાખતા જેવો હોય છે કોઈ જકારના પુરાવાથી પણ જોમરો અતરમાં ઇશ્વરના અસ્તિત્વનો અનુભવ કરો હોય તેમના પરિ વર્તન પામેલા આચાર અને આરિત્વથી તેની સાચી સાબિતી બને છે

બધાયે હજોને પ્રંચોમાં ચર્ચ એવેલા પેગબરોની અને સતોની અનુદ પર પરાના અનુભવોમાંથી એવી સાબિતી મળી રહે છે આવી સાબિતીને નકારવી એ પોતાની જાનને ઇન્કાર કરવા બરાબર છે

બદલતું રાજકારણ

એશિયામા રાજકારણના રૂપ અને રંગ સત્તરે બદલાઈ રહ્યા છે. અમેરિકાએ ચીનની મૈત્રી માટે હાથ લાગેલો કર્યો અને નિક્સન સાલેમના ખાસ દૂત કિસીંગર બાગના દેશના પ્રથમ અધ્યક્ષના બહાના હેઠળ પાકિસ્તાનથી પેકીંગ જઈ આવ્યા અને ભારતે રશિયા સાથે સરહદો કસર કર્યાં. ઈરાને ચીનને માન્યતા આપી તેમજ ચીન પોતાની પાખમા પાકિસ્તાન જેવા દેશોને લેવા જે ઉત્સુકતા દેખાડે છે તે બના બનાવે ની સર્વેગી સમીક્ષા એક જ વાતને નિર્દેશ કરે છે કે જગતના દેશોનું જુદી જુદી ધાવણીમા ધ્રુવીકરણ જનદીથી થઈ રહ્યું છે તપસ્થ રહેલું કોઈને પાનવે તેમ નથી કેમ કે મહાસત્તાઓ સત્તાના રાજકારણની રમત રમી રહી છે બાગના દેશના પ્રત્યે ભારતનો ભ્રમ ભાગ્યે તે સાડુ થયું. રશિયા સાથે કસર કરતી વખતે આપણને ભાન થયું કે નિર્મલ રાષ્ટ્રને કોઈ મિત્રો મળના નથી તે બહુ ખેડુ મણુપ હવે તો ચીન પૂર્વ તૈયારી સાથે વૈશેષી ભગઈ ક્રિયામા હોવાથી, રશિયન મૈત્રીનો લાભ ભારતને કેને અશી મળી શકશે તે બચાહ પ્રશ્ન છે તેને બંને પાકિસ્તાનને અમેરિકા તેમજ ચીનનો જે ટેકો પ્રાપ્ત થશે તેનું ઓછું મુદ્દાકન કરવું જોઈએ નહીં. આરબ રાષ્ટ્રોમા નાસરના મુલ્તુ પગી ધર્મના ઝંડેને જોર કહ્યું. સુદાનમા તેમજ મોરોક્કો મા સામ્યવાદી બડ નિબળ મથા જમ્બુરી પયોના હાથ ઉપર રખો તે બનાવે છે કે પવન કઈ દિશામાં વહે છે ઈજરાઈનને સ્વીકૃતિ આપવાનો સમય પશુ પાછા ગયો છે આરબ રાષ્ટ્રોમાથી કોઈએ બચવા દેશના પ્રત્યે ભારતની મુશ્કેલી પ્રત્યે હમદની ઉચ્ચાગી નથી અમેરિકા ભારત પ્રત્યે વધુ કડક બને અને બંને દેશો વચ્ચેના સળવોમાં હજુ પણ ઓગ આવે તેવા ચિહ્નો દર્શિ ગાયર થઈ રહ્યા છે વિષ્ણુનામમાથી અમેરિકા નીકળી જવા માગે છે- ચીનને રાષ્ટ્ર રાખવા, તૈવાન માટે નિકસ-સાહેબ માઓને શુ

કહેશે તે કદપનાતીત છે. જગતની ઔદ્યોગિક હરિકાઈએ અમેરિકન કોનરને કોડીનો કરી દીધો છે અને ફુનિયાના વેપારમા ચેનનું વર્ચસ્વ જે રીત વધી રહ્યું છે તેનો પકકાર ખીતીને અમેરિકન પ્રમુખે જે આકર પગના લીધા છે તેની વિચ્છાપી અસર થયા વિના રહેશે નહીં હવે પછી એશિયામા જે બનાવો બનશે તેના ઉપર ફુનિયાનું ભાવિ અવનબશે

જાહેર સેવામા રજા બંધ કરે

જાહેર સેવામા તહેવારો જે બનેન પાડે છે તેનાથી રાષ્ટ્રને જે પાસચાર નુકસાન થાય છે તેનો અદાજ બાંધવાનું કોઈને સજ્જ નથી એ મહા આશ્ચર્ય છે તાર અને દપાન જેવી અગત્યની સેવામા રવિવાર કે તહેવારને કારણે છા માટે ફજીયા ‘નધ કોઈ મેસાજમા આવે છે તે ભારતના ૫૦ કરોડ લોકોમાથી કેમ કોઈ પૂછું નથી ? જો રેનવે યોદીય કનાક સેવા આપી શકે તો તાર અને દપાન ખાતાએ તેનું અવસ્થ અનકરણ કરવું જોઈએ, અને કર્મચારીઓ માટે વિકલ્પ શોધી કાઢવો જોઈએ રહી મહમદ કીવાઈએ રવિવારની સપૂર્ણ રજા દપાન ખાતામા દાખન કરી તને કલાય કર્મચારીઓ ધ વવાઃ આવે પણ પ્રજા કેમ માફ કરી શકે ? લોડોનો રોજખરોજનો, જીવન અને મુલ્યનો, રાઈલાનો અને ઓગાનો વ્ય વહાર જાહેર મેવાના આ ખાતાઓ મારફત ચાનતો હોય છે તેમાં એક જ માસમા ચાર રવિવાર ઉપરાંત બુધ્ધે ત્રણ ત્રણ તહેવારો આવી પડે ત્યારે દપાનની જીવનદોરી ઉપર જે કરોડો લેકોનો રોજા બ વ્યવહાર ચાનતો હોય છે તેમને માથે હાથ દધને મેસી રહેવા સિવાય કેઈ રસ્તો રહેતો નથી જગતના અન્ય કોઈ દેશમા તહેવારોની જલુનના અને જાહેર મેવામાં આવી બેહુદી રૂકાવટ અસ્તિત્વમા નથી સદેશાન્યવહારનું ધમ્માયક દિવસ અને રાત્રિની જેમ વણથબુ ચાનુ રહેલું જોઈએ તેમા જરા સરખી રૂકાવટ આખા તરને

વિપરીત અસર કરે છે, અને વડાપ્રધાન જેવાને પણ ફરિયાદ કરવી પડે છે કે તેમની ટપાલ મોડી થાય છે ! બંગાળમાં સિદ્ધાંત સંકર રેના પત્રો કેડ લેટર ઓફિસમાં જાય છે ! રાષ્ટ્રીય ઉત્પાદન તહેવારોને કારણે ભય કર આપકો અનુભવે છે કેમ કે લાખો કર્મચારી એની ફાઇન ટાટિયા તાણીને સૂતી હોઈ છે- જ્યારે ભારત જેવા ગરીબ દેશમાં અપેક્ષા તો એવી રહે છે કે સરકારી નોકરો પસાની પાકવા જેટલો પરિશ્રમ અવશ્ય કરે જાહેર સેવામાં રવિવાર અને તહેવારની જે નિવૃત્તિ અપાય છે તે વાસ્તવમાં નફાનગાદી ભાગતોડ નું વડુ સડુ ઉપનામ છે !

વન્યપશુઓનો વ્યાપારી ઉપયોગ

સરકારમાં વાન અને સિંહને રબૂ કરીને પ્રેક્ષકોના દિવ બહેનાવવાની રીત રસમ ઘણા સમયથી ચાલતી આવી છે આમાં રીંગ ખાસ્તર હાથમાં ચાપૂક રાખીને સિંહ અથવા વાઘ પાસે મળવા યુ કામ કાવે છે અને પ્રેક્ષકો તેને અપૂર્વ જાહુરીનું પ્રતીક માને છે આ વન્ય પશુઓને જે રીતે પિંજરામાં રાખવામાં આવે છે અને તેને માથે જે આચાર્યાર શુભરવામાં આવે છે તે પ્રથા હવે બંધ થવી જરૂરી છે સરકારના વન્ય પશુઓની આવી કુર હાસી કોર્પોરેટ બંધ પ્રેસલી થતી નથી જેમને સિંહ અને વાઘના દર્શન કરવા હોય તમને માટે શુભરાતમાં સાસલુગીર ખાતે ઉત્તમ પ્રકારની સ વડ સરકારી રાહો કરવામાં આવી છે સરકારના નાનકડા પિંજરામાં આરચાર, પાચપાચ સિંહોને એક સાથે રાખવામાં આવે છે તેમને હરવા ફરવાની જગ્યા તો મળે જ ક્યાથી ? માત્ર પ્રેક્ષકો સમક્ષ બેન કરવાનો હોય ત્યારે નાના પિંજરમાંથી મોળ પિંજરમાં થોડીક મિનિટો માટે ફરવાનો દલાવો મળે તેમાં પશુ કે નો ચાપૂકોને ખાર સહેવાનો ? ભારત સરકારે સિંહના ચિહ્ન ઉપર પ્રતિબંધ મૂક્યો છે પરંતુ સિંહ અને વાઘના વ્યાપારી ઉપયોગ મટે કાઈ ઘટુ નથી તે ખબર છે જીવદયા મળ્યાએ આ પ્રશ્ન તાત્કાલિક હાથ ધરીને વન્ય પશુઓને સરકારના પાંજરામાંથી મુક્ત કરાવવા જોઈએ

આમ વિસ્તારમાં તળીથી સેવા

ભારત જેવા વિશાળ દેશમાં આમ વિસ્તારમાં તળીથી સેવા બહુ જ અઘરું પ્રમાણમાં પહોંચી છે જ્યારે શહેરી વિસ્તારમાં તેનું કેન્દ્રીકરણ ખૂબ જ થયું છે ભારત સરકારના આરોગ્ય મંત્રાલયે ફરતી ઈરિપ તાલ દારા ગામડે ગામડે તળીથી સેવા આપવાનો અભિનય પ્રયોગ શરૂ કર્યો છે દેશમાં તળીથી કોને ને ની સખ્યા રખાથી વધીને ૯૫ સુધી પહોંચી છે, અને પ્રતિવર્ષે દસ લાખર તળીઓ બઢાર પડે છે પ્રાથમિક આરોગ્ય કે દ્ર દારા તળીથી સેવાઓ પહોંચતી કરવાથી યોગ્યતા અપૂર્ણ રહી છે ૫૦૮૨ આવા કે દ્રોમાંથી ૧૬૦૦ કેન્દ્રોમાં છ ને બંદને બે જ ડોક્ટરોથી ચલાવલુ પડે છે ૨૮૦ કે દ્રોમાં એક પશુ તળીથી ઉપનમ્બ નથી જે કેન્દ્રમાં ૭૫ મિલાના હોવા જરૂરી છે ત્યાં દસ મિલાના આવી શકાય છે ૬૦ ટકા જેટલા કે દ્રો માટે મકાનો બાધી શકાય નથી આમ તાણા અને તળીઓના અભાવે આવા કે દ્રો ખીનખાસરકારક માનુષ પડ્યા છે એટલે હવે ભારત સરકારે બહુનફી ફરતી ઈરિપના તાલીમ સેવા યોગ્યતાને ચોથી યોગ્યતાનાં અમલી બનાવવાનો નિર્ધાર કર્યો છે તદ્દનુસાર દરેક તળીથી કોનેજ, આવી એક ફરતી ઈરિપતાલ ધરાવતી બનશે, અને આ યોગ્યતા પૂર્ણ બનતા, ૯૫ ફરતી ઈરિપતાનોમાં એલબીબીએસ ના હેઠળ વર્તના ૧૦,૦૦૦ વિદ્યા થીઓ, ૯૦૦૦ ઈન્ટર્નીઓ ૮૦૦૦ હાઉસ સર્જનો, ૩૦૦૦ અનુસ્નાતકો અને નર્સીંગના હેઠળ વર્ષની ૫૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓને તાલીમ મળવા લાગશે આવી ફરતી ઈરિપતાલ ઈનેક્ટ્રીક જનરેટર તેમજ અન્ય તમામ સાધનોથી સુજગ હશે અને આમાં ફરતી તળીથી ટુકડીઓ લોકોના દર્દોના ઈલાજે ઉપરાત કુટુંબ નિયોગ્યના કાર્યક્રમને વેગ આપશે રોગચાળા શરી નકળે ત્યારે આ ઈરિપતાનો ત્યાં દોડી જશે અને અકુશમાં લાવવા પ્રયત્નો કરશે અને એ જગ્યા વલુ જોઈએ કે બાળના દેશમાં આવી ઈરિપતાનોએ ઘણી સુદર કામગીરી બજવી છે

શ કર તેરી જટામે

‘દર ટ’ સાપ્તાહિક કે અનુરમાં પોતાનો હાથ

અનુ. ૫૪ ૨૩૫]

બાપુ ગરીબોના બેલી હતા ક્રાંતિને માર્ગે નીડર અને અગ્ર પગલાં માંફનાર વીર ધુરુષ હતા. મુકિતને માર્ગે રાષ્ટ્રને લઈ જનાર મહાન રાષ્ટ્રવિધાતા હતા. એમનું જ્ઞાન તો જગતના સન્નિવૃત્ત યતા બધા જ્ઞાનને ટપી જઈ આગળ ને આગળ દોડતું હતું. સર્જનના તેજસ્વી તથાબા એમના મનમાંથી નિરંતર ઝરતા હતા. રૂઢિઓ અને પૂર્વગ્રંથોના ધનધોર અધ-કારને એ તથાબા વિદારી દેતા.

જગતને હંકારનાર ધણા મુત્સદ્દીઓ ઘઈ ગયા. બાપુ તો એ બધાની મુત્સદ્દીગીરીને ઘડીબર રનબધ કરી દેનાર સર્વોત્કૃષ્ટ મુત્સદ્દી હતા. એમની મુત્સદ્દી-ગીરીમાં કૂંડ, કપટ કે પ્રત્યક્ષનાં ગૂંચવતાં જગાં ન હતાં.

એમની મુત્સદ્દીગીરીમાં સત્કનો રણધાર હતો. અને પ્રેમનો પડકાર હતો.

બાપુ વિરલ કર્મયોગી હતા. એમના કર્મયોગ-માં પ્રવૃત્તિઓની પરંપરાઓ પ્રગટતી, એ બધાને પહોંચી વળવા માટે એઓ અથાક પરિશ્રમ કરતા, કદી કંટાળતા નહિ. કર્મયોગી હતા છતાં એમને કર્મ-યોગના પરિણામની આસક્તિ ન હતી—આસક્તિની અધીરાઈ ન હતી.

કર્મયોગમાં અનાસક્તિ હતી, એટલે જ એમણે અન્યાય અને પાપનો સામે કયા રાગદોષ વિના સતત સંઘામો બેલેલા અન્યાય અને પાપની દહનમાત્રથી એમનું હૃદય કકળી ઊડતું. કુસુમથી ચે કેમળ એવું એમનું હૃદય હતું. એમના એ કકળાટમાં નિરાધાર-પણું ન હતું—લાચારી ન હતી. ચૂર્ચે મોઢે બધું સહી લેવાની નિર્ભયતા ન હતી

એમના એ કકળાટે અહિંસાનો પ્રનાયી મર્ગ લંબો

અન્યાય અને પાપ કરનારાને એમણે કદી છુટકારી ન કાઢ્યા.

અને છતાં અન્યાય અને પાપનો સામનો કર-વાની પ્રયંડ પ્રતિભાશક્તિ અહિંસામાંથી એમણે પ્રગટાવી હતી. અહિંસામાં પ્રેમધર્મ તો રહેતો જ છે. ક્ષમા, ઉદારતા અને સામન્ય કેમળ ગુણોથી એમની અહિંસા ભરેલી હતી.

અને છતાં એમણે મનિકારશક્તિમાં કઠોર સાધનાની ઉમતા પ્રગટાવી.

વજ્ર કરતાં ચે ઘણી ઘણી કઠોર એમની તપ-સ્યા હતી.

અતે જ કુખ સહન કરવાની એમાં પરાક્રમ

હતી, અદ્ભુત નીરતાની એમા અવધિ હતી તપનો
 ધોધ અમૃત વહેવાથી ભલિયા પાપ ઘેલ્યાની યુવક-
 મગા એમણે જા કઠોર તપસ્યાઓથી પ્રગમતી હતી

પરંતુ આવી કઠોરતાના કીન્નરમા તેા એમના
 હૃદયની કોમળતા કુસુમથી યે વધુ કોમળ હતી કઠો
 રના તેા સ્વનથી હતી બીજાને માટે તેા-જનીમ
 માટે પણ એમના અંતરમા લાગણી અને પ્રેમના
 શાન કાણા નિરંતર વણા કરતા

કર્મશીળીની એમની કઠોરતામા પ્રેમની મૃદુતા
 કદી યે ખુટતી નહિ

એમનો જ્ઞાનયોગ સર્જનના તેજશી અને
 સ્વભાવ મળ્ય પ્રકાશથી નિરંતર ઉજ્જવળ રહેતા

એમનો કર્મયોગ વજ્રથી પણ કઠોર અને
 કુસુમથી પણ કોમળ હતો

પરંતુ આપને જગતે મલાભાના સિદ્ધાંતને
 ખેસાડેના તે ક'ઈ એમના જ્ઞાનયોગને લધે નહિ, તેમ
 એમના કર્મયોગને લધે પણ નહિ.

એમનું આપુ યે જીવન તેા ભકિતયોગનું મહા
 કાવ્ય હતું

એ ભકિતયોગ કેવો હતો ?

જીવનને એમણે પરમાત્માના દિવ્ય તત્વના
 તરીકે એા ખેલુ એ દિવ્ય તત્વનાના પ્રકાશથી એમને
 જીવન જોગજન ભરી દેણું હતું

આથી જ ઉન્નિરપ્રતિની ભકિતમા એમનું
 હૃદય નિરંતર તરંગોળ રહેતું એમના જીવનના રોયે
 રોમમા રામનું રંગુ હતું પરમાત્માના મિનનની ઝખના
 હતી

ઉપર સિદ્ધ એમને જીવનમા કે જગતમા
 કશું યે નજરે પડતું નહિ

એમનો ઉપર મદિરમા સુશમા કે પથ્થરની
 મૂર્તિમા કદી દેખાતો નહિ

જીવન અને જગતના કુલ દેખાતા વ્યવહારોમાં
 નિમગ્ન રહેતા સ્ત્રીપુરુષોના સુખદુઃખમા એમનો પ્રભુ
 સત્યે વસતો અને સ્વાથી એમને નિરંતર સાદ કરતો

એમના એ ઉપરને એ વધી પણ ભૂતી શકતા

નહિ
 'મારો મિત્ર સસારમાં એક છે અને તે ઉપર
 છે તે મારી પાછળ લાગ્યો છે હું ભાણુ તો યે તે
 મને છોડે એમ નથી'

એવું એમણે દાદીમૃત્યુ પ્રથમે જાણવેલું માન
 વનાર્ના સુખદુઃખમા સત્યયોગ એ ઉપરની શોધ માટે
 તેા એઓ રાજકારણની દુદ્ધ ગણની ધમ લામા તથા
 એના ધેર સત્યામમા પડેના એમાથી એમને પોતાનો
 ઉપર મેળવી લેવો હતો એમનો ભકિતયોગ મોક્ષના
 માર્ગે જવા માટે હતો પરંતુ મોક્ષના દર્શન એમને
 થતાં જ નહિ પરંતુ એમના દર્શન તેા દોલકા છે એ
 તેા કંઈ કોટિના હૃદયમા ભેડા છે, તેમને ભેડા હોય
 તેા તેમના હૃદય સાથે જોતાપ્રાન થઈ જવું નોંઠએ
 ત્રીસ કોટિમા એ આવી જાય છે

એમની પ્રભુભકિતનો પ્રવાહ આ રીતે જન
 તાના કુદ્દ ચણાતાં જીવનને કીર્તવ્યમા સનન વહેતો
 રહ્યો

સસારની કુદ્દતાથી એઓ અલિપ્ત રહેલા
 નહોતા માત્રના કુદ્દતાને ધોવા માટે આપુ કુદ્દ ગણા
 તાની વચમા જીવને રહેતા અને તેમને પોતાના ભકિત
 રક્ષથી તરંગેણ કરી દેતા એમની પ્રવૃત્તિઓ આથી
 સસાર, સમાજ અને જીવનમા એાતમોત થતી છતાં
 સસારની માયાથી તે અલિપ્ત રહેત આથી જ
 એમનો કર્મયોગ ભકિતવત્સન સતપુરુષોની પરમાત્મા
 ની સમી તાકાડ થવાની એકમાત્ર તપનના સામુદાયિક
 પ્રયોગ રૂપ હતા

ભકિતથી નિરંતર તરંગોળ રહેતો એ પ્રયોગ
 એમને લીધે અને કઠોર અનશન વ્રતોમા એ યી
 જતો એ જ પ્રયોગ એમને કોર્મી પના જવાગમુખી
 થી લેરેલા નેત્રામ્બરિમા, બચાગમા, દોહીમા લઇ
 ગયો

એ જ પ્રયોગની પરંપરા આખરે ગોદાવરી
 જોગથી વી માતા હૃદયમાથી સ્વ ભારિક રીતે સરી
 પડેલા 'હે રામ ત્રા છેવડો જીવકારો મારીને પરાકા દા
 એ પહેચી ગઇ !

કૌટુંબિક વ્યક્તિઓ સ્વાભાવિક રીતે હોશિયાર હોવા છતાં પણ પ્રકૃતિજન્ય આળસને લીધે નવી જવાબદારી સ્વીકારતી નથી અને સ્વીકારે તો તેને પર ઉતારી શકતી નથી નવીનતા પ્રત્યે તેમને અણુ ઝમો હોતા નથી પરંતુ એના અમલ માટેના જરૂરી શ્રમ પ્રત્યે તેમને અણુઝમો હોય છે આવી વ્યક્તિઓ જ્યારે થોડા સમયને માટે કામ કરવા લાગી જાય છે ત્યારે ઉત્તમ કાર્ય કરી બનાવે છે પરંતુ જેમ કપિટા-પક્ષીનો યોગ વર્ષો પછી આવે છે, તેમ આવા લોકો મહિનાઓમાં કેટલક વાર કામમાં મન લગાડે છે, યોગાની ખરી કિમતની ઝાંખી કરાવે છે

કામચોરોનો એક વર્ગ (ઇનફોર્મીઅલ આઇ-લર્સ) 'કદી ન સુધરી શકે' તવા આળસુઓના પીરે ના બનેનો હોય છે 'ઉત્તાનળની છે તારાકાસિક જરૂરિયાત' જેવી વસ્તુઓ તેમના જીવનમાં હોતી નથી તેમને કામે લગાડવા એ એક અઘીરય કાર્ય હોય છે

અમારી શાળામાં માતાદીન નામના ડોવાજી નોકર છે આચાર્યશ્રીનાં ધર્મપત્નીએ એક નિલાદી પાળેલી, જેના પર તેઓ પોતાના સત્તાન કરતા પણ વધુ રનેહ રાખતા. શાળાના કૂવાને કાંઠે બેઠેલા કમ્પ્યુટર પર તરાપ મારવા જતા એ કામરી (નિલાદીનું નામ) કૂવામાં ગમડી પડી અને મઠિ, ચાઉના મશરોટ-ભર્ષા અવાજ કરવા લાગી વિવર્યાઓએ રોડી જઈ આચાર્યપત્નીને આ વાતની જાણ કરી એને તેઓ તો મશરોટનાં માર્યાં બૂનેાં પાડ્યાં લાગ્યાં : 'માતાદીન, અરે આ માતાદીન !'

આ બૂમ સંક્રમણને ઝાઝ નીચે ડૂંડેા જમણમાં રાખી હથેળીમાં ચૂના સાથે તમાકુ મેળવતા માતાદીને કંડે કપેને જવામ આપ્યો

'જી, આવા, ક્યા હૈ ?'

'અરે આઓ મન, અપની ગિલ્લી ફૂએ ચે' ગીર મધ હૈ ના, ઉસે નિકાનો'

'કોન ગીર મધ હૈ ?'

'ગિલ્લી'

'કિસકી ગિલ્લી ?'

'અરે ભણ, અપની ગિલ્લી.'

'કહાં મિટી ?'

'ફૂએ ચે'

'કોનસે ફૂએ ચે ?'

'અરે ભણ ચોઠ કે ફૂએ ચે'

'કળ મિટી ?'

'અબી મિટી'

'કેસી મિટી ? જિંદી હૈ યા મર મધ ?'

માતાદીને પોતે બેઠો હતો ત્યાંથી જાકાનાની જરા પણ ફિનચાલ ક્યાં સિવાય ઉપર મુજબનો સવાદ આચાર્યપત્નીએ યાદુરાખ્યો આથી તેમને મિજાજ કાળુમાં રહ્યો નહિ અને તેઓ તકુડી ગાક્યાં : 'મરી રો નહી, લેકિન, તેરી વચ મુસીસે કમી જિંદી હોગી તો બી ફિર જરૂર મર જાયેગી !'

અટલી મધજમારી પછી માતાદીને લગભગ અતી' મરેલી લાલતે પહોંચેલી કામરીને બદલ કાઢી આવા માતાદીન જેવા કામચોરો અરેઅર સહને માટે કામચોરો જ રહેવાના

આવા કામચોરોની કામચોરશક્તિનું ઉદ્ભવસ્થાન દિલ્લોરી હોય છે 'આપણે નહિ કરીએ તો ભાલગે, બીંજબો છે જ નો !' આથી મનોરટતિ તેઓ થયે છે ! વળી આપણી કામચોરી સંગતમાં દેકાજી જેવી એક ખોટી લગભગ પણ તેઓ મેવના હોય છે પેલી ગિરમલ જલ્દસાદની એક વાનાં દિલ્લોરીવાજા કામચોરોનું સમૂહ દર્શન પૂરૂ પાડે છે બાદચાહે દર-ખારીઓને દુકમ કરેતો કે, દરેકે ફૂધને એક એક થડે નાખીને ચાજમહેલ સામેનો ડોજ ફૂધથી ભરી

દેવો, બીજે દિવસે સુવારે બાદશાહે આવીને જોયું તો હોજમાં દુધને બદલે પાણી ભરેલું. દુધનું એક ટીપું પણ ન મળે ! દરેક દેરમારીએ ધારેલું કે બીજાં બધાં દુધ નાખવાનાં છે તેમાં આપણે પાણીનો ઘડો સહે-લાઈથી ચાતી જશે. સમાજમાંની અનેક સત્પ્રવૃત્તિઓ અપૂર્ણ રહેવામાં આવા કામચોરોની ક્ષિયેરી મોટા ભાગ ભજવે છે.

કામચોરોનો એક મોટો બાગ એક વિચિત્ર વર્ગની વ્યક્તિઓનો બનેલો હોય છે. એમનામાં આત્મવિશ્વાસનો અભાવ હોય છે. એકે લઘુના-અધિયો પીડાતા હોવાથી કોઈ પણ નવી જવાબદારી કે નવીન કાર્ય માથે લેતાં તેઓ અચકાય છે, અને રેવેન્ડાપૂર્વક એ કામ તેઓ ઉપાડી શકતા નથી આવા પ્રકારની કામચેરપ્રવૃત્તિને દૂર કરવાનો એકમાત્ર ઉપાય આવી વ્યક્તિઓમાં આત્મ-શક્તિ અને આત્મવિશ્વાસ દઢ થાય એવા યોજના કરવાનો છે. આવી વ્યક્તિઓમાં રમસિંચાઈતિ વધારે પડતી હોય છે, અચાતનો ભય (ફિર એક ધ અનોન) અને નવીન ચલે જવા પ્રત્યે અણુમતો તેમનાં આવેલેલો હોય છે. તેમના પર કામની જવાબદારી લાદીને

અનુભવરૂપી યુગને હાથે તેમનું ધનનર થાય તો તેમનામાંની આત્મવિશ્વાસ ભંગૂત થઈ તેમની કામ-ચોરવૃત્તિ ઓછી થાય. કામ કરવાથી કાર્યશક્તિ અને આત્મશક્તિ વધે છે, અને અનુભવપરંપરા આત્મવિશ્વાસ દઢ કરી તેમને વધારે સમાજને યોગી માનવીઓ બનાવે છે. આવા કામચોરોને સત્પ્રવૃત્તિઓમાં રોકવા માટે અને માર્ગદર્શન કરવા માટે કોઈ કાબેલ હિસતાદની ખાસ જરૂર હોય છે. ગાંધીજીએ આવી અનેક વ્યક્તિ-ઓને કાર્યક્ષેત્રે દાખવી તેમને માર્ગદર્શન આપી તેમની પાસે ઉત્તમ કાર્યો કરાવી સમાજરૂપી બગીચામાં આવા સમાજસેવકરૂપી સુખ્યોને વિકસાવવાનું કાર્ય કરી બનાવ્યું છે.

કામચોરી પ્રગતિની વેરણી કાર્ય વગર પ્રગતિ થતી નથી પ્રવૃત્તિ એ જ જીવન અને નિષ્ક્રિયતા મરણ છે. નિષ્ક્રિયતા વ્યક્તિના જીવનને અર્થહીન બનાવી દે છે માટે દરેક વ્યક્તિએ આત્મોન્નતિ, સમાજોન્નતિ અને રાષ્ટ્રોન્નતિને ખાતર કિંવાસીસ રહેવું ઘટે કરાઈ જવા કરતાં ઘસાઈ જવું વધારે ઇચ્છનીય છે (બેટર હુ વેર પેન હુ રરર) એ સૂચના ભારે ઉપ-યુક્ત અર્થગ બીય રહેવું જી

✱

હિન્દીના મહાકવિ નિરાલાજ મસ્ત માયુસ હતા બધીના પત્રકાર થી કનિભાઉ ઉપાધ્યાય એક દિવસ તેમને મળવા ગયા તે વખતે તેઓ અજમેરના મુખ્ય પ્રધાન હતા. મસ્ત નિરાલાજએ પૂછ્યું, ‘કહે, ઉપાધ્યાય ! આજકાલ શું કરો છો ?’

ઉપાધ્યાયે ધીમેથી કહ્યું, ‘અ, એક જાણુ’ પ્રકાશિત કરું છું’

પછી તેમની સાથે આવેલા તેમના ખાનગી મંત્રી આ સમજ ન રાક્યા અને મોલી છૂટ્યા ‘અ નહીં’ હાલમાં એ અજમેરના મુખ્ય પ્રધાન છે.’ બસ, તત્કાલ નિરાલાજની મુખસુદા બદલાઈ ગઈ તેમણે જિભા થતાં કહ્યું, ‘ઉપાધ્યાય, તમે જઈ ઘડો છો. છેવટે આ સરસ્વતીનો જે જો છોડી એ મંદા રાજકારણમાં ધૂસી - યા ને !’

પ્રેમદેવની પુત્રી સાથે એક વખત મારું હૃદય વાતોનાપમા પડી ગયું એના પામેથી જ એણે જાણ્યું કે સૌન્દર્ય, સત્ય, જ્ઞાન અને પ્રેમ, એવા ચાર ગુણ ગુણ વિભાગો દેખાય છે, પણ ખરી રીતે ત્યાં તે એક જ વસ્તુ છે પ્રેમ અને પ્રેમ એટલે આત્માનો અનત તરફનો પ્રવાસ પ્રકૃતિસૌન્દર્યનું એ રહસ્ય છે એસો સૌન્દર્યનું પણ એ જ રહસ્ય કદાચ પણ એ રહસ્ય છે

પ્રેમદેવની પુત્રીના આ સંદેહોએ તે મારું હૃદય અનદી બાકુ એણે એની પામેથી વધુ જાણવા માટે એક બીજો પ્રયત્ન કર્યો 'હે પ્રેમદેવની પુત્રી' હે સૌન્દર્યદેવી! તું જ્ઞાન છે તું વિશ્વનું બધું રહસ્ય જાણે છે તો મને વારંવાર સનાતી રહેલી-ઓની મૂર્તિ' શું છે એ તું કહે, સૌન્દર્યના રહસ્યનો તારા સિરાય કેણુ પાર પામી શકે તેમ છે'

અને પ્રેમદેવની પુત્રીએ જવાબ વાળ્યો : 'રે મનવના હૃદય! રે! એના અંતરમાં રહેલા દિવ્ય કું તને સૌન્દર્યના રહસ્યની વાત કહું છું. સામાન્ય સૌન્દર્ય સૌન્દર્ય નથી કે સૌન્દર્ય સુદર કે અસુદર કાષ્ઠ નથી જે કાષ્ઠ એ છે તે તારી પેનાની જ પ્રેમભાવા ॥ જેવું તું તેવી તારી સૌન્દર્યસૌન્દર્ય! જ્યાં તું વાત કરે, ત્યાં એ વાત કરે સૌન્દર્ય તો વિશ્વધર્મ જેવી છે વિશ્વનો ધર્મ, આખા વિશ્વને છાંયે જ રહે છે પણ પણ તે ક્યારે? જ્યારે અનાનીએ એને પોતાના સાકાર દિવ્યમાંથી વહેતો મૂકતા નથી ત્યારે વાદળથી ઢાળાતી નથી ત્યારે આદમી વિશ્વને કોમુગીધવલ બનાવી દે છે પુરુષના દિવ્ય ધનમાં જ્યારે આ હોતી નથી, ત્યારે એ તો વિશ્વધર્મ જેવી, આખા વિશ્વને સૌન્દર્યથી ઓઢે છે પ્રેમથી નવતરી દે છે વાતસલ્યથી જીભગતી દે છે જે સૌન્દર્ય તારે તારી જગતુ તેણે તો એ કોમુદાના આડે વાત્સલ્ય મૂક્યું'

જાણવાની ક્ષમતા, કોમલ એમ કહી શકે કે તું આવી વહેતે રહે-ત્યાં ન વહેતીને નરહેતી' એ તો

કાં વિશ્વની છે, કાં કોમલની નથી સૌ એ વિશ્વધર્મ છે એને એના કાષ્ઠ વિશિષ્ટ રૂપ-આકૃતિ નથી જેવો પુરુષ, તેવી તેની આ સૌ એ પુરુષ સુધક તો એની સૌન્દર્યમૂર્તિ સુદૃઢ સૌ એ આકૃતિ નથી કાષ્ઠ બંધન નથી, એ હવા છે એ પડતના હૃદયના સૌન્દર્યની પ્રતિચ્છાવા છે જ્યારે એ પ્રતિચ્છાના સુર નથી રહેતી, ત્યારે વિશ્વ સુદર નથી રહેતું, ત્યારે વિશ્વમાં સત્ય નથી રહેતું, ત્યારે પછી કી ગુણએના કી ગુણ સુદર-તમ સૃષ્ટિને નિર્માત્ર ને વસવા માટે નાતાયક બનાવી દે છે'

એટલે હે હૃદય! જ્યારે પુરુષ પોતાની સૌન્દર્ય મૂર્તિ ગુમાવે છે, ત્યારે એ માત્ર સૌ ગુમાવતો નથી, એ વિશ્વ જ ગુમાવે છે સૃષ્ટિને જ પ્રલય કરતો છે'

એટલા માટે પુરુષના દિવ્યમાં જેવું સૌન્દર્ય હશે તેવી એની સૌન્દર્યમૂર્તિ હશે, તેવી એની સૌન્દર્ય હશે, તેવું એનું સ્વરૂપ હશે, એ વિશ્વ-ચાપી સત્ય છે! પુરુષના સત્યની એ કસોટી છે એના સૌન્દર્ય-દર્શનની એ નિકારેખા છે એના અનંત પ્રવાસના વિશ્વસન એ સીમાચિહ્ન છે પુરુષનું સૌન્દર્યદર્શન કનુપિત થયું કે એનું સ્વરૂપ ગયું, એના વિકાસ ગયો, એના અનંતતાની વાત મન એ કોડી મૂ પોના સુધક આ! સુદર અને લઘુ જ તરફ એ બની ગયો!

જેમ માનવ, તેમ માનવમૂળ માનવમૂળના દિવ્યમાં સૌન્દર્યના જે દિ મન-ને એની પોતાની કિ મન

પ્રેમ-વળી પુત્રીની આ વાળી સંપત્તિને માત્ર હૃદય વિચારમાં પડી ગયું અને તરત તે જ્ઞાનમૂર્તિ તરફ ફરીને બોલ્યું તમે મને આમાં પ્રત્યક્ષ આપો, હૃદયપણુ આપે કે એ હૃદયપણુ હું પોતેને આપું, ક રજુ કે પરાપૂર્ણથી લોકો તો સૌન્દર્યવેલગામ પુદો જગતના આખા છે ને સૌને વધારે ને વધારે અવરો કામચો બનવતા રહ્યા છે, મને તમે હૃદયપણુ આપો.

એને એણે કહ્યું : હઠાપણ નહિ-હઠાપણ વડે સ્ત્રીસૌંદર્યના પ્રશ્નનો નિઃકાલ કરનારો શયતનામાં જ ભટકારો. એ હઠાપણ વડે સમજવાની પાત જ નથી. વિચિત્રા રહસ્યને હઠાપણ વડે કાણ સમજ્યું છે ?

ત્તરી એ તો માણસનું મહાન ભાવિ છે. એનું મહદ્ભાગ્ય છે. એની અનંત મુખારીનો એ જ સાચો રાહ છે. કારણ કે માણસનું મહદ્ભાગ્ય જેમ બહારની સ્પર્શિમાંથી જન્મતું નથી, એ એના દિલની પેદાશ છે. તેમ સ્ત્રી, એ જીવનની પવિત્રમાં પવિત્ર ભાવના-

માંથી પુરવદિમાં જન્મતી મહદ્ભાગ્યની રેખા છે. જેને માટે સ્ત્રી આમ નથી, તે બધે આંદોં સૌંકડો વડે જીવે. એને વિશ્વ રહસ્યનું એક નાનકડું મુત્ર પણ મળવાનું નથી.

એનું જીવન જ અદ્ભુત છે. આપણે માણસોને સમજાવવાનું પણ આ છે. સૌંદર્ય એ હઠાપણથી જોવાની વસ્તુ નથી. એ તો અંતરદર્શનથી દેખવાની, પોતાના મહદ્ભાગ્યની એક રેખા છે.

સ્ત્રી, એ પુરુષના મહાન ભાવિની એક વિકાસ-રેખા છે.

જીવનની સાર્થકતા શોમાં ?

સત્ય આચરવાનું પ્રથમ તો ઘણું અઘરું લાગે છે, કોઇ પણ સદ્ગુણ જીવનમાં ઉતારવો હોય ત્યારે પ્રથમ વધુ મહેનત અને જાગૃતિની જરૂર પડે છે; પરંતુ થોડો હમય વીત્યા પછી જ્યારે એ સદ્ગુણ આપણી પોતાની મૂર્તિ બને છે ત્યારે તેનો આનંદ અપૂર્વ હોય છે. જમનની સામાન્ય વસ્તુઓ પણ મેળવવામાં જો અમ કરવો પડે અને તે પાત્ર થયા પછી જ તેનો આનંદ આપણે મેળવી શકીએ, તો સદ્ગુણ અને સત્ય માટે ધૈર્યપૂર્વક પરિશ્રમ કરવામાં આપણે શા માટે પાછા પડીએ ?

આપણે જો સમજીએ તો પરિશ્રમનો કાળ-સાધનાનો કાળ પણ આનંદમય બનાવી શકીએ. કશી યે આશા વિના બીજાનું વૈનકું કરનાર અમનો આનંદ ભોગવી શકતો નથી, પરંતુ જે રવેન્દ્રાએ હૃદયપૂર્વક અમુક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાનું કામ કરે છે તે પરિશ્રમમાં પણ પ્રસન્નતા અનુભવે છે. આવો માણસ પ્રથમથી આખરી પરિણામ વિશે શ્રદ્ધાવાન હોય છે તે ન બૂમતું જોઇએ. જો શ્રદ્ધા ન હોય તો હૃદયનો સ્વયં મળી શકે નહિ અને જે કામ સાથે હૃદય જોડાયેલું ન હોય તે કામ વેઠ જોતું, યાક ઉપખરે તેનું લાગ્યા વિના રહે નહિ.

એટલે આપણે કોઇ પણ દુર્ગુણમાંથી છૂટવા માટે ને કોઇ પણ સદ્ગુણ જીવનમાં લાખક કરવા માટે શ્રદ્ધાપૂર્વક જ પરિશ્રમ કરવો જોઇએ. અપ-જીવે ખાતરી હોવી જોઇએ કે સદ્ગુણ હારા આનંદની પ્રાપ્તિ કે શ્રદ્ધિ થશે જ આવી ખાતરી જેના હૃદયમાં જન્મે છે તેનું હૃદય નવું બળ મેળવે છે અને જેમ નીરોગી બાળક કાચપત્ર ઉગાડવામાં અમનો નહિ, પણ આનંદનો અનુભવ કરે છે તેમ આવો આનંદ કોર દેખાતો સાધનામાંથી પણ રસ મેળવે છે. આર ભે, અથે ને અંતે ભ્યાં આનંદનો જ અનુભવ થતો હોય, ત્યાં જીવનની સાર્થકતા જ સમજવી.

શરૂઆતમાં શ્રદ્ધા કાચી હોય તો અધરું લાગે, યાક ચડે, ક્યારેક કટાંગો પણ આવે; પરંતુ મન મજબૂત કરી જો અપસાધના, ચાલુ રાખીએ તો શ્રદ્ધાનું બીજ હૃદયમાં રોપાઈ જાય. એ પછી તો આપોઆપ અંકુર ફૂટે ને હૃદયની ધરતી ફરિયાળી બની જાય. જરૂર છે આરંભસમયના ધૈર્યની અને દરનાની, સાચું ધૈર્ય ને સાચી દરના સ્મરણીયતા-પ્રાર્થનાથી મળી શકે કોઇ એક બામનનો સંકલ્પ કરે ને પ્રાર્થના સાથે પરિશ્રમ આદરો થોડાં દિવસમાં જ શક્તિનાં ઝરણાં ફૂટનાં હોય એવો અનુભવ થયે ને તેમાંથી સાધનાનો આનંદ પણ પ્રગટરો.

માનવી ગત કાળનાં ગીતો જ શાને ગાય છે,
શું ખરેલો વારલો કહે છે ગગન કેલું હવું ? —અનિલ

મહારાષ્ટ્રના પ્રસિદ્ધ સંત સમર્થ રામદાસ સ્વામી એક જ રથને રહેના નહિ એ તો 'સાધુ તો યજ્ઞના ભના'ની જેમ, સાચા પરિવ્રાજક હતા ન છૂટકે એકવાર તેમને ચાતુર્માસ એક નાના ગામમાં રહેવું પડ્યું.

એ ગામમાં ધર્મશાળા નહિ હોવાથી તેમણે પોતાના શિષ્યો સહિત ત્યાંના એક બ્રાહ્મણને ત્યાં મુકામ કર્યો આ બ્રાહ્મણનું ઘર અને કુટુંબ મોટું હતું. ધરમાં હોડરા, તેમની વડુઓ તેમ જ તેમનો વિસ્તાર બધું મગીને ત્રીસેક માણુઓનો કુટુંબકીનો હતો. શ્રી સમર્થ મહારાજ તેમની સાથેના જયરામ સ્વામી, રંગનાથ સ્વામી અને અન્ય શિષ્યોનો ભોજનપ્રત્યંધ તેમ જ સેવાપૂર્ણ આ બ્રાહ્મણને ત્યાં આણતું.

શ્રી સમર્થના ભજન-કીર્તન અને પ્રવચનોમાં કુટુંબનાં નાનંમોટા સૌ સામેલ થતાં અને ગામને ગોદરે આવેલા હનુમાન-મંદિરમાં એક મોટા ખીરળના ઝાડ નીચે ગામના આમાવટુદ શ્રોતાઓ આવીને સમર્થ મહારાજનાં ભજનકીર્તનોનાં લાભ ભેગવી કૃતાર્થતા અનુભવતાં આ ખવા શ્રોતા-સમુદાયમાં એક વ્યક્તિની ગેરહાજરી હમેશ માત્રમ પાતી અને તે હતી, જેમને ત્યાં શ્રી સમર્થ મહારાજ ૧ મુકામ હતો તે કુટુંબના વડીલ પુરુષ કેશવરાવ.

એક વાર શ્રી સમર્થ મહારાજે પૂછેલું અને કહેલું : 'કેશવરાવ ! અમારા ગાંધાથેલાં ભયવાનનાં શુભગાન સાંભળવા તમે કેમ નથી આવતા ? તમે આવતા હો તો બહુ આનંદ આવે.'

કેશવરાવે કહેલું, 'મહારાજ ! આપની મીઠી વાણી સંભળવાની જિજ્ઞાસા ધરનાં જેની જેનમાં છે તેઓ ત્યાં આવે છે. વગી આ ઘરનાર સંજાળનાર પણ કોણક તો ઘેર રહેવું જ જોઈએને ? હું અહીં રહી ધરની સાર-સંભળ જ રાખું છું. આ ચાલ વગેરે દેર-દાંખરને રાત્રે નીરજી પણ કરવું પડે તે ધરનાં

બર્ધાંબ જય પછી કોણ કરે ? અને મહારાજ ! ખરું કહું ? આ ઘર જ મને છોડતું નથી !'

આમ શ્રી સમર્થ રામદાસ મહારાજ આખો ચાતુર્માસ એ બ્રાહ્મણને ત્યાં રહ્યા, રોજ રાત્રે ભજન-કીર્તન અને પ્રવચન ચાલે, પણ કેશવરાવ તો ઘેરના ઘેર જ ! ગામ આપું સમર્થ રામ ! સતી વાણીમાં તરબોળ થતું હતું તારે કેશવરાવ કોરા જ હતા !

આથી નિરાશા અનુભવી સમર્થ મહારાજે એમના નિકટના સાધુ રંગનાથ સ્વામીને હસતા હસતાં કહ્યું : 'અરે રંગનાથ : ચાર ચાર માસ મુડી આ બ્રાહ્મણને ત્યાં આપણે વામો કર્યો, તેના અનોખા લીધા અને તેના ધરના સૌની સેવા લીધી, તો આપણે આ કેશવરાવને કષ્ટક તો અર્પણ કરવું જોઈએ ! નહિ તો આપણે નશુણા ગણાઈએ ! એને પરમાર્થનો આધિકારી બનાવવો જ જોઈએ.'

*

સમર્થ મહારાજ મુકામ ઉઠાડવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા બિરજવા આડે માત્ર બે જ દિવસ બાકી રહ્યા ! એમના વિદાય સમારંભની કેશવરાવે બારે તૈયારીઓ કરી. એક સમૂહભોજન પણ ગોઠવ્યું. આ માટે કેશવરાવે એક ભવ્ય મંડપ રચાવ્યો. ભોજનનો સમય થયો અને દારજય પાટલા ગોઠવાઈ ગયા હવે ભોજન રથેયે સૌ આ રી ગોઠવાઈ ગયા પણ સમર્થ મહારાજ હજી આવ્યા નહોતા. તેમના આવવાની સૌ રાક જોઈ રહ્યા હતા. તેઓ આવે એટલે ભોજનની શરૂઆત સૌ કરી શકે. કેશવરાવ સમર્થ મહારાજને ભોજનરથળ પર તેડી લાવવા તેમની પાને જઈ પહોંચ્યા. અહીં કેશવરાવ જુએ છે તો મકાનના એક થાંભલાને બાથ બીટી શ્રી સમર્થ મહારાજ રડી રહ્યા છે ! કેશવરાવની પાછળ પાછળ એમના શિષ્ય-સમુદાયમાંથી રંગનાથ સ્વામી, કલ્યાણ સ્વામી વગેરે સાધુઓ તેમ જ ગામના પ્રતિષ્ઠિત સજ્જનો પણ

અહીં આવી પહોંચ્યા. અને તેઓ બધા પસુ આ દસ્ય જોઇને અવાક થઇ ગયા.

‘મહારાજ! ભગવાન સમર્થ’ આપને શું થયું છે? આમ રડો છો કેમ? આ સામવાને બાથ કેમ બીડી છે?’ કેશવરાવે પૂછ્યું

સમર્થે કહ્યું ‘કેશવરાવ! કઠકીને બૂખ લાગી છે આ અખટોવ વગર કોઇને કદીય આદ્યુ છે? મને તેમ પણ કષ્ટ થયું છે અને મને રડવું આવે છે!’ અને તેઓ ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી પડ્યા

સમર્થે રામદાસને શું થઈ આવ્યું છે તે કોઈ કળી શક્ય નહિ! કેશવરાવે તેમની વધુ નજીક જઇને પૂછ્યું, ‘મહારાજ! ક’ઈક તો કહે, તમને શું થાય છે? શા માટે આમ ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી રહ્યા છો? મારાથી કષ્ટ થાય તેમ હોય તો કહો તે કરી છૂટું હવે આ રુઝને ત્યાંમ કરી આપ ભોજન માટે પધારો’ અને વિનમ્ર સ્વરે કહ્યું ‘ભગવાન! આપે તો મારા ઘરને ગોકુળ બનાવી દીધું છે હવે વિદાયવેગાએ એવું તે શું થયું કે આપ આમ રુઝ કરી રહ્યા છો?’

હવે સમર્થે મહારાજનું ડુન રોકાયું તેમણે કહ્યું : ‘શું કહું, કેશવરાવ! મને કઠકીને બૂખ લાગી છે, અહીંથી ઊઠવા માટે પણ કુ ઘણેય પ્રયત્ન કરું છું, પણ આ થાંભલો મને અહીંથી ખસવા દેતો નથી! એ મને છોડતો નથી!’

આ સાંભળતા જ ત્યાં કાજર રહેલા ધીરુસંગ લાગ્યા માત્ર સમર્થનું આકેશ વગી પાછું આવું થયું

‘અરે એવું તે હોય મહારાજ! આરે જ

આ થાંભલાને બાથ બીડી છે અને આમ કેમ બોલો છો? જલદી ભગવા પધારા મારા જેવા પામરની આવી મશ્કરી આપને શોભે છે?’

સમર્થે મહારાજને કહ્યું ‘કેશવરાવ! જેમ તમારું ઘર તમને છોડતું નથી, આ સંસાર તમને છોડતો નથી, તેવું જ મારું પણ થયું છે! જરા કહે તો, તમારા ઘરે અને સંસારે તમને બાધી રાખ્યા છે કે તમે પોતે જ તેને વળગી રહ્યા છો? બૂખ લાગી છે ભોજન પણ તૈયાર છે, સમય પણ થઇ ગયો છે, છતાં પણ થાંભલાને વળગ્યો છું. શું તમારું પણ એવું નથી કે?’

બાલુર્મા ઊંઝેના રમનાય રવામી સમર્થે મહારાજનો આશય સમજી ગયા અને બીજી તરફ કેશવરાવના અતરમાં પ્રકાશનો ઉત્પન્ન થયો

કેશવરાવે સાદ્યમ દશવત્ પ્રજ્ઞામ કરી બાસુ નીરત્રી આંખે શ્રી સમર્થે મહારાજને વિનંતી કરી ‘ભગવાન! મારા પર અનુગ્રહ કરો’

શ્રી સમર્થે કહ્યું ‘સંસાર છોડો છો’ એમ કહેવાથી કઈ સંસાર છૂટતો નથી આશા, આસક્તિ, વાસના ઇત્યાદિ બંધનોથી માનવી જક-કાયેનો છે પરંતુ જીવન સર્થક કરવું હોય તો પરમાર્થની બૂખ જરૂરી જોઈએ સંસારના થાંભલાથી અજાત થઇએ તો જાનરૂપી વર્સસ્યુકા ભોજન પ્રાપ્ત થાય છે’

અને અતે ભોજન સમારબ સારી રીતે ઊજવાયો, કેશવરાવ શ્રી સમર્થે રામદાસ રવામીના સમર્થાં જોવા અને કલમડગી ખીજે દિગ્ગે તથા બીજે ગામ વિદાય થઈ (અખત)

*

જે નેપો તમે નિરર્થક ગાળ્યાં હોય છે તે જ તમને વૃદ્ધ બનાવે છે નિર્થક ગાળેલ વર્ષ એટલે કે જે સમિપાન તમે કરી જ પ્રતી કરી નથી હોતી, ચેતના વિકાસ પામી હોતી નથી, પૂર્ણ પાત્ર દિશામાં તમે આગળ વધ્યા નથી

તમારા પોતાના કરતા કોઈ વધુ ઉચ્ચ અને વધુ વિદ્યાન વસ્તુને સિદ્ધ કરવા માટે તમારું જીવન સમર્પણ કરો અને જીવનમાં વધી જતાં વર્ષોનો ભાર તમને કદી પણ નહિ ભારે

—માતાજી

એનું નામ ચિરંજીવ

ચિરંજીવ કોણ હતો એની કોઇને પણ ખબર નહોતી એ આઠ વરસનો થયો ત્યાં સુધી તો એના માતાપિતા કોણ હતા એની એને પોતાને પણ ખબર નહોતી. એને કશું પણ લાગ નહોતું આઠ વરસ પછી એ થોડું થોડું સમજતાં શીખ્યો વીસ વરસે તો એ પ્રભુ સુધી પહોંચી ગયો.

એ આઠ વરસનો હતો ત્યારે એક સાધુ એને ગામ આગળ સધુએ ચિરંજીવને જોયો. સાધુએ ચિરંજીવમા કોઈ અજ્ઞાન તેજ જોયું, કોઈ અજ્ઞાન શક્તિનાં દર્શન કર્યાં સાધુએ ચિરંજીવને માત્ર એક જ સવાન કર્યો.

‘બેટા ! પ્રભુ કોણ છે તે તું જાણે છે ?’

‘પ્રભુ ! પ્રભુ ! પ્રભુ કોણ ?’

‘જેણે આ દુનિયા બનાવી તે, જેણે તને અને મને પેદા કર્યાં તે !’

‘મને અને તમને પ્રભુએ પેદા કર્યાં ?’

‘હા’

‘આખી દુનિયા પ્રભુએ બનાવી ?’

‘હા’

‘એના દર્શન થઈ શકે ? એ મળી શકે ?’

‘હા’

‘તો ચાલો, મને બતાવો, મારે પ્રભુને મળવું છે’

બાળકનું હૃદય તરે ખૂંદવાની તોવારીમા હતું એ પ્રભુને મળવા જોતા, એને પામવા તનપાષા બની ગયો. પ્રભુને પામવાની ધૂનમાં ચિરંજીવ સાધુની સાથે ચાલી નીકળ્યો.

*

સધુ ચિરંજીવને રોજ ઉપદેશ દેતા હતા સજી રોજ નવી નવી માટે. ભુદી ભુદી રીતે

કહેતા, પણ ચિરંજીવને એમાં પ્રશ્ન-પામવાનો રસ્તો ક્યાંય ન દેખાતો ચિરંજીવ કંઈક હતાશ અને ભમ થયો તે ઇશ્વરને જોવા માટે ખૂબ જ અધીરો બન્યો હતો.

એક દિવસ સાડા કંઈક કામ-પ્રસંગે બહાર ગયા હતા ચિરંજીવ ભેટો મેટો પ્રભુ વિશે જ વિચારતો હતો અચાનક એને સામનું અને એ જાડ્યો એણે ગુરુજી દરોજ વાચનાં હતા તે પુસ્તક હાથમા લીધું એ પુસ્તક એણે પકેલી જ વખત ખોલ્યું એણે ખીંચી પુસ્તકો ધણી પણ વાચ્યાં હતાં, પણ આ પુસ્તક એણે કદી જ નહોતું વાંચ્યું.

કમળા કોઈ પણ લાભ વગર એણે પુસ્તક ખોલ્યું એક પાનાના મથાળે એણે વાંચ્યું ‘પ્રત્યેક મનુષ્યમા ઇશ્વરનો અવશ છે’ ચિરંજીવ આટલું વાંચી વિચારમા પડી ગયો એણે પુસ્તક બંધ કરી દીધું અને એણે વિચારવાનું શરૂ કરી દીધું.

‘પ્રત્યેક મનુષ્યમા ઇશ્વરનો અવશ છે એ વાત સાચી ? તો તો પછી દરેક મનુષ્ય ઇશ્વર કહેવાય એ પણ સાચું ? જેમ દૂધપાકના રંગાકામ એરનું એક જ દીપ્ત પડે અને બધો જ દૂધપાક એર કહેવાય તેમ પ્રત્યેક મનુષ્યમાં ઇશ્વરનો અવશ હોય તો ઇશ્વર જ કહેવાય ?’

‘ત્યારે શું કું ઇશ્વર છું ?’

‘ઇશ્વરની દૃશ્ય તો ગુરુજી જેમ કહેતા હતા તેમ દુનિયા પેદા કરવાની અને એણે ચલાવવાની છે તો પછી મારી દૃશ્ય શું ? કું નથી દુનિયા પેદા કરીશ અને ચલાવીશ બધાને કું ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સમજતીશ અને ધર્મી ઉતર કું સર્વ ઉતારીશ’

... અને ચિરંજીવ એક રાત્રે ગુરુજીનું ઘર છોડીને ચાલી નીકળ્યો એ કાલ ગયો એની કોનને ખબર પડી નહિ એ ચાલી નીકળ્યો.

ક્યાં ?

દુનિયાનો અધકાર દૂર કરી જાનનો પ્રકાશ
પાથરવાની ધૂનમાં એ ચાલી નીકળે.

*

અધાર વરસનો એ યુવક જ્યાં જ્યાં ગયો
ત્યાં ત્યાં ગયે એવે એક જ વાત કરી કે : 'બાપજો
હું' ઇશ્વર છું- તમે બધા ઇશ્વર છે. આપણું કામ
દુનિયા પેદા કરવાનું- ચલાવવાનું, ધરતી ઉપર રતન
ઉતારવાનું છે. લીલીછમ જેવી ધરતી કરવાનું કામ
આપણું છે. ઇશ્વરનું છે.'

લોકોને આ વાત મળી. ચિરંજીવનો ઉપદેશ
લોકો ને જલદી સમજાયો, લોકો એની પાછળ ગયા
મથ જતાં.

લોકો સમજવા લાગ્યા કે 'આપણે જ ઇશ્વર
છીએ. આપણે જ દુનિયા પેદા કરીએ છીએ,
ચલાવીએ છીએ.' લોકો આણું અભિમાનપૂર્વક બોલવા
લાગ્યા- આચરવા લાગ્યા.

ચિરંજીવનું 'હું' ઇશ્વર છું એમ કહેવું લોકો-
માં જાનનો પ્રકાશ ફેલાવવા માટે હતું. દુનિયાને સાચે
અને સારે રસ્તે દોરવા માટે હતું, પણ ખીળ ધણી
લોકોએ એનો અવજો અર્થ કયો અને લોકો મિથ્યા-
ભિમાની બનવા ગયા. આવા લોકો 'અમે ઇશ્વર
છીએ' એમ માની બેઠામ રીતે વર્તવા લાગ્યા. પરિ-
ણામે આત્યાચાર અને અનાચાર વધતા ગયા.

●

જાતી જાતી વાત રાખને કાને મઠ કે એક
બાળક કહે છે કે 'હું ઇશ્વર છું.'

રાખનો કુકમ છૂટયો : 'પકડી લાવો એ
બાળક ને !'

બાળકને પકડીને ઢાળર કરવામાં આવ્યો.

રાખએ એ બાળકને પૂછ્યું : 'બોલ, તું
'હું' ઇશ્વર છું' એવા પ્રચાર કરે છે ?'

'હા.'

'કારણ ?'

'કારણ કે હું' ઇશ્વર છું.'

'તારી ઇચ્છા શું છે ?' રાખએ પૂછ્યું.

'મારી ઇચ્છા લોકોમાં જાનની જગ્યાન પ્રકા-
શવાની, અધકાર દૂર કરવાની, લોકોને એની સાચી
રેતનું જાન કરાવવાની અને દુનિયા ઉપર રતન
ઉતારવાની છે.'

'પણ એ 'હું' ઇશ્વર છું' એવો પ્રચાર
કરવાથી મથ શકશે ?'

'હા.'

'કેવી રીતે ?'

'કારણ કે પછી તો દરેક મનુષ્ય પોતાની
રેતન સમજતો મથ જશે. ઇશ્વરે તો સૃષ્ટિનું રક્ષણ
કરવાનું છે, નાશ નહિ. એ પ્રાયેઃ મનુષ્ય ઇશ્વર
કહેવાય તો દરેકની રેતન કે એમણે આ દુનિયાનું
રક્ષણ કરવું-જાનનો પ્રકાશ ફેલાવવો-અધારો ઉલે-
ચવા. એટલે જ હું' કહું છું કે 'હું ઇશ્વર છું.'

'તારી વાતો લોકો સમજશે ખરા ? સમજશે
તો કેટલાં ?'

'જેટલા સમજે એટલા. ન સમજે તો કંઈ
નહિ. હું' તો મારો પ્રયત્ન સતત ચાલુ જ
રાખીશ. કારણ કે અધારો ઉલેચી લોકોને સાચી
વસ્તુનું જાન કરાવવા તો મેં જન્મ લીધો છે. 'હું'
ઇશ્વર છું' ઇશ્વર નિરાશવાદી નથી. હું' નિરાશવાદી
નથી.'

'તારો આ પ્રચાર તારે બંધ કરવો પડશે.
લોકો આ પ્રચારથી બેઠામ બની અવજો રસ્તે ચાલ્યાં
જાય છે.' રાખએ કહ્યું.

'એ નહિ બની શકે.'

'તો સમ સહન કરવી પડશે.'

'સમ ? ઇશ્વરને સમ કેવી ?'

'પણ ઇશ્વરને મ ધર્મ તો ખરાને ?'

'હા, જરૂર.'

'તો ધર્મ કહે તે સમ ઇશ્વર પોતે સહન

કરવા તોવાર થશે ને ?

‘જરૂર, જરૂર’

રામનો હુકમ છૂટ્યો. ધર્મિયાર્થોની એક જગ્યાર સભા મેલાવો અને આ બાગતનો તામડતોમ નિર્ણય લાવો.

દેશના ખૂરેખૂણામાં રામનો હુકમ ફરી વળ્યો.

*

વિરાટ સભા મળી રહી છે દૂર દેશથી હાજરો ની સંખ્યામાં ધર્મધિકારીઓ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવા આવી રહ્યાં છે એ સમાના અધ્યક્ષપદે છે પેલા યુરુત્ત. ચિરંજીવના એક વખતના યુરુ.

વાહ વિધાતા !

સમાની કાષ્ઠવાહી યર યઈ ચિરંજીવને સભા આગળ હાજર થયો. ધર્મિયાર્થોએ અર્થા યર કરી ‘બોન બાગક, ‘હુ ઇશ્વર છુ’ એવો પ્રચાર તું બધ કરીશ કે નહિ ?

‘ના’

‘તારે એ પ્રચાર બધ કરવો જ પડશે’

‘મને એ મનૂર નથી’

‘તારા પ્રચારથી લોકોમાં પાપાચાર, અનાચાર વધનાં જાય છે સમાજમાં સડો પેસેનો જાણ છે એ ખાતર પણ તારે આ પ્રચાર બધ કરવો પડશે’ ધર્મધિકારીઓએ દનીસ કરી

‘ઈશ્વર કોઇ દિ પાપ કરે જ નહિ, પાપ કરનાર ઇશ્વર ન હોય જે લોકો પાપ કરે તે ઇશ્વર નથી હુ ઇશ્વર છુ પાપ કરનાર માણસને સજા કરવાની રામની ફરજ છે ઇશ્વરને રાજ સજા ન કરી શકે હુ ઇશ્વર છુ ઇશ્વરને કોઇ બધન ન હોય અને છતાં ય એ જાતે અમુક બધનોથી બધાયેલ હોય હું પણ એવા બધનોથી બધાયેલ છુ અને સજા ન રહ શકે’

‘તુ આ શીખ્યો કાથી ?’

‘ધર્મપુસ્તકમાંથી’

‘કયુ પુસ્તક !’

‘એની મને ખબર નથી’

‘જે પુસ્તકમાંથી તુ આ શીખ્યો એના નીતિનિયમોનો તો તુ શરીકાર કરે છે ?’

‘બોલકસ.’

‘તો પછી એ પુસ્તકની આજ્ઞા મુજબ વર્તશે ?’

‘હા’

‘ઉપતાવો ધર્મના પેાયા’ આજ્ઞા થઇ

અને પડિતો ધર્મના પુસ્તકો ઉપનાવવા મળી પડ્યા એક પછી એક ધર્મપ્રયો વચાના જાય છે, પણ ક્યાંય ચિરંજીવે વાચેતુ આવતુ નથી

આખરે યુરુજીએ પોતાનો ધર્મપ્રથ બોલ્યો એવું વાંચન સર થયુ વાંચતા વાંચતા પેતુ પાતું આવી ગયુ જેમાં લખ્યુ હતુ કે પ્રત્યેક મનુષ્યમાં ઇશ્વરનો અંશ છે’ અને એથી આગળ લખ્યુ હતુ કે ‘પણ એનો પ્રચાર ન થઇ શકે’

પરંતુ ! ઉકેલ મળી ગયો

પ્રમુખપ્રધાનેથી વિનંતિ આવી ‘ચિરંજીવ, તુ તારી વાત મૂકી દે જે ધર્મપુસ્તક પણ કહે છે એનો પ્રચાર ન થઇ શકે’

‘ધર્મપુસ્તકો શા માટે છે ?’ ચિરંજીવે સવાલ કર્યો

‘જાનનો પ્રકાર રેલાવવા’

‘કાનૂન પ્રમાણે સજા કરાવવા તો નહિ ને ?’

‘ધર્મના નિયમો તો અવશ્ય પાળવા જોઇએ, નહિતર એ ધર્મ શુ કામનો ?’

‘મારે એવા કાનૂની ધર્મની જરૂર નથી મારે તો જરૂર છે એવા ધર્મની - ધર્મપુસ્તકની - ધર્મયુગની કે જેમાં કોઇ કાનૂન ન હોય, જેમાં હોય માત્ર ‘હુ’ ઇશ્વર છુ’ નો નાદ’

‘તો તને સજા થશે.’

‘ઇશ્વરને સજા કેવી ?’ ફરીને એ જ સવાલ ચિરંજીવે કર્યો એણે સ્પષ્ટતા કરી ‘પ્રત્યેક મનુષ્યમાં ઇશ્વરનો અંશ છે’ એવું જ મારા માટે બસ હવે.

ક્યાં ?

દુનિયાનો અધિકાર દૂર કરી જાનનો પ્રકાશ
પાપરવાની ધૂનમાં એ માલી નીકળે.

*

અદાર વસતો એ સુવક જ્યાં જ્યાં ગયો
ત્યાં ત્યાં બધે એણે એક જ વાત કરી કે : 'બાપએ
હું' ઇશ્વર છું'— તમે બધા ઇશ્વર એ આપણું કામ
દુનિયા પેદા કરવાનું— સલાવવાનું, ધરતી ઉપર રત્ન
ઉતારવાનું છે. લીલીછમ જેવી ધરતી કરવાનું કામ
આપણું છે. ઇશ્વરનું છે.'

લોકોને આ વાત મળી. ચિરંજીવનો ઉપદેશ
લોકો ને જલદી સમજાયો, લોકો એની પાછળ ગાંઠ
મધ જતાં.

લોકો સમજવા સાચાં કે 'આપણે જ ઇશ્વર
છીએ. આપણે જ દુનિયા પેદા કરીએ છીએ,
સલાવીએ છીએ.' લોકો આનું અભિમાનપૂર્વક બોલવા
સાચાં— આચરવા સાચાં.

ચિરંજીવનું 'હું' ઇશ્વર છું' એમ કહેવું લોકો-
માં જાનનો પ્રકાર રેલાવવા માટે હજી દુનિયાને સાચો
અને સારો રસ્તો દોરવા માટે હજી, પશુ ખીચ ધણી
લોકોએ એનો અવગણ્ય અર્થ કયો અને લોકો નિઃશ્વા-
સિવાની બનતા ગયા આવા લોકો 'અમે ઇશ્વર
છીએ' એમ માની લેશમ રીતે વર્તવા સાચા પરિ-
ણામે આવાચાર અને અનાચાર વધતાં ગયાં.

*

ભગતી ભક્તી વાત રાખને કાને મધ કે એક
બાળક કહે છે કે 'હું ઇશ્વર છું.'

રાખનો કુકમ છૂટ્યો : 'પકડી લાવો એ
બાળક ને !'

બાળકને પકડીને કાઢી કરવામાં આપ્યો.

રાખએ એ બાળકને પૂછ્યું. 'બોલ, તું
'હું' ઇશ્વર છું' એવો અચાર કરે છે ?'

'હા'

'કાલજી !'

'કાલજી કે હું' ઇશ્વર છું'.

'તારી ઇચ્છા શું છે ?' રાખએ પૂછ્યું.

'મારી ઇચ્છા લોકોમાં જાનની જોડાન પ્રક-
ટાવવાની, અધિકાર દૂર કરવાની, લોકોને એની સાચી
ફરજનું જ્ઞાન કરાવવાની અને દુનિયા ઉપર રત્ન
ઉતારવાની છે.'

'પણ એ 'હું' ઇશ્વર છું' એવો અચાર
કરવાથી યશ્ય સકરો ?'

'હા.'

'કેમ રીતે ?'

'કાલજી કે પછી તો દરેક મનુષ્ય પોતાની
ફરજ જામજતો યશ્ય જશે. ઇશ્વરે તો સૃષ્ટિનું રક્ષણ
કરવાનું છે, નાશ નહિ. જો પ્રત્યેક મનુષ્ય ઇશ્વર
કહેવાય તો દરેકની ફરજ કે એમણે આ દુનિયાનું
રક્ષણ કરવું—જાનનો પ્રકાશ રેલાવવો—અધારો ઉઘે-
ચવા, એટલે જ હું' કહું છું કે 'હું' ઇશ્વર છું.'

'તારી વાતો લોકો સમજશે ખસ ! સમજશે
તો કેટલાં ?'

'જેટલા સમજે એટલા. ન સમજે તો કંઈ
નહિ. હું' તો મારો પ્રયાત સતત ચાલુ જ
રાખીશ કાલજી કે અધારો ઉઘેતરી લોકોને જાણી
વસતું જ્ઞાન કરાવવા તો મેં જન્મ લીધો છે. 'હું'
ઇશ્વર છું' ઇશ્વર નિરાશવાદી નથી. હું' નિરાશવાદી
નથી.'

'તારો આ અચાર તારે બંધ કરવો પડશે.
લોકો આ અચારથી લેશમ બની અવગણ રસ્તે ચડતાં
જાય છે' રાખએ કહ્યું

'એ નહિ બની સકે.'

'તો સમ સહન કરવી પડશે.'

'સમ ? ઇશ્વરને સમ કેરી ?'

'પણ ઇશ્વરને ય ધર્મ તો ખરાને ?'

'હા, જરૂર.'

'તો ધર્મ કહે તે સમ ઇશ્વર પોતે સહન

આ યુગના મદાન પુરુષ મદાત્મા ગાંધીજીના સંસર્ગથી અનેકનાં જીવન પલટાયેલાં જોવા મળે છે.

એક વખત બાપુજી ઉત્તરપ્રદેશની યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામાં આવતા એક મોઝા નગરમાં તેમનું ખેતજી દિવસનું રોમનું હતું આખાંચે નગરમાં ગાપુના આગમનની વાતો વહેતી થઈ લોકો તો કીડિવારાની માફક દર્શન કરવા ઊભાવા લાયા આ સર્મગી એક ખિન્સાકારુ બાપુને ધનુ દર્શન કરવાનું મન થયું તેને ધનુ થયું કે અનેકના ગજવાં કાપીકાપીને લોકોના યાપની ગાસડી એ એકવી કરી છે, ને મદા ત્માજીના દર્શનથી છૂટી જશે કંઈ નહિ તો મદા ત્માજી તો જોવા મળશે આવા કંઈ કંઈ નિયારો જોડવતો તે બાપુના નિવાસ આગળ આવી પહોંચ્યો અહીં તો સારી પેઠે બીડ અનેક લોકો નાણુજનાં દર્શન માટે ખાસજી આગળ જૂરે આ લાકાને મનમાં થઈ ગયું કે નીક લાગે હા થો છે અહીં ધનુ આપવો શિકાર પડશે એટલે એક કાકરે જે પક્ષી ગતશે આ વિચારથી તેનું મન ધડીમર ચગી ગયું ફરી પાઠો નિયારમાં પડ્યો કે હું તો પાપનું પોટનું છાંવવા આ થો છું અહીં મારાથી આવું કામ થાય ? અહીં તો હું કોઈનું ગજનું નહિ જ કાનરુ અને આ વિચારે તેનું મનોભાગ વધારે નિશાન થયું.

આ તો એક કલાક, બે કલાક, ત્રણ કલાક સુધી બદાર જ ઊભો રહ્યો બાપુજી એક વખત જાગે આવી ફરી પાછા અદર આત્મા મયા આ જાગ્યે જોવા ધનુ દર્શન કરવાનો સતોષ પૂરો ન મળ્યો તે તો ત્યાં જ બેસી રહ્યો થોડાક વખત પછી લોકોનું ટોળું ધીરે ધીરે વીખરાવા લાગ્યું બાપુ બદાર નીકળ્યા ત્યારે પેલા માણસને બારણા આગળ ઊભેલો જોઈ સોજો પૂજાનું મન થયું તેઓએ પૂછ્યું ' કેમ ? કોનું કામ છે ? '

ખિન્સાકારુએ બે દાથ જોડી જવ ત્ર આપ્યો ' મદાત્માજી ! આપનાં દર્શનને આપ્યો છું. ધનુ વખતથી ઇચ્છા થયા કરતી તે આજે ચાર પડી છે ! '

બાપુ તેની આખમાં ઊતરાતો પ્રેમ પારખી ગયા અદર લઈ ગયા અને આગળ પૂછવા લાગ્યા ' શું કરો છો ? '

પોતાના ૪૫ ને ૫૫ માંજી આગળ શી રીતે કહેવાનું ? આથી જરાક તે સંકાય થયો, ધનુ વળી પા ૧ રચય થયો અને ધનુ કે મદાત્માજી આગળ તો શૂંક નહિ જ બોલુ દિમન કરી દાથ જોડી મો થો ' હું તો ખિન્સાકારુ છું '

બાપુજીને તેના આવા નિખાનસ જવાનથી આનંદ થયો અને તેઓ તો વધે જાગ ઊતરી પૂછવા લાગ્યા ' ને તમે ફરી રીતે ખિન્સુ કાપો ? '

ના તો તમને ત્રેમજામાંથી અંગૂઠામાં પકડેલા મટેની જોડની અંગૂઠી કાઢી, અને કાપવ તી કિના કરી બનાવતો હોય તેવો ભાવ કરી સમજાવવા લાગ્યો.

બાપુજીને આવા સમાજવાનક ધધાનું દરથ જેઠ ધડીમર ફૂળની ડીંચ પર પોને નિખાલમ રિલે આ થો એકગર કરે છે તેથી રાજ થતા ગયા નાણુએ પોતાની હૃદયસ્પર્શી વાણીમાં સમાજધાનક ધધાનાં ફૂલો સમજાવ્યા અને તેમાંથી વહેતી નાકે તેને છૂટી જતા આમદ કર્યો બાપુના હૃદયેની બાપુથી તેનું અતરહ બેઠાયું અને પ્રેમને ઝરો ફરી નીકળ્યો. તેનું હૃદય ગદ્ગદન થયું અને પરતવાન પરિ પાકરે જે આમુ ખરી અત તમાની મુદ્દિના વઘમાં આનંદિ આપી મયા.

અંગૂઠીના તેજે ત્યાં ને ત્યાં જ ફુલો ફરી નાખ્યા અને ફરી એક વખત મસ્તક ઢાળી બાપુ આગળ પ્રદાન કરી તે ચાલી નીકળ્યો.

કેટલાક વર સુધી તે તુરુવી અંગૂઠીના ટુકડા કાઢ્યે ઉપાળ્યા નહિ તુરુવી અંગૂઠીએ પોતાના વાતદાર માલિકને અજે જાને તુરુ તેના અતગના અત્માને મદાત્મા સાથે જોડ્યો હતો અને તેનું મોગ્ધ અનુભવના આ ટુકડા જાણે મલ્લે મૂંઝું દારથ વેરી રથા હતો.

એથી આગળ મારે વાચવાની કશી જરૂર નહોતી. હા, જે પુસ્તકના વાચનથી હું આટલું ચીખ્યો એ પુસ્તકની વાતો ખોટી નથી એ હું સ્વીકારું છું' એની વાત મને માન્ય છે એ પુસ્તક કહે તેમ કરવા હું તૈયાર છું, પણ હું આ મારો પ્રત્યાર કાઢી પણ રીતે બધ નહિ કરું.'

‘તો સાંભળી લે, આ પુસ્તકના લખાણ-વિરુદ્ધ જાણ એના માટે ‘માફી’ જેવા કાર્ડ સમઢ આ પુસ્તકમાં નથી, એને દેહાતદ્ધની સગળ અપાવ છે’

‘એ મને મજૂર છે. ખુબ જ યાતિપૂર્વક ચિરંજીવે જવાબ દીધેલ.

સહા આખી સ્તમ્ભ બની ગઈ નિર્જીવ લેવાઈ ગયો કે ચિરંજીવને દેહાતદ્ધની સગળ કરવી નિર્જીવ કરીને સહા વિખેરાઈ ગઈ

સહા વિખેરાયા બાદ ચિરંજીવ એકાતમ ઘડીને મળ્યો. એકે પૂછ્યું ‘ચરુછ, હું સાચો તો છું ને ? ખોટો તો નથી ને ?’

‘ખેટા, તું બિનકલ સાચો છે હું આટલા ધર્માચાર્યોનો વડો તને હાથર તરીકે કબૂલ રાખુ છું, પણ આ ધર્મપુસ્તક કબૂલ રાખવાની ના પાડે છે, હું શું કરું ?’

‘કંઈ વારો નહિ. ‘હું હાથર છું’ એટલું તને સ્વીકારો એ મારા માટે પરમ સંતોષની વાત છે સત્તા ખાત’, ધર્મ ખાતર કેના યદ્ધ જગ્યા હું તૈયાર છું.’

ચરુછની આંખમાંથી આંસુની ધારા ચાલી મહામહેનતે ચરુછ ચિરંજીવથી છૂટા પડ્યા એનું દિલ કંખી રહ્યું હતું ચરુછને રવા કરવું હતું કે મરા હાથે ઝક પાવ થયું છે

ચિરંજીવને રાણી કાઠશીમા ધકેલી દેવામા આવ્યો.

રાત્રિ સમૂ સમૂ કરતી વહી રહી હતી ચિરંજીવ કે દર્દીમાં પડ્યો પડ્યો ‘અહમ અહારિમ નો જાપ જપતો હતો

1

ગોસાહરું થયું. કિચકુરૂંતા અવાજ સાંધે તોતિંત્ર દરવાજા ઊડ્યા ચિરંજીવ એ જ મંત્ર બોલતો બિમો થયો એને દસ ઝગનાં દૂર લઈ જવામાં આવ્યો

માથે કાળુ કપડું વીટાળવામાં આવ્યું ગળામા ફાંસાનું હીરનું દોરકું પરીવાયુ. ચિરંજીવનો ‘અહમ અહારિમ’નો જાપ માત્ર હતો. નીચેનું ટેકણ ખેસવી લેવાયુ ચિરંજીવનો દેહ અહર લગ્નવા મડી ગયો ‘અહમ અહારિમ’નો જાપ જોરથી ચાલુ થયો.

ફાંસીગરા જોઈ રહ્યા ચિરંજીવને ફાંસી લાગતી નથી દોષ્યા રાજ પાસે

‘સામજી, પેતા ખાળકને ફાંસી લાગતી નથી’
‘હે ? ફાંસી લાગતી નથી ? શું કહો છો ?’

‘હા, સાચું કહીએ છીએ
‘જાઓ, ધર્મચરુને બોલાવો’ રાજાનો હુકમ છૂટયો.

ધર્મચરુ આવ્યા ચિરંજીવને જાપ જપતો ધર્મચરુ જોઈ રહ્યા ધર્મચરુ ખુશ થયા સ્વગત બળ્યા ‘વાહ પ્રભુ તારી લલા આરી છે’

પણ બાંછ જ પળે ચરુને બાલ થયું કે મારી ફાંજ ધર્મના કાવતોનું પાનન કાપવાની

જા સાથે મસનન કરીને ચરુ ચિરંજીવ પાસે ગયા બોલ્યા ‘ચિરંજીવ ! તું ધાથર છે એ રાજ મંજૂર રાગે છે, અમને મંજૂર છે’

હે ! સાચે જ... ?

અને એટલું કહેનામાં તો ચિરંજીવનો જાપ બધ પડ્યો ગળાની નસો એકધારા જાપને લીધે જે ઉપસી આવી હતી તે હાની પડી નસોનું બળ ટીવું પડ્યું અને ફાંસનું દોરકું ચિરંજીવના ગળાને આટો લઈ ગયું. એની આખો ને જીમ બહાર નીકળી પડ્યાં એનો દેહ હવામાં લટકી રહ્યો, જાગે કહી રહ્યો હતો કે ‘હું ધાથર છું, હું ધાથર છું.’

*

હૃદયને જોડનાર અંગૂઠી

મત્તુ પંડિત

આ યુગના મહાન યુગ મહાત્મા ગાંધીજીના સમર્થી અનેકનાં જીવન પત્થરાયેલાં જોવા મળે છે.

એક વખત બાપુજી ઉત્તરપ્રદેશની ધારા કરી રહ્યા હતા. રસ્તામાં આવતા એક મોગ નગરમાં તેમનું ખેતજીવિત્ત સત્તુ રોકાતું હતું. આખાં નગરમાં ગાંધીના આગમનની વાતો વહેતી થઈ હોય તો કોઈવારની માફક દર્શન કરવા જીભરાવા લાગ્યા આ સંજોગે એક ખિસ્સાકાનર ભાષને પશુ દર્શન કરવાનું મન થયું તેને પશુ થયું કે અનેકના મજાત કાપીકાપીને લોકોના ચાપની ગાસડી મેં એકરી કરી છે, તે મહાત્માજીનાં દર્શનથી છૂટી જશે. કંઈ નહિ તો મહાત્માજી તો જોવા મળશે. આવા કંઈ કંઈ રિચારો મોડવતો તે બાપુના નિવાસ આગળ આવી પહોંચ્યો. અહીં તો સારી પેઠે બીડા અનેક લોકો બાપુજીનાં દર્શન માટે બારણાં આગળ ઝૂરે. આ ભાષને મનમાં થઈ ગયું કે હીક લાગ કાપી છે, અહીં પશુ આપણે ચિકાર પડશે એટલે એક કાકરે એ પક્ષી મારશે આ વિચારથી તેનું મન ધડીમર અળી ગયું ફરી પાછો રિચારમાં પડ્યો કે હું તો પાપનું પોતનું છાંડવા આવ્યો છું. અહીં મારાથી આવું કામ થાય કે અહીં તો હું કોઈનું ગજનું નહિ જ કાનરું અને આ વિચારે તેનું મનોભાગ વધારે નિશ્ચય થયું.

આ તો એક કલાક, બે કલાક, ત્રણ કલાક સુધી બદાર જ જોમે રહ્યો. બાપુજી એક વખત જરાક આડી ફરી પાગા અંદર ચાલ્યા ગયા આ જાગ્યે જોયા પશુ દર્શન કરવાનો સંતોષ પૂરો ન મળ્યો તે તો ત્યાં જ બેસી રહ્યો થોડાક વખત પછી લોકોનું ટોળું ધીરે ધીરે વીખરાવા લાગ્યું. બાપુ બદાર નીકળ્યા ત્યારે પેલા માણસને બારણાં આગળ ઊભેલો જોઈ સંતોષે પૂછ્યું મન થયું. તેઓએ પૂછ્યું : 'કેમ ? કોનું કામ છે ?'

ખિસ્સાકાનરએ એ હાથ જોડી જવ જ આવ્યો : 'મહાત્માજી ! આપનાં દર્શન આવ્યો છું. થયું વખતથી ઇચ્છા થયા કરતી તે આવે જાર પડી છે !'

બાપુ તેની આજખાં જિમરાતો પ્રેમ પારખી ગયા અંદર હર્ષ થયા અને આગળ પૂછવા લાગ્યા : 'સુ કરો છો ?'

પ્રેમાત્મા ને ને નાત્માજી આગળ ફી રીતે કહેવાય કે આથી જરાક તેનું સંકોચ થયો, પશુ વળી પાગા સ્વસ્થ થયો અને થયું કે મહાત્માજી આગળ તો મૂકું નહિ જ બોલું દિમર કરી હાથ જોડી બોલ્યો : 'હું તો ખિસ્સાકાનર છું.'

બાપુજીને તેના અવા નિખાલસ જવાબથી આનંદ થયો અને તેઓ તો વધારે ઊંડા જિતરી પૂછવા લાગ્યા : 'તે તમે કેવી રીતે ખિસ્સું કાપો ?'

ત્યાં તો તરત તેજે મજામાંથી અંગૂઠામાં પકોડવા માટેની બેડકની અંગૂઠી કાઢી, અને કાપવ ની કિના કરી જતાવતો હોય તેવો ભાવ કરી સમજવવા લાગ્યો.

બાપુજીને આના સમાજવાતક ધંધાનું દરથ જોઈ ધડીમર ફૂલરી ઊપજ પડે પોતે નિખાલસ રીતે આવ્યો એકગર કરે છે તેથી રાજ થતા ગયા. બાપુએ પોતાની હૃદયસ્પર્શી વાગીમાં સમાજવાતક ધંધાનાં ફૂલો સમજાવ્યા અને તેમાંથી વહેલી તક તેને છૂટી જવા આમ્રદ કયો બાકુના હૃદયને બાગથી તેનું અંતરપદ લેવાયું અને પ્રેમને ઝરે ફૂટી નીકળ્યો. તેનું હૃદય મદુમદિન થઈ ગયું અને પરતવાના પરિપાકરે એ આમ્ર ખરી અતોતમાની શુદ્ધિના વચમાં આવડતિ આપી ગયા.

અંગૂઠીના તેજે ત્યાં ને ત્યાં જ ટુકડા કરી નાખ્યા અને ફરી એક વખત મસ્તક હાળી બાપુ આગળ પ્રણામ કરી તે ચાલી નીકળ્યો.

કેટલીક વર સુધી તે તુરેલી અંગૂઠીના ટુકડા કોંગે ઉપાડ્યા નહિ તુરેલી અંગૂઠીએ પોતાના વાદાર અલિકને આજે જાને તુરી તેના અંતરના અભાને મહાત્મા અથે જોડ્યો હતો. અને તેનું જોરવ અનુભવવા આ ટુકડા અથે અંતરે મૂકું દારવ વેરી રહ્યા હતા.

એને સો કોઈ માણેકિયો જ કહેવું.

એ હતો પાડો. અડીખમ એની કાષા હતી. કાળો ચકચકતો વાન, ભરાયદાર ચરીર, નાગિયેરની કાચલાં જેવી અંગિ, કાલા જેવડું માથું અને મદભરી ચાસ. આટલી વસ્તુ માણેકિયાને ઝોળખવા માટે ખસ ગણાતી.

એના માતાપિતાની ઝોળખ તો મળતી નથી.

માણેકિયા લોકોમાં લાડવાયો ગણાતો. કોઈ એનું નામ ન લેતું. અસપાસના ગામડાનાં લોકોએ બેગા ઘઈ રવીકાકું હવું કે માણેકિયાને કોઈએ કંઠી હેરાન કરેલો નહિ કે ખેતર-વાડામાં કંઈ નુકસાન કરી નય તો ફરિયાદ પણ કરવી નહિ. આમ માણેકિયા માટે બારે ભાગોળો મોકળાં હતી. એને ગમે ત્યાં જવાની-ગમે તેમ ફરવાની છૂટ હતી.

માણેકિયાએ કોઈ ખેતરમાં કે વાડીમાં પડીને કશું નુકસાન કર્યું હોય એવી માનિતી મળતી નથી. હા, એને કોઈ વસ્તુ ખાવાનું અન થાય તો દુરત એ વસ્તુ પાસે જઈને એ જામે રહેતો જાય કે આઘા મામતો કે 'આ વસ્તુ હું ખાઉં' મારે ખાવી છે.'

ગામલોકો દુરત જવાળ દેતા : 'લો દેવ : બકું જ તમારું છે.' અને જાણ માણેકિયા જરા-પણ અડધા વગર એમ ને એમ જામે રહેતો. એટલે લોકો દોડીને માણેકિયા પાસે એ વસ્તુના દમ કરી દેતા. માણેકિયા યાનિધી આજ આલ્યો જતો.

એને પૂરતાની, બાંધવાની કે શોધવાની કશી જરૂર નહોતી પડતી. સાંજ પડ્યે એ એની મેળ પોતાના રથાન પર આવી જતો. સવાર પડ્યે પોતાની મેળ ફરવા ચાલ્યો જતો.

લોકો એને 'દેવ' માનતા. લોકવાયકા તો એવી પણ છે કે માણેકિયા ચમત્કારી હતો, પણ એ

ચમત્કારનો પુરાવો કોઈ આપી શકતું નથી. એ લોક-વાયકા આજ દિવસ સુધી માન લોકવાયકા જ રહી છે.

*

એ ગામમાં ગેમલો કરીને એક રથારી રહેતો. કાળો ભીલ જેવો વાન અને પૂરો પાંચ હાથનો પક-હંડ એનો દેહ હતો. હાથમાં કટિયાળી લાકડી, ખભે મરમ ધામળો અને આંખે ચરીરે કાળા વાળ - આ એની દુડી ઝોળખ.

ત્રીસ વરસનો એ જુવાન ચરીર, ચહેરે એટલો બધો ભયંકર દેખાતો કે બાળકો એનાથી ડરતા. ચરીર પરના વધુ પડતાં વાળ એની ભયંકરતામાં વધારો કરતાં હતાં.

ગેમલો મોટે ભાગે સ્ત્રીમાં જ પડ્યો રહેતો. ખાસ પર્વ કે ત્રત-કચા કે તમાસા હોય તો ગામમાં આવતો. એ સિવાય ગામમાં આવવાની એને જરૂર નહોતી હામતી.

*

મનજી કરીને એક ત્રીજી વ્યક્તિ એ ગામમાં હતી, એ હતો સુનાર. જીલ્લો આપો. અને બેલ-કણી એનો સ્વભાવ હતો, કોઈને લગતી મારવા કે કોઈને ભેખડે ભરાવી દેવા એ એનો મુખ્ય ધંધો હતો. જો કે એના આવક કાર્યોમાં એને મદદ કરનારા માથુસો હતા, પણ આપણે એને ઝોળખવાની કશી જરૂર નથી. આપણે આ વધુ પાત્રથી જ આગળ વધીએ.

*

સૂર્ય આયમવાની તોપારીમાં હતો. ગેમલાને થયું કે લાખને ગામમાં આંત્ર મારી આવું અને તમાકુ લેતો આવું દેખ પણ ધરાકમાં દેતો આવીય. મિચારી નંદુ રોજ દલરડા કરે છે, આજે ભલે આરામ થયે. એઆનેય હું એટલું કામ કરતો આવીશ.

એ બપડે, એક હાથમાં કડિયાળી કાંચ હતી અને બીજા હાથમાં બોધરણું હતું. ખમે ધાળજો તો ખરો જ. ઉનાજો હોય કે ચિવાગો હોય કે પછી ચોમાસુ હોય, ધાળજો તો સાચે જોઇએ જ.

ગામમાં પ્રવેશતાં જ મનજી સુનારની કોઠ હતી. મનજી સુનારે ખૂબ મારી : 'એલા જેમલા, કંઈ બાબત ?'

'દૂધ દેવા.'

'એલા, એરો આવે !'

• 'મનજીભાઈ અતારે નંઈ, વળતી વખતે વાત.' એમ કહી જેમલાએ આવતી પકડી.

દૂધ ધરાઈમાં દહને તમાકુ ખરીદી જેમલો પાછો ફર્યો. મનજી સુનારની કોઠ આવી. જેમલો બોલ્યો : 'બેલો ! મનજીભાઈ કંઈ કામ ?'

'એલા ! તું તો બહુ મેથિા બાપ.' મનજી સુનાર 'એલા' શબ્દ દરેક વખતે અચૂક વાપરતો.

'હું ક્યાં મેથિા છું ભણસાબ. મેથિા તો તમે છો. કોષ કાંડો ધણમાં પણ આવતાં નથી' જેમલો પોતાની દૂધી વિવેકજરી ભાષામાં બોલ્યો.

'જેમલા, આને તો બગાડિયા આવ્યા'તા. એલા તું કેમ ન આવ્યો ? આતું હોય ત્યારે તો તું ખાસ આવે છે, કે પછી ખવર નો'તી ?'

'ખવર તો હતી, પણ ચથું કે એવો બગાડિયામાં શું જોવું ? એવા ખેલ તો અમે રાત્રિ સીમમાં ખેડીએ હીએ, કેમ માટીના ખેલ હોય તો હા કઉ' !' જેમલો અભિમાનથી બોલ્યો.

'હવે રાખ મળા, એલા નો જોયો હોય તો માટીના ખેલવાળો ! યઈ તો કંઈ ચક્રું નથી ને કશસ દાંકે છી' ?'

'મનજીભાઈ, હું સાચું કઉ છું હો ! રહેવા તો, સમય આવે તમારે જીમ કચરરી પડશે.' રજારી જરા તપ્યો.

'હવે જોઈ જીલ કચરવાવરી નહિ તો !' મનજીએ જેમલાની જાનને થડુ ઉરકેરી. 'બહુ બગાડો

છે તે વતાવને માણેકિયાને ! ખવર પડે દેટલી વીસે સો થાય છે તે !' મનજીએ ઉંખારિયું મુક્યું.

'હવે ત્યારે મનજીભાઈ, કાલે આવજો સીમમાં, માપી લેજો જેમલાનું પાણી, હવે થઈ જાય.' એટલું દૂંકું બોલી જેમલો સીમ કણી ચાલી નીકળ્યો.

એના મનમાં થડવા થડવા : 'થઈ જ રહ્યું ને ત્યારે તો !'

એક તો રજારીની જાન કહીલી-અને એમાં મનજીએ જેમલાને ચડાવ્યો, પછી વાત જ શું કરતી !

બીજો દિવસે જેમલો માણેકિયાની રાહ જોતો સીમમાં પોતાના વાગમાં બેઠો છે. ક્યારે માણેકિયો નીકળે અને ક્યારે હંઈકું એમ વિચારતો બેઠો છે.

..અને માણેકિયો ત્યાં દૂરથી દેખાયો.

ધીરે...ધીરે...ધીરે, મદમરી ચાલે માણેકિયો ચાલ્યો આવતો હતો. જેમલો બેઠો. હાથમાં કડિયાળી લીધી. મયો માણેકિયા સામે.

મનજી બોલો બોલો બધું જોઈ રહ્યો હતો.

માણેકિયો નજીક આવ્યો અને જેમલાએ લાકડીથી માણેકિયાને સિસકાર્યો. માણેકિયો કશું ન બોલ્યો, એણે બીજી વખત સિસકાર્યો, માણેકિયો ડોળા ધૂરકાથી રહી મયો. જેમલે ફરી વખત માણેકિયાને લાકડીનો ટોણો ખરતાં કશું : 'જોતો નથી ! તારી સામે જુલ કરવા બેમો છું તે !'

માણેકિયે ડોળા ધૂરકાચ્યા. થોડાક દૂંકામાં આવ્યા અને થોડીતરે રહી મયો.

જેમલે ફરી વખત માણેકિયાને સનાચ્યો. માણેકિયો ક્યાં મુઠી સડન કરે ? એણે જોરથી દૂંકામાં આવ્યો, ચાર પત્રે ફર્યો. પૂંછડું કોપમાં એકદમ ટડાર થઈ ગયું. માથું જીચ્યું-નીચું થઈ રહ્યું. જાણે કહી રહ્યો હતા કે, 'ત્યારે ખવરમાં તું બ આવરી જા !'

થયું ! મુલના મંડાણ થઈ ગયાં ! માણેકિયો જીજીયો. જેમલાએ ને-ચાર કડિયાળી માણેકિયા માથે તાટ્યો. માણેકિયે એના સામે ટીંક માંડી અને જોરથી ફર્યો. જેમલો દૂર હતો મયો.

ફરી માણેકિયો દોઢ માંડી ગેમનો ફરી હાથે
 પોતાની છત ધતી વાગે છે એવું માની ગેમનો કૂવાયો
 અને એ વ્યથ અભિમાનના એણે માણેકિયાને વધુ
 છંછેડયો

માણેકિયો ઉરકેરાયો ભોરથી છેડાયો ગેમનો
 હથો એણે નામી જવા દાગ બેઠ દોઢ મૂકી, માણે-
 કિયે એની પાછળ દોટ મૂકી આગળ ગેમનો અને
 પછળ માણેકિયો જય દોડ્યા

ખેતરમાં કામ કરતા ખેડૂનો જાનરજા જધનિ
 થયું કે 'દેવ' જેવા માણેકિયાને આ રમણીએ છંછેડયો
 ધાત્રે છે હવે ગેમસો શાને ખયે !

આગળ ગેમનો શ્વાસખયો દોડે છે, પાછળ
 માણેકિયો ફૂફામ મારતો, પૂછડું ઉનાગતો, માથું
 હલવતો દોડતો જય છે

આવી દોટ કયાં સુધી ચાને ? ગેમનો ધાકયો
 માણેકિયો તો શનો ધાકે ? એને વેરે લેવું હતું વેર
 લેનાર દોષ દિવસ ધાકતો નથી

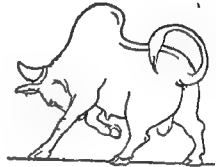
ગેમનાએ દોડતા દોડતા માણેકિયાને બૂનાવવા
 ધાત્રા પ્રયત્ન કર્યા પણ બધાં નિહાળ ગયાં આખરે
 એણે નદીની વાગ પકડી માણેકિયો તો પાછળ હતો જ

નદીની ડાગી એખડ સુધી ગેમનો આવી
 મયો નીચ નગર કરે તો પાણી નજીક નહોતું

ખગે દોડયો સમગ્ર સકિત એકડી કરીને
 એ દોડયો એખડા કિનારે કિનારે થોડે દૂર જઈ

ફરી નગર કરી - નીચે પાણી દેખાયું. એક જ મિનિટ
 અને ગેમલે લાગ બોધ પડ્યું મુકયું બૂ. ફા...ગા

માણેકિયાએ પણ વેર લેવાની ધૂનમાં એખડ
 પરથી પડ્યું મુકયું ગેમનો આદમી હતો જ્યારે
 માણેકિયો જાનરજ હતો ગેમને બેઠને પડ્યું મુકયું
 અને માણેકિયે અધરા અધર અને એ પડયો
 કાગમીદ પત્યર પર !

એનાં કાયાના છૂદા બોલી ગયા એ તતકાગ
 મુકયું પાડયો ગેમને મદા મહેનતે કાંઈ પહોંચ્યો કાંઈ
 પહોંચના એ મેખાન બની ગયો મામ દોડો એને
 ઘેર લઈ ગયા એના હાથ પર જીનરી ગરા હતા,
 એની છાત્રનું હાડકું જાગી ગયું હતું ગેમને પણ
 ત્રીજો દિવસે પ્રાણ દોડ્યા

આજે ૫ પખ નદીના એ જાગને લોહો
 'માણેકિયા' થરા તરીકે જોળાયે છે

*

શાન્તિતુલ્ય તપો નાસિ ન જીતોગત્ય દુઃસ્મ ।

ન વૃષ્ણવા વૈરાગ્યાધિ ન ચ ધર્મા દયાર ॥

મિનતી શાનિયો વધારે ઠાં તપ નથી, સતોઘ્યો વધારે ખીલું દોષ
 મુખ નથી જુજુલ વધારે જોદી દોષ જ્વાલિ નથી અને દવા સમાન દોષ
 ધર્મ નથી

ન ચ વિગતો વધુ ન ચ મુને ધરા મયિ ।

ન વૈરાગ્યાર માય તાલિ વ્યાગમન મુદ્ગમ ॥

નિદા સમાન દોષ સદાસ નથી મુગ્ધિયો ડાની દોષ ગનિ નથી વૈરાગ્ય
 આવચાથી વધારે દોષ મોટું જાન નથી અને ત્યાગ સમાન દોષ મુખ નથી

એક બહેન, દુધ કરીને વર્ધાના આશ્રમ માં રહેવા આનાં અગ્રણ્ય છંદર સુધીનો હતો તેમને ખાનાપિના સાથે કંઈક તકરાર થયેલી જાણવા-યાની એટલે ઘર છોડી આશ્રમમાં આવ્યા અને બાપુને કહ્યું, 'હું કાયમ માટે આશ્રમમાં રહેવા આવી છું તમારું કામ કરીશ' નાપુ કાયમર એમના સાસુ બેઠે રહ્યા પગી પૂછ્યું, 'શું કામ કરશો ?'

તેમણે કહ્યું, 'જે કંઈક તે લખવાનું ટાંપ કરવાનું કે એવું કંઈ પણ'

બાપુએ કહ્યું 'હા, પણ આ જોરડાની સજ્જત કરશો ?'

એમણે કહ્યું, 'પણ બાપુ હું છંદર પાસ છું કંઈક સારું કામ આપો તો પીક'

બાપુએ કહ્યું, 'મારી પરીક્ષા જુદી છે. એમ તો એમ એમની કસ્ટ કવાસ માણસ (એ વખતે શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર રસોડુ સંભાળતા હતા) મારી પાને છે અને તે રસોડાનું કામ કરે છે અને પાપખાનાની સજ્જત પણ કરે છે. મારું માથું છંદર પાસ, બીજે પાસ કે એવું કંઈ નથી જે રચનાતા, સુચતા અને વ્યવસ્થા બધું છે, તે જ એ પરીક્ષામાં પાસ થાય છે'

વેદા બહેન અકળાયા બાપુએ એમને માધી લીધા એમને પ્રેમપૂર્વક બધું વિસ્તારથી સમજાવ્યું, એમની બધી વાત સ્વીકારી અને પ્રેમથી ગ્રામપત્રને જીતવા જે કાંઈ સહન કરવું પડે તે કરવું એવી સિખા મળ્યું આપી એમને પાછા મોકલ્યા

આપણને વસી ગયું છે કે, લખવા-વાંચવાનું કામ સારું ગણાય અને જાતમહેનતનું કામ હલકું, પણ બાપુને તો જાતમહેનત વિશેષ પસંદ હતી દક્ષિણ આફ્રિકાનું એમનું જીવન અતિપરિશ્રમગ્રસ્ત હતું રેડિયો પણ જાતમહેનતના પ્રતીકરૂપે જ એમણે

અપનાવ્યો તે ? એમને મન તો વધીસ અને વાગડ બનેનું કામ સરખું જ હતું.

આથી સાવ બિચરો પ્રસંગ

મુખર્જી એલિ-સ્ટન કેનેજનાં એક પ્રોફેસર બહેન વેલ્ટન ગાગવા મેલાગ્રામ આવેલાં એ ધૂંદી હતી બાપુનાં સિધ્ધ બનેલાં એટલે બાપુએ એમનું નામ અમલા પાડેનું અમલાનહેન ધણી ભાષાઓ જાણતા (ધણું કરીને બહાર ભાષાઓ તેઓ જાણતાં)

તેમણે આવીને તરત જ બાપુને કહ્યું, 'હું અહીં રોકે માસ રહેવા માગુ છું મને કંઈ કામ સોરો'

બાપુએ એમને પાપખાનાની સજ્જતનું કામ સોંપ્યું તે તેમણે સ્વદેશી વધારી લીધું ત્યાર પછી અમે એમને રોજ સવારના સાંજના વાગે નિમંત્રિત રીતે પાપખાનાની સજ્જત કરતા રોજનાં માધાના વાળ બરોબર દર્શાવે જાય તે રીતે સર્વે કસ્ટો માથે બાંધે હોય, મોઢા પર રિખત, સેવાગ્રામના સખન તાપને કારણે લાલચૂમ થઈ જતો એમનો ચહેરો, એવાં અમલાનહેન બને હાથમાં મોટી મોટી મગમૂતથી ભરેલી નલગીઓ લઇને એક પાપખાનાથી બીજા પાપખાના સુધી જઈને બધું સાફ કરતા અને આભરેની બાંદીઓ એ દૂર લઈ જતાં અને એનું ખાનર બને તે રીતે તને તો વાર કરી ખાડાઓમાં નાખતાં પાપખાનાં સોળા નદી બાલદીઓ, માટી વગેરે જે કંઈ જરૂરી હોય તે વ્યવસ્થાને ચૂકતાં.

આ વિદુષી ગામને મગમૂતની બાલગીમાં લઈ જતાં જોઈને એના આશ્રમ મરતકે ઝૂંડી જાય બાપુ પણ એને કેવી શ્રદ્ધા હતી ! એ શ્રદ્ધાને અધારે એ કેવું કામ કરી હોયથી કરતાં ! બાપુએ એવો તે કેવો બહુ કથો હતો કે, આત્મ વિદેશી અને વિદુષી બાલદીઓ એમને ચાલે અને એ દ્વારા જાતની સેવામાં પોતાનું સમર્પણ કરતી !

પદર ઓગસ્ટ ૧૭૧૫ પદર ઓગસ્ટ ૧૭૨૨ સુધીનું વર્ષ શ્રી અરવિંદ જન્મશતાબ્દી વર્ષ છે. વર્તમાન યુગના ત્રણ મહામાનવોમાં સત્યજીત દેવભાઈ ઉપાસક માધી દાંગોર સાથે શિવભાઈ ઉપાસક શ્રી અરવિંદ સૌને બાકીના છે. જીવન તરફનો તેમનો અભિગમ આજની દુનિયામાં સૌથી વધુ નહર અને ઊંડો ગણાય છે. આ જ જીવનને વધુ સવાદી બનાવનારો દિવ્ય આત્મક લક્ષણે શ્રી અરવિંદનું કાર્ય આરંભાયું છે.

શ્રી અરવિંદ એ જાને છે કે ભારતનું પતન ‘જીવન એક માયા છે’ એવી સ્થાપિત થયેલી પ્રથિયા રહેતું છે. જીવનને જુદા તથા માયા કે મિથ્યા માની લીધું એને જીવન તરફનું, તેને સુદૃઢ અને સમૃદ્ધ બનાવવાનું લક્ષ્ય તો કયાથી જ સ્થાપિત થાય ? જીવનમાં શિક્ષણનું સૌથી વધુ મહત્ત્વ સ્વીકારી તેઓ એવા હેતુ વિશે સ્પષ્ટ નોંધે છે ‘સમસ્ત મિથ્યાત્વની ચિરદૃઢ જીવનનું રૂપાંતર કરવું એ જ શિક્ષણનો મૂળ હેતુ છે’.

‘જીવન મિથ્યા નથી’ એવા સ્વીકાર સાથે કાર્ય શરૂ કરના કૌનિક સિદ્ધિઓનો વિરોધ આપો આપ ટળી જાય છે. વેદકાળથી શ્રીઅરવિંદ સુધી થયેલા સમગ્ર સમયે મહાત્મન એ કૌનિક સિદ્ધિઓને એક યા ખીજા પ્રકારે બખોલી છે અને તેમનું મોગા ભાગનું ચિંતન આ દેખાતી અને સ્પૂળ કહેવાતી સિદ્ધિઓના સવાલને હલ કરવામાં અસાધ્ય જરૂર અનુભવાય છે. શ્રી અરવિંદે ‘જીવન મિથ્યા નથી’ એ એક વાનગી જ અનેક સમસ્યાઓનો ઉકેલ આપ્યો. અને માનવજાતિમાં કદાચ પહેલી જ વાર હવે કંઈક

‘ખરેખર’ કરવાનો રસ્તો ખુલેલો કયો!

શ્રીઅરવિંદની નજરે આ ‘ખરેખર’ કાર્ય એટલે આધ્યાત્મિક સિદ્ધિ પ્રતિ પ્રયાણ ભારતવર્ષમાં આજ વર્ષે ત કદાચ ‘ધાર્મિકતા’ જ સૌ કોઈનું લક્ષ્ય રહી છે. ધર્મિકતા અને આધ્યાત્મિકતાનો મૂળમૂલ તફાવત જણાવના શ્રીઅરવિંદ કહે છે ‘ધાર્મિકતા સીધી ગતિમાં હોય છે, આધ્યાત્મિકતા બે રીતિ’ યાત્રીમાં પાછી ચારે બાજુ રેલાઈ જાય તે ધર્મિકતા છે જ્યારે કોઈ એક મિન્દુ ઉપરથી તે બે ચી રાત્રિ કરે તેનું નામ અધ્યાત્મિકતા. શ્રીઅરવિંદનું કાર્ય આ આધ્યાત્મિક પ્રતિ પ્રયાણનું કાર્ય છે.

આ આધ્યાત્મિકતા, જેનો રહેજો સદૃશ પશુ જીવનમાં શાંતિ અને સવાદિના ધારી શકે તેવા પ્રયત્ન છે, એવી સાધના અહીં પહેલી વાર રોજપરોજના જીવનમાંથી છુટા અને અસદવાને દાંડી કાઢવાની કે પૃથ્વી ઉપરની તમામ નીચી રૂઝિમેને જીતવી, કાવવાકમનના તેને તામે ન થયું એ પહેલી શરત છે. આ શરત જીત્યા વિના કે કંઈ પશુ સવાદિ તરવરે નહિ થ તરવરે આપણે સ્થપિત નહિ કરી શકીએ એનું શ્રીઅરવિંદ કહે છે.

જીવનને જ સજ્જકિયાના રૂમદ ઉપર લેવાનું છે, એ કેમ બને ? મિથ્યા છે એવી પ્રથિયા થઈ રહેતી એની ઉપેક્ષાને સાવે અખળ નાખતી અને ‘જીવન મિથ્યા નથી’ એવી દૃઢ માન્યતા સાથે જીવતું ચલુ કરવું (‘જીવતું તો ચલતું જ છે. પશુ એમાં આ મા વતાનું બળ પૂરતું !’) અને ? અને શ્રીઅરવિંદ કહે છે કે ‘પછીનું કુ નોંધ લઈને’.

આપણી આસપાસ બેસી થયેલી પરિસ્થિતિમાં કુ મોન સેવવું વધુ પસંદ કરવું તોપણ કુ આપણું તો કહીશ જ કે જે જ્યોતિ આપણને રસત્રયા સુધી લઈ આવી છે તે હજી પશુ જની રહી છે જ. હિંદ સ્વતંત્ર થયું છે પરંતુ તેણે એકતા મેળવવાની હજી બાકી છે અને એ દિશામાં પશુ પેરી જ્યોતિ પોતાનો વિજય નહિ થાય ત્યાં સુધી અખંડ જલતી રહેવાની છે. —શ્રીઅરવિંદ

૧૦. દિલાફરોઝ

સાસાનિયાન યુગમાં શાપુરે વચસરી શાહ તરીકે ઈસુતી ચોથી સગીર્ભા લામો સમય ઇરાન પર રાજ્ય કર્યું. આ રાજાને એકવાર પાડોશના રૂમ દેવના રાજા કિસરાની સમિતિ અને સંપત્તિને પ્રત્યક્ષ જોવાની ઈચ્છા થઈ સોદાગર વેગે તે રૂમ ગયો અને કિસરાના રાજદ્વાર સુધી પહોંચી ગયો. એ રાજાએ ઇરાની સોદાગરને માનથી આવકારી બોજનનું નિમત્રણ પણ આપ્યું.

રૂમી રાજમહેનના નોકરોમાં એક ઇરાની હતો તે શાહ શાપુરને ઓગળી ગયો અને કિસરાને વાન કરી દીધી કે ઇરાની સોદાગરના વેશમાં ખુદ શાહ શાપુર છે મહેમાનની ભેટી ચાનથી યજમાન નારાજ થયો, અને શાપુરને પકડી લેના છુટકા કર્યો કેદીને ખાંધી તેના ચરીને મહેશાશ આમર્યામાં સીની, રાજમહાલયના અંદરના ભાગે જાનનાખાનાની બાજુમાં એક અધારી કોન્ટ્રાના પૂરી દોષો તેને બેરાકમાં માત્ર રોકેલો અને ખાપી જ આપવાની આજ્ઞા દિસાએ કરી શાપુર આ રીતે નિદેશમાં કેદ થયો, અને ઇરાન પર કિસરાએ અક્રમણ કરી તે દેશ પર વિજય મેળવ્યો.

કિસરાની એક રાણીની એક યુવાન દાસી હતી મુદર અને ભત્રી હાકરી, નામ દિલાફરોઝ હતી યુવાની નિર્ભેળ દવા અને ઇચ્છાસાહિત્યથી દિલાફરોઝ એક દિવસ કેદની અધારી આસીએ જઈ તેની સાથે વાતચીત કરી અને તે કાણુ છે વગેરે હકીકત પૂછી ફસાઈ પડેલા મહાપુરુષ શાપુરે એ નિર્દાવ હાકરી દિલાફરોઝને વાન છૂટી રાખવાની શરતે કહ્યું કે પોતે ઇરાનનો સહ સપુર છે કેદીને બોજન આપવા આ દાસી જવા લાગી મેલતી સમ સામે આ સાહસિક દાસીએ રાત્રિના બોજન સાથે ગરમ દૂધ લઈ તે વડે મહેશાના આગળની બીજવવા

નું ચરૂ કર્યું. થોડા રોજમાં આમક દીનુ મધુ અને શાહ આમર્યા કોષળમાં હતી ચક્રમે તેમાંથી નીકળી પછુ ચક્રમે જકગ્રમ ગયેલ શાહનું શરીર અધારી કોટડીમાં છૂટુ મધુ અધિકારભય જીવનમાં આજ્ઞાના પ્રકાશથી ખુલ કરનાર દાસી દિલાફરોઝને એકસાનમદ શાહે વચન આપ્યું કે 'વખન આજે મારી સંપત્તિ તારે ચરણે ધરી દુનિયાની સ્ત્રીઓમાં તુને હું ઇન્કશાદે મૂકીશ' શાપુર અને દિલાફરોઝને એક બીજા પ્રત્યે ભત્રી લાગણી બધાઈ ગઈ હતી.

કિસરાના દરબાર માનના અધારા ખૂણામાંથી બહાર નીકળના માટે તરફીન કરી કે દેવના મકાન વાર્ષિક ઉત્સવ વેળા ચક્રેમાંથી સૌ કોઈ બહાર ગેળામાં જાન ત્યારે તાણી પછુ ઉત્સવમાં સામેલ હોય તે ટીકણે શાપુરે અને દિલાફરોઝે નારી છૂટવું એ દિવસ આગ્યો, અને જ્યારે રાજકેદી શાપુર પોતાની અધારી ઓરડીમાં પડ્યો હતો ત્યાં દિલાફરોઝે તેને બોના થો આ ચપરાક દાસીએ કિમતી જવેરાત, જર્જના હથિયાર સાથે એ તેજ અખો બહાર તૈયાર રખાવ્યા હતા લામ જોઈને કિસરાના મહાલયમાંથી બન્ને જણુ અનોપ થઈ ગયા, અને ઇરાનને માર્ગે વહેતા થયા.

રાત્રિ દિવસ સતત પ્રવાસ ખેડી શાપુર અને દિલાફરોઝ ઇરાનની હદમાં આવી ગયા, અને એક બાગમાં આશ્રય લીધો ભના માળી અને તેની ભત્રી પત્નીએ અતિથિના દોતાર જોઈ ઇરાની ખાનદાન જણુને પોતાની ઝુપડી અતિથિને સોંપી યજમાન પત્નીએ મહેમાનો માટે બોજન બનાવી ભવથી પિરસ્યુ જમતી વેળા મહેમાને ઇરાન રિરે બાગમાનને સમ ચાર પૂડવા, જણુમાં આન્યુ કે 'વરતી હિતાલસ થઈ ગઈ છે, ખેતી કોઈ કરી ચક્રુ નથી, કરન લૂટના બનાવ સામાન્ય બન્યા છે શાહનો પતો નથી; ઇરાનીઓ રૂમના યુવાન છો.'

ગૌર છું, અને હિન્દુ-રાજ સંચલના ઉપકારના બદલા-
માં રાજકુવરી સપિનુંદને માનપૂર્વક ધરાનની મહા-
રાણી પદે મૂકવા ધારું છું. આપની કુંવરી પશિમનું
નર બનશે, સ્ત્રી જાતિનો તાજ બનશે.” પછી તો
હિન્દ-ધરાનના રાજવીઓએ અન્યોન્ય માફી માગી
એક બીજાને દર્પથી ભેટવા, ચાલી દર્પતિએ ચાલી
દર્પથી ધરાન પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું, અને ધરાની પ્રજાએ
આનંદ તેમજ પૂર ભાગથી શાહ મેદરાજ ગૌર અને
હિન્દુ શાહમાનુ સપિનુંદનું સ્વાગત કર્યું -ઉત્સવો

મંડાયા.

થોડા સમય બાદ શરૂએ ધરાનની મુલાકાત
લાંથી પોતાની વહાલી પુત્રીને હિન્દી કિમતી
આભૂષણો જવાહિરાન વગેરેની બધીસ આપી અને
હિન્દ પાંચ વળતી વેળા ધરાન તરફનો પોતાનો
રાજ્યનો પ્રદેશ પુત્રીને આપ્યો, સપિનુંદે અયુરની ધર્મ
અગીકાર કર્યો, અને ધરાનમાં પોતાના ઉમડા સ્વભાવ
અતઃ માધુર્યથી પ્રથમ પકિતથી રાજરાણી તરીકે
નામના મેળવી.

યુવાનો અને સિનેમા

યુવાનોના ગેરવર્તવાના બનાવોના ૫૦ ટકા
ક્રિસ્ટિયોના સીધી કે આડકતરી રીતે આજનાં યશ
ચિત્રો જ જવાબદાર છે, એ હકીકત ખરેખર ખેદ-
જનક છે.

ધરેથી નાસી જનારા ધણાખરા કિશોરોને
યુવકનું આકર્ષણ તેના ફિલ્મ-રેડુડિયો અને ફિલ્મી
અકાકારોને જ આભારી હોય છે. આ નાના સાહસિકો,
ફિલ્મી દુનિયાના કેદ સમા યુવકના પ્રવાસ માટે કાં
તો ધરમાથી પૈસાની ચોરી કરે છે; અથવા તો
ફિલ્મી અસિનેતા કે અભિનેત્રીઓને મળવાની કે
ફિલ્મમાં જોડાવાની તેમની મહેત્તા પૂરી કરવાનાં વચગે
આપતાં સમાજવિરોધી તત્વોના હાથના સપાસ છે.

આ જાળને કમતા આકર્ષ બોતાં જીવ્યાથ
જો કે બીજી કોઈ પણ ઉંમરના માણસો કરતાં આ
કિશોરો જ વધારે ફિલ્મો જુએ છે. વિદ્યાર્થીઓ
સિનેમાધરોની ટિકિટમારી પર જમની દારમાં લેશ
રહેવા માટે શાળાએથી ગેરહાજર રહે છે. અપહિત
આવકવાળાં તેમનાં માતાપિતા તેઓ હેરાનપરેશાન કરે
છે અને નાના યુવાઓ કરીને ફિલ્મ એવા માટેના
પૈસા મેળવે છે.

ગેરકાયદે દારૂનો ધંધો અને શણગારી એ
તેમની કમાણીના મુખ્ય સાધનો છે, જેના દારૂ તેઓ
વારંવાર સિનેમાશૂહોની મુલાકાતો માટે જોઈતાં પૈસા
મેળવી લે છે.

ભલામોળા માણસોને કમવાની, પાડોશીઓની
રૂપાણી છાકરીઓ સાથે નાસી જવાની તેમ જ ધરફાં

ચોરીઓ કરવાની તરફીઓનું શિક્ષણ તેમને આ ફિલ્મો
દ્વારા મળે છે.

આ લોકો જુવાન ધનાં તેમની કિશોર
અવસ્થામાં તેઓ જે શીખ્યા હોય છે તેને બૂઝીજતા
નથી. આજે સંખ્યાબંધ લોકો નિષ્ફળ નીવડવાનું
કારણ જોઈએ તો, યુવાન યુવતી પરવશ પછી આપ-
સમાં નિરાશા અનુભવતાં જોવા મળે છે અને જીવનની
નકાર વાસ્તવિકતા સાથે પોતાનો સુમેગ સાધી ચકતાં
નથી. આ સિનેમાઓ તેમની સામે પ્રેમ, રોમાંસ,
આરામ અને વૈભવનું યુક્તિથી ચિત્ર રજૂ કરે છે. આ
યુવાનો જ્યારે પોતાના અંતર જીવનમાં આવાં સુંદર
સ્વપ્નો સાક્ષર કરી ચકતાં નથી, ત્યારે નાસ્તીવાસ ધઈ
જાય પડે છે અને પરિણામે તેમની સાથે સાથે
તેમના કુટુંબ તેમ જ અન્ય અંકિતોને તેમના ભોગ
ધનુ પડે છે આમ કેટલાંય ઘરો બરબાદ થાય છે.

*

હવે તો સિનેમા આપણા જીવનના એક અંગ
જેવ બની ગયું છે. સમાજ પર તેની કારે અસર
પહોંચે છે. આ સિનેમાને નિર્દોષ આનંદનું સાધન
કેવી રીતે બનાવવું એ આપણો એક મકરવનો પ્રશ્ન
છે. ચલચિત્રોના નિર્માતાઓને તેમની આ નિર્મલ-
કથાને સુધારવાની કંઈ પડી નથી. તેઓ તો સ્પષ્ટ-
પણે જણાવે છે કે અમે કંઈ શિક્ષણ આપનારા નથી,
અમે તો આનંદ આપનારા છીએ. જનતા જે માગે
છે તે અમે આપીએ છીએ.

માણુમની અસાતિના અનેક કારણો હોય છે અને તે એકબીજા સાથે એવા સળધરાળા હોય છે કે તેમનું પૃથકરણ કર્યા વગર તેને કુખના કારણોની પૂરી જાણ લાગતી નથી મોટે ભાગે એમ હોય છે કે તે કુખ અને અસાતિને વખતે પેદા થયેલા વિચારોને જ પ્રાધાન્ય આપે છે આ ક્ષમને લીધે કુખ દૂર કરવાના ઉપાર પશુ જમવાળા હોય છે

માણુસ બાજુ જોતિક કારણોથી કુખ દૂર કરવામાં અસમર્થ થાય છે તે વખતે તેને અસાતિ પેા થાય છે તેનાથી તેના મનમાં પેાન ધનારા શોભ અને હેનુમથી તેને વૈરાગ્ય જેવો લાગ જણાય થાય છે એને તે સચો વૈરાગ્ય સમજવા લાગે છે એ સ્થિતિમાં સ્વાભાવિક રીતે ધાર્મિક વિચારોની તરફ તેની વૃત્તિ જાય છે પોતાના કુખોના કારણ તમથી તે શોધવા લાગે છે, ધાર્મિક મથોમાં કુખોના કારણ તાર્કિક દૃષ્ટિથી બનવા છે ધર્મમથના વાચનારને પોતાના કુખના પશુ એ જ કારણ માનૂમ પડે છે એ મથોને વારવાર વાચનાથી એમાં લખેલા વિચારો પર શ્રદ્ધા દઢ થાય છે,

ઈશ્વર, જીવ, જગત, આત્મા વગેરેનું અસ્તાન જ કુખ અને અસાતિનું કારણ છે એમ તે માનવા લાગે ધર્મમથોના પરસ્પર વિરોધી વચનોને લીધે તે ગૂચવણમાં પડે છે તેનું મન વ્યાકુળ થાય છે એને લાગે છે કે જ્યે આત્મા જ સર્વ કંઈ છે તે કંઈપણ કરતો નથી, જે કંઈ કરે છે તે ઈશ્વર જ કરે છે બધે ભુલ અને મહાનીરના ત્યાગ અને પુરુષાર્થની વાતો વાંચે છે ત્યારે જીવનસાધક કરવા માટે તેને ત્યાગ જરૂરી લાગે છે પણ ત્યાગ કરવાનું એનું સામર્થ્ય ન હોવાની તે તેવો ત્યાગ કરી શકતો નથી ચાલુ દૈનિક જીવનથી તેને અસંતોષ રહે છે, તેમાં તેને શાંતિ મળતી નથી કુખ અને અસાતિના મૂળ કારણ તેના ખાનખા આવર્તા નથી ધાર્મિક મથોમાં

પરસ્પર વિરોધી વચનો લખેના મળે છે તો પણ તે તેના પર શ્રદ્ધા રાગે છે પરંતુ શોધક ભુલિના અમાન અને ત્યાગની અસમર્થતાને લીધે તેના મનની સ્થિતિ ગૂચવણ અને વ્યાકુળતા વધારે છે, તો પે ના સારિક બાનખોમાં તે બીજાઓની પેટે પ્રારાધના વહે છે બીજાઓની જેમ જ ચાને છે અને એમ માને છે કે તેનું જીવનધ્યે આધ્યાત્મિક છે સાત્ત્વિક બંધન તો દિવસે દિવસે વધના જ રહે છે તેથી તેને જીજ્ઞાસ છે કે તે પોતાના આધ્યાત્મિક જીવનધ્યેયથી ધજો દૂર જાય છે આમ કુ ત્યારે લાગુ છુ બધારે પોતાને આધ્યાત્મનિષ્ઠ સમજનારા અનેક માણુસોના જીવનને મે ખૂન જોયુ અને પારખ્યુ છે, મારો પોતાના જીવનનો અનુભવ પણ આમાં સામેન છે

ત્યારે આધ્યાત્મિક અને તાર્કિક મથો અને મહાપુરુષોના વચનો વિરે સધકતી દલિ દેલા હોય જોઇએ તત્ત્વજ્ઞાનના મથોમાં જે કાઈ સિદ્ધાંતપે લખાયુ છે તે બધુ જ અનુભવસિદ્ધ છે એવુ મને નથી લાગતુ, એમાં ઘણો અસ શ્રદ્ધા અને માન્યતાનો છે મથોમાં અસ્તાન, અજ્ઞો, અગમ્યને વિરે પરસ્પર વિરોધી અનેક મનમનાન દેખાય છે જીવ, ઈશ્વર આત્મા પરમાત્મા, મરણોત્તર ગતિ વગેરે વિરે કથાપે એક મન જીજ્ઞાસો નથી કોઈમાં ઈશ્વરને સર્વ કર્યા માનવામાં આ પેા છે તો કોઈમાં ઈશ્વર જેવી વસ્તુ છે જ નહી, એવુ પ્રતિપાતન છે કોઈમાં આત્મા પરમાત્માને એક માનેસ છે તો કોઈમાં એમાં ભિ નના જતાવેવ છે અને કોઈમાં આ બધા મતોને સમન્વય છે એથી વાચનારને એક નિશ્ચય પર આવવાનું, ઉપયુક્ત નિર્ણય લઈ કોઈ એક મન પર દઢ રહેવાનું જન્યુ નથી જે, જે ધર્મ, સપ્રદાય વા પચનો પોતે હોય છે તે પોતાના ધર્મમથો, સપ્રદાય અને પચમાં ચાલી આવતી શ્રદ્ધાપર પરાને માને છે, તેને દઢ કરે છે અને તેમાં સમાધાન માને છે જેમની એવી શ્રદ્ધા હોતી નથી તેઓ સચપક્ષત રહે છે,

લોકો રૂઢિને અનુસરીને ચાને છે તમારા કુખ, શ્રદ્ધા પરપરા અને આદર્શની સ્થિતિ કઈ છે એ વિને તમે પોતાની પરીક્ષા કરો. પોતાના જૂનપૂર્વ જીવનનું સ્મરણ કરીને અને તેને આધારે પોતાની વૃત્તિઓનું નિરીક્ષણ-પરીક્ષણ કરીને એ બધાનું શોધન કરો.

તાર્ત્વિક વિચાર અને સિદ્ધાંતોથી શોધ કરવા માટે તીવ્ર જિજ્ઞાસા અને સૂક્ષ્મ પરીક્ષણશક્તિની જરૂર હોય છે તે તમારામા હોવી જોઈએ તત્ત્વજ્ઞાન એ શોધનો વિષય છે, એવી મારી સમજાય છે કે જાન બસ ॥ મનમા હિંદુસ્તાનને શોધવાની તેમજ ન્યૂનને જન પદ્ધતિનું કારણ શોધવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા હોવી અને એ જિજ્ઞાસા એ એમને સંજ્ઞાના આપી. જે સહ સિક્કે મકિનઓના મનમા ઉત્તર-દક્ષિણ ધ્રુવ અને એવરેસ્ટના શિખર પર પહોંચવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા થા તે વિષેના જ્ઞાનની મહત્ત્વાકાંક્ષા અને તે માટે જરૂરી પુરુષાર્થ હોય છે તે જ તેમા સંજ્ઞા થાય છે, તે વગર સંજ્ઞાના સભરિત નથી જરૂર અને આધારે કોઈ પણ વાન માનવી અને શોધ કરીને અનુભવયુક્ત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું આ એ વાતા એક નથી.

જો તાર્ત્વિક પ્રશ્નોને પોતાના જીવનના મુખ્ય પ્રશ્નો માનવામા આવે તો તેના સંશોધનની પાછળ લાગતા સિદ્ધાંત બીજાને માર્ગ નથી તે સિદ્ધાંતો બીજાને માર્ગ ચાનતી આવેતી માનવા પર-નદા પર શ્રદ્ધા રાખીને રિતકથી રેતન જીવન ચલાવવાનો છે તેમા તાર્ત્વિક પ્રશ્નોના અનુભવની મેળના સત્તાનો સભવ નથી અમા શ્રદ્ધાનો સત્તા છે, જ્ઞાનનો નહીં તત્ત્વજ્ઞાનથી સત્તા મેળવવા હોય તો તે માટે આજના વિજ્ઞાનનું જ્ઞાન પણ જરૂરી છે બાહ્ય સ્થૂળ તત્ત્વમા ચેતન આત્મા જેની કોઈ અવ્યય વસ્તુ છે કે નહીં એનો પતો લગાડવો હોય તો બાહ્ય સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ તત્ત્વોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જરૂરી છે કેવળ ધાર્મિક અને સાપ્રત્યિક પ્રયોગ પર શ્રદ્ધા રાખને પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન આજની દૃષ્ટિએ પૂર્ણ મની શક્ય નહીં તેને જ્ઞાનને બદલે શ્રદ્ધાજનિત માનવા જ કહી શકાય ઈશ્વર, આમા, જીવ અને જગતનો પૂર્ણ પતો મેળવ્યા વગર જીવન નિર્થક

અને બ્યર્થ જણાય છે તો તે માટે બધું જ ત્યાગ કરવાની તૈયારી કરો આ ક્ષેત્રમાં જીવનને જોઈએ એવું ન હોય તો પોતાની જિજ્ઞાસાને ફરીને યોગ્ય રીતે તપાસી જોઈએ પ્રયોગના વાચન અને પર-પરાથી ચાની આવેતી બાનતોથી પેટા ધથેની ચિત્તની દરેક અશાંતિ તત્ત્વજ્ઞાન સાથે સમઘવાળી હોતી નથી.

બધામા તત્ત્વજ્ઞાન વિશે એક મત નથી એમ મને નાગે છે બિનબિન ધર્મો અને સમઘાયોની ઇશ્વર વિષેની માન્યતા જુદી-જુદી છે તેમજે વર્ણન પણ જુદી-જુદી રીતે કરેલું છે એમા કયું ઠીક છે અને કયું ઠીક નથી એ કહેવું શક્ય નથી દરેક પોત પોતાના મન દેહનારી પ્રતિપાદન કરે છે અને નુસાર શ્રદ્ધાપૂર્વક જીવન ચલાવે છે તમારી સ્થિતિ એનાથી સર્વથા નિમ છે તમારા મનમા શક્ય થાય છે જથી તત્ત્વજ્ઞાનના ક્ષેત્રમા તમે બૌદ્ધિક અસતોષ અનુભવો છો સસારમા સચરાના પરિણામસ્વરૂપ અનિશ્ચિનતાના લીધે તે અમતોષ લગ્યો વધી જાય છે એની વિકાસ પરિસ્થિતિમા તમારે જીવન વિતાવવું પડે છે.

ઈશ્વર, જીવ, આત્મા પરમાત્માનું હજી સુધી નિશ્ચિત સ્વરૂપ જ્ઞાન કોઈને મળ્યું હોય એવું નથી જણાયું શોધકોના પ્રયત્ન ચાન છે પરંતુ એ પ્રયત્નો મા બધાને નિશ્ચિત સમાજાન મગશે એવો કોઈ ઉત્તર આપવો એ શક્ય જણાયું નથી મનુષ્યને એનો પતો લાગશે કે નહિ એ પણ સંદેહાત્મક વાન છે અને આપણે કોઈ ધર્મા યોગ શોધક પણ નથી કે એના ઉત્તર મેળવી શકીએ તથી આ મૂળ બાનતો છોડી દેને, પોતાના દૈનિક જીવન માટે સમજાય એવી વાતોથી વિવેકપૂર્ણ માર્ગ શોધીને તે પર ચાનવાનો પ્રયત્ન કરીએ આ આપણું કર્તવ્ય અને ધર્મ છે આપણે ચા આપણામાથી કોઈ પણ કુખ ઈચ્છતા નથી.

અજ્ઞાન લાનચ, સ્વાર્થ, કામ, કેાધ લોભ, આશા તુભા ઈર્ષ્યા વગેરે આપણા હોય છે, આ આનરિક હોયને ને આ જુદી ને કર્મો થાન છે એ દુરુચિ છે હોય અને દુરુચિને લીધે આપણા

ચિત્તની અશુદ્ધિ છે પોતાના અને બીજાઓના ચિત્ત
ની અશુદ્ધિને લીધે આપણને બધાને દુઃખ ભોગવનાં
પડે છે આપણી અશુદ્ધિ અને અચકિતને લીધે આપણે
દુઃખ દૂર કરી શકતા નથી જો ચિત્ત શુદ્ધ થાય અને
આપણા પુરુષાર્થ હોય તો આપણા અને સસારના
ઘણા દુઃખો દૂર થઈ શકે ॥ પોતાના દુઃખોનું કારણ
શોધવું એ વિવેકનું કાર્ય ॥ અને દુઃખોનું કારણ
શોધ્યા પછી ચિત્તને શુદ્ધ કરવામાં સયમની જરૂર
રહે છે અને પોતાનાં તેમ જ બીજાઓના દુઃખો દૂર
કરવામાં સંયમશુભકત પુરુષાર્થ આવશ્યક છે

ચિત્તશુદ્ધિ, સયમશુભકત પુરુષાર્થ, સયમ,
વિવેક વગેરેથી માનવતાની પ્રાપ્તિ થાય છે માનવતા
ની પ્રાપ્તિ એ આપણા બધાનો ધર્મ છે આ ધર્મના
આચરણથી આજના આપણા અનેક દુઃખો નાશ થઈ શકે
છે આજ આપણે વ્યક્તિગત સુખ, વ્યક્તિગત રસાય,
વ્યક્તિગત ઉત્તિ, વ્યક્તિગત જીવનની સર્ચકના,
પરમગતિની અભિનાય વગેરે બાનતોમાં વ્યક્તિગત
દૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ છીએ અને આપણું જીવન
પણ એ પ્રમાણે જ ચાલતું રહે છે માનવતાની

દૃષ્ટિથી આ ઉચિત નથી આપણે બધાનાં સુખદુઃખ
અને ઉત્તિ અવનીતિનો વિચાર કરીને જીવન ચલાવવું
જોઈએ શુદ્ધિ, સંયમશુભકત અને વ્યાપક સામાજિકતા
પર માનવતાનો વિકાસ અને એની પૂર્ણતા અવનબો
છે આ આદર્શ ધર્મ પર શ્રદ્ધા રાખીને ઈશ્વર, જીવ,
પરમાત્મા, આત્મા વગેરે પર વિચાર કરવામાં આપણે
નથી જો આપણા ધ્યેયમાં સ્વજીવતા થઈ તો આ
રિષયોનું જ્ઞાન માનવતાની વૃદ્ધિમાં સકાયક જ થશે

લકિન જ્ઞાન, યોગ, ધર્મ વગેરે માર્ગોના
અભિગમ ઉદ્દેશ યા પર્યવસાન માનવતાનો વિકાસ છે
તેની પૂર્ણતા જ હોવા જોઈએ માનવતાનો પ્રેમ
એને જ માનવ ઠરાવશે આ દૃષ્ટિએ જીવનનો વિચાર
કરવાથી આપણે માનવતાના ઉપાસક બની સુખી થઈ
શકીએ સાતિમય, સર્ગ અને ધર્મ જીવન પ્રાપ્ત કરી
શકીએ

જો આ વાન હીક લાગે તો જીવન પર
આપણે પોતા વિચાર કરવો જોઈએ પ્રથમપ્રાપ્ત યા
પ પરા પર વિશ્વાસ રાખવાથી કામ નહીં થાને,
એમાં વ્યક્તિ યા માનવ જાતિનું કલ્યાણ નથી

એમ સંજ્ઞાશુભકત ન થવય

લાવનશરમાં ૨૯ સર પ્રમાણ ૨૨ ૧૮૫૧ને મળવા એક લખ સવારના નવેક
વાગા આવા આશીને કહે મારે પછી સાહેબને મળવું છે

એમના સેક્રેટરીએ પૂછ્યું કે 'શું કામ છે?'

તે કહે કે 'તમે તમારે મારું નામ આપોને!'

સેક્રેટરીએ જઈ પટણી સહેબને કહ્યું કોઈ અધિકારી લાઈ અ પને
મળવ ઇચ્છે છે નામ આપ્યું હતા પટણી સાહેબ કહે 'મને શાંદ આવતું
નથી પણ પુરાઈથી આવે અને એમને મારે આ પછી મળવો' આ લાઈએ,
પટણીજીના કામમાં આશરે ફા ચારેક હજારનો એક આપો પટણીજી કહે 'શાના
છે?' પેના લાઈ કહે 'મારે મને મારી મરીમ રિયતિમાં મદદ આપી બધા
બે. મી એ એલએલ બી થયો આજે મેજિસ્ટ્રેટ છું મને આવે કરેલી
પેસાની મદદ મે લખી રાખેલી આશરે ચારેક હજારની લાય છે એ અ પ દ્યો
અને મને સંજ્ઞાશુભકત કરો'

પછી તો પટણીજીએ એમને જોગવાઈ અને કહે 'જુઓ આ ચારે
હજાર રૂપિયા પાછા આપો કેમ સંજ્ઞાશુભકત નહિ થઈ શકે પણ આ એક પાટો
લઈ જાઓ અને એ એમ તમને લાલ્લુના તેમ તમે અ રામ થી બીજાને ભણા
વજો તો જ સંજ્ઞાશુભકત થશે અને એક પાટો આપી દાધો

મારા મતે પ્રગતિનો—ઉત્કર્ષનો અર્થ છે બીજાં એને ઉપયોગી અને મદદગાર નીવડવાની વ્યક્તિની પોતાની સક્રિય શક્તિ જેટલા પ્રમાણમાં આપણે બીજાં એ માટે વધુ ઉપયોગી સિદ્ધ થતા જમણે છીએ તેટલા પ્રમાણમાં આપણે આપણા જીવનનો પણ ઉત્કર્ષ સાધીએ છીએ જીવનમાં ધન સંપત્તિ પ્રત્યે હમેશા પ્રમળ આકર્ષણ રહ્યું છે, પરંતુ મારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે જો ધન-સંપત્તિ જ કોઈ એક વ્યક્તિનું એકમેવ હેતુભિદ્ધ બની જાય તો તે તેની પ્રગતિ અને ઉત્કર્ષ માટે બાધક જ નીવડવાનું સત્તા એક પ્રકારની મયા જાય છે તેની પાછળની દોષ માનવીને અધ બનાવી દે છે તે આપણા પ્રગતિના પથમાં એક મોટું વિઘ્ન છે સહેજે ન ટાળી શકાય તેવું વિઘ્ન છે, કેમ કે સત્તાનો મોહ પોતે જ બંધિતને માત્ર નિરુપયોગી જ નહિ, પરંતુ બીજાં એની ઉપયોગિતા ઉપર પણ કુદારા ધાન કરે છે એથી જાનું જો સત્તા અને સંપદને વ્યક્તિની પરાંપકારી વૃત્તિના સાધ્યમાં એક સાધન તરીકે સ્વીકારવામાં આવે તો નિશ્ચિનપણે જો જીવનના ઉત્કર્ષપથના એક અત્યંત વેગમાન વાહન તરીકે સાબિત થશે, પરંતુ સાચી વાત તો એ છે કે સત્તા અને સંપદ આ બંને એવા ભયાનક સાથીદારો છે કે જો તેમને મક્કમતાથી કાબૂમાં રાખવામાં ન આવે તો તે વ્યક્તિને પોતાના નાદે નાચતી પૂનળી બનાવી દેશે અને પોતાના ઉદ્દેશોની પૂર્તિ માટે તેને પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરશે.

એટલે કે પ્રત્યેક જીવન—ઉત્કર્ષની સાધના વિશે પૂછે તો હું આ કસોટી એના સામે ચૂકું છું ‘બીજાં એને ઉપયોગી થઈ પડવાની આપણી શક્તિ એ જ જીવનના ઉત્કર્ષનું સાચું માપ છે બીજાં એના જીવનની સંજ્ઞાના કે ઉત્કર્ષ પશુ હું આ જ માપે માપું છું પછી જાનેને જો વ્યક્તિ-વિશેષે ગમે તેવી પરિસ્થિતિઓમાંથી પોતાનું જીવન પસાર કર્યું હોય જીવનમાં પ્રગતિ કે ઉત્કર્ષનો માપદંડ ખરેખર પરાંપકાર જ છે સસારમાં કેટલા સત્તા

અને કેટલા અભાવ નજરે પડે છે । એથી સકાયતા માટેના આર્થનાદ પશુ એટલા જ પ્રમાણમાં સંભાળ્યું છે અને એટલી બધી વિપુલતાથી સંભાળ્યું છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિ ગમે તેટલી સકાયતા જાનેને કરે પણ તે સિદ્ધમાં બિંદુ સમાન જ નીવડવાની પરંતુ આ રીતની સકાયતાથી માનવીના મનને જેટલું સુખ અને સંતોષ થાય છે, તેટલો કોષ બીજાં બૌદ્ધિક વૈભવના ઉપાજનથી થતા નથી જીવનમાં પ્રગતિ—ઉત્કર્ષ વિશે મારો સિદ્ધાંત માત્ર આ જ છે, અને તેનું મતન્ય સ્થાન છે માનવમાત્ર પ્રત્યે ઉદારતા અને સહાનુભૂતિ-ભરી સક્રિય સંભાળના, જેથી ભવિષ્યમાં પૃથ્વી પર કોઈ પ્રકારનો સંઘર્ષ તેમ જ તેનો ત્ર્ય અભાવ કે દારિદ્ર્યનો અવકાશ ન રહે વળી એક એ પ્રશ્ન પણ જાહે છે કે સમાજનો કોઈ સભ્ય પોતાના સામર્થ્યના પ્રમાણમાં સહેજસાજ સકાય આપીને પોતાના જીવનની ઇતિહાસના માની લે ખરો ? ના, એથી જાનું હું તો કહું છું કે માનવીએ બીજાં એને સકાયબૂન થવાની જેટલી જાને તેમજ વધુ પ્રમાણમાં તકો ઝડપી લેવાના પ્રયત્ન કરવા જોઈએ આ પ્રયત્નોમાં જ જીવનના સાચા આનંદનો અનુભવ થાય છે કેમ કે એથી આપણી એકેએક મનોવૃત્તિનું પરિમાજન થાય છે અને આપણે ઉત્કર્ષના એક પછી એક સોપાન સર કરતા જઈએ છીએ એટલે જો જીવનમાં અંતિમ વર્ષોમાં આપણે વિશ્વાસપૂર્વક એમ કહી શકીએ કે આપણે કોઈને કોઈ જાનું નુકસાન પહોંચાડ્યું નથી અને અમારું જીવન બહુજનહિતાય વહ્યું છે, તો આપણને જીવનના વીતી ગયેલા વર્ષો માટે અસ્તેષ્ઠ કરવાની આવશ્યકતા જાણી નહિ થાય જિવંત, જીવનની સાર્થકતા આપણને સંતોષ અને એક પ્રકારનો ચુકવ આનંદ આપશે પ્રગતિ તેમ જ ઉત્કર્ષનો મારો માન્યતા મુજબ આ જ અર્થ છે

આધુનિક દુનિયા ઉત્કર્ષને પથે છે કેમ એ પ્રશ્નના જવાબમાં હું તો મારે કહીશ કે દુનિયા ખરેખર આજ બધી રહી છે વિનાશકારી યુદ્ધોની કલ્પના

જ આજની વ્યક્તિને ભવથી ઘરઘર ધ્રુવે છે. ભવની આ જે લાગણી આજની વ્યક્તિ અનુભવે છે તે જ ઉત્કર્ષની એક મોટી સિદ્ધિ છે. ખરું જોનાં આજનો કોઈ પણ દેશ એવી યોજનાને સંભવિત નથી માનતા, જે યોજના વડે તે બીજા દેશ કે તેની પૂરેપૂરા અંત આણી શકે. પરંતુ એક સમય એવો પણ હતો, જ્યારે આતું વિચારતું અને કરતું મિત્રકુલ સરળ હતું.

પોતાના આત્માને વિશ્વરૂપે જોવો, સ્વાત્મને

વિશ્વાત્મરૂપે જોવો એ જ જીવનનું સર્વોચ્ચ દર્શન છે; એ ધ્યેયની પૂર્તિ કરવી એ જ ઉત્કર્ષની સર્વોત્તમ સિદ્ધિ છે.

હે પ્રજા, આ જ ધ્યેય હરહમેશાં અમારા સન્મુખ રહે; અને અમારાં પ્રત્યેક કર્મો એ ધ્યેયને સિદ્ધ કરવા ભગ્વીનાં હો! જેથી 'વસુધૈવ કુટુંબકમ' (સારું એ વિશ્વ અમારું કુટુંબ) ના સુરસુ-સ્વપને અમે આ ભૂમંડળ ઉપર ઉતરી યાદીએ.

દીન

રાજના નિયમ મુજબ આજે પણ હું ફરના નીકળી પડ્યો. માર્ગના એકાંતમાં એક સિખારીએ મને જોયા રાખ્યો.

સિખારીની આંખો લાલ, સુજેની અને આંસુ-ભરેલી હતી; હોઠ સૂકા હતા, કપડાં ધાગ-થી ગર હતાં.

રાણા સંગની જેમ બિચારા સિખારીના અંગ પર ઠેકલાયે ધા પડેલા હતા અને એ ધા પર તેણે ફાંખાંટ્યાં ચીંથરાંની પણ પાટાનિંદ્રા કરેલી હતી. રાણા સગને રણભૂમિમાં ધાવ પડ્યા હતા, ત્યારે આ બિચારા જીવનની રંગભૂમિ પર ટેર ટેર ધવાયે હતા.

સિખારીની દુર્દૃશા જોઇને મને થયું. 'બિચારા આ દુ:ખી માણીની દિવિદાએ કેવી દુ:ખપૂર્ણ હાલત કરી મૂકી છે.'

તેણે પોતાનો કાળો કાળો, ગદોગદોમરો હાથ મારી સામે લાવે કર્મો. પીડિત સાદે મને કંઈક કહ્યું અને કંપતા અવાજે મારી પાસે કંઈક બીજા માગી.

એટલે હું મારા ખિસ્સાં ફેંફાળવા લાગ્યો. આજે મોડું થવાથી હું ઉતાવળે ઉતાવળે ફરવા નીકળી પડ્યો હતો; ખિસ્સામાં કંઈક લેવાનું હું જુલો ગયો હતો. પૈસા તો દીક, આવડાનું સરખું — જેની મને ટેવ છે — હું જુલો ગયો હતો. થીમ-પીને કાંચે ઘેરા આપેલા રૂમાલની જગાએ બીજે નવો રૂમાલ પણ

મૂકવાનું હું જુલો ગયો હતો. એટલે સિખારીને કંઈ પણ આપવાની રિયતિમાં હું નરોતો અને સિખારી તો ક્યારનો મારા સામે હાથ લાંબો કરી રહ્યો હતો; તેનો હાથ અશક્તિવા લીધે કંપતા હતો.

મારી આવી લાચાર સ્થિતિના કારણે હું કંઈક ગભરાઇ ગયો, ઘરમ અનુભવવા લાગ્યો.

પરંતુ બીજી જ પળે પ્રેમથી મેં સિખારીને કંપતા હાથ મારા હાથમાં લીધે એને સ્નેહભર્યા સાદે કહ્યું :

'વાપ્, ગુરસે ન ધરસ હો! અત્યારે તને આપવા માટે મારી પાસે કંઈ જ નથી.'

માતા આવા વર્તનથી પહેલાં તો સિખારી ટગર ટગર આંખોએ મારી સામે જોઇ જ રહ્યો. પછી તેના સૂકા હોઠ પર આંખું રિમત ફરક્યું, અને તેણે એ સ્થાનના પહેરની કંડીમાં ધધળી મારી આંગળી એને પોતાની ગરજટ પણ હાંધી હથેલીમાં પ્રેમથી દાગતાં કંપતા સ્વરે કહ્યું : 'મોટાભાઈ, એમાં શું ? તમે મારી પ્રાણે જે સ્નેહભર્યું વર્તન દાખવ્યું છે તે પણ ધણું છે. એ માટે પણ હું તમારો આભાર માનું છું. સ્નેહશયું, સહાનુભૂતિમયું વર્તન પણ એક ભલનું દાન જ છેને, મોટાભાઈ !' — તુર્ગનિવ

લાખો કરીને એક વામ લાખી દાદી પ્રદર્શિત કરતા આદર્શીને ફોટો છાપીને એમ લખ્યું કે કેન્દ્ર સરકાર પામે ઔદ્યોગિક પરવાનો મેળવવા તેણે કરેલી અરજીના વિવસ્થી દાદી ઉગાડવાનું શરૂ કર્યું અને પરવાનો ન મળે ત્યા સુધી હામખન નહી કરવાનું તેણે મન લઈધું પરિણામે દાદી ચાર ફૂ જેટની લાખી યદ્ય ગદ્ય અને તાજેતરના કેન્દ્રના ઉદ્યોગ પ્રધાન કોષ્ટકમુદ્રામાં ગમેલા ત્યારે આ સત્તજનને જોએ રાખી, દક્ષિણ ભારતના આઈન્સ્ટાઈન જેવું બેલુ ધરાવતા ચમરાક ઉદ્યોગપતિ શ્રી નાયડુએ, સરકારી તુભારશાહીમાં કેવી દીન થાય છે તેને અચ્છકાપેનો નમૂનો રજૂ કરીને પ્રધાન-શ્રીને આશ્ચર્યમાં મરકાવ કરી ચૂક્યા હતા આગેલા લાખે સમય જે ગૃહસ્થને ઔદ્યોગિક પરવાના માટે રાફ જોરી પડી તેને માટે જોને હમદદી થાય તે સ્વભાવિક છે થોડા વર્ષ ઉપર લાખી મૂઝ ધરાવતા એક ભારતવાસીએ રેશપરદેશમાં તેનું પ્રદર્શન કરી પોતાની વિરિષ્ટતાને ધીખાના ધધામાં ફેરવી નાખી હતી 'કેન્દ્ર મ ફોટો છાપા પછી એવું લાખે છે કે એ ગૃહસ્થની દાદીની મિમત અનેક ગણી વધી જશે એ જ સિધ્ધિમાં જો તમે દેશબરમાં સરકારી રીનસમ ઉપર ચામખા મારતા ફરના રહે તો પ્રવાસનો ખર્ચ નીકળી જવા ઉપરાંત વધારાની આવક પણ થશે જતા વધારીને ભગવાન શ કરે મગાઈને ઝીની લીધી હતી એટલે આપણા પ્રાચીન કપિમુનિઓ જતા દાદી કલ્યાણ પચકેશનું મકરવ સારી રીતે સમજતા હતા અને તેના વિધવિધ ઉપાગથી પણ જાણકાર હતા દાદીનો ગૃહઉદ્યોગ સંપાળે સરતો છે ખોઈડનું ખર્ચ તો બચી જાય છે પણ કિમતી સમયનો જે ખચાવ થાય છે તેની મરુના પૈનામાં ધધ રહે નહી શ્રી નાયડુ જેવા બારોડા ભેગને ધંધારે બસ છે ભારતના નોકો જતા અને દાદી બ ને વધારે તા પણ મુખ્યના વાળની કિમત જતે દહાડે જમીનની કિમત પેડે વધતી જ રહેલાની છે

બીનજરૂરી હયા

ગરુડ અમેરિકાનું રા ૧૫ પખી મનાય છે અને ત્યા તેનું બહુમાન છે અમેરિકાના અમુક પ્રદેશોમાં

મરુડોની સખ્યા વિશાળ છે આ ગરુડ કદમાં મોટા હોય છે અને ઘેગને હાડી જઈ ખોરાકમાં તેને ઉપયોગ કરે છે પરિણામે બકરા ઘેગના કાર્મ ઉપર બ્યારે તેઓ જાડે છે ત્યારે ઘેગનું નિકલન કાટે છે અને માનધર્મીઓને ભારે નુકસાન પહેલે છે દેખીતી રીતે જ માલધારીઓ રોષે ભરાયને વળતો પ્રકાર કરે તે સ્વભાવિક છે આણે ત્યા ગીરના જ મનમાં રમા રીઓ મારણ ઉપર ઝેરી દવા છાની દધ સિલ્લો નાશ કરતા જોવામાં આવ્યા છે તેની જ રીતે તાજેતરમાં અમેરિકામાં મરુડોની સામૂહિક હત્યા થવાનું ખાનખા અવના સરકારી તલાસ કરવામાં આવી હતી અને તેમાં એક ઉદ્યોગપતિએ હેનીકાપર જાડે કરીને મરુડોની વસતિવાળા વિસ્તારમાં ગોળાઓની રમઝા બોનાવી હામરોની શખ્યામાં તેમનો નાશ કરી જમીન મા દારી દીતા હતા આ ઉમદા પદ્ધતિનો વરા બહુ પાખો યદ્ય રહ્યો છે અને અફગાનિસ્તાન સિવાય અન્યત્ર આ ગરુડ અસ્તિત્વમાં નથી ત્યારે જે સામૂહિક હત્યા અમેરિકામાં યદ્ય રહી છે તેનાથી ત્યાનો પ્રજામન પણ ચોછા જાડે છે ગેરમાર્ગે ફરતા શિકારીઓને અપકાવવા નું સરકાર માટે પણ અશક્ય બની જાય છે ભારતમાં વારોનો શિકાર આજ રીતે જાને ખૂણે આની રહ્યો છે કેમ કે તની ચમદી માટે સાડુ પરદેશી હુડિામણ મળે છે આમાખના એકશમી મેડાનું અસ્તિત્વ પણ નામભેષ થઈ ન્તું છે નાસરોવરમાં અને કચ્છમાં સુરખા ૫ પખીએ અમુક સત્તમાં આવે છે તેના પ્રત્યે જો કે પૂગનું ખાન અપાન છે ભારતનું રાષ્ટ્રીય પખી ખોર છે તેની પણ હત્યા થતી હોવાના સમાચાર અખમરને પાને ચમકી જતા હોય છે પશુ, પખી અને વન્ય પ્રાણીઓને બીનજરૂરી સહાર અપકાવવા યુનોએ મેઈ યોજના ધરી કાઢવી જરૂરી છે અને તેમાં દુનિયાના બધા જ દેશોનો સહકાર અનિવાર્ય છે આને માટે યુનોએ Emblemમાં શ્રી ઉમાય કર જોશીની કાચપ કિતઓ ચૂકવી જોઈએ -

‘વિશ જો જગ વિસ્તારે નથી એકલ માનવી પશુ છે, પખી છે, વનોની છે વનસ્પતિ’

ગરુડ ઘેડાનો શિકાર કરે તેનું રૂ રતે નિર્માણ ક્યું

હોય તો વચ્ચે માનવીએ પડવાની જરૂર નથી. કેમ કે માનવી પોતે જ પોતાના જોરાકે માટે હેતુનાર જેવાં કેટલા કતવ્યમાના દરેકજ ચલાવે છે. કુદરતે વિશ્વમાં જે સમતુલ્ય રચી છે તે ખોરવી નાખીને મનુષ્ય માત્ર આશ્વત્થું નિર્માણ કરી રહ્યો છે. જળ, સ્થળ અને આકાશમા તેણે જે વિફલિત્યો કરી છે તે હવે કયા અણુ છે ?

મખલકે પાકે

ભારતમા હવે અનાજ એટલા મોટા પ્રમાણમા ઉત્પન્ન થાય છે કે સરકારી આકાશવાચ માનવા હોય તો થઈ, બાજરી કે ચોખા માટે કોષ્ટએ ઉપાધ કરવાની જરૂર નથી. અનમત, પશુપત્રમાં થઈતું રેકડ ઉત્પાદન થાય પણ તેની હેરફેર માટે વેગનો નમળ અને એ રેકડ ઉત્પાદનનો લાભ પંળળ સિવાય અન્ય કોઈને નમળે તેનો અફસોસ ડાઘા પુરુષોએ કરવો ન જોઈએ સૌરાષ્ટ્રમા મગફળાને પાક એટલો વિપુલ થાય છે કે તેની નદીઓ વહેવા માટે તો પણ તેલ ન ખુટે-પણ તેથી એવુ માનવાની મૂર્ખાઈ ભાગ્યે જ કરી શકાય કે સામાન્ય માનવીને સરના લાવે તેલ મળશે તેવુ જ ચોખાનું છે. પશુ, હરિયાણા તેમજ દક્ષિણ ભારતમાં ચોખાનું ઉત્પાદન એટલુ વધી પડ્યુ છે કે ત્યાંના મોડો ખાઈ પણ શકતા નથી ! અન્નખાતામા પ્રધાને આગાહી કરી છે કે ૧૯૭૨થી અન્નની આયાત મિનકુન વધ થશે આ વર્ષે ચોખાસામે પિહાર અને એરિસામા કેર વર્ના-યો છે-જોનો પાક નરા પામો છે અધમા તો દુષ્કાળની રિયતિ પ્રવર્તે છે બ્યારે કેરાળામા અનિશ્ચિત ઘઈ છે આ બધુ છતાં મનદખ પાક થયા વિના હેરાનો નથી. પૂર્વ બંગાળમા શરણાર્થીઓ ગમે તેટલુ આપ પણ થઈના ભાર વધવાના નથી અને કદાચ પાચ-દસ રૂપિયા વધે તો સરકારી યાદી તુરંત રદિયો આપશે કે થઈમા ભાગ વધારો થવાના બ્યાજબી કારણે નથી જો કે વેપારીઓ આની યાદીની ખરવા કરતા નથી પણ તે વાણીને સામાન્ય લોકોને શુભ હોંડે બેસે છે અને આશાને તવુ “ ન મુચતિ આશાપિ કમ ” એ ન્યાપે દિવે

કાઠે છે એકવાર સરકારના દફતરમાં નોંધાઈ ગયું કે મખલખ પાક થયો છે એટલે દુષ્કાળ અટકી પડવાનો અને તીખા ટોળાં દરિયામા ફૂળી મરવાના !

ભારતીય ક્રિકેટ

ઈંગ્લેન્ડ અને ભારત વચ્ચેના છેલ્લા ટેસ્ટ મેચમાં, ૩૯ વર્ષમા ઇનિહાસમા પ્રથમવાર ભારતે ઈંગ્લેન્ડની ધત્તા ઉપર વિજય મેળવી જે વિક્રમ રચાયો છે તે અપૂર્વ ગણ્યો આ વર્ષની શરૂઆતમાં વેસ્ટ ઈન્ડીઝ સામેના પાચ મેચોની શ્રેણીમા ભારત એકેય મેચમા હાર્યું ન હતું અને એક મેચ છતીને વિજય મેળવ્યો હતો તેવી જ રીતે ઇન્ગ્લેન્ડ સામે પણ છેલ્લી શ્રેણીમા એક પણ મેચ હાર્યા વિના વિજેતાના મેળવ્યુ છે ક્રિકેટ દીખની ૧૯૭૨ની પસંદગી થયું જ એક પૂરવાર ઘઈ છે અને અછત વાંકેર પોતે સુકાનીપદને લાપક છે તેમ સામીન કરી આપ્યુ છે. ચ દરોખર લેમ રીનર તરીકે વિશ્વવિખ્યાત બની ચૂક્યો છે વળી આ દીખમા દરેક ખેલાડીએ વિજયમા ફાગો આપ્યો છે તે મહત્વની બાબત છે આંતરરાષ્ટ્રીય ક્રિકેટમા હવે ભારતની નોખ લેવી પડે તેવુ સ્થાન તેણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

લઘુ ઉદ્યોગનું ઉન્નવણ કાવિ

લઘુ ઉદ્યોગોને એકાંતુ ધીંગણુ ડા મી માચે પૂરા થએલા વર્ષ દરમાન ૮૯૮ કરોડ રૂપિયા થવા ભય છે અને તે એક લાખ ઉપરાંત એકમે. વચ્ચે ફળવવામા આવ્યા હતા તેમ રીઝર' એન્ડનો અબ્યાસ દર્શાવે છે આ હકીકત થણી સૂચક છે વાસ્તવમા હવે મોટા ઉદ્યોગોની સાથે સાથે લઘુ ઉદ્યોગોએ પણ તાલ મેળવવાનો રહેશે ખેતીવાદી અને તેના આનુષંગિક ઉદ્યોગો, રાસાયણિક ખાતર છતાંદિ પૂરખદારમાં પ્રગતિ કરી રહ્યા છે ત્યારે દેશનો સર્વાંગી વિકાસને સૂચવના આ શુભ ચિહ્નો આવકારદાયક છે. રાષ્ટ્રીય ઉત્પાદનની ટકાવવાની વધારવા માટે દેશભરમા વ્યાપક મુબેચ ઉપાસની એ જરૂરી છે

*

નરસિંહ મહેતા (સકીર્તન)

લેખક પ્રાચક શાંતિશકર વેણીશકર મહેતા
૧૫૪૮ ધોધારોડ ભાવનગર
પાના ૩૨૫ કિમન રૂ ૫

એક અનુભવી અને પીઠ કીર્તનકારની કવચે લખાએલ નરસિંહ મહેતાનું જીવન-કવન, નરસિંહ મહેતાના જીવન પ્રસંગો તેમના પદો અને ભાવનો આ પુસ્તકમાં શ્રેણીમય ૨૦૦ થયાં છે. વળી કીર્તનના ગેય સ્વરૂપમાં હોવાથી જાણકારને તો આમાં વધુ મજા આવે એવું છે સાહિત્યિક દૃષ્ટિએ નરસિંહનું મૂલ્યાંકન નથી પણ ભક્ત અને શ્રદ્ધાળુ વ્યક્તિની હૃદયજાસિ છે લેખક પ્રસ્તાવનામાં કહે છે

“અતર્માં હુ તો હવે વૃદ્ધ થયો ૮૧ વર્ષ પૂરાં થયાં આવે પૂરું દેખાવ નહીં-હાથેથી લખાવ નહીં” છતાં તેમણે પોતાની ખની જીવનના મથનું સ્વરૂપ આપ્યું છે તે એક મોટી વાત છે અભ્યાસીઓ તેમજ સંશોધનદૃષ્ટિ ધરાવતા જીવજીવોને ધણી સામગ્રી મળી રહે તેવું આ સકીર્તન છે

“યાદગાર કવિતા ૧૯૭૦”

સપાદક શ્રી મહેન્દ્ર મેઘાણી
લોકમિત્રાપ દ્રુરેટ, ભાવનગર
મૂલ્ય ૨-૫૦

૭૪મી મેઘાણીજયંતી પ્રસંગે કવિતારસિકોને ભેટ આપવા લોકમિત્રાપ દ્રુરેટ એક સાહિત્યિક અખબરો કર્યાં છે. અહીં લગભગ સો એક કાવ્યો ૨૦૦ થયાં છે જે બધા જ ૧૯૭૦ના વર્ષ દરમિયાન સામયિકોમાં અથવા અલગ સ્વરૂપે પ્રગટ થયાં છે અને ૪૬ જેટલા કવિતાઓને આવરી લીધા છે

નિવેદનમાં જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ સપાદનની રુચિ આવા સમકોમાં અગ્રસ્થાને રહે તે

સ્વાભાવિક છે એવે સર પ્રભાસ કરથી માંડીને મુખ્ય દોરો કુટરો ન હોય તેવડા વીર પુરોહિત સંધીના કવિઓની કૃતિઓ યાદગાર કરિતા માં લેવાણી તે બધી જ સોને એક સરખો સતેષ આવે તેવું ન પણ બને અને જા ખડેરિયાની આઠ કૃતિ, તો રમેશ પારેખની નવ કૃતિઓ આપનામાં આવી છે પણ યાદ કૃતિઓનાળા કવિઓ પણ ધણા છે પણ જેમની એક કૃતિ આપવામાં આવી હોય એવા કવિઓ પણ અર્ધા જેટલા થવા જાય છે એટલે કે કરિતાનું અધવા કવિની પ્રતિભાનું મૂલ્યાંકન સમગ્ર તથા કરવાનો અવકાશ ઓછો રહે છે

તો પણ શ્રી મહેન્દ્ર મેઘાણીએ જે ચિરસ્તો પાડ્યો છે તે ચીનો પ્રતિસ્પર્ધી ચાલુ રાખવાની તેમની જખના સાથે સફળ થવાની હિચ્છા જરૂર થાય છે સિતે ની કવિતાનું જે દર્શન અહીં થાય છે તેમાં ગજલની સમૃદ્ધિ ઉપરાંત સૂણી, રમતિયાગ, ગજીર અને અથધન કવિતાનો આસ્વાદ પાકે માણી શકે છે મેઘાણી જયંતી નિમિત્તે “યાદગાર કરિતા ૧૯૭૦”નું પ્રકાશન એક સાહિત્યિક ખના છે દિવંગત સાક્ષરો અને સાહિત્યકારોને આથી વિશેષ ઉચિત અ જલિ કષ્ ઠોઈ શકે ? જે કવિઓની ગેર હાજરી (શ્રી સુરેશ દલાલ અને શ્રી નાયાલાલ દવે) આ સમક્રમાં કેમ રહી ગઈ હશે ? કેમકે જે પ્રાસિકો માંથી કવિતાઓ ચૂંટવામાં આવી છે તેમાં આ બંને કવિઓ વિદ્યમાન રહે છે

પ્રતિભા અથવા અલૌકિક શુદ્ધિ

અકલવવાના સાધનો

લેખક શ્રી ‘વિશ્વનંદ’

પ્રકાશક જયજાણ પૂજાલાલ ડૉક્ટર,

ગોવાલિયા ટેન્ક રોડ મુખર્ષ પાના ૨૩૧ રૂ ૪

આ એક અનુભવી સંશોધનકારે લખેલું જુદાં તરી આવતું પુસ્તક છે પુસ્તકનું નામ ખૂબ ઘણું

છે " પ્રતિભા અથવા અલૌકિક શુદ્ધિ પ્રકાશવારણનાં
 કાંધનેા તથા રમરખુ શક્તિને ઉત્તમ પ્રકારની કરવાની
 કલા " તેવી જ રીતે વાચકને સીધી રીતે ઉદ્દેશીને
 લખાયેલી પુસ્તકની રીતી પણ દીર્ઘચેતી લાગે છે
 આપણુ મગજ કેમ કામ કરે છે તે વિશે કાંઈપણ જાણના
 પૂર્વગ્રહ વિનાની અને દટાવતો-દટાવો સહિનની
 ચર્ચા ખુબ રસપ્રદ બની છે આંતરમન અને બાહ્ય
 જીવન સાથેના સંબંધ મગજશક્તિના વિવિધ
 ભાગ ઉપર વૃત્તિને એકાગ્ર કરવાની જરૂરિયાત,
 કસબના યક્તિત્વે સતેજ રાખવાનો મહારો, ઈર્ષાદિ
 વિરોધને લેખકે તત્કારપણી અજવાલ અને તર્કમદ
 દનીલાથી છણ્યા ■ કાંઈપણ નિષ્કળ આદેશનોને
 આપણા મગજપ્રતિ આકર્ષવાની શક્તિ મદ વ પણુ
 લેખકે વિસ્તારથી સ્ખલબદ્ધ છે કે જગતમાં જે
 પ્રકારનું સાત વિસ્તરેલું છે તેવી મજા અકર્ષે છે
 અને વિચાર રૂપી ચિત્રો દ્વારા મગજમાં પહોંચે છે
 બે વિરોધી વિચારો એક સાથે મગજમાં રહી શકતા
 નથી તેથી જોને પોતાનો ઉત્કર્ષ સંધવે છે તેણે
 સુવિચારને મગજમાંથી હટાડ દેવા નહી-તો જ
 કુદૃષ્ટ વિચારનો પ્રવેશન થ શકે અને આ માટે લેખક
 સરળ ઉપાય સૂચવે છે કે પ્રતિક્રિા અવગણ અગ્રણ
 વિચારોનું વિસ્મરણ કરવા માટે તેના પ્રયે લક્ષ
 આપવાનું છોડી દેવું તે વિચારોને મગજમાં રૂરતા
 જણાય કે તરત જ કોઈ અથ કામમાં મળે

વાળી દેવું એકાગ્રતા મગજની યક્તિત્વ ખીનવા
 માટે ખુબ જરૂરી છે અને માટે લેખકે તારો
 ઉપાય આપ્યો છે વ્યાપાર, વિદ્યા, સંગીત,
 વિગત ગૂંચિત્વા કે જેના વિશે અધિક જ્ઞાન મેળવ
 વાની ઇચ્છા દેખ તેને સમયથી કોઈ એક વિચાર
 પસંદ કરવો અને તેના ■ ર મનને સપૂર્ણ એકાગ્ર
 કરવું તે વિચાર મગજમાં ગર્વણે એકાકાર યક્તિ
 આ નવા વિચારોને આકર્ષે જુઠાં અને તે જ
 વિચારના નવા વિચારો મગજમાં રૂરતા જતાગે,
 અને નિત્ય નવા પ્રકાર લાંબો વૈજ્ઞાનિકો નવી ગોધો
 કરી શકે છે તેનું રહસ્ય આ જ છે કેમ કે આ
 શૌધ પૂર્વે કોઈએ કરી દેખી નથી પરંતુ
 વૈજ્ઞાનિકે એકાગ્રતા એટલી હો સિદ્ધ કરી દેખી છે
 કે તે વિચારના તમામ આલસને તેના મગજમાં રૂરતા
 યક્તિ તેને અદર્શ રૂરતા આપી રહે છે

શ્રી વિશ્વવલ્લા આ પુસ્તકની શુભમાનુ બદ્ધ
 મોટી છે જો કે આજ પુસ્તકને વધુ સંગ્રહ અને
 વૈજ્ઞાનિક બાબતો જુદા કરવામાં આવે તો બહુ મૂલ્ય
 પ્રકાશન બની રહે એકે ચાંદની મુદ્રના આ મટે
 પસંદ કરી છે તે સમજાવું નથી કેમ કે તેનાથી વાચક
 રચના કૃત્રિમ અને કદાચી બની જાય છે છતાં એ તુ
 અવસ્થા કહેવું પડે છે લલિતસહિત્યના જે નિર્માણ
 પુસ્તકો મોટી સંખ્યામાં મહાર પડે છે તેના કરતાં આપણ
 એકાગ્ર પુસ્તક શુદ્ધિથી માટે લાભ દરજ્જે હો છે

*

અજાણે સત લાખી, ને કાશ લાખો અમિતને,
 જન્મની રાખલા લાખી, જેણે ભણ્યો ન ધર્મને
 પાપ ના પાગરે ચાવત, મીઠું એ મધથી વધુ
 પાકીને પાગરે ત્યારે, પાર ના દુખ ચોકીને
 સસારે અ પ છે એવા જે પહેણે ક્ષેત્ર પારને
 બીજા તો છીપલા વીણે વિશાળા અખિધને તહે
 સો સો વર્ષ પરિસેવે, હુંતાગિન વનમાં વસી,
 એથી તો અચના એજ સંખીની ઘડી એકની
 ગાથને ગોચરે હાકે જેમ જોવાળ કંઠથી,
 માનવી આધુને એમ હાકે છે મરણ ને જરા
 [પ્રમથપદ્મશ્યા]

સિધિયા આપને સાગર દ્વારા સમૃદ્ધિ આપે છે

SISTA.S 55N 228A GUJ

પ્રાચીન સમયમા વહાણવટાના વ્યવસાય દ્વારા
ભારતને અદ્યતન સપ્ત મળતી હતી આને
સિધિયાના જહાજો આપણી આ પ્રાચીન પરંપરા
અને વ્યાપારને જાગૃતી રહ્યા છે સિધિયા
ભારતના હરિયાપારના તેમજ કાઠના વ્યાપાર ક્ષેત્રે
પોતાના અદ્યતન અને ઝડપી જહાજો કારણ દ્વારા
ઝડપી, સુરક્ષિત અને કિશોરની સેવા આપે છે

હરિયાપારની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન ઇર્ષ્ટક યુરોપ
ભારત-રશિયા
ભારત-અમેરિકા (નિઃશ્વાનિક અને અખાવવા જરૂરો)
ભારત પૂર્વ કેનેડા ગ્રેટ લેકસ
ભારત પેસિફિક (પૂર્વ ચીન)
ભારત ઇન્ડિયા
ભારત-એફ્રિકા ઇટલિ ચેટ્ટરિયન બંદરો
ભારત પશ્ચિમ એશિયા (ખાખાવ)
કાઠની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન જર્મી સ્વિટ્ઝર

ધી સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
(સિધિયા હાઉસ, બલાઈ એન્ટર પ્રાઈ ૧ દલિયોન ૨૬૮૬૧ (૧૨ લાખ) રેલેક્સ ૨૨૦૫
સે ૬૫ બ ૬ ઈલિંગ ૩૩ ની ૭ પ્રાઈ ૨ રોડ કચડા ૧ દેલિયોન ૨૨૫૮૨ (૪ લાખ) રેલેક્સ ૪૦૫
૧૦, એર બાય વચરી નવી દિલ્લી દલિયોન ૧૧૨૨૬૧, રેલેક્સ ૩૨૨
કુનિયાવા વચાય પ્રાઈ જરૂરો એન્ટરો છે

THE INDIAN ALUMINIUM CABLES LTD.

F-40, N D S E (Part-1)
NEW DELHI-49

Leading Manufacturers of :-

ALUMINIUM CABLES STEEL REINFORCED
CONDUCTORS AND ALL ALUMINIUM CON
DUCTORS USED IN POWER TRANSMISSION
LINES FOR RURAL AND URBAN ELECTRI
FICATION PURPOSES

Playing its humble part towards the prosperity of
the nation

WORKS

Delhi Mathura Road,
12/1 Milestone,
Aurangpur,
Fridabad (Haryana)

G T. Road,
7/1- Milestone,
GHAZIABAD (U P)

Grams NIKKISAN

Phone 624291-92-93

TELEX No 031-7249

સુંદર, સ્વચ્છ અને સુઘડ છાપકામ માટે

સુરૂપ મુદ્રિકા તમને મદદરૂપ બનશે

સુરૂપ મુદ્રિકા. રેસકોર્સ રોડ, કન્યા છાત્રાલય સામે, રાજકોટ-૧

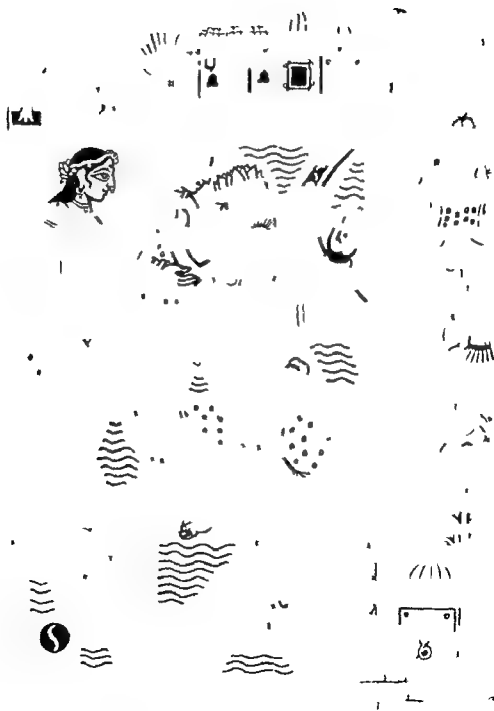
શ્રી. રામદાસ દાસ
અન્ય નામ

ગાંધીગુરુ	૧-૨૫
ગીતાજલ કોષ્ટ અભ્યાસન.	૧-૨૫
ગાંધીજી સાથે જીવન . II	૦-૨૦
ગુરુદેવ નામ છવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગાંધીજી પામદાસ સાથે	
છવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે	
છવનયાત્રા .	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે છવનયાત્રા	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે છવનયાત્રા...	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે છવનયાત્રા ...	૦-૧૫

શ્રી. ગાંધીજી દ્વારા
જાણના

ગાંધીજી	૧-૨૫
ગીતાજીલ એક અધ્યયન .	૧-૨૫
ગાંધીજી સાથે જાનના	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જાનના	૦-૨૦
શ્રી ગાંધીજી પામદસ સાથે જાનના	૦-૨૦
શ્રી રમણ મદદ સાથે જાનના .	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જાનના..	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જાનના...	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જાનના....	૦-૧૫

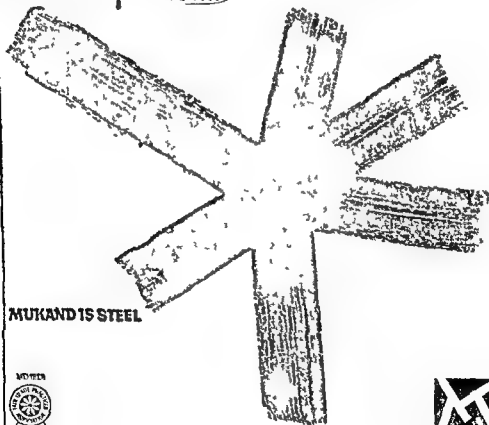

led by Mukand. Exporting a variety of castings, electric cranes, rolled products of all kinds, ribbed Torsteel. To several countries in Asia, Africa, the Middle and Far East, Europe and U.S.A.

Mukand's production is geared to the widening needs of industry both at home and abroad. Mukand's far-reaching, fast increasing steel exports set new standards in leadership. Have won the FICCI award for 1968 in recognition of corporate initiative in export promotion.

At Mukand, steel is prosperity.

Far-reaching, fast increasing steel exports....

MUKAND IS STEEL

Mukand Iron & Steel Works Ltd. Kurla, Bombay 70 AS

હાર્દિક શુભેચ્છાઓં કે સાથ

આદિત્ય મિલ્સ લિમિટેડ
ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ
કલકત્તા-૧

જ્ઞાન તથા જીવન સંસ્કારની પરખ એસાડો

પુનિત પ્રગટન તથા સદ્વિચારની શ્રી ઓચ્છવલાલ ગોરધનદાસ શાહ "ટાઈલ્સવાળા સદ્વર્ણન શંકમાત્રા"ના જીવન ઇતિહાસના અમૂલ્ય પુસ્તકોનો વાચક લઈ બિન્નબોને તેનો લાભ આપે. માત્ર પશ્ચિમ પૈશ્વિકી મૂલ્યોને ફરિશ બંદી સુધીના ખૂબ જ ઓછા કિંમતના ઉગમ પુસ્તકો દરેક યાત્રાએ, કોલેજો, પુસ્તકાલયો અને ખાનગી સંસ્થાઓમાં વહેવવા મટે ઉત્તમ છે. વધુ પ્રમાણમાં બેનારને ખાત કન્વેન્શનથી મળશે.

વેપો :

ઓચ્છવલાલ ગોરધનદાસ શાહ

(હિન્દુસ્તાન રાષ્ટ્રસેવાદા)

ટાઈલ્સ, પાઈપ્સ અને સેન્ટ્રીફ્યુગલ વેપારી

ખાત્રીઆ, ચાર રસ્તા, અમદાવાદ

એ ફીક્ષ તથા ઘરનો ફોન નં. ૫૨૨૯૨ ફોટો ફોન નં. ૫૧૬૩૬

કુટુંબ નાનું

એમ

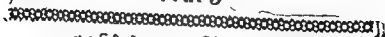
સુખ મોટું

સુખી અને
સ્વસ્થ કુટુંબની કેડી એટલે

કુટુંબ નિયોજન

કુટુંબ નિયોજન એ આપણો રાષ્ટ્રીય
નિર્ધાર છે

વધુ માહિતી માટે નીચેના કુટુંબ નિયોજન કેન્દ્રનો સંપર્ક રાખો
સુજાત રાવલા માહિતી પાતાલા અકાદમી

ગુજરાત રાજ્ય સહકારી જમીન વિકાસ બેન્ક લી.

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,

અમદાવાદ-૯

ગુજરાતના ખેડૂતાની તેજની ખેતી વિખ્ખક નાણાંકીય જરૂરીયાત
૧૮૧ સાખાઓ દ્વારા પૂરી પાડવાની રાજ્યની ટાયની સંરચા

ભરપાઇ થયેલ ચેર બડોળ : ૭૪૮,૯૭,૫૪૨

સભ્ય સંખ્યા : ૮,૪૬,૪૬૬

કુલ ખીરાણુ : ૧,૩૫,૮૪,૦૦૦૦૦

મંગળભાઈ ર. પટેલ

ઉપ-પ્રમુખ

હ. મ. ભેળી

આઈ. એ. એસ.

મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર

ઉદયભાણુસિંહજી

પ્રમુખ

ખીરાણુ-વસુલાતનું સંકેતન ન કરીએ તો
સહકારી પ્રવૃત્તિ ઉલ્લુપવાળી લાગશે

: ચિતરંજન રૂગનાથ રાભ

દેશની કાયાપલટ કરવાના કાર્યમાં આર્થિક
અને સામાજિક ક્રાંતિ અનિવાર્ય છે. જે સહ-
કારી પ્રવૃત્તિ દ્વારા શક્ય બનાવી શકાય તેમ છે.

ભિના તાલુકા સહકારી ખરીદ વેચાણ સંઘ લિ.

(રજ. નં. ૧૪૬૬ તા. ૨૫-૬-૧૯૫૬)

છનીંગ ફેક્ટરી એન્ડ ઓઇલ મિલ

દેવવાડા રોડ, બિના (જૂનાગઢ જિલ્લો)

સભાસદ સંખ્યા-૬૬ : ચેરલડોળ રા. ૨૩૧૯૨૬/-

ઓડીટ વર્ગ-અ

રામજીભાઈ આરજીભાઈ પટેલ

પ્રમુખ.

WITH BEST COMPLIMENTS
FROM

EXCEL PROCESS P. LTD

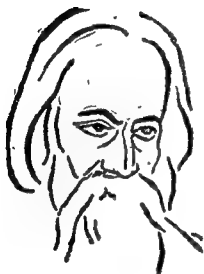
117, 118 Andheri-Kurla Road
BOMBAY-69

MANUFACTURERS OF METAL LABALS,
ADVIG, NOVELTIES, SCALES.

કળાકાર

એ કુદરતનો પ્રેમી છે, ન તેથી એ તેનો સેવક પણ છે અને સ્વામી પણ.

- મનુષ્ય ચોતાના ઇતિહાસમાં ચોતાને ઉઘાડો પાડતો નથી; પણ એમાંથી એ મથામણ ડરીને છટકી જાય છે.
- દરેક બાળક એ સંદેશો લઈને જ-મે છે કે, ઈશ્વર હજી માણસનાતથી નાહિ-મત નથી થયો.
- નહેરુ ચોતાના એ જમમાં જ રાંચે છે કે, એને પાણી પડું પાડવા માટે જ સતિતાનું નિર્માણ થયું છે !
- પ્રેમ પણ નાશ પામી શકે છે, એ એક એવી હકીકત છે જેને આપણે સત્ય માની શકતાં નથી.

○ ભાંગીને ધૂળભેગી થઇ ગયેલી તમારી પ્રતિમા પુરવાર કરે છે કે, તમારી પ્રવિના કરતાં ઈશ્વરે સર્જેલી ધૂળનું મહાત્મ્ય વધારે છે.

રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

હાઈક શુભેચ્છાઓ સાથે

શ્રી જયતિલાલ કુંડલિયા

રાજકોટ

કપા- કપાણી કોઠાર ભરે છે સમજુક સાણી કાણી !

આપ પણ આગળથી યોજના કરીને
આપનું ભવિષ્ય ચિતારણિત કરી રાકો છો

(આપ આપને બનુશું પદ્ધતિએ ભવત કવી રાકો તે માટે
આપની સમક્ષ હેના બેંક દ્વારા ભવત યોજનાઓ રજૂ કરે છે

ભવતના આણુ—વ્યાજ ૪% ૫% ૬%

સગીર ભવત યોજના—વ્યાજ ૪%

ફિક્સ્ડ ડિપોઝિટ—વ્યાજ ૪.૫% થી ૭.૫%

રિકર્વિંગ ડિપોઝિટ યોજના—

ચક્રવર્તિ વ્યાજ ૫.૫% થી ૭%

માસિક સેવિંગ્સ કમ-એન્ચ્યુરિ યોજના—

ચક્રવર્તિ વ્યાજ

વિવિધ નફા ડિપોઝિટ યોજના—

આપને માસિક વ્યાજ મળે છે

આપની ભવત આપને સત્ત મતી બધે છે

અ પરી ભવત સમજુક પ્રગતિને પહે છે

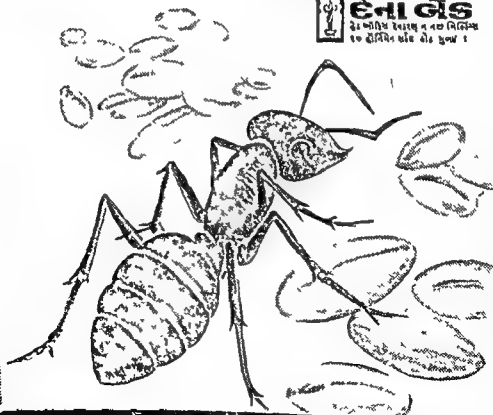
લીમતો માટે આપની નજરની દેના બેંકની

રાખાની મુલાકાત લો અથવા પત્રવ્યવહાર કરો

હેના બેંક

કે. જોડિય રોડ નં. ૧૦૦ વિલિંગ્ડ
૧૦ હોમિયન હાઉસ રોડ મુંબઈ ૧

વૈષ્ણવજ્ઞાન

ઉદ્ધરેદાતમનામાનમ્

સફાઈ જ સાચી ખુદાઈ છે.

-શુરુદ્યાલ મહિલક

પ્રભુનાં અનેક રૂપો છે જે રીતે જીવનના અનેક પાસાં છે. પણ સૌથી સરળ આકાર સર્જન કૃતી સફાઈ છે. 'સફાઈ' શબ્દના બે અર્થ થાય છે એક, ગદગીથી મુક્તિ-જેમ કે, ઘરની સફાઈ ખીન્ને, કૌશલ અથવા કારીગીરી-જેમ કે અષ્ટક વગ્નુ તેના કર્તાએ ધણી સફાઈથી બનાવી છે.

ગાંધીજીના જીવનમાં આવી બને જાતની સફાઈ જોવામાં આવે છે તેમની રહેણીક લાગી પોશાક-પહેરવું, ખન પાન, વિગેરે બધું સફાઈથી-રસ-જાતાથી સુશાસિત હતું એવી જ રીતે એમની કાર્ય-પ્રણાલી પણ કૌશલપૂર્ણ હતી.

પ્રભુના જગનમાં પણ આવી જ બે પ્રકારની સફાઈ જોવામાં આવે છે તેની પ્રથમ કૃતિ કૌશલ હતું છે. પ્રાણ અને પ્રાણુ શુદ્ધ છે તેથી તે પ્રાણિ સૌન્દર્ય અથવા આરાનાનું પ્રથમ મંદિર કહે છે. પ્રત્યેક કળાગાર અને કારીગર આ મંદિરમાં જોઈને જ સૌથી પ્રથમ સૌન્દર્યનો ભવિષ્ય અને પ્રત્યેક સમજે છે એવી જ રીતે ભગ્ન પ્રકૃતિના મર્તિયા પ્રવેશીને પ્રકૃતિના સૌન્દર્યથી મુગ્ધ થઈને પ્રભુની પૂજા કરે છે.

તેથી આપને એમ દલીલ થઈએ છીએ કે પ્રત્યેક ધર્મનો સાર સફાઈમાં છે એવો જ તે દર્શાવેલો આવેલો થીખવે છે. 'જિસકા દિલ દે સફા, ઉસકે અર દે ખુશ' જરૂરથી ધર્મની વ્યાખ્યા ધણી વાર આવી કંઈવામાં આવે છે- પવિત્ર વિચાર, પવિત્ર

પ્રાણી અને પવિત્ર આચાર'

એટલે સફાઈ અદરની હોય છે અને જકારની હોય છે. જ્યાં સુધી આજુસ જીવન-મુક્ત નથી બની જતો ત્યાં સુધી ખીન્ન પર તનો એ. પ્રભાવ નથી પડેલો જીવન-મુક્ત તો મદવાડમાં રહીને પણ પ્રભુનું ખાન ધરી શકે છે પણ આના જીવન મુક્તો જગ-વમાં છે કેદનાર ફક્ત મણ-નીના જ નહીં તો સાધારણ માણસો અને સંવેદીને તો જે સ્થાનમાં તે કામ કરે છે અને આરાના કરે છે- જેમ કે, પોતાના

શરીરને સ્વચ્છ રાખવું જ પડે છે. નહીં તો તેમના કર્મસ્થાનને કાચું વિશ્વકર્માનું મંદિર કહેશે ? અને તેની આરાધનાની ઝોરડીને કાચું પ્રચુનું આસન કહેશે ?

તેથી જ તો વિશ્વકર્માનું મંદિર અને પ્રચુનું આસન બંને તદ્દન સાફ સ્વચ્છ હોવાં જોઈએ. પણ આ મંદિર અને આસપાસના વાતાવરણનું શું ? પૂજ્યગૃહ સ્વચ્છ હોય અને પામખનું ગંદું ! રસોડું અસ્વચ્છ અને કામ કરવાનું સ્થાન સ્વચ્છ ! આ નહીં પરવડે ! કારણ કે ત્યારે પ્રભુ પ્રભુગૃહેથી ભાગી જશે અને વિશ્વકર્માને કર્મના સ્થાનમાં આવવું નહીં ગમે. તેથી પ્રથેક સ્થળ સ્વચ્છ હોવું જોઈએ. પ્રભુ પ્રત્યેક સ્થળમાં છે. તેથી જો કોઈ સ્થળ ગંદું હશે તો

તેમનાં ચરણ-કમળ મંદોં ઘસ જશે.

આવી જ રીતે જો માણસનું શરીર, મન અને દિલ-જે બધાં પ્રભુનાં સાચાં મંદિરો છે-અને પ્રત્યેક ઘર, ગલી, સડેર, કમેશાં સ્વચ્છ-શુદ્ધ રાખવાં જોઈએ.

અને આવી જ રીતે જો પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનું જો વિશેષ કામ છે, અને જો તેનું કર્તવ્ય છે, તેમાં પોતાનું પૂણું કૌશલ વ્યક્ત કરે, તો તેનાં કામ અને કર્તવ્યપાલનમાં તે પ્રભુનો ચરણધ્વનિ સાંભળી શકશે ત્યારે આ પૃથ્વી સ્વર્ગ જેવો શબ્દગાર ધારણ કરી લેશે અને ધરાનત્ર પણ જન્મના સર્ગનંકારનું હિંદાસન બની જશે.

દુકંમાં, સફાઈ જ સાચી ખુશી છે.

ધસાધને ઊજળા થઈએ

હું તો ગામડાંમાં રહેલો છું તેથી ગામડાંનું એક દર્ષાત આપીશ. ગામડાંમાં દસ અગિયાર લાગે દોરાં ઘાડવાનો સાદ પડે છે. એ સાદ કંઈ દરેક જણ સંભળતું નથી. જે થોડાં સંભાળે છે તે ઘાડવા માંડે છે. ને એમનું જોઈને બીજાં બધાંય પોતપોતાનાં દોરાં છોડી મૂકે છે. એમાં જેમ થોડાંને સાદ સંભળાય છે તે બાકીનાં એમનાં આચરણને અનુસરે છે, તેમ જો થોડાં લોકો સંતપ્તરૂપની વાતો સંભળ્યા અમણ બધ ને પછી આચારમાં ઉતારે તો બાકીનાં લોકો તો એમની પાછળ પાછળ આવવાનાં.

લોકો આપવા ને ધસાવા તેવાર હોય છે. સામાન્ય માણસ સ્વાર્થી પણ નથી કે નિઃસ્વાર્થી પણ નથી. એ તો સંજોગોને આધીન હોય છે. જે દેખાય છે તે સ્વાર્થ એનો સ્વભાવ નથી, પણ વિરૂધ્ધિ છે.

હું એમને સોશનો દાખવો આપું છું. ગામડાંમાં લોકોને પૂછીએ કે 'લોકોનો રંગ કેવો ?' તો કદાપિ કોઈ કહેશે કે 'કાળો.' પણ જે બેઠૂન દશે, તે તો કહેશે કે 'લોકોનો રંગ તો ચાંદો જેવો ઘોળો હોય છે' જેને કાળો રંગ કહે છે તે તો વિરૂધ્ધિ છે, મૂળ રંગ પર અંડેલો કાટ છે. કાટ ધસાઈ બધ છે ત્યારે લોકો ચાંદો જેવું ચમકે છે. ધસાઈ લોકો માત્ર ચાંદો જેવું ઊજળું જ નથી હોતું, રેશમ જેવું કુંવાળું પણ હોય છે. પણ જે ધસાઈ નથી તે કાળું હોય છે, અરખચકું હોય છે. અને એના ઉપરથી કાટની પોપડીઓ ઊભી છે. ધસાઈને નહીં તો પોપડી ઊભડીને એ ઝાટો તો થવાનો જ, પણ ધસાઈને ઝોઠો ચાપ ત્યારે થઈ કહેવાય છે. અને તો સંસ્કૃત આવડતું નથી. મારા વજમાનોને ૫ (પામદિસાએનો) આવડે નહીં એટલે સસ્ત્રીમાં યજ્ઞની શી ખજર શી વાખવા દશે તે તો, પલુડું તો કહું છું, કે થઈ એટલે ધસાઈ છૂટું આપણે બીજા માટે કંઈ રીતે ધસાઈ છૂટીએ ને ધસાઈને ઊજળા થઈએ, તે શીખવા જેવું છે. આજે એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ છે કે જો સમાજમાં દેશ્વાર નહીં કરીએ તો હિંદોનો અત આચરશે. પહેલો દેશ્વાર પોતામાં કરવો રહ્યો. સરઆન તો પડેલો પુરુષ એકવચનથી જ કરવાની હોય.

રવિશંકર મહારાજ

પ્રાથમિક પદાર્થોમાં ભેજસેળ

પ્રાથમિક પદાર્થોમાં જે વ્યાપક પ્રમાણમાં ભેજ-
સેળ ચાલી રહી છે તેના ઉપર ખાન દોરવાનું માન
“રેટ્સ” પદ્ધતિને કળે જાય છે. રેશી એજન્ટ-
ના અકર્ષક પોતાના સામયિકને આ પ્રકારે મુખ્ય
વિષય બનાવી ભારતના લોકોની એવા કરી છે. લી
અને દૂધની ભેજસેળથી આપણે એવા ટેવાઈ ગયા
છીએ કે આ વસ્તુ ક્યારેય પણ શુદ્ધ રચણમાં મળે
એવી અપેક્ષા પ્રજા તરીકે આપણે છેડી દીધી છે.
પાન ઉપર આંદોને વરખ લગાડીને કાપાકેવ વાંછના
પાનશોષીનો વાસ્તવમાં પેટમાં સીકું નાખના હોય
છે પાનમાં વપરાતો કાથો પણ શુદ્ધ હોતો નથી.
જામેળા ઉપર આપણે યુગરતીએ (અમદાવાદીએ
મદ કરે) ઘેસા છીએ પણ પીળી ચમકાટ ભારતી આક-
ર્ષક જાદુઓમાં કાપડની મીથેમાં વપરાતો પીળો રંગ
મદકરનો ભાગ લખે છે. તેવીજ રીતે આપણી
ચોનાસના વાનાવરણમાં ઘી, ડી, ટી નો ઉપયોગ
આપ કરીતે વધી રહ્યો છે તેની અસર માનવજાતના
વશવેલા ઉપર અદરશ રીતે થઈ રહી છે. પોતાના
ખાનકાને પાણીમાં એકાદીયું દાણું અપનાં પોતાના
દાથને શંકાથી દેવાર માનને એ વાનો ભાગ્યે જ
ખાસ છે કે પેટ-દવાઓમાં તે હોશે હેરી ૪૦
ટકા આક્રોશ બાળકને આપે છે. ભારતની પ્રજાનું
નિકંદન ભેજસેળિયા બેરાકના ધીમા એવી એટલી
હદે નીકળી રહ્યું છે કે તેની પાસે પૂર્વ જમાવની
વસતિનો યાદાએ કાઢેલો ચિનાચ કોષ દિસાજમાં
નથી. દિલ્લી મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશને બનાવેલી હજાર
બનાવતું કારખાનું શીધી કાઢ્યું હતું. જેમાં ચોખાની
મિથેમાં ફેરી દેવા માટે રખાએલો ચોખાનો જુકો
લાવીને ૯૦ ટકા જુકામાં ૧૦ ટકા શુદ્ધ દળદારનું
મિશ્રણ કરી, બીજા વધુ નુકસાનકારક દ્રવ્યોની મદદથી
દળદારના રચણમાં તેનું ફાંપન કરવામાં આવ્યું હતું.
તેવી જ રીતે દરિયાકાંઠાનાં ભાગે ચોખાનો વપ-

રાજ ખૂબ છે ત્યાં પથ્થરમાંથી ચોખાના દાણા આકા-
રના દુકામ-કાંડરી બનાવવા રીતસર શુદ્ધ ઉદ્યોગ ચાલે
છે અને સેંકડો માણસોને તેમાં રોજ મળે છે આ
બનાવટી પથ્થરના ચોખાને મુખ્યમાં સાચા ચોખા
સાથે ભેળવી દેવામાં આવે છે. સાચી ઢીંગ તે અદ-
ધનિસ્તાનથી આવે ત્યારે મળે બાકી આપણી જમા-
રોમાં મેંદામાંથી બનાવેલી બનાવટી ઢીંગ જોઈએ
તેટલી ગમે ત્યારે મળી શકે છે કામરના રસાયણનો
ઉપયોગ તે એટલી ભયંકર હદે થઈ રહ્યો છે કે
બીનશાકાહારી ઉપહારગૃહોમાં માસની વાનગીનાં તેનો
ઉપયોગ છૂંદાથે થાય છે. ક્ષણ મર્યાને રથને પોપૈ-
યાનાં બાંને ઉપયોગ પણ વ્યાપક છે. તેસની તે
વાન થઈ શકે તેમ નથી તથા, મગફળીનું, રાઈનું
શુદ્ધ તેલ ખાતા હોવાની બજાર દેંકનારના હોજરીનું
પૃથક્કણ કરવામાં તે જ ખ્યાલ આવે કે તેવમાં
કથા કથા મિશ્રણ નાખવામાં આવ્યા છે. તેવી જ
રીતે આ અને કોઈની જુદીમાં દનના દિસાએ બીજા
પદાર્થોનું મિશ્રણ કરી અને રસાયણોદ્ધારા ‘ગ્રેસેસ’
કરી, ભારતના ચોખાની પીનારાએને અપાય છે, દુકામાં
કેઈ એવા ચીજ નથી રહી જેમાં ભેજસેળ થતી ન
હોય. સરકારે તે ભેજસેળ અટકાવવા ધારા પણ
કર્શે છે અને વધુમાં વધુ છ વર્ષની સગ અને એ
હજારનો દંડ દિસા તરીકે રાખ્યા છે દેશમાં ગણી-
માડી લેપેરેટરીએ છે ભાગે ભેજસેળનું પૃથક્કણ થઈ
શકે, સરકારે એ છે કે આ બધું અટકાવવા નુકેહું
મોહું તંત્ર જોઈએ ? વગર એ તંત્રને પકુભેગસેળ
નો રોમ લય પડે તો ? ખરી વાન એ છે કે દરેક
સાધનની સંકારે આ પ્રકારે દસ કરવા સમય અને
નાણાનો ભેગ આપવો જોઈએ અને સતત રીતે
ચક્રોમાં અને ગામેશ્વરનું નેચ અથવા માટે ખાસ
દળ રોડનું જોઈએ.

અતિવૃદ્ધિ અને દુઃકાળ

ચાલુ વર્ષે પણ કુદરતે પોતાનો ચમત્કાર

દેખાડવાની તક જતી કરી નથી બિહાર, હિમાચલ પ્રદેશ, ઉત્તર પ્રદેશ, પશ્ચિમ બંગાળ અને કુશનામાં એ તરફ તેમજ નદીઓના પૂરે લોખ પાકને ખૂબજ નુકસાન કહ્યું છે. બિહારમાં મકાઈને પાક ૯૦ ટકા જેટલો નાશ પામ્યો છે પાકની નુકસાની સો કરોડ રૂણીએ તો રાહત માટે કેન્દ્રને ૪૬ કરોડ ફાળવવા પડ્યા છે. હિમાચલ પ્રદેશમાં સરજન તથા મકાઈના પાકને ૨૦ કરોડનું નુકસાન થયું છે. સોથી વિશેષ નુકસાની ઉત્તર પ્રદેશમાં હિમાચલમાંથી આવતી નદીઓએ વેરેલા વિનાશથી યથા છે અને તે ૪૦૦ કરોડ જેટલી થવા જાય છે. તેની જ રીતે પશ્ચિમ બંગાળમાં પાકનું નુકસાન સો કરોડ જેટલું થાય છે બીજી બાજુ આસામ, મદારાષ્ટ્ર, આંધ્ર અને મૈસૂરમાં અનાવૃદ્ધિના થોડા થનાં પાકની આશ નહીં વલ્લે જતી છે. પરંતુ રાહતકાર્યો ચાલુ રાખ્યા કેન્દ્ર સરકારને મદદ કવી પડી છે. મદારાષ્ટ્રમાં કુઝાવ રાહત કાર્યો માટે ૨૫ કરોડ રૂપિયા ખર્ચાઈ ચૂક્યા છે. આસામ જેવા રાજ્યમાં વરસાદની ખેંચ જણાય તે આશ્ચર્યજનક સામે છતા હકીકત છે. કુઝાવ એ જો રાહત કાર્ય મદારાષ્ટ્રમાં ચાલી રહ્યાં છે તેની ભીજળી બાજુ પશ્ચુ છે ત્યાં રસ્તાઓ ખાંડવામાં જે હાલથી અમ-જીવંતો સાથે આપે છે તે હોયે ચોખ્ખાનું દરેક કામ થતુ હોત તો ભારત દેશ તરતો યથા જાય. બે દિન-સર્તા ૧૦ થી ૧૫ કિલો મીટર લંબાઈના રસ્તાઓ તોડ થાય છે અને બે માસના ગાળામાં ૩૨૦૦ કિલો મીટર રસ્તાઓ બાધવાને નિકમ નોંધાયો છે. પશ્ચુ તેથી અનાવૃદ્ધિથી જે આગત આવી પડી છે તે હલકી બનતી નથી ખુજરાત અને રાજસ્થાન-માંથી ઘાસ ચારો તેમજ અનાજ મદારાષ્ટ્રને મોકલ-હાઈ રહ્યાં છે. પરંતુ ભાગ્યના દરેક રાજ્યમાં ચોખ્ખા નિયમનાને લીધે જે નાણાકીય ખાત કેન્દ્ર તેમજ રાજ્યોને સહન કરતી પડે છે તેને સરવાળા એક હબર કરાડોના થવા જાય છે અને આયુ તો પ્રતિવર્ષ થવા જ કરવાનું. સવાલ એ છે કે કેન્દ્રની આશ આવી પડે અને ફરજિયાત પૈસા ખર્ચવા તેમજ રાહત કાર્યો શરૂ કરવા નેના કરવા અગાઉ-યજ એટલા પૈસા ખર્ચાઈને પૂરનિર્વચ્ય ચોખ્ખાઓ

તેમજ સિંચાઈ ચોખ્ખાઓ અમલમાં મકાય તો પાંચ દસ વર્ષો રિથતિમાં થયો ફર પડે. વાર્ષિક ઉપ-દ્રવ યોગ્યો યથા જાય. ચોખ્ખાનું નિષ્ફળ જાય તો પશુ પાણીની સવલતો પાપ્ત બનતી રહે.

શાખાશ, મધ્ય પ્રદેશ !

મધ્ય પ્રદેશની સરકારે તેની સરદારોમાં બે વર્ષ માટે સિકારખાંધી ફરમાવી એક પ્રથમ પગલુ બાધુ છે. આ રાજ્યનો જે તૃતીયાંક ભાગ જૂનાં રજ-વાડોના બનેલો છે અને ત્યાં સિકારની રમત તો બહુ પ્રચલિત છે. મધ્ય પ્રદેશના જંગલો વન્યપશુઓ માટે આદર્શ જગ્યા છે. જંગલી પાકા, હરજ, અને મેવન વાધ માટે આ રાજ્ય મહાદૂર બની ચૂક્યું છે. મેવન વાડોના ઉછેર રવાના મદારાષ્ટ્રમાં સો પ્રથમ કાળો અને ત્યારથી દુનિયાભરના સહેલાણીઓ મટે તે આશ્ચર્યજનું કેન્દ્ર બની ગયેલ છે. વાડોની સંખ્યા આજથી બે વર્ષ પહેલા ૨૦૦ જેટલી હતી તે ઘટીને ૫૦ જેટલી યથા મતા દેશસરમાં ચિંતા બી લાગણી પ્રસંગી જતાં રાજ્ય સરકારે હવે કલક નિયમો બનાવી સખત હાથે કામ લેવા ધાર્યું છે. જંગલમાંથી પસર થતા નેશનલ હાઈવે એક મોટી આડખીરી બને છે કેમકે ના ઉપર બરચક દ્રાણી રહે છે તે વન્ય-પશુના વસવાટ માટે ૨૬ રૂપ નથી જ. બે કે વન્ય પ્રણીઓની વહેચણી કુદરતે એવી ખૂબીથી કરી છે કે મનુષ્યને બહુ ચિંતા રહેવા દોષી નથી. હાથી મૈસૂર રાજ્યમાં સિહ સોતારમાં, અને વાધ મધ્ય પ્રદેશમાં, ગંગા આખામાં, આમ છતા આપણે આ વન્યપશુઓની ઓસાદને અનાસ્તિતવનાં પદમારમાંથી સુખ કરી ચક્યા નથી

શિસ્તનો અભાવ ?

ઉદેપુરમાં રફ્ટરની નોંધણી માટે જના થયેલી મેદનીમાં ધક્કામુઠાને પરિણામે બાર વ્યક્તિઓનાં મૃત્યુ થયાં તે બાબત ગંભીર લેખાતો બેઠાયે. રાજ-સ્થાન સરકારે આને માટે તપાસપ વ્યવસ્થા હોવાથી તેનો અહેવાલ આપેલી સંપૂર્ણ રિમતો પ્રાપ્ત થયે. તો પશુ કુલમેળા જેવી રિથતિ એક નાનકડી વાનમાં કેમ બની યથા તે આશ્ચર્યજનક છે. ભારતીય લોકો

સિસ્ટ માટે બહુના નથી. સામાન્ય વ્યવહારમાં, રેલ્વે સ્ટેશને ટિકિટ લેવામાં, મુશ્કારી દરમિયાન ટ્રેઇન અને બસમાં ચડતી વખતે, સિનેમાની ટિકિટ માટે વેચાણ પ્યારી પર પડાપડી કરવામાં ઉદેશુરના બનાવ જેવું દ્રશ્ય આપણે દરરોજ જોઈએ છીએ કેઈ નેતાના આગમન વેળાએ, અથવા સિનેમા નટનટીએની મુલાકાતના પ્રસંગે લોકો મન ઉપરની કાપૂ મૂપારી બેસે છે. સિસ્ટનો આભાવ એક ગેરવાચકાત તો છે જ. તેને અમે પરદેશમાં આભર દોકડાની પછુ રહેતી નથી તાદુપર્યાત ધતઆમણે ખૂરી રીતે કચાઈ મતવા જેવી ભનકર અસ્તના તે ઉત્પાદક છે.

આસામ માટે નવી રાજધાની

નજીકના બિવિધમાં મેધાલવ રાજ્ય અસ્તિત્વમાં આવતા શીથેત તેને કાળે ભરી અને તો આસામને પોતાની રાજધાની માટે બીજી સહેર પસંદ કરવાનું રહેશે મોહતી અત્યારે ભરચક અને ખિચ્યો-ખિચ્ય વસેયું છે નવી રાજધાની ક્યાં વસાવવી તે જગ્યા નક્કી કરવા માટે ચાર નિષ્ણાતોની એક સમિતિ રાજ્ય સરકારે નીમી છે તેનો અહેવાલ નવા રાજ્યની સ્થાપના થતા સુધીમાં મળી રહેશે નવી રાજધાની બાંધવા માટે ૧૫૦ કરોડ રૂપિયાની જરૂરિયાત જાણી થશે સીલ ઘાટ ખાતે રાજધાની રાખવી જોઈએ એવો એક મત છે, પરંતુ તેમાં કુશલો એ છે કે ઘડાપુત્રાને સામે કાંઈ બાંધેલુ યોવાથી તેને જોડતા પુલ બનાવવા માટે ૭૦ કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ જરૂરી બને છે. તેના કરતાં નવી રાજધાની એવી જગ્યાએ બિંબી કરવામાં આવે કે આ નિજગરની ખર્ચ અટકાવી શકાય ગુજરાતે ગાંધીનગર ખાતે નવી રાજધાની બનાવી તે અખતરો રૂઝા થયો નથી એટલે અસામ નવું સહેર બાંધવાને બદલે કેંઈ પુરાણા સહેરને પુનરીકાર કરે તો જોડું નથી.

પીવાના પાણીમાં સ્વચ્છતા જન ક્યારે ?

અનાજની ખામતમાં જૂલ જૂલથી એકચાર હારિ પાત્ર કાંતિ થઈ અંધ ત્યારથી ભારત સરકારનું બેયું ચક્રી ચક્રુ છે તે હવે એમ માનતી થઈ અંધ છે કે અનાજનો પ્રમ દલ થઈ ગયો છે અને દર વર્ષે

અનાજ એક સરખું પાકવા જ કરશે ! પંજાબના ઘઉં ગુજરાત કે મહારાષ્ટ્રને મળી શકે તેવી હેડફેની કોઈ વ્યવસ્થા કરવામાં સરકારની બીનનાયકાન પૂરવાર થઈ ચૂકી છે ભારતીય રેલવેનું નહન રેડિવાળ તત કોઈ કરાકડીમાં દેલવાસીઓને મરતર થઈ ચક્રુ નથી માલની હેડફે કરવામાં વેગનો દોવા છતાં રેલવે તત્રની બીન કારકિર્દી ભાવેને નીચાલાવવામાં દાદ દેતી નથી એટલે માની જ લેવાનું કે અનાજ પ્રતે હવે કાંઈ કરવાનું રહેતું નથી અને દરેક માણસને પૂતા પ્રમાણમાં રોટના મળા રહેશે. તત્ર પછીનો પ્રમ પાણીનો છે, રોટના ખાધા પછી પાણી પીતુ જોઈએ 'મોઝનાલ્તે રિમ્ત વારિ' એવા કંઈવન છે જ્યાં સો કોઈ બેજાન પછી અચૂક પાણી પીએ છે હવે ભારતમાં જેટલા સહેરો, નગરો અને મામલોજો ત્યાં પ્રત્યેક સ્થળે પોતપોતાનો પાણીનો કોવડો છે. ગરસ, દિલ્લી મુમ્બ અને કલકત્તા જેવા સહેરો કરાકડીમાં લસકરી ધોરણે પાણીનો પ્રમ દલ કરે છે અને ત્યાં તો વસતિના દિલ્લાને સરકાર માળાપને એકદમ ધ્યાન આપવું પડે છે થોળ દિવસ પહેલાં મુમ્બના કોટ વિસ્તારમાં પાકપ લઈનું સમારકામ ચાલતું હતું ત્યારે કોવાસીઓ હાથમાં ખાવરી લઈ મને ત્યાંથી પાણી માટે દોમરોડી કરતા જાપાએન પ્રથમ પાને દોખાસમાં આવ્યા હતા આ તસીખાર માનતીઓને સરકારી અમલતા મળતા તુત પાણીનો પ્રમ થઈ ચક્રયો. પરંતુ રાજસ્થાનમાં એવા જ લાઓ છે કે જ્યાં હમેશા કુડુંમની એક બકિત પીવાનું પાણી મેળવવા રાત અને દિવસ પથપથ ૧૦-૨૦ માઇલ મુશ્કારી કરીને એક બેડુ મેળવે છે જ્યાં તેરો ફોટો કોઈ દેનિકમાં આવેલો નથી ! સોઝાપુના થોડા વિસ્તારમાં ત્રણ માસ ગોઝા કુજ પાણી ભર્યા દોલ અને છતાં પીવાના પાણીના વાંધા યોલ ! કલકાતામાં અનેક મામલો ઉનાગામાં પાણી માટે ધા નાખવા દોલ આખા દેશમાં પ્રમ વિસ્તારમાં દરેક મામલો આ હુદ્દા છે. અને જે પાણી યોવા છે તેનું કોઈ ધોરણ નથી. તે મને તેવું દોલ- શુદ્ધ, અશુદ્ધ, મોડું, ખરું, જતુંવાણુ અથવા જંતુપિદોલ. એવા જેવા તસીખ ! બનવાન

હાલુ કરે ભરત સરકારનું કે હમણાં દિલ્હીમાં આ પ્રશ્ને વિચારણા થઈ રહી અને સૌને કઈ રીતે શુદ્ધ પીવાનું પાણી મળે તે માટે “વોટર વર્કશોપ” ની યોજના ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત થઇ રહ્યું છે. પણ આ કોષ્ટ નાનો સૂનો પ્રશ્ન નથી. આંકડાની ઇન્દ્રાજ્ઞ પાથરીએ તો પીવાના પાણીના પ્રશ્ને સ્વાવલંબન પ્રાપ્ત કરવા વર્ષોની રાહ જોવી પડે— કરોડો રૂબિયા ફાળવવા નેપછી— બૂઝર્લમાં પાણીની મોજણી કરવી નેપછી— બ્યક્તિ દીઠ, કુટુંબ દીઠ, ગામ દીઠ અને શહેર દીઠ ટેલુ” પાણી નેપછી— અને આટલું પાણી મળે કે કેમ ? અને મળે તો પીવાને યોગ્ય છે કે નહીં એ બના જરીલ પડે. “વોટર વર્કશોપ” માટે માધ્યમો દુખાવો ઉભો કરે જ કરે.

રેલવેઓની ઝડપ

ભારતની રેલવેઓ હવે પશ્ચિમની ઝડપી ટ્રેક- નોની ખરોબરી કરવા તોવાર થઇ છે. જેટ યુગમાં આ વાન નવીન ન ગણાતી નેપછી તો પણ ભારત માટે તે ચોક્કસ આશ્ચર્યજનક બની રહે છે. રાજ- ધાની એક્સપ્રેસ, સીમલા-કાશ્મીર મેઇલ, દિલ્હી-મેઇલ, મદ્રાસ-દિલ્હી મા-ક એક્સપ્રેસ, આ બધી ટ્રેકન હવેથી ૧૬૦ કિલોમીટરની ઝડપે દોડશે. આ અનુભવ પણ વિરલ હતો અને એ પ્રકારે દોડ શકે થવા પછી વિદેશો આવે છે કે નહીં તેમજ અજ- રમાતની કોષ્ટ શકયતા ઊભી થાય છે કે નહીં તે જોવાનું રહેશે. પાંચ યુગ્ય ટ્રેકને ને બાદ કરતાં ભાર- તની બીજી સેંકડો બલ્કે હજારો ટ્રેકનો ૫૦ કિલો મીટ થી વધારે ઝડપથી દોડતી નથી તેનું શું ? ખાસી પેસેન્જર ટ્રેકનો ઉપરાંત માધની હેરફેર માટેની શુદ્ધ ટ્રેકનની ઝડપમાં પણ ક્રાંતિ લાવવાની જરૂર છે. ભાર- તમાં એક ખૂલેથી બીજે ખૂલે માગ પરિવહનનો પ્રશ્ન બહુ મેટો છે. બંગાળના કોલસા ગુજરાતને પહોંચાડ વાના હોય છે. પંજાબના ઘઉં બંગાળ અને મહારાષ્ટ્ર તેમજ દક્ષીણ ભારતમાં પહોંચાડ કરવાના હોય છે. દેશનું ઔદ્યોગિકરણ જર્મી, નીત નહીં ચીનો હેરફેર માટે ઉમેરાતી જાય છે. આતરના કારખાનાઓમાંથી ખાતર દેશને ચારે ખૂણે પહોંચાડ કરવા દરરોજ ભુલે ભુલે બંદરો-ઘહેરોથી ખાસ દેશો દોહાની પહો. જ્યાં જ્યાં કારખાના રચાય છે ત્યાં બધે જ આ

જરૂરિયાત ઊભી થવાની છે. એટલે ઝડપનો લાભ ગુણ ટ્રેકનોને કઈ રીતે આપી શકાય તે પ્રશ્ન રેલવે બોર્ડે અગત્યના ધોરણે વિચારવાનો રહે છે. ખાસ કરીને તો અનાજનો હેરફેર માટે આ ખાખત ધણું મહત્ત્વ ધારણ કરે છે. જે અનાજની હેરફેર માટે આ બાબત ધણું મહત્ત્વ ધારણ કરે છે. જે અનાજની હેરફેર સમયસર થઇ ન શકે તો હરિયાણી ક્રાંતિનો અર્થ રહેતો નથી.

તારાશહેર માટે પાધ્યાય

બંગાળના અને ભારતના એક સમર્થ સદ્વિદ્વા- કારનું અવસાન થતાં ચાનપીઠે ૧૯૬૧ માં પ્રથમવાર જ્યેને પરસ્કૃત કરેલા તેવા અક્ષરસ્ત્રોમાં વિદાય થાય છે. “ધાની દેવના”, “કાલિન્દી”, “મણુદેવતા”, “મદા- મ્વેતા”, “વિપાસા” તેમની બહુ વખણાએની નવલ- કથાઓ છે. ચાનપીઠ પુરસ્કાર તેમને ‘મણુદેવતા’ માટે મળ્યો હતો, અને તેમાં પલકાતી અર્ધઅવસ્થામાં આત્મજીવન જે રીતે વેરણુ હેરણુ થઇ જાય છે તેનો દૃષ્ટાંત વિતાર આપવામાં આવ્યો છે. નવલકથા ઉપરાંત નવલિકાઓ પણ તેમણે અસંખ્ય લખી છે અને ૩૨ જેટલા નવલિકાસમૂહો પ્રગટ થયા છે. પરંતુ તેમને ક્રાંતિ અપાવી નવલકથાએ. ગુજરાતીમાં તો ખરા જ અને ભારતની ભાષાઓમાં પણ ખરા પરંતુ ત્રિશતી અનેક ભાષાઓમાં તેમની કૃતિઓના અનુવાદ થયાં છે. કુઓફે

સોવિયેટના સંઘના આ વડાપ્રધાનને ડુનિયા ન જાયે તે સ્વાભાવિક છે. તેમણે રાજદ્વીપ કારકિર્દીના શ્રેયકાળ દરમિયાન જે અદામીરી કરી છે તેનો જોડો નથી. યુ-૨ ત્રિમાસની ધમ્મા વખતે જે રીતે હિપ્પર મંત્રણને તેમણે તોડી પાડી અને અમેરિકા, ઇન્ડો- નેશી બૂમિ ઉપર જઇને ત્યાંના લોકોને સમાજવાદનો બોધ આપનાર આ રશિયન મુત્સદ્દોની રીતિનીતિ એક ખેડૂતપુત્રને છ જે તેની જરૂર હતી કદાચ કરવાની તેમની શેલી સમૂળશી રશિયન હતી ફાઇલ કેન્દ્રોની બૂમિમાં મિસાઇલો બોલ્યા પછી, રાજન્ય કેન્દ્રોના ચમત્કાર પાસે કુઓફે તરત જ નમસ્કારની રીત અપનાવી લાંબી હતી. રશિયન રાજકારણને આ વિચારણુ યુરુષે નવો એક આપ્યો. તેને લઈ ઘણાં દેશો તેમના પ્રત્યે આકર્ષણ-તેમાંનું ભારત એક અને તેનું ભાષા માળાનું સજ્જન રશિયન ભારત મેત્રી કરાર.

આપણામાં માન્યતા છે કે જન્મે થા મતિ સા
ગતિઃ અર્થાત્ મરતી વખતે જે વાસના મનમાં રહી
મઈ હેય તે મુખ્ય મતિ થાય છે, અંતકાળે વાસના
સારી હે તે માટે સમગ્ર જીવનમાં પણ સારી વાસના
રહેતી જોઈએ વાસના કેવી રાખતી તે માટે જીવિને
પૂજ્ય જોઈએ. પરંતુ જીવિ વાસનાની કુલામ હશે
તો તે યોગ્ય નિર્ણય લઈ શકશે નહિ. જાનવનું મન
કામળ જેવું હોય છે અને જીવિ તારાગ દેવા પર
સહી કરી દે છે; તે યોગ્ય નથી મન પોતાનું કાર્ય કર્યા
કરે છે, પણ જીવિ પોતાનું કાર્ય યોગ્ય રીતે કરતી
નથી. પરિણામે માનવીનો જીવનરથ આગેતેમ અચ-
ળા કરે છે.

મનનું કાર્ય મત્તેક વાત સારી દેખાવાનું છે.
પણ તે દુરત સ્ત્રીકારી લેવી એવું નથી પહેલાં જીવિને
પૂઠો, પછી નિર્ણય તો માનવી મન ઉત્પન્ન
‘સેક્સપેન’ જેવું છે. તમે સાહીની કુક ને ખરીદી કરવા
જાઓ છો, તમારે ફક્ત એક જ સહી લેવાની હોય
છે, પરંતુ સેક્સપેન તમારી રાખે પાંચપચીસ સાહીનો
દગનો કરી નાખે છે, તમને બધી સાહીએ ફેરવી
ફેરવી દેખાણી, પણ કંઈ સાહી લેવી તેનો નિર્ણય
તો તમારે જ લેવાનો હોય છે સચ્ચારના મત્તેક
ઉપભોગી મન દેખાડતું રહ્યું છે, પણ તેમાંથી શું
લેવું કે ન લેવું તેનો નિર્ણય કરવાનું કામ તો જીવિનું
જ છે.

વાસનાની કાંઈકમાં આજુસણસારોનરસો નિર્ણય
લેવાનું જૂની જ્ય ■ સેક્સપેન પાંચ પચીસ સાહી
દેખાડે, ઉપર જગારા માત્રી લાઈટ રાખી હોય, તે
લાઈટ આપણને સારું દેખાય માટે રાખી નથી હોતી,
પરંતુ એ કાંઈકના પ્રકાશમાં જોડું પણ સાચું દેખાય,
ખરામ પણ સારું દેખાય માટે લાઈટ રાખે છે. મન
પણ અસર વાસનાઓને સદ્વાસનાઓમાં ખરામનું
રહ્યું છે અને તે કુદ વાઈનાઓની પૂર્તિ માટે દોડો
મંદિમાં જતા હોય છે, પ્રજા ઉપરના સાચા પ્રેમને

હાંતે નહીં. આ વાસનાની પૂર્તિ માટે માનવ આખા
જીવનને વેઠી નાખે છે જ્યાં બે વાસના પૂરી થતી
જ નથી, કામના જાણી જ રહેતી હોય છે.

ન જાણ કામ કામના ઉપભોગેન દામ્પતિ ।

ઉપભોગથી કામ સમતો નથી. પંચિએ મનની
નિરાશ થઈ નિંદગીથી કંટાળી જાય છે પરાજીત થઈ
નિંદગીના દિવસો ગાળતો રહ્યો છે. જીવતો નથી.
અને પછી વિરક્તિની ઝાંઝીરેથી લપા બોલતો રહ્યો
છે. એના જીવનમાં સમયાનનૈરાગ્ય નિર્માણ થયું હોય છે.

પરંતુ માનવીને નિંદગીના વિવિધ રસ જોડે
સમરસ થતાં નથી આવડતું. નિંદગીના વિવિધ રસ
જોડે સમરસ થવાની જીવનકલાથી માનવી અજ્ઞાત
રહ્યો છે એને વચિત રાખવામાં આવ્યો છે. એ
કલાને જૂની જમને તે કુખથી રડતો હોય છે કાં
તો પેશવ અને અધિકારના ઉન્નતથી નાચતો હોય
છે. જાળકની માફક તે વાસનાના કુઝા કુખારતો બેઠો
છે. પહેલાં વિધાને કુઝા કુગાવે, પછી વિતતો,
પછી સત્તાનો, ક્રાંતિના, ત્રેતાનો આવી અનંત વસ-
નાના કુઝા કુખારતો એ બેઠો છે, અને બે દિવસ
પછી કુઝામાંની દવા અવાસ થાય છે તેની એને
ખબર પણ નથી પડતી જીવનજીવનમાં જીવન પૂરું
થવા આવે છે. અતકાળ દેખાવા લાગે છે ત્યારે ખબર
પડે છે કે અરે! નિંદગીનાં સાઠ વાહ પૂરાં થયાં,
અને ત્યારે એને હમવાન સામ્રે છે, ગીતો વાહ
આવે છે અરે! જે ઉંમરે આધેતું પણ પચ્યવવાની
શક્તિ રહી નથી તે ઉંમરે ગીતાનું દિવ્ય તત્ત્વજ્ઞાન
ક્યાંથી પચવાનું હતું! પણ પેને વાંતી યકે એમ ન
હોય તો એકાદ બહાજને વાંચતો એ લાવશે પણ
એનાથી કાંઈ કાંઈ? જદુ જદુ તો આજીવન પોડી
મણી દેસણ મળે!

કુખમાં મદાલમથીના જીરિમાં નવરાત્રિનો
કોડો ભરાય છે. એક જાણ પોતાના બે હાંસરોનો

જાણ દર્શને જ્યા નીકળ્યો એક છોકરો કહે રસ પીવો
 છે, ખીજો કહે જાડુના ખેન જોવા છે અને આખ
 મેળામાં ફરતા ફરતા જ સ્વાનવ દસ થઈ ગયા મદિ-
 રના દાર પછુ ભિલાઈ ગયા નાનો છોકરો જાપના
 ખભા ઉપર જ બાંધી ગયો મોટો છોકરો થાણી ગયો
 ઘરે જ્યા મટે રહવા લાગ્યો જાપને દર્શન કર્યા
 વગર પાછા ફરવું પડ્યું ગયો હતો દર્શન કરવા, પછુ
 રસ પીને, જાડુ જોઈને, ચકડોળમાં ગેસીને જ પછો
 ફર્યો માનવીનું પછુ આતુ નથી શું ? વર્ષોનાં વર્ષો
 ખાવાપીવામાં, ફરવાફરવામાં જ બતીત થઈ જાય છે
 અને જ્યારે એને ખ્યાન આવે છે ત્યારે મોત એની
 ધૂરંધિમાં કાતું છુટી જાય છે સસરામાં-જીવનના મેળામાં
 એ રમતો રહ્યો, રમતો જ રહ્યો અને રમતમાં ને
 રમતમાં જીવનનો સ્વાધ્યાસ થઈ ગયો રાત્રિના બધા
 નક જોળા માનવીને ધેરી વગે છે આગળ વધવાના
 અર્થ જ દાર બિડકાં ગયા હોય છે

મનુષ્ય જીવનનો અર્થ જ સમજતો નથી
 જતા જતાં રસ પીએ, જાડુનો ખેન ભુજો, અ દાર
 વિકાર કરો પછુ ન સમજતાં અનંત વચ્ચના । નદમાં
 જાવડો રહે છે અને અતે મૃત્યુ આવે છે ત્યારે
 લવખીન થાય છે, બેનાકોળા બની જાય છે કરેલાં
 અનેક દુષ્કૃતિ સેરેલી અનેક વાસનાઓ તેની છતી
 ઉપર ચઢી એસે છે તેની મગચી પકડે છે જગ
 રિત થયેનો એ દેહ અને ઉપભોગ તથા ક્ષુદ્ર વાસ
 નાઓની નબળુ પડેનું મન કશું જ નથી કરી શકતા
 પરિણામે જે ક્ષુદ્ર વાસનાઓમાં આખી જિંદગી એ
 રાખ્યો તે જ વાસનાના ક્રીચડમાં તે ખનનનો રહ્યો છે

આપણાં ઉપનિષદો, ગીતા આપણને એ જ
 સમજવતા રહ્યા છે જીવનમાં દિવ્ય દૃષ્ટિ રાખો,

સમર્થ પ્રેમ રાખો, કાકિતનું તેજ આવવા દો, સદિ-
 ધ્વજીત કેળવો અને દિવ્ય વાસના રાખી ક્રાંતિથી
 મૃત્યુની રાહ જોવા રહો અતિમ પગ સમર્થક બનાવો
 રાહ જોવામાં એક જાતનો આનંદ હોય છે, ઉત્તમ
 હોય છે જીવનની સધ્યાકાળે પ્રત્યેકને વિશ્વપિતા
 પાસે જવાની ઉત્સુકતા થવી જોઈએ માણસ ધર છોડે
 છે પાછા ફરવાની ઉત્કંઠાથી જ. પ્રત્યેકને પોતાના
 ઘરની ઉત્સુકતા હોય છે. અરે ! સંતો ઓદિસેથી
 છૂટી વખતે પ્રત્યેક જાણુ વહેતો ઘેર પહેંચવા ઉત્સુક
 હોય છે પછુ માનવીને જીવનના સધ્યાકાળમાં પોતાના
 ઘર જવાની ઉત્સુકતા નથી, આનંદ નથી બહારો દર છે
 ખર્તા પ્રત્યેક જવાનું તો છે જ. તો અહીં સત્કૃત્યો
 કરી, દિવ્ય જીવન જીવતાં જીવતા, સત્ વાસનાઓ
 રાખતા રાખતાં જીવન શા માટે ન જીવવું ? જીવનને
 સધ્યાકાળ મૃત્યુ શા માટે ન બનાવવો ? અને અત
 કાલે ઉત્સુકતાથી, આનંદથી મૃત્યુની રાહ જોતાં ન
 રહેવું ? મૃત્યુ આવે તો પ્રેમથી આદિમન આપી
 સકાય એવું કર્તવ્ય શા માટે ન રાખવું

માણસ બહારમા જવાની તૈયારીમાં હોય
 ત્યારે જોતલા ઉપર ટૂંક, ગિરારો મૂકી શાંતિથી
 એકાદ ખાલી દાગની રાહ જોતો બેસે હોય છે
 આપણે પછુ જીવનના અતકાળમાં એજ સ્વચ્છતા
 અને શાંતિ લાવવી હોય તો અસત્ વાસના ના કુચમાં
 કુલાવવાનું છોડી દઈને સત્ વાસના રાખી જીવન
 જીવતા રહીશું તો સધ્યાકાળ-અતિમ પગ દિવ્ય
 આવશે-ભય આશરો અને હસનાં હસતાં બાપાને
 મળવા માટે જમ સકારો ત્યારે મોડું ક્ષુદ્ર વાસનાનાં
 ઘાતથી ખરડાયેલું નહિ હોય પછુ તે વખતે મોઢા
 ઉપર કર્તવ્ય કપડો સતેષ અને આનંદ તરવરતા
 હશે !

*

એક દરગાઠને ખગર પડી કે તેના કામદારે ખેડુન પાસેથી પૈસા ખાધા છે એટલે મીઠા ઠપકા
 રો વાન કરી, ‘કામદાર, જે નોકરિયાતની પાઠગ ‘દાર’ આવે તે સિદ્ધાંતથી જીમ પાસેથી પૈસા પડાવી
 ચેનામાં બળુ કાઠેવ હોય છે. જેમ કે, વહીવંત, ફેજદાર, થાણુદાર જામદાર વગેરે તમને કેમ લાગે
 છે, કામદાર ?

કામદાર કહે ‘સાચું’ કહે છે, ‘નામદાર’

સ્વાર્થથી કરેલા કાંઈ કાર્યનું પરિણામ સારું નથી આવતું. સમાજિક ક્ષેત્રે તમે જે કંઈ કાર્ય કરો, તેમાં ત્યગની ભાવના નહિ હોય તો તેનું શુભ ફળ કંઈ જ નહિ આવે. ઠીક, પણ ત્યાગમાં તો દુઃખ વેઠવાનું હોય છે તમે ભય જાણે બેઠેલા હો. અને કેંઈને તમારે આવાનું આપવાનું હોય તો ચોક્કસ તમારા ભાણામાંથી ઓછું થવાનું તમો કાર્યકર્તા કપડાં આપશો તો તમારા ભરેલા કમાનમાં જરૂર કપડાં ઓછાં થશે.

જૂના સમયમાં લોકો આનું દુઃખ સહન કરવામાં માનતા હતા અને તેથી જ તેઓ ધર્મ, દાન-પુણ્ય વગેરે વિશેષ કરતા હતા તેઓ કમાતા પણ ખૂબ જ અને બીજાની ભલામણ પણ વિશેષ ખર્ચ કરતા. આજે, ઓછું કમાય છે અને વધુ ખર્ચ કરે છે અને ખર્ચ પણ મિતજરૂરી ચીજો ઉપર જ વધારે છે એ કાણ જીવન જોયું છે અને તેમાંથી જે કંઈ મેળવ્યું છે તે મુશ્કેલ મારી તમને એટલી જ સલાહ છે કે તમારી જરૂરિયાતો ઘટાડી થોડે ખર્ચે સુખી થાવ.

આજે અપણું મેં ટાંકાં મોડું એ જ દુઃખ છે કે આપણી ખર્ચાળ વૃત્તિ વધીને આપણે સર્વે 'દેવાગિયા' માર્ગે વળી ગયા અને ખર્ચાળ વૃત્તિને પેલા કમાણીના ખાટા રસ્તા ઉભાર્યા નેતરી, શુભાશીર્ષી એવા અનેક પાપ વધ્યાં છે અને સમાજ 'ખરામ' સ્ત્રીપુરોહી બગાડ મથે. સાથે આપણે આપણા બાવદાર કરતા વધુ કમાઈએ છીએ એમ માનીએ છીએ પરંતુ ખર્ચાળ વૃત્તિને લીધે તો સુખ

હમેશાં આપણાથી દૂર રહ્યું છે. આ વૃત્તિએ આપણું ને કેટલા બદલા છે.

મનુષ્યના માથા ઉપરના વાળ તો તેના તે જ રંગના, પણ તેમાં નાખવામાં આવતાં સુગંધી દ્રવ્યો અનેક વધ્યાં છે. મનુષ્યનું ચરીર તેનું તે રહ્યું છે પરંતુ એના ઉપરના કપડાં અનેક રીતે વધી ગયા છે. આ વૃત્તિથી આપણે નૈતિકતા પણ ગુમાવી છે. યાદ રાખો કે નૈતિકતા જાળવવા માટે પણ આપણે આપણી જરૂરિયાતો ઓછી કરવી પડશે. આત્મિક વિશેષ પુરસ્કાર લખાય છે, પરંતુ આટલી સાદી સમજ આપણે આચરવામાં નબળા થઈ ગયા છીએ.

ખર્ચાળ વૃત્તિથી આત્મિક નિયંત્રણ અવશ્ય વધવાની તમે ખૂબ કમાયા પણ સચે બચાવની વૃત્તિ રાખો તમે આજના જુગારોને જુઓ. વધુ ખર્ચ કરી કંઈ બચત ન કરતાં આખરે તેઓ મગ જનુ સમતોલ્યપણું ગુમાવી દે છે તેઓ જીજ્ઞાસુ નથી કે જિજ્ઞાસુ છે? પરિણામે, કાં તો તેઓ માગની ઇસ્તિલાલમાં દાખલ થાય છે. યા પોતાના ઘરને માગની ઇસ્તિલાલ બનાવી દે છે તમે બચત કરી નૈતિકતા જાળવી રાખો, નહિ તો બીજાના માગની ઇસ્તિલાલમાં જતાનો.

જુગારોએ ઇશ્વર જા અદા રાખી સદા જીવનથી પવિત્ર બનવું જોઈએ. સદાઈનાં દર કે શરમ ન હોય. શરમાવું તો જોઈએ 'દેખાવ' કરના માટે. આ કલિયુગ નહિ પણ 'કુરીયુગ' છે તે બધાને કુર્તી પનાવી દેશો સૌએ જામ કરવો પડશે. આપણે શ્રમની પ્રતિષ્ઠા સમજીએ.

*

અરીસો છે અને આ છે તુલના કચના રજકણ
સૂરજના તેજ વિશે જોઈ લો બનેલા બે મન છે,
કવિ છુ પણ નથી આ કલ્પના, કેવળ હકીકત છે,
પ્રતિભા ઝીલવા માટે પ્રતિભાની જરૂર છે ! - અનિલ

આ જગતમાં માણસને કંઈ ને કંઈ આશા રહેતી હોય ॥ અને આશાથી જ જીવન જીવવું સરેલું બને છે. પરંતુ માનવને વિશેષ શુદ્ધિ પશુ આપી છે એટલે આશાનમાં તેણે માર્ગ પણ શોધ્યો છે. અતુલબરી મહાપુરોએ ગાયુ : 'પરંપ આશા બહુ ખરાબ છે' આશા રહે છે ત્યારે બહુ દુઃખ થાય છે અને એ આશાનું ફળ નિરાશામાં પરિણમે છે, ત્યારે તો વર્ષો લગી ખેદ થયા જ કરે છે. એટલે જ કૌશલે તો કહ્યું : દુઃખનું મૂળ જ આશા છે. દરેકની આશામાં જુદાં જુદાં કારણ હોય છે, એને કારણે કૌશલક વસ્તુમાં ધાર્યું થતું હોય ત્યાં સુધી જગતને અશરીષ પણ લેવો પડે છે. તેમ છતાં ને લોકો આશાના દાસ થાય છે તે જગતના યુવાન બને છે, પણ ને લોકો આશાને દારૂની બનાવી દે છે, તે જગતના અભિપ્રાયો વચ્ચે પોતાની જાતના રવાની થઈને સુખ અને શાન્તિ મેળવી શકે છે. આ રીતે આશા ધારીને નહિ પણ આશાના ફળને ઊઠીને વર્તન એ સુખને માર્ગ છે. ફળની લોભાળા ઊઠીને અને વસ્તુ મળે તો આનંદ થાય છે. પણ આશા રાખ્યાં અને વસ્તુ ના મળે તો આનંદ હોય, તે પણ ઉઠી જાય છે.

એક કહી કહે છે, હજારો નિરાશાઓમાં ક્યાક અખર આશા છુપાય છે. માણસ આશાથી જ જીવે છે, ટકે છે. એક રીતે એ વાત સાચી છે. જો એ આશા પોતાના રવાનીની ન હોય પણ પરંપરાઓની હોય, તો તે પણ આનંદ આપે છે : કારણ કે ત્યાં વિશ્વજાતા મળે તેથી દુઃખ થતું નથી, પણ વધુ પુરુષાર્થ તરફ પ્રેરણા સાપડે છે. છતાં એકદરે તો એના કહેલું ને માનવ જોઈએ કે, આશાને વશ કરવાથી જ સુખશાન્તિ મળી શકે છે. ભક્ત મનુષ્યદાસે તેથી એમ કહ્યું કે ગંગાકિનારે જઈને કૌશલની આશા રાખ્યા સિવાય રામનામ લેવું પણ માણસમાં જુ મેકા ના અવી હોય, ત્યાં સુધી રામનામ પણ પચતું નથી. અથી ગીતામાં કહ્યું કે, કામ કર પણ 'મા ફરેવું કદાચન.' ફળને તારો અધિકાર નથી. કારણ કે તે

ને કામ ક્યું તેમાં ઘણાં બળોએ કામ ક્યું છે. તે ને બી વા યું છે તેમાં પૃથ્વી, પાણી, પ્રમાથ અને દેવ પહેરેનો થોડ મળ્યો છે. તારા એકલાનો એ બળે પ્રયત્ન નથી. એટલે ઘણીવાર આપણે કહીએ છીએ : આ કામ તો થતું જ જાણ્યું, સફળતા મળવી જ જોઈએ. પુરુષાર્થના બળ માટે આ સરી વાત છે, પણ અભિમાન થાય તો તે નકામી વાત ॥ ને તુલસાન કરે છે. એટલા માટે 'મે' તો મારો પુરુષાર્થ કરી જોયો, ફળની અને કૌશલ પરવા નથી, મેં મારી ફરજ બાળી' આવા વિચારો જાળ કરીએ અને એ પ્રમાણે આપણે જીવનકામ જોઈતી દષ્ટિએ, તો ઘણી જાનની વ્યથા જોઈતી થઈ જાય અને જોયો ફળવો થઈ જાય. ગાણ નીચે ફૂતરો થાને અને કહે : 'બધો બાર કું બેચું છું.' તો દુખી થાય છે મહાપુરો કહે છે : 'આ અભિમાન છે, આ અકાર છે. તે તને પાક નાઈ છે તું તો નિમિત્ત માત્ર છે, એટલે તું' તો પુરુષાર્થને અવિહારી છે આવા પ્રમાણની સમજણ. થી આપણ કામ થવું સમજ થઈ જાય છે અને મીઠાવાઈએ ગાયુ છે તેમ સંસારસાગર સહેલો સુધાઈ જાય છે, પછી તરતી થી વાર ?

માથીજીને ઘણીવાર પરજામ મળતા, પણ તે નિરાશ નહેતા થતા તે વિચારના કે મારો માર્ગ કોઈને દુખી કરવાનો નથી એટલે ફળ બને આજે ના મળ્યું પણ વેણુપે દુ આપણે તો ખરું જ એટલે સારા પ્રયત્ન એ જ આપણો ધર્મ છે જ્યારે પ્રયત્ન આ કી જશે ત્યારે આપણો રિકસ અટકી જશે. જગતનું સુકાન ઉપર આપણા કાયમાં આપ્યું છે, એમાં રામકેવથી પર થઈને સમજા પ્રાપ્ત કરેલો. આપણે આગમ ને આતમ વચ્ચેનું છે કર્મનો નિપત્ત કહો કે હિંમત કહો, જોડ કહો કે ખુદા કહો, એના કાયમાં છેડની યુરુયાદી છે. એ જ પગમાળિપરમ તત્ત્વ મટે આપણે થા સારું ચિંતા કરીએ ? અશાના યુવાન થા માટે જાતીએ આપણે તો એટલું જ કહીએ કે, 'મારે માથે હજાર લાખવાળો સદા મારી રહ્યા કરે.'

આજે આપણને જણાવવામાં આવે છે કે જીવન એ એક સંઘર્ષ છે અને એ સંઘર્ષમાં જે માણસ બળવાન અને ખમતી આસાથી હેમ્સ એ જ વિજયી નીવડે છે. જે માણસ બીજાને હાથેથી પોતે આગળ વધરી તેને જ આ દોડમાં તક મળશે આજનું દિશાથી અને આજની દીક્ષા આ પ્રમાણેની છે. સમ-સ્થાએના ઉદ્દેશ માટે આપણે કેટલાક ઉપાયો પણ શોધ્યા, પણ આ ઉપાયો એવા નીકળ્યા કે તેના ઓળા હેઠળ દરેક વર્ગે, દરેક સમાજ પોતપોતાનાં જ સંગઠનો ઊભા કર્યાં આજે મજૂરો, મૂલીદારો, કારખાનાવાળાઓ, કર્મચારીઓ દરેકનાં જીવન જીવન સંગઠનો છે. સાનવાળા પર કે સરકાર પર દબાણ લાગી તે દારા પોતપોતાના લાભ કદાવવા એના પર જ બધાની દૃષ્ટિ હોય છે. જનક કંઈ પોતાનું ધાર્યું ન થયું કે હડતાળો જાહેર કરવામાં આવે છે! અત્ર ઉ તારતપાલખાતા તરફથી થયેલી ધાંધલ તે સદુએ જોઈ. આ ધમાલને કાલે તારતપાલ સંસથામાં પહોંચશે કે નહીં એવી સ્થિતિ બની બઈ હતી. ક્યારેક ક્યારેક તો એવાં સુલભ કાનિસાર હડતાળો પાડવામાં આવે છે કે એ જોઈ આપણને દુઃખ થાય. હદેવાય છે કે એક જગ્યાએ આર. એમ. એસ.ની ઓફિસમાં એટલા કારણસર હડતાળ પાડવામાં આવી હતી કે તેની નજીકની સેન્ટ્રલ ઓફિસમાં પસની રહીએ છે, તો અમને પણ એ કેમ ન મળે? અ.જ.ના વર્ગવિવ્રક્ત આ એક નજન રજવા છે. કોડોડો જુજા-નામા માણસો ધખતા તડકામાં ખેતરમાં કામ કરી પસીના નિતારી રહ્યા છે, તેની ચિંતા ખુદ આ મજૂરો પણ કરતા નથી. એને તો એ જ ઈચ્છા રહે છે કે પોતાને જ પહેલું મળે અને વધારે મળે. હજાર રૂપિયા કમનાર પણ એમ છરટે છે કે એને બે હજાર રૂપિયા મળે તો સાઈ! હવે તો વિદ્યાર્થી-ઓનાં પણ સુનિયમે રચણામાં છે અને પોતાના સિદ્ધ-દાની સયે તેમને પણ વર્ગવિવ્રક્ત ચર ચર ચૂંકે છે! એમનામાં પણ મજૂર-માલિકના સંબંધ જેવી

લાવના ફેલાતી ચર થઈ છે. આ એક ભયંકર અનર્થ-નું ચિહ્ન છે. આપણે એનાથી સાવધ નહીં બનીએ તો આપણી સ્થિતિ છે તેનાથી વધુ કથળશે. ગામમાં કોઈ દોર મરી જાય છે ત્યારે તેને ઉગારી ગામની બહાર ફેંકી દેવામાં આવે છે અને તેના ઉપર ચારે તરફથી ગીધ, સમગ્રી વગેરે આવી તૂરી પડે છે. આજના સમાજની સ્થિતિ પણ આવી જ છે. સમાજ એક મુદ્દાની લાચ માફક પડ્યો છે અને દરેક વર્ગ પોતપોતાનું સુનિયન બનાવી તેના પર ગીબની માફક તૂરી પડ્યો છે. વ્યક્તિત્વ અને વર્ગગત કિંતોને સમે રાખી દરેક સુનિયન સમાજને તેના ફેલીના ઉદ્દેશ દીપા સુધી નિયોતી દેવા ઇચ્છતુ હોય છે. આ છે આજના સમાજનું નમ ચિહ્ન! આ દોડમાં જેનો પમે પેસાનું, સત્તાનું, અધિકારનું અને ભુક્તિનું જોર હોય છે તે જ જીવનો આગ્રહ છે અને જીવનો. જે એક યા બીજી રીતે સક્રિય થી છે, એ જ આ સમાજમાં જીતી રહો છે અને નિર્જીવ બિચારો હારી રહ્યો છે.

પરંતુ અમ ક્યાં સુધી ચાલશે? સમાજના બધા જ લોકો કંઈ ભુલિ, પેસા, સપતિ અને સપાવાળા બની ચકા નથી અને પછી તો ભુલિ અને પેસાવાળાઓમાં પણ અંદર અંદર હરીફાઈ ચર થાય. કારણ કે બધાને મનનું ધાર્યું મળતું નથી હોતું! મરેલા દેરની લાચ પર જ્યારે માંસ ઓછું થઈ જાય છે, ત્યારે ગીબો અને કૂતરાં એકબીજા સાથે લડતાનું ચર કરી દે છે. આ સ્થિતિ સમજની પણ ચરો; કારણ કે સમાજ પાસેથી લેવાવળા લણા છે, આવાવાળું કોઈ નથી મદાસ રન પછી વાદવા-રથગી થઈ હતી અને તેમાં બધાને સંદર થઈ ગયો. આજે પણ એવાં જ ચિહ્નો નજરે પડે છે. આ બધા ઉપરથી મધ્યમવર્ગે જરૂર બોધપાઠ પ્રદણ કરવો જોડો.

આપણને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જે આપણી પાસે બળ હોય તે આપણે નિર્જીવનું રક્ષ

કરવું; ધન હોય તો ગરીબોને મદદ કરવી; જુદિ હોય તો સમાજની સેવા કરવી અને સાત્તા હોય તો બધાનું હાથું કરવું. પણ આ ભારતીય પરંપરા આપણે બૂલી ગયા. આજે તો આપણે માન એ પરંપરાના કેવળ જ કાલા જ યુગ્મના કલાં કરીએ છીએ કે એ પરંપરા આધ્યાત્મિક છે, આદર્શ છે વગેરે. પરંતુ વ્યવહારમાં તો ધન, જુદિ અને શક્તિ-વાજાઓ પોતાના આ સંપ્રદર્માં ઘડિ કરી દરીદ્રાગ્રમાં બીજાને હરાવવાના કાર્યમાં જ મગ્ન બન્યા છે. ધર્મ-અંશોના ઉપદેશો અને સાત્ત, અહિંસા, અપરિગ્રહ વગેરે વાટોને જૂના જમાનાનાં રણી દરેક વ્યક્તિ આમળ ચાલનાર વ્યક્તિનો પગ પકડી તેને પાછી ખેંચી પોતે જ આમળ વધવાના કાર્યમાં મગ્ન છે.

આ સંપ્રદર્માં ભલે ગમે તે વિજયી થાય, પણ એટલું તો હું ધ્યા સાથે કહી શકું એમ છું કે તેમાં મધ્યમવર્ગ ક્યારેક વિજયી નહીં બને. હું પોતે મધ્યમવર્ગનો છું અને મધ્યમવર્ગના માનવીઓ સાથે સારો સંબંધ ધરાવું છું. એટલા માટે તેમની રિથિતિને શોધણે આમ પણ મને છે મધ્યમ-વર્ગના માણસો મને ખૂટ છે પણ ખરું કે તમે ગરીબોના ઉદ્ધારની વાતો કરો છો, પણ અમારે માટે શું વિચારો છો? હું એમને કહું છું કે, 'જે તમે ચેતશે નહીં અને માત્ર મધ્યમવર્ગ બનીને જ રહેશો, તો આ દુનિયામાંથી અદશ યથા સિવાય તમારે માટે બીજો કોઈ માર્ગ નથી.' આ તીવ્ર દરીદ્રાગ્રની વચ્ચે તેઓ પૈસાદારોના વર્ગમાં તો દાખલ થઈ શકતા નથી. સે કડો માણસોમાંથી બિરલાજી જેવા તો એકાઠ જ બની શકે. બિરલાજી જેવા એટલે હું એમ કહેવા માગું છું કે તેમના જેવા ધનિક આવી આજની રિથિત છે. મધ્યમવર્ગ આ જીવનસંપ્રદર્માં સપાડાયેલો છે, છતાં પણ પોતાના જ સ્વાર્થની વાતોના વિચાર કરવામાં એ પોતાનું કલ્યાણ જુએ છે! પોતાના વતુંબની બહાર જોવાનું એ કદી પસંદ જ નથી કરતો એની પાસે જુદિ છે અને એ એને આ ભયાનક પરિસ્થિતિમાં જરૂર વિચાર કરતો બનાવશે પરંતુ એ પછી પણ એ એ નહીં ચેતે તો એ ખતમ થઈ વગર રહેવાનો નથી. એટલે આ પરિ-સ્થિતિને જો કાળુ બહાર ન જવા દે અને પોતાના

સ્વાર્થની ચિંતા છોડી બીજાના સ્વાર્થની ચિંતા કરશે, તો જ ભવિષ્યમાં એનો ઉદ્ધાર છે. સમાજને બચાવવાની દ્રવે આ એક જ પ્રક્રિયા રહી છે, બચવા માટે દ્રવે આપણી પાસે બીજું કોઈ સાધન બાકી રહ્યું નથી. બીજા બધા માર્ગોના પરિણામ આપણે જોઈ રહ્યા છીએ. તમે સર્વોદય, સમાજવાદ, સામ્ય-વાદ, યજ્ઞ, દાન, તપ વગેરે બધી વાતોને બૂલી જાઓ, પણ એટલું તો જરૂર કરો કે તમારી સામે જે સમસ્યાઓ છે તે પર વિચાર કરો અને તેમાંથી બહાર નીકળવાનો કોઈ માર્ગ શોધો. સાચો રસ્તો તો એ જ હોઈ શકે કે આપણે બીજાનાં દિલોને પડેલો વિચાર કરીએ. આ રસ્તે આપણે હજી પણ નહીં ચાલીએ, તો એ તો એક નિશ્ચિત વાત છે કે વર્ગોના આ સંપ્રદર્માં આપણે પછાડાઈએ અને એ રિથિતિમાં મધ્યમવર્ગને જ વધુમાં વધુ તુલાસાન થશે. એટલે આપણે એકબીજાની ચિંતા કરવી પડશે. ચિંતાનુંયુગની પ્રેરણા પણ એ જ છે. બુદ્ધાન, મામદાન, સર્વોદય વગેરે આખરે પડોશીની ચિંતા પડેલી કરવા સિવાય બીજું છે પણ શું ?

બીજી વાત હું તમારી સામે એ મૂકવા છું છું કે, આજે સંપત્તો અને વિપત્તો (અ. હેન્ડ એન્ડ હેવ-નોટ્સ) વચ્ચે જે સંઘર્ષ છે એ બંનેની વચ્ચે મધ્યમવર્ગ દસાયેલો છે, અને એ સંઘર્ષમાં એ નિસાઈ પણ રહ્યો છે. એમાંથી બચવાનો એક ઉપાય એ છે કે સમાજમાંથી ઉચ્ચ અને નીચલા વર્ગની વિષમતા દૂર થાય. એ સાથે વર્ગવિગ્રહ પણ જતો રહે. એટલે જે કૌર્મ્યવ્યક્તિ આ વિષયકમાંથી બહાર નીકળ્યા હૈયતી હોય તેનું એ એક કર્તવ્ય બની રહે છે કે તે વર્ગવિષમતા દૂર કરે, વર્ગોનું નિવારણ કરે અને તમામ સમાજનો જ એક વર્ગ બનાવે. આમાં તો જે વર્ગ ઉત્પાદક હશે એ જ વર્ગ બની રહેશે. એટલે મધ્યમવર્ગને ઉત્પાદક વર્ગ તરફ વધુ વળવું પડશે. આજે સમાજમાં અમુકનીઓ અને જુદિનીઓ એવા જે જુદા જુદા વર્ગો પડ્યા છે અને આપણે આપણી જુદિને ઉપયોગ ધન બેઝ કરવામાં જ કરી રહ્યા છીએ. આ પકિતમેઁ આપણે તોડવો જોઈએ; કારણ કે વિષમતાનું અને શોષણનું મૂળ કારણ જ એ છે, આપણે અમુકની સનાજ તરફ ધમ મારીએ, એ જ એનો એક માત્ર ધસાજ છે.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણોને જ આપણે વર્ણશિષ્ય માની લઈએ છીએ. વાસ્તવમાં વર્ણ એટલે સ્વભાવ. જેનો જે સ્વભાવ તે થયો તેનો વર્ણ. ગીતામાં બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિયના શુદ્ધ કથા છે, જ્યારે વૈશ્ય અને શૂદ્રનાં કથાં વર્ણરૂપાં છે.

બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિ સર્વોં છે, ક્ષત્રિય તેનું રક્ષણ કરે છે. બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિ રચવામાં જ છવે છે અને ક્ષત્રિય તેના રક્ષણમાં જ છવે છે અને યોતને પણ ભેટ્ટે છે. વૈશ્ય બધાનું પોષણ કરે છે અને શૂદ્ર સમાજની સેવા કરે છે, પણ તે પ્રથમ વિચારે કે મારા પેટનું શું? આમ દરેકના જુગ સ્વભાવ હોય છે. આ સ્વભાવ પરથી માણસનો વર્ણ નક્કી થાય છે. જ્યારે માણસ યોતાનો સહજ સ્વભાવ ઊઠીને વિભાવ એટલે વિરોધી બાવને અનુકરે છે ત્યારે ભારે નુકસાન થાય છે.

મહાભારતનો આ પ્રસંગ છે. ગુરુ દ્રોણાચાર્યના નામથી તો બાળે જ કોઈ અપરિચિત હશે. તેઓ સ્વભાવે બ્રાહ્મણ હતા. એક દિવસ તેમના દિવમાં રાજ મેળવરવાની ઈચ્છા જન્મી. તેમના દિવમાં વધુ કે રાજ પાસે જઈને મામી લાવું. તેઓ રાજ પાસે પહોંચ્યા. તેમનો સ્વભાવ ચૂકપા; ડારણ કે બ્રાહ્મણે તો જે કોઈ સહજ રીતે આવી મળે તે વડે જ છવન ગુજરેનું જોઈએ. રાજ દુષ્ટ. વિચારક હતા. તેમને થયું: બ્રાહ્મણ થઈને આચાર્ય દ્રોણ માનવા કેમ આગ્યા? તેમને લાગ્યું, કે તે ધર્મ થૂકે છે એથી તેમનું તેજ વહેશે, અને એનું નિર્મિત હું જન્મીશ, એટલે તેમણે દ્રોણાચાર્યને ગાથ ન આપી. દ્રોણને આથી ખૂબ રીઝ થઈ. ઘરે આગા ને સંકલ્પ કર્યો કે આનું વેર લઉં ત્યારે જ હું બ્રાહ્મણ સાથે.

દિવસે જતા લાગ્યા. તેમણે પાંડવોને વિદ્યા આપવા માંડી. પણ એની પાછળ પણ પેલા ક્રોધ જ પડેલો હતો, એટલે પાંડવો જ્યારે બહીષ્કર્ણને પારંજા થતા ત્યારે દક્ષિણમાં પણ દુષ્ટાને પકડી લાવવાની જ

માનણી કરી. વેર આટલાથી પણ ન અટક્યું કુરુક્ષેત્રના મુદ્દમાં પોતાનો પુત્ર હણાયો ત્યારે નિરાશ બની તેમણે દરિવાર હેઠાં મૂકી દીધાં, અને અર્જુનનો પુત્ર અભિમન્યુ જ્યારે હણાયો ત્યારે બમણા જોરથી લડ્યા. મતલબ કે સમસ્ત ગુમાવી દીધું, એટલું જ નહિ, 'અર્થસ્ય દાસ' કહીને અન્યાયના પાપમાં રહીને ન્યાયની સામે લડ્યા. માણસ સ્વભાવથી સહજ વેગનો જાય છે તેનું કેટલું ભાંડર પરિણામ આવે છે તેનો આ તાદેશ નમૂનો છે.

જનુ વર્ણો પડેઈની વાત છે હું અને મારો મિત્ર એક રામ જતા હતા રસ્તામાં ભૂચા પડ્યા. ખોરાનો એક વાગી ગયો હતો તાપ તો કહે માટું કામ. એટલામાં મારા મિત્રની ઓળખીતી એક જુદાણા બાઈ મળી ગઈ. તેણે કહ્યું: 'સાલો મારે ઘેર.' અમે ગયા. તે વખતે હું કોઈનું રાધેનું ખાતો નહોતો એટલે બાઈએ સીકું આપ્યું, તે શંકીને ખાતું ખાતા હતા તે વખતે બાઈએ કહ્યું: 'મહાભારત! અમે સત્સંગી કહેવાઈએ સંતસંગી સત્સંગી સિવાય બીજા કોઈને સીકું ન અપાય, પણ તમે ઓળખીતા રહ્યા એટલે શું થાય? અમારા સાધુ જાહે તો મને લઈ નામે!' હું નિચારમાં પડ્યો. સત્સંગી કોણ? સત્યનો સંગી કોઈ પણ મણક સત્યની શ્રીજી મહાત્મ્યનો પણ એ જ આશય હશે એવ માણસને પેવવા ઉપર ભાર મૂકાર ન્યે પણ કુસંગીનો નિરસા કરવાનું નહિ કશું હો. પણ જ્યારે સંપ્રદાયની વાડ કરી નાખતાં આરે છે, ત્યારે આર્ય જ કિશનિ ધિર્મ થાય છે.

મુશિદાખાઈ એક શેક હતા. તેમણે ઉદર-ઉદરે પેશાની સામે લશ્કરમાં કંપની સરકારને આર્થિક રીતે ખૂબ મદદ કરેલી. જદલામાં એક રામત કરેલી કે, 'તમારું રાજ્ય આવે ત્યારે જોડેલાં દેસસરોને જડી પણ અલિ ન આવવા દેવી.' વાલ્યમંથી દેટનું નુસાન કરે છે તેનો આ નમૂનો છે. ખ્રિસ્તીઓ કહે છે, કે જે માણસ ખ્રિસ્તીધર્મ સ્વીકારે તેને જ પ્રમુ મેલ

આપે છે અને ઈશુ આ મોક્ષ આપવામાં વડીલાદ કરે છે માટે 'અમારા ધર્મમાં આવો' ઈસ્લામીઓ કહે છે 'અમારામાં આવો તો જ બાહરન મળશે, કારણ કે પપ્પાબરે અમને સદેશ આપ્યો છે' આટલું કહીને અટકે તોય ટીક, થયું લાલચ અને હિંસાથી પણ તેનો પ્રચાર કરે છે બધા ધર્મોએ પોતપોતાની વાડ કથી લીધી છે, એટલે સ્વચ્છ પાણી આવું નથી અને જીવનું છે તે વધી જતું નથી, એટલે સચ્ચ કપેરો જરૂરો દુર્ગંધ મારતો થઈ જાય છે

એક દિવસ ગામીશો હું મુશાફરી કરતો હતો રવામાં ગિદી ખૂબ હતી એક કેલેન્ડરેથી જાહેરાત મળે જ થયો એમનું મેસેજનું પાટિયું બે માણસ બેસે એટલું મોટું હતું એટલે કાપડેસર ચીતે બીજે કોઈ માણસ નાં બેસે નહિ તે મટ એક ગુફરે બે કિટ્ટી કંઠથી આપી સદ્ગતિ ખાતર જનતા એમની સગવડ સાથે બે દીકરું, પણ પૈકાના ભેરે બીજાની જગ્યા લઈ લેવાઈથી તે ધાગર નહોતું પહેલાં આપણે ત્યાં સાડા કામ કરનારાની પ્રતિષ્ઠા હતી ખરી, પણ નાનામોટાના બેદબ વળેલા

દીવાની નજીક તો આ ધાડુ જ હોય છે કેડે

કિંટ જ તેનો પ્રમાણ પડે છે, પણ ઘણે દુરથી ચેના રને તો એ િશા બતાવે છે, એકે દીવાને તેની ખગર નથી હોતી તેવી જ ચીઃ પવિત્ર વ્યક્તિનો પ્રભાવ નજીક બોધો લાગે છે, તેથી દૂર સહેજ વધારે હોય છે, પણ ઘણે દર એવી અકસ્ત વધારે હોય છે એવો માણસ પોતાને સત્ય લાગતી કોઈ પણ પ્રતિષ્ઠા કરતો હોય તેની અંદર નજીક મોડી હોય છે, પણ દૂરના લોકો એમાંથી ઘણી પ્રેરણા મેળવે છે

મેજા હાથ પાંચ હોય તો માટી કે રાખ લેવી પડે છે. આમ તો એ પણ મેજ જ છે, પણ એમાં ચીઃપ્રાસ નથી એ લે મેજથી મેજ કપાય છે તેવી જ ચીરે કમંથી કમંનો નાશ લાગે છે એમાં ઘરનું એટલી છે, કે એ કમંમાંથી કસુલ (આપ્રકિત) ન હોવી જોઈએ

પવિત્રતા અને પ્રતિષ્ઠા એ બેમાં પહેલું રશન પવિત્રતાનું આવે છે પવિત્રતા હોય તો જ પ્રતિષ્ઠા આવે અને ટકે પ્રતિષ્ઠા હોય તો પવિત્રતા આવે ય અસી અને ન પણ આવે અસી તેનું મેટુ કામ હોય પણ પવિત્ર પુરુષ પદ ચી રજે, પ્રતિષ્ઠા નહિ પડે ચી વો પ્રતિષ્ઠાથી લેલી જો કામ નથી કરતી તે પવિત્ર પુરુષનો આચાર કથી બતાવે છે

*

દાનનું નવું પગરણું

મહારાષ્ટ્રના મહાપુરુષ આપે મુરુહ હમણું જ સ્વર્ગવાસી થય એમણે પોતાનું જીવન દેશને સ્વચ્છ થયું હતું તેઓએ વિદ્યાર્થીઓની શાળા હાથ એ માટે પોતાના ખતરેકનું દાન કર્યું એમના દેહને સમયાનગા લઈ જવાને બદલે ઇતિવાલમાં લઈ જવામાં આવ્યો ને દાકતરને સોંપવામાં આવ્યો

એમના પત્ની-એઓ પણ એક મહાપુરુષના પત્ની હતા ને! એમણે પોતાનું મગજસર પોતાના પતિનો દેહ જ્યાં જ્યાં ત્યાં આપવાનું નક્કી કર્યું. એમણે પોતાનું મગજસર ઇન્સિતલમાં આપ્યું દેહનું, હિલ્લમ, જલનું, હિલ્લુ સમાજમાં મુલક પડી આજીવ આદિને દાન દેવામાં આવે છે તેને જાતે તે દાન આ રીતે ઇતિવાલમાં આપવાનું નહુ મગજુ જરીને સમાજમાં દાનની પ્રક્રિયાનું નહુ પગરણું શરૂ કર્યું ટે. આની પ્રક્રિયા બે ધીરે ધીરે સમાજમાં ફેલાય અને વિદ્યાજ બને તો કેવું સાડુ !

*

આ દેશના ઇતિહાસમાં એવાં તો અવધાનિકાં જ નામે છે કે જેને ગાંધીજીના નામની જેમ લોકો વારંવાર ઉપયોગ કરતા હોય. મારે જો કોઈ ચૂંટણી-સભામાં બોલવાનું હોય તો તેમનું નામ અવારનવાર આવે જ. અને જો બીજા કોઈને કેન્ડિડેસની અને ખાસ કરીને પ્રધાનો અને તેમના જીવનની રહેણી ફરણીની ટીકા કરવાની હોય તો પણ ગાંધીજીનું નામ અથૂક અવધાનું જ. ગાંધીજી જીવતા હોત તો એમણે ખુદ આજે આપણને શું કહ્યું હોત એની મને ખબર નથી.

એવા કેટલાક લોકો છે કે જે એમ પાર છે, કે આજના ભારતની રિયલિટી જેતાં, ગાંધીજીએ કંઈ પણ ન જ બોલવાનું, આપણી પાસેથી કોઈ પણ અપેક્ષા ન રાખવનું ઉચિત લેખ્યું હોત. કારણ કે ગાંધીજીનું મૌન જ દેશના વાર ધણું ધણું કહી જતું હતું એમના મૌનમાં જ એક રાજની આમતી વાણી હતી ગાંધીજી ન્યારે બોલતા ત્યારે તેમને જે કંઈ કહેવાનું હોય તે સચોટપણે સમજાવતા અને જ્યારે તેઓ કંઈપણ ન બોલતા ત્યારે તેમનું મૌન પણ ધારી અસર પેદા કરી જતું. પાંચ આઠ ન્યારે તેઓ આપણી વચ્ચે નથી, ત્યારે આપણી ફરજ યદ્યપે છે કે તેઓ અમારે જીવતા હોત તો એમણે આપણી પાસેથી શી અપેક્ષા રાખી હોત, તેને આપણે જરૂર જોડા બારીને વિચાર કરીએ.

ગાંધીજી ધણી વખત એવી ભાષામાં બોલેલા કે અપણાનાં કેટલાકને તે જણે તેઓ જુગતજાની ભાષા ન બોલતા હોય એમ લાગેલું.

આજ દેશને કંઈ રીકાએક પાઠ્યલેખ જવાનો પ્રાપ્ત કરત ન જકિત તરીકે એમની કેટલીક વખત ટીકા કરવામાં આવતી. અને તેમ છતાં ગાંધીજી નેટલા જુગતજીન ભારતના હતા એટલા જ વર્તમાન ભારતના પણ છે.

આપણી કે ભાવનાની ભૂમિકાએ જ પોતાના નેતાઓને અનુસરના સિદ્ધાંતો ભારતમાં બીજા રિવાજ નથી, આજે રામનો વિચાર કરીએ છીએ, કૃષ્ણનો વિચાર કરીએ છીએ, મહાદેવનો વિચાર કરીએ છીએ. આપણે બીજા કેટલાયે મહાત્મો વાનો વિચાર કરીએ છીએ અને એટલાથી પરમ નૃતિ માનીએ છીએ આજના ઇતિહાસનાં કેટલાંક મોટાં મોટાં નામોના આપણે ભાગે છીએ. પરંતુ તેમને આપણે અનુસરીએ છીએ એવું કહેવા માટે આપણી પાસે લાગ્યેજ કંઈ હોય છે ખુદ ગાંધીજીની બાબતમાં પણ એવું જ છે.

ગાંધીજી તે એવા ઉદારચિતિ આત્મા હતા કે એમના સિદ્ધાંત પ્રાચીન વૈદ્યાદીની બાબતમાં તેઓ આપણી પાસેથી કંઈ પણ અપેક્ષા રાખતા નહિ હોય એમ આપણને લાગતું હતું. વળી આપણામાં એવા પણ કેટલાક હતા જેઓ ખુદ ગાંધીજીના જીવન ફરજાન કરતા કે ગાંધીજી જે કંઈ કહે છે તેમાં અમે માનીએ છીએ એટલા માટે નહિ, પરંતુ એમની અમારે જરૂર છે-એટલે એક નીતિ તરીકે અમે એમને અનુસરીએ છીએ.

આપણે કેવળ લાગણી કે ભાવનાની દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ, એવી અપેક્ષા આજે આપણી પાસે રાખવામાં આવતી નથી ગાંધીજી વિશે આજે બીજી રીતે વિચાર કરવા જોઈએ. લાગણી એ સારી ચીજ છે, ભાવના હોય એ પણ સારી વાત છે પરંતુ આજે દેશને જે સચાલનો સામનો કરવાનો છે તે ફરજ બાબતથી ઉકેલી ન શકાય તેવા નક્કર સચાલનો છે.

અને આપણી પાસે એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે સૌથી પહેલાં તો અપણે ખરેખર જેના છીએ તેના લોકો સમક્ષ આપણે આપણી જાતને રજૂ કરીએ. ઇસ્ટ પૂર્વેક નહિ પણ કર્મિક અંગે માનસિક અવસ્થાના ભાવથી આપણે લોકો વિશે

બોલીએ છીએ, લોકોનો વિચાર કરતા હોઇએ છીએ આપણે એ માનસિક અન્યાયથી ખ ખેરી નાખવાનું છે. લોકો ગાંધીજીમાં એમનું પારદર્શક દંદન જોઇ શકતા હતા. ગાંધીજી જે કંઈ કહેતા તેમાં મનતા હતા, અને જે કંઈ આનતા હતા તેને અમનમાં મૂકતા હતા.

ખીચુ, ભારતને કષ્ટતા પ્રશ્નોની બાબતમાં ગાંધીજી માત્ર ઉપરછટ્ટો વિચાર નહોતા કરતા સર્જિતની સથે સથે સરકારની વહિવટ કામ પથ્ય તેઓ કરતા હતા.

માણસે જે કંઈ પ્રાપ્ત કર્યું છે-એની પાસે જે કંઈ છે તે એની સર્જિત છે. માણસ જે કંઈ છે તે એનો સરકાર છે. સર્જિત અને સરકાર એને એ પપ્પને અમેજીયા નિસારીને કામ કરવું છે. આનંદિક ઉત્કૃષ્ટિ અને બાહ્ય નિકાસ એ ને સથે થવા જેટલે અમુક દક્ષા સુધી સર્જિત અને સરકાર એકરૂપ હેઇ શકે છે. પરંતુ વર બાદ સર્જિત અને સરકાર વચ્ચે એક બેદરબા નહીં કરવી પડે છે. સરકારની બાબતમાં પ્રગતિ ક્યાં રિના સર્જિતની માન્યતામાં કદાચ માણસ આગળ વધી શકતો હોય છે.

ભૌતિક સર્જિતમાં રામતો માણસ બદલો લેવાની જતિ-વૈભાવના પોષતો હોય એવું હેઇ શકે છે. સર્જિત ઠોપને ગુરસે થવા અગ્રામી શકતી નથી. પરંતુ માણસની અંદર એવું કંઈક છે, માનવ જીવનમાં કલ્પ જીવું કંઈક હોય છે, એ અંદરનો સરકાર હોય છે જે માણસને ગરમો કરતાં અને અમુક હદ એળખતો રોકી રાખે.

માણસ પાસે પૈમા હોય છે, એ પૈમાનો મરે તેવો ઉપયોગ કરી શકે છે, સર્જિત એને તેમ કરતા રોકતી-રોકતી નથી. પરંતુ એક એવી કક્ષા આવે છે જ્યારે સરકાર આવને ઊભો રહે છે અને કહે છે કે તારા પૈમાના ઉપયોગની બાબતમાં તું અમુક હદ એળગી નહિ શકે જે ખુબ પોર્સિસ નથી કરી શકતી, જે કોઈ ન્યાયથીય નથી કરી

શકતો કે કોઈ બહારની બાંધી નથી કરી શકતી તે સરકાર કરતી શકે છે. એવી પણ સરકાર સર્જકનું કામ કરી રહે છે. ગાંધીજીએ આપણી પાસે આવા 'સરકાર'ની અપેક્ષા રાખેલી.

સત્તા સ્વતંત્ર દેશમાં સર્જિતની આગેવાય કરતી શકે છે. ઔદ્યોગિક વિકાસ કરીને અને ખેતીનું ઉત્પાદન વધારીને માણસને જોઇએ એવો માનસામાન પેદા કરી શકે છે, પરંતુ એક માત્ર 'સરકાર' જે આપી શકે છે તે તો એ નહીં જ આપી શકે.

આપણે માણસનું ધન્યતર અંદરથી કરવાનું છે. ગાંધીજીને મન રાષ્ટ્ર મંદરનું તો હતું, પરંતુ જે માનવીઓનું રાષ્ટ્ર બને છે તે દરેક દરેક માનવી એમને મન વધારે મક્કવનો હતો. મજબૂત રાષ્ટ્રનો વિચાર જ્યારે ગાંધીજી કરતા ત્યારે રાષ્ટ્રના અતર્ગત અંગો જેવા મજબૂત માણસોનો વિચાર કરતા હતા. અને જ્યારે તેઓ આગેનો વિચાર કરતા હતા ત્યારે ભારતનું આત્મિક ધન્યતર કરવાનું, એક એક ભારતીયનું આત્મિક ધન્યતર કરવાનું તેઓ વિચારતા હતા.

આજે આપણે જ્યારે આ દેશનો ભૌતિક અને સામાજિક વિકાસ કરવાનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે આગળના જીવનની આ દૃષ્ટિ અને તેમના ઉપદેશોના પણ સાથે સાથે વિચાર કરવાનું શાખીએ, એ આપણું કર્તવ્ય અને જવાબદારી થઇ પડે છે. આજે બીજા બાબતોમાં ગાંધીજી કયે ભદ્રે મતને ધરવતા હોઇએ, પરંતુ કોઈ પણ ભારતીય જન એમણે ચી રેના માર્ગથી આગેઅવળો નહિ જઇ શકે. અગ્રને લીધે આ રાષ્ટ્રને બાળ પ્રાપ્ત થયેલું અને એવી નેતાશક્તિમાં નાદુરો વિશ્વાસ ધરાયેલો. માત્ર ચીનાના માર્ગેથી દેશ એથી બહાર નીકળી શકેનો એ અપૂર્વ રાષ્ટ્રને માત્ર ચીનાના માર્ગેથી બહાર કાઢો હોય અને તેને પ્રાણવાન અને ગતિ શીન પથે વાળો હોય તો આપણે આ બધાનો ફરીને એક વાર વિચાર કરવો જોઈશે.

સ સારસ્વતી સ્ત્રી અને પુરુષ એ બંને ધોરી છે. બંનેની ગતિ સરખી હોય તો જ માર્ગ કામ્ય અને નિશ્ચિત રચણે પહોંચાય અન્યથા ઉ માર્ગે ચઢી જઈને નકામી યર્થ જતાય છે મુદ્દરથ શ્રી માર્ગ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારેની સિદ્ધિમાં સ્ત્રી પુરુષને સહાયક બને છે અને અધામિનીય નું સાર્થક કરે છે નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

કર્તૃવુ મન્ત્રી કરણેષુ દાસી

મૌરયેષુ માતા દાસ્યેષુ રમ્યા ।

ધર્માનુકૂલા કમ્યા ઘરિણી માર્યા

પાદ્મગુણવતીહુ દુર્લભા ॥

સાચી સલાહ આપનાર, કાર્યમાં તાત્પર્ય સમાન, જમાવવામાં માતા સમાન, ધર્મમાં અનુકૂલ અને કામ્ય કરવામાં પુષ્ટી સમાન ગુણોવાળી પત્ની મળવી દુર્લભ છે. જ્યાં ઉપરના છ ગુણોમાંથી ઓછાવત્તા અથવા ઉપરોક્ત ગુણો સ્ત્રીમાં રહેતા જ હોય છે કદાચ કોઈક રચણે ભોમ, કંપા અને મણિના આવાણુમાં કદાચ મેલા હોય તારે અભ્યાસ અને અનુભવથી દૂર કરવા પડે છે સુદીઠ સ્ત્રી પોતાના પતિ અને તેના સસરામાં દુનિયા સહારની જેમ એનપ્રિય રહીને સસારમાં જ સ્વર્ગનું સર્જન કરે છે

આજની આધુનિક સ્ત્રી પોતાની શક્તિ અને કર્મબળે બૂધી ગણ છે સાતિ અને સતોત્રેણેણીને કસ્ટીયુનની જેમ બાહ્ય સુખ અને સમાનતાને માટે રોગાદોષ કરી રહી છે જ્યારે પુરુષ પશુ આચરણવત્તો રિવેક્ષપૂર્વક વિચાર કર્યા વગર મોહગોખ અને સુખા શક મોખાને જળવવા મથતા હોય છે એકાંતી અને આર્થિક બીંસના કારણે માનુષ ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતો જાય છે, જેના પરિણામે નૈનિત જીવન મુશ્કેલ બને છે જીવનમાં અસરોપ અને અસાનિ વ્યાપી જાય છે તામરની દુનિયા ઉરકેડતા પ્રગ્ધ પેતાની ભાવિ, કુલ અને અભ્યાસનું બન જૂની જગતે યજ્ઞવાનમાંથી ખસી જવાને જાહેર એવાં વધારે ને વધારે અટવાતો જાય છે અને વિચાર-વ જની જન છે

આ સમયે સ્ત્રી જો પેતાના મોજશીખ, સુખ અને આશાઓનો વિચાર છોડીને પતિના સુખે સુખી અને દુખે દુખી થઈને પોતાની ફરજ જાનવે તો જીવન જીવત બને છે, જ્યારે પુરુષને આશાસન રહે છે કે પોતાને મદદ અને કદર કરનાર કાષ્ઠક છે. તે કાષ્ઠવાર અતીતિના માર્ગ લે ત્યારે સ્ત્રી પોતાની જરૂરિયાતો જૂનીને પણ પ્રેમથી એને સમજાવશે કે "આજે તમે આ જૂન કરી છે, પરંતુ હવેથી આવી જૂન કરશો નહીં જાતમહેનત અને નીતિથી જે કંઈ તમે લારશો તેમાં હું સતોષ રાખીને સંસાર નગારીય કંપા પર ચીમકુ દષ્ટત તથા દાગ-રોટીથી ચલાવીય પરંતુ અતીતિનું ધન મારે ના જોઈએ" તે પુરુષ લાચારીથી કે ટેવથી જૂલ કરશે તો પણ એને પત્નીનો લખ રહેશે, હૃદયમાં ભૂખનો પચારાપ રહેશે પરંતુ સ્ત્રી જો સવાર પડે ને કલકલાટ મઠિ-આજે આ નથી ને તે નથી, ભાભીએ સાડી કાતી અને જઈને દાગીને કરાવશે. પડાશીને ત્યાં કમલ આ-નુ અને લાઇને ત્યાં રેડિયો આજે આપણે કાષ્ઠક તો વસાવેા નેતો પછી પુરુષ પશુ શું કરે ? સ્ત્રી જાણે છે કે ઓછી આવકમાંથી માંડ મદિને ખેચાવે હોય ત્યાં કાષ્ઠકવાર વહેવારિક અર્થ કે માત્રી જેમ આકરિનક અર્થ આવી પડતા હોય ॥ જરૂરિયાતોને જ પહોંચી વળતુ મુશ્કેલ બને ત્યાં મોજતો બની વસ્તુઓ તો ક્યાંથી જ વસાવી શકે ? જ્યાં બીજાનું દેખીને એ સરઆનમાં પ્રેમથી, કાંકધી અને પછી ધીરેધીરે ઉમ્ર બનીને કકળા કે કમજાથી પુરુષ પાસે ઓમણો કરે છે સવારના પહેરમાં, જમની વેળાએ, જહાર જતાં કે રાત્રે સૂતી વખતે વેળા-કવેળાનું બાન જીતીને એ તો ખસ લવ લાવ ને લાવ એ જ સુત રમી હોય છે "મા જુએ આવતો અને વડ જુએ લવતો" એ જૂની કહેવતને એ સચી પાડે છે વાનવાનમાં એ ચક્રિશરૂપ ધા જુ ઢી ને છે ને પુરુષને મહેજુટાંખા મારે છે તમારે ઘેર આપીને એ શું-ચેણું ? મારા કંપા બેત્ર લાગ્યા કે તમારે પનારે પડી ! કોયો પાપ્ય લાજવાની તો

પરોચિ નથી । પાસપત્રની તાલપ નહોતી તો પરવશ
જ થું કામ । કુવારા જ રહેતુ હતુ ને । વચેરે
વાગમાણો અધૂરો હોય તેમ ધરમાં વહીને સાથે,
બાળકો સાથે અને ઉવેરે આફર વર્ષની સાથે ઝડપીને
ધમતુ યાતાવરણ એવું પ્રવર્તિત અને કોયમય બનાવી
મૂક છે કે ગમે એવો પીરમળીર પ્રવર્તિતો પ્રવૃત્ત
દો । તોપણ તે સમસ્યા જોડે છે અને એને માટે
એ જ માર્ગ રહે છે એ જ મોન અને બીજો ધર
મીથી છવ છવને નારી છવવને એકિય, દુકાન
કે તોપરીમાં એકિસ અને શેઠિયાઓના નુમાળી
તેજ રતનાવને સાચીરીથી નાટકે 'કલ્પા ધૂતળો'ની
જેમ સદી લેવાની ફરજ પડે છે વધી આર્થિક
બીસ તો નાગચૂની જેમ વધારે ને વધારે બીસતી
જ હોય છે

આમ મનથી અને નિ સત્ત એ રાકથી થરી
રથી ભાગી ગયેનો પુરુષ એ ધડી પાકન અને શાંતિ
છવ છે થાડેલા અને હારેલા માણસને આગતની
જેમ મમતા અને વાસનાની બૂમ હોય છે એના
આજા મનને સકારાતી આકાશ હેંય છે આ જધા
સભરિને ન સમજતી સી વાર વાર પ્રવૃત્તને અ
માનિત અને હ ધૂત કરે છે એ ચલાવેને અજેના
હ છે પ્રવૃત્ત બહાર બાંધ એટલે સી તો પોતાનું
મનોદુખ કાઢ ને કાઠ પાસે રહી લે છે, જેથી તેના
ભાર હળવેા થઈ જાય છે, બ્યારે પ્રવૃત્તને તો એ
બધુ સજો જ છૂંદે । સીની એવાએ એના
સ્વમાન, માન અને મંબીય વધાર દો । છે એટલે
ભાગ્યે જ એ કે હની પાસે પોતાનું એ એવે છે

ચારે બાજુથી અણબાંધેનો પ્રવૃત્ત દેવામા અને
માનવિકે કુખના કુખે જાય છે એ કુખોને
બૂનવા એ કાંઈપણ વિચારમાં પોતાની મતને બાંધ
નાખવા છવ છે પછી અને એ વિચાર જુગાર, મોજ
મોખ કે પરસ્પરમન હોય, ત્યાં ભેતજ કલાકના
આનંદથી આત્મા દિવસના કુખને સહન કરવાની
માની હારિતી શક્તિને મેળવ્યાનો સતોર પામે છે
એ જાણે છે કે 'કુખીને જિષ અને માંદાને યેન'નું
સુખ જેમ ક્ષણિક છે, તેવુ જ આ પણ છે છતાં
ધર, સમાજ અને મનથી હઠધુત થતી પોતાની જાનથી
અણબાંધેલાને એટલી સહારે પણ પોણું વધ પડે છે

આ પરિસ્થિતિના સજ્જનામાં કાંઈ અવચાદ

સિવાય માર્ગ સી જ જગતમાર દોષ છે ધરમાં
રનેદ, સતોષ અને શાંતિ આત્માર શુદ્ધિ દોષ તો
સજ્જનવચાત પ્રવૃત્ત પથ બધો દોષ તો પણ એક
દિવસ તેને જરૂર એવું ધર અને શુદ્ધિની સંભરશે અને
તેઓની મમતા જરૂર કુપાયેથી એને પછા વાળશે
પરવુ એ રનેદ, ઉતારતા અને સહનરીતા આજે
સ્વનત્રતાને નામે બુનાના જાય છે. આ રૂતિ માન
આજાન, જદ કે આમઓએતી જ દોષ છે એમ
નથી, આજની સિદ્ધિ સી પણ એ જ રીતે વર્તે
છે દા, જરા જુગી રીત ખરી સી ગમે તેટલું
બને સિદ્ધિ થાય પરવુ આખરે તો એ સી જ છે
ને । પાશ્વ કે મત્તણી તથા આચારવિચારથી રંગા-
યેલી અજની સી પોતાની સુખનતા, સકારિતા
અને હવે આર્થિકતને પણ બૂની મઈ છે આ
કહેવાનો આશય એ નથી કે આએ સિદ્ધિ ન લેવુ
કે સમાજિક કાર્યોમાં કામ ન લેવો અથવા ધરની
ચાર હીચાનો વચે પતિ પુત્ર અને રાંધનિયામાં જ
જિંદગી પૂરી કરવી પ્રાચીન સમયમાં સિદ્ધિ
ઓએમાં ચાગી અને મેત્રેલિના નામ સારંગાએ
છીએ કૌર્મ અને સન્નિદાસિની વીતરનાએના
વાચેથી ઇન્દિયસ શાદી અ પે છે, બ્યારે આજે
પણ ઉત્તમ બીરતોથી આપણા ભારત દેસ વિષ
પિત છે જ

સી એ સજ્જનું સ્વરૂપ છે એનામાં કદેક
પ્રકારની શક્તિ રહેલી છે એને શાસન કરવાનો
અધિકાર આદિશાથી અજેનો જ છે છતાં કેટલી
સીએ પોતાના શક્તિ અને અધિકારને બૂને સમાન
કલ્પ તથા ભાવ સુખને માટે સ્વચ્છકાને મારું જાય
છે, એથી તે પોતાની કુટુંબની અને સમાજની
પરિસ્થિતિને વધારે ને વધારે વિષમ બનાવી રહે
છે । સી જ્યારે પોતાના શુદ્ધિધર્મ કે શક્તિના
સ્વરૂપને એજાખરી અને તે પ્રમ જે વર્તન રાખશે,
ત્યારે સસારમાં જ સ્વર્ગ સર્ગશી, સુખ, શાંતિ અને
આબાદી વધશે તેમ જ સમાજમીથી દાર, જુમાર
ને અનીતિ દૂર થશે ગાંડપણ, ચિત્તભ્રમ કે આપણાત
જેવા પ્રસંગે એ પ્રવૃત્તો ચારે પદેતા કવચિત્ સંભ
ભાગમાં અવતા તે દારમાં અવારનવાર જોવા મળે
છે તે પણ નિવારી લક્ષણે 'નારી દુ ન રાયણી એ
પ કિત આજની આધુનિક સી ક્યારે સાધક કરશે'

સ્વૈયંભૂત સાક્ષાત મૂર્તિ

રાધાકૃષ્ણન

આપણી સ્ત્રીઓ પુરાણ આદ્યો તરફ ઠંઠની ઘેચ છે. સમાજમાં સ્ત્રીનું સ્થાન શું છે તે જણાવવાની કોઈ પણ સંસ્કૃતિનું મૂલ્ય આડી શકાય. અહીં આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓને ઘણું આપવામાં આવ્યા છે. આપણા જ માણસો જ એવી જગતમાં જીવવામાં આવી છે. આપણી સ્ત્રીઓને જાહેર જીવનમાં ભાગ લેવાનો અધિકાર છે એવું જ નહિ, પરંતુ તેઓની એ દરજ્જા છે સ્ત્રીઓ ગમે તે પ્રવૃત્તિ કરે, પરંતુ તેમણે સમજવાની જરૂર છે કે તેમ કરતાં તેમના મહત્વના સીસકાળ શું છે. ઉપર કોઈ આવરણ કે અવરોધ ન આવે.

પ્રાચીન સમયથી જાતના માતાઓ જ દેશનું ધરતર કરતી આવી છે. આપણા અમૂલ્ય અધ્યાત્મિક વારસાને ટકાવી રાખવા માટે આપણે માતાઓના જ ઋણી છીએ. આપણે સદા સ્ત્રીઓને કહ્યું છે, સ્ત્રીઓ જ પુરુષોની મન અને હૃદય છે.

રામાયણમાં એક શ્લોક છે, જ સહુને ઘણું જ પરિચિત અને લોકપ્રિય છે તેમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, માતાના પ્રેમનું સ્થાન શું તેવું બીજું કોઈ જ નથી. નિશ્ચય વિશ્વામિત્ર તપને નિંદાના બારણ માંથી જાણવા પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ અચાનક તેમને વિચાર આવે છે કે, માતાના નામના ઉચ્ચાર સાંભળ્યે નહિ ત્યાં સુધી રામ જાગ્યે નહિ અને 'હીરણ્યકશિપુ'.

શબ્દ કોને પાડ્યો કે તરત જ રામે આંખો ઉઘાડી. તમામ સંસ્કૃતિ પૈકી આપણી સંસ્કૃતિમાં માતાનું વાતચત્તી પરમ આદ્યોત્કર્ષ છે. 'શકરાચાર્ય' કહે છે કે, દીકરીઓ ખરાબ હોઈ શકે નહિ. 'બીજા શાસ્ત્રમાં' કહ્યું છે તો, માતા સ્વયંભૂત સાક્ષાત મૂર્તિ છે. આપણા શાસ્ત્રો પણ એવું જ કહે છે. આપણી સ્ત્રીઓ બીજા કંઈ તે કામ કરે, પણ કામથી એમના મૂળ ગુણને હાનિ થતી જોઈએ નહિ.

એક દિવસ મેં એક પુરતોની જાહેરાત વાંચી - જોકે એ પુરતો મેં વાંચ્યું નથી અને જોયું પણ નથી, ફક્ત તેની જાહેરાત જ નજરે પડી છે. તે જાહેરાતમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, સ્ત્રીની વિદાય એટલે દેશની સલામતીનું નિવેદન અને જ્યારે દેશ અદરશ થાય છે ત્યારે સંસ્કૃતિમાંથી સ્ત્રી વિદાય લે છે. લેખકે શું કહે છે તે હું જાણતો નથી. હું માત્ર પુસ્તકની જાહેરાત જ જાણુ છું. હું કેવળ એટલું જ કહેવા માગુ છું કે, મહાખતરના યુદ્ધ પછી દ્રૌપદીના પુત્રોને તારી છાનાપાના આવીને અશ્વત્થામાએ હણી નાખ્યા ત્યારે દ્રૌપદી સમક્ષ અભીર કલકલીતો પ્રસંગ આવી ઊભો. તેના બાળકોને અશ્વત્થામાને હણ્યા તેથી અત્યંતે કષ્ટ છે, પોતે અશ્વત્થામાને હણ્યે, ત્યાર દ્રૌપદી કહે છે કે, અશ્વત્થામાને હણ્યે નહિ તેની માતાને હુ ખી કરશે નહિ. તે પોતાના પતિની પૂજા કરે છે તેને મારી પેઠ શા માટે પુત્રવધુ થવું હું ખતે જાણુ જો 'એ' અને તે મારા પુત્રના અત્યંત અપાર લેના થાય છે જ ખર જ, સૌ સ્વાધીન સાક્ષાત પ્રતપા છે.

*

આજે દેશ સમક્ષ સકુળી મોરો પ્રગ્ન પ્રજાના આત્મચાતુર્યનો છે. કૌતિક શરૂ થયો તો આપણે જાણુ સાચાં કરોડો નહિ, અમને શિવયાના કાપો આપણે કર્યા છે. એકમેક વર્ષમાં નથી થવા તે તેર વર્ષમાં કર્યા છે. એથી છતી મજા મજા ફૂલે છે. પરંતુ તેની સાથે પ્રજાનું નૈતિક ધન વધ્યું કે નહિ, એનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે છાતી બેસી જાય છે. આપણું નૈતિક ધન વધ્યું નથી, જે વધારવાનું કામ સૌનું છે.

સત્તારવાને છે તેઓ તેમ જ હવે પછી એ રથાનેઓ આવે તેઓ સૌ ધ્યાનમાં રાખે કે, સત્તાનો નહોતો ધરોડો કપરો છે. દારૂના કતારો પણ તે ધરોડો ખરાબ છે. એ ખ્યાલ રાખીને જોવામાં આવે તો કામ થાય સરેસુ થઈ શકે.

સત્તારવાને જાના ધણીના મનજ ફાટી જાય છે. ધણીને સત્તા પચતી નથી, કોમ્પેક્ષ સામે વિરોધ થવાનું કારણ પણ આ જ છે. —કલ્યાણજીભાઈ મહેતા

બાહુબલીની પ્રવૃત્તિ શિવામૂર્તિ જે ગામમાં છે તેનું નામ શાવણ બેળગોલ છે મહિસુર રાજાના સ્વરાયપદ્ધતિ તાલુકાનું એ ગામ છે. મહિસુરથી એ બાસક માઇલ પર આવેલું છે શાવણ એટલે શ્રમણ અર્થાત્ જૈન પતિ બેળ એટલે શુભ અને ગોલ એટલે સરોવર. આ કાનડી બાષાના શબ્દો છે. અને અર્થ 'શ્રમણનું ધવલ સરોવર' એનું જ ગોમટપૂર એવું એક બીજું પણ નામ છે અહીં ગામમાં અનેકુલર પર મળીને કુલ ત્રીસ મંદિરો છે તેમાં સોનાચાંદીની અને રત્નોની અનેક મૂર્તિઓ છે

અ રથાનની પાછળ ઈ. સ પૂર્વે ગ્રીષ્મ સીઠથી થાથી આવેલી શર પડા છે તે કાળમાં આચાર્ય બદ્રમાહુ પોતાના બાર હજાર શિષ્યો સાથે આ ઠેકાણે આગ્યા. ઉત્તરમાં બાર વર્ષનો ભયંકર દુષ્કાળ પડ્યો હતો. તે દુષ્કાળમાંથી પોતાના શિષ્યોને બચાવવા માટે તેમણે તેમની સાથે દક્ષિણ ભારતમાં રથાતર ક્યું બદ્રમાહુની સાથે તેમના શિષ્ય ચંદ્રગુપ્ત મોર્ઈ પણ હતા. અરણ્ય બેળગોલ આગ્યા પછી બદ્રમાહુને પોતાનો અંતકાળ નજીક આવેલો જણાવ્યો પછી તેમણે કુકન ચંદ્રગુપ્તને પોતાની પાસે રાખ્યો અને બાકીના શિષ્યોને ચોલ અને પાંચ રાજાઓના પ્રદેશમાં ગોઠવી દીધા. બદ્રમાહુએ ચંદ્રગિરિની એક યુક્તમાં સમાધાન લગાવી પોતાનો દેહ છોડ્યો

ચંદ્રગુપ્ત સમ્રાટ અસોકના પિતામહ થાય પોતાના શુટા ત્યાં જ રહેવાના નિર્ણય અનુસાર તે તે ઠેકણે જ રહ્યો શુટરણના ચિદ્રોની પૂજા અને વેરાગમુક્ત તપ કરીને તેણે પણ તે જ ઠેકાણે પોતાનો દેહ છોડ્યો

અરણ્ય બેળગોલ અર્થ બે હજાર વધથી જોડોની સંકુતિનું પ્રધાન ઠેક બન્યું છે. એ દિગ્ગજ જૈન મુનિની તથોભૂમિ છે જૈન આચાર્યએ અહીં રહીને વિવિધ વિષયોની ઉકૃષ્ટ ગ્રંથરચના કરી છે પાંચ,

જયમલ, મહાધવલ જેવા તરતપ્રધાન પ્રયો અહીં જ નિર્માણ થયા છે.

આ ગામની ઉત્તર ચંદ્રગિરિ અને વિધનિરિ નામના બે પર્વતો છે ચંદ્રગિરિ કરતાં વિધનિરિ ઊંચો છે. આ વિધનિરિ પર્વત પર જ બાહુબ-લીની સત્તાવન કૃતજિ શાંતીની વિશાળ મૂર્તિ છે. મૂર્તિ પાસે જના માટે ખડક કાપીને પગથિયાં બનાવવામાં આગ્યા છે.

આ બાહુબલીની મૂર્તિ નીચે એક શિલાલેખ છે તેમાં 'શામુકાને કરવિચલે' એવું એક જ વાક્ય છે આજમુખીમાં ઉપચન્દ્ર લલેલ બધા મરાઠી શિલા-લેખોમાં આ લેખ પ્રાચીન છે. તેથી 'સ' લોકો તેને વિશેષ મહત્ત્વ આપે છે. આ ઠેકાણેની આ બાહુ બલીની પ્રતિમા ફેણે લગાવી તે આ શિલાલેખ ઉપ-રથી ગાંધુખ પડે છે આ કથા અહીં જોઈએ.

જયભદેર એ જોડોના પડેલા નીવંકર. નાભિ રાજા ન તેમના બાપ અને મેડુદેવી એ તેમની મા ન બિરાજાએ તપશ્ચારી કીધી અને સાક્ષાત્ શ્રીવિષ્ણુ જયભદેર રૂપે અવતાર લઈને મેડુદેવીના પેટે જન્મ્યા નાભિરાજાએ રાજ્યાભિષેક કરીને પોતાનું રાજ્ય પુરને રસાધીન ક્યું જયભદેરે પણ ઉત્તમ પ્રકારે પ્રજાનું પાલન ક્યું તે મહાશૈલી બે મોટી યાંત્રી હતી.

તેને બે યુગ થયા. પહેલો ભરત અને બીજો બાહુબલી જયભદેર સ્વર્ગમાં ગયા પછી બન્ને ભાઈ-ઓને રાજ્ય લલેલી લીધું ભરત અર્ધાંગનો અધિ-પતિ થયો અને બાહુબલીને તપસિના પહેના પોદન-પુર્ણ રાજ્ય મળ્યું. બન્ને ભાઈઓ પોતપોતાના રાજ્યને કારભાર જેવા લાગ્યા. બન્નેનાં રાજ્ય સમૃદ્ધ થયાં.

કેટલાક સમય પછી ભરતના મનમાં એક મહત્ત્વસાક્ષિ નિર્માણ થઈ. તેને યુગ કે પોતે ચક્ર-વતી પદ મેળવવું. પણ ચક્રવર્તી પદ કે સહેજસાળમાં મળી જાય છે? તે માટે તો દિગ્વિજય કરવો પડે

બરતે એ માટે ધીમે ધીમે તૈયારી કરવા માંથી તેણે પોતાની ચતુરંગી સેના ખૂબ વધારી અને જળવાન બનાવી. પછી એક સાડું મુહૂર્ત બેઠી રહ્યા પછી ફરીને તે દિગ્વિજય માટે બહાર પડ્યો. તેની ભારે સેના બેઠીને બધા રાજાઓ ઘણાં ન કરતાં જ તેને ઘરેલું થયા.

ઉંચે બાકી રહ્યું બાહુબલીનું રાજ્ય. સમ્રાટ-પદ મેળવવા માટે બાહુબલીને પણ પોતાનો માર્ગિક બનાવવો આવશ્યક હતું. બરતે તેના રાજ્ય પર પણ આક્રમણ કર્યું. તે પારનો હતો કે, બાહુબલી પણ પોતાને ઘરેલું થઈને કહેશે કે, 'તું સમ્રાટ અને હું માર્ગિક.'

પણ તે તો સંધિા મુદ્દ માટે જ બેઠો રહ્યો. શા માટે તે પોતાનું સ્વામિભાન છેડે ? તેના બાહુમાં બળ હતું અને સેના પણ મજબૂત હતી. બરતની સેના સામે તેણે પોતાની સેના ખરી કીધી. યશોરો બહુમણાટ શરૂ થયો. વીરજનના આક્રમણ કવચ બેઠીને ઉપર જવા લાગી.

પરંતુ એ બન્ને સેનાના સેનાપતિઓ ઠાઠા હતા, ત્રિવેદી હતા. તેમણે વિચાર કર્યો કે, આ મુદ્દ બન્નેને મોંઘું પડશે. બન્ને બાહુના વીરપુત્રોના નાલક મૃત્યુ પામશે. બરત અને બાહુબલી કંઈ એકમેકના વેદી નથી, તો ફાગટમાં સીનિકાને શા માટે કપાવી નાખવા ? તે બન્નેએ પછી એકબીજા વચ્ચે બન્ને બાઈઓને પાસે બોલાવ્યા. અને તેમને કહ્યું કે, આ મુદ્દ તમે બન્ને પાત્રિનજત કરો. જોનો જય થશે તે ચક્રવર્તી થશે. બીજે તેનો માર્ગિક બનશે. માત્ર આ મુદ્દમાં ઘરત એટલી જ કે, કોઈએ કોઈના પર પ્રભુવાદક પ્રકાર કરીને નહીં. બન્ને પ્રભુવાદક થશે ન બેઠીએ. મારે અમે આ વચ્ચે માર્ગ દેવા કાઢી છે.'

સેનાપતિઓનો આ નિર્ણય બન્નેબાઈઓએ માન્ય રાખ્યો. પછી તેઓ બન્ને સામસામા બેઠા રહ્યા. તેમણે એકંદર પાંચ પ્રકારનાં મુદ્દો કર્યા : દિગ્વિજય, જયવિજય, મદ્યવિજય, મદ્યવિજય અને મુદ્દિગ્વિજય. આ પ્રત્યેક મુદ્દમાં બાહુબલી જ વિજયી થયો. પ્રત્યેક

વખતે પરાજય સ્વીકારતી વખતે બરતને વળું કે, બાહુ-બલી પોતાના માર્ગનો કટિ છે. તે પોતાને ચક્રવર્તી પદ મેળવવા દેવાનો નથી. એને ઉમેશ નાખવો બેઠીએ, એને મારવો જ બેઠીએ અને તેણે નક્કી કરેલી ઘર-તનો ભંજ કરીને બાહુબલીના મરણ પર ચક્રપ્રહાર કર્યો. છતાં બાહુબલી મર્યા નહીં, તેનો વાળ પણ તકો થયો નહીં. આખરે જયમદસ્ત પ્રહાર બેઠીને પણ તે પરતની જગ્યા અવિચળ રહ્યો.

બરતનો બધી રીતે પરાજય થયો. જે ચક્ર-વર્તી પદની તેણે આજ્ઞા રાખી હતી તે તેને ન મળતાં બાહુબલીને જ મળ્યું. બાહુબલી સમ્રાટ થયો. બધા રાજાઓ તેને ચાલે નમ્યા. તેમણે બીજા-માણેકના નજ-રાણા આપીને તેની તિબેટી તર કીધી નાખી. તમામ ભોગવિવાસ તેના ચરણ ચૂપવા લાગ્યા. ઈચ્છા અને ક્રિષ્ણ વચ્ચે કાવતું પણ અંતર રહ્યું નહીં !

પણ બાહુબલી તો મૂળથી જ વીરરાજ હતો. બધા રાજાઓ તેને યાત્રાસ જ વધારે પ્રિય હતો. મૈત્રેયા સામ્રાજ્યથી તે ઉપદ્રવ ન બનતાં અંતરમાં જ મળ્યો. તેને થયું કે પોતે બરતનો પરાજય કર્યો એમાં શું મોટું પરાક્રમ કર્યું ? કામકોષાદિ અંતઃ ક્રમોનો તો હજી મારા હૃદયમાં મુકામ નાખીને બેઠેલા જ છે. તે નિર્ભયપણે મારા પર પોતાનો પ્રભાવ જમાવે છે. ખરી રીતે તો તેમનું મદન કરવું બેઠીએ. બન્ને સામ્રાજ્ય તો અંતઃકરણ મેળવતું બેઠીએ, તેના વિનય જનમ સાચક નથી. ભોગવિવાસની વચ્ચે રહીને આ કામ થવું શક્ય નથી. ત્રણ દીપ્તિ બરાબર અન્ન અપણે કાંઈ કામકોષાદિ હરવાના નથી. આ બધું હોતું દેવું બેઠીએ. દેહ ધર્મી નાખતો બેઠીએ, તપાવતો બેઠીએ.

આવો નિધાર થતો જ તે સિંહાસન પરથી ઊતર્યો. તેણે સામ્રાજ્યને ત્યાગ કર્યો. બધાનાં મનની વિરુદ્ધ થઈને તે એક દિવસ રાજ્યમાંથી બહાર પડીને વનરાશી થયો.

અવશ્ય તેણે પોતાનું અગ્નિ દાગ્યું. પછી જનને પણ ત્યાગ કર્યો, તેનો પદાંગી દેહ કાઢના એવો કૃષ્ણ થયો. સતત ખાન, સતત વિંતનમાં

તેણે પોતાને પૂર્ણનિષ્ઠા રાખે. તેને ત્રણે લોકમાંનું કોઈ પણ અર્થ જોઈતું નહોતું. જોઈતું હતું માત્ર કેવળજ્ઞાન, જ્ઞાન-મુખ્યતા ફેરા મુખવનાડું અને સંસાર બંધ તોડનાઈ. પણ તે જ તેને મળતું નહોતું.

પછી તેણે એનાથી પણ ઉગ્ર તપ આરંભ્યું. તે વળાસન માંડીને બેઠો. ન હાલે, ન યેલે કે ન ઊઠે. અનેક શોષસિદ્ધિઓ તેની સાથે હાથ જોડીને ઊભી રહી. પણ તેણે તેને માખી ચીંતે જણી. જ્ઞાન-લખનાં હિંદુ અને સાદાઓનાં પશુઓ, તેમ જ નાનામોટા પક્ષીઓ તેની આજુબાજુ બેસી રાત્રિનો અનુભવ લેવા લાગ્યા.

બાહુબલીને તો આ વાતનો પતોય નહોતો. તેનું અખંડ ધ્યાન ચાલી રહ્યું હતું. તેની બન્ને બાજુએ રાફડા વધી ગયા. તેમાં સર્પો રહેવા લાગ્યા. તેમાં કોટલીક વેલંઓ ઊભી નીકળી અને બાહુબલીના ભુજાંડાને વીંટળાઈ વળી. તેના લાગ વધીને ભૂમિ પર પથરાયા; તેનાથી તેનું મુખમંડળ પણ કાઢઈ ગયું. આમ થવા માટે કોટરો દીર્ઘકાળ વીરો હશે ?

તે છતાંય તેને કેવળ જ્ઞાન મળ્યું નહીં. તેના બંધ ભરતને અરોધમાં આ વાતની ખબર પડી. પોતાનો કોઈ સાધારણ ફેરી દાને કેવળજ્ઞાન માટે અપરંપાર કાંટ બેગરે છે, એની તેને જાણ થઈ. ભરતને જોકે બાહુબલીના ધર્મિક ધર્મ ૧ મુ હતું. તેપણ તેણે એ વાતનો ખટકો પોતાના મનમાં રાખે નહીં. બાહુબલીની કીકતા સમયસર જ તેને સમજઈ. પછી તો તે પણ માનવા લાગ્યો કે, પોતાનો બાઈ જાતથી કૃતાર્થ થાવ તો તેનથી આખા કુળનું મુખ ઉજ્જવળ બને.

આ હેતુ મનમાં ધારણ કરીને તે એક દિવસ પોતાના પિતા કને ગયો. ગુપ્તદેવ હજી પણ જીવતા હતા અને પરમહંસ ગુપ્તિય વનમાં રહેતા હતા. બાતે તેની પાસે જઈને બાહુબલી વિશે પ્રશ્ન પૂછ્યો, ત્યારે ગુપ્તદેવે કહ્યું :

‘બાહુબલી સામ્રાજ્યનો ત્યાગ કરીને વનમાં ગયો એ ખરું; પરંતુ પોતે ભરતની ભુમિ પર ઊભેલો છે એ બારના હજી તેના મનમાંથી ગઈ નથી. તેનો

વૈરાગ્ય પ્રખર છે. સાધના થઈ તૃપ્ત અને અખંડ છે. પણ આ બાવના નષ્ટ થવા રિના તેને કેવળજ્ઞાન મળે એમ નથી. તેની સિદ્ધિમાં જ કંઈ અંતરાય ઊભો તો તે માત્ર આટલો જ છે !’

ભરતે આ વાત ધ્યાનમાં લીધી. તે પોતાના રાજ્યમાં આવ્યો. બ્રાહ્મ અને સુંદરી નામે તેની બે બહેનો હતી. એ બન્ને બ્રહ્મવાદીની હતી. તેમને આ વાત ભરતે કહી. તેમની સાથે તે બાહુબલી પાસે ગયો અને સાર્થક પ્રણામ કરીને તેણે પોતે આવ્યાનું કહ્યું. બાહુબલીએ આંખો ઊઘાડતાં જ ભરતે તેને નમ્ર પથે કહ્યું :

‘બંધુ, તારા હૃદયમાં હજી પણ માડું અને તાડું એ બાવના ઘર કરીને રહેલી છે. આ મોહરૂપી હાથી પર તું બેઠો છે ત્યાંથી નીચે ઊતર, એટલે જોને માટે તું આટલાં બધાં કષ્ટ ઉઘરી રહ્યો છે, તે જ્ઞાન તને મળવા આવશે.’

બાહુબલીને આ વાત સાચી લાગી તેને પોતાના અંતરની યોજના કબજે મળી ગઈ. પોતાના અંતરમાં તાડું અને તાડુંની દ્વૈતબાવના તમિરે બેઠેલી છે એનું તેને જ્ઞાન થયું. તેણે તેનો ઉક કર્યો. તેની સાથે જ ત્યાં જાનને પ્રકાશ થયો. બાહુબલી મુક્ત થયો. શોક મેલથીને તેણે પોતાનું જીવન ધન્ય બનાવ્યું.

બાહુબલી શોક પામ્યા પછી ભરતે તેની એક વિશાળ સુસૃષ્ટિ બનાવીને તેની પોદનાપુરમાં રવાના પના કરી. કાર્તતરે એ પ્રતિજ્ઞાની આસપાસ કરવા અને સર્પોની વસ્ત્રી વધી ગઈ અને ફરતું મોડું જન્મ થઈ ગયું. વેલીઓનાં જાતો અને આધ્યાત્મિક બીરો લોકો માટે ત્યાં જઈને બાહુબલીની મૂર્તિનું દર્શન કરવું કુર્વળ થઈ પડ્યું. તે જન્મ હતો તેમ જ સુંદર હતો. એને માટેની દંતકથાઓ નિમિત્ત થઈ અને બધે પ્રસરી ગઈ. ચોકાઓ વાછળ ચોકા નો વીરી ગયા. માનવજાતિની કેટલીય પેઢીઓ ઊભી અને આવશી. બાહુબલીનું આધ્યાત્મિક પેઢીદરપેઢી જનતા સર્જાતી રહી. પણ ભરતે રજાપેથી તેની તે મૂર્તિનું દર્શનમાત્ર ત્યાર પછી કોઈ નેમ થયું નહીં !

આવી રિવતિમાં દસમે ત્રીકો જિગ્ગેલ તે કાળમાં દક્ષિણમાં-મહિમુર રાજ્ય પર જંગાવંથી રાજધરાણું રાજ્ય કરતું હતું. આ રાજ્યનો જૈનધર્મના પુરસ્કર્તા હતા, તે વખતના રાજાઓ ચામુંડાના નામનો એક સેનાપતિ હતા. તેની માતાને બાહુજલીની તે સુવર્ણ-પ્રતિમાના દર્શનની રહ લાગી. તે મૂર્તિ જે કોઈ જંગલમાં હોય ત્યાંથી તેને યોધો કહી, તેની ફરિયાદો સાંભળી રીતે પ્રતિષ્ઠા કરવી અને એ કાર્ય પોતાના પુત્રે હાથમાં લઈ પાર પાડવું એવી તેની આકાંક્ષા હતી. એટલા ખાતર તેણે ભોજનનો ત્યાગ કરી, દૂધ પીવાનું પણ ઈશી દીધું. તે સુધાવા લાગી.

ચામુંડાણ ૫૨૫ માનુષકન હતો. માતાની ઈચ્છા તે જાણી ગયો હતો. પણ રાજકારણના કામ-કાજમાં તેને વખત જ મળ્યો નહોતો. પણ જ્યારે મા ઉપાસણ આરંભીને અંતિમ માર્ગ પર આવી ત્યારે તેણે રાજાના બધા કામે બાળ્યો નાખ્યા અને પોતાની માની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાનું નક્કી કર્યું. તેને સાથે લઈને તે પોદ્દાનપુરની દિશામાં નીકળ્યો. પણ તે આજના કામજી બેળગોઈની પેલી ગમ જઈ શક્યો નહીં.

પછી તેણે વિચાર કર્યો કે, જુની મૂર્તિ શોધવી અને તે મળે એ લાલ અશક્ય છે. તેથી પોતે એક નવીન મૂર્તિની જ રચાવના કરવી જોઈએ. તેણે આ બાબતમાં પોતાના બુદ્ધને પૂછી જોયું અને તેણે પણ આ વાતમાં સંમતિ આપી. પછી ચામુંડાણ ત્યાંના ચંદ્રગિરિ પર્વત પર ચડ્યો. તેની સામે જ બીજે વિંધગિરિ નામનો પર્વત હતો. તેણે ચંદ્રગિરિ પરથી એક સેનાનું બંધુ વિંધગિરિ પર માર્યું. તે જે દિશા પર અધઃપાતું, તે જ દિશામાં તેને બાહુજલીનો સાક્ષાત્કાર થયો.

તેણે તુરંત એક ખૂબ નામકિત સિદ્ધકારને તેણે તો તે લઈને ચામુંડાણ તે દિશા તરફ ગયો. તે પ્રવંડ દિશામાં પોતાને બાહુજલીનું વસ્તક ક્યાં દેખાયું, બુદ્ધ ક્યાં દેખાઈ, જાંઘ અને પગ ક્યાં દેખાયા અને એ બધું કેવા સ્વરૂપમાં અને કેવા પ્રા-ભમાં દેખાયા, તે તેણે સિદ્ધકારને વિશદ રીતે સમજાવીને ક્યું. સિદ્ધકારે તે બધું લક્ષમાં લઈને પોતાના

સહકારીઓ સાથે કામનો પ્રારંભ કર્યો. થોડા સમયે તે પ્રવંડ દિશાનું તેવડી જ પ્રવંડ મૂર્તિમાં રૂપાંતર થયું.

તે મૂર્તિ પાસાણના જ કમળ પર બિભેલી હતી. તેના સર્વ અવયવો સુંદર, પ્રમાણપદ અને સામુદ્રિક શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ નિર્દોષ હતા. નેત્ર અરધા ઉઘાડા, છાતીનો ભાગ વિશાળ, બાવપ્રદેશ જિંચો, બન્ને કાન દીર્ઘ આકારના, અજનબાહુ, મુખ પર મંદ સ્મિત, અને બુદ્ધદેહ પર લગના વીટાળા, આસમાની વ્યાખના છતની નીચે તે કાળી પ્રવંડ મૂર્તિ બમ્બાનું બાન કરાવવા લાગી.

ચામુંડાણ અને તેની માતાએ તે મૂર્તિનું દર્શન કર્યું. ઉચ્ચને પારમ સમાધાન થયું. માતા બકિતભાવથી ગદ્ગદ લઈ ગઈ. ચામુંડાણને પુરુષાર્થની ઈતિહાસ લેવા જેવું લાગ્યું. તેણે મોટો સમારંભ થોડાને બાહુજલીની પ્રતિષ્ઠા કરવાનું નક્કી કર્યું. મૂર્તિને પંચામુરનો અંગરેજ કરાવેલ સંકલ કર્યો દર્શી, દ્વાર ઈત્યાદિ પંચામુરના હજારો ઘડા એકઠા કર્યા. મૂર્તિના ચરતક પર અભિષેક કરવા માટે હાથ ઠેલો પહોંચે ? કારણ તેની જિંચાઈ જ મૂળમાં ચાળીસ હાથની હતી. તેથી ચામુંડાણે ફરોતા ઘડા આપ્યો અને ઘડાઓ લઈને લોકોને ઉતર ચડાવ્યા. લોકોએ તે ઘડા એક પછી એક મૂર્તિના ચરતક પર ઠાવ્યા. પણ તે પંચામુરની ૫ રાઓ જેમ તેમ તેની કમર સુધી આવીને સુગાંઠ ગઈ ચામુંડાણને પારમ આશ્ચર્ય લાગ્યું. આટલા હજારો ઘડાના પંચામુરે તો મૂર્તિ જ થું પણ આખા કુંભરે સ્નાન કરી લેવું જોઈતું હતું. ચારે બજુલો પાંચ વરેલા જોઈતા હતા પરંતુ આ તો કંઈ અદ્ભુત જ પ્રકાર !

એકાદમ અંતે એવડ વળી અનેક, જરૂર જરૂર કરવડીએ પડેલી એક ડોણી ત્યાં ઝગડ લઈ. તે કૃષ્ણાંકિની દેવી જ ડોણીનું રૂપ લઈને ત્યાં આવી હતી. તેણે ચામુંડાણ પાસે બાહુજલીને અન્નિયે કરવાની યજ્ઞવાનથી માગી. ચામુંડાણ ધરવો : જ્યાં હજારો ઘડા નકામા નીકળ્યા ત્યાં આ ડોણીનું લોહી પર પંચામુર થું કરશે એમ ને લાગ્યું. છતાં તેનું દિલ ન દુખાય એટલા ખાતર તેણે તેને પરવાનગી આપી.

કે તેણે પોતાને પૂર્ણવિદ્ય રાખેલા તેને ત્રણે લોકમાંનું કોઈ પણ અર્થજ્ઞ જોઈતું નહોતું. જોઈતું હતું માત્ર કેવલજ્ઞાન, જ્ઞાન-મૃત્યુના ફેરા ચુપવનાડું અને સસાર બધે તોડનાડું. પણ તે જ તેને મળતું નહોતું.

પછી તેણે એનાથી પણ ઉગ્ર તથા આરબ્યુ-ને વજાસન માંડીને બેઠો. ન હાલે, ન ડાલે કે ન જીઠે અનેક યોગસિદ્ધિઓ તેની સામે લાગી ચેડીને ઊભી. હી પણ તેણે તેને માખી ચીસે ગળી જાગ લખાનાં દિક્રા અને સાદાભોળાં કશુઓ, તેમ જ નાનામોટાં પક્ષીઓ તેની આજુબાજુ બેસીને રાતિનો અનુભવ લેવા લાગ્યા.

બાહુબલીને તો આ જાતનો પરોય નહોતો. તેનું અખંડ ધ્યાન લાથી રહ્યું હતું. તેની બન્ને બાજુએ સદૃશ વધી ગયા તેમાં સર્પાં રહેવા લાગ્યા. તેમાં કેટલીક વેળાં એ ઊભી નીકળી અને બાહુબલીના બુજા અને વીંટળાઈ વળી, તેના વામ વધીને ભૂમિ પર પથરાયા, તેનાથી તેનું મુખમંડળ પણ કંઈક ગુપ્ત આપ લવા માટે કેટલેક દીર્ઘકાળ લીધો હતો.

તે છતાંય તેને કેવલ જ્ઞાન મળ્યું નહીં. તેના બંધે ભરને અર્થોધામાં આ વાતની ખબર પડી. પોતાનો ઠાઠ સાપ્તાહ્ય ફેકી દઈને કેવલજ્ઞાન માટે અપરપાર કંટ બેસી છે, એની તેને જણ થઈ ભરતને જોકે બાહુબલીના માર્ગિક વધુ પડ્યું હતું. તોપણ તેણે એ વાતનો ખટકો પોતાના મનમાં સંપૂર્ણ નહીં. બાહુબલીની શીકતા સમજાવ જ તેને સમજાઈ. પછી તે તે પણ માનવા લાગ્યો કે, પોતાનો બાઈ જાનથી ફેલાઈ લાય તો તેનથી આખા કુળનું મુખ ઉજ્જવળ બને.

આ હેતુ મનમાં ધારણ કરીને તે એક દિવસ પોતાના પિતા કને ગયો. વૃષભદેવ હજી પણ જીવતા હતા અને પરમહંસ વૃત્તિથી વનમાં રહેતા હતા. ભરતે તેની પાસે જઈને બાહુબલી વિષે પ્રશ્ન પૂછ્યો, ત્યારે વૃષભદેવે કહ્યું.

‘બાહુબલી સામ્રાજ્યનો ત્યાગ કરીને વનમાં ગયો એ ખરું, પરંતુ જે તે ભરતની ભૂમિ પર ઊભેલો છે એ ભાવના હજી તેના મનમાંથી ગઈ ગઈ તેનો.

વૈરાગ્ય પ્રખર છે. સાધના પણ તીવ્ર અને અખંડ છે પણ આ ભાવના નષ્ટ થવા રિના તેને કેવલજ્ઞાન મળે એમ નથી. તેની સિદ્ધિમાં જો કંઈ અંતરાય હોય તો તે માત્ર આટલો જ છે.’

ભરતે આ વાત ધ્યાનમાં લીધી. તે પોતાના રાજ્યમાં આવ્યો બ્રાહ્મ અને સુંદરી નામે તેની બે બહેનો હતી એ બન્ને બ્રહ્મચારીની હતી. તેમને આ વાત ભરતે કહી તેમની સાથે તે બાહુબલી પાસે ગયો અને સાદાન પ્રણામ કરીને તેણે પોતા આનાનું કહ્યું બાહુબલીએ આંખો ઉઘાડતા જ ભરતે તેને નમ્ર પછે કહ્યું :

‘બંધુ, તારા હૃદયમાં હતું પણ મારું’ અને તારું એ ભાવના ધર કરીને રહેલી છે. આ મોહરૂપી હાથી પર તું બેઠો છે ત્યાંથી નીચે ઊતર, એટલે જોને માટે તું આજ્ઞા બધાં કંટ ઉઘાડી રહ્યો છે, તે જ્ઞાન તને મળવા આવશે.’

બાહુબલીને આ વાત સાંભળી તેને પોતાના અંતરની બે જગ્યા સહ્ય મળી ગઈ. પોતાના અંતરમાં મારું અને તારુંની દ્વેતભાવના તનિષે બેઠેલી છે એનું તેને જ્ઞાન થયું તેણે તેનો છેડ કર્યો. તેની સાથે જ નાં જ્ઞાનનો પ્રમાણ થયો. બાહુબલી મુક્ત થયા મોક્ષ ચેતવીને તેણે પોતાનું જીવન ધન્ય બનાવ્યું.

બાહુબલી મોક્ષ પામ્યા પછી ભરતે તેની એક વિશાળ સ્તંભભૂતિ બનાવીને તેની પોદનાપુરમાં રવાના કરી કાર્તીકરે એ પ્રતિમાની અભિષેક કરાવ્યો અને સર્વોર્ધી વસ્ત્રી વધી ગઈ અને ફરતું મોડું જન્મ થઈ ગયું. વેળાંઓના જાગા અને ઝાડપાનને લીધે લોકો માટે ત્યાં જઈને બાહુબલીની મૂર્તિનું દર્શન કરવું દુર્લભ થઈ પડ્યું. તે જન્મ હતી તેમ જ સુંદર હતી, એને માટેની દંતકથાઓ નિર્મલિ થઈ અને બધે પ્રસરી ગઈ ચોકાઓ પાછળ ચોકાઓ વીની ગયા. માતવજ દિની કેટલીય પેઢીઓ ઊભી અને આવધી. બાહુબલીનું આખ્યાન પેઢીપેઢી જનતા સોજતી રહી પણ ભરતે રવારેલી તેની તે મૂર્તિનું દર્શનમાત્ર ત્યાર પછી કોઈ નેમ થયું નહીં.

આવી રિવાજો દસમે ત્રીકો જિવેલા તે કાળમાં દક્ષિણમાં-મહિસુર રાજ્ય પર જંગલમાં રાજવસાઈ રાજ્ય કરતું હતું. આ રાજ્યમાં જૈનધર્મના પ્રસારમાં હતા. તે વખતના રાજાઓ ચામુંડાર નામનો એક સેનાપતિ હતા. તેની માતાને બાહુજથી તે સુવર્ણ-પ્રતિમાના દર્શનની રક લાગી. તે મૂર્તિ જે કોઈ જંગલમાં હોય ત્યાંથી તેને યોધો કહી, તેની દૃષ્ટિથી સાથે ચીતે પ્રતિષ્ઠા કરવી અને એ કાળ પોતાના પુત્રે હાથમાં લઈ પાર પાડવું એવી તેની આજ્ઞા હતી. એટલા ખાતર તેણે ભોજનનો તાજ કર્યા, દૂધ પીવાનું પણ ઠીક ઠીકું. તે સુધાવા લાગી.

ચામુંડારા પશ્ચિમ માનુષકન હતો. માતાની ઈચ્છા તે જાણી ગયો હતો. પણ રાજકારણના કામ-કાજમાં તેને વખત જ મળ્યો નહોતો. પણ જ્યારે મા ઉપાસણ આરંભીને અંતિમ માર્ગ પર આવી ત્યારે તેણે રાજ્યનો બધો કામો બાળુએ નાખ્યા અને પોતાની માની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાનું નક્કી કર્યું. તેને સાથે લઈને તે પોદ્દાનપુરની દિશામાં નીકળ્યો. પણ તે આજના મધ્ય ભેજગાવની પેલી ગમ જઈ શક્યો નહીં.

પછી તેણે વિચાર કર્યો કે, જૂની મૂર્તિ શોધવી અને તે મળે એ વાત અશક્ય છે તેથી પોતે એક નવીન મૂર્તિની જ રચના કરવી જોઈએ. તેણે આ બાબતમાં પોતાના બુદ્ધિ પૂરી ભેખું અને તેણે પણ આ વાતમાં સંમતિ આપી. પછી ચામુંડારા ત્યાંના ચંદ્રગિરિ પર્વત પર ચડ્યો. તેની સાથે જ બીજે વિંધગિરિ નામનો પર્વત હતો. તેણે ચંદ્રગિરિ પરથી એક સેનાનું બધું વિંધગિરિ પર માર્યું. તે જે દિશા પર અધ્યાત્મ, તે જ દિશામાં તેને બાહુજથીનો સાક્ષાત્કાર થયો.

તેણે ત્યાં એક ખૂબ નામાંકિત સિદ્ધપત્રને તેજાવ્યો. તેને લઈને ચામુંડારા તે દિશા તરફ ગયો. તે પ્રવંડ દિશામાં પોતાને બાહુજથીની મસ્તક ક્યા દેખાયું, બુદ્ધ ક્યા દેખાઈ, જ્યંઘ અને યજ્ઞ ક્યા દેખાઈ અને જો બધું કેવા સ્વરૂપમાં અને કેવા પ્રાણમાં દેખાઈ, તે તેણે સિદ્ધપત્રને વિષદ ધીને સમજાવીને ક્યું. સિદ્ધપત્રે તે બધું લક્ષમાં લઈને પોતાના

સહકારીઓ સાથે કામનો આરંભ કર્યો. થોડા સમયે તે પ્રવંડ દિશાનું તેવડી જ પ્રવંડ મૂર્તિમાં રૂપાંતર થયું.

તે મૂર્તિ પાયાણના જ કમળ પર જિભેથી હતી. તેના સર્વ અવયવો સુંદર, પ્રમાણુષદ અને સામુદ્રિક શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ નિર્દોષ હતા. નેત્રા અરધા ઊંડા, છાતીનો ભાગ વિશાળ, બાહુપ્રદેશ જિંદો, બન્ને કાન દીર્ઘ આકારના, અજનબાહુ, મુખ પર મંદ સ્મિત, અને ભુજદંડો પર લનાના વીંટળા, આસપાસી આજના છત્રની નીચે ને કાળી પ્રવંડ મૂર્તિ બળવાનું બાન કરાવવા લાગી.

ચામુંડારા અને તેની માતાએ તે મૂર્તિનું દર્શન કર્યું. ઉત્તમને પશ્ચિમ સમાધાન થયું. માતા બકિતભાવથી જનક લઈ લઈ. ચામુંડારાને પુરુષાર્થની ઈતિશી થવા જેવું લાગ્યું. તેણે મોટો સમારંભ થોડાને બાહુજથીની પ્રતિષ્ઠા કરવાનું નક્કી કર્યું. મૂર્તિને પંચામૃતનો અર્ચન કરવાનો સંસ્કાર કર્યો. દહી, દૂધ ઈલાઈદ પંચામૃતના હજારો થડા એકઠા કર્યા. મૂર્તિના મસ્તક પર અર્ચન કરવા માટે હાથ કોનો પડોયો? કારણ તેની જિંવાઈ જ મૂળમાં ચાગીસ હાથની હતી. તેથી ચામુંડારે ફરતો પલ્લ બાંધ્યો અને ઘડાએ લઈને થોડાં ઉતર ચડાવ્યા. થોડાંએ તે ઘડા એક પછી એક મૂર્તિના મસ્તક પર દાહવ્યા. પણ તે પંચામૃતનો ધરાઓ જેમ તેમ તેની કમર સુધી આવીને સુગંધ ગઈ ચામુંડારાને પશ્ચિમ આશ્ચર્ય લાગ્યું. આટલા હજારો ઘડાના પંચામૃતે તો મૂર્તિ જ શું પણ આખા કુંજરે સ્નાન કરી લેવું જોઈતું હતું. ચારે બાજુથી પાંચ વરેલા જોઈતા હતા. પરંતુ આ તો કંઈ અદ્ભુત જ પ્રકાર !

એવામાં પાંચે પેરડા જઈ ગયે, જઈને જઈ કરચીઓ પડેલી એક ડોચી ત્યાં ડગર લઈ. તે કૃષ્ણાંકિની દેવી જ ડોચીનું રૂપ લઈને ત્યાં આવી હતી. તેણે ચામુંડારા પાસે બાહુજથીને અર્ચન કરવાની પચાવની માગી. ચામુંડારા ધરવો: જ્યાં હજારો ઘડા નક્કા નોડા ત્યાં આ ડોચીનું ચોટી પર પંચામૃત થું કસે એમ ન્ને લાગ્યું. છતાં તેનું વિ ન દુખાય એટલા ખાતર તેણે તેને ધરવાનગી આપી.

ડોહીએ પછાક પર ચડવા માંડ્યું. પ્રજાને
પત્રલે તે એક એક પાવરી સર કરવા લાગી જોનાર
લોકોને વધુ કે આ ડોહી હાથમાં જ નીચે જમકી પડશે
અને પ્રાણ ગુમાવશે. પણ તેવું કશું થયું નહીં. તે
હેવટ સુત્રી હિપર ચક્રી જાણીથીના મરતકને હાથ
પરોચિતા જ તેણે પોતાની લેટી તેના પર ઊંચી કરી
પ ચામુનની પાસાએ શરૂ થઈ જળાપર આવી, છાતી
પર આવી, કમર પર આવી અને મજલોને સ્નાન
કરાવીને નીચે લટકાવવા લાગી. બાહુબલીની તે જ્યોત્સના
મૂર્તિ આપામરતક પંચામુનથી નહાઈ ગઈ તો પણ
પાસાએ લટકેલી જ રહી નાંચેની જાળીએ ફરતું એક
તળાવ થઈ ગયું. જ્યાં થયેલ હજારો લોકોએ મોંમાં

આજનાં નાખ્યાં આશ્ચર્ય ! આશ્ચર્ય ! ભાનખાતના
ઉદ્દારો જનસમુદાયમાંથી નીકળવા લાગ્યા

આજ સુધીનાં કોઈએ નિર્માણ નહીં કરેલી
એવી જ્યોત્સનાશિલામૂર્તિ કશોના ચામુડાપને ગર્વ થયો
હશે આ અદ્ભુત પ્રકારથી તે ઘરાપ ગયો તેને થયું
કે, હંમેશા કોને હાથે મું કરાવરો તેનો નિયમ નહોતો.
કર્તવ્યનો અહંકાર પોને ન રાખવો એ જ સાચી વાત
છે. પ્રેરણા તેની, યત્નિ તેની, અને પોતે તો કેવળ
નિમિત્તમાત્ર ચામુડાપે પછી બાહુબલીના તોરણદ્વાર
પર તે ડોહીની મૂર્તિ કોતરાવીને આ ઘટનાની સ્મૃતિ
કાચમ કરી લીધી

‘હું’ સંત ચર્ચણ’

૫. સ. ૧૯૫૨ની વાત છે વડોદરાના કાષ્ઠાર રૂબિલામાં એ વિત્રો વાતો
કરી રહ્યા છે મહાવિ મોલે પોતાના વિનાયક ભાવે ને કહે છે, ‘મહા-
રાષ્ટ્રમાં સાધુસતો ઘણા થઈ ગયા પશુ કોઈકથામાં બાહ્યો પૈકી કોઈ સત થયા
હોય એમ લાગતું નથી’

‘એમ ? એવું તે હોય ?’ વિનાયક બોલ્યો, ‘આપણે મહારાષ્ટ્રના બધા
સંતોની યાદી બનાવીએ. તેમના ગોત્ર શોધીએ, એટલે તરત ખબર પડી જશે’

બાળે મિત્રો બેઠા વાદી બનાવવા માડી વાદ કરી કરીને એક પછી
એક સંતોના નામ લખના એમના ગોત્ર શોધવા પશુ એકેય કોઈકથામાં બાહ્યોનું
નામ અવ્યુ નહી. નિરંજન થઈને બોલ્યો, ‘હું નો’તો કે તો ? કોઈ છે જ
નહીં ને !’

તે છું થઈ ગયું ? કોઈ નથી તો ચાતો, કોઈકથામાં બાહ્યોમાં હું સત
થઈય

વિનાયકની વાત સાંભળી મોલે તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો ‘હું સત થઈય’

એવી વાત કોઈ આત્મવિશ્વાસપૂર્વક કહે ત્યારે સંભળનાર સંજ્ઞ ન થઈ જતી ?

વર્ષો વીંગતા ગયા આ વાતને ૫૪૦ વર્ષ વીતી ગયાં ૧૯૫૨ની એક
સુદર સુદરે મહાદેવ મોલેએ છાપામાં સમાચાર લખ્યા, ‘સત વિનોદાએ આત્મર્ષા
શરૂ કરેલો જૂનિદાન યત્ર’

જૂનિદાન યત્રની વાત નવી હતી વિનોદાના નામ સાથે ‘સત’ શબ્દ
વર્તી બાળાજી (મહાદેવ) મોલેની આત્મ આનંદના આંકડાથી બની ગઈ ૧૯૧૨નો
પેનો પ્રસંગ એમની આત્મ આગળ તરવા લાગ્યો એમને વાદ આપ્યા પેલા
ચમ્પો ‘હું સંત ચર્ચણ’

અમૃત મોલી [મહર્ષિ વિનોદાભાયા]

શ્રીકાન અત્યારમા આગોળ બોધના કોણુ કરે છે ? (ખૂન પાડી) રૂપા, રૂપા કેમ કોર્ટ દેખાતુ નથી ?

રૂપા ૭, રોડ સાહેબ, હું અહીં જાગી છું

શ્રીકાન ઝોડ, તું અહીં જાગી છે એવું મને ખ્યાન પણ ન રચુ તારી રોડાણી ક્યા છે ? ને તીને આગોળ બોધના કોણુ કરે છે ? શું મંદિર મા પૂજા હજી પૂરી નથી થઈ ?

રૂપા પૂજા હજી પૂરી નથી થઈ ને મારા બાઈસાઈમ મિત્રકોને દાન આપવા રોકાયા છે

શ્રીકાન દાન, દાન, દાન તારી રોડાણી આખો દિવસ મેં બોને દાન જ આપ્યા કરે છે ખર્ચને કરી મર્યાદા નથી, સીમા નથી, હોડા નથી આ બધું કેમના દિવસ આનશે ?

(શ્રીદેવીના પ્રવેશ)

શ્રીદેવી (નિઃશ્વાસ નાખી) મને પણ લાગે છે કે આ જિંદગી કેટલા દિવસ આનશે ? રોડા સવ રે સોએકે ભગવાન અધ, અપમ નિર્મળ ગંગા જોડા એને દાન વિમિતે એકકા કરુ છું પણ એમા કયા આપણો ચિરતન નજરે પડે તા નથી

શ્રીકાન નજરે પડે તોય તું ક્યા એને જોગામી શકવાની છે ? મેં પાંચ નહિ પણ ૧૦ વર્ષની વાન શ્રીદેવી અને પંદર વર્ષના તો કંઈ

શ્રીદેવી ના, ના એવું ન મોનશે સ્વામી, મને શ્રદ્ધા છે મને ખરેખર શ્રદ્ધા છે કેમકે ચિરતન જીવે છે મારા હૃદયથી એને દૂર કરનાતું તમારા માટે સંજોગ હતું પણ એને મા વાતુ તો મૃત્યુ માટે પણ સંજોગ નથી

શ્રીકાન (ચિંતાથી) શ્રીમતી-શ્રીમતી, આ એકને એક વાન હું પંદર વર્ષથી સાબળતા આગોળ છું ચિરતનને તારા હૃદયથી દૂર કર્યો-પણુ તે, મેં નહિ,

તે પોતે, તે પોતે તારા અધ આગળને જાકરો આપો, એ વાન સતાજાનો તું શા માટે પ્રયાન કરે છે ?

શ્રીદેવી સ્વામી !

શ્રીકાન કારણ કે તારે વચન કરના હતા, મુખ અને સાલમીયા આગોળનું હતું એક લ મી ન દલની પત્તી થઈને તારે પ્રતિષ્ઠા મેળવી હતી

શ્રીદેવી પણ તે તને જરા વધારે ઉત્તરમાં દોન તો એ અધમાગળને આપણે આપણી સાથે રાખી શક્યા હોન, એને ઉછેરને મોટો કરી શક્યા હોન મા-ભાણનું વાત્સલ્ય આપી શક્યા હોન

શ્રીકાન મારી ઉત્તર ઉપર તું આપેપ કરે છે ? લગ્ન કર્યા પહેલાં તને માગક અવનયુ છે એ હકીકત જણવા છતાં મેં તારી સાથે લગ્ન કર્યા એ ઉદારતાની તારે મન મરી જ કિમન નથી ? વારાણુ સીની આ આવીશાન હવેલી, મોગેરા, નોકરો, ચાકરો ના વનનાથી રહેવારો થીમત ધારે તમા લગ્ન કરી શકે તેમ હતો, હું તને શા માટે પરખો ?

શ્રીદેવી મારા ૩૫ માટે, છુવાની માટે

શ્રીકાન ના, મેં તને વચન આપ્યું હતું માટે ચિરતનને રોધવા માટે તું મંદિર બધાવે છે, સત્તવતો ચલાવે છે, મેથુમાર દોનનનો હુમાડો કરે છે, પણ હું તને રોકના નથી પણ હવે આ વાન અસખ ની મઠ છે આધમા પામગાની જમાનમા જાગવા એ આગળને રોધીને તારે કરતુ છે શું ? શું તું એને આપી સાથે રાખવા મગે છે ? શું તારે મારી પ્રતિષ્ઠા પર પાણી ફેરવતુ છે ?

શ્રીદેવી મારી પામે એનો કોઈ જ ઉત્તર નથી સ્વામી !

શ્રીકાન ઉત્તર ક્યાથી હોય ? કાણુ કે માના ની આધમી મમતાએ હવે માન મળે છે હું જોઉં છું કે હમણાં દમણ તારી પાપણો બીની જ હોય છે, અવાજ ગળગળો દોય છે, હૃદય જાગતું હોય છે

શ્રીદેવી • હા, કારણ કે હું એક અધમાળકની
જનેતા છું

શ્રીકાંત • જનેતા હતી, અત્યારે નથી ? અત્યારે
તો તું વારાણસીના એક પ્રતિષ્ઠિત પુરુષની પત્ની
■ નોકરચાકરોની શેઠાણી છે, આ હવે તીની રાણી છે

શ્રીદેવી હોઈય કદાચ, પણ સોથી પહેલાં
તો હું એક કુભાંગી જનેતા છું પરંતુ વર્ષ પહેલાની
એક સાજ કાશી વિશ્વનાથના મંદિરની પરસાળમાં
બ્યારે આપણે બીજવાર અભ્યાસ ત્યારે એક વર્ષનો
અધ્યક્ષ તન મારા ખોળામાં હતો, આપણા વચ્ચેની
વાતચીત એને સહજાણી હશે, પણ સમજાણી નહિ
હોય, તમારો અવાજ સાંભળીને એણે તમારી સામે
આંખો માઢી હતી તમારા જેવું જ એનું મોહન
એક એક પ્રસંગ યાદ કરે એ મારો અને તમારો
બનેનો પુત્ર હતો કોઈ યાદ આવે ■ તમને ?

શ્રીકાંત ના, કશું જ યાદ નથી આવતું
કારણ કે હું માત્ર તને જ જોઈ રહ્યો હતો

શ્રીદેવી મને નહિ મારા રૂબરૂ, એ રૂબરૂ બધા
પણ મધુ હોત ત્યાં એને માર્ગ મળી ગયો હોત માત્ર
મારા અધ્યાપકને માટે ક્યાંય માર્ગ નહોતો એના
માટે સૌ કોઈના દરવાજા બંધ હતા અત્યારે મારે પણ
મારા હૃદયના ખારણા બંધ કરવા પડ્યા કારણ કે હું
અસહાય હતી, અપ્રમત હતી, અનામત હતી

*

શ્રીકાંત કોણ ? કોણ રૂબરૂ ?

રૂબરૂ બદીનારાયણ જવા માટેની સાંજની
દેવની મિટિંગે આવી ગઈ છે,

શ્રીકાંત બદીનારાયણ જવા માટે ? બદીનારા
પણ કોણ જવાનું છે રૂબરૂ ?

શ્રીદેવી હું જવાની છું

શ્રીકાંત તું જવાની છે શ્રીદેવી ? આવા વર
સાદના દિવસોમાં ? એકલી ?

શ્રીદેવી ના, એકલી નહિ હું, તમે અને
રૂબરૂ મારું મન અત્યંત અસ્વસ્થ રહે છે તે માટે
મેં બદીનારાયણની જગા કરવાની માનતા માની છે

શ્રીકાંત પણ બદીનારાયણનાં વર્ષાઋતુ દેવની
ભયંકર હોય છે તેની તને કદાચ આવે છે ?

શ્રીદેવી ભયંકર જેવો કોઈ સપ્ત મારા કાનને
અસર કરતો નથી કારણ કે મારા અત્તમા અત્યારે
જે જાગવાનું આવે છે તેની આગળ બદીનારાયણના
ભયંકર તોફાનો કાંઈ વિચારના નથી રૂબરૂ, ■ પ્રવાસ
ની રીવાજો કર અને આનીએ છીએ

*

રૂબરૂ બાઈસાહેબ, આ તરફ આવો પેલી
તરફ તો લોકોની ભારે બીડ છે

શ્રીદેવી જરાવાર બની રહે રૂબરૂ, કોઈ અધ્યાપક
બાળક બહુ મજાનું ગાય છે કદાચ દેવનો પ્રવાસો છે

રૂબરૂ ગાય ■ સરસ પણ એના ચરીર સામે
તો જુઓ

શ્રીદેવી જુઓનું કુખ સહન કરવાની જનેતામાં
શક્તિ હોય છે તેને જ ઉપર કલાકાર બનાવે છે

રૂબરૂ એના લગ્ન સારા ફાટી ગયા છે, બાઈ-
સાહેબ !

શ્રીદેવી કદાચ એણે ખાધું પણ નહિ હોય
છતાં સંગીતની ધૂનમાં એ પોતાને દેવનો સમૃદ્ધિદાયક
માને છે

(પાણીનો ધૂધવાળો)

ચિરંતન સૌ ચાલ્યા ગયા મોપીનાથ, રામ
ગોપાન, અન્નપૂરી, કોઈ રહ્યું નહિ હમણા રાત પડશે
ને મારે આખી રાત મેં માના દૂર દૂર લટકી આવેના
પાણી સાથે વાતો કરીને કાશી પડશે ગીત ચાલ્યું
એટલી વાર દેવની શાંતિ હતી કોઈએ વખાણ્યું, કોઈએ
વખોડ્યું જેમ ફાવે તેમ બોલીને બધા વિખરાયા,
કોઈએ પણ પૂછ્યું નહિ કે ભાઈ તે ખાધું છે કે
નહિ ? હે ઉપર, શું થવા મેં હું છે ?

શ્રીદેવી અધ્યવેશ, તું બહુ મજાનું ગાય
હો ! ને વગાડે છે પણ સાડું. તારું નામ ?

ચિરંતન મારું નામ ? હાન્સા-મારું નામ
તો પણ તમે કોણ છો ?

શ્રીદેવી હું ભાઈ બેવેશ, હું તો છું
અહીંના

રૂપાં આ મારા બાહ્યાદેન છે એને સગીન બહુ મને છે મનના બહુ ઉદાર છે તને નવું પહેરવું લઈ આપશે હો ।

ચિરતન નવું પહેરવું ? અને બીજું શું ? જુઓને આ ધામગી પશુ સાવ ફારી ગઈ છે ને આ પગરખા

શ્રીદેવી તને નવું પહેરવું અપાતીય, ને હરણના ચામડાના મનના સુવાગા પગરખા નહર વાસડી રૂપાળી લાકડી, ને એક ગરમ ધામગી બીજું કાંઈ ?

ચિરતન તમે મને આપ્યું બહુ અપાવશો ? તમે બાહ્યાદેન ? તો-તો હુ

રૂપા પશુ લાઇ તારું નામ ?

ચિરતન મારું નામ ? મારું નામ બીજું શું હોય ? આગાદેયો હુ માના ઘણા વરસથી જાણુ છું હો ।

શ્રીદેવી રૂપા, તુ અત્યારે ને અત્યારે ગડ પામે જ, બાગ ગરેયા માં આપવી વસ્તુ તો આપણે લાવી જ પ મે. તુ ઉતાર જ ને રીડ પાસેથી પચાએક રૂપિયા લઈ આવ દુ અહીં બિતી છું

રૂપા સાડુ, દુ જાઉં છું

શ્રીદેવી બાગગરેયા, તારું કાંઈ સચવહાનુ અહીં રહે છે ?

ચિરતન મારું સચવહાનુ અહીં કોણ હોય બાહ્યાદેન ? દુ એકને જ છું

શ્રીદેવી તારા મા-પાપ નથી ? બાઈ, નહેન, કાકા-કાકી કોઈ નથી ?

ચિરતન મને કોઈ ખબર નથી દુ મન વર્તેના ઘણે ત્યાં મુખી હારમા એક છાલજી સાથે રહેતો મારે મન એ જ મારા પિતા દત્તા એક રાતે એમને અચાનક નાગ કરડો ને એ પશુ ચાલ્યા અવા મનના મરના એમજી અને કશું કે તુ એક વર્ષનો દત્તા ત્યારથી મે તને ઉઠેયો છે દુ તારો પિતા નથી બાહ્યાદેન ! સારંગી વચાના ને ચાના પશુ દુ એમની પાસેથી જ રીજ્યો દત્તા

શ્રીદેવી તો પછી તુ અહીં બરીનારાયણ શા માટે આ મો ?

ચિરતન મારા જેવા બંકના માણસ માટે કયા જગુ ને કર્વાન જગુ તે નહીં નથી દેતુ આજ અહીં તો કાને બીજો, બધા મે પૈસા મળે, ત્યા પહોંચી જાણે કામકેસાણા વિનાના માણસનું તો એવું જ છે ને બાહ્યાદેન !

શ્રીદેવી તને અહીં રહેવું મને છે ?

ચિરતન, મને કે ન મને-પણ માતા મતાનો ખોતો મૂકીને હુ બીજો કયા જાઉં ? પાણીને પગને પગને મને મારી માતાનો અવાજ વાદ આવે છે

શ્રીદેવી તારી માતાનો અવાજ ?

ચિરતન એક વર્તના બાગકને માતાનો અવાજ કયાથી હોય ? પશુ મતાના પાણીનો ધૂધવાદ મારે કાને પડે છે તેમથી હુ આશ્ચર્ય મેળવું છું પ્રેમ મેળવું છું જાણે મારા માથા પર કોઈ દેનખર્ષે કાંઈ ફેરવણ હોય એમ મને લાગે છે

શ્રીદેવી એક વર્તના મૂકીને તારી મા મરી ગઈ હતી ?

ચિરતન મને કોઈ ખબર નથી મારા પાતક પિતાએ મને કશું હતું કે દુ તો એમને કાશી વિષ નામના મહિના એટલે બાઉંધમા સુતેનો મળા આ-ઓ દત્તા, મારી પામે કોઈ નહેતુ એજી માન્ય કે મારી મા મને મૂકીને ચારી મર્મ હમે પાછળથી કોઈએ કશું કે એને મતામા પડીને પ્રાણત્યાગ કર્યો ખરેખર શું બન્યું હતું એ વાતની કોઈને કશી ખબર જ ન પડી મને પેલા જાલને ઉઠેયો, મોરો કપો, ચાના-વચાના, શીખજી ને આજી મતાને કંઠિ મારી માને સત્યાઈ કરું છું

શ્રીદેવી તારી માતા કયા ગઈ એની તને હેલ મુખી ખબર જ ન પડી બજા ગરેયા ?

ચિરતન મને ખબર છે મને ખરેખર એવું ઉઘી આવે છે મારી મા મારું દુ ખ ન નેઈ સક વાણી મતાને જાને ગઈ દરો

શ્રીદેવી તને અત્યારે કેમલું વ સ માટે છે ?

ચિરતન સોળસુ વર્ષ

શ્રીદેવી (મનમા) સોળસુ વર્ષ! મારી શકા સાચી પાતી હાથે છે એ જ રૂપાણુ મો કરમાઈ ગયેલી કાઠીઓનાળા આખો હાથપગ, સરીર ની બાધણી, બધુ મારા ચિરતનને મગતુ જ આવે છે

*

રૂપા ચાનો, ચાનો બાઈસાહેબ રોઠની તમિયત અચાનક લયડી છે છાતીમા કુખાવો રૂ થયો છે મને કહ્યું કેતુ તારી રોઠાણીને લઇ તામડ તોલ્ય અહીં આવજો આપણે અત્યારે ને અત્યારે હરદાર જતુ પડશે બહાર મોટર પથુ તોયાર જાગી છે

શ્રીદેવી અચાનક રોઠની તમિયતને વળી શુ થયુ ?

રૂપા રોઠ તો તમારો વાક કાઢે છે આવા વરસાદના દિવસોમા તમે બીનીનારામણુ જવાની છદ ન કરી હોન તો સાડુ હણ

(વાદળનો મગડાટ)

શ્રીદેવી એમના શ્વભાવને હુ બોગણુ છુ બીનીનારામણુની યાત્રાનું ફળ મને મળ્યું છે એમને નહિ મળ્યું હોય

રૂપા યાત્રાનુ ફળ ! તમને ?

શ્રીદેવી એમા આજર્ણુ શુ પામે છે ? જીવન મા કપાયે નરોતુ સાબળયુ એવુ પ્રાપ્તોત્તેજક જીવન મળ્યું, જાનારનો દહલારી ઇતિહાસ મળો અનાથની સેવા કરવાની તક મળી ફળમા બીજુ બકી શુ રહે છે ?

(વાદળનો મગડાટ-વરસાદ)

રૂપા વરસાદ શરૂ થયો બાઈસાહેબ હવે આપણે જતુ બાઈએ મોડ થશે તો રોઠ રોપે બરાસો શ્રીદેવી હ, પથુ રૂપા પેતી રૂકમ-

રૂપા હાથ, હાથ, રોઠના મદવાડી ચિતામા એ તો કુ બૂલી જ ગઈ, હવે ?

શ્રીદેવી હવે શુ ? કશુ જ નહિ ગરમ ધાનગી વિના આટલી ટાદમા આ ગરીબ ગયેમો એવો શુ ? જેડા અને લાકડી વિના એનાથી અવાસો શી રીતે ? ને પહેરણુ વિના એ પહેરશે શુ ?

(મોરના ટોનનો અવાજ)

રૂપા બાઈસાહેબ, ચાનો, ચાનો, રોઠ બોલાવે છે ઉતાવળ કરો

શ્રીદેવી ચાવ આવુ છુ હ, ભાઈ ગયેલા, તુ હરદાર આવીશ ? હુ તારો કપાક બદોબસ કરી દઈશ તને રહેવા માટે સારી જગ્યા અપાવીશ,

ચિરતન તમે જાઓ છો બાઈસાહેબ ! તમે શુ કહ્યું ? હા, કપાં હરદાર ? હરદાર તો હુ ઘણી વાર આવુ છુ ને ને લોકો વધુવે છે તે પ્રમાણે માત્ર મગાની કુમકુમર ગી હવેળા જેવી પેલી અત્યંત શીતળ અને રમણીય જગ્યા હરિપાવરી ઉપર તો મે અનેક રાતા ગાગી છે ત્યાં તમે મને ફરીવાગ મળશો ? (મોરનુ ટોન)

રૂપા બાઈસાહેબ ! જુઓ રોઠ ઉતાવળ કરી રહ્યા છે ચાલો જલદી ચાનો

શ્રીદેવી હા હા, ચાલો પથુ રૂપા જ જરાક વાર

રૂપા તમે વારંધડીએ બાળગવૈયાના મો સામે શુ જોયા કરો છો ?

શ્રીદેવી મો સામુ જોયા કતુ છુ ? બાળગ વૈયાના ? તે સાચુ કશુ એનું મો અત્તે અતરતું દર્પણુ બની ગયું છે એ વર્ષમા હુ મને પોતાને જોઇ રહી છુ ૫ દર વર્ષ પડેના મારીમા મગી ગયેના એક છાંડને આજે નવા પાન આપ્યા છે નવા ફૂલ આપ્યા છે

રૂપા બાઈસાહેબ, તમે શુ મોનો છો એમા હુ કાંઈ સમજતી નથી

શ્રીદેવી જ સાચુ ક્યુ રૂપા ? હુ શુ મોતુ છુ એ હુ પથુ સમજતી નથી

ચિરતન તમે મને ઉત્તર કેમ આપતા નથી ? હરિપાવરી ઉપર તમે મને મળશો ને ?

શ્રીદેવી હા, હા ભાઈ બાળગવૈયા તું હર દાર જરૂર આવજો હો

ચિરતન જરૂર આવીશ બાઈસાહેબ ! પથુ

શ્રીદેવી અરે રે, શું થયું હશે એ બિચારો
અથ બાળકનું ? શેઠે એને ધમકાવ્યો હશે ? હરદાર
છાડીને જતા રહેવાની એતરણી આપી હશે ?

રૂપા એ અથ બાળક પ્રત્યે તમને આત્મી
મમતા કેમ જાગી છે બાઈસાહેબ ? શું તમે એને
ઓળખો છો ?

શ્રીદેવી કોઈપણ માર્ગ જીલેની જનેતા પોતાના
તરછોડાયેલા પુત્રને જે રીતે ઓળખે એ રીતે જ
એને ઓળખુ છું

રૂપા દેવી ! શ્રીદેવી ?

શ્રીદેવી તું આશ્ચર્ય પામે છે ? ખરેખર આ
આશ્ચર્યકારક જ ઘટના છે પ્રતિષ્ઠા સાચવવા માટે
આપણે બીજું ધણું યુગ્માવડુ પડે છે

રૂપા તમારી વાત જરાવરા સમજાય એવી
તો છે

શ્રીદેવી તને તો શું પણ શેઠ શ્રીકાંતની
કાશીની ને હરદારની હવેલીઓ પણ આ વાત સમજે
છે સ્પર્શ, ચંદ્ર અને આકાશના તારાઓ પણ સમજે
છે માત્ર પ્રતિષ્ઠાનો માપદંડ હાથમા લઇને ફરતા
શેઠ શ્રીકાંત આ વાત સમજતા નથી

રૂપા શું તમે ખરેખર માના છો ! તમે તર
છોડો એ અધ્યાત્મક એ પોતે જ આ બાળકને તો છે ?

શ્રીદેવી આખો કદાચ ન ઓળખે પણ અતર
એને ઓળખે છે રૂપા જૂનકાળની એ જવાણને
આજ સુધી મેં મારી છાતી પર નાચતી અનુભવી
છે બ્યારથી મેં એને મગાને કાંઠ વટકતો જોયો,
મગાના ઉછળતા પાણીને માનના સમાચાર પૂછતો
જોયો ત્યારથી મારી છાતીમા ફરી દૂધ લરાયું છે
પદર પદર વર્ષ વીત્યા છતાં તેણે તેના કોમળ હૃદય
માથી માનના પ્રેમને દેશવટા નથી આપ્યો, માતાના
સંભારણને એણે સમજાવી નથી દીધી

રૂપા આ કેવું ગાય છે બાઈસાહેબ ?

શ્રીદેવી અરે આ તો એ જ બાળકનેવાનો
અવાજ ! રૂપા, તે સામંત્ય ને ? જો તો ખરી જાતો
માતો એ કઈ તરફ જાય છે ? તું એની પાછળ જ

રૂપા શેઠને આવવાનો વખત થઇ ગયો છે
હવે આપણે અદર જવું જોઈએ

શ્રીદેવી કેટલો મીઠો અવાજ છે એનો ? કેમ
કાંઈ મોતી નથી રૂપા ? કે તને સંગીત ઉપર પ્રેમ
નથી ?

રૂપા બાઈસાહેબ ! બાઈસાહેબ ! આ તો
શેઠની મોટરનો અવાજ શેઠ આપણને અહીં જામેના
જોજો તો શું તું શું કરી નાખશે ચાનો અદર ચાનો

શ્રીદેવી જૂખના દુખને લીધે એ કેટલો દુર્ગંધ
દેખાય છે ? રૂપા, જો તો ખરી એના અગ ઉપર
એકેય સાજુ વસ્ત્ર નથી પગમા પગરખા નથી, હાથમા
લાકડી નથી રૂપા, રૂપા, તું એને અહીં તેહી લાવ-
અહીં મારી પાસે જા-જાવડી જા

રૂપા જુઓ, જુઓ બાઈસાહેબ શેઠની મોટર
ગમેવાની સામે ધસી જાય છે અરે, અરે

શ્રીદેવી મેટા, ચિરતન ! મેટા ! અહીં આવ,
અહીં આવ અરે, કોઈ દોડો, દોડો મારા ચિરતનને
મારા લાલને કોઈ હત્યારાએ કચડી નાખ્યો કોઈ
એને જાચાવે !

*

શ્રીદેવી તારા પગને હવે કેમ છે મેટા ?

ચિરતન તમે તમે હજી અહીં જ છો ?
તમારે ઘેર નથી ગયા ?

શ્રીદેવી મધકાને તને રૂપાએ નહોતું કહ્યું કે
આ પણ મારું જ ઘર છે

ચિરતન તમારું ઘર આવું હોય ? અહીં
તો ચોવીસે કલાક દોરના અવાજ સંભ્રમણ છે, ગંગા
કિનારે થતો હતો એવો સાધુઓના નિપિયાનો ખખ
ઠાટ થાય છે, રૂપા ઉપર તાણી માટે ચોકો લગતા હોય
એવું લાગે છે આવું તમારું ઘર હોય ? મને તો આ
કોઈ ધર્મશાળા લાગે છે

શ્રીદેવી પ્રત્યેક મુસાફરનું ધર્મશાળા એ જ
સાચું ઘર છે મેટા !

ચિરતન મારા માટે તમે સાચું કહ્યું

શ્રીદેવી મારા માટે એ તારા કરતા પણ

વધારે સાચું છે હં પણ બેગ, હવે તારાથી જરાતરા
ચલાય તો છે ને ?

ચિરતન જમીન પર પગ કયા મૂકાય છે ?
મર્યાક પડ્યું બદલુ છું ત્યા પગમા આચકા લાગે છે
ગળે કે આખું અમ અચેતન બની ગયું છે અને
તો એમ લાગે છે કે ગળે મારા પગ જ નથી

શ્રીદેવી તારા પગ તો આ રજા લાઈ !

ચિરતન હાથ અડાડુ છું ત્યારે મને એટલી
ખમર તો પડે છે પણ જેમ જીભ માને છે, આખા
પોષણ ઉઘાડ બધ થાય છે, જેમ હાથ ઊંચા-નીચા
થાય છે તેમ પગ થતા નથી ગોઠણ નીચેના લાગ
ગળે ખોટો પડી ગયો એમ લાગે છે ને બાર્ડસાહેબ

શ્રીદેવી, મે તને શું કહ્યું હતું તે જુવી
ગયો ?

ચિરતન મને કશું યાદ નથી

શ્રીદેવી મે તને નહોતું કહ્યું બેગ, કે હું
તો એક સામાન્ય સ્ત્રી છું અને બાઈસાહેબ કહીને
ન બોનાવીશ હો !

ચિરતન એક સામાન્ય સ્ત્રી ? તમે ?

શ્રીદેવી કહે બોઈએ, તું મને હવે શું કહીને
બોનાવશે ?

ચિરતન એક અધ અપગ અને અગણ્યા
બાળક ઉપર આટલું હેત રાખનારને હું માતા શા
મટે ન કહું ?

શ્રીદેવી તને બ્યારે ત્યારે તારી મા કેમ બહુ
યાદ આવે છે ?

ચિરતન અ તરમા સ વરવા લાયક મારે માટે
આ દુનિયામા એ એક જ વસ્તુ છે એનું રમણ એ
મારુ પાવન તીર્થધામ છે તમને નાઈ લાગશે, જુની
સાર ગી સાથે રાત પડે એને માતાની જ કથા માને
છે તમામા હું જેટલીવાર નહાયો છું એટલીવાર મે
માતાના કોમળ હાથનો સ્પર્શ અનુભવ્યો છે અને
આજ તો તમે મારી એકથી વિશેષ સલામ રાખો
છો, પછી તમને શા માટે મા ન કહું ?

શ્રીદેવી મા ! બેટા, મા એ ચમ્દો તારા
મેઠામા કેના મીઠા લાગે છે ?

ચિરતન એહ, મારા પગમા અત્યંત વેદના
શર થઈ છે મા !

શ્રીદેવી ગલરાશ નહિ હો ! દાકતર કહેતાંતા
કે હવે એક પાટો બાધ્યા પછી તરત જ પીઠા એછી
થઈ જશે

ચિરતન દાકતર સાહેબ હજી સુધી કેમ
આવ્યા નહિ ? રૂપામેન કયા ગયા છે ?

શ્રીદેવી રૂપા દાકતર સાહેબને તેડવા જ મઈ
છે બેગ ! બન્ને હમણા આવી પહોચશે ને મારા હાથનો
ટેકો લાંબને તું જરા બેઠો શા પગનો દુખાવો હમણા
મટી જશે હો બેગ !

*

રૂપા અહી કોઈ જ નથી ? અહી કોઈ જ
નથી ? જુઓ જુઓ પેરો સફસી પગાયો હાથમા
ધમધમતા મુઠા લાંબને મારી આખો ફોડવા દોડ્યો
આવે છે અરે, કોઈ દોડો, દોડો એ તો સાવ નજીક
આવી ગયો એને પકડો, મને હમણા મારી નાખશે.

શ્રીદેવી અરે રૂપા, તને થયું છે શું ? તું
ખૂબો શા મટે પાડે છે ? અહી તો કોઈ નથી તું
ગલરાય છે શા મટે ?

રૂપા એહ ! મારું ચિત્તભ્રમિત થઈ ગયું
છે બાઈસાહેબ ! ચિરતનની જેમ મારી આખો સામે
પણ પળ આન્યા છે અને કોઈ દેખાતું નથી-કોઈ
દેખાતું નથી

શ્રીદેવી એક પગી એક આવતી આપતિને
લાંબે તાગી આ સ્થિતિ થઈ છે બહેન ! જી ગમરાઈશ
નહિ-મારી પાસે આવ બે ચિરતન તને ક્યારનો
સંભારી રહો છે

રૂપા કેમ છે હવે એના પમને ?

શ્રીદેવી સો સારવાના થઈ રહેશે પણ કહે
તો ખરી તને શું થયું હતું ? જી મેં પામે મર્દિદતી ?

રૂપા રોડ પામે ? હા-હા, હું મેં પામેથી

જ આતુ છુ આઠસાદેખ, શેઠે મને બહુ અનિષ્ટ વચનો કહ્યા

શ્રીદેવી અનિષ્ટ વચનો ?

રૂપા હા, બાઈસાહેબી શેઠે ચિરતનનો દવા દારૂ, દાકતર પગેરે માવજત માટે રાતી પાઠ પછુ આપવાની ના પાડી એને

ચિરતન મારા દવાદાર માટે કોણે ના પાડી રૂપાબહેન ?

શ્રીદેવી કોણએ નહિ મેટા, એ તો રૂપા કોઈ ખીખની વાત કરે છે ધીમે ધીમે મોન રૂપા ! ચિરતનના અત કરણ ઉપર આરી વાનની અસર બહુ જલદી થાય છે બધી માડીને વાન કર શેઠે શુ કહ્યુ ?

રૂપા શેઠે કહ્યુ કે એવા હજારે આપળા પાગળા મહિને દકાડે મોઝનીચે ચગદાધ મરે છે બધાના દવાદાર કરવા મેરડીએ તો પાર કયા આવે ?

શ્રીદેવી પાચ-સાન ! મહિને દકાડે હ, પણ રૂપા, મારા કહેલા પ્રમાણે તુ શેઠને એટલુ સમજાવી ન શકી કે શ્રીદેવી ચિરતનને આપણી સાથે રાખવા ધન-છે છે ?

રૂપા બ્યારે સર્વનાશ થવાનો હોય છે ત્યારે જિ દગી પોતે જિ દગીને જાકારો આરો છે

શ્રીદેવ તારા કહેવાનો ભારથ કુ સમજી ગઈ ચિરતન આપણી સાથે રહે એ વાન શેઠને મજૂર નથી એમ જ ને ?

રૂપા વધુ કહેતા મારી જીભ નથી ઉપડતી બાઈસાહેબ ચિરતનનુ નામ સાભાગીને શેઠે ગુસ્સ મધને એના તો કહવા વચનો કહ્યા કે—

શ્રીદેવી એને રૂપા, જલદી મેટા, શેઠ શુ કહ્યુ તને ?

રૂપા આગની જેમ લાગ્યા સગતી આખી વાનગીતનો સારાલ એ હતો કે જે શ્રીદેવીને ચિરતનની સાથે રહેતુ દેલ તો મારી હવેનીના દરવાજા એને માટે આગથી બધ થાય છે

શ્રીદેવી એહ, જે ચિરતનની મા તરીકે હુ સ્વામીની સાથે રહેવાની ઇચ્છા કરુ તો એમની હવેનીના પગથિયાને હુ સ્પર્શ પણ કરી શકુ નહિ એમને ? વાહ રે, અતિશ્લિષ્ટ પુરુષ !

રૂપા વાનગીતના અતમા શેઠે ઉગ્ર રીતે જણાવ્યુ છે કે ચિરતનને લઇને શ્રીદેવીએ અત્યારે ને અત્યારે ગમે ત્યા ચાલ્યા જવુ આપણને આ ધર્મ-શાળામા રહેવાની પણ મનાઇ કરવામા આરી છે

શ્રીદેવી શેઠના આ અવધાયી ફરમાનનો તે કશો જ ઉત્તર ન આપ્યો રૂપા ?

રૂપા તમારી જાયામા રહીને ઉત્તર આપના તો હુ જરાજર શીખી છુ મે કહ્યુ કે જે જનેતા પોતાના પુત્ર માટે પ્રાણની આડુતિ આપી શકે તે લક્ષ્મીથી ઉભરાતી તમારી હવેની બહુ સહેલાઈથી છોડી શકે ચિરતનના રક્ષણ માટે આજે એક નહિ પણ બે અહીખમ દીવાનો જાબી ઘઇ છે

શ્રીદેવી બે દીવાનો ? મે દીવાનો કઈ રૂપા ?

રૂપા એક શ્રીદેવી અને બીજી રૂપા

શ્રીદેવી ધ ય મારી બહેન, આજે મને લાગે છે કે આ દુનિયામા હુ એકલી નથી

રૂપા તમે એકલા નથી પણ હુ સાથે છુ એ જાણ્યા પછી ને શેઠના કોધાગ્નિએ માઝા મૂકી દીધી ટેમનના ખાનામાંથી લાખી છરી ઉપાડી એમણે મારી પાછળ દોડ્યા માણ્યુ, પણ રચૂળ શરીર કેટલુક દોડે ખારણા નજીક આવતા આવતા ત્રણ વખત પડી ગયા, ને બહારથી હવેનીના કમાડ વાસી અહી દોડી આરી હવે આપણે અહીથી નામી છૂટવાની તૈયારી કરવી જોઈએ

શ્રીદેવી પણ રૂપા તે ચિરતનનો પ્રિયાર કર્યો વખતસર દવા ન મગવાથી નિયારો એઉ પગે સાન અપગ બની ગયો છે

રૂપા હુ એને મારી પીઠ ઉપર ઉચકા લાઈશ પણ હવે એક ઠાણુ પણ અડી નથી રહેતુ ચિરતન શ્રીદેવી, મા ?

શ્રીદેવી કેમ બેગ, પત્ર બહુ દુ ખે છે ?

ચિરતન • ના, માં જરાયે દુખના નથી
તમે જરાક પણ પર હાથ તો ફરવો કેટલું બહુ ચેતન
આવ્યું જો મા? જાણે એમ થાય છે કે કેટલાયે
માઉં ચાલ્યો જાઉં

૩૫ તને હવે અહીં રહેલું નથી મમત
બાળમૃગૈયા ?

ચિરતન જુઓને રૂપાને, અહીં આખો
દિ પાન ખાઈ કરે છે પ ખીઓ વેળા વિનાના ગાય
છે લોકો કુદો ચડ્યા હોય એટલા જોરથી મોરે છે
મને તો હવે અહીં જરાય મમત નથી

૩૫ સામઝુ બાઈસાદે, શ્રીકાન શેઠ
લોકોને ઉશ્કેરીને આ તરફ મોકલતા લાગે છે આપણે
જલદી અહીંથી ચાલ્યા જવું જોઈએ લાવો કુ
ચિરતનને ઉચકી લઉં છું સામે જુઓ પેના
માળામા કોણ એના મચ્ચાને ઉડાના શીખવાડે છે

શ્રીદેવી હુ મારા ચિરતનને એમ ઉડતા વે
શીખવાડીશ એની આખો તો હુ ન બની શકી પણ
પાંખો જરૂર ચર્ચ

૩૫ શ્રીદેવી, બહેન તમારી આખમા આસુ ?

શ્રીદેવી આ આસુ વે નાના નહિ પણ અતર
ના ઘવાનમના છે બહેન રૂપા ! કોઈ નામી છૂટેલી
કેલવ જોવી હુ મારા બચ્ચાને પાખમા લપેટીને
આ કાગે આવી હતી કાગે કાગે વચ્ચે તરમતી તી
હુ મેં એ વસતતની મચ્ચે આરીને બેઠી કરમાયે ન
ફૂલ ઉપડે તેમ હુ ઉડીને ઉ-માટે ચડી હતી એ
જ ઉ માટે આજે મારા બચ્ચાને લપેટે પાંખી જાઉં
છું રૂપા, મારા સૌભાગ્ય ક કણે આજે બાળોને
ભરમ ચર્ચ મયા છે એની રાખમાથી હુ મારા માનુસ
ની ઓષધિ શોધી રહી છું મારા સતાનની સજીવની
શોધી રહી છું

*

દુનિયાને એક

ભારતના સુસિક્ષિત તમનેનવાઝ (તમલચી) ઉસ્તદ અરમગન તિરફના
જીવનમા બનેલી આ એક વાત છે

એક દિવસ એક જાહેર કાર્યક્રમમા તેમનો તમલાવાદન । કાર્યક્રમ યોજના
વામા આવ્યો એમના તમલા સંલગ્ન લોકો આનંદથી ડોરી ઊઠવા માર્કમ
પૂરો થયો ત્યારે વ્યવસ્થાપકે તેમને મહેનતાણતી નકકી કરેલ રકમ આપી
અને પાવતી પર પૈસા બખ્યા નદલ સહી માગી જરા પણ અચકાયા વિના
ખાસ દેખે ડાગા કાયનો અગૂડો શાહી લગાવવા આમળ પડી એમને સહી
કરતાં પણ નહોત આનંદની એમની અબજુ ત્યાની એક સુશિલિન કાર્યકરે
મરકરી કરી

સુસિક્ષિત કાર્યકરે મરકરી કરી તેથી ખાસાદેમ જરાયે મુઝે થતા નહી
સ્વસ્થપણે ગુબીરના પૂર્વક તેઓ મોલના

‘માફ કરજો એક વાત પૂછું ? તમારા જેવા સુસિક્ષિત લોકો આ
દુનિયામાં કેટલા હશે ?’

તેઓ કાર્યકરમાઈએ કયું ‘હજારો - લાખો હશે !’

સંલગ્નને ખાસાદેખે ફરીથી પૂછયું અને મંત્રા જેવા તમલચી તિરફના
કેટલા હશે ? એક જ કે નહીં ? બસ બસ મારા મનનું સમધાન થઈ ગયું
મારા વડાનોએ મને એક જ શિક્ષણ આપ્યું છે ‘દુનિયામા એકમેવ બનો’

આમ કહી તમનેનવાઝ ખાસાદેખે ડાગા કાયનો અગૂડો શાહીના પેડ
તરફ અમળ લખાવ્યો

કાર્યકર બિચારા મુ બોલે ?

—નવીનચંદ્ર જી મધરી

અર્વાચીન જગત અને કેળવણી

નવનીત મહેતા

આધુનિક જગત માટે આપણને આધુનિક શિક્ષણની જરૂર છે. અત્યારના સમાજમાં સફળતા પૂર્વક રહેવા માટે આપણે સુવર્કને તોવાર કરવાના છે. આવું આવું આપણે ધણ સાજાગીએ છીએ. આવી ઉક્તિઓમાં સાદી સમજ અને પરિસ્થિતિનું જ્ઞાન તરી આવે છે. તેમાંથી તરત જ એ પ્રશ્ન ઉપરિચય થાય છે કે ઉપસા હેતુ માટે બાળકોને શું શીખવવું ? આપણા વિદ્યાર્થીઓને અત્યારના પ્રશ્નોનું જ્ઞાન આપવું તે બરાબર છે, પણ તે પ્રશ્નો કયા છે અને જગત આધુનિક કયા અર્થમાં છે તે પણ સમજવું રહ્યું. આ પ્રશ્નોના જવાબ, વિના વિચારે, આપી દેવાથી કોઈ ઉકેલ આવી શકશે નહિ.

આપણે વાંચીએ છીએ કે સારા વૈજ્ઞાનિકો તત્ત્વજ્ઞાનના પુસ્તકો તરફ વળે છે. શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રીને શમાયણનો શોખ હતો. પૂ. મધિજીને ધાર્મિક પુસ્તકો વગર ચાલતું નહિ. ત્યારે આ મહાનુભાવો આધુનિક નહોતા ? બન્નેમાં લક્ષ્ય જતા પહેલાં એક જીવન અફસર બેઠો વાચતો હતો તે વાત સુવિદિત છે. તેને તેમાંથી જોમ મળી રહેતું હતું. મનુષ્યસ્વભાવ બહુ જોષા પસંદગણ છે, નહિ તો કશિદાસ કે જવજીનિને આપણા માટે કશો અર્થ ન રહ્યો હોત. શેક્સપિયર કે સૌથી પ્રેમાત્મક કે દયારામ કોઈ અત્યારે વાંચત જ નહિ. મનુજ આદર્શો જોણ પચાસ ૧૧ તે સનાતન તત્ત્વ છે. પદ્ધતિઓ-પ્રણાલિકાઓ પસંદગણ પણ જીવનની જીડી અને અમોઘ વસ્તુ અટક રહે છે. મનુષ્ય સ્વભાવમાં આ અમુક સનાતન તત્ત્વો છે. આ તત્ત્વોને અંગે જ મનુજજીવનના કોણ કોણ પણ યુગમાં તેના તે જ રહ્યા છે. હવે લક્ષ્યે અર્વાચીન જગતના પ્રશ્નો આ પ્રશ્નો શા છે તે માટે સ્પષ્ટ થવાની જરૂર છે. પ્રશ્નો વિવિધ હોય તો તેમાં કયા અગ્રવત્તા છે તે પણ સમજવું આવશ્યક છે. સામાન્ય રીતે અર્વાચીન પ્રશ્નો એ વિભાગમાં વહેંચી શકાય એક તો આપણી જાતિનું સંસ્કૃતિના સામાજિક પ્રશ્નો વેપાર,

અર્થશાસ્ત્ર, સ્થાનિક તથા મધ્યસ્થ સરકાર, પરદેશ સાથેના સંબંધો બીજી તરફ વિજ્ઞાનનું વિદ્યાળ ક્ષેત્ર પડેતું છે. આ ઉપરથી એવું જણાશે કે આપણી કેળવણી પ્રથાએ આ બે પ્રશ્નો સમજવા માટે-તેને ઉકેલ લાવવા માટે વિદ્યાર્થીઓને શક્તિ આપવી જોઈએ. Social Sciences અને Natural Sciencesનો અભ્યાસ વિદ્યાર્થીઓને કરવો. પરી આ રીતે અપાતી કેળવણી પૂરી હશે ?

કુદરતી બળાનું જ્ઞાન નાગરિકોને જોઈશે વેપાર-વાણિજ્યની પ્રથા તેણે અગ્રવત્તા પડશે વસ્તુઓ કેમ તોવાર થાય છે અને કયા કેવી રીતે વેચાય છે તે બધું નાગરિકને સમજવું પડશે રાજતત્ત્વ કેમ આવે છે, મતની શી કિંમત છે, તેનું તેને જ્ઞાન હોવું જોઈશે. આપણું સામાજિક જીવન બદલાવનારાં કયા બળો છે તેનું થોડું ધણું જ્ઞાન તે મેળવશે. અર્વાચીન જગત માટે આ અર્વાચીન કેળવણીની આજી રૂપરેખા થઈ આવે. આનમાં રાખીને અભ્યાસ કેમ ધારવો જોઈશે.

પણ આ દૃષ્ટિએ ઘડાયેલા અભ્યાસક્રમ માનવ શક્તિની દૃષ્ટિએ પૂરતો હતો ? અર્વાચીન જગતની જરૂરિયાત તે અરેબર સતોષરી ? તેમાં ધર્મની તો કરી વાત નથી. સાહિત્ય, કલા, ગીત વગેરે ઉપર ખાસ ભાર નથી. બીજાં ઉપયોગી વિષયોના અનુસંધાનમાં જોરશું શીખી લેવાય તેટલું જ શીખવવાનું વિષયો વધારે રાખવાથી પણ સો ફાયદો છે ? જોમ ધરમાં માણસો વધી જાય અને આરોગ્ય બગડે તેમ અભ્યાસક્રમમાં પણ વિષયો વધારી નાખવાથી માનસિક આરોગ્ય કયારે છે. Overcrowding in education, as in housing means ill health. શાસ્ત્ર એક અધારી કોપડી બની જશે. આવી જીડી કોટડીમાં બનીર રોગ ફાટી નીકળે. જ્ઞાનને દોષ ત્યાં પ્રજ્વળી શકે નહિ. ઉપરહટ્ટી ગાદિતી ત્યાંથી મળી શકે જીડી માદિતી મેળવવાનો

વખત જ ન રહે આતુ ઉપરજનુ જ્ઞાન અમુક અરો ઉપયોગી થઈ પડે જીવનને થોડો સમય ઉત્થાસિત પણ બનાવે, પણ તેની ઉપયોગિતા અલ્પજી છે પણ ઘણી વખતે તેનું જ્ઞાન લાયજનક છે આપણે જે નથી જાણતા, તે બરાબર જાણીએ છીએ એવા જ્ઞાન સેતીએ છીએ અમલ માણસો દેશને લવરૂપ છે, પણ તેથી વિશેષ લાયકો અર્થશિક્ષિતોને છે જે વિષયનું જ્ઞાન નથી તે ઉપર આ અર્થશિક્ષિતો અલિ પ્રાય આપે છે-તેમના અજ્ઞાનનું તેમને જ્ઞાન નથી કેળવણીનું મુખ્ય કાર્ય આ અર્થજ્ઞોની સખ્યા ઘટાડવાનું હોય જોઈએ આમ કરવાને એક ઉપાય લોકોને જ્ઞાન થી છે તે સમજવવાનો છે વિદ્યાર્થીએક વિષય પણ બરાબર શીખે હશે તો તેને તે વિષય પૂરું જ્ઞાન મળશે અભ્યાસની શિક્ષણ પ્રથા અનેક વિષયો શીખવવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને પરિણામે એક પણ વિષય બરાબર શીખવી શકતી નથી

હવે વિજ્ઞાન ઉપર રચાયેલ અભ્યાસક્રમ નિકાળીએ આ અભ્યાસમાં થોડી સચોટતા તો રહેવાની આધુનિક સંસ્કૃતિના આસલક્ષણ પ્રયોગાત્મક વિજ્ઞાન તથા કુન્નર-ઉદ્યોગો છે, અને આ દક્ષણ પ્રમાણે વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ પ્રથમ પસંદગી માગી લે છે ખરી વાત છે કે અભ્યાસની દુનિયામાં વિજ્ઞાન એક મોટું ભજ છે દુનિયાને વિશેષ વિજ્ઞાન-ચાહતોઓની જરૂર પડશે વિજ્ઞાને ઘણું કંઈ છે ઘણું કંઈ જાય છે અનેક અજ્ઞાન પ્રદેશોમાં પ્રકાશ ફેલાય છે દુનિયાની સૂર્ય એક રીતે ફેરવી નાખી દે, પણ ઈ સ ૧૮૧૪થી અભ્યાસ મુખીમાં બે મોટા વિષયકો આવી ગયા લગાડ્યો ૧૧ કઈ પદ્ધતિઓ વપરાઈ, વિજ્ઞાને શો ભાગ લઈએ તો બધું વિજ્ઞાન કહેશે વિજ્ઞાન-વિમલનું કારણ કહી શકશે નહિ માનવજાતિને નિગડી નાખનારા શુદ્ધ કેમ અન્યાયવા તે વિજ્ઞાન આપણને શીખવતું નથી મનુજાતમાં, તેની ભાવના, તાલિય અને કલા ભવે વિજ્ઞાન કરી કહેતું નથી મનુજાદેવની બિર્મિઓ વિશે તે મૂક છે માણસના ઉત્થાસો, દર્દો પ્રેમ વગેરે વિશે તે કંઈ કહી શકે તેમ નથી

એક હાથમાં જેરી જેલ તથા અલ્પભોગ દેખ છે, ત્યારે બીજા હાથમાં દર્દીઓનું કલ્યાણ પેનિસિલિન

પણ દેખ છે વિજ્ઞાનની શોધખોળોનો મનુષ્ય શો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે ? જીવને તેમાંથી શું મેળ થયું ? માણસ વિજ્ઞાનની બધી સિદ્ધિઓમાંથી અલ્પભોગને જ પસંદ કરે તે તેમાં વિજ્ઞાનનો શો વાક ? પસંદગી માણસ કરે છે મને તે પસંદ કરવા તે સ્વાતંત્ર છે મનુજાજીવનની મહત્ત્વ આધ્યાત્મિક વાગોને વિજ્ઞાન સ્પર્શતું નથી આધ્યાત્મિક યોગ અધૂરી રહી જશે અને દોડમણી માનવી સમસ્ત માનવજાતિને નષ્ટ કરી જશે અર્વાચીન જગત માટે અર્વાચીન કેળવણીની વાત કરનારાઓએ આ બચરાયાન રીકારવું જોઈએ વિજ્ઞાને આપણી સંસ્કૃતિને ઘડવામાં ઘણો મોટો ભાગ લઈએ છે તે ખરું, પણ વિજ્ઞાન સમગ્ર જીવનને સ્પર્શી શકતું નથી અર્વાચીન જગત અમુક અરો જ અર્વાચીન છે ઘણી બાબતો તો જગજૂતી છે મનુષ્ય રચાયેલ છે જ છે શર્વિન પડી તે બદલાવા નથી ફેરફાર એ તો માત્ર વેશપલટો છે બદલાવી કોરને તે રસી છે અભ્યાસના સમાજનું તે કમખાતર છે કે અલ્પજીવી તરવોને તે વળગી રહે છે કેળવણીનું કર્તવ્ય આ શોધખોળોને રીકારવાનું છે, તેની વ્યવસ્થા કરી આપવાનું છે, બાલ અલ્પજીવી તરવોને પણ જ્ઞાન આપવાનું છે પણ તેનો પાયો તો માનવતાનાં સનાતન તરવો ઉપર જ રચાયેલો જોઈએ તે સમજી નેવામાં જૂદા ન થવી જોઈએ કેળવણીનો ઉદ્દેશ માત્ર ટેકનિકલિયનો કાઢવાનો નથી, સારા, સુખી, સમૃદ્ધ મણુઓ તૈયાર કરવાનું તેનું કાર્ય છે

જગતી માણસના કળા સુધરેલ માણસ કઈ રીતે જીવે પડે છે ? કઈ રીતે ચરિતાતો છે ? વિજ્ઞાન અને તેની શોધખોળો, હેબ્બુ યુદ્ધ, કાળાં બાગર, લાકર નજાબોરી, બાંચ રસ્તવની લગ્નલક્ષ વર્ગમાં ફેલાયેલી બદી, માનવતાનો અભાવ નીતિનો નાશ-આ બધું શું સૂચવે છે ? આ બધી બાબતો સામાન્ય બનતી જાય છે માણસ શું મુશ્કેલી છે ? વિજ્ઞાનની બધી શોધખોળો તથા સગરો હતા માણસ અધમ માનુષ પડ્યો છે Scientific inventions are Consistent with a lower level of humanity than of any savage

tribe. આધુનિક કેળવણીની વાતો કરનારા આ નવું સત્ય સમજી જાય તો સારું. અર્થશાસ્ત્ર, વિજ્ઞાન કુનરો, વ્યવસ્થા વગેરેની દૃષ્ટિએ જર્મનીમાં શી ઉચ્ચપદ્ધતિ આપી ભૌતિક સંસ્કૃતિમાં નથી, આપણામાં છે માણસે જન્મત ઉપર વિનાશ વર્તાવ્યો શ્વાયને હદ રહી નથી. વિજ્ઞાનની શોધખોળો તેના દિલને રપર્શી થકી નથી. વિજ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર, લોકશાસન ઠીક છે વિદ્યાર્થીને તેની તાલીમ અવશ્ય આપવી જોઈએ. કેમ તેથી રિડુક નથી, પણ જો તેનો ઉપયોગ લોકકલ્યાણ માટે થતો ન હોય તો તે આપ નકામો છે, ઘાતક છે કેળવણીએ આ સુધુયોગ

શીખવવાનો છે; માનવના પ્રગટાવવાની છે. વિજ્ઞાન માણસને બળ આપે છે, પણ તે બળ લોકકલ્યાણમાં ચોખ્ખું જોઈએ. આ જડ ચાત્રિક દુનિયામાં આધ્યાત્મિક પાયો, નીતિનો પાયો, માનવનાનો પાયો 'કેળવણીએ' નાખવાનો છે. આ પાયો સુદૃઢ હશે તો તે ઉપર આ અલંકારો દીધી નીકળશે. The real modern problem is to humanise man, to show him the spiritual ideals without which, neither happiness nor success are genuine or permanent

*

વિદ્યાર્થીઓ અને વાચન

વિદ્યાર્થીઓના મોટા ભાગના અસતોષનું મૂળ તપાસીશું તો તે વિચાર અને વર્તણૂકનાં ચોક્કસ ધોરણોના અભાવમાં રહેલું જણાયું. આપણા વિદ્યાર્થીઓએ બે દુનિયા વચ્ચે અટકાય છે તેમને જ પ્રકારનું શિક્ષણ મળે છે તેમાં ભારતના આધ્યાત્મિક અને નૈતિક વારસાનું નહિવત્ જ્ઞાન અપાય છે અને યુરોપના અનુભવ તો તેમને માટે અજાણ્ય છે.

કેમ પણ સામાન્ય વિદ્યાર્થીને આ દેશની સંસ્કૃતિના સંદર્ભમાં નૈતિક મૂલ્યોના અર્થ નિષે પૂછશે તો તેનો મો વકાસેથી ચઢેલાં જોવા મળશે અને આને માટે માત્ર વિદ્યાર્થી જ દોષિન નથી.

આજે જે શિક્ષણપદ્ધતિ છે એમાં એવું કશું જ નથી, કે જે ભારતના વારસા નિષે વિદ્યાર્થીને સારી રીતે સમજાવે બનાવે આપણા વિશ્વવિદ્યાલયોમાં એવા એકમ અભ્યાસક્રમ નથી કે જે હારા દિ દુલ્લેને અપરિચિત રીતે સમજાવવાનું શક્ય બની રહે.

આપણા અભ્યાસક્રમોમાં ધર્મોના તુલનાત્મક અભ્યાસ માટેની જગ્યા જોગવાઈ નથી.

વિશ્વવિદ્યાલયના શિક્ષણ અને જીવનનાં નૈતિક તેમ જ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રોમાં ભારતના વા સા વચ્ચે યોગ્ય સમન્વય ફેરી રીતે કરવો એ સવાલ પરત્વે મંબીર વિચાર જરૂર છે.

આપણા વિદ્યાર્થીની બુદ્ધિ બુદ્ધિ બાળતો પરત્વેનાં વલણો ઘણામાં મરમા-ગરમ વાનીઓ પીરસનાં સરનાં સામયિકો અને અન્ય સામયિકો પણ ફેરી અસર પહોંચાડે છે તેની તપાસ વ્યવસ્થિત ચોક્કસી દ્વારા કરવી લાગણીથી થઈ પડશે. આવડા સામયિકી આપી પેદીનું મજા જગતનું હોય છે અને ઉત્તર જાતનાં તેમજ અપવીલ લખાણોના આક્રમણથી બચવા માટે શૈક્ષણિક અભ્યાસક્રમમાં એવું કશું નથી કે જે વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી શ્રદ્ધા અને વિવેકશુદ્ધિ આપી શકે. —ડૉ. રાધાકૃષ્ણન

સાહિત્યમાં પ્રગતિવાદની કેટલીક ચર્ચા અને ઇચ્છાવટ થઈ ગઈ છે. એ દરમિયાન જીવનનાં અવ નર્વા બોલોને અપનાવતુ અને દષ્ટિકોણોને ગૂંજ કરતુ સાહિત્ય પિરસાવા માગ્યું છે

ગતિ અને પ્રગતિ વચ્ચે તફાવત છે એ તો હરકોઈ સમજી શકે છે સામકલના પૈમને અદર લખને પેશ લગાવીએ, અને વેડ ઝોળાકર કરતુ રહે એ 'ગતિ' છે, પણ 'પ્રગતિ' નથી. સામકલના પૈમને જમીન સાથે રાખીને, પૃથ્વીના આકાશલુના પ્રતિભા સાથે પેશ લગાવી, પૈમને જમીન સરસુ આગળ ચલાવો, ત્યારે એ પેડુ 'ગતિ' પણ કરે છે અને 'પ્રગતિ' પણ કરે છે

એવું જ માનવજીવનના, સમાજજીવનનાં, અને વિષજીવનના બોલોનું સમજતુ સાહિત્ય, જીવન- માંથી આવે છે, અને જીવન માટે છે જીવન એટલે મનિ જ નહિ-પ્રગતિ જે આગળ ગય છે તે જમન જમન આપણને આગળ લઈ ગય છે જીવન અને જમનને આગળ લઈ ગય, તેવું હોય તે સાહિત્ય અથવા બીજી રીતે વિચારીએ તો દૂર ભિન્નવાને નજીક લાવે તે સાહિત્ય, સાહિત્ય તો હૃદય-હૃદય વચ્ચેની પ્રતિબિંબ જેવું છે

કેટલીકવાર આપણે 'કલાને ખાતર કલા' તેમજ 'સાહિત્યને ખાતર સાહિત્ય'ની વાત સાંભળીએ છીએ છોક આમ તો નથી જ કલા અને સાહિત્ય, જીવન જોડે સંકળાયેલા છે, જીવનમાંથી છે, જીવન માટે છે એમ જો નિ સંદેહ સ્વીકારા, તો પછી કલા માત્ર કલાને ખાતર ન હોય. સાહિત્ય માત્ર સાહિ ત્યને ખાતર ન હોય તેમ એક મનુષ્યનું જીવન, માત્ર એક એના પોતાનાં, માટે ન હોય. ખરી રીતે તો અકિનનું જીવન, વ્યક્તિના જીવન ખાતર હોય એ

અસંકલ છે, કારણ કે વ્યક્તિનું જીવન, સર્વાંશે અવન નથી ને સ્વયં પૂર્ણ નથી જીવનસમુદાયનો પરસ્પર આશ્રય રહેલો છે, એથી જ જીવન જીવન તરીકે ખડું રહત જ અને પ્રપૂર્ણ બને છે

હમણા હમણાં આપણે, પ્રચારલક્ષી સાહિત્ય નો ઉત્તમ થતો જોઈએ છીએ જેમ કે, ગાંધીજીના આ યુગમાં દીનદરિદ્ર વર્જનું, મધ્યમવર્ગનું, સાચુ ચિત્ત દોરતુ, અને ગાંધીયુગને સાક્ષાત્ કરતુ સાહિત્ય પ્રગટે છે રચિયાના, સમાજવાદી, રંગદ મનું સાહિત્ય લખાય છે ગદ્યની પેઠે પદ્યમાં પણ, આ પ્રકારનું સાહિત્ય પ્રવેશ્ય છે પરંતુ, અમુક વિચાર પ્રચલિતને પ્રતિબિંબિત કરતુ સાહિત્ય, એ સાહિત્ય નહિ, એમ ન કહી શકાય, કેમ કે એ કૃતિ, સાહિત્યની છે કે નહિ, અથવા તો સાહિત્ય છે કે નહિ, તેનો મૂળ આધાર આ નથી

એવી જ રીતે, બીજી નજરે જોઈએ, તો, સાહિત્યની પણ, એક શુદ્ધ લાવના છે જ તેમાં, સાહિત્યનું કોઈ બાલ કારણ હોતુ નથી અવભૂતિ કહે છે તેમ જોમ સાચી અતરપ્રીતિને બીજી કોઈ 'બદિ ઉપાધિ' બદારની ઉપાધિ હોય નહિ, તેમ સાહિત્ય, સાહિત્યની શુદ્ધ ભાવનાથી લખાતુ જોઈએ પછી એક ગાંધીયુગની દિનમૂઠી હોર, બીજી લખની હોય કે સમાજવાદની હોય એ રિલમૂઠી તો, જીવ- નનો દષ્ટિકોણ રજૂ કરે છે-જીવનના બોલોને પ્રગટે છે એથી જ દિન કંઈ અસાહિત્ય કે વિરોધ સાહિત્ય થઈ જતુ નથી

પરંતુ જે સાહિત્ય પ્રચારને પ્રધાનપદે રચા પોને સાહિત્યની શુદ્ધ લાવનાને, મોજુ. અથવા વિનુ જનાવે; અથવા, જે સાહિત્ય શુદ્ધ ભાવનાને બદાને છેકે હવાઈ જનાવે, અને જીવનને, જીવન તરીકે અલગ

રાખે, પાછળ રાખે, અથવા તો પાછું પાડે, કે જીવનને વિદ્યુત કરે, કે જીવનથી વિમુક્ત કરે—એ પણ સાહિત્ય નથી

*

સાહિત્યની પ્રત્યેક કૃતિ 'સાહિત્ય' તરીકે મૂલ્યવાન હોવી જોઈએ એવી એક સ્પષ્ટ ભાવના અને કલ્પના નથી, એમ નથી કહી શકાય છતાં હકીકત તો એવી જાય, પ્રસન્નતા, માનવ સુખ, ખોખાં જોવા, નીરસ યર્થન કરી જાય એ, સાહિત્યની કૃતિ, શી રીતે કહેવાય ? એ તો સાહિત્યનો કચરાળો, કાચો ખાસ છે એમ હૃદયની ઉભા બળે, ચિત્તની વૃત્તિ બળે અને તરની દૃષ્ટિ બળે, અને આત્માની કલા પ્રકાશે, ત્યારે, એ સાહિત્યની કૃતિ બને છે, સાહિત્યની કલાકૃતિ બને છે સાહિત્ય કૃતિ, આત્મ આત્મકલાની મોરકલગી છે એ કલાનુ પ્રાગટ્ય જે કરે છે તેની સાહિત્યભાવના, આપોઆપ શુદ્ધ બને છે

*

સાહિત્યને કલારૂપે પ્રગમવવાની અમુક શ્રીતિઓ છે નિદર્શનની પણ અમુક રીતિ છે લય, તાલ રચના, ધ્વનિ, માપ અલંકાર, સૌની વચ્ચે છે એ બધાને સમજી લેવાય તો આત્મકલાની ખીનવટ સહેલી થાય ત્યારે તેજદર્શન લાધે અને તેમાંથી આત્મકલા ની નવી નવી ચમકે જોડે અને આ વસ્તુઓ પણ આત્મકલાના દર્શન માટે છે એને કુઠિત કરવા માટે નથી આ શ્રીતિઓને પાળતા છતાં કોઈ નિરસ સમર્થ સાહિત્યકાર નવી રીતિ આપવાનું કરી શકે છે પરંતુ એવી પરાશકિતનો ખોટો કે માની લાંબાઈ દર્શન ધારણ કરીને કોઈ નવીન આગતુક સ્વચ્છંદે વિહરે તો એ સાહિત્યનો સર્જક નથી જ વસ્તુતઃ આ બધી પરંપરાની શ્રીતિઓ માથી પસાર થઈને પછી જ સામાન્ય સાહિત્યકારો કે છકે અરો અસામાન્ય સ્વતંત્ર અને સર્વમાન્ય એવી શ્રીતિ મેળવી શકે છે

*

આ શ્રીતિઓ દ્વારા સાહિત્યકારની કાનૂની કામ કરે છે એ દૃષ્ટિ એને સત્યનું અને આદર્શનું સુરેખ કે આણુ દર્શન કરાવે છે એને લાંબી હકીકતનું સત્ય અથવા આદર્શનું સત્ય સાહિત્યનું સત્ય

બની જાય છે જેટલે અરો આ દૃષ્ટિને કલ્પનારૂપિત અને જીવનપ્રાણ પોષતી હોય છે તેટલી એની પ્રેરણા શક્તિ સાહિત્યકૃતિમાં બીજી છે એટલો એ સારો, સાચો ને જીવો સાહિત્યકાર હોય છે

*

જગતના અને જીવનનાં કેટલાંક તો સાધન સત્યો ને સિદ્ધિઓ છે અને એ બધાં નવા નવાં પલ્લવતા કે બદલાતા યુગોમાં નવા અને વિવિધ રૂપે પ્રગટે છે અને નવાં મૂલ્યો બોધા કરે છે એ રૂપો અને મૂલ્યોને સમજીને એ પોતાના સાહિત્યજીવનમાં આગળ ધપે છે—પ્રગતિ કરે છે જેઓ એમને ન સમજે અથવા ધરાધર્મીક જૂનાં રૂપોને અને જૂનાં મૂલ્યોને ધારતા રહે એ કનિષ્ઠ કાટિના સાહિત્યકાર લેખારો

*

યુગનું એટલે 'કાલ'નું તત્ત્વ સાહિત્યમાં કેવું હોય એ સદૃશ પ્રશ્ન છે સાહિત્યનો આનંદ અમર, અમર, નિત્યનૂતન અને અનંતનો છે એની કલા સ્થલકાલની મર્યાદાઓને તોળી નાખે છે એટલે કાલનાં તથ્ય રૂપો બૂત વર્તમાન અને ભાવિનો ત્રણેય દોર છે કુદૃષ્ટ સાહિત્યમાં હોય એ ઉપરાંત તે અમર અમર, નિત્યનૂતન, અનંત આનંદ આપનારું બને જ પરંતુ કોઈ સાહિત્યકૃતિમાં વર્તમાનનું તત્ત્વ વિશિષ્ટ હોય કોઈમાં જાન્યું અને કોઈમાં ભવિષ્યનું હોય પરંતુ એમાં અમુક પ્રકારનો કુદૃષ્ટ સંવાદ રહે—વિસંવાદ નહિ

*

સાહિત્યનો અર્થ માનવજાતિ માટે એક જ છે કારણ કે માનવી તરીકે જીવતા આત્મકરણ હૃદય, વચ્ચેનું બનેલું સોનું બહિષ્કૃતજીવન એક જ છે—સાહિત્યમાં ભાવાનું વાહન જુદું એટલી જ જુદાઈ છે—ખીજ ખાસ નહિ બાકી પ્રત્યક્ષપ્રત્યક્ષ એમની ભાષા, સંસ્કૃતિ અને પ્રજાસિકા અને યુગબળ મુજબ અમુક 'શ્રીતિઓ' જરૂર જુદી પડી શકે છે પરંતુ હંમણી વધુની જનાવેલી સાહિત્ય ભાવના એક હોય છે છતાં સાહિત્યકાર તરીકે આપણે ધણીવાર અસાહિત્યકાર પૂરવાર થઈએ છીએ

તામિલની નવી કવિતા

ઈન્દુલાલ ગાંધી

પ્રાચીન પદ્યસાહિત્યમાં સંવેદન, ચન્દસો-દર્શ, અર્થગંભીર અને હૃદયબદ્ધતા આ ચાર અંગો જેમાં સમૃદ્ધિ પામેલાં છે, એ અંગોને જ અનુલક્ષીને તામિલ કવિતા આગળ ચાલે છે. સંવેદન જ કવિને કવિતા રચવામાં પ્રેરણારૂપ બને છે. આ પ્રેરણાને પરિણામે, કવિની મનોભૂમિમાં કેમલ કાન્ત પદ્મ વસિને ઉદ્ભવ થાય છે.

આપણે આજે જ્યારે તામિલ ભાષાની નવી કવિતાની ચર્ચા કરીએ છીએ ત્યારે મહાકવિ ભારતીની ભવ્ય કાવ્યપ્રતિભા આપણી દષ્ટિ સમક્ષ સાકાર થાય છે. મહાકવિ ભારતી નવી કવિતાના પ્રયોગ, પદ્ય-પ્રદર્શક અને સન્માનનીય પુરસ્કર્તા હતા. સમત્વ, સંઘોદરત્વ અને સ્વાતંત્ર્ય-આ ત્રણ આવેગમય સંવેદનોથી ભારતીની કવિતા પરિપુષ્ટ બની છે. ભારતીના આજ વિચારતત્ત્વોને પકડીને આજની કવિતા આગળ વધે છે.

તામિલની નવી કવિતા—પેદી સાંસારિક વાસ્તવિકતા, સામાજિક પ્રગતિ—અવગતિ, સારકૃતિક એકતા વગેરે ભાવદર્શનોમાં વિહરે છે, કેટલાક કવિઓએ તો આ ભાવના ક્ષેત્રમાં અપૂર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે.

મહાકવિ ભારતીએ ઉદ્ધેયોપણ કરી છે

પરાશકિતએ — મહાકાલીએ
રશિયા ઉપર વરદહસ્ત મૂક્યો છે એનો;
હાહાકાર મચ્યો ને ક્રાંતિ સળવળી જાડી,
ભગી જાડયા દલિત-પીડિત ધરતીના ઇર્ષ.

કવિની વ્યાપક વાણી રશિયાની જ્વનના પૂરતી પર્વાસ નહોતી—એણે કારિયાના માનવસંવર્ધનને પણ આ રીતે વ્યક્ત કર્યો છે

આ તો શાંતિનું આંદોલન છે,
જનશકિતના સળલ પ્રાણનું

આ મુક્તિ સચાલન છે.
રકત પ્રવાહિની—મુદ્ધપિથાથિની
તારી પ્લંચક લીલા;
લડકી જીકરે, ઘંભી જાશે
તારી યુદ્ધતપાનાં અંગેઅંગો કરશે લીલાં.

આજે તામિલની લોકકવિતાએ પણ વતંત્રાન પરિસ્થિતિના પ્રગટ્યનું આ રીતે અદિલન ઉપાદ્યુ છે—સ્પુટિકની પૃથ્વીપરિકમા વિશે એક લોકકવિએ લખ્યું છે

કેઈ ભવ્ય પ્રતિભા જાડે છે,
પૃથ્વીને ચક્રાવે લઇને
ગગનપાર એ ફૂટે છે,
કેઈ ભવ્ય પ્રતિભા જાડે છે

જાણે માનવની શુચિ પ્રજા
સાહેસ ઉપર સવાર થઇને
નભનો ખોળો ખૂટે છે.
કેઈ ભવ્ય પ્રતિભા જાડે છે.

આ રીતે નવીન વૈજનિક ચમાકારોની પ્રશંસા કરતી કરતી તામિલ કવિતાએ પોતાનું નવું પ્રયાણ શરૂ કર્યું છે, ટેલીફોન, ટેલીવીઝન જેવા વરદાનોની મશગાયા આવી કવિતાઓમાં જોઈ શકાય છે સામાજિક પ્રેરણાઓ, અન્યાય, અને ઉપેક્ષા પ્રત્યે તો તામિલ કવિઓએ આજે લેખમાર લખવા માંડ્યું છે. વિધવાની શોકનપ્ત દશાનું વર્ણન કરતા એક કવિ લખે છે

સામાજિક મૂલ્યોથી વચિત
આ ઉપેક્ષિત નારી
રંગદોળાર્થ રહી છે ધૂળમાં
એંબી ટેસર-કપારી.

પશ્ચિમના દેશોમાં જેમ મીઠા ભાષા પોતાની મહનના, સુંદરતા અને સમૃદ્ધતા માટે સુવિખ્યાત છે,

તેમ તામિલભાષા માટે પણ કઢી શકાય. તામિલની શબ્દરચના એટલી સૌમ્યપૂર્ણ અને મધુર છે કે એ ભાષામાં લખાયેલી કોઇપણ કાવ્યરચના ચિત્તચૂંબક લાગે છે

તામિલ 'હંદરાચનું' નામ છે 'આપિલ કલ્યુમ્' અને એના છંદોનાં નામ છે, વેલુ પા કલિયપા, વ ચિય પા, ભરટ પા, વગેરે પણ નવા કવિઓએ આ પ્રાચીન શૃતોનાં જાળન ખાંચેરી નાખ્યા છે, આજની કવિતા સ્વતંત્ર રીતે - પોતાની નવી હંદરચનાનું સર્જન કરે છે : આ હંદરચનામાં જૂનાં ભજનો અને લોકગીતોની છાંદ પણ કપાક ભેદ શકાય છે. આવી મિશ્ર હંદરચનાને 'કપિણ્ડી' એવું નવું નામાભિધાન મળ્યું છે એક રમતિયાગ કિશોરી ભાષને શોધતી શોધતી શેરીમાં ભટકે છે - તેને કવિએ આ રીતે વર્ણવી ખતાવી છે

વૃક્ષ ડાળીએ ઠાપલ ફૂળે
પોપટ, મોર, બપૈયા, કોમલ સાદ કરે છે,
પણ બંધુનાં મુખદર્શન વિણ
મને ન પડતું ચેન
શોધી શોધીને હું થાકી-હમણું પડશે રેન.

હવે ભેઈએ સર્વોદયનું વર્ણન.

રાતનું અધારુ આછરી ગયું ને
તારા બની ગયા ઝાકળ-મોતી
મોતી પડયાં જમ પાનને પાલવ
સંતાયાને શકુ કેમ હું ગોતી ?
ધીરે ધીરે પનથટની વાટે
ભરી'તી ગોરી-

એની રૂપાળી આંખડીની મહી
એકાં હતાં એ રત્ન બિલોરી.

અને આપણા દેશમાં જ નહીં પણ આખી દુનિયામાં વેરઝેર, અસહિષ્ણતા, કપટ, ભૂક, અમર્ષાદ ભોગલાસલા વગેરે વ્યાપક થયાં છે ને વધારે વધારે વ્યાપક થતાં જાય છે, માનવી માનવીનો કેમ જાણે દુશ્મન ન હોય એ પ્રમાણે દુનિયાને બેરહાસ ગોળવાતો જાય છે, જીવનમાં સ્નેહ, માર્દવ, દયાળુતા, ખીજ માટે ધસવાની વૃત્તિ એ બધાં ઓછરી ગયાં છે અને ભણતું, જળનું સાધાન્ય સ્થપાતું જાય છે. માનવી માનવીથી બીજો છે અધિકારીઓ લોકોથી બીજો છે, લોકો અધિકારીઓથી બીજો છે, શ્રીમતો ગરીબોથી બીજો છે, ગરીબો શ્રીમતોથી બીજો છે, શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓથી બીજો છે, વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષકોથી બીજો છે માનવીમાત્ર જીવનમાંથી આરથા ગુમાવી બેઠો છે, કારણ કે તે પોતાના આત્મામાંથી આરથા ગુમાવી બેઠો છે

આજ સુધી માનવને ધર્મમાં શ્રદ્ધા હતી, પણ આજે ધર્મના દમમાંએ તેને ઠીસોં છે એમ તેને લાગે છે. આજ સુધી તેને રાબત્યવચ્ચમાં શ્રદ્ધા હતી, પણ ત્યાં તેણે કેવળ સત્તાની સાકારી ભેળ છે. આજ સુધી તેને વિદ્વાનોમાં શ્રદ્ધા હતી, પણ વિદ્વાનેનું જીવન પોકળ છે એમ તેઓ સ્પષ્ટ પારખી ગયા છે આને પરિણામે સમાજમાં જીવનનાં સત્તાતન મૂલ્યો કેમ જાણે પડવારી થયાં હોય એવું માનવીને થઈ ગયું છે એટલે સુકાન વિનાનું વહાણ જેમ ભરદરિયે આપડે તેમ માનવી સંસારમાં આઘાતો યઈ ગયો છે

કૃષ્ણ સુદામાની આદર્શ મૈત્રીકથાએ ભારત-વર્ષની વિવિધ લોકભારતીને આકર્ષેલ છે. ભાગવતના દશમ સ્કંધના એથી અને એકાદશીમા અધ્યાયમાં ભાગવતકારે કહેલી એ કથાની રસમંગળા ગુણસત અને મહારાષ્ટ્રમાં અનેકરૂપે અવતરી છે. કવિ સોમે પંદરમા સૌકામાં સુદામા-સાર સ્વયં ભક્તકર્તવ્ય નરસિંહ મહેતાએ સુદામાચરિત રચ્યુ અને ગમ્યું. ભાવલે, પ્રેમાનંદના સમકાલિન જગન્નાથે, તેમ જ મરાઠી કવિ વામને પણ આ કથાભૌતમાંથી પોતાના કાવ્યકોડિવા પ્રગટાવ્યા છે. વળી ભીમે, મુરર મેવાડાએ, મોતીરામે અને વિશ્વનાથ જનીએ પણ સુદામાને ગાયેલ છે.

એ બધી કૃતિઓમાં પ્રેમાનંદની કૃતિએ લોક-માનસમાં ઘર ક્યું છે. ત્યારે નરસિંહ મહેતાની કૃતિ એવી લોકપ્રિય ભલે નથી બની પણ તે છતાં એની પણ આગવી વિશેષતા છે. એણે સુદામાના પાત્રનું યોગ્ય સાચવ્યું છે.

પ્રેમાનંદે 'માથેડુ' રચી ભક્ત નરસિંહ મહેતાના પાત્રને ગુણદાનના નગનાર સમક્ષ રજૂ ક્યું છે. તેમાં જે રીતે તેમણે નરસિંહના પાત્રને જાણ્યું અને જાગૃત્યું છે તે રીતે તેણે સુદામાના પાત્રની માવજત કરી નથી-એમ સુદામાચરિત વાંચતા સહેજે પ્રતીતિ થાર છે. નરસિંહના સંમળથી ત્યારે રજૂ થા જોઈને લોકોમાં ખડખડાટ ઘાસ ફેલાય છે-એ સાચું. પણ એમાં કવિ પોતે નરસિંહના શીલને કે સંસ્કરને રજૂ પણ આંધ આદર્ય દેતો નથી ત્યાં કવિ જાણે કે ધસતાં લોકોની ધાંતી ઉઘડે છે લોકોનાં દોષો સાથે કવિ પોતે નરસિંહની દેકરેલા શયિય થતો નથી. ત્યારે સુદામાના પાત્રલેખનમાં પ્રેમાનંદ એ તાત્કાલિક જાગરતો નથી. દેશણે દેશણે આપમને એમ લાગે છે કે સુદામાનાં યોગ્ય અને સત્વની જાગરણ કરવાને અદેશ એ વારંવાર અડપલાં કરી લે છે. અને લોકોને એવ કડીને એ ધમાકે છે. એટલું જ નહીં પણ એ

માટે ભાગવતકારની કથામાં એ મૂલગત ફેરફાર પણ કરે છે.

એટલે જ આજે આપણે ભાગવતના દશમ સ્કંધમાં સુદામાના વાસ-કથા શીલસત્વને જોવા-જણવા તથા ચકાસવાનું વિચારીએ છીએ.

ભાગવતના દશમ સ્કંધના એથી અને એકાદશીમા અધ્યાયને વાંચતા એક અત્થર્થ તો એ થાય છે કે ત્યાં 'સુદામો' નામ જ મળ્યું નથી 'સુદામા'ને બદલે 'શી દામો' એ નામ પણ સાંભળેલ છે. પરંતુ તે નામ પણ આ બે અધ્યાયમાં એક પણ ક્રિદલેખ પામ્યું નથી. માત્ર એકીમા અધ્યાયને અંતે ઈતિનોપમા 'इति श्रीमद् मयावते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे श्रीदाम चरिते अशीतिनोऽध्याय.'

ગજા પરીક્ષિત સૂતકવિ પાસે કોઈ પુરુષ શ્લોક પુછતી કથા સાંભળવાની કામના કરે છે ત્યારે રુષિજી, પુણ્દેવજીએ કહેલી કથાનો આ રીતે પ્રારંભ કરે છે.

“कृष्णस्य आसीत् सखा कश्चिन् ब्राह्मण ब्रह्मरिक्तम् ।
विरक्तः इन्द्रियायंगु प्रशान्तात्मा विनेन्द्रियः ॥
यदृच्छया उरगन्तेन वर्तमानो गृहाश्रमी ।
तस्य भार्या कुचौलस्य क्षुत्क्षाना च तथाविधा ॥”

કૃષ્ણનો ફેડ એક સખા હતો. બ્રાહ્મણ હતો. પરમશૂન્ય હતો. વિષયોથી વિરત હતો. પ્રશાન્તાત્મા હતો. ને વિનેન્દ્રિય હતો. ભાગ્યવશે જો કવનું તેનાથી તે પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવે તે રીતે ચરેલાય હતો. અને તેની પત્ની પણ તેના જેવી થોડેલાય અને મુશાળીયીન હતી (આથી 'કૃષ્ણેન શબ્દ પણ એ કંપનીની રીતે ચરેલાય દશા સૂચવે છે. - અને નહીં કે એ બ્રાહ્મણના નામને)

ભાગવતકાર સુદામાને વિરક્ત અને વિનેન્દ્રિય વર્ણવે છે ત્યારે પ્રેમાનંદનો વ્યંગ અને વિરોધ બીજા દિશામાં નિર્દેશ કરે છે. તે કહે છે.

‘સુદામે શૃહરથાશ્રમ માંડયો
 મન જે તુ સન્યાગી,
 પતિવ્રતા પત્ની છે પાવન,
 પતિને પ્રભુ કરી પ્રીછે,
 સ્વામી સેવાનું સુખ વાછે,
 માથા સુખ નવ ધરે
 દશ બાળક થયા સુદામાને,
 હું ખ દરિદ્રે ભરિયા,
 શીતળાએ અમી છાટો નાખ્યો,
 થોડે અન્ને ઉછરિયા.

ભાગવતકરે સુદામાને સતતિ બોલેલ જ નથી
 ત્યારે પ્રેમાનન્દ તેને દશ બાળકના પિતા બનાવે છે
 સુદામાને ‘શૃહરથાશ્રમી’ કહીને ‘મન જેનું સન્યાસી-
 એમ કહીને પૌત્રો દવદત્ત દિવા ન સુક્તે’-અરે
 દેવદત્ત દિવસ ખાતે નથી’-એવું તર્કછળ પ્રવેશ-
 ને આગળ જતાં કહે છે ‘દશ બાળક થયા સુદામાને’
 અને તે પછી તેની સ્ત્રી ‘માથા સુખ નવ ધરે’ છતાં

નાજનીનાની ભદ્રતાની અપેક્ષાએ નરસે ચાની
 સાધુજીભાતનો વ્યતિરેક લોકોને સહેજે ધસાવી શકે
 હશે પરંતુ ભાગવતના સુદામાને ભાગવતભાષી
 પાત્રતા પ્રેમાનન્દે આપી હોત તો તેના મોતાઓનું
 મનોરજન ભારે જ થાત એટલે જ પ્રેમાનન્દે
 સન્યાસી સુદામાને દશ બાળકની ધી ઘે ઘેરેલો મીતરલ છે

વળી એમ કહીને પ્રેમાનન્દે બીજો હેતુ પણ
 સાધ્યો છે જે આવડી મોટી સત્તાન જગત ન હોય
 તો શ્રીકૃષ્ણને જયવા જવાનું બહુ અનિવાર્ય ન હતું

“લિહ્યાનુ કામ કામિની કરે,
 કૌના લસોધુએ ને પાણી ભરે,
 જેમ તેમ કરીને લાવે અન્ન,
 નિજ કુટુંબ પોષે સ્ત્રી જન,
 ઘણા દિવસ હું ખરેનું સહુ,
 પુરમાં પછે અન્ન જડતું રહ્યું,
 બાળકને થયા બે ઉપવાસ,
 ત્યારે સ્ત્રી આઠ સુદામા પાસ ”

આમ પ્રેમાનન્દે એક કંઠકે બે પક્ષી ચાવાં છે
 સત્તાન સમૃદ્ધિ હાથ સુદામાને હારથરપદ પાત્રતા

આપીને, કૃષ્ણને જયવા જવા માટેના હેતુને પણ
 સાચોસાચ સમજ બનાવેલ છે

ભાગવતનો સુદામા પત્નીની પ્રાર્થનાને લગભગ
 તરત જ સ્વીકારી લે છે અને લેણ વિરોધવચન ઉચ્ચાર-
 રતો નથી ત્યારે પ્રેમાનન્દનો સુદામા તો પત્નીની
 દલીલો સામે ‘ઘેલી છેલ્લું કહી રે’ એમ કહીને ભારે
 વિરોધ કરે છે તે કહે છે

“જોડવા પાણિ હીન યોલાવી વાણી,
 થાયે વહન પીણું વરણુ;
 એ ચિહ્ન છે જયક લણા,
 એથી તો રુકું મરણુ ”

પણ તે સ્ત્રીનાં આંસુ પાસે હારે છે અને
 ભેટ માટે તાંદુલ લઈને દ્વારિકા જવા ઉપડે છે
 (અહીં એક બીજો પ્રશ્ન પણ ઉપસ્થિત થાય છે
 સુદામા ચોરમ દરના વાણી લઈ આવે તો ઉલ્લેખ નથી
 ભાગવતમાં કે નથી પ્રેમાનન્દના સુદામા આખ્યાનમાં.
 એ વાગ ચીંટીને થયો હતો ? એનાં મૂળ ભગવતમાં
 તો નથી જ

ભાગવતનો સુદામા કૃષ્ણને યાચવા જાય છે,
 ત્યારે મનમાં મન એટલો જ સંકલ્પ કરે છે કે-
 અય હિ વરમ લામ ઉત્તમલોક દર્શનનું બીજું
 કંઈ નહીં તો પુણ્યસ્થાંક શ્રીકૃષ્ણના દર્શન તો થશે
 અને પ્રેમાનન્દ પણ એ વસ્તુને પ્રીછી રીતે મૂકે છે
 ‘ન નલિ જડે તો ગોમતીમજ્જન, દર્શનદય નલિ
 જાય’ અને એ શબ્દો સુદામપત્નીના મુખમાં એણે
 મૂકેલ છે

તાંદુલની થી લસોધાથી ગાંધી લઈને ભાગવતનો
 સુદામા માત્ર બે જ સ્થાંકમાં દ્વારિકા પહોંચે છે

ત્રિણિ ગુપ્તાનિ અનીયાય, તિસ્ત્ર કપ્તાશ્ર મ દ્વિજ ।
 વિપ્ર અગમ્યાન્ અથકતૃણીના યદેપુ અન્યુતપર્મિણામ્
 દિ-અટ સહસ્રાણા મહિવીણા યદ્દાકતમ વિવેદા શ્રીમન્
 વહાનન્દ ગત યથા ॥

ત્રણ ગુપ્ત અને ત્રણ કલ પાર કરીને, તે વિપ્રે
 સોગલજર રણીઓમાં એકનાં યોભાપમાન ગૂંધમાં

પ્રવેશ કર્યો અને જણે બ્રહ્માનન્દને ધાર્યો. પરંતુ પ્રમાનન્દ આ પ્રસંગને ખુબ બહેવવાવે છે: સુદામાનું દીનરૂપ વર્ણવતા તે કહે છે:

“સુખકુખનું તાણું વાથ્યું, કંડુપ દીસે કાય;
છપાન રેલુએ અગ્રછાયે જોજન કોટાનકોટ:”

પછી તેા દ્વારામલીના કંઝરા દેખાયા છે. એ વર્ણન પણ દ્વારિકાના વૈભવની ઝાંખી કરાવે છે. દ્વારિકામાં પ્રવેશતા જાદવાના અળવીતરાં પાળકો અને જાદવાની ચીખાવથી સ્ત્રીઓ સુદામાની હાંસી ઉડાવે છે. મામેડું પૂરવા થયેલા નરરીશની નાચર સ્ત્રીઓએ એવી જ હાંસી છાંયી હતી પરંતુ બાજવતકાર તેા સુદામાના સાત્ત્વિક વ્યક્તિત્વને અકંપ્ય જાણે છે. પ્રેમાનન્દનો સુદામા તેા કૃષ્ણ-વૈભવથી ડાઘાય જાય છે. કૃષ્ણદારે સંકલ્પવિકલ્પ કરતા ફેરા ફેરે છે. અને ઘણીવાર કુખી થઈને કહે છે.

રમાડતો ગોકુળ માંકડાં !
શુભને ધર લાવતો લોકડાં !
તે થઈ બેઠો પૃથ્વીપતિ !
મારે ધરમાં ખાવા રજ નથી !

બાજવતરો સુદામા સીવેસીધા શ્રી કૃષ્ણની નજરે પડે છે તે જરાક અસંભવિત જેવું લાગે છે. પરંતુ પ્રેમાનન્દનો સુદામા સંકલ્પ અનુભવતો છતાં સંદેશો કહેવરાવે છે અને કૃષ્ણ, સુદામાનું નામ સાંભળતા જ-

ખરો ખરો કહે રણુડોડ !
મારો બાળ સનેહી સુદાનો,
હું કુખિયાનો વિસાઓ;
અતિ આનંદે ફૂલીકાય,
હરિ દોડે ને સ્વાસે ભરાય,
પરે-આખરે બેઠો થાય,
એક પળ તે જુગ જેવી લાય.

અને પછી !

સુદામે દીઠા કૃષ્ણદેવ,
છૂટયાં આંસુ શ્રાવણુ નેવ.
સુખ અન્યો અન્યે જોયાં,
હરિનાં આંસુ સુદામે લોયાં.”

બાજવતકારે પણ બાપું છે :

“સત્યુઃ પ્રિયસ્ય વિપ્રયે અગત્યગતિ નિવૃત્તઃ ।
પ્રીત વ્યમુચ્ચત અભિવ્યૂત્ત નેત્રાભ્યા પુષ્કરેક્ષણ ॥”

વિપ્રર્ષિ પ્રિયસમાને ખુબ બેટીને હર્ષિત થયેલ હરિ અશ્રુગદગદ બ-યા.

પછી તેા સુદામાની આચતા સ્વાગતાને બાગ-વનકાર જંબીરભાવે જાહેવાવી છે ત્યારે પ્રેમાનન્દ નટખટ રાણીઓના નટખટ વેણની પચાદભૂમિઓના પૂરો ઉપશોગ કર્યો છે.

પ્રેમાનન્દે શ્રીકૃષ્ણના અંતઃપૂરને ખુબ કીનકરણે રંગ્યુ છે

સૂતા શય્યાએ શ્રી અવિનાશ,
અષ્ટપટ રાણીઓ છે પાસ;
બીજી સોળસહસ્ર શય્યાઓ,
કેમું હંસગતિ અજગાઓ;
શૃંગાનેણીને અંદ્રથકેારી,
કેાધ શ્યામલકી કેાધ ગેારી;

ત્યારે બાજવતકારે તેા સુગમાને રુકિમણીના મહેલમાં જ પધરાવ્યા છે. જો કે ત્યાં પણ અંતઃપૂરની દાસીઓ પરકપર પૂછે છે:

કિમ્ અનેન કૃત્તં પુણ્ય ભવધૂનેન મિશ્રુણા ।
શ્રિયાદીનેન લોકેડમિન્ મહિતેન અયમેન વ ॥

ચોડકો ત્રિલોકગુરુના શ્રી નિવાસેન સમૃતઃ ।
પર્વ કર્ણા શિવ હિત્વા પરિવ્યક્તોડયઃ યથા ॥

કેવા હશે આ નિરતેજ, અનખામણ, અધમ અને અપધૂન ભિક્ષુકના પુણ્ય કે ત્રિલોકગુરુ શ્રીકૃષ્ણે, લગ્નગીતો લલિત સંગ છોડીને, મેટાભાઈને ભેટતા ભેટના રોહ રૂપ ભેટના ?

પૂજનભર્ચન પછી કૃષ્ણ સુદામા આશ્રમજીર-નના સંસ્કરણોમાં સતી પડે છે. અને બાજવતકાર એરે સંલેપમાં વર્ણવે છે ત્યારે પ્રેમાનન્દ એના રસિકવિસ્તાર કરે છે.

આ કથામાં સ્વયં થડાવે તેવા પ્રસંગ છ નાંદુલપ્રાપ્તનો : બાજવતકાર કહે છે

કિ ઉપાયન આની ત વદાનુ મે મરતા યદાત ।
અનુ અપિ ઉપાદત મક્તે પ્રેમના મુરિવ મવેત્ ॥
મુરિ અપિ અમત્તોપદત ન મે તોપાય કલ્પતે ।

તે મિત્ર મારે માટે ભેટ શુ લાવ્યા હો ? ભક્તોએ પ્રેમથી આપેલ કાંઈ પણ મારે મન મદામુદ્દય છે અને અભક્તોએ આપેલ મહાવેભવ પણ મને ચીઝવી શકતો નથી પણ સુદામા તો એટલો ઊભીલો પડેલ છે કે તાંદુલની ગાંઠી કરી સતાડવી તેની ચિંતામાં તે અકાળાઈ ભવ છે પણ છેરટે પ્રેમાનન્દ કહે છે તેમ— હસતાં ખમતી પાસે આવી, તાંદુલ લીધા તાણી ” વ્યાસજી પણ કહે છે “સ્વય જ્ઞાત કિમ ક્યમ્” હિતિ પુષ્ય કનકુલાન્” સુદામાએ ગાંઠી સતાડી તે કૃષ્ણે સ્વયં લઈ લીધી પછી તો તાંદુલપ્રદાનને વિધિ શરૂ થયો.

હિતિ મુષિ સદૃત જગદવા ત્રિતીયા, જણુ આદદે ।
તાન્ત્ર શ્રી જગદે હસ્ત તપરા પરમેષ્ઠિન ॥
પ્રતાવતા અહ વિશ્વાત્મન્ સર્વંષ પન્ સમૃદ્ધવે ।
અસ્મિન્ લેનિ અથવા અમુષ્મિન પુત્ર ત્વન્ તોપકારણમ્ ॥

એજ ભાવને પ્રગ્ કરી સુદામાની ઉક્તિ આ પ્રમાણે છે

‘હારિકા આપવા ઈન્છા કરી,
વળી મુઠી ટીનાથે ભરી;
ત્યાદે મુઠિમશીએ સહાયો હાથ,
અમે અપરાધ શો કીધો નાથ !

એમાં શુ ઓછું સ્વામિન !” અમને આપો યતુર સુભણ્” ભક્તની નુજા ભેટને ભગવાને એવી ના મહિમારન્તી માની કે તેના બદલામાં સ્વયં જ આપી દેતા તે તરપર થયા પરંતુ રક્તિમણીએ ભગવાનને મર્મમાં સમજવું કે જે આપ્યું છે તે કંઈ ઓછું નથી

છતાં સુદામાને તેના બાળોદયની કશી ખબર નથી બીજે દિવસે સુદામા રવાના થાય છે ત્યાર પણ

ભાગવતનો મુદામો લેઈ પણ મિનન નથી એ તો એમાં પણ કૃષ્ણની બ્રહ્મવૃત્તા શુભે છે તે કહે છે અવનોડ્ય ધન પ્રાપ્ય માધનુ ઉઠે ન મા દમરેત્ ।
હિતિ વાણિસે નૂન ધન મે અમૂરિ નાદદાન્ ॥
મને કોડી પણ ધન ન આપવામાં એમણે માત્ર ગેય જ વિચાર્યું છે પરંતુ પ્રેમાનન્દનો સુદામા પ્રથમ તો ખૂબ ઘાબો કરે છે. પણ પછી મન વાળે છે ત્યાં પશુ પ્રેમાનન્દ, સુદામાના શીલ અને સત્ત્વને બોલે મોતાઓનું ધનોરજન કરે છે

સુદામા પોતાને ગામ પહોંચે છે અને કયા પશુ ધરકાપટાએ પહોંચે છે, તે કહે છે કિદદ ? કલ્પ વા રથાન ? કય તદૂ દદ્” હિતિ અમૂત ? એ જ વાત પ્રેમાનન્દ વધુ રસમય થીરે કહે છે “હામ ભૂંચેર પણ ગામ નિશ, ધામ કોઈ ધનનતના, એ ભવનમાં વસતા થશે જેણે સેવ્યા ચરણુ ભગવતના” ભાગવતના મુદામાનું સામેયુ કરે છે “નચનાય” અમરપ્રમા’ એટલે ત્યાં કશી ભૂલ ભુલામણી ઊભી થતી નથી પરંતુ પ્રેમાનન્દ તો ત્યારુ ડીતુક ઊભુ કરે છે, તેનો સુદામો પ્રથમ તો કહે છે ‘નૃત્તી સરખી ચૂ પડી, લૂટી સરખી નાર સડાં સરખાં છોકરાં મળ્યાં ન બીજાવાર” ત્યાં તો તની પત્નીની નજર સુધામા પર પડે છે અને તે કેવળ ાસીઓને લઈને સામેયુ કરવા આવે છે સુદામા ‘લૂટી સરખી નાર’ જેવી પોતાની પત્નીને બોળખી જ શકતો નથી કારણ કે તે તો ‘રૂપિણી શ્રી’—સાક્ષાત્ લક્ષ્મી સમી બની ગયેલ છે એટલે તે તા તેમને ‘પરનાશી’ અને ‘રૂપજીવિની’ ગણીને તેમના હાથમાંથી છૂટીને બાળે છે તે કહે છે “તમને પાપ-ણીઓ ધરમેથર પૂછશે” પણ ત્યાં પત્ની જ સ્વપત્ની કરણ કશીને તેમને ઘેર લઈ જાય છે અને ઈવટે ભાગવતકાર કહે છે. “વિપયાન્ જાયયા વ્યસ્યન્” યુગ્મને નાતિ લક્ષ્મી । તેણે વિરકતાવાદે ગૃહસ્થાકાશ સેવ્યે પ્રેમાનન્દ પણ એ જ થીતે એના સુદામાને ખિરિવે છે

*

અપાડની પૂનમ દેશભરના ધાર્મિક હિંદુઓ શુરુ-પૂર્ણિમા તરીકે ઉજવે છે.

એક માસમાં શુક્લ અને કૃષ્ણ એમ બે પક્ષ આવે તેમ એક વર્ષમાં ઉત્તર અને દક્ષિણ એમ બે અયન આવે. પક્ષ ચંદ્રની કળા બનાવે છે અને અયન સૂર્યનો માર્ગ. મકરસંક્રાંતિ (૧૪મી જાન્યુઆરી) થી સૂર્ય ઉત્તર દિશામાં વળે અને ત્યારે ઉત્તરાયન શરૂ થાય, અપાડની શરૂઆતથી દક્ષિણાયન શરૂ થાય.

અપાડ માસથી ચાતુર્માસનો પ્રારંભ થાય. અનિર્દેશ એવા સંન્યાસીઓ પણ ચાતુર્માસ કરવા કરીકામ થાય. લોકભાષામાં આનો અર્થ એવો ધરાવે છે કે ચૈત્રમાસમાં સાપનો હાથ વધારે હોય અને મામડાના રસ્તા ધણી કપરા હોય એટલે પરિવારકોને પણ પરિભ્રમણ ન હાવે. સંન્યાસીઓનો ધર્મ તો એટલો કડક છે કે એક માસમાં એક રાતથી વધારે રહેવાય નહિ, પરંતુ ચાતુર્માસમાં આ મનાથી એમને મુક્તિ આપી છે. આ છૂટ મૂકી તેમાં પણ અધિક નવાં મન ઉમેર્યાં છે અને એ માળામાં સંન્યાસીઓને વધારે કામ સોંપ્યું છે.

ભારતની આધ્યાત્મિક સાધનામાં શુરુનું સ્થાન અનોખું છે. શુરુ એટલે ઉત્તમ માર્ગદર્શક આપણું જીવન અગમ્ય ભણીનું એક સાદૃશ્ય ગણાય. અરણ્યમાં માર્ગ નથી ને ઠંડી પણ નથી એમાં જતા રહે કે મૃત્યુ તોણે ભોમિયો રાખવો પડે, ને નહિ તો જંગલમાં એ અટવાતો રહે વેદધર્મનો આદેશ છે કે દરેક વ્યક્તિએ પોતાપોતાની આધ્યાત્મિક સાધના કરવાની છે એ માટે એણે શુરુનો આશ્રય લેવો એ શુરુ મતે જ શોધી લેવા, અંત કરણથી એમનો સ્વીકાર કરવો અને એમનામાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી. સૌ મુમુક્ષુઓને શુરુ અનિવાર્ય છે એમ શાસ્ત્રો કહે છે. શુરુમાં શ્રદ્ધા રાખી હોય તો જાનનું રક્ષણ પૂરે પૂરું થાય.

યસ્ય દેવે પરા મક્તિર્યથા દેવે તથા ગુરૌ।
તસ્મૈતે વચિતા હ્યર્થાઃ પ્રકાયન્તે મહાભનઃ ॥

(પૌનાશ્વતર ઉપનિષદઃ ૬-૨૩)

જેની એ પરમાત્મા પ્રત્યે ભક્તિ દોષ અને જેને એ પરમાત્મા જેની જ ભક્તિ-શુરુ પ્રત્યે દોષ, તેવા મહાત્માને આ ઉપર કહેવી વસ્તુઓ અનુભવવામાં આવે છે.

શુદ્ધિવાદી માટે આ અર્થ શું છે એનો વિશ્વાસ તો તર્ક અને ન્યાયમાં છે, દલીલો કરવામાં ને શુદ્ધિથી સમજવામાં એ શૈક્ષણ છે એને તો શુરુથી જાનનું દાર જોડે છે એમ નથી, પરંતુ એ દાર બધે થતુ જણાય છે, પરંતુ તર્ક અને ન્યાયવાળી શુદ્ધિ એ તો જીવનનો એક અંશ છે, ને તે પણ નાનો અંશ છે; મોટો ભાગ તો ભાન અને અનુભવનો છે શુદ્ધિની ઘણી મર્યાદા છે, ચિત્તનો એ એક વિભાગ માત્ર છે, અને ચિત્ત પણ જીવના એક અંગરૂપે જ છે. શુદ્ધિ-મા વિકાર પણ થાય છે

શુદ્ધિથી પર પહોંચીને વેદધર્મે જ્ઞાન અને ભક્તિના માર્ગ સ્થાપ્યા છે માર્ગ ગમે તે હોય-જ્ઞાન, કર્મ કે ભક્તિ-જનાં એ સૌમાં શુરુ અવસ્થા જોઈએ. શુરુ અનુભવના સાગર મજાવા છે ને દેવોની કૃપાનો પ્રસાદ પણ પામ્યા દોષ છે આથી સતોએ વારંવાર કહ્યું છે કે 'શુરુ મિત જ્ઞાન બનાવે વાટ ?'

વેદધર્મમાં શુરુને દેવના જેવું સ્થાન આપ્યું છે. આનું મહત્ત્વ જાણવા જેવું છે વેદના મંત્રોનું દર્શન કરનારા ઋષિઓ હતા. આ શુરુઓને લીધે વેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને પ્રમાણિત થયું. એમને દેવી ઋષ્યા યજ્ઞ ત્યારે વેદ અવનર્શ એમની વાણીમાં સ્વનો વાસ થયો, પ્રકૃતિનાં શાશ્વત મૂલ્યોનો એમનામાં જગમ થયો એવા શુરુ માટે પૂજ્યભાવ ન હોય તો બીજું શું દોષ રહે ?

સત્યનુ સંપૂર્ણ દર્શન કરવું હોય, તો સિધ્ધે
એના યુરુ સાથે તાત્કાલ કેળવણી જોઈએ જે રીતે
યુરુ વિચારે, તે તે રીતે એણે પણ વિચારવું જોઈએ
ચિંતના એકરાય થવો જોઈએ જ્યારે યુરુની ઈચ્છાની
આડે શિષ્યના મનમાં કોઈ અતરાય નરહે, ત્યારે
યુરુના જ્ઞાનનો પ્રવાહ સરળ રીતે શિષ્ય ભણી વહેતો
થાય એ અતરાયો દૂર કરવા શિષ્ય એના યુરુને
પોતાનું આત્મનિવેદન કરે, શરૂએ ભય એથી ઉભય
વચ્ચે પ્રેમની શાંત બધાય શિષ્યનું વર્તન જોઈને
યુરુના ભાવમાં ભરતી ચડે અને એની સાથે યુરુનું
જ્ઞાન શિષ્યના પાત્રમાં ઠલવાઈ જાય

સિદ્ધાંતમાં તો આ વાન સહેલી જણાય છે
પરંતુ યુગે યુગે યુરુની પ્રકૃતિ બિન હોવાની એમનું
દર્શન કાગે કરીને નિરૂતિ પામનારું, એમના પ્રયોગમાં
પાકાતરો થવાનાને ક્ષેપક ઉત્તરનાના એમનું ટેપુક
જ્ઞાન કાળમાં ક્ષુભ પણ થઈ જવાનું અદ્વૈતના યુરુ
એએ એનો પણ વિચાર કર્યો છે અને એમણે
એવો માર્ગ કાઢ્યો છે જેમાં શિષ્ય અને યુરુ વચ્ચે
માનસિક રિશ્તે રહે જ નહિ દરેક જગ્યા પોતાના
આત્માને યુરુપદે ટૂંકી દેવો એમ એમણે કયું છે
અને અદ્વૈતદર્શનમાં આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચે

અગે છે એટલે પરમહંસ યુરુ બને છે મુઠ્ઠા સાદા
ત્વર દ્રઢ યુરુને બ્રહ્મા, વિશ્વ અને મહેશ્વરી દેવત્રિપુટી
સમા ગણ્યા છે

યુરુપૂર્ણિમાને દિવસે વ્યાસપૂજન પણ થાય
છે, વેદધર્મની યુરુમહિમાનામાં વ્યાસ મેર સમાન
■ એમણે રચેના બ્રહ્મસૂત્રોમાં વેદધર્મના સિદ્ધાંતોનાં
મૂળ રહેતા છે અને મહાભારતના કવિ પણ એ જ
મનાય છે કવિ તરીકે એમણે વિશુદ્ધ કર્મનો મહિમા
આપ્યો છે પરંતુ બ્રહ્મસૂત્રોમાં વિશુદ્ધ કે અશુદ્ધ કર્મ
માત્રને ગૌણ માન્યું છે, એમાં જ અટવાઈ જવાશે
એમ જણાવી સારથ રહેલાનું કહ્યું છે એ ઉપરાંત,
ભગવતના કર્તા પણ વ્યાસ જોઈ ઈશ્વાર માને છે કે
વ્યાસ જ્યારે અદ્વૈતથી થાક્યા અને નિષ્કામ કર્મથી
પણ થાક્યા, ત્યારે એમણે ભગવાનના ભજન કરવા
ભાગ્યનનો પ્રથમ રસ્તો અને એ રીતે પરમાનંદમાં
લીન બની રાક્યા

વેદાન તો આ ભૂમિમાં એકરસ બની ગયું છે,
એ બદલી શકાય એમ નથી વિવેકાનંદે શ્રી રામ
કૃષ્ણને યુરુરથાને સ્થાપીને સિરોર વડી પહેના પશ્ચિ
મના દાર ખોલી નાખ્યા છે ત્યારથી એ યુરુમાં
જગ યુરુ જણાયા છે

દેશનું યૌવનધન

આપણા યુવાનોનું શું થવા જોઈ છે ? જેઓના પર આપણા દેશના અને તેની
પ્રજાના ભાવનો આવાર છે તેઓને તેમને ખાથે આવી પકડારી જવાનહારી સંપૂર્ણ
રીતે સલાળી રહે એવા યોગ્યતા મેળવવાની દરકાર ન કરતા યુવાનીના તનમનાટમાં
એજન્સીઓ, એજન્સીઓ અને બોમ્બ તોફાનોમાં સમય માળવાની રૂતિ વધારે પ્રમા
જ્યુમાં દાખલના થાય અને એની સંઘાસાય સ્વેચ્છાથી વર્તન પણ કરતા જાય તો
આપણા દેશના ભાવિ માટે કોઈક આશા રાખવાનું કઈ રીતે બની શકે ? યુવા
નોના વધતી જતી વિવશી રૂતિ સાથે વધતું જતું સ્વચ્છંદી વર્તન દેશ માટે
મોટી ચિંતાનો વિષય છે યુવાનીનો કાળ એવા છે કે જે કાળમાં યોક્ષસ પ્રકા
રનો ઉ માત્ર સ્વાભાવિક લેખાય પણ એને સંબંધિત બનાવીને જો આપણા યૌવન
ધનને યોગ્ય દિશામાં વાળીને ચારિત્ર્યશીલ અને કર્તવ્યપરાયણ બનાવવામાં નહિ
આવે તો દેશ ભવિષ્યમાં વિમાહણમાં જ મુકાઈ જશે

*

પાપનો આપ કોણ ?

ગામના નોકો આજે બહુ આનંદમાં હતા બાર વર્ષ પહેલાં વિદ્યાભ્યાસ કરવા કોશી ગયેનો એક સામાન્ય બ્રાહ્મણ-પુત્ર આજે મહાવિજાન બનીને પાછો ફર્યો હતો તેના માતાપિતા આ બાર વર્ષ દરમિયાન મૃત્યુ પામ્યા હતા ને ગામના લોકો તેને બૂની પણ ગવા હતા, એવામાં એ ગામમાં પાછો ફર્યો તેનું નામ પડિન ચંદ્રશેખર એણે અનેક પત્નીઓ પ્રાપ્ત કરી હતી ત્યાં બધા બચાવણ, વેદાંત, જ્યોતિષ, ધર્મ શાસ્ત્ર બધી વિદ્યાઓ અને વિષયોમાં એ પારંગત ગામના શાસ્ત્રપ્રેમી જહો તો તેની વેદાંતની સૂક્ષ્મ વ્યાખ્યા સાંભળીને આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગયા આપુ બધું પાડિય! ત્યાં શ્રોતાએ માથો એક અમણ ખેંચીને પ્રશ્ન કર્યો ' મહારાજ, એ તો બનાવો, પાપનો આપ કોણ ? '

' પાપનો આપ ? ' કણ્ઠમાનમાં પડિન ચંદ્ર શેખરના મનમાં આ પ્રશ્ન શુદ્ધ રહ્યો શાસ્ત્રોના બધા પૃથો એના માનસપર પર ફરી ગયા. કથાવધી ઉત્તર મળ્યો નહીં એ પણ યાદ ન આવ્યું કે કયા શાસ્ત્રમાં આ પ્રશ્નની ચર્ચા કરવામાં આવી છે એને બહુ દુઃખ થયું. સખા છોડીને તે ચાલી નીકળ્યો જઈ પહોંચ્યો કાલી શાસ્ત્રો ફેલા શુભ્યોને પૂછ્યું બનભનના ઉત્તરો મળ્યા, પણ તેના મનનું સમાધાન ન થયું કાલી છોડીને તે પ્રયાગ પહોંચ્યો બીજા અનેક જગ્યાએ મહિનાઓ સુધી ભળ્યો રહ્યો પરંતુ પ્રશ્નનો ઉત્તર ક્યાંય મળ્યો નહિ પ્રશ્ન જાન્યો વધુ જટિલ બનતો ગયો ત્યારે એને લાગ્યું કે આ પ્રશ્નનું સમાધાન શાસ્ત્ર દારા નહિ જ થાય થશે તો માત્ર આત્મચિંતન-મનન વડે જ થશે ત્યાં સુધી તો આ યુવાન પડિને ખાતર જ નહોતી કે નાન સિંચાય અનુભવથી પણ શાસ્ત્રીય પ્રશ્નોનું સમાધાન થઈ શકે છે એક દિવસે ઘૂસ થઈ મરેના શરીરવગર ચંદ્રશેખર ચિંતામન દલામાં બાનખૂંદના જેવા, પૂનઃબા એક અમરમાથી જઈ લો હતો ત્યારે ત્યાંની એક વેસા વિવાસિનીની નજર

તેના પર પડી વેસાને નાખ્યું કે આ બ્રાહ્મણ કોઈ ને કોઈ ચિંતાથી ઘેરાયેનો છે તેને વિચાર આ યો આ બ્રાહ્મણને મદ કરવાથી જરૂર પોતાને પુણ્ય મળશે તેણે દાસીને નીચે મોકલી અને પતિતરને ઉપર બોલાવ્યાં વિવાસિનીએ દૂરથી જ તને સાદાગ્ર પ્રણામ કર્યો, તેના ચરણોમાં ફૂલ ચડાવ્યા અને પૂજ્ય મહારાજ, આપને મ્મ ચિંતા ઘેરી વળી છે ? આ દાસી આપને ચિંતામુક્ત કરશે, કરો '

પડિન હસ્યા, તેમણે કહ્યું મારી ચિંતા ધનથી કે તનથી દૂર થાય એવી નથી મારે તો સસારના મૌનિક પ્રશ્નોનો ઉત્તર મેળવવો છે ' પાપનો આપ કોણ ? ' વિવાસિનીએ ફરી પ્રણામ કર્યો અને કહ્યું ' એક અઠવાળિયા જેવો મને સમય આપો અહીં આપના પ્રશ્નનું સમાધાન જરૂર થઈ જશે મને દલગતી એકાદ પુણ્યકાર્ય કરવાની એક તક આપો આપના સ્ત્રીવાની વ્યવસ્થા અન્ય ઓઠામાં રહેશે સધા-પૂજા વગેરેની વ્યવસ્થા પણ, આપની પુજ્યા મુજબ થઈ રહેશે બેગન આપ મને જ બનાવજો બધી જ સાંઝીઓ શુદ્ધ અને પરિત્ર હશે. '

એક બાજુ અત્યંત કુશળ વેસાનો વિનય વિવેક અને બીજા બાજુ સીંસાના પતિતરનું નિશ્ચય મન પડિન રોકાઈ ગયા શુદ્ધ ભોજન, આરામદાયી ભૂતન, મન મુજબ પૂજાપાઠ કરવાની સ્વતંત્રતા- આગાધ દિવસમાં પડિનને ધાક દૂર થઈ ગઈ, મનમાં તાજગી આવી મધ અને આરા પછુ બધાઈ કે મારા પ્રશ્નનો ઉકેલ અહીં જરૂર મળી જશે સાતમે દિવસે સવારમાં જ વિવાસિની પડિન સમક્ષ હાજર થઈ દાય જોડીને એણે કહ્યું ' મહારાજ, મારી એક વિનયિ આપે માન્ય ગણવી પડો આજે આપનું ભોજન દુઃખ મારે દારે તૈયાર કરીશ આજે આપ જ મારા દેવ છે આજે આપને બાનબાનના બોલન જમાડીને દુઃખને દુઃખવર્જીત કરીશ મને આ તુ પુણ્ય આપ વેદા નહીં દો તો

તેનું પાપ આપને લાગશે '

પંડિત ચંદ્રશેખર વિચારમાં પડી ગયા જીવનમાં કોઈ દી આતુ ભોજન જમ્યા નથી ! ને દસ સુવર્ણમુદા ! ને વળી પુણ્યકાર્યમાં સહાય !'

પંડિતએ કહ્યું 'હા, જેવી તમારી ઇચ્છા'

રસોઈ તૈયાર થઈ જતા પંડિતજી ચઢતા જાળક ઉપર ભોજન કરતા મેઢા તેમની જમ્યાં યાદના યાદમાં ભાનભાતના ભોજન હતા સામે જ સોનાની તાસકમાં દસ સુવર્ણમુદાઓ જાણે ધ ધ બનીને હસી રહી હતી પંડિત ચંદ્રશેખરે પ્રથમ ગ્રાસ લેવા હાથ લાગ્યો ત્યાં જ વિવાસિનીએ યાદોનો યાજ પાછો

જેમી લધિ

'મહારાજ, હું વેશ્યા ને તમે મહાત્માની પંડિત ! મારા ત્રિચરોની જીવજીવામણીમાં આવી જઈને આપ આપનું આચરણ જાહેર કરવા તૈયાર થઈ ગયા ! મોને, શા માટે ? આપની નિમ્નોના ભય કરનાર આ પાપને જે ભાવે આપના મનમાં જન્મત કંઈ તે લોક જ પાપનો પાપ છે'

પંડિત ચંદ્રશેખરની ક્રુધા શાંત થઈ ગઈ એમને પ્રશ્નો ઉત્તર મળી ગયો તેમણે કૃતજ્ઞતાથી વેશ્યા તરફ જોયુ અને ચૂપચાપ નીચે જાનરી ગયા અને પ્રસન્ન થઈને તેઓ ફરી પાછા પોતાને ગામ જવા નીકળી પડ્યા

સ્વાર્થ અને પ્રેમ

દુનિયામાં જે જે સ્વાર્થાશ્રિત સજ ધો કહેવાય છે ત્યાં સદકાર્ય અને યતુ હોય પણ ધર્માર્થ સહ જીવન નથી હોતું દીકરાને ભ્યાં સુધી માની આચર્ય કતા છે, ત્યાં સુધી તે એને પ્રિય છે દીકરા ભ્યાં સુધી કમાઈને માને ખર્ચવા છે ત્યાં સુધી એ દુલારો છે, લાભો લાગે છે લાભ ભ્યાં સુધી બહેનની ઇચ્છા એ પૂરી કરે ત્યાં સુધી એનો રોડભાજન અને છે, અને ભ્યાં સુધી બહેન ભાઈની કષ્ટ સેવાશુભા કરી શકે ત્યાં સુધી એ એની લાલચી બહેન રહે છે 'આમનસ્તુ કામાય સર્વ પ્રિય મરતિ'નો આ વ્યાવહારિક અર્થ છે આ ભ્યાં આધારિક સજ ધો છે એમાં સ્વાર્થ મરજ, મતલબ જરૂરિયાત વગેરે મુખ્ય છે પણ પ્રેમ જોયું છે 'મતલબ' એ અનમ મીજ છે અને 'પ્રેમ' અનમ છે સદજીવનમાં જેટલો સ્વાર્થનો અસ હશે, જેટલી માત્રામાં મતલબ હશે તેટલા પ્રમાણમાં સદજીવન ત્રિધ્યા અને નકરી સાંખિત થશે

કોટુમ્બિક અને લક્ષ્મીના સજ ધોમાં પતિ પણ એક આધારબૂત સાધન બની જાય છે આપણે દીકરીને એવે ઠેકાણે દેવા ઇચ્છા એ છીએ, ભ્યાં કષ્ટક સપત્તિ હોય છોકરાનું લક્ષ્મી એવે ઠેકાણે કરવા માગીએ છીએ, ભ્યાંથી ખાસતુ દહેજ મગવાનું હોય ! આ તો વળી વેદા કરતાં વધુ મુજબ દાહન છે

ભ્યાં એકબીજાની સેવા અને સહાયતાની જરૂર હોય છે ત્યાં તો પ્રીતિ અને પરિત્રતા માટે કષ્ટક અવકાશ છે પરંતુ અહીં તો આર્થિક પ્રેરણા જ મુખ્ય બની જાય છે, પ્રેમ જોયું થઈ જાય છે એટલું જ નહીં સરકાર પણ નિર્ધારક નીવડે છે ભ્યાં સરકારના જોયું બને છે અને દ્રવ્યની આકાંક્ષાનું મહત્ત્વ મનાય છે, ત્યાં મતુખ્યને વિક્રમ થાય છે, ત્યાં દેહનું વેચાણ થાય છે જે આ દેહનો વેપાર કરે છે તેને આપણે 'વેશ્યા' કહીએ છીએ સમાજમાં એ હીન અને ત્યાગ્ય મનાય ધર્મ અને કાનૂન તેને ધિક્કારે છે પરંતુ લક્ષ્મી વખતે છોકરા દહેજને સારુ આદર્શ વેશે છે તેમ જ મોહરમાંથી અને વાલીવજી સારુ છોકરી પોતાનો દેહ વેશે છે, તેને આપણે આવી બળ રુતા નથી માનતા તો જુ એ ધર્મ છે ! આ રૂઢિ થિટ, સ્વીકૃત અને સમાજમાન્ય બને હોય પરંતુ તે સરકાર નથી એ રૂઢિ કે વિધિ કાનૂન મુજબની બને હોય પણ તે ધર્મવિહીન વ્યવસ્થાર છે ભ્યાં બે વ્યક્તિનાં હૃદય એક નથી થતાં ભ્યાં તેઓ મુખ્ય રૂપે ધન અને કામની ઇચ્છાઓ એકબીજાની સાથે રહે છે, ત્યાં સદવાસ હોય છે, પણ સદજીવન નથી હોતું ભ્યાં સરકારિતા છે ત્યાં આર્થતા હોય પણ ભ્યાં ચાર રિગતા છે ત્યાં અનાર્થતા હોય છે અ પ્રેરણા 'વર્ગોરિટી' ચમકે છે, તેવો સરજીત ચમકે છે 'અનાર્થતા'

—દાદા ધર્મધિકારી

ચોર પરાણા

ફસ દેશમાં એક ખેડૂન રહેતો હતો. એને ભોગ ખનાવના માટે ઝાડની છાન ભેળવી હતી તે મેળવવા માટે એ જંગમમાં ગયો. ત્યાં ઝાડ પરથી છાન ઉપેરી એણે તેા છાનનો મોટો ઢગનો કર્યો. આ કામ કરતો હતો તેવામાં તેણે દૂરથી એક રીંછ આવતું જોયું, એટલે ગમરાધને સતાવાની જગ્યા શોધવા લાગ્યો. છાનનો ઢગનો પાસે જ પડ્યો હતો એટલે એની નીચે તે સતાઈ ગયો.

રીંછ તેા પાસે આવી પેનો ઢગ જોધને મન માં કહે છે 'અહિયા આવી બધી જાવ શા કામ માટે ભેગી કરી હશે? મને તે દેશ પણ જર આરામ લેવા માટે આ જગ્યા ઠીક છે' આમ વિચારી એ તેા ત્યાં ઢગ આગળ બેઠું.

થોડીક વારે એક વરૂ ત્યાંથી દોડતું દોડતું નીકળ્યું. રીંછ તેને કહ્યું 'કા દોસ્ત આમ ઉતાવળે ઉતાવળે કયા ચાલ્યો? આવ બેસ તેા ખરો જરા વાનો કરીએ' એને વરૂ પણ પેના ઢગ પાસે બેઠું અને ઈછને કહેવા લાગતું 'હું તેા પેના ખેડૂનને ત્યાંથી એક પેટું ચોરી લાવવા જતો હતા.'

'એ તેા બહુ સારી વાન રીંછ કહ્યું 'હું પણ ચાન તારી સાથે આવીશ ને તેને ત્યાંથી મન માખીનો એક પૂઠો જાવની લાવીશ. પછી આપણે મળેતાર ભોજન કરીશું.

એવામાં પાસેની ઝાડીમાંથી એક સસનાએ ડોક કાઢ્યું. રીંછ તેને જોડને બોલાવું 'અરે ભાઈ, અહી આવજો, આપણે જરા વાતો કરીએ.'

'નારે, ભાઈ! હું તેા બહુ કામમાં છું' સસનાએ જવાબ દીધો 'મારે તેા પેના ખેડૂનની વાડીમાંથી ટાંચીનો એક મોટો જાડવો લાવવો છે.'

રીંછ કહે 'વાહ તું પણ ત્યાં જ જવાનો છે કે? ત્યારે તેા તું તે ડાંખી લઈને અહીં જ

આવજો. હું પણ ત્યાંથી મધ લઈ આવવનો છું ને આ વરૂ એક પેટું લાવતો. પછી આપણે બધા સાથે મળીને નાસ્તો કરીશું.'

આમ મનસૂનો કરી ત્રણે જણ પોતાનું કામ કરી લેવા ત્યાંથી નીકળ્યા. વરૂ પેટું લેવા ખેડૂનના ઘર તરફ ગયું. રીંછ મધ લેવા માટે કૂંગોના માંડવા તરફ ચાલ્યું અને સસનું કોની લેવા સારું વાડીમાં પેટું.

છાનના ઢગના નીચે સતાયેલા ખેડૂન આ જાનારોની બધી વાન સાંભળી હતી. એટલે તે ચોર પરાણેઓ પોતાને ઘેર પધારે તે અગાઉ તે દૂકા રસ્તે પોતાના ઘર તરફ દોડ્યો. ઘેર પહોંચીને તરત પોતાની સ્ત્રીને બોલાવી કહ્યું 'જલ્દી એક હાંડરી ભરી પાણી ચૂંદા પર મૂકી દે. આજે મહેમાન આવવાના છે ને માટે અગત્યની તૈયાર કરવી છે.'

થોડી જ વારમાં ખેડૂન વરૂને પોતાના ઘર તરફ લપાતુ છૂપાતુ આવતું જોયું. તેને જોઈને તરત તેણે પોતાની સ્ત્રીને હાક મારી 'અહીં જો જનની ગરમ પાણી લાવજો' તની સ્ત્રી તરત જ મ મ પાણી લઈ આવી, અને જેવું પેટું વરૂ વાગી. દરવાજામાં પેટું કે ખેડૂન ગરમ ગરમ ખાખખાતું પાણી તેની પીડ ઉપર રેડી દીધું. વરૂ તેા મિનારે ચી. પાંડુ ત્યાંથી નાહું એ દોડતું જતા તેમ અગત્યને જરા અપ્રતી પોતાની દાઝેલી અમઠી ચાટે ને વગા પાછું દો.'

પેના ખેડૂન તેા પાઠો દૂકે રમતે પેલા જવાબ દેતા આજગ દોડતો ને જગતર ૧ જાગ ત્યાં આતીને શુ કરે છે તે જોવા તે ત્યાં ભગાડને બેઠો.

પહેલા રીંછ મધ લઈને આવ્યું. પછી ટાંચી લઈને સસન આવ્યું. ને ત્રણે વરૂના આવવની રાદ જોતા વાતો કરના બેઠો. એનામાં વરૂ દોડતું દોડતું આવ્યું ને પછી ડાખું રહીને પોતાની દાઝેલા અમઠી ચાટવા લાગ્યું.

‘કેમ ભાઈ, તમારું ઘેરું ક્યાં છે ?’
રીંછે પૂછ્યું

‘અરે ભાઈ, ઘેટાની વાત જવા દો ને ! એ
ખેડૂતની વાદી તો ભારે આકૃત ભરેલી છે તેમાં બ્યારે
ખેડૂત ખૂબ પાડે કે ‘અ-તી એ, ગરમ પાણી લાવ’
ત્યારે તો આપણુ પ્રાણીઓનું મોત જ આ પુ
સમજ્યું’

ખેડૂત દમના પાછળ છુપાઈને આ બધું સાંભ-
ળતો હતો, એણે હવે ત્યાં ખૂબ પાડી ‘અ-તી એ,
ગરમ પાણી લાવ’

આ ખૂબ સાભળતા જ જનાવરો એના તો
ભાડયા કે ચોરેનો માન પચ્યુ ત્યા જ ખૂંધોને નાહાં

અને ખેડૂત એ જના પતાડીને પછી નિરાંતે
પોતાનું મધ, દેખી અને પોતાને જોઈએ એટલી
આડી જાન લઈને ઘેર ગયો

*

પ્રસન્ન મનોવૃત્તિ

જીવનસાક્ષ્યની વિધિવિધિ કૂચીઓ અનેક વિચારો-
ચિંતકોએ જનારી છે એ ચિંતકો જીવનની
સફળતાનો, તેના માધ્યમોનો આધાર સતોષી વૃત્તિને
મળે છે કોઈ પારકે સુને સુખ પામવાનું-અનુભવવાનું
ઉદ્દેશ્ય કરે છે, પરંતુ એ બધા કરના સાચુ સુખ
અને સફળતાનું હાઈ તો મનની પ્રસન્નતામાં જ રહેયું છે
પ્રસન્ન મનોવૃત્તિ જ જીવનનાં ગરનો પાથો છે
મુક્તતા, ઉત્સાહ, વિનોદી જ્ઞાતિ આ બધું
મન પ્રસન્ન હોય ત્યારે જ માણી શકાય

જે માનવીના જીવનમાં, વ્યવહારમાં ચતૃતામાં
આ વૃત્તિ તરી આવતી હોય તેના માટે કુખની
અનુભૂતિ કષ્ટતર પચુ ટકવા પામતી નથી

શ્રીકૃષ્ણે ભગવદગીતામાં પ્રસન્નતાની વિસ્તૃત
અને વિદ્યદ વિચારણા આપી છે આ એક નાનકડા
મોડમાં એમણે ધણુ ધણુ કહી દીધું છે

પ્રસન્ન મનોભાવથી મન-આત્મા સ્થિરતા અનુ-
ભવે છે, પ્રસન્ન મનો શાવાળાની પ્રજા તેજસ્વી અને
છે હરકોઈ બામનની મીમાંસા તે સ્થિર શુદ્ધિપૂર્વક
અને તટવ્યવસ્થે કરી શકે છે અને એથી સદ્વિવેક
શુદ્ધિને વિકાસ થાય છે

સાગરની સપાટી પર નાનાનોટા અનેક તરંગો
ઊઠે છે લય પામે છતાં તેની કોઈ અસર સમુદ્રના એ
વિશાળ પૃથ્વી પર કે તેના અતસ્તનમાં થતી નથી
ધૂપસળી કે ચંદ્રનાશ બળે છે ત્યારે તે એમ વિચારતું
નથી કે હું અન્યને મારા પગપાટથી પ્રકુલ બનાવુ છું
તેનું જ જેજે પ્રકુલ મનોવૃત્તિ આત્મસાત કરી છે
તેને માટે કહી શકાય

સામને પ્રસન્ન કરવાની શક્તિ આપણે કેમ
ન કેળવીએ ? આપણા પ્રસન્ન ચહેરાને જોતા જ માન-
વીને સુખનો-સાનિનો સહેરો મળે છે, એને સાચા
સુખની આપી થાય છે

જેના અનરમા પ્રસન્નતા જ પ્રસન્નતા વ્યાપે તી
હોય છે તેની પાસે ગમગીની ક્યાંથી જ ફરકી શકે !
હસતું મુખ સામની આશાને અજવાળે છે,
તેના કુખને ધરીશ્વર વિસારે પાડે છે માનવીને જીવન
જીવવાની પ્રેરણા આપી પાલે છે

આપણને કહેવામાં આવે છે કે ભોજન સમયે
ચિત્ત પ્રસન્ન રાખવું શા માટે ? પીરસનારો ઉત્સાહ
અર્થે હસતો ચહેરો નજરે પડતા જમનાર માનવી
એની આનંદિક વ્યથાને ધરીભર જૂની જાય છે અને
સગૃહ બને છે આથી જ હરકોઈ સુશીલ શુદ્ધિશી
ગમે તેવી મુશ્કેલીના સમયે પણ તેના ચહેરા પર પ્રસ-
ન્નતાની ઝનક રાખવાની કોશિશ કરે છે આમ કોઈ
પણ બાબતમાં આ પ્રસન્ન મનોવૃત્તિના-મધુર મનો-
દશાના મીઠા ફળ નીપળે

આ જગતની આજપણમાં ક્યાં જીવનની
મધુરતા ન દેખાતા તેનાથી દૂર જવા આપણે નિરાશ
પામે હાથ લખાડીને છીએ ચંદ્રની ચાંદનીમાં, પક્ષી-
ઓના મીઠા કલરવમાં, નિર્દોષ શિશુને એની મસ-
દાની રમતમાં મગ્ન બોલતા આપણે કષ્ટભર જગતની
વિરમતા વીસરી જઈએ છીએ આથી જ જીવન-
માધુર્ય માણવા માટે માનવીએ પ્રસન્નમન રહેવાની
જરૂર છે

-કૃષિલા બટ્ટ

સપનું સાચું પડ્યું

માર્ટિન નામે એક મોટી હતો નાનકડી મીનીમાં, નાનકડી મોનીમાં એ રહેતો હતો મોનીની મારીમાંથી જતાં-આવતા લોકોના પગ જ દેખાતા પછી માત્ર પગ ઉપરથી એ જનારને ઓળખતો કેમ કે એમના ખૂં ઘણીવાર એના હાથ નીચે આવી જતા કોષ્ટકને નવા સીરી આપતો, કોષ્ટકને એડી મારી આપતો, તો કોષ્ટકને ટ્રાંકા દઇ દેતો.

એના પત્ની-બાગડો મરણ પામ્યા હતા પોતે એકનો હતો એને થતું 'હવે જીવડું કોને માટે ? એક દિવસ એક યાત્રાએ કેણું ' હથેર માટે જીવના માડ, તને બધું મનમથ દેખાશે '

'પણ એ બને શી રીતે ?' માર્ટિન આજણાયો

'હસુના ઉપદેશની ચોપડી વાચ એમાંથી તને સમજશે

માર્ટિન મોટા અક્ષરોવાળી ચોપડી લાઇ આપ્યો. અને રોજ વાચવા માડ્યો. ધીરે ધીરે એમાં રસ પડવા લાગ્યો. એટલે બધો ધ્યાનમગ્ન થઇ જતો કે દોવામાં તલ ખૂટી જાય તોય ખજાર પ તી નહિ એવું જીવન જ બંધાઇ ગયું પહેલા તો હજારો વિચારો એન ધેરી વળતા પછી હવે પચારીમાં પડ્યા મેગો જ માડ નિદામાં પડી જતો આખો દિવસ કામ કરીને સાંજ પડે કે દોવા સજામવાને એ વાચવા મેસી જતો. એકવાર એણે વાંચ્યું કે ઇશ્વરને કોષ્ટક મીન તે પોતાને ધેર નિમગ્ન આપ્ય ત્યારે તેને શેર જતાં કેવી એટલકારી જતારી-અને એક પાપી ઓએ કેવી રીતે આંસુથી ઇશ્વરના પગ પખાડના વળી એ પછી વાંચ્યું કે ઇશ્વરે કેવી રીતે એને નિરહારી

'હું તારા ઘરમાં આગ્યો, તે મને પગ ધાવા પાણીય ન આપ્યું પછી તે મારા પગ આંસુથી ધોયા અને સુર સુરંગા વાળથી લુગ્યા !'

માર્ટિનને થયું કે ભગવાન તેને ધેર આવે

તો તે પેના શ્રીમતની જેમ વર્તે કે પેરી પાપી બાઇની જેમ ? અને આ વિચારમાં ને વિચારમાં એ બધી ગયા માડ નિદામાં એને ધીરજ ભીર અચાજ સલામયો 'કોને મીનીમાં જોતો રહેજે હું તારે ત્યાં આવીશ ' એ ઝખડીને ભગી ગયો આખો ચોળીને જોયું પછી કે ઇશ્વરના નહિ સપનું હતું કે સત્ય એ એને સમજાયું નહિ

ખીજે દિવસે કામ કરના કરના રાતનો બનાવ એના રુમરણપટ પર ઝમકી જતો, અને વારવાર એની નજર મીનીમાં ફરી વળતી કેટનાય ભોડો પસાર થના હતા પડોશનો શ્રીમતનો નોકર આવી ગયો બિસ્તી પાણીની મસક લઇ ગયો

એટલામાં એણે જોયું કે બહાર એક મજૂર રસ્તા પરનો બરફ ખમેડતો હતો એના બદન પર પૂરતાં કપડાં નહોતા થોડી થોડી વારે તે પાવડો નીચે મૂકીને હાથ મસળી મરમાગે મેળવી લેતો. માર્ટિનને થયું કે એને આ પીના બોલાવ્યો હોય તો ?

'અદર આવો અને આ પીને થોડાં ગરમ થાઓ તમને ઠંડી લાગી લાગે છે'

'ભગવાન તમારું બધું કરે માત્રુ તો કાંઈક હાડકે દુ ખવા માડ્યું હતું' અને જરૂર ખ ખેગીને એ અદર આપ્યો.

માર્ટિન એક કપ તેને આપ્યો અને ખીજે પોતે લીસો પેતો તે બોડામાં મગમગતી ગયો. માર્ટિનનો કપ એના હાથમાં એમને એમ હતો એની નજર મીનીમાં જ ભટકતી હતી

'કોષ્ટકની રાક જુઓ છો ?' મજૂરે પૂછ્યું

માર્ટિન ચરમથો. રાતની વાન એવે એને કડી વાન સાંમળી મજૂર ચરમન થઇ ગયો. જતી વખતે તે બોલ્યો 'આખાર માર્ટિન, તમે મારા આશા ને યાદીર બનેને ખોસક આપ્યો છે.'

મજૂર ગયો. એટલે માટિ'ન ફરી કામે વળગ્યો. પણ આજ તેનું ચિત્ત કામમાં ચોટતું નહોતું. વારે વારે નજર રસ્તા પર જ નતી હતી. જાણે-અજાણ્યા અનેક માણસો પસાર થઈ રહ્યા હતા. એટલામાં એક સ્ત્રી થરેહાથ બાઈ નાના બૂખકાને હુંડીથી બચાવતી બારી પાસે આવીને બેઠી રહી. માટિ'ને બાળકને રાત્રી સાળવ્યું. એણે બાળને અંદર બોલાવી : 'પા માટે બહાર થયે છે? અંદર આવો ને!'

બાઈ અંદર આવી. માટિ'ને તેને માટે પથારી પાથરી અને કબુ કે સાડી પાસે બેસીને થોડીવાર તાપો, પછી પોતાને માટે બનાવેલ કોપીંગે સૂઈ અને પીવા આપ્યો અને પોતે બાળકને રમાડવા બેઠો. મહાપ્રભને તે જાનું રહ્યું. સૂઈ પીતા બાઈએ પોતાની રાત્રીકાથું કહી. માટિ'ને ખૂબ દુઃખ થયું. તેણે ખૂટું : 'તમારી પાસે મરત કપડાં નથી, કેમ ?' અને પોતાનો એક ગરમ ઝબોલો એણે કાઢી આપ્યો.

બાઈ એ લેતા લેતા બોલી : 'હજાર તમારું ૦૬૦ કરો હસુએ જ તમારી પાસે મોકલી, નહિ તો મારું છે કદે કંડીમા વીગરાઈ જ નત !'

માટિ'ન હસ્યો : 'તમારી વાત સાચી છે. હસુની પ્રિયકાથી જ એ' ગવીમા જોડું. ' અને તેને

પણ એણે સપનાની વાત કહી.

બાઈના ગયા પછી તે ફરી કામે વળગ્યો. હાથ કામમાં પરોવાયેલ હતા પણ એની નજર તે રસ્તા તરફ જ હતી.

આમ કરતાં કરતાં સાંજ પડી, માટિ'ને કામ પૂરું કરી દીધો સળગાવ્યો અને વાંચવા બેઠો. ફરી સપનું વાદ આવી ગયું તેને લાગ્યું કે કોઈ એની પાસે બેઠું છે : 'માટિ'ન, મને એળખે છે ?'

'કેણ ?'

'એ તો હું.' અને પેનો મજૂર તથા પેલી સ્ત્રી થરેહાથ બાઈ દેખાઈ હોય એવો એને જાસ થયો.

એણે પુસ્તક બોલીને વાંચવા માંડ્યું. પાનું જોડતાં જ એણે વાંચ્યું : 'હું બૂખ્યો હતો, તે મને રાત્રી આપ્યા; હું તરસ્યો હતો, તે મારી તરસ છિલાવી; તે મને અજાણ્યાને આશરો આપ્યો; તે જે તારા બાઈકાડું માટે કહ્યું તે મારે માટે જ કહ્યું.'

અને માટિ'ને લાગ્યું કે એનું સપનું સાચું થયું છે.

એક નવા પૈસાની વસૂલાત !

ફક્ત એ જ નવા પૈસાની સરકારી વસૂલાતને લખતો એક મનોરંજન પ્રસન્ન વિદ્વાન વર્ધા જિલ્લામાં આવેલ આરવી તાલુકાની કચેરીમાં બની ગયો. આ સમય દરમિયાન બેઠો પાસેથી તમાચીના બાઈની લેણી રકમ વસૂલ કરવાનું કામ પૂરેજોશમાં આવતું હતું. આ વિભાગના એક અધિકારી બેઠા મોતીરામ ચૌક ડેએ સરકારી તમાચી લીધી હતી અને તેને પૂરેપૂરી સમયસર લખાઈ પણ કરી દીધી હતી. પણ આ રકમમાં બચાવો કિલ્લાન કરતી વખતે કારકુને જૂલમી માત્ર એક જ નવા પૈસા એણે ગણેલા જોતા ખજાર પાછળથી પડી. આથી મોતીરામ પાને સરકારનું એક નવા પૈસાનું લેણું બાકી રહ્યું.

જોકે આ એક નવા પૈસાની વસૂલાત મોતીરામને કામજલ લખીને પણ કરી શકાત પરંતુ સરકારી રીતરસમ આડે આવી. આ માટે તાલુકાની કચેરીએ મોતીરામ ઉપર જમીનું વોરંટ બાજવ્યું. આ વોરંટ કઢાવવા માટે નિશ્ચય મુજબ તાલુકાની કચેરીને વોરંટ ફોનો દોઢ રૂપિયો તેમ જ ચલાન ફોના પચાસ નવા પૈસા મળીને રૂપિયા બે લગવા પડ્યા. આમ ફક્ત એક જ નવા પૈસાની વસૂલાત માટે બે રૂપિયાનો ખોટ વેડો !

—આનંદરાવ જોશી

એક દિવસ ગામમાં ફરતા એક પરિચિત યુવાન મળ્યા તે રત્નઓમાં ઘેર આવેલા જણાયા તેમને મેં સહજ પૂછ્યું ‘ક્યારના આવ્યા છો ? હમણા શું કરો છો ?’

તેમણે કહ્યું ‘આ જુઓને દિવસ પસાર કરીએ છીએ । એક મહિનાનું વેકેશન છે પ્રવૃત્તિ ખીણ શી હોય ? આમતેમ ફરવાનું અને દિવસો પૂરા કરવાના । ખીણ શું ?’

આ સામગ્રી મને થયું એક બાલુડી સમાજની નરરચનામાં થનમનના લોહીની ઓજા જણાય છે, જ્યારે ખીણ બાલુધી આ રીતે યુવાન દોડીને સાચી રીતે ઉપયોગ નથી થઈ શકતા રત્નઓ ગાળવા આવેલા સેકેડ વિદ્યાર્થીઓ આમ કોઈ પણ હેતુ વિના કનાકોના કનાકો વેડફી નાખવા દરી સામાન્ય રીતે તેમનો કાર્યક્રમ આ જાનો હોય છે’ સત્તરના ૭-૭૫ વાગ્યે ઊંડું ૧૦ વાગ્યા સુધીમાં ચા-નાસ્તો, સ્નાન વગેરેથી પરવારી જવું ત્યાર બાદ ગામમાં એકાઠા અમરનું ચક્કર લગાડા પાછા આવી જમી નેત્રુ જમ્યા બાદ રેડિયો વગાડવો કે પછી બે-ચાર મિત્રો મળી પાના રમવા, અને એનાથી થાક ચડી ત્યારે જાઘનો આશરો લેવો તે વહેલી પડે સાજા । વળી સાંજના પાછા સગર માટવા નીકળવું આમતેમ ચક્કર લગાડ્યા પછી વાણુ કરીને કોઈક નવલકથા વાચવી કે પછી ઇંધરતીધર મળ્યાં દાઢવા

આ આપણી રત્નઓનો ઉપયોગ શું રત્નઓ આટલા માટે પાડનામાં આવે છે ? આ જાનના રત્નઓના ઉપયોગથી વિદ્યાર્થીઓના મનજને આરામ મળે છે ખરો ? અને તેના તાજામગજ થઈ, સૂઈને મેગરી ટાંગઓમાં જતા હશે ખરા ?

ખરી વસ્તુ એ છે કે મનજને કે ચરીરના કોઈ પણ અવયવને આરામ આપવો હોય તો તેને પ્રવૃત્તિ વચરનું પડ્યું રહેતા ન હેતુ તેમજરવાથી તો

લાગે ગાગે તેમાં જડતા આવે તેથી આરામ માટે નિષ્ક્રિય રહેવાને બદલે હળવી અડતા મનમગતી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ જેમ કે વિદ્યાર્થીઓને સાજો રમન મનમગા પ્રવૃત્તિ મનાવવાથી થાકને બદલે તેઓ વધારે સૂઈને મેગરી થકે છે

તેથી જ રીતે, એક સત્ર સુત્રી અભ્યાસમાં રત રહેલા વિદ્યાર્થીઓ સમલ વેકેશન દરમિયાન એવા ભાતમાનના કાર્યક્રમો રચી કરવા જોઈએ કે જેથી રત્નઓ પડી ટાંગમાં ફાળવ થતા તેમનામાં તાજગી અને તરાર દેખાય આવા લામી રત્નઓ દરમિયાન જાત જાનના પ્રસારો-મગામગા, રેલવે મુમાફરી, જન યાત્રા-યોજ યાત્રા ગામડે ગામડે સરકાર કાર્યક્રમો યોજ સવાજ શિક્ષણનું કામ કરી શકાય ગ્રામ સુધાર પ્રવૃત્તિ-રસ્તા સુધાર ગ્રામ સહાય, દૂધ સહાય-પણ કરી શકાય અમુક યોજકસ વખતે કે વિષય સમજાવા માટે અજાસ વર્તુનો યોજ શકાય ‘ભણે અને ભણાવો’ નો નાદ મળવી લોકોમાં શિક્ષણ પ્રત્યે સદાનુભૂતિ અને અભિનુભૂતિ કેવી અક્ષરજ્ઞાનનો મહોળા પાયા પર પ્રચાર કરી શકાય આવા આવા અનેક કાર્ય યોજ શકાય

આવી લામી રત્નઓનું ડાઘમ રચાન અગ્રેને ના દિ દિના આમમન પછી અને તેમજે થઈ કરેલા શિક્ષણ પડી જ થયું કહેવાય ખાસ કરીને તો આ યોજનામાં શિક્ષણ નેનાર વિદ્યાર્થીઓને બાને શિક્ષણ આપનાર પ્રેક્ટિસરોના જ ડિગ્રીનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય તેમ જણાય છે

આજે તો તે રાજકર્તા અગ્રેને વ નથી અને તે શિક્ષણ આપનાર પ્રેક્ટિસરો પણ નથી. પણ તેમજે આપેલી બેટ કાચબ છે । તેમાં રૂપાંતર કરી તેને નુદ રૂપ આપવું જોઈએ, અને આ વેડફાતી ધુવક યમિનને યોગ્ય માગે વાળવી જોઈએ આ દિશામાં થાડા પ્રયત્નો થાય છે, પણ તે બહુ જોડા છે તેને અગ

વાન અને વેગવાન બનાવવાની જરૂર છે દામોદર નદી, ભાકરાનાગલ જેવા જલપ્રવાહોને આપણે નાથવા મથીએ છીએ તેમ આ મહાન શક્તિના પ્રવાહને

નિરર્થક વડી જતો રોકવાની જરૂર નથી ? કોનેએ અને યુનિવર્સિટી પ્રોના સચાલકોએ દર રમ પહેલાં એને માટે કાર્યક્રમ બનાવવાની જરૂર નથી ?

સાધુની જાત

જાતિ ન પૂછો સાધુકી, પૂછ લિજિયે જ્ઞાન,
મોલ કરો તલવાર કા, પડા રહન દો મ્યાન,

સાધુની નાન કે કુળ જાણવાની ઈચ્છા ન રાખો,
પણ એનામા જ્ઞાન કેવું - કેવું તેજસ્વી છે તે પૂછો
તનનાગની કિમત કરી શ્યો, મ્યાનને એક બાજુ જ રાખો

નાના એવા કુહામા અમોલો ઉપદેશ બચે
છે એનું પાલન ને આપણા દેશે કર્યું હોત તો
કેવળે આશ્વાસનાથી જીવી મેલો હોત આ દેશમા
શાંતિનું જેટલું મહત્ત્વ છે, જન્મ કોને ત્યાં થયો છે
તેનું જેટલું અભિમાન છે તેટલું કોઈ દેશમા નથી
કુહો તો કહે છે કે શરીર તો મ્યાનના સ્થાને છે
મ્યાન ચામડાનું હોય કે રેશમનું હોય ઉપર મૂક
મોનીની હોય કે હીરાજડિન હોય, પણ અદરની
તનનાર ને ક્યાઈ મેળેની હોય પાણી વજરની હોય
તો મ્યાન શું અપનું ? મ્યાન સમાનમા બચાવ કરી
ન શકે તેમ આ જરૂરણમા આત્મા - શુદ્ધ, શુદ્ધ,
તેજસ્વી, વીતરાગ, ભવવિહીન, દયાબીનો આત્મા જ
આપણને જિતાડે છે આપણું કુળ આપણને કાર્ષ્ણ
અપ કાચનું નથી શરીર કાઠાજનું હોય કે વેશ્યનું,
મહારવનું તો આત્મા કેવો પારંગીદાર છે, જગજગ,
રાગદ્વેષની માયા કાપવામા કેવો કારદાર છે ને જ
મહારવનું છે હીરાની કિમત અ કાચ, કાચનીની નહિ

આ દેશે જાતિનું મહત્ત્વ નથી તે વાત સમ
જવાની કારે જરૂર છે છેક મહાભારત કાળથી હીન
જન્મને કારણે આપણે અનેકને પીડતા આ યા ઝોએ
કહેવું ધણુયે કશું 'દેવાવત કુને જન્મ મમાવત

હિ પોરુપ' 'તમે જાધા તો દેવકૃપાથી જી આ કુળમા
જન્મી જન્મ આ સ્થાને આત્મા છો, હું તો મારા
બાવડાને જોરે-મારી કાલકાતને જોરે અહીં આવી
પહોંચ્યો -'

પણ આપણે કશુંને સમાન ન આપ્યું તે ન
જ આપ્યું પરિણામે મહાભારત ધણુ ને કશું
કુર્ષોધનના પત્રે ન હોત તો કુર્ષોધન લગવાની કામ
ન બીડત એ સ્પષ્ટ છે પણ કશુંને બીમે, રોપદીએ
'સનપુત્ર સતપુત્ર કહીને મારેનાં મેણાં અનુકતા હતાં
એ મેણાનો માર્યો એ કુર્ષોધનની આગમા ઈવણા
હોત્યે ગયો ૧૮૫૭મા દિહીના ધેરામા દેશી લશ્કર
નો ઉપરી એક રસોઈવાનો છોકરો હતો એટલે
અમીરોએ એને સાથ નહોતો આપ્યો

ખીનજી વશમા એક વગેન હરિજને સત્તા
લાલ કરી મુસનખાનોને હાંકી કાઢના હિંદુઓની મલ
માગી હતી પણ તે નહોતી મળી

આજે પણ આપણે આ દુષ્ટી દષ્ટિમાથી બહુ
આત્મગ વધ્યા નથી નહિતર કશુંની જેમ તિરસ્કાર
પામી છવન વિનાશમા આદિવાસીઓ, હરિજનો, કોળી
આરવા, કાકરા જેવી યરધીર-કર્મધીર જાતિઓને
આપણા બાપવની જેમ આ રાષ્ટ્રી વચ્ચે બેસાડીને
મિલન સાધ્યું હોત

કુહો તો સાધુની જાતિ ન પૂછવી પણ જ્ઞાન
પૂછવું એમ કહે છે, પણ આપણે એને વ્યાપક કરીને
કોઈની જાતિ પૂછી નહિ સોના કર્મ જેવા ને તે
પ્રમાણે આદ્યમાન આપવા

સર્વોદય, એ શબ્દ, જૂન ગાંધીજીનો જ બનાવેલો છે. એ શબ્દ, એમને કેવી રીતે સૂઝ્યો, તેની એક મહત્તી વાત છે. એ શબ્દનો સંબંધ, ઇશુ ખ્રિસ્તના ઉપદેશો સાથે જોડી શકાય. ઇશુ ખ્રિસ્તે, પોતાના અનુયાયીઓને, એક વાર્તા કહી સંભળાવી હતી.

એક જમીનદાર હતો. તેના ખેતરોમાં લજ્જાણીનો વખત થઈ ગયો હતો. એટલે, તે વહેલી સવારે મજૂરોની શોધમાં, બજારમાં જઈને જોતો રહ્યો, અને કામની શોધ કરતો. જે કોઈ મજૂર મળ્યો, તેને, તેણે, ખેતરમાં રવાના કર્યો. આમ, સવારના છ-સાત વાગ્યાથી મીડીને, સાંજ સુધી, જેટલા મજૂરોએ, કામની માગણી કરી, તે બધાને, તેણે કામે મોકલ્યા. કેટલાક મજૂરો, સવારના ૮ વાગ્યે કામે ચડ્યા હતા, કેટલાક સાત વાગ્યે, કેટલાક આઠ વાગ્યે, અને કેટલાક તો છેક સાંજે પાંચ વાગ્યે જ, ખેતરે પહોંચ્યા હતા. દિવસ પૂરા થતાં, બધાને મજૂરી ચૂકવવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે જમીનદારે, સૌને સરખી મજૂરી ચૂકવી. એટલે કે સવારે છ વાગ્યે આવનારને ચાર આના આપ્યા, તો સાંજે પાંચ વાગ્યે આવનારને પણ પૂરા ચાર આના આપ્યા.

આ જોઈએ, જેઓ સવારથી કામે ચડ્યા હતાં, તેમને ખોટું લાગ્યું. તેમણે કહ્યું : ‘ આ આવનારો ન્યાય કેવો ? આ પાછાથી આવેલોઓને અમારા જેટલી મજૂરી કેમ આપી શકાય ? ’

જમીનદારે જવાબ આપ્યો કે ‘ બાબ, તમને તો પૂરી મજૂરી મળી છે ને ? તમારા પૈસા ઘટાડ્યા તો નથી ને ? મોઠા આનન રને તમારા જેટલા જ પૈસા આપ્યા, તો, તે, તમારા પડાવી લઈને તો નથી આપ્યા ને ? તમને, તેમની અદેખાઈ ન આવતી જોઈએ. હું તો સૌથી પાછળ આવનારને પણ, જેટલા પૈસા જીવવા માટે તદ્દન જરૂરી છે, એટલા પૂરેપૂરાં આપીશ. ’

આ વાર્તામાં, જમીનદારે, ન્યાયના જે સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ કર્યો, તેને ‘ હેઠલા નંબર સાથે સમાનતા ’ નો સિદ્ધાંત કહે છે. એટલે કે, દુનિયામાં જે સૌથી નીચલા વર્ગનો, અસકત અને ગરીબમાં ગરીબ માણસ છે-હેઠલા નંબરનો માણસ છે. તેને પણ ખોરાક, પાણી, કપડાં, વગેરેની જરૂરિયાતો પૂરી પડે, એટલું મળવું જોઈએ, અને પહેલો નંબર માનતો હોય, કે તેને જે મળે છે, તે ઉચિત, આવશ્યક અને વાજબી મહેનતાણું જ છે. તો હેઠલા નંબરને, એથી ઓછું કેમ આપી શકાય ? એટલે કે ન્યાય અથવા કાયદો તો એ જ, છે, કે જીવનની જરૂરિયાતોની બાજતમાં, પહેલા ને હેઠલા નંબર વચ્ચે કશો ભેદ ન પાડવો જોઈએ, બલકે સૌનું હિત હોવું જોઈએ. સૌના લગ્ન માટે, સાકિત્યનો શબ્દ ‘ સર્વોદય ’ છે. એટલે આ સિદ્ધાંતને ‘ સર્વોદય ’ નો સિદ્ધાંત પણ કહે છે.

ઇશુ ખ્રિસ્તે કહેલી આ વાર્તા, લોકોએ કળરો વાસ સુધી વાંચી ને સંભળી પણ કોઈએ એ વિશે પૂરા વિચાર નહોતો કર્યો. મવા સૈકામાં, હાલમાં જોન રસ્કિન નામનો, એક પ્રખ્યાત લેખક થયો. તેણે, આ વાર્તા પર ખૂબ ચિંતન કર્યું, અને એ પ્રભાણે વર્ગનું હોય, તો પોતાનું જીવન કેવી રીતે ગુજારવું, તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. ધણો વિચાર કર્યા પછી, તેણે એ વિશે ‘ અન્ટુ પિસ લાસ્ટ ’ નામનું એક પુસ્તક લખ્યું ‘ અન્ટુ પિસ લાસ્ટ ’ એટલે ‘ હેઠલા નંબર સુધી. ’

મહાત્મા ગાંધી, દક્ષિણ આફ્રિકામાં રહેતા હતા, ત્યારે એક મિત્રે તેમને, આ પુસ્તક વાંચવા આપ્યું. તેમને એ એટલું ગમી ગયું, કે આખી રાત જાગીને તે વાતી કાઢ્યું. એ પુસ્તકે, એમને એવા પકડી લીધા, કે એક અડધા રાતની અંદર, તેમણે એમાં ગ્રહણવેલા સિદ્ધાંતો પ્રમાણે વર્તવાનો, નિર્ણય કરી લીધો. તેઓ, ત્યારે વખીજાન કરતા હતા. અને

તેમાં એમને, ધણી પૈસા મળતા હતા, પણ, તેમણે વિચાર કર્યો, કે વડીલાતની આવકમાંથી, પોતે એક સામાન્ય મજૂરની કમાણી જેટલું જ ખર્ચ કરી શકે. એથી વધારે ખર્ચ કરવાનો, પોતાને કશો દાક નથી, કારણ કે દુનિયામાં જે કંઈ છે, તેનો અલિક, ધીર છે. એટલે બાકીના બધા પૈસા, લોકોના ભલા માટે ખર્ચવા જેઠાએ આલો વિચાર કરીને, તેમણે દક્ષિણ આફ્રિકામાં, એક આશ્રમ સ્થાપ્યો, જે આજે પણ 'ફ્રીનિક્સ આશ્રમ' ને નામે પ્રખ્યાત છે. ત્યાં મજૂરો રહી માફને માનિક સુધીના, સોને માટે, મજૂરોનો દર એક સરખો ગણવામાં આવ્યો અને બધું કામ મજૂરો અને ધરના લોકો સાથે મળીને કરવા લાગ્યા.

રક્તિનના આ પુસ્તકનો, ગાંધીજીએ ગુજરાતી તત્ત્વોએ બહાર પાડ્યો અને તેનું નામ 'સર્વોદય' રાખ્યું. આ રીતે આ નવો શબ્દ આપણી ભાષામાં દાખલ થયો.

સર્વોદયના મુખ્ય સિદ્ધાંતો નીચે પ્રમાણે છે.

૧ તમામ સપત્તિ હિંસરની છે કમજોદાર માણસ તેનો કેવળ રમેવાગ અથવા દૂરરી છે.

૨ તેનો એણે બરાબર કિસ્મત આપ્યો જેઠાએ. એટલે કે તેણે સપત્તિ સાચવવી જેઠાએ વધારવી જેઠાએ અને દુનિયાના ભલા માટે જ વાપરી જેઠાએ.

૩ દરેક માણસે પોતાની શરીર શારીરિક મકેન્ટ કરીને, પોતાના પરસેવાથી કમવા જેઠાએ.

૪. પોતાના કામનું મકેન્ટનાણું પોતાની જરૂરિયાત જેટલું જ લેવું જેઠાએ ભલે દુનિયા તેના કામની કિંમત મને તેટલી આકતી હોય.

૫ ઈશ્વર પેદા કરેલા સર્વે જીવોને જીવવાનો દાક છે એટલે માણસને જ મોઝામાં મોઝી જરૂરિયાતો મગવા છે તે તો દરેકને મળી જ જેઠાએ અને જરૂર કમવા વધારે લેવાનો દાકને દાક નથી. એટલે બધા કામની કિંમત સરખી જ સમજવી જેઠાએ.

૬ જે કંઈ ભેદ પડે તે જરૂરિયાતોને કારણે જ પડે જેમ કે રૂદ, બાળક, બીમાર વગેરે કામ ન કરી શકે, છતાં તેમની જરૂરિયાત વધારે હોય શકે હજુપણ માણસનો બોરાક વધારે હોય શકે, દુખળા-પાનળાનો મોઝો ફરી. લંમગ કે બીમાર માણસને વાકનની જરૂર હોય શકે વગેરે આમ જેને વધારે લેવું પડે તેની તેમાં લાચારી છે, પોતાના નહિ. જે જ પ્રમાણે હોય કામ સારી રીતે થાન એટલા માટે તે કામ કરનારને મકન, ગાડી, કારકુન વગેરે વધારે આપવા પડે તો તે તેની મોટાઈ માનીને નહિ પણ કામની મહત્તા સમજીને આપી શકાય.

ગાંધીજીના મનમાં આ વિચારોએ ઘર કમું હતું ભારત આરીને તેમણે જે રચનાત્મક કામે એક પછી એક શરૂ કર્યા અને જે સરધાએની રચના કરી તે બધી આ સિદ્ધાંતો મુજબ જ રચાઈ. આ જ સિદ્ધાંતો પ્રમાણે સર્વોદય સમાજના ઉદ્દેશો ને કામ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

*

બર્નાર્ડ શો, જમતના એક મહાન મર્જન, ગાંધીજીની પ્રવૃત્તિમાં પણ જોડો રસ ધરાવતા હતા અને તટાચ રહીને બધું નિહાળ્યા કરતા.

ગુજરાતના એક પ્રખિત સર્જન શ્રી લક્ષ્મણ શામળદાસ મહેના વિલા-મત મથેલા ત્યારે એક વાર તેમણે બર્નાર્ડ શોની મુલાકાત લીધી હતી વાત પ થી વાત નીકળતાં મહાત્મા ગાંધીજી વિષે વાત નીકળી.

બર્નાર્ડ શોએ ગાંધીજીનો ઉદ્દેશ કરીને લાક્ષણિક ઢબે કહ્યું 'તમને એ સ્વરાજ તો મેળવી આપશે જ પરંતુ સ્વરાજ્ય પછી એ મહાત્માનું રુ કરશે.' એ માણસ તમને કશા ખપવા નહીં આવે.'

સર લક્ષ્મણજીએ કહ્યું : 'એ નિવૃત્ત થઈ જશે.'

એટલે બર્નાર્ડ શોએ ગાંધીજી વાક્ય ઉચ્ચાર્યું 'અથવા સ્વરાજ્ય સત્કાર એને જેલમાં પૂરી રશે.'

ગુજરાતી સાહિત્ય અને સાહિત્યકારો આજે ક્યાં જોવા છે તેનું સાચું નામ ગણાવવાના દીપોત્સવી અંકોમાંથી નીકળી ગયું.

દિવાળી અંકોએ સદૃશ જીમે ઉચ્ચાઈને કે અમારી પાસે રૂપરંગ છે, નવનવન્ય ગોઠવણી છે, જાજળા દૂધ જેવા કાગળો છે પણ અમારા લખાણોમાં સત્ત્વ નથી. સાહિત્યને ગૌરવ અપાવે એવું ટાંક પ્રાણુવાન હીર નથી.

લેખકો કૃત્રી કૃત્રી રચનાઓ લઈને હજરથ બધા છે, પણ રચનાત્મકતા દીપ્તિ નથી : મહેલા સ્વરાજ્યને માટે કેમ નહું માર્ગદર્શન નથી : વિચારોમાં રાષ્ટ્રીય ખમીર નથી.

લેખકનું કામ સુખ્યત્વે દુભાવવાનું છે. માનવ-અમાજ માટે તે પ્રકૃતિનો પ્રાણુવાન દુભાવિયો છે.

વિશ્વભરમાં અત્યારે જે કે લાઠી મચી રહ્યો છે, તેનું એક કારણ એ પણ છે કે આપણે ત્યાં સત્યાગ્રહી દુભાવવાની મોટી જીલ્લો છે.

અપાપ અને અનાચાર વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરવા માટે દુભાવવાની ખાસ જરૂર છે. વિચાર-સંકલ્પોની પૂંજ વડે આ મોઢાઓ અનેક યુદ્ધો લડી શકે છે. સંકલ્પને રચનાત્મક રૂપ આપવાની જોવામાં દક્ષિણે તે જ આ વર્તમાનને પોતાનો કરી શકે છે.

જૂનકાળની વાતો આજના લેખકોને બહુ ઉપયોગી નથી. ભાવિ માટે શોધાંક પદ્ધતિમાં તેવાર પ્રવેશીને એકની રૂબરૂ છે ખરી, 'પણ' માટે જ્યાં તે વર્તમાનના મહા મહાકવિના ચતુરતાનું જ કાર્ય એમણે તો કરવાનું છે.

જે લેખકો પોતાના મનમંદિરમાં પ્રગટિશીલ હોવાનો ફોંટો રાખે છે, પણ જેમના આચારમાં પ્રત્યાધાની તરફ પૂર્ણપણે પ્રગટમાન હોય છે તેઓ

કદી પણ લોકજીવનમાં સંજીવની ફૂંટી શકે એ સંભવ જ નથી.

'જેમના ઉદારતા આપણે વાતો કરીએ છીએ એમની વચ્ચે બેસીને એમના સુખ-પ્રાણ જીવવાની ધૃતિ આપણામાંથી કેટલા લેખકોએ કરી છે? આ બહુ મનાયેલા 'ઉદાર' શબ્દને આપણે આપણા જીવન માટે વાપરીએ તો ઘણું સાચું કહેવનું.

શ્રી કાકાસાહેબનો આ સંજીવની મંત્ર, વાંઝણી શબ્દોપાસનામાં રચના પરના રેનર લેખકોને સચું માર્ગદર્શન આપી શકે તેમ છે.

આજે લેખકોએ એમના સારિત-જીવનને દૈનિક ગ્રામ્યજીવનના સંપર્કમાં લાવવું જોઈએ. આપણા ગામમાં; નગર, તાલુકા કે જિલ્લા જ નહિ, પણ સસારની પલેપળની પરિવર્તનશીલ પરિસ્થિતિથી ખરેખર અગાધ છે.

આવેલી નવી સ્વતંત્રતાએ છાપ ઓ પડેરિ એવી વ્યવસ્થા કરી છે ખરી, પણ સક્રિય રીતે ગામડામાં બેસીને કાર્ય કરનારા સોએ પાંચ નીકળે તો કોણ જાણે!

લખના ખરેખર સંકેત થાય છે પણ ગ્રામ-જીવનમાં દરેક પોતાની કવિતામાં, વાર્તામાં, પ્રવાસ-વર્ણનમાં જીતારીને જે લેખકો પડેલી પંક્તિના મણાઉ ચૂંટ્યા છે એમને ગામડાની આંતરિક પરિસ્થિતિની કાંઈ જ ખબર હોતી નથી. તેઓ તો પાઠ્યમાં જોએ પાળિયા જેમને જ પાઠ્ય વળો મારા હોય છે.

આમ 'વાસ્તવિકતા' તરફ લેખકોને વાળવાની વાત ઘણીને જૂની લાગે, પણ અત્યાર સુધી એ નવા પ્રવેશકો શબ્દને આપણે સોએ માત્ર ચમક્યા જ કર્યો છે.

— એક મોટું વિમાન ખપાટાખંધ જાયેથી

નીચે આવી, ધરતીની ધૂળને ઝડે ન ઝડે ત્યાં પાછું વાદળાંની વચ્ચે જળને સંતાપ જાય એવું જ કાંઈક આજની 'વેછોતમ્મ' વારતવિક્રતાએ કર્યું છે.

આ જાનના સંપર્કોની ઇચ્છા યુજરાતી લેખકોએ નથી કરી એવું નથી, પણ અંતરાત્માના આ દેશ યુજન વર્તવું અપરું છે. આ અર્થુ તે પોતપોતાની રૂઢિ, યોગ્યતા, સામર્થ્ય અને પરિસ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે.

વિશ્વકર્મિ રવીન્દ્રનાથે સાચા સાહિત્યકાર માટે આમ કહ્યું છે : 'સર્વોચ્ચ અમર સાહિત્યકાર તો તે જ કહેવાશે જે બહારની સ્વતંત્રતાને ઓળખતો હશે.'

આવી સાહિત્યકારની કલમને સરકાર કે ઠાણ સંસ્થા ખરીદી નહિ શકે. પોતાના અંતરાત્માનો આદેશ એના માટે સર્વોપરી હશે.'

ઉપર મળુબા તે લેખકોને આપણે પ્રાર્થના કરીએ : તેઓ વાંચકનીય જીવનની કલ્પનામૂર્તિઓ સંસારની સમક્ષ ઉપસ્થિત કરે ને સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રનું મંગલમય ચિત્ર આપણી સમક્ષ દોરી બતાવે.

— ને તે પણ લોકજીવનના અનુભવો યોગીને, એમાં ઐતિહાસિક યજ્ઞને, એમાં સર્વોચ્ચ ભાગી જળને, બાકી ઠાણપણું લેખકની વાંચકી શબ્દોપાસના નહિ લેખકને તારી શકે કે નહિ તારે સંસારને.

નવા લખનારને

આજે વિદ્યાર્થીવર્ગ અંગ્રેજ ભાષાના થોડા-ઘણા કવિતા-સાહિત્યથી પ્રેરાઇ યુજરાતી કવિતામાં ઉડ્યપનો કરવા માંડે છે; પરંતુ એ લેખન-પ્રગતિની પછાત યુજરાતી કવિતા-સાહિત્યના અભવાસની તેમ જ હૃદયસ્થાના જ્ઞાનની સખળ પંક ન હોવાને લીધે એ ઉડ્યપનો બહુ સ્વૂળ નીવડતાં નથી. એક તો સાચા જીવન-અનુભવોનો અભાવ હોય, યોગ્યતાસ્થાને લીધે કલ્પનાતંત્રનું હલચલ સરખો હોય, વિખાતા સંસ્કૃતના અભવાસથી સંસ્કૃતમય લખવાની ધૂન લાગી હોય અને બીજું અંગ્રેજી સાળા-અભ્યાસના પરિણામે સંસારના સમુદાય જીવનથી તથા રૂઢિ, સજા ને ભાવસારી લોકભોલીથી અજાણ ને અજણ રહેવાથી સાહિત્યના આત્માને વિદ્યાર્થીવર્ગ પિછાનતો હોતો નથી. આ જવાં એની નિષ્ફળતાનાં કારણો અને તો એમા દોષ કોનો ?

છતાં આજે લોકજીવનનો સહવાસ વધ્યો છે, વિદ્યાર્થીજીવનનો ઉત્થાપ વિકસ્યો છે; જૂનું-નવું સાહિત્ય રિપુલપણે પ્રગટે છે—એટલે આજનો વિદ્યાર્થી ધારે તો મધકાશની ઉલ્કા પળવારમા પૂરી કરી શકે છે. એવો લાભ મેળવનાર સાચી કવિતાના માર્ગે આપમેળે ચડી જાય છે. હવે યુજરાતી ભાષાના આપણા અભ્યાસક્રમમાં હૃદયસ્થાના સમાસ કરવામાં આવે એ જરૂરી વસ્તુ છે.

અતુ રોજ લાખજેરીમાં આવે અને રોજ એની એ ચોપડી ઊઘાડી એનું એ પાતુ કાઢી ધરાઈ ધરાઈને હસે. એક જલ્લે આ જ્લેયુ અને એને બાલુવાની ઇચ્છા થઈ કે રોજ આ છોકરો શું હસે છે ?

અનુની પીક પાછળ ઊભા રહી તેણે ચોપડીમાં જ્લેયુ. એક ચિત્રમાં નાના છોકરા પાછળ આખંદો દાડતો હતો.

આ જ્લેયુને પેલી બાલુસ તો પૂછવા જ જતો હતો ત્યારે આપણા અનુભાઈ આખંદા સ ને આંગળી ચીંધીને બોલ્યા : 'હોક દાંદા, આટલા દિવસથી દે છે છે છતાં આવડાં છોકરાને તું નથી પકડી શક્યો ?'

એના સ્મરણથી ગમે તેનું હૃદય સંજ્વાર પણ આચકો અનુભવે છે પાનગા અધકાર જેવું નિહામણુ શરીર લઇને હાથમા અસ્થ ભાતો તોળતો કોઈ અમાનુષી અવાજે ધરતીને કપાતી મૂકતો આ મૃતદંત કવિની કંપનામાંથી નીકળી આપણી આખો સામે આવી સજીવન થાય છે એની આખો શૂન્યાવસ્થા જેની છે એવું ખપ્પર ગમે ત્યારે ખાતી જ હોય છે અધકારમાંથી કોરેલી એની મૂર્તિ બીકના ઢગના જેની અશાન ડાબી દેખાય છે મહાન જુનાવળ ચાવી ચાવીને એના જડના સખત થયા છે વર્તમાનના તાલ ખોરાકની ગંધ એના મોખા પાચી લાવે છે ખપ્પર ઊઠાગતો એ દોડધો આવે છે

એનામા દયાનો છટિ નથી બાળક, યુવાન કે વૃદ્ધની એને કરી જ અસર થતી નથી દૂન જેવા કેમજ બાળકનું દયામણુ મો એને જરા પણ અસર નથી કરતુ યુવાનીના મુકુલ રંગે રંગાઇને યુવાની લાગિના ઈમારતો બાધતા યુવાનના આશાભર્યા હૈયા નુ તેને જરા પણ નથી લાગી આવતુ. એના સાન્ન મા એક જ મત્ર દોડી રહ્યો છે અને તે આખા જગનનો કમવાર વિનાશ આચરવાનો

આ વિનાશના રહસ્યમાંથી જ મૃત્યુદંત વિશે ની લાખો વાર્તાઓ લખાઈ, તે દૂનને મનુષ્યના જન્મ સાથે વેરભાવથી ધીખી રહેતો એવો એક દેવ માનવામા અબો આ દેવ અહીંતહીં ભમી જવાના હાલિજરો ને ધિક્કારતો આખા ધરતો જેના ઉપર અખડ પ્રેમ દોળાતો હોય એવા એકના એક રત્નને આ છૂપો દુઃખન બાણના અણીથી કચ્ચરો કરી નાખતો આપણા ભૂતકાળના સાહિત્યમાની પરીઓની વાર્તાઓ મોખજુ બનાવે છે કે આપણા પૂર્વજો-જિદગીને એક સાક્ષ્ય માનતા, તેને મૃત્યુના પગમાંથી છોડાવવા અતરત કાળજીપૂર્વક રક્ષણ કરતા તેઓને લેશ પણ જાન નહોતું કે મૃત્યુ તો કુદરતી છે, ને તે કોઇનું પણ

અન્કા યુ અન્કે તેમ નથી આજે પશુઓમા પણ તે જ માન્યતા હોય તમ કેનાક માને છે

માણસનો આત્મા પૃથ્વી પર જન્મ પામ્યા પહેલા સ્વર્ગમા ઘરો વખત રહે છે, તેની જન્મ પામ્યા પછી પેની ઉચ્ચ ભૂમિકાની આગી આગી સ્મૃતિ-નદીઓ તેના મગજમા રચા કરે છે, એને ફરી એ ભૂમિકાને હાથ કરવાની તેની મહત્વાકાંક્ષા સારા કર્મોરૂપે જગતમા પથરાતી ચાને છે સગીન અને મણેનશાસ્ત્ર કોઇએ ગોલી કાઢ્યા નથી, પણ આપણે તેને થાં રાખીને પૃથ્વી પર ચિરજીવ કરી મૂક્યા છે.

અત્યા ની નજરમાન પ્રગતિમા પણ આપણે મૃત્યુથી ડરવાનું છોડ્યું નથી પેરિમના કોન આખાતમ વાદીએ કહ્યું હતું કે પૃથ્વી સર્ગર્ગ ત્યારે માણસને દોસ્તો વર્તન આનુય મળ્યું હતું, પણ કોઇ અસામાન્ય શુભા જન્મ તેમાંથી અડું આયુષ્ય છીનરી લેવામા આ યુ આ વાનમા મ્હાય કઈ વજૂં હોય અને માણસ દોડમો ણેનું આયુષ્ય લખાવવાના સ્વપ્ના થકે અને ફેદે કે વિરાન આ વિરાનમા પ્રગતિ કરે તો પણ માણસનું આયુષ્ય સરાસરી સો અથવા તેની અદર માડ રહેશે

આખી જિદગી ખૂમ ઉઠનાસ અને સુખમા વિના આ પછી કોઈ માણસ માનવ તી વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચ્યો હોય તો પણ મૃત્યુ એવું નથી કે તેના અત સમને તેના માનવપ્રેમને અડુ રતી રીતે અપકાવી શકે, અથવા એ ઉચ્ચ આત્માને હાસીરાત રિયનિમા હારી મૂકે

મહાકવિ ગએટે જ્યારે મરણપથારીએ ઉઠના આસ લઇ રહ્યો હતો ત્યારે એનું અતર પૂરું વાતમન થી ઊભરાઇ ગયું તેણે પામે જામેરા ઓટાને કહ્યું મારા હાથમા તારો સુવાગો હાથ મૂક અને પછી ચાલ્યા આવના મૃત્યુના ધીમા પથુ નક્કર પગલામા તેણે પોતાની જીવી ધડીઓ ચકેલાતી જોષ આકરોને

કનુ' ખારી-આરજી ઊપાડી નાખે, જેથી પ્રભુનો પ્રકાશ મારા આત્માને અજવાળવા આવે તેની આખો મિચાણી ત્યાં સુધી તેના અતરમાથી માનવપ્રેમનો વહેતા ઝેરા સુકાયો નહોતો કે પ્રભુના સોગ પ્રકાશની ઝખના શાંત નહોતી થઈ

હવે એવા જ એક ઉચ્ચ આત્મા ઉપર મુન્યુ જેની ભાંકર તરાપ મારે છે તે જુઓ એમ-ક બર્ડ જે જીવન ની શરૂઆતથી જ લક્ષ્મી અને મિત્રો વચ્ચેનો હતો અને જેને જીવનમાં કોઈ પિંજનનું નહોતું તે પુરોપત્ની એક મહાન વ્યક્તિ તરીકે પ્રસિદ્ધિ આપે. અદારમી સહીમા ત્યાં તેની સગા સર્વોપરી હતી તે મિનહરીફ હતો તેને હવે મિત્રોના સુમાર નહોતો લક્ષ્મી અડગ હતી એટલી જ લાભવગ હતી, પણ જ્યારે મૃત્યુએ તેના ભાગ્ય ઉપર પોતાનો કાગળનો મારી તેના એકના એક જીવાન પુગને ઝડપી લીધો ત્યારે આ લક્ષ્મી અને જાહોજવાની તેને ઝેર જેવા થઈ પડ્યા તેના આત્માની બધી શક્તિ હલ્વાઈ ગઈ શરીરનું ચેતનત્વ પીગળી ગયું અને અતરના ઊગણ માથી બાળના નિસાસા જેની ફૂર વેળા શરૂ થઈ એને લાગ્યું કે 'સમર ભરેના વિજયા કું એકનો જ છું' તે ઘડીથી તે પોતાને કુખથી કચરાયેલો, અદુનો રજાગો વૃદ્ધ બાળક મચાયાલા થો જો કે તે પછી તેણે ધણી સરકારો કર્યાં, પોતાના હૃદયના ભરેલી બધી દવા અને કડુણા તેણે ગર્ભભાગ વહંચી આપ્યા અને તેણે એક પુત્રનક પણ લાગ્યું છતાં ભાગી પડેલું હતું ફરી ક્યારેય એકું થયું નહિ

પ્રભુની એવી જ એક કડુણ ધન્યા થોમસ કોરીનીની હમપત્ની જેન વેલ્સ બની ગઈ આ પ્રખ્યાત તત્ત્વવિજ્ઞાને કુમર વ ધામા જ જેન વેલ્સ ઉપર અત્યંત પ્રેમ હતો પણ લગ્ન પછી સંમેગાએ તેમની ઉપર આક્રમણ કર્યું, અને જેન વેલ્સને એક એકાત ખેતર મા રાખવામાં આવી અહીં તેન મન ઉપરાંત કામ આપવામાં આવતું. તેના કોમળ સરીરે આવું કુખ કે હાડમારી વેડવા નહોતા પણ જાંબિના સુખી આગ રાખીને તે સકનચીવનાપૂર્વક બહુ કામ પત વ્યે જતી થયો કાળ ત્યાં પસાર થયો પછી નેને પતિપત્ની લગ્ન ગમ્યા અને ધણી પ્રખ્યાતિ પામ્યાં

એક દિવસ થોમસ કોરીની કામ પ્રસંગે બહાર ગયેલો અને જેન વેલ્સને બહાર રી આવવાનું મન થયું તેણે માટી જોડી અને હાડકાપાકમાં ફરવા નીકળી પડી ઘણીવાર થઈ જ્યાં માટી થઈ જણી લેવાની અદરથી કોચમેનને આજ્ઞા ન થઈ તેથી તે નિયારમાં પડ્યો અને માટી બની રાખી નીચે જતારી અદર જોયું તો પોતાની શેઠાણી આ લોકમાંથી વિદાય લઈ ગઈ હતી

ડેવનશાવરના યુવનો લોડ ફેરિક થોડા તરીકે ખૂબ પાનો પ્રમાણિતતા અને ચારિત્ર્યના તેની જોડી નરોત્તી તેની પત્ની પણ એટલી જ માયાળુ અને સહાયરી બાઈ હતી બંનેને અસ્પષ્ટ સારી આદના હતી પ્રગભા એમનું વચન હતું આગાખનાર તમામ તેના દિનચિત્તક હતાં

આવર્તેન્ડમા કપ્પક લાઈના હમકલા જેલુ થયું ફેરિકની અનિચ્છા છતાં તેને ત્યાં જવાના ફરજ પડી હતી તે હમીનની સરહદ એણે પૂરી વગરી થે નરોત્તી ત્યાં ફરમોત્તી ગોળીથી વીધાઈ અચાનક એ મૃત્યુ પામ્યો

ફેરિકના મૃત્યુ પછી તેની પત્નીનું હૃદય ભાગી પડ્યું તેના બધી શક્તિ હલ્વાઈ ગઈ આખો દિવસ તે પ્રાર્થનામાં ગાળતી ને તે પ્રભુને મીનવતી કે 'કદાચ અપાધ વચરના મારા પતિના બલિદાનથી જ આપ લેન્ડમા શાંતિ ઉનારગે' શાંત અને દિવસ તેનું આ જ ચિંતન હતું તેના પતિની કમર ઉપર કોઈને એક પણ સખત શબ્દ કોનતવાની ના પાડી તેનું અતર બાળને ખાખ બની ગયું હતું તે જીવી ત્યાં સુધી સુખ જેવી વસ્તુ તેને સ્પર્શી શકી નહિ

ઉદ્દા સેકાના થોડા આગાળના વર્ષોમાં એક જન્મથી જ નમ્ર રેરાખવેલો બાળક હતો આખો દિવસ તે કલિતાઓ વાચ્યા કરતો અને એનું જીંડું અખચન કરી અતરના જીરવી રાખતો યુવાનીના પહેલા પગથિયે તોને પગ પડ્યો ન પડ્યો ત્યાં તે તેણે જગને કમિનાનીથી આજ નાખ્યું તેના કલ્પનાની મૂલ્યપૂર્ણ અને અસરકારક વર્ણનોથી એ ભાવના રાગી કવિને લખસમ બધાએ રીકાર્યો. પણ એની

હતિનેો કમલ તેના સ્થાન પર સિંહ ધાર તે પહેલાં તેને વખોડાનામે ચારેકારથી ફરી નીકળ્યા અને એના પાંચરના હાથ પર ટીપ્પાઓની જરડીના પા પાતા સાચા. આ પુરાણનું નામ જલદેવ કિંદુસ તેને જે કામો આપજીને આપ્યાં છે તે હજી એના જ તાળાં અને પ્રકાશ સાથે છે.

એક જુદી ટીપ્પાએ ઈન્દ્રેયથી તે સાર કરવા નીકળી પડ્યો તે જે વદાળમાં બેઠો તે જ વદાળમાં મુલ્યુકન પણ મારી બેઠો હતો અને ઈન્દ્રેય શેખની મળીએલાથી બ્યારે કિંદુસના પ્રાણદીન યુગીનો લખ જતામા આમ્યુ તારે જ તે મુલ્યુકન સનેાની વિરોધ કુખમુલ્યુકનને નામે

ધોમ રિયમે પહેલાં દમનું જ એક પુરાણ ચિત્રાર મુલ્યુને દાખ જઈ અથો તેને જાણા-ચિત્રો, રેખાંતો અને આંખોને બેંચી રાખે એકા જાગરમાન-ચિત્રો આપી જમને આજ નાખ્યુ પણ એ જાગરમા કે જાગરમાથી અમુક વર્ષ જ સનેાપાંથો તેજી પાવતી બની ત્રેયેથી પીછીમાથી સદગુનો પ્રાણ પાવરવાને જલે દાખી મનોગતિ પેરી ટીપ્પા: રિયમ-સંપોતાનાં, વેશ્યાઓનાં, કુમાચીઓના ચિત્રો ચીનરના પાછળ એજ પીછીની પાંચત્રાને નસાડી

મૂડી. મુલ્યુ વખને તેને પોતાની બૂધ સમજાવી. કુલ્યુ પરા-તારી તેનું હાથ ફાડી ડાક્યુ. કોપ અને નિંદા-થી તે ચાંચ જેવો બની ગયો તેને જાગુમાં બેઠેલાં માન્યમેને કાલજાવા કર્ણ કે મારા ચિત્રો અને ત્વાંથી એ કા કરી મારી સમે જાગો તામે, નહિતર મારો અત્યા સદ્ગતિને નહિ પમે

કહેવન છે કે મુલ્યુનો જ અત્યાગના કરનાં જુનાગના સમાધી કમરપેલા મુલ્યુઓના રિયેવ દનેા. જન કે અત્યાગની પ્રાણમ આ રિયેવમા કષ્ટ વધારે પરિચરન નથી મુલ્યુ. તેા પણ જે નિર્મલવા આપ તુ ફેરનામાં આવી ર્જઈ છે કે આરતી જાર છે તે ઈન્દ્રેય જેનું છે. તેનું હાથ વ્યાવ અને સપથી પનેજા બેયેનું છે તેને મુલ્યુનો જ જાગેલા જ નથી; એથી નહુ જે માન્યસ કુલ્યુનો જરા પણ જર સમના નથી તે અમુકમા વિચાર કરવાની જરા પણ ચિત્ર નહિ હોય એ પણ સાચું છે

ચિત્રાન ત્રે તેલ્યું આજળ વરો, પણ મુલ્યુને સપર્ષ ને એજાખતાની ચિત્રન દહ કે ઈર્ષા આવી નથી, તેમ મુલ્યુ પછી આપજા માટે કઈ મુખિકા દેવાર થઈ છે તે પણ હેઈ કહી શકે તેમ નથી.

•

પવનની કુકે મરોહિયાં ખાનું સરીરે લખે છવનું એ દાંડીરવ છે. ને એથી વધારે સરમમુકુ તો એ નાનકડા દેહમાં ચિરઆસન જમાવી બેઠો સમુદિ-કોષ, કર્ણ, અસદિસ્વના વગેરે માન્યસમાંથી મુલ્યુથી તાવેા ઈન્દ્રેય જાગરી નહી વિચરમેરુને વધર્ષ જ જવી એ છે. કેરલાક એમ પણ માને છે કે સરીર કર્ણ વધારે મજાજી તો આપજી માનસિક આરોગ્ય મટે રાખરી જોઇએ, પશુ આ તો મીછ વાત થઈ, માનસિક આરોગ્ય માટે સરીરના વ્યવસ્થા કરતા શુદ્ધ વિચારોના વ્યાયામની પડેથી જરૂર છે વધારે • હિ પણ ધોડીક કહિન, વીજળી જેવી ચમત્તા અને અરિયએ દંકાથ એરફુ યોદી તો ફેરે સરીર્માં સંપરતુ જોએ.

વ્યાયામના તો બનેા પ્રકારો છે. એ જવાને અર્ધ ઊભા થી શકાય નહિ. કોઈનું કશું આપજીને ઉપમેગી થનું હોય તો મુલ્યુતની મૂર્તિ બની ત્રેલેા કેરલાક વ્યવસ્થારો અપજાથી વકુર્જન દાખ વ્યાયામથી એકથી સહિત જ આવે છે એનું કાંઈ નથી. જુદિમાં પણ અવગ જોવા પડેા આવે છે. રિયમપ્રવણ્ય પ્રવેરી જ ચારિય પાંચકે દાર થઈ જાય છે. જાગરમાની સજાગ એ જ વ્યાયામનો સાચો વિકાસ છે. રિયર મનોદસા, અપાર જીવ, અમૂલ જોમ, એ જલ્દી શું છે એમ કોઇને જોતું-જાગુનું હોય તેા વ્યાયામના પર્તમ પર કરારને ચકરી શુએ.

‘આજ તો બરાબર સરસાયો છે દોકરા’
અગ્નિતો અત્રાજ સભાગાયો અને મારા ઘરમા
મારુ મિત્રમ જ પ્રવેર્યુ

રામપુર ગામડામા પશુ નહિ અને સહેરમાં
પશુ ન મળી શકાર તેવુ ગામ હતુ તેમાં ગામડાની
સારાઈ હતી અને છતાં સહેરમાં મળતી સાધારણ
સુખ-સગવડો પશુ હતી મેટ્રિક સુધીનું શિક્ષણ
આપતી હાઈસ્કૂલ હતી અને તે હાઈસ્કૂલમાંથી જ
મેટ્રિક પાસ થઇ અમે ચાર મિત્રો- હુ, અગ્નિત,
સુરેશ તે રજુગિત સાથે જ ત્રાસ માર્બન દૂર આવેલ
રજનપુરની કોનેજમા અભ્યાસ કરતા હતા

સમર વેકેશન પડ્યુ હતુ આ વખતે તો
ટ્રીપ કે એવો બીજો રખડનદીનો પ્રોગ્રમ કેન્સલ
કરીને અમે મિત્રોએ ક્ષાતિથી વતનમા આપ્યુ વેકે
શન માગવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો અને વેકેશનના
દિવસો અનંદ કિલોલમા કયાયે જતા હતા

મારે ત્યાં જ હયલબ દરેરોજ મિત્રોનો અડ્ડો
લાગતો, કારણ કે ઘરમા દાદા અને બા સિવાય અન્ય
કોઇ ન હતુ મારા પિતાશ્રીનું મરણ યુવાન વયે
થયેલ, જે વખતે હુ ફક્ત ત્રણ વર્ષનો હતો દાદાએ
જુદાવરમાં પશુ આ કારી ઘાને હિ મતથી સહી
લઇ મારા ભાનન-પાશન માટે પોતાની બાને ટકાવી
રાખી હતી આજે હુ કોનેજમા અભ્યાસ કરી રહ્યો
હતો એ તેના હૈયાને સપૂર્ણ તિલિ પ્રેમ કર્યો
સતોષ હતો આમ મારે ત્યાં હુ પૂર્ણ રૂત્રતર હોઇ
બપોરનો વખત અમે મિત્રે રમતગમતના નિર્મિતને
વિતાવતા

પશુ આજ તો સવારમા જ મિત્રોએ ઘર
માથે લીધુ અગ્નિતના છુવડ અસાજે પૂળમા મેલેલા
દાદાને બેધ્યાન કરી દીધા મારી ખાસ ઓરડા કે
જેને અમે ‘બેક’ કહેતા તેમા આવતા જ મે
અગ્નિતને રાત્ર કરવા પ્રવલ કર્યો ‘પશુ એવ બેવ
ફર, છે તુ ? અત્રારમાં તમા રોકારો છું’ માંથો છે ?

‘પશુ ઓ મહાત્માની પૂંછડી ! અ રજુગિતની
મેટ્રી જોડ ! બરાબર જૂની ચોગલી જ ! આજ
તો આગદ સપાઈ ગયો છે !’ અકાદા ! શી મધુર
સુવાસ !

અને સેની સુવાસથી તરતજ એક ખુલ્લુ
પતખીડિયુ અગ્નિતે આમળ ધર્યું, અને તેમ થી
વાદળી રગનો પત્ર ધીમેથી બહાર કાઢ્યો ‘આ છે
મિત્ર શકુન્તલાનો આર્થ દુખ્યત પરનો પ્રશ્ન-પત્ર !’

રજુગિતનું મોઢુ પડી ગયું તેનો ખ નગી પત્ર
આમ છડાડે પડે એ તેને અશુભમત્રુ હતુ થત
પાછો મેળવવા તે આડમી વાર કરમયો ‘અરે
બાપ ! છોડને હવે, બાઇલા’મ ! એમા કશુવ નથી !

‘હ રીકરી કેરી મરતી ગાય થઇ ગઇ !’
વિચિત્ર આળા સાથે અગ્નિત ખડખડાટ હસી પડ્યો

મે અગ્નિતને ફરીથી રાત પાડવા પ્રવલ કર્યો.
‘પશુ અગ્નિત ! જરા ધીરે જાન ને, દાદા પૂળમાં
થેડાં છે- નહિ તો ચાલને બહાર જ જઇએ !’

‘નારે ! હવે તો તમા પ્રશ્નપત્રનું પુનિત પારા
ગણ્યુ અહી જ અને અ સારે જ થશે’ અગ્નિત પશુ
આજે ખૂબ ખીલ્યો દેખાયો

દાદાને પૂળમાંથી ખાનગ્રજ કરનાર અગ્નિતના
પર અને ચીક ચીકી, પશુ પ્રશ્નપત્રના નામે મારા
રસિક દિલને ઝલુઝવાટી પેદા કરી, અને હુ પશુ
મેલી જાકમો ‘ત્યારે હવા કે દોરન !’

પશુ પ્રશ્નપત્રની ઘડી ઉડેલાન તે પડેલા દાદ ની
આખીનીય ચટાકા અમારી નાટક આવતા જાળાયા

બેકમાં પ્રવેશતાં જ દાદાએ અગ્નિતને પ્રશ્ન
કર્યો ‘અહો અગ્નિત ! આજ તો બહુ લહેરમાં
આવી ગયો છે ને શુ ! આટલા બધા હર્ષનું કારણ
શુ છે ?’

'કાંઈ નહિ, દાદા ! એ તો આજ કાલના
 ઊંઝા....' સુરેશે વાતને ટાળવા પ્રયત્ન કર્યો.

રણજિતનું મોઢું પડી ગયું હતું તે દાદાના
 પ્ધાનમાં આવી ગયું 'પણ રણજિત ! આ છે શું ?'

દાદા, કાંઈ નહિ એ તો . ' રણજિતે વીતે
 મોઝે અધૂરો જવાબ આપ્યો.

અનિતની હલ રજવળી બેઠી 'દાદા !
 આજકાલના ઊંઝાઓની ધાનેમાં તમને સમજ નહિ
 પડે ! આ . છે એ બિચારા જૂની ચોટની !' એમ
 કહીને અનિતે પત્રવારો હાથ ઊંચો કર્યો

દાદા સમજી ગયા રણજિતની સમાધાન
 માસ પહેલા જ રજવળીમાં થઈ હતી, નવાના મેટ્રિક-
 નો અભ્યાસ કરતી હતી અને ત્યાં જ અભ્યાસ
 કરતો રણજિત છૂપી રીતે નવાના ત્રણ ચાર વખત
 મળી પછી આવશે હતો વખતસર શેઠ-રણજિતના
 બાગને આ વાનના વાવડ રામપુરમાં મળી ગયા હતા
 અને દિવાળી પછી તુરંત જ પોતાના સપુતને ચાર
 ફેં . ફેરવી જઈ જતાં સતેષ અનુભવી લેવાની
 વેતણમાં પરેલા હતા આ વાન દાદાની જમણમાં
 હતી અને તેથી જ દાદાની જૂની આંખે આ નવતર
 વાણી પત્રને ઝોળખી કાઢ્યો

દાદા વિચાર-નકામાં પ યા તેમ થોડો વખત
 આંખ મીચી રહ્યા એકાએક આંખેકે અનુભ તા
 અમારા તરફ હાથ લખાવી બોલ્યા 'બેગ ! મારી
 પાછળ આવો !'

અમે દાદાની પાછળ પાછળ તેની પૂજની
 ઓરડીમાં આવ્યા સ્વચ્છ લી પછી કચેરી ઓડી સુવા-
 સિત અગરમનીના ધૂપથી મહેકતી હતી દાદા શ કર-
 ના અન ય હિપ્પેટક હલ્લ સ્વચ્છ સંપદે જુદા અને
 હૃદયે ત્રિપુ ં અને હાથમાં રુદ્રાક્ષની માળા ધારણ
 કરેલ લાગા સફેદ વાળ શિખા વડે દાદા ખરેખર
 બીજમની મુર્તિ જેવા દેખાતા હતા

દાદા વ્યાધયમ પર શાંતિથી બેઠા સામે
 મિઠાવેલો એક તાડા રીપ અપે બેઠક લીધી નીચ
 કહના બાણના ચરણે પડેની એક નાની રૂપાની ઘણડી

દાદાએ ઉપાડી અને અનિતના હાથમાં મૂકીને કહ્યું
 'બેટા ! આ ઘણડી જોન જોડે !'

અનિતે ભગવીને ઘણડી ઉપાડી અને અમે
 કૂટકન-દષ્ટિએ અદર જોયુ તો એક જીર્ણ ઘડી ૫૫
 કાગળ પડેના દોઢા તેના પર એક ગુનાનું તાનુ
 ફૂલ પડયુ હતું દાદા પૂજા માટે દરરોજ બીંદીપત્ર
 મગાવતા તેની સાથે નિત્ય એક ગુનાનું ફૂલ કેમ
 મંગાવતા તે મને આજ સમજાયુ

'હવે એ પત્ર ખોલ અને શાંતિથી વાંચ !'
 દાદાએ બીંડેડી આંખે આંદેશ કર્યો

અનિતે મુજને હાથે એ પત્ર ખોલ્યો કળના
 ધસારા સામે એ પત્ર બોનડો હતો

મારા જન્મો જન્મના દેવ !'

તમારી ચૂદડી ઓડેની આ દાસીની આ પડેની
 ઉદેની અરજ પ્ધાનમાં લેજો ' નાથ ! બાપ કસાઈ
 ચથો છે લખીના લેજો આ તમારી દાસીને કાંઈ
 જુદા સાથે આજ રાતે જ પરજારી દેશે પછી વકાના !
 એમ થતાં પડેલાં તો આપની દાસી આ દબી
 ફુનિનાનો ત્યાગ કરી પ્રભુના ધામમાં પહોંચી જશે
 જન્મે જન્મે ફરીથી આપની જ સાથે જીવન જોડવા
 પ્રભુને લાખ લાખ દિનનિ કરી રહી છુ !

નાથ ! મગાવ તો સત્તર આવી મળને નહિ
 તો પરમરખા મગાશુ તમને સુખી જોઈ મરજુખા
 પછુ આનંદ અનુભવીશ

શિ

તમારી ભવેશવની ચરણની દાસી

પત્ર વાકા ચૂકા અક્ષરે લખાયેલો હતો પછુ
 અમારા હ ને સ્પર્શી મરો 'દાદા ! આ શું ?'
 હું બેઠી બેઠે

પછુ દાદા તો નન-મરતે બીંડેલાં નેત્રાસક
 પ્ધાનમાં પડી ગયા હતા અમે પછુ ચત બેઠા-ચા
 લગભગ આમ દમેકે મિનિટ ચારી ગઈ એકાએક
 જણે કે જૂઠામના સસ્મરણોની ફુનિયામાં રિહાર
 કરી દૂ દૂરથી આવેના હોય તેવો દાદાનો ધીમે
 અગાજ સલગાયો 'બેટા ! આજે એક એવી પવિત્ર

યુક્ત પ્રયુષ-કથા હું તમને સંભળાવીશ કે જેમાં તમરા આજના પ્રયુષે રંગાયેલા ઉવાએને પણ સ્પર્શી જવાની પૂર્ણ તાકાત જરી હતો... અને જરા ટકર બેસી કાઢાએ વાત ચડ કરી.

*

આસરે સિરો વર્ષ પહેલાની વાત છે. તે વખતે આ આખમાં એક શીર્ષત વચ્ચે વેળા ગઈને હતો. તેની પ્રતિષ્ઠા દરદર સુધી ફેલાઈ હતી. ધીકને વેપાર ચાલતો હતો સપત્તિ અને છાંઈના કારણે તેના એકના એક પુત્રનું સગવડ નાનાણી જ પામેલા આમ સુખપરમાં થઈ ગયું હતું. પુત્રની કક્ષણ પાસણમાંથી જ જણાય એ કહેતી બનવાર એ પુત્ર નાનપણથી જ છુલ્હિયાળી અને તેજસ્વી દેખાતો હતો.

જુજરાની અન્નાસ પૂરી કરી અંગ્રેજ બચવાની અતિ તીવ્ર ઇચ્છા છતાં તે વેપારીએ પુત્રને રંગનપુર અંગ્રેજ અન્નાસાથે ન મોકલ્યો અને વેપારમાં જ વળગાડી દીધો.

તરફ પછી જાયો એ કુદરતના નિમનર્ત્યાર આ સુખી કુટુંબ પર આફના આગા બારી પાયા. ફના ધીકતા વેશરમા જમજમત ખોટ અરી અને ધરનાર વેચને પણ આખર સાચવના જતા તે વેપારીની સ્થિતિ તદ્દન નખળી થઈ ગઈ હતી પણ અશ્વરૂં હોય તેમ સસાર બચદારમાં બાળક જેવો યુવાન પુત્ર પર સસારને બાર નાખી એક રિસ તે વેપારી હદ બંધ થઈ જતા આ સસારની જાન લેતો ચાલે નીકળે.

પુત્રની ઉંમર આ વખતે વીસ વર્ષની હતી. પણ સંસાર બચદારમાં એ યુવાન તદ્દન નાન હતો. રૂઢી બડી નિહકન પણ સંપતિનાં સ્વજનો વડેમગે કરી ગયાં. એવામાં વળી બીજી મુસીબત બની થઈ. સુખપુરથી કાગળ આવ્યો: 'વેળાએ માલમ થાય જે અમારી દીકરી ઉંમર લાયક થઈ છે. તો એણે સાથે જ લગન કરી નાખવા અમારે વિચર છે, માટે તમારી તૈયારીમાં રહેજો, નહીં તો વધારે અને અમારે રામરામ સમજ લેજો.'

પતિ-રિયોમના દુખ પર પડેલા આ અસમ

ધાને ફાવવા માતાએ કંઈકને બોધારી કચવાના ખેન મદદ માગી, પણ સુખના સંગ્રાથી એવા એ સ્વજનો-એ વસતી ના સુચાવી દીધી.

પિતાના મરણને પચેક માસ વીતી ગયા. રેલાની બેચકઈ ક્યાંવધી થઈ શકી નહિ અને સગવડ વૃદ્ધ વૃદ્ધના લગ્નકારા એ કુખી કુટુંબના, કાન પર સંભળાવા લાગ્યા. વેધ-અ અને આર્થિક અકાશમણીથી ભાંગી પડેલી માતા નીમર પડી. પધારી વધ થયેવ માતાની ખડે પને ચાકી કરતી એ યુવાને ચડ કરી.

સુખપુર એ યુવાન બાળપણમાં પેતાના પિતા સાથે બે-તણ વાર જઈ આવેનો સુખપુરથી દરરોજ સવારે દૂધ વેચવા આવતા ભરણા-રમાગીએ ખાર લાવતા કે: 'જરુ વાલિયો જુવાન છોકરીને થોડા વખતમાં બીજે પરણાવી દેવાનો તરવીખમાં પડ્યો છે.' આના સમાચારથી કુખી માતાને વડુ અપાવ લાગ્યો.

વસંતપંચમીની સુંદર સવાર અનંદ અને ગીનના કંઈકેલથી રામપુરનાં યુગ્મ બની હતી. પણ આ કુખી કુટુંબને તો તે આના નાદ અકારો લાગતા હતા.

સવારમાં જ સુખપુરની એક ભરવાણ એ કુખી યુવાનના હાથમાં એક પત્ર આપતી ગઈ. યુવાને થમકતે ઉઠે પત્ર વાંચ્યો, ફરી વાંચ્યો અને બીજી જ ક્ષણે તેની કાપરનાને ખંભેની નાખતી પ્રેરણા એ વાતા પત્રે યુવાનની નસેનમાં વહેતી કરી દીધી.

માતાની પધારી પાસે તે યુવાન બેસી ગયો: 'મા ! બા ! આજે આ તાના પુત્રની કસોટીની વડી આવી પહોંચી છે ! આ તારો પુત્ર તારું દુધ ન લગ્નવે એવા આશીર્વાદ આપ ! બા ! કાં તો એ તારી વડુને આજે અહીં લાવીશ અને કાં તો તારો આ પુત્ર સદાને માટે દુનિયામાંથી રિશય લેશે.' આમ બેસી તે યુવાન માતાના ચરણે નાંખી પડ્યો.

આ સમજ ચૂકી પુત્રને માથે પેતાનો નમજો મુજતો હાથ મૂકી મૂકો આશીર્વાદ આપ્યો. બમ

મનોદશામાં આવે, વિદ્યવળ ચિત્તે દિવસ માંડ માંડ પસાર કર્યો અને સૂર્ય અસ્ત થતાં જ તે યુવાને પિતાની રહી સહી મિલકત તેજશ્વ થોડી પર સવારી કરી અને થોડીને સુખનપુર તરફ ચલી ચૂકી.

અંધારના ઝાળા પૃથ્વી પર જાત્રી ચૂક્યા હતા તે વખતે તે યુવાન સુખનપુરના પાદરમાં પહોંચી ગયો થોડી પરથી નીચે જાત્રી તેણે એક ઝાડ સાથે થોડીને બાધી અને ધીમે પગે ગામ ફરતી ફરેલી વાઙની પગદંડીને રસ્તે ગામમાં પેડો અને એક મકાન પછવાડે આવી અટક્યો. અત્યારે તે મકાનમાં લક્ષ્મીના ધામધૂમ થઈ રહી હતી. પૂંજા શેઠની એકની એક પુત્રીના આજે લગ્ન હતાં. દૂર દેશાવસ્થી કોઈ જદ લક્ષ્મીપતિ શેઠિયો પરજીવા આવ્યો હતો આગળ-માં જન જમી રહી હતી. શહેરમાંથી લાડે આવેલી 'કોરસન જી ઇટી' ઝળકળી રહી હતી. અને ઘરમાં કોડે કોડે લગ્નના ગીત ગવાઈ રહ્યાં હતાં.

ઘરની પછળ ઝોરઘામાં એક બારી હતી. અત્યારે તે જાગી હતી યુવાને પોતાની બેઠ તથા છુપાની જરા ઠસકસારીને અને બારી વાટે અંદર પગ મૂક્યો. ઝોરઘામાં લગ્નના વેશમાં સજ્જ થયેલ કન્યા બેઠી હતી. બેસીએ તો જમતી જાળને 'કુશલુ' ગાવાની હોશમાં આગણમાં જમા થયેલાં હતાં. સ્વ-અમુએ અને મિડાયેલ હેઠથી તે સુંદર કન્યા અત્યારે જોગમાયા જેવી લાગતી હતી. યુવાનના આવ્યાનક પ્રવેશથી તે ચોંકી ગઈ, પણ બીજી જ ફરે લુગલુમની ઝાળખાણ તેને યુવાનની આજોમાં દેખાણી. અને 'આવી પહોંચ્યા.. નાથ!' કહી ટોડીને યુવાનને તે બેઠી પડી.

યુવને ક્ષત્રભર વિચાર કરી લીધો એક પણ શબ્દ બોલ્યા સિવાય, ક્યાને હાથ પકડી એ સગી-ધરી ગયો. આ વખતે કન્યાનો પિતા પૂંજે ગેડ કેડિયા પાસે બેઠો જખ પ્રગથમાં રૂપિયા, આના, પાપ્રના વિસ્તાર મટી રહ્યો હતો 'કાશ રામગા!' કહી યુગને તે કંજૂસ વલ્લિવાનો હાથ પકડ્યો અને 'આ તે રવન કે તારા?' તેની મથ તે કંજૂસને પકે તે પહેલાં તો યુવાન લગ્નમુલ્ય સ્વિન કન્યાને

ઉપાડી બારી વાટે પલાયન થઈ ગયો.

સુખનપુરમાં હોહા થઈ પડી 'બહારવટિયો' કન્યાને ઉપાડી ગયો. બુવાન છાકરી નાખી મણા! વગેરે અનેક અફસોસગામિયામાં ફેલાઈ ગઈ. શેઠે કન્યાને મેગરવા લાકૂની થોડાંએ દોગડ્યા, પણ તેઓને હાથ ધસતાં વીચે મેલે પછું કરતું પડ્યું અને તેજશ્વ તો રામપુરની નજીક પહોંચી ગઈ.

ગામમાં સોચો પડી ગયો હતો થોડીની ગતિને ધીમી પાડી યુવાને ગામમાં પ્રવેશ કર્યો અંધારી શેરીઓ વટાવી તે પોતાની ઉઠી પગે અંધ થો, પોતે નીચે જાત્રી અને કન્યાને જાત્રીવામાં મદદ કરી. ડોનોના ખખઠટ સાંસળો હતાય માતાના લખડતાં શરીરમાં અપૂર્વ જોમ આવી મથું અને કમાડ જોરા-હતા જ જે સુખ દશ્ય તેણે જોયું તે દશ્ય તેની માં.ગીને દૂર ફરતી દીધી.

માતાનું હૃદય હર્ષથી છપાઈ મથું: 'જુગ જુગ છવે, મારા દીકરા!' કહી ઝોરઘામાં લઈ વર-કન્યાને માનાએ ઘ.માં લીધાં હૃદયથી જડાઈ ચૂંલા આ દંપતીને બાલ લગ્નપ્રતિધની દશી પણ જરૂર ન જ રહી.

તે દિવસથી એ યુવક તે પ્રજાપત્ર કે જેને તેના સંસારને રાખે બનાવી રીધું હતું તેને જિંદગી-ભર દોષ પવિત્ર વસ્તુસમ સાચવી રહ્યો.

પણ યુવાનની કમોટી દલુ પાડી હતી, તેના મુખી સસારમાં ત્રણ વર્ષ પડી એક પુત્રને જન્મ થયો. યુવાનના આવનની અવધિ ન રહી પણ એ આવનંદ કમનસીબીના જોડા સમુદ્ધા રૂપી ગયો. પુત્રની જાનેલા-યુવકની દેવગિનાસમ પ્રિય પત્ની, પુત્રને પતિના હાથમાં સોંપી હસતે વદને રાગે સંચરી.

યુવકનું જીવન મુશ્કેલી મથું સંસારના કામ-કાજમાંથી તેનું મન જીવી મથું ધરીબર આપવાન તરફ તેનું દિન બેચાડ્યું. પણ પેલા પુત્રિન પ્રવૃત્તિને રોડી રાખ્યો અને એ પ્રેરજની દાવા પ્રિય પત્નીની એક માત્ર યાપજ-પોતાના પાગ પુત્રની આનર તેણે વજનું દેખું કરી બીજા જેવા વિરાગી

મને જીવન વિનાયકા મોઝીમાં માતા પણ પુત્રના આ અસલ દુઃખથી થોડા સમયમાં આ કાની દુનિયા છોડી ચાલી નીકળી. પુત્રાને ઘણે સ્વયંથી ફરી લાગે માટે કહેવામાં આવ્યું, પરંતુ એવો વિચાર સરખો પણ કરવામાં પાપ ભાર્યું, અને પેનો પ્રેરણાદાયી પુનિત પત્ર તે પુત્રની જીવન-ગીતા બની ગયો.

*

દાદાને અગમ્ય લોકપ્રવાસ બધે થયો. અમે સમજી ગયા આ પ્રજુપ-પત્ર, કે જેનું દાદા પૂજન કરી રહ્યા છે, જેની પાછળ એક વીરતા અને સમર્થતાની દિગ્ગંધ રહેલી છે, અને જે આટલા વરસો સુધી જીવનના ઝઘાટા સામે અગમ્ય દાદાને કર્મધોગની પ્રેરણા પાઠ રહ્યો છે તેનો સ્પર્શ માત્ર પણ કરવાની અમારી શક્તિ વિશે અમારા ઉદ્દેશ્ય

પ્રથમ હિંમતો.

...અને ત્યારે રજાગિતના એક સુદ 'પ્રેમલા-પ્રેમલી' પ્રજુપ-પત્ર માટે આટલી બધી ઉત્કંઠા અને રસરસિત બદલ અમે સરમમાં ફૂંચી ગયા અને વિચાર તંદામાં પડી ગયા.

'ચાલ લાઇ! આ તોફાર છે, બધાય અડી આવો' બાનો રનેદાણ અત્યંત અમારે માને પડ્યો અને ત્યારે જ્યારે કે બીજી દુનિયામાં સફર કરી આવ્યા હોઈએ તેમ અમે મિત્રોએ આખો ખોલા.

દાદા તો રાત્રી-સૌમ્ય મુખે માગા ફેરવી ગયા હતા બીજાના અવનાર જેવી એ મકાન વિભૂતિને વંદન કરી અમે મિત્રો બાની પાસે જવા રસોડા તરફ વળ્યા.

*

'તમે ન હકે તમારા માસિકને બાળકોનું મસિક કહી રહ્યા છો, એમાં બાળકો પથારી શકે એવું એક પણ લોકાણ નથી આવતું?'

'કેમ બૂલી જાઓ છો? એને પહેલે પાને જ બાળાગોળીનો જાહેર ખબર તો આવે છે.'

*

'હું તમને પૈસા તો જીંદગીના આપું' પણ તમે એ પાછા આપી દેશો તેની ખાત્રી શી?

'હું એક સફળસ્થનાં વચન ઉપર કંઈ છું કે તમારા પૈસા તરત જ ભરી દઈશ'

'વારૂ ત્યારે, એ સફળસ્થને તેની આવશે.'

*

શિક્ષક : આવો છે કરાઓ, સયલામાંના પાઠ બોલી જાઓ, સયલામાં શીકૃષ્ણ ? પટરાળી શી રીતે થઈ ?

એક છોકરો એ વાત નવીન લાગે છે સાહેબ, શીકૃષ્ણે કૈાને મોટે કીધી લાગતી નથી.

*

માથે ગ્યાસતેલનો ઠગો ઉપાડીને મજૂર ચાલતો હતો. તેમાં અચાનક તે લપચીને પડી ગયો અને તમામ ગ્યાસતેલ ઢોળાઈ ગયું. આ જોઈને મજૂરે શેઠને કહ્યું 'મારો વાંક નહોતો શેઠ, પગ નીચે કેળાની છાલ આવી ગઈ.'

વાંધો નહિ. હવે જે ગ્યાસતેલ ઢોળાયું છે તે પછેડીમાં બાંધી લે.'

‘હવે પાછા વળ્યું?’-હી પહેલાં બોલી.
રજની પાછો ફર્યો.

‘પણ ક્યાં કોડું’ બેસીએ તો?’-કુમુદના
મનનો પ્રશ્ન રજનીએ જ પ્રગટ કર્યો.

નજીકની યિરા પર રજની બેઠો. કુમુદ બાજુમાં
બેઠી. ધીમે ધીમે રજનીનું રાજ પથરાતું હતું ને કુમુદ
ખીંચે જતાં હતાં.

‘કુમુદ!’ રજનીએ યાતિતો બોલ કર્યો.

‘હા!’ કુમુદ વધુ બોલેલું શું?

‘કુમુદ, આપણે આ રીતે ફરીએ એને સમાજ
ચલાવી શકે?’

‘સમાજ!’ સરોજ કુમુદ બચ્ચક વર્ણ.
‘સમાજ પાસે નિર્દોષતા ને વિશુદ્ધિ જોવાનાં વ પવિત્ર
નેત્રો ક્યાં છે? એવા દલી સમાજની દરકાર રાખ-
નાર નિર્મળ છે. સમાજમાં જ્યારે નીતિ અને ન્યાય,
સમાનતા અને યુદ્ધ, માનવતા અને ખાનગી વસથો
ન્યારે જ એ સમાજની ગણના કરવી જોઈએ.’ કુમુદે
સ્વાભાવિક ખુમારીથી કહ્યું.

‘પણ સમાજને ક્યાં તમારા મનમાં વિચાર
અને દિલની ભાવનાની કોઈ થી છે? એ તો સ્થૂંચ
રીતે જ જુએ એના પર અભિપ્રાય બધો છે.’ રજ-
નીને કુમુદ કરતાં સમાજનો વધુ પરિચય હતો. સમાજ
એણે અનુભવ્યો હતો. એણે કુમુદ કરતાં વધુ ઘોળી
જોઈ હતી.

‘આપણા આચાર ને વિચારમાં આપણે શુદ્ધ
છીએ પણ જગતની આપણને થી પડે છે?’ કુમુદે
શોવનના ઉજસથી કહ્યું.

‘આપણે સમાજમાં રહેવું હોય તો સમાજ ને
જગતની દરકાર રાખવી જ પડશે. સમાજની સેવા
કરાવા તોયાર વધેલાં આપણે સમાજથી પર - દૂર જઈ
ને શું કર્યું?’ રજનીની વ્યવહારિકતા બોલી.

‘હું’ એમ પૂછું છું કે સમાજ એટલે કોણ?
લોકો વર્તુલવંતા અઘણીઓ, મોટાઈ પામવા મથતા
લોકીઓ, લોકો કીલત બડોખાઓ, લોકો નિંદાખોર
ચેવટિયા ને લોકો દલી ખુશામતખોરો! સમાજ
વ્યક્તિઓ બને છે. વ્યક્તિઓ સમૂહ એટલે સમાજ, ને
સમાજનું એકીકરણ એ રાષ્ટ્ર. સમાજમાં ભૂખે મરતા
ખિખારીથી ‘એનીમા’ ના નિર્વિન શાક સુધી તોનો
એક સરખો સુર જોઈએ- એક સરખો હાત જોઈએ.
સૌના સપ્રમાણ અધિકાર અને સહકારથી એ વ્યવહાર
ચાલવો જોઈએ. એક વ્યક્તિ સમાજનો મન માન્યો
ઘાટ ધારે જાય એ રમતને સમાજ કહેવાય જ નહિ.’

રજની વધુ બચકવડુ હતો. સમાજ માટેના
એના અનુભવ છીછરાં નહોતાં. જીવનના અનેકવિધ
રંગો એણે તપાસ્યા હતા.

‘પણ જ્યાં સુધી આપણે આખી સમાજ
વ્યવસ્થા ન બદલાવી શકીએ ત્યાં સુધી આમ ચલાવી
જ શકું’ પડે. ને આખી વ્યવસ્થા બદલ- સમાજનાં
મૂળ જ બદલવા પડે. એના પાયાનાં ચણતર ફરી
ચણવા પડે- આખી રચના ફરી સુચલિત કરવા
માટે.’ રજનીને વાસ્તવિક કથન રજૂ કર્યું.

‘એ માટે આપણે જ કાર’ કરવું જોઈએ.
નાની થી લોકોની ઉજાગરી જોઈએ ને આપણું
સ્વાતંત્ર્ય સાચવી શકું જોઈએ. એ વગર આપણી
સમાજરચના વધુ ને વધુ શાહીરાદી બનતી જશે.
આપણી પ્રતિજ્ઞા કરતાની બિન આવડત ને ગુણથી
સહેવાની બૂલદિલીથી એ લોકો આપણા પર વધુ
ને વધુ વર્ચસ્વ જમાવના જશે.’ કુમુદે અઝાદી અને
નવજીવનના પથે પ્રેરણા પાથર્યો.

‘પણ કાંતિ માટે જોઈએ સંઘર્ષ, સંઘર્ષ
માટે સહકાર અને સહકાર માટે જરૂરિયા. લોકોને
ચોતાના હાતું બાન થવું જોઈએ દરેક દેશનો એક જ
પડોશ હોય તો જ કોંતે સફળ થઈ શકે.’ રજની.

એ કહ્યું.

‘જ્યાં સુધી લોકોમાં અંધકાર અને અજ્ઞાન હશે ત્યાં સુધી સહકાર મળતો અશક્ય છે. એ તો આપણા દેશમાં જ પહેલ કરવી જોઈએ. એકવાર ક્રાંતિ જળી પછી બધાં એમાં સામેલ થવાનાં. ક્રાંતિની જાળ ફાઈ નથી પેટવી શકી’, એનો પ્રકાશ લેવા સો કોઈ આવે છે.’ કુમુદે કહ્યું.

‘પણ એવી અકાંક્ષે ને બિન તૈયારીએ પ્રકટાવેલી ક્રાંતિ આપણને અજવાળવાને બદલે બાબી મૂકશે અમિ એ આવડા તાબામાં હોય ત્યાં સુધી સારો છે, પણ જ્યારે એ મર્યાદા બહાર જાય ત્યારે ઘાતક નીવડે છે આવા ક્રાંતિના ઉભરાથી મને કોઈ કાંઈ સિદ્ધિ આપણે જાણવી નહિ લાગે’ રજનીના સહદૈથી શબ્દો એના અનુભવ અને ચિંતન બુદ્ધિના પ્રતિબિંબરૂપ હતા.

‘પણ કયા સુધી લોકો સદી શકશે—આ ગેર-ઈન્તક, અસમાનતા ને બેઈ-સાનિયત?’ કુમુદની માનવતા ઊગી બની.

‘એ માટે તો આપણે લોકોના પ્રશ્નને જગાડવા જોઈએ એમના હકો આપણે એને ભાન કરાવવું જોઈએ. એમની કષ્ટાવેથી પ્રતિબાને ફરી સજા થવી જોઈએ આપણા શિશુ અને સરકારી મુલક-મુલનીના એ ધર્મ’ છતાં આપણા માટે આજે હિંસા ક્રાંતિ રોગ નથી. આપણે તો રચના મક્ક કાર્ય કરી ઉત્તમ સાધનાની છે’ રજનીના શબ્દોમાં ભારતનો નૂતન સાદ પડ્યા પાડોનો હતો નવપુત્રની સાત્તિક છાયા એના પર પ્રજા દેવાવી રહી હતી

‘એ ધોરી જતિએ કદી પ્રગતિ થાય જ નહિ — પાંચ પચીસ જણ ચરખા ચલે, પાંચ-પચીસ આંગળા લોકોમાં રાત્રે, પાંચ-પચીસ છાપો વાગતાં જ ૬ જણ એથી સમગ્ર સમાજની વ્યવસ્થા ક્યાંથી સુધરે? આપણે તો મૂંઝવણ અને એની ઘેર અસમાનતા સામે લડવાનું છે. એ ક્રાંતિ હિંસા વગર ન થઈ.’ કુમુદમાં તેજ અને જુરસ્તો મને હિંજી આ-ત્રાં

‘આપણા માટે આજે હિંસા અનુકૂળ નથી.

હિંસાથી મેળવેલી સત્તા અમાનુષી છે. માનવતા મારેની આપણી હાડત આપણે અમાનવ બનીને લડ્યું? આપણી સત્તા સમાનતા તો સમાજને અનુકૂળ રીતે જ મેળવતી રહી — કોઈ પણ વસ્તુની અતિશયતા વિનાશક હોય છે.’ રજનીએ કહ્યું.

‘પણ એ તો મોટો આદર્શ—આમજનતા એ આદર્શને પિછાનતી નથી. એનો મુખ્ય પ્રશ્ન રોડીનો છે. પોતાના પેટનો સતોષ એ જ એની જિંદગીનો સર્વેદ્ય આદર્શ છે.’ કુમુદની વાતમાં આમજનતાનું જીવન પ્રગટ્યું.

‘આદર્શ તમારે જન કોઈ અસાધ્ય કે કલ્પનાની વસ્તુ હશે, પણ જો આદર્શ વિહિન થઈ મૂર્તિમંત બને તો જ એ આદર્શ’ ‘આદર્શ છે— નહિતર ફક્ત કલ્પનાનો વિવાસ જાત’ આદર્શ એ તો જીવનના વિકાસનો પથ છે. પણ આદર્શ માટે માણસે સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા અને આવશ્યકતા તપાસી લેવા જોઈએ. પોતાની શક્તિ અને ક્ષમતા સાથે માથે લાગી લેવા જોઈએ આ થ’ અને વ્યવહાર એકબીજાની વિરોધી વસ્તુ નથી, પણ એકબીજાનાં પૂરક છે. વ્યવહાર આ થ’ વિના અપૂર્ણ છે ને આ થ’ને વ્યવહાર સાથે સમન્વય કર્યા વિના ચાલે નહિ.’ રજની-એ આદર્શ-વ્યવહારનું દર્શન કરાવ્યું.

‘પણ આજના વિકાસના આ ત્વરિત યુગમાં પ્રગતિની આટલી નાની રેખા કે’ આપણને ખાસ આગળ વધારવી નથી આપણે તો હવે જગતની સાથે થવા ફાળ ભરવી પડશે. આ લેવે તો આપણે ક્યાંય પાછળ રહી જવાનાં.’ અખીરી કુમુદ ધીરેથી બોલી.

‘અહીં જ જણાયું તમારી ઉર્મિથીલ ઉતાવળ, વિકાસ ફાળવેને કદી સમ્ય નથી. વિકાસ હમેશાં ડગલે ડગલે થાય છે. ફાળ ભરતો વચ્ચેનું અંતર વહુએડું જ રહી જાય છે. એવી વિકાસ સર્જન નથી થતો ને ફક્ત એકબી બીજા ફાળ પર જન છે. વિકાસ ફાળવે અંત નથી, જે પગ વચ્ચેના અંતરમાં છે. એ અંતર આપણે ડગલે ડગલે વટાવવું તો જ આપણો વિકાસ સર્જન અને સરજ થશે.’ રજનીએ કહ્યું.

‘રજનીસાઈ ! જ્યારે જ્યારે લોકક્રાંતિ જાગે છે ત્યારે એને શમાવવી બારે થઈ પડે છે. જ્યારે અન્યાયનો અગ્નિ અસહ્ય બને છે ત્યારે ભૂખ્યા પેટનો જઠરાગ્નિ સમાજની સામે પ્રજ્વળી ઉઠે છે ને જ્યારે અત્યાચારનો બાલો લેરા લોક જાગે છે ત્યારે એમને અધિકાર ને આઝાદી મળે છે. શબ્દોના સાધિયા આપણને કે ઉપયોગી નહિ થાય. આપણે આજે ગિચરા અને બાપડા બનવા કરતાં કઠિન અને કારખા બનવું પડશે. પતંજલી દોર તમે લેટથી વધુ છોડો છો એટલે એ તમારાથી દૂર થશે જ્યે’ કુમુદને મિત્રજ સલામ મારે.

‘અધિકાર અને આઝાદી ભિક્ષાથી ન મળે— એ તો આપણે જ મેળવવાની હોય એ સાચું— પણ એ માટે આપણે હિંસા કરી શકીએ મગજ વરતુને અપવિત્ર કરીએ ?’ રજનીની નીતિ ખંડનામક નહોતી.

‘લોહી વગર આઝાદી ન મળે, કંતિ અને હિંસા વગર હક ન મળે. લોહી રેડીને જ, બલિદાન ચઢાવીને જ માણસને અધિકાર અને આઝાદી પ્રાપ્ત થાય છે. સમર્થ હુ વગરની આઝાદી એ દીધક વગરના કેળવણી સમાન છે.’ કુમુદે વિરોધભાવની વાત પીરસી.

‘બલિદાન વગર અધિકાર નહિ એ વાત ખરી, પરંતુ આજે આપણે હિંસાથી કાંતિ જગાવીએ, હિંસક સામનથી લડીએ એ નિરર્થક છે. આપણી પાસે એ નેશી નથી, તાલીમ નથી માનવી પોતાની શક્તિ અને નેશી અનુસાર કાર કરે તો જ સફળ થાય. કંતિ, હિંસા, બલિદાનનો પુ’ વિરોધી નથી. એ કદાચ તાત્કાલિક થય અપાવે પણ ખત, પરંતુ એ વરતુ આપણી મર્પાંતની ખડાર છે.’ રજનીની વાતોમાં કુમુદ મૂંઝાય ગઈ. એણે કહ્યું.

‘જ્યાં સુધી એ કાંતિ ન જગાવીએ, ધરતી લોહીભરી ન કરીએ ત્યાં સુધી એ જ્ઞાન, એ તાલીમ, એ શક્તિ આપણને મળતાર નથી.’

‘જ્યારે માનવીના અંતરાત્મા જગ્યે ત્યારે એને કોઈ નહિ દેખાતી થકે. આજે જગત પાસે બે રસ્તા છે, એક છે અહિંસાનો, શાંતિનો, પ્રેમનો. બીજો છે, અણુશક્તિનો, સર્વોપરી સત્તાનો. બન્ને પદ શાંતિની લોધણા છે, એક પ્રેમથી, માનવતાથી, અહિંસાથી આગમ થયે છે, જ્યારે બીજો કુર ને લોહિવાળ પ્રગુત્તિને પથ છે. માણસે માણસ ખનીને રહેવું હોય, જીવન હોય ને બીજને જીવતા દેવા હોય ને વિકાસ અને સર્જનની સર્જનકથા સાધવી હોય તો એણે માનવતાના પથે જવું જ પડશે. આજના આ અણુવિજયમાં શાશ્વત વિનશના ભોળા થઈ છે, જ્યારે સનાતન કાળની આ અણુય સાધના માનવતાના પથે સ જીવનીના સિંચન કરે છે. આપણે શાંતિની લોધ અશાંતિ દ્વારા કરીશું કે શાંતિથી ?’ રજનીએ પોતાના હૈયાની કથામાં જીવનની દવાને જોડી લીધી.

‘તમે જગતના ઈતિહાસ જોયો તો જણાશે કે જ્યાં જ્યાં અન્યાય, જુગ્મસને સત્તા સામે પુલ થયા છે ત્યાં હિંસક સામનથી જ સિદ્ધિ થઈ છે.’ કુમુદ હજી અડગ જ હતી.

‘ને તમને એવ દેખાયે કે એ કિલ્લિયા કેટલી માનવતા છે ? ફેર માત્ર સત્તાની ફેરમદથી પૂરતો થાય છે. સત્તાની અસરથી માનવી સત્તાપીઠ બની જાય છે. એટલે હું ઈચ્છુ છું કે આપણા અધિકાર અને આઝાદી આગલી મેજથી આપણે એને બરાબર પચાવી શકીએ—બરાબર જાયવી અને શોભાવી શકીએ.’ રજનીએ કહ્યું.

એ જ વખતે આકાશમાં એક તારો ખરેા, ને નૂતન સાધનાના પ્રતાપી રૂપે રજની—કુમુદે આશા બાધી : ‘જગત પરથી અસમાનતા, અન્યાય અને અન્યાયરૂપેના નાશ થાય. શાંતિ, પ્રેમ, જ્ઞાન, માનવતાનું જગતમાં રાજ હો—માનવીને માનવી બનવાની, એની પ્રતિભા ખીલવવાની અને પંકાથી પંકજ બનવાની પ્રગુ શક્તિ અને તક આપે.’

હજી તો ફરમા દાખન ઘવાની તોપારીમાં
હતો ત્યા જ—

બાજરમાં જઈ આવ્યા ? આ દોડા તમારે માટે
આ નો શીરો રાખ્યો છે, ખાઈ જાઓ જોકે અમે
મા દોડાએ તો ખાએ, આ તો તમારે માટે જ છે
ખાઓ અને ભાવે તો ખીજે પણ માગો પણ-પણ
ખીજો હવે વધ્યો નથી હો !

આમ બ્યારે રાણીજીની જીલ ચાલુ થાય ત્યારે
અમકાની જરૂર જોતી નથી અને પણ રાણીજીની
વાતો સાંભળવાનું મન રહ્યા કરે છે મારે ભાગે મોલ
વાનું ઝોણુ આવે ને મારા સ્વભાવ અમાણે હું પણ
ખોડુ પણ નહિ

‘પણ શા માટે આ આ શીરો મારા માટે
રાખ્યો રાણીજી ?

‘હવે ખાઓને મારા લહેકો કરના રાણીજી
મરકયા ‘કેણુ રોજ રોજ ખવરાવવાનું છે આમ
તમને ? મારા બપુને ત્યાં તો રોજ પાચ-સત ખાઈઓને
જમાવ્યા વગર કોઈ જમના નહોતા બપુ રહ હોવા
છતાંય રોજ મગામા નહાવાનું ને ચિરાજીની પૂજા
કરવાનું બૂનતા નહેતા પાછી ફરતી વખતે કોઈ કોઈ
ખાઈઓને જમાવ્યા માટે સચે લાગ્યા જ હોય કેના
મ નના એ દિવસો હતા ! હવે તો મારી મા પણ
નથી રહી બાપુ પણ કયા રહ્યા છે ? કે લીક જમીન
હતી મારા બાપુની પાસે જેમાથી થેડીક સરકારે લઈ
લીધી અને થોડીક સમાનહાનાએ લપ કરી લીધી
જે લરમા હુ રમ્યા કરતો ત્યાં હવે કોઈ નથી રહ્યું
મયા વચ્ચે મારા બાપુના ગામના હરિજન લોકો આ મા
અને કહ્યું કે તે ઘર હુ તેમના નામ પર કરી દઉં
એટલે મે તેમ કરી નાખ્યું જ્યાં હવે રહેતું જ નથી
ત્યાં યાદ કરીને શું વળવાનું છે, નહિ માર્ગરજી !

‘માર્ગરજી, ખીલ લોકો માટે તમે ઓરિસ

હરો, પણ પપ્પુ અને મારે માટે તમે માર્ગરજી
રહેવાના છો હો !

‘સામળ્યુ છે માર્ગરજી, તમે પણ હાથ જોઈ
કાઠો છો પણ કહી રહ્યો કેના કે માર્ગરજીએ મારો
હાથ જોડેને કહ્યું હતું કે હું મોટો માણસ બનીશ
તો મારો પણ હાથ જરા જોડું જી મે ને, અને બનાવો
કે મારે ખીલ કેના વચ્ચે જીવવાનું છે ?

‘તમે લખ કેમ નથી કરી લેના માર્ગરજી ?
ઝોરિસેથી આડીને આમ એકલા બેસી રહો તે
તમને તમારા જીવનમાં એક-પણ નથી લાગતું ? મારી
તરફ શું જોઈ રહ્યા છો — હું તો હવે કેના વચ્ચે
મારા જેવું નસીમ હો લખવ ન, મારા દુરમનને પણ
ક્યારેય ન દેતો !

પાત્રીસ વચ્ચેના રાણીજીએ એમના જીવનમાં
બધું જોડું છે — લોકોનું છે જાણે દરેક દૂન સહુ
છે અને દરેક કાંટાની પીઠા સહન પણ કરી છે
એમના ઘણા રૂપ છે એમના મકાનમાં ભાડૂન થયાને
અને જ માત્ર થઈ ગયા — અને આ જ મહિનામાં મે
એમના રૂપ જોઈ છે

સૌથી પહેલાં મે રાણીજીને બગનાના માલિક
ના રૂપમાં જોયા હતા આ મકાનમાં લગભગ બારેક
ભાડૂન રહે છે રાણીજી માત્ર ભાડૂ વસૂન કરે છે
એવું નથી પરંતુ જો ક્યારેય પાણી ભરવાને માટે
કે બાગકોને માટે ભાડૂતોના અરોદર કમકા થાય છે
ત્યારે સુનેક-સપ તેમ જ કરાવી આપે છે તેમ જ
મેળ-સુમેળથી રહેવાનો ઉપદેશ પણ આપે છે છતાં
તેમાં જો કોઈ એ ઉપદેશને માનવાને તોયાર ન થાય
તો રાણીજી તેને ખીજું મકાન શોધવાનું કહી પણ દે
છે નવા ભાડૂને જે બાકુ એકવાર રાણીજીએ કહી
દીધું હોય તેમ બાકુ-વધતું કરવાનો પછી સવાલ
જ રહેતો નથી ભાડૂન માટે બ્યારે ભાડૂ નક્કી થઈ

મન છે ત્યારે કેવીકે શરતો પણ સાથે દોષ છે, જેના પર અમન કરવો ભાડૂતને ખોટું થઈ જાય છે.

મારો કેમ એવા માણ પર છે આ રૂબરૂ એક બધ દરવાજો રાણીના પોતાના રૂબરૂ ખૂંચે છે એમ મારો ખ્યાલ છે તે છતાં એ દરવાજો ક્યારેય ખૂંચે દોષ એ મેં જોયું નથી અને ભાડૂત તરીકે માન્ય કરના પહેલાં રાણીજીએ જે શરતો મારી સમક્ષ મૂકી હતી તે આ હતી

૧ કુટુંબ મોડું ન હોય જોઈએ (મારી જન્મ-પત્રિકામાં મળ્યા મહેને કોષ છે અને હાથમાં લગ્નની રેખા જ નથી, તેથી આ શરત વગર માન્ય માન્ય થઈ હતી)

૨. શનના દસ વાગ્યા પહેલાં જ ઘરમાં આવી જવું જોઈશે (અત્યાર સુધી મારી આ આવીમ વર્ષની ઉમરમાં આ દુનિયાના દરેક રંગ મેં જોઈ લીધા છે સાડા-નરસુ શું છે એ સારી રીતે અનુભવ કરી ચૂક્યા છું, એમને હવે કોઈ પણ વસ્તુ મારે માટે આકર્ષણરૂપ રહી નથી. તેથી આ શરત પણ મારા માટે કોષ નથી ન હતી)

૩ મળવા હળવા આવનારાઓને મકાનના દરવાજોથી જ પાગ વાગવા પડશે (આ ભરેલી દુનિયામાં અને મિત્ર એવા મળ્યા છે ને દુરમન વચારે હવે તો હવનમાં એક સિદ્ધાંત વણી લીધા છે કે પોતે પોતાનામાં જ રહેવું સાડુ છે એટલે આ આકરી શરત પણ મારા પોતાના માટે સાધારણ જેવી જ હતી)

૪ બની શનના અગિયાર વાગ્યા પહેલાં જ આવવવાની રહેશે (આ શરત જ્યાં મુકેલ હતી- પણ વિચારું કે રહેવા રહેવા એ પણ સારી રીતે સારી જશે. તેથી તેને પણ મને તેમ માન્ય કરી લીધું)

૫ ભાડું નિર્ધારિત રીતે આપવું પડશે (એ તો બસના જ કહેવાલ)

આ પાંચ શરત મેં મજૂર કર્યા પછી મને એવા માણનો આ રૂમ મળ્યો હતો આ મળ પર મારા સિવાય બીજા કોઈ ભાડૂત ન હતો. મારા હતા અને રાણીજી, પપ્પુ, અને કુ.

રાણીજીનું બીજું રૂમ એક માનવું છે દસ વરસનો પપ્પુ એમનું પોતાનું સત્તાન નથી

હાથેર કુશલિદાસ એ વખતે સિરોર-ઓર વર્ષના હતા, બારે વરસો સોમ વરસની એક સુદર, નમણી હાકરીને આ મને-મા લા-ના હતા બાદશાહી મકાન હતું હાકર સહેમને રાજ કહેવામાં આવતા હતા પણ નહીં રાણી દગ્ગુ માડ આપણીસ વર્ષના થયા કે રાજ સાટેળ પરનોક સિંધાવી ગયા રાણીજી-ને રાજ સાહેબના આદા જવાનું કુખ નહોતું કાળુ કે તેમની ઉમર જ એવી હતી કે બહુ વર્ષ જીવી શકે તેમ નહોતો; પણ રાણીજી હનમત થયા હતા- પોતાની આ નાનકડી ઉમરમાં એ પહાડ જોઈને-જો સામે આવીને પીવન બનીને ડોહા રહી ગયા હતા

કુખની પત્નીમાથી પમાર થતા માટે રાણી જીએ એક વરસના પપ્પુને પોતાની સાથે તઈ તામે પપ્પુને તે એટલો પ્રેમ કરતી કે કોઈ એવું વિચારી પણ ન શકે કે પપ્પુ એમનો પેતાનો બાળક નથી! આમ જુઓ તો પપ્પુ મને એવા હાકરો હતા તે નોંધાવ્ય-ડડા મા કાન્ને-આ બહુતો હતો ક્યારેક મ્યારેક મારી પાસે કઈ પૂજા આવી જતો એ લે તો રાણીજી પણ મને મારગરજી કહે છે

રાણીજીનું ત્રીજું રૂમ એક એવી સ્ત્રીનું છે જે પતિને જીવતા પ્રયુ સમજે છે અને મળ પામ્યા પછી પણ પતિને પ્રભુથી કઈક વધારે મહાને પૂજા કરે છે રાજાજીના આ સસારમાથી ગયા લગભગ સગરેક વર્ષ થયા આજા છે, પણ રાણીજી રોજ સવારે પાંચ વાગે ડીને, નહા-પોંને, સફેદ સડી પહેરેને-સારેની દીવાન પાને સારેની રાજાશાહી ખુશા પગ રાખેલા કુશલિદાસ મેં મ મિત્ર પર જુનોનો દાર જા લે છે, એમની સમક્ષ ધૂપ-દોસા પચુ કરે છે અને માથુ ટેકવીને રડતા રડતા વિનતી કરે છે આજા પ્રભુ! હવે મને પણ તમારી પામે જોનારી લો, તમરા વિના આ સસારમ મારા માટે શું રજુ છે આમ ઘનુંવાર રુધી પોતાના કુખોને વા મગી કરીને રાણીજી વાન કરતા દોષ છે

ભ્યારે હું નવો નવો આ બચનામાં રહેવા આવ્યો હતો ત્યારે રોજ સવારે રાણીજીને આવી રીતે ચિત્રની સામે વાત કરતા જોઈ આશ્ચર્ય થતું હતું લાગતું હતું કે ખરેખર તે જીવિત રામજી સાથે જ વાત કરી રહી છે મખમલ ભરેલ ખુરશી પર રાખેલું તે ચિત્ર ખરેખર કોઈ એવા પ્રકારનું હતું કે જાણે સચેસાય રામજી ત્યાં આવીને બેસી ગયા હોય. માથા પર દોઝક વારનો સોફો, સફેદ દૂધ જેવું અથ ઠન, ગ્રામા મોતીની માળા રામજીનું આ ચિત્ર રાણીજીએ પોતાના જીવથી પણ અધિક સાચીને રાખેલું છે

રાણીજીનું એક ૩૫ આ ત્રણેયથી નિનકુન છત્તુ છે તે ૩૫ છે એક એવી સ્ત્રીનું-જે દરરોજ લગભગ પચાસ સિધારે પીએ છે કેળનાથી લાઈ-ધૂપાઈને નહિ, પણ બધાની નજર સામે બ્યારે આખી દુનિયા અરધી રાતે સૂઈ ગઈ હોય ત્યારે રાણીજીની આખો બધ થનામાં નથી ખાતલી પનગ પગથી ઊગિને રાણીજી રૂમની અંદર કલાકો સુધી આમથી તેમ આટા મારતી રહે છે, દરવાજાને ખોલીને ઝડપમાં આવી જાય છે કેમકિ વાર સુધી આકાશ પર કપાલ તારાઓ અને ચંદ્રનું સગવડ શરીર જોતી રહે છે એ પછી જઈના એક ખૂણામાં મેસાને રડવાનું શરૂ કરી દે છે આ બધું કર્યા બાદ પણ જોડાય ન આવતી હોય તો રામજીના ચિત્રની પાસેના કાલદાસી દાગની ખોલન કાર્ડને ગમડાની જાય છે ત્યાર પછી બત્તી જોલારીને રાણીજી પનગ પર ઠમો. થઈ પડી જાય છે બીજા દિવસે શેરીઓમાં જતા આવતા સાધુઓને અથવા અને હાથ બતાવીને પૂછે છે 'હજી મારે બીજા કેટલા વરસ જીવવાનું ?'

રાણીજીનું પાચત્ર ૩૫ ચોદ-૫૬ વર્ષની લાલી-જોળી નાનકડી કિરોરીનું ૩૫ છે જે ઉમર અને ઉ માદામાં આમથી તેમ દોડતી ફરતી હોય સફેદ દૂધ જેવા દુપટ્ટામાં જાણે પોતાના આરનાં યોગને રાજગાવવા બેઠી હોય. તાણીજી બ્યારે આવ્યા ૩૫માં હોય ત્યારે કવ કન કરતા જરૂરની જેમ એનો અવાજ વધુ મીઠો થઈને કોઈ મીઠા જીવજીવજીતો હોય

હવે મારી આખોની સામે રાણીજીનું છત્તું ૩૫ પ્રમ થઈ રહ્યું છે મારી આખોની સામે હમરો-લામો ફૂલ ખીલી જાડા છે હું હુમમસ ચારે બાજુ પથરાયેલું છે સફેદ માખણ જેવા મિનારા મહેનની આસપાસ ઊંચા રહી ગયાં છે લાલ કપડામાં સજ્જ થયેલા લોકો વાળ વગાળા વગાડનાં ચાલતા જોવામાં આવે છે, અને અને જાણે એમ લાગે છે કે આકાશ વિવિધ રંગોથી ભરાઈ ગયું છે અને તે રંગો ફેલાતાં ફેલાતાં દૂર દૂર આપ્યા ગયા

રાણીજીનું આ ૩૫ મારે ત્યારે જોગખતુ જોઈતું હતું બ્યારે જોડવાર હું જોડિસના કાર્ડ દૂર પરથી રાનના લગભગ ૩૨ વાગ્યે પાકો દોરો હતો બ્યારે દરવાજા પર ટકરા પાડ્યા ત્યારે દરવાજાને ખોલવાને માટે ખુ રાણીજી ચાર માગની સીડી ઉતરીને નીચે આ પાં બધારામાં ઉપર જતી સોંકડી સીડીઓમાં રાણીજીનું કોમળ શરીર મારા શરીરને સ્પર્શ કરી ગયું મારી અંદર એક અજબ પ્રકારની ધુમ્મસી જન્મ લેતી મત્ર ઉપર આવીને બ્યારે મે રાણીજીને કહ્યું 'તમે થલુ કહુ લંબુ રાણીજી ! તો તે હસીને મારી અવાજમાં બોલ્યા હતાં, 'એમાં કહુ શું મારજી ?'

રાણીજીનું આ ૩૫ હું તે દિવસે પણ નજીવાતે જોગખી રાકધો બ્યારે તેઓ બેચાર દિવસને માટે બીમાર પડી ગયા હતા અને હું કઈક કામને લીધે અને કઈક મનની બીરુતાને કારણે રૂઠા એક જ વર થોડીક મિનિટોને માટે તેમની તમિથનના સમાચાર પૂજા ચરો થયા હતા પછી તે રાત્રે પવન પર સૂતા સૂતા મારા કાનોમાં રાણીજીની એ વાતોની લાક પેળી હતી, જે તેઓ પચ્ચને કહી રહ્યા હતા 'પચ્ચ તારા મારદરજી તો થલુ કહોર હનના મારુસ લાગે છે, કોઈ મરે કે જીવે તો મ તેમને કયા કોઈ પડી છે ? તેઓ તો કોઈના ખમર વધુ નથી પૂજતાં !

પછી એક દિવસે મે રાણીજીનું આ ૩૫ બરાબર જોગખી જ લીધું

રાત્રિના દસ વાગ્યા હતા વર્ષા રાત્ર થઈ ચૂકી હતી પવન જોરશોરથી પી ઝાંતો હતો મારા રૂમમાં

બેઠો બેઠો હું વાતાનું એક પુસ્તક વાંચી રહ્યો હતો કે અચાનક બત્તી છુગઈ મધ કેન્ડીય વાર સુધી હું બત્તીની પ્રતીક્ષા કરતો રહ્યો આખરે કટાણીને મેં પુસ્તકને ઓશીકા નીચે રાખી સુવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો, એવામા લાગ્યું કે કોઈએ દરવાજો ખોલ્યો છે.

‘મારટરજી, સૂઈ ગયા કે શું?’ રાણીજીનો કુળ્લો અવાજ મારા કાને પડ્યો.

‘ના જી, આવો - મેસો’ હું જાણીને પનગ પર બેસી ગયો.

‘દીનાસજીની પેટી નથી મળતી, તમારી પાસે હોય તો મને આપો’

હું જાણ્યો કાઠના ખિરસામથા પેગી લઈ રાણીજી તરફ લખાવ્યો. એકાએક એ જ સમયે સદગ મરજા અને વીજળી ચમગી એ સમયે મને લાગ્યું કે રાણીજીએ પેનાનું માથું મારી છાતી પર રાખ્યું છે થોડીદાર પછી માથું હઠાવી તે રહ્યાં રહ્યાં બોલી મને કયાક છૂપાવી લો મારટરજી, કનાક છૂપાવી લો’ આગ્યું કહીને પળવાર મારા તરફ જોતી રહી અને પછી દોડતી મારી રૂમ બહાર નીકળી ગઈ.

ત્યાર બાદ રાણીજીના આ રૂપને ઓઝાખીને મેં એક દિવસ પપ્પુને બનાવતા અને રાણીજીને સહગાવના કથુ ‘પપ્પુ, રાણીજી આગવી બધી સિમારે’ પીએ ને તું તેમને મના પછુ નથી કરી શકતો?’

એ પગે ક્યારેય મેં રાણીજીને સિમારે પીના નથી જોયા. વળી એક દિવસ સવારે જ રાણીજીને પૂછું ‘તમે અરપી રાતે કખાખારી મોખ કાઢીને શું પીઓ છો?’

સામગી તે યરમથી લાન થઈ ગઈ જતજે તેની ચોરી પકડાઈ ગઈ હોય તેમ નીચું જોવા બોલી ‘કંઈ નહિ, હું તો કઈ નથી પીતી મારજીજી’

‘તમે જુદું શા માટે બોલો છો?’ હું દરવાજાની તરખામી બંદુ જોઈ શકું છું - આ કાલ સાગી વાન છે’

ત્યારે તેજે મારી પાસે કપૂન કથું કે દવાની જેમ ક્યારેક ક્યારેક દારૂ પીએ છે લગભગ ચાર વરસ પહેલા એક લેડી ડોક્ટરે ડીધ ન આવતી હેય તો થોડો પી લેવાનું કથું હતું.

‘તમે જો કરેતા હો તો હવે હું એ આગ ભરેલા પાણીને કદી હાથ નહિ લગાવું - તમારો સોગમ’

રાણીજીનું આ છું ૩૫ દિવસો દિવસ બ્રમ-ગતુ જતું હતું મારી ઉમરના બરફ જેવા કાઠ વરસો રાણીજીના ચરમ ચરમ શ્વ સમા હવે ઓઝાવના લાગ્યા હતા - જાણે હું ફરી જીવાન થતો જતો હતો અને રાણીજી પછુ એવી જ કોમળ અને સ્વચ્છ થતી જતી હતી જાણે કોઈ સૂનેવા ના કના ચરેરા પર અજાણના જે હાસ પ્રતી ૨૫ હોઈ તેમ

x x x

રાત અરે વીતી ચૂકી છે હું પનગ પર સૂતો સૂતો મારી આમોમા રાણીજીના રૂપને બળેના પડ્યો છું એમની એ રાત ભાગ કાનમ શું રહી છે જે એમને આજે સાજો જ મને કહી હતી મારજીજી, આજ નપોરે મેં એક સાકુને મારો હાથ બનાવ્યો એ સાકુ કહેવા નાગ્યો ‘સા પીજી, આના હાથ પર વિવાકની મેં રેખાઓ છે જનનીના જ તમારો હાથ રહ્યું કરવાચો તમને મળી જશે’ હું તેને શું કહું મારજીજી? મેં કહ્યું તેને એવું જ કથું કે તેની વાનમા થોડું સાચું છે, થોડું ખોટું છે મારો હાથ પ્રકટ કરવાચો મળે નહિ- મળી ચૂક્યો છે સાચું ને મારજીજી?

આથી રિસે ગતીજી કથું ન મોહસા પછુ તેમની મોહતી આખો મારી સામે નેઈ ગઈ પગી દોડીને પેનાના રૂમમા આલ્યા ગયા અને મારા વાને બંધ કરી દીધો.

x x x

બહાર વરસા અનાનરે વગી રહ્યો છે જા પરથી ટપકના ટીપા ટપ ટપ કતા નીચે એક ખાંતે વહી રહ્યા છે હું જાગતો પડ્યો છું. શું

રાણીજી પણ મતાં હશે ? આજ બપોરના બેના રાખ એક છે સખના સમુદગા સખના વહેતા વહેતા ક્યારેક જ દરવાર આવે છે- બારે બે પાણીઓના રાખ એક હોય

મારા કાને મા હવે રાણીજીના ફસકાનો અવાજ પડી રહ્યો છે તે રડી રહી છે અને મારી આંખો પી સામે નાચતો-ફડતો-ઝાઝતો સમુદગા બપોરના પડાયો છે હું રાણીજીને કહેવા માણ છું 'રડશો નહિ રાણીજી, આ એક દરવાજો, આ એક દીવાન હવે મને નમારાથી દૂર નહિ રાખી શકે આજે નહિ તો કાને કાને નહિ તો એ પછીના દિવસે- આ દીવાન તૂટી પડશે, દરવાજો ખૂલી જશે એ તમારા આ તરમા જે લાવના ઊછળી પડી છે, એ હમેશાને માટે મારા ધકી સાકાર બનવા લાગશે'

બહાર વરસાદે વધુ ભેર પકડ્યું છે ધવનના અવાજ સજા હ રહ્યા છે બહુ સમસામ છતાં ભરેતું ભરેતું રાજે છે આખી રોડી, આખો મહોલો આખું શહેર ભરેતું પડેતું છે બપ ૬ એક બગીચી રહ્યો છું બ્યારી રાત જીવનમાં વાર વાર આવતી નથી

હું પડાયો પડાયો વિચરું છું 'એ હવાનો આ અવાજો દરવાજાને તોડતો રાણીજીના રૂમમાં ચડે જાય અને બા શહી ખુરશી પર રખ પેરે રાખના ચિત્રને નીચે ફેંકી દે ને એ ચિત્રના ઢુકકે ઢુકકા થઈ જાય ને તો

છન ન ન

કહી પડ્યાનો અને કાચના વાવવાનો અવાજ સજાયાયો ઢોહક પવનનો અવાજ નકકી રાણીજીના રૂમમાં ધસી ગયો છે ખુરશી પર રહેતો ગોળનીચે બારી ગયો છે હવે રાણીજીનો હમેશાનો દર અવાજ પડાયો છે - રાણીજી હવે મુકાલે

રાત મરી ચૂકી છે

સવાર થઈ ચક્ર છે હું રહ્યો એઈ રહ્યો છું' હું રાણીજીના રૂમનો દરવાજો ખુરે અને હું તેમને કહું કે 'કાન નાળો સાધું આજે બ્યારી જા તો એમને કહેજો રાણીજી, કે તેની કહેતી બધી વાત આખરે સાચી પડી છે તમારો આ હાથ ને મકચ કરી લેશો રાણીજી'

આખરે એમના રૂમનો દરવાજો ખૂંડે પછી રાણીજી ખુર નહિ એમની તોફારાણી બકર બ્યારી આસપાસ, રાણીજીની હાનત બહુ જ નાજુક છે, તમને યોગ્ય છે'

હું ગયારાનો મતરાતો એમના રૂમમાં પકોરો ખરેખર એમની હાનત નાજુક હતી બદલાઈ ખુરશી પર મેલ ન જોડી પડી હતી તેમનું મધુ દમી પડ્યું હોય તેમ લાગ્યું હતું નીચે એમના પગ પને રાખજીનું ચિત્ર પડ્યું હતું ચિત્રનો કાચ તિન કુન બગીચાને બૂકો થઈ ગયો હતો

'રાણીજી !' હું મતરાતો તેમની તરફ આગળ વધ્યો 'બપોર આવો રાણીજી !

તેમને ધીરે ધીરે થે થીક અબો બોલી મારા તરફ ભેગો થીરે થીરે પ્રતાપ કરો મે ભેગું નો તેમની આંખોમાં એક અજબ પ્રકારનો પ્રકાશ દેખાયો હવે પૂરેપૂરી ખૂંડી થઈ જવા લાગ્યા હોય તેમ સાચીના પાનને સલામના કથુ 'મર રજી અજથી તમે ખીલુ કોઈ મહાન શૌધી લેજો' પગ પાને બોમેની નેહ તણી વરસે દષ્ટિ કરના કવુ 'રાખજીનું ચિત્ર અમારે જ બગારમાં લઈ જઈને એના પર નવો કાચ લગાડીને જવો પાછું લઈ આવજો'

-અને આમલુ કહીને રાણીજીએ ફરી ધીરે ધીરે પોતાની આંખો બંધ કરી લીધી

*

ધારાસભાગૃહમાં પત્રકારોની મેચ ઉપર અધાર ભેળને મને વિચાર આ મેા કે ધારાસભાએ એમ તો નહિ વિચાર્યું હોય કે 'આ અશર-અમાને તો અધારમાં જ રાખવી સારી ર

*

સાવરણી નવી કરતા જૂની સરી, ખૂબ જૂનો સાથ કરી નાખે

નવલકથા કે નાટક કરતા ટૂંકી વાર્તાનું ક્ષેત્ર મર્યાદિત હોવાથી એમાં પાત્રાલેખનની કલા અમુક દૃષ્ટિએ મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. માણસ જે કાર્યો કરે છે તેમાંથી પોતે નથી પરિણમતો. પરંતુ કાર્યો માણસમાંથી પરિણમે છે, એટલા માટે વસ્તુ સાથે વ્યક્તિનું પણ એટલું જ મહત્ત્વ હોય છે. વાર્તામાં પણ પાત્ર પ્રસંગોને ધોડે છે, અને પ્રસંગો પાત્રને ઘડના હોવાથી, તેમ જ મનુષ્યના મનોમત ભાવોનું પૃથક્કરણ અને તકરારથી આલેખન વાચકના હૃદયને સૌથી વધારે અસર કરતું હોવાથી પાત્રનિરૂપણ વાર્તા સાહિત્યમાં મહત્ત્વનું અંગ છે.

ટૂંકી વાર્તાનું પાત્રાલેખન નવલકથા કે નાટક કરતા નાટિકા સાથે વધુ મળતું આવે છે. મર્યાદિત ક્ષેત્રને લીધે ટૂંકી વાર્તામાં પાત્રાલેખન માટે નાનપાત્ર કલા વારસવાની ફરજ પડે છે. એટલે જ એમાં પાત્રોને કુટુંબ, સમાજ-સંબંધીઓ, જૂનાગણો ઇતિહાસ અને અતિદૂરના ભાવથી, દરેક બાબતમાં કલાત્મક રીતે અનિર્મિત રાખી આલેખવા જોઈએ અને જરૂર પડે તો ખવનિ, સૂચન કે કપાલક સવાદ દ્વારા એનો ઉમેળ થવો જોઈએ.

નવલકથામાં પાત્રોનો વિકાસ નવલકથામાં થાય છે. તેમ ધીમે ધીમે થઈ શકે, તેમ જ પાત્રના જીવનમરના વિકાસનું પણ આલેખન ન થઈ શકે. ટૂંકી વાર્તામાં મુખ્યત્વે પાત્રના જીવનમાનો એક પ્રસંગ પ્રમુખ ઉપાધી લઈ એક જ લાગણી, કે એ પ્રસંગમાંથી ઉદ્ભવેલી લાગણીઓ આસપાસ પોતાનું કોરર રચે છે. ટૂંકી વાર્તામાં ખાસ કરીને એક જ પાત્રના જીવનમાં આચરતા કટોકટીના, મથનના વકત્રગત કે પલંગના અથવા તો પાત્રના સપ્ત દર્શિનિંદુને ફરતી નાખે એવા પ્રસંગોનું સંક્ષિપ્તમાં નાટ્યાત્મક રીતે આલેખન થતું જોઈએ. પાત્રના જીવનમાં આવતો અસાધારણ પડો વાર્તામાં અમાઝ થી મુખ્યપણે રહેતો, સચરાચરો કે પ્રમટ રીતે

દર્શાવેતો હોવો જોઈએ Evelyn Albright કહે છે કે-

‘And the best short story is that which presents not the development in full length or in a summary, but a stage or cross section of development - the character at a crisis, about to be determined in one direction or the other.’

ટૂંકી વાર્તાનું મુખ્ય પાત્ર સાચી અને જીવંત વ્યક્તિ હાગી જોઈએ એ સર્વશ્રેષ્ઠ ન હોય કે કુટુંબ કુટુંબ પણ ન હોય એ સકુલ, સકારીન, વિનયશીલ, મનોરો સાથે લગતી પ્રેમભાવથી એ ચાલી, કોઈક વાર પાપ પણ કરી જેમની ને આખરે વિનય મેળવતી એવી કોઈ પણ વ્યક્તિ તોય પરંતુ વર્તાની ચરમ નથી તે અત્યંત સુધી એના જીવનમાં વાચકને રસ પડે એવી રીતે એનું આલેખન થતું જોઈએ.

જીવનપણી છાપ એ પાત્રાલેખનમાં અનિવાર્યની વસ્તુ છે. એક પાત્રો (પાત્રાલેખનની દૃષ્ટિએ) હંમેશા માનવરચનાવાળા સંધા નમૂના જેવી લાગતા જોઈએ. સંધા પણ દેખાતા જતા એનું જીવન અસાધારણ હોતું જોઈએ ‘He must live, but the Course of his life must be unusual While Seeming to be usual’

એવા માટે, સમયને ન ટૂંકી વાર્તાને કે કોઈપણ વાર્તાના પાત્રાલેખનની સંઘતામાં ધરો અચત્તનો લાગ બજવે છે. અમુક પાત્રો મીન પાત્રોના જે લાગણી જન્મવે તેવી જ લાગણી તેમક પોતે, અને વાચક અનુભવે તારે એ આલેખનની રચનાપતિ ઊંચી કક્ષાએ પડે એ જ માટે વાર્તાને એક મુખ્ય વસ્તુ ખાનગી રાખવાની હોય છે તે આ કે ‘મારો માનવીઓ વિશેનો સ્થાનુજન દુઃખકન કેમ

કરી શકું ? રાનુભવ એટલે માત્ર અને થયેલા અનુભવ નહિ, પણ ખીનને થયેલા અનુભવનો દર્શના અને સદાનુભૂતિ દર્શક થઈ કરેલો અનુભવ, અને આના અનુભવ ઉપરથી કાર્ણિક સંમેગોમાં જુદા જુદા માનીઓ કેમ પડે તે વિશેનો મારો ખ્યાલ.

એક પાત્રને આતેખવા, એની માનસિક ક્રિયા પ્રમદ કરવા અને વર્તનમાં વ્યક્તિત્વને ઉતારા વર્ધન, પૃથક્કરણ અને નાટ્યાત્મક કાર્યની લેખકને જરૂર પડે છે. પાત્રનું વર્ધન અને તેટલું આપું અને જરૂરનું હોયું નોંધએ, એ વર્ધનમાં પાત્રોનાં નામ, પહેરવેશ, બાલ દેખાવ વગેરે આવી શકે, અને તે લેખક પોતે કે બીજા પાત્રો દ્વારા કે બીજા પાત્રોના દૃષ્ટિનિન્દુથી વર્ધવી શકે. નામ, પહેરવેશ અને વ્યક્તિતા બાલ દેખાવ સાથે વર્ધનમાં પાત્રના વાક-વળાંકના કાર્યને સમજાવવાના હેતુથી પાત્રનું ચિહ્ન, સ્વરૂપિક વારસો, પૂર્વ અનુભવ, ઇતિહાસ વગેરે પણ સ્થળ કે સંવાદ દ્વારા આપી શકે. પાત્રના બાલ કપમાં વગેરેનું વર્ધન ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તળપદું વાનાવરણ ઉપભવનામાં અને પાત્રના માનસિક વ્યાપારો તથા આસિયતો સુસવવામાં ઉપયોગી નીવડી શકે. વર્ધનમાં ઝીણી ઝીણી પિનજરી વિગતોને ક્યાન ન હોયું નોંધએ, તેમ જ એ વર્ધન વિગતોની યાદી જેવું ન બની જાય નોંધએ, ચોક્કસ સંમેગોમાં મૂકાયલા પાત્રનો મુખ્ય તરી આવે એવી તથા જેમાં કંઈક ઊપયોગી અર્થ સમાયો હોય એવી વિગતોનું જ અસરકારક રીતે વર્ધન થયું નોંધએ; અને બાકીનું વાચકની કલ્પના પર છોડી દેવું નોંધએ, કારણ કે વાચકની કલ્પના સ્વેચ્છ ન થાય ત્યાં સુધી એ પાત્રમાં તેને પૂરા રસ પડતો નથી.

વર્ધનના બીજા પ્રકારમાં લેખક પાત્રની માનસિક ક્રિયાનું પૃથક્કરણ કરી શકે. માનસિક તેમજ નૈતિક હાલિભૂતિ એ સ્વયંચા, વિચાર અને લાયકીની છવાયેલી છતી કરવા અને જીવનનું રક્ષક-રક્ષક દર્શાવવા કૌશલ માનસશાસ્ત્રીય પૃથક્કરણ સથે સંવાદની યોગ્ય અને સંભાળભરી પદ્ધતી થવી નોંધએ કોઈ વસ્તુ અસ્પષ્ટ કે પરિજ્ઞાન વિના

રહી જતી હોય ત્યારે આના પૃથક્કરણની ખાસ જરૂર પડે છે. પરંતુ પૃથક્કરણનું પ્રમાણ વધારે પડતું ન થઈ જાય તેની ખાસ તકેદારી રાખવી નોંધએ, કારણ કે નહિ તો દુટ્ટી વાર્તાના મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં નાટ્યાત્મક તત્ત્વ અને બાળનું પ્રમાણ પડી જવા સંભવ છે.

પાત્રોના નામાનિધાન પર પડતું લક્ષ્ય આપતું નોંધએ, પાત્રોના નામો આકર્ષક અને જલદી જાણે થઈ જાય એવાં હોવાં નોંધએ એટલું જ નહિ, કંઈક વ્યક્તિત્વશાળી અને એના જીવન તથા વ્યવસાયને અનુરૂપ એવાં ઓચિંત્ય અને વ્યથાર્થતાશાળી હોવાં નોંધએ. વિચિત્ર, તરંગી કે અશ્વજન નામો મર્મ કે કટાક્ષપ્રધાન વાર્તા સિવાય ન વાપરવાં નોંધએ. પાત્રોના નામો વાર્તામાં સ્વાભાવિક રીતે જ સંવાદ દ્વારા કે સીધી સીવાં આપવાં નોંધએ. એમાં કોઈ પણ પ્રકારનો આપાસ ન જણાવે નોંધએ.

વાર્તામાં લેખકનું જીવનદર્શનનું પ્રતિબિંબ પડ્યા વિના રહેતું નથી. લેખકનું પાત્રો પ્રારંભેનું વક્ષસ જ ધણ ખડું આ કહી દે છે. એ વક્ષસ પણ લેખકે લેખકે લિન્ન ત્યાં સભવ છે પાત્રો પ્રારંભે કહી એકરકારી, અરેખરો રોષ, રપદ પ્રસંસા, કે યોગ્યતાનુસાર સદાનુભૂતિ જેવાં જુદા જુદા પ્રકારનાં વક્ષસો હોઈ શકે— ખસ કરીને છેલ્લું વક્ષસ—યોગ્યતાનુસાર સદાનુભૂતિ-વધારે ફાવટરાણું અને સારા નીવડી શકે છે.

દુટ્ટી વાર્તામાં વાસ્તવદર્શી, લાવનાશક્તિ કે રંગ-દર્શી એવાં કોઈ પણ પાત્રોનાં મુખ્ય બે એક પડે છે કેટલાંક વિચર તો કેટલાંક પરિવર્તનશીલ. એ પાત્રો પણ બે પ્રકારનાં હોય છે. કેટલાંક ‘નમૂના’ અને કેટલાંક ‘વ્યક્તિ’. રાફ, ભવિ, વર્ગ, વ્યવસાય, જાતીય કે વ્યક્તિત્વની એવી કોઈ પદ્ધતિ એક વસ્તુ પર મૂકેલા અસાધ્યત્વ લક્ષણો એક જ પાત્રમાં એકત્ર થતા એ પાત્ર ‘નમૂનો’ બને છે. રાફ, વર્ગ, વ્યવસાય ઇત્યાદિનાં કેટલાંક લક્ષણો સાથે હાર્દિક, માનસિક અને નૈતિક સુજાગરુષો બનતાં એ પાત્રો ‘વ્યક્તિ’ બને છે.

ટૂંકી વાર્તાના પાત્રોને જાણે તે પ્રકારના પાત્રની પસંદગી કરવામાં આવી હોય, એના આને ખતમાં જાણે તે આરોગ્યન પદ્ધતિ અપનાવામાં આવી હોય કે પાત્રો પ્રત્યે લેખકે જાણે વનજી ધરાવે, પરંતુ આચિત્ત સાથે જીવત લાગે અને વાચકને એમાં સાદત રસ પડે એ રીતે એનું આરોગ્યન થયું જોઈએ

હેતુ કે મૂળ વિચારને મૂળ સ્વરૂપ આપવા માટે પાત્ર, વસ્તુ અને વાતાવરણની જરૂર પડે છે એ વાર્તામાં પ્રધાનસ્થાને વસ્તુ કે વાતાવરણને બદલે પાત્રો

હોય તે વાર્તા 'પાત્ર પ્રધાન' કહેવાય છે, જગતની મહાન વાર્તાઓ આ પ્રકારની હોય છે. અહીં જ વાર્તાકારની ખરી કસોટી થાય છે રચનાત્મક, સચોટ અને જીવંત પાત્રોનું સર્જન માનસમાં અનુભવી જ્ઞાન, જીવી કલ્પના, સારી નિરીક્ષણશક્તિ અને તીવ્ર મનોરસિક દૃષ્ટિ મળી લે છે

એટલા માટે જ, શ્રેષ્ઠ પાત્રોના સર્જન દ્વારા લેખક સમાજજીવનના ઘડનામાં સુર ફાળો આપી શકે છે

*

તું મૃત્યુને ઘણીવાર આમ ત્રે છે
પણ એ તારા આમ ત્રણ ઉપજી જાય છે
એટલે એ સિદ્ધ થતું નથી
બાકી તું તારી ધરજાશક્તિ સંપૂર્ણ તથા મૂકી માગે
ને તને કોઈ વસ્તુ ન મળે તેવું નથી
હા તે સુખ માગ્યું હોય તો
એની સાથે કોઈ ને કોઈ દુખ વીટાળીને જ હું આપુ છું
એ બદલ 'આ ન માગ્યું હોત તો સાફ હતું'
એમ તને લાગે છે
પણ તે એવી રહથી માગ્યું હતું
કે મારે આખા વિના છૂટકો ન હતો
આવા અનુભવ પડી તું એમ કર
તારા સ્વાર્થના સાકા મીમાડા લેલી નાખ
જરા જીએથી જો ને ને વિચાર,
'મને જે કાંઈ મળ્યું છે એને હું ચોગ્ય હતો'
તારા કુકર્મના-પાપના-પડલા પ્રમાણી શકે કે
પણ તું તારા પુણ્યના મૂળ કા જોતો નથી ?
એ જોઈશ એટલે તને એ સીંચવાનું મન થશે
એ તારા જીવન છે
આ જીવનપદાર્થ તારા હાથમાં આવશે
પછી તારે મૃત્યુને આમ ત્રણ આપવાપણું નહિ હોય,
અને જ્યારે અને અરેખર આવવાનું થશે
ત્યારે તને માત્ર જીવનના કોઈ લાભાન-તળકડામાંથી
પસાર થઈ રહ્યા છું એવું લાગશે
તારે મૃત્યુને જીવવા માટે એક જ માર્ગ છે
જીવનને વધુ ને વધુ જીડાવથી સમજવાનો,
ચાલવાનો — સમમસાદ રહે.

આજે આપણા દેશમાં સૌથી મોટી મુશ્કેલી છે ખોરાકના અને દવાઓના ભેજભેજની ખોરાકના અને દવાઓના ભેજભેજની નીતિરીતિ મેં જાણ કરી શકાય છે જે છે, જે સહમતિ અને કાનેક બીમારીઓને અને કલેશોને જન્માવે છે આ પ્રકારની ભેજભેજ કરનારાઓ તેમના અતરને હજો દે છે

રાષ્ટ્રના સ્વાસ્થ્ય તેમ જ જીવનને માટે પણ એ એટલું ભય કર અને નુકસાનકારક છે જ રન જેવા આધ્યાત્મિક દેશમાંથી આની નીતિરીતિઓને દેશવટો આપના સરકાર જાગ્રત હોવી જ જોઈએ સામેસાથ, લોકોના સહકાર પણ હોવો જરૂરી છે આઘ પઘણો અને દવાઓના ભેજભેજ એ મોળામાં મોટા યુનો છે. નીતિનું પતન અને રાષ્ટ્રીય ચારિત્ર્યહીનતા એમાંથી વ્યક્ત થાય છે

લોગને અને સરકારને આ ભેજભેજના પ્રકારો રાત્રી રાત્રી હોવા જોઈએ ક્યારેક ક્યારેક તો વીમા મોબિન ઓધન પણ ભેજભેજના આવે છે, અને સારા ડબ્બાઓમાં પેક કરીને ખજાણામાં વેચવામાં આવે છે. પકાડી પ્રદેશોના લોકો માખણની સાથે વનસ્પતિ ઘી બહુ નિષ્કર્મની રીતે ભેજવે છે

શુદ્ધ માખણ અને ભેજભેજનામાં માખણમાં સહેજ પણ ફરક દેખાતો નથી આ પહુ, જીંદીજીંદી જાનની નકામી પાઠીઓ અને કળાઓને રમ લગાડી ને સુંદર ડબ્બાઓમાં પેક કરી તેના પર આકર્ષક લેખન લગાડીને ખજાણામાં વેચવામાં આવે છે આ આના પાંદડાને ચાના એસે-સથી સુગંધિત કરવામાં આવે છે એમાંમાં પણ સસ્તી વનસ્પતિઓને સુધીને તથા રમ લગાડીને ભેજવે છે, લોટમાં પણ સડેલી મકાઈ અને જીવરનો લોટ ભેજવામાં આવે છે દાગમાં પણ આવી ભેજભેજ થાય છે.

બધા પ્રકારના મસાલાઓમાં નાની નાની ડાખાજોના દુકાન કરીને તથા તેને રમ લગાડીને ભેજવી દેવામાં આવે છે આ ભેજભેજની કોઈ દે

નથી બહુ ખરામ રીતે ભેજભેજ કરેલી ચીજો પણ મોખ્ખા વસ્તુ જેની લાગે છે લોકોના મોલેગ જીવન માટે ભેજભેજ કરના બીજી કોઈ જુ ભય કર વસ્તુ નથી

દવાઓમાં પણ ભેજભેજ થાય છે મિનકુલ નકામી પાઠીઓને કેપ્સુલમાં ભરીને દવા તરીકે વેચવામાં આવે છે તેની કેપ્સુલ પણ વસ્તુ ખરી ના પહેલા જેટલી સાવધાની રાખીએ એટલું સારું છે ધન-સપત્તિના યોગ ખ્યાલોમાં રાચના લોકો ન કવાનું પણ કરી ભેજે છે-પહુ સહમ અપરાધ કરી ભેજે છે આ દવામાં અને કમરિયા દારા ખાનવી કેસર, ટીબી, પેટમાં ચાલ, લમ્ફર, ખડેરાપણ, મૂગાપણ, આધળાપણ, હૃદય તથા પચમાં ખાતરા જેવા રોગો નો ભોગ થઈ પડે છે. આ ક્રિયા અને ઝોની પ્રતિ ક્રિયા બહુ વિપરિત હોય છે

લોકોએ અને સરકારે તાત્કાલિક આ ભેજભેજ દૂર કરવા તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ ખોરાક, દૂધ, લી, તેન તથા દવાઓમાં થતી ભેજભેજને શય મેટની તરફથી દૂર કરી જોઈએ આ દેશમાં આ અપરાધ બહુ લાંબક થઈ પડ્યો છે. આના વિષે વધુ લખવાની કોઈ જરૂર નથી ભેજભેજનું કાર્ય નૈવકિતક પાપ, સામાજિક અપરાધ તથા રાષ્ટ્રીય ભય છે જે લોકો આ કાર્યમાં ભરેલા છે તેમણે એના ધૂરા ફળ ભેજવવા પડશે. લોકોના નૈતિક સ્તરને જોયે લઈ જવાની જરૂર છે. બધા અપરાધોમાં ભેજભેજનો અપરાધ એ અધમ કોટિનો અપરાધ છે આને લઈ સાર્વજનિક સ્વાસ્થ્યને હાનિ પહોંચે છે એનાથી ભય-કર બીમારીઓ કિલ્લ થાય છે લોકોના લોકોમાં એર લગી જાત છે અને આ રીતે અમૂલ્ય માનવ-જીવનને હાનિ પહોંચે છે લોકોને જાણ કરવી જોઈએ કે, ભૌતિક સપત્તિની ઝાકઝામગ પાછળ આધળી દોટ મૂકવાથી કોઈ લાભ થવાનો નથી, જાનના જાનકર નુકસાન થશે આ માટે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો ફાવો આપવો જરૂરી છે તેના દારા જ ભારત-વર્ષના નૈતિક જીવનને જોયે લઈ જઈ યકાય તેમ છે

સત સજ્જનો અને મહા પુરુષોએ અત્યંત કષ્ટ વેળે, પ્રસંગે પડ્યે પોતાના પ્રાણ અર્પિને થે માન વનારી વૃદ્ધિ કરી છે સે કેમ્પિસ, ઇગ્નિસ્ત મહાત્મા ગાંધીજી જેવા સત સજ્જનોએ માનવજન પર અપાર ઉપકાર કર્યો છે અદર અદમ્નના દૈહિક ભેટો જૂનો ઊંચનીચના ભાવ છોડી ધન, વિદ્યા બળ અને જાનિ વિશેનો કુલ અલંકાર તોળે માન-પ્રતિષ્ઠા વગેરેનો મોહ ટાળે એકબીજા સાથે પ્રેમથી, સજ્જનાથી અને સમતાથી વર્તે, આપસમા કલહ, ખસર કે વેર કરે નહિ' એવા ઉપદેશો તેમણે માનવજાતિને વખતે વખત આપ્યા છે આવા પુરુષોના વચનો અને ગ્રંથો ન હોય તો સકળે સમયે હિંમતપૂર્વક, શીન સાચી ને વર્તે । માટે આપણને કયો આધાર હોતો ? તેમના ઋણમુકિત થવા તેમને શુ આપીએ ? આ જિંદગી તેમના ચરણમા અર્પણ કરીએ તો થે તે એણુ જ છે

જેના હૃદયમા હૃદયમેષ જાગૃતિ છે તેને એક દિવસની જાગૃતિની જરૂર નથી પરંતુ બહુજનસામાજ જાગૃત અને તે માટે જન્મદિન મનાવાય છે રામનવમી, કૃષ્ણજયંતી, છુદ્ધજયંતી, મહારીરાજયંતી ગાંધીજયંતી વગેરે હતા સંતોનું સ્મરણ કરવાથી સમાજ જાગૃત રહે છે પણ જાગૃત રહેવા માટે દલ કરવાની જરૂર નથી જાર મામથી રેમિથે માગિયા પર કગતો પડ્યો હોય અને ગાંધીજયંતી કે પુણ્યવર્તિને દિને તેને સંસ્કૃત કરી કાનજીવ્રતિ આ વામા એક પ્રકારનો દલ જ રહેતો છે તેને એક જાનને કમંકાઈ રહીએ તા પશુ શું ખેડુ ? આપણે જોએ તો તેમને રાષ્ટ્રપિતા માનવા હોઈએ તો આપણુ જીવનથી જુ તમના વિચારો મુજબ હોતુ જોઈએ બ્યારે હુ કોઈને મારો મેનાપનિ માનું તારે એક સૈનિક તરીકે મારામા અને મારા મેનાપનિના જીવનમા કઈક સાગની આશા મુ સેનાપનિમા બને વધુ થયો હોય છતા સૈનિકમા તે એકાદેવતે આ પશુ હોવા જોઈએ આપને જા, કૃષ્ણ, મહામદ, ગાંધીજીને માનીએ છીએ, પણ કે તે આરો તેમના

સાચા અનુયાયી છીએ ? તેમના જીવનમાથી આપણે શુ અહણુ કરીને જીવનમા ઉતારું ? કેવળ તેમને વિશે અભિમાન રાખવાથી સિદ્ધિ નહિ મળે પ્રત્યક્ષ કાર્ય કરવાથી સિદ્ધિ વરે । તે જ તેમનું સાચુ સ્મરણ છે તેમની સાચી અદાઓ છે

કોઈ પણ મહાપુરુષ થે કં અવરથા પર કદી પહોચના નથી અદાને લધે તમના અનુયાયીઓ બને એમ માને કે તેમો જન્મથી જ પૂર્ણ હતા, પણ માનવમનનો સૂક્ષ્મ રીતે અભ્યાસ કરીશુ તો સમજશે કે આપણી મનિ કમળ અજ્ઞાનમાથી રાત તરફ જવાની છે તેમની વિભાવના એ છે કે તમની વિવેકબુદ્ધિ જન્મી જાગૃત થઈ તેમને જીવનની જેમ વારવાર ઠોકર ખાવાની જરૂર ન પડી જ્ઞાનની પૂર્ણતા કદી એક ક્ષણમા વીજળી । ઝપકારાની માફક ઘર્ષ આવ નારી વસ્તુ નથી જીવનજર જ્ઞાનનો સમ્બ કરના કરતા માણસ જ્ઞાન સમ્બ થતો જાય છે જ્ઞાન એ હમેશ વધતુ ગરેણ હોવાથી જીવનની કોઈ પણ એક ક્ષણને સંપૂર્ણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ક્ષણ માનની એ ભૂલ ભરેતુ છે

જ્યા બધા માનવજન છે ત્યા ત્યા સંતો પે । થયા છે દુનિયા કેરી ગીતે મુખી થાય એ દર્શિથી તેમો ખુ રે, કયુ છે અને સમજાતુ છે તેથી મોઈ રે ન વિશ્વાભિમાન ન રાખતુ કે મારા જ દેશમા મ । રે । થયા છે ધમ્મને વારવાર આપણા દેશમા જ સા મારે અવતાર લેતો પડે છે ? તે જ આપણે જા ન લેવા જોઈ વસ્તુ છે । જો ઘેર મોગ મોગ ડોકળો વરવાર આવે તે વરનું આરોગ સાતુ મણાય કે જને ત્યા કોઈ ડોકળની જરૂર જ ન પડે તેનુ ? જે મમમા પેદાસની જરૂરી થાય તેની સામર્થ્ય રિથિત સાગી કે જે મામમા પેદાસની જરૂર જ ન પડે તેની ? આ રીતે વિચારતા જણાશે કે આપણે ત્યા ધમ્મને વારવાર અવતાર લેવા પડે

તે ગૌરવમય નથી, પણ આપણી નૈતિક દુર્બલતાની નિશાની છે

સતોત્રી સપતિ આખા માનવસમાજની છે. તેને અમુક વર્ષ, ભૂતિ કે દેશકાળના બંધન નથી ખાઈનહ, કુરાન, ગીના વગેરે મથો અમુક દેશનો જ નહિ, પણ સમગ્ર માનવજાતનો. વા સો છે જેમ ઓરથ સોને માટે છે, વેદકથાઓ સોને માટે છે, જેમ માનસદાઓ સોને માટે છે તેમ સતોત્રી પણ સમસ્ત માનવજાતની મઠી છે જે લોકો મહાપુરુષોના ઉપદેશ મુજબ જીવન માળે છે તેઓ તેમના સાચા વાત્સલ્યો છે તેમના જેવી રીતી પહેરવાથી કે તેમની માફક તિલક કરવાથી તેમના વાત્સલ્ય બનાવુ નથી જેઓની પાસે જ્ઞાન, ચારિત્ર્ય, સદ્ગુણો તથા તમના ધર્મનું આગ્રહી પાત્ર છે તેઓ તેમના સાચા વાત્સલ્યો છે

દેશ, કાળ, પરિસ્થિતિ જોઇને સતોત્રી સાધન માર્ગ બતાવ્યો છે તેમના બધા વચનો એક સરખા મહત્વના નથી હોતા એક જ સર્વોચ્ચ જૂનિકા પરથી તે ઉચ્ચારાયેલા નથી હોતા સત-સત્ત્વ નો પણ જુદી જુદી અવસ્થામાંથી પસાર થાન ૫ જુ. જુદા અનુભવોમાંથી બોધ લે છે તેમના વચનોમાંના કેટલાક તેમની સાધક દશાની શરૂઆતના હોય છે તે વખતે અનુભવ કરતા કલ્પના, ભાવના કે શ્રદ્ધાનો ભાગ વધારે હોય છે તેથી તે સમયના વચનોમાં વૈરાગ્ય, ક્રિંતાકાંક્ષા એકાગ્રિતા વગેરે પર ભાર હોય છે ત્યારપછીના મધ્યમ કાળમાં તેમનું ચિત્ત વિવેક અને જ્ઞાન તરફ વળે છે તેમનામાં શોધકૃતિ પેદા થાય છે અચળતા ધટે છે હેરતના કાળમાં મન વિચર થાય છે વિવેક સૂઝે છે, કલ્પનાઓ હુલ્લ થાય છે જગન વિશે આત્મીયતા લાગે છે સમતા શિષ્ય થાન છે આથી સમજાશે કે તેઓના બધા વચનો પ્રમાણ કે સિદ્ધાન્ત ન માનવી દેશ, કાળ અને આજની આપણી પરિસ્થિતિ આપણા આદર્શો અને આપણી મુશ્કેલીઓ-એ બધાનો વિચાર કરીને આપણે તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ દૃઢતા આપણા સાધ્ય અને સાધનાની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી થાય એવા

વચનો તેમાંથી આપણે વિવેકપૂર્વક ખોતી કાઢવી જોઈએ

સાધુસતોત્રી જુદી જુદી રીતે લોકોને ઉપદેશ આપ્યો છે 'આપણે બધા એક જ ઈશ્વરના બાગડો છીએ' 'સૌમા એક જ રામ વમે છે' 'આપણે પણ ભાઈભાઈ છીએ' આ બધા વચનોનો સાર એ છે કે આપણા બધાની માનવતા મનુષ્ય થાય, આપણે બધા નિર્દોષ જન્મીએ અને આપણા બધામાં સમભાવ પેદા થાય મનુષ્યપ્રાણીની વિશેષતા સમતા લાવવાની શક્યતામાં છે કુટુંબમાં અ પહેલાં માતાપિતા કોઈ મહો એ છીએ, કારણ તે પોતાની બધી સપતિ બધાની છે એમ સમજે છે સર્વ જગન જેનું કુટુંબ બધું છે તેને માટે પોતાની અત્ય સપતિ નથી રહી તે સૌને ચારિત્ર્ય શીખવે છે, શત્રુઓ બનાવે છે બધા ને વિશે પ્રેમ, ઉદારતા, મૈત્રી, વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય તો માનવ સુખી બને, આ સદ્ગુણો સમભાવના લક્ષણો છે તેથી એક પ્રકારની સફલતા ઉત્પન્ન થાન છે સમરસ થયા વિના ક્યા નથી જીવજતી આથી જ કહેવાય છે કે થા વિના માનવતા નથી આવતી 'વધા ઘમકા મૂલ હૈ થાપ મૂલ અમિમાન' એક વાર જીવનમાં સ મુજો રથાન લેવો તો પડી 'આ સપતિ મારી જ છે એમ કોઈ નહિ કહે ત્યાર પડી વિદ્યા, કળા, દંતર જે કાંઈ વિશિષ્ટ હશે તે સમાજ અર્થે વપરાશે વેપારી માણસ અના અને આર્થિક દૃષ્ટિએ ખરીદે છે પરંતુ જે સમજારી છે તે જે પ્રવેશમાં દુઃખના પડે છે તે પ્રવેશમાં અનાજ પહોંચાડશે

માન-પ્રતિષ્ઠા ધનદોન બધુ મેળવીએ, પણ સમતા ન સાધી શકીએ તો માનવતા ગુમારી બેસીએ છીએ-સાચત સુખ નથી મળતુ માનવતાનો હેતુ મનુષ્ય-જન્મ સાર્થક કરવાનો હોવો જોઈએ નિવેર બનવાથી, અદરના દોષ, ઈર્ષા, કનક દૂર કરવાથી માનવજ મની સાર્થકતા થાય છે આ વસ્તુ પ્રાપ્ત થવી વિના જન્મ ગુમાવીએ તો બધુંય કે જીવનના સુખ વસ્તુ બૂલ્યા મલુસની પશુતા, અઘા, મોક, જડતા ઇત્યાદિ દુષ્ટિઓનો નાશ કરવાનું સામર્થ્ય ધન, બળ, વિદ્યા સત્તા કે અર્થશક્તિ નથી તે સામર્થ્ય એક માત્ર સજ્જનતામાં જ છે ધનવાન બનવાથી માણસ

અદિસક બનતો નથી. સ્વભ, પ્રકરણ, અહિંસા
ઇત્યાદિ મહાનતોને ધારણ કરવાનું સામર્થ્ય સમજનાતા
મેળવ્યા સિવાય નથી આવતું.

જેને આ વિચારો જાણ્યો સમજાયા હશે તે
આનાથી બિહુનું આચરણ નહિ કરે. સમજનું-એટલે
કે જીવનમાં ઉતારવું. ફક્ત શુદ્ધિથી સમજાએ એટલે
કાર્ય સત્ય નથી. સાચી સમજણ ત્યારે કહેવાય જ્યારે
જીવનમાં તે સુખ ફેર પડ્યો હોય. જે ખરી રીતે
સમજે છે કે ઇશ્વર એક છે તો પછી તે અનેક દેવ-
દેવીઓની પ્રાર્થના નહિ રાખે; પરંતુ જીવન બદલવા
માટે સાચી સમજણપૂર્વક આચરણ કરવા માટે નૈનિક
ક્રિયા જોઈશે.

જ્યાં સુધી પ્રાગકને ખબર નથી હોતી ત્યાં સુધી
તે અધારા ઝોરમાં પુરાઈ જવાની ધમકીથી ધરધરશે.

પણ જોવું તેને માલમ પડશે કે અધારા ઝોરમાં
અધાર સિવાય બીજું કંઈ નથી, નથી બાવો કે નથી
હાથ; તો પછી તે આવી ધમકીથી જરા પણ ગભરાશે
નહિ તેને સમજણ પડશે કે તે તો તેની કલ્પના હતી.
તે નિર્ભય બનશે. આપણે પણ આ રીતે જ ખોટી
વસ્તુની સમજણ પડ્યા પછી તેને છોડવાની છે. શુદ્ધિ
કહે તેમ આચરણ કરીએ તો તેમાં વિકાસ છે. આચરણ
માટે દંડતા જોઈએ, નિશ્ચય નહિ હોય તો બીજાના
આમદને વશ થતાં વાર નહિ લાગે.

વિકાસ એટલે સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ. સંયમ અને
પુરુષાર્થ સિવાય આ વૃદ્ધિ થતી નથી. પ્રત્યક્ષ આચરણ
વિના સિદ્ધિ નથી. ચિત્તની શુદ્ધિ વિના વિકાસમાં
ગતિ આવતી નથી. સતોનું સ્મરણ આવા વિકાસમાં
સહાયક બને છે.

*

૫૪ ૩૪૪ થી આપુ]

બ્રાહ્મણ સમય થતા જ્યાં કચેરીએ ગયો. તેના
સાથીનું નામ પણ પોત્તરવામાં આવ્યું ‘ નિ...હા...ચી...
હાજર છે ?’

એક પ્રતિભાષાથી બચ્ચિ આવી અને કહ્યું
“હા...જ...ર હું.”

ન્યાયમૂર્તિ આવનાર સામે જોઈ જ રહ્યા
બિહારીનું મુખ ઉલટું હતું બાકી આખું સ્થિર
ધામધામી કરાવેલ હતું.

બિહારીને અજાણતા નિયમ મુજબ સેઝનું
લેવડાવવામાં આવ્યા અને પછી પૂછવામાં આવ્યું
“તમે આ બ્રહ્મણને ઓળખો છો?”

“હા”

“આ બ્રહ્મણે સેઝને રૂપિયા બેમાં ત્યારે તમે
ત્યાં હતા?”

“હા, હું હાજર હતો. સેઝે વિશ્વસપાત્ર કર્યો
છે. સેઝે જેવી રકમ મૂકે ત્યાંમાં નહિ પણ ખાનગી
ચોપડામાં લખી છે.”

“તમે સાબીત કરી શકો છો?”

“હા, અત્યારે જ તેને ઘરે લેવામાં જઈ રહ્યો છો તો,
નહિંતર એ લેવામાં મુશ્કેલી થશે.”

ત્યાં પોલીસ બિહારીની પ્રતિભાથી મુગ્ધ બન્યા
હતા. ત્યાં પોલીસ તથા અન્ય બંધાયા લેવાયેલા ત્યાં
ગયા.

બિહારીએ સેઝના ચોપડામાંથી એક ચોપડો
ન્યાયાધીશને આપ્યો અને તિથિવાર તથા રકમ અને
પાના નંબર લેવાવા લાગ્યો.

બિહારીના કહેવા મુજબ રકમે ચોપડામાં જમ્મે
લીકવો.

બસ બિહારી અરોપ. બિહારી કોર્ટ ગયો તેની
કોર્ટને સજા ન પડી.

સેઝને વિશ્વસપાત્ર માટે સજા પડી.

બિહારીના દર્શન પછી ન્યાયાધીશ પણ એ
બિહારીની પ્રતિભા ઉપર મુગ્ધ બન્યા. રાજ્યનામુ આથી
સંસારનો ત્યાગ કરી વૃન્દાવનમાં બિહારીજના પામ
ઉપસક બન્યા.

૧૨ શુરદયા

સ્વરેશબક્ષિત અને ભાતુપ્રેમથી ભરપૂર ઉદય વાળા શુરદયા ધરાની નારીનનોખાં અનન્ય પાત્ર છે. પ્રાચીન રાજધાની રાઇનગરના મુખ્ય દરોગા બેદરામ ઓમીનએ શાહ નોશરવાનના પુત્ર દુર્મઝૂંદ સાથે બાવો કરી ધરાની તખ્ત દાથ કરવા પ્રયત્નો આદર્યાં એ સમય ઈશુની હઠી સદીને હતો. બેદરામ ઓમી-નાની બહેન શુરદયા બાળપણમાં અનાથ થયેલી આ નાની બહેનને બેદરામે વાત્સલ્યથી લાગ્યાં ઉછેરી હતી. બહેનની કુશાગ્ર શુદ્ધિ અને સુંદર ચાત્રિ માટે લાઇને મર્ગ હતો, તે બહેનનો પડયો બોલ ત્રીલોકો.

એક દિવસ બેદરામ તેના મકાનમાં કેટલાક સરદારો સાથે શાહ દુર્મઝૂંદને પદબ્રજ કરવાની યોજના વિચારી રહ્યો હતો. પદા પાછળથી અચાનક બહાર આવી અને લાઇને દિખામણ આપી 'સુત માણસોને ને કાપ' હીન લાગે તે કરાય નહિ, હઠાપણ ઉપર લોખંડે સ્વાર થવા દેશો નહિ. આવો માર્ગ લાઇ, આપણો ન હોય.' સરદારો પ્રમાણિત થઇ ગયા, પણ પછુ બેદરામે નાની બહેનના શબ્દો ચાંદો પ્રતિ લક્ષ આપ્યું નહિ, અને પોતાની યોજના પાર પાડના અર્થાં વિચારણા આમળ ચલાવી શુરદયા નોશાજ કાંઈ અશુ-ભીતી આખે અડર ચાલી ગઇ.

બેદરામ ઓમીનાએ શાહ દુર્મઝૂંદ અને તેના શાહનંદા પુત્ર પરવીઝ વચ્ચે વૈભવસ્થ બીથું કર્યું. દુર્મઝૂંદને શાહ તરીકે અમાન-બ બહેર કરી, પુત્રને શાહ તરીકે રીકારી તેના નામના સિક્કા છાત્રાવી નાખ્યા. ઓમીનાની યોજના તે શાહ અને શાહનંદા બન્નેને મારી નાખવાની હતી. પુત્રને ચેતી જર્મ ધરાન બહાર રૂમ ત દ નાસી ગયો. પુત્રને રૂમ બાળુથી રક્ષણ હતું. બેદરામ ઓમીનાને ચીન (ચીનાઇ તુર્ક-સ્તાન)ની સદાય હતી શાહ દુર્મઝૂંદને તેના લાઇ-ઓએ જ પકડી કેદ કરી આખો ફેડી અધ બનાવે.

વફાદાર અમીરો અને બહારની લશ્કરી સદાયથી પુત્ર પરવીઝ ધરાન પાછો આવી પાસના તખ્ત પર બેઠો. અધ શાહ દુર્મઝૂંદને ૭૬ પિના તરીકે ઉદ્ધારનાપૂર્વક માનથી રાખી પુત્ર પરવીઝ ધરાનો શાહ બન્યો. (ઇ સ ૧૬૦-૧૨૮)

બેદરામ ઓમીનાએ ધરાનના ઇશાન બામ-માંથી પુત્ર શાહ સાથે ખુદનો ખાવો બહેર કર્યાં. શુરદયાને જળુ થતાં આવી પ્રગતિથી દુર રહેવા પોતાના વદાસા લાઇને સમજાવવા પ્રવાસ કર્યો. ધ્રુવાન અને ખરા સાસાનિયન વંચના રાખીને. વિરોધ ન કરવો. એકએ દેશની આબ દીને આડે ન આરવુ. બેઠેએ તેમાં જ કોનું દિન છે. પણ બેદરામનું મરતક આા. યમાં હતુ. તે જાદુર હતો અને પુત્રને બારે પડી ગયો. શાહ પુત્રને નશા ઘોડુ પડ્યું. હવે તેને રૂમના કિરાનો આશરો લીધો. કિત્તએ બેદરામ ઓમીનાને ધરાનમાંથી દુર કરવા માટે પુત્રને લશ્કરી મદદ આપી રૂમી-ઇલી લશ્કર લઇ પુત્રને ઇલાન પર હલના કર્યાં. બેદરામે પુત્રને બે વખત પાછો પાડ્યો, પણ ત્રીજી વખતે પુત્ર પરવીઝ રિજોના થયો. બેદરામ ઓમીના બચકર રીતે જખમી થયો. બેદરામનો અસ્ત થયો.

લાઇ જખમી થયાના સમાચાર જાણી શુરદયા તુરત જ રણ મેદાનમાં ધરાયેસ બધુ પાસે દોડી આવી. તેણે બેદરામનું મસ્તક બોલામાં લીધું. લોહી ભીના કપાળ ઉપરથી વામ સરખા કર્યાં. ભઇના ચહેરાને પંખાળી આંખ સન આપવા લાગી. બેદરામે પળુ નાની બહેનના મુખને નજીક લઇ વહાતથી માથાં પર દાથ ફેરવે, તેના હઠાપણ અને વફાદારીનાં વખાણ કર્યાં, અને થોડીસામાં તેનો પીર આત્મા બીડી ગ. જોડી નિરાશા અને શોકમાં રૂબેરી શુરદયાએ બહાદુર બેદરામ માટે કિંમતી જનાએ તેના કરાગયો રાજવીની અદાથી તેના દેહને કિંમત નમા લપેટી, ચિ નિદ્રામાં પોટેલ લાઇની ચાનદાર અંતિમ કિયા કરી. ચેતે

શોકમગ્ન બની.

બેહરામ ચૌધીનાના મૃત્યુ પછી તત્ત જ ચિનાઇ તુર્કસ્તાનના ખાને ખાસ દૂત મોકલી શુરદયાના હાથની માગણી કરી, લગનની વિનંતી કરી શુરદયાએ ચિનાઇ ખાનને ઉત્તર મોકલ્યો કે આવી માગણી કવખનની છે ભાર્ગના દેહાને પૂર્વ ચાર મામ વીલે જ હું વિચારી શકીશ આ બહાદુર નારીએ શાહા સરદારનાં સનાહકાં મંગળને બોલાવ્યું અને તેઓને કહ્યું 'આ ચિનાઇખાન તે ખાસ ભાષના મૃત્યુની રાહ જોના હતા, આપણે આ ઉત્તર-પૂર્વ પ્રદેશ વિધિ પશ્ચિમ તરફ પાસેના ઉત્તરી જવું જોઇએ. કોએ શુરદયાની યોજનાને સમતિ આપી પછી શુરદયાએ પોતાની લશ્કરી તાકાત તપાસી એક સુખટ દરબને પહોંચી વળે એવા બામો મુનંદા સૈનિકોને તૈયાર કરી, પોને બાઇનું બખ્તર પહેરી તેના અથ પર સ્વર થઇ સૈન્ય સમક્ષ આવી, અને આદેશ આપ્યોઃ "હજી પશુ જોને અહી રહેતુ હેવ, મારામાં વિશ્વાસ ન હોવ તે અહીં ખુશીથી રહી જા" સૌએ તદ્દવાર એવી એક સાથે શુરદયાના ચાંદને આધીન થતા પવંત વશાગર રહેવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી, અને આખી દોજ નક્કી કરેન મારે પવન વેગે ઉપરી રહ

દોહીઓએ આ વાત ચિનાઇખાનને પહોંચાડી. કે ધે ભગવેત તુર્કશાજે પોતાના-મુખ્ય સરદારને છ હજાર તુર્ક સૈનિકો સાથે શુરદયાની પાછળ તખ જ રવાના કર્યો સરદારને મુખ્ય હતુ કે ધરાનીઓ સામનો કરે તે જ લગણ આપવી. સત્તર દાખવવી નહિ. માત્ર શુરદયાને હાથ કરવાની જ નેમ હતી ચાર દિવસમાં તુર્ક લશ્કરે શુરદયાની ફોજને પહોંચી મધ્ય તાનરે સરદાર બખ્તરમા સજ્જ વીરનાગને ઓળખી રાક્યો નહિ તેણે પૂછ્યું, 'શુરદયા ક્યાં છે?' અચરે ધરાની સરદારે દિ મનપૂર્વક કહ્યું, 'શુરદયા હું છું!' સરદાર અમો નની ગયો, બન-કાગર્મા સફેદમની સિંદણ ચર્ચાકરીદ પુટુથવેગે અથ રડે યજને વીર સોહારાને પકાર ફેલી ઊભી હતી, તે વાદ આવી ગઇ બોવાઇ બેઠા તાનરે સરદારે સ્વરથના ધારણ કરી ખાનને સંદેશો યુદ્ધને આપ્યો જેમા હતુ કે શુરદયા ખાનની બેગમ થવા કમ્બુ ન

ધાય તે તેને કેદ કરી ચિનાઇ તુર્કસ્તાન લઇ જવી ખાનના આવા અભિમાન પૂર્ણ પરગામની શુદ્ધતા પર અવગી અસર થઇ. તેણે પકાર કરી ઘોડાને એડી મારી, અને પોતાના સૈનિકોને તુર્કો પર તૂટી પડતા હુકમ હોયો. હરે શુદ્ધ મર્યુ, અસખ્ય તાનરે સાથે સરદાર પશુ મરાયો. ધરાનીઓ પશુ મોટી સખ્યામા કામ આપ્યા. હારી મથેના તુર્ક સૈન્યના બચી ગયા તે ખાનને સમાચાર પહોંચ્યાવા સરદેશ ગયા. ધરાનીઓ વિજયી થયા તુર્કો ઉરના ધરાની વિજયના આ સમાચાર તરત જ શુરદયાએ શર્ષમાં દાહ ખુશ્કર પવનીકને મે દના

દમિયાન ખુશ્કર પરીકોને મામે શુરતાદમ જેણે કુર્મજુદનું ખૂન કર્યું હતુ અને જે બેહરામ ચૌધીનાને શાર્ગિદ હતો તે શુદ્ધાને આશ્રયે અ થો શુરતાદમને કર હતો કે ખુશ્કર થ તેને દોહી ગણી દેદ દેશે. એને આશા હતી કે બેહરામના અનુવધી તરીકે તેની બહેન તેને રક્ષુ આપશે શુદ્ધાના સરદારોમાંથી કેાંએ શુરતાદમની વકીનાન કરી અને તેને આ સૈન્યમાં અશ્રમ મળ્યો. થોડા સમયમા તે શુરદયાનો માનીતા થઇ પડ્યો. આ વીર નારી એ ન સમજી શકી શુરતાદમનો ખૂન આશય તો, શુદ્ધાની લશ્કરી તાકાતના બજે ખુશ્કરનું પતન કરતુ અને એ બહાદુર સ્ત્રી સાથે પોને લગે કરતુ, એ હતો

શાહ ખુશ્કરનાં એક પશુ મનિમાન હતા, એક રાત્રે શુરતાદમનું ખૂન થયુ શાહ ખુશ્કર પવનીએ ખસ દૂન મોકલી શુદ્ધા પાસે પોતાની શલ્યનુ મનરાની માગણી મૂકી શુરદયાએ તરત જ આ મગ્યુને સ્વીકારી લીધી અને ખુશ્કર સમક્ષ હજર થઇ પોતાનું શોર્ક અને સોદર શાર્કેખાનને ચાલે ધર્મ. ખુશ્કર પવનીએ પશુ શુદ્ધાની ધરાની તખન પ્રત્યેની વફાઈ અને માતૃમૃત્તિની ભક્તિ વાદ કરી પ્રક્ષ થઇ એ વીર રમણી પ્રતિ પોતાનો પ્રેમ વધતો રહ્યો. આ રીતે આ વીરનાગી શુદ્ધા ધરાની મહા ન્યની મહા-રાણી બની

ખુશ્કરે આ રાણીની દક્ષા જોઇ તેને આખા રાજ મહાલની સર્વિચક્રિયી બનાવી, અને

એ પદ ગુરદવાએ દીપાવ્યું. આ સમયે રાષ્ટ્રનગરના લોકો તેના હાકેમના જુદામથી કંટાળી ગયા હતા. રાણી ગુરદવાને એ શહેર પ્રત્યે મમતા હતી, તેથી તેને પોતાની મગીર તરીકે આપવા શાહ સમક્ષ અજ્ઞ કરી રાષ્ટ્રના હાકેમે કબૂલ રાખી અને શાહની મંજૂરી મળતાં રાષ્ટ્ર ગુરદવાની દેખરેખ નીચે આવ્યું. પોતાની વહીવટી કુનેશ્વરી રાષ્ટ્રનગર આજ્ઞા બન્યું. લોકોને સુખ શાંતિમય જીવન મળ્યું.

સાતમી સદીની શરૂઆતમાં થઈ ગયેલા ધરા-નની આ વીરનારીએ રાજકાજમાં, રણમેદાનમાં, લોકાર્થકામમાં, જનતાનાનામાં આગળ પડતો વધારતી ભાગ લેતી રામાયણની કૈકેયી કે મહાભારતની કૃષ્ણા જેમ મહાપુરુષ સંપોવડું પરાક્રમ દાખવ્યું હતું. ગુરદવાના વર્ગમાં મૂળી થકાય તેવી દ્વિ-કુન્તાનમાં સૈદ્ધાએ બાદ રજિયા બેઠમ, સુદાનાના ચાંદ, નૃજહાં, રાણી દુર્ગાવતી અને ઝાંસીની લક્ષ્મીનાથ થયાં

‘સંમીલને નયનયોર્નં હિ કિશ્ચિદાસ્તિ’

એક વખત ઠાઈ એક ચોર ભોજરાજના શયનશુક્રમાં ચોરી કરવા સતાયો. મધરાત થઈ એટલે બેજ એવિ તો જાગ્યો અને આમતેમ આંગિ મારતો બોલ્યો.

‘વેતોહ્યા મુચતવ મુહુરોડુરૂલા’ સદ્વાન્યવાઃ પ્રણયમમગિરલ મૃત્યાઃ । વલ્લભિન દર્શિનિવહારવજાદુરંગા ॥

ચિત્તનું હરણ કરે તેવી પ્રિયાઓ છે, અનુકૂળ વિદ્યા છે, રનેહયુક્ત ભાષમંદુ છે, પ્રેમાળ વચનો બોલનાર આઝાપરાયણ નોકરમાકર છે, હારે હાથીઓ ગૂંથી રલા છે ને અથો હથુલ્હથી રલા છે.’

આ ત્રણ લીટીઓ ભોજ વારંવાર બોલ્યો, પણ કયાંય સુધી તે ચોથી લીટી બોલ્યો નહિ એટલે પેલા ચોરે કહ્યું

‘સમીએ નયનયોર્નં હિ કિશ્ચિદાસ્તિ ।

આખા નિવાસે ત્યારે આમનું કાષ્ટ નહિ હોય’

આવી આજ્ઞા પાદપૂર્તિ સાંભળી ભોજ આનંદ પામ્યો. પણ તે બોલનાર કોણ હશે તે તેને સમાજનું નહિ. તેથી અઅન્યકિત થઈ તેણે કહ્યું : ‘હે મહાપુરુષ, તારી પ્રાસાદિક પાદપૂર્તિથી હું ધરો પ્રુથ થયો છું અને તમારા એ ચરણ આગળ મર્યા ત્રણ ચરણ કંઈ જ વિસાતમા નથી. પણ તમે કોણ છો અને અત્યારે અહીં શા માટે આ મ છો તે કહો’

એટલે પેલા ચોરે કહ્યું. ‘હે રાજા, પહેલાં મને અશ્વવચન આપો. પછી હું મારી બધી હકીકત તમને મહું’

બોલે તેને અશ્વવચન આપ્યું ચોરે કહ્યું : ‘હે દેવ, હું એક ગરીબ બ્રાહ્મણ છું અને મહાપુરુષ છું. જુનરમાં હું મારું બધું ધન ગુમ થઈ ગયું છે તેથી ચોરી કરવાના ઉપદાયથી અહીં આવ્યો છું. હું ભણું છું કે,

‘અન્યાયોર્ગર્જિતં દ્રવ્યં દશ વર્ષોણિ વિદ્યતિ । પ્રાપ્તે વજ્રદશો વયે’ સમૂલં વ વિનશ્યતિ ॥

અન્યાયથી મેળવેલું ધન દશ વર્ષ સુધી ટકે છે પણ અગિયાર વર્ષે તે સમૂળ્ય નાશ પામે છે.’

છતાં દુખના માર્ગ આ અધન મર્ગ મારે લેવો પડ્યો છે.

બોલે તેની સ્થાનિકા અને વિદ્યાથી પ્રભુ થઈ તેને કામા આપી અને ઉપરથી એક લાખ મરોર ભેટ આપી.

સૌરાષ્ટ્ર તો મહાત્મા ગાંધીજી જેવા પુણ્યશાળી પાત્ર અને પ્રસિદ્ધ સત્ મહાપુરુષોનો પુનિત પ્રદેશ અહિં સામાન્ય ગણાતો અત્યા માનવી પણ સર્વો 'વૈષ્ણવજન' જેમ જ જીવનચરે જીવી ગયા છે ! જીવન માગફ અને માનવ-પ્રજા કિતના કાર્યમાં તે કુશળતાથી વર્તે રહ્યો છે એવા એક માનવીની આ કથા છે

તે વખતે સૌરાષ્ટ્ર “કાચીઆ ઝાડ” તરીકે ઓળખાતું નાના ઓગા અહિં તાતુકા રજવા ! અને રાજ્યો હતા એવા એક નાના રજવાડાના દરબાર પોતાના રાજ્યનાં એક ગામનું નિરીક્ષણ કરવા મથા સાથે તેમના કામદાર પણ હતા કામદાર સંઘે સાથે પ્રભુમય ભાવનાઓ બંધાયેલ હતા લોકોનાં કિતની તે કાગજી રાખતો

ગામના લોકો દરબારને મથા સુખદુઃખની વાતો ઘડે તેમાં એક વાત એ હતી કે “ગામમાં મહિર નથી તે દરબાર બધાની આપે,” દરબાર બેઠો અને ઉદાર હતો તેમણે કામ દરની સનદ લખ લોકોની ઈચ્છા પ્રમાણે ગામને પાદર સિવમ દિર બધાની આપ્યું

શિવાલય બધાની આપ્યા પછી દરબારે વિચાર કરી કામને મટે ત્યાં પૂજાપાઠ તથા આરતી ખાન થયા કરે, તે માટે રાજ્ય તરફથી એક બંધાયેલ પૂજારી પણ નીમ્યે:

થોડા સમય પછી તાતુકદાર પામે તે ગામના અમલદારો આપ્યા અને દરબારે વિનંતિ કરવા બંધાયું “બાપુ ! સિવમ દિર થયું અને પૂજારી ની નિમણૂક કરતાં તેજરોજ પૂજા પાઠ તથા આરતી પણ થતા રહે ॥ પણ બાપુ ! આ બધું કામ નહીં એવું કાંઈક કરો તો કીક !”

દરબાર સમજ્યું, વિવેકી, અને દીર્ઘદષ્ટિવાળા હતા તેણે પછી દરબારી માલિકીની એક સરસ

ઉપજ મગે, તેની વાડી સિવમ દિરને અર્પણ કરી ! કલ્યાને તે અગે દાનપત્ર તૈયાર કરાવ્યું ! અને રાજ્યની માલિકી તે વાડી ઉપરથી રદ કરી તે વાડી તે માનના સિવમ દિરના આધિપત્ય નીને મુકી ના દરબારમાં પણ તે પ્રમથો નોધ કરાવી એટલું જ નહિ પણ ભવિષ્યમાં તે વાડી અગે કોઈ ટોટા ફીઆદ કે તપ્પાર-વાધો ન આવે, તે માટે તેમજે રાજપુરોહિતે નોતારી, પ્રતિષ્ઠા કરી તે વાડી તે ગામના સિવમ દિરને અર્પણ કરી ! આ અગેનો પણ દરબારે એક કરાવપત્ર લખાવી, ગામદરમરના દરતરે નોધ કરાવી રાખ્યો

આ વાતને વર્ષો વડી મથા ! પેલા તાતુકદાર પણ સ્વર્ગરાશ પામ્યા તે પછીના પેઢી દર પેઢી દરબારો આપ્યા તેમાં એક જુવાન દરબાર પછી રાજગાદી ઉર આપ્યો

આ નવો જુવાન દરબાર થોડો આધુનિક હતો તે ભરોસે હતો, અને તેણે શહેરની કેલેજ-માથી અર્થતત્ત્વો જાન મેળવ્યું હતું. રાજગાદી ઉર આપ્યા પછી તે નવા જુવાન દરબારે, ધીરે ધીમે રાજ્યની પેદાશ વગે, તે માટે વિવિધ ઉપાયો સ્થપવા માગ્યા

આ વખતે જે કામચરી હતા, તે આ નવા રાજ્યના પિતાના સમયથી કામ કરતા હતા એટલે તે પૂરા અનુભવી વૃદ્ધ અને રાજ્યના કિતનું જ્ઞાન આપનારા હતા નવા દરબારને, તેનાં પિતા મૃત્યુ પામ્યા તે વખતે, કહેતા મથા હતા, ‘તું આ કામ દારને પૂછીને રાજ કરજે અને બીનુ એ કે એ કામદારને તું મને તે ધરજોતો હો તા પણ તારે છુગ ન કાપા એને જરૂર પડશે પૂછી વિચારી રાજ કરજે”

નવા દરબારને નવા વિચાર હતા. હતાં પોતાના પિતાને પોતે એ સમયે, તેમની ઈચ્છા મુજબ

પોતે પાલન કરશે એમ કહેલું પઠ્યું હતું. અને તેથી તેણે એ વૃદ્ધ કારભારીને આતુ રાખ્યા હતા. કારભારી પણ ઘણાં સમયુ હતા તેમણે નવા રાજવીને પણ તેમની જે તે ઇચ્છા પ્રમાણે રાજ કરવા દીધું, સિવાય કે જ્યાં પ્રાણના દિતમા કે રાજનાં દિનમાં કાંઈ નુકસાન થવાનું હોય, તો તે વખતે કારભારી યોગ્ય કરવા સનાક સૂચના આપતા.

આ પ્રમંડે નવો રાજવી રાજ ચલાવતો હતો હવે થવા કાળ તે આ નવા દરબાર પેલા સિંચ મંદિરવાળા માથે એકવાર આવ્યો. આ વખતે કારભારી તથા અન્ય અધિકારી નોકર વર્ગ સાથે હતો ત્યાં તેણે મુગમ રાખ્યો. સિંચમંદિરના વ્યવસ્થા જોઈ તેની વ્યવસ્થા માટે જે વાડી તેના પૂર્વજ દરબારે આપી હતી તે પણ જોઈ અને દરબારને ધરીબર વિચાર થઈ આવ્યો. તે તો તાજાં વિચાર કરી રહ્યો. “આ વાડીની જમીન અનિશ્ચય ફળદ્રુપ છે અહિં વળી દૂવા દોશ તથા અય સાધન સપત્તિ પણ સારાં છે. આ એક જ વાડીની ઉપજ એક તરફ અને બકીનાં તમામે તમામ ખેડતો ૧- એટલે કે આખા ગામની ઉપજ બીજી તરફ જે મુગમલાખા રાખીએ તો વાડીની ઉપજ વધી જાય. આવી અમૂલ્ય અને મહાન ફળદ્રુપ જમીન-સપત્તિવાળી વાડી એક મંદિરને કેમ આપી દેવાય ? મહુ જુલુ તો પૂળ પાકતો ખય જે કાચ તે રાજ આથે અથવા તો ગામ સમસ્ત સમૂહ રીતે ઉપરાધી આપે ૧ નવા રાજવીને આ વિચાર ધોળાવા જ લાગ્યા.

રાજવી તો પછી પોતાની રાજધાનીમાં આવ્યો. રાજવીના વિચાર તો બીજા કોષ ન કળી શક્યા પણ વૃદ્ધ કારભારી જાણી ગયા.

તે ગામમથિની નીકળ્યા પછી તે ટેક રાજધાનીમાં આવ્યા ત્યાં સુધી જુવાન રાજવીએ એક કાગ્ય પણ કહ્યો ન હતો. તેનું ન કહેવાનું કારણ એકે આ વિચાર હમણાં કારભારીને જણુ વુકે પડ્યો અને એથી જ કાંઈપણ બોલ્યા વિના તાજવી પોતાની રાજધાની સુધી આવી પહોંચ્યો.

પરન્તુ રાજવીને તે વિચાર કહેવાની જરૂર ન

જ પડી વૃદ્ધ કારભારીએ વિચાર કરી, જેવા રાજવી પોતાના ઘોડા ઉપરથી નીચે જતરી, રાજમહેલમાં પગ મૂકે છે, ત્યાં તો કારભારી પ્રણામ કરતો, તેની પાસે આવી પહેંચ્યો. તેણે નમ્રતાપૂર્વક વિનંતી કરી.

“આપના ખૂમને મારા આ ખેસરી સાફ કરવા દો.”

રાજવીને તો આ વૃદ્ધ કારભારી તેના ખેસ વડે પોતાનાં છુટ-પગરખાં સાફ કરવાનું કહે તે જાણી નવાઈ લાગી તેનો આશ્ચર્ય પામતો બોલ્યો :

“કેમ ? કારભારી સાહેબ ! તમે શું પૂછો છો ?”

“હા, નામતાર ? હું એક જ અરજ યુગ્મર છું.”

“પણ, આવી તે કાંઈ અરજ હોય ?”

“હા મારી એવી ઇચ્છા થઈ છે” કારભારી-એ કહ્યું.

“આવી તે માદી ઇચ્છા કેમ થઈ ?”

“હા, અને થતું કે આપના ખૂમની રજ-આપના ચરણની રજ હું મારા ખેસમાં સમક કરી લઉં.”

“પણ મારા ચરણની રજને તમારા ખેસમાં રાખવાનું કારણ ખરું ? અને કાંઈક સમજાવશો ?”

“હા, હું તો વૃદ્ધ છું, અને મેં આ રાજવી સેવાજ તપૂર્વક, પ્રમાણિતપદથી અને વિશ્વાસપૂર્વક કરી છે, તેથી જ મને હવે લાગ્યું કે આપના ચરણની-ખૂમની રજ હું ખેસમાં લઈ લઉં.”

“પણ ખૂમ જે ધૂળવાળા થયા હોય તો બીજી ક્યાં કોઈ હાજર નથી ? તે તમે જાતે એવી તરતી લઈ તમારા પોએલા, રાગ્ગ મેસીને એ ધૂળથી બમાડો ?”

“પણ બાકી આ કહો છો તે વ્યાજમી છે. હું તો એમ ઇચ્છું કે આપનું અને રજનું કિન રહે કલ્યાણ થાન, મનમ રહે, તે માટે જ મારે જીવનના અત સુધી કરવું રહ્યું.”

કારભારીની આ વાત સાંભળી રાજવી ધરી બર પાછો ચાલિથી એક જાણુ જોતો રહ્યો ત્ય તેણે કારભારીને બોલ્યો, તે શું કહેવા માગે છે, તે રપટતા પૂર્વક કહેવા જણાવ્યું.

રાજા શ્રીમંત અન્ધ માણસોથી થોડે દૂર એકો જોડો, અને ૧૧ તેણે કારભારીને બોલાવે, જેથી કારભારી રાજા થયો હતો તે સાચી હકિકત કહેવા માગતો હતો ત્યાં તો રાજાએ જ તેને તે વાત કહેવા જણાવ્યું તેથી કારભારી નમ્રપૂર્વક બોલ્યો “જી, નમ્રદાર! અને એમ લાગ્યું કે આપણે તે સિવમંદિર વાળા ગમે ગયા હતા ત્યાં તે મંદિરની વ્યવસ્થા જોઈ, તે માટે રાજા તરફથી આજેવ વાડી, તેની જગીન, તે ૧ સપત-સપતિ તથા ઉપર પછી મળી ત્યાર-થી મારા મનમાં દહેશન રહ્યું છે કે આપ નામદારને તે વાડી પાડી રાજહરનક લઇ લેવી.”

“હા હા ખરેખર, કારભારીજી! અને એવો જ વિચાર થયો હતો, અને હવે પછી છે કુ તે માટે તમને જ પછી પૂછવાનો હતો ત્યાં તમે આમ જણી લંધું” તેથી તો તમારી આગવી વૃદ્ધ વયે પછી ચપળતાભરી જુદિયાતુર્ણતા જોઇ કુ ધવે જ રાજા ચાઉ છું ખરેખર પૂરો તો કારભારી તમારા જેવા જ જોઇએ” રાજવીએ વચ્ચે જ કહ્યું.

“આપની એ પ્રશ્ન સાબદશ અત્યંત આભારી છું પછી મારી વિનંતી જુની જ છે”

“જુદી છે?” આશ્ચર્ય પામનાં રાજવીએ પૂછ્યું

“જી હા નામદાર! મારી તો નમ્ર વિનંતી છે કે આપના એ વિચારમાં સફળ પછી આ રાજા માટે, આ રાજપતા પૂર્વજો માટે, તથા આ રાજાની પ્રજા માટે, કોઇ કિતકારી અર્થ સમાપ્ત નથી” કારમાં રોએ તાના ફર કરી કહ્યું

“શું કહો છો? કેવી રીતે?”

“આપ તે જ જોઈ છે કે આ કિતકારી આપનાં પૂર્વજો લોકોની અજ ઉપરથી લોકોનાં હિત ખતર બધું. વળી તેમને જ ને કોની ઇચ્છા અનુસર એ કિતકારીની કાવત્રી વ્યવસ્થા જળાવે રહે, તે માટે આ વાડી દાનમાં આપી! આ જાના એક રાજાએ રાજાની પ્રજાની ઇચ્છા મુજબ, પ્રજાના

હિત ખાતર, આ વાડી પ્રતિષ્ઠા ઉપર દાનમાં આપી છે! તે રાજવીએ એ માટે પવિત્ર કરાર કરેલ છે દાનપત્ર લખી આપેલ છે! તેની નેધ આપણા રાજાનાં દંતરે પછી સહુ પ્રજાજનો તથા અ પ રાજવીએ કે તેમના લોકોને પછી આ વાનની સારી એવી જાણ પછી છે! તારે એજ રાજમાં, અને એવા પ્રતાપી પૂર્વજના, આપ વચન છે, ત્યારે આ પ્રતિષ્ઠા કરાર તોડો એ કેવું અ વાડી અને અથોડા મણા? આપનાં મનમાં એ વિચાર બેળાયો હતો, ત્યારથી મેં અનુમાન કર્યું કે નક્કી આપ નમ્રદાર અધિ આન્યા પડી, એ અમે કુકમ આપણો આપ એવો અન્યાયી કુકમ આપો તે પહેલાં મને થયું કે એ પવિત્ર જમીની જેને આપનાં પૂર્વજો પ્રજાનાં હિત ખાતર, અને પ્રજાની ઇચ્છા મુજબ, દાનપત્ર આપી પવિત્ર કરાર કરેલ છે તે જમીની-જગત્કેતની પછી રજા આપનાં જુમાં, ત્યાં અ પ આલના હતા તેથી, રહી ઢોલ, અને આપ એવો અન્યાયી કુકમ કરો, તો પછી એ પવિત્ર જમીની પછી મદનાન જ રહે! તેથી જ કુ એ ચરજુરજ મારા ખેસમાં લઇ નેના મિનતી કરું છું!”

આજુ કહી વૃદ્ધ કારભારી હાથ જોડી ક્રોએ રહ્યો.

રાજવીને પછી આ રૂપદાન-અને ખરેખર સાચા હ વના બાવથી કરેની એ વાર-મળી પે તે જે વિચાર થયો હતો, તે તેણે તમ જ નજ કયો! એટલું જ નહિ, પછી તેને કારભારીને બેટી પડી કહ્યું “ધન ધ વ કારભારી! તમે મન ખરે દાને, ખરે ઉપદેશ આપો છે! મારા પૂર્વજો જે પવિત્ર કરાર કરી, દાનપત્ર લખી આપી, રાજાની મદના કરી છે- અને તે પછી પ્રજાની ઇચ્છા મુજબ, અને સમજ પ્રજાનાં હિત ખાતર-ત્યારે મારે એમા કોઈ નમ્રદાર જેવું વચ્ચે લાવેલો જ ન જોએ જે પ્રતેનાપૂર્વકનાં કરાર થયેલ છે, તેની પવિત્રતા પરિપૂર્ણ રીતે પગાય તેમજ અવરજ મારે કહ્યું જોઈએ! કગ તે કરાર? એમા જોડાપત્ર કે દાર નજ થયો જોઇએ!”

કારભારી તો આ સંજગતી રાજા ગણ થઇ ગયો!

*

વૃન્દાવન પાસે એક ધર્મશાળા બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. બ્રાહ્મણને ત્રિહારીજી ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધ હતી. આ શ્રદ્ધાળુ જીવ સીધો સારો સરખ બ્રાહ્મણ હતો.

આ બ્રાહ્મણના ઘરના જીવો બધા એક પછી એક કાળના દેગને શરણે થતા હતા. ઘરમાં બાપડો એકાકી જીવ રહેતો હતો.

આ બ્રાહ્મણે પોતાનું ઘર બીરો મૂકી એક વેપારી પાસેથી પાંચસો રૂપિયા ઉઠીના લીધા હતા.

માગી ભીખી એ બ્રાહ્મણે યોગ્ય વેત્ત લેતા કર્યા અને વેણુદારને ભાઈ આમ ધીરે ધીરે એ બ્રાહ્મણ પોતાનું દેવું ભરપાઈ કરતો હતો.

બ્રાહ્મણ તે વિશ્વાસુ જીવ હતો એટલે વેણુદારને વિશ્વાસ રૂપિયા આપતો હતો.

વેણુદારી રકમ પૂરી ભરી દીધા પછી એ બ્રાહ્મણે વેણુદાર પાસેથી ઘરના ખત માગ્યા.

“જમરાં લાગે છે? વેણુદારી રકમ આપ્યા વગર ખત માગતા શરમાતો નથી? બીજા બ્રાહ્મણ જાણી તને ખરે વખતે રૂપિયા આપ્યા હોય; આ ખત લે? ઉશ્કેરે ચોર કોટવાળને દડે એવી વાત કરતાં લાગતો નથી?” વેણુદાર વેપારી ગાજી બિડ્યો.

“ચેકજી! મેં ભરોસે રૂપિયા આપ્યા. તમે કહ્યું બધા ભરપાઈ થાય પછી ખત આપીશ, એટલે મેં ભરોસે પંચોચ પસુ ન માગી.”

“આખરે બળે પડતાં લીકા આલો છે? તને આવો કદમબોર નડોતો થાયો.” ચેક બ્રાહ્મણને જાણે પડ્યા અને કહ્યું.

આ બેટી બ્રાહ્મણનું સાચું પસુ કોણ બાને? આખના લોકો ચેકની વાત સાંભળી ચાલવા લાગ્યા.

બ્રાહ્મણ બાપડો દુઃખી થયો એની આખો-આંધી આંસુમાં ટપકતા લાગ્યા.

“મારા બિહારી તારો ભરોસો છે.”

ચેકે બ્રાહ્મણ સામે ઘણો માંડ્યો. બ્રાહ્મણ તે બિહારીજીના મંદિરમાં બેઠો હતો ત્યાં ચપરાસી સમન્સ લઈને આવ્યો.

બ્રાહ્મણ બીચારો ચોધાર આંસુએ રડવા લાગ્યો. “ભાઈ મેં માગી ભીખી વેત્ત ભર્યા હવે ઈ નામકર જવ છે.”

ચપરાસીને દયા આવી અને પૂછ્યું.

“ભાઈ! તારો કોઈ સાક્ષી ખરો?”

“ભાઈ! તારો સાક્ષી બિહારી, બીજો કોણ?”

ચપરાસી સમન્સે કે ત્રિહારી નામનો કોઈ માણસ હતો. ચપરાસીને બ્રાહ્મણ ઉપર દયા આવી. તેણે જેમ તેમ કંઈ ત્રિહારી ઉપર સાક્ષી સમન્સ કઠાવ્યો.

ચપરાસી સાક્ષી સમન્સ લઈને ત્રિહારીજીના મંદિરે આવ્યો અને બ્રાહ્મણ દેરને કહ્યું “ભાઈ! ત્રિહારી ક્યાં રહે છે? સરનામું આપો તે અને સમન્સ પહોંચાડું.”

“ભાઈ! અહિં મંદિરને બારણે થોડું ઈ લપ્સ જાય એનું કંઈઈ નિશાન કોણું નથી.”

ચપરાસીએ મંદિરના બાજુ સમન્સ ચોરી દીધો.

બીજો દિવસે દાસની મુદત હતી. એ બ્રાહ્મણ ત્રિહારીજીના ચરણે આંસુમાં પાકી કરગરી રહ્યો હતો.

“ઢેવ બિહારી ત્રિહારી આવી જુઠી યાદન? મારી સચી વાત મારી જવ છે. પ્રભુ દયા કર, દયા કર. તારા ભરોસે છું.”

બ્રાહ્મણ ત્રિહારીજી પાસે આવી રાત રડતો પથી રહ્યો: “આમ ને આમ એ બ્રાહ્મણને જોડું આવી ગયું. કવખાખાં તેને કોઈ કંઈ નહીં હતું.” જય પસુ જયસા નહિં સાચને આંધ નહિં આવે.

[અનુ. ૧૪ ૩૩૭]

સાહિત્યદર્શન-ભારતીય

પ્રકાશક સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી,

વલ્લભનિધાનગર પાના ૩૨૦ કિંગ્ડમ રૂ. ૨૦

જ્ઞાનમગોત્રી અથ ઐશ્વર્યા, માનવ વિદ્યાશાળા
વિભાગમાં આ સાનપ્રું પ્રકાશન છે. હરિદ્વસ અશ્રમ
નરિયાદના પ. મોટાએ વિરતૂત યોજનાદાનથી જ્ઞાન-
મગોત્રી ઐશ્વર્યાને આરભ કર્યો છે આ અગ્રાઉ છે
પુસ્તકો નીચે પ્રમણે પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે (૧)
જ્ઞાનમગોત્રી (૨) પૃથ્વી દર્શન (૩) રાવ અદર્શન (૪)
રસાયણ દર્શન (૫) રસરાજ્ય દર્શન (૬) મણિદર્શન
હવે આ જ ઐશ્વર્યા સાતમા અથરૂપે સાહિત્ય દર્શન
(ભારતીય) પ્રમણ થાય છે આ પુસ્તકોના સંપાદક,
સંયોજક, તત્ત્વમંજી અને પદ્યમંજી તરીકે યુજ-
રાતના જે થી ત્રણ ઝઠન પ્રમણ પદિતના સંસ્કાર-
વિદાનો-પ્રાચીનપદો-નૈજાનિકો-સંસ્કારકોના સમાવેશ
થય છે તેથી આ ઐશ્વર્યાનું દરેક પુસ્તક એક દુર્લભ,
પ્રમાણિત અથ અતી રહે છે

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં ભારતની મુખ્ય ૧૩ ભાષાના
સાહિત્યને આપરી યેજાનો પ્રમાણ થયો છે, જેની
રૂપરેખા નીચે પ્રમણે છે

પ્રવેશક. શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી
ભારતીય સાહિત્ય : શ્રી સુનીતિકુમાર ચેટરજી
હિદી સાહિત્ય : શ્રી રઘુવીર ચોપરી
ગ્રામી સાહિત્ય શ્રી વારિસકુમેન અપરી
અંગણી, અમમિયા, એરિદા. જેળામણ પટેલ
મરાઠી સાહિત્ય શ્રી મલ્લત દોશી
પંજાબી, કસ્મીર, સિંધી શ્રી હરીન્દ્ર દવે
કન્નડ : નેપુરુ તમિઝ, મલયાલમ : થી નિર્મિત
જવેગી

ભારતીય અંગ્રેજી શ્રી સરદા અમોહન

પુસ્તકની રચનામાં જ જાતના નકલમાં
આવશ્યકતાઓથી તથા અનાવશ્યકતાઓથી પ્રવેશ,

ભારતની સેજા વિધિના નમૂના, અને બાર ઐશ્વર્યા
સાહિત્યસર્જકોની છબી આપ્યા બાદ સાહિત્ય પરિ-
ચય શરૂ થાય છે

જે વિદ્યાર્થી દલકને આવરી લેવાનો આ
પુસ્તકમાં પ્રમાણ થયો છે તે એટલું વિરાટ છે કે
એકાદ અથવા તેને પૂરતો ન્યાય આપી શકાય નહીં. છતાં
જે જે ભાષાના સાહિત્યનો પરિચય અહીં કરાવવામાં
આપ્યો છે તે દૂરો અને મુદ્દાશર હોવા છતાં દરેક
ભાષાને પૂરતો ન્યાય આપે છે અને જે તે ભાષાના
અત્યારમુખીમાં થઈ ગયેલા મુખ્ય લેખકો, કવિઓ,
વિદ્વાનો, વિવેચકો, ફિલસૂફોને આવરી લે છે એટલું
જ નહીં પણ મૂળ ભાષાની ખૂબીઓ માણવી શરણ
અને તે રીતે મલ્લ તેમજ પદ્યના ઉત્કૃષ્ટ નમૂનાની સ્પષ્ટ-
વીણીને મુકવામાં આપ્યા છે જેથી દરેક લેખક
કવિની મહત્તા જ્ઞાને આભારી છે તે વાચક જાણ-
શકે છે અને પર-પ્રાપ્તિ ભાષાનો આરંભ માતૃ-
ભાષામાં મણી શકે છે પુસ્તકમાં પાને પાને ફોટાઓ
તેમજ ચિત્રો આપીને સાહિત્યિક કથિનઅને ચોટાદાર
બનાવવાનો વજ્ર સંપાદકોને ફાળે જાય છે, કેમ કે
જાગણી, તમિઝ, તેલુગુ, મરાઠી સાહિત્યકારોના નામ
સાથે તેમના ફોટા હોવા તો જે નિષ્કટતા અને અનુ-
ભૂતિ વાચક અનુભવી શકે છે તે માત્ર મહાત્મક
લખાણના શુભ વાચનથી ભાગ્યે જ મણી શકે
“ભારતીય સાહિત્ય” નામના ઉપોદ્ધાત જેવા માળ-
ખામાં શ્રી સુનીતિકુમાર ચેટરજીએ ભારતની ભાષા-
ઓના ઉત્તમ, ગ્રેણી અને વિકસની ઝાંખી સંક્ષેપમાં
કરાવી, ત્રણ હજાર વર્ષના ઇતિહાસને તન્ને કર્યો છે.
પ્રવેશકમાં શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી આ પ્રથમે
“ભારતીય સાહિત્યનું મણિપ્રવાસમયિન એક તોરણ-
એક પ્રવેશમંડપ” તરીકે વર્ણવેલ છે “આ પ્રથમ
સાહિત્યના ઇતિહાસનો કે વિવેચનનો નથી એવો
એવો આરંભ કે બ્યાપ પણ નથી એવું પ્રથમ અર્થ-
મીન ભારતીય સાહિત્યની વિવિધ રિદ્ધિઓનો

આરનાદસક્ષી, લઘુ પદ્ય દિલચરખ તથા વિપાસપર્ષક પરિચય આપવાનું છે .. એના પરિચયથી સામાન્ય શિક્ષિત વાચકનું મીઠું સ્થિતિજ સહેજે વિસ્તરશે... આના ઉપયોગી અંશની રચનાની શુજરાતીમાં પરેસ કરી તેનો જરૂર લેખકોને તેમ સંપાદકો અને સરનાર પટેલ યુનિવર્સિટીને છે જ" આ વિરાટ કાર્યની ધૂરા વહેવનારામાં સંપાદક શ્રી ભોગીયાવ ગાંધી તથા સંદાયક સંપાદક શ્રી જસીધર ગાંધી જે જગદે આ યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિ શ્રી રમેશ સુ મહેતા ચોજનાના સંયોજક છે "જ્ઞાન જગતો" દ્વારા માનવ વિદ્યાશાળાના ૨૦ અને ગિજ્ઞાન વિદ્યાશાળાના ૧૦ એમ કુલ ૩૦ અંશોની શ્રેણી વિચારવામાં આવી છે

જ્યારે એક ખીજ અર્થાદિનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે ઘણીએ એમ યામ છે કે આવો ભગીરથ પુરુષ થી શુજરાતના સમિત વિદ્વાનોના સંધિવારા પ્રયત્ન રિના શક્ય બન્યો ન હોત સંપાદકોએ અનો નિર્દેશ કરતાં કહ્યું છે : "એ સ્થિતિપૂર્વક એના અર્થ માટે મૂળભાષાએનું કોઈ પશિલન આવશ્યક છે. ત્યારે તનિષ્ઠ, ગેલુચ, કનક, અનુભવ, પંખામી, સિધી અને કાશ્મીરી ઉપરાંત એડિંગ અને અસમિયા સાહિત્યના જાણકાર શુજરાતી લેખકો કયા શોધવા ? ભોળાભાઈ પટેલ જેના કાંક જ જેમણે આ લખવાનું મથે લખું કે તરત એડિંગ, અસનિવા ભાષાએ પાકી કરી લઈ એના મૂળમાં અવગણન કરવાનું સાક્ષ્ય કહ્યું."

ભારતના ૧૭ પ્રાંતોમાં સાહિત્ય પ્રવાસ કરનાર વાચક, અભ્યાસી અને વિદ્યાર્થી આ અંશના વાચન પછી સાચા અર્થમાં ભારતીય પ્રજાજન બની રહેશે- પોતાના પ્રાંતની સંકુચિતતા તેનામાંથી ચાલી જશે. શુજરાતી સાહિત્યને તો આ અંશમાંથી જાણકાર રાખવામાં આવેલ છે કેમકે તેનો સ્વતંત્ર જુદો અથ પ્રકટ થશે થેર એકા, એક જ પુસ્તકમાં ભારતની ભાષાઓના સાહિત્યનો અવેગ સુદર, સક્ષિપ્ત અને રસપ્રદ ઇતિહાસ મેળવવા માટે શુજરાતીઓ માટે ધન્ય ઘડી અને ધન્ય ભાગ્ય !

આની પછી આક્રોશ અંશ આવે છે વિશ્વ

સાહિત્યનો ! ભારતદેશમાં પરિક્રમણ કર્યા પછી આવે છે વિશ્વનો પ્રવાસ ! તેને માટે સામદા રહીએ !

મહાભારતની કથાઓ

લેખક : શ્રી ધૂમકેતુ : પ્રકાશક :-

ગૂર્જર અચળ કાર્યાલય, અમદાવાદ

પ્રિંટર : પાંચે ભગના રા ૧-૦૦

ખીજ આટિમાં શ્રી ધૂમકેતુની મદામદર કથાઓ પાંચ ભાગમાં મળે છે. તેનો અનુક્રમ આ પ્રમાણે રહ્યો છે.

ભાગ ૧ (૧) કાવ્ય પાર્શ્વ (૨) વિદ્યાની મહત્તા

ભાગ ૨ (૧) રત્નતક મણિ (૨) બીજમપ્રતિષ્ઠા (૩) એકપદ્ય

ભાગ ૩ (૧) કુતીનો ત્યાગ (૨) મહાત્મી કર્ણ (૩) અમરયામા

ભાગ ૪ (૧) અજુને છુતી બૂસ સુવારી (૨) જરાસંધ વંશ (૧) ધૂન આવ્યું, વિનાશ આવ્યો.

ભાગ ૫ (૧) દ્રૌપદી પર્યાકરણ (૨) તપશ્ચરિત્ર અધિકાર (૩) સાયુ કહેનારો કે.કે. નીકળે.

જાણમ દિવસ માટે આથી વધુ સારું અને પ્રેરણાદાયી આજે કયાંય મળતું નથી ત્યારે આ કથાઓ અત્યંત આવકારદાયક અને ઉપયોગી બની રહે છે. ધૂમકેતુ જેવા સમર્થ મહારાષ્ટ્રી જગદે આ પ્રસંગે મહારે ત્યારે તે નવું રૂપ અને તેજ ધારણ કરી ભારિ પેદી માટે આદર્શ વાચન બની રહે છે નવા સર્જકો પાસે નવું આપવા જેવું આજે મર્યાદિત નથી ત્યારે જૂના સર્જકો આપણા સરકાર વારસાનું જે મૂલકન કરે છે તે ચિરંજીવ બની રહે છે. દરેક શાળામાં, અધ્યાપકમાં, અને શુજરાતના દરેક ભરમા રત્ન ધૂમકેતુની બાલસાહિત્ય શ્રેણી તેમજ લોક સંસ્કાર દીપાવલિ શ્રેણી અવશ્ય છેવી જોઈએ તેનાથી જાણકારો માટે ટપુસન રાખવાની જરૂર પડતી નથી. આ શ્રેણી એક શિક્ષકની ગરજ સારે છે. તેની લખાવટ, રીલી, છાપાઈ, મુદ્રણ એ જ દૃષ્ટિએ યોગ્ય છે.

હાર્દિક શુભેચ્છાઓ સાથે

તારનું સરનામું : "NEWPRESS"

૨. ૫. ૧૯૫

જે. આર. શાહ એન્ડ કું.

મરચન્ટસ, એન્ડ રીલર્સ

કારખાનાં :-

ધી ન્યુ કોલન બનીંગ એન્ડ પ્રેસીંગ ફેક્ટરી
ઓલ્ડ સીડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ

રેલ્વે સ્ટેશન સામે,
વેરાવળ (સૌરાષ્ટ્ર)

With Best Compliments From

RAJNIKANT & Co.

Dealers, Commission Agents & Exporters, Of Oil, Oil Seeds, Cotton.

Phones | Office : 19120
| Resl : 195
Grams : NEWPRESS

P. O. Box. No. 22
VERAVAL.
(Saurashtra)

હરિયાણી ક્રાંતિના બાગીદાર બનો

તમારા નાણાંનું પૂરું જતન કરે છે.....

રાજકોટ ડિસ્ટ્રીક્ટ કો-ઓપરેટીવ બેન્ક લી.

સહકાર ભવન, ટેમરબાઇ રોડ, રાજકોટ.

ફોન નં. ૨૪૬૭૦ : ૨૭૧૭૧

આપણું ઝુલોશ :-

વ્યાજના ખાસ હર

તા ૩૧-૧૨-૭૧ના દિવસ પછીના કોઈપણ દિવસે પાંકે તેવી બાંધી મુદતની આપણું ઉપર ૭ ટકા મુજબનું ખાસ વ્યાજ આપવામાં આવશે.

ખાસ વ્યાજની આ ચોખ્ખા તા ૩૧-૧૦-૭૧ સુધીમાં મુકાયેલી બાંધી મુદતની આપણે પૂરતી મર્યાદિત રહેશે.

વધુ વિગત માટે સંપર્ક સાધો :-

બેન્કની મુખ્ય કચેરીના અગર તેની શાખાઓનો

માઈન્ડરાય ન. ત્રિવેદી
મેનેજર

વ. વ. દવે
મેનેજિંગ ડિરેક્ટર

વલ્લભભાઈ પો. પટેલ
મુખ્ય

૦ શ્રી શારદાગ્રામ ૦

અધ્ય સંસ્થા:- શ્રી શારદામ દિર-કરાંચી

- દેશ પરદેશના ગુજરાતી બાળકો માટે જાનાલક્ષ સહિતની અદ્યતન શિક્ષણ સાધનોથી સંપન્ન સંસ્થા.
- ૧૧૦ એકરના ઉદ્યાનો વચ્ચે વિસ્તરેલી આ સંસ્થા જીવનના સર્વોચ્ચ કક્ષાને સમજનારા આશ્રમી વાતાવરણ વચ્ચે ઉચ્ચ કોટીની 'પૃષ્ઠીક રેફ્રેશ'ની પણ બધી વિશિષ્ટતાઓ ધરાવે છે.

શ્રી. સી. સી. ગ્રાફ્ટ (વિવિધલક્ષી વિનયમદિર
Multipurpose Residential High School

- સર્વોચ્ચ વિકાસ આપનારી અદ્યતન ડેજનરેલી દ્વારા એસ. એસ. સી.નો અભ્યસક્રમ.
- એસ. એસ. સી. ના સર્વસામાન્ય અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત તેમાં નિયોજિત ખેતીવાડી, વિદ્યાન અને લલિતકળાના વિશિષ્ટ અભ્યાસક્રમોનો પ્રગલ્ભ.
- ધોરણ આક્રમી વિદ્યાનના સર્વોચ્ચ શિક્ષણ સાથે ચાલુ વર્ષથી સરકારમાન્ય ડેમિકલ રેકોનોલોજીના ઉચ્ચ કોટિના શિક્ષણનો સમાવેશ.
- અંગ્રેજી શિક્ષણની વિશિષ્ટ વ્યવસ્થા.

ગુજરાતી ચાર ધોરણ જેમણે સારી રીતે પૂર્ણ કર્યા હોય અને જેમની ઉંમર ૧૦ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવા બાળકોને તેમની યોગ્યતા ચકાસીને વિનયમદિરના-વિનીત-એસ. એસ. સી. મુખીના વર્ગો માટે મર્યાદિત સંખ્યામાં પ્રવેશ આપાય છે.

૦ મંગલાયતન-લોકરાણા ૦

Residential Post-Basic Institute

ગુજરાતી ચાર ધોરણ પૂર્ણ કરી પ્રવેશ મેળવતો વિદ્યાર્થી ખેતીવાડી અને સમાજ યુન: નિર્માણના અભ્યાસક્રમ સાથે સર્વોચ્ચ શિક્ષણ મેળવીને જ્ઞાન વર્ગે એસ. એસ. સી. થાય છે.

સોનપલ્લમ શારદાગ્રામ એટલે-

- હરિયાણા પ્રકૃતિથી સદાય હસતું, સ્વચ્છ અને વ્યવસ્થિત, રાંધણશાળા અને સ્વસ્થ ઉપવન નગર.
- જીવનની કલાત્મક સમજણ.
- સંસ્કાર કેન્દ્રની ગંગોત્રી.
- આદર્શ કમ્પ્યુટરમાનું વાર્તાવિક ચિત્ર
- પ્રકાશ અને પ્રકૃતિનું ચેતનાલક્ષ્ય.
- રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું પ્રાણુવાન અને પ્રેરકતાન.
- પૂર્વેવીપૂર્ણ અને ગોપપૂર્ણ ગોકુલ.
- મહાકવિ કાલિદાસના કવચાશ્રમની વાદ આપણું નંદનન.
- સુસંવાદી સહકારનું જીવનશૈલીનું દેવાવનું કાવ્ય.

શારદાગ્રામમાં વિદ્યાર્થી મેળવશે
ઉચ્ચ કોટિના શિક્ષણ સાથે-

- નાંરોગી અને અલક્ષ શરીર.
- સ્વચ્છતા, વ્યવસ્થા અને સુવ્યવસ્થા પ્રત્યક્ષ પાઠ.
- નવા પ્રયોગો અને નવા પ્રયોગો માટે જરૂરી આયોજન સહિત.
- સમાજ જીવનમાં સુખ અને સુવાસ પ્રસારવે તેવું સહકારશીલ માનસ.
- શુદ્ધ હૃદયની નમ્રતા, સ્વસ્થ ચિંતની પ્રસન્નતા અને જીવનની ઉદાત્ત ભાવના.
- આતિથ્યભાવ અને સેવાશ્રુતિ.
- નિર્વ્યસન, સાદું, પવિત્ર તથા મુદ્દર જીવન જીવવાની તાલીમ.
- વિવિધ લલિતકળાઓનો સહજ સહિતમાં વિકાસ.
- આશ્રમી ગૃહજીવનના માધ્યમ ગુરુજનોનો સંસ્કારી સહવાસ અને માર્ગદર્શક સહકાર.

: આક્રમી ધોરણ પછી આર્થિક જરૂરિયાતવાળા સુખાત્ર વિદ્યાર્થીઓને ઉદાર સિખરવિદ્યા :

પ્રવેશ માટે માહિતીપત્ર મેળવવા :

રેલમાં રા. ૧ ના કન્ડિક્ષન પોસ્ટલ ઓર્ડર અને પરદેશમાં રા. ૫ ના ચિ. પો. ઓર્ડર સાથે લખો:-

નિવાસક : શારદાગ્રામ-સોરાષ્ટ્ર

New Haven Steel Ball Corporation Private Limited

Manufactures of :

STEEL BALLS

(Sizes : 1/8" dia. to 5/8" dia.)

(Used in Bicycles & Ball Bearings)

ALSO, MINIATURE STEEL BALLS

Sizes : 1 mm. to 2.5 mm.

(Used by . Ball point Pen Industry, Precision Instruments
& Miniature Ball Bearing Industry)

REGISTERED OFFICE :

**PANDYAN HOUSE, 4th floor,
309, P. D' Mello Road,
Fort, Bombay-1.**

GRAMS : "GULDASTA"

Phone : 261523

266017

Tulsidas Khimji Private Limited

Banks' Muccadums Over 75 Years

Best for :

- CLEARING
- FORWARDING
- SHIPPING
- WAREHOUSING
- INSURANCE
- AIR CARGO

46, Veer Nariman Road,

BOMBAY - 1

Telegram : NACHIKETA

Telephone : 259484 (4 Lines)

Messrs Karsanji Shavjibhai

Estate & Finance Broker

Prahlad Road
Rajkot

Phone Rist. : 25375

Phone : 26059

ધી જૂનાગઢ ડીસ્ટ્રીક્ટ સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ

બેંક લિ : જૂનાગઢ

ટેલીફોન :- મેનેજર, ૨૦૭ - ૨૦૭-એ

ટેલીગ્રામ : Coopbank

એકાઉન્ટન્ટ :- ૨૭૮.

પોસ્ટ બોક્સ નં. ૪

તા. ૨૨-૪-૧૯૫૯ ના રોજ મુંબઈ રાજ્યના સહકારી કાયદા હેઠળ નોંધાયેલ :
મુખ્ય કચેરી : વજુઝારી ચોક, જૂનાગઢ.

પ્રમુખ : શ્રી ચિતરંજન ર. રાજ,

ઉપ પ્રમુખ : શ્રી જોગભાઈ વિરમભાઈ રાઠોડ

ચેર મંડળ :

	લાખ
૧. અધિકૃત ચેરમંડળ	૨૦૦.૦૦
૨. ભરપાઈ થયેલ ચેરમંડળ	૧૨૮.૩૭
૩. અનામત ફંડ અને અન્ય ભંડોળ.	૪૫.૪૨
૪. કાર્ય ભંડોળ	૮૭૪.૧૭

: શા ખા યો :

૧. વેરાવળ	૭. માગરોળ	૧૩. બેંસાણ	૧૯. આંદવા
૨. મણાવદર	૮. માળિયા	૧૪. મેદરા	૨૦. સાપુર.
૩. પોરબંદર	૯. તાલપાળા	૧૫. ચોરવાડ	૨૧. ગીરમહા
૪. ઉના	૧૦. વિસાવદર	૧૬. મારવપુર-ધે:	૨૨. સરદારમહ
૫. વંથલી.	૧૧. કુતિયાણા	૧૭. ખીલખા	૨૩. લાંછુડા
૬. કેશોડ	૧૨. રાણાવાવ	૧૮. ગીરમહા રોડ-ઉના.	૨૪. રાણપુર

- દરેક પ્રકારની ચાપણી આકર્ષક વ્યાજના દરે સ્વીકારવામાં આવે છે.
- પંચાયતો, મ્યુનિસિપાલિટી, જુદા જુદા પ્રકારનાં બોર્ડ અને ટ્રસ્ટની બેંક તરીકે કામ કરે છે.
- દરેક સાખા પર તથા ગ્રામીણ અને મહાનગર રાજ્યના સહકારી બેંક, રૂાફ ધરમુ કરવામાં આવે છે.
- ગ્રામીણ રાજ્યના સહકારી તથા ખીલ રચણા ઉપર ફંડી, ખીલ વિ. વસુલ કરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલ છે.
- નિવસાની સહકારી મંડળોમાં મારફત બેંકોને ખેતીવિષયક કામકાજ માટે ધીરાણ કરવા ઉપરાંત ગૃહ અને નાના ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે પચારદાર કર્મચારીઓને તથા તાત્કાલિક બેંકોને પચુ નાણાંકીય સગવડ પૂરી પાડવામાં આવે છે.

વધુ વિગત માટે સંપર્ક સાધો.

મનહરલાલ ર. નારેચણીયા

ખી. કામ એલ. એલ. ખી.

મેનેજર

WITH BEST COMPLIMENTS

Brimco Plastic Machinery Corporation

**PLOT No 55 Government Kandivli Industrial Estate,
Charkop, Kandivli (WEST), Bombay 67 NB (INDIA)
TELEPHONE 692818 • 693133**

નૂતન વર્ષાભિનંદન

શ્રી શામસ્મૃતિ ડૉ. ઓ. હાઉસીંગ
સોસાયટી લી. (સુચિત)—રાજકોટ

૦૦ આ સોસાયટી કાલાવડ રોડ ઉપર સેન્ટમેરી સ્કૂલ સામે નાના મવા સર્વે નં. ૭૫ માં કરવામાં આવેલ છે. આ સોસાયટીમાં થોડાક ખોટા બાકી છે. તે વહેલી તકે ખોટા પસંદ કરી પટેલો હપ્તો રૂ. ૭૨૬ નો બરો.

૦૦ સાઠ ટકા લોનની સગવડતા છે.

૦૦ આ સોસાયટીની બાજુમાં જ શુભાખવિહાર સોસાયટી, બંગલા બનાવવાવાળી, તથા શ્રી અનંત સોસાયટી આવેલી છે.

લખો અથવા મળો, -

(૧) શુભાખચંદ હગનલાલ શાહ રજની, બુપેન્દ્ર રોડ.....રાજકોટ.

(૨) વાંકાનેર ઓટોમોબાઇલ્સ, રાજકોટ ફોન નં. ૨૬૨૫૮

હાદિંકે શુભેચ્છાઓ સાથે

એક મિત્રના સૌજન્યથી

કુ'બઈ-૧

રાજકોટ નગરપાલિકા

નગરપાલિકા વિસ્તારમાં દેવલપમેન્ટ પ્લાન મંજૂર થઈ આવેલ હોઈ, તેનો અમલ કરવા માટે અધિનિયમો મંજૂર થયા છે, જેથી નગર હદમાં કોઈપણ પ્રકારનું બાંધકામ, અણતર કે મકાનમાં ફેરફારો કરવા માટે તેની ચોક્કસ નોંધવાઈઓ લાશુ પડે છે. આવી નોંધવાઈઓ વિરૂદ્ધ કોઈ પણ અણતર કરવાનું ફત્તુ થુનો બને છે અને તે ઉપરાંત આણું અણતર તુર્ત પાડી નાખવા પાત્ર બને છે. નવા અધિનિયમો હેઠળ અનાધિકૃત મકાનો પાડી નાખવા વિરાળ સત્તાઓ નગરપાલિકાને પ્રાપ્ત થઈ છે. આથી બહેર જનનાને જણાવવાનું કે કોઈપણ હેતુ માટે મકાન અણતર કરનાં પહેલાં, તેની કાયદેસરની મંજૂરી મેળવવામાં આવે તેમ નહિં કર્યાં આણું અણતર વિના વિચ્છે દૂર કરવાની નગરપાલિકાને ફરજ પડશે. તા. ૧૩-૧૦-૭૧

જે. વી. રૂપારેલ

મુખ્ય અધિકારી,

રાજકોટ નગરપાલિકા.

હાદિંક શુભેચ્છા સાથે

ન્યુ જ્યોતિ એન્જનીયરીંગ એન્ડ ટાઇપ ફાઉન્ડ્રી

ગુજરાતી અને અંગ્રેજી ટાઇપિંગ તથા મેટ્રીસો બનાવનાર
તથા

ટાઇપ ફાઉન્ડ્રીને લગતા મશીનો રીપેર કરનાર
તથા

પ્રિન્ટીંગ મશીન બનાવનાર

ગોઝારીવાની પોળ પાછળ

દેવજી કુભારના હોલમાં

ચાહપુર અમદાવાદ

શ્રી. મલ્લિકાલ કૃત
અમારાં પ્રકાશનો

ગાંધીશુરુ....	૧-૨૫
ગીતાંજલ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
શ્રી અરવંદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫

હાદિક શુભેચ્છા સાથે

ન્યુ જ્યોતિ એન્જનીયરીંગ એન્ડ ટાઇપ ફાઉન્ડ્રી

શુભદાતી અને અગ્રણી ટાઇપો તથા મેટ્રીસો બનાવનાર
તથા

ટાઇપ ફાઉન્ડ્રીને લગતા મશીનો રીપેર કરનાર
તથા

પ્રિન્ટીંગ મશીન બનાવનાર

ગોઝારીયાની પોળ પાછળ

દેવજી કુંભારના ડહેલાયા

ચાહપુર અમદાવાદ

શ્રી, મલિકલ કુલ
અમારાં પ્રકાશનો

ગાંધીગુરુ....	૧-૨૫
ગીનાંજલ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
શ્રી અરવદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫

મુંદરે, સ્વચ્છ અને સુઘડ છાપકામ માટે

સુરૂપ મુદ્રિકા તમને મદદરૂપ બનશે.

સુરૂપ મુદ્રિકા, રેસકોર્સ રોડ, કન્યા છાત્રાલય સામે, રાજકોટ-૧

લૈખ્યાલજ્ઞ

સાંસ્કૃતિક સમન્વય અખતું માસિક : નવેમ્બર : ૧૯૭૧

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ લેખ	રેખક
૧૫૩ અમરભૈરવોતિ	જીવાન મદિનક
૨૧૧ પરિભ્રમણ	અગતા
૩૧ ૧૧મી સાર્થકતા	દેદાગનાથ
૩૬૨ કન્યા અને કન્યાકર	ગ્રામીણી દલિએ
૧૧૫ શાહનામા એ ફિરૌશીના આંગે	અનુભાઈ વેંગ
૩૬૮ વિશ્વાસ ધાન જેવું કાઈ પણ નથી	ધૃમદેવ
૭૧ વફે માગ મનુષ્ય તને પાવો	શ્રીમન્નારાયણ
૩૭૭ આર્થ રમશાન	શિવજી કર શકવ
૩૧૮ નવા અવતાર	લનિન, માર શાહી
૩૭૭ ગિરજાનિહા	મીનાનાન મોદી
૩૮૪ કન્યા અને કન્યાકર	અગતાગુ રમા
૩૮૬ અવતોકન	શિ

સૂચના

[પ્રાકોને]

દર માનની બારમાં તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે

૫૬૨મી સુધીમાં અંક ન મળે તે વોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાપી લેવાને જણાવવું અંક શિલ્પમાં હશે તે માફવાલે.

અમે તે મહિને પ્રાકક થઈ જતાં છીએ

આ મહિનમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો જે તે લખકોના છે સપાદક તે વિચારોમાં સમાન છે જ તેમ માનવું નહિ

[લેખકોને]

લેખકોનાં સરકૃતિ, કલા, શિક્ષણ અને નાણાં વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે

લખાણ સાદું, મોલિક, તાજું હોય અવી અપેક્ષા રહે છે કાગળની એક બાજુ શાલીથી લખવું

લવાજમ

દરમાં [તરતનું] ૮ રૂપિયા

૫૬૬૬૬૬ સોળ શિનિગ

“લેખકોનાં”

૨-સમકૃષ્ણનગર

૨૧૪૬૧-૨

SISTA S-SSN 228A GUE

પ્રાચીન સમયમાં વહાણવટાના વ્યવસાય દ્વારા
ભારતને અદ્યત્ત સપ્તિ મળતી હતી અને
સિધિયાના જહાઝો આપણી એ પ્રાચીન પરંપરા
અને વ્યાપારને જાગવી રહ્યા છે સિધિયા
ભારતના દરિયાપારની તેમજ કાઠના વ્યાપાર સુત્રે
પોતાના અદ્યતન અને ઝડપી જહાઝો દ્વારા
ઝડપી, મુરશિન અને કિઠાવતી સેવા આપે છે

દરિયાપારની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન પ્રમોશન્યુરોપ
ભારત રશિયા
ભારત અમેરિકા (બિહાન્ટિક અને અખાતલ નાસી)
ભારત પૂર્વ કેરેક્ટ-મેટ હેપકસ
ભારત પેસિફિક (પૂર્વ પાવો)
ભારત હાન્ડલ
ભારત-એફ્રિએરિક પ્રમોશન ગોલ્ડસ્ટીન નાસી
ભારત પશ્ચિમ એશિયા (અખાતલ)
કાઠના સેવા
ભારત પાકિસ્તાન નાસી સિવોન

ધી સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
સિધિયા હાઉસ, જાવા નેસ્ટ યુનિટ ૧ દરિયોન ૨૬૮૧૧ (૧૨ થી ૮૦) ટોન ૨૨૦૫
સે ટન બ ક મિલિટ્ર ૩૩ નેટ છ મુખ પ રો કમકતા ૧ દરિયોન ૨૨૫૮૨૨ (૨ થી ૮૦) ટોન ૨૨૦૫
૧૦, નેર જાન નવતી નવી દિ હી દરિયોન ૬૨૧૮૬૬, દરેકસા ૪૨૨
ક્રિયાવા વચામ પ્રુખ્ય નાસીયા એન્ડો એ

हार्दिक शुभेच्छाओं के साथ

आदित्य मिल्स लिमिटेड
इन्डिया अेकसचेंज
कलकत्ता-१

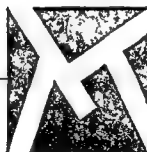
thackersey fabrics
put the fun in fashion !

THE HINDOOSTAN
SPG. & WVG. MILLS LTD.

S + V thaldas Chambers
18 Apollo Street, Bombay 1

સ્ટીલ કાસ્ટિંગ રોલ પ્રોડક્ટ્સ
રિન્ડ ટોરસ્ટીલ
ઈઓ.ટી. અને બીજાં કેઈ-સ
ઈલેક્ટ્રિક આર્ક-ફર્નેસ ખોડીઝ
ફાઉન્ડ્રી અને કેમિકલ
પ્લાન્ટ ઈકવીપમેન્ટ

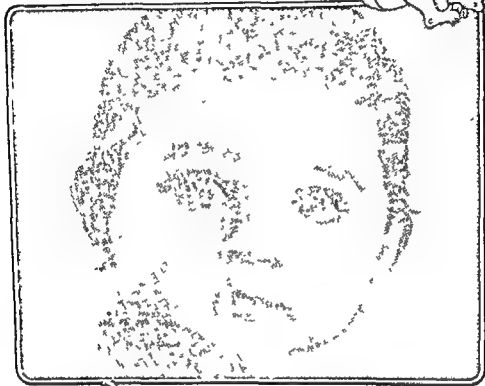

મુકંદ એટલેજ પોતાદ

મુકંદ એટલેજ એન્ડ સ્ટીલ વર્કસ લિમિટેડ, કુર્લા, મુમ્બઈ-૪૦૦ ૨૦૨૦

જીજાલે પ મહિનામાં તો બેસવા માંડ્યું -એ ને, ઝડપી સિદ્ધિ!

બેસવા માંડ્યું એટલું જ નહિ! દરેકરેકે વાતમાં કોસલ બીભ બાળકોથી આગળ છે કે મહિનામાં એટલું વજન એવા બાળક સમયના વજન કરતા વધુ હશે એવું એની આખોની વચકે બેઠાને તો બીજા માતાઓ કોર લાની માન પૂછે છે ત્યારે બાળકને કયો આહાર આપો છો? કોસલની વૃદ્ધિ સ્પષ્ટ રહેતી હોય એક વિશેષ પ્રકારનો બાળ આહાર!

જીજાલે અપાય છે, અમૂલરમે -એક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત બાળ-આહાર

ASP/AL-35

૧૮-૧૯-૨૦ ની માંડા અમૂલરમેને બાળકમાં ખૂબવામાં આપ્યો સાચા બેજ વર્ગમાં બેઠે સારાવા સોથી વધુ વજન થાર વતા બાળક બેઠાં તરફથી સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત કર્યું અમૂલરમે એક વિશેષ પ્રકારનો (એક જ જાતનો) અને વિશેષ કૌશલ્ય ન આપે બનાવ થ છે—બાળક ત્યારે સાંકડા બાળક માટે સુલભ હોય પછી જતા અમૂલરમેમાંથી બાળકોન સમતોલ પોષણ અથી રહે છે અને સ્વચ્છ થ અંગે છે આ વર્ગકે વિદ્ય મિત્રો તથા બનિબત્તનો ઉપરાત બાળકોના વૃદ્ધિ સ્પષ્ટ રા માંડ એમાંથી વધુ પ્રમાણમાં અને વધુ સારા પ્રોટીન થાં વતોયે મળે છે

મહત્ત
એ નવું અને માલ્ય ઉપર
વિદ્ય મિત્રો અમૂલ
પ્રકાર માટે છે જે પુર
પેશાબી રાખ થ વિદ્યિ
મીઠાં નો આ સુરવાયે
બાળકોને સારું મેક
૧૯૫૨૨ મુખ્ય ૨.

અમૂલરમે

નાના દાંડી જાતીમાં ઉલ્લેખ વૈકલ્પિક આહાર

અમરજ્યોતિ

ગુરુદયાલ મલિક

વર્ષો પહેલાંની વાત છે. એક દિવસ સવારે દુઃખાગ્રામાં બેઠો હતો. સવાર પડવાને થોડી વાર હતી, હજી રાતનો અંધકાર હતો. કોઈ મસ્તીમાં આવીને આવું હતું :

નમું ઉસ ધ્રુવ કો જો સખ સો મહાન.
પૃથ્વી નિસકી પાડુકા, અંતરિક્ષ શરીર,
સૂરજ-ચાંદ આંખે, ઔર શિર આસમાન.
જ્યોતિ ઉસકી વાણી, દિશા ઉસકે કાન.
પવન ઉસકા પ્રાણ, જો સખ મેં સમાન.

ગાનાર 'જ્યોતિ ઉસકી વાણી' એ પકિન-ખંડને વારંવાર દોહરાવીને ગાતો હતો. એ વખતે કુદરત એનો અર્થ સમજી ગઈ અને અંધાર દૂર થયો. ચારે તરફ પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો. અંધારામાં દરેક વસ્તુ હાજર તો હતી જ, પણ તે દેખાતી ન હતી, આ ઝાડ, ફળ, પકાડ, નદી, રસ્તા, મકાનો બધું એક વિરાટ કાળા કામળાની નીચે ઢંકાઈ ગયું હતું. પણ બધાં પ્રકાશ પથરાયો કે તરત દરેક ચીજ નજરે પડી અને એ દરેકનો એટલી ન સાથે સંબંધ છે એનું જ્ઞાન થયું. આપણે એકબીજાને ઝાળખવા માટે ભાસાનો ઉપયોગ કરીએ છીએ તેમ જ્યોતિ પણ બધાને ઝાળખવાની ભાષા છે. પ્રભુને અને એમની લીલાને સમજવા માટે જ્યોતિની જરૂર છે. માટે જ આત્મા કહે છે કે, મારે પ્રકાશ જોઈએ, હજી વિશેષ પ્રકાશ જોઈએ- પ્રકાશ વિના હું જીવી શકું નહીં. અંધકારમાં જીવવા કીમતો જેવો હું નથી. હું તો માત્ર પ્રકાશમાં જ જીવી શકું છું.

પ્રભુની બીજી બીજો પેઢે પ્રકાશ પણ અનંત છે. આત્માને પ્રકાશની ભૂખ ન હોય તો આપણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે શૂંચે શા માટે જઈએ ? દિવ્ય જ્ઞાન

માટે મદિરામાં શા માટે જઈએ ? સોનું દારા એ પ્રકાશને પામવા માટે કસામવનોમાં શા માટે જઈએ ? સંસ્કૃતિની ગોથ શા માટે કરીએ ? સંસ્કૃતિ શું છે ? સંસ્કૃતિ એટલે જે સત્ય છે, જે સાર છે, જે અનંત છે તેને જાગૃતાની ઇન્છા.

પણ પ્રકાશ બે પ્રકારનો છે, એક અંદરનો અને બીજો બહારનો એ બંનેની વચ્ચે બાથ અને અંતરની આબોધો ઝંઘડો રહેશે પણ એ ઝંઘડા આખરી ફેસનો ફક્ત એક સત્યથી જ થશે સત્ય બોલે છે હકીકતમાં જીવનનું સત્ય એક જ છે જેવી રીતે અંદર અને બહારનો પ્રકાશ એક છે

એમ પણ ટલી શકાય કે જે બહારનો પ્રકાશ છે તે અંદરના પ્રકાશનો જ અંશ છે લોકો આ દુનિયાને માયા કહે છે પરંતુ જ્યારે એ માયા અંતરી ખૂનસૂરન છે, તો એ દુનિયારી માયા બેલે નિર્માણ કરી તે જગલા ખૂનસૂરન હશે ? એટલા માટે જ માયાના પડલા પાડાયેલી જ 'હુ આભો' એમ ભગવાન કહે છે

એક વક્ત્રવ યાદ આવે છે વસંત ઝગુ હતી ચારે તરફ સૌ દન' વધરાણુ દુગ્ધ રાગિયા એક રૂઝાં બેસી ધ્યાન ધરતી હતી એવામાં એની બારેનપણી આડીને તેને કહેવા લાગી 'રાગિયા ! બહાર આવ જરા ખુદાની કુદરત જો- કેવી ખીતી છે !'

'તુ સૌ દય' દર્શન માટે બહાર જો ! જે છે તે બાહ્યથી જ છે પણ હુ તને અંદર ચૂકાયા બોનાવુ છુ તુ અંદર આડીને કુદરતના ખુદાને-સજ્જાને જો'

આમ બહારના નેમ જ અંદરના બને પ્રકાશની જરૂર છે જેના હૃદયમાં પ્રકાશની ઝખ્ખા છે, જે સાર છે એને સમજવા માટે છે એ જ માણસ છે મારો એક ભગીને છે માનવે એને કહી રાખેતુ કે રાત્રે પ્રાર્થના કર્યા પછી સત્તુ છેકરાના શયનખંડમાં ફૂગની છત્રી હતી એક દિવસ કામક જ પનારી થરે પહોંચ્યા ત્યારે હોકરો સવની તૈયારી કરતો હતો ત્યારે હોકરાની ઉંમર ત્રણ વર્ષની હતી

બપો અધારુ હલુ મે પૂછ્યું 'કેમ પ્રાર્થના કરી ? ફૂગના દર્શન કર્યા ?'

'માયા ! ફૂગના દર્શન કેવી રીતે કરુ ? અહીં તો રોશની જ નથી.' હોકરાએ ક્યુ

કથાથી દેખાય ? જ્યાં સુધી આપણે આપણાં જ ગૂચવાડોડા રહીશુ ત્યાં સુધી કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રકાશ આપણને નહીં દેખાય !

એકવાર શ્રીકૃષ્ણને કોઈએ પૂછ્યું 'અરે ફૂગ ! તુ આપનો કાગો કેમ ?'

'કેમ કે, કાળા રંગમાં બધા રંગો મળી ભળે છે' ફૂગે કહ્યું

એ જ રીતે સાચા પ્રેમમાં બધા રંગ મળે છે, એમાં નાન-જનન, મરીજ અમીર, નાના-મેળા કોઈ ભલનો બે શબ્દ રહેતો નથી. પ્રેમનો રંગ ફૂગનો રંગ છે

પ્રકાશ પ્રકાશમાં પણ ફેર છે ગેસનો પણ પ્રકાશ છે દનિયોનો પ્રકાશ ગેસ જેવો છે એ આબોધે આજ નામે છે, ગાખી પાડે છે, બ્યારે આબોધો પ્રકાશ આપને સ્પર્શ કરે છે આત્માના પ્રકાશ જેવો કોઈ સુરખો નથી

જેમાં પ્રકાશ દોડે તે જ સચો આનંદ છે એવા પ્રકાશમય આનંદથી જ જીવન ભગવાન મને છે અને અંતરનો તેમ જ બહારનો અધાર દૂર થાય છે

એટલા માટે એ અમરગયેતિ માટે પ્રાર્થના કરવી પડે છે દિવસ-રાત્રી એની અશામાં રહેતુ પડે છે

શહેનશાહત

પર્સિયન સામ્રાજ્ય રથપાવાને અઢીકળર વર્ષ થા તેની ખુશી ધરાને મનાવી છે, અને બાર-પંદર કરોડ રૂપિયાને ખર્ચ કાઢ્યાક સાથે ઉજવણી કરી દેશ વિદેશોના મહાનુભવો રાખ્યો, રાણીઓ, પ્રમુખો ધરાને આગળે મહેમાન બન્યા સાયસ ક એક્ટને યાદ કરી કરીને જમના લોડો ઉપર એમ કસારવાનો પ્રયત્ન થયો કે મોટા રાખ્યો બની પદ્યા, રાખકાંઈના મુતુવટ વગેરે, લોક થા થાસનો અને સામ્રાજ્ય થાસનોએ પૂરીના પદના મોટાભાને આવરી લીધો ત્યારે જુનામા જુની રાખકાંઈ ધરાનામા થા થા છે કેમ કે તેનો પાનો લોડોના પ્રેમ ઉપર રથાયો છે વળી રાખકાંઈ પશુ લોડોનું રથાણું કરી થા છે અને લોડોથાંઈ અથવા સમાજવાદી રથાનામા સામાય જમના જે વગુની અપેક્ષા રાખ્ય પાસેથી રાયો છે તેની ઉત્ક્રિષ્ટ રાખ પામેથી પશુ સહી થા છે ધાન પાસે તેલના ભડારો હોનાથી તેની ભૌતિક સમૃદ્ધિ અદ્યક છે અને દ્યના જોરે ધરાન જમના કંઈ પશુ દેશ પાસેથી થા અને સરકરી સરખા ખરીદી થા છે રથિયાનો પડાય તેને ખમતો નથ-અરન રાખકોની પચાનમાં ધરાન સડેવ તુ નથ-સકિસ્તાન સાથે તેને જુ જુ થાવે છે-ગુડો ધરાન અને પાકિસ્તાન મળીને ભૂમધ્યથી જના સુધી ધરાના પ્રદેશ ગ્યવાનું એક જવાન ધર્મરૂની રથપદ્યાઓ રાખી રથા છે તેમાના એક ધરાના થાહોના થાહ છે હેખ વધી થાક થા છે અને ઉત્ક્રિષ્ટમાં અથ જેવા થાકા છે ભરત સથે મરજ પૂરતો વેધારી થેત્રે સખધ બધો છે ધરાનાના તેનુ ભારન મોટુ થાક છે અને આ થુને રાજી તખવા થા થા પૌત અને અગિનિયરી અમાન આપણી પામેથી ખરીદે છે થેત્રે રૂની દરિએ ધરાન અધો ભારન જેવુ થાય પરતુ વરુનિ ભારનાના ભારમા ભાગ જેવી થા

હરી આમ જોએ તો ધરાન અને ભારતના સખધો સરીઓ જા છે અને તે કથા સાહિત્ય, રિનસરી, અને વ્યાપારને આવરી લે છે ધરાની થાદેનકાંઈ આખના મુખમા થા રહી છે તે થાકની કુચામથુદિનું પરિણામ છે ધરાના થા છે લોડો ઉત્ક્રિષ્ટો કામે એક પછી એક થા થા થા થા અને લે કથાકી સમાજમા જે જે વાન સાગી થા તેનું અનુકરણ થર આમથુ કરવા મથુ એટલે ત્યો લોડોથાકના ખૂન મેળવી થા થા અને તેનો લાભ સર્ષતેમા દુનિ થાને રાખકાંઈનું સમાજ દેખારી આપુ થાદેનકાંઈ છેવટે કે ધ જૂની રીથ નથી અ જે અમેરિકા જેવી લોડોથાકી જે થા આયરે છે તોરાને દ્યો થા રીન સથે નિતના રીથ થા દેડે છે, ભાગતની રીથ થાકાકા આયર ર વાલાખ નને સરકરી મ થાપે છે એથ કરતા ધરાનની રાખકાંઈ હળર દ્યને કાંઈરે થી તો અરન છે

કેથોદની થા હોરિષ થ

તાજેતરમા મુજરાનના મરનર શ્રીમ નારાનજે કોઈ ખાતે લોડ થા નિવારણ સનિનિ દારા બી કરાએલ દોરિષકથો ઉદ્યાના રિધિ થા તે માત્ર એક ઓરિથારિક ખાન નથી આરોગ્ય થેત્રે ભારન જેવકા વિચળ તેમજ વરતીની દરિએ વિરાન દેક મટે દેર દેર લોડોની જરિયાન મટે દોરિષકથો બી થા કરી, તમીથી રથાર રોકો અને સારવાર પૂરી થાતી તે કામ નાણાંથી દરિએ અદ્યકા ખાન છે સદમાથે આ હેતુ મટે ધાનરીરો દેથા મળી આવે છે અમરનમર (અરરી) ખાતે રી બી દોરિષકથ થા થા અને જે દ્યથુ તેના ઉપર આ મુ ત્યારે જ ખાન પડી કે અવી દરિયાનોની તો થાને થાને જરિયાન બી થવાની થા મમ નમરમાં તેમજ રાખકાંઈ પાસે લોડો થા આવરી રિયાનો છે દ્યે કોઈ આને એક વધારો થા

સૌરાષ્ટ્રના દરદીઓ કંઈક શકુંત અનુભવશે અને
અચીરે ખાતેલું દબાણ ઢળવુ થશે આ હોરિપટલ
ઊભી કરવા માટે સોરઠ શય નિવારણ સમિતિ તેમજ
શ્રી રતુભાઈ અદાણીનો સત્કામની નિષ્ઠાસ્પદી કાબો
ધણે મોટો અને લોકોના સહકારથી જ રૂપ લાખ
રૂપિયા જેવી રકમ એકઠી થઇ રહી તે મોટી વાત
છે હવે જ્યારે હોરિપટલ શરૂ થઇ છે ત્યારે તેના
અંતર્યામી પ્રશ્ન એથી પણ મોટો છે તમીની રદાઈ
તથા તમીની સાધનો તેમજ દર્દીઓ આટલી દવા
તથા સુવિધાઓ અડળક નાણુ માગી લે છે જેમને
પૈસાને સંપૂર્ણપણે કરવા છે તેમને માટે અઢી માન
વતા હ મેશા સાદ પાઠતી ઊભી જ છે

દેશકંઠા

દિવાળી એ આનંદ અને ઉલ્લાસનો પર્વ
છે વારતવખા તે દીપ દિવાળીમાં કેન્દ્ર રથાને છે
દીપ-દીપક-દીવડો જે અધારાને ઉનેવે હૃદય અને
મનમા પ્રકાશ પાથરે દીપમાળા દિવાળીનું આકર્ષક
આભૂષણ છે ઘેર ઘેર દીવડો ચાલુ છે-ડુકાનો તથા
ધમારતે રાશનીથી ઝળહળી જાય છે દેશકામ વિના
દીપોત્સવીનો રમ જામતો નથી અને બાગકોનો
દેશકામ માગેના ઉત્સાહ અદ્ભુત હોય છે પ્રતિવર્ષ
વધુ જોખમી પ્રકારનું દારૂખાનું બજારમાં આવે છે
ખાસ કરીને હવાઇઓ, રોકેટો અને કાન ફેલી નાખે
તેવે અવાજ કરતા ટેટાઓ અને એટમબોમ્બ વિને
ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ઊદાપોઠ વર્તમાનપત્રોમા પણ
જાગ્યે છે અને તે સાચો છે કેમકે આ દારૂખાનું
નિર્દોષ નથી-તેનાથી બીજાઓને ત્રાસ થાય છે.

આ ત્રાસનું પૃથકકરણ કરવામાં આવે તો તે
જાણીને જ સૌ કોઈને ત્રાસ થશે! રસ્તે આસતા
ગઢદારીઓ ધણીદાર દેશકામો ભોગ બને છે સુખ
જેવા સહેરોમાં જ્યાં વધુ ખાજના મકાનો હોય છે
ત્યાં સમગ્રતા ફગાડાયે ઉપરથી નીચે અથવા નીચેથી
ઉપર જતા કમનસીબ બનાવેા સર્જે છે પુષ્ટ ઉમ
રના, નળળા તેમજ જૂદ ઉપરના મદદાઓને દેશ-
કામો અવાજ અથવા થઇ પડે છે દેશકામ નોખા
અવાજથી ગમે તેવું ઉમરના સહકર્તા સી અથવા

પુરુષના કાનને-કણુપટને નુકસાન થાય છે મૂળા
પ્રાણીઓ-જનવરો-ફૂતરાઓ દેશકામી ત્રાસી જાય
છે કોઈ મકાનના અંતરની પાળ ઉપર અથવા
ધનેકટ્ટીકના વાવર ઉપર હાન્યક સનેલા કબૂતરો
દેશકામી ફફડી જાયે અને તરત બનીને ઊડા
લાગે છે. દારૂખાનામાં ફૂલઝા, કોડી, સપ્તરંગી તારા,
સોમ પ્રકાશપૂજા વેરતા સાધનો નિર્દોષ અને આદ
લાદક છે લવિગિવા અને આદલિવા બાળકો માટે
ઠીક છે, અને આદર્શ છે તેમનો અવાજ મધ્યમ
હોવાથી કોઈને હરકતકર્તા નીવડતા નથી સતા-
વાળાઓ તરફથી દિવાળીના દિવસમાં અમુક પ્રકારના
દેશકામ ફોડવાની મનાઇ કરવામાં આવે છે તે હાસ્યા
સ્પદ બની રહે છે કેમકે તેનો અમલ શક્ય નથી
અને પ્રતિમંધિત વિસ્તારમાં પ્રતિમંધિત દેશકામ છોડ-
વેલ ફૂટે છે આમાં સવાનાઓનું ગૌરવ રહેલું
નથી આ અનિષ્ટને દૂર કરવા સરકારે મૂળમંથિ
રામને ડાહવે જોડ્યો જે કારખાનાઓ પ્રતિમંધિત
દારૂખાનું બનાવે તેની સામે પગલા લેવામાં આવે
અથવા જ્યાં આવે નુકડહોગે ચાલે છે ત્યાંજ
તકેદારી રાખવામાં આવે તો દિવાળી પર્વનું ગૌરવ
જાળવવામાં અને લોકહિત સાધવામાં સરકાર લોકોના
અભિનંદન મેળવશે

શબ્દકોષ

ઓકસર્ફ ઈંગ્લીશ ડીક્ષનેરીની સુધારેલી નવી
આવૃત્તિ શબ્દકોષના રચયિતાઓ માટે અનુકરણીય
બની રહે છે કોષ પણ લખાણો શબ્દકોષ રચવે
એક ભાગીરથ કાર્ય ગણાય છે ઓકસર્ફ ડીક્ષનેરી
લખાવાની શરૂઆત ૧૮૫૮માં થઇ હતી અને ત્યારે
૮૦૦ વોલ્યુમ્સનો, કેષ પણ દાખ લેવા વિના, તે
કામ બિપાણુ હેતુ લખા જેમ રચક અને વધુ
ખેડાએલી તેમ કામ વધુ અપરુ. અગ્રેજી લખા
આ પ્રકારના વર્ગમાં આવે છે આ ગામ શરૂ કર્યા
પછી તેમાં અનેક અડચણો ઊભી થઈ, અને ખેર જે
પણ પડ્યું છે તે ૧૮૮૯થી ૧૯૨૮ના ગાળામાં તે
નવેસરથી હાથ ધરવું અને પૂરું રકુ તેર લાખમાં
સેવ હામર પાનાની આ ડીક્ષનેરી અગ્રેજી લખાણ

મોરવ ગણાય છે. તાજેતરમાં તેની મુકદ્દમી આદતિ ફોટોગ્રાફિક પ્રોસેસથી બહાર પાડી છે તે એક મોટું આશ્ચર્ય છે. મૂળ ડીક્ષનેરી કરતાં તેનું કદ નાનું છે. તેના માત્ર બેજ ભાગ છે અને ચાર હજાર પાનાં છે—કિંમત ત્રણ ધણી ઝોળી છે અને છતાં મૂળ ડીક્ષનેરીના શબ્દો કે અર્થોમાં કાંઈજ ફેરફાર કર્યો નથી ! ન માનવામાં આવે એવી આ વાત છે. આજે જ્યારે છપાઈ કાંમમાં દરેક વાનમાં ભાવ વધી રહ્યા છે ત્યારે આજથી ૪૦ વર્ષ પહેલાંની કિંમત કરતાં પણ સસ્તી કિંમતે આંકડાં સંપાદકો પ્રાપ્તને મળે તેવી સુવિધા ઊભી કરી ચકનાર પ્રકાશકને કેટલા અનિનદન આપવા ? આપણે ન્યાં મંત્રીશ્રીએ શુભ-શાની ભાવના સાથે જોડ્યુંકાંચ-સંપાદક સાથે-સસ્તી કિંમતે આપવા નવજીવન દારા સાહસ કર્યું હતું. ગોંડલ નરેશ શ્રી ભગવતસિદ્ધાંતે પણ ચિક્ષકોની ફોજ વેડે વગમાડીને ભગવદ્ગોખંડ શુભરાત્રી સંપાદકો બહાર પાડવાનું કોઈ રાજવી હાથ ન ધરે તેડું સાહિત્યિક સાહસ પાર પાડ્યું હતું. પણ તે કોષના ખિસ્સાને પોસાય તેની મર્યાદા બહારની કિંમતે પ્રાપ્ય છે.

ત્રાંખાના તારની ચોરી

રેલવેને પાટાઓની જાણમાં જ આપણે તરના થાંભલાઓની હાતમળા હંમેશાં નીખીએ છીએ અને મુકાફરી કરતી વખતે આખને ઊંચેનીયે થતી તારની લગાઈ ગમત આપી જાય છે. આપણે જેને 'તાર મોઠકલેવો' કહીએ છીએ તેને પરત્ર થવા માટેની આ રચના છે તેમા જસતના અને ત્રાંખાના બે ભાગના તાર હોય છે. આ થાંભલાઓ મોટેભાગે વન વગદારથી પસાર થતા હોય ॥ ત્રાંખાના તાર ઘણા મોઢા મળે છે અને કેટલીક તરકર ડોળોઓ આ તારના દોરડાઓને કાપી તફરવી કરવાનો ધધો કરે છે. આવા ચોરોને પાટવાનું કામ ઘણું મુશ્કેલ છે કેમકે દેવલ માં મળે ત્યાં મળે ત્યારે તેઓ તેનો કમળ અજમાવતા હોય છે. દેવતા ત્રણ વર્ષના ત્રણના તારની ચોરીના ગિરિસા આ રહ્યા.

વર્ષ	સંખ્યા	નુકસાન
૧૯૧૭-૧૮	૧૫૧૪૯	૭૨ લાખ
૧૯૧૮-૧૯	૧૭૪૮૨	૧.૦૧ કરોડ
૧૯૧૯-૨૦	૧૭૧૦૧	૧.૦૪ કરોડ

બહેર મિલકતને નુકસાન પડેઆવાનો દેશ-વાળીઓને જન્મસિદ્ધ હક્ક છે તેના ઉપર તરખ મારવા સરકાર વિચારણા કરી રહી છે. તારની ચોરી માટે આકરી ચિક્ષાની જોગવાઈ વિચારાઈ રહી છે પણ તેથી શું ચોરી અટકવાની છે ? રેલવેના હુબ્બા-જોખથી પંખાઓ અને લીજળીના ગોળાઓ ચોરાઈ જાય છે. વાહનમયવહારની બસમાં મુસાફરી કરતી વખતે 'ડનટોપીલો' એકા ઉપર બેઠેક મૂકી 'રેશોન્સ' (વાધરી) કાઢી લેવામાં દેશના દરેક રાજ્યના લોકો પારરંધા છે. અમે હજી પણ સરકારથીને વિનિત્રી કરીએ છીએ કે કેટલીક ચોરીઓ અટકાવી શકાતી નથી જેમકે કરચોરી, તેમ આના પ્રાયે ઉદારતા રાખે વર્ષે જો કરોડનું નુકસાન કાચોરીના હિસાબે કાંઈ નથી !

મોદવાનું સ્વાદન્તે શાક્ષણ

આજણુ અને લાગુને સંબંધ અનાદિ અનંત છે અને તેને કોઈ પચારી શકતું નથી તાજેતરમાં દલિથ ભારતના પ્રખ્યાત તિરૂપતી દેવસ્થાનમાં આવેલા પ્રાપ્ત કરનાર તેના નિવાસકને તે બારે પડી ગયે હતા આ નિવાસકની નિમજ્જાંક સરકારે કરી છે. ભગવાન નિરૂપતીને નેરેદ્યમાં ૭૦૦ માત્ર વજનના લડું બનાવિને ધરવામાં આવે છે ત્યારમાદ આ પ્રસાદથી લાકું દેવસ્થાનના પૂજારીઓ વહેંચી લે છે, લાકું બનાવવામાં ઘી અને ખાંડ મહત્વનો ભાગ ભજને છે અને આવી મેયિવારીમાં આ પદાર્થનો વ્યય જોડે થાય તે દિલ્લે મંદિરના કમિશનરે અસ્થા વજનના એટલે ૩૫૦ મામથી વધુ વજનના લડું બનાવવા ઉપર પ્રતિબંધ મૂક્યો. પૂજારીઓને બાને આવના લાકુંમાં કાપ મૂકનાં તેમજે કોઈને આશરો લીધો અને જંધારણમાં પાર્થિક રસત્રતાની જ કલમ છે તેને જતરમંતરથી આદવાન કરી, શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે પ્રસન્ન જે પ્રમાણ નક્કો

ધયું છે- સત્યનારાયણની પૂજા માટે શીશો બનાવવા જેમ રવેા, લી, ખાંડ નકકી થયાં છે તેનું પ્રમાણ ટાંકીને કરિશનર સાડેખને ન્યાયાલયમાં પકાર ફેંકેા. વિદાન ન્યાયમૂર્તિએ ધાર્નિક અધિકારમાં ચતી ડખ- લને નામંજૂર કરી, કમિસ્નરના કુકખને ગેરકાયદે ભદેર કયેા. પૂનરીઓની છત ચર્ધ અને હવે પૂરે- પૂરા ૭૦૦ આમ વજનના ગેળખટોળ લાકુ પ્રસાદમાં ધરાય છે અને લાદાશે તે આરોમે છે. લાકુ ઉપર ખ ઢાળેાના અધિકારને પકારવાનું દુઃસાદસ હવે સર- કાર કયારેય નહીં કરે. જેમ ભારત અને પાકિસ્તાન વચ્ચેના કન'ધર્માં સુધારાને અવકાશ નથી તેમ લાદાશ્ચ અને લાકુ વચ્ચેના આઠ સંબંધમાં ગમાડાને અવકાશ નથી ! !

બેકરી માટે ઘઉં ? ? ?

ભારતમાં મેાડન બેકરીના આઠ ભટ્ટાએ સરકારી શહે ચામે છે તેમાંનું એક અમદાવાદમાં છે. બેકરી માટેની મશીનરી અને પ્લાન્ટ ઓરટેલિયન સરકારે ભેટ આપેલા છે અને તેને અલાવવા માટેના ઘઉં પશુ ઓરટેલિયાથી આયાત કરવા પડે છે. ભારતના ઘઉં- માંથી છેલ્લ બની શકતી નથી કેમકે ધઉંમાં એક ખાસ પ્રકારનું તત્વ દેશી ઘઉંમાં નથી. આ બેકરી માટે વર્ષે ૫૦ હજાર ટન ઘઉંની જરૂર પડે છે અને હરિ- યાળી ક્રાંતિ પછી પશુ તેની આયાત કરવી પડે છે. આ ખાસ પ્રકારના ઘઉં ભારતમાં ઉગાડી ન શકાય ! બહુ બહુ તો ત્રિપારજીની સરઆનમાં જરૂર પડે એટલું જ પરંતુ રસિયાથી મેરીનેા ઘેટા વિમાન માર- ફતે ભારતમાં આવે અને તેની મદદથી વધુ સારી ભનના ઘેટાની એલાદ વધુ બન આપતી થાય તો ઘઉંની બાખતમાં આનું પરાવર્જન શા માટે અને કયાં સુધી ?

તૌવાન

તૌવાને યુનોમાંથી હાંકી કાઢવામાં આનું છે અને તે રચન ચીનને આપવામાં આનું છે તેથી રવનત રાષ્ટ્ર તરીકે રહેવાની ક્ષેપીકાની ઇચ્છાને આંધ આવવાની નથી-જેમ આજ સુધી ચીને વચર બેઠકે લાગ આપી તેમ હવે તૌવાને લગવાનું રહ્યું. ચોઠ હજાર ચેરસ માઇલનું ક્ષેત્રફલ ધરાવતા આ

ટાપુના લોકોએ આર્થિકરૂએ માની ન શકાય તેવી આગ્રેકૂચ કરી છે. ઓલોનિઝરજીની દિશામાં અપે- રિકાની મદદથી તૌવાને બેંચા ચિખરો સર કયાં છે. તેની બધી આવાતો લ્હરનની લગેલમ પડેાંથી ભય એટલી વિરાટ તેની ઉત્પાદન શક્તિ છે તૌવાનનું કાપડ ૧૦૭ દેશોમાં ભય છે. અલી ઉત્પલ ઘનું રાસાયણિક ખાતર ચાઇલેન્ડ, પિએટનામ, મુવેલિયા, ભપાન, કીલીપાઇન, કારિયા અને અમેરિકા ખાતે ભય છે. વ્યાપારી જલ્દાએ અને મોખલ ટેન્કર અલી અને છે, તૌવાને પોતાની ખનીજ તેલની રીકાઇનરી છે. એલ્યુમિનિયમના તાર બનાવવાની પોતાની ફેક્ટરી આ દેશમાં છે. ટેલીવીઝન સેટ મોટા પ્રમાણમાં બની અને છે અને તેની દસ મોટી કંપનીઓ અસ્તિત્વમાં છે. તૌવાનમાં જ દસ લાખ ટેલીવીઝન સેટ છે. મોટર- કાર, ટ્રક, બસ, સાઇકલ, સ્કુટર તેવાનમાં અને છે. એટલું જ નહીં તેની નિકાસ થાય છે. ટેલિફોનના સાધનો ફક્તિયુર એશિયાઇ દેશોમાં નિકાસ થાય છે. રેફ્રીજર, વોટકુચર, ટ્રાન્સફોર્મર જેવા વીજળીના સાધનો પશુ તે ઉત્પલ કરે છે. સીવવાના સંચા ભારત કરતાં સસ્તી કિંમતે તૌવાન દુનિયાની બજા- રમાં વેચી શકે છે. તૌવાને ૧૯૪૬માં સુખ્ય બૂમિ સાથે છેડા ફાથો ત્યાર પછી જમીન સુધારણા, ખેત સુધારણા દાખલ કરીને આયાદીક આવકમાં અનેકલો વધારો કર્યો અને ખેત સમૃદ્ધિમાંથી ઉદ્યોગના પાયા નખાણા એક હેક્ટાએકર જમીનનીક ચોખાનું ઉત્પા- દન તૌવાને બખજુ તો કરી નાખ્યું છે. ભારત માટે આમાં મોટા બોધસાઠ રહેતો છે-ખાસ કરીને ભાર- તના લોકો માટે. જે દેસ પોતાના પગપર જમો રહી શકતો નથી તે ત્રિશકે જેવી દલામાં રહે છે.

નવા કરવેરા

શી મયરંત'ત્વ અવાજ સાડેમે નવા કરવેરાના બચાવમાં જે આશ્વાસન આપ્યું તેનાથી સોના દિલની ધાકન કમી જવી જોઇએ. ફક્ત બે મસના માળા માટે હંગામી સરચાર્જ લોકોએ બરવાનો રહેશે. ડિસેમ્બરની આખરમાં ચરણાપાંઓ પૂર્વ બંગાળમાં પાછા જશે કેમકે ત્યાં સુસીમાં બંગાળનો પ્રશ પતી

માનવજીવન આજે એટલું બધું અશુદ્ધ થઇ ગયું છે કે બાલિ પ્રજાની શું સ્થિતિ થશે તેની કલ્પના આપણે કરી શકતા નથી આપણા અશુદ્ધ વ્યવહારથી આપણે પોતાના જીવનમાં અને સમાજમાં શાની વૃદ્ધિ કરીએ છીએ, તે તરફ દરેક જણ જુએ તો તેને જણાશે કે પોતે પોતાના જીવનમાં અને સમાજને બારૂપ થઇ રહ્યો છે. અચ્છત, અપ્રમાણિકતા, ઉત્તરપિંડી વગેરેથી પ્રાપ્ત થયેલી વસ્તુની બૈનિક દષ્ટિએ ગમે તેટલી કિંમત અંકાતી હોય, પણ તેને આપણા હાથમાંથી સરી જતાં વાર લાગશે નહીં. પરંતુ તે પ્રાપ્ત કરવા માટે વધારેલા દુર્ગંભોને સમાજમાંથી અને પોતામાંથી નાશ કરવા આપણે શકિતમાન થઇશું નહીં. આ રીતે પ્રાપ્ત કરેલી વસ્તુથી આપણી કષ્ટ શકિત વધે છે ? પોતાની ખાતરી કાર્તિકિદિ માટે જો આપણે પરસ્પર દુર્ગંભોની કરી-શાઈમાં પડીશું, તો તેનું શું પરિણામ આવશે તેના વિચાર કરવો જોઈએ બહારની પ્રજાઓ વિશે જ્યારે હું સમજું છું, ત્યારે મને લાગે છે કે, આપણી આવી સ્થિતિ કેમ ? એટલી ખરાબી આછી છે તેટલી ત્યાં નથી. તેનું કારણ એ જણાય છે કે, આપણે સામુદાયિક-સામાજિક ધર્મ પર એટલો ભાર આપ્યો જોઈએ તે આપ્યો નથી. તત્ત્વજ્ઞાનમાં આટલી આગળ વેચી પ્રજાની આવી સ્થિતિ કેમ થઇ તેના વિચાર કરવો જોઈએ, આપણે આપણી દષ્ટિ પર-મેશ્વર, જન-મનરણ, મોક્ષ કે પડોશ સુધી પહોંચાડીએ છીએ, પણ પ્રાપ્ત થયેલા જીવનમાં કેમ રહેતું તે તરફ દષ્ટિ પહોંચાડતા નથી. આપણે અને સર્વ સુખી થઇએ તેમાં જ આપણું અને રાષ્ટ્રનું હિત છે એ રીતે વિચાર કરતા નથી. આપણે બધી રીતે વ્યક્તિગત રીતે જ વિચાર-આચાર કરવા ટેવાયેલા છીએ. જે કંઈ જોઈએ તે પોતા પૃથ્વિ જ. મોક્ષ જોઈએ તોયે કેવળ મારે. તેમ વિદ્યા-વન ગંગે જે કંઈ જોઈએ તે મારા પોતાના માટે તેનાથી બેઝી કરવાની જ કરી શકતા નથી સામુદાયિક રીતે વિચાર-

વાની અને જીવન જીવવાની કલ્પના જ આપણા મનમાં બેઠતી નથી. માટે આપણે હવે સામુદાયિક કલ્પના ધારણ કરી મનને પ્રથમ શુદ્ધ કરવું જોઈએ. તે પ્રયત્ન વ્યવહાર પણ શુદ્ધ જ જોઈએ. એકતીંગી સાથેનો વ્યવહાર શુદ્ધ થવા વગર આપણે સુખી નહીં થઈ શકીએ. આ સ્થિતિ કાવદાથી સુધરવાની નથી. જનુઆ સુધરે જ સંસ્કારથી. જે કાંઈ અશુદ્ધ છે તે મનમાં છે. જીવનમાં સારી ટેવો અને સુસંસ્કારો થયેા જ અગત્યનો લાભ લગવે છે. તે માટે બાળ-પણથી સારીસારી ટેવો અને દુષ્કારો પાડવા જોઈએ. બાળપણમાં પડેલી ખરાબ ટેવો મોટી ઉંમરે કાઢી મુશ્કેલ પડે છે, અમર કાઢી શકતી નથી. બળાણથી જો સુસંસ્કારો પડે, તો તે સદૃશ્યોમાં પરિણમે છે અને એ સદૃશ્યો ધીમેધીમે સ્વભાવમાં ફરી જાય છે. આ રીતે એકવાર તે સદૃશ્યો સ્વભાવરમ્ય બની જાય તો હલ રહે છે.

આજે આપણે યાત્રા પ્રવાસને અનુસરીએ છીએ. પણ દરેક વ્યક્તિ શુદ્ધ રહેવાનો નિશ્ચય કરે અને તે પ્રયાણે પ્રવેશ કરે, તો ધમ્મર તેને તેના પ્રયત્નમ મદદ કરશે અશુદ્ધિ એકદમ આવતી નથી, તેમ એકદમ જતી નથી ધીરે ધીરે આવે છે અને પછી તેને દૂર કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો પડે છે. વ્યવહાર ચક્રાવર્તી કદી અશુદ્ધ વ્યવહારથી માણસને થઇ અને સફળતા મળે જો એટલે તે તમામ વધારેને વધારે ખૂંચવો જાય છે આપણે મનથી અશુદ્ધ થવા એટલે વ્યવહાર પણ અશુદ્ધ થયો. હૃદય મલિન થવાથી આપણાથી જે કાંઈ ક્રિયા થય તે ખરાબ જ થાય. અને ખરાબ નરોય રડે અશુદ્ધ ભાવ પેદા ન થાય. મન શુદ્ધ થયું છે, તેનું દર્શન તેની ક્રિયાથી થાય છે. જૂનિ કહેતી નથી કે તે કેવી છે, પણ અંકુર ફૂટે એટલે માત્રમ પડે છે કે તે કેવી છે. તેવી જ રીતે મન કેવું છે તેનું દર્શન ધારિયો દ્વારા થતાં કર્મોથી થાય છે. અંતર અને બાહ્ય ધારિયોની શુદ્ધિથી જીવન શુદ્ધ થશે. જેમ દીપક ઉપર સ્ફટિક ચણ્યો હોય, તો તેમાંથી તો

રંગ પ્રમાણે દેખાય છે, તેવી જ રીતે મનની શુદ્ધતા પ્રમાણે વ્યવહાર જણાયો. જગતમાં બંને જાતના વ્યવહાર ચાલે છે : સત્ય અને અસત્ય. જોને જો રીતે જીવન ચલાવવું હોય તે રીતે ચાલે છે વ્યવહાર શુદ્ધિ માટે હૃદયશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે. હૃદયની શુદ્ધિ માનવજીવનનું ધ્યેય છે.

વિદ્યાર્થીની પરીક્ષા તેના વર્તનથી થાય છે. તેની પાસે રૂપિયા હોય અને જો તેના પર સારા સંસ્કારો પડ્યા હોય, તો તે, ધન પરોપકારમાં વાધારશે. જો વિદ્યાર્થી સંસ્કારો પડ્યા હશે તો તેને પોતાના મોજશોખ માટે વાપરતો. જીવનમાં આપણે શું કર્યું ? શું મેળવ્યું ? એનો ફરકે વિચાર કરવો જોઈએ. સંસ્કારો, સદ્ગુણો મેળવવાના છે એવો ફરકે આજથી જ નિશ્ચય કરવો જોઈએ. જો સમય ભય છે તે પાઠો આવતો નથી શ્રુત્યને કોઈ પણ દૂર કરી શકતું નથી. તેને દૂર કરવા માટે લાખો રૂપિયા આપવામાં આવે, તો પણ તે દૂર કરી શકતું નથી. માનવજીવનનું સાચું કમ સમયને વ્યર્થ ન જવા દેવામાં છે. વિદ્યાર્થી, કલાકાર અને સદાચારની પ્રાપ્તિ માટે સમયનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

મનુષ્યજીવન એ ક્રિષ્ણ જીવન છે. કાંઈ પણ મર્યાદા કે કુખી માણસ પશુજીવન પસંદ નહીં કરે મનુષ્ય અને પશુ બંને ખોરાક મેળવે છે, પણ બંનેની મેળવવાની રીતમાં ફેર છે. મનુષ્યને જાને નિશ્ચયો, પ્રાણ, મન, બુદ્ધિ બધું મળ્યું છે. તે બધાની ઉપયોગ કરીને તે પોતાની જરૂરિયાતો મેળવે છે પણ તેણે તેણે કાંઈ વિચારવાનું હોતું નથી. મનુષ્યને તેને યોગ્ય શરીર પણ રવાનાવિક રીતે મળ્યું છે તેને બદિષ્ઠ અને નીરાશી કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, તેવી જ રીતે શુદ્ધિને પ્રત્યક્ષ-પ્રખર ને તેજ-સ્વી જાણવું પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જન-પવિત્ર અને નિર્ભય તથા અનેક સદ્ગુણોથી સુકા રહેતું જોઈએ શાંતિ, હૃદિ અને મનનો આ રીત રીકાસ કરવો જોઈએ. પણ તેવાં સાધનો નથી. તે કુદરતી રીતે જીવે છે. મનુષ્યને આ સાધનો મળ્યા છે તેમનો સદુપયોગ થવો જોઈએ. જીવનસિદ્ધિ માટે એક કાચુ પણ નહીં ન જગ દેવી જોઈએ સમયનો સદુપ-

યોગ કરવાનું કામ આપણું છે, બજારમાં જઈએ અને રૂપિયા આપી વસ્તુ ખરીદીએ તો રૂપિયા ગયા એમ નહીં પણ વસ્તુરૂપે તે આપણા હાથમાં આવ્યા છે. તેવું જ સમયનું છે. સમયનો સદુપયોગ કરી શકિત, સામર્થ્ય કે સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કર્યાં હોય તો તે સમય વ્યર્થ ગયો નથી. પણ શક્તિસામર્થ્ય કે સદ્ગુણોરૂપે આપણી પાસે છે. જેણે આ રીતે સમયનો સદુપયોગ કર્યો છે, તેને પોતાના જીવનમાં શાંતિ-પ્રસન્નતા-ધન-વતી-વૃત્તાર્થતા લાગે છે આ જ યથાર્થ જીવન છે. તેને શ્રુત્ય બધાનાં નહીં લાગે, ત્યારે પણ તે શાંત અને સ્વિચ્છ રહી શકે. જેણે માનવજીવનનું મદરત સમજીને, સંયમનો ઉપયોગ કરી માનવતા પ્રાપ્ત કરી છે, તે ક્યારે પણ ચિંતામસ્ત કે બેચેન થતો નથી માણસને અનેક પ્રકારનો ધન - નિદા - સત્તા - સામર્થ્ય વગેરેનો મદ આવે છે પણ ઉચ્ચ અને ઉદાત્ત જીવનમાં તે જુદી રીતે આત્મગૌરવ અનુભવે છે. તે કહ્યું પ્રસંગોમાં શ્રુત્યના સમયે પણ તે શાંત રહી શકે છે. તે પ્રસંગોમાં તેનું તેજ વધે છે. જો તે નિર્ભય અને તે તેનું આત્મત્વ નાશ પામે છે. જો શરવીર છે, તેનું તેજ રજુમાં જામ થાય છે. પશુને આકાશનો ભય હોતો નથી, સિંહને જંગલનો ભય હોતો નથી, માછલીને પાણીનો ભય હોતો નથી તેમ સજ્જનને સંકટનો ભય હોતો નથી માનવ-જીવનમાં કાંઈ પણ સારી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે સમય આવ્યો ગયો એમ ન માનવું જોઈએ. જામત રહી તે માટે વારંવાર પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જો આપણને સુખ-શાંતિ જાઈએ તો આપણે સંયમી બનવું જોઈએ. સંયમ, વિવેક કે સાવધાની વગર મનુષ્ય, બની શકતો નથી. ઇન્દ્રિયોને કાનૂમાં ન રાખી શકીએ તો તે પોતાની જો એમ કેવી રીતે રહી શકીએ ? યોગ્ય જરૂરિયાતોને લગત કાનૂમાં ન રાખી શકીએ તો શી સ્થિતિ થાય ? મોટામાં બેસીએ ને એક ન હોય તો શી સ્થિતિ થાય ? જ્યારે શ્રુત્ય-સમયે આપણે શાંતિ-પ્રસન્નતા જાળવી શકીએ, ત્યારે જીવન સાચું થયું કહેવાય. એવી સામર્થ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે બોમ્બો સુખી થાય છે, એવી મન-વતી અને ધન-જા ઊંચી જોઈએ ત્યારથી સુખી થવાય છે, એવું

ધૈય આપણે સ્વીકારવું જોઈએ. સંસારી અને જ્ઞાન-હારી ત્યાગ અને સંવંધથી જ સુખી થઈ શકે છે. જો ઇન્દ્રિયો આપણા કાજૂમાં હોય તો જ સુખી થવાય. માનવતા સાથે કરવી હોય, ચિંતાની શુદ્ધિ કરવી હોય, સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ કરવી હોય, તો સંવંધો થયું જોઈએ, વિવેકશીલ થયું જોઈએ. સંવંધો થવા માટે પ્રયત્ન કરવો પડે છે. આવક, ચિત્રકાર કે વિદ્વાન બનવું હોય તો તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દરેક પ્રકારની વિદ્યા-કળા-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે દૃઢ સંકલ્પ જોઈએ. કોષ કરી શકે ને કોર્મ ન કરી શકે તેનું કારણ સંકલ્પ અને પ્રયત્નોનો અભાવ છે, જ્યાં શક્તિ લગાડીએ ત્યાં તે કામ કરે છે. માનવતાનું ગૌરવ આપણે સમજવું જોઈએ. તેની વિરુદ્ધ વર્તન કરતાં આપણને શરમ આવવી જોઈએ. મન જેના હાથમાં હોય તેના પર કોષ હકૂમત ન ચલાવી શકે. સ્વતંત્ર તે જ છે, સુખી પણ તે જ છે કે જેની ઇન્દ્રિયો પોતાના કાજૂમાં હોય. પવિત્ર હૃદય એ શ્રેષ્ઠ સંપત્તિ છે. ગૌરવ યાત્રું રાખવું એની પૂરી સમજ ન હોવાથી થોડુંક ધન વધે. ઘરબાર વધે એટલે મજસુસ તેનું અભિમાન રાખે છે. સોનાની

ફેદમના ચરમાં પહેરે અને તે માટે અભિમાન રાખે પણ આંખ નળગી પડી મધ છે તે તરફ નજર જતી નથી. એ ટાંછના ખોટા ખ્યાલને લીધે આમ થાય છે. જ્ઞાતીનો ઉપયોગ અંધકાર દૂર કરવા માટે છે પણ લગ્ન પ્રસંગે કેટલી જતી લગાડીએ છીએ ? આ તેનો સદુપયોગ છે ? લોકો પણ એવાની પ્રશંસા કરે છે. જૂખ લાગે ને કોઈ લાડુ આપે તો જૂખ સંતોષાય પણ તેને બદલે જો લાડુના દાર કરી મગામાં પડેરીએ, તો જૂખ મટે નહીં ને લોકો પાગલ કહે. તેમ જ્ઞાતીનાં તોરણોનું સમજવું જોઈએ. પેસ નો વ્યથા ખર્ચ કરવામાં આવે છે એમ કરવાનો આપણને અધિકાર છે શું ? તે જ પ્રમાણે શક્તિનો પણ વ્યથા વ્યથ ન કરવો જોઈએ. દરેક જણ વ્યવહાર શુદ્ધ કરવામાં શક્તિનો ઉપયોગ કરે, તો કુખ નહીં રહે. કુખ તો મૂર્ખતાથી વર્તન કરાચી આવે છે. જે બવાને અભવત્ સમજે છે તે જ પોતાની કંઈક શક્તિનો સદુપયોગ કરી શકે છે વાણીના કુશાલ, મધુરતા અને સહભાવ દરથી મનુષ્યની પરિક્ષા થાય છે. આમાં માનવતા છે, એ બધા સદેશોમાં જ જીવનની સાર્થકતા છે.

૫. ૩૭૬ થી ચાલુ]

જેમર આ પુરુષોને કમાણીનું થોડું સાધન. ખાદીની કિંમતના નેવું ટકા જેટલી રકમ ગરીબોને રોજ રૂપે વહેંચાય છે, ત્યારે મિલના કપાડાના દસ ટકા જેટલી રકમ મજૂરોને મળે છે. આ વિચારથી ખાદી પહેરવી એ 'શુભ દાન મહાકલ્યાણ' છે. આનાથી સાદગી-હારી સુંદરતા વધારે ખીંચે છે અને હવે તો ખાદીમાં પણ નિવિધતા અને ખારીકાઈ લાવી શકા છે. જે મિલ કાપડની સરખામણીમાં કોષ રીતે બેનરની નથી.

સાચું તો એ છે કે અસલી સૌંદર્ય આપણા સ્વાસ્થ્યમાં બહુ એણું છે. જો આપણું શરીર તંદુરસ્ત હશે તો સાદા કપડાંઓમાં પણ સુંદર દેખાશે. પૂરું જો આપણે રોગી અને કુર્બાન કોઈકું તો ફેશનેબલ પોશાકો પહેરવાથી પણ આપણા શરીરની રોનક નહીં ખાંચે.

અંતમાં, કોઈ પણ વ્યક્તિની સુંદરતા એના ચારિત્ર્ય પર નિર્ભર છે એક કહેવત છે : 'સુંદર તે છે જે સુંદર કામ કરે છે.' જેનું દિલ ગરીબો પ્રત્યે પ્રેમ અને સહાનુભૂતિથી ભરેલું છે, અને જે જનતા જનાઈનની ભયાઈ અને ઉન્નતિમાં સતતવિસ તલલીન

રહે છે, એના ચહેરામાં એક અપૂર્વ આકર્ષણ હોય છે પણી બચે એના રંગ, ચહેરા બિરુદ્ધ સાધારણ હોય. શુદ્ધિ અને વિવેકના શુણ્ણની સાથે માનવ એક સામાજિક પ્રાણી પણ છે. એનું અસલી વ્યક્તિત્વ પડાકોની શુશ્રૂષામાં નહીં પરંતુ સમાજની સેવામાં ખીંચે છે. કવિવર ગુરમીલને પણ આ અદ્ધા વ્યક્ત કરી છે.

પરહિત ઘસ જિનકે મન માહી ।
વિન્દ વહ જગ દુલ્ભ વધુ નાહી ॥
સંસારની સ્થિતિ અત્યારે સતોષજનક નથી. હુલ્લ હુલ્લ દેશોની સમગ્ર સ્થિતિ અને લાજસાગની કળી છે. રાષ્ટ્રભી આંતરિક વ્યવસ્થા પણ ચિંતાજનક છે. લાપા, રંગ, મર્મ અને વિસ્તારના આધારે વેમનસ્ય અને કટુતા છે. માનવ શરીર મેળવવાનું ભાગ્ય ત્યારે જ સાર્થક થાય છે ત્યારે આપણે 'મનુષ્યેય કુટુંબક'ની ભાવનાથી એતપ્રાન દોર્યો અને મનુષ્ય એકબીજાને જોડી નહીં રોકે અને આપણા વેદકાળના ઋષિ-એણે પણ આજ પ્રાર્થના કરી દાની.

પુમન્ પુનઃ પરિપન્ન વિમતઃ ।

ગાંધીજી જીવનભર ઉત્કૃષ્ટ સાધના અને સાધનાની સાધકના પ્રયત્ન કરતા રહ્યા. અનેકોની દૃષ્ટિમાં જે વસ્તુ અનિવાર્ય સમજાતી હતી, તેને ગાંધીજી અનાવશ્યક સમજતા હતા. એને પરિણામે કેટલાયે સોફાની માન્યતા બાંધાર્થ બઈ કે ગાંધીજીના જીવનમાં સંગીન, ચિત્રકામ તથા તે સિરાયની બીજ લાક્ષિણ્યોએ માટે રચાન નહોતું. ગાંધીજી પ્રત્યે જેઓ સંપૂર્ણપણે અકાળુ છે, તેઓમાં પણ ઘણાંયે સોફાની મુખ્યત્વે એવી જ માન્યતા રહી છે; પરંતુ જેમણે ગાંધીજીને ધનિદ્રાભાવે જોયા છે, તેઓ જાણે છે કે ઉપરોક્ત ધારણા પાયા વગરની છે.

ગાંધીજીએ સ્વળી કળાઓમાં સંગીતને પ્રાધાન્ય આપ્યું હતું. તેઓ કહેતા હતા કે 'નાનાં ઉલ્કરા-ઉલારીઓ દારા કું' સંગીત સાંભળવું પસંદ કરું છું. ભક્તિ અને ધાર્મિક લાવનાયુક્ત સંગીત મને અવશ્ય પ્રિય છે. સંગીતનો જાણીતો હોવાનો કું દાવો નથી કરતો અને એનો મને કેઈ ખસ ખેદ પણ નથી. સરસ ગાણું મને પણ સાડું લાગે છે અને મારે મારે એટલું જ પૂરતું છે. સંગીતની એ જ વિશિષ્ટતા નથી છું?'

સંગીતની રીતિ અને પદ્ધતિ સંબંધી એમનામાં બેંકું જાન નહોતું, એનો એમણે પોતે જ રીકાર કર્યો છે. પરંતુ આ બધાનો રીકાર ૧૨નાં છનાંયે ગાંધીજીમાં તાલસ્વરના માનનો અભાવ નહોતો. કેવળ કોઈ એકલોકલ સંગીતકારનું જ નહીં, સમગ્ર માન અથવા પ્રાચીનસમાજમાં પણ, તેઓ બચ્ચું અને બેતાયું સંગીત પસંદ નહોતા કરતા. એમની દૃષ્ટિમાં સંગીત તો આનંદ, ઉત્સાહ અને પ્રેરણાનું જન્મદાતા હતું. તેઓ કહેતા હતા કે આટલું થોડુંક મેળવવાથી જ મને સતોષ છે. રવીન્દ્રનાથની સંગીતરચનાનું જોત પણ ગાંધીજીની વિચારસરણીથી પ્રભાવિત હતું.

જે સંગીતના સ્વર, લાવ અને બાધાના માધ્યમ દ્વારા સાધક પોતાની સળા અને અનિનાથી

સનામાં એકરૂપતાની કલ્પના કરવાની ક્ષમતા રાખી રહે, એવું સમગ્ર સંગીત ગાંધીજીને મુખ્ય હતું હતું. એમના ઉદ્દેશની પૂર્નિર્મા પ્રેરણા અને ઉત્સાહ સીચવું હતું. અને એમના મનની સર્વળી નિરાશા દૂર કરવું હતું.

સ્વીનાથના કેટલાયે આત્મલક્ષી જાનિંગીતો ગાંધીજીને ઘણાં જ પ્રિય હતાં. કમીર અને મીરાંનાં જાનનો ગાંધીજીની પ્રાર્થનાનાં અનિવાર્ય અંગો હતાં. તેઓ કલા કરતા હતા: 'મીરાંનાં ગીતો ખરેખર અત્યંત લાવપ્રચુર છે. આત્મલક્ષી મીરાંનાં હૃદયના મધ્યન દ્વારા આ ગીતો એના અંતરમાંથી જન્મ્યાં હતાં. તે ગીતો મર્મને સ્પર્શ કરવાની તાકાત ધરાવે છે. મીરાં માતી હતી: ત્રાણ વિના રહેવાનું એને માટે અસંભવિન હતું. જરાના પાણીની માફક જાણે મીરાંના અંતરમાંથી ગીન બહાર નીકળનાં હતાં. આ ગીતો પાછળ કોઈ સ્વાર્થ કે યશની કામના નહોતી. એટલા માટે આ ગીતો આટલાં સુદર છે.'

આપણા રાષ્ટ્રની શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં આ ગીતો પ્રત્યે ધ્યાન નથી અપાતું, એનો ગાંધીજીને અત્યંત ખેદ હતો. ઉત્સાહના અસાધ્ય અથવા નિરાશાને કારણે આપાતનું જે બાધુલ્ય આ રાષ્ટ્રમાં દેખાય છે, એથી ગાંધીજીને હૃદયદ્રાવક દુઃખ થતું હતું. તેઓ કહેતા સાધનાના મતધારી અથવા એના સમર્થક હતા, પરંતુ કલા, ખાસ કરીને સંગીતકલાના તેઓ વિરોધી હતા, એ વાત ગાંધીજીની બાળનમાં ગાળાગાળતે છે. એમણે મતાનું હતું કે આધારિતક જીવનમાં સંગીત નિના સપૂર્ણતા આવી શકતી નથી.

પરંતુ વિલ્પકળા સંબંધી એમની માન્યતા નિવકુલ સ્વતંત્ર હતી. કલાકારોની બાળનમાં એમ કહેવાય છે કે તેઓ ઉપરથી પણ મોટા છે. એનું કારણ એ છે કે હપર પોતાના નિવેશન ઉત્કેષન કરી શકતો નથી. એથી ઉલટું કલાકાર સંપૂર્ણ

સ્વનંત્ર છે અને તેને નિયંત્રણની અપેક્ષા બાધી થકાતો નથી માંથીજીને આ સ્વીકાર્ય નહોતું. તેઓ કહેતા હતા કે આ કેવળ કલાકારનો અહમ્ જ છે. એમની માન્યતા હતી કે સાચી કલાતો વિકસ સક્રિય, સજ્જ અને રસાભાવિક રૂપમાં જ હોવો જોઈએ. કલાની ભાષા પણ પ્રકૃતિની ભાષાની માફક પ્રત્યક્ષ છે, કલાની સાથે શિષ્ટાની આત્મવત્ અહમિકાનો જરૂર પણ સંબંધ નથી. જેને સમજવા માટે તથા જેની આયોજન પદ્ધતિને હૃદયસાલ કરવને માટે વિગત જાણવાની આવશ્યકતા જરૂરી જણાય, તેને ગાંધીજી બહુ મોટી કલા માનતા નહોતા. પ્રકૃતિ-સૌન્દર્ય આપણે જે પ્રકારે સર્વને મટે સમાન છે, તે જ પ્રમાણે કલા પણ જે આકર્ષક ન હોય, તો એ કલા માની શકાય નહીં.

ધર્મની દીવાલો પર ફેરાઓ લાગવાનું ગાંધીજી પસંદ કરતા નહોતા. એમને મતે ધર્મની દીવાલો ફેરાઓ લાગવા માટે નથી, એ તો મનુષ્યને આચલ આપવા માટે છે. આંખોની સામેનું ચિત્ર માનસની પ્રેરણાનો સ્રોત બની રહે છે એ માન્ય. સાથે પણ ગાંધીજી સમત નહોતા. પ્રકૃતિ-સૌન્દર્યના પ્રેરણાનો જે અસર ઓળખે છે, તે જ મનુષ્ય માટે પૂરતો છે. ગાંધીજી કદી કદી પ્રકૃતિ-સૌન્દર્યનું પાન કરતા કરતા એમના હૃદય યથા જતા હતા. અસખ્ય તારા-મહે, સૂર્ય-ચંદ્ર આકાશમાં એક અવલોકનીય અને મહા વિરમવર્ગી ભાવોનો સચાર કરે છે, અદૃશ્ય શિષ્ટાનું આ વિગત રૂપાંતર એમની આંતરિક સૌન્દર્ય-તૃષ્ણાને શાંત કરતું હતું. નક્ષત્રોથી ભરેલું આકાશ, મહાસમુદ્ર અને ઉત્તમ પર્વતો, મનુષ્યના મનમાં જે પ્રેરણા જાગૃત કરવા માટે શક્તિ ધરાવે છે, તે શું હાથ દારા નિર્માણ થયેલા કોઈ પણ ચિત્રમાં સંભવિત ?

ગાંધીજીનું કહેવું હતું :

‘ઉદયયજ્ઞ પર પ્રજાનાં સિદ્ધિરિયો રજ અને અસ્ત સમયના સુવર્ણ રમની પુત્રના શું કોઈ શિષ્ટાની પીછીના રંગ સાથે કરવી શક્ય છે ? પ્રકૃતિ દ્વારા મને જે પ્રેરણા મળે છે એથી અધિકની આવશ્યકતા નથી. પ્રકૃતિએ આજ સુધી મને વિમુખ કર્યો નથી. પ્રકૃતિ મને મુગ્ધ કરે છે, વિરમ પમાડે

છે અને અંતરને એક અવલોકનીય રસથી ધક્કાવી દે છે. ઇશ્વરની આ શિષ્ટાશૃતિની સામે માનવની શિષ્ટા શૃતિ શું દરિદ્ર નથી ?’

આ ઉપલબ્ધિ દ્વારા એઓ વિધ-સંદાને ઉપલબ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા સમય સંદર્ભના મૂળમાં જે સ્વરૂપ દેહાયેનું છે, તેનું પ્રતિબિંબ તે પ્રકૃતિ છે. અને એટલા માટે પ્રકૃતિમાં અવલોકનીય સૌન્દર્ય છે. સૂર્ય-ચંદ્ર, તારા-મહે જે ઇશ્વરી સનાતી પ્રાપ્તિ માટે પ્રેરણા ન આપી શકતા હોય, તો તેઓ પણ કંપ હોય.

‘કયા પાનર કલાનો સિદ્ધાંત ગાંધીજીને માન્ય નહોતો. જે કે ગાંધીજીની આ માન્યતાની એ વખતે ખુલખુલ દીકા થઈ હતી, પરંતુ આજે તો મોગ મોગ સિદ્ધાંત સાવિત્યકારે પણ એમના મનનું સમર્થન કરે છે શિષ્ટા અને સાહિત્યનાં એકાંભારથી તરીકા હોવા છતાં પણ જે જીવનની બીજી બધી દિશાઓ સાથે સંપર્ક હોય અને પડી આવવાની ન રખાય તો ભવાન પરિસ્થિતિ પેદા થઈ શકે છે, રોમા રોનએ કશું છે કે કેવળ સૌન્દર્ય-મોહ દારા મુગ્ધ થાય. કાળ પરંતુ ભારતના જગતમાં જોવાયેને નથી રહી શકતો, એ જીવનનું ચારિત્ર એને આ રૂપ હોતું આવડતું છે પરંતુ આ વાત સારસુ નથી કારણ કે ભાવુકતાથી સમ્પ્રદાવિત નમને એક મધુર સ્વપ્નોની દુનિયા પ્રત્યે આકર્ષણ જન્માવતી જશે, પણ જે તમારા પોતાના ચારિત્રના ઉત્તર તમને નિશ્ચાસ ન હોય અને તમે સંવર્તની મર્ત્યમાં ન રહે તો એ ભાવુકતાથી શબ્દો તમને એવા કાલ્પનિક જગતમાં લઈ જશે જ્યાં હવે મહેલો રચવા વિચાર તમે નીકળું કંઈ પણ કરી શકનાર નથી.

ગાંધીજી કમળા હતા કે શિષ્ટા શુદ્ધ ચારિત્ર્યસંપન્ન હોય અને જે એમ ન હોય તો એનું મૂલ્ય ખાસી થઈ જાય વધુ નથી. રસ-દ્રવ્ય પ્રત્યેની ગાંધીજીની અહમ્તું એક આ પટુ કારણ હતું. રસ-દ્રવ્યમાં જેવી કવિ-પ્રતિભા અને ચર્મીર શિષ્ટાશૃતિ હતી, એવી જ રીતે ચારિત્ર્યની સાચકતા પર પણ તેઓ સમાન ભાવથી ભાર મૂકતા હતા.

જોએ રંગ અને રેખાઓ દ્વારા ચિત્રસૂત્ર સર્જાવે છે, તેઓ ઉપરોક્ત કથનનું સમર્થન નહીં કરે એ સ્વાભાવિક છે; કારણ કે એમની નજીક સિદ્ધસંદિ જ મુખ્ય છે અને સત્ય સાથેના સંબંધ ગોણું કે મિલકુલ પથ નથી. પરંતુ ગાંધીજીની પાસે સત્યાગ્રહ જ મુખ્ય હતું અને કહેવાતી કલા ગોણ. એમની માન્યતા હતી કે પ્રથમ સત્યની શોધ આવશ્યક છે, સાવનું અનુભવી સુંદર બનશે. 'સત્ય' સર્વજનું સુંદર છે, પરંતુ સ્વયં 'સુંદર' સત્ય નથી.

પરંતુ અમારા ઉપરોક્ત કથનિબંધનું તાત્પર્ય એવું લગીરે નથી કે ગાંધીજી ચિત્રો અને ધાતુઓ-માથી બનાવેલી પ્રતિમાઓના વિરોધી હતા. ગાંધીજીની કોટડીમાં દીવાલ પર જોકે ચિત્રો નહોતા ટંગાનાં રહેતાં, પરંતુ એમની પાસે ઇશ્વરિસ્ત, રોડસ્ટોપ તથા એની પ્રિન્ટ જેવી મહાવિભૂતિઓના ચિત્રો હતાં. રોમના એક સંમંડાકથમા ક્રેસલ્સ ઇશુની પ્રતિમા જોઇને ગાંધીજી કેટલીયે મિનિટો સુધી મૂકા ખડા રહ્યા હતા. કેટલીયાર પછી એમણે મહાદેવ ભાષીને કહ્યું : 'આ મૂર્તિને જોઈને અશ્રુ શેકવાં અસંભવિત છે.' મહિસરના એક વિષ્ણુમંદિરમાં જુદી જુદી મૂર્તિઓ જોતી વખતે એક નારીની પ્રતિમા જોઇને તેઓ ખમ્મ થઈ ગયા હતા. તેઓ પોતાના શરીર પરના એક માત્ર વસ્ત્રને યોગી નાખીને જમીન પર ફેંકી દીધું હતું, એના દેહ પર એક વિવિધાસક્ત ફાલો હતો. ગાંધીજી કેટલીક કાચુ ખમ્મ બનીને કેટલીયે શતાબ્દી પહેલાંના સિદ્ધીના ઉદ્દેશની પ્રશ્ન કરવા લાગ્યા. એમણે કહ્યું : 'આ જે ફાલો છે એ કામનાનું પ્રતીક છે અને આ મુવતીએ કામના દેવની જળાબળીને આત્મરક્ષા માટે-આ ફાલસાઈથી કામનાના હાથમાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે-શરીરના એક માત્ર વસ્ત્રને પથ્ય ઉતારીને ફેંકી દીધું છે.' કલાના ક્ષેત્રમાં ગાંધીજી 'વિશેષીકરણ'ના વિરોધી હતા. તેઓ કલાના સાર્વજનિકપણના પક્ષપાતી હતા સાચા કલાકાર મુનીમર લોકોના સતોતને માટે કદીયે આત્મનિયંત્રણ કરી શકતો નથી ગાંધીજીના આ દૃષ્ટિકોણનું કારણ એ હતું કે તેઓ મૂળથી જ સેવાધર્મી અને જન-કલાજી-વનધારી હતા. જેટલા માટે એમની પાસે મનુષ્યનું કુખ જ મોટું હતું. ભારતીય સિદ્ધ અને સંસ્કૃતિની ગૌરવયુક્ત પરંપરા પ્રત્યે ગાંધીજી જાગૃત

નથી એવા અભિપ્રાય રતીન્દ્રનાથ ગાંધીજી પર લગાવ્યો હતો. ગાંધીજીએ એના ઉત્તરમાં લખ્યું :

'કવિ જુએ છે પ્રકાશે આકાશમાં બિડતાં પંખીઓને અને મનમાં કંઠરવ્ય કરવા મંડી જાય છે; પરંતુ હું જોઉં છું એવાં પંખીઓને જેમની પાખિયાં જોર નથી; કારણ કે એમને ભોજન મળતું નથી. જે રોગ, યાતનાથી પીડાય છે, એને કબીરનું ભજન સંભાળીને કાઈ સ્વસ્થ નહીં કરી શકે. કોટિકોટિ જુખ્યાઓને કેવળ એક જ કવિતાની આત્મસ્થકતા છે-અને એ કવિતા છે ભોજન, જે એમના પ્રાણોને જીવન-દાન આપશે.'

ખરેખર ગાંધીજી પોતાને સિદ્ધી માનતા હતા, પરંતુ રંગ અને પીંછીના સિદ્ધી નહીં-જીવસિદ્ધી ! કલા સૌંદર્યનો પૂળ છે અને સત્ય છે સર્વથી મોટું સૌંદર્ય. ગાંધીજી હતા સ્વપના પૂળરી, તેથી સૌંદર્યના પથ્ય પૂળરી, ને એટલા માટે તેઓ સિદ્ધી પથ્ય હતા. તેઓ માનતા હતા કે જીવનમાં સાત્ત્વિકતાનું પાલન એ સદુષ્ઠી મોટું સિદ્ધ છે. કલા જે પ્રકારે સૌંદર્યનું સ્વાભાવિક પરિપોષણ છે તે જ પ્રકારે કૃત્રિમતારહિત સરળ સુંદર જીવનનું નામ જ સાત્ત્વિક જીવન છે. સદુષ્ઠી સુંદર જીવન જે વિગાથે છે, તે જ છે ગાંધીજીની દૃષ્ટિમાં સદુષ્ઠી મોટો કલાકાર. ઇશ્વરિસ્ત અને મહંમદ પેગંબર ગાંધીજીની દૃષ્ટિમાં મહાન કલાકારો હતા.

ગાંધીજીની કલા કે જા જીવનને અંગે જ નહોતી, મૃત્યુ મારેની પથ્ય હતી. સત્યની સાધનામાં જે કાઈ આત્મવિસર્જન કરી દે તો એનાથી વધારે મહાન મૃત્યુ બીજું એકે સંભવિત નથી. જીવન-સિદ્ધીને માટે જેવું આ મૃત્યુ સ્વાભાવિક છે, તે જ મૃત્યુ સુંદર છે. એમનું કહેવું હતું : 'અનંત દ્વારા થોડું થોડું કરીને જન આપી દેવાની કલ્પનાથી મને આનંદ થતો નથી. સત્યની કલ્પના પરીક્ષા તો એ દિવસે હશે, જ્યારે કલ્પ કરનારની ગોળાએ મારી છાતી પર છૂટશે અને એ જ ગોળાએ છાતીના ચૂરચૂર કરી નાખશે. આવા મૃત્યુની કલ્પના કરવાથી મન આનંદથી નાચી જાય છે.'

ગાંધીજીના જીવન અને મૃત્યુએ એમની કલાત્મક માન્યતાને વિકાસનો અંતિમ સીમા પર પહોંચાડી દીધી.

૧૩. શીરીન

ધરાનના કનિઓ જેની વાર્તા કહેતા થાક્યા નથી તે શીરીન, સાસાનિયન વંશના શાહ પુછર પરીજની માથક અને પછીથી તેની પટરાણી હતી. પ્રેરતુ જગનમાં પુછર-શીરીન કરતાં શીરીન-ફરહાદની વાર્તા વિરેષ જાણીતી છે. પોતાના સૌંદર્યથી અને ફરહાદ સથેની પ્રેમ કહાનીને કારણે તે જગનભરના કવિઓની કવિતામાં સ્થાન પામી છે. ગુજરાતી કવિઓ પણ શીરીન-ફરહાદને જૂથા નથી.

શાહ હોમઝદના સમયમાં શાહબદા પુછર ધરાનમાંથી દેશવટે હતો તારે આરમિનિયન યુવતી શીરીનના પ્રેમમાં પડ્યો. પુછરએ પ્રેમસી શીરીનને એક સુંદર શાદી મુવિધાથી સજ્જ આવાસ ખંધાવી દીધો, શીરીન મુખેથી ત્યાં રહેતી ખાત્ર આ સૌંદર્ય-રાણીને ત્યાં તાજુ દુધ મેળવવાની મુરકેની જાણાણી દુધાવા પશુઓના ટોળાં શીરીનના આવાસથી ઘણું દૂર હતા, તેણે જાણ્યું કે પશુના મરાણીની જગ્યાથી પોતાના મહેલ સુધી ઠાંઠ નીકળવાની આપે તો તાજુ દુધ મળે. ધરાનના એ સમયના જાણીના રથપિન ફરહાદને એ કામ સોંપવામા આવ્યું ફરહાદ સૌંદર્યપ્રેમી સિંધપકાકાર પણ હતો વિખ્યાન ધરાની ચિત્રકર શાહપોરનો. સહાધ્યાયી આ ફરહાદ, ચીનમાં જન્મ સિંધવિદ્યા શીખ્યો હતો. શીરીન સમક્ષ આરતા જ તેની નજર શીરીનના અપોલિક્ષિક સિંધમય દેહ પર ફરી ગઈ, રૂપથી હ્રસ્વ બની તે અવાક ઊભો રહ્યો તેણે શીરીન માટે નીકળવાવાનું મદદકાર માથે લીધું અને એક માસમાં તે પૂર્ણ કર્યું. ફગર એવી પોતાના માટે તેવાર થયેથી નીકળે શીરીન પુછર થઈ, ફરહાદને જાણે માત્ર કહ્યું. શીરીનના રૂપથી ઘણાં જાનેડા ફરહાદ બદલે દેવા ના પાડી અને અરવર્ષમાં ચાની નીકળ્યો અને 'શીરીન' 'શીરીન' બૂધો પાડી વચ્ચે ગળવવા લાગ્યો.

શાહ હોમઝદ સામે બેહરામ ચોખીનાએ મળવો કર્યો-શાહના પતન બાદ શાહબદા પુછરને પછુ જગવા બેહરામ સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવું પડ્યું બેહરામ ચીનના ખાનનો સહારો હતો, પુછરને રૂમના કિસગની સકાય મળી, આ અચાંતિના સમય દરમિયાન પુછર પેલી રૂપમંચિતા શીરીન તરફ લક્ષ આપી શક્યો નહિ. શીરીન તેના મહેલમાં એકાંત વિરહદશા ભોગવી રહી. અતે પુછર વિજય થઈ ધરાનનો શાહ બન્યો. એક દિવસ મુમિયા કરવા જતાં શીરીનના મહેલ પાસે આવી યડ્યો. શીરીનને જાણ થતા તે સુંદર રૂમી લાલ કિનખાત્રનો ઝામે અને ચૂલવાન જરજવાહરથી સજ્જ, માથે તાજ ધારણ કરી અમાસીમા આવી. પુછરને અંધ નજર આવી જ મોકા પણ દર્દ પૂર્ણ થઈ. આ બોલી "અરે શેરમદ" શાહ, વીરોના સરદાર, કયા મૂલો તારો પ્રેમ ? કયા મૂલો છગરનાં આંસુ ? કયા છે પેલા પ્રેમવચનો ? દિનરાતનું જાન બૂધવતી છરકની મરતી કયા માવજ બની ?" પોતાની પ્રેમસીના આવા વચનોથી પુછર ઘરમાથો અને રજખપટમાં બૂધી જવા બદલ પસ્તાવો કર્યો. પૃથ્વી પરના પરીજને વાઙ વિખરાતાં આકાશનો ચાંદ ફરી પ્રાપ્ત થયો.

શીરીનનું પુનઃમિલન થયું, એ માટે પુદાનો એકસાત માત્રી પોતાના વશદાર શુભટોની સંભળ નીચે પુછરએ શીરીનને શાદી સ્વરૂપ મહેલમાં મોકલી દીધી અને મૂઝવાપૂર્ણ ચરે તુરત જ તે મહેલ તરફ શીરીન ભેડે લગનથી ભેડવા પડેથી ગયો. અમીરોએ પ્રથમ તો શીરીનને ચાત્રાણી તરીકે સ્વીકારવા વાણે દર્શાવે. પણ જ્યારે પુછરએ આ રમણીના જવાબમાં કહ્યું કે પુછર પ્રથે શીરીન સદા સર્વદા વફદર જ રહેન છે અમીરોની સંમતિ બાદ શીરીન ઈરાનની શાહાજાનું બની. આ સમયે રૂમના કિસગની પુત્રી અરિયમ પુછરની મુખ્ય રાણી હતી, પણ યોગ્ય રુપમાં તેનું મૃત્યુ થતાં ધરાનનાં શાદી જગનખાનમ શીરીન પટરાણી પડે આવી.

પુણ્ડ-શીરીનના પ્રેમ અને તેમની કથા પાછળના યુગમાં ફિ-ફુરતાનના મોલકશાહ જહાંગીર અને નુજહાના પ્રેમ અને કારભારને મળતાં દેખાય છે.

શીરીન અને તેના પ્રેમદિવાના આઠક ફર-હાદની વાત ફિરોસી કરતા નથી. એ સિલ્લકલાસારના શીરીન પ્રત્યે પ્રેમનો કિરોસો નિઝામી તેના કાનમાં - 'પુણ્ડ-શીરીન'માં સુંદર રીતે વર્ણવે છે :

મથકુર સિલ્લક ફરહાદે શાહ પુણ્ડની સિરંજવ નીંધ પત્થરમાં ફેંદારી. તે કલાકાર શાહ પુણ્ડની પ્રેમસી શીરીનના પ્રેમમાં પડ્યો. શાહને તેની અદે-ખાહ તો આવી જ હતી. પણ શાહે કલાસારના દાકણને ઉત્તેજન આપવા શાહજાનુ શીરીનના દીવાર અને મુદખમતથી કલાકારને રિબૂતિત કરવાનું વચન આપ્યું. કલાવિદે હઝના રંગથી અમપૂર્વક ખડકમાં અમકારો સજનાં, જેના અવશેષો હજુ જેમ્મ શકાય છે જ્યારે ફરહાદનું કામ પૂરું થયું અને શાહી શીરીનને સિલ્લકને સોપવાની ઘડી આવી લાગી ત્યારે રાખએ પોતાના હડીકને દૂર કરવા હુતિત બચાવવા સલાહકારને પૂછ્યું, અને તેઓએ બતાવ્યું કે શાહે શિ પોને એવું કાવું સોપ્યું કે તે પૂણ્ડ થતા પહેલાં સિલ્લકનું જીવન વ્યતીત થઇ જાય.

ફરહાદે બગાડે દુધ મારે નીક બોલી આપી હતી તે વાક ફરી પુણ્ડ પરીએ સિલ્લકને દરમાત્માં બોલાવી કહ્યું : "નિસિનું પઠામાં એક માર્ગ ફેંદારી કારો કે જેથી એ પઠાસરી બને જાણુ વહેતી નડીએ સાથે થઇ જાય." પ્રેમ વેગ કલાકારે કહ્યું : આ મદાસાવ મથે હઉં છું એ યરતે કે કામ પૂર્ણ થયે બને નડીએના અવાહ બળે અને શીરીન મળી જોતમે." પુણ્ડને ખાતી હતી કે આ અસકમ કાવું પૂરું થઇ શકવાનું જ નથી તેણે સિલ્લકની યરત કબૂલ કરી, અને ફરહાદ રાત દિવસ તકો, દંડ, ધુમસ કે વરમાદને મણુધામાં સિયક પઠાક ફેંદારવાના અવિરત શ્રમમાં કામરત બનેા. કુદાસ-ખડકમાંથી ચાગિ ઝરે છે, અને સિલ્લકના મુખ અને દિલ શીરીનનું નામ જાય છે, 'ઓ શીરી, મારું મથે તે આપ. પણ દુનિયા જલ્લને કે ફરહાદે કામ અને વધારવી

પોતાની માથક શીરીનનું નામ જમર કયું! આશા, શ્રદ્ધા, ખંત અને મહેનતથી સિલ્લકે લગિરક કાવું અણુધામાં સમયમાં પૂરું કયું! પ્રકૃતિમાં જે અથકય છે તેને પ્રેમ કરી બત વે છે ફરહાદે પઠાસરી ફેંદારી કરી કમાન સામે ફાસિએના જંદ વચે સુંદરી શીરી-નની પ્રતિમા બનાવી મૂકી, અને પાસે શાહી અન્ધ-પર બખતરમાં સજજ પુણ્ડ પરીઝનું પણ પત્થરમાં સુંદર બાવલું બનાવી મૂક્યું. આ કમાન જેને 'તાકે બોરનાન' કહેવામાં આવે છે. તેની નીચે જ પઠાસરી બને બાણુ વહેતી નડીએના અવાહનું નિલન થે જી રથપતિ-સલ્લકે થમતકાર સજ્જ પુણ્ડશાહની મન્દા-પૂર્ણ કરી. ફરહાદના શીરીન મારેના પ્રેમનો નિશ્ચય થયો.

પુણ્ડને કુખ થયું તેને સમાહ મળી કે સિલ્લકનું ચતુ યોજણુ જેમ્મ. જ્યારે ફરહાદ જાયા અક ઉપર પોતાના અદલુત કાવુંને આખરી રૂપ આપી રહ્યો હતો ત્યારે શાહની યોજનાપૂર્વક એક ઘરડી સી ત્યાં જ પહોંચી, અને ઠકંડા અવાજે કહ્યું, "અરે સિલ્લક, હવે શીરીનનો કમ બનાવો, શાહ-જાનુ શીરીન ચતુ પામી છે." સાચો પ્રેમ આ જપ્તો સંજલ આકાશ ભરૂં મીટ મારી ચીસ પાડી ઊઠ્યો. "શીરીન! શીરીન!" ટાકણું હથોડી ફેંટી દીધાં અને તે જાચી ટેકરી ઉપરથી નીચે મર્ગમાં ફરી પડી પોતની માથકને મળવા આ દુનિયા છોડી ગયો.

શીરીનને પોતાના કલાકાર વધાર આશકનાં દર્શ અને અપુની કથા સાંભળી બર્નિ કુખ થયું તેણે તેના પ્રેમને હૃદયનાં આસુનાં અજિયેક કથો નિઝા-મીએ કથેવ શીરીન-ફરહાદની વાત આમ પૂરી થાય છે.

પુણ્ડ શીરીનની કથા ફિરોસી આગળ વધારે છે કે મરકૂમ શાહજાનુ અરિયમને સિરવી નાને પુત્ર હતો શાહ પુણ્ડ પરીઝની દૃષ્ટિએ શાહમજે સિરવી રાજમાદીને પાત્ર ન હતો તેથી તેને એક એલાપદા આવસમાં કેદ રાખ્યો હતો. કેટલાક સરદારોના કાર-તારંસી સિરવી બંદિવાન દશામાંથી મુક્ત થઇ પિતા સામે બળવે ચડ્યો. આ જગવામાં સિરવીને રૂમના કિસાએ પૂરી મદદ આપી. કિસાને સિરવી દોહિત

હતો. શિરનીએ ખુશ પરીઝને પદક્ષણ કરી જાયો. આ સમયે શીરીને પણ પોતાના પતિ સાથે કેદમાં જ રહેવાનું પક્ષદ હતું. ખુશના સુત્રોએ તેનું મૃત્યુ ઇચ્છ્યું અને કુશાત્ર પુત્રે તેને મરતી પણ નાંખ્યો. શીરીન પતિના વિયોગે આનિ દુઃખી બની એકાંતમાં રહી.

ખુશ પછી દિવસી તખ્ત પર આવ્યો. બે મસ બાદ શાહ શિરનીએ શીરીને પોતાની સમક્ષ હાજર થવા કહેલું મોહ્યું. શીરીને કહેવાડવું કે શાહા પુત્રપોતી હાજરીમાં હું તમારી સમક્ષ આવી સકીશ. દિવસીએ સુઝ અમીરાની સનિનિ બોલાવી અને નવા શામની કુચરમાં શીરીન ભાગી. જુઓ દર કરી બોલી :

“મારું મુખ જોતુ છે ? જુઓ જે છે તે. કાંઈ જૂઠું હોય તે દર્શાવો મારા વળમારી વિશેષતા છે. પૃથ્વી પર કોઈએ તે જોવા નથી કું જે દેખાઈ છે” તે મારી મહત્તા ઇશ્વર દીધી છે. સદ-શુભને લીધે છે. ઇબ્રાહિમ કે દુષ્ટ શાવધો મુકાત-પશુને લીધે છે.

દિવસી શીરીના સુંદર મુખાવિંદના દશને દિગ્મુદ બન્યો અને દુરગજ તેની સાક્ષ પોતાની રાણી થયા માગણી મૂકી. શીરીને કહ્યું મારો જે ખાળનો છે તે મને સોંપી આપો એટલું કું તમારી માગણી પર વિચારીશ. દિવસીએ તે મંજૂર રાખી. શીરીને તેનો શાકજાનુ તરીકેનો ખાળનો સોંપ્યો. વિપુલ દય શીરીને મરીમ શરમામાં વહેંચી દીધું, પોતાના સર્વ શુભ મોને મુકિત આપી, પત્ની તેણે નવા શાહને કહેવાડવું કે મારે આપને એક વિશેષ અરજ કરવાની છે, અને તે એ કે મારા સદ્ગુણ પતિ શાહ ખુશ પરતીઝી. આશ્ચર્યકારક ખુશી કરવાની મારા એ મરહૂમ ખાવિંદનું મુખ

કષ્માં ઉત્પત્તિવાર જોઈ દેવાની મારી દરજા છે. શિરનીએ શીરીનની એ ઇચ્છાને પણ દુરત અપ્પ કરાવ્યો. શીરીન દુઃખી દિને અને જીની આપે ખુશની જોલેની કષ્ પાસે આવી કાનિલ ઝેરથી પોતાના એ પતિની બાજુમાં ઢબી પડી.

ખુશને શીરીને માટે અનકદ પ્રમ હતો જેનો પાછળથી ફારસી સંહિતમાં ઉલ્લેખ મળે છે. આનકીન પ્રવેશમાં ખુશ પરતીઝે પોતાની એ પ્રેમી માટે એક સુદા મહેલ ‘કસ-એ-શીરીન’ બંધાવી તેના દરવાજા પર ચિત્રાલેખ મુકાવેલ હતો, જેમાં લખ્યું હતું :

“હે સૌન્દર્ય રાણી આ પૃથ્વી પર આનંદથી રહે, જમન તારા દર્દનથી સુખ અને દાંત પ્રાપ્ત કરે છે.”

જન મુશની ઇરાની રજરમણીએમ માત્ર શીરીની પ્રતિમા ‘તલ-મેરાનાન’માં શાહ ખુશ પરીઝ સાથે મુકાવેલ હતી. જેને પછીના ફારસી વિદ્વાનોએ એળખી કાઢી હતી એવા ઉલ્લેખ છે.

શીરીન સર્વકાલે જગતની એક રામાયક કથાઓમાંથી એકની નવિકા તરીકે દાહનામાં તેમજ પછીના પશ્ચિમ એશિયામાં સંહિતમાં અમર બનેલ છે. સૂરી કવિ હાફેઝ કહે છે :

“શીરી શરીના સુખ તણી, ખેરના ખુશીએ કરી, પણ પહાડ-શાહ ફરહાદની, દહેં દિલ મહેનત ખરી, કાશફૂદ ઝેરી જમન, હિવાઃ ફરહાદે કી, શિન્દગી નિરાશ મારી, શીરીન જાડુએ કરી”

“શીરીન” શબ્દ પર સ્તેષ કરના કવિ બાગજ કહે છે : “હકી કે શીરીન જહદાર શીરીન કદ” !” (શીરીન=ખુશ) સાથે જ, શીરીન જમનને શીરીન કરી મણ !

માણસ શરીરથી થાકેનો નથી એટલો મનથી થાકે છે. મનનો થાક માણસના આત્માને કચડી નામે છે. એના જીવનને નિરાશમાં ફેરવી નામે છે. એ જ થાક શરીરને વધારે અસર કરે છે. એટલે જ આશાને પ્રત્યાપાતોની વચ્ચે સમુદ્ધા અગત્યી એ મનુષ્યની સાદનાનો પાયો મનાવે છે. જે મનથી થાકેતો નથી, જે મનથી રરશ છે તે જ સાચો વિજયી છે, તે ફરિર ઉપર, આત્મા અને સારીયે માનવખન ઉપર જીત મેળવે છે

પરો માવદાન રાતના નવ વાગે એટલે ચાર તરફ વિશાળ બંગલાના કંપાઉ-ડને ફરતો એક આંટો મારી આવે. પછી દરવાજો ખરાબર દેવાયો છે કે નહિ તે જોઈ આવે. અને પછી એક ઠીંગડાની સગીમાં થોડો ફેપતા હોય, ને એમાં એકબે નાનકડા લાકડાના કટકો મૂક્યા હોય, તેને સંકારે. ધીમે ધીમે તાપ ઘાય, એટલે એ બેઠો બેઠો ત્યાં ભજન લલકારે. ભજન એનો જીવનરસ બની ગયો. અઘાત રીતે એ ભજનો એને ધરી રહ્યાં હતાં. એનો કંઈ ભારે મીઠો, ધૂંટાઈ ધૂંટાઈને એવો ધાણતો બની ગયેલો કે, પોતે સંજીત-મંત્રીનાં કે રાજાનાં તો કોઈ સમજે નહિ, છતાં એના ગળામાંથી જ્યારે ભજન છૂટે, ત્યારે બે ધડી તો મ.જુસ ડોલી જાય. એ ભજનિક બની ગયો હતો. રાતની ચોડીએ એને ભજનિક બનાવી દીધો હતો. એની કેટલીક બીજી ખાસિયતો પણ એણે આ નોકરીને બગે ધડી કાઢી હતી. એવા એના નિત્યના સાદા જીવનવ્યવહારે એવું જીવન ધકલું હતું, એમ કહી શકાય.

સવાતમાં એ અચ્છર લોટનો બાજરીનો એક ટીકક બનાવી કાઢે ને શાક કરે. આગલી સાંજે દૂધ મેળવ્યું હોય, એની એક ઇસિયું છાંય. બસ, સવારનું એવું મોજાનકામ પતી જાય.

સાંજે એક ભાખરી અને અચ્છર કે પાણી દેર દૂધ.

આ એનો હંમેશનો ક્રમ. એમાં કોઈ દિવસ ફેરફાર નહિ. કોઈ એની મેજે બંગલામાંથી કંઈ આપી જાય તો લાગે, બહાર પછી માવદાન પેતાના પગલે સિરાય, બીજી કોઈ વ્યવસ્થા કહી રાખે નહિ. એ એના રવસારમાં જ નહિ.

રાતના નવ વાગે એને ભજન ગાતાં સાંભળે, એટલે ભણે ભકિતરમમાં રૂપી જતું. એ બેઠો બેઠો ભજન લલકારતો જ હોય

ગરબ કર્યો સો ઇ નર હાયો,
સીધારામજી સે', ગરબ કર્યો,
સો ઇ નર હાયો.

એનો એ પ્રલંબ મધુર અવાજ હવામાં ફેલાતો રહે અને રાતના દસ, અગિયાર, બાર એમ ટકોરા પડતા રહે. દોઢ બે વાગે એ જરાક ઝંપે. પણ એની નીંદર એ કાગાનીંદર. જરાક સંચળ થાય કે એણે ખેંખારો ખાધો જ હોય, રાત્રી સમારી હોય. અને ગરબ કર્યોના મીઠા ભજનનો અવાજ પાઠો હવામાં ફેલાઈ રહે.

એની જરિયાન એણે બોઝામાં બોળી રાખેલી. એને લીરે એને જીવનમાં એક ભતનો સંતોષ પણ આવી ગયેલો. એનાં બેરાઠાકરા ચાર પાંચ ગૂંદ છેડે, ચામડાગામમાં રહેતા. ત્યાં એક પચાસનું પડું હતું, એ સંભાળનાં ને વારે તહેવારે આવી ગયાં. એના દૂંઠા પગારને આ ટીક ટીક રોકે હતો. કદાચ જીવનની જીવદોરી હતી.

અમ પછીનો સંસાર નખતો જતો હતો. એને બીલુ કોઈ વ્યવસાય ન હતું. બહુ ઝાત્રી લખન-લખન હતી.

પણ ધીમે ધીમે શેધવારીની આકરી બીંસ એને પણ હલે શરય મારી હતી. એના મનમાં મૂંગો ને મૂંગો સવાય થતો હતો કે આમ આ બધું ક્યાં સુધી નજરો ? ક્યાં સુધી ચાલે ?

આ પ્રશ્ન એનો એકનો ન હતો. હજારો ને લાખોનો હતો પણ એનો કોઈ જવાબ કોઈ પાસે ન હતો. વિષય કે થોડાંક સમજ્યા વિનાનાં ગોખેલાં ભાષણો, બનના સુધી અંત્રેજીમાં આપેલાં કે જેનો એક અક્ષર પ્રજ્ઞો પા ટકો પણ સમજે નહિ. પછી પણ આમાં કોઈ સમજતો નહિ. પણ મનમાં ને મનમાં ભજન

સંસ્કારતો અને સવાસ-જવાબ જાનને ભૂતી જતો બીજો કેમ માર્ગ એને દેખાતો ન હતો આટલા વર્ષ બીજો નવો ધર્મો હાથ પછી કર્યાં કરે ?

પણ હોમરને નિશાળના હવે પૈમાની જરૂર ના પડીએ. હી, એ ખરચ આકરુ હતુ ઘર પડે તેમ હતું વરા માથે લગ્નના હતા એને પોતાનો સસારમાર વધતો જણતો હતો અને જાનમળ ઘટતુ જતુ હતુ મે વરસ પડી તો કલમ, આ નોકરી પણ ન હોય વર્ષો થયાં જે એકધારી શાન હવામાં એ રહેતો હતો, એ હવા જ હવે જાણે ફરી મધ હતી કોઈ એવી હવા ફેંપાઈ ગઈ હતી કે જાણે માનવને ભરખી લે. મટે, એ તરસી હોય. ખતા માવ ના ધીમે ધીમે પોતાનું ગાડુ ગમગાળે જતો હતો.

ખૂબી આ હતી જ્યાં એ બોડી કરતે છેતા સમગ્ર પચીસ વર્ષ થયા, ત્યાં પણ કોણ જાણે શુ થતુ, માણસો-રીતસમ-વાત્તીત, વ્યવહાર બધા જ બનાઈ જવા માલ્યા હતા.

તે પહેલાં તો ત્યાં એ ખરેખર માવદાનની પણ જરૂરિયાત સારનારે પ્રશ્નને કંઈક હોય જ, એમ વગર કહે સમજનાર માણસો હતા. હવે તો કોણ જાણે શુ થતુ હતુ-“ ક્યા મજન કામ કરે છે ? આપ જોય ધારાધારણ પાગરા પડે છે ના ? ” એવી કાપદા વાત આવી મધ હતી એનું કારણ સ્પષ્ટ હતુ માનવસ બધો સુધરતર કે થતાએ પહેલુ કામ જ આ કાર્ય હતું મનવને જ મારી નાખ્યો હતો ! કારણ કે કાપદો કરના. કેવળ એ બચુપટીના જાણ્યો હતા એમાં ભાગ્યે જ કોઈ જાનનો માણસ હતો.

એક વખતની વાત છે માવદાન પોતાને ઘેર મોડો હતો, બેતકાઈ ની ખજાર ક હવા પોતે નાકી દાર હતો, એને ખેતર તો એણે અરધિયાણુ ખેડવા માટે આપ્યુ હતુ એ જુની રીતરસમ પ્રમાણે કામ સાધતુ હતુ પણ એણે જોતુ કે એનું ખેતર ખેડનારો માણસ, જે એનો દુરનો સગો પણ હતો, તે આજ વિવસસુધી પાંચ પાંડી કોઠાજ પાક્યા હોય તો અડી પાંડી ઘેર આવીને વગર કહે પહેલ્યાદી જતો હતો તે મણસ

પણ મનમાં માનતો થઈ મોડો હતો કે, આ માવદાન મારી રહેમ ઉપર આવે છે ! હમણું જે હુ કાઈક આડોઅવરો જવામ આતુ, તે એ રખડી પડે ! આ જુદા એને જુદીકીન કાપદાએએ આવી હતી એને મારે તરકની હવાએ દડ જનારી હતી માવદાને જોયુ કે પોતાના મામમાં જે ચોડીધણી પ્રીતકાં જનતી રહી હતી, અને જે સુધારવા માગે, એ મામના માણ માને જ બેમા કરીને સરકાર બ દોખરત કરવાની પડેથી જરૂરિયાત હતી, એને બંને આ અર્ધદગમ એનો અકક્ષ વિનાનો માર્ગ આપ્યો હતો કે, માણસ માનના વિભા વિલેયોરી જામી થઈ મધ હતી અને વધુમા તો જાણે ધરતી પણ વિનયોરી કરવા માડી હતી !

પણ જ્યારે માવ તે પોતાના નાનકડા મામમાં પણ ચકના ચક જેવા માણસોને સેવાના રચમ નીચે, અ કે સાચાખોળ નાનમિ દા કામગીરી, અર્ધસ કારી મામના બોડા નીચે સિંચ લેરી રી ભૂમમાં સડોવાયેલા જોય, ત્યારે તો એનું હૃદય તદ્દન ભગિનિ મધુ જીવ નમારી મનો વિશ્વાસ ભીડ જતો હતો અને આ જેવીનેરી બચ કર ખીણુ ન હતી એણે જોતુ કે એનું અ ખુ મામ આ ખીણુમા પડ્યુ હતું તે દિવસે કાળે એ મામના મુના પ્રતિષ્ઠિત પેતાના હિનસરી, એવા એક મુખ્ય મણુકને મળવા મોડો એના માટે નાનપણથી જ એના વિભા એક એવો અથગ વિશ્વાસ બેઠો હતો કે, મેરુ એ તો ભાને, પણ આ માણસ ન રહે એને એ મળવા મથો નાનકડા મામમાં તો કાપડો નહિ આ વિશ્વાસ, આ હવા, આ સદી સમજણ જ, જમાને જળની રહી હતી અને જને કેમને કોઈ દુર્ઘન, એ હવાને ન માને, છતાં સ્વર્ગ્ય પક, અને સરને, અને સહજ અને તરક જ અસરમાં કે તે એ ઉચા જ દોડ-સરકામમાં-તો-પણ એ તુરંથે પગી તે તરક માણસ લેખમાં પડ્યો હતો પમીએ જોતુ કે અડી પણ હવે ક્યાં અમાલિની સાદાઈ કે સદુ ધ દેખાતી ન હતી.

અને એ નવાન પામી ગયેલ જેમને એ મળવા અ બ્યો હતો તે બધ જહાર આ-વા. પણ એણે એની અથે ઉપર ટપકેરી જ વાન કરી માવદાનનું

મન ભાંગી ગયું. તે યોગીવાર પછી ત્યાંથી બેઠો થઈ ગયો. એણે એવું કે સામાન્ય માણસની સામાન્ય મુશ્કેલીનો કોઈ જ માગે કોઈની પાસે ન હતો. બધાની પાસે ઉપદેશ હતો અને તે પણ નિઃસંતપ્ત.

[૨]

બીજો દિવસે આવદાન પાછો પોતાની યોગી-દારી ઉપર હાથર થવા માટે ઘર-આંતરેથી નીકળવાનો હતો. એનો સાથ લાઇને એક ગાડું પણ નીકળવાનું હતું. ગાડામાં પેલા જ પ્રતિષ્ઠિત ભાઈની દોકરી પણ સાસરે જવા માટે નીકળવાની હતી. આવદાન જેવા સાથ હતો, એટલે એમણે પોતે જ આવદાનને બોધાવીને કહ્યું હતું કે તું સાથે છે, એટલે વાગે નથી. બાકી કમણી ગાડામાં એકલા નીકળવા જેવું રહ્યું નથી. બધેથી બહેન આવડાનને દિલ્લ લીધી છે. પણ ખૂબી આ હતી. આ એમનો અગત્યનું હતો. બહેન મન બીજો જ હતો, ખૂબી આ હતી.

એટલે આવદાન કંઈ બોલ્યો નહિ-પણ એવું દિલ્લ આકંઠ કરી રહ્યું હતું

એણે જ આ પ્રતિષ્ઠિત મુશ્કેલી વિશે ધણીને મેંમિ સંભળ્યું હતું કે એણે નવા મારગોનું લાગુ પડાવેને હમરો રૂપિયા જમીનમાંથી જ ઉપજાવી લીધા હતા. અને પાછાં સેવાશાળી ભાવણોનો મારો પણ ચાલુ રાખ્યો હતો ! ખરેખર, નવો મારગ આખો હતો !

પણ ભાઈ હવા જ ફરી મઈ હતી, ત્યાં આવદાન કે કોઈ બીજો શું કરવાનો હતો ? પેલા ભત્રીજાનો શ્રેય નથી : ' અલ્લો વાર્તાલાપ તો સંભળવો પડ્યો, પણ મનમાં ભણવા હતા કે એની આ તદ્દન શરૂવાત છે, તો-પણ હવે તું મારીને એ સંભળવો પડ્યો ! ' કુખ તો આ હતું. હવે તું મારીને મધ્ય સંભળવાનું ! બધે બધાની આ જ દશ હતી. પણ મોને હવેવાનું હતું ! એટલે આવદાન પણ મુખ્ય પેલા પ્રતિષ્ઠિત સમાજની વાન સંભળી રહ્યો. મનમાં બીજી જાણ એવી આશા પણ ખરી કે

એ ભાઈ ધારે તો વખતે કહી પણ મંદ કરે. એટલે મૂળી સંમતિ આપી.

ગાડામાં એની પુત્રી આવવાની હતી. પોતે એનો હસને મેંમિ ને આકંઠ કરતાં દિને યોગીદાર થઈને ચાલ્યો !

મનમાં તો એને એવી ખાઇ મઈ હતી કે આ બધાં ધોળા દિના ધોળા છુટાડુ જેવાં લાગે ન હતા ! છતાં એના રામાવમાં બેઠેલી યોગીદારની ધન્યતા અને દુરાશાએ એને આ કામ માથે લેવરાવ્યું.

ચાંદની રાત હતી. ગડું આગળ ચાલ્યું. પોતે સાથે ચાલ્યો.

ધીરે ધીમે ગાડું રસ્તા કાપતું આગળ વધી રહ્યું હતું.

ગાડાવાળો આવદાનને ઓળખતો હતો, તેણે તેને રાખરા માટે હોય તેમ એક વખત કહ્યું : ' તમારે આવદાનમાં ! આંકડાં આ દૂકી કેડીએ જવું હોય તો તમતારે મેંમિ અને લાગે ગાડામાં ! ' હમણાં તમને પકડી પાડીયું. એન બેઠાં છે, એટલે ગાડામાં બેસવાનું તો તમને કહેવાય નહિ. નહર તો ગાડામાં જ બેસારત ! '

' કંઈ વધિ નહિ મનજી કોમી ! અને તો હવે ચોડીદાર ! અમારું તો આમ જ ચાલે. અમારે તો રાત પડે, એટલે દિવસ જાયે ! '

ગાડું આગળ ચાલ્યું. યોગીદાર એ એમ ચાલ્યું. ત્યાં તો ધીમે ધીમે રાતનો અમલ જાણે પડતો જણાયો

મનજી કોમીએ ગાડું ઊંચું રાખ્યું. ' હું આ આખો ' કહીને પોતે નીચે ઊતર્યો. પડખેની એક થોરની વાડ પાછળ જરાક ગયો, અને એક બીડી ચેતારતો ત્યાંથી તરત પાછો આખો.

' આવોને આવદાનમાં ! ' ત્યાં બેઠાં મેંમિ જ એણે કહ્યું : ' જરાક ફૂંક મારી લઈએ. દાડ પણ પાછલે પોતે ચડ ચાલે ! '

માવદાન એની તરફ ગયો

મનજી કોળીએ એને બીડી આપી માવ
દાને ચેતવી બન્ને જણા સાગસાગ ફક ત્યાં લેતાં
બેઠા

મનજીએ અચાનક પૂછ્યું 'કેટલાં ચથા
માવદાનભાષ !'

'આ પચાવન તો પૂર્વ ચથ ચથા જપન ને
સત્તાવનમુ ચાને છે !

'હવે તો કે' છે ધારા ચથા છે જાડે બુદ્ધિ
નાહી ગયે એવો જાટરીમેટ હોન-સાક વરસે ઘેર
બેસરી દેવો તમારેય એવુ ચારો ના ?'

'હા ભાષ ! અમારેય એવુ ઝોખાં કંઈ
ના ધધાય ? ધધીનો કોઈ ધધી છે ?

'પણ તમારાં ઝોખાં તો નાનાં છે તમે હજી
કડધડે છે એક કલમને લસરકે બધુય નો હાકલા
હોય !'

'જો ! ધધીનો દોષ ધધી છે ? ધારો ધ
ધારો !

'અરે શુ ધારો ? આ બધાયધારાને ધોળીને
ધી ગયા નથી ?'

'કેણી ?'

'નાર તો જાણે તમે નહિ જાણતા હો
આ ગોદારીને જેને જૂવા જાવ હો, એના જ
બાન-તમે કહેતા તા ને સો ટચનું સોનું છે, એ પોતે
જ !'

'જો એ તો કળગજ છે !

'પણ આરાને લૂટયા હોય તો પાપનો લાગે
હો, માવદાનભાષ ! બાપના સમ, અને તે મન યાચ
છે કે કામ કાઢી નાખુ પણ તમે ભેગા છો, એટલે
શુ કર ? પણ એમ કહીને'

'શુ ?

'આ તમારાં ડોકરાં છે નાના આવતી ક ને
નેહરી ? હોય જ્યારા ગમત દખોના ઘણિયા
ચથ જરો કેમે અથા ! બધે ખાવા જેટલી જા
પણ રહેવા દીધી નહિ આખો મનક હેરાન યાચ
[] ને આખો પક્ષ લૂટ કરે છે ! આરાને તો

આવે દાણે એવો યા મારી લેવો જોઇએ કે મારા
બેગ જિજ્ઞાસાર ખો બૂધી જાય ! એણે કૈંકને
લૂટયા છે આણે એને તમે તરે જરાક આરા-
અવળા ચથ જાવને તમારે કયા છત્રુ થાતુ છે ?
આમજ થેગુ નાળિયુ આવે જો એનાં એક કાકો
બેસાર્યો છે ! ને તમારો બાજ મારે પો'ચાકવો રાત
જેવુ ધાણુ જો ખોડુ નહિ બોતુ એક જ કનાક છે
આખો જિજ્ઞાસુ સુખ ચથ જરો નહિ નહિ તે
પાચેક હળગેના માલ હશે તમતમારે જરાક ભગ
ભાખગુ યાન, એ ને વોટો લઇને જરાક આરા
પાછા ચથ જાવને ને ! તમારે કયા બીજુ કાઈ કરતુ
છે ? તમને તમારો બાજ તમારે ઘેર પડાયનો નો
કરુ તો મે બાપનો કેલો ! મા અમા મા અને
ભાજે અપા કયાકની વાત છે !'

મનજી કંઈ બોલ્યો નહિ પણ એનાથી જરાક
ટેકવિવાત જેવુ હસાધ મધુ ને ધીરથી બોનાઇ
પણ મધુ કળગજ કળગજ અને ને તને બચાવને
હવે વળગી પડ્યો છે યાચ રોનક જેવુ !

મનજી એનો મર્મ સમજી ગયો

વરે મો યા ચિના જ બન્ને જણુ બીડી
ફેફા દબને પાછા માલ ત દ આવી ગયા

'મનક આખો લૂટે છે !' મનજીનું એ
વાક્ય સચોટ નીવડતુ હતુ માવદાન પણ ચિચરમા
પડી ગયો હતો 'એક તરીકા જેટલો એનો આધાર
હતો, એ પણ શૂદ્રવાઈ જવાનો હતો ! પોતે આ
ઉમરે કયા જવાનો હતો ?

ડોકરા ખારો [] ?

'જ્યારાં લણુમે નહિ તો મારી પેડે બૂને
મત્રી ! પહર રૂપિયે મણુ કાજો-માયુષ ખારી શુ !
મે અને ચેહીવરને દેણુ ધીતરાનો હતો ? એના
મનમા આરા દુશ્નરિચારોનો એક સાગર રેતધ
રહ્યો હતો પોતે બારીવી જીવનમર્માત્મો ઉપર
એમનો દર્શનો હતો

પણ નદી તરીને દહે ધેલા માં ધૂગ, એવા
ચિચાર પણ એને અ યા એલામા થેડુ થેડુ
જનમજળુ ચથા માંધુ વખત કાળગમધ વધી

રહ્યો હતો. અરેથી કલાક પછી તો કંઈ વાત નહિ. હોય !

થોરની લાંબી નેળ દેખાણી. મનજીએ જાણને ઉતાવળે ઉઠાડ્યું. 'અરે હો હો !' કરીને બળકેને હાંકી મૂક્યા !

અચાનક આવડાને પૂછ્યું : 'મોટો મોટો છે ?'

'હા છે ને !' મનજીએ કહ્યું. 'સંભળી લેતી છે, નીચે લટકે છે. પાછા મોટી ચાતા નહિ ! અને તો હમણાં સમે નીકળી જાયું.'

'મોટી શું થાશે-? આ આપ્યો. આ તો ભગર્માખત' થયું છે, એટલે હવે વાધો નથી-તું જરાક ઉતાવળે હાનતો થા ..'

મનજીએ શાકું હાંકી મૂક્યું.

પગી આવડાનના મનમાં એ વખતે એક વિચાર આવી ગયો, વર્ષોની નીતિમર્વાદા છોડતાં મન બગાડે છે તેવું હતું. પણ એ મનમાંથી જ એક ઉપાસ મૂક્યો. કાંઈ સભાષ નહિ, એટલે દૂર ચલ્યુ જવું. એટલે પોતાને ખમર જ ન પડે, ને પોને પોતાની વાત પણ ભગતી કહેવાય !

મનની આ કમારી વાતને સમજવા નંદની એનામાં શક્તિ ન હતી એમ નહિ, પણ પોતાની મુશ્કેલીને સહેનો ઉઠાય એને આશીર્વાદ રહેલો હતો !

એટલે એ થોડેક વધારે દૂર ચાલ્યો ગયો. મનજીને ક્યારેય હવે સંભગતો ન હતો છતાં એ હજી થોડેક આરે ગયો. મન માનવું ન હતું અને એને મનાવવું તો હતું જ. ઉપર દપકેનો રેખાવ, જગવાઈ ગય તો એ પણ એને આશ્વસન સમુજાવતું હતું !

પણ જ્યાં એ થોડેક વધારે આગળ ગયો, ત્યાં પાછળ જોડો માર્ગ જતો હતો. સુપડા મેજા વેડકાનો એ માર્ગ હતો. ત્યાંથી આવી, એક કડબુ મીસ એને કાને અચાનક આવી. અને એ ચલી ગયો. કંઈ બાઈ માન્યો, હવે રિદારી નાખે તેવો અનાથ, ફાટી જતો, ભયથી કુચતો, અચાજ આવી રહ્યો હતો : 'કાંઈ થોડો, કાંઈ થોડો, કાંઈ ભયાવો ! મારી નાખી રે...એ આ !'

પગી આવડાન કાંઈ વિચાર કરે કે વધુ સમિતે તે પહેલાં તો એના પગ જ ઉતાવળે એ દિશામાં દોડી રહ્યા હતા ! વર્ષોથી પહેલા સંસ્કારને લીધે, એ તરત એ બાલુ દોડી જ ગયો, વિચાર કરવા થોભ્યો જ નહિ !

પણ વેડકાના કાંડા ઉપર આવતાં એની આંખ ચાર ચપ્પ મધ. અંદર વેડકામાં એણે જોયું તો કાંઈ અનાથ જુવાન સ્ત્રી ઉપર કોઈ માણસ હલકટ હુમલો કરી રહ્યો હતો. સ્ત્રી હાંફી મધ હતી. એક જ પળ મોડું-અને એ ગિયારીનું જીવન વેડકાઈ જવાનું હતું. પગી વિચાર કરવા થોભી સક્યો જ નહિ એણે તો તરત પકકાર ફેંકીને વેડકામાં જવા માટે જોભી દોટ જ મૂકી.

પણ એને ધમકા ધમકા આવેલો જોના જ પેચો કાચર ઘાતકી એકદમ ભાગ્યો !

પગી એની પાછળ દોડતો હતો-પણ ત્યાં પેચી બાઈએ જ ફાટી ગયેલા અનાથે આજીજ કરી : 'ભાઈ, મને મૂકીને જતા નહિ, જતા નહિ. એ મરે રાયો મુકે છે. મને મોટે મારે પહોંચાડી છો ભગવાન તમને બડો આપશે. મને કહ, મોટે મારે મૂકી દો !'

આવડાને એને તરત મોટા મારગ સુધી સાથ આપ્યો. અને એટલામાં તો એ મારગ ઉપર કોઈ હજી હાંકી જઈ હતું, એની સાથે બાઈ ચાલી ગઈ. એને મોટી ચિંતા, પોતાને કાંઈ એળખી લે તેની સામી. એટલે એણે ઉતાવળે એ સાથ મળતાં જ આવડાને 'ભાઈ, હવે વાંચો નહિ' કહીને રમ જ સમ લાંબી.

આવડાને હવે તરત નાગિયાને માર્ગે જઈ પોતાનું શાકું સમિતું.

પણ એના પગ હવે રાડના જ હતા. એણે રોટ મૂકી. નાગિયાના માર્ગે શાકું લૂંટવાનું હતું. એને સમિતી આજુ. પોને જ એમાં મુંગી સંમતિ આપી દીધી હતી, એ પણ શાક આવી ગયું. એના પગ એના મનને જાણે કપડો આપતા દોષ તેમ નાગિયાને માર્ગે વેચતી દોડવા ઉપડ્યા. એક નવી

નવાઈની વાત બની હતી. મન પચને હુકમ કરે. આંહી પત્ર મનને હુકમ કરતા હતા ! એને લાગ્યું કે એ વખતસર નાગિયામાં પહોંચી ગયો હતો. એણે માથાને ત્યાં ઊભેલું જોયું, કોઈકના હોઠારા પણ સંભળ્યા. થી વાત હતી. એનું અનુમાન કરવાની એને જરૂર જ ન હતી. વાતની એને ખતર જ હતી. એણે વિચાર વિના અચાનક જ, મોટથી તરત પકાર ફેંક્યો : 'અત્યા કોણુ છીં એ બે માથાં ?' અત્યા મનજી કેળી ! સંભાળજે હો ! મારા દેખાતા બે કાંઈ આડું-અવળું થયું છે, તો કોઈની જાણવાર નથી; કોણુ ધ બે માથાંજો આડો ઊભો છે ?'

મનજી કોળી પહેલાં તો એમ સમજ્યો કે આવદાન દેખાવ રાખતા પૂરતો આવી પહોંચ્યો છે. એણે કાંઈ જવાબ ન વાળ્યો. થોડે માડથી નીચે ઊતરીને આધો જ ખસી ગયો.

'અત્યા કોળા, સંભાળજે હો !' આવદાને ઉકેરાટમાં આવી કાપખાના સોટાનો છુટો થા જ ક્યો

એ થા પકાક કરતો પેલા મનજીમાઈના ચાંચીંદને જ વાગ્યો.

અને વાગ્યો તે એવો વાગ્યો કે આ દેખાવ નથી, પણ ખરાખરીના બેલ છે, ને આવદાન આડો પાવાનો છે, એ સમજતાં મનજીને વાર ન લાગી !

'હન ગોત્રીના કોળા ! મને ફોલોયો નાં ?' એમ બોલતોકને પેલા ચાંચીંદ તરત ભાગી છૂટ્યો.

આવદાન આત્રગ આપ્યો. તેણે મનજીને કહ્યું : 'મનજી ! માડે ચડી બેસ, ને નાગિયામાંથી મટ લઇ લે !'

'અરે પણ ભાઈ ! પેલાને વિચારાને કાણુ વિનાનો ...'

'હવે કાણુ, ને. જાતજી...હું' એમ કહ્યું સમજો ?'

'અરે પણ હું' મારા બાઈ ! તમેય તે... મનજી મડે ચડી બેસ. ને કાંઈ ન હોય તેમ ઉતારવો માડું ઉગાડ્યું.

માવદાને ભજન ઉગાડ્યું : 'અવ ક્યો સો ધ નર હ થો', સીવસામજ સે, મરવ ક્યો સો ધ નર હ થો ?'

પણ મનજી કોળીને તો એના આ અવા-

નકના વર્તનનો જોડ સમજતો ન હતો. એ તો યાંત્રિક હો 'હો હો !' કરીને માડું હાંકતો જ રહ્યો.

જ્યારે નાગિયાની જાહાર નીકળ્યા ત્યારે તો ઠીક અજવાસ આવતો હતો. મનજીએ માવદાન સાંભળેલું. એને બે વેણુ કહી દેવાની એના મનમાં તલાવેલી જાગી હતી. એને એમ થયું હતું કે આને પણ જાણશે તો કહું એટલે એ પણ જાણતો જાય.

અને એ બે.લો પણ ખરો : 'કાકા ! આવદાન કાકા ! વરવાસપાન જેવું કોઈ પાપ નથી હો !'

અને ફરી પણ બોલ્યો : 'કાકા ! આવદાન કાકા વરવાસપાન જેવું કોઈ પાપ નથી !'

માવદાને જવાબ વળ્યો : 'તારી વાત સાચી છે ભગીન ! વિશ્વાસપાત જેવું પાપ કોઈ નથી, મારા પત્ર-એણે અને જિંદગીના સેવા આપી છે, આજ પણ એણે જ મને રસો બનાવ્યો અને જાળવી લધિા. એણે મારો વિશ્વાસપાત ન ક્યો પણ ને સાંભળ, હું ત્યાં મયો' તો નગિયાથી આધે, ત્યાં પણ કોઈક લઈ ગો કોઈક જાઈ માણસને સનારી રહ્યો હતો. જાણે હવે ક્યાંય કોઈને કંડા જ રહ્યો નથી. કોણુ જણે શું થયું છે ? થોડો દિવસે માણસ લુંટાય-આ તે ફેરી વાત ! પણ માઠું મન તો વિચાર કર્યું કરે છે ત્યાં તો મારા પત્ર વીજળી જેમ ધોત્યા !

'આ ત્યારે જ હું સમજ્યો કે માણુ' ને કામ ક્યું છે, ધ ખરે દાણે જવાબ આપે જ છે.

'ત્યાં જ મને થઇ મયું' કે વિશ્વાસપાત જેવું બીજું કોઈ પાપ નથી. અને આગ પત્રે જ મને દોઝ્યો !

'મનજી કોળી ! મન ઘડે છે પત્રને, પણ પત્રી તો પત્ર ઘડે છે આપણને. અપમા કાંઈ ભગવાને બીજી પંદિરોને દેવતા પરીને કાલ્ય એવો છે ?'

'આ પત્ર, દાણ, આંખ, કન એ તો આપણા દેતા છે.

'આજ આ પત્રદેવતાએ મને એક પત્રમાં માણસ થી ક-માણસ થતો જવાબ લધો લે દવે. ઉનાળો થા, આપણે દી ઉંચા પહેલાં પહેલી જતું છે !'

'દો-દો ! દો !' કહીને મનજી જાણને હાંક્યા માંડ્યો

‘વેદ’ ભાગ મનુષ્ય તન પાવ’

શ્રીમન્નારાયણ

એ દિવસોમાં જ્યારે અને દરદરમાં શ્રી આનંદમયી માને મળ્યા ત્યારે એમણે ખૂબ પ્રેમપૂર્વક સમજાવ્યું કે મનુષ્યે પોતાનું શરીર મન અને હૃદય રચ્યું અને શુદ્ધ રાખવા માટે નિરંતર પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જેને જે ભગવાનનું નામ પ્રિય હોય તે મનમાં મથકવું ત્યાં રહેવું જોઈએ, અને પછી ધીરેથી બેભાન, ‘જુઓ ભાઈ, આ મનુષ્ય શરીર ખૂબ ભાગ્યથી જ મળે છે. આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે એનો પૂરેપૂરો લાભ લેવો જોઈએ ને ?’

શ્રી મ.નાં આ પાત્ર વચન સ્વાભાવીને અને જ્ઞાનાત્મક ભાવના રામના એ સંપ્રદાનું સ્મરણ થઈ ગયું, જે એમણે અધ્યાત્મિકતામાં કહ્યા હતા.

વેદે મારા મનુષ્ય તન પવા ।

હુર દુર્લભ સ્વ પ્રથમે નવા ॥

ભગવાને આજ શરીરને ‘સાગર, ધામ, મોજાનું વર દ્વારા’ કહ્યું છે. જે એને મોજાવાને પણ પર-ભર નથી સુધારે તો તે રહે છે અને પરનાય છે.

સુધારી-સે ‘વિનય પત્રિકા’ના તો વારંવાર એ જ પ્રાર્થના કરી છે કે એમનો મનુષ્ય જન્મ આકારણ ન થાય અને રામ ભગ્ન મરણ જ તે સુકિત મેળવે.

હરિ ! હમ યદુત યદુવદ ધીન્દ્રો !

સાધન, ધામ વિદુષ-દુર્લભ તન,

મોહિ કૃપા વર લીન્દ્રો ॥

વિરવ-વારિ મન-મીન મિત્ર નરિ,

દેવત વચકું ફલ દક ।

સતે સદીં વિપતિ અતિ દાહન,

સનમત લેનિ ક્લેન ॥

એવી જ રીતે સુરદાસજીએ પણ આ અગર મીન માધું છે :

મો સમ મીન કુરિલ સલ કમી ।

વિન સનુ દિયો તાહિ વિરલોપેતો નિમઝહતી ॥

ચોપાંશી લાખ યોનિઓમાં માનવ યોનિ સર્વો-ત્તમ મનાય છે. આધુનિક વિદ્યાના વિકાસ સિદ્ધાંત

પ્રમાણે મનુષ્ય શરીર બધી યોનિઓના અંતર્માં મળે છે. અને એક વાર માનવ યોનિમાં જન્મ મળ્યા પછી મનુષ્ય પશુ-પક્ષીની યોનિમાં જાય નથી જતો. દિંદુ ધર્મમાં આથી કંઈ વિપરીત માન્યતાઓ છે. મદદના-ઓના આપથી કાકતુડીની જેમ કેટલાય સાધુ સતોએ પશુ પક્ષીની કાવા આપનાવી પડી છે. જે હે.પ તે, પરંતુ મનુષ્ય શરીર સોથી ભગ્યગ્રાણી મનાય છે, અને એનું કારણ પણ સુવિદિત છે. આશર, નિના, લય અને ચૈતન્ય તો સારાથી યેનિમાં સમાન છે, પરંતુ ભગવાને મનુષ્યને હૃદય અને રિતેકની સંકિતઓ આપી છે. એના માધ્યમથી જ તે પોતાના ‘સદગ ૨૨૨૫’ને જોગખીને સહચીન થઈ શકે છે અને જન્મજન્માં-તરના ફેરના બંધનમાં ॥ મુક્ત થાય છે. આપણું ઉપનિષદોએ શરીરને રથ, સંસ્કૃતિને પોશા, અને લગામ અને હૃદયને સારથી કહ્યાં છે.

અત્યાનં રથિનં વિદિં છતીરં રથમેવ દ્વ ।

હૃદિ ॥ વિદિ મનઃ પ્રમદમેવ ચ ॥

તપના સંપદ વડે મનુષ્ય પોતાની હૃદયોને અને મનને વચ શરી શકે છે અને એ પ્રારે આધ્યાત્મિક ઉત્તરિત તરફ આમળ થઈ શકે છે. જપ-તપનાં પવિત્ર સાધનો ખીજ યોનિઓમાં નથી મળતાં. એટલા માટે માનવ શરીર દુર્લભ મનાયું છે.

એ તો સાચું જ કે ‘માનવ શરીર’ ખૂબ ભાગ્યથી જ મળે છે; પરંતુ આપણું લાગ્ય ત્યારે જ સ.ધ.ક થઈ શકે છે જ્યારે આપણે એનો (શરીરનો) સરખો ઉપયોગ કરીએ. આ દૃષ્ટિએ તે રચય અને પવિત્ર રહેવું જોઈએ. મારા અરુપ તિ.ાજી અમને સમ-લગા કરવા હતા કે શરીર અંતરઆત્માનું મંદિર છે. એને જલુ સ્થા અને પવિત્ર રાખવું જોઈએ. સ્થૂળ શરીર સિવાય આપણા લાવ અને વિચારોનું શરીર પણ રચ્યું રહેવું જોઈએ, જેથી કરીને આત્માનો પ્રગટ સંસારમાં અમળી શકે. આ ત્યારે જ શક્ય થઈ શકે જો જ્યારે આપણા મૈત્રિંકા જીવનમાં સંયમ, વિવેક અને તપસ્યા હોય જેવી રીતે

આપણી શારીરિક બીમારીઓની અસર મન પર પડ્યા વગર નથી રહેતી, તેથી રીત આપણા મન અને જાતનાઓના પ્રભાવ શરીર પર પડ્યા વગર નથી રહેતો આપણા માટે ગ્રાધીજી કેન્દ્રીય પ્રકરણ રોગ દૂર કરવા માટે 'રામનામ' પર ખૂબ જાર મૂકતા હતા તુનસી સિદ્ધાંતે રામાયણના ઉત્તરકાંડમાં 'માનસ' રોગનું ખૂબ ધાર્મિક વર્ણન કર્યું છે એમણે 'મોહ'ને બધી માનસિક વ્યવિચારોની જડ કહી છે

મોહ સ્ફલ વ્યાધિહ વર મૂળ ।

લિમ્હ તે પુનિ ડરગદિં વહુ સ્લુ ॥

આ બંને માનસિક તાપ રામકૃપાથી દૂર થઈ શકે છે, પરંતુ આ બંનેમાં કૃપા મેળવવાને પાત્ર થતા માટે આપણા જીવનમાં સવયમ જોઈએ, ઈશિયો પર કાનૂ હોવો જોઈએ આ ચિંચાર ફક્ત ધાર્મિક કે આ ધાર્મિક જ નથી કૌટિલ્યના અર્થ શાસ્ત્રમાં આચાર્ય નીતિ મુજબ પણ બસતોના ત્યાગ્ય ગણ્યા છે જો બન્યા તેમાં ફાઈ જાય છે તો તે સફળતા નથી મેળવી શકેતા

ન વ્યવન વાલ્ય વાલ્યવાલિ

તવ રાર દિવિવ નિમ્હ

આ ઈવિ સવયમ શારીરિક અને માનસિક બંને પ્રકારે સ્વાસ્થ્ય માટે આવશ્યક માનવો જોઈએ જો આપણું સ્થૂન શરીર જ સ્વસ્થ અને કાર્યશીલ ની હોત તો પણ અર્થ, ધન, કામ અને મોહથી ચાર ધ્યેન નહી મેળવી શકીએ આપણે વેદના વૈશિષ્ટ્યોના ધ વનનિર્નુ કથન છે ?

ગ્રાધીજી પણ રાજકીય અને વ્યક્તિગત જીવનમાં આગેગ્ય પર ખૂબ જાર મૂકતા હતા બંને તરફે તેઓ ૧ જગના આગેગ્યમાં 'લાસન' છે 'અગેગ્યમાં આગામાન મહેદમા ન લડે હતા ત્યારે એમણે રાજ નીતિ સમી કોર્ન પુરાત્ત ન લખ્યું પરંતુ એ ગબીગ વાતવ યુમા પણ એમણે જોતા 'અ રોગ્યની ચાલી નામની પલિયા લખવાનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું આ પહેલે કેટલી ઉ નેખનોન વાત છે આ પુનઃકમા બાજુએ પ્રાકૃતિક ચિત્તિયા પર ખૂબ જાર મૂકે છે અને શારીરિક રવા રાની સાથે સાથે માનસિક પચિત્રનાનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું

આજકાલ તો 'એનેપેથી' હવાઓના બોલ બાના છે સહેજ પણ બીમારી થઈ તો લો 'ઈન્ફેક્શન' અને અસરકારક 'એન્ટીબાયોટિક' દવા મો આ દવામોથી બીમારી બને થોડા સમય માટે દમાઈ જાય, પરંતુ શરીર જીર્ણિત અને ધાવન થઈ જાય માટે તો એ અનુભવ છે કે આકારકમ મદન વાધો અને ઉપવાસ કરવાની ઘણી બીમારીમાં દૂર થઈ જાય છે જરૂર જ પડે તો હળવી 'બાયો કેપ્સ' અથવા હોમિયોપેથિક દવાઓ ખૂબ અસરકારક સાબિત થાય છે આનુવેદ પદ્ધતિ આપણા દેશ માં ખૂબ અનુકૂળ છે ખસ કરીને જડી છતી વગેરે, પરંતુ ચિને બાજી વાર વાત કહે છે તેમ સૌથી સરી 'પેથી' તો 'સિમેરી' (સકાનુભવ) જ છે અને તેની સથે કુ રની ઉત્તાર પાણી મગી, સૂર્યકિરણો, વાતુ અને આદર શુદ્ધિ

અહા શુદ્ધિ આપણા જીવનમાં વિશેષ મહત્ત્વ સમજાવ્યું જોઈએ માનવ કારાને શુદ્ધ અને સુદર રાખવા માટે આપણું દૈનિક બોજન સત્વિક હોવું તે ખૂબ જ આવશ્યક છે જોવા આપણે આ ર તત્ત્વ જ આ છુ સ્થૂન શરીર નવશે 'આચાર્ય નીતિ' એ સ્પષ્ટ કહ્યું છે

યદન મયથેનિત્ત જાવતે તદ્દષ્ટી પ્રજા ।

પરંતુ આજકાલ તો માસ અને મિ નોં અચર ખૂબ ઝડપથી થઈ ગયો આ વ્યવસય સીમે અને નવકુવકે પણ ફેનાઈતકો છે તે વિશેષ રિતાની વાત છે ર જકિય જીવનમાં નર પાણીની જોમ વ રાય છે મે મો ૧ મોમ બોક્સિસોને નશામાં ચૂ થઈ ને વકાટ કરતા તેના છે, ભારતમાં અને નેપાળમાં પરંતુ મે દિ મન કરીને ભરતી એકથી વિવસમાં મરૂને સહેજ પણ સ્થાન નરોત્ત આપણુ બધુ મ મોને એન પરિણામ હિતકર જ ગયું અને અમારે ત્યા શુદ્ધ અહાર અને પેયની વ્યવસ્થા રાખતા હતા એના ફરજિયાતે સ્થાનિક આગેગ્યમાં શાકાહાર અને દારૂ ધી ત ફ વિશ્વ સ વધ્યો આ તણે આપણી જીવનપદ્ધતિમાં દદ રદાએ તો બનતા પણ આ તણે આર કરે છે અમે તો વિશ્વમખ્ય કરી ચૂક્યા છીએ બધા દેશોમાં અમને શુદ્ધ આહાર મેળવવામાં કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી નથી નથી

પ્રેરણના એક વિષ્ણુના ડોક્ટરે એ પણ કહ્યું કે આગ્રહાસ કેન્સર વગેરે જેવી અનેક પ્રકારની ગંભીર બીમારીઓ દારૂ અને સિગારેટના વ્યસનથી થાય છે, સોવિયેન યુનિયન જેવા રાષ્ટ્રમાં પણ 'ધૂમ્ર-પાન' વિરૂદ્ધ જોરદાર આદિશન ચાલી રહ્યું છે. દારૂની વધતી જતી માત્રાને કારણે પશ્ચિમના કેટલાય દેશો પરેશાન છે, અને ઉપાય શોધી રહ્યા છે કે આ વ્યસનને કેવી રીતે કાબૂમાં લાવી શકાય આ સં-ધર્માં એક ભૂખાની કહેવત ખૂબ સુંદર છે, " પહેલાં માણસ દારૂ પીએ છે, પછી દારૂ દારૂને પોએ છે અને અંતમાં દારૂ માણસને પીએ છે." ખગળ વ્યસનોના હાથ હંમેશા આવા ચાવ છે. જેવી રીતે અનિર્ભા થી નાખવાથી બરડા વધે છે તેમ આપણી ઇન્દ્રિયોની વાસના તૃપ્ત કરવાના પ્રયત્નોથી એની ભોગલાપસા વધે છે અનુરૂપિતામાં આ વિચારને સુંદર રીતે વ્યક્ત કર્યો છે

व्यसनं च मृत्योर्द्वयं व्यसनं पृथगुच्यते ।
व्यसनव्यधेऽपि व्रजति स्वर्गारम्भनी मृत ॥

અર્થાત, વ્યસન અને મૃત્યુ એ બંનેમાં વ્ય-સન વગરે દુઃખદાયી છે, કારણ કે વ્યસન મૃત્યુને નીચે અને નીચે હાઈ જાય છે, બ્યારે વ્યસનહિત મૃત્યુ સ્વર્ગ તરફ જાય જતો જાય છે.

લોકો હંમેશા કહેના હોય છે કે, સાચું છે, અપે પણ દારૂ અને સિગારેટ પીવાનું ખરાબ સમ-જ્યે છીએ. પરંતુ આદન પડો મઈ છે, ધીરે ધીરે હોડવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ અનુભવી ડોક્ટરોનું કહેવું છે કે વ્યસનોના ત્યાગ ધીરે ધીરે નથી થઈ શકતા. આપણી સ કલ્પશક્તિ દૃઢ કરીને એનો એકદમ ત્યાગ કરવો જોઈએ. આમાં માનસિક તથા શારી-રિક ઠીક ઠીક કાંટ ચાવ છે, પરંતુ સફળતા પણ મળે છે.

હમણાં જ એક વિષ્ણુના ડોક્ટરે ખૂબ જ અમલની વાન કહી છે : " જ્યોતમાં ભોજનસામગ્રીની અઝન હોવા છતાં એણે આવા કરતાં વધારે ખાવાથી ધણી લોકો મરે છે " એ ખરું છે કે દુનિયામાં અત્યારે જાનપ્રેર છે, ખાસ કરીને એશિયા અને આફ્રિકાના દેશોમાં. પરંતુ વધુ ખાવાથી જે લોકો મરે છે તેમની સંખ્યા વધુ છે. શરીરમાં રહેના ધન-પતિઓએ આ વિવધમાં ખૂબ બેચેનથી વિચારવું

જોઈએ ને ! એનાથી એમના શરીરનું તો બહુ ધરો : પરંતુ સાથે સાથે દેશ અને સમાજનું પણ. ખૂબ લાગવા વગર ખાતા રહેવું એ પેતાના શરીર પર અત્યાચાર જ છે.

દરેક ધર્મમાં નિયમિત ઉપવાસ કરવાની કથા રહેલી છે. હિંદુઓમાં એકાદશી અને અન્ય તહેવારોના દિવસોમાં કૃષ્ણહાર કરવાનો રિવાજ છે. ઇસ્લામમાં ' રમઝાન ' વગેરેની પ્રથા હતું પણ ધણી પ્રચલિત છે. આવી જ રીતે ખ્રીષ્ઠ ધર્મમાં પણ. સ્વ. લાલમજાદુર શાહીએ ભારતવાસીઓને અપીન કરી હતી કે દર સોમવારે સાંજનું ભોજન બંધ કરવું. હું આ કમને ધણી વખતથી પળી રહો છું, જેથી બીજા વાતો સિવાય અમારી તંદુરસ્તીને ધણી ફાયદો થયો છે.

બ્યારે અરે ૧૯૪૨ના અગિયારમાં જાન્યુઆર જેઝમાં હતા. ત્યારે ધણી મિત્રો કહ્યા કરના હતા : ' કમ ખાના ગમ ખાના, તબ કહે જેઝખાના. ' મારા મતે તો આ સિદ્ધાંત મુજબ જેલની બહાર સામાન્ય જીવનમાં પણ સારી રીતે અપનાવી શકાય છે.

ભોજન સિવાય કપડાં અને પોષાકો પર આપણી તંદુરસ્તીના ધણી આધાર રહે છે. આગ્રહાસ ફેશનના નામે જ જાણી કેટલાય રિવાજો પડી ગયા છે, ભારત જેવા ગરમ દેશમાં કોટ-પાટનૂન, ટાઇ અને હવે તો ' ડ્રેન પાઈપ ' જેવા સાંકડા પોશાકો ખરેખર બંધ કરે છે. પરંતુ આપણાં યુવક-યુવતીઓ એનો શિકાર બનતા જાય છે. નેપાથમાં પણ વિદ્યાર્થીઓના આવા જ હાથ છે. સ્ત્રીઓમાં ધરણીની ફેશન કંઈક ઓછી થઈ મઈ હતી, પરંતુ હવે ફરીથી એ જોર પકડતી જાય છે ધરણી તો હોલું જ જોડ્યે ભરે તે નકવી દોષ પરંતુ માનવ શરીરની સુંદરતા જે આભૂષણો પર નિર્ભર હોત તો બહાએ એનો પ્રબંધ જનમથી જ કરી નાખ્યો હોત ને ?

વાસ્તવમાં આપણા શરીરની સાચી સુંદરતા સાદગીમાં છે-શુદ્ધ, સાદા ખોરાક અને સ્વચ્છ સાદાં કપડાં. આ દષ્ટિથી રાંધેલો અને સ્વાસ્થ્ય સંભાળ વખતે ખાદી પર એટલો જોર લાવ મુક્યો હતો. ખાદીમાં સ્વાસ્થ્ય પણ છે અને પરમાર્થ પણ. આપણને શુદ્ધ અને ગરીબો મારફતે કાંતેલું નરજેલું પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરવા મળે છે. અને એ મારફત લાખો

સ્મરણ સબ્દ કાને પડતા સામાન્ય રીતે ગમગીમીનું વાનાવરણ સરખા જાય છે. મરણ પછી યમને બાળવાની જગ્યા એટલે મસાલુ-સ્મરણનાં મુઠાં બળી રહ્યાં હોય, રાખની ઢગડીઓ પડી હોય, જમીન જુખરી બની ગઇ હોય, કંઈક ચિતાઓ ફરી રહી હોય, હાલકાં આમતેમ અટવાનાં હોય, ફૂતરા ભટકતાં હોય એ ચિત્ર આપણી આંખ સામે ખડુ થાય, ત્યારે વિવાદની લાગણી ફરકી જાય છે કોઈક અપેક્ષી બાવો હોય, જૂનગ્રેતની સાધના કરનાર આવતા હોય, જૂન, પ્રેન, પિશાચ, ગાંધણ, કાઠણ, ઝંઝ વગેરે રખડતાં આપણે માનસિક દૃષ્ટિએ જોતોએ ને એ બધા અમંગળ વચ્ચે શિવજીવાસો કરીને રહ્યા હોય. સ્મરણનું આ વાતાવરણ વૈરાગ્ય લને પ્રમોદાવૃત્ત હોય, પણ તે પ્રેરણાદાયી કે મગ્ન વૈરાગ્ય નથી હોતો.

કમરસ્થાન ને પારસીનાં દખ્ખાં પણ વિવાદ-મય ને અપહર વાનાવરણ બાંધું કરે છે. હિંદુઓએ જીવને બાળવાનો રિવાજ કયો છે એ ઘણી રીતે ચોખ્ખ જ કહ્યું છે, તેમાં અપવાદરૂપે તદ્દન નાનાં બાળકો અને સંન્નાસીઓ મારે ફાટવાનું રાખ્યું છે સ્મરણ મારે સામાન્ય રીતે નદીનો કિનારો કે એ નદીઓનો સંગમ અથવા સરિતા-સાગર-સંગમ પસંદ કરવામાં આવે છે. નદી ન હોય તો ફરિયાદિનારો-પ્રતિનિધિ સાન્નિધ્ય એ રીતે એક જાનની મબીરતા સરજે છે તેની સાથેસાથે પાછળ મુઠી આવેલા પ્રધનની નશ્વરતાનું ભાન પણ કરાવે છે. યુગબળા સોના-પુર જેવું સ્મરણ હોય તો તે ઔદ્યોગિક ચહેરાના જીવને પણ ઔદ્યોગિક રીતે જ પતલી દેવાની વ્યવસ્થા સિવાય બીજું શું કરી શકે ?

મે ઘણાં સ્મરણ જોયાં છે પહેલવહેલું સ્મરણ જોવાનો ખ્યાલ છે : મહીસજર ઉપર મધ વાસમાં એક મુસાસિનીનું દળ લાકડાંની મોટીમોટી ખંડેરીઓમાં બગીરે રહ્યું હતું. ત્યારે પછી કાશી, પ્રયાગ દિલ્લી, ચાણદ, પૂન, મુબઈ, કારવરનાં

સ્મરણો પણ જોયાં. અમદાવાદનાં દૂધધરને સમર્પિતો એક અસંખ્યવાર જોવાં પડ્યાં હશે. ટેટરેક ટેક. જે સ્મરણમાં દિવસ ને રાત પણ માગી છે અને છેલ્લે લારતને પશ્ચિમ છેડે ધૂધવના સાગર ઉપર દારિકાનું સ્મરણ જોયું. આ બધા પ્રસંગોએ હૃદયમાં કંઈક અજીબો જ થયો છે, વિવાદની સાથે વૈરાગ્યની આગી અસર પણ આવ્યા વગર ન રહે. પણ તેથી શું ? મરણ એ માત્ર પૂર્ણપિરામ છે : જીવનનું એ સાચું વાક્ય નથી. મરણ આવવાનું જ છે તો જીવન કેવી રીતે જીવવું તેનો સહેલો આજ સુધી કોઈ સ્મરણને અને આપણે નહોતો.

અરીલ ગિધાનનું 'વિદાયવેળાએ' (પ્રિન્ટ) પુસ્તક જોઈ વાંચ્યું હશે, તેને જે સહેલો મળી રહે છે, તેવો સહેલો સ્મરણ પાસેથી મળી શકે ખરો ? સ્મરણ માત્ર વૈરાગ્ય કે તત્ત્વજ્ઞાનના વિચારોને જન્મ આપે એ કંઈતા જીવન જીવવા માટેની પ્રેરણા આપે એવું કંઈક ન થઈ શકે ?

જામનગરની મુસાફરીએ અમે મળ્યા ત્યારે સ્થાનો જોવાના કાર્યક્રમમાં 'સ્મરણ'નો પણ સમાવેશ થતો હતો. મને થયું આ કેવો 'અમદ' ખ્યાલ ? સ્મરણમાં તો વળી શું જોવાનું હશે ? અને આપણે તો નકામે વખત બગાડવા નથી જ જવું એમ મેં નક્કી કર્યું પણ મોટરમાં બધાંની સાથે પેક થઈ મરેલો એટલે તાણટકે જવું પડ્યું.

પણ એ જવું પડ્યું એને કહ્યાગ જ સમજાવું હતું. અમંગળ સ્મરણ સ્મરણને અમંગળ કેવી રીતે બનાવી શકાય, સ્મરણ પામેથી પણ જીવન જીવવાનો સહેલો મળી શકે એ જાનને વસ્તુ મેં ત્યાં જોઈ. જામનગરનું એ સ્મરણ પણ એક નાની નદીને કિનારે આવેલું છે સ્મરણના ઝંપામાં પેસીએ એટલે આપણે કોઈ જાહેર વાગમાં જ પેસ્યા દોડસે એવું લગે, સુદર બગીચામાં જાનને બાળુએ ફૂલ, શુદ્ધ, મદાવીર, માધીની પ્રતિબાંધે ચડેલી છે પછી ચોંકામાં બાળન-

વર્ષમાં ઘણી ગણેલા સંતો, મહાત્માઓ ભક્તોની પ્રતિભાઓ છે. મીરાં, દુધસી, સહજનંદ, રામદાસ, કબીર, જ્ઞાનદેવ, દયાનંદ, રામકૃષ્ણ વગેરે સંતો ત્યાં હમણાં જ ભોલી ઊઠશે એવી રીતે ઊભા છે. એ પ્રતિભાઓ એટલી સુંદર રીતે તેવાર કરવામાં આવી છે અને એટલી સરસ રીતે રંગવામાં આવી છે, કે આપણે રમણાનમાં નહિ પણ સંતવૈકામાં ને રામ, કૃષ્ણ, છુદ્દ, મહાવીર ને ગદ્ગદા નિર્વાણવૈકામાં આવીને ઊંઝા દોષોએ એમ લાગે. ત્યાં પણ સુંદર છાંડ્યા વાવેલા છે.

ત્યાંથી જરા આગળ જઈએ એટલે દાહરચાન આવે છે. તે પણ રત્નજી અને સુવડ હવું. ચોમાસા માટે ઉપર છાંયા પણ કરવામાં આવી હતી. મૂર્તિ-ઓની પાછળના ભાગમાં નાહવા માટે એક વાવડી હતી અને તેના ખાણના ભાગમાં નાનીનાની ઝોર-ડીઓમાં નાહવા સાડુ ચઢવીઓ ખૂંદેલી હતી તેમજ કપડાં બદલવા માટે સારી મોકળાશ હતી. ચિત્તા-રચાનને ધસાડને નદીનાં નિર્ભળ નીર વહી જતાં હતાં.

સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ રમણાનમાં જતી નથી. જોવા માટે પણ ન જાય. એકલકૂલ જાય તો હળી

મરે, બૂના કોણારા વાગે, પશુ કંઠી તો ભલે દેવદર્શન માટે મંદિરે આવતી હોય તેમ અનેક બહેનો આવતી હતી અને ગયા ત્યારે શીળાસતમનો ને આઠમનો નદીકિનારે મેળો હતો. ત્યાંથી અનેક બહેનો ત્યાં આવે જ જતી હતી રમણાનમાં ગયા પછી નાહવું પડે એ બધાં પણ ત્યાં આગનાર કોષ ને આવતો જ નહોતો.

એમને ત્યાંથી ખસવાનું મન થવું નહોતું. મરણુ જો છે જ તો મનુના મારણનો મંત્ર પણ છે જ. અને ત્યાં જામેલી વ્યક્તિઓ એ મંત્રને બળે શૂંદુળ્ય જતી છે. મણુ આવવાનું જ છે, તો જીવન કુની રીતે જીવી બચવું એ સંદેશો જામનરના રમ-ચાનમાં એકઠા થયેલા સંતો આપી રહ્યા છે.

મને લાગે છે કે આ એક આનંદ રમણાન છે. આ રીતે આપણા દેશમાં ગામે ગામ ને સહેર-સહેર રમણાનોમાં પરિવર્તન થાય તો કેવું સાડું! જે વ્યક્તિને રમણનમાં આ કાંતિ લાવવાનો બધાંસ આપ્યો હતો, તેનો કિંદુ સમાજ હમેશને માટે ઝગમગી રહેશે.

*

પૂજા : ૩૫૮થી ચાલુ]

મયો હતો. નહીં પતી ગયો હોય તો ચળાણુ સાહેબ પતાવી દેશે અથવા મુલતલખાણી આપશે. આ અર-આમાં ધાગ્યાખાન ભારતને પૂજીને જ ચણી પીતા થઈ ગયા હશે.

ફક્ત એક જ વાત નથી સમજાતી. આંતર-દેશીય પત્ર તેમજ કવર ઉપર પાંચ પૈસાનો સરખાઈ લાગ્યું પડે છે જ્યારે પોસ્ટકાર્ડને તેમાથી બાગાત રખાય છે. આને ટપાલખાતાને પોસ્ટકાર્ડની સેવા ચાલુ રખાયા તરે જંગી ખોટ સન કરી પડે છે. હવે જ્યારે કવર અને આંતર-દેશીય પત્રોનો વપરાશ

ઘટશે ત્યારે પોસ્ટકાર્ડનો ઉપયોગ ખૂબ વધશે. રપ-લાખે ખોટાનું પ્રમાણુ પણ વધી જશે. તો નાણા પ્રધાનને માનુષ યાવ કે પોસ્ટકાર્ડ ઉપર પાંચ નહીં તો એ પૈસા દુરે વધારી નાખાને-નહીંતર ભેષ હેડા ભેગા થાય નહીં. અખબારો તેમજ પોસ્ટકાર્ડ આ જાને ચીજો ઉપર એ પૈસાનો, વધારો, બહુ-બહુ તો દેણુ પર સુધી, બારે નહીં પડે. ત્યારબાદ બહુ આપણી ઇચ્છા મુજબ થવાનું છે-અમેરિકા વધુ મદદ કરશે. રશિયા તો કરવાનું જ છે અને ચીન પણ તેમાં જાશે. અને રાજ્યોની શૂંટણીમાં પાસા સરળા પડ્યા તો પછી ..

સરજે રૂપ બદલ્યું તેની સાથે મનની ગ્રીઓ પણ ઉકેલાઈ ગઇ. હૃદય માનતું નહોતું અને મન દર્શાવે કરતું હતું. પણ મારી શુદ્ધિની વકીલાત કામ લાગી નહીં અને મારાથી બોલાઈ ગયું... ‘તમે ?’

આ શબ્દધ્વનિની સાથેજ મારી જિંદગીના પચ્ચીસ વર્ષ ઓછા થઇ ગયા. અને જૂનકાળ વર્તમાનની સામે આવીને બેઠો રહ્યો.

મને મારી શરમ લાગી. અંતરે મારી પામે જવામ માગ્યો. મેં મીન દારા ઉકેલ રોધવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ બધા ધુએનો વિસાળ ચૂકવવાનો હતો ત્યાં !

હું અને સાવિત્રી સાથે જાણતા હતા. મને યાદ છે ત્યાં સુધી એસ. એસ. સી. ની પરીક્ષા પણ સાથે આપી હતી. કાળી, પાનગી, જાંચી સાવિત્રી અને ત્રમતી નહોતી એવું નહોતું, પણ એની જાતિનો ખ્યાલ આવતાં મારું મન ધૂણાથી ભરાઈ જતું.

હું બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મેલો અને મને એવું અભિમાન પણ હતું. મહાપત્તમ તું પૌરુષમવાળા કહ્યુંનું પાત્ર મને કદી ગમ્યું નથી. એવું કારણ કદાચ એ પણ હોય કે અમુક જાતિમાં જન્મ થયો એને હું ઇશ્વરની દેન સમજતો હતો. કર્મ મારે મન ગોણુ બની ગયું હતું.

વર્ષમાં હું હંમેશા પ્રથમ નંબર રાખતો, પણ સાવિત્રીય મારાથી પાછી હટે તેવી નહોતી. એ બીજાં કે ત્રીજાં નંબર તો લવતીજ. પણ મને એ ન ત્રમતું. જ્ઞાન અને દીપ્તિ એ ઉચ્ચ વર્ણનો ઇશ્વરો છે એમ હું માનતો તેથી સત્ત્વિત્રી અભ્યસમાં અને બીજી પ્રતિષ્ઠામાં કેમ પાછળ પડે તે જ્ઞેના પ્રશ્ન કરતો. જ્ઞે કે આ બધું સાવિત્રીની પીઠ પાછળજ થતું. દેખીતી રીતે સાવિત્રી સાથેના મારા સંબંધો મારા હતા.

એ મારી સાથે ધણીસાર વાન કરવાનો પ્રયત્ન

કરતી. પણ તેમ તેમ હું તેને ટાળતો. પણ દરેક વખતે એ રાકય જતી નહીં.

એક દિવસ શાળા છૂટ્યા બાદ તે મારી પાસે આવીને કહે: ‘તમારે ત્યાં ગીતા હશે મને વાંચવા આપશો ?’

આ સાંભળીને પહેલી કણે તો મારું લોહી ગરમ બની ગયું આ હરિજનની ઊંડારી એના મનમાં સમજે છે શું ? એ અક્ષર વાંચનાં આવડ્યું, તેથી શું ગીતાનું રહસ્ય ઉકેલનાં આવડી જશે ? કાપવાને હજાર વાર ધુએ તો પણ એ કાળાજ રહેવાના ! જે કમ બ્રાહ્મણેનું છે એમાં બીજાઓએ ખોટો હસ્તક્ષેપ શા માટે કરવો જોઇએ ?

પણ બીજી મિનિટે મારા મનમાં ટીખળ સચ્ચું. એટલે મેં કહ્યું: ‘સારું. હું કાસે લેતો આવીશ.

અને બીજા દિવસે ‘સાવિત્રીને.... સરનેહ એમ લખીને મારે ત્યાં ધૂળ ખાતી પડેલી રૂઝન ગીતામાંથી એક એને ભેટ આપી દીધી.

પણ પંદર દિવસ પછી બ્યારે સવિત્રી મારી પાસે આખી ગીતા કકડાટ મોટે બોલી મઈ ત્યારે મારા અભિમાન પર ભારે આઘાત લાગ્યો. એ તો એમ જ માનતી હતી કે મને ગીતા સહીન અનેક પ્રયત્ન મેં કે છે અને એના ઉપર હું ‘સારું’ વિવેચન પણ કરી ચકું તેમ છું.

મને મારી પોતાની શરમ લાગી, કારણ કે મને ગીતાના પાંચ શ્લોક પણ મોટે નહોતાં. પણ સાવિત્રીના ગીતાપાઠ પછી મને જે ચાતક ચડી, તેથી મેં નિયમિત ગીતા વાંચવાનું શરૂ કર્યું. મને ગીતા તો મોટેય યઈ પણ શ્લોકપાઠમાં સાવિત્રી જેવું મારું હું ન લાવી શક્યો.

આ પછી તેા અમે અવારનવાર મળ્યા અને
૯૫૨, ૫૫૧, સમાજ વગેરે અનેક વિષયો પર ચર્ચા
કરતાં હુ એને સાડુ લગા વા ઘણીવાર કહેતા
'હરિજનોને યુગોથી આ વાવ થયો છે અને એ માટે
અને જ જવાબદાર છીએ

'ના, ના, એવુ નથી અમારી આ રિયલિટી
માટે અમે પોતે જ જવાબદાર છીએ જેમ પર્વત
ચઢના મુશ્કેલી પડે છે તેમ સરકારનું સિખર સર
કરતા પશુ મહેનત પડે છે બીજા માનવાથી કે માગણી
દારો મેળવવાનો કરો જ અર્થ નથી

આધીજીએ અરપૂચતા નિવારણ માટે ઘણું
કંઈ છે' મે કહ્યું 'પણ જ્યાં સુધી એક હરિજન
ભાઈ જ પોતાની પેટા ગાંતિના બીજ બાંધેને
અરપૂચ ગણેતા હોય ત્યાં મે તેટલા સારા પ્રયત્નો
પણ એજે જાય છે જ્યાં મૂળમાં સડો પેડો હોય પછી
મળ-પાદ નો હોય જોવા જઈએ તે કેમ થાને ?

પણ તમને એમ નથી લાગતું કે ઉચ્ચ
વર્ણના હોડારા-દોડારીઓ હરિજનો સાથે લગભગ થી
થી ને ૧૫ તો આ પ્રમ સરળ બની જાય !

સાવિત્રીએ રખતોથી કહ્યું 'વર્ણો જૂની
મા વતાઓને કુકરાવવાનું એકદમ સરળ નથી હુ
એમાં બીજા સમાજનો હોય પણ જોગી નથી હુ
તો મારા સમાજ વિશે જાણુ ને તેઓને પોતાને
એણુ જાન થાય કે તેઓ કુસ રકારની ગર્નામાં
ધડેવાયા છે - તેમાંથી તેમણે ઊંચે જાડવુ જોઈએ ને
કે આ કામ અલ્લાહીન અને બહુઈ મિરાજની માફક
એકદમ ધણ જાય તેમ નથી, પણ દલ બનોમળ ॥
નથી કરતુ'

અમારો પરિચય વધના સાવિત્રીએ અને હરિ
જનવાસમાં આવવા બે ત્રણવાર આમહાણું આમ ત્રણ
આપુ હતુ, પણ મે એક યા બીજુ બાદાનું કાદી
ત્યા જવાનું ટાલ્યું હતુ પણ એક દિવસ હુ ના ન
પાડી રાડ્યો હરિજનવાસમાં પેસતા પહેલા જ મારે
નાક પર રૂમાલ દાખવો પડ્યો હતો ઠેર ઠેર ગદડી
આવારા કુતરાની માફક જ્યાં ત્યાં રખડતા નાગ

બાળકો, અર્ધનમ્ન સીઓ, જીર્ણ રૂપ ઓ અને
ખાસતી જિંદગીઓ - આ બધું જોઈમારુ મન દનાઈ
મધુ મદી ગાગો સામગીને મારી કૃણામાં વધારો
થયો મારાયા મનોમન જોનાઈ મધુ આ લોકો
આને જ લાલક છે વર્ણો કુ, યુગોના યુગો વિતી
જાય તો પણ આ લોકો સુધરી શકે તેમ નથી.
સરકાર કદી ઉછીના મળી શકે ખરા ?

પણ મારા મજનો જવાબ આપતુ હોય તેમ
આ બધાથી તદ્દન જુદુ તરી આવતુ સાવિત્રીનું
જૂપડ દેખાયુ સ્વચ્છ સુદર બેઠા ધાનું નળિયાનાનું
અદર વી એથી ય વધુ સ્વચ્છ ! કણુમર માટે હુ
જૂની ગયો કે હુ હરિજનના ધરમાં ગયો છુ પણ
'અહ' એની સત્તાથી એમણે તેમ નડેતો.

ધરમાં સાવિત્રીની બા એકની જ હતી ખરા
ખર સાવિત્રીનો પ્રોદ મહેરો જ જોઈ લો મે પિતા
અને લાઇ અજે પૂઠયુ લાઇ બેકાર હતો અને
પિતા સુવરાધમાં ફાઈવર હતા દરની આત્મને કારણે
ધરમાં પેસા અનિયમિતપણે આપતા

હુ મારા ધરના સરકાર પર મર્વ લેવા
લાગ્યે થુતિ-સ્મૃતિની વાન કરી મારી સર્વેપરિતા
સિદ્ધ કરના લગ્યે સાવિત્રી શાંતિથી અને અહો
લાવથી અને સાબગતી રહી

આખરે મારે છૂગ પડવાનો વખત આ યો
એસ એસ સી ના ફોર્મ ભરાઈ ગયા હતા અને
વિદ્યાર્થીઓએ વિલયની પાટી ગોડની હતી પાટી
પૂરી થના પછી સાવિત્રીએ અને પૂઠયુ એસ એસ
સી પછી કંઈ લાઇન લેશે ?

મે ગર્વથી કહ્યું 'આમ તો સાયન્સ લેવા
રિચર છે ડેડીનો રિચર અને ડોક ર ખનાવવાનો
છે તેઓ અને અમેરિકા મેડનના ઈચ્છે છે'

'ઘણું જ સરસ હુ તમને તમારા વિદ્યાર્થીમાં
સફળતા ઇચ્છુ છુ

મે એમ જોનારા તરફ લક્ષ આપ્યા વિના
જ કંઈુ 'તમે હવે કુ કરશો ?

‘કશુ જ નિશ્ચિત નથી હું એસ એસ સી. મા આવી તે જ વચ્ચાને તો હિમાલય જેટલી સિદ્ધિ લાગે છે’

ખાદીના ફેકમા ગોપાલેની સાવિત્રીની સામે મેં એક નજર નાખી અને મને એના લાવિની દયા આવી અને પહેલી વાર એના પ્રત્યે અનુકંપા ઉપજી પછી મેં ગમન કરવાના આશયથી પૂછ્યું ‘હવે તો તમે લગ્ન કરી લેશોને ? તમારામાં તો લગ્ન થયું વહેલા થાય છે’

‘એ વાન સાચી પછુ એ ખામતમાં હું ખૂબ મક્કમ છું પ્રેમ વગર લગ્ન કરવાનો અર્થ શી ?’

પ્રેમના સ્વપ્ના જોતાર સાવિત્રીની અને દયા આવી અને થયું કે આ દુખી થવાની નિશાની છે મેં પૂછ્યું ‘તમારી જાતિમાં જોવા મળે કે ન મળે ?’

‘મળે ન મળે એવું નથી હવે તો અમારા માં થ લખવા લા પા છે પછુ માત્ર શિક્ષણ એ જીવનસાથીની પસંદગીની પારાશીશી નથી

‘તો તમે કેવો વર પસંદ કરો ?’

‘જે આપણા અંતરથી ‘પર’ નહીં હોય અને જે આપણા સ્થાનથી આપણને ડાકે છે જ્યાં તે’

‘તમે તો પ્રેમ અને લગ્ન ખામતમાં બહુ મોટો આદર્શ સેવો છો પછુ એમાં સફળ ન થયા તો ?’

‘તો ખીરાબાઈની જેમ જીવતાં અને આવડે છે મારામાં સહનશકિતનો બહાર છે અનેક દુખો એ મને જીવવા અને જીવતા રીખ થયું છે’

એક ઉચ્ચ વયુની છોકરી જેવા વિચારો સેવવા માટે મને પહેલી વાર એના પ્રત્યે માન દિવન થયું પછુ તે થોડીવાર માટે જ બીજી પળે અને વાસ્તવના દર્શન મધ ગયા મારા અને દલીલ કરી ‘એ હવે બને હોય પછુ આખરે તો નરકમાં જ ડાકેતુ ને’

અમે વડુ દલીલ કર્યાં વિના ધૂળ પડ્યા અને બધું હતો કે એ કાચ મારા ધરતું સરનામું પૂછ્યો ! પછુ તે પહેલાં તો અમે દિશાઓ બલી નાખી

પછી અમે એસ એસ સીના પરિણામને વિષમે એક અખબારની કચેરી આગળ અકસ્માત બેસા થઈ ગયા બનેએ એકબીજાને સામસામા અલિ નદન આપ્યા અમે બને સેકન્ડ કલાસમાં પાસ થયા હતા પછી ટોળાની બાલુ પર લઇ જતે મને કહે ‘મારે તમને એક વાન કહેવાની છે’

‘કહો’

આના જવાબમાં એણે મારા હાથમાં એક પત્ર મૂક્યો ગિજાસાને કારણે મેં તે કાગળ ખોલી વાચવા માડ્યું પ્રિય અને મને ગમરામજી થઇ મારી આમો આગળ ચાલી ‘હું તમને ચાહું છું એક નદીને સમુદ્ર પ્રત્યે જોડો રેનેક હોય એવા રેનેકથી હું તમને ચાહું છું એક સ્પર્શના કરી દઉં હું તમારી પાસે કરી અપેક્ષા રાખતી નથી હું જાણું છું કે તમે મારી સાથે લગ્ન કરી થકો તેમ નથી તે છતાં મારા પ્રેમનો અભિપ્રેય તમારા અંતર પર જ થશે છે મારા અંતરમાં ગોપાલેની આ વાતમાં મેટુ સત્ય છે એ નક્કી કરવા મેં રાતોની રાતો દિવસો કર્યાં છે અને અંતે હું જાણી શકી છું કે હું મારા હૃદયને તમારાથી જુદું પાડી શકું તેમ નથી રેનેકને કાર્ડ સરકહે નથી અને તમને આટલા નિકટથી જોખાયા પછી સમજા દોરી રાખવાનો કશો અર્થ નહોતો એટલે જ મારા અંતરે અક્ષરોનો આકાર લેધો વધુ પડતું લખાયું હોય તો માફ કરશો

મારા મનથી તમારી જ સાવિત્રી

મારું અગ્રેયજ જલ્દી આગથી કાગળી ગયું, પછુ સાવિત્રીની આખોમાં જોનાની સાથે જ એ આગ એ ગળી ગઈ મેં સ્મિતનો અચ્છો આંસો અને કંઈ ‘પછુ હું તમને એક મિત્રની દિગ્ગે જ જોઉં છું એથી વિશે નહીં’

‘મારે માટે તો એવ ઘણું છે મેં કાંઈ દિશાગ માડીને તમને પ્રેમ કર્યો નહોતો’

‘પછુ એકપક્ષી પ્રેમનો અર્થ શી ? આ બધી દર્વે પાછા મારો પૂર્વરૂઢ કામ કરી રહો હતો આખરે મેં વાનને જવાયે મદદ આપ્યું નહીં અને

છૂટા પડ્યા ત્યારે સાવિત્રીની આંખો ભીની હતી. પણ મેં એને મારે પેર કાઢ કાઢવાર આવવાનું જ આમંત્રણ ન આપ્યું.

પછી તો પાનખરમાં જેમ પાંદડા ખરે તેમ આધુનિકોથી વધે સરવા સાચા. પિતાની અસ્તુતામાં-ગાંધી કારણે મેં અજાણસ છોડ્યો અને મેં કારકુન તરીકે નોકરી સ્વીકારી લીધી સજા કરી લીધા અને પાંચ સંતાનોનો પિતા પણ બન્યો. જિંદગીનો ઇતિહાસ એટલી ઝડપથી લખાતો મથે કે, સાવિત્રીનું શું થયું? એ શું કરે છે? એ જાણવાની જિજ્ઞાસા રહી નહીં. દિ સમાં દસ વાર ઝડપી ઉચ્ચ કુળની રૂપાળી પત્નીને જોઈ કાઢવાર કાળી સાવિત્રી યા-આવી જતી પણ તે કાઢવાર પૂરતું જ ન બીજી કંઈકે હું ઉચ્ચ માતિના અભિમાનમાં ખોવાઈ જતા.

પણ આ અભિમાનનું અસ્તિત્વ હવે જોખ-માયું હતું મોટા છેકરો આવતા નીકળ્યો હતો અને બીજી છોકરી કેઈ અધાકાણુને લઇને ભાગી ગઈ હતી. હું દીનો પડ્યો હતો ત્રીજી છોકરી આવુ કંઈ ન કરે તે માટે મેં તેની આસપાસ દીવાનો ઊભી કરી હતી. પણ આખરે એક દિવસ ન ઈચ્છેલું બની ગયું ત્રીજી છોકરી દાણચેરીનો ધંપો કર્યા માટે ઝડપાઈ ગઈ હતી. પણ તે સગીર હતી એટલે તેને રીમાન્ડ હોમમાં રાખી હતી.

ત્રીસ દિવસ સુધી તો મળતા ન મળે, પણ એકત્રીસમાં દિવસની સવારે રીમન્ડ હોમની ઓફિસે પહોંચ્યો અને સમાધિકાળી કેબીન ખોલી ગયાની માફક અંદર ધસી ગયો, ત્યારે માતાથી બેલાઈ મધુ...તરે ?

મારી સામે બીજું કંઈ નહીં પણ સાવિત્રી-માંથી સાવિત્રીથી બનેલી મારી સકલિવાર્યાની... મારી ...મારી.... પંજી આગળ ન વિચારાયું.

સાવિત્રીએ ત્રેમ અને ઉજાડાથી ખુરશીમાંથી ઊભા થઈ કહ્યું : 'એન્ના.'

મેં ખુરશીમાં જમ્યા લેતાં કહ્યું : 'હું સુનીતિ-ને સેવા આપી છું.'

'તે લઈ જશે. હું ક્યાં ના કહું છું? પણ થોડા દિવસ તે અહીં રહે તો સાઈ. એનું મન બદલાઈ જશે.'

'મારી મન બદલાવળી આવી છે તે !' આજે મારા અને આવી કાંઈ દલીલ કરી નહીં. અને સુનીતિને જોયા પંજી અને એના વિચારોમાં તથા વર્તનમાં થયેલું પરિવર્તન જોઈને તો હું આશ્ચર્યમાં જ પડી ગયો. જે કામ હું પિતા ધડને આજ્ઞા વર્ષોમાં નહોતો કરી શક્યો તે આ સ.વિત્રીએ થોડા દિવસોમાં કર્યું હતું.

અને જ્યારે સુનીતિએ પોતે જ મને કહ્યું : 'પપા, સાવિત્રીનહોતો જેટલો ઉપકાર મનુ એટલો જોડો છે ! એમને મારા મનને સંપૂર્ણપણે બદલી નાખ્યું છે આજે અને શાક છે કે સંસાર અને કમ-નો આધાર યાનિ પર નહિ પણ ઉઠેર પર છે. પપા, હું તો સાવિત્રીનહોતો પસે જ રહીશ. આવશ્યક થર કરતાં અહીંનું વાતાવરણ વધારે સારું છે.'

જિંદગીમાં હાર કબૂલ ન કરનાર મેં મારા અતરથી હાર કબૂલી લીધી અને મેં સંમતિ આપી. શરમત ભાર સાથે મેં સાવિત્રીની મિનમત્ કરી પણ મુશ્કેલી ત્યાં સુધીમાં મેં વહી મથેલા પચ્ચીસ વર્ષમાં સાવિત્રીએ સાપેક્ષી પ્રગતિની વાત મણી લીધી હતી. એસ. એસ. સી. પંજી વિજ્ઞાનમાં દાખલ થઈ આખરે ડોક્ટર બની ત્યારબાદ વિદેશમાં જઈ આવી રહી અને બાળકોના રોગોની નિષ્ણત બની. શહેરમાં ન રહેતાં ગામડામાં જઈ સેવા કરવા લાગી. શુદ્ધતાનમાં વિનોનાથ આપ્યા ત્યારથી પેતાની આવકનો અમુક ભાગ સંપત્તિનામાં આવતા લાગી અને દુખીઓની ભગિની બની.

એક નાનકડી જિંદગી માટે આટલો નફો થયો હતો એના ચમકતા દાઢા ચહેરા પર પરિવર્તનનું તેજ હતું. મારામાં આશ્ચર્ય માનવાની પણ દિ મન નહોતી. મેં માંદ માંદ કહ્યું : 'હું મળી છું'

એક કામળ વાંચતાં તેણે કહ્યું : 'સુનીતિ ક્યાં છે ?'

એ હમણાં તમારી પાસે રહેશે'

‘તમે મને તુ કહી શકો છો. તમારો એ અધિકાર છે’

આ સાંજની પાણીમા તરમ બેઠે તેમ મારા અંતરમા તરંગ બેઠ્યા મે કુચિતે અવાજે કહ્યું ‘ના એ અધિકાર મે ઘણા વર્ષો પહેલાં ગુમાવી દીધો છે’ મે સ્વેચ્છાએ એ અધિકાર તમને આપ્યો હતો. મે એ પાછો લઇ લીધો નથી.’

સાવિત્રી ખૂન જિજ્ઞાસથી પત્ર વાચતી હતી, એટલે મે પૂછ્યું ‘કોનો પત્ર છે?’

‘મારા હોકરોનો.’ એણે કહીને કહ્યું ‘અને મારા અતરે બીજો આથકો અનુભવ્યો મે પૂછ્યું ‘તમે ક્યારે લખ કર્યા?’

‘લખ ? મે લખ કય નથી આ હોકરો મારો પાવકપુત્ર છે .. મે એને એમ બી બી. એસ થવા મુબઈ મોકલ્યો છે મારી એક બીજી પાવકપુત્રી પણ હતી

છે તે તત્વજ્ઞાન સાથે એમ છે થઈ છે અધ્યાપિકા છે’ ‘લખ કેમ નથી કરતા ? લખ કરી લેતા હો તો ?’ મે બીના હસ્યે કહ્યું.

‘મા ! લખ તે પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં થઈ ગયા .. અને સ્ત્રી જીવનમા એક જ વાર લખ કરે છે.

આ વાક્યે મારા મનની જીજ્ઞા દીવાનોને ખેરવી નાખી ઉચ્ચ કુશળ અભિમાન કયા ઝોગમી મધુ તેની મને ખબર ન રહી કેમિનમાથી બહાર નીકળના પહેલાં મે સવિત્રીને, સુનીતિને પોનાની પુત્રી ગણી, તેના પાનકપુત્રને મજૂર હોય તો તેની સથે તેના લગ કરવાની વાત કરી, હું બહાર નીકળ્યો ત્યારે મારા મનમા સદીઓથી ધર કરી ગયેના પૂર્વ-ગ્રહો બત્તની માફક ઝોગમી ગયા હતા જ્યુ એને મોક્ષ થયો હતો અને મારુ ખોળિયુ બદનાઈ મધુ હતુ હું નવો અવતાર પામ્યો હતો

હું એક રક્તપીત્તિવાને ઘણીવાર મદુ કપક પાથરી દૂગપાથ પર બેઠેનો જોઉં છું. જીતુ-આવતુ પાછ-પૈમો નાખે એના પર એ નિર્વાહ કરે છે એના હાથની અને પગની આમ્રગીઓ ખવાઈ મઈ છે. એ આખ વચ્ચેનું નાક પણ એ મદા યાગિએ નામ-નિશાન વગરનું કરી દીધુ છે એનો દમો ઠેક એ આખો મુધી પડોમી મયો છે રસ્તે જનાર અનુક પિત થઈ દુઃ લગે છે એને જ્યારે ખરી મયેલા આગમનાં દૂઠામા સિગરેટ બેરવી શોખથી દૂઝપાન કરતો અને હસનો જોઉં છું, ત્યારે હું અત્યંત આશ્ચર્ય અનુભવુ છું

મને થયુ કે આવા કમાગ-કરુણ જીવન કરતા પિરતોદની જોગીથી કે મને કામો લઈ કે જળસમાધિ કરી જીવનનો અત આણ્યો શુ ખોગો ? પણ ના, તે એમ નથી કરતો એ જીવે છે, ખાવ છે, ખાવ છે, પીએ છે અને હસનો રહી જીવન બ્યતીત કરે છે

કોને ખબર, જીવનના કયા દેભવ માટે આ દુખિયારો આગળી આશા બેર જીવનનું લાનપ લન કરી રહ્યો હશે ? એ જાણે છે કે આ રોમ જીવશેલુ છે, એ જાણે છે કે જીવનમા એને દુઃ દેનાર કોઈ પણ નથી, હજી જીવનની કઈ મહત્વાકાંક્ષાએ એ જીવી રહ્યો હશે ?

શુ આ મદારોગી એમ માનતો હશે કે કરેલા કમ્ કમ્ અન દિ મ તથી બોગમે જ જીવનના ઉત્તમ માગે એક ડાનુ આગળ જવાનુ હશે ? કે દેવના દુખો પર વિજય મેગવી કઈ નવા સત્યની શોધ મવામા પડુપ થઈ છે, એમ માની આ નશ્વર દેહને એ નહીં ફેકી દેતો હો ? કે એનું મન જે શોધવા નીકળ્યુ છે એ એને નહીં મજ્યુ દેલ એની રાહ જોનો જીવતો હશે ?

જે અસહ્ય છે/ખા સજ સમજ એ જીવે છે આનુ અપાર દુઃખ હજા એ જીવનનો અત નથી આણ્યો શુ જીવનનસ્ત આવા કરુણ દુઃખથી મદાન હશે ? નહીં તો આ હતભાગી જીવ બેઠે બેઠે જીવન શુ કામ ઈ-છે ? કેરવી તીન જિજ્ઞાસા !

—શીમલલાલ મોદી

જ્યારે મનુષ્ય વાસ્તવિક પરિસ્થિતિથી અલગ થઈ જઈ પોતાની જાતને કલ્પનામાં ઝોલ દેવા હમ્મે છે, ત્યારે મનોરંજન તેની અર્થચેતન અચેતન અવસ્થા સાથે સંબંધ ધરાવે છે. આરા અભિપ્રાય પ્રમાણે તો હું મનોરંજનને નસાની કોટિમાં મૂકવામાં કોઈ આપત્તિ જોતો નથી. પરંતુ સાધારણ નસાને મોટામાં મોટા અવશ્યક એ છે કે એમાં માણસ પોતાના સમસ્ત સામાજિક અને ઔદિક પ્રતિજ્ઞાની ઉમેશ કરી પોતાના અસહન સ્વરૂપમાં આવી જાય છે અને તે વખતે તેની વિકૃતિઓ તેના ઉપર સંપૂર્ણ રીતે અસર કરતી થઈ જાય છે. સાધારણ નસા પર બહારનો પ્રભાવ નથી પડતો, તેમાં આપણે બહારથી કશું મદદ નથી કરતા, આપણી અદરથી જ મદદ કરીએ છીએ. મનોરંજનમાં અચેતન અવસ્થા પ્રાપ્ત નથી થતી, એમાં આપણે જે મદદ કરીએ છીએ એ બધું બહારથી મદદ કરીએ છીએ; અને એ આપણને અર્થચેતન જ બનાવી શકે છે, અચેતન નથી બનાવી શકતું.

કલા એ ઉચ્ચ કોટિનું મનોરંજન છે, કરણ કે કલાની સાથે સુરચિ અને સ્વચ્છતા રહેવી છે. આ સુરચિ અને સ્વચ્છતા કલાના સામજ્યસવળાં તરવાથી પ્રેરિત છે. સામજ્યસવ મનુષ્યના મુખેમાં જ સંભવિત છે વિકૃતિઓનાં અસામજ્યસ અને આરા જકતા એ તે સ્વભાવિક ગુણ છે. આજે વિકૃતિ એાથી મુકન વાસનાઓ છે તે સામાજિક નિયમોના વિરોધી તરવા હોવાને કારણે કેવળ ક્ષણિક મનોરંજન કરી શકે છે, અને એ તો નકકી જ છે કે પરિતાપયુક્ત પ્રતિક્રિયા એની સાથે જોડાયેલી રહેશે.

કલા સામાજિક મનોરંજન હોવાને કારણે વ્યક્તિગત વાસનાની પ્રતિક્રિયાથી મુક્ત રહે છે. એટલા માટે-અનાદિ કાળથી કલાને માનવજીવનમાં એક ઉચ્ચ ને મહત્વનું સ્થાન મળ્યું છે. પરંતુ એ

પણ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે કલામાં સારિતકતાની નિતાન્ત આવશ્યકતા છે. કલાને અસ્વીકતાથી બચાવવા માટે કોણ જાણે કેટલાય પ્રતિમંધો તેના પર મુકાયા છે. જે કલાનાં સારિતકતા નથી, જે કલા હલકા ચરની ભાવનાઓ એટલે કે વાસનાઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે, એ કલા દૂષિત છે. આ કલાનો માત્ર અસ્વીકાર કારવામાં આવે છે એટલું જ નહિ પણ કયાંક કયાંક તો તેને હંદને પાત્ર પણ મળવામાં આવી છે.

કલામાં શુદ્ધિનું તત્ત્વ હોવું અત્યંત આવશ્યક ને અનિવાર્ય છે. જોકે દરેક કલાને સ્ત્રીત ભાવનામાં છે અને કલાને મૂળ ઉદ્દેશ ભાવનાને પ્રભાવિત કરવાનો છે, છતાં પણ કલા શુદ્ધિની મદદથી પોતાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. શુદ્ધિતરના બંને ભાગ-વિવેક ને જ્ઞાનકલામાં સરખી રીતે મહત્વપૂર્ણ છે. જ્ઞાનકલા સરીતરના વિશાલ છે, વિવેક કલાના પ્રાણતરનું પોષણ કરે છે.

‘કલા’ શબ્દમાં કૃત્રિમતાનો પ્રોધ છે અને કલા હરેક સ્થાને કૃત્રિમતાના નિયમોથી બંધાયેલી છે. જ્યાં સુધી કલાના સ્વરૂપને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી આ કૃત્રિમતા કલાનું વ્યાકરણ હોવાને કારણે સ્વભાવિક રીતે જ આવશ્યક છે અને તેની ઉપેક્ષા કરી શકાય એમ નથી. કલાના અવરમાં વિવેક દ્વારા થતો પરિષ્કાર જ કલાને જીવંત કરી શકે છે.

ભાવના અને શુદ્ધિની સમુત્થના એ કલાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે આ સમુત્થના વિના કલાને આભા નજ થઈ જાય છે, અહીં આપણે એ પણ યાદ રાખવું પડશે કે શુદ્ધિતરના બંને ભાગ-જ્ઞાન અને વિવેક-કલાના અંગો છે જ્યાં જ્ઞાન-વિજ્ઞાન વિવેકથી જુદાં પડી કેવળ શુદ્ધિનાં વાહક બની એકાંગી બને છે, ત્યાં કલા ભાવના અને શુદ્ધિ બંનેને પોતાનાં બનાવી સર્વાંગી બની શકે છે.

ભાવનાને પ્રભાવિત કરવાનું સદુપી યકિનચાળી માધ્યમ કલા છે. આટલા માટે આપણા પાર્શ્વિક અને સામાજિક નેતાઓ કલાના પ્રશ્નમાં ઘણા સતર્ક રહ્યા છે. આ સતર્કતા પાછળથી અનુદારતા જ નહીં, બલકે અન્યાયની સીમા સુધી પહોંચી ગઇ આમાં કલાકારોની પણ દેટલીક નિર્મળતા રહેલી છે. જે તેમની રચિતિમાં રચનારિક ગણાવી જોઇએ. કલા વાસ્તવમાં સુંદરતાની ઉપાસના છે અને સામાજિક નિયમોમાં પ્રતિબંધોની કેટલીક કુરૂપતા તો રહે છે જ વખતોવખત કલા આ સામાજિક નિયમો અને પ્રતિબંધોને તોડવાની પ્રેરણા આપે છે. માનવસમાજને એવો અનુભવ છે. જ્યાં કલામાં ઉત્તેજિતતાવા દ્યુક્ત વિવેકતત્ત્વ ચિત્તિષ્ઠ પડ્યું કે કલામાં અસામાજિક બનવાની પ્રવૃત્તિ દાખલ થાય છે, અને એટલા માટે મધ્યયુગમાં જ્યારે સામાજિક નિયમો અને બંધનોની સખવા ઘણી વધી ગઇ, ત્યારે કલાકારોને સમાજમાંથી હાથમગ દૂર જ કરવામાં આવી દતા. સંગીતકાર, નૃત્યકાર, ચિત્રકાર, સિદ્ધીઓ જે બધા કલાકારોને એક જુદો પોતાનો સામાજિક વર્ગ બનાવી દેખે ઉચ્ચ અને સ્વચ્છ સમાજમાંથી બહાર ઠાડી મૂકવામાં આવ્યા હતા

પરંતુ મધ્યયુગનો એ રુદ્ધિચુરન સમાજ સાહિત્યકારોને અનાદર ન કરી શક્યો અને સાહિત્યકારો અને કવિઓનો કોઇ જુદો સમાજ બની શક્યો નહીં, જો કે ચારલોના રૂપમાં કવિઓના એક બાજને સમાજથી દૂર કરવાના પ્રયત્નમાં એ સમયના સમાજને જરૂર સફળતા મળી હતી પણ એ સંજ્ઞાનું શ્રેય સમાજના નેતાઓને ફાળે એટલું નથી જરૂર જેટલું આ કવિઓની ધન અને આશ્રયને માટે પૈસા પડપ્રવાની નિર્મળતાને ફાળે જાય છે. સાહિત્યકાર સમાજનો નેતા રહ્યો છે, એ બૌદ્ધિક ગ્રાણી છે સર્વ કલાઓમાં સાહિત્ય જ એક એવી કલા છે જેમાં મનોરજનની સાથે સાથે બૌદ્ધિકતા તેમ જ સાહિત્યકતાને પ્રધાન્ય મળે છે. સાહિત્યના સર્જનમાં સ્વાત્ત સુખાપવાળા નત્તની પ્રચુરતા નેહી છે સાહિત્ય-

કારનો હવેથી એ પ્રયત્ન રહ્યો છે કે તે પોતાના વ્યક્તિત્વમાં દુનિયાના વ્યક્તિત્વને હલ કરી દે, નહિ કે દુનિયાની રુચિ અનુસાર તે પોતાના વ્યક્તિત્વનું સ્વરૂપ બદલે.

ભાવનાને શુદ્ધિથી માનવના પ્રત્યેક કર્મની સૃષ્ટિ સ્વાય છે અને હું કલાના સર્જનને કલાકારનું કર્મ જ ગણું છું કલાને સાહિત્ય પોતે કર્મ દોરાની સાથે બીજાનાં કર્મોને પ્રભાવિત કરી શકે છે અને એટલા માટે કલા અને સાહિત્યની સફળતા તેમ જ સાર્થકતા લોભકિત અને સમાજકલ્યાણ પર આશ્રિત છે. જે કલા લોકકલિત અને જનકલ્યાણમાં સકાયક નથી બનતી તે નિર્થક ગણવામાં આવે છે એમ તો બીજાને સુખ આપવું, બીજાનું મનોરંજન કરવું એ ખુદના લોકકલિત અને જનકલ્યાણ છે એમ ગણી શકાય છે, પણ બૌદ્ધિક હોવાના સંબંધે અનુભવમાં જનકલિત અને લોકકલ્યાણને વ્યાપક અર્થ ધરાવવાની પ્રવૃત્તિ છે. કોઇ પણ સુખ કે મનોરંજન જે દલકી વાસ્તવા પર આધાર રાખે, તે રચાયે નથી અને તેની ભવાનક કુખલ પ્રતિક્રિયાઓ થઇ શકે છે. એટલા માટે સાહિત્ય અને કલાને વાસ્તવાથી પર બનવું પડશે. ભવના વાસ્તવાથી પર હલ જાય છે શુદ્ધિનું વિવેકતત્ત્વ અને એટલા માટે દેવળ સાહિત્ય અને કલામાં જ નહિ, પણ સમગ્ર માનવસમાજમાં શુદ્ધિને ભાવનાની સમકક્ષ માનવામાં આવી છે. ભાવના કર્મની પ્રેરક જરૂર છે, પણ શુદ્ધિ કર્મનું અનુદાસન કરે છે. આ જ અનુદાસન સમાજનું નિર્માણ કરે છે અને વિવેકની પ્રેરણા આપે છે. પણ અહીં આપણે એક વાન સમજી લેવી પડશે. કલા અને સાહિત્યમાં શુદ્ધિનું વિવેકતત્ત્વ જ મુખ્ય છે અને એનું ભાવનાથી કોઇ બંધુ અસ્તિત્વ નથી. એમ તો આપણે એમ પણ કહી શકીએ કે કલાનું આધારભૂત મૂળતત્ત્વ ભાવના છે અને પ્રમુખતત્ત્વ શુદ્ધિ છે. પણ મકાન કલા તો એ જ છે ભાવ ભાવના અને શુદ્ધિ એકરસ અને એકરૂપ બની ગયા હોય અને તેમાં કોઇ એક ન જાય.

સાહિત્ય દર્શન

(નિઘ્નસાહિત્ય-૧) [સાનગઝેત્રી ગ્રંથી ૮
પ્રકાશક સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભનિધાનગર
પાનાં ૪૨૦ મૂલ્ય રૂપિયા વીસ]

સાનગઝેત્રી ગ્રંથીમાં આઠમું પુસ્તક નિઘ્ન-
સાહિત્યને આવરી લે છે. દેખીતી રીતે જ એકભાષ્યમાં
નિઘ્નસાહિત્યને ધન્ના આપી શકાય નહીં તેથી તેને
બીજો ભાગ હવે પછી પ્રમુખ યશી “નિઘ્નસાહિત્યના
બે પ્રયોગો” આ પ્રથમ ગ્રંથ છે આ ગ્રંથના
આરંભના પ્રકરણો આ ગ્રંથની એક વિરૂપતા છે
તેમાં માનવીની વાણીની ઉત્પત્તિ નિઘ્નના મુખ્ય
ભાષાકુળો, સાહિત્યનો સંસ્કૃતિ પરનો અદ્ભુત પ્રભાવ,
શબ્દની યંત્રિકારિક સર્જકશક્તિ તથા જનતાના પ્રથમ
પુસ્તકોની લેખનપદ્ધતિ અને સાહિત્યનું નિર્માણ- આ
બધા અંગેની અત્યંત રસપ્રેરનાર માહિતી આપી શકા
પિપાસા વધારે અને કિતિએ નિરંતરે એવી છે.
હજારો વર્ષનું આ સાહિત્ય મહાપ્રલોભમાંથી બનીને
પરિસ્થિતિ સ્થિતિમાં છે તે ય ઘણું બધું રિપુન છે
એમાંનો એક અંશ જ આપણને ઉત્તર બધ છે આ
છતાં આગા પચાસ-સો પ્રયોગો બાથમાં ગાન નહીં
એટલું વિપુલ તો છે જ” આ પાંચમી નોંધમાંથી આ
અંશ એટલા માટે ઉત્તરમાં છે કે નાયકને નિઘ્નસાહિ
ત્યની વિશાળતાનો ખ્યાલ આવે

પ્રવેશકમાં શ્રી એસ આર ભટ્ટ લખે છે

“વચનામાં હાજરનો માનવ, મિસરના પિરા
મિડ કરનાં બે પ્રાચીન છે, છતાં બે અગ્રણ્ય નિચારનાં
રહીને એટલો નૂન છે આશ્ચર્ય તો એ રહ્યું છે
કે બહુભાવી માનવકુળને બિનજન આર્થિક નિરાળી
ભાષા એના વણીના લગામ વિનાસ જેની સાહિત્ય
કૃતિઓમાં બ્યક્ત થાય છે તે એનું પૃથક્કર્ણ નથી
એ તો છે એનું એક જ જગતના પાં ઉપર માનવ
જીવનના વિકાસનું સ્વરૂપ કેવળ એના એનોવિરતમાં

છુપાયું છે એટલે દેશવિરેલના સાહિત્યનો અડતો
અમાસ પશુ પ્રતિતિ આપે છે કે સાહિત્યમાં વારંવાર
પ્રમુખ તેના હજારેક વર્ષ પહેલાં એનો ઉત્તર
લખાયો હોય છે- પ્રમુખ પૂછનારના દેશથી સેકડો
જોગળ દૂર કોઈ બીજા દેશના સાહિત્યમાં ત્યારે
તો લખવદ્ભૂતિને વિષે કહેવાયું છે કે એનાં
વિરોધનામ બધાં બારીય છે પરંતુ એનું ચિંતન
સહુ માનવોને સ્વીકાર્યું છે ” આ પ્રથમાં સૌ પ્રથમ
શ્રી યોગેન્દ્ર બાસ “આદી માનવીની વાણી ” તથા
“ આદિ લેખન અને સાહિત્ય ” એ બે પ્રકરણ
દા. તેમજ તેમાં આપેલ સંદર્ભો અને વિરોધારા
આપણને નાટ્યાત્મક રીતે ચિત્રનિર્મિત દારા જે આદિ
સંસ્કૃતિ રચાય તેનાથી વાકેફ કરે છે. ત્યારબાદ શ્રી
હરિવલ્લભ ભાષાણી “ ભાષાની ઉત્પત્તિ અને મુખ્ય
ભાષાઓ ” શીર્ષક નીચે તેમની વિદિતા સાથે જગ
તની ભાષાઓની ગંભી કરાવે છે. શ્રી ઉમાશંકર
જોશીએ “ શબ્દની શક્તિ ” વિષે લખ્યું છે ત આ
પુસ્તકમાં બધ બેસતું થતું નથી-તેનું સ્થાન કાર
તીય સાહિત્યના પુસ્તકમાં યોગ્ય હતું હવે પછી
સાહિત્યનો જે પરિચય કમપદ થાય છે તે આ
પ્રમાણ છે

મેસોપોટમી સાહિત્ય } શ્રી અમૃતલાલ યાજ્ઞિક
અથ અને દન્ડા સાહિત્ય }

પ્રાચીન નિસર સાહિત્ય } શ્રી નમીનલાલ પારેખ
હિંદુ સાહિત્ય }

અવરતા સાહિત્ય } શ્રી હિરોજી કાવસજી દાવર
કરેલી સાહિત્ય } શ્રી હાદુભાઈ નાયક
અર્ધપ્રી સાહિત્ય } શ્રી એમ. એલ. લોખડવાલા

ગ્રીની સાહિત્ય } શ્રી યુનાનનાસ ઓકર
જાપાની સાહિત્ય } શ્રી બ્યો તી-ન્ડ જેન
મલય સાહિત્ય }

અલ્બેટ્ટી સાહિત્ય } શ્રી દીપક મહેતા
સિયામી સાહિત્ય }

શ્રી-રામન મહાકાવ્યો શ્રી રમનીકાંત પંચોળા

શ્રીક નાટકો
શ્રીક ટ્રેન્ડેડી
રામન નાટકો

} શ્રી જયંતિ ૬ વા ૬

મધ્યયુગીન વીરાશાઓ શ્રી નલિન રાવળ

દરેક ભાષાને લગતું પ્રકરણ ચિત્રો, સાહિત્યિક ઉદાહરણો, ભાષાંતરો અને ગદ્યપદ્યના નમૂનાથી ભરપૂર છે. ધનિષ્ઠ સંપર્ક અને અભ્યાસને કારણે શ્રીક નાટકો, શ્રીક ટ્રેન્ડેડી. રામન નાટકો વિશે જે વિસ્તૃત છણાવટ થઈ છે તે અલ્પદેશી અને સિંચાળી (યાદ) સાહિત્ય વિશે થઈ શકી નથી તે સ્વાભાવિક છે. આટલી બધી ભાષાઓના પ્રખર વિદ્વાનોની યુગ્મરાતી ભાષા પાસે અપેક્ષા રાખી શકાય પણ નહીં. છતાં દરેક વિદ્વાનો જે રજૂઆત કરી છે તે એટલી દિલ્લચ્છપ અને આકર્ષક છે કે દરેક ભાષાના સાહિત્યને લગતી તમામ વિષયો વાંચવાની સાન્ય તે પ્રગટાવે છે. ચીની કે જાપાની સાહિત્ય વિશે અચૂકારી બીજા કયાં મળવાની હતી ? પ્રાચીન ગ્રંથોના સાહિત્ય વિશે વંચનાં, ભારતના પ્રાચીન સાહિત્ય શૈલીનો નાતો દેખાઈ આવે છે અને તેથી જ દેશ જુદા, ભાષા જુદી છતાં સમજાઈ, કવિઓ અને સંકિર્તાઓ એક જ સ્વરૂપે અભિજાર કરી શકે છે તે અણીને આનંદ થાય છે કે કવિ અને તે દેશનો હોય, તેના કવનનો સુ એક જ રહે છે. વિશ્વસાહિત્ય દર્શનનો આ પ્રથમ મંથ છે— આ શ્રેણીમાં બીજો ભાગ હવે બહાર પડનાર છે. કેમકે અગ્રેષ્ઠ સાહિત્ય જ એક પુસ્તક જેટલો વિસ્તાર શકે તેટલું સમૃદ્ધ અને અમૂલ્ય છે. સાહિત્યના વિદ્યાર્થી માટે જ્ઞાનગંગોત્રી ક્રેણીના આ પુસ્તકો અમોઘ ધરણું બની રહેશે, અને કાલક્રમે આ પુસ્તકોને અભ્યાસક્રમમાં પણ પ્રવેશ શકારો. ભાતની અન્ય ભાષાઓમાં યુગ્મરાતી કદાચ પ્રથમ જ એવી ભાષા જેણે આંતર ભારતી તેમ જ આંતરરાષ્ટ્રીય સંદિપને સ્વચ્છાવામાં પીરસવાનો પ્રયોગ કર્યો હોય સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીની જ્ઞાન ગંગોત્રી ક્રેણી યુગ્મરાતી ભાષાનું એક આભુષણ અને ગૌરવ છે.

વિચારવહેણ

(શ્રી પુરુષોત્તમ મ. માવળંકર
સન્નિધ પ્રકાશન, અમદાવાદ પાના ૮૪
કિમન રૂ. ૨-૫૦

આ નાની પુસ્તિકામાં બાવીસ જેટલા ચિંત્ય અને મનનીય લેખો આપવામાં આવ્યા છે, જે 'અભ્યાસ'માં નિમિત્ત પ્રગટ થતાં રહ્યાં છે. શ્રી પુ. મ. માવળંકર અત્યા કૅન્સરુશીકાર અને રામનીતર છે. તેમના વિચારો, પુષ્પ અને પાકક વિચારસંસ્કૃતિના પરિપાકરૂપે, બહાર પડે છે. અમદાવાદમાં હેરાલ્ડ લાઇઝી ઇન્સ્ટીટ્યૂટ દ્વારા તેઓ યુગ્મરાતની જનતાને આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રવાહોથી વાકેફ રાખના રહ્યા છે અને 'અભ્યાસ' દ્વારા ભારતીય સંસ્કૃતિનો આભિજાર કરી-કરાવી રહ્યા છે. 'સન્નિધ' અગાઉનાં ૨૧ ઉપ-યોગી પ્રકાશનોમાં એક મહત્વનો ઉમેરો કરતું આ પ્રકાશન આરંભ છે.

સાધના

દીપોત્સવી ૨૦૨૭ તંત્રી શ્રી વિહુ પંડ્યા,
રેડેસ અમદાવાદ

વિચારગ્રંથ, તેમજ વૈવિધ્યની દૃષ્ટિએ જેમાં નવીનતા કહી શકાય તેવો સ્વચાળ 'સધના' દીપોત્સવી સાગી રીતે પીરસી મળે છે, તેનું એક કારણ પણ છે રાજકારણની દૃષ્ટિએ જોઇએ તે બીજા આણું વહેણમાંથી એક ચોક્કસ દિશામાં વાયકોને લઇ જવાની નેમ આ પત્રે રાખી છે તેથી વાર્ષિક અંક 'વિચારોનો સેમીનાર' બની રહે તે સ્વાભાવિક છે. ૨૦૨૭ના દીપોત્સવી અંકનું સાહિત્યક મૂલ્યાંકન પણ સવિરોધ રહે છે. કાવ્ય, જ્ઞાન, નિબંધો તથા સાહિત્યિક લેખાનું ધોરણ ધણું જાણું રહ્યું છે. મુખ-પૃષ્ઠ અને છાપકર્તી બાળનમાં દોષ દિવાદ રહેતી નથી. 'સધના'ના યુવાન તંત્રી શ્રી વિહુભાઈ પંડ્યાની અંકને સર્વભોગ્ય બનાવવાની સર્વાંગી જહેમન ફળી છે.

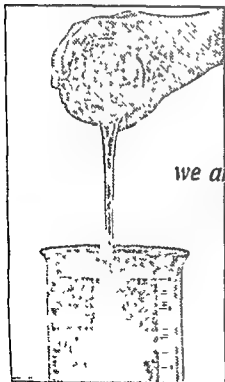
'પાંચક' દીપોત્સવી ૨૦૨૭
તંત્રી શ્રી માનસંગજી બારડ. અમદાવાદ

પાનાં ૧૮૮ કિમીત રૂ. ૩

પચિકે એક દસકો પૂરો કર્યો. ૨૦૨૭ના દીપોત્સવી અંક સથે તે અભિયાતમાં વર્ષમાં પ્રવેશે છે. આટલા સમયમાં ગુજરાતના એક રિદાનોને આકર્ષવાની આ માસિકની સિદ્ધિ નોંધપાત્ર બની છે. ખાસ વિશિષ્ટ અંકોને બાબતે મુકાબે તો પણ 'પચિક'ના સામાન્ય અંકમાં વિષય વૈરિધ્ય સાથે જળવાઈ રહે છે. વિગતો અંકમાં પણ હો. હમમુખ સાંકળિયા, હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી, અપ્પા. કે. કા શાસ્ત્રી, પ્રા. નરોત્તમ વાણુંદ, પ્રવચન ક. દેસાઈ, જનિવત પંદયા, વિદ્યુભાઈ પંદયા જેવા સમયોની કનખો દાબ વાચકોને મજા છે સાથેસાથે નવીનોમાંથી પણ ધણા છે 'પચિક'નું સંપદન વર્ષોથી દાદ માગી લેતું બનતું રહ્યું છે

'નવચેતન' સુવર્ણમહોત્સવ અંક તંત્રીશ્રી આપશી ઉદ્દેશી, અમદાવાદ પાનાં ૪૪૦ કિમીત રૂ. ૩

ઝોડોડો. નવેઅમરા સંયુક્ત અંક તરીકે સાથ ચારસો પાનાંની તદ્દન નિરાગી વાનગી પીરસી જનાર 'નવચેતન'નો સુવર્ણ મહોત્સવની યાદગીરીનો અંક ગુજરાતના સાહિત્યિક અને સાંસ્કારિક જીવનની છેલ્લા પચિ દાયકાના ઇતિહાસને અક્ષરેક આપવામાં ગુજરાતના જે તે વિવિધના ખેરખાઓનો સાથ મેળવીને રજૂ થાય છે. સાહિત્યના ગ્રામણે, કલાવિકાસ, સામાજિક જીવન, રાજકારણ, કવિતા, વિજ્ઞાન, નાટકો, ધનકારત્વ, એકાદીએ, નવલકથા, રમજૂમિ, બાલ-સાહિત્ય, ચળવિત્તો, રમતમખત-એમ કોઈ પણ ક્ષેત્ર આ માસિકની નજર બહાર રહેતા પામ્યું નથી. 'નવચેતન'ને ૫૦ વર્ષ પૂરા થાય છે તેની પાછળનો તેના તંત્રી આ આપશીલાઈનો પુરુષાર્થ હવે આપું ગુજરાત જાણે છે. તેમની નિષ્ઠા અને ચોક્કસ મૂલ્યો તથા આદર્શ માટેનો આગ્રહ જનજાગર છે 'આ વિશિષ્ટ અંક તેની મૂલ્યવાન સામગ્રીને કારણે ચિરંતન મૂલ્ય ધરાવે છે.

Research Quality Expansion...

we are deeply dedicated to each !

Amar Dye-Chem are pioneers in the dyestuff industry in India—and have sustained the performance through the ye us In meticulous quality control In unceasing research In consistent expansion In mounting exports Today, Amar Dye-Chem make dyestuffs for almost every conceivable application—in textile, paper, leather, plastic, paint, color and many other industries

*we believe that
Research is the life blood
of the chemical industry*

AMAR DYE-CHEM LTD
Rang Udyan Mahim Bombay 18

શ્રી. મલિકજી કૃપ
અમારાં પ્રકાશનો

ગાંધીગુરુ	૧-૨૫
ગીતાંગત એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
શ્રી અરવંદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫

મુંદર, સ્વચ્છ અને સુધડ છાપકામ મારે

સુરૂપ મુદ્રિકા તમને મદદરૂપ બનશે

સુરૂપ મુદ્રિકા, રેસકોર્સ રોડ, કન્યા છાત્રાલય સામે, રાજકોટ-૧

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

અનુક્રમણિકા

૫૪ : લેખ :

૩૬૩ પરિવાર...

૩૬૪ તમારા જેવાના પુણ્ય મનાવે...

૩૬૫ પરિભ્રમણ...

૩૬૬ 'ઈશ્વાત્ય' દર 'સ્વર્ગ'...

૪૦૧ ઇશુખ્રિસ્ત...

૪૦૫ ભાવના અને આદર્શ ..

૪૦૬ ધર્મ અને જીવન...

૪૧૨ હાસિમીથી મૃદુલક્ષ્મી...

૪૧૪ મારી કમળાનો સમાજ...

૪૧૭ બદાહર માતાનો બહાદુર પુત્ર....

૪૧૬ શ્રમની પૂજા ...

૪૨૨ વિદ્યા-કલા હાર આનંદ ...

૪૨૫ 'મિ' જાહે તો કહાં જાહે ?...

૪૨૭ અવસોકન...

લેખક :

ચતુરનાથ મહિપત્ત

છોટાજાઈ પટેલ

'આશુતોષ'

શ્રીમ-નારાયણ

.....

ઈલા મહેતા

સંતભાવજી

રાજગોપાલાચાર્ય

ઈ-દુલાલ આધી

ભોગીલાલ દવે

કેનિંગ પોપાફ

કેદારનાથજી

જુરો-દ્ર દવે

ચિ

રચના

[શ્રાવકોને]

દર માસની બારમી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે,

પંદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કરી પછી કાર્યાલયને જણાવવું. અંક ચિલિકમાં હશે તો મોકલાશે.

અમે તે મળિને આપક વડે શકાય છે.

આ મામિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો જે તે લેખકોના છે. સંપાદક તે વિચારોમાં સંમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

[લેખકોને]

'વૈષ્ણવજન'માં સંસ્કૃતિ, કલા, ચિંતન અને આધ્યાત્મિક વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સદ્, મૌલિક, તાજું હોય એવી અપેક્ષા રહે છે. કાચબની એક બાજુ ચાલીથી લખવું

લેખાજમ

દેશમાં [વચન] ૮ રૂપિયા

પરદેશમાં સોળ ચિલિકા.

"વૈષ્ણવજન"

૨-રામકૃષ્ણનગર

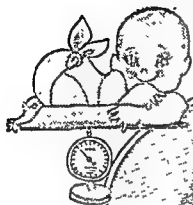
રાજકોટ-૨

પ્રકાશક, મુદ્રક, માલિક : ધીરેન આધી : સંપાદક : નનીન આધી : ૨, રામકૃષ્ણનગર, રાજકોટ-૨
અંક-પ્રકાશન સ્થાન : સુરપ મુદ્રિકા, રેષ્ટકોલ રોડ, રાજકોટ.

જિંતાનું જન્મસમયનું વજન વધીને ૪ મહિનામાં તો બમણું થઈ ગયું—છે ને, સાચો વિજય!

ચોક્કસ જિંતાને કોઈપણ બોલાવે કે તરત હસી પડે છે એ! તે માલમ એવાં સરસ ઝીણુંઝીણું બન્યું પડે છે! જિંતા હસતી ભય છે, પોતાની નવીનથી રમતોથી સોને પોતાના બનાવી લે છે. જિંતાને એક ચીજ સોય વડાથી છે—એ !! એની દૂધની બાટલી, બાટલી પૂરેપૂરી ખાઈ ન પાક ત્યાં સુધી એને મોઢાખાવી કાઢે એ બીજ! જિંતાની આ મોઢિની પાછળનું રહસ્ય છે. એક વિશેષ પ્રકારનો બાળ-આહાર!

જિંતાને આપાય છે, અમૂલર્યો —એક વિજયી બાળ-આહાર!

અમૂલર્યો જન્મરૂપ મુકાબાના એ જ વર્ગમાં દો જેનાં જેથ લે બીજા બાળ આહારોમાં જેથાળોને કરાવે પાછા રાખી દીધા અને સોમ્બા આ-રસ ના પા કદે. અમૂલર્યો એક વિશેષ પ્રકારની (સેન-ફાઈનર્સ) અને વિશેષ રંગરુદાને આ રહે જન્મલ વ છે — જાણ દમારા લાકડા બાજક માટે! સહેલાઈથી પીડે બધા અમૂલર્યોએથી વાળે એ રસાળ વ પોષક મળી રહે છે... અને સાધોસાથ અને છે, આરસરસ વિદ્યાર્થિને ત્યાં આ રસ લાગે ઉપરાંત, બાળકોના વડરસ વિકાસ માટે એમાંથી જુદા અનુભૂત અને વડા સાચા પ્રોત્તેજ વલોવે અને છે.

અમૂલર્યો

માના દૂધની બાટલીમાં ઉલટું વેંકલિયક આહાર

મહત્વ

અમૂલ અને બાળકોર વિદ્યાર્થિ આપણે અમૂલ પુરુષ માટે (સ પે જાન દેશની રસ લ વિદ્યાર્થિ બોલોને) આ સરનામે લખો: પોસ્ટ બેંક ૧૦૧૨૬, મુમબઈ-૬.

MUKAND IS STEEL

MUKAND MOVES INTO NEW AREAS OF STEEL CASTINGS ALLOY STEEL CASTINGS

High and low alloy steel castings for industry to specific requirements. Mukand's range covers turbine components, process equipment.

Sophisticated research and development facilities like the Mohanik furnace to provide answers to specific problems. Comprehensive quality control. All these ensure uniformly high quality castings from Mukand.

Mukand Iron & Steel Works Ltd., Kurla, Bombay-70. AS

Calcutta Office: Raneegunj Coal House, 3-A Chowringhee Place, Calcutta-13.

સિધિયા આપને સાગર બાજુ સમૃદ્ધિ આપે છે

SISTA S-SSN 225A GUM

પ્રાચીન સમયમા વહાણવટાના બેવસાય દ્વારા
ભારતને આદ્યક સપ્તિ મળતી હતી આને
સિધિયાના જહાજો આપણી એ પ્રાચીન પરંપરા
અને વ્યાપારને જાગવી રહ્યા છે સિધિયા
ભારતના દરિયાપારના તેમજ કાઠાના વ્યાપાર સુને
પોતાના અગત્ય અને ઝડપી જહાજો કારણ દ્વારા
ઝડપી, સુરક્ષિત અને સિદ્ધિવતી સેવા આપે છે

દરિયાપારની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન ઇન્ડો-ચીના
ભારત રશિયા
ભારત-અમેરિકા (મેટલાન્ટિક અને અખાલવા નાંરો)
ભારત દુર દેશો થી સેવકસ
ભારત પેસિફિક (પૂર્વ વચને)
ભારત-ઇન્ડિય
ભારત-એફ્રિકાન ઇન્ડો-એશિયન નાંરો
ભારત પશ્ચિમ એશિયા (અખાલ)
કાઠાની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન નાંરો સિલોન

ધી સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
'સિધિયા હાઉસ', બેંગાલુરુ, યુનિયન રેસિડેન્સ ૨૮૧૧૧ (૧૨ લાઇન) રેસિડેન્સ ૨૨૫૫
સેન્ટ્રલ બેન્ક બિલ્ડિંગ ૨૦ મેટ્રો સુપર મારેટ કમ્પ્લેક્સ ૧ રેસિડેન્સ ૨૨૫૮૨૨ (૧ લાઇન) રેસિડેન્સ ૨૨૫૮
૧૦, બેંગાલુરુ નગર નવી સિદ્ધિ, રેસિડેન્સ ૧૧૧૨૬૧, રેસિડેન્સ ૨૨૨૨
દરિયાના દરમિયાન મુખ્ય માર્ગોમાં એન-સી છે

જુવાન શિક્ષકારો
નુહાઈ અને ખાલકિશન રાવળ
કહે છે:

“દેના બેંક

કસબીઓ અને કલાકારોના
પ્રેરક મિત્ર બેવી છે.

“અમારા પિતાજી પાસેથી અમે શિક્ષકોના
વારસો મેળવ્યો અને પૃથ્વીરમાં કોતરકામ કરવાની
તાલીમ લીધી. દેના બેંક તરફથી અમને લોન
મળતા અમે સફળતાની કેડી પર કદમ માણ્યા
અને આ સુંદર પ્રાચીન કલાતુ મૂલ્યેય મળ્યા
સમસ્યા રજૂ કરી શક્યા.”

અપનો અમે તે વ્યવસાય હોય,
દેના બેંકની પ્રાકૃતિક લોન યોજના
આપને પણ સહાયરૂપ થશે

દેના બેંક

ટે. જં. વિષ. દેવાણુ નાનદા બિલિમ્બ
૧૦ હોલિંગન સર્વિસ, કોટ મુળદ-૧

માન એ મિત્ર સરકારી નોકરી કરે છે. આજે મેં વેપારીના પ્રમાણમાં પચાસ એમનો સામાન કરેવાય. થોડી જમીન હતી તે તો ફક્ત મજાનધારા મુજબ એમને વેચાઈ ગઈ છે. એટલે ધર મલાવતું, બાંકો ભણાવતાં રૂઢિવાળો પ્રભુ જેવાંને પણ ખર્ચ કરવા એ બધું મુશ્કેલ તો ખરું જ. છતાં મિત્ર કોઈ વાર મળે અને પૂછીએ કે, 'કેમ આવે છે?' તો તરત જવાબ મળે, 'ઇશ્વરપાથી સાડુ' આવે છે.'

પણ આ 'સાડુ'ની પાછળ કેવી મુશ્કેલીઓ અકામિકી છે એની વાતો તો મિત્રનાં પત્ની પામેથી જ જાણવા મળે. એમને પૂછીએ કે, 'એમનાં ખર્ચાં આવી પડે તો શું કરે છે?' તો એમનાં ચિત્તે કહી દે છે : 'આવે છે. થોડું દેવું કાતું પડે, બીજું શું?'

'અમારે ઉછીના કે વ્યાજ લાવવા પડે તેનું તો કંઈ નહિ, પણ ગમન એ છે કે ગામમાં જાંબે કહીએ તો અમારી વાન કોઈ માનવું જ નથી. કે' છે કે, 'તમે તો ખોટાં રોટલાં રોડો છો; સરકારી ઓફિસરોને તો આજે પચાસ ઉપનાં બીજું મન-માન્ય મળવું હોય છે.' પણ તમે તો જાણો છો કે આજ વીન-બાવીસ વર્ષની નોકરી થઇ પણ અમારો પૈસો અને માનની ભાડી બરાબર માંગે છે.'

અને આ વાનમાંથી જ એ મિત્રપત્નીએ અનેક અનુભવોમાંથી એક તાજે જ પ્રસન્ન કહી બતાવે. બનેલું એમ કે જે દિવસે આ રૂપિયા ઉછીના આપીને પ્રજાજનોને ઉદ્દેશ કરાવેલાં તે જ દિવસે એક વેપારી એ બહેન પાસે (મિત્ર-પત્ની પામે) આ વાન ખુરશી પર બેસી એમણે એક બંધ કરવે એમ પર મૂક્યું. બહેને પૂછ્યું : 'શું છે ભાઈ?'

કંઈ નહિ એ તો... એ તો ખુશીના છે. સાહેબે માડું કામ સારી રીતે કાઢી આપ્યું છે...'

બહેન સમજી ગયાં કે આ વેપારી સાહેબને એટલું આપવા આવ્યા છે. બંધ દરમિયાં નહિ નહિ તોય ચારસો-પાંચસો રૂપિયા દશે એમ લાગતું હતું. એટલે વાન સમજી જતાં બહેને અધવચ્ચે જ દહેરા માંડ્યું : 'પણ ભાઈ, તમે સાહેબને એળખ્યા લાગતા નથી.'

'અરે બેન, સાહેબે તો દુર્ગાજીને એળખી ગયો છું. હું જવું છું કે એ તો મને પાઠો જ કાઢે, એટલે તો રીંગે તમારી પામે આવ્યો છું. મારાથી એમનો શુભ કેમ શુભાય ?'

'તો ભાઈ, તમને ખરી વાન મળે? તમે ઘર બૂંચા લાવો છો. અને આવી રીતે પૈસો લેવાનું રાખ્યું હોય તો બંગલા બાંધ્યા હોય. પણ તમે જાણો છો કે અને આ લાગતી પેસાંઓમાં રહીએ છીએ. અમારાં આ બાળકો કે કપડાં જુઓ, આ આજી પાનગી અમારી ધરખંજી લુટ્યો. એ બધાં પરથી પણ તમને અમારો ખ્યાલ આવી જશે.'

'પણ બહેન, આ કંઈ લાંચ નથી, આ તો ખુશીના છે. ખરી મુશ્કેલી વખતે સાહેબે માડું કામ કાઢ્યું છે.'

કહીને વેપારી તો એમ ઉપર જ પૈસાનું કવર મૂકીને બેઠો થઇ ગયો. બહેને કવર પાછું લઇ જવાનો આગ્રહ કર્યો કવર ઉપરે ખિસ્કામાં પાછું મૂકતાં વેપારી બોલી બેઠા : 'આ બધું હું શું આંજીવું છું? કહેલું એમ મને છે કે આ તે રાખું છે કે રાખું છે? આવા રાકેડ અને તમારા જેવાં બહેન મેં મારી જિંદગીમાં જોવાં નથી. હું તો કહીશ કે તમારા જેવાના પુણ્યે જ આ ધરતી ટકી રહી છે.' અને વિદાય લેતાં વેપારીની આંખમાંથી અશ્રુ સરી પડ્યાં.

સમુદ્રજગની ખેતી

લાનગર ખાતેની સેન્ટ્રલ સોલ્ટ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ સમુદ્રના પાણી વડે ખેતી કરી, પાક લેવામાં જે પ્રયોગ ત્રણ સફળતા મેળવી છે તે ઘણા આશ્ચર્યજનક અને કૃતિકારી સમાચાર છે. વેપારી પોતાણે આ પ્રયોગને સફળતા પ્રાપ્ત થતા હજુ વર્ષો લાગી જશે. તો પણ આણી રિસાનિકો આ બાબતે વચાના અધિકારી છે. સમુદ્રના પાણીની ખાસતી ઓછી કરીને તેનો ઉપયોગ કરવાની એક અર્થગ્રામી પદ્ધતિ તો અર્ણવિતિ છે જ પાંતુ આ તો સમુદ્રનું પાણી જેવું છે તે રિથિતિમાં તેનો ઉપયોગ કરીને, હાલ ખડૂ પાણી ધીર ધીર સ્વીકારતો બને તેવો પ્રયોગ હવે થવાનો છે. અહીં પણ સરખાતથી ખાસ પાણીનો ઉપયોગ થતો નથી. અહીં જમીનમાંથી બહાર નીકળે ત્યાર પુરી તો મીઠું અને વરમાનું પાણી જ ઉપયોગમાં લેવાય છે પછી ધીમે ધીમે ઓછી માત્રામાં તેને ખાડું પાણી આપવા છે આ માત્રા વધારીને છેવટે સમુદ્રના પાણીનો ઉપયોગ થાય છે. લાનગરમાં આઠ વર્ષની જગમગને અતે બાગાપુરી બાજરી ઉત્પાદકમાં સફળતા મળી છે બાવનચરના વૈજ્ઞાનિકોનું કહેવું એમ થાય છે સમુદ્ર કાંઠે રેતીમાં આવે પાક લઈ શકાતો હજારો અને સ્પેર્થામાં આપા પ્રકાશો હાથ લેવાયા છે હજારોમાં સમુદ્રના પાણીથી બગીચાઓ અભિવૃદ્ધિમાં આવ્યા છે, તેમજ જવ અને કઠમૂળ પણ ઉગાડે છે ખેતરમાં ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવો પાક સમુદ્રના પાણી વડે મેળવી શકવાનું માન લાનગરનાં લાંબાં સરખાલઈના છે એ સમુદ્ર કે આ અખરોઢ ઘણા નાના પાલા ઉપર કરવામાં આવે છે પણ હવે તેને વિશાળ પોતાણે અમરી જગતમાં શકાય છે, અને જે આમાં સાળતા મળે તો વધુ આપા ઉપાડવાની ક્ષમિમાં બરન અમેરન બની રહેશે તે નિર્વાહ છે. અમેરન ન બને તો પણ પોતાનો અખજનો પ્રાપ્ત ઉકે

લવામાં ભરનને સફળતા મળે તો પણ અભિવૃદ્ધિ સિદ્ધિ ગણશે.

ભૂગર્ભ ધાતકો

ઉત્તર પેમેરિક સમુદ્રમાં આમચીતતા ટાપુ ઉપર અમેરિકાએ પાંચ મેગાટન શક્તિનો અણુ ધાતકો કરી તેનાથી ધાતકમાં આવતું હતું તેમ કોઈ ધરતીક પથથો નથી કે સમુદ્રમાં રક્ષા મેળવે અર્થ નથી ટાપુ ઉપર જીવવાની થઈ હશે એમ માનવું રહ્યું. થોડા સમય બાદ વૈજ્ઞાનિકોના તિરોણ પછી અને અમેરિકન અણુચીતી પરવાનગી બાદ આ ભૂગર્ભ ધાતકના રહસ્યેનો અપાલ કદાચ દુનિયાને જણાવ મળશે. આ ધાતકની સામે મનાઈ હુકમ મેળવવા અમેરિકાનો સુપ્રિમ કોર્ટના દ્વાર અખાસવામાં આવ્યા હતા પાંતુ કોર્ટ મનાઈ હુકમ ફરમાવ્યો નહીં. અમેરિકાન સંસ્થાન અર્થ આ પ્રાપ્ત મક્કમ હતું. દુનિયાનો મત એમે તે દોષ તેમજ બીજા દેશોનું જે થવાનું હોય તે થાય રહ્યાના સ્વક્ષણ માટે આ ધાતકો રરવા અમેરિકા દુનિવૃદ્ધિ હતું જ ને પ્રકાસતાઓ આ રીતે વર્તે તો પછી જનતાના જારિ મટે કોઈ અસા રહેતી નથી. જે પણ, પાણી અને વન્યજ દેને આ ધાતકમાં નાચ થયો છે તે કવારવ અખજ નહીં મળે અને મળે તો અ જીવિતી કોને પછી છે? અમેરિકા, રશિયા અને ચીન આજે આ પ્રકારના પ્રયોગ ત્રણ અખવર કરી શકે છે, ફાસ અને બિટન પણ કરે છે. ના પાડવાથી, તેનો નિવેર દુનિયાના રાષ્ટ્રો દ્વારા શક્ય બનવાનો નથી. પરંતુ દુનિયાના દરેક દેશના એક રાષ્ટ્ર પર આવે મેગાટ ફેવામાં આવે તો જ તેની જાનનકતાને ખવલ ચોરી નજર સમક્ષ રહે. આજે ફક્ત જાવાન વિશ્વ નોધાવવા જાય છે કેમ કે તેને વીતી મછ છે મેરકો તેમજ વોલેન્ટા પર એક એક અણુમેગાટ થા માટે ન જી કોઈ અમચીતતા ટાપુ ઉપાડવામાં જીવની જે કોઈ કિમત ન હોય તો અમેરિકાનેની

છાંછી વધુ મૂલ્યવાન હોવાનું જાણવાનું ઇચ્છી જાય છે ?

વહાણુનું

ભારત સરકારના સાદસોમાં શીપીંગ કોર્પોરેશનની એક દાવામાં સિદ્ધિ જાણીને આખે વળે તેવી છે. ૧૯૫૦માં સ્થાપાએલ ઇન્ટર્નશીયલ કોર્પોરેશન અને ૧૯૫૬માં સ્થાપાએલ વેસ્ટર્ન શીપીંગ કોર્પોરેશનનું ૧૯૬૧માં એકીકરણ થયું અને રાષ્ટ્રીય જહાજ નિગમ અસ્થિતિમાં આવ્યું. યુઆનમાં આ નિગમ પાસે ૧૬ જહાજો હતાં અને ૧૯૪૧-૪૨ સાલ થઈ હતું તે આજે વધીને જહાજો ૧ સંખ્યા ૮૦ થી અને યોદ સાલ દન સુધીની દનેજ સક્તિ થાય છે. ક્રમે પછીના પાંચ વર્ષમાં આ પ્રગતિ અનેક ગણી વધી જવાનો સંભવ છે. દનેજ સક્તિ ૧૯૭૪માં ૨૦ લાખ અને ૭૧-૭૬માં ત્રીસ લાખ દન સુધી પહોંચી જશે. ભારતનો આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર દરિયો ખોળા જહાજો ઉપર આધાર રાખે છે, અને તેથી દરેક પ્રકારના જહાજો કોર્પોરેશનને રાખવા પડે છે. કોસસા માટે ક્રમ રતી લાકડા માટે, અનાજ માટે, તેલ માટે તથા લોખાની હેરોર માટે વિશિષ્ટ પ્રકારના જહાજોની આવશ્યકતા રહે છે. આજે દુનિયાના પાંચ ખંડોમાં ૫૮ દેશો સાથે ૨૧ જહાજ સેવાઓ રાતરિવસ દરિયો ખૂંદી વળે છે સરઆનમાં આની આડ જહાજ સેવાઓ હતી. નફાની દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો પ્રથમ વર્ષથી જ કોર્પોરેશને એક કરોડ રૂપિયાથી થી ગણેલ કર્યા હતા તે આજે વધીને ૭ કરોડ સુધી પહોંચેલ છે. જે એજબો નફો છે. આ ૧૦ વર્ષનાં શીપીંગ કોર્પોરેશનને ૩૫ કરોડ રૂપિયાનો નફો કરેલ છે. ખૂંદીનું રોકાણ કરનાં વર્ષમાં બધું થઈને ૩ કરોડ હતું તે આજે પોણા બમ્બે કરોડ થતા જાય છે. ભારતની રૂઢણી જહાજ કંપનીઓમાં રાષ્ટ્રીય નિગમ સૌથી મોટી કંપની છે અને વિશ્વની મોટી કંપનીઓમાં તેની ગણના થાય છે એક લાખ દન તેલ લઈ જનારો મોટા ટેન્કરો આ નિગમ ધરાવે છે. ભારતનો અતિવિસ્તાર સાગરકાંઠા ખોલો આ સિદ્ધિ હજુ આદર્શ તો ન જ ગણાય

હોદ્દોમાં નામ ડેમ બોળાવ્યું ?

વિશ્વની રમતગમન દરિયામાં રોળના દેવે ભારતનો તિનારો વર્ષો સુધી અગળતો રહ્યો. હેલ્લો બે વર્ષથી એ ૫૬ આપણી પાસેથી ૫ ગિરનાને ખૂંદી લીધું છે, અને માટે એમ કહેવાય છે કે રમતગમનના દેવે રાજકારણ ધૂમી મધું છે; ઇંગ્લેન્ડ એ સિંગલ એસોસિએશનના હેલ્લોમાં અંગત રૂપમાં વધી ગઈ છે; પરદેશમાં આપણા ખેલાડીઓ યિરનું પાવન કરતા નથી, વ્યવસ્થા સક્રિયતા નામે ખોટું મીડું છે, રાજ ભાષિંદરસિદ્ધિ જેઓ ભારતની રમતગમન સનિતિના પ્રમુખ છે તેમણે જાતે જ વિશ્વ રમતગમન સંસ્થામાંથી ભારતનું સભ્યપદ નાશ કરવા સૂચન કર્યું છે. વળી દરેકદેશની પ્રસદગીમાં પણ ખટપટ, હર્ષા, રાગદેવ ચલવાનો ભાગ લગવી જાય છે. વિશ્વની રમતગમન દરિયામાં કોણે જઈ અને કોણે નહીં તેમજ ફરિયાદો વિવાદ હોદ્દોમાંથી પણ જતા માટે જે દરેકો પડે છે તેને જૂના રાખવાનું સરકાર માટે મુશ્કેલ બની જાય છે અને જાનગી જવા માટે કુટુંબીઓમાં દોસાનુસી થાય તેનું ભાઈ પણ જાતું હેંચ છે. ક્રિકેટની જાણતમાં અનાંથી બપુનું બપુ અને સુરેશ વિરત તેમજ નેતાગીરીના ગોઠણથી ભારત વિશ્વવિજયી બન્યું હોજીની રમત માટે આપણા ખેલાડીઓએ આગવી રત્ને સ્વસ્થ નિદ્રા કરીને આજામ કોતો જોડતો કાળ ત્યારે મોટી રાત સુધી દાર પીને ડાકડાની જેમ રમતા હતા. સામાન્ય જનતા આ બાબતમાં ઉદસીનતા સેવે છે તેને લેવા પડુ રમતગમનના ફેડેરેશને પોતાનું ધાર્યું કરવાની-કારવાની ૨૧ પડી જાય છે. રાષ્ટ્રીય ધોરણે ખેલાડીઓની પ્રવૃત્તિનું ધોરણ બપુ અને એક રાખવા માટે યિરનું તેમજ નેતાગીરી બનેનો આવશ્યકતા રહે છે, રિચ હેડી એકિવિટીની ઉપરાજાપરી એ વર્ષ પછાત અથવા પૂર્ણ, તેમજ દુનિયાનો જાળરમાં જે ભગ્યો દોની વચ્ચે થયો તે નિકળ્યા પછી કોણે પોતાપોતાનો અંતર-બેજ કરવાની રહે છે.

દેવેસિત માનવસક્રિય

અંતરિયા જે પ્રકાર ગણાય છે તેમાં માનવ-

સંપત્તિ પણ આવી જાય છે. કમનસીબે આપણા દેશ-
માં આ સંપત્તિ વિપ્રાગમાં નથી એટલું જ નહીં
પણ રાષ્ટ્ર માટે તે મોત્તર પણ નથી રહે છે. અના
ધર્મી કારણે છે, જેમાંની એક આપણી સામ્રાજ્ય
બચવરથા છે. વળી બીજી જ કક્ષાએ માનવીય સંનિધ-
નો અભાવ ભારે વિષમતા સર્જે છે. કેમકારણાનું,
ખાનગી પેદી કે સરકારી દફતરનો દાખલો દ્યો ત્યાં
રોક અને કમનસીબી વચ્ચે કેવા સંબંધો પ્રવર્તે છે?
હાતાગ થા માટે પડે છે? વધુ પગરની આગશી
કેમ થાય છે? નીચેના માનુષ્યોની સાથે કેમ વર્તવું,
એક દાખર કામદારોને રોજ આપના કામખાનામાં કંઈ
રીતે વહીવટ ચલાવેા ધરે, સ કમી દફતરના તાબે-
દાર નોકરિયાતો પાસેની કંઈ રીતે કમ વધુ લઈ
શકાય અ બધું અજાણ અને તપ વિના આ કડું
નથી, આ એક કપડી કલા છે અને તે અસાધ્ય
હોવાને કારણે આપણે ત્યાંથી ગ્રેહ માનવશક્તિ પરદેશ
આવી જાય છે. કેમકારણ, વૈજ્ઞાનિક, એન્જિનિયરો-
પરદેશમાં જ રહેવાનું જ પસંદ કરે છે, કેમ કે જે
વર્ગની તેઓ અહીં આશા ગળે છે તે આપણા
દેશમાં શક્ય નથી. જાણના દાખલો લઈએ તો
તાંને કેમ કામગર ઉત્પાદનમાં રોકાવટ આવે તેવું
ક શે નહીં, કામચે રી કરશે નહીં. ખુશી પરભેગી
પગ દેખણ પર રાખી જાણતા હોઈએ નહીં. હ તાજ
ભાગ્યે જ પાડશે માનવીય સંનિધ રાખના આપણે
શીખ્યા નથી. પશ્ચિમે સરકારી કચેરીમાં લાખો
કમનસીબી વહીવટી સચાલનમાં આમીલવા કેળવતા
નથી; કામખાનાઓમાં કામદારોને રોક દુરખ લાગે
છે. અરસા-અનગો-અ ઉપેક્ષા રાષ્ટ્રની માનવશક્તિને
કુટિન બનાવે છે. કુટુંબ જેવું વાતાવરણ બિચું ન
કરી શકીએ તો રાષ્ટ્રની માનવશક્તિ વેગપાતી જ
રહેશે આ કોયડો વિચાર માગી લે છે અને સાથે
સાથે છતાં પણ

સૌદર્શક સ્ત્રીઓ

આદિ પત્ની સ્ત્રીઓ સૌદર્શકપદમાં ભાગ લે
અને “બુદ્ધી કવીન” તરીકે પ્રતિષ્ઠા પામે તેમાં
સુદ તાનું ભારોભાર અપમાન રહેવું છે. થોડા દિવસ
પડેલાં દેશિયોને માં અધ્ય પ્રદેશના જનનૈસર્ગે સૌદર્શ

દરિદ્રાઈમાં વિજયી નીચે જ ન જ આદિવાસી રમણી-
ઓને જોઈ અથુ આંખની કિનારીએ આલાને અટકી
ગયાં. રાજ્યપાલથી એક દાય આગળ કરી, બુદ્ધી
કવીનને રસ્તો નીંધી રહ્યા હતા; “બુદ્ધી કવીન”
ના રડો પર મજાક રાષ્ટ્ર જોઈ શકે તો હોનો અને
જ્યારે એ શુદ્ધ હૃદયકિતઓ અને તેટલી શ્રોતાજનો
જોઈ શકે તેમ પહેલાં રાખી દાસ્યનો કુચારો ઉગાડતા
જવાનો આ રાજે આદિવાસી મદિલને રાજ્યપાલના
દિગ્ગમ્યાનો આધાન મનડું મુંઝવી ગયો હશે. વળી
આ આદિવાસી ક-પાએ તો મોજે શુદ્ધગર શરીર
પણ લલ્યા હતા. ખાત્ર મુખ જ પુલ્કું હતું જે
બૂનથી રહી ગયું હશે, ધૂપટ બેઠો દેન તો વળી
ઝોર મઝા આવે. આજે “બુદ્ધી કવીન”ની હરીફાઈ
મા ઝોડામાં ઝોડા વસ્ત્રો પરધાન કરે તેનો મજ
વાગે છે... .. ત્યારે આ
ખાંડે કાઠિયાવાડની ભરવાણી જેમ કામગી કે
કામળો ઝોડવાનું જે વિમલમડું પગલું બધું તે
જરૂર અસિનદનીય. પણ એ સમજાનું નથી જે
આદિવાસી રી તેના પ્રાકૃતિક સ્વભાવ રહેના નીર
અર્થનથી લયા લાગ પુરુષોની આખો નીચી નમાવી
હે તેને સ્થા મટે અવી નિર્માણ સૌદર્શક દરિદ્રાઈમાં
જમી રાખી, નાંચે ઉતરી પાડવામાં આવે છે ?
જરૂર પ્રદેશની આદેશશીલે આવી દરપદમાં ઊભી
રાખવામાં આવે તો ભારતભરની સૌદર્શકસ્ત્રીઓ ધૂળ
ચાટતી થઈ જાય તેમ છે. પણ સૌદર્શની શોભા
અર્થનમાં નથી તેના કેળવ અસ્તિત્વમાં છે. કથું
જે ને Full many a gem.....

પરદેશ યાત્રા

શ્રીમતી ધનિદા ગાંધીની પરદેશ યાત્રા વાસ્ત-
વિકાળી દિટિએ બહુ જરૂરી હતી. આપણે એ બુદ્ધિ
ન જોઈએ કે ભારત અને પાકિસ્તાનની સરહદો મુકયા
પછી, “ગાંધી દેશ” શબ્દનો અર્થ કેમને મળે
ઉતારતાં આખો ઝોડે આવી જાય. આપણે-કમાં
તાજેનરમાં જે અંતરયુદ્ધ ખેલાઈ ગયું તેની જાણકારી
ભરતમાં કેટલાને ૨ હજારી અને એકરસાવેકિયા
હિર રસિયા વૂટી પાંચું ભરે જનતાના કમ રાષ્ટ્રો
મદ્દે દાહ્યા હતા ૨ તેવી જ રીતે આંધ્રપ્રદેશનો પ્રજ

દુનિયાને સમજાવવા જીવંતી જાણી જેવા અનેક પ્રવાસો અને પ્રવાસો દ્વારા ધરણીમાં આવે તો કાંઈક આ પ્રતે દુનિયા રસ ભેટી થાય અને જાણની દલીલો સમજી શકે. આ દિવસોએ જોઈએ તો કાંઈકાંઈ ને અસાધારણ સજ્જતા મળી શકેલા.

પ્રજ્ઞાદલ્લુપ્ત બારતદર્શન

શ્રી વેદ મહેતાએ જાણવાની આત્મા પ્રમાણમાં જાણ અને મહાવનની દૂર રહેવા જાણે પેનાના દેશની જે જાણી તેમજ દેશી છે તે જોઈને જાણી આખાજાણ બારતનારીઓને સાચા મરવા જે અવગણ 'સમજી. આખો દેશ જાણે આખો જુ' જેન જાણા નથી તે સજ્જા રીતે જાણવાને શ્રી વેદ મહેતાના મહુતાં તેજ કુરારે દરી લીધા છે તેને અજોષ દરેક નો અવગણ પછી તેમજે "વેદમહેતા" એક કાંઈકાંઈમાં "વેદા દાણી નથી. જે જાણમાં લે છે તેને "IMPRINT" આ તેમને વાંચ્યા દરી તેઓ તેમની મદદાને પિછની કાઢી. તેમજ પુરતક બારતમાં પ્રજ્ઞા ન થઈ શકે અને તેની કહુ ફરિયાદ તેમને કરવી પડે અને બારતના અખવારે આ બદાપેદા થાય એ બધું તો દરે કોઈ પડી જાય છે નહાંતર જાણનાના સાસ કાંઈકાંઈ બુદ્ધિની બુદ્ધ માટે મીનની માફી માગી તેમ બાર. કુરારે શ્રી વેદ મહેતાની માફી મગવી જોઈએ.

જ્ઞાંતિ : જ્ઞાંતિ : જ્ઞાંતિ :

કાનસની સરકારે તાજેતરમાં એક એવા પ્રધાનની નિમણૂક કરી છે જેની કામગીરી થોડાં એ છે. કરવાની રહેશે. સરકારમાં, ફરિયાદીઓમાં, જોડિયામાં અવાજ કેમ ઓઠો થાય અને વધુમાવધુ સાંત વાનાવરણ જળવાઈ રહે તે માટે તેમજે પ્રયાસ કરેલા.

પછી, વગી જે બકિતની પક્ષીઓ આ જગ્યા માટે કરવામાં આવી છે તેને થોડાં પ્રતે નરત છે. કાંઈક દેશ અને કાંઈકાંઈ માનવસમાજનું અવિચ્છિન અવગણ છે બારતમાં તે થોડાં અને કાંઈકાંઈ દેશીમાં મગ્યાં રહે છે અને કાંઈકાંઈ લોકો, આચારો, પુનરીઓ, વેદાઓએ જ્ઞાંતિ : જ્ઞાંતિ : જ્ઞાંતિ : તજવારે જોઈને અને તેના અવાજનું સમજ તતાજ કરી આપે છે. મુખ્ય, કાંઈકાંઈ મગ્યાં જેવા સરકારમાં તે જોઈએ કાંઈકાંઈ કાંઈકાંઈ આપુ જ રહે છે. રસ થાય, દોરોમાં અને રોડોમાં, બધુ માગી માનના મગ્યાંઓમાં, મગ્યાંઓ અને રોડોમાં, કાંઈકાંઈ તેમજ કોઈકાંઈમાં, બધામાં કુખનાં-એમ સરકારે થોડાંની જાણ વધુમાં વધુ દેવ છે. જમીન વખતે બારતના લોકો દાણ, કાંઈ અથવા રકમને સજ્જા જોડાઈને થોડાંની સરકાર એક ફરતે જોડાઈને થોડાંની જોડાઈને આખાને થોડાં છે. સવારે કાનજુ વખતે, મગ્યાં સજ્જ કરવા માટે સિંદની જેમ મગ્યાંના અથવા વાવની પેડે થુ થુમી કરી પડે છે થુમી લોકો આ પડતી વખતે રીકાવાર જોડાઈને છે. બારતની મદિદાઓને સાદ ખુજ નરવો દોષ છે એ મદિદાઓ જોઈ થાય તો કાંઈકાંઈ, જન મગ તો મુદ, અને આ એકાંઈ થાય તો વારવારથી રચાય છે બારતના દરેક મગ અને સરકારમાં મગ ફરતે જોડાઈને બારતની પાલીમ અવાર છે અને લોકોને કેમ જાણમાં આવે તેના ઉપર પડે પડે પડે પડે અવાર છે. કાંઈકાંઈમાં અને પાલીમ-દાણ પ્રમાણ પ્રતિનિધિ વાંચક ન કરે લો મતદારો તેમને પાલીમ જોડાઈને લે છે અને કાંઈકાંઈને પછી સાંત જોડાઈને જોડાઈ શકે તેવાને ચૂટી થોડાં છે. કાનસના "જાનિ" પ્રધાને બારત આવડાને "કાંઈકાંઈ : જ્ઞાંતિ : જ્ઞાંતિ : સજ્જાને જમણ કેમ થાય તે જાણી લેવું જોઈએ.

લો'સમાની એક મગી હતી. મરખામરમ અથાં આલતી હતી. એક સજ્જે ગુરમે થઈને હતું. 'આ સમામાંના અર્થો સમાસરો મૂખ્યાં છે.'

વાનાવરણ વધુ મરમ થઈ મગ્યાં એકાંઈ દદ મુખી કે એ સજ્જને એના રાજો પાછા ખેંચવાનું દંખાણ કરવામાં આવ્યું. સજ્જે રાજો પાછા ખેંચ્યાં હતું. 'આ સમામાંના અર્થો સમાસરો મૂખ્યાં નથી.'

એકવાર ભગવાન શુદને કોઇ દિવસે હંશર સંમધી પ્રશ્ન પૂછ્યો: એમણે શાંત થાવે જવાળ આપ્યો :

“જે હંશર સંમધી પૂછે છે તે બુધ કરે છે અને જે જવાબ આપે છે તે પણ શુધ કરે છે.”

ગૌતમ છઠ્ઠો તો સત્યાર અને પંચરીષ્ઠ પર જ વધારે બાર મૂક્યો હતો અને ‘અર્જુન માર્ગ’ માં ફક્ત માનવજીવનના કલ્યાણનો ઉપદેશ આપ્યો હતો.

કવિવર રહિમે પણ હંશર સંમધી અગત્યનો ફૂલો લખ્યો છે :

रहिमन यत्त उगम्य है, बहेन-मुनन की माहिं ।
जो जानत सो कहत नहिं, बहल सो जानत नाहिं ॥

આપણે હંશર અને ક્ષયની મીમંસા કરવા વાળા એવાં સકુચિત્વ દૃષ્ટિથી એકમીત્તની નિંદા કરે છે કે જો તેઓ હંશરની ચર્ચા જ ન કરે તે? દુનિયા માટે વધારે કિંમતર થાય. આ વિષય તકનો નથી, સાધના અને શ્રદ્ધાનો છે.

*

આપણે આપણા નવયુગકોમાં હંશર પ્રત્યે મિશ્રકુલ વિશ્વાસ જ નથી રહ્યો. તેઓ આ કલ્પનાને મિશ્રધાર અને અદેશાનિક સમજે છે. કેટલાય નવ-યુગકો નાસ્તિક બની ગયા છે, અને એમનું જીવન નાસ્તિક વધરના વહાણની જેમ વહી રહ્યું છે. પરંતુ જો આપણે આ વિષયને વૈજ્ઞાનિક રીતે સમજવાનો સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરીશું તો જાણીએ કે આધુનિક વિજ્ઞાન અને વેદોમાં કોઈ પણ પ્રકારના સંઘર્ષનું કારણ નથી. આપણાં ઋષિઓએ ગાયું છે :

‘ईशावास्यं इदं सर्वं’, यत्किंच जगत्यां जगत् ।

અને આપણા મહાન વૈજ્ઞાનિકોએ પણ અલુ-શકિતનો નિકાસ કરીને એ જ સમજાવ્યું છે કે પ્રત્યેક વસ્તુમાં ‘એટમ’નું તેજ છે. એક જ ‘એટમ’નો રિસેપ્ટ કંઈક અલગુન શકિત પેદા કરી શકાય છે. આ અલુશકિતમાં ઉત્પન્ન કરવાની, પેાવવાની અને મારવાની શક્તિનો દુષ્ટ છે. એનાથી ખેતી અને ઉદ્યોગક્ષેત્રે ઉત્પાદન કરી શકાય છે. કેટલાય પ્રકારના ‘આઈસોટોપ’ની મદદથી અત્યાધિક દવા-એનાં શોધ થઈ શકી છે જે ચાનવજીવનનું પાલન કરે છે અને અલુનેળ બનાવીને આ રકિતથી જ સંસારનો નાશ કરી શકાય છે. આ રીતે અલુશકિતમાં ‘દક્ષ’, ‘વિષ્ણુ’ અને મરેણાં દર્શન કરી શકાય છે. જો અલુશકિતને હાનર-ગામે મણી વધારી દેવાય તો તે ક્ષત્રના તેજની ઝાંખી કરાવી શકે ને? આ રીતે આધુનિક વિજ્ઞાન આપણને વેદના તત્ત્વ લઈ જવામાં સફળ થાય છે. અને મારી તો હવે એ ધારણા નિશ્ચિત બનતી જાય છે કે વિજ્ઞાનની પરા-કાષ્ઠા એ ક્ષત્રજાન જ હશે.

અજ્ઞાન વિજ્ઞાન આપણને એમ શિખવાડે છે કે જે સીજ જેટલી સૂચ્ય થવી જાય છે એટલા જ તે વધારે શકિતશાળી થઈ જાય છે. અલુશકિતનું આ જ સ્વરૂપ છે. પરંતુ ક્ષત્રની અપેક્ષાએ ‘એટમ’ બહુ સ્પૂષ્ઠ મનાવું જોઈએ. ‘એટમ’ને કરોડોગણું સૂચ્ય બનાવવાથી ક્ષત્રની શકિત અને તેજનું અતુમાન લગાવી શકાય છે. સૂર્ય-વેદાંત સમ-પ્રમ.

ગીતાના અનિવાર્ય અધ્યાયમાં ‘વિશ્વરૂપ-દર્શન’નું વર્ણન કરતી વખતે કંઈકે વિશ્વરૂપ પામીને કહ્યું :

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्भुगदुर्गमिष्य ।
यदि माः सद्यसी सा स्याद् भासलस्य महामनः ॥

અર્થાત, જો હાનર સૂર્ય એકસાથે આભાશમાં અમણવા લાગે તો મહાત્માના તેજપ્રકાશ-સૌન્દર્ય

કદાચ જ અરાખરી કરી શકાય.

અને જ્યારે ‘અણુ’ દરેક-વસ્તુમાં સમાયું-
 ૩૩ તો પછી પરમેશ્વર ‘દત્ત કિંચ જગત્યાંજગત્’ માં
 સમાયો હોય એમાં શું આશ્ચર્ય છે? કોઈ સુધી
 કવિએ આ વેદાંત-દર્શન ખૂબ માર્મિક રીતે કહ્યું છે:

હર શય મેં તુ હી દામિલ હૈ ।
 જોરેં જોરેં મેં તેય નૂર દામિલ હૈ ॥

*

આ જ કૈવીશકિત આપણા સોના હૃદયમાં
 નિરાનુમાન છે. આ જ આપણા જીવનનું સ્રોત
 છે. એ શરીરને તેજોમય બનાવે ૩૩ એ જીવનશક્તિ
 નીકળી જવાથી શરીર મરી જાય છે અને જાણીને
 પશુજાતમાં મેળવી દેવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી
 આપણે આપણા રમૂય શરીરને જ મહેત્વ આપતા
 રહીએ છીએ. ત્યાં સુધી આપણી આધ્યાત્મિક શક્તિ
 અપાકિત અને ગૂંચળાઈ જાય છે. પરંતુ જ્યારે આપ-
 ÷ણને અસખી બ્રહ્મ-રૂપનો આભાસ થાય છે ત્યારે
 અપશ્ચી શકિત ખૂબ જ વધી જાય છે અને એક
 રીતે આપણે જ બ્રહ્મ થઈ જઈએ છીએ ‘હમ્
 બ્રહ્માસ્મિ’

આ આત્મજ્ઞાન મેળવવા માટે કોઈ સાધના,
 તપ ત્યાગની આવશ્યકતા છે ‘તેનશ્વકતેન મુજીયા : ।
 મન અને આત્મની શુદ્ધિ માટે શરીરની શુદ્ધિ પણ
 જરૂરી ગણાય ૩૩ એટલા માટે જ આપણા ધર્મ-
 ગ્રંથોમાં ‘હૈય’ અને ‘બ્રહ્મચર્ય’ પર ભાર મૂક-
 વામાં આવ્યો છે. આપણે જેવું ભોજન કરીએ
 છીએ તેવું શરીર બને છે. આટલા માટે માંસ-દારૂનો
 આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે નિષેધ માનવામાં આવ્યો
 છે. પરંતુ કમલાગ્રે આપણા ધાર્મિક જનોએ ધર્મની
 બાહ્ય શુદ્ધિને જ પકડી રાખી છે, અંદરની અસલી
 શુદ્ધિને જુદી ગણા છે. આ જ દારૂગે શુદ્ધતાની
 જગ્યાએ પાખંડની મોલમાણ થઈ ગઈ છે-

શેઠાં વર્ષ પૂર્વે જ્યારે આચાર્ય વિનોબાજી
 કાશ્મીરની પદયાત્રાએ ગયા ત્યારે અમરો મોટા પુત્ર
 વિ. કાશ્મીરના પશુ એમની સાથે હતો એ દિવ-

સોમાં એક પડારમાં એનો જન્મદિવસ આવ્યો.
 એની માએ ખૂબ વિનોબાજીને વિ. ‘કાશ્મીર વર્ષ-
 ગાંઠ પર કોઈ ગુરુમંત્ર આપવાની આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ
 કરી વિનોબાજીએ થોડી વાર બેઠો વિચાર કર્યો અને
 પોતાના હથે મુંડકાપિન્ધતો આ મુંડક લખી અ.પો:

સત્યેન લમ્પ્યસ્તસ્યા દેવ ઢાત્મા,
 સમ્યગ્ જનેન દ્વલ્લચર્યેણ નિયમ્ ।
 અન્તઃ શરીરે જ્યોતિર્મયો હિ શુભ્રો,
 યં પર્યન્તિ યતયઃ ધીજ દેવાઃ ॥

અર્થાત્, આ આત્માને હંમેશાં સત્ય,
 નય, યથાર્થ જ્ઞાન અને બ્રહ્મચર્યથી પામી શકાય
 છે. પાપરાહન અને પ્રયત્નશીલ મણસે આ
 િશ્લેષક અને પ્રકાશ-સ્વરૂપ આત્માને અંતઃકરણમાં
 બેસાડે છે.

*

જ્યારે મને ૧૯૪૨ના ‘કાશ્મીર ડાઈ’ અરિ-
 લન વખતે વર્ષા બેઠામાં ગીરફતાર કરવામાં આવ્યો.
 ત્યારે એક ગુજરાતી બાઈએ ખૂબ જ સુંદર ભજન
 ગાય હતુ. જેનું મને હજુ પણ રમણ થઈ જાય છે:

મુસે રામ સે વોઈ મિલાદે ।

કોઈ કહે વહ વસે અવધ મેં ;

વોઈ કહે હુન્દવન મેં ।

કોઈ કહે તીરવ-મદિર મેં,

વોઈ વહે મિલતે ઘન મેં ।

દેલ સફ મેં ટનકો અન્દર

રેલી વ્યોતિ જગાદે ।

સદશુર નાનકે પણ આ જ બ.વને ધીમ
 શબ્દોમાં ગણે છે -

કાહ રે ઘન લોજન જાઈ ।

સર્વ-નિગાલી સદા અલેખ, રો ૩૩ સંગ લમઈ ।

વન નાનક વિન કાણ વંચે, મિટે ન ભ્રમ, વો વાઈ ।

જ્યારે આપણે એ વાનનો અનુભવ કરી લ એ
 છીએ કે આ બાહ્ય શરીર નહીં પંતુ અંદરનો
 આત્મા છે એ પરમેશ્વરની જ્યોતિનો અંશ છે ત્યારે

[ચિત્ર]

[અનાપ મિત્ર]

જનપુત્ર રી માણી પહેલી તારીખે ઇસીસનનું નવું વર્ષ શરૂ થાય છે. લોકો તે દિવસે નવા વર્ષનો આનંદ-ઉત્સવ મનાવે છે. નવાં નવાં કપડાં પહેરીને તેઓ મિત્રો અને સગાં-સંબંધીઓને મળવા આવે છે. મીઠાઈઓ ખાય છે, એકબીજાને મેટા આપે છે; આ રીતે તેઓ બેસવા વર્ષની ઉજવણી કરે છે; પરંતુ નવા વર્ષની આ ઉજવણી જગત્તર નથી એની સાથે જે મહાપુરુષનું નામ જોડાયેલું છે, તેમનો સદેશ અમલમાં ચૂકેલો અને તેમના પવિત્ર કામોનું અનુકરણ કરતું એ જ જીજ્ઞાસુની સાચી રીત છે.

તેમની રમૂનિને હપેચને માટે તાજી રાખવા માટે લોકોએ તેમના નામથી ઇસીસન રજૂ કરેલ છે. ઇશુ ખ્રિસ્ત એક ક્રાંતિકાર પુરુષ હતા; ધર્મને નામે ચાલી રહેલી 'પોપલીલાઓ અને ધર્મચુરુઓની સત્તાપદ્ધતિ' સામે તેમણે જાગૃતી પાડી. ધર્મચુરુઓ તેમના પર મિશન આપે અને તેમનો પ્રાકૃત સેવાના માર્ગો રોંચવા લાગ્યા. ઇશુ ખ્રિસ્ત આ સર્વ જાણતા હતા, છતાં

તેમણે સત્યનો પ્રચાર કરવાનું ચાલુ રાખ્યું; તેમની પાસે જે માર્ગ હતા : કાં તો જીવનને વફાદાર ગણવું અને અસત્ય સામે આંખમીંચામણ કરવાં અગર તો અસત્ય સામે જાંઠ પોકારવું અને તેમ કરતાં મૃત્યુને બેટવું પડે તો તે માટે પણ તત્પર રહેવું. તેમણે મૃત્યુની પરવા કરી નહિ અને જિંદગીના જોખમે પણ સત્યનો પ્રચાર ચાલુ રાખ્યો. સત્યનો પ્રચાર કરતાં કરતાં તેમને મૃત્યુને બેટવું પડ્યું; તેમ છતાં તેમણે સત્યનો માર્ગ ચૂંધ્યો નહિ, એટલું જ નહિ પરંતુ તેમની વિરુદ્ધ પ્રચાર કરનાર સામે પણ જરાપ રોષ પ્રદર્શિત કર્યો નહિ. ફાંસીને માંચડે ચડતાં ચડતાં તેમણે કારેલા ઉગારો સકનથી કાઢ્યા અને કામાના આત્મ સમાપ છે તે સમયે પણ તેમણે કહ્યું :

‘હે પિતા ! તું તેમને માફ કરજે, કારણ કે તેઓ શું કરી રહ્યા છે, તેનું તેમને જ્ઞાન નથી.’

તેમના જીવનના આ અંતિમ ઉગારો હતા. તેમના આખા જીવનની સાધનાની સિદ્ધિ આ અંતિમ ઉગારોમાં આવી જતા છે. આપણને કોઈ કોઈ ચાન્ડે કહે ત્યાં જ આપણે તેના પર લાક્ષણિકતા ઘર્ષે જઈએ છીએ, ત્યારે આ સંત પુરુષે પોતાને યજ્ઞોએ ચમત્કાર પ્રતિ પણ કેટલી સમાદાતિ દાખવી ! તેમની આ સિદ્ધિ કાંઈ નાનીમૂલી નથી. પોતાને મારનાર પ્રતિ પણ અરોષ દાખવવાનું અને પ્રેમભાવના પ્રમદાવવાનું કાંઈ વિરલ પુરુષ જ કરી શકે છે.

તેઓ પતિનો પ્રતિ પ્રેમ રાખનાર હતા. એક વાર એક બાઈબલે એક ચોરને પકડ્યો અને ગામમાં જાહેરાત કરી કે જ્યાં માણસો પાંચર લાખે ચાલ બદાર આવે અને દરેક સાનુસ આ ચોરને એકેક પાંચર મારે. ઇશુ ખ્રિસ્તને આ વાતી ખબર પડી, ત્યારે નરન જ તેઓ ચોરની પાસે ગયા અને આપાસન આપવા કહ્યું કે, ‘જાઈ, તું ગમરાહ્ય નહિ; હું તારી પાસે ટીકો છું; ઈશુ તારી રક્ષા કરશે.’

લોહા પથર ફે કાતી તૈયારીમાં હતા, ત્યારે
દશ ખિસ્તે લુનદ અવાજે કહ્યું

‘હાથો, તમે તાળની આગા અનુમાર આ
ચેર પર પર ફેરવે ફેરવે આવા હો, પણ મારે તમને
એક વાત કહેવાની છે આ બધા માણસો આ જેને
કરી પોતાના જીવનમાં કોઈ પણ પ્રકારનાં ચોરી ન
કરી દેતા, જેણે પ્રાણ શોષ્ય કર્યા ન હોય, જેણે
આપને દયા ન હોય જેણે પોતાના બધા સિવાયનાં
કોઈ પણ વસ્તુનો કોઈ ઉપયોગ ન કર્યો હોય તેવા
માણસ આ બાને પ્રથમ પથર મારે’

ઈશુ ખ્રિસ્તી વાત સામગીને લોહા સમ્ય
દઈ ગયા, સૌ પોતાપોતાના નિરીક્ષણમાં પડી ગયા
અને સૌને થયું કે પોતે એક નહિ તો બીજી રીતે
ચોરી તો કરે જ છે। આ ક હું મોઈ પહોંચે પથર
ફેરવે તો તર થયું નહિ અને ધીમે ધીમે લોહા વીધ
તાવા લગતો હોઈ દેશુ ખ્રિસ્ત અને ચોર બંને
જીવ જ તે સ્થાને માગી નહિ આ દિવસ અમર
જોને ચોર આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા અને દેશુ
ખ્રિસ્તના અગ્રમ પડી ગયા. ચોર જીવનમાં કદી
ચોરી નહિ કરનાં પ્રતિજ્ઞા લીધી આ રીતે તેઓ
પાતાની વડે જોઈ રહી તેમને ઉદ્ધવ કરતા હતા

આ મુજબ કમીસ, કથકોન, મિલ અને
સમાજથી તો છે એવે વ્યક્તિના ઉદ્ધર કરવાનો દેશુ
ખ્રિસ્તે દેવામાં પ્રારંભ કર્યો હતો તેમજ અનુભ-
વીએ પણ આજના દીવસે તેનું કાન અને પાનિ
વ્યક્તિઓની મુલાકાત લઈ તેમના જીવનમાં
ઉત્ક્રાંતિ અને નવરસ પ્રેરવા, તેમના જીવને સ્વ-
ચાત્રી બનાવવા પ્રયાસ કરવા જોઈએ. આજે વિશ્વને
નહિ પરંતુ આવી વ્યક્તિને મળવા જવું જોઈએ
ચોર વસ્તુઓ જે નહિ, પરંતુ શ્રેષ્ઠ અને
જીવનને ઉત્તમ બનાવનાર સમો તેમને બેટ આપવી
જોઈએ

દેશુ ખ્રિસ્તે સેવાનો મત્ર માનવને શીખવ્યો
છે, તેણે જનને માત્ર જવાબદારી માની હતી

આ યોગી સેવા તેમને જાતે કરવા દવા
મનુષ્યની સેવામાં જ ઈશ્વરની સાચી સેવા છે એમ

તેઓ માનતા હતા તેઓ કહેતા કે,

કલામનને વિષે ઈશ્વર બધાં પ્રવૃત્તિઓને
ન્યાય કરે. તે સમયે સ્વર્ગમાં ક નાગને ઈશ્વર વાળી
બાજુએ મેમાડો અને દુષ્કર્મ કરનારને। બીજા બાજુએ
મેમાડો અને કહેતો કે,

‘સ્વર્ગમાં કરનારને હું સ્વર્ગ આપું છું કેમકે
હું જુઓ દત્તો, ત્યારે તેમણે મને બેઠન આપ્યું
છે હું તરો દત્તો ત્યારે પાણી પાડું છે હું
નવજો દ ત્યારે તેમજો મને વસ્તો આપ્યા છે હું
નિરાશ્રિત દત્તો, ત્યારે તેમજો મને અશ્ર આપ્યો
છે હું મા દત્તો ત્યારે તેમજો મારી સગવા કરી
છે. ત્યારે દીન અને દુખી લોકો પ્રતિ આ
માત્રી સં વચ્ચે કલ છે, તે તેમના પ્રતિ નહિ
પરંતુ મારા પ્રતિ જ કર્યા છે’

પડી કામી બજુમે મેકેલાઓને દર્શાવે કહેતો કે,

‘દુષ્કર્મ કરનારને હું નક આપું છું, કેમકે
હું જુઓ દત્તો ત્યારે તેમજો મને બોજન આપ્યું
નથી હું તરો દત્તો ત્યારે તેમજો મને પાણી પાડું
નથી હું નવજો દત્તો, ત્યારે તરણે મને વસ્ત્ર
આપે નથી હું નિરાશ્રિત દત્તો, ત્યારે તેમજો મને
આશ્ર આપે નથી હું મારો દત્તો, ત્યારે તેમજો
મારી વાત કરી નથી તેઓએ દીન અને દુખી
લોકો પ્રતિ આ માત્રા અનાર ઓ નિરસર કરે
છે તે તેમના પ્રતિ નહિ પરંતુ મા પ્રતિ કર્યા છે’

આ ઉદ્દેશમાં ઈશુ ખ્રિસ્તે ૨૫૦૦ કથુ છે
કે મનુષ્યના ઈશ્વર માતા કરવા સમાન છે આ
રીતે તેમજો મનુષ્યની મેમા કરવાનો પાડ નીકળે
છે સાચી રીત તો એ છે કે જુઓને બેઠન,
તરણે પાણી નરજોને વસ્ત્ર, નિરાશ્રિતને અશ્ર,
માઓ! ઓરિ આપવી નિરાશ્રિતને પુરાકો
આપવા અગ્ર અથ રીતે મારા મનુષ્ય બસની
નીમોનાં ધન હોવાવા ઉપાર્ગમાંથી સમાગી
બનાવવા કામ, કેમકે પાણિ કપાઓ પીવાને
અભ્યાસ આપ આ નમામ મેમાના જ પ્રકાર છે,
આ પેડી બને દેટની મેમા કરીને જીવનને મુક્તિ
બનાવવું તેમાં જ સર્વજ્ઞ ચેર રહેતો છે.

ઈં, ક્ષિત્રને સત્રુઓ ઉપર પણ પ્રેમ કરવાનું શીખવ્યું છે. તમને પોતાના જિજ્ઞેષ્યવ્યવહાર કહ્યું છે કે, દુષ્ટમનો પત્તે પ્રેમ નામે, મિત્રો ઉપર તો સૌ કોઈ પ્રેમ કરે છે, પણ ઈશુ ક્ષિત્રને તો સત્રુઓ ઉપર પણ પ્રેમ રાખવો સંદેશ આપ્યો છે.

આજે આ ઉદ્દેશને અનુમનનામ ક્રેતા ? શાપ આપા. ને પણ આવીવાં આપ્યો તે કામ સવારસુ માગમને કહ્યું લાગ્યો, પણ તેમાં જ વિના રહેલી છે સાતી સમે સાપ અપો ગાળી સમે ગાળ આપી કે કોઈની સામે કોઈ કરવો એમાં મનવતા નથી પણ પશુ. છે જાતની સામે આવીવાં આપ્યો તેમાં મનવતા છે.

ધાર્મિક ક્રિયા પણ તારે જ સજા થાત કે જ્યારે મોઈ પણ સથે અપરને વેગરે ન હોય કે કનિ. કે કામ ન દોર. ઈ સામે જિવા થો દોર તો આપણે પ્રથમ તેની કામા મગીને મનને પરિત્ર નવાવતુ તેઈમે અને ત્યાર બા જ ધાર્મિક ક્રિયા કરી નેઈએ આ સિ. અને બદ્ધ જ નુદર રાતે દશુ ક્ષિત્રે ગળુ કરેન છે તે એક સ્થળે પોતાના બકાને ઉદ્દેશને મે છે કે,

‘તુ તારી આત્મિ દેવને અગ્રવત્તા આ થો હો, પણ જે તને થા આવે કે ત. મોઈ કાત્ર સામે તારે જરો થા છે, તો તુ તે આકુને મરિયા એના પર મૂકીને તારા ભાગ સામે જો તેની કામા મગજે તનું મન મનાવજે તેની રારે મેરી કરજે પરી પડો આજે અને તારી આકુતિ તે દેવને થાવજે,’

મામા વેગરે રાખીને કરેલી ધર્મિક ક્રિયા વિષ્ણુ જાતે એમ કહ્યાનો તેમનો અચાર છે જ્યાં નુધી હત્યામાં બીજા ઉત્તરે વર હેવ ત્યાં સુધી ખરી સાતિ પ્રાપ્ત રઈ ચકતી નથી મટે કોઈ પણ ધાર્મિક ક્રિયા કરતા પહેલાં, આ વના જેવે ઉદા. માથી કાઢી નાખતા કે વધાવ કરેનો જે એ

વળી અહિંસાનો ઉદ્દેશ આપતા તેમણે કહ્યું હતું કે, જે તત્ત્વવાર અણવશે તેનું મરુ તત્ત્વવરથી

દશે એટલે જે તમે બંધાને હણ્યો તો તમારે હણતુ પડો, બીજાને સનારશો તો તમારી સનામણી થશે આ રીતે તેમણે અહિંસાનો ઉપદેશ આપ્યો છે તેમની દય આજ એ મની પહેલાં જ અજ છે કે તારે કેઈની વિસા કરવી નહિ તુ કોઈ વને કેઈ પણ પ્રાગતુ કષ્ટ આપીશ નહિ

જે શાઓમાં કથ છે કે પરિત્રહની મમતા ન ઠારે ત્યાં નુધી ધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે તમ દશુ ક્ષિત્રે પણ અહિંસા પર ભાર મૂક્યો છે

એક વાર એક ધનવાન યુવક ઈશુની પામે આ રો અને નવન કરીને મેળો, અને અવર થાનો દુઃકે આર્થ બનાવત

દશુમે કથ ‘ઈશ્વરની આનાનું પાનન કર મૂકને છતરાની એ જ ચાલી છે’

યુવકે ફરી પ્રશ્ન કર્યો ‘ઈશ્વરની શી આના ડે’

ઈશુને દશુની આના અમલવતા મહુ ‘ભાઈ કોઈની હત્યા કરી નહિ પડી ત્યાં કરે આ નો આ કરતા પડેલી સામે નમ રાખવો આ ઈશ્વરની આજ્ઞા મો છે

યુવકે ફરી અ મરા વિરો નોદ પાગુ છુ અ રા વિરો કથ કથા છુ રહેતુ હોત તો મહો

આમરે ઈશુમે કથ ‘તે તમે નિંદા અને પરિત્ર થતા છડો હો તો તમારી નથી પતિ મગીનોને વડેથી દો આપ કર તથી તમેને છડે તો વિન ખાતનો મારો અને પછી મારા અનુયાયી બનજો

ઈમ. આ રુપો સભાને યુવક દનાથ ચક્ર ગ. અને ચાત્રો થો તેનું મન અપમિત્રી બનવા માટે તોત્ર ન દશુ તેના ગથા પછી દુએ પોતાના અનુયાયીઓને કથ ‘સાવના નકામથી નોકણુ છી ને માટે રહેતુ છે, છુ ધનવાનો માં છેશ્વરના રાબાં કેવેરતુ દુષ્ટર છે’

તેમના કહેવાનુ તત્ત્વ એ દશુ કે, જેઓ પોતાની સંપત્તિને સારે આર્થ બધી ચકતા નથી,

તેના કુપણને માટે ધર્મની પ્રાપ્તિ શક્ય નથી. આવા પરિવ્રત્તમાં આસક્તિ મનુષ્યને ધર્મની પ્રાપ્તિ કે આત્મદશન દુર્લભ બને છે. આ રીતે ઇશુ ખ્રિસ્તે અપરિવ્રત્તનો પણ ઉપદેશ આપ્યો છે.

જીવનનો ચરમ એટલે અંતિમ દિવસ મનુષ્ય કેટલો પવિત્ર ગણે છે ? મનુષ્યને ખબર પડી જાય કે આજે તેને મરી જવાનું છે તો તે, તે દિવસે બીજાની સાથે ગરોડ કરે ખરો ? તે દિવસે જુક બોલે ખરો ? વધુ પેશા મેળવવા બીજાને કહે ખરો ? મરણના અંતિમ દિવસે કોઈ આવાં કૃત્યો કર્યાં નથી, તેવી જ રીતે સૌ કોઈએ દરેક દિવસને અંતિમ દિવસ ગણીને જ પવિત્ર રીતે ગાળવો જોઈએ.

ખીજ બાજુ આજે જ અંતિમ દિવસ છે એમ વિચારીને ધર્મ-કાર્ય કે પરોપકારના કાર્યમાં પ્રમાદ સેવવો ન જોઈએ.

વરસના આ પ્રથમ દિવસને અંતિમ દિવસ ગણીને, દરેક દિવસે આત્મનિરીક્ષણ કરતા રહેવું જોઈએ. જીવનનાં જેટલા વર્ષો વીત્યા છે તેટલા શુભો પ્રાપ્ત થયા છે ખરો ? જીવનનાં જેટલા વર્ષો વીત્યાં છે તેટલી મિનિટો પવિત્ર વિતાવી છે ખરી ? ન્યાયના ત્રાજવામાં બીજાને તોળવા આપણે તમર બનીએ છીએ, પરંતુ આપણી જાનને તોળી છે ખરી ? બાલ્ય રિત્થને જોવા કરતાં આપણા પોતાના પર જ આપણી દૃષ્ટિ છે ખરી ? આ રીતે આત્મનિરીક્ષણ કરી, આત્મસંવર્ધનની સાધના સાધી દરેક દિવસને જીવનનો અંતિમ દિવસ માની, જીવનને પવિત્ર અને ધન્ય બનાવવાનો તેમનો સંદેશ છે. જીવનને ઉગત બનાવવા માટેનો આ ઉત્તમ ખાતું છે.

ઉદારતા કેળવવા માટે તેમણે દાનનો ઉપદેશ કર્યો છે, પણ તે દાન આજે થાય છે તેનું નહિ આજે તો લોકો પોતાની જાહેરાત માટે, મોટે ભાગે દાન કરના હેતુ છે પાંચ રૂપિયા આપનાર પણ પોતાનું નામ મોટેથી ક્યારે જોનાય અથવા છાપામાં ક્યારે છાપાય; તેની રાહ જોઈને એકો હોય છે ! પચાસ રૂપિયાનું દાન આપનાર પોતાનું નામ આરસ

પર લખાવ તે જોતા ઈર્ષ્ય છે; આ રીતે અજે માન માટે દાન અપાય છે, પણ માનનો ત્યાગ કરી દાન આપવું તે જ ક્રેષ્ઠ દાન છે. જાહેરાત માટે દાન આપવું, એ તો પોતાના આત્માનો વિકાસ સાધવાને બદલે તેને સંકુચિત કરવા જેવું છે. શિષ્યાનેખર્માં નામ આવે, એટલે અપત્રો વિશ્વવ્યાપક આત્મા શિષ્યાનેખર્માં જ કેદ થઈ ગયો સમજવો ! ત્યાં જ તેનો વિકાસ અટકી જાય છે. આટલા માટે જ આપણે ત્યાં યુગદાનનો મદિમા વર્ણવવામાં આવેલો છે. આપણે ત્યાં યુગદાનની કેટલીક રીતો પણ શોધા-યેલી છે. જે વડે લેનારને ખબર પડે ન પડે કે આ દાન અને કોણે આપ્યું !

દાનનો ઉપદેશ આપતી વખતે ઇશુ ખ્રિસ્ત પણ કહે છે કે, તું તારા જમણા હાથે જે દાન આપે તેની તારા ડાબા હાથને પણ ખબર પડતી જોઈએ નહિ, એટલે કે તને પોતાને જ દાન આપ્યાનો ખ્યાલ રહેવો ન જોઈએ, ત્યાં બીજાને તો ક્યાંથી જ ખબર પડે ? આ રીતે તેમણે દાનની સાચી વિધિ બતાવી છે.

‘હું’ દાન આપું છું-‘મેં’ દાન આપ્યું’ એવો વિચાર માત્ર દાનનું અશુભું છે. જેમ નેત્ર, કાન, આદિ, દંડિયો જોવા-સાંજળવાનું કામ સહજપણે કરે છે, તેમ દાનનું કાર્ય પણ સહજપણે થવું જોઈએ. તારાએ સહજપણે પ્રકાશ પાથરે છે અને પુષ્પો સહજ સુવાસ ફેલાવે છે તેમ દાનક્રિયા પણ તેવી જ સહજ થવી જાહે, ઇશુખ્રિસ્તના ઉપદેશનો આ જ શરત છે.

દાન પછી તેમણે તપનો ઉપદેશ આપ્યો છે, પણ સાથે સાથે તેમણે ખરા દાનની સાથે ખરા તપની વ્યાખ્યા પણ બનાવી છે. આજે જેમ દાનની જાહેરાત થાય છે, તેમ તપની જાહેરાત પણ થાય છે, બંદે દાનની જાહેરાત કરતાં તપની વિશેષ થાય છે. દાનની જાહેરાત માટે કોઈ વાત્ત્વ વગરવતું નથી, પરંતુ તપની જાહેરાત માટે તો વાત્ત્વ વગરવવામાં આવે છે ! તેની પત્રિકાઓ છપાય છે; તપસ્વીઓના વરવોડા નીકળે છે; જમણવારો થાય છે; લગ્નમાં જેમ

‘દુનિયાની અદર દરેક વસ્તુની કિંમત જુદી હોય છે તે એનું મૂલ્ય જુદું હોય છે અગ્રણ્યતા એ બે ને ‘કોર’ અને ‘વેલ્યુ’ કહેવાય છે વસ્તુની કિંમત પૈસાથી અકામ છે, ન્યારે એનું મૂલ્ય એની પાછળ રહેલી ભાવના અને આદર્શથી મપાય છે

ગ્રેફેસરે આમ તેમ નજર ફેરવી જોયું પોતાનો આ રિયાર વિદ્યાર્થીઓ બરાબર સમજી શક્યા છે કે નહિ તેનો અદાજ બાંધવા પડી તેમણે પોતાના હથમાથી એક વીડી કાઢી જાતી કરી વિદ્યાર્થીઓને બતાવી.

‘આ વીડી જૂની છે, ઘસાઈ ગયેલી છે બજારમાં એની કિંમત માત્ર પચાસેક રૂપિયા ઉપર પડે છે મારે માટે એ અમૂલ્ય છે, કારણ કે એ મારી સફળતા પત્નીએ મને બેઠા આપેલી છે તે આ છે તમારો કિંમત અને મૂલ્ય વચ્ચેનો’

વર્ગ પૂરો થયો ને બધા વિદ્યાર્થીઓ તથા વિદ્યાર્થીનીઓ કથમત્ત કરતા બહાર આના ત્યારે પણ ચંદનના મુખમાં તો પ્રાધ્યાપકનું ભાષણ જ રમતુ હતું કિંમત અને મૂલ્ય ‘દુનિયામાં દરેક વસ્તુ માત્ર પૈસાને ત્રાજવે નથી મપાતી કેટલીક ચીજો તો દેવાને ત્રાજવે જોવાય છે

ચંદન ઘેર ગઈ હાથ-પોં ઘેરો ને જરા વાજા સરખા કરતા એણે પોતાનું પ્રતિનિધ અરીસામાં નિકાળ્યું ને ધૂણાથી આંખો બંધ કરી દીધી.

આ ચંદન ‘ પોતે જ છ ? આવી કદરૂપી, આવી કાળી, કાળી આંખો ને જાડી પીઠાળી કામ ? છી છી

ચંદન ત્યારી જપી ગમ ને જારી પાને જઈને જોતી રહી ન્યારે ન્યારે આવું બનતું ત્યારે ત્યારે એનું મન બિન જતી જગ એને પોતે ને વળ પોતાની જાન માટે નિરંકાર છૂટો ને કવક દૂર દૂર ભાગી જવાનું મોઝો મને રહી નેવાનું મન થતું

‘ચંદન’ એની બાનો અવાજ સજાગો ચંદન ચમકી, સ્વરથ બની આખો શૂઝી નાખી ‘ચંદન’ બાની ખીજ બૂમ પડી ને સાથે સાથે પ્રભાલુપત પહો મળ્યું, આ છોકરી જ ન મીડી, સારો જવાબ જ ન બાજે ને

ચંદન સોડામાં જઈ બાને રાખી વજાવવા લાગી આ કામ એને મમત, કારણ કે કાઈને ધ કાગુ મોડું બનાવ્યા વગર, નીચું મો કરીને એ ચૂપ આપ કામ કરી શકતી થોડી વારે બા જોતે બીજા કામમાં પરોવાઈ ને ચંદને છુટકારાનો દમ બેઠો

નાની હતી ત્યારથી એ જાણે છે કે એ કદરૂપી છે નાનપણથી જ સમસ્ત સમાજે એના તરફ આજગી ચીંધી ચીંધીને રહ્યા હયું છે ‘કાળકા માના-કાળકા માના’ એક વાર એ રસ્તેથી પસાર થતી હતી ત્યારે બાજુએથી બે બાઈઓ પસાર થઈ એના કાનમાં અવાજ અડાચે ‘હાય મા, કાલજ જેવી છે’ રાતે જોતે તો છાતી મગીએ

ચંદનને સમજતું નહોતું એમાં એનો શો દોષ હતો ? તે વિષે એ ઘેર આવી રહી પડી તે દિવસ પડી ચંદન પોતાની આ નિકામ પૂરી કાપા માટે એટલી સમાન બની ગઈ કે એણે બહારની દુનિયા, સખીઓ, શાળા એ બધાનો સંપર્ક ટાળવા માગ્યો ધણુ ધણુ એણે સામજ્ય હતું મહેલા-ટોણા, ઉપ દાસ અને દાના ઉત્સારો

એની બા ધરી વાર ચિડાઈને કહેતી ‘આ છોકરી સજ મીડી છે’ પહો ત્રિયાગી બા ? એ જ જાણે કે ચંદનનું મોન, ચંદનનો એકવધુ સ્વભાવ તો એક હાલ છે જેનાથી એ આ કરે દુનિયાની સાથે પોતાનું રક્ષણ કરી રહી છે

રાખી વજાવ વજાવ ચંદનને પોતાના આ બધા જન દિવસો માત્ર આવવા માગ્યા સાથે સાથે એને ગ્રેફેસરના આજ્ઞા સમટી પણ વાદ આના

વસ્તુની કિંમત ને જોતું મૂલ્ય બે જુદાં જુદાં હોય છે શું આ વિશાળ પૃથ્વી પર સર્વત્ર જ એના જેવાં કાર્ણા-કૃપકા માણુ નો આવે જ ઉપદાસ થતો હશે ? એમની કિંમત નહિ પણ શું એમનું મૂલ્ય જાણવાની કોઈને પડી નથી ?

તે સાજો ચંદન નોડાગા બરાબરે તોમની તૈયારી કરતી હતી ત્યાં એને કાને બાનો અવાજ અથડો 'મછી પેતા લોકોએ શું જવાબ આપ્યો ? ચંદનને જોરા આવશે કે ?'

જવાબમાં બાપુનો નિસામો સભાગાયો 'ના, એ લોકોને ના પાડી કહે છે કે એમને જોરા આવવા માટે પશુ રસ નથી'

ચંદનને ખૂણમાં ભરાઈ બીતમાં સમાઈ જવાની ઈચ્છા થઈ બા અને બાપુજી કોનેજના પ્રથમ વર્ષના બહુની ચંદનને માટે મુરતિયો શોધતા હતા સતતેક વર્ષની ચંદન ! જાગતી ઉંમર ! પશુ પેતા લોકોએ તો જોવા આવવાની પણ ના પાડી દીધી એમણે ચંદનના રૂપ રંગે સામંજ્ય કરો

બદારનાં આરગમથી બાનો અવાજ સભાગાયો-હનાશ, ઉઠાસ 'સાર ચશુ એક રીતે જોઈ ને નકામી ના પાડે તો છાકરીને ખરવા જેવું થાય'

તે પછી દિવસો વીતતા ગયા, અહિનાઓ પસર થયા ને ચંદનનું કયાય ઠંડાણુ પશુ નહિ બા અને બાપુ મૂઝાયા મજરાયા, આકળા જ થા બનને માથે ચંદન એક જોલે બની ચડી બેડી આ ઉમરમાં જ જો છાકરીનું ઠંડાણુ પડી જાય તો પડી જાય, આકી જેમ જેમ વય વધતી જશે તેમ તેમ ઠંડાણુ મળવા મુશ્કેલ બનશે એ વાત તેઓ સમજતા હતા પણ શું કરે ? વાત આજગ વધે ન વધે ત્યાં ચંદનને જોઈને જ મુરતિયાના કુટુંબીજનો ન નો પરખાવી દેતા ચંદનની કુરૂપતાને હીસમોલીએ રહી શકાય તેવો પૈસો પણ ન હતો રૂપની, પૈસાની અને છટાની આ દુનિયામાં ચંદનની કોઈ કિંમત ન હતી

બાપુના નિયો, સમાસ નોંધીએ વગેરે એ એક જ સાદા આવી ચંદનને કાણુવીગણાવીને પોતાના

પત પર બીજી કરો, નહિતર તમે લોકો નહિ હો ત્યારે એનું ઠાણુ ?

ધરમાં જે મૂળવજુ અને ઉઠમીનું વાતાવ જુ છવાઈ ગયું છે એનું કારણ પોતે છે એટલું ચકાર ચંદન સમજ શકી પહેતેથી જ એ ધરમાં જોયા ધને ઝરતી ઝરતી રહેતી હવે તો એ તદ્દન મૂડી બની ગઈ, ધરનો બગે બે જો પોતાને માથે ઉપાડી દીરો ને છેક જ એકનસૂરી મનો રહી

એવામાં ચંદનની ચિંતામાં ને ચિંતામાં બાપુને દુશ્વરામનો હળવો દુઝનો આવ્યો બધા જ મજરાઈ ગયાં ચંદને કોનેજ છોડી, બાપુનું ધ્યાન રાખવામાં ને સેવામાં લાગી ગઈ

બાપુ સારા થયા, પડી એમણે એક દિવસ ચંદનને બોવાની માથે હાથ ફેરવના કહ્યું 'ચંદન, બેડા મારી એક વાન માનીસ ?'

ચંદન ભાગ્યે જ બાપુ જોડે બોલતી એ સમ આજ ને નીચું જોઈ રહી બાપુએ કહ્યું તુ થણી શાન અને પ્રેમાજ સવાવની છો અને બધા તારી આમને જોતા, કુ તો મારી દીકરીને જોઉ છુ.'

અ ન સમજ ન શકી કે બાપુજી શું કહેવા માગે છે એ નીચું જોઈ ને જ ામી રહી બાપુએ કહ્યું, મેમ તારો અજવાસ તે છોડી દીરો છો એ બરામર નથી પણ હવે તુ નસિં મનો કોસ કર તારુ સ્થાન મરીગો અને શેઝીઆની સેવામાં છો

ચંદન તે વંદી નસિં મની કોનેજના દાખલ થઈ હવે એને રહેવાનું પણ હોરિપટનના કવાટસમાં હવે ને આકવાડિયે પદર દિવસે વરેજવાની છૂટ હતી

અહીના વાતાવજુમાં ચંદન ધીરે ધીરે ચિક સવા લાગી અજો સમાજના જાતમનના નાનામોળ સ્તરેમાથા અસતી વિવાદિનીઓ હતી અકી કોનેજનું રમરે ગી અથા વાતાવજુ ન હતું પણ ધીર અબીર અને સેવામય વાતાવરણુ હવે હોરિપ દોરોમાં જાનમનના દરદીઓ આવતા એમના રોગો, એમની સમસ્યાઓ ચંદન શાંતિપૂર્વક અને સહાનુ

શ્રુતિપૂર્વક સાંભળતી, ને ત્યારે ચંદનને લાગુ કે દુનિયામાં માત્ર એ એક જ દુઃખી નથી. એ તો સાચી સારી તદુરસ્ત છે. ઘરે મા-બાપ છે, થોડા પૈસા છે, બ્યારે આ દુનિયામાં તો લાખો ને કરોડો લોકો એવા છે જેને આંખ નથી, જેઓ અંજ છે, એકલાં છે, ખાવા ધાન નથી એ બધાંનો સરખામણીમાં પોતાનું દુઃખ તો કંઈ વિચારના નથી.

ધીરે ધીરે જેમ કૂચ ઉઠે ને એના રમ-સુવાસ પ્રક્ટે તેમ એકલવાથી, અનહી ચંદનનું વ્યક્તિત્વ પણ ખીલવા લાગ્યું એ ખ્યાન દબને અજવાસ કરતી, ફરજ પાવતી કથી ગરજત કરતી નહિ દરદીઓ જેડે માયાથી વળતી નર્સિંગ મનો કેલ્સ ચામ કરીને એજ હોસ્પિટલમાં ચંદન કામ કરવા લાગી

ધરમાં પણ ચંદનનું સ્થાન જ નાઇ ગયું. પોતાના પમારમાંથી એણે નાના ભાઈ-બહેનોને લણ્યા વગરો અર્થો ઉપાડી લીધા, બાને પણ વાર-તહેવારે ધરખચમાં મંદ થાય તે માટે થોડા પૈસા આપતી. ધરને ખૂલે ભરાઇ રહેલી ચંદન જેમ ચંદન ઘસાય ને સુવાસ આપે તેમ બધાને ગ્રિષ લાગવા માડી.

એવામાં એક વાર હોસ્પિટલના મોટા ડોક્ટરે ચંદનને બોલાવી ચંદન નવાઠ પાળી. હજી સુધી એમના હાથ નીચે એ કામ નહોતી કરતી. એ ત્યાં ગઈ એટલે ડોક્ટરે કહ્યું

જુઓ મિસ ચંદન, મારે તમારી મદદની જરૂર છે.

‘‘સર !’’ ચંદને કહ્યું ‘‘હું મારાથી બન્યું બધું કરીશ.’’

‘‘તો જુઓ, મારા એક પેશન્ટ છે, બહુ મોળા ધનિક શેડ છે, એમને ડાટ-એટિક આવેલા છે તમે એમને ત્યાં એકાદ મહિનો નર્સ તરીકે જશો તમને સારી જગાર મળશે ને સારી રીતે રાખવામાં આવશે.’’

કોઇને ઘરે જવાનું નામ પડ્યું કે ચંદન એક દમ કરમાઈ ચઝ. એને યાદ હતા એ બધા દિવસો, બ્યારે એના દેખાવ માત્રથી તોડા દૂર નાસતા આ શેડને ઘરે પગ એના કાને કેવા કેવ વચનો અચકારે

એની એને ખીક હતી. મોટા ડોક્ટરનો આમક હતો એથી ચંદન ના ન કહી શકી, પણ બ્યારે શેડના ઘરે દાખલ થઈ ત્યારે જ એના કાનમાં અમૂન રેડીયુ. ‘‘ડોક્ટર પણ કમાન છે ને !’’ આખી હોસ્પિટલમાં રી કોઇ ન મળ્યું તે આ નખેનો મોકલેડો.

અચાજ અદરની રૂમમાંથી આ પો ને ચંદનના હૃદય પર કારી ઘા કરી મયો એને પાઠ આવી જવાનું મન થયું, પણ એકવાર એક જવા પહોંચી લંધી પડી એમાંથી પાઠભાખી જવાનું એના મને કપૂત ન કયું, ચુપચાપ એ શેડનો સેવામાં લાગી ગઈ

રોડની ઉમર પચારનેક વર્ષની હતી એમના પત્ની ગુજરી ગયાં હતા, પણ પુત્રો, પુત્ર એા તેમના સત્તાનો વગેરેનો બહોળો સમુદાય હતો. બાપાની મિલકત બેમુબાર હતી રખેને પોતાની પહેના બીજો ફાવી ભવ એ બીકે દૂરદૂરમાં પણ બના જ એમા થઈ ગયા હતા આ સ્વાર્થી સ્વજનોને શેડ સાગી રાતે એાગ ખતા હતા માટે જ એમણે ડોક્ટરની પાસે નર્સની આવણી કરી હતી

ચંદનનું મોડું જોઈ રહે નજર ફેરવી લીધી. ચંદન પણ હોબીરી પડી ગઈ. થોડી વર એ ત્યાં જ બેસી રહી ને પછી મહાર બાદકનીમા જખને જોખી રહી આજે બહુ વખતે એની આખોમાં માફી ભરાઇ આ-આ ને પોતાને આવી કુરૂપ બના વવા માટે ઈચ્છરેને યાપ લીધો. એ થોડી વારે રોડ માને પાછી ફરી કે નરન જ શેડે કહ્યું. ‘‘નર્સ, મારી રીતખાનયો તમને ખરાબ લાગ્યું હોય તો હું કમા માય છું.’’

ચંદન નવાઠ પાળી એ સે કોને આગખની હતી. એનો ઉપદાસ કરના પોકામાંથી કોઈ એ હજી સુધી એની માફી માગી ન હતી એને નવાઠ લાગી, બાનદ થયો એ મૂઠું હસી ને બોલી. ‘‘નર્સ એને જ પ્રેમ અને કમા ? મર્તિ ! કદી એની ફરેક ખખી રીતખાન અમારે માતાની મમતથી જુલી જવાની ને કમા આપવાની હોય છે.’’

આગું કદી એ પોને જ ખાખખાટ દરડી પડી ને એવી, ‘‘જુઓ, કોઈ મારા રખાણ નથી

કરું એટલે મારે જ કરવા પડ્યાં ।

આ હાસ્યથી અને વચ્ચે આત્મીયતાનો સેતુ બંધાય ગયો.

રોડ દિનપ્રતિદિન સારા થવા લાગ્યા તેમ તેમ ચંદન વધુ ઉદાસ બનતી ગઈ. એ પોતે પણ ન જાણે એમ એના હૃદયના તાર આ પ્રુપુષ અને ઘરની આસપાસ વીંટાવા માંડ્યા હતા. રોડ સારા થશે ને પોતાને જરૂં પડશે એ ખ્યાલથી જ એ એવેન બની બીડી.

રોડ અને ચંદનની પરસ્પર માટેની લાગણી રોડના કુટુંબીજનોથી અજાણી ન રહી એકવાર ચંદન કંઈ કામસર બહાર ગયે હતી સાંજના એ પાછી ફરી ત્યારે રોડના ઔરંગામાથી સામસામી બોલાચાલી થતી હોય એવો અવાજ આવ્યો. એના પગ ચંલો ગયા ; 'હા, હા, ધારીય તો એને પૈસા પણ આપીય, મિલકત પણ આપીય ને ધારીય તો પરણીય પણ ખરો' એ રોડને અવાજ હતો.

'ખમરદાર, જે પરણવાનું નામ દીધું છે તો ! અમને જૂને મારવા છે ?' રોડનો મોટો છોકરો બોલ્યા.

'બાપુજીને તે આ ઉમરે આવી ગઈ, કાળો, નાકી બાઈને પરણવાનું સૂઝે છે ! સમાજ શું કહેશે ?' એમની દીકરી ગીતા બાપુજીને સમજાવતી હતી.

'સમાજ ? સમાજને નામે તમારે તમારો સ્વાર્થ સાધવો છે કેમ ? વ્યાપ ખરવા પડ્યો ત્યારે સાંભર્યો, તે પહેલાં કોઈ દી સાંભર્યો છે ? મહિ સાંભરે પાછાંને ભોટાપ ભરવા કોઈ આવ્યું નથી ને હવે મારા વાવેસરીઓ થઈ પડ્યા !' રોડે કહ્યું.

ચંદનને ગભરાટ થયો. એના પોતાને માટે નહિ, પણ વાત જે આગળ વધશે તો રોડની તમિષન ખરાબ થઈ જશે એ માટે. એ દોડીને અદર ગઈ.

'મોટાભાઈ, તમે હમણું બાપુને ગુસ્સે ન કરો. તમે એમની તમિષન તો જાણો છો ને ?' એણે રોડના છોકરાને આજીજી કરી.

'આવું મીઠું મીઠું બોલો ને એણે બાપુને હસાવ્યા છે. એ કાગડા મોના કેરી ઉરગાદ છે તે હું જાણું છું.' મોનાએ કહ્યું.

'ખમરદાર, શેઠે ધૂમ મારી. એકદમ એ પધારીમાંથી બેઠા થઈ ગયા ને નીચે બતરી કમાટ ઉધાડ્યું. એમાંથી એમણે એક કાગળ કાઢી બંધાને બનાવ્યો.

'જુઓ, માતું' વિદ્ય છે. આ ચંદન જે મને પરણવા કબૂલ થશે તો બધી જ મિલકત એને મરશે, નહિતર એને હું પચીસ હજાર રૂપિયા આપી જવાનો છું.'

બંને છોકરાઓ માસ પાઠી ઉઠ્યા : 'બધી મિલકત આ કાળી કબૂલીને ?'

રોડનો છોકરો એકદમ કોપમાં આવી એના બાપ તરફ ધસ્યો. 'ડોસા, મતિ ફરી ગઈ છે કે શું ?'

રોડ એકદમ ઉરફેરાઈ ગયા ને મોટા છોકરાને જોસથી તમાવ્યો માર્થો ચંદન અને ગીતા દોડીને વચ્ચે પડ્યાં ત્યારે ઘણું મોડું થઈ ગયું હતું. રોડ હૃદય પર હાથ મૂકી જમીન પર ટળા પડ્યા ને પળવારમાં તો એમના પ્રાણ બીડી ગયા !

બીજો દિવસે રોડનું વિલ વહીવે વાંચ્યું; લાગતા-વળગતાએને મોટો સચુલ્લ એકઠો થયો હતો. વિલ સાંભળીને સહુ કોઈ નિરાસ થવા લાગ્યું; મોટા ભાગની રકમ ધર્માંદામાં જતી હતી. રોડનો મોટો છોકરો તથા બીજા છોકરાઓને લાગે બહુ થોડું રહેલું હતું. અંદર અંદર ગૂસપૂસ થતી હતી ત્યાં વહીવે મોટાથી વાંચ્યું : રૂપિયા પચીસ હજાર, નસું ચંદનગહેનને...

ચંદનની પર બધાની તીક્ષ્ણ છૂરી જેવી નજર બેંકાઈ 'રોડને મોળાવ્યા !' રેલાવ્યા !' બધા જ જાણે એમ કહેતા હતા.

પણ હવે ચંદન ગભરાતી ન હતી, ધરતી ન હતી; એ દંદાર સીને કરી બવાની સામે જોત રહી. એના હૃદયમાં રોડનું સ્થાન કાયમને માટે કોતરાઈ ચૂક્યું હતું. હવે એ 'મિચારી ચંદન' ન હતી, જેની આ રૂપની, પૈસાની, છટાની દુનિયામાં કોઈ કિંમત ન હતી હવે એ ચંદન એક સ્ત્રી હતી, કોપની પ્રિયતામાં હતી, જેના ગ્રેમનું, સેવાનું અને મમતાનું મોડું મૂલ્ય કોઈએ આક્રમ્ય હતું !

માનવ જીવનમાં અહતા અને મમતા એ બે તરવો મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. અહ કાર એક રીતે ખેડી વસ્તુ નથી, પણ જ્યારે તે શરીર-આધી બને છે ત્યારે તુલ્યતાકારક બની જાય છે. અહ તો દરેકમા પડેના જ છે એનો ઉપયોગ કદા કરવો તે સવાલ છે. મનમાં પશુ એવું જ જો માનવ જીવે છે ત્યાં સુધી તે કોઈ ને કોઈ સ્વરૂપે રહે જ છે. પશુ એ મમતા પોતા વિશે નહિ રાખતા. જરાય ઉપર થાય તો તે કામચલાઉ બને છે. મનુષ્ય ધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન સમજી જાય અને તેનો જીવન સાથે મેળ પાડી દે તો એકાં પાર ઘઈ જાય એ જીવન શું છે, તેનો વિચાર કરીએ.

જીવન અને જિંદગી એ બંને જુદા છે. જીવન નિત છે, શાશ્વત છે અને જિંદગી નાશવત છે. આપણે છીએ છીએ, વહેવાર કરીએ છીએ, ત્યારે ને કાર્યવાહી ચાલે છે તે માત્ર ચેતન હોઈને ચાલતી નથી, તેમ ચેતન સાથે લઈને ચાલે છે તેમ પશુ નથી. પશુ જ્યાં અને ચેતનનો સંયોગ કરાવનાર ત્રીજું એક તરવ છે. કોઈ મનુષ્ય પામે તો આપણે કહીશું, તે મરી ગયો. ખરી રીતે સૂરિ છૂટી ગયું. મુક્ત શરીરરૂપે જીવન તો ચાલુ જ છે. ખીતા કહે છે, ધર્મને જીવનમાં ઓળંગીને કરનાર પુરુષ દેહ હોડ્યા પછી પશુ પ્રકૃતિ ક્યાં કરે છે, એટલે આપણે જિંદગી જીવવા કસતા જીવન જીવવાનો પ્રયત્ન વધારે કરવો જોઈએ. આપણને થાય છે, મરી ગયા પછી મારા હોડામાં જીંદગી? મારા હોડામાં શું જીંદગી? તેમનું શું થશે? પશુ સમજતું શું થશે તેની વિતા થતી નથી. જીવન એ બચાવે બાંધીને રહેતું છે, જ્યારે જિંદગી આપણા પોતા વિશે અને બહુ બહુ તોતુકુમ વિશે રહેલી છે. ધર્મ અને ધર્મક્રિયા જુગી વસ્તુ છે. મનિષા ગયા, દુઃખ કરી, દર્શન ક્યું એ ક્રિયા થઈ પશુ ધર્મ જીવે વસ્તુ છે. ધર્મ કોઈ એક સાધનથી મળતો નથી. તેને પાળવા માટેના અનેક સાધનો છે. ક્રિયા એ ધર્મમાં જ્યાં માટેની સીધી જ પશુ આપણે ક્રિયાને ધર્મ માની લેવા છે.

એટલે સાચો ધર્મ બાળુએ રહી જાય છે ત્યારે ધર્મ છે ક્યાં? એ વનમાં જનાથી મળે, કે ધરમાં રહીને મળે? મનિષા જનાથી મળે કે ઉપાસ્યમાં જનાથી મળે કે બીજે સ્થળે મળે? મહાપુરુષો કહે છે, એ તો બધા નિમિત્તો છે. નિમિત્તોથી દૂર થતા કદાચ એકાંતમાં જવાની જરૂર પડે, પશુ એ જ વસ્તુ મુખ્ય નથી. 'તેણે દિવસમાં તેણે પ્યાર છે મનર મિનતા નહીં.' ભગવાન તારા દિલમાં જો તેને જોનારી આપ મેળવતી જોઈએ જોમ કે ભગવાન જુદો જ વસ્તુ સુધી તપશ્ચર્યા કરી, શરીર હા પિજર બની ગયું. ચાનતા લશ્કરિયા આરનાં હતાં. પશુ ચેતન જીવન નહોતું. દરેક જીવન જીવનના બનાવ્યા કોઈએ કહ્યું, અમારામાં આવો તો ચેતન મળશે. પરંતુ ને ચેતન આપણી ચાનતા વેલ્યા પછી પશુ નહોતું. જાણુ તે એક સામાન્ય વાનમાથી મળી ગયું. વાત એમ હતી કે ભગવાન જુદો એકાંત દત્તા તાથી નજીક વારામનાઓ જઈ રહી હતી તેઓ પોતાના કાથી-એને કહેતી હતી કે સાર ગીના તાર બહુ સખત ના કરશે, તેમ બહુ દીઠા ન કરશે. જો મધ્યમ રહેશે તો સગીન સૂરિનું બનશે. દીઠા કે સખત 120 તો સગીન બચ્ચર બની જશે. આ વાક્યો સાંકળતાં જ જુદને તત્ત્વજ્ઞાન મળી ગયું. માણસ મધ્યમ માર્ગનું અનુકરણ નહીં કરે ત્યાં સુધી શાંતિ નહીં મેળવી શકે. હજારો માણસોએ મવાને ધસી નાખી છે, વત્તો સુધી તપ કર્યું છે. પશુ ને નથી મળી શક્યુ તે બહુ નાની વસ્તુમાંથી મળી ગયું. જે નિરાશ નામના એક રાજવી દાહજીવરમાં સપાડ ગયા છે, શરીરે અગ્નિ વસતી રહી છે તેના ઉપચાર માટે જ્યાં પ્રકારનું ચલન ધસાઈ રહ્યું છે એ ધસાવાનો અગ્નિ તાબના કાનને કંઈક લાગતો હતો. એટલે મનોને મોહાવીને કહ્યું. મનોએ રાણીએને કહ્યું કે મહારાજને આ વેધાગ મળતો નથી, ત્યારે જીવન ધસતી વખતે દાહજીવર બનીએ. એકબીજાને અપહરણ હતી તેને કાઢી નાખતી તે તો પાલવે તેમ નહોતું અને ચલન ધસતું હતું એટલે બચી એક

એક કરી નાખી. અવાજ બંધ થયો. નોંઘરતો પૂછ્યું 'અંદા નથી થસાવું?' થસાય છે મહારાજ ! પણ એક બંગદી છે એટલે અવાજ નથી આવતો. મહારાજ વિચારમાં લોંગ લેતી ગયા. જ્યાં બે છે ત્યાં જ થેપાટ છે, એક છે ત્યાં શાંતિ છે, એકનો રસ્તો જ સાચો છે.

પુણિયો નામનો એક શ્રાવક યદ્ય ગયો એક વાર સત્તાએ મહારીર ભજનાને પૂછ્યું 'આપણા આરંભમાં ઉત્તમ કેણું?' તો કહે, પુણિયો ! પુણિયો સાર ગમી જતો, પણ સિદ્ધાન્તિષ્ઠ હતો, ન્યાય-સંપન્ન આશ્રિતો પ્રાપ્ત કરતો આર્થિક ક્ષેત્રની અંદર માણસ ન્યાયી આશ્રિતો ના મેળવે, ધર્મનો મેળ ના પાડે તો મંદિર કે ઊગ્રાચર્યા જવાથી ધર્મ મેળવી શકાતો નથી. પહેનવાનો રોજ દડમેડક કરે, પણ જ્યારે વરસમાં એક વાર કુરતી લાવવાની આવે તે વખતે કારી જાય, તો તેની પહેનવાની નકામી નીવડે. વિદ્યાર્થી બાર માસ મહેનત કરે, પણ પરીક્ષા વખતે નાપ સ થાય તો માનવું કે એની મહેનત ખોટી હતી પુણિયો એક વાર ખ્યાનમા (સામવિક) માં બેઠે છે, તે વખતે તેનું ચિત્ત દિગ્ગત રહેલું નથી. એટલે પત્રોને પૂછે છે, કે આમ કેમ બને છે? અનાજમા કંઈ ખાપ પેકુ નથી ને? બાઈ વિચાર કરે છે, એને યાદ આવે છે: એક નની જૂન થઈ ગઈ છે. પાડોશમાંથી બાણ પૂછ્યા વગર લીધાં હતાં. આમ તો પાડોશી સાથે સબંધ સારો છે, પણ એક વાર પૂછ્યા વગર લઉં તા તેના મનમાંથી સંસ્કાર યાદો જાય એટલી મારી ચોરી કહેવાય પુણિયો સમજી ગયો પ્રાર્થિત લીધું ત્યારે શાંતિ થઈ.

બાળક એક વાર વંદણી હાથમા લે અને તમે ટોકો નહિ તો પછી ટેવ પડી જાય છે. એમ તમે એક વાર નજાણેને પેસવા દીધી, તો પછી ટેવરૂં સાબૂત થઈ જવાની. રૂઝિયાની સામાયિક (હમવા) આપણા માટે વખણા છે. એ લે કંઈ, ધર્મ હાટે ન વેચાય, ધર્મ વાડીએ ન નીપજે, ધર્મ કરવાથી ચાન. પ્રપન્ન કરવો જોઈએ વેપારીએ દિવાળીના દિવસોમાં સારદાપૂજન કરે છે. તે વખતે નેનો ચોરમાંથી સૌ પ્રથમ શાલિભદ્રને યાદ કરે છે.

જેની દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ એ કહેવન પ્રમાણે ધનની લાક્ષણિકતા સાક્ષિભદ્રના જેની રિદ્ધિસિદ્ધિ મળે તે માટે તેમના નામનો ઉપયોગ કરે છે. જેની વેળા લાવના છે, તે સાલિભદ્રના ત્યાગને યાદ કરે છે. એ શાલિભદ્ર કોણ હતો? તે બહુ જ મોટો શ્રીમંત વેપારી હતો. રિદ્ધિ અને સિદ્ધિના પાર નહોતો. એક વાર એ નગરના રાજા એલિયુક તેને મળવા પધારે છે મા દીકરાને ખપર આપે છે કે, 'મેટા! આપણા રાજા આવે છે.' મેટાએ કહ્યું, 'નામો વખારમાં' માન્યો કહ્યું, 'એ તો આપણા દિગ્ગત કહેવા. તેમનું સ્વાગત કરવા સમય જ.' દીકરાને થાય છે, કુ માનતો હતો કે માનથી મોટો આ જગતમાં કોઈ નથી, પણ અહીં તો છે. દુલત બધું છેહીને એ યાદો જાય છે. 'મરો કોઈ ઉપરી ના રહે તેવું સ્થાન પ્રાપ્ત કરવું જ' આ છે શાલિભદ્રનો ત્યાગ.

દરેક સાક્ષનો સાધના મત્ર પુરનકમાં નથી પૂરી રખાઈ, પણ જીવનમા આચરણ છે, એ વાન જીવંત યદ્ય છે તેને ફરી યાદ કરીએ. અર્થક્ષેત્રમાં પણ ધર્મ હોઈ શકે છે. જીવન અનેક ક્ષેત્રમાં વહેવાયેલું છે. તે બધા ક્ષેત્રમાં ધર્મનો પુટ હોવો જોઈએ. એક વાર રૂપરૂંદરીને તેના પતિ એકાંત ધારી કંઈક અપહ્રં કરવા જાય છે, ત્યારે તે રોકે છે અને કહે છે, 'આપણી પાસે ત્રીજો પુરુષ છે તે ન જુલો જાન.' થેરિયામા સૂનેશ બાળક સામે આંગળી ઝીંપે છે, અને ખરેખર તે વખતે એ બળક મોહું ફેરવી લે છે. જો અદ્ધલી ઝીલુવટથી આપણે નહીં તપાસીએ તો સમાજનું પતન થશે. એ બાળકો ધર્મ બાળકો નહિ રહે, કામ્ય બાળકો બનશે એક બાઈ માં પાસે આગળ હતા, કહેતા હતા કે મે મારા બાપને જીજ્ઞાસી દીધું છે કે, 'તમે બહુ જિજ્ઞાસીયા ન થશો; તમે અને જન્મ આપ્યો તે તો તમારા વિકારો પોષનાં આરંભ થયો છે. તમારા આનંદ ખાતર વાચનાનુચિમાંથી એ જન્મુ છે, અને પત્ની-પોષણ તે તમારા મોહ-મગ્નતાથી, એટલે મારા ઉપર તમારો સાચો અધિકાર નથી' આ બાઈના કહેવામાં કોઈ તથ્ય નહોતું એમ ન કહી શકીએ, એ આપણને ચેતવણી આપે છે. ઘણાં માણસોને પ્રથમ થાય છે કે ધર્મપુરુષો

રાજગરજીમા ભાગ લઇ શકે ખરા? આપણે પૂર્વ ઇતિહાસ આની સાક્ષી પૂરે છે રામને સમયે મહા પુરુષોએ રામને દોરવણી આપી જ છે હેમચંદ્રાચાર્યે રાજક રજીમા ભાગ લીધા ન હોત તો આ યુગરાતની જે રીતિ છે તે હોત ખરી? સમયે રામદામે શિવાજીને દોરવણી આપી સિદ્ધરાજ જયસિંહ પસે કુમારપાળ રહેના હતા, તેમને જૈન ધર્મનો પુત્ર મળ્યો તો કેવો ધર્મ ફેલાયો? વનરાજને જૈન મત્રી ન મળ્યો હોત તો અલ્લુ કામ કરી શકત ખરો? એની પાછળ ઇતિહાસ છે હિસા કરતા કરતા લડઈ કરના કરના પણ ધર્મ પાળ્યો છે અતો વિચાર કરો તો જ ખ્યાન આવે કે એની પછવાડે કેવી પ્રેરણાઓ કામ કરતી હતી

વનરાજ બંધારે રાજ નહોતો અને લૂટાળુ કામ કરતો હતો, ત્યારે આપો એક ઊંટ ઉપર બેસી સોનામહેરો લઈને પસાર થતો હતો જનનમા બનેને: બેઠો થઈ મથો વનરાજે પકકાર કરો, 'કાણુ એ? ઊંટર હેઠો' આતમે જવાબ આપ્યો 'હુ જૈન છુ વાણિયો છુ શુ કામ છે?' 'મારે તને લૂટવો છે' આગે કહે 'તારી પામે ખાવાનુ ન હોય તો થોડી મહેરો આપુ, પચ બીક ખતાવી લેવા માગતો હોત તો હુ સાચો જૈન છુ, માટે નહિ આપુ અન્યાયને તામે નહિ થાઉં' અની નીકરતા નોઈ પનગજને નવાજે ભાગી થે ડીવારમા આપો નંચે ઊતરો ગયો ભાથામા પાય બાણુ હતા, તેમાથી મે કાઢીને તેણે ભાગી નાખ્યા. વનગજ આ બધુ જોઈ રહ્યા હતા તેણે પછડુ 'આમ કેમ કયું?' આતમે જવાબ આપ્યો 'મારી પ્રતિજ્ઞા છે કે એક બકિત ઉંડર એક જ વાર એક બાણુ મારવુ. તમે ત્રણ છો. મદ્ય પિમણુ થાય અને કોઈમા બીજા બાણુ વપરાઈ જાય તો મારી પ્રતિજ્ઞા ભાંગે' 'અરે, હુ એવો નહો બાબતગી છે? જવાબ જોએ તારી વિદ્યા આ ઝડ ઉંડર ફળ છે તેને માર જોઈને' આગે કહે 'એમા જીવ છે, મારાથી ન મરાય' જવાબ મળે છે કે, 'લડા માણસ ઝાંડને ન મરાય અને માણસને મરાય?' આપાએ કયું 'હુ જૈન છુ વગર કામનું એક પાન પણ ન તોડી શકુ તો માનસને તો માય જ શી રીતે? પણ બધારે તમે મારુ ધન ચૂટવો, અપરાધી બનો, ત્યારે જ મારી

શકુ.' છેવટે તે ચોટવીમાંથી બાણુ પસાર કરી પોતાની નિશાનગણ બનાવે છે વનરાજ ખુશ થઈ જાય છે બનિથમા બંધારે તે રાજ થાય છે, ત્યારે તેને પોતાનો મત્રી બનાવે

એક જૈન દયિવાર વાપરી શકે છતા ધર્મ પાળી શકે સચબનાથ ભગવાને અમી, મત્રી અને કૃષિ સમાજના ધાણુપોષણ માટે શીખવ્યા છે સીઓ ચોસડ અને બોતેર કળાની નજીકાર હતી ધર્મ કયનો હોતો જ નથી કાપર ધર્મને પાળી શકેનો નથી આતમાનો મુખ્ય ગુણ નિર્ભયતા જ છે એ ન જૂનવુ નેઈએ અહિંસા નિશ્ક્રિય વસ્તુ નથી મોળ મેટા કુદો કરવા જ્યાં અહિંસા પાળી શકાય છે અહિંસા ભાગી વળુ છે ન્યાય માટે ચોટક મહારાજને મોડુ યુદ્ધ લગુ પડ્યુ કુશિક, હન અને વિહન ત્રણ ભમ્મો હતા કુશિકને રાજ્ય મળ્યુ હતુ હન અને વિહનને એક રાજગડિન હાર અને સુદર હાથી મળ્યા હતા પણ કુશિકની પત્ની પંખાવતીની દાન નજીકી તણે હાર અને હાથીનો ભાગણી કરતી હવ-વિહને કયું 'મો! ભાઈ, ભાઈને નાતે માગે તો માયુ આપવા તેવાર છોએ પણ અભિમાનપો સગના ભેરે મામતા હોય તો હરગિજ નહી મળે' તેમણે (ચોટક) મામા? સનહ લંધી મામાએ રપચ કયું 'અ વાવને મચક અપાય જ નહિ એ ધર્મ નથી' છેવટે યુદ્ધ થાય છે એક કોલ અને એસી લાખ માણસોનો સહાર થાય છે પણ આ યુદ્ધ ધર્મયુદ્ધ જ? રહે છે રાજ નેગકને આનું પાય લાખનુ નથી અને ભાગે તે માધનકર્તા થયુ નથી માત્ર કે કિયા પાળ્યો આશર પતિત્ર હોય

ધર્મમા રાજકારણ સમાધ જાય છે રાજ કારણમા ધર્મ સમાધો નથી ધર્મ એ સાગર છે તેમા બંધા કારણો સમાઈ જાય છે આપણે તેનાથી ભાગવાની કોઈ જરૂર નથી આજના પ્રેમીઓ કાને વિરોધી જનનો. કાનના વિરોધીઓ આજે પ્રેમી જનશે સિદ્ધ જ અમાધિન રહેવાનો છે માણસે સત્ય અને સિદ્ધાત ચૂંધા જોઈએ નહિ જીવન પ્રવાહી છે, જીવનો નાશ છે પણ જીવનનો નાશ નથી, તે શાશ્વત છે જીવન ધર્મપ્રેરિત કેમ રહ્યા કરે તેને માટે સનન જગૃત રહીએ ભગવાન આપણને એ માર્ગે જવાનું જગ આપે એ પ્રાર્થના

અભિમાનમાં રૂબેરો પુરુષ એ દિવસમાં પોતાની જીવનસંગિનીને-સ્ત્રીને ખરીદેલી દસી, ખરીદેલી ખાંદી માનતો હતો. ખાંદીના હિસાબે તેણે સ્ત્રીના પગમાં લોહાની બેરી પણ નાખી હતી !

સ્ત્રી બિચારી આખો દિવસ કામ કરતી. પુરુષના ખંડને વાળીશ્રીને ચાટલા જેવો કંતી, અગિયારમાં તુલસીને ડોઠ વાવતી અને દરોજ તુલસી-કથરામાં ધીવો દીવો કરતી. દીવો પ્રગટાવતી વખતે પ્રાર્થના કરતી : 'હે પ્રભુ, અમરા ધર ઉપર અમંજ-લાવી જાવા કદી ન પડે ! અમારા ઘર ધરતું અશુભ કદી ન થાઓ !'

પુરુષની કુધાતુમિ માટે તે જાનજાનની વાન-ઝંઝો બનવતી; તેની તરફ ઊભાવવા માટે કીતળ જળ લાવતી; પૂજા કરવા માટે ખગીયામાંથી ફૂલો ચૂંટી લાવતી.

આ બધું જોઈને પુરુષના અભિમાનને પોષણ મળતું. તેને થતું : 'હી મારા માટે આટલો બધો શ્રમ ઉઠાવે છે તેનું કારણ છે; મારા ઘર તો જીવન વ્યર્થ છે, એટલા માટે તે આમ કરે છે. અને પ્રસન્ન રાખવામાં તેના પૂરેપૂરો સ્વાર્થ રહેલો છે.'

પુરુષનો આવો ભ્રમભરેલો અઠંકાર જોઈને વિધાતાને સ્વર્ગમાં બેઠે બેઠે હસતું આવ્યું. તેમણે એક દિવસ બધીજોઈને પુરુષની જીવનસંગિનીને તેનાથી દૂર કરી નાખી. એ દિવસે રાત્રે પુરુષ ઘેર આવ્યો, તો યુ' જુએ છે ! ઘરમાં ભોજન માટે રસોઈ તૈયાર નહ; અને પૂજા માટે ફૂલ પણ નથી. અને ઘરમાં કોઈએ કયારે પણ વાળ્યો નથી. ઘર બધું મંદુરોગ્યું પડ્યું હતું.

આથી પુરુષનો કે ધ ભજૂજી ઊડ્યો. તે કુદ સ્વેરે બોલી ઊડ્યો : 'આજે આ ક્યાં ગયું છે ! આવી મુશ્કેલી ! આ મુશ્કેલીની સિદ્ધા તેને જરૂર થશે !'

વિધાતા જીવલક્ષ્મી આવી લાગ્યા. આશ્ચર્ય-

વાણી થઈ : 'તેમ બાઈ પુરુષ, યુ' થયું ! આટલો રોષ યુ' કામ ? યુ' કદ છે ?'

શેષપૂર્ણ સ્વરે પુરુષ બોલ્યો : 'અરે, કદની વાનજ પૂછશો નહિ. મારે તો એટલું જ બચતું છે કે 'એ' ગયું છે ક્યાં ? આ તે કંઈ વાન છે ! ઘરમાં ખાવાનું કશું નથી; પૂજા માટે ફૂલ પણ નથી !'

વિધાતા સરિખન બોલ્યા : 'બસ, આટલી જ વાત છે ને, પુરુષ ! તેમાં આટલો અકળાપ છે યુ' કામ ? આ બધી વ્યવસ્થા હું તારા માટે અમથાવી કરી દઉં છું, પછી ? તારી બધી સગવડ પહેલાંની માફક જ સચવાશે, પછી ? કુધાતુમિ માટે ભોજન, તરસ હિપવવા માટે પાણી અને પૂજાના માટે ફૂલ ! એ બધાની હું વ્યવસ્થા કરી દઉં છું.'

વિધાતાએ આ બધી સગવડ કરી આપી. પુરુષની બધી જ સગવડ પહેલાંની જમ સચવાવા લાગી પરંતુ સ્ત્રી પાછી ફરી નહિ.

બધું જ પહેલાંના જેવું-ખાવા માટે ભોજન સામગ્રી, પીવા માટે પાણી અને પૂજા માટે ફૂલો. આમ જતાં પુરુષને કંઈક કંઈક સનું સનું લાગતું હતું. જલપાન અને પૂજા વચ્ચેનો માઠો ધ-પ લાગતો; બધું નિરાકાર લાગતું; કોઈ સાકાર ઉપરિધનિની કિલ્લપ તીવ્રપણે અનુભવાતી. હવે ભોજન મત ભોજન જ હતું, પાણી પાણી જ હતું અને ફૂલ માત્ર ફૂલ જ હતાં !

જકારથી ચાકચોપાકચો પુરુષ એક દિવસે ન્યારે ઘેર આવ્યો ત્યારે જમવા માટે ભોજનયાજ તૈયાર હતો, પીવા માટે પાણી મૂક્યું હતું અને પૂજા માટે ફૂલ પણ લાગ્યે હતાં. પરંતુ આ બધું છતાં એક પ્રકારની ચૂનતા પુરુષને ઠેરી ખાતી હતી. તેને મનમાં કોણેજ એક ભવતની ચીડ ચડી; તેના સારાંચે અન અને પ્રાણમાં કોઈ અન્યકત કેધ વ્યાપી ગયો. તેણે લાત ખરીને આ બધી સામગ્રી વેરવિખેર

હરી નાખી, ચિંતાને તે બોલી જાણે: 'જસ, હવે
પશુ થયું! મારી આવી કુર મરહરી ક્યાં સુધી?'

એટલે પુરુષની દયા ખાઈ, રિષાતાએ સીને
હરી જૂમંડળમાં મોઢથી આપી.

ફનેદની સાક્ષાત્ મર્તિ એવી સીને જોઈને પુરુષનું
હૃદય પુકડિત બન્યું તરન જ તેણે સીના પગમાંથી
લોખંડની બેડી ખોળીને ફેંકી દીધી. પછી તો તેણે
સીના હાથમાં નમસ્કાર અને નાનુક સોનાનાં કંમન
પહેરાવ્યાં, મંદનને મોતીના હારથી શોભાવી અને

માથામાં કુંકુમનું સૌભાગ્યચિહ્ન નાખ્યું. પછી પશ્ચા-
ત્તાપનાં આંસુ વધારતો પુરુષ બેઠો: 'મને માર
કરેદ તમે ખરીદાયેલી દાસી નથી, પરંતુ મારા જીવન-
ની પૂર્વતા છે. મારા અગાધ અસપૂર્ણનો પૂર્ણ
છે! મારા અત્માના સમગ્ર યત્નને હંદમવ બતાવનાર
કવિતા છે; મારા ઘરનાં લક્ષ્મી છે!'

જસ, એ દિવસે પુરુષ ને કૂપો લઈને પૂજા
કરવા બેઠો તે કૂચની સુવાસથી પારિભવન લંબગત
બની ગયું!

૫૫૬ ૪૦૪થી ચાલુ]

આડંબરી વિધિઓ થાય છે, તેવી તપમાં જય કર-
વામાં આવે છે તપની જાહેરાત કરવી તે તપને
બાળાને ખાખ કરવા જેવું છે.

ઈશુ ખ્રિસ્તે તપનો ઉપદેશ દેતા કહ્યું છે કે:

બ્યારે તું ઉપવાસ કરે, ત્યારે તારા માથામાં
તેલ લગાડજે અને તારું મોઢું સાફ કરજે, જેથી તે
ઉપવાસ કર્યો તો તેની ઠોઈને ખબર ન પડે.'

માણસનો ચહેરો જીનરેલો હોય તો ઠોઈ તેના
ઉપવાસનું અનુમાન કરી શકે; તેથી ઈશુએ કહ્યું છે
કે તારો, ચહેરો સ્વચ્છ રાખજે, જેથી કેઈને તારા
ઉપવાસનો ખ્યાલ ન આવે. આ સુધ તપના ઉપ-
દેશનું અનુકરણ કરવાનો જરૂર છે.

હિંસા યોરી અને અસહાયારો તેમજ
નિષેધ કહેલો છે.

અઠનાઢિયામાં એક દિવસ પાછલા ૭ દિવસનું
આત્મનિરીક્ષણ કરવા માટે માગવાનો તેમનો ખાસ
આદેશ છે:

જ દિવસની પ્રવૃત્તિ પછીનો સાંચો દિવસ
તમે નિરૂત્તિમાં ગાળાજો અને તે દિવસે જ દિવસમાં
તમારા હી ક્યાં ક્યાં જ્યોત ચક્ર છે તે તપાસજો;
સાતમાં નિરૂત્તિના દિને, તમે નિરૂત્તિ લો એટલું જ

નહિ પરંતુ તમારા સંતાન, નોકર-ચામરને પણ
નિરૂત્તિ આપજો, જેથી તેઓ પણ આત્મનિરીક્ષણ
કરી શકે; તે દિવસે પશુઓ પામેથી પણ ડામ લેશો
નહિ, જેથી પશુઓને પણ આરામ મળે.'

ઈશુ ખ્રિસ્તે આ રીતે વિવિધ બાબતો અંગે
ઉપદેશ આપ્યો છે. તેઓ પોતાના જીવન દરમિયાન
ને કારી ન કરી શક્યા તે તેમના મનુષ્યોએ કહ્યું.
જીવન દરમિયાન તેમના અનુસરનારોએની સંખ્યા બહુ
નાની હતી. ફક્ત બાર જ અનુયાયીઓ તેમને મળ્યા
હતા, પરંતુ આજે તો લગભગ અધી' દુનિયા તેમની
અનુયાયી છે, આ અનુયાયીઓમાં તેમના સાચા અનુ-
યાયીઓ કેટલા છે તે તપાસવામાં આવે તો નિરાશા
હિંમવરી. તેમના સાચા અનુયાયીઓના સામ્રાજ્યમાં
અલ્પોગમ અને હાઈડ્રોજનબોમ્બ ઉપજાવ શકે
પરા? ઈશુ ખ્રિસ્તનો એક પણ સાચો અનુયાયી
હોતો તો આજે અલ્પોગમ અને હાઈડ્રોજનબોમ્બનું
પ્રયોગને સ્થાને શ્રેમ, અહિંસા અને સાતના પ્રયોગો
ચક્ર રહ્યા હોત અને કલ્યાણ સામ્રાજ્યને સ્થાને
શાતિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપાયું હોત. ક્યાં પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃ-
તિમાં પેદા થયેલ સંત ફ્રાન્સિસ, સેબેસ્ટિયન મોરો,
થોમસ, ટોલ્સ્ટોય, ઈમર્સન, રૂઝવેલ્ટ જેવાં તત્ત્વજ્ઞાની
અને સંતપુરુષો અને ક્યાં અજ્ઞાની મનોદાસ!

મારી કલ્પનાના સમાજમાં એવું નહિ હોય. કોઈ શેઠ કે નોકર ન રહેતાં. બધાં એકબીજાના સાથી, સહકારી, એક જ કુટુંબના સભ્ય બનીને રહેશે. એક ને બીજાથી મોટો નહિ મનાય. કોઈ એક બીજાને એમ નહિ કહે કે આટલું કરી નાખો ! પરંતુ એમ કહેશે : આપો, આટલું કરી નાખીએ, એ સમાજમાં માતાનું અવસાન થતાં બાળકને અનાથાશ્રમમાં નહિ જવું પડે. પરંતુ સત્વર સુખળ કોઇપણ રીતે એને પોતાનું જ બળકે બનાવી દેશે, અનાથની દેશે બાળકને જીવ સાચશે તો એને કોઈ પણ જગ્યાએ ખાતર-પીવાનું મળી રહેશે. જ્યાં ઈચ્છા થતાં જ કોઈપણ વ્યક્તિ શોધ કે સંશોધનનું કામ પોતાના હાથમાં લઈ લેશે. જ્યાં જની શકે ત્યાં સુધી પેલીસ પણ નહિ હોય; રોકનું બંધન જ દરેકને કારખાટ

રક્ષાવાળા બાપી રાખશે, ત્યાં કોઈ ચોર-ઘડ મજ નહિ હોય ! કાલજી, કોઇને કોઈ અગત્યનો સમયો કંવો જ નહિ પડે ને ! ત્યાં કોઇને પણ અસતોષ નહિ રહે. કારણ કે લોકોના કે બીજા સંબંધથી કે બોલવાની છતાંથી કોઇને વધુ સુખ-સગવડ નહિ મળી જાય. વ્યવસ્થા; કાનૂની વગેરે કંઈય દશે, પણ એ દંડ દેવા માટે નહિ; માત્ર રોક અને ઉદારતા પર જ આધારિત હશે.

આ છે મારી કલ્પનાનો સમાજ ! પણ એ આ ધરતી પર સાર જ-શે એવું કોણ કહી શકે ? પરંતુ એ વાત સતી કે એવા સમાજની કલ્પના પણ કેટલી સુખા છે ! ઝટ એને હોડી દેવાનું મન થતું નથી-ઝટ એ હોડતી જ નથી.

*

માત્ર રોડી પર જ માનવજીવન અવલંબિત નથી; પરંતુ તે કોઈઈ અને સુસંવાદિત, સચ્ચાઇ અને સજ્જનતા, પ્રવૃત્તિ અને પ્રભાવ, રસ અને સમભાવ, આ કાંસા અને આચરણમાં પરિપૂર્ણતા શોધે છે.

માત્ર રોડી પર જ નહિ; પરંતુ અજબિત નિહારિકામંદ્યોત્રાધી સુશોભિત રજની કલ્પના, પૂર્વાકાશમાં ધીમી મત્તિએ આરંભ થતી ઉપાનાં સુલાખી અજવાળા, સંખ્યાકાળના રંગોની ગિલાવટનો વૈભવ, શ્રદ્ધાપોદરોની હારમાળાનું સમર કોદલ, મનઃસુખી અજ્ય પહોંડોની આદ-સંધી બિંઆઇ-આ બધાંનાં પુનિત હસનમાં જીવનની સાધકતા રહેલી છે.

માત્ર રોડીમાં જ નહિ; પરંતુ સુલાખોની સુમધુર સુગંધમાં, નારંગીની કળીઓની મધુર સુગંધમાં, તાજાં ફુલોના ધાસમાંથી છૂટતા પરિમલમાં, મિત્ર-સંધોનાં દેવાંની હંફમાં અને માતાની વકાસભરી શૂભીની કુમારમાં જિંદગી જિંદગી બને છે.

માત્ર રોડીમાં જ નહિ; પણ મહાકવિઓનાં બિંબિંગોનાં મહાત્માં પુરુષોના પાતિઓ અને જયતરાં મહાપુરુષોનાં સુચરિતોમાં આત્મા અને જીવનની સચી વ્યવસ્થા સંપડે છે.

માત્ર રોડીમાં જ નહિ; પરંતુ બંધુત્વભાવ અને ઉચ્ચ સહાસિક દત્તિમાં, પુરુષાર્થ અને પ્રશિર્તા સેવા અને સમજવાનામાં, સમર્પણ અને રોકપ્રશિર્તામાં જીવનના રસો આનંદાર પામે છે.

મનુષ્યમાત્ર રોડીથી જ જીવે નથી; પરંતુ ભક્તિભાવમાં લીન થતામાં, અંતરાત્માનાં અજવાળાનાં અણુસારે માલવામાં આજીવન અને અનંત કાળ સુધી પ્રશુનો ઇચ્છના શોધક અને સાધક બનવામાં માનવ-જીવન પોતાની તમામે તમામ પાંખડીઓએ ખાંચેલું બની રહે છે. +

સચિત

—ભાઈલાલ એમ છાટખાર

બહાદૂર માતાનો બહાદૂર પુત્ર

બોગીલાલ દવે

હરહરી હમે છતાયી સદામ કરીને બિનેશ
પુત્ર સ પે ધડીનર ભરતી-અધિકારી બેઠ રહ્યા.
પુત્ર સહેજ મરકાયો એટલે અધિકારીએ પૂછ્યું :
'નામ ?'

'વિજય'

'બાપનું નામ ?'

'અમરસિંહ'

'ઓહ !' અધિકારીએ આશ્ચર્યથી કહ્યું : 'તો
તું તારા માર બાઈઓ ...'

'જી હા !' પુત્રે હસનાં હસનાં કહ્યું : 'મારા
ભાઈઓ દેશને કાળે બનિ ચક્ર ચૂક્યા છે. હું તેમનો
નાનો ભાઈ છું.'

આધિકારીએ મંભીરતાપૂર્વક કંઈક વિચારીને
થોડીવાર પૂછ્યું : 'ભાઈ ! તારા કુટુંબમાં બીજું
કોણ ?'

'એક વદ્ધ મા...'

'બીજું કેઈ નહીં ?'

'જી ના !'

'તો...તો ભાઈ, તું પાઠો જ, તારી સેવાની
જરૂર તારી વદ્ધ માતાને થયી છે.' અધિકારીએ
પુત્રનું નામ લીટ્યાથી કાઢી નાખતા ઉચ્ચાર્યું :
'તને હું ભરતી કરી ચકું તેમ નથી.'

પુત્ર આ સાંભળી ખૂબ જ નિરાશ થયો;
કરમો : 'સાહેબ માત્રે દેશને માતૃમકન, દેશમકન
પુત્રોની થયી જરૂરત છે. મને એ સેવામાંથી શા
માટે ખાકાન રાખો છો !'

પુત્રની ભાવના બેઠને અધિકારીને તેને માટે
ખૂબ જ માન થયું : 'ભાઈ, તારી વદ્ધ માતાનો
હવે તું એકનો એક પુત્ર છે. તું એની સેવા કરીશ,
તે-દેશની જ સેવા કરીશ. અત્યારે તો તું પાઠો
જ ! હું ટોચ પહોંચ્યે તેમાં તારી ભરતી કરી
ચકું તેમ નથી.'

રાત્રે એ નાનકડા ગામના એક ખોરડે ઉભીએ
ટકોન પડ્યા. ટક...ટક...ટક...કોઈ દાર ખોવાયતા
માટે પ્રથલ કંતું હતું.

'કોણ ?' અંદરથી અવાજ થયો.

'મા, હું વિજય...'

'કોણ વિજય ?'

'તારો પુત્ર.'

'મારો પુત્ર અત્યારે અહીં ક્યાંથી ? ભાઈ,
તું ચાલેજા જા' ધરમાંથી એક વદ્ધ નારી-અનાજી
આવેલ રપજી તરી આવતો. 'મારો પુત્ર તો હરહરમાં
ભરતી થઈ ગયો છે. દેશને કાળે તેના માર-માર
ભાઈ કુ જાન થયા છે એ પણ દેશની સેવા ખટે
ખમે ખાંચી લખને ગયો છે અત્યારે મારા પુત્રના
નામે આવનાર તું કોઈ ક્યારો દેખાય છે !'

'અરે મા ! શા માટે મને યરમાં દો કરો છો ?
હું અરખર વિજય છું. મારી વાન તો સાંભળો...
દરવાળે બેસો. મારી, મને ભરતી અધિકારીએ
હરહરમાં લેવાની જ ના પાડી...એટલે હું' પ.છો
અ.ઓ છું' પુત્રે કરચરીને કહ્યું.

અને ધડ દેનાં ઉઠાંનો દરવાળે ખૂરી ગયો :
'શા માટે ? તને શા માટે ભરતી અધિકારીએ ના
પાડી ? તું દેશને તારી સેવાની જરૂર નથી ?'

'છે મા...દેશને માતૃમકન-દેશમકન નવનેહિ-
વાળોની અત્યારે ખૂબ જ જરૂરત છે. પરંતુ અધિ-
કારીએ કહ્યું કે, તારા માર માર ભાઈ બહિ થયા
હવે તું તારી વદ્ધ માતાની સેવા કરતા પાઠો જા.'

'મારે તારી કોઈ સેવા નથી બેઠીની.'
'પણ મા...અધિકારીને મેં કહ્યું. મારું
માન્યા જ નહિ એટલે તારી સેવા કરતા હું' પ.છો
અ.ઓ છું.'

ધડીક વિચારીને ડાઘીમા બેઠવા : 'લીકરા,
બોમો રહે. તને એક ચિટો લખી આપું છું. એ
લખને તું દમદા જ પ.છો જા. જરૂર તારી ભરતી

કરવામાં આવશે જ.

અને વક્ષાએ એક પત્ર લખી કવરમાં પેક કરીને વિજયને આપના-કહ્યું : 'જન્મેવાની કૃપ દીપાવળે. દેશને માટે-આત્માદીને માટે-બલિ થઈ જતાં જરૂર પડેલક ના કરજે ? જ હવે તારી ભરતી જરૂર થશે.'

હી રેડીના કમાડ બંધ થઈ ગયા.

અને રાત્રે રાત યુવક વચગાળે પંથ કાપતો હી બાળુના શહેરમાં ભરતી અધિકારી સાહેબને મળવા ઊપડી ગયો.

*

'અરે તું પાછો કેમ આવ્યો ?'

'સાહેબ, મારી માતાએ આ પત્ર આપ્યો છે, અને કહ્યું છે કે હવે તારી ભરતી જરૂર કરવામાં આવશે. તેથી હું માતાની આજ્ઞાથી પાછો આવ્યો.'

હું.' બોલનાં યુવકે પત્ર પરખીશું સાહેબના કાથમાં મૂક્યું.

સાહેબે પત્ર બોલ્યો.

વાંચીને તે સ્તબ્ધ બની ગયા. તેમાં લખ્યું હતું : 'ફક્ત માત્ર જીવનને કાંચે જ તો મારો આ પુત્ર દેશની સેવા કરી શકે. સામાજીક ન બની શકે. હોય તો હું મારું જીવન દુઠ્ઠાની નાખું છું આ પત્ર આપને મળશે ત્યારે હું આ જગતમાં દેવ ત નહિ જ હોઉં. માટે તમારે હવે વિજયને ભરતી કરવો જ પડશે.'

સાહેબને સ્તબ્ધ બની ગયેલા જોઈ યુવકે પૂછ્યું : 'સાહેબ અને ભરતી કરશોને ?'

'જરૂર... બહાદુર માતાના બહાદુર પુત્રને દેશની સેવા કરવાની ના પાડાશે હું કોણ ?'

અને વિજયને ભરતી કરી લેવામાં આવ્યો.

આજે લોકો વાસના તરફ વળ્યા છે. એમાં નથી શ્રેષ્ઠ કે નથી જગાડવારી, પછી સવન તો હોય જ ક્યાંથી ? શિક્ષણ પણ એવું રાખ્યું છે કે રાજ્ય-રેખા ધનનો ચિહ્ન કરી રાખાય. કાંચન-કામિનીની આ ભૂખ દાવાનળની માફક બધે ફેલાતી જાય છે. એ અભિને ક્ષત્ર્ય વાત્સલ્ય, દિવ્યો વગેરે પ્રદીપ રાખે છે. આગેવાનો અને વેપારીઓ એમાં મશગૂલ બન્યા છે. એવા બીજાં કારણો પણ હશે, પરંતુ કુદરતે ના છો. તપાસના નથી જતી, એ તો એવું કામ કરતી જ રહે છે.

અપેક્ષા અને ઇચ્છાની સમૃદ્ધ પ્રત્યક્ષ પાસે પણ અજ્ઞાત સાધનો હોવા છતાં કસ્ટોડીને ટાંકેલે તેમની પ્રત્યક્ષ નિર્માણ બની જાય છે; તે સાચી ? સ્થિતિ ધનનોથી નથી મળતી, એ મળે છે શરીરના અને મનના સંયમમાંથી-અભય-શાંતિ. વિષયોનું સેવન કરનાર શરૂ કરે એકાંત નયન, મન પણ છે. જે પ્રત્યક્ષ એની જુદી અને લાક્ષણિક ભોગવિશ્લેષમાં રોકી રાખે છે, તેનું તેજ અંતર પડી જાય છે. પછી એ મહે તેવા લખકર શરૂએ મનાવે છતાં એને વિજય મળતા નથી. એમની સિદ્ધિઓ રેલીના પાયા ઉપર

રહે છે.

હવે જો કે પ્રાણીઓની કોટિમાંથી મનુષ્યની ઉન્નતિ દર્શ દાણે કરીને સંયમ છોડી દઈશું તો આપણે મુશ્કેલીમાં અસહ્ય જગ્યાએ થઈએ; કેમ કે માનવીનાં જુદાં અને આત્મા બંને સંયમના પાલનથી જ બળવાન બને છે, અને ભોગવિશ્લેષથી જુદાં તેમ જ બળ નાશ પામે છે.

મીનમાં શીત-ભોગને ઇન્દ્રિયોના આદાર કલો છે અને માનસિક ભોગને રસ કલો છે (II. ૨-૫૨). એ બંને છૂટી ગય ત્યારે અસહ્ય નું પાલન થાય. જે સેવા યોગ્ય છે. તે તો શ્રદ્ધા છે. એક એમનું ખાન ધરવામાં મીન વિષયો ટાળી જાય છે,

અભય-શાંતિ સંક્રિપ્ત છે, એ જીવનમાં તેજ સાથે છે જીવનશક્તિ વધારે છે. એ.અવિશ્વાસ નિષ્ક્રિય જ નહિ, પરંતુ અહિંસારી છે. વ્યક્તિઓ માટે આમ છે, અને પ્રત્યક્ષો માટે પણ એ જ. સારા છે. સંયમ વિના સંસ્કૃતિ-ટકી શકતી નથી. આજે સમ્રાટો, કે ઉપાધ્યક્ષો પ્રત્યક્ષ ઉદ્ધાર કરવા મથોએ છીએ, પરંતુ એથી કશું નહિં મળે. એ તાકાત તો વિશ્વાસમાં અચાઈ જશે

—રામજી

આને રવિવાર છે અને લેખન એ મારી ધંધો છે, એટલે હું એમ કહી શકું કે હું રમતે દિવસે પણ મમ રહું છું. છતાં પણ મારા સહપ્રવાસીઓમાંની કોઈ મારા એટલું સુખી હશે કે કેમ એની મને શંકા છે.

મારી સાથેનાં ધર્મપ્રાર્થી લોકો કંટાળી ગયાં છે. એમણે જ્યાં સુધી જવાનો પ્રયત્ન કરે છે, એક સમયના ભયંકરિનેહની એપીડીનાં પાનાં ફેરવે છે, પરંતુ એમના અંદરો પર દાન-યતી એકેવ રેખા નથી. બે સ્ત્રીએ શબ્દ-ચળા ફરીકાઈ i એટલી તદ્દલ છે કે ન પૂછેવાનું કેટલીક અંદરોઅંદર અર્થહીન ચર્ચા કરે છે. પરંતુ તેઓ બધામા ડસન કે પ્રકુલ તો હોય જ જણાયું નથી.

કામ અને મજૂરો એમનું જ અંતર છે કે નો કામ આપણે કરવું જ પડે છે માટે કરીએ છીએ તે કામ/હે; તે જ કામ જો આપણી ઈચ્છા હોય તે કરીએ તો તે મજા છે, કૃતબોધ કે િકે રમવું એ મજા છે, પરંતુ જેનો ધંધો જ રમન છે એવા કોઈને પૂછશો તો તે કદંશે કે એને એમાં રસ આવતો નથી. આ જ રીતે જેમને પોતાના ધંધાને અંગે પ્રવાસ કરવો જ પડે છે તે સિવાયના લોકો માટે, પ્રવાસ આનંદદાયક બની રહે છે.

હું નાનો હતો ત્યારે મારા પિતાની અખખારી કચેરીમાં જ્યાં એમને કહેતો કે મને કંઈક લખવાનું કામ આપે. પરંતુ હવે જ્યારે એ જ કામ મેં મને મહેનતાણું મળવા લાગ્યું, તો એ કામ મને બોજ સજી લાગ્યું અને હું પણ બીજાની જેમ રમ માટે ઉત્સુક રહેવા લાગ્યો. જ્યાં સુધી જમનામાં તન અને મન નિવ નહોતવન આપનાર સાધન એક મન કામ જ છે એ સમ્ય અને સમગ્રનું નહોતું, ત્યાં સુધી મારી એ રિયલિ હતા.

ખરેખર, જમનામાં સૌથી દુઃખી માણસ એ જ છે, જેની પાને કાંઈ કામ નથી. મેં એમને મુજબ પાછળ દોડ્યાં, હોટલના નોકરો સાથે છુમ્મસો કરતાં, અર્થહીન સામાજિક મનોરંજનની ધોળના કરતાં, માની લીધેલા અપમાન માટે દુઃખી થતાં, કપડાંનાં કપાટ ભરતાં, બીજાની નિંદા કરતાં, અફવાઓ ફેલાવતાં અને ખોટા વહેમના રોગથી દુઃખી થતાં જોવાં છે. વસ્તુનાં તે અધા પૂજા કંટાળી નધેલા હોય છે.

મને પણ એક-ને મહિનાની રમ લદને પ્રવાસમાં જવું મમે છે. ખરેખર તો આ અવગણ મને મમે છે, કાંઈક કે હું જાણું છું કે અમુક નિશ્ચિત સમય પછી તે પૂરો થઈ જશે. અંતહીન છુટીના તો રિયારમાત્રીકું ક પી છીડું છું. એક વા- મે સાત મહિના સુધી પરિજનમ્ કર્યું. પરંતુ સૌથી વધારે આનંદ મને એ વસ્તુ જોતને મળ્યો તે હતું મારી ઓરિસનું ચિરપરિચિત ટેમ્પ.

તમે જેવા ઘણા માણસો જોયા હશે, જેમની ઉંમર ૬૦ વર્ષની હોવા છતાં, કામ છોડ્યા પહેલાં તેઓ 'તરુણ' હોય છે પરંતુ કામ છોડ્યા પછી એક વર્ષ પાદ, કોઈ જ કામ ન હોવાથી તેઓ વિધિય અને રૂઢ લાગે છે. એવું પણ નથી કે એમને કોઈ વિષયમાં રુચિ ન હોય ! પરંતુ એક નણી નિયમિત કામના અભાવે એમનું મન પશુ પ્રકુલિત રહી શકતું નથી.

હું એક પ્રાચ્ય સંશોધનના પ્રોફેસરને જોવાનું છું. તેઓ પોતે નિરત થવાની ઉંમર પૂરેક રાત જોઈ રહ્યા હતા એમનો વિચાર હતો કે નિરત થઈને શેષજીવન જ્યાં સંપ્રકાસ્યો જોવામાં મળતું. પણ જ્યારે તેઓ ખરેખર નિરત થા- ત્યારે પોતાના નિરત જીવનથી તેઓ એટલા કંટાળી ગયા કે, તે ફરીથી કોઈ કોલેજમાં પ્રોફેસર થવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

મને સમજતું નથી કે લોકો કામથી આટલા બધા ડરે છે શા માટે ? વધારેમાં વધારે વેનન મેળવીને એકાગ્રમાં એણું કામ કરવાની જીનિ શા માટે રાખે છે ? મેં જોયું છે કે, રસ્તા ઉપર ઘણા મજૂરો પાવોડો કે કોળાગરો પર હાથ ટેકીને બેસી હોય છે. એમાંના કેટલાક તો યાજીને આગમ લેવા દગો; પરંતુ મોઝા બાગના મજૂરો એવા હોય છે, જેઓને કામના બોજને કારણે દિવસ લાગે લાગે છે.

અને લાખો મજૂરો અડદાગિયામાં ૩૦ કલાક કામ કરવા માટે હિમાયત કરે છે. પરંતુ આખીના ૬૪૮ કલાક તેઓ શું કરશે ? ૬૦ કલાકથી વધારે તો સૂતાનું પણ ન જ હેય. બાકી રહ્યા ૭૮ કલાક ! આ કલાકોને કારણે વધારેની વાતોમાં કે અર્થદીન કાર્યોમાં નિત વતનાં આવે તો અરેબર જીવનનો ધગો ખરો અથા નિરધક જ વીરી જરો. આરે માટે તો આ ૭૮ કલાકમાં મેદાનમાં દડા પાછળ દોડતું, સિનેમામાં પ્રયુષ-રૂપો અને અપરાધોનાં વિત્રો જોતાં આવા જાણી કે પત્ર-પત્રિકાઓનાં પાનાં ફેરવાં એ એક લાયાનક રોજ જ થઈ પડે. મેં તો જીવનમાં હપેશાં નિવસના ૨૦ કલાક મજૂરોને જ કામ કરવો પ્રયત્ન કર્યો છે અને માનું છું કે બીજા બધા લોકો કરતાં હું ઘણો સુખી છું.

જગતમાં કોઈ વ્યક્તિ જ્યાં સુધી પોતાના કામમાં પૂરેપૂરો રસ ન લે ત્યાં સુધી તે સમજ તેમ જ સુખી થઈ શકતો નથી. રિસ્ક લાવે અથવા જરૂરિયાતને કારણે જ માત્ર કામ કરવાથી કામ બચે છે. અને કામ કરવાનાં સંતોષ પણ નથી મળતો.

રેલવેનો એક સામાન્ય મજૂર, જેણે કાચે અમારો સામાન ઉપાડ્યો હતો, તે મને જીવન જીવવાની રીતની દૃષ્ટિએ એક સફળ કથાકાર લાગે છે ! તે પેતનો બ્વેસય સુંદર રીતે કરતો હતો. એણું જ નહિ, પરંતુ દરેક મુશ્કેલીને વધારેમાં વધારે સચવા આપવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો મેં જુદા ઘણાં જોયે એક કેલર બહાર આવી. પરંતુ એણે ધન્યવદ સથે એ મને પાંડો આપતાં કહ્યું, “તમારી બહિસ એ થમનું મૂલ્ય નથી. એના કરતાં, કૃપા કરીને રેલવે

બોર્ડમાં લાભવન લગાડી તમે અમારા પત્રારનું ધારણ બિચું કરાવો તો વધારે સારું.” બહિસ આપવી અને લેવી, એ બંને મનુષ્યની ક્રિયાના એ બેઠ પડે છે, એટલે એ તો બિચું અગમ હોવાય ! થેડા દિવસો પહેલાં એથી જુદા જ પ્રકારનો એક બીજો મજૂર પત્ર અને મજૂરો દેતો. તે ખુબ બિચા ‘રવભારનો’ હતો. સામાન પત્ર બતાવતે ઉપર તો નહિ. એનાથી જે હું થઈ શકતું હતું એટલું કામ કરવાનો પણ એને પ્રયત્ન કર્યો નહિ. છેવટે મારે જાતે જ સમાન ઉપાડીને ગાડીનાં મૂલ્યો પડ્યા. પોતાની મૂર્ખતામાં એણે પોતાની રેલ પણ ખોઈ.

હું તો માનું છું કે, માનવીના જીવનમાં જે કંઈ પ્રગતિ થાય છે તે જામની પૂર્ણને કારણે જ થાય છે. જે સમાજમાં શ્રમ કરનારને દીન અને તુચ્છ માનવામાં આવે છે, એની પ્રગતિ રૂઢિચઢાં જાય છે. જે જોડ્યો મકાન છે, એણે એટલું જ વધારે મહેનત કરવી જોઈએ. પ્રગતિ, વૃદ્ધિ, સમાન અધિકાર અને લે કલાકો એ બધાનો મૂળ આધાર શ્રમનું ઉચિત મહત્વ જ છે.

ઘણાં કાર્યો એવાં પણ હોય છે જે કરવાની ખાસ કોઈને ઇચ્છા હોતી નથી. પરંતુ આવાં નીરસ કાર્યોમાં પણ મહેનતવાળા ઉપરાંત કંઈ ને કંઈક સતોષનું કારણ મળી રહે છે. બીજા કંઈ નહિ તો તમને એણું તો લાભશે જ કે, તમારું જીવન સાવ નિરધક નથી, તમારા શ્રમનો ઉપયોગ મનાસમાજ માટે થાય છે. જે પોતાનું નાનામાં નાનું કામ પણ રસપૂર્વક કરે છે, એ લાખો વખત એની એ જગ્યાએ પડી રહેતો નથી. હું એ ભારતીય પુરાણ-કથાને વચન કહું છું, જેમાં શ્રમ સુચકનો કોપ મન થાય છે, એટલે કે જે શ્રમ અપનાવતો તે બકારથી અને અધરથી મહત્વાર્થી સુચક મેળવતો.

મારો એક મિત્ર જેને હું ૩૩ વર્ષથી ઓળખું છું, તે ખેડમાં મજૂરી કરી કરતાં ‘મુશ્કેલી’ બની ગયો હતો. વૃદ્ધ થઈ ગયા પછી એણે પોતાના રોડને કહ્યું, ‘હવે મને ૬૫ વર્ષ પૂરાં થયાં, અને રમ આપો.’ ટેક બિંદબીના રહસ્યને જાણતા હતાં. મારા

ચિત્રનો વૃદ્ધાવસ્થા પ્રત્યેનો ભ્રમ એમને યોગ્ય લાગ્યો નહિ. મારા ચિત્રની હનાચ મુખમુદ્રા જોઈને એમને કુંભ થયું હતો. એમણે મુગધપૂરક કહ્યું; 'વાહ, તમે તો હજુ યુવાનોના પથ્ય યુવાન છો. ભગવાને તમારાં તન અને મન એવાં જનાર્યાં છે કે તમે અંતઃકાગ મુખી કામ કરી શકો.' ત્રાસાહિન થઈને એણે છૂટા થવાનો વિચાર ખોડી વાળ્યો. અને કુશળતાપૂરક પેલાનું કામ આખું રાખ્યું અને ત્રણ દિવસની માંદગી બેભાનીને દરિયાકાંઠાં એણે દેહ ઊડાડ્યો.

એના મૃત્યુને એક મહિના થયા પછી એના પુત્રે શેઠને કહ્યું, 'પિતાજી અંતિમ દિવસોમાં તમે તેમ બોલના હતા.'

શેઠે વિશ્વાસપૂર્વક કહ્યું, 'જાને જ નહિ. એ અંતઃકાગ મુખી એટલા સ્વસ્થ હતા, જેટલા અત્યારે તમે છો.'

દીરાસએ માથું ધુતારીને કહ્યું, 'પરંતુ કદાચ તમને ખબર નહિ હોય, મરતા પહેલાં ઘોડી નિનિટા પોતે એમણે નર્સને બોલાવીને કપડાં અને જોડા પહેાતાવાં કહ્યું હતું, જેથી પોતે કામ પર જઈ શકે. નર્સે એમને કપડાં અને જોડા પહેરાવ્યા પછી બે મિનિટમાં જ એમનું મૃત્યુ થયું...'

મરી પથ આપા છે કે આનું કૌભાંચ મને મળે, ન્યારે મારો અંતઃકાગ નજી આરે ત્યારે કું પથ કામ કરતાં કરતાં જ મૃત્યુ પામું.

૫૪ ૪૦૦થી માણુ]

આપણે કામનાંદિન થઈ 'રામ' માં લીન થઈ જઈએ છીએ અને મલુગલુવા લારીએ છીએ :

સિંગ રમ મય સવ જગ જાગી,
ફરેં દ્રવ્યમ જોરિ સુગ જાગી.

*

પૂર્વો વિનાયાજી વારંવાર કહ્યા કરે છે કે ભવિષ્યમાં હવે આપણે ધર્મના કથાને આખ્યાત્ય અને રાજનીતિને રથાને વિજ્ઞાનની સહાયતા લેવી પડશે. વિજ્ઞાન અને આખ્યાત્યના સંયોગથી જ દુનિયા શાંતિ અને પ્રગતિ તરફ ઝડપથી ઘેડી શકશે. પરંતુ જો વિજ્ઞાનની સાથે દિલસરા રાજનીતિની માંદ બંધારો તો પછી આપણો વિનાશ નિશ્ચિત છે. આપણે એ રાષ્ટ્રોએ સમજા લેવું જોઈએ કે વિજ્ઞાન અને આખ્યાત્યમાં પથ દોષ વિરોધ નથી. વિજ્ઞાન પણ ધારેથીરે આખ્યાત્ય સંધવા તરફ જ વધી રહ્યું છે, અને આખ્યાત્યએ પણ વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિકોણ અપનાવેા જરૂરી થઈ રહ્યું છે. 'એટમ' દર્શિત અને આદ્યમર્શિત વચ્ચેની દીરાસ સૂદમથી

અતિપ્રદમ થઈ જતો અને એવો સમય જલદી આવી જશે કે વિજ્ઞાન અને કામના રિત આગમન નેક-ખીખામાં લીન થઈ જશે. ત્યારે આપણા 'વૈજ્ઞાનિક' મર પુરોા પ્રાચીન ઋષિઓના સૂત્રા પેા નો સૂરે મેળાને કહેપરિવરના આ શ્લોકનું ઉચ્ચારય કરશે :

કળેરમીત્ત મહનો મહીપત્ત
આનવય ક્ષોનિહિતો મુદ્ધ પાત્ત
દમરત્ત : વરયતિ વીરોત્તો
પાત્ત પ્રણવન્નહિમા નનામનઃ ॥

અર્થાત, આત્મા સુદમથી પથ અતિસૂત્રમ છે, મોટા પથ અતિ મોટા છે. પ્રાચીના હાલમાં તે વિષા છે. નિષ્કામ, પુરુષ વિષાતાની કૃપા જ આખ્યાત્યને મદિમા યોગરહિન થઈને છુએ છે.

પૂર જ માર્મિક છે આ શ્લોક, આનાં સ્વરૂપ દિવ્ય કશન મળે છે, અને એની સાચાનું પત્ર સાતન પણ. નિષ્કામ ભાવના આપણા અંતઃકાગને જગ્યા છે અને પરમેશ્વરની અપૂર્વ સંતિના આશ્રય કરાવી દે છે.

સત્યનો કદવા પ્રેમના આપનાર વિદ્યાની અને કલાની અનિરુદ્ધિ હોવી એ હૃદયી ભેદ છે. જેમને નાનપણથી જ એવી કેઇ પણ વિદ્યા કે કલાનો વ્યાસંગ લાગેલો હોય છે તેમનું જીવન ઉત્પાદી હોય છે; એટલું જ નહીં, પણ બીજાઓના જીવનમાં પણ તેઓ ઉત્સાહ પેદા કરી શકે છે. આપણા ભેદોમાં નિર્વાહ અધાવરા મટે જરૂરી વિદ્યા અને કલા સિવાય બીજી કેઇ પણ વિદ્યા કે કલાની રિશિય રુચિ નથી હોતી. તેથી આપણા જીવનમાં સ્વાભાવિક ઉત્સાહ દેખાતો નથી અને જ્યારે પ્રકારે ઉદાસીનતા જેવામાં આવે છે. સામાન્ય ભેદોમાં કલાની જે અનિરુદ્ધિ દેખાય છે તે કલાના ઉત્તેજનની અનિરુદ્ધિ હોય છે. તે અને કલાની અનિરુદ્ધિમાં ધણો ફેર છે.

હંમેશના બાવજાવનો આપણને કંટાળો આવે છે એટલે આપણું મન કેઇ પણ રથના કે સૂક્ષ્મ ઉપભોગ તરફ, વ્યસન તરફ કે જીવનના વજ્રે છે. આ બાવજાવમાં ફરક પેતાનું જીવન તપસનું જોઈએ અને શૌની કાઠનું જોઈએ કે કેઈ પણ ધર્મ કરીને પોતાના કુટુંબ માટે પેલા કામના સિવાય બીજી કોઈ પણ સારિક કાર્યથી, જાતિક વિપત્તિ કે કલાથી આપણે બીજાને જાન, આનંદ અને ઉત્સાહ આપી શકીએ છીએ કે કેમ ? કેળવણી આપવાનું બાદ કરીએ તો, આપણામાં એવી કઈ વિદ્યા, કલા, રાજકીય મધુર કે સદગુણની પૂંજી છે કે જેનાથી આણે બીજાઓને દરેક જ રીતે વખત પણ ગોરાની સોખમથી જાન આપી શકીએ ? તેમને આનંદિત અને ઉત્સાહિત કરી શકીએ ? કઈ વિદ્યાથી આપણે બીજાઓનું દુઃખ ઓછું વળું પણ જીવાની શકીએ ? જેનમાં આવી જાનના કેઇ પણ ગુણ, વિદ્યા, કલા કે જાન હોય તેમને જીવનમાં ઉત્સાહ અને આનંદની કદી ખામી જણશે નહીં. આ પૃથ્વી જીવન અને સમાજની દૃષ્ટિએ કલા અને વિદ્યાની કેટલી આવશ્યકતા છે તેનો વિચાર કરીને દરેક જણે

તે પ્રયત્નપૂર્વક સંપાદન કરતી જોઈએ, તેથી આપણા જીવનમાં નિત્યનવો ઉત્સાહ આવશે અને આપણું જીવન ઉપયોગી બનશે.

શરીરમાં બળ આવવાથી જેમ માણસને ઉત્સાહ લાગવા માંડે છે તેમ તેની ભુદિનું પણ વધે અને મનોભવના જગત યાવ એટલે તનાના સિદ્ધિ આવે છે. કેઇ પણ વસ્તુથી આપણામાં વિનંતો ઉત્સાહ આવતો રહે તો જીવનમાં કદી નીચાના લાગવનું કાણુ રહેશે નહીં. જે વિદ્યા, કલા અને જ્ઞાન આપણને તેમ જ બીજાઓને સારિકતા તરફ દબ જાય અને આપણું તેમ જ બીજાઓનું દુઃખ દૂર કરે તે માટે અનિરુદ્ધિ રાખી તે પ્રયત્ન કરવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આરોગ્ય, બળ, ચપલતા અને શક્તિ આવે તે માટે કાચી પદ્ધતિથી જાન, અસન, પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરતા રહીએ અને એ વિધેનું જ્ઞાન આપણે કલા લાયક કરીએ તો તે, આપણને તેમ જ બીજાઓને પણ ઘણું ઉચે ખી નીતે છે. પ્રાણીય સ્વ, વનસ્પતિય સ્વ, રસાનુસ સ્વ, કૃતિય સ્વ, માનસીય સ્વ, સમજીય સ્વ વગેરે સાચો; બુદ્ધિ, બુદ્ધિ, ખગોળીય આદિ વિદ્યાઓ; ગાન, વાદન, ચિત્રણ, લેખન, સિંચ, લાપણ, લેખન વગેરે કલાઓ; કાચી કલાના અનુભવાપયમી કારીગરીના અને કોશલવન ઉદ્યોગો, દેશકિંદવના ધાર્મિક, આધિક, રાજકીય ને અધ્યાત્મિક ઇતિહાસ; રાજકીય અને દુનિયાની વર્તમાન પરિસ્થિતિનું જ્ઞાન; ભુદિભુદિ રીતે સોપાનયોગી કાર્યો કરવાની પ્રતિષ્ઠા; ગામની, સમાજની, વ્યક્તિમત કે સાર્વજનિક મુશ્કેલીઓ, સંકેતો ને આપતિઓ દૂર કરવાના પ્રયત્નો; સાર્વજનિક સંસ્થાઓ, ધર્મિક દવાખાનાઓ, ઇસ્પતાઓ વગેરેમાં લાગણીથી અને દવાપૂર્વક કામ કરવાની ધૃતિ; વગેરે અનેક સાચા, વિદ્યા, કલાકોશલ, ઇતિહાસ, જ્ઞાન, પ્રતિષ્ઠા, પ્રયત્ન

ઈચ્છા વગેરે દ્વારા આપણી શક્તિ, બુદ્ધિ અને સંસ્કારનાની વૃદ્ધિ કરીને તે બધાનો ઉપયોગ આપણે પોતાનાં કુટુંબ, સમાજ, દેશ, રાષ્ટ્ર, માનવજાતિ વગેરેના દિગ્ગંથો કરી શકીએ. એટલા માટે કેવળ નિર્વાહ માટે નેહીતી વિદ્યા ઉપરાંત કોષપણ કલ્યાણ-પ્રદ વિષયની, વિદ્યાની, સાહ્યની, કલાની કે કાર્યની અ.પ.ને અભિરુચિ હોવી જોઈએ. અને તે પૈકી કોઈ પણ જાનનો ઉપયોગ અને ત્યાં સુધી ધણાના દિલ મટે કરવાની સદ્વિદ્યા આપણામાં હોવી જોઈએ અને તે જાનનું કાર્ય આપણે કરતા રહેવું જો એ. આવી જાના જીવનમાં કદી પણ કંટાળો કે નિરુત્સાહ ન લગત મહુષ્યને હંમેશા ઉત્સાહ અને આનંદ મળા કરશે.

આજે પણ આવી જાનની ટાંપ પળ સારી અનિરુચિવાળા શોડોનું જીવન જોઈએ તો તેમનામાં હંમેશા આનંદ અને સૂક્ષ્મ દેખાઈ આવે છે. શહેરના કૃત્રિમ જીવનમાં વખત મળવા માટે કૃત્રિમ જાગરોને મહુષ્યને આશ્રય લેવા પડે છે ખરે, છતાં ત્યાં જો બીજા જગતે પણ જુગીજુગી રીતે જાહેર પ્રવૃત્તિમાં પોતાના જાનનો અને વિદ્યાનો સેવકાવનાથી ઉપયોગ કરનાર કેટલાક સમજાનો મળી આવે છે. સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિ બધાને દેવે છે એમ નથી. તેથી એવી પ્રવૃત્તિને આપક ન રાખતાં પોતાનું કુટુંબ, સમાજબંધી અને પરોક્ષ પ્રતી દષ્ટિ રાખીને જો મહુષ્ય પોતાના જીવનનો વિચાર કરે તો ય તેને અનેક સારી વસ્તુઓ મળે. દુનિયામાં તદ્દન સાદાં જણાનાં માથાને-આંખો અને પુરોષ, પણ પોતાનું જીવન હંમેશા કોઈ ને કોઈ ને કે.કે સારી પ્રવૃત્તિમાં મળતાં કોઈ કે.કે દેશો મળી આવે છે.

કેવળ નિર્વાહ માટે કરવા પડતા ધંધાથી માણસનો સ્વાર્થી વિગત યોગ નથી તેવું જીવન આનંદી ઉત્સાહી અને સુખી થવું નથી અશક્ય, કોઈનો ધંધો જ એટલો વ્યાપક, જાનમય અને કલામય હોય ને વાત જુદી પણ બહુ જનકમાજની રિયનિ એવી નથી હોતી. સતત એક જ જાનના કાર્યમાં અને સિધ્ધિમાં માણસને અરુચિ અને

કંટાળો લેખને એ સ્વાભાવિક છે. તેથી તે દૂર કરવા માટે અને આનંદ મેળવવા માટે વ્યક્તિમત, કૌટુંબિક તેમજ સામાજિક વતો, તહેવારો અને ઉત્સવોની આપણા સમાજમાં યોજના કરેલી છે. દેશ, કાળ અને પરિસ્થિતિ પ્રમાણે એ યોજનામાં ફેરફાર કરવા જરૂરી હોય છે તેથી આપણે એવા ઇચ્છ કરવા રહેવું જોઈએ. સંસારમાં દુઃખમાં માણસને આનંદનો આધાર, સાધન કે આધાર ન હોય તો તે જીવવાની ઇચ્છા જ નહિ કરે. કશો જ સારારિક, બૌદ્ધિક કે માનસિક પરિપ્રયમ ક્યાં વિના પાંચ જાનેદિયો દાગ આનંદ મેળવવાની ઇચ્છા તેને હોય છે. સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિ કરીને યાદીવાને કષ્ટ વખર આનંદ અને સુખ મળે, શેડો વખત પણ તેના મનનું રક્ષન થાય. ચિત્તવૃત્તિ આનંદિન થાય તો તેટલા વખત પૂરતા ય તે આનંદમાં તલલીન થાય છે. પોતાનું કુખ, યાત્રા, મરીબ, અપમાન, વ્યાધિ, દેવદાનપણું. ચિંતા વગેરે બધી આપને તેટલા વખત પૂરી તો તે બધી જાય છે અને તેટલા આનંદને કે સુખને આધારે તે પોતાની હંમેશની આપતિઓ સાથે જીવવાને કે તે કલન કરવાને દેવ થાય છે. આનંદમાં કશું જ સમર્થ ન હોત તો તેની ખાતર આપતિઓ સાથે જીવવાની શક્તિ માણસમાં પેદા જ ન થાય. સંસારનું સુખ ક્ષણિક છે. તેનો આનંદ અસ્થાયી છે એમ તેનાથી કંટાળેલા કે તેનું છેવટે પર્વતસાર કુખમાં ધસે છે એમ માનીને તેનો ત્યાગ કરનાર મને તે કહેતા હોય, પણ માણસ અનાદિ કાળથી આનંદ શોધેનો અને મેળવતો આવ્યો છે. સંસારમાં અજાનવાર કાલે હોય પણ સુખ અને આનંદના જે પ્રસંગો તેને ભાગે આવે છે તેટલથી જ તેની બધી વૃત્તિઓ દેનામાં પાછી લગાઈ આવે છે. દુઃખ, આતિ અને સકટ સાથે જીવવા માટે તેની બધી શક્તિઓ ઉચોક્તિ અને રુમય થાય છે. તે આનંદ પ્રાપ્ત કરવામાં આપણે જેટલો વિશેષ વાપરીશું, જેટલી સારવારનાં સાધીશું, જેટલી વ્યાપક અને જુગાપિક દષ્ટિ રાખીશું તેમજ તે આનંદ સાથે અનેક સદ્ધર્મોના અને સદ્ગુણોના જે જેટલો વિચાર

આપણે જામન રખીયું તેટલો તે આનંદ વધારે
સારિક અને સાર્વજનિક બની અને તેને લખને
આપણી માનવતા અને આત્મવિશ્વાસ વધારી રહેશે.

નિર્દોષ અને સરખ વિનોદ કોતાં આનંદો
એ પોતાને તેમજ બીજાઓને પણ આનંદ આપ-
નારી એક ઉપયોગી કલા છે. આપણે જેને વિનોદ
કરીએ છીએ તેને પણ જે વિનોદથી આપણી પેઢી
જ આનંદ થાય છે, જેને લીધે કે ઈર્ષ્યા થ જનો
કુખ ન થતાં બધાના હૃદયમાં નિર્દોષ આનંદની
હારેક જાણ થઈ છે, જેમાં આનંદનું પર્યાયજ્ઞાન
કેમ પણ જાતની મર્યાદા, કઈંદ્રિયા કે કંટાળા
થતું નથી, જેમાં આનંદની સાથે જ બધાની શુદ્ધિને
પણ થોડુંક પોષણ મળતી તેમાં પ્રમદમતા, સક્રિયતા
ને માનિષતા અને છે અને જેને લીધે કોનું પણ
જાતની સારિકતામાં અસંખ્ય અવની નથી, એ
વિનોદ વિદ્ય છે એટલે વિનોદ શુદ્ધિ તેજસ્વી
અને મનને ઉદ્દાત્ત ને ઉત્સાહિત કરી શકે છે
તથા આરામને સહાય થઈ શકે છે તેને લીધે
એકાગ્રતા વધે છે. સહેલ દૂર થાય છે અને ગ્રીમ
શુદ્ધિ પામે છે તથા તેમાં ખાણી વધે છે, મન
વિશ્વાસ અને પવિત્ર થઈ આપ-પરજ્ઞાન ઓઠો
થાય છે અને એકતા ને વિશ્વસ વધે છે આથી
જાતની વિનોદની કલા દરેક જણે પ્રાપ્ત કરી
જોઈએ તે સાથે જ બીજા કોઈ આપણે વિનોદ
કરે તે તેમની સાથે આપણે પણ આનંદ લઈ
શકીએ એવું મિત્રસંબંધ, નિરંકરવધુ અને
ઉદારતા આપણામાં હોવાં જોઈએ સમ્યક વિશ્વ,
જાનકુલ અને માનિક વિનોદનાં જે આનંદ અને
હાર ન પ્રકટ થાય છે તેના કેટલાંય કુખો જુલાલગની
તેમજ કંટાળા ઉત્તરવનારી ઉદારતાવાની અને કોઈ
કોઈ વાર ચિત્ત પર અતિશય આગ્રહ થયેલા માની-

યંત્રી અને ચિંતાની રૂપા ને અસહ્યતા ઓછી
કરવાની શક્તિ બેઠેલી હોય છે આ પરથી વિનોદમાં
શ્રવણપ્રયોગી કેટલાક વિશેષ યુક્તિ રહેતા છે એમ
કહીએ તો તેમાં અતિશયોક્તિ નહિ થાય. પોતા
પર આવી મર્યાદા કે આવી પડેલી આપતિઓ,
કુખો, સંકટો કે સહન કરવી પડેલી કે પડતી બાધિઓ
અને જાનતાઓના વર્ણનમાં સરસતા અને હાસ્ય
નિર્માણ કરવાની કલા જેને દરતમન થાય તેઓ
શ્રવણ કેટલાંય કુખદ પ્રદાનોને સહેલે સૌમ્ય
બનાવી દે છે તેમની વિવિધતામાં મહત્તા ન જણતી
સ્વામાદિકતા અને શાંતિ દેખાય છે તેમજ આ
સમુદાય અને તેમની કલામાં પ્રભાવ જોડેને આપતિ,
કુખ વ્યવિ વગેરેને દસને મોઢે અને સંતોષથી
સહન કરવાની શક્તિ બીજાઓમાં પણ જામન થાય
છે. જેમણે સ્વામાદમાં આ યુક્તિનું સંવર્ધન થઈ
હોય છે તેમને એ જ જાતનું જાનસવધુ પ્રાપ્ત
થઈ છે એમ કહેવાને હરકત નથી.

સારાંશ કે શ્રવણમાં બીજી ચિન્તિમાં બધી
વજન મળ્યું કુખને દાવનો અને આનંદને સોધનો
હોય છે, તે માટે જ તે શ્રવે છે પણ આમાં એક
વાન અત્યંત મદદરની સમજને આપણે હંમેશા
ધ્યાનમાં રાખી જોઈએ, કે આનંદની પ્રાપ્તિ સાથે
આપણી માનવતા પણ વધતી રહેલી જોઈએ. તે
માટે સાધનોની શુદ્ધિને આપણે આપણામાં હોવાં
જોઈએ. આપણે કેવળ આનંદના ઉત્સાહ ન બનતાં
માનવતાના વ ઉત્સાહ બનવું જોઈએ માનવતા સાથે
આનંદ હોવાનો જ, પરંતુ દરેક આનંદ થી આનં-
દના હક્ક જ એવી અત્યંત ન રાખી શકાય અને
એવો વિષય પણ નથી તેથી મનુષ્યોચિત આનંદને
જ આપણે શ્રવણમાં મદદ આપણું જોઈએ અને
તેની જ શુદ્ધિ આપણે કરતા રહેવું જોઈએ.

✱

મહામાઓને ઈશ્વરે જે વિગ્લ હર્યો આવેલાં હોય છે એક વિષયની વેદના સહન
કરતા માટે અને બીજી વિશ્વાસવાની રૂપા આપવા મટે.

જે મોટા વિચાર વાણી વડે વ્યક્ત થાય છે, તે આપણા પર તજવા રૂપમાં સવાર
થઈ જાય છે તદ્વત્સાર જ્યારે આપણે હાથે કિંવા થાય ત્યારે જ આપણે તજીમુક્ત થઈ શકીએ.

—કાકાસાહેબ કાલેલકર

આજે હું કોઈ ભાગ્ય, મોકે કે કયા વાનું વધુ નહીં કહું. મારા હૃદયમાં સઘરી રાખેલી એક સત્યવત્તા રજૂ કરીને હું મારા મનની ભાર દળાવી કરવા માયું છું.

બહુ જ થોડા દિવસ પહેલાં હું રેલ્વે કોર્સ પરથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. મારા વિચારોમાં હું એટલો મગ્ન હતો કે મને આજુબાજુ કોણ જઈ રહ્યું છે એનો ખ્યાલ નહોતો. એટલામાં એક અવાજ મારા કાન પર અફાળો : ‘સાહેબ, મેં જુખા દું’ મારા વિચારોની સંકલનામાં હું એટલો આનંદમાં હતો કે મને એ અવાજ સાંભળીને ચીક ચડી. મેં એ વ્યક્તિ કંઈ આગળ બેઠો એ પહેલાં જ એ ભોલનાર તરફ જોયા વિના સદસા કહી દીધું : ‘ભાઈ ભાઈ, ભાઈ.’ કોઈ પણ બીજા માત્રાને જેમ વારંવાર આપણે દુઃખમાં કહી દઈએ છીએ એમ મેં સદજ તિરસ્કારથી કંટાળીને એમ કહી દીધું તો ખરું પણ મને સ્વપ્નેય ખ્યાલ નહોતો કે, મારો પ્રત્યુત્તર સાંભળીને વધુ આજીજીને બદલે એક તીર જેવું વાક્ય મને સાંભળવા મળશે.

‘આપને યકે બી સોમ્મા કિ મેં જાઉં તો કહાં જાઉં ? કહ દીધા : ભાઈ, ભાઈ ભાઈ.’

શબ્દો રપટ હતા. મખંભરપૂર હતા. સુરક રીતે બોલાવા હતા. એના ધ્વનિની સંસ્કારિનાએ મને સ્થેન કથો. અને મેં પાછું ફરીને જોયું તો એ શબ્દો કહેનાર દસ-આર વરસનો એક સુંદર શરીર-વાળો છોકરો હતો. મેં કંઈ કંઈમાં પણ એના અંગે અંગમાં અનોખી જાણ હતી. એ તો અટલું કહીને ચાલતો થયો.

મને એણે સજ્જન મા-યો હતો. મારામાં કંઈના નિરતરી હતો એવી એવી થઈ હતો. મારો ચહેરો જોઈ એણે પોતાના પેટની વાંસિ માટે ભરપૂર

આજ્ઞા રાખી હતો.

* * *

એ અદાનો મિનાગી તૃપ્તિ એવું હૃદય ધવાયું હતો કે એણે સારીયે સહિષ્ણુ સજ્જન પરનો તિરસ્કાર મારા પર દાસ્યો હતો. એ મને તે દોષ, પણ મારા પ્રત્યુત્તરની રાહ જોયા વિના એ તરિન મનિએ જતો રહ્યો. માટું હૃદય કંઈ જાણ્યું. મેં કયું : ‘છોકરો’ અને એણે મેં ફરવીને મારા સાનું જોયું. એક દષ્ટિ ફેંકીને એ દૂર નીકળી ગયો. નેત્રમાં અજાણ્યાં કર્તા અને ચહેરા પર ધૂણા હતી. મેં જેટલી નિશ્ચિનતાથી ‘ભાઈ ભાઈ, ભાઈ’ કહ્યું હતું એના કરતાં દસ ગણી ધાવવાની એની એક એક રેખામાં તરવરી રહી હતી.

*

પ્રસંગ તો સાવ સામાન્ય હતો. પણ એ છોકરાની આંખમાં જે આજ વરસતી મેં જોઈ એ હું ન જૂની સંકથો. હું વિચારના વમનમાં અટવાયો. આજો સુકુમાર જાણક જરૂર જૂન્યો હતો. માન્ય ખરી થયા હશે. અને જીવતાં હશે તો મરીખીએ જાણની મમતા એમનાં હૃદયમાંથી ઊભરી લીધી હતો. જૂખથી રીવાઈને એણે કદાચ આ પહેલી જ વાર બીજા માગી હતો. એમ ન હોય તો મેં ફરી બોલાવ્યો ત્યારે એ દોડી આવ્યો હોત. એની ભવા સુરેખ હતી. શરૂઆતમાં રસુકાર હતો. મેં પર ભાવની ભાજક હતી. કેવી કેવી પરવસાએ એને હાથ ફેલાવવા માટે મજબૂર કર્યો હતો ?

આપણી સમાજ વ્યવસ્થાની ચક્ષીમાં પીછા-છેત્ર આપ કંઈમાં આજ્ઞાઓ જાણકો આમ અચ-પ્રાર્થ અટવાઈને જીવનના અટપટા માર્ગમાં સપડ્યાં હશે ? આ જાણકને યોગ્ય આવજત મળી હોત તો એના નિર્મળ ચહેરા પર ધૂણાને બદલે કુરુણા નિત-

રેતી હોત. આંખમાં આંસુને જલથે હારવાનાં કિરણો
ચમકતા હોત.

સમુદ્રની ગોખાં કેટલાય અલુપ્તિયા દીરાઓ
પડ્યા હશે ! આવા બાલક જેવાં કેટલાય નનો સમજ-
ની શીતરમાં સંનેમના અભાવે રસ્તાની ઠોકરો
ખાતા હશે ! કેટલાંય ફૂલ વનવનમાં ખીંચેને ત્યાં
ત્યાં ખરી પડતાં હશે ! એની સુવાસની વિખળ
કરાવ્યા વિના એ ફૂલોની પાંખડીઓ ધૂળમાં રગો-
ળાતી હશે ! શું આપણી સમાજ-અવસ્થાનો સચો
'આતું માનવધન મીઠાવવા માટે જ આવ્યા કરે છે ?

ચલતી ચક્રી દેખ કર
દેખ કપીરા રોષ,
દો પાટન કી મિચરે
બાકી બચા ન હોય.

જેમ સંસારની આધિ, વ્યાધિ, ઉ અધિમાંથી
છવ બચી શકતો નથી તેમ ખરીબીની ચક્રોમાં
પીસાતું છવન મુક્તિબનની કડકમાંથી બચી નથી
શકતું એ બળકની જૂખ કમાતી શકે એટલું મને
ભગવાને જરૂર આપ્યું છે, પણ ગિરના કડકના
જોવાને દેવાયેલું મન ચોખ્ય પ્રગટે પણ નિહુર બની
જાય છે.

*

તમારું દુઃખ કળે પારકા આમળ રડે નહીં. અને જો કદાચ
હૈયું પડે એ જ હોય, તો દુનિયા આમળ હૈયું કે નથી એ
દુઃખમાં ભાગ લે : કેલ સુખી આમળ વાત હૈયેથી જિહ્વા તો તો
પેલાના સુખના મદમાં તમને હસી હાકો કે જેવો શાવ બચત કરશે.

.. ૨૨૧

માંનિથી કોઈની વાત સમજવાની ધૈર્ય
જોઇ જેમે છે. નિહુતા એક આદત ખનીને હૃદય ઉ ર
સવાર થઈ જાય છે હું છે જ એદરકાર બની ગયો
એ માટે મને અફસોસ થયો

જો થર પ્રેમ ન સંચરે,
સો થર જન મસાન,
જોએ ખાલ છુટાકી
સાંસ લેત બીન પ્રાણ.

કપી છ કહે છે કે, જે હૃદયમાં પ્રેમ નહીં,
કશ્ચ નહીં એ કવળ મસાણ છે. જેમ છુદારની
ધનણ પવન ફૂંકે છે એમ આપણે પણ આમેરગાસ
જાએ છીએ, આપણે છીએ છીએ એટલી તકલી
છવનની વચાઈતા માટે બસ નથી.

આમ વિચરતો વિચારતો હું ઘેર પહોંચો.
ખરિસામણી પૈસા કાઢીને મેં મારા ખાનામાં મૂક્યા.
સિકાના રચક રમાં મને એ બાળકનો અવાજ સંભ-
ળાયો. એની મહોરમાં આમળીના પ્રતીકને બ વે એ
બાળકનો પ્રવચપ્રકોપ જારિયો ચહેરો તત્વરી રહ્યો
આનું યદ બંધ કરીને મેં આધનામાં જોડું તેમ હું
પ્રતિબિબ અને પૂછી રહ્યું હતું કે : 'આપને વહ
બી સોચા કિ મં જાકે તો કહાં જાઉ ?'

નામધોષાસાર

શ્રી ત્રિનોખા : ૫૪ પ્રકાશન, દુર્ગાપાતા વડેદરા;
૫ નાં ૩૬૮
કિં રૂ. ૪-૫૦

ભક્તિમય 'નામધોષા' અગ્રમના ઘરેઠરું
ઘરેલું છે અસમખાં ઘરેધ-માં યા'રદેવ, માધવદેવ ને
'નામધોષા' નામ જાણ્યું છે. અને આધામના
મહાન ગણતા સંતપુરુષ માધવદેવનો આ ભક્તિમય
હવે શુભરાતીમાં ઉપદેશ બને છે.

"નામધોષા"માં કુલ એક દુર્ગા ધેવા છે.
એમાંથી ત્રિનોખાએ અગ્ર કરેલી ૫૦૦ ધેવા અસમિયા
બાપામાં પણ શુભરાતી સિધિમાં અહીં આપી છે.
શુભરાતી સિધિમાં હાથેથી અસમિયા ધેવાનો અર્થ
થોડીક દેશિય કરનાં પામી શકાય છે સિધિનો અંત-
રાય દૂર થનાં, અસમિયા અને શુભરાતી ભાષા દેટની
બધી નજીક હાજો છે ? દેટલીક ધેવાઓ તો સંજા-
થી સમજી શકાય છે એનું એક કારણ એ હોઈ
શકે કે આ ભક્તિમય છે ભક્તિધારાના પ્રવાહને
નાનાન, ભાષા, ધર્મ, કે પ્રાંતના બેદ નહે ?"
(પ્રકાશકીય)

"અસમિયાનું આધ્યાત્મિક સદિતનું જે
બહુ થોડું અપ્રાપ્ય મારું થયું છે તેમાં 'નામધોષા-
એ ૧૦૦ વિગેરે આકર્ષિત કર્યાં. એ પુસ્તક મેં અનેક
વખત વાંચ્યું. એમાં ૧ દેટલાં વચનો અને મોટે થઈ
ગયાં, એમના સંજનિમાં અને મિત્ર સંજનિનો આનંદ
થયો એનો મેં પોતાના સડુ એક સહેજ કરી લીધો
જેને તો સાંપડોના ઉપયોગને માટે પ્રગણિત કરવાનો
નિયત થયો. અસમિયા સાહિત્યમાં તો નામધોષા
સમગ્ર અદિતીય જ છે." (ત્રિનોખા : પ્રસ્તાવનામાં)

યત પ્રકાશને શુભરાતી સદિતને ત્રિનોખા-
નું આ પુસ્તક આપી સમૃદ્ધ બન્યું છે. આ પ્રકાર-

નાં આંતર ભારતી સાહિત્યિક પ્રકાશનો આજે બહુ
જરૂરી છે.

'દિવ્યજીવન' (શ્રી અરવિંદ : અનુ : શ્રી અખા-
લાય પુરાણી, શ્રી અરવિંદ આશ્રમ
પ્રેસ પોંચિયેરી; પાનાં ૨૫૫.
રૂ. ૭-૦૦

'શ્રી અરવિંદના મહામંથ 'ધી લાઈફ ટીપ્પર્ન'
નાં નવ પ્રકાશનો શ્રી અંજુમાઈ પુરાણીએ કરેલો
અનુવાદ પુસ્તક રૂપે પ્રાપ્ત થાય છે. આ નવ પ્રકાશ-
નાંથી પ્રથમ સાત 'દિવ્યજીવન'ના પ્રથમ પ્રકાશનાં પહેલાં
સત ૩૩ લે છે. બીજાં બે ૩૩ લે ત બીજા પ્રકા-
શનાં (૨ થી અને ૨૮ થી) છે. શ્રી અરવિંદના જે
વૃદ્ધાગાડયા સાપેક્ષ છે તેમાંના એક શ્રી પુરાણીની
આ પ્રકારી છે, અને શ્રી સુદરમે થોડા ઘડા સુધારા
સાથે રજૂ કરી છે. શ્રી સુદરમે પણ 'દિવ્યજીવન'નો
અનુવાદ કરેલો છે અને તે 'દક્ષિણ' ગૌનાસિખમાં
હવે હવે નજીક થને રહ્યો છે અને પુસ્તકરૂપે તે
પણ મળી રહેશે. આમ શ્રી અરવિંદની વિચારધારા
તેમના જુના જુના આશ્રમો દ્વારા પુસ્તકરૂપે મળતી
રહે તો આધ્યાત્મિક સાહિત્યની દ્રિદ્યતા તેટલે
અગે એની રહે શ્રી અંજુમાઈ પુરાણીના આ
અનુવાદમાં ભાષાની વિશિષ્ટતા નિવારી થાઈ હોત
તો સાડું હતું અનુવાદકે એ ખ્યાનમાં રાખવાનું છે
કે ભારેખમ વિષયને રજૂ કરતી વખતે શ્રી અંજુમા-
ની અર્થજનનાને હવેલી કરવાનો પ્રયાસ કેઈ રીતે
શ્રી અરવિંદ ત ફની નિજાને અગ્ર કરતો નથી.

'અભિનવ ભારતી' (તંત્રી મોહનલાલ મહેતા-
દીપામણી લામુનેન મહેતા, ૯૪ મિન્ટ
આકાશ. ૭૧ ૩૧૩ થુંમ્પ-૧ પાના ૧૨૨
કિમ્પ રૂ. બે)

'અભિનવ-ભારતી'નો દીપામણી અંક મોહિત
કાવ્યો તથા વાર્તાઓની દૃષ્ટિએ ઘણા સમૃદ્ધ બની

કાપો. ■ નવસિકાઓમાં શી શિવકુમાર ભેરી, કુન્દનિના કાપડીઆ, સરોજ પાઠક, દિનકર ભેરી, મુરશી શકુર, ચંદુલાલ સેતારા, વિદુલ પંડ્યા તેમજ દરિઓમાં શી નાથાલાલ દવે, હીરા પાઠક, ભગવતી-કુમર સર્મા, સુન્દરમ, મહારૂદ દવે, દરીન્દ દવે, રમેશ જાની, મનસુખલાલ ઝવેરી, યશવંત ત્રિવેદી, સુરેશ દલાલ, પ્રિયકાંત મણિપાર અને રંણીમાઈ પુરોહિતની રચનાઓનો લાભ મળે છે. મૌલિક કૃતિઓનું પ્રમાણ દિવાળી અકર્માં ફરિશેષ ■ અને શુભવત્તાનું ધોરણ પણ સચવાઈ શક્યું છે.

અત્રે એક સૂચન કરવાનું મન થાય છે “અભિનવ ભારતી” માં મૌલિક કૃતિઓ ઓછી આવે અને ઈતરપ્રાંતીય તેમજ પરદેશી કૃતિઓ વધુ આવે તે જ ઈર્ષ છે. આજે જ્યાં જ માસિક મૌલિક આપી રહ્યાં છે અને શુભરાતી સર્જકોની અનુભૂતિ-

ની અપાઈ ભોનાં હવે મૌલિક કૃતિઓમાં અતીતર જેવું દેખાતું નથી. જ્યારે ભારતની ઈતર ભાષાઓ તેમજ પરદેશી કૃતિઓને “અભિનવભારતી”માં અપાતી રહે તો તેના બે સ્પષ્ટ ફાયદા છે. એક તો સર્જતા સાહિત્યના વહેણમાં શુભરાતી સાહિત્યની સરખામણી થઈ શકે અને વાચકોને તુલનાત્મક ખ્યાલ આવે. બીજું એ અન્ય ભાષાઓના વિકાસમાંથી શુભરાતી લઘુતા-ચુરુતાનો અંદાજ પણ મળે. ‘અનુભવનું નિવેદન’ દીપોત્સવી અંકમાં વાંચીને રંજ થયો કે આ માસિક પણ ચીલાચાલુ હશે લોકપ્રિયતા મેળવવા અમેશર જાનશે તો અસામાન્યમાંથી સામાન્ય જાની નશે. એ બંધનું ન બોધએ કે ઇતર સાહિત્યની સમૃદ્ધિ, શુભરાતીમાં આવે એટલે આપણા સાહિત્યની પણ સમૃદ્ધિ જાતી રહે છે.

હાર્દિક શુભેચ્છાઓ કે સાથ

આદિત્ય મિલ્સ લિમિટેડ
હાન્ડિયા એક્સચેન્જ
કલકત્તા-૧

શ્રી. મસ્તિકાલ કૃત
અમારાં પ્રકાશનો

ગાંધીગુરુ....	૧-૨૫
ગીતાંગલ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
શ્રી અરવંદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫

શુંદર, સ્વચ્છ અને મુઘડ છાપકામ ના

સુરૂપ મુદ્રિકા તમને મદદરૂપ બનશે

સુરૂપ મુદ્રિકા, રેસકોર્સ રોડ, કન્યા છાત્રાલય સામે, રાજકોટ-૧ .

લૈશ્વર્યાલબ્ધ

માસિક અમન્ય અંખનું મામિક : જાન્યુઆરી • ૧૯૭૨

અનુક્રમણિકા

૧૫ : સેખ :

લેખક :

૮૩૩ સનાનન મજમાન !...	સુરુષવાલ મજિફક
૪૩૪ મારો રામ-આનમરામ...	ગાંધીજી
૪૩૫ પરિભ્રમણ...	આશુતોષ
૪૩૬ કર્મબળ ને સંસ્કારબળ	પ્રમુદસ ભાષી
૪૩૭ દિ-દુધમનો બાધગામી સ્વર....	રામજી
૪૪૦ પારકાના અવશ્યોનું સંશોધન શા માટે ?	...
૪૪૧ રિયની કલ્પના...	ચૈદિન મહેતા
૪૪૨ ગાંધીજીએ શીખવેલા પાઠો ?	જવાહરલાલ નહેરુ
૪૪૩ આપણા આંખનું નાં પંચ મહાકાવ્યો	નરોત્તમ પંચજી
૪૪૪ ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ...
૪૪૫ મનોવિજ્ઞાનિક નવલકથા
૪૪૮ રમ્યમિ અને નાટક..
૪૫૧ કેવો સાચો સ્નેહ ?	શામજી જયેશ
૪૫૩ શાદનામા-એ-હિરનીસીતા આ પાત્રો...	મણિભાઈ વેળા
૪૫૫ નામ રૂપ જુદાં	...
૪૫૭ દન ને દાતા...	દક્ષિણ પરીખ
૪૫૮ સંક...
૪૫૯ ડાહ્ય ચરો ? પાંડિ કે અનુભવી ?...	નવનમ્બર શાહ
૪૬૨ જીવનની કુંડલી
૪૬૬ અવલોકન	ચિ

સૂચના

[આવેને]

દર મહત્તની બારમી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

જદરમી સુધીમાં અંક ન મળે તેલ પોસ્ટ ઓફિસમાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યાલયને જાણવનું. અંક સિલિકમાં ઘડે તેલ મોકલાયે.

અમે તે મળિને જાણક વઈ જમાવ છે.

આ માનિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો કે તે લેખકોના છે. સંપાદક તે વિચારોમાં સંપત્ત છે જ તેમ માનવું નહિ.

[લેખકોને]

‘લેખકજન’માં સંલક્ષિત, કલા, શિલ્પ અને સાદિત્વ વિષયક લખાણો લેવામાં આવે છે.

લખાણ સાદુ, ભીષિક, તાજું હોય એવી અપેક્ષા રહે છે. મગતની એક બાજુ સાદીલી વખતું.

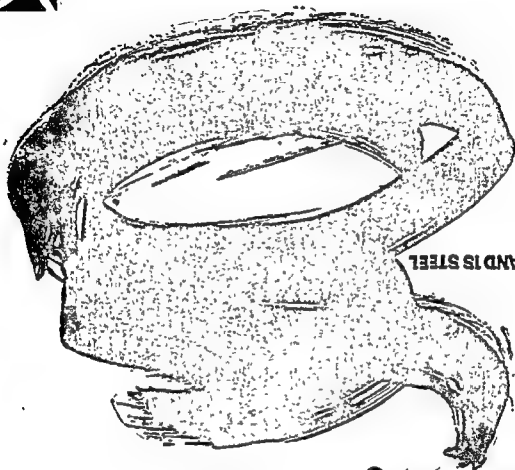
લલાજમ

દેશમાં [સરચનું] દ રૂપિયા પચાસમાં સોળા સિનિંગ.

“લેખકજન”

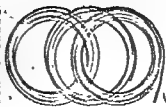
૩-આષ્ટકુપ્તનમ-
રાજકોટ-૨

[૭૭]

MUKAND IS STEEL

Steel rolling into action

Rolling mill at 1,000 rpm is a marvel. The new and drive of a progressive agency into rolled products, ranging from flat steel to ribbed, for use in a wide range of applications. The increasing demand of today's industry is being met by expanding a modern, efficient steel rolling mill in speed.

ગુજરાત રાજ્ય સહકારી જમીન વિકાસ બેન્ક લી.

૪૮૯, આશ્રમ રોડ,

અમદાવાદ-૯

૨૦૪૧૧૧ બેંકોની તેજની બેંકી વિવિધ નાણાંકીય જરૂરીયાત
૧૮૧ શાખાઓ દ્વારા પુરી પાડનારી રાજ્યની ટાચની સંરચા

ભરપાઈ થયેલ શેર બટોળ : ૭૪૮,૯૭,૫૪૨

સહય સંખ્યા : ૮,૪૬,૪૬૬

કુલ ધીરાણ : ૧,૩૫,૮૪,૦૦૦૦૦

મંગલકાર્ક ૨. પટેલ

ઉપ-પ્રમુખ

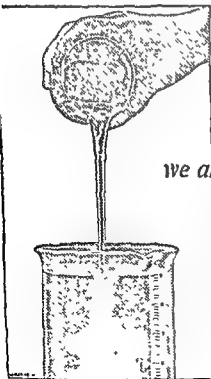
હ. મ. ભેષી

જી. એ. એસ.

મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર

ઉદયભાણુસિંહજી

પ્રમુખ

Research Quality Expansion...

we are deeply dedicated to each!

Amar Dye-Chem are pioneers in the dyestuff industry in India—and have sustained the performance through the years in meticulous quality control in unceasing research in consistent expansion in mounting exports. Today, Amar Dye Chem make dyestuffs for almost every conceivable application—in textile, paper, leather, plastic, paint, color and many other industries.

*we believe that
Research is the life blood
of the chemical industry*

AMAR DYE-CHEM LTD.

Rang Udyan, 17th & Bombay 11

સિધિયા આપને સાચું કરાશે સમૃદ્ધિ આપશે

પ્રાચીન સમયમાં પહોંચીવટાના વ્યવસ્થા દ્વારા
ભારતને આજક સપ્તિ મળી હતી આજે
સિધિયાના જઠાને આપણી એ પ્રાચીન પરંપરા
અને વ્યાપારને ભગવી રક્ષા છે સિધિયા
સારતના શિયાપારના લેખક કાઠાના વ્યાપાર ક્ષેત્રે
ખીતાના અવતન અને ઝડપી જઠાણ કાઠા દ્વારા
ઝડપી, સુરક્ષિત અને કિશાયતી સેવા આપે છે

શિયાપારની સેવા
ભારત ૫ વિસ્તાર પ્રદેશ પ્રતિ
જે રત સિધિયા
ભારત-અમેરિકા (સિટલ નિક અને બનાવલ નાંદો)
ભારત હું કેનેડા ગ્રેટ લેકસ
જે રત પેસિફિક (જૂન થઈને)
જે રત-પેસિફિક
ભારત-એફ્રિકા-પ્રદેશ મેડિટેરેન બંદરો
ભારત પશ્ચિમ એશિયા (બનાવલ)
કાઠાના સેવા
ભારત ૫ વિસ્તાર ભરખી સિલોન

SISTA S SSN 228A USA

કર્તાલિકાર
(સ્થાપક ૧૯૬૯)

શ્રી સિધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
સિધિયા કાર્ગો બલ નેવલ મુખર્ષી ૨ હથિયોન રાજકોટ (૨૨ ૭ ૬૦) રેલેડ ૨૨૪૫
શ્રી હવ ન ક નિર્મિત કક નેવલ મુખર્ષી ૨ હથિયોન રાજકોટ (૨૨ ૭ ૬૦) રેલેડ ૨૨૪૫
૨૦ ને નાન નવરી નવી વિલ્ડી રેલિયાન ૧૯૯૬, રેલેડ ૨૨૨
સિધિયા વચ્ચે પ્રથમ કારોચ મેન-ઓ છે

રાશ્ટ્રીય
એકતા

“થાટો આપણે બૂલો જઈએ કે, ‘હું’
 હિંદુ છું.’ ‘તું ગુસ્તિમ, અથવા ‘હું’ ગુજરાતી
 છું,’ ‘તું મદ્રાસી’. થાટો આપણે ‘હું’ અને
 ‘મારું’ ને સમગ્ર બારતીય શાષ્ટિયતામાં એક-
 રૂપ કરી દઈએ સાથે હૂબવાને કે સાથે તરવાને
 આપણો બહુજન સમાજ કૃતનિશ્ચય બનશે
 ત્યારેજ આપણે ખરેખરા સ્વતંત્ર થઈશું.”

—ସୂଚୀ

સુજ્ઞાત સમ્યક્તા શાસ્ત્રીની નિશાચર દ્વારા પ્રકાશિત

સનાતન ગજગ્રાહ !

ત્યારથી માણસનો જન્મ આ જગતમાં થયો છે, ત્યારથી તેની એ મુખ્ય વૃત્તિઓએ-વૌશ અને ક્રુણાએ - એક પ્રકારનું મહાભરત રચી નાખ્યું છે. અને એમ કારણ છે કે આ યુદ્ધનો અંત કોઈ દિવસ નહીં આવે ! પણ આંતરિક દષ્ટિથી ત્યારે આ યુદ્ધને જોઈએ છીએ, ત્યારે તો તે રૂબરૂની લલાતુ રૂપ ધારણ કરી લે છે અને ત્યારે આ મહાભરતનું રહસ્ય થોડું ઘણું સમજાય છે પણ ખરું.

માણસ મૂળમાં જીવ છે, પણ તેને ધનુ છે વિન. જીવનો જીવન-મંત્ર : 'જોઈએ, જોઈએ અને દહાયે વધારે જોઈએ.' પણ શિવનો સાધના-મંત્ર આનાથી તદ્દન બદલેલો છે. તે શ્વમે શ્વાસે જાય છે : 'આપી દો, આપી દો; બધું જ આપી દો.' તેથી વ્યક્તિગત તેમ જ સમગ્રજીવ જીવનમાં જીવ અને શિવની તથાગત આત્મ જ રહે છે. પણ અંતમાં વિજય ક્રુણામય જીવ અર્થાત્ શિવનો જ દાય છે.

લોભ જીતવાનો એક જ અડસીર રસ્તો છે, અને તે છે ક્રુણાનો હિંસાથી હિંસાને જીતવાનું કામ આશુરી જીવનું છે, પણ અહિંસાથી હિંસાને જીતવાનો ધર્મ શિવનો-ભગવાનો છે. ક્રુણા આત્મશુદ્ધિનો કામિયો છે. અતે તે જીવને શિવ બનાવીને જ પોતાનું કામ પૂરું કરશે અને એ પ્રભાવે સ્વધર્મનું પાલન કરશે.

પરંતુ અતિશય દુઃખની વાત તો એ છે કે, લોભની વૃત્તિને ટોકો અને વધારે પોષણ આપવા માટે ઘણીયે વાર ધર્મ અને નીતિનું નામ લઇને ધર્મ-પ્રચરકોએ તથા ધાર્મિક જ્ઞાતિઓએ અનુચિત મદદ કરી છે ! જેમ કે, આશુલા દેશમાં અરણ્યસ્થાની અમાતુરી પ્રથાને અને વિદેશમાં યુદ્ધાશીની કર્મી-પ્રથાને. તેથી બાપા ગંગીજ લોકો, જેમને આપો

અત્યાચર સહન કરવો પડે છે, તેઓ ક્રૂર ભગવાનમાં અંધ વિશ્વાસ રાખીને જ પોતાનું જીવન પચાર કરે છે ! પરંતુ તેઓમાં તેમ જ અ-વ ક્રુણામય લોકોમાં કોઈ એવી વ્યક્તિ જન્મે છે, જે આત્મ અભ્યાસનો વિરોધ પ્રણ આપીને કરે છે. પછી તેમની કુમાની બીજાઓને ટ્રેનિંગ આપી જતી ભવ છે અને એ રીતે ઘોર અંધકારમાં પણ પ્રકાશનાં કિરણો દેખાવાં કરે છે

શિવ એ તો નટરાજ છે ! પણ તે નાચે શું કયા ? રમવાનાં ભૂમિમાં. એવી જ રીતે ક્રુણા કે અહિંસા ચમકે છે લોભ અથવા હિંસાની ભૂમિકામાં જ. પ્રજાના કામને વેગ અને વૃદ્ધિ આપવા માટે વિરોધ તો જોઈએ જ ને ?.....

—સુરેશ્વર મલ્લિક

અસલ વેદનાથી પીતાને હુ કહુ છુ કે 'હો રામનામ' જોય ન અવની હોય તો પણ કહુ કે 'હો રામનામ' એ રામ તે કોઈ દશરથ । કેવર કે સીતાના પતિ રામ નહિ એ દેવધારી રામ નહિ જે અપણા હૃદયમાં વસે છે તે રામ દેવધારી હોય જ નહિ અગૂડા જેવડી વસ્તુ અને તેના પણ દેહ જડજીભા જે રામ સમારો છે તે રમ દેવધારી હોય એમ ખો નહિ અરથા તો તે કોઈ વર્તના નેત્ર માસની નવમીએ જ ગયા એમ ન જ હોય એ તો અજ મ છે પૃથ્વીને વેદા કરનાર છે, સસારનો સ્વામી છે એટલે જે રામનું આપણે સ્મરણ કરવા હિંદુએ છીએ અને જેનું સ્મરણ ક વુ જોઈએ એ રામ આપણી કલ્યાણના રામ, બીજાની કલ્યાણના રમ નહિ

•

અ રૂં પૂજ કરીએ અતર્કામીની એ અતર્કામી જે સોના અતરમાં છે છતા સોપી જુ । છે અને સોના સ્વામી છે એને જ વિશે આણે મધુ કે નિર્મલ કે જાલરામ । એમા તો 'દુઃખના નિર્મલ જઈ ની પણ વત આવી । હવે દોરની અને દેવધારી રામનો ક્યા મેળ જાય ? છતા કોપદની દાજ નામે રાખી એમ કવિએ મધુ એમા તો એ રામ છે જે બરાને સામાન્ય છે છતા જેને કોઈ એ જામી નથી યાતા તે રામનું આ જે સ્મરણ કરીએ છીએ આ અતર્કામી રામ અને કૃષ્ણમાં એક નથી

•

'થી રામચંદ્ર પ્રમુ ભારાથી બહુ વેગમાં લગે છે રામ તો મારા હૃદયમાં સમાજના બેગવે છે જે રથો મે રામ બરતાદિ પવિત્ર નામેનો ઉરોગ કર્યો છે ત્યાં મારી દિટ્ટિએ કેરા મારી બાકી જ નીતરી રહી છે જો કોઈ વૈષ્ણવ બાઈ

એવો દાવો કરે કે રામ પ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમ મારા કરતાં વધારે છે, તો હુ તેમની ઉર રામના દરબારમાં દાવો માહુ ને રામરાજ્યા અને ન્યાય મળે જ

જે પ્રેમની પરીક્ષા હતુમાને આપી હતી તેવી પરીક્ષા અપવાની અને ધ્રુજા ધાય પ્રિયમા પ્રિય વસ્તુ નિકર્માં નિકટ છે તે તો 'તુ' જ હોય 'તમે' અતરણ સુચવે છે મારી મને મે માર દિવમ 'તમે' કહી બોનારી જ નહીં તો ને મારાથી જુ મે પણ મોનાઈ જન તો તે રામ કેમ કે તો દીકરો તેનાથી વેગજો થયો એમ તે જાણુ

•

રામ તો મારે ઘેર આખા જી તેને 'તમે' કહુ તો કલક કરે એમ હુ જાણુ છું મા નથી, બાપ નથી, બાઈ નથી એવો હુ છત્રકીન છુ તેને રામ તો સર્વસ્વ છે તેનો જિવારો હુ છત્રુ છુ તેને હુ સર્વ જાને વિશે જોઉ છુ તેથી સર્વ રાંને મતા કે જઈને સમાન સમજુ છુ તેને હુ સર્વ પુકારોને વિશે જોઉ છુ તેથી બધાને વપ પ્રમણે બપ, બાહ કે દીકરા સમાન ગણુ છું તે જ રમને હુ બગીમાં ને આનજીમાં જોઉ છુ તેની જાને વ ન કડુ છુ હજુ રામ મારી પામે છતાં વેગજો જ હજો તેથી તેને હું કહીને બોનાવવો પડે છે જ્યારે તે ચોલીએ કાઠક મારી પમે જ હજો ત્યારે તા અને ગુ કારવાપણુ નહિ રહે મારી મને બીજ નહિ તુલારના બીજ તો અનેક માનતા વિગેજીથી તેને બોનાવના તેમજ જે રામ મારો ન હોતો તો હુ પણ જરૂર મર્યાદિત રહેન પણ તે હવે મારો છે ને હુ તેનો ગુનામ છુ એટલે વૈષ્ણવો તેનાથી વેગજા થવાનો બોલો મરી ઉર ન મૂકે એમ મની લઉ જી વિનવની પૂરણી મારો એ તે પ્રેમ હોય ? બધી લાવાગોમાં બધા ધરોમાં હમ્મર 'તુ' જ સર્વનામે પદાર્થો છે

રાષ્ટ્રની પરિપક્વતા

ભારત પાકિસ્તાન વચ્ચે યુદ્ધ છેલ્લે પચીસ-૧૯૫૫ પછી છ વર્ષે ત્યારે નેનાઓ તેમજ લોકોએ વધુ પરિપક્વતા બનાવી છે. ભારતના યુદ્ધકાલીન નેના તરીકે ઈન્દિરાજીએ જે ઠંડી તાકાત બનાવી છે તેની નોંધ આખી દુનિયાએ લેધી છે. લોકોએ પણ આ વખતે ભય અથવા ડંતી ખાતા લણી એટલી બનાવી છે. ખાસ કરીને આપણી સ હૃદયરના પાકોએ અધારણ હિંમત બનાવી છે. યુદ્ધથી દેવાડ જવાની ખૂબ જરૂર છે. કેમકે મુસ્લીમ રાષ્ટ્રો ધર્મના નામે દુનિયામાં પોતાનો કંઠા ફેંકતા રાખતા માગે છે. આજે પણ તુર્કી, ઈરાન, સાઉદી અરેબિયા, જોર્ડન જેવા ઈસ્લામી રાષ્ટ્રો ‘દુનિયાના મુસલમાન એક સાથ’ એવો નારો લગાવતા રહેજા હિંમતિયા અનુભવના નથી. આ યુદ્ધમાં ખસ કરીને શુદ્ધ મોરચે વ્યવસ્થિત, કાર્પસ અને યુદ્ધમાં મર્યાદા રાખતા માટે શુદ્ધ છેલ્લે દેખાઈ આવી છે. તેનો અભ્યાસ કરી, શાંતિકાળમાં જ લોકોને તેની તારીખ આપવાની શરૂઆત કરી દેવી જોઈએ જે રીતે પૂર્વ બંગાળમાં ઉચટ લગીના સાબના માટે પાકિસ્તાને અપૂર્વ તૈયારીઓ કરી હતી તેની જ રીતે, સમરન મુસ્લીમ જમાનો પકાર ઉઠાવી લેવા હવે પછી રાષ્ટ્ર લગીરિય અને વિશાળ પ્રયાતો કરવા પડશે. યુદ્ધમાં કેટલી જાપથી તાકત અર્પાઈ જાય છે-નાશ આવી પડે છે અને ફરકા લાગે છે તે બધી જ સકલ-તાઓની મહત્તરી કરી તેને માટે તૈયાર રહેવાનું રહે છે. જેની બહુ કદી ન થાય એવો ખાઉંતો રાક્ષસ એટલે યુદ્ધ ફેંકીને, શસ્ત્રો દારૂગોળો, જલ્દાએ, વિનાશિત્રાગે, દિમાનો, ટેકા, તોપો, સગમર્યાદા, પેરાસા લાગે, અવસરમાંના ગળે, બાંધવામાં માટેની વિપુલ સામગ્રી-આ બધું જ યુદ્ધમાં મોરચે તાકીદના ધરત્રે નક્કી બને છે. તેનો નાશ થાય તો તેની જોડ ખીજ જ ફરતે પૂરી નેવાની હોય. જે વધી મને પસે એકબીજાના દેશમાં કારખાનાઓ, દિમાની મથકો,

વીજળી મથકો, વ્યવહાર અને પૂરવડા લાઈનો, રેલ્વે જંકશનો ઈત્યાદિનો નાશ કરવા જરૂર બને છે. બીજા ત્રિય યુદ્ધમાં જર્મનીએ ઓગસ્ટ ઉપર સેક્રેટ અને હજારો વિમાનો મોકલ્યાં તેનો જુરમે તોડી નાખવા કમર કસી હતી અને રિન્ડન ચર્ચિને અતિ કપા સમજેલો વન્યથી દેરની નોંધ સહિત લાખના પાર ઉતારી હતી. વિટનની પ્રત્યે વર્ષો સુધી વાન એ મોગ-વીને યુદ્ધ પ્રાતોમાં મ-કરી હતી. વારાવમા તો રાષ્ટ્રના લોકોએ દિમાને કંટો રાખી, જે બધા હોય ત્યાં સૌએ ફરજ બાબતવાની હેલ છે. થોડો વધુ પરિશ્રમ કરવાનો હોય છે. કેમકે બાપતોમાં મ્યદિન રીતે ચવારી ચેલાનું હોય છે. રાત્રે અધારપટને દેવ ઈ જવાનું હોય છે. જીસ ઉપર તાગુ મારી, અશ્વત્થો સામે કાનને બંધી કરવાના હોય છે. હાથાઈ કુમવા જેવા પ્રસંગોએ ત્રમગ્ય વિના સ્વસ્થતાથી પ્રતિકર કરવાનો હોય છે. આજે તો કોઈ નિત રાષ્ટ્ર આપણી મટે હોય તો સારી વાત છે. પરંતુ તદ્દન એકલા રહીને પણ યુદ્ધ લડી લેવાનો પ્રસંગ આવે તો જ આ ગાથા સંપન્નિ તૈયારી કરવું આવતા લોકોએ શીખી લેવાનું રહેશે.

કાવેરીના પાણી

નર્મદાના પાણીની જેમ કાવેરીના પાણી માટે મૈસૂર, કેરન અને તામીલનાડુ વચ્ચે ગજમક અને છે. હેના બે રાજ્યોએ સુનિયમોને અનુજ કરી કે કાવેરી ઉપર બધા બાવા મૈસૂરને મટકાવે પણ તે અરજ નક્કી કાલવામાં આવી છે. એસે હવે મૈસૂર પામે જે યોગનાઓ છે. મે ત્રણ જળશાયો બાધી નેવાની તો ૧૯૫૪ સુધીમાં પૂરી કરી લેવાની રહી. મૈસૂર-મદ્રાસ વચ્ચે ૧૯૨૨ માં પચાસ વર્ષના કરાર થયા છે તે મુજબ તામીલનાડુને આ નદીના પાણીનો ઉપયોગ કરવાની વડુ પળી છૂટ મળેલી છે. વધી આ કરાર પ્રમાણે મૈસૂરને જેટલું પાણી વાપરવાની છૂટ મળી છે તેટલો ઉપયોગ હલતે કરી શકતું નથી. ૧૯૫૪ પછી આ કરારને અમળા લખા-

વવા તામીલના આગ્રહ રાખે છે. પરંતુ મૈસૂરની પોતાની જરૂરિયાતો હવેના વર્ષમાં ખૂબ વધી જવાની છે. આજે પરિસ્થિતિ એવી છે કે કાવેરીનાં પાણી તામીલના વધુ પ્રમાણમાં ઉપયોગમાં લે છે. દેખીતી રીતે જ મૈસૂરને ભોગે આ પરિસ્થિતિ કાપમને માટે સંભવી શકે નહીં. તેથી જ પોતાના હક્ક માટે મૈસૂર સમગ્ર બન્યું છે. સુપ્રિમ કોર્ટનાં સુકાદા પછી પણ તે કેરળ તેમજ તામીલનાડુને પૂરતા પ્રમાણમાં કાવેરીનાં પાણી વાપરવાનું વચન આપે છે. ત્યાંના ગવર્નર શ્રી ધર્મવીરે કહ્યું છે કે અમારી યોજનાઓ પરિપૂર્ણ બનતાં, અમારા પાંચેશીએને પુરવઠામાં આંધ્ર ન આવે તેની અમે તકેદારી રાખીશું. ભારતનો કોઈ ભાગ નદીના પાણીના લાભથી વંચિત રહે તે અમે કદાચી પણ શકના નથી કોને કોનો હિસ્સો મળી રહે તેજ અભિલાષા અમે સેડીએ છીએ કાવેરીનાં પાણીની આ વાત નર્મદાનાં પાણીને એ જ રીતે લાગુ પડે છે.

વિવ્રનાથ સત્યનારાયણ

ભારતીય જ્ઞાનપીઠનો કળય આ વર્ષે તેલુટ્ટુ સાહિત્યસ્થામી વિશ્વનાથ સત્યનારાયણ ઉપર દ્રષ્ટો છે તેમની માનુષ્યાવાના તેઓ કવિસમ્રાટ ગણાય છે નવલકથાઓ પણ તેમણે લખી છે રામાયણ ઉપરથી તેમણે તેલુગુમાં ‘કલ્પવૃક્ષ’ રચ્યું છે તેના પુરસ્કાર રૂપે જ્ઞાનપીઠ પરિતે પિકે તેમને પ્રાપ્ત થાય છે. આદિ-પ્રદેશના એક નાનકડા ગામમાં બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં તેમનો જન્મ થયો હતો અને ૧૪ વર્ષની કુમળી વયે તેમણે સાહિત્ય સાધના આદરી હતી. વેકટશાસ્ત્રી અને રામાયણ જ્યાં તેમને શુદ્ધ મળ્યા હતા. તેણે ગદ્ય ઉપરનું તેમનું સ્વામીય અદ્ભુત ગદ્યલય છે અને આદિ વિદ્યાપીઠે તેમને ‘કલાપ્રપૂર્ણ’નો ઈર્ષ્યાન ભેટ કર્યો છે.

જ્ઞાનપીઠનું ઈનામ મેરવનાર આ તેણે કવિનો વિષય રામાયણમાંથી ઉઠાવે છે તે ઘણું સ્વચ્છ છે. લગભગ બધાજ સાહિત્યકારો યિરણુ માટે રામાયણ અને મહાભારત પાસે આવીને બેસા રહે છે તે સ્પષ્ટ રીતે એક વાત સાબીત કરે છે કે યિરણુજ સાહિત્ય તેજ હોઈ શકે જેમાં જીવનનાં સનાતન મૂલ્યો

સચવાઈ રહ્યાં હોય છે. આધુનિક કવિ અને કવિનાનો વળાંક જે તરફ જઈ રહ્યો છે તેનાથી જ્ઞાનપીઠ એવોર્ડની દિશા બદલી લાગે છે. ઉમાશેકર અને તાગડકરની કૃતિઓએ યુગારપદનો ત્રીઠી બનાવ્યાં હતાં.

સત્યાગ્રહમાં સંગીત

કેરળ રાજ્યમાં હડતાળો અને દેખાવો તેમજ રાજકીય મોરચાઓનું અસ્થિત સંવિશેષ છે ત્યાં આનું બધું દરદમેશ ચાલતું હોય છે અને તેથી આ ગાળન એટલી તોણંદી બની ગઈ છે કે લોકો તેનાથી ધરાઈ ગયા છે અને તેના પ્રત્યે દુર્લક્ષ કરે છે. કેરાળામાં ૧૨૦ જેટલી કોંગ્રેસોના છ હજાર શિક્ષકો ગ્રાંડેસરોની હડતાળ બહુ અપ્રિય થઈ પડી હતી, કેમકે જો શિક્ષણ સંસ્થાઓમાંથી જ આ ગેગ પ્રસરતો જાય તો ક્યાં જઈને આકેર તેવી જ રીતે મોનગેજેટ કમિયારીઓની હડતાળ પણ લોકોમાં અકારી થઈ પડી હતી. પોતાને માટે વધુ સારી આજીવિકા હવેજતા કમિયારીઓ સામાન્ય જનતા રોજબરોજના પ્રજો લાલ કરવામાં જે ઉપેક્ષા મેવે છે તે જવવા પછી લોકોની નૈતિક સકાલુભૂતિ તેમના પ્રત્યે ભાગ્યે જ રહે. તાજેતરમાં ત્યાંની ત્રણ સંગીન વિદ્યાપીઠના ૧૫૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓએ (જેમાં મોટા ભાગ ખહેનોનો હતો) સત્યાગ્રહ યોગવા માટે એક નવો જ નુમખો અજમાવ્યો અને લોકોનું પ્લાને કેન્દ્રિત કરવા વિષમ સરજી દીધો. આ હતો અનેઓ સંગીન સત્યાગ્રહ અને તેમાં વિદ્યાર્થી કવાકારોએ જંગવધી પ્રધાન થી મદમદ કોત્રા સમક્ષ, તેમની વ્યાજબી માગણી નહીં સ્વીકારવા બદલ જાહેરમાં એક સાથે તખ્તો, હંસેપોનિયમ, સિનાર, વાષોડીન, અને શાસ્ત્રીય કંઈ સંગીતની રસલેહણ પીસી ત્રિવેંદ્રમ શહેરને કે.મા સમક્ષ ઉપસ્થિત કરી દીધું હતું ! આ સંગીન યુદ્ધ દરમ્યાન રડનારો ઉપર વાદન વ્યવહાર અટવાડ પડ્યો હતો. અન્યત્ર વિદ્યાર્થીઓનો સંગીતની જાણમાં બાકન ચએલા રેરે પ્રધાનશીનું હૃદય પ્રકુલિત કે વા સાથે તેના ધગકાર પણ વધારી દીધા હશે. કેરળની જેમ આ પ્રકારના લલિત કલા દારા થતા સત્યાગ્રહો વધુ વ્યાપક બને તો એકેઓએ તેને પુરસ્કારવા રહ્યા !!

[અનુ. પૃષ્ઠ ૪૬૪]

બહતધિરોભણ સુરદાસજીએ ગાયું છે :

રુષો, કર્મનગી ગતિ ન્યારી,
સર નદિયાં જલ મરિ-મરિ રહીયાં,
સાગર કેહિ વિષ સારી ?

હજગલ વંત દિયે મગુલારી,
કોયલ કેહિ ગુન વારી !

મૂલત મૂલત રાગે જીન્હે
પઢિત વિરત મિત્તારી,

રુષો કર્મન કી ગતિ ન્યારી.

હે ઉદવણ ! કર્મની ગતિ વિચિત્ર જ છે.

જુઓને, આટઆટલી નદીઓ મીઠાં અપૂર જેવાં પાણીથી વહો જાય છે અને જા મહાસાગર જે આવડો મોટો પાણીનો ભંડાર છે, એ આખો ખારો જ ખારો છે. એવું તે કયે કાલે થયું હશે !

વળી બગલાને જુઓ તો, એની પાંખે બિજળા દૂધ જેવી છે અને મીઠું મીઠું માનારી કોયલને જલે કયે અવરલે કાળી કાળી કોયલા જેવી બનાવી દેવામાં આવી હશે !

એ જ રીતે માણસ જાનમાં પણ મૂરખાઓને વીણી વીણીને રાજ બનાવી દેવામાં આવેલા દેખાય છે ને જે સ.આ. જ્ઞાની ધંડિતો છે, તેઓને લિખારીની હાલતમાં રખડાં ફરવું પડે છે.

ખરેખર ઉદવણ ! કર્મનું જોર અનેરું જ છે.

સુરદાસજીની આ વાત જાણે ને પચાવે સચી અનુભવ છે. સુરદાસજીની પોતાની જ વાત લો. ચારમે વંસ થઈ ગયાં તોયે સુરદાસજીનાં રંગેલાં ભજનો આજે પણ તાજાં, રસીલાં અને જોમજોમ આપણે અનુભવીએ છીએ. હિંદી ભાષામાં એમણે જે કળા, ભાવાની ને વિચારની પ્રતિષ્ઠા, ઉપમાઓની સચોટતા તથા ભાવનાઓની કોમળતા બનાવી છે, એવી કે.કે. જ બનાવી શક્યું છે જેમની જન્મભાષા કિંદી છે તેઓનાં દેવાં સુરદાસજીનાં ગીતોથી રસ-

તરોળે વધ જાય છે, એટલું જ નહીં જેમની ભાષા હિંદી નથી તેમણે સરનાં ભજનો અપૂર આનંદ આપે છે. આવા વિદ્વાન કલાકાર આંખે દેખતા ન હતા અને સાવ આધળા હતા એ વાત એમનું સાહિત્ય વાંચનાં માનવામાં ન આવે એવી છે એમના સાહિત્યમાં દુનિયાના અનુભવોનું ને રોજ રોજના સંસરના વહેવારોનું જીણાં ઝંઘું જ્ઞાન દર્શાવવામાં આવ્યું છે. સુરદાસજીની આંખે બગલાને ને કોયલને રંગ દયાં પરખાય એમ હતાં ! પણ રોજ રોજ એ પ્રવક્તા બચાવે ને કોયલ જોનારાઓ કરતાં એમના જેવા પ્રતાપશુને એ વાત બહુ ખૂંચી અને સંકળાવી દીધું કે ‘કર્મની ગતિ ન્યારી છે !’

એક વાર નહીં, ભૂતેચૂકે નહીં, પણ વારે વારે એવો અનુભવ થયા જ કરે છે કે કેટલાયે પ્રસંગોમાં કર્મનું જોર સાવ અચૂકાયું જ આવે છે, અને તેમાં ખૂબ અન્યાય થયેલો જણાય છે. જ્યારે કામગીર યહેનત કરીને કામ પર પડ્યું હોય ને નેટલી ચોકસાઈ ને ચતુરાઈ રાખી શકાય એટલી રાખી દોય, છતાં પરિણામ અવળું આવે ત્યારે મન સહેજે દેવને તથા નસીબને મેડું માનવા લાગ્યાય છે. પુરુષાર્થ કરવાની આરથા મોળી પડી જાય છે અને જેમ વધારે પડતી ખટારા ખ.વાથી ફાંત અથાઇ ગયા બદ લીંબુ ને આંબળી સખી ખાટી ચીજ જોતાં જ ફાંત ફુપતા જણાય છે ને મનમાં કંપારી છૂટે છે, તેમ પોતાના પુરુષાર્થ પર પાણી ફરી વળેલું અનુભવા પછી ફરી પાછા કમર કરીને કામે વળગી જવાની હિંમત ચાલતી જ નથી. મહેનતા વિચારથી મનમાં મુમ્મરી આવે છે.

વાત એટલે નથી અડતી. પોતાના શ્રમની નિષ્ફળતા મનમાં એક એવો દાદ પેદા કરે છે કે પોતા સિવાયના ખીનની સફળતા ઉગર દેમે ને પ્રસન્નચિત્તથી જોઈ શકાતી નથી. નિરાશા, અદેખાઈ, ડંખ, દેખ, દેખાજનના વગેરે

હોદીને મુઠવી નાખનારા આવેશોમાં સુપ્રાર્થ જઈ રાતદહાડેા જીવ અઠગાયા હરે છે. પોતાનું આખું જીવન ખાડું-ખાડું અને સંકટમયથી ભરેલું જણાય છે.

નિરાશા અને અદેખાઈનાં આ વખણો અને ભગદરીઓ ન્યારે વધુ જોર કરે છે, ત્યારે આંખ ઉપર જાણે પડેા પડી જાય છે ને આગળપાછળનું કંઈ વરતાવું નથી. એમ લાગે છે કે હવે તો લાયકિયાં ખાતાં ખાતાં અને અહીંથી તહીં અટવાતાં અટવાતાં જીવનના દહાડા ચુરાચે જવાનું જ નસીબમાં ખાડી રહ્યું છે.

આખી માણસજાત આવા કલેશમાં સોરાઈ રહી છે કે કેમ તે તો અધ્યયનનો વિષય છે, પણ આપણા દેશમાં ચાહે માનકું હોય કે કસમો હોય, નાનું સહેર હોય કે મોટું નગર હોય, પ્રતિપ્રાંતમાં આા કંટાળાભરેલી દશા નજરે પડે છે. મરુબૂમિમાં ડાંડી-રથુવીય વધુ મળે, પણ આપણા દેશમાં ખાસ કરીને પ્રામજીવનમાં એવું સ્થળ જવલેજ મળશે, જ્યાં પોતાના કમનસીબને શેવા-આંધાનું ન આણું હોય.

આપણા સમાજના સર્જકોએ તહેવારો તથા પર્વોની દારમણા વડે વરસના આરેખ મહિના ગૂંથી લીધા છે નિરાશા ખખેરી, ઉત્સાહ ઉપગતી, રનેહ વરેવડવી ફરીફરીને લોકો આપણને સંવચન કેળવે એવી વ્યવસ્થા આપણે ત્યાં છે. વસંતપ મળી, હોળી, હનુમાનજયંતી, વૈશાખી, દિવાળી, શ્રાવણી, શરદપૂનમ, દશરા, દિગળા અને ખીર્મ અનેક પર્વો મહિને મહિને નવજીવનનો ને નીતનતનો સંદેશો સોને સંભળાવે છે. પણ મોટે ભાગે એ બધા તહેવારો પગાતાં છતાં એમાં ઉત્સાહની ફારમ નથી પ્રગટતી. જરાક હરખ દેખાય છે પણ તે કાવ કનિક. ઘણી ખરી વાર તો ઉત્સવો તમાચો ખારીને મોહું લાલ રાખવા જેવા નીવડે છે. હૈયામાં ઉમંગના અંકુર ફૂટતા જ નથી. મેળો કેલકાત અંધાર પર છારી વળી જાય પછી પચાસ વાર સકારો તોયે એ અંધારા ચેનશે નહિ, તરત જ રાખનું આરણ્ય આદી મેશે, તેમ આપણું સમસ્ત જીવન ઉત્સાહ, આશા,

ખારણા અને પ્રયાસવિદોહનું ઘષ્ટ પડ્યું છે.

કેમકે આપણા મનમાં વસી ગયું છે કે કમની ગતિ ન્યારી છે. એનો આધાર દેવા જતાં મનધુ મળવાનું નથી. એટલે કે હાથપગ પગાડવાથી ઈચ્છિત વસ્તુ મળી જવાની નથી. અને તેમ છતાં કમનો ત્યજ થઈ નથી શકતો. ઇચ્છાએ કમના ચક્કરમાં માણસ સમગ્રથી અને અરુસમગ્રથી લસગાયે જ જાય છે. આપણા હાથમાંથી લગામ છૂટી મડ હોય, ધોડો તોફાને ચડયો હોય અને જે યોગશાલીમાં આપણે બેઠા હોઈએ એમાંથી કીતરી પડ્યું આપણે મારે ચક્ર ન હોય એટલે પછી જ્યાં અઠગારા-કુટાવાનું સરખયું હશે, ત્યાં અઠગાઈ પડરાની ભીતિ સેવતા આપણે માડીમાં બેંચતા જઈએ. એવી મોટી રિથિનમાં આપણે કમની માડીમાં સુપાઈ ગયેલા છીએ.

જીવનની આ કુદંશા ઉપર કાબુ મેળવવો એનું નામ સંસ્કારિતા. સંસ્કારી બનવું એટલે પોતાની જીવનયાત્રાની લગામ પોતાના હાથમાં લેવી. જોઈ સમજ પોતાનો રસ્તો ચોક્કસપણે આંખી એ રસ્તે અટગાપૂર્વક આગળ વધે જવું, ગણી ગણીને પગલાં ચૂકવા. આગળઅગળા ધંકા વાગે ને આગળ કે પાછળ હમ્મેશા પડે, એ કંઈ જીવનયાત્રા ન કહેવાય. ચોતરાની બી સમાવી ભગરી જઈ પોતાની સક્રિત મુજમ ડગલાં ભરતાં એનું નામ પ્રયાસ.

કમનો ન્યાય, કમની ફળ, કમનો વિપાક વગેરે વાતોની હથુલટ કરી એ જોડા તત્વતાનું કામ છે. ગીતાઈ જેવા ધર્મગ્રંથોમાં કમના બેઠ વર્ણવેલા હોય છે અને એમાં સ્વાર્થસિદ્ધિના મનોરથ વડે કરેલાં કરો અને સ્વાર્થ જતો કરી કરવાને ખાતર જ કરેલાં કરોના ચુલુરોપની ચર્ચા જાણવા મળે છે. એ જાંઘણમાં સો કોષ કીતરી ન શકે. કીતરે તો પડું સમજ ન શકે; પણ એટલું તો સો કોષ શીખી ને સમજ શકે કે જીવનયાત્રા શુભ સંકલ્પવાળી બનાવી શકાય. દુનિયાના પ્રવાહમાં આપણે ગાયે જનમ્યાથી મર્ણ સુધીનો જે પ્રવસ આવી પડેો છે, તેમાં ખારણા જતીને લટાતા ફરતા ફરતાં એ પ્રવાસને આપણે આપણા ગળ પ્રમાણે ધીરતાથી

એડી શકીએ. આખો જીવનસાગર દુઃખદાયક, નિરાશા-
મય અને અકામચીની નીરડે એ સ્થિતિ દેહ
પુરુષાર્થને પ્રનામે ધોડીવડીએ જરૂર બઢી શકીએ.

નસીમના વાવાઝેશને નમતું ન આપનાં બે
એકવાર માણસ પુરુષાર્થને પરાક્રમનું સુકાન પોતના
હાથમાંથી પડતું ન મૂકવાનું ઠરાવે તો, વહેણેપોણે
એને અત્મવિશ્વાસ આવે જ કે કર્મની ગાડીમાં
પોતાને અનુકૂળ તથાનું ને બેખમતું નથી પડતું,
પણ કર્મને પોતાની રીતે હાંકવાની શક્તિ પોતાનામાં
વધતી જાય છે, પછી તો સરદાજીએ માથેથી ‘કર્મની
ગતિ ન્યારી !’ ગાવાને બદલે આપમેળે એને હાંકમાંથી
આગળ નીકળવા લાગશે કે ‘કર્મની ગતિ સારી, ત્યારે
કર્મનાં પરિણામ અવગ્રાહ્યમાં ન જીવ્યાનાં એનાં
ફળ હાકાનાં અને પોષક જીવવા લાગશે. બીજાની
સફળતા બેઠે પોતાના હૈયામાં બગનરા નહીં જાપડે,
પણ પારકાની સફળતામાં સાથ પુરાતી પોતાનેય સફળ
બનાવવાના હેતુ જાગશે.

એટલે પાશાની વાત એ થઇ કે આપણને
પોતાના કર્મની માઠી યોગ્ય રીતે હાંકતાં આવડવી
જોઈએ. આ આવડન જન્મની સાથે જાડે જ જોતરી

આવે છે. એ કેળવવી પડે છે. અને સોએ નવાણું
ટકા જ નહીં પણ હબરે નવસે નવાણું ટકા એ
આવડન રે જોરોજ નવેર મેળવવાની રહે છે. આપ-
જગ વિના એ આવડન મેળવાય નહીં; પણ પોતાનું
એ આપજગ જગત કરવાને પણ અનુકૂળ વાતાવરણ
મળતું જોઈએ. અને એનું વાતાવરણ મેળવવા માટેનો
પુરુષાર્થ થવો જોઈએ.

આવી રીતના આપજગને જે જગાડે, અંત-
રના ઉત્સાહને પ્રકટાવે પુરુષાર્થમય જીવન માટે શ્રદ્ધા
વધારે તથા પોતાના કર્મની ગાડીને સારા-માઠા
વર્ગાકમાં વાળતાં ને બચાવતાં શીખે એનું નામ
પાવાની કેળવણી. અને એ કેળવણી પૂજ્ય બાપુજીએ
કહ્યું છે તેમ માતાના ગર્ભમાં આનંદથી માઠીને
ચિતામાં પણ પહોંચવાની ઘડી સુધી સતત અને
અખંડપણે ચાલુ રહેતી જોઈએ.

સાર એ કે કર્મજન ધણું જ જોરદાર છે,
પણ સંસ્કારગળથી કર્મજનને પોતાના લાભમાં આણી
શકાય છે : નાથા વમરના આપજગ નાથા પછી
પોતાના લાભ માટે દબે જોડી ચલા છે તેમ.

હિંદુ ધર્મનો ઊર્ધ્વગામી સ્વર

હિંદી માન, વાઘટક કે નુલના બધા કાર્યક્રમે વખતે તબૂર તો
ખરો જ, એનો ગુંજાર આવડયક છે. એમ હિંદુ ધર્મના સર્વ વિચારોમાં
એક ગુંજારવ સત્ત આશ્વનો રહે છે : જેવી ઈશ્વરની ઈચ્છા : ધાર્યું ધણીનું
ધામ. આથી દુનિયા એમ માને છે કે હિંદીએ પ્રારબ્ધવાદી છે પરંતુ એ
જૂલ છે. સંગીતના ‘સા’ જેવો એ જીવિ આપણા વિચારમાં અને કામકાજમાં
સર્વવ્યાપી છે.

ગીતાના ત્રીજા અધ્યાયમાં અર્જુન પૂછે છે : ‘પાપ જોડું જ એમ
જણ્યા છતાં લોકો એ કેમ આચરે છે ? કેણુ એમને ધકેરે છે ?’ ત્યારે
ભગવાન એમ નથી કહેતા કે પૂર્વજન્મનાં કર્મને લીધે મનુષ્યો ત્રેરાવ છે. પરંતુ
કહે છે કે એ તો મનની કામનાઓને લીધે, રાગદ્વેષને લીધે, કેષ્ણને લીધે
માયુષ તણુવ છે, એને જમાવે છે. એને જીતવા મનુષ્યે પૂરી તાકાતથી લડતું
જોઈશે. એ દુરમનોને દણી નાખવા જોઈશે.

આ ઉત્તર ઇતિપૂર્વકનો છે, દણ લગી કેમકે આવી સમજણ આપી નથી

પારકાના અવગુણનું સંશોધન શા માટે ?

કોઈ વ્યક્તિને નીચે ઉતારી પાડવાથી બીજી વ્યક્તિ જાણે ચઢી શકતી નથી, એ હકીકત વારંવાર બુદ્ધી જવાતી જોવાય છે.

ધર્મીવાર એવું અને કે પોતાનામાં કંઈ વખણવા સાચક અમુક ઉચ્ચ પ્રકારના સદ્ગુણો ન હોય અને બીજી વ્યક્તિમાં તેવા સદ્ગુણો અગર કોઈ પણ પ્રકારના અધિયાનાપણાનો અવિલોકિત થાય તો, ગુણાનુરાગી વ્યક્તિઓ તે વ્યક્તિની અસર નીચે આવીને એક પ્રકારનો અહોભાવ અનુભવી વીરપૂજા અગર ભક્તિભાવ દાખવે છે, જ્યારે બીજા પ્રકારનાં મનુષ્યો પોતાનામાં તે સદ્ગુણોનો અભાવ છે એમ જોઈ ધ્યાનુ બને છે, અને તે અદેખાઈની આમને ખૂંચવા માટે પેઢી વ્યક્તિના હિંદો ખોળવામાં તન્મય બને છે. તે વખતે એ વાત સાચ જુલાઈ જાય છે કે અધિયાના પ્રકારની વ્યક્તિના દોષો શોધીને તે તરફ બીજાનું ધ્યાન દોરવા મને તેટલા પ્રયત્નોન રહેશે, તેથી કદાચ જ તે વ્યક્તિ માટેનું માન ઓછું કરાવી શકાશે, પરંતુ તેમ કર્યાથી હિંદુશોધક વ્યક્તિ પોતે થી રીતે વધુ સન્માનને પાત્ર બનશે ?

દોષોની, ગુણોની કે ખામીઓની વાદી અને તેટલી સાંખી બનાવીને રજૂ કરાશે, છતાં બીજી તરફ તે વ્યક્તિના સદ્ગુણો અને પ્રદર્શન શક્તિઓની વાદી પણ ક્યાં રજૂ નથી થઈ જતી ? એ રીતે લોકો પોતે પોતાની એક પોતાની પ્રશંસાનું સ્થાન ખોળી લે છે.

ધર્મી વાર એવું જોવા મળે છે કે સ્ત્રીઓ નાનું મન રાખે છે, અને પોતાના નિકટના વડુંબડમાં વસતી સ્ત્રીની કીર્તિ તે જીવી શકતી નથી. ન્યૂયોર્ક કે મોરકોમાં વસતી મહાન સ્ત્રીની તે ગુણાનુરાગી

બની શકે છે, ગુણાત્મક વસતી સ્ત્રી ખંભાજ કે પંખાની નારીની મહત્તાનું મૂલ્યાંકન કરી જાણે છે, પરંતુ પોતાના પ્રાન્તની સ્ત્રીના સદ્ગુણો અગર આદો-શીની પ્રશંસા તેને મને ઓછી જાણે છે. તેમાં પણ એ દેવી સ્ત્રી તેના પોતાના જ મામમાં અને વળી પોતાના જ લતામાં રહેતી હોય તો તેના તમામ ગુણ વીસરી જઈ, તેના હિંદોનું સંશોધન કરવામાં તે મથગૂવ બની જાય છે.

આ પ્રકારની માનસિક સંકુચિતતા કદાચ સ્ત્રીઓમાં વધારે પ્રચલિત હોય એવું સામે છે. આનું માનસ ધરાવતી સ્ત્રીઓએ સમજી જવું આવશ્યક છે કે ઉદાન સદ્ગુણો ધરાવતી કોઈ નારીને તેના ઉચ્ચાસન ઉપરથી ઉચ્ચારી પાડવાનો પ્રયત્ન કરવાથી, તેવી સ્ત્રીઓનું પોતાનું જે કંઈ નાનું મોટું આસન દરો, તે જ દોષાપમાન થવાને સંભવ રહે છે. જે પારકાની મહત્તા જીવી શકવા અસમર્થ છે, તે પોતે થતાં રૂઢિ આર્થાં છતાં મહત્તા કે ચિરંજીવ લોકપ્રિયતાની પ્રાપ્તિ કરવામાં સદા નિષ્ફળ જાય છે.

ગુણના સદા અનુરાગી રહીએ. સંસ્કૃતમાં એક જાણીતી ઉક્તિ છે કે .

ગુણાઃ પૂજાર્થનં ગુણિણુ ન ચ સિંગં ન ચ લય. ॥

અનેક વાર ઉચ્ચારણ ગયા છતાં આ ઉક્તિમાં સનાતન સત્ય સમાપેક્ષ હોઈ તેનું રટણ મનમાં થવા પડ્યું તો લાખ પામીશું.

લોકપ્રિયતા, સુકીર્તિ વગેરે પોતાનામાં રહેલા ગુણોને લીધે જ મળી શકે, પારકાના અવગુણોનું સંશોધન કર્યાથી દંડ સુધી કોઈ મહાન બનેલું બંધુ નથી.

અસંખ્ય વિદાનોએ કવિતાની પરિભાષા કરવાની એટલા કરી, પરંતુ કોઈપણ પૂર્ણ સ્વરૂપથી સફળ થઈ શક્યું નહિ. પ્રત્યેક વિદ્વાન એટલું તો ઓછાસ ઓછું છે કે સાચી કવિતા કલ્પના શક્તિની અપર ભાષા છે; કલ્પના શક્તિ જેટલી ભવ્ય અને ઉચ્ચ હોય એટલી જ પ્રગળ અને મહાન એવી ભાષાકવિના હશે. આથી પૂર્વજો-ઋષિઓની કલ્પનાશક્તિનો પ્રસાદ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ છે એ જેટલા મહાન અને ભગ્ન જે એટલી અપરતા એનાથી એ વધારે એમની કલ્પના શક્તિ પણ હોવી જ જોઈએ.

હિંદુઓના આદિ દેવ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવ છે. બ્રહ્મા સૃષ્ટિના ઉત્પત્ત-કર્તા છે, વિષ્ણુ એ સૃષ્ટિના પોષક છે અને શિવ એનો નાશ કરનાર છે. બ્રહ્માની ઉત્પત્તિ કમળમાંથી બનાવી છે કમળ એ કોમળ ભાવોનું સૂચક છે. કોમળ ભાવોથી પ્રેરિત બનીને પ્રણીમાત્ર પ્રજ્ઞાશ્રદ્ધિ વધારવાના હોય છે, કંઠાર ભાવો-ઈર્ષ્યા, દોષ, ક્રોધથી પ્રેરિત બનીને નહિ. વિષ્ણુ એ પ્રભુનું કાળજીપૂર્વક પોષણ કરે છે એમનું સ્થાન છે ક્ષીરમાગરના તરંગો ઉપર, વિનુંકુંડમાં નહિ. ક્ષીર પ્રાણી માત્રને લાભાયક છે, શીરનાજ જે ઉગ્ર ધાનક શક્તિ છે, કૂંડમાં ભારતી ફેણોના પાખા પાથરી છત બાં તેમની રક્ષા કરે છે, જરા અહર તોળાઈને મૃત્યુ માણસની સથે સદૈવ રહે છે, પણ થોડે દૂર રહે છે કેવળ અંત સમય આવેનો અશુભિત એ તેને અ વિગત કરે છે લક્ષ્મીજીવન વિષ્ણુના પગ આગળ એમાં છે.

શિવની કલ્પના શરીરમાં ધાનક શક્તિઓને એકત્ર કરવામાં પ્રાચીન કવિઓએ આશ્ચર્યજનક કામ કર્યું છે એમની જટામાં ગચ્છા છે કંચોડો વિના જમીનને જલપ્રદાનથી સીન કરી અન્ન ઉત્પાદન કરે એમનું અહીં નથી, અહીં તો કોઈ ઉગ્ર સ્વરૂપમાં જે સ્વરૂપે ભયીરથી આર્ધના પર પ્રસન્ન થઈ તે

ભૂમિ પર બેસ્યા હતાં, જમીનને કારતાં એમાં છે. શિવની આંખોમાં પ્રવ્ય છે, હાથ પહોળા થાય છે ત્યાં અનેક માતાઓના બોળા નિઃસંતાન બની ગય છે. કાળના લગકારા જેવી છલ જે ધડીએ શિખરની કરાસ જેવા હોય વચ્ચે થઈને બહાર આવે છે તારે અસંખ્ય સૌભાગ્યવતીઓનાં લગ્નાટું કુંકુમ ભૂસઈ ગય છે. પગ પડાય છે ને ધરતીકંપ થાય છે જામે જામે જવાળામુખીનો અગ્નિરસ પથરાતો હોય છે પોકારબોં છે : વિનાશ ! વિનાશ ! એમના મનક ઉપર ચંદ્રમા છે. શ્રીકંકાં પુરાણોમાં એક કથા છે, પૃથ્વીમાને દિ સે પામ્ય પ્રાણીઓની જમાત એમની દને એકઠી થાય છે. તે કેને કચડી નાખે છે એની એને પોતાને અપર નથી રહેતી. બાળક, જલ કે યુવાન એને કશી દરકાર જ નથી. હાથમાં આગું તેનો ઠાળીયો.

ત્યારે વિષ્ણુની ચારેકાર કૌરવાગર નાખે છે, ત્યારે અહીં ભોળાનાથના કંઠમાં હળાકા ભૂયું હોય. ભામ-વરૂદો વચ્ચે મનુષ્યો-પ્રાણીમાત્રોના વિનાશ કરનારી વસ્તુઓ એમનું પ્રિય ભોજન છે. વિષાતાનું ભૂમિભાગ પનારવાનું અપોય ચામ શરીરધારીઓનો સાક્ષત્ કાળ-સર્પ એમના ગળમાં છે. પૂર્વજોનો વિનાશ હતો અને પ્રાણજનો તથા મિથેસોફિસ્ટોનો આજ પણ વિનાશ છે કે પિશાચ તથા ભૂત જેને કેડે પડે છે તેનો નાશ કર્યા વિના હોડનાં નથી, આ બધા પિશાચો અને ભૂતજનો એમના પરમ સેરકો છે.

પોડિયો એ એમનું વાહન છે. આ પ્રાણી પણ એટલું જ ભયંકર અને વિનાશી છે. ખીખ બાદની જેમ એ ખેતરમાં અન્ન ઉત્પન્ન કરાવવાના કાર્યમાં નથી નોંધતું, પણ ફફડા થયેલાં ખેતરોને ઉત્તર કરવાના કામમાં રોક મેંતુ હોય છે અને કૈક ઉપયોગી છવેનો પ્રગળ વિગ્રમ વતી નાશ કરે છે. તાંજવૃત્ત એ તિવતો મનોરજક વિવધ છે. વાહનાનું

એ કદુ વેરી છે. ક્યાં વાસના અને ક્યાં મૃત્યુ મૃત્યુની સામે મદદિય વાસનાનિહારીઓની વાસના પણ નષ્ટ થઈ જાય છે મૃત્યુ નહારી ઇચ્છાઓને બાળને ખાખ કરી દે છે.

એરી એ શિવનાં ધર્મપત્ની છે. એમનું વાહન સિંહ છે. એમના પુત્રો મલેશ-કાર્તિકેશનાં વાહન પણ ઘણાં જ નિયિત અને આશર્પ પમાડે એવાં છે. શિવની આ કલ્પના અહીં નેટલી ભાષકર અને કાચ ઉત્પન્ન કરનારી એ એટલી કામગીરી અને કલ્પાણુ-કારી પણ છે. સિવે આવી વસ્તુઓ તથા હળાદળ અને સર્પ પોતાની પામે શા માટે રાખ્યાં હતાં તેના ખુલાસો આપારે દર્શાવે આપીને કરાવ તેમ નથી.

ગાંધીજીએ શીખવેલા પાઠો !

‘ગાંધીજીને લગના કોષ પણ સમારંભમાં હાજરી આપવાનું હું બધારે બ્યારે સ્વીકારું છું, ત્યારે હું એક જાની મુશ્કેલી અનુભવું છું. ગાંધીજીને લગતો કોષ પણ વિચાર માત્ર ચિત્તને ભુલ ભુલ વિચારોથી ભરી દે છે અને મારા ચિત્તને ગૂંચવી નાખે છે. અમુક પરિસ્થિતિમાં ગાંધીજીએ શા પ્રત્યાગત દાખ યા હોત, અમુક પરિસ્થિતિમાં એમણે શી સલાહ આપી હોત અને એ સંભવિત સનાહની અપેક્ષાએ આપણે કેટલા નીચે જોવાની છીએ, આવા બધા વિચારો અને ભાવે છે. હું માત્ર છું કે આવી મુશ્કેલી બીજાઓ પણ કદાચ અનુભવતા હશે.

ગાંધીજીએ પમંદ ક્યાં હતાં તેવા ઉચ્ચ ધારણા અનુસાર હું વર્તી રહ્યો એમ તો અનખત, હું નથી ધારી શકતો, એમ છતાંય આ ખ્યાલ તો મને આવે જ છે-વારંવાર આવે છે કે આત્માની પેઢીના આપણે ગાંધીજીના ઉપદેશ પેટલે અશે આચરી રહ્યા છીએ ? આપણે બ્યારે ગાંધીજી વિશે વાત કરીએ છીએ ત્યારે ખરેખર આપણે ક્યાં છીએ, કયું સપાટી પર છીએ, એમ તો મને લાગે જ છે. આપણે ધણા ખમ્મ શબ્દોમાં આ બધી વાતો કરીએ છીએ, પણ તે પ્રમાણે વર્તી શકતા નથી આ એક મહાપોરી સમસ્યા છે. હું પોતે જ બ્યારે એનો ઉકેલ કરી શકતો નથી ત્યારે બીજાઓને મરે શી સલાહ આપવી ? તે મને સમજતું નથી ગાંધીજી અપૂર્વી કલ્પના કરતાં પણ વધારે મહાન હતા. તમે સદુ વિગતોમાં ગૂંચવાયેલા રહીને ગાંધીજીએ શિખવેલા મહત્વના પાઠ શૂની જશે નહિ. ગાંધીજીને સનત ખ્યાલમાં રાખવાથી આપણાં કામોમાં સુધારણા થાય છે એટલું જ નહિ પણ સાચા અને સતત નિર્ણયો પર આવવામાં સહાયતા થાય છે.’

—જવાહરલાલ નહેરુ

આપણા આંગણાનાં પંચ મહાકાવ્યો

નરેન્દ્રભાઈ પદાણુ

કાવ્યના હેતુ તરીકે સંસ્કૃત અલંકારશાસ્ત્રીઓએ ઉપદેશ અને આનંદને ગણાવે છે. મગ્નટ ‘કાન્તાની માથે ઉપદેશ’ એવો મુંઝારો શ્રુતી આનંદની સાથે ધણા જ રમપૂરક થા સહૃદયતાથી ઉપદેશ કરવાનું કાર્ય કાવ્યચિરે શ્રેષ્ઠ છે. અપરૂપી આભુષણની-આગણીની મુદિમાંથી આ ધર્મો પૂરા પાડતા દોષને નિરખવા જઈએ તો પહેલી જ નજર-એ આપણે પ્રતિષ્ઠેથી-કુશલાભિમુખ દોષએ તો વૃક્ષો ઉપર જ જવાની ! અને સાથે જ, વૃક્ષો આપણા આગણીનાં કાવ્યો સમા છે. નાના કૂતરો ને તમે મુકાક કહી શકો ! શુનામ, ડામર જેવા રહેજ મોટા રોષાએને સોનેટ અને ચપા જેવાને બર્મિંગહામ તથા ગર્ભ આદિ લનાઓને ગરમીની ઉપમા આપી શકાત. કેળ, પોપૈયા ખંડકા થો છે તો વડ, પીપળો, આમો, આમે.પ.સા, આંતરી, આપણા આંગણાના મહાકાવ્યો છે !

આપણે મોટે ભાગે આંખો બંધ કરીને જ જીવનની પ્રગ્ન છીએ. શાળાએ જતા વિદ્યાર્થીને શળાના પ્રાગજીર્ણ બોલેના વૃક્ષો તરફ પ્રજ્ઞની નજર નથી, તેમ સમાનજનને આગણના દેહોનાં તત્ત્વો પ્રતિ જિજ્ઞાસાનો ભાવ નથી. રાત્રિન આંગણમાં રિયન વૃક્ષો અસલ કયાના છે ? ક્યાંથી આવ્યા ? કેમ ઉઠે છે તથા કેવું જીવે છે એનું યાત્ર મેળવવા અપરૂપ કલ્પિત ઉત્સુક જણાતા નથી.

વડ અપરૂપે અતિ પરિચિત એવું વિશાળ કાવ્ય વૃક્ષ છે એની વડાઈઓ, લીલા પાન, દુવાળી કાળીઓ અને લાન ટેટા-દરેક માનવીના રોચન રમરણને પોતની ઘટામા ભગીને માખને પાર કે માગ્ર પર દેહોનાં હોય છે. આજે તો સપ્તર્ષિ દિ-દત્ત જ ગણાવું આ વૃક્ષ કદાચ એના પાનક આરોની સથે જ ધરાવતાથી ભારતમાં આવેલું છે. તેનું ‘બનન ટ્રી’ એવું નામ ઈસાનના વેપારીઓ ‘બનિયા’ જે વૃક્ષ નીચે બેસી વેપાર કરતા તે પરથી

પૌણુ છે ! આણે ત્યાં પુરાણ કાળમાં તેનું ‘વટાક્ષ’ લેખે અપૂર્વ મહત્ત્વ જણાવે છે પૂજા અને પ્રાર્થના માટે તે જરૂરનું પૂરવાર થયું છે. કહેવાય છે કે ભારતની કોઈ પણ ભાગ વડના કાવ્ય વિનાની નથી. ભારતનાં વૃક્ષોના અભ્યાસી ડૉ. સન્તપાઉ કલકત્તાના રોચન બોટેનિક ગાર્ડનના વડની માહિતી આપતા લખે છે કે એ વૃક્ષનું પદર મીટર ધેરાવાનું હતું ! તેની વડાઈઓની સખ્યા હજારથીય વધારે હતી ! ચારે તરફ થઈને તેનો ધેરાવો લગભગ ચારમો મીટરનો હતો !

પીપળો અવશ્યામ્બાના મૃત્યુને કાણે વિદ્યોનું સ્થાનક મનાયો છે અને અલ્પાંધિ તને શ્રદ્ધાભક્તિથી પાણી રેડવામા આવે છે અધિક માસ પીપળાપૂજનના ખામ વિધિથી આપણે ત્યાં ધાર્મિક મહત્ત્વ પાપેલો છે હિન્દુધર્મની જેમ જુદાધર્મીઓનું પણ આ ધાર્મિક વૃક્ષ છે અસ્ત્રામા તેનું ‘રિતિજ્યોત્સ’ નામ ધર્મરચણ નજીક તે મળતો હોવાને કાણે પૌણુ જણાવે છે ચપટીની કુખથી ડાગખીઓ ઉપર નાના પેપળા અને અંકારાર મુવાળા મુદર પાન બેસા જેટલા ગમે છે તેનું તેનું ‘અગત્યકુ’ થડ બેનું ગમતુ નથી ડૉ સન્તપાઉ પીપળના આધુન વિશે એક આશ્ચર્યકારક હકીકત નોંધે છે કે ઈ.સ. પૂર્વે ૨૮૮માં હિન્દથી લકા લઈ જવાયેલો પીપળો ઈ.સ. ૧૮૫૨માં હયાત હતો ! મતબબ્ કે તે પીપળો ૨૧૪૦ વર્ષ જીવે !

આમો ભારતમાં સૌંત્ર પ્રાપ્ત છે તેનું મૂળ સ્થાન અંગા એસિયા અને મનસા મનાયું છે. ભારતમાં તેનો ફેલાવો આસામમાંથી થયો હોવાનું વનસ્પતિશાસ્ત્રીઓ કહે છે. આપણા શિલ્પ સાહિત્યમાં હજારો વર્ષ થયાં આમો બેસા મળે છે. પુરાણપ્રાણનું ‘કલ્પવૃક્ષ’ કલ્પ આમો જ હશે કાલિદાસ તેની પુષ્પમંજરીને કામદેવનું બાણ કહે છે શિલ્પ તરીકે તેનું પહેલું હેતુ અંકન ઈ.સ.

પૂર્વેના સાંચીના સ્તૂપમાં જોવા મળે છે. ક્ષોના રાજ્ય તરીકે કરી આપણે ત્યાં સુપ્રસિદ્ધ છે. ડૉ. સન્તપાઉ માત્ર હારનમાં જ કરીની ૫૦૦ જાતો નોંધે છે તેમાંથી અંગ્રેજી 'તેનુરુ' કરી એક કિલોગ્રામથી વધારે વજનમાં અને વીસ સે. મી.થી વધારે લાંબી હોવાનું કહે છે.

આસોપાકના સૌંદર્યની દૃષ્ટિએ ઘણું જ શોકપ્રિય બનેલું વૃક્ષ છે ઘણા પ્રયોગો પછી આ વૃક્ષને સીધું વધારી શકાય છે અને તેથી રહેરમાં દૂંધી જગ્યાવાળા આંગણમાં પણ તે જોવા મળે છે. વડ અને પીપળા પછી આસોપાકને આપણું પવિત્ર મનાવું વૃક્ષ છે. શુભ અવસરે કે તહેવારમાં તેના પાનના તોરણ આપણા દારને શોભાવનાર બની રહે છે. સાંકડા, લાંબા, ચમકીલા લીલા પાન આપણી અધ્યાત્મ દૃષ્ટિને તેમ સૌંદર્ય દૃષ્ટિને પણ સતર્પક જણાયા છે. પંદર મીટર કે તેથી પણ વધારે જી ચાર્ડમાં આસોપાકને પણ આપણે ત્યાં નોંધાયેલા છે.

આંખથી અસહ્ય દિવંતું જ વૃક્ષ મનાયું છે. હારસીમાં તમર-ઈન્દિ-ઈ (દિવંતું ખજૂર) નામ આંખવાળો ઉદ્ભવ દિવંતું જ કયો હોવાનું કહી

બધ છે. મોઢક દેખાવનું આ વૃક્ષ આપણા ગામડાં અને બહુ જ જાણીતું અને ચિત્રચિત્ર માન્યતાઓના ઘર સમુ જાણે છે. જૂનો વાસ સામાન્યતઃ આંગલી મનાય છે. સૌરાષ્ટ્રની અતિહાસિક નગરી ધ્રુમલી એક વખત 'જૂની આંખલી' તરીકે જાણીતી હતી. 'જૂની આંખલી' ઉપરથી જ જૂમલી અને ધ્રુમલી શબ્દ થયાનો રસિક ઇતિહાસ પણ સાંપડે છે. ડૉ. સન્તપાઉ નોંધે છે કે આંખલીના પાંદડામાં એક જાનનો તેજ્ય રહેલો છે જેથી તેની નીચે સર્વ અપશુકનિયજ મનાયું હશે. કાનરાની ખટાઈ અને લાકડાના મજબૂત પથુને લીધે તે ઘણું જ ઉપયોગી વૃક્ષ ઘર્ષ પડ્યું છે.

વૃક્ષોની આ સામાન્ય માહિતીથી એનો પરિચય પૂર્ણ થતા નથી. સંખ્યા ઉવાના આકા પ્રગણમાં કે જળમળના જપોરે અનેક રંગી પંખીની મેળા એની ઘટ માં દિલ્લેએ ચડ્યો હોય ત્યારે એની છવા તળે બેઘડી આરામ લેવાનું શાગ્ય પ્રાપ્ત થાય તો જ સહિતના એક પરમ હીતકારી અદ્ભુત તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર આપણા મુખમાં એક ઉદગાર મૂકી જાય કે સાચે જ, વૃક્ષોના આરવાદ એ મહાકાવ્યનો આરવાદ છે. ઇંગ્લેન્ડની ધન્યતા છે!

ધર્મનું ખડું રહસ્ય

જનવાસ કરતાં સતી ક્રોષદીના મુખ પર એકાએક ખિલના આવી ગઇ.

બાજુમાં જ ધર્મરાજ યુવિધિર બેઠા હતા. તેનનાથી આ ફેરફાર અજાણ્યો ન રહ્યો.

તેમણે પૂછ્યું. 'સતી, વદન એકાએક ખિલ કેમ બની ગયું ?'

'કંઈ નથી, નાથ !'

'કંઈ તો જરૂર છે.' યુવિધિરે આમહ કયો.

ક્રોષદીએ કહ્યું: 'મહારાજ ! મને વિચાર આવે છે કે આપ દિનરાત ધર્મ જ કરતા રહો છો, છતાં આ ધૈર જન્મમાં લાઇઓની સાથે અપાર સંકટો અને દુઝો સહન કરવાં પડે છે.'

'હશે.'

'અને આ કીરવો નિરંતર અધર્મ જ કર્યા કરે છે; છતાં તેજો આનંદથી હસિતનાપુરમાં રાખ્ય કરે છે. આમ ધર્મથી ચાલવાનું ફળ જો દુષ્ણ જ હોય, તો બીજા ધર્મનું આચરણ કેવી રીતે કરશે ?' યુવિધિરે માર્મિક હાસ્ય કરતાં કહ્યું: 'સતી, હું તો ધર્મનું આચરણ કરું છું, તે તેનું ફળ મેળવવા માટે નહિ, પણ મારું કાંઈ પૂરું કરવા માટે જ કરું છું. જે માણસ ધર્મ કરવાથી સારું ફળ મળશે, એની લાલચથી ધર્મનું આચરણ કરે છે, તે ધર્મ કરતો જ નથી. એ તો વેપાર થયો. ગણાય: ધર્મને ક્ષુદ્ર ફળની લાલચમાં વેચવા જેવું થયું. ધર્મ પોતે જ ધર્મના આચરણનું ફળ છે.'

ક્રોષદીની સમજમાં તે દિરસે ધર્મનું ખડું રહસ્ય આબું.

પ્રેમચંદના ઉપન્યાસમાં જીવનની બધી પરિસ્થિતિની ભૂમિ પર બાજી ઘટનાઓ ફાટી ઉપસ્યાં પાત્રોનું ચરિત્ર-ચિત્રણ આપણને રંગે છે. આ પ્રકારનું ચરિત્ર-ચિત્રણ, આજની મનોવૈજ્ઞાનિક ભાષામાં જેને સ્વેચ્છા મન કહેવામાં આવે છે, તે બાજી મન સુધી જ સીમિત રહે છે. મનના આગળ જાગૃત્તામાંથી જીવનાં તોફાનો સાથે તેને કંઈ પણ સંબંધ નથી રહેતો.

એવું નથી કે પ્રેમચંદે પોતાના પાત્રોનાં મનમાં જિંદગી ભાવન ઓળા આવેગોનું વર્ણન નથી કર્યું. પરંતુ આ આવેગ મનની ઉપરની સપાટીના જ છે. હાં અર્થ, ભા-ઉદાસ, ઉદાસીનતા અને રૂનિ-આ આવેગ માત્ર મનુષ્યમાં જ નહિ, દરેક ઉચ્ચ પ્રાણીઓમાં જોઈ શકાય છે. મનુષ્યની ઉભન ભાવનાત્મક અનુભૂતિ અને વિચિત્ર બૌદ્ધિક શક્તિ તેને, તે સાધારણ મનોવેગો સુધી જવાને, તેના મૂળ કારણોની શોધ કરવાને, તેમ જ તેનાથી છૂટકારો મેળવવાને, પ્રેરણા આપ્યા કરે છે. સ્વયં પ્રેમચંદે પણ આ આવેગોની પૃષ્ઠ ભૂમિમાં છૂંપાયેલી મનની ચક્ક જાતોનું મહત્ત્વ માન્યું છે. ‘અજન’ અને ‘ગાદાન’માં એનાં સ્પષ્ટ પ્રમાણ મળી રહે છે. પરંતુ પ્રધાનત્વાઃ તે બદલની ઘટનાઓ અને મનની ઉપરની જ અનુભૂતિ-એથી જૂઠા રહ્યાં.

પ્રેમચંદજી પંડીના લેખકો, પોતાના પાત્રોના અંતઃમુખી વ્યક્તિત્વને સૂક્ષ્મ મનોવૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ કરી રજૂ કરવાના પ્રયત્નોમાં ખૂબ જ ભ્રમન દેખાયા છે. આનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે પ્રેમચંદજી પંડીના યુગમાં એક જાણુ સામાજિક ચેતનાનો વિકાસ થયો હતો, તો બીજી જાણુ વ્યક્તિની ભાવનાત્મક અને બૌદ્ધિક ચેતનાનો પણ વિગત યોગ્ય હતો. આ ચેતનાઓના સંઘર્ષનું પરિણામ એ આનું કે વાર્તા-કાર, બાજી જીવનની ઘટનાઓ અને પરિસ્થિતિઓને અંતર જગતના અનુભવના પ્રકાશમાં જોવા દાગ્યા.

તેઓને એ ખ્યાલ આવ્યો કે બદલની ઘટનાઓ અને પરિસ્થિતિઓનું કંઈ પણ મહત્ત્વ નથી, કારણ કે એની મૂળ સચાચન કરનાર શક્તિ વ્યક્તિઓના અંતરનોકમાં નિરાસ કરે છે, એટલે પ્રેમચંદ પંડીના યુગના વાર્તાકારોએ એવું ‘રિયાયું’ કે તે મૂળ પ્રેરક તત્વોની શોધખોળ શરૂ કરી ન કરી ?

આ નવા યુગની નવી શૈલીના ઉપન્યાસોમાં પ્રથમ દર્શાવે ‘ધુણામણી’ એ એવે સમય આવી કે જ્યારે એકજાણુ પ્રેમચંદની ‘રત્નમિતે’ પ્રભાવ દિ-દીનમન પર છવાયો હતો. અને બીજી જાણુ પ્રસાદનો ‘કંઠાક’-એક જુદી જ ભૂમિ પર જોવા રહીને વાયકોને નવી જ ઓપન્યાસિક દૃષ્ટિ આપી રહ્યાં દર્શાવે, બન્ને વચ્ચે ધણું અંતર છે, રત્ન-ભૂમિમાં ત્યાં એક નૈતિક સદાચારપૂર્ણ સામાજિક આદર્શની શોધ છે, તો ‘કંઠાક’માં ચરિત્રહીન દમનીય જીવનની વાર્તાવિત્ત્વ અને સમાજના નિમજ્જન આદર્શોના સંઘર્ષનું ચિત્રણ પ્રધાનરૂપે મળે છે.

આવે તફાવત હોવા છતાં બન્નેમાં સામ્ય થયું છે. બન્નેમાં જીવનની બાજી પરિસ્થિતિ અને બાજી ધર્મનાંઓને જ પ્રાધાન્ય અપાયું છે. ‘ધુણામણી’માં બાજી રિયલિટી મોજી બની છે જ્યારે વ્યક્તિના અંતર્મનમાં થતી પ્રતિક્રિયા પ્રમુખ છે-એ એક નવી દિશાનો કહેવો છે.

થોડા સમય પછી જેને-દની નવી રચના ‘પરખ’ની પ્રસિદ્ધિથી આ નવી દિશા વધુ સ્પષ્ટ બની-ને પંડીથી ‘મુનીતા’ અને ‘ત્વાગપત્ર’માં સુવિકસિત સ્વરૂપે પહોંચી જેને-દની આ ઉપન્યાસોમાં બાજી પરિસ્થિતિઓને કારણ અંતર્મનમાં થતાં આત્મન-પ્રત્યાગ્યાનું મહત્ત્વ, તે મૂળ પરિસ્થિતિ અથવા ઘટના કરતાં નિષેધ ઉપરથી સારે આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે ‘ત્વાગપત્ર’ લઈએ. આ ઉપન્યાસમાં તેની નાનિકા મુજાલના જીવનમાં જનનરી મુખ્ય ઘટનાઓ

તરફ લેખક માત્ર ઇશારા જ કરે છે, તેનું વર્ણન કરતાં નથી. લેખકને પોતાની એ નાવિકાના જીવનમાં ખનનારી ઘટનાઓની પ્રતિબિંબમાં વધુ દિલચસ્પી છે. તેણીના લગ્નને તે જ પતિ સાથેના જીવન દ્વારા થવાની જે ઘટનાઓ તરફ તેમણે ફક્ત ઉલ્લેખ જ કર્યો છે.

પરંતુ અણુમત્તા લગ્નની જે બીજી અનિ-
દ્વિયા મૂલ્યાંકન સદન કરી રહી છે, જીવનની તરારથી
ખલતી પરિસ્થિતિઓની વચ્ચે રહેનારી અવગેતના
વચ્ચે જે અદ્યક્ષ હાહાકાર સર્જાય છે, તેને લેખકે
અત્યંત દુશ્વળતાથી પોતાની તીક્ષ્ણ અતરદષ્ટિના પ્રકા-
શમાં સ્પષ્ટ કરેલ છે. લેખક એ વાત પર વધુ પ્રકાશ
નથી પાડતા કે મૂલ્યાંકન આવી રિતર વિચિત્ર બનતી
પરિસ્થિતિ વચ્ચે કઈ રીતે જીવન વિતાવે છે પરંતુ
લેખકે એ વાત પર વધુ જોર આપ્યું છે કે તેણીના
મનની અંદરની રહસ્યમયી પ્રકૃતિઓ એ પરિસ્થિ-
તિમાં કેવાં ખેલ ખેલે છે ?

‘ગૈ સંન્યાસી’ અને ‘પ્રેમને છાયા’માં તથા
અગ્રેવના ‘શોખર’ અને ‘નગી કે દિપ’માં આ
અંતમુખી ધારા સ્પષ્ટ બની જાય છે. ‘શોખર’માં
અગ્રેવે પોતાના અંતમુખ નાયકના જીવનના ઇતિહાસ
સાથે સંબંધિત ઘટનાઓનું કોઈ મહત્ત્વ મર્યાદા નથી.
પરંતુ નાયકના મનમાં જાવન ભગ દષ્ટિ કોઈ અધવા
વિચાર-વિરોધણ તરફ વધુ ઝોક દીધો છે.

એક જ ઉદાહરણથી ‘શોખર’ની ફેલી પર
પ્રકાશ પડે છે. લેખક લખે છે કે-આપા... તુને
અબી તક કોઈ એસી મહરી અનુભૂતિ નહિ બની,
જુલુકે પ્રિતિ, વહુ આને કો પૂર્ણતયા ઉત્તમ કર
દે... એક ક્ષ-બી એસા નહિ આયા કે બનકી શોખર
કે મનસે, વહુ જાન નિલકુલ મિટ મયા હો, કિ
વહુ શોખર હો! કયા ઉસેવે સમવકાલિ દોષ હે ઉતકા
કુલ દોષ નહીં હે! કયા ઉસાને નહિ સમકી તરફ
અપનેકા, સહેજ સદજ કર રખા, જમ કિ ગાત
કરને કો વહુ સારે સંસાર કો ઉતક પુલકદેનેકા સ્વખ-
દેખા કરતા દે!

આ રીતી પ્રેમચંદની ઇતિહાસિક રીતીથી
તદન બિન પ્રકારની છે. ઇતિહાસિક રીતી, બહિ-

મુખી દષ્ટિનું પરિણામ હોય છે. બનારે શોખરની
આ જાવનપ્રધાન-મનોરેખાનિક રીતી અંતર્જનની
તરફ ઉમ્મખ થતી સદ્યદષ્ટિની ઉપજ છે.

બનેનું સદાય અદ્યક્ષ અદ્યક્ષ છે. અને બને
એક બીજાના એટલા નિરોધી નથી, એટલા પૂરક છે.
માત્ર બદિમુખી દષ્ટિ એકાંગીય હોય છે, કારણ કે
તે જાદ ઘટનાઓ અને પરિસ્થિતિઓને જ પોતે
પૂર્ણ અને સ્વતંત્ર માને છે, અને કેવળ અંતરદષ્ટિ
પણ અધુરી જ હોય છે, કારણ કે તે બહારના
જગનની તદ્દન ઉપેક્ષા કરે છે. શોખર પોતે જ આ
પ્રકારનો અનુભવ કરે છે. એક નવા ઉદાહરણથી આ
વાત સ્પષ્ટ બને છે : ‘ઉકને (અર્થાત્ શોખરને)
અનુભવ કિયા કિ ઉસડી પ્રાશ્નજિ અંતમુખી હો
રહી હે ખીર કમ્પઃ ઉસકા બરમ કર જમપગી...
અગર કિસી મદરે અનિલનને ઉમે દિર બદિમુખી
ન કર કિયા કયોકિ બદિમુખી શકિત હી કિતિ કર
શકી દે-અંતમુખી નહિ !

આ બને દષ્ટિઓને એક સામંજસ્ય સૂત્રમાં
બાંધવાનો પ્રયાસ ‘ગૈ સંન્યાસી’, ‘પદ્મકી રાની’
અને ‘પ્રેમ અને છાયા’માં કર્યો છે આ ઉપરાંત
સોમાં બાજુ જીવનની ઘટનાઓ અને પરિસ્થિતિઓને
પૂરું મહત્ત્વ દેવા છતાં, તેની પ્રતિક્રિયાઓ વડે સર્જાતા
અંતર્જનના આલેખોનું વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે. અને
સાથે બને વચ્ચે સત્ત્વન અને સામંજસ્ય શોધવાનો
પ્રયાસ પણ કરવામાં આવ્યો છે. જીવનની બાજુ
પરિસ્થિતિઓની અવગત કરવાનું કારણ જ ‘સંન્યાસી’
નો નાયક નહિશોર-દિશાપ્રય બનને લટકતો રહ્યો.
‘પદ્મકીરાની’ની નાવિકા નિર્બળતા પોતાની અસપાશ
એક ભ્રમક જાળ વણતી રહી-અને ‘પ્રેમકી છાયા’નો
નાયક પારસનાથ આત્મપ્રાની અકારમાં ફરતો રહ્યો.
આ ઉપરાંત બેમાં આ બંને યુગના ભૌતિક, ચેતનાશીલ
તથાપિ અંતમુખ યુગો અને યુવતીઓની અવ-
ગેતના અવજાવનનાં વિશ્લેષણ પર કર્યું છે, જેને-જનો
સુનીલતા અને અગ્રેવના શોખરમાં આ વિશ્લેષણ
અત્યંત તીવ્ર બન્યું છે.

પરંતુ આ બંધી ઉપ-વાસોના ૫ ગ્રાનું સદ્ય
અભિવિશ્લેષણ એટલામાટે કરવામાં આવ્યું છે કે તેમના

અન્ય મહત્વનાં છૂપાયેલી બર્ષર પ્રવૃત્તિઓને બકાર લાવી-તેનું માનસિક પરિબલ્ય કરીને તે પ્રવૃત્તિને જગતી અવસ્થાથી મંગલ અવસ્થા તરફ વાળવી તે છે.

કેટલાક વિવેચકોએ આ મનોવિશ્લેષણની ઉપયોગિતા માટે શંકા વ્યક્ત કરી છે. એમનું કહેવું છે કે 'આમાં પ્રકારનાં વિશ્લેષણથી કોઈ પણ ઔપન્યાસિક કવિની રચનવના નહીં થઈ જાય છે,' સૈદ્ધાંત-બોધની દૃષ્ટિથી તેઓ આ પદ્ધતિને ખોટી બતાવે છે. કાણકે તેમનું માનવું છે કે આથી અતઃ પ્રવૃત્તિના નિમિત્ત તત્ત્વ જ બકાર આવે છે. પરંતુ આ દૃષ્ટિ વાર્તાવિક અને મૂળગત મહત્વને સમજવામાં અસમર્થ સિદ્ધ થાય છે; કેઈ પણ યથાર્થ, માનવીય સૌન્દર્ય-તત્ત્વ, આકાશ કુસુમની જેમ થયેલા સ્વપ્નાગાર પર ઊંચું નહિ રહી શકે. એને તો રેડીઅમની જેમ માનવીય અવચેનનાં શિક્ષાઓનાં તળે તોડીને કોઈ અકસ્માત અત્યંત પૂર્વમાં ફાળવા જવું રહેશે. એણે તો જીવનના કીચકામાંથી કમસનું સર્જન કરવું રહેશે. 'પ્રેમ જોર ઊપાવી' નાંકિકા, નાંચકને કહે છે કે-જીવનની અંદર સારે કયાં સુધી અજુગપો બનાવે? તેનાથી બચીને કયા આકાશી-ચન્દ્રના નિર્ધાર સ્વર્ગની કામના કરે છે? જીવનના એ નાંકે-એ નાંકાં જ તત્ત્વોથી પરિચીત કરી નક્કર માનવીય સ્વર્ગની સ્થાપના થઈ શકશે.

'ત્યાગ'ની બૂઆ- જે રીતે નારકીય પરિસ્થિતિઓ વચ્ચે જીવન વિગવે છે- તેજ જીવનનો મૂલ આધાર છે. સાચા આદર્શથી પૂર્ણ, એવા માનવ સમાજની સ્થાપના, યથાર્થ જીવનના નારકીય તત્ત્વોની માટી પર જ થઈ શકે. પ્રેમયદોત્તર કળના મનોવિજ્ઞાનિક ઉપન્યાસકારોએ આ ધોર યથાર્થતાના મહત્વ પર જોર દીધું- જે-1 આધાર વિના કોઈ પણ સ્વર્ગીય આદર્શની કલ્પના હોંઝ જ છે.

કેવળ આજના મનોરેશ્વેષિક ઉપન્યાસકારોએ જ નહિ પરંતુ પ્રાચીન કાળના, મહાન માનવતાવાદી કવિઓ અને કલાકારોએ પણ યથાર્થ જીવનના નારકીય તત્ત્વોની બુમિ પર જ નક્કર માનવીય આદર્શોની

સ્થાપના કરી છે. દાખલા તરીકે મહાકાવ્યના જ લઈએ, આ કાવ્યક્રમક મહા ઉપન્યાસના દરેક મુખ્ય ચરિત્રનું અત્યંત નિર્ણય અને સૂક્ષ્મ મનોવિજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ કવિએ કર્યું છે- અને આરયકતા ઊભી થતાં નિશ્ચયમાં નિશ્ચય પરિસ્થિતિઓને મહાન કલાનાં ઉપાદાન બનાવેલ છે. દ્રૌપદીના વસ્ત્રાદરણનો પ્રસંગ હોય, કેવી નટકીય પરિસ્થિતિઓમાં દ્રૌપદીને સજ્જા મધ્ય ઘસડી લાવવામાં આવે છે, અને કેવી પૈથા-ચિકતાથી અપમાનિત કરવાના પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે ! આ અસંગત વિરોધ વચ્ચે પૂરી નાટકીય કલાથી ક્યું છે, પાંડવોમાં પ્રતિદિશની આમ પ્રવૃત્તિ કરનાર આ બનાવનું વિરૂદ્ધ અને સજીવ ચિત્રણ કવિએ બહુ જોડે નિશ્ચિત યોગનાતુસાર કર્યું છે- કાણકે આમળ સાક્ષતાં જે નક્કર માનવ આદર્શોની સ્થાપના તે કરવા ઈચ્છના હતા તે આ ધોર યથાર્થતાની બુમિના આધાર વિના જુકું. અને હોમ ભરે-ન પ્રમાણિત થાય રામાયણમાં રાવણ દારા હરાયેલ સીતાની કુદૃશ જીવનનો યથાર્થ છે. અને રામચન્દ્રના સાચા આદર્શ તથા રામચરિત્રના યથાર્થ મહત્વની સ્થાપના કેવળ એ યથાર્થ પાયા પર જ થઈ શકે.

અભિજ્ઞાન શાકુન્તલમાં શકુંતલાનું રનેહરિનબ્ધ અને ઉત્તમ સ્વર્ગીય આદર્શ પૂર્ણ ચરિત્રના પ્રવૃત્તિને માટે તે ખૂબ જ આવશ્યક હતું કે તે નાગીતનું અપમાન કરવાનાળી ધોર, દયનીય પરિસ્થિતિઓમાંથી પસાર થાય. એટલે જ દુષ્યંત દારા તેણીને ઉપહાસ પૂર્ણ નિરાદર, કવિએ મનોરેશ્વેષિક રીતી દારા પોતાની નાટકીય યોગના અનુસાર કરાવ્યો- જેથી તેને માટે તે સાચું, સ્થાપી સ્વર્ગ સ્થાપી શકે.

આ દૃષ્ટિરેથી આ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રેમયદોત્તર કાળના મનોવિજ્ઞાનિક ઉપન્યાસકારો પર જે આરોપ મૂકવામાં આવે છે કે તેઓ પાશ્ચાત્ય સાહિત્યકારોની મનોવિશ્લેષણક પદ્ધતિથી પ્રભાવિત છે એ કેટલી ભ્રમક છે !

રંગભૂમિ અને નાટક

નાટક અને રંગભૂમિ વચ્ચેનો સંબંધ મહત્વનો છે. અન્ય કલાસ્વરૂપો કરતાં નાટ્યસ્વરૂપ લિપ્ત છે, કેમકે નાટક રંગભૂમિ પર રજૂ કરવાની દૃષ્ટિથી લખાયેલું હોય છે. રંગભૂમિ પર રજૂ થાય ત્યારે જ નાટકનો પૂરેપૂરો રસ અનુભવી શકાય એવું વિધાન થયું હોય તેવી કરી શકાય. આ વિશે મતભેદ મળી, પણ એમાંથી ઉદ્ભવના આનુષંગિક અર્થો પાંચે મનભેદ હોય એમ જણાય છે. શ્લેગલ (Schlegel) નો અભિપ્રાય જોઈએ;

‘નાટ્યાત્મક કવિતાનું સ્વરૂપ એટલે કે સંવાદાત્મક કવિતાની કથનસહાય વિનાની રજૂઆત રંગભૂમિની આવશ્યકતા માંગી લે છે. નાટ્યાત્મક સ્વરૂપ માટે દૃશ્ય રજૂઆત આવશ્યક છે. તેથી નાટ્યત્મક કૃતિને કમેડિયાં બે રીતે વિચાર કરવો જોઈએ : કેટલે અર્થો એ કવિત્વમય છે અને કેટલે અર્થો રંગભૂમિપર છે.’

અહીં જ મુખ્ય મુશ્કેલી નોંધે છે, અમુક નાટકો કવિતાની દૃષ્ટિએ નિષ્ફળ હોય છે અને રંગભૂમિની દૃષ્ટિએ સફળ હોય છે. મુજબ ગુજરાતી નાટક મંડળીની ‘કુમળી કળા’ સાહિત્યદૃષ્ટિએ બહુ સારી કૃતિ નથી, પણ રંગભૂમિ દૃષ્ટિએ એ બહુ સારી નીવડી છે. યોગદીક્ષમી સદીના અંગ્રેજ ‘મેનોઝામા’ઓમાં શીશીની કથા ખૂબી ન હતી, કથા પાત્રનિરૂપણ ન હતું. તે છતાં જ્યારે એ રંગભૂમિ પર રજૂ થતાં, અને આજે પણ જ્યારે એમને રંગભૂમિ પર રજૂ કરવામાં આવે છે ત્યારે બેગા ઘણેલા પ્રેક્ષકોને રસ આપી એમનું ખ્યાન રાશી રાખી, એમનામાં કુતૂહલ અને સમજ વ વ્યવસ્થા કરે છે. અમુક નાટકોમાં રંગભૂમિની દૃષ્ટિએ ઘણી ઊલ્લેખ હોય છે. તેમ છતાં જગત કવિતામાં સુવર્ણ પ્રાપ્ત કરે એવી કવિતા એમાં હોય છે. કવિ નાનાલાલનો ‘અકબર-ચાહ’ રંગભૂમિની દૃષ્ટિએ ઘણી ઊચ્ચોટી ભરેલો છે. તેમ કે એમાં એક પ્રતાપી ચાંદસાદના જીવન પ્રસંગોનો કથ છે સાહિ-

ત્યિક દૃષ્ટિએ ‘અકબરચાહ’માં રહેલું ઊર્મિતત્ત્વ પ્રથમ સ્તરીય છે; આમ ‘કવિત્વમય’ અને ‘રંગભૂમિપર’ એ બે પરસ્પર વિરોધી જથ્થા તત્ત્વોની સમતુલ્ય કેમ ભાગવતી એ પ્રથમ પ્રશ્ન બની જાય છે.

આટલેથી મુશ્કેલીનો અંત આપતો નથી. એક નાટક રંગભૂમિની દૃષ્ટિએ સફળ હોય છે અને કવિતાની દૃષ્ટિએ નિષ્ફળ હોય છે એ વાત તો સ્પષ્ટ; પણ એક નાટકની અમુક રજૂઆતો ગુણ્યુક્ત નીવડે છે અને અમુક રજૂઆતો ગુણ્યહીન નીવડે છે તેનું શું ? કવિ પ્રમુખાલ કવિદીનો ‘વડીયોના વાકે’ નામે નાટક શ્રી દેશી નાટક સમાજ તત્કાલી રજૂ કરવામાં આવે ત્યારે એ ૨૦૦ ઉપર ‘નાઇટ’ એન્ડા જાય; અને કોઇ સમાન્ય નાટક કંપની તત્કાલી રજૂ કરવામાં આવે તો એનું આકર્ષણ એણું થઇ જાય. આમ જો એક જ નાટકની રજૂઆત લિપ્ત લિપ્ત જણાય તો આપણે નાટ્યાત્મક વિવેચનની મૂળ ભૂમિકા ક્યાં રાખતી ? આપણે એમ કહેવું કે ‘વડીયોના વાકે’ નકામું નાટક છે ? આપણે એમ કહેવું કે ‘વડીયોના વાકે’ સરસ નાટક છે ?

આ પ્રશ્નના પક્ષમાં અને વિરોધમાં જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે જોઈ જઈએ. મોલિયર (Moliere) સફળ નાટકકાર અને અસફળ હેવાયી એનો અભિપ્રાય પહેલાં લઈએ :

‘સામાન્ય રીતે તો હું પોતે તો ‘પીટ કલાસ’ની તાળીઓ પર વધારે આધાર રાખું, કેમકે ‘પીટ કલાસ’માં એસનારાઓમાંના ઘણા નિષેધ પ્રમાણે કૃતિ વિશે નિષ્કૃંપ કરી શકે એવા શક્તિદાતા હોય છે, અને ઘણાં અંધ અભાર, કૃત્રિમ અનુકૃતિ અને ઉપદ્રવશીલ સંસ્કાર વગર સંગોગે પ્રમાણે વર્તીને જેમ નિષ્કૃંપ આપવો જોઈ તેમ નિષ્કૃંપ આપે છે.’

આવો જ અભિપ્રાય ફાર્કુહર (Farquhar) નો છે : ‘અંગ્રેજી કેમેડીના નિષેધો એસ્ટિરોલસ પાસે

નથી, પણ પીટ કાસ, જોડસ અને ઝેરી પાંસે છે.' ત્યારે જા વિવેચકોના અભિપ્રાય પ્રમાણે

રંગમૂર્તિ પરનો હર્ષનાદ એ નાટકની સફળતાનો માનદંડ છે. વિરોધની બાજુ લઈએ તો તેમાં અલેક્ઝાન્ડર કુમા ફીલ્સ (Fils)ની સ્ક્રાઇબ (Scribe)ની રીત દ્વારા પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે છે.

મોં. રક્ષાધર્મે કોપેડી લખવાનો પ્રયાસ ન કર્યો, એણે માત્ર રંગમૂર્તિ માટે લખવાનો પ્રયાસ કર્યો, લો'ગને જ્ઞાન આપવાની, નીતિ આપવાની કે સુધારવાની એને જરાયે ઈચ્છા ન હતી- એ તો માત્ર લોકોને મનોરંજન આપવા ઇચ્છતો હતો. ખરેખર એને અમર બનાવે છે તે ધરતી એને રક્ષા ન હતી; છત્રવાને જેથી લોકપ્રિયતા મળે એવી સજ્જતાથી અને દ્રવ્ય મળે એવી ખડકીય પ્રવૃત્તિથી એને સંતોષ હતો. અજ્ઞાન ખડકર હતો. તમારી સમક્ષ એ પરિસ્થિતિ રજૂ કરે અને ધડીમાં હાસ્ય, ધડીમાં ભય, બે-ત્રણ કે પાંચ અંક દરમિયાન (કાચું નિર્વહાયમાં જ હોય) દર્શાવે કરે; હવેમાં એમ જ હોય- એને કશું કહેવાનું ન હોય.' અલેક્ઝાન્ડર કુમાના આ અવતરણનો અર્થ એટલે કે મોં. સ્ક્રાઇબ રંગમૂર્તિ પર તાજાંઓના નાદ મેળવતો, પણ એના નાટકો કારણ ન હતાં. આમ એ પરસ્પર વિરોધી અભિપ્રાયોનો સુમેળ થી રીતે કરવો ?

આ પ્રશ્નનો સુયોગ્ય ઉત્તર મળવો મુશ્કેલ છે. તેમ છતાં નીચેની વિચારણામાંથી કંઈક માર્ગ નીકળશે. નાટક એ નાટક હોવાથી (કેમકે એ રંગમૂર્તિ પર પ્રયોગરતરે રજૂ થવા માટે નિર્બાધ હોવાથી) શુદ્ધ રંગમૂર્તિનું તત્ત્વ એમાં પ્રથમ આવશ્યક હેતુ બોધ્યું. 'હેન્ડેટ' અને 'કોપેડો'માં રંગમૂર્તિનું સાદું તત્ત્વ છે માટે તે સારાં નાટક બને છે, એટલે વસ્તુના વિકાસમાં અને પાત્રના નિર્ણયમાં એની કુશળતા હોવી બોધ્યું કે જેને પરિણામે અભિનય-રજૂઆત માટે એઓ વિશિષ્ટ રીતે સુયોગ્ય નીવડે. આ બે નાટકો ખરાબ રીતે રજૂઆત થાય તો પણ અમુક પ્રકારની અપીલ રંગમૂર્તિ પર એ કરવાના જ; એમાં સારો સવાદ છે- માટે નહિ, પણ વિષયના ધમ્મરમાં

અને નિર્ણયમાં કંઈક એવું તત્ત્વ રહ્યું છે જે એમને રંગમૂર્તિ પર અસરકારક બનાવે છે. ખીંચ બાજુએ જવા જઈએ તો ઘણા લોકો કંઈ મિ. રિમ્બના ખરાબ રીતે લખાયેલા, પણ સ્વસ્થ રીતે લખવાના નાટકો, 'હેન્ડેટ'ના ખરાબ રીતે લખવાતા નાટકોને મુગામલે પસંદ કરે. 'હેન્ડેટ' ખરાબ રીતે લખવાનું જોવાથી એક પ્રકારનો અસંતોષ જ જન્મે. મિ. રિમ્બના નાટકમાં અલકારોની કુશળતા કલાત્મક હોવાથી નાટકમાં નથી તે એકતા એને મળી જાય છે. આશ્ચર્યે આપે ગ્રામ ફરતાં લગાવાઓના પ્રયોગને, સીનરી ન હોવા છતાં, 'સેટિંગ' ન હોવા છતાં, લોકો સત્કારવા તે પણ આવા જ કારણે. આ સામે ખીંચુ' એક દૃષ્ટિનું મૂકે-અમુક નાટક એમના જમાનામાં ખૂબ જ દોહામિય હતાં તે આજે અનિવાર્ય રીતે હુમ થયાં છે અને બધાવાઓની સંસ્થા મૂળનો યજ્ઞ ઘાસો ધવ રહી નથી; 'ઓડીપસ રેક્સ', 'હેન્ડેટ', અને 'ઓપેડો' જેવાં નાટકો સનાતન કથકૃતિઓ રહે છે અને પસાર થતા દશકાઓ દરમિયાન રંગમૂર્તિને નિત્યનૂતન પ્રથમો કરવા પ્રેરે છે. એમનામાં રહેલું ખરું બળ કવિત્વ છે. એ નિઃસંશય સર્ગનાત્મક પ્રકારના સર્વ લેખનને માટે આ 'કવિ' સજ્જનો ઉપયોગ અહીં સામન્ય રીતે કરવામાં આવ્યો છે. આ કવિત્વ એમનામાં હોવાથી લખાવા ત્યારથી આજ સુધીના અનેક વર્ષોના આજા દરમિયાન એઓ સજીવ રહ્યા છે તેમ છતાં એમની કવિત્વ શક્તિનો જ ઉદ્દેશ્ય કરવો એ પૂરતો ખુલાસો નથી, કેમકે 'હેન્ડેટ'ની કે 'ઓપેડો'ની કવિતા એ 'પેરેગ્રાફ લોસ્ટ' કે 'લીલા-છન કોપેડો'ની કવિતા નથી, એ કવિતા નાટ્યાત્મક અવરજતવાને જ આધીન સામ્રાજમાં આવી છે. અદા-કાર 'સારો પાડ' માટે છે તેનો અર્થ એવો નથી કે એ 'સારો પાડ' માટે છે. 'સારો પાડ' એટલે એનાં સંવાદની એકે એક લીટીમાં, એકે એક શબ્દમાં સત્ત્વનો રણક ર સંગળાતો હોય એવો પાડ. એજ પ્રમાણે 'સારો સંવાદ' એટલે પાત્રને અને અભિનયને એવી નાટ્યાત્મક ભાષા. સરસ નાટ્યકાર એ છે કે જે એકક પાત્રને રચાને આવડો નથી; પણ પોતાના નાટકોમાં અલકારો સર્વ અલકારોના સમૂહમાં પ્રવેશે છે;

અને તે સાથે અમના ગણતા સંવાદમાં પોતાનું વ્યક્તિત્વ પેસી ન બાધ તે જાણવવાની એનાની શક્તિ રહી છે. તમારે જોઈએ તેટલાં કવિતા કે ઉર્મિ-તર તાર નાટકમાં આપો તે સામે વધી નથી; જોવાનું છે એટલું જ કે કવિતા એક વ્યક્તિત્વનું વ્યાખ્યાન ન બનતાં રમજૂમિનાં પ્રયોગની આવસ્થા જરૂરિયાતને આધીન રહે.

આવી કોઈક રીતે નાટકને આપણા વિવેચ-

કાએ જોવા જોઈએ. આવી કોઈક રીતે નાટકના ગુણ અને દોષની સમીક્ષા થવી જોઈએ. નાટકના સ્ત્રેષ્ઠ શોક્ષપિત્તર અને મોલિષ્ક સંપર્ક કલાકારો છે, કેમકે એમણે આ દિશામાં શક્તિ દર્શાવી છે. આપણા સમયમાં અદાકારના 'પાઠ'ન અનુકૂળ સંવાદ રચવાની શક્તિ બર્નાડ શોએ દર્શાવી છે. આ સર્વ કલાકારવા-મીએ છે અને અમના દોષ એમની સાથે સરખામણી

કરવાથી છતાં થયે એમ છે.

એક વાર સ્વામી ત્રિવેદનાંદને ખેતડીના મહારાજાએ પુનઃજન્મની પુરાવામાં બોલાવ્યા. યોગ દિવસ સ્વામીજી અમેરિકાના પ્રવાસની તૈયારી માટે મુંબઈ જવાની ઈચ્છા દર્શાવી. મહારાજા જમપૂર સુધી એમને વળાવવા ગયા ત્યાં એક વાદ્યાર પ્રસંગ જન્મે. મહારાજા અને તેમની મંડળી માટે એક ગ્રંથિકાને જલસો ગોઠિવવામાં આવેલો. સ્વામીજી પોતાના તંત્રીમાં બેઠા હતા. તેમને આ જલસામાં આવવાનું મહારાજાએ આમંત્રણ મોકલ્યું. સ્વામીજીએ હહેવાળુ કે સંન્યાસી આવા જલસામાં હાજરી આપી ન શકે. માધિયાએ આ સંમતિ ત્યારે એને ખુબ દુઃખ થયું. સ્વામીજીને એ જવાબ આપતી હોય તેમ એણે બ્રહ્મ સુરદાસનું પ્રખ્યાત જીવન શરૂ કર્યું. 'અથ, મોરે અવગુણ ચિત્ત ન ધરે' સંખ્યાની શાંત પટ્ટામાં આ ભજનના ચાંદો સ્વામીજી ! કાને પડ્યા સુરદાસનું જીવન સંભળાવીને એ માધિયા જણે એવું સૂચવતી હતી કે સંન્યાસીને સૌ કોઈ સખાન છે ! સ્વામીજી પોતે જ સમદર્શિતા ઉપદેશ આપતા હતા. સુરીલા ક'હમાંથી નીકળના આ ભજને સ્વામીજીનું દેહુ પિત્તાની દીધુ તેઓ એકદમ જીવવા અને સહામાં જઈ બેઠા ! એક જમતો એવો હતા કે ને રસનામ ચિયેટર આવતુ હેય તો સ્વામીજી એ રસ્તો છોડી દેતા; પણ હવે તેઓ સમદર્શિ સંન્યાસી હતા. સૌમાં એક જ જલસા વિચસી રહ્યું છે એવા લાગતી તેઓ જલસામાં ભજન સાંભળવા બેઠા.

કાશીમાં એક દિવસ ત્રિવેદનાંદ કુર્મામાતાના મંદિરથી પાછા ફરી રહ્યા હતા, ત્યારે વાંદરાઓનું એક ટોળું એમની પાછળ પડ્યું. સ્વામીજીએ તો રોડ ચૂડી. એ વખતે એક વૃદ્ધ સંન્યાસીએ આ દસ જોયું અને એકદમ ખુબ પાડીને કહ્યું: 'જાઓ નહિ. પરુઓનો હંમેશા સમજો કરો.' આ ચાંદોને સ્વામીજી પર ભુલું અસર કરી. તેમની બીક ક્યાંક ભાતો મળે. એ સાથે સ્વા અને વાંદરાઓ તરત નાસી ગયા. આ પ્રસંગનો પડો પડો પછી એ જે ન્યૂપોલિમાં કરેલા એક પ્રવચનમાં પડ્યો. આ હકીકતને ઉદ્દેશને એમણે કહેલું: 'કુદરતની સત્તે આઓ ! અધાનનો સામનો કરો ! મજાની સાથે ધામે ! હાં એનામાં ભાઓ નહિ.'

કેવો સાચો સ્નેહ !

અનુ. રામજી જમોડ

હિનુ એની માને એકનો એક દીકરો હતો. એના પિતા એને નાની ઉંમરમાં છોડીને મરી ગયા હતા. હિનુની ઉંમર દસ-આર વસન્ની હતી. કિયળાના દિવસે હતા. હિનુ એની માની સાથે પતરના છપરા ઉપર બેઠો હતો.

સામેના ડાકણ ઉપર વાંદરાઓની એક ટોળી આવી. નર વંદરાઓમાં કોઇ મોટા મોટા મલ્લ જેવા હતા. ઘણી વાંદરીઓ પોનાનાં નાનાં નાનાં બચ્ચાં-એની સાથે રેખા કોઇન બચ્ચું પીઠ પર સવાર હતું તો કોઇનું વળી પેટે ચોંટીકું હતું બચ્ચાં બહુ મળના હતાં. તેમનાં સાથ મોડાં અને માર્ગ પરની નાનકડી ભૂરી ભૂરી બાપરી અંગ્રેજોનાં નાળાંકોની ધડ આપવી હતી. માતાને સંતાન બહુ ખારાં હોય છે અને બચ્ચાંઓ પછુ પેતાની માતા સિરાય બીજાને ગળ્યાં નથી.

એકલામાં બધાની પાછળ એક વાંદરી આવી. તેની ચલ ઉપરથી લાગતું હતું કે તે બહુ દુઃખી છે આ વાંદરી થોડાં કલાં આગળ આક્તી અને અટકી જતી વળી થોડી વાર બિમી રહીને ચરે તરફ ફાંભરી નજરની ભેતી હતી આ વાંદરી ત્રણ પગે ચાલતી હતી. તેના એક હાથમાં કંઈક સુકી ઝીજ હતી. તે ઝીજ પર હાથને માર્યાં. બહુમણતી હતી હિનુએ એની માને પૂછ્યું : 'મા, વેચી વાંદરીના હાથમાં શું છે ?' માતાએ જવાબ આપ્યો, 'એના હાથમાં તેનું મરેલું બચ્ચું છે.' હિનુ કહે, 'મા તે એણે એની પાસે શા માટે રાખ્યું છે ?' હિનુની માએ ઉત્તર દીધો, 'જ્યાં સુધી તે મરેલું બચ્ચું સડીસડીને ખરી જશે નહિ ત્યાં સુધી વાંદરી તેને હાથે નહિ.'

હિનુને કહ્યું : 'એમ કેમ મા ?' હિનુની માની અંખોમાં આંસુ હલકાઇ ગયાં હતાં તેણે તેના દીકરા હિનુના માથા પર હાથ ફેરવતાં મનઃપૂર્ણ બોલ્યો કહ્યું, 'એનું નામ માતાનો સંતાન પ્રાપ્તો સાચો સ્નેહ.' હિનુને આગળ કાંઈ પૂછ્યું નહિ.

હિનુની શેરીને નાકે રામજીભાઈનું ઘર હતું. રામજીભાઈ જાતના અધીર હતા. તેમની આખી શેરીમાં તેમને ત્યાંથી જ દૂધ જતું હતું. નાનાં છોકરાઓ તેમને 'લાલા' કહીને બોલાવતા. રામજીભાઈ તેમની સાથે હળીમળીને રહેતા હતા.

હિનુની વિધિતિ મરીબ હોવા છતાં તેની મા તેને રોજ અઢી રોડ દૂધ પિવડાવતી કોઇ કોઇવાર રામજીભાઈને ત્યાંથી રોડ દૂધ આવી જતું તો કોઈક વાર હિનુની મા દૂધ લેવા જતી. એક દિવસ સવારે હિનુ અને તેની મા દૂધ લેવા ગયાં. ખાડીમાં પહોંચતાં જ અંદર કંઈ ગડબડ થતી સંભળાઇ અંદર જતો જુએ છે તો થોડા આદમી માથેને માર મારતા હતા ને મળો રેતા હતા, પણ માથ ત્રણગરતી ન હતી. માથ કામે ચીત્રાં મારતી હતી અને કૂદાસ મારતી હતી પટુએના ફટકારથી બધાનાં મિલનને દરાવી રહી હતી.

આ પ્રમણે થોડી વાર ચલુ રહ્યું. સો યાકલા. ઉપરે રામજીભાઈની પત્ની આવ્યાં તેમને સૌ 'લાલુ' કહેતાં તેમણે બિઅયેલી માથની સામે એક વાજ રો લાતાને રાખી દીધો. વાજીને જોતાં જ માથ એકદમ ચાંત થઇ ગઇ. તે વાજીને માટવા લાગી. પછી રામજીભાઈ માથ પાસે બેસીને સર સર દૂધ દેવા લાગ્યા.

વાજીએ હાથનોમાલતો નહોતો તેથી હિનુએ તેની માને પૂછ્યું, 'મા આ વાજીએ કેમ હાથનો-ચલતો નથી ? એને શું થયું છે ?' હિનુની માએ ઉત્તર દીધો, 'આ વાજીએ જીવતો નથી, મરી ગયેલો છે.' હિનુએ ફરી વાર પૂછ્યું, 'શું માથ સમજતી નથી કે આ મરેલો વાજીએ છે ?' આ સમજીને હિનુની માની અંખોમાં અસુભંગ આંખો : 'મૈયા ! એનું નામ માનો પ્રેમ ! એ જ સાચો સ્નેહ !'

કવેટાના ધરતીકંપની વાત સૌ જાણે છે. વાતનામાં આખું શહેર બિલકલામલ થઇને ઇંટપથ-રોડ દમરો જતી થયું. આવીશાન અને ખૂનકરત મળતો ધૂળમાં મળી મળી. જનમલની હારે પુરાતી થઇ, આ લાંબાપહેલા દમલા ઉપર એક ખાસ જગ્યાએ એક રાતો ફૂનરો રાજ સ્વાસ્થાંજ આવે. અને રાજા કરતો લોભો તેને પુતળામાં કરતા પણ ફૂનરો કોઈયા તાર જોતો પણ નહિ ને જતો પણ નહિ, કોઇ આવાપી નું આપતા તો સંધનો પણ નહિ. તે માંડા જોવો થઇ ગયો હતો. હવે લોભો ને આંડો ફૂનરો કહીને પુતળાવા હતા, લોકોને તેના પરથી દયા પણ ઊડી મઇ હતી.

માંડા જેવી દલપતમાં પણ ફૂનરો પેલા દમલા પર એજ રથને રાજ સુવર સાંજ આવે અને ત્યાં જોવા રહીને ફ...ફ...નો કડુણ પોડાર કરતો. આમ કરતાં કરતાં એક દિવસ તે ફૂનરાના પ્રાણ તે રથાન પર નીકળી ગયા.

જ્યારે ખોદાણુ શરૂ થયું ત્યારે તે ખાસ રજાનેથી એક લાશ નીકળી આવી. આ લાશ પાસેના એક ગામડામાં રહેનાર આદમીની હતી પેલા ફૂનરો મરતર આદમીનો પાજોલો ફૂનરો હતો. પેલાના માલિકને ઘર પર ન જોવાથી તેની સિધિત જમડી હતી. તેણે તેની સંધ ની કાઢીતથી જ્યાં ને નાંધક દાખને પડાયા હતા તે રથાનનો પતો મેળવ્યો.

દિવસ અને રાત ફૂનરો ગામડામાં રહેતા અને સતારસજ તે જગ્યાએ આવ્યાને પેલાના માલિકની અલખ જમારી જતો. ઉપર ફૂનરાએ ખાવાપીવાનું તથા ઇંધ પડેલોમાં પેલાના માલિકને જઇને મળ્યો. આવી સાચી વાતની લોકોને જ્યારે ખબર પડી, ત્યારે સૌ ફૂનરાની પ્રવેશ કરવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા: 'ફૂનરો સાચો રહેલો !'

આ સાચે નીચેની એક અંગ્રેજ ગામડી કથા પણ વાંચવા જેવી છે :

'મારે :જાનની લાક્ષણ નથી, અને મે ફૂનરી પણ ઇચ્છા નથી; મારે તો માત્ર એક જ વાત છે : 'પ્રણીતાત્રતા દુ.ખમાં મદદરૂ કેમ થાઉં ?' આવો સંકલ્પ કરી એક અંગ્રેજ સુવની મનમાં વિચાર કરવા

લાગી, 'આવી, જાતની સેવા કરવા મારે કયું હેતુ પસંદ કરું ?' વિચાર કરતાં કરતાં તેને લાગ્યું કે કોઢીખાનામાં જઇને કોઢના રોગીઓની સેવા કરતી. આ પ્રયાણે નક્કી કરીને તે તુરં કોઢીખાનામાં પહોંચી મઇ. ત્યાં રાતદિવસ રહીને રોગીઓની તબક્કનથી સેવા કરવા લાગી ગઇ...

રોગીઓની સેવા કરવાથી તેને સતોષ અને આનંદ બંને મળ્યાં. તે ધારતી દત્તી કે આવો આનંદ સ્વર્ગમાં રહેવાવાળા દેવતાઓને પણ પશુ નહિ મળતો હોય.

રોગીઓમાં એક નવસુતક ઘણો જ દેખાતો હતો. તે સુતકના હાંદપરે કોઢ હતો. તેના કાષપત્રમાં આંગળા ખવાતાં જતાં હતાં. તેના ચહેરા પર ધારા પડી ગયાં હતાં, અંગ્રેજ મલિકાને આ સુતક પર દયા આવી અને તે તેની ખ્યાનપૂર્વક સેવા કરવા લાગી. સુતકીનો એ ખ્યાલ હતો કે આ ઘતો રાત છે. જો તે ઝટી જશે તો નવસુતક પેલાના તંદુરસ્ત શરીરથી રસથ નામરિક જનીને પેલાનાં સંજંધીઓ પ્રત્યેની અને દેશ ડરપેની ફરજ અદા કરશે.

સુતકી જેટલી વધારે આ સુવત્કની સેવા કરતી હતી તેટલી જ સંયુક્ત માનસાળા લોકોના દિલમાં વધારે સંકા પેલા થતી હતી. ક્ષીમે ક્ષીમે અશ્વ ઊડી. લોકોએ નજુના તેર કપા, લોકોનો અવાજ એટલો મોટો હતો કે સુતકસુતકીનું કાંઈ આશ્ચર્ય નહિ. લોકો સુતકીને સાચા માનેથી હતાવવા મામના દેતા.

ઉપરે માથુસ છે. ! કપાં સુધી સડન કરે ? સુતકીના અશ્વ દિલમાં એ જ ફરિયાદ હતી : 'ફૂનરી આઠ નાખીએ છીએ તો પદનામ થઇએ છીએ, પણ અમારી કતલ થઇ ગય, તો પણ એ વિશે કશી ચર્ચા થતી નથી.' ફૂટ પ્રતિવળા લોકોનાં વચ્ચેને તે સડન કરી શકી નહિ. આ વચનો તેને બાંધણી માફક ખૂંચતાં હતાં.

ખીજે દિવસે સારારે રાજની માફક તે પેલા સુતક દહીંની પાસે આવી. તેના ધારને ખૂન ગ્રેમ-પૂર્વક પોણ અને તે ગંદા પાણીમાં કંઈક ભેળવે ફૂડીને પાણી પી ગઇ. થોડી જ વારમાં આનંદથી સુતક દહીંના ચરણ પર માથું ટેકવીને તે સહાને ખાંડે સૂઇ ગઇ.

શાહનામા-એ-ફિરદાસીનાં સીપાત્રો

મહિલાડ વેરા

૧૪-પુર-દુખ્ત :

(ઈ સ ૧૩૦-૧૩૧)

પુણ્ડર પરીઝને દૂર કરી તેનો સત્તાનોખી શાહનદો ચિત્તી ઈરાનનો શાહ બન્યો પણ તે યોગ સમયમાં મરણ પામ્યો તેના પછી પુણ્ડર પરીઝના ખીખ પુત્રો એક પછી એક ઈરાનના તખ્તેસાહી પર આવી, કાવતરાના ભોગ બની મત્તા ગયા હવે સસ નિયમ વચનો એક પણ શાહનદો રહ્યો નહિ અને લોકોએ પુણ્ડરી શાહનગી પુર-દુખ્તને ઈરાની તખ્તે તાજ સોંપ્યા પુર-દુખ્ત ચિત્તીની બહેન હતી આ ભત્રી અને માપણુ સી પોતાના ભાઈ ચિરાના પિતૃધાતીકૃત્યથી નારાજ હતી બધે દેશે તેને મત્તિકા તરીકે સીકાગી તાજપોશી કરી ત્યારે તેણે ઈરાનનું રાજકીય વાતાવરણ શુદ્ધ કરવા દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. દુષ્ટાનું દમન અને પ્રજા માટે અમન હાસિન કરવા પુર-દુખ્તે પોતાની શક્તિનુસાર કાર્યો વિપાકા રાજ્યાલિપેક વેળા પોતાની પ્રજા ભેગ સદેશામા આ નારીએ સમસ્ત પ્રજાને સુખી કરવા, મંત્રીમી દૂર કરવાની નીતિ બહેર કરી કોઈ પણ પ્રજાજન દુખી ન હોવું જોઈએ કેમકે દુખી રેખન એ રાજકર્તાની આફન છે. આ આફનને દૂર કરવાનો નિશ્ચય લઈ, ઈરાનના ભત્રા માટે તેણે રાજ્યપદ ધારણ કર્યું.

શાણી અને ભત્રીપુર-દુખ્તને ઈરાનમા કાયદો તથા બ્યવસ્થા લાવવા નિશ્ચય પ્રાપ્ત થયો પણ તેનું શેખ અદ્ય સમય માટે જ દેવે મંજૂર કરેલું હતું ! ઇ માસમા જ તે માદી પડી અને જોત જોતામાં તે મૃત્યુ પામી પુર-દુખ્તના જવાથી પ્રજાજનને થયેલું દુખ વ્યકત કરનાં ફિત્તીસી રહે છે

“દેવની પ્રતિ મદન છે ! માનવ તેની આજ્ઞા અચૂક છે મારુસ સમૃદ્ધ હોય કે હીન હોય, મન-પાશ્વિત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરતો હોય કે નિરાશાની ગર્નમાં રૂપેનો હોય, સુખી હોય કે દુખી હોય, રાય હોય કે રક હોય અત સર્વ માટે પરિણામ એક સરખું જ છે આદિ તેનો અત છે માનવીના જલુનપાત્ર ફલ

જ તેના નામ સાથે બાકી રહી ગયા છે આ દુનિયાને સ્ત્રી મારુઓ વળમતા નથી કેમકે દુનિયા મુસાફિ ખાતુ છે અતીમ મઝીન ભુદ્ધ જ છે પરમ ગતી આ મી જ નિરતર ફરતા આક શ-પ્રાન્ધની પાર પડેલી શકે છે

કહેવાય છે કે આ પુર-દુખ્તે જ જોરસનેમમાં મુખકોસને પુન સ્થાપિત કર્યો હતો.

૧૫-આઝમ-દુખ્ત :

(ઈ સ. ૧૩૧-૩૨)

પુ-દુખ્તના મૃત્યુ બાદ તેની બહેન આઝમ-દુખ્ત ઈરાનના તખ્તે પર આવી. પછળના જમન મા ઇમને-જી માદી ઉપર ધુર વંચના હેનરી આડવાના સત્તાનો એક પછી એક આન્યા હતા તેમજ સામાનિયન વચના પુણ્ડર પરીઝના આ સત્તાનો ઇરાનના તખ્ત પર આન્યા.

આઝમ-દુખ્ત બહુ સમજુ અને કંઈ રાજમતાં હતી તેનો રાજ્ય અમલ વિશેષ વિસ્તાર હતો. પોને અસદિષ્ટુ શાહનગ હતી એ તેના મત્તિકા તરીકેના કહેરા પરથી અણી શકાય છે :

“ઈરાનના ધર્મશુરુએ સામ તો મહ જનો અને સોને રાણી તરીકે હુ ઈરાનની અત્યાર સુધીની પવિત્ર પ્રજાનિકાને અનુસરી ચાલવા આદેશ આપુ છું. અમી-રૈએ અને અધિકારીઓએ દેશના દિન ખાતર જીવનો ભોગ આરવો જોઈએ વફા ર સામ તોને હુ રાખ્ય તરફથી સર્વ પ્રકારની સદાય આપીશ પણ જો ગુપ્ત વફાતારીમા કયાય દાખરશે અગર ઉદારણના માર્ગે વિનુખ બાતરી તેને દૂર કરવા અચકા સ -દિ પછી તે આરગ અમીર દોષ, રમી સુખટ હોય કે ઇરાની સરદાર હેય”

આ સમયે ઈરાનનો એક સમર્થ સરદાર બોગસા નો હાકેમ, તેણે આઝમ-દુખ્તને પોતાની બેમ જવાવના ઈન્દા વ્યકત કરી શાહનાતુએ આ ફુલતા માટે તેને મત્તી નાખ્યો આ મરદમ અમી

રોના પુત્ર રૂતમ ખેરાસનમાં હતો તેણે પિતાના મૃત્યુના સમાચાર જાણી પૂરી લશ્કરી તાકાતથી આઝમ-કુખ પર ચઢાઈ કરી. રૂતમને હાથે આઝમકુખ પરાજય પામી અને મૃત્યુને ચરણે ઘટ.

પ્રાચીન ઇરાનમાં ઇરાન પર રબ્બ કરનાર આઝમકુખ ઉદ્ધરી ઇરાની રાણી હતી ફિરોઝને હથે શાહનામાં ચિત્રણ પામેલા સી-નોમાં આ ઉદ્ધર પાત્ર છે.

ઈરાનના સાસાનિય વંશના ૪ યુરની શાહ મઝદાઈને જેને હાથે ખેરાસનનો રૂતમ પરાજય તથા મૃત્યુ પામ્યો, ઇ. સ. ૬૩૨ થી ૬૫૨ સુધી રાજ્ય હતું તેનું વર્ણન કરી ફિરોઝીનું મહાકાવ્ય શાહનામાં પૂર્ણ થાય છે.

૭૨ યુરની ઇરાની પ્રજા આરન-ઈરાનના પ્રાણ પૂર સામે ટકી સકી નહિ. પોતાના પ્રાચીન યુરની ધર્મનું રક્ષણ કરવા થોડાક જ પાસી કુટુંબો પમિત્ર આનસ હઈ શુરંગાને અણે આવી રહ્યા. શુરંગાની પ્રજામાં દુર્ગા સા ર ભગે તેમ ભગી ગયા.

ઉપલહાર

ઈરાની તવારીખમાં કોમેએ દરેક યુગમાં સમાજના ઉત્કર્ષ માટે સક્રિય ભાગ ભજવ્યો છે. ઇરાનનો અગીયાર કથો તે પહેલાં પર્ષોથી ૬૨ની કોમેએ વાણી તથા વર્તનની રૂનગત ભાગથી જાણી છે. શુરંગાએ તો પોતાના ભાત્ર બેહરામ માખાનાની રજખપટની સમાધોમાં વજનદાર-લકિન તરીકે ભાગ લીધેલ દેખાય છે. હોમાય અને પુરુષોત્તે બહુ જ સમજપૂર્વક સારી અને સફળ રીતે રાજસા કાપ ધરી સામ્રાજી અને શોખાનું હતું.

સામાજિક સધર્મો, રાજકીય બળ તથા યુદ્ધ વગેરેમાં નારીએ નિષ્કીર અધારમાં રહેવાને બદલે પુરુષની સાથે સકીર સથ આપનાર, પૂર્ણતા સર્જનાર બળ તરીકે ભાગ ભજવેલા દેખાય છે. મહા તેજસ્વી, પ્રતિ સ્પર્ધાઓને હાથે ચકિત કરી જૂનાર નારી રનો આચીન ઇરાનની અતિયા સમાજજીવ છે.

પ્રેમ સીદહનું મહાભોલું રત્ન છે. માતૃ પ્રેમ હોય કે ભાગિની પ્રેમ હોય, પુત્રી પ્રેમ હોય કે

દાંપતી પ્રેમ હોય નારી એના સંપૂર્ણ સ્વામી સાથે ફિરોઝીને હાથે નિરૂપણ પામેલી છે.

ફિરોઝની નાવિગમો પ્રથમ દરિએ જ નાસક તરફ આકર્ષાતી જણાય છે. ઝાઝ તરફ રૂતમ, રૂતમ તરફ તેદમી, અદર્શીર તરફ શુરંગાર, ચિયાવસ તરફ ફરાંગીઝ, શુરંગાર તરફ કિતાપૂન વગેરે અનેક અમર પ્રેમ ધામો આના ઉર હણ પૂતા પાડે છે.

માતૃપ્રેમ સજર નાગીદય દરેક સંસ્કૃત સમાજમાં દેખારો ફાનાક આના તરીકે દીપી બેઠે છે. તેદમીના પુત્ર પાટળ સૂત્રી મરી અણ મતુલિનો પુરાવો પૂરો પાડે છે. ફિરોઝી અવાં આંત્રેને કૈક દેવી રૂતમી ચિતરે છે.

મહાનાનોમાં સીમુદ્ધમ દેહ અને દિલનું કોર્થ તો અનિવાર્ય રણ ગણાયો છે. સી કોર્થમાંથી કવિ અને દલાકારે પોતાની કલા માટે પ્રેરણા લીધી છે. ફિરોઝીએ પણ પોતાના કૌપાત્રોને દેહ વિન દિવાકથી ફાવત અને શુદ્ધવત આખ્યા છે, કહો કે નારના સોદાને બાકત દરવામાં દરિએ જાય કયાસ રહેવા દીધી નથી. તેનું દરેક પાત્ર વિશિષ્ટ રહેથી આગળ તરી આવે છે. વિવિધ રણ સખન નારી સમાજ પ્રાચીન ઇરાનને હોના તે હકીકત આર્દસની વ્યવસ્થિત સંસ્કૃતિનું દર્શન કાવનાર પણ બની રહે છે.

ભારતના મહાકાવ્યો સમાયણ અને મહાભારતની પેઢે સહન મામાં પુરુષપત્રીની સાથે સમાન દરજ્જે સોપાત્રો પણ ઇવનકથા કરનાં દેખાય છે. માત્ર પુરુષપત્રને ઠાવ આપવા, તેની પૂર્ન કરવા સી પાત્ર નથી પણ સ્વતંત્ર, સખળ, મગર અને અનોખુ વ્યકિત દાખરવા તે નજર આવે. દેશ અને ધર્મ માટે સર્વત્વ ત્યાગ કરનાં, લકિનમાય અને સાત્ત્વિક શુણેથી સત્તર એવાં શાહનામાં નાગરનો જગભલના સાહિયનો અમૂલ્ય લગાર છે. અમર કવિ ફિરોઝીને વંના દરો, આ સોપત્રો લખવાની પ્રેરણા એના પુસ્તકમાંથી મળી તે શ્રીમતી બેમી પાસરી અને તેમના પૂજ્ય પિતાથી દસરૂણ પુરશેદ્દ પાવત સાકેવનો હૃદયથી આમાર માની આ લેખમાળા પૂરી હતું.

પહેલાંના જમાનામાં તદ્દશિના નદીમાં બોસિસત્ર બ્રાહ્મણને ઘેર અવતરેલા. તેઓ તે વખતે દરેક દિશાઓની પૂજા કરવાના મ ના પ્રમુખ આચાર્ય હતા અર્થાત્ તેમના ધર્મિક કર્મકાંડના વિશાઓનું— પૂર્વનું, પશ્ચિમનું, ઉત્તરનું અને દક્ષિણનું પૂજન કર્યા કે તુ એ એક અસાધારણ કર્મકાંડ હતું. અને એમ કર્યા કરવ થી મોક્ષ મળે છે એમ માનના હતા. એટલે બોધિસત્ર તે જમાનાના દિશાપ્રભેદ વિના પાપેકામ્ય સંપ્રદાયના પ્રમુખ આચાર્ય હતા અને રોજ તેઓ પોતાના પાંચમે શિષ્યોને વેદો ભણાવતા રહેતા હતા તેમાં એક શિષ્યનું નામ 'પાપક' હતું એ દિશ્યતી ક્ષણે તેના ઉપર કોઈની નજર ન પડે એટલે તેનું નામ 'પાપક' પાડ્યું હતું. આચાર્ય પોતે અને તેના વિદ્યાર્થીઓ તથા નગર આખું તેને પાપક! આવ, પાપક! જા, પાપક! અમુક લાઇ આવ, એમ ઘડી કહીને બોલાવ્યા કરતાં હતાં. પાપક મોટી ઉમરનો હોવાથી તેને એમ લાગ્યા માંધું કે અરે! આ મઠ નામ અમમ રૂપ છે મટે તેને મારે બનતી કારણે જોઈએ અને તેને બદલે ખીલું કોઈ સાકું મંગળ રૂ નામ દસાવતું જોઈએ. આવો વિચાર કરી તે પાપક પોતાના આચાર્ય પામે આવ્યો અને તેમને તેજો પોતાના અમંગળ નામને દૂર કરી કોઈ સાકું એવું માંગસિા નામ આપવાની વિનવિ કરી. આચાર્ય વિચેકી હતા એટલે તેમણે પાપકને કહ્યું કે 'મોટા! તું સઠું મંગળરૂપ નામ પસંદ કર અને એ શોધ માટે તું આપણા આ આવા મોટા દેશ-આખામાં ફરવા મઝ અને ફરતાં ફરતાં તને જો નમ મનપસંદ હોય તે શોધી કાઢ પછી અને આવીને એ નામની જાણ કર એટલે તારું મનપસંદ નામ પાડી આપીશ' હવે એ પાપક યુરુની આજ્ઞાને માથે ચડાવી સંદર નામની શોધ માટે મામેશામ ભટકવા લાગ્યો. સાથે ભાતું ફીક ફીક લીધું એટલે તેને ફરતાં કોઈ તકરૂ ન નડી. પાપક ફરતા ફરતા કોઈ એક નગરમાં પહોંચ્યો એ નગરમાં કોઈ જીવક નામનો

માણસ રહેતો હતો. હવે તે મરી ગયો છે એવી તેના યાતજીનો તેને મસાણે લઈ જતા હતા. એ જોઈને પાપકે તેનું એટલે મરનાર માણસનું નામ પૂચ્યુ તો લોકોએ કહ્યું કે 'જીવક.' આ નામ સભાગીને પાપકને મનમાં થયું કે શું જીવક વળી મરના હશે? પેલા લોકોએ કહ્યું કે, 'ભાઈ! જીવક પણ મરે છે અને અજીવક પણ મરે છે, નામ તો માત્ર જાણવા માટે બ્યવહારના ખપનું છે' આ સાંભળીને પેલા પાપકે કહ્યું: 'અરે, એમ તે હોય? જીવક તે કાંઈ વળી મરતા હશે?' પપાની આ વાત સાંભળીને લોકોએ કહ્યું કે 'તું મૂખ છે એમ અમને લાગે છે.' પાપકે તો પેલું મુઠુ નગરોનગર જોયેલું અને તેનું નામ 'જીવક' છે તેની ખાતરી કરી લાંબી દની તથા લોકોએ તેને મૂરખ કહેતા એ પણ તેના ખાતમાં હતું એ લે આ બનાવ જોઈને તેના મનમાં નમ વિને થોડી ઉદારીના આવી ગઈ કે હવે નામ જલ્દને વળી શું કામ છે વળી એ તો એ નમગા આપણ મથો તાં કેટલિક પંથકિા લીધો પોતાને ત્યા ભડે રહેતી કોઈ દામીને મરણ વચ્ચે જેસડીને દોરડે દેરડે મારતી હતી તે 'મમનું' નામ 'ધનપાત્રી' હતું. હવે ફરતા ફરતા પેરો પપક પામેની શેગીયા પપાચો અને દારીને માર ખાતી જોઈને તેના નામ વિશે એણે તપસ કરી, તો કહેવામાં આવ્યું કે 'ધનપાત્રી'. આ સાંભળીને પપકને થયું કે શું ધનપાત્રી વળી ભાડું નહી દેતી હેય? લોકોએ કહ્યું કે 'ભાઈ! ધનપાત્રીએ પકંગળ નિર્ધાર હેય છે અને અધનપાત્રીએ પકંગળ નિર્ધાર હોય છે. નામ તો માત્ર જાણવા પૂરતું હોય છે. તેને તેના અર્થ સથે રેળ હેય જ એમ બનતું નથી તું કોઈ મૂખ જાણ છે' આ સાંભળીને તથા નગરોનગર ધનપાત્રીને માર ખાતી જોઈને તેના મનમાં પોતાના નામ વિશે વળી વધારે જાણીતા આવી ગઈ અને એમ થતા મડ્યું કે બહુવા-મહુવાનું મૂકી દઈને આ નામ જલ્દતલી પચાનમાં વળી ક્યાં પામે? જાણ

કોઇ મનપસંદ નામ જડી જાય તો સાચું એમ ધારીને નામની શોધ તેણે ચાલુ રાખી અને એ કોઇ મોઝા રસ્તા ઉપર આવી પહોંચ્યા. ત્યાં માર્ગ વચ્ચે કોઈ માર્ગમૂઠા-માર્ગીને જુની ગયેલા માણસને તેને બેઠો થઈ ગયો. પાપકે આ માર્ગમૂઠાને પૂછ્યું : 'અરે! આમ તેમ શું જોવા કરે છે?' પેલાએ કહ્યું : 'હે સ્વામી ! હું રસ્તા શોધું છું-જુલો પડી ગયેલા છું.' આ સાંભળી પાપકે તેનું નામ પૂછ્યું તો પેલાએ કહ્યું કે મારું નામ 'પંથક' છે. આ સાંભળીને પાપકે બોલ્યો કે 'શું' વળી પંથકો કાંઈ માર્ગ જુલો હશે?' લોકોએ કહ્યું કે 'ભાઈ! પંથકો પછુ માર્ગ જુએ છે અને અપંથકો પછુ માર્ગ જુએ છે. નામ તો આજમ પૂરતું હોય છે. અન્યા! તું તો મૂરખ જણાય છે અને તેથી જ તું વારંવાર આ થર્ચા ચલાવવા કરે છે. તને એકવાર કહ્યું કે નામ તો બોલાવવા પૂરતું અપર્મા આવે છે, તેને અને તેના અર્થને કોઇ સંબંધ હોય જ એમ જનતું નથી; છતાંય તું આમ બકબક કેમ કરી કરે છે? શું મારી થઈ ગયેલા છે?' આ વાત સાંભળીને તો હવે પાપક પોતાનું નામ બદલવા વિશે વાગી વધારે ઉદાસીનતમ થઈ ગયો અને તેણે નક્કી કરી લીધું કે નામ બદલીને શું કમ છે?

આ રીતે તે દેશમાં ચારે બાજુ ફરીને અને નામ બદલવા વિશે સર્વથા ઉદાસીન થઈને પાછો પોતાના આચાર્ય પાસે તક્ષશિખમાં આવી પહોંચ્યો અને તેણે આચાર્યને જણાવ્યું કે આચાર્ય! જીવક નામરાજાય મરે અને અજીવક નામરાજાય મરે છે. ધનપાથી નામરાજાય નિર્ધન હોય છે અને અધનપાથી નામરાજાય નિર્ધન હોય છે તથા પંથક નામરાજાય પંથ જુની જાય છે અને અપંથક નામ-રાજાય પંથ જુની જાય છે. મારા નામ તો બોલાવવા પૂરતું અપર્મા આવે છે, નામથી કોઇ સિદ્ધિ થતી નથી માટે નામ બદલીને અને નવું નામ ધારીને મારે શું કામ છે? નામથી કોઈ વળતું નથી પરંતુ સત્કર્મથી જ સિદ્ધિ થાય છે માટે મારું નામ બંધે 'પાપક' જ રહ્યું અને બંધે અને બધા 'પાપક' 'પાપક' દલા કરે. આચાર્ય બોલિસરતે પોતાના સિપ્પતા આ વિચારને, તેની આ સમજને અને તેણે

જે કોઈ નજરે જોયેલું તે બધાને સંમતિ આપીને નીચેની માથા કહી:

જીવકં ચ માં દિસ્વા ધનપાલિં ચ દુગત્તં ।
પંથકં ચ વને મૂઠહં પારતે પુનઃગતો ॥ इति ।

અર્થાત્ પોતાના પાપક નામને અમંત્રણ સમજી તેને બદલવાના દેવુથી અને મનપસંદ નામ શોધી કાઢવાના ઉદ્દેશથી દેશમાં ફરવા ગયેલાં પાપકે જ્યારે જવધુ કે જીવક નામદાર મરી જાય છે, ધનપાથી નામદાર નિર્ધન હોય છે અને પંથક નામદાર વનમાં પંથને જુની જાય છે, ત્યારે તે પપક બધે રમડી રમડીને પાછો પોતાને ઠેકાણે આવશે અને નામ બદલવાની પોતાની ધૂન છેડી દઈ સત્કર્મનાં આચરણે તરફ જાયો.

આપણા દેશમાં આવા જ પ્રકારની એક લોકવાર્તા પ્રચલિત છે. તેમાં કોઈ સ્ત્રી પોતાના પતિનું 'કંઠજુપાથ' નામ અગમ્ય સમજે છે અને તેને તે નામ જડવી કાઢવા અને તેને બદલે સુંદર મળવું નામ શોધી કાઢવા ભલામણ કરે છે અને સુંદર નામ રાખે તો જ તેની સાથે રહેવાની હા પાડે છે એટલે પેણે કંઠજુપાથ કોઈ સારા નામની શોધમાં ચારેકોર ભટકે છે અને હેનું પોતાની સ્ત્રીને નામ બદલવા માટે ફરતાં ફરતાં તેને જે જે અનુભવે થયા તે વજુથી જાણે છે, ત્યારે પેની સ્ત્રી પોતાની સખીને કંઠ કહી નાખે છે, કે

લખમી છાજા લીલુંતી,
લીખ મામ તો ધનપાળ;
અમર તે તો મરી ગયા,
ઠીકે મારો કંઠજુપાળ.

આ લેકડયા અને નામસિદ્ધિ જનકવાળી વાત બંને હોઈ એક સરખી છે એટલે આ લોકકથા કેટલી બધી ગ્રાવીન પરંપરાને અનુસરે છે તે સદજર્મા જણાઈ આવે છે. આ તો યુગરાતી કથાની વાત થઈ, પરંતુ આવી જ બીજી સરખેપરખી કથાઓ મારવાડ, મેવાડ, પંજાબ, જમણ અને ઉત્તર પ્રદેશ વગેરે સિલ સિલ પ્રદેશમાં પણ શબ્દેશ્વરે ફેલાયેલી જ છે. સંજય છે કે તે બધી કથાઓનું મૂળ આ

મતકકથામાં હોય અથવા આ જનકકથામાં જ કોઈ અધ્યાનિસ્નાનમાં, એમ આખા એશિયામાં અને એવી અતિપ્રાચીન લોકકથામાંથી જ નીપજી હોય. આખા યુરોપમાં પણ આ કથાનાં જુદાં જુદાં રૂપાંતરો આવે પણ ઉપલબ્ધ હોય. આ જોનાં લાગે છે કે સમગ્ર માનવજાત નામકરણની વ્યાપ્તમાં કોઈ એક ચીનમાં, જાપાનમાં, રશિયામાં, જર્મનીમાં, તુર્કસ્તાનમાં, સરખી જૂમિકા ઉપર છે.

*

દાન ને દાતા

હિંદી સાહિત્યના મુરિદમ દાની કવિ રહીમને એક વાર કોઈએ પૂછ્યું :

સીલે ફડું ન યાવ જૂ એલી દેની દે' ।

એતો ફર રૂંચો ફરે઼ તેતો નિચો નેન ॥

દાન દેવાની આવી રીત કયાંથી શીખા નવામ, કે જેટલો હાથ જોયો કરો છે (આપવા માટે) તેટલી જ આખો નીચી નમાવો છે ?

પ્રત્યુત્તરમાં રહીમ બોલ્યા :

દેનનહારા ઔર દે જો દેતા દિન 'રેન ।

મોગ મરમ હમ પૌર ફરે', યતે નીંચે નેન ॥

દેનારો તો અન્ય છે જે રાત દિવસ દે છે. પણ લોકો ખારા પર કમ કરે છે કે છું દઉ છું, તેથી આંખો નીચી કરું છું.

ખીડું પણ ઉજાવળ દર્જાત છે

નિઝમ સરકારના હોદ્દાર મહારાજ સર કિશનપ્રસાદ તેમની ગુપ્ત દાનવીરના માટે પ્રસિદ્ધ છે.

એકવાર એક સરકારી 'દોરા'માં એ નીકળ્યા હતા, ત્યારે અમુક ગામમાં એક ગરીબ સ્ત્રીએ પોતાની કન્યાને મહારાજના ચરણો પર નાખી આશ્ચર્યકર્તા સ્વરે કહ્યું : 'આના બાપ તમારી સરકારમાં સૈનિક હશે, મ બાપ ! આનાં લગ્ન કરવાં છે, પણ મરીબી એવી છે કે બામણને દેવાનાય પૈસા નથી. તમે તો કહ્યું જેવા હો, આનાં લગ્ન કરાવી આપો.'

સરકારી કામે નીકળેલા મહારાજ હમીને 'હાં રહેશે બધું'. ચાર હાથ-વાળા બખતાર બેઠો છે ને ઉપર !' કહી એનું નામ બચ્ચી લઈ આવતાં રયા. પેલી આંને તેમના વિરે સાંભળેલી વાતો ખોટી લાગી.

થોડા સમય પછી એ જિયાના તાતુ ઘર પર એક પત્ર લખી પેલી સ્ત્રીની પુત્રીનાં લગ્ન મહારાજની પોતાની પુત્રી સમજીને કરાવી આપવા કહ્યું. સાથે મે દી રકમની એક ફૂંટી પણ મોકલી. સાથે લાંચ વત્તો અને થોડાં આજુપણ પણ મોકલ્યાં. એ છોકરીને મરતા સુધી પેન્શન મળે તેવી પણ વ્યવસ્થા કરી આપી. અને આમથ' તો એ છે કે આ વાતની જાણ પણ પેલી સ્ત્રી કે છોકરીને ન થય તેની સખત તકેદારી રાખવાની કડક સૂચના પણ પત્રમાં આપી ।

-લલિત પરીખ

સંસ્કૃત ભાષામાં સૂઠને શુઠી, શિશ્વા, નામા, વિશ્વમેવજ, મહોષઘ વગેરે નાપોથી ઝેળાળે છે. હિંદીમાં તેને સોઠ કહે છે. અંગ્રેજીમાં તેને જિન્જર નામથી ઝેળાળે છે.

નારસ : સંસ્કૃતમાં તેને શુઠી કહે છે. શુઠતિ પ્રતિહ નારકામરાતાદીન્ દતિ શુઠી-શુઠી પ્રતિવાતે 'ઝઝુ' મોત્રાદિઃ । જે કહી, આમણ તથા વાપુના રોગના નાશ કરે તે શુઠી કે સૂઠ. તેનું બીજનું નામ વિશ્વા છે. જે શુશ્કે દારા રોગને દૂર કરવા હૃદય વગેરે સ્થાનોમાં પ્રવેશે છે, તે વિશ્વા અથવા વિશ્વ. તેને કાગર પણ કહી છે. જે દારૂનો અવરથ નાશ કરે છે તે નાગર. તેને વિશ્વમેવજ પણ કહી છે જે લગ્નમય બરા રોગના ઔષધપદ્ધ છે, તે વિશ્વમેવજ. હૃદયે તેને મહોષઘ કહ્યું છે. જે આ જનનમાં એક મોઢું ઔષધ મધ્યાય છે, તે મહોષઘ. આમ સૂઠનાં કાર્યો ઉપરથી જ તેનાં નામો રખાયા છે, તે બહુ અનનીય છે.

શુશ્ક-શૈન : સૂઠ રુચિ ઉપજાવે છે, આમ-વાન નામના વાપુરોગને મટાડે છે, ખોરાક પચાવે છે, મળખાતને તોડી નાખે છે, વીર્ષ વધારે છે, રસ સારો કરે છે અને ઊઠકી, શાસ, યાન, ઉપાસ, હૃદયના રોગ, હાથીપથુ, સોળ, હરસ, પેટમાં વાપુનું યાન વગેરે દરોગને મટાડે છે.

રોગે અહિનકર : કોઠ, પાંડુ, મુવકુચ, સ્કત-પિત્ત, મણ, પિત્તજન, દાઢ વગેરેના દરોગોને તથા બહુ ગરમ પ્રકૃતિવાળાને સૂઠ અહિનકર છે.

કપારે ખડી અહિનકર : ઔષ્ધ યાત્રુ અર્થાત્ જેઠ અને અપાઠ માસમાં અને ચરન યાત્રુ અર્થાત્ આસો અને કારતક માસમાં સૂઠનું સેવન કરવું બહુ સારું નથી.

સૂઠનું મારણ : કપારેક ભૂલથી સૂઠનો અગ્નિ ઉપરથી ચર્મ જવાથી કરીને ચરખી ફરી નીકળે છે.

કફના દરોગો માટે એક સર્વશ્રેષ્ઠ ઔષધ તેવા સમયે કપૂર અને મધ ચાટવાથી આરામ થાય છે. કોના માટે ઉત્તમ : જેમને કાપમ ચરગી રહેતી હોય, બેચેની રહેતી હોય અને કફના વ્યવિ-ઓ બહુ થતા હોય તેમને માટે આ શ્રેષ્ઠ દવા છે. વિશિષ્ટ પ્રયોગો

(૧) જૂખ ન લાગતા ઉપર : જે લોકોને જૂખ બરાબર લાગતી ન હોય, ખાવતી રુચિ જ થતી ન હોય તેમને નીચેના પ્રયોગ કરવાથી ફાયદો થાય છે.

સૂઠ, મરી, લીલીપીપર, અજમેા અને છુડું. આટલી વસ્તુ સરખા વજનને લઈ ખાંડાને આટલી ભરી લેતી. જમના પહેલાં આ ચૂર્ણ ના થી ૧ નોતો પાણી સાથે લઈ લેવતી જૂખ બરાબર ઊપડે અને ખોરાકનું પાચન પણ બરાબર થાય છે અને ઉત્તરક્ષ માં પણ ફાયદો થાય છે.

(૨) દરક ઉર : હરસના દરોગો દરોગ સૂઠનું ચૂર્ણ ઘાસમાં નાખી લેવું અને સાથે સાથે દરોગ ચરવું ચાક ખાવાનું રાખવું.

(૩) ચરગી ઉપર : સૂઠ, મરી, પંપર, વૃક્ષનીનાં પાન, ફુગીનો, તજ અને ખડીનાં એટલી વસ્તુનો ઉકાળો કરીને ચરદોશાના દરોગને આપવાથી ધક્કો ફાયદો થાય છે.

(૪) મથું ભારે રહેવું-આવારીની ઉપર : સૂઠનો બાગીક પાસર ૧ થી ૨ રતી ડી મત્રમાં નાખ્યાં બને છિરોમા કાપતતી જૂખની કળી ફૂંકી દેવાથી બહુ ફાયદો થાય છે. અથવા સૂઠનો પાણી સાથે થી તેમાં ૩ થી ૪ ટીલા નાખ્યાં નાખવાથી આવારીની પણ બિટી બધ છે.

(૫) દાંતજન ઉપર : સૂઠ ૧ ભાગ અને ફેફડી ૨ ભાગ, ટંકજીવર ૧ ભાગ એટલી વસ્તુ એકત્ર કરી કુખના દાંત ઉપર ચૂકવાથી કુખ ઝોઘું થાય છે.

પંડિત કે અનુભવી ?

નવલભાઈ શાહ

આપણે આપણી પ્રવૃત્તિમાં ખેડૂતને મોખરે રાખીએ છીએ; કારણ કે ખેડૂત જમીનો આધાર છે. તે અનાજ પાડે છે, તે જળન છવે છે. પણ તેથી વિશેષ એનું જીવન ખીલ અનેક ધંધાઓમાં પડેલા સેડો કરનાં વધારે નિષ્પાપ હોય છે, વધુ સરળ અને હૃદયસ્પર્શી હોય છે. પંડિતો, વિદ્વાનોને જે વાન સમજતી નથી તે એ સહેલાણી સમજી શકે છે; કારણ કે એનું જીવન જ એને એ અનુભવ આપે છે. આપણાં જાત્રીયાં ચાર વેલું વર્જન આવે છે, પણ એ બવાથી વધુ કીચલી વેદ, પાંચમો વેદ અનુભવે છે.

એક નાના બાળકનો જ હાખયો લો તે ચળકતા અંગેને જોઈને તેને પાડરામળ છે, આપણે તેને રોષવા પ્રવલ કરાવું તો તે રોકાશે ખરું; પણ આપણી ગેરલાગુતીમાં તે હથ નાખ્યા વગર રહેવાનું નહિ અને દગાયા પછી કોઈ દિવસ એ બાળક ખાતી વખતની પાપે નરિ અવઃ કારણ કે એને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો જાય છે. પંડિત ધણુ વાચે છે, ધણું સમજે છે-નડંથી ધણું સમજે છે, પણ અનુભવથી જે સમજાય છે તે જ સાચું જાન છે.

એક નાનો પ્રસંગ છે. એક રાજા હતો. તેના દરબારમાં અનેક પંડિતો હતા. વિદ્યાન રાજા પણ તેઓના પ્રત્યે પ્રેમ રાખતો હતો અને તેમને વર્ષાસન આપતો હતો. એક દિવસ રાત્રી થયું કે દરબારમાં અટઆટલા સાથીઓ છે, પંડિતો છે તો લાલ ને તેઓને મારા મ ની મુંઝવણ પૂછી લઈ.

દરબર બરાથો છે, પંડિતો આવીને પોતા પોતાને સ્થાને ગોઠવાયા છે. ત્યાં રાજાએ પંડિતોને હાથ જોડી ગંભીરતાથી પ્રશ્ન કર્યો :

‘આપ સૌ મારા દરબારનાં રત્નો છો, વર્ષોથી આપને વર્ષાસન મળે છે કે જેથી આપ

નિશ્ચિત રીતે જ્ઞાનસાધના કરી શકે. મારી એક મુંઝવણ છે.’

‘આપ જરૂર પૂછી શકો છો; અમે જમણી શુદ્ધિ અનુસર એનો હકેશ કરીશું.’

‘મારા ચાર પ્રશ્નો છે :

‘હિર છે ? તે હોય તો ત્યાં રહે છે ?

‘હિર નો હોય તો તે શું ખાય છે ?

‘હિર ક્યારે હમ્મે છે ?

‘અને હેશ્વે પ્રશ્ન છે : હિર શું કરે છે ?’

હિરને રિતે ધણું વાંચ્યું હતું. ધણો સાત્તાઈ પણ કર્યો હતો. પણ એને બતાવવો ક્યાં ? આ તો રાજાનો પ્રશ્ન. આ કાંઈ ચોડી જ જડ વસ્તુ છે કે હાથમાં પકડીને બતાવી શકીએ ? એટલે પંડિતો એકબીજાની સામે જોઈ રહ્યા.

આ પ્રશ્નોના જવાબ આપવા માટે પંડિતોએ ચોટા દિવસની મહેલ મારી. ધર્મા પે.યાં ફેરો, સાત્તાઈ કરી, પણ હૃદયને બનાવવો ક્યાં ?

છોટે એક દિવસ રાત્રીએ કહ્યું : ‘આપ મારા આદેશ પ્રશ્નોના જવાબ પણ ન આપી શકતા હો તો આ બધો ખર્ચ...’

પંડિતો સમજી ગયા. હવે શું ? વર્ષાસન મળે નહિ તો આ પાટનમરમાં રહેવું પાલવે કેમ ? એટલે તેઓ ચાલી નીકળ્યા.

રસમાં એક નદી આવી. નદીને કાંઠે એક ખેડૂતનું ખેતર. ખેતરમાં સેડીનો વાલ જોમો હતો. જોખર સુધી કામ કરીને વાલપોષાકેયો ખેડૂત સ્નાન માટે નદીને આવ્યો, ત્યાં આ વિદ્વાનોને જોયા. જોઈ જ લડિતપૂરક પદે લાગ્યો. અને તેઓને વાડીએ આવી સેડીનો રસ પી પોતાને ફ્રાઈડ કરવા વિનંતિ કરી.

‘ભાસા માણસ, રમ પીવાની ક્યાં વાન કરે છે ! અમારો તો છવનમાંથી જ રસ જાડી ગયો છે ને ?’

ખેડૂને સનાન કરતાં કરતાં બેયું કે આ યોગો ભારે મૂંઝવણમાં છે. તે આમલું કરો વાડીએ લખ મયો. રસ પાડો-‘બેયો, આપની યી મૂંઝવણ છે ?’

‘લઈ, એ તારા મૂળ બદલની વાન છે ! અમે રાજદરવારના પંડિતો પશુ મૂંઝાઈ મયા છીએ.’

‘પશુ વાન તો કરો.’

પંડિતોએ રામજીના ચાર પ્રશ્નો પેલા ખેડૂને આપમે કલા.

‘ઐહો ! એમાં શું િગત તમારા નામજને કહો કે અમારો એક માણસ એનો જવાબ અપશે.’

પંડિતને થયું કે જો આ જવાબ આપના હોય તો અપણું જા છે શું ? પ્રશ્ન તો કીએ !

તેઓ રમ પામે મયા. રામજી સમનિ આપનાં કથું : ‘આ મારો મૂંઝવણ છે, એનો ઉકલ જે કરે તે.’

દરબાર બગાયો. તમારાને તેકું ન જ હોય. જે પ્રશ્નોના જવાબ રાજદરવારના ભ ભાસા પંડિતો નથી અપી શક્યા તેના જવાબ આપના ગામજાના એક મેનારેના ખેડૂને પંડિતો પકડી લાવ્યા છે. આરી વાતમાં કોને રસ ન પડે ?

દરબાર કરાઈ મયો ખેડૂને ખેસરા માટે જીયું આસન ગોઠવ્યું હતું કે જેથી શ્રીતાજન તેને જોઈ શકે-સાંભળી શકે પ્રશ્નશ્રીએ એ ખેડૂને તે આસન પર ખેસવા વિનંતિ કરી.

‘પશુ બાપુ ! મને એ નોં હોય ! હું તો તમારો ખેડુ. ધરતીની રજ માતો જાન જ રોજી. તમનમરે પ્રશ્ન કરો.’

‘તો સાંભળો : ઈશ્વર ક્યાં છે ? જો હોય તો બતાવો.’

‘દેવો, આપ જેવા માણસને આજ સુધી આપણું ન સમજાયું ? આપ મને એટલું તો

બતાવો કે ઈશ્વર ક્યાં નથી ? એટલે હું છબી હાથ પકડી ઈશ્વર બતાવી દઉં.’

રામજી આ જવાબ સાંભળી વિચારમાં પડી મયા : ઈશ્વર ક્યાં નથી ? શું મારા દેહમાં નથી ? આ સમામાં બેઠેલા માણસોના દિલમાં નથી ? ઝાઝ પાન, ફાફૂવમાં નથી ?

સમામાં બેઠેલા લોકો પશુ મેલાધેવા ખેડૂનો જવાબ સાંભળી આશ્ચર્યમાં પડી મયા. માલો ખરો !

ત્યાંજ રામજી કહ્યું : ‘માની લઇએ કે ઈશ્વર જયે જ છે. તો શું ચોર ચોરી કરવા જાય છે તે પશુ ઈશ્વર જ કાંતે છે ને ?’

ચોરના દિલમાં પશુ ઈશ્વર છે, પશુ સારી સેનાન પશુ છે. એના દિલમાં બેઠેલો સેનાન જોર કરે એટલે એ ખોડું કરવા પ્રેર થ. તે વખતે અંદર બેઠેલો ઈશ્વર ધીમા સ્વરે એને કહે જ છે : ‘આ ખોડું છે’ અને આ જો કહે છે તે ઈશ્વર છે.’

‘ઈશ્વર જો હોય તો તે શું ખાય છે ? આ મારો બીજો પ્રશ્ન છે.’

‘દેવો ! એ કાંઈ આપણી જેમ થોડો રોટલા ખાય છે ? ઈશ્વરનો ખેરાક છે ‘અહંકાર’ જ્યાં ઈશ્વર અ.વેલો ત્યાં અહંકાર નાડો જ સમજો જ્યાં રામ ત્યાં કામ નહિ અને જ્યાં કામ ત્યાં રામ નહિ. કામનો જન્મ અહંકારમાંથી થાય છે. હું આ, હું આલો, આ મારું, આ બધીજ જાણ અહંકારમાંથી જાગી થાય છે. લમચાન આવે એટલે એ મારાપણું લાગે અને જેનું મારાપણું મધું તેના બધાં કામ બગરાનાં બની જાય છે.’

રામ ખેડૂન પ્રત્યે આદરથી જોઈ રહ્યો, સમા જનો પશુ એકબીજા સામે તાકી રહ્યા. રાત્રી પશુ ન આપે તેવો સાંધેસાંધો જવાબ છે. એ તો ભાષ થોડો શાસ્ત્રોતે પૂછવા જાય છે ? એના દેહમાં જે જાય છે તે જ જોતો છે. જ્યાં ન પડેલો રવિ ત્યાં પડેલો કવિ અને જ્યાં ન પડેલો કવિ ત્યાં પડેલો અનુભવી.

રાજસભામાં જાણેલી શાંતિ તોડનાં ધીર અને રાંત અવાજે રામજી પૂછ્યું : ‘મારા બે પ્રશ્નોના

જવાબ તો હલ્લ સંસારા બનરી બાવ તેવા છે. હવે
મારો ત્રીજો પ્રશ્ન છે. ઈશ્વર હમે કિ કયારે ?

આ પ્રશ્ન સાંભળતા જ ખેડૂન ખડખડ હસી
પડ્યો. ક્યાં સુધી એના મુખા હાસ્યનું મોજું સજા
પર ફરી વળ્યું. શાંતિ પથરાનાં જ ખેડૂને કહ્યું: મહા-
રાજ, ઈશ્વર તો હંમેશા હમે છે !

‘હંમેશાં ?’ રામએ પૂછ્યું.

‘હા,’ અને તે માનવને જોડે માનવદેહ
પામતા પહેલાં તે કેટલો ગણો હતો ! આ મિચારા
પથને મન નથી, તેમને અગતીઓ નથી. તે વિચારે
છે : મને જો માનવદેહ મળી જાય તો હું હાથથી
સુદ્ધ કામ કરીશ. મનથી સાડું જ વિચારીશ.

પરંતુ તેને માનવદેહ મળ્યો અને તે બદલાઈ
ગયો. ઈન્દ્રિયમોગેને જ સર્વસ્વ મનીને તે જીવે છે.
જાણે એકઠું કરેલું બંધુ જ ધન તેની સાથે આસ્વાનું
છે એમ માની ઠેક ભરતાં સુધી સંત્રક કરે છે.
છોકરાનું લાલનપાનન કરે છે, સ્ત્રીને ધરેલું અને
વંઓથી શરૂઆતે છે.

‘ભગવાન હસે છે માનવની આ બાલિષ્ઠતા
પર... ધડપણ આવવાનું છે હાથમાં દડો લઈને, દાંત
પડાના છે અને મોં બોલું ચલાવું છે. જે ઈન્દ્રિ-
યોથી ભોગ ભોગવાય છે, તે વિવિધ થવાની છે;
જનાં આ બધું તેની ચારે બાજુએ જુએ છે છતાં,
ઈન્દ્રિયોના ભોગોમાથી, એકઠું કરવામાંથી, તે ગયો
હોતો નથી. ઈશ્વર હમે છે હંમેશાં હમે છે-માનવીની
આ પામરતાને.’

રામ વિચારમાં પડી ગયો. તેને થયું કે આ
ખેડૂન થાકી ગયો હશે તે એ ખેડૂનના પ્રભાવમાં
આવી ગયો હતો. તેણે કહ્યું. ‘તમે લાગો છો તો સાવ
સીધાસાદા-મેલાપેલા...’

‘મહારાજ, મેલોપેલો છું જ. અમારો ધંધો જ
ધરતી સથે, એટલે કપડાં એવાં જ હોય ને ?’

‘તમે બીજા જ રહ્યા છો તો જરા મેમો-’ અને
રામએ વડું વિવેક વાપરીને પોતાના સિંહાસન પર
બેસાડ્યો.

‘જરા આગ પડખે થવું છે’- ખેડૂને સિંહા-
સન પર બેસીને રામને કહ્યું.

‘જાને જેની ઈચ્છા’ - અને રામજી ખેડૂનના
આસન પર ગયા.

આખી સજા સ્વસ્થ થઈ ગઈ આ શું ?
રાજસિંહાસન પર એક ખેડૂન સેતો !

ખેડૂન તો બીજી જ પગે નસકોટા ખેલાવવા
લાગ્યો. પંદરેક મિનિટે આંખ ખૂલી.

રામએ પ્રથમ કયોં મારો એક ચોથો પ્રશ્ન
હજી બાકી છે.

‘શા ?’

‘ભગવાન શું કરે છે ?’

‘નમ ! હજી તમને તમરા પ્રશ્નનો જવાબ
ન મળ્યો ?’

રામ આશ્ચર્યથી કરે, ‘અરે ! તમે તો ધમ-
ધસ્ટા ઉત્તર હતા. એક શબ્દ પણ બોલ્યા નથી...’

‘તો મહારાજ ! એ જ એનો જવાબ છે.
હું એક સામાન્ય ખેડૂન તમરા રાજસિંહાસન પર
બેઠો ને તમે મારી જગાએ બેઠા રહ્યા એ જ એ
કરી શકે છે. તે ધારે તે પદમાં કરે જ્યાં જળ
હોય ત્યાં થવ કરે અને થવ હોય ત્યાં જવ કરે,
રામને રંક અને રંકને રવ. ‘મનાવે.’

વિદાનો એકદમ બેઠા થઈ ગયા ખેડૂનના
ચરણમાં પ તાં તેમને કહ્યું ‘અનુભવ એ જ સાચું
જ્ઞાન છે. અને અનુભવ તે જ પાંચમો વેદ છે.

✽

રામના કલ્પનાનું વા નથી એનો નાદ દરબમાંથી ઊડવો જોઈએ.
એ ઈશ્વર પરની જીવંત શ્રદ્ધા છે, તથા તેના કાલ્પનું જ્ઞાન છે. એ જ્ઞાન તથા
એ જદા બીજી કાંઈ વસ્તુની સદાય વિના સખ્યપર્યે તંદુરસ્તીનો આધાર
છે. પૂણે મન પૂણે દરબમાંથી ઉડાવે છે.

—ગાંધીજી

આનંદી અને અશાંત વિચારોએ ઉદારી, નિરાશા વગેરે કૃદીપદો રોગોત્તું અતિ ગુણકારક ઓપવ છે માત્ર આશા એ જ કેટલાક અસાધ્ય અસાધ્ય માનસિક રોગથી ઓરધિ છે.

અશાંત આત્મોને વળગી રહેવાથી રોગ, નિષ્ફળતા અને 'કુઃખની દાદી' નિરાશા દૂર થઈ જાય છે.

તમારા મનના દરવાજા પર ચોરી કરે તમારા સુખ અને કાલોતિહિતા સંપત્તિ દુરમનોને દૂર રાખે. અથી અના સમયમાં તમારી શક્તિના અશાંત વધારો થાયો જોઈએ, તમારું જીવન સફળ ફેરવાઈ જાય જોઈએ તમે આશ્વસ્યક્રિયા થઈ જશો.

ત્યારે એમ લાગશે કે, પમાત્મા આપણને સહાય કરે છે. કારણ કે આપણા વિચારો અને આશાથી ભાવનાઓ જીવન અને સત્યથી બંધાયેલ હોય છે. અને તેમાં સંદેહક્રિયા વાસ હોય છે.

દોષદૃષ્ટિ, નિષ્ફળતા, અસુખ અને રંજનાની સ્થિતિ કરનાર સંપત્તિ વિચારો નાશકારક અને નિર્વેધન હોય છે તે તેઓ આપણું શત્રુ છે. બ્યારે જ્યારે તેઓ તમારા મનમાં પ્રવેશ કરતાનો પ્રયત્ન કરે, ત્યારે તેમને કચરી નાખો તમે જેમ ચોરને દૂર રાખો એ, તેમ તેમને દૂર રાખો. કારણ કે તેઓ ચોર હોય છે, તેઓ જ તમારાં સુખ, શાંતિ, શક્તિ, આનંદ અને સફળતા લૂટી લે છે.

પ્રત્યેક સત્ય સુંદર અને પરાયણી વિચાર એવો હોય છે કે જે તે મનમાં ધારણ કરતામાં આવે તો તે આશાથી જનમાં સત્ય, સોદર અને પરાયણતાની ઉત્પત્તિ કરે છે તે આશા આ શાંતિ શુદ્ધ કરે છે અને આપણા જીવનને ઉચ્ચ બનાવે છે. પ્રોત્સાહક અને ઉત્તેજક વિચારો જ્યારે મનમાં ભરેલા હોય છે ત્યારે તેમના વિરોધી વિચારો પોતાનું ભયંકર કમ કરી શકતા નથી, કારણ કે તેઓ તેની

સાથે રહી શકતા નથી, તેઓ સ્વભાવથી જ એક-બીજાના શત્રુ છે.

જે વસ્તુને આપણે ચાહીએ છીએ અને જેની આપણે તીવ્ર ઇચ્છા ધરાવીએ છીએ તેના જેવા જ આપણે દિવસે દિવસે થતા જઈએ છીએ, અને જે વસ્તુને આપણે ધિક્કારીએ છીએ, જે આપણે આપણે ધિક્કારીએ છીએ અને વરંવાર જેનો બનાર કરીએ છીએ તેના કતાં આપણે વિપરીત થઈએ છીએ આપણે જે વસ્તુસ્થિતિને ધિક્કારીએ છીએ તે વસ્તુસ્થિતિ આપણા પરનો પોતાનો પ્રભાવ ગ્રાપે છે. આપણા ચરિત્ર પરની તેની અસર દૂર થાય છે અને અતે તે અદરશ થઈ જાય છે.

સત્ય, આશા અને સૌમ્યતા વિચાર કરવાથી આપણામાં પ્રચંડ શક્તિ આવે છે અને આપણું ચારિત્ર્ય દઢ થાય છે. જે આશાને આ આરી પ્રાપ્ત થાય છે તે વિજના મૂળ વિમને મુક્ત કરે છે. તે સત્ય સત્ય સુધી ચલે જાય છે અને સત્યને જ પોતાના જીવનના ઉદાર છે. અરે ખુદ પત્તમામાં જ વસીએ છીએ સત્યના કેન્દ્રમાં જ એ. છીએ એવી જેમને પ્રતીતિ થયેલી હોય છે તેમનામાં નિર્મલતા, શક્તિ, શાંતિ અને વિશ્વાસની ભાવનાઓ ઉદ્ભવ થાય છે.

આપણે નિત્ય જે વિચાર કરીએ છીએ તે કેટલા મહત્વના છે તેનું વર્ણન થઈ શકે છે અશક્ય છે જેવો વિચાર તેવો જ આનંદ હોય છે જે વિચાર હવેકો હોય તો આનંદ જાયો હોય શકતા નથી. આનંદી અને આનંદ વંત થવાથી સર્વ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે જે લોકો સફળતા આનંદ અને પરાયણતાનું વાતચત્તું પોતાની આત્મપામ ફેલાવે છે, તેઓ બધા બધાં જાય છે ત્યાં ત્યાં પ્રસાદ ફેલાવે છે, તેઓ જન્મને સહાય કરે છે, તેઓ મોતને હવેકો કરે છે, તેઓ આપણને જાણ પટ્ટાડી નાખે છે, પારલના

મા 'શુભાવે છે અને નિરાશ થયેલાને આપાસન આપે છે

યુવાન જેવી રીતે પોતાનું સૌંદર્ય અને સુખ ફેલાવે છે તેવી રીતે બધાં પણ જાઓ ત્યા સર્વત્ર તમે તમારા આનંદનો પ્રકાશ ફેલાવવારે આપણે ધીમીધી કે સચ અને ગ્રેમના વિચારો રોગ નિવૃત્ત કરે છે યા શુભાવે છે, શાંતિ આં સૌંદર્ય ભારી આત્મને ઉત્તમ અને ઉદાર બનાવે છે અને તેના વિશેની વિચારો સર્વત્ર મરણ, નાશ અને પ્રતિરોધ ફેલાવે છે, ત્યારે જ આપણે જીવનની સત્ય કૃત્તી જાનું શુ

કેવળ, ઈર્ષા, રિક્તાર, અદેખાઈ આં અનુદારનાના વિચારથી મનને કુદત રાખવું જોઈએ સુકુચેન બનાવનારી પ્રત્યેક વસ્તુથી અને સુખ રાખવું જોઈએ, નહિ તો મનની કર્તૃત્વશક્તિ વિધિવળની જશે, તંતું કામ હલકા પ્રકારનું બનશે અને તેની શાંતિ નષ્ટ થશે

એક માણસ ન્યારે અન્ય પ્રયે વેર અને અભિનનાના વિચાર કરે છે, ત્યારે તે છે મોતમ કાર્ય કરી શકતો નથી. આપણી શક્તિ ક્યારે શાંતિદૂર્વક કામ કરે છે ત્યારે જ માત્ર તે ઉત્તમો તમ કામ મરી શકે છે આપણા અત કરચુમા સ્વધ્મના વાત હેવો જોઈએ તે વિના આપણે શારીરિક યા માનસિક કામ સારું કરી શકીશું નહી

કેટલાક લોકો કેવું સરળ કેવું સુર, કેવું મધુર જીવ. માત્રે છે તેમના મન સ્વીકૃતિ ભગ કરે એની વસ્તુઓ ભાગે જ હેવ છે. તેમના જીવ મા અજાણિ મિનકુન હોતી નથી કારણ કે તેમનો સ્વભાવ શાંત હેવ છે પ્રત્યેક જણ તેમને ચાહે છે તેમના કોઈ સમુ હોવા નથી, કારણ કે

તેઓ સમુના ઉત્તમ કરવા નથી એવા સમુદાયોને લઈ તેમને દુખ અથવા સતાપ થશે જોઈ હોય છે

જેઓ મયાગતા, પરાપકાર અને સડાનુભૂતિના વિચાર કરે છે, જેઓ સર્વ પ્રયે મિત્રભાર નામે છે અને જેમના અત કરચુમા કેવળ વિદ્યાર, વેર, તિરર હોવા નથી, તેઓ આકર્ષક, પરાપકારી અને આનંદી હોય છે

પ્રત્યેક વસ્તુ પદ્માત્મશક્તિના મદન અમર્તાન દિન ભગવાની આરે છે અને તે આ છા તફ જોઈએ તે તા પૂરના પ્રમાણમા આવે છે જારે આપણે તે અનંત શક્તિની સાથે સપૂર્ણ તાનત્રા પ્રાપ્ત કરીએ છીએ ત્યારે આપણે આપણામાથી પશુગતે કદી મદીએ છીએ અને અપ્રમાદિક, સ્વાર્થ તથા અવિચારણી કથરાને બાળા નાખીએ છીએ, ત્યારે અત્રા આપણે હમરનુ દર્દન કરીએ છીએ પરમાત્માથી સર્વસ્તુથી અજ્ઞાન રાખનારી ઉચેકન વસ્તુઓથી આપણે જે સમો દુઃસ્વીએ છીએ તે જ વખતે આપણે તે સર્વસ્તુનું દર્દન કરી શકીએ છીએ જે અત કરચુ પવિત્ર હેવ તે જ હમરનુ દર્દન કરી શકે છે

આ પૃથ્વી પ્રતીત થશે કે, પ્રત્યેક અજ્ઞાનિ ભરેનો વિચાર તમ જ બીજા માણસનો અન્યારૂર્વક લાભ તેમનો વિચાર તથા ન્યારૂર્વક જે પોતાનું ન દેત તે તેમનો પ્રયેક પ્રયત્ન માણસને લાભ કરતા હાનિ વિશેન કરશે આ જગતમા એવી વ્યવસ્થા કરવામા આવી છે કે અપ્રમાણિકતા અને સ્વાર્થીપણનો કદી પણ જન થતો નથી એક વખત એવો આગે કે ભારે કુખર્ત કરતા સકાપ ક વુ અત ાણુ સરેનુ લાગે અને તેકા એ સુસુખા નિવમને અતુરતાદૂર્વક અનુપ્રસે

*

‘જન્માએ અથા પૃથ્વી તે આપણા સમુદાયે વધવા જોઈએ નહિ તો પેનું કહનુ તુમકુ અનેક સતિનાઓના નીરમા નાહીને પજુ ક વુ જ રણુ તેમ થશે મન તો તણુ કરતા કણુ નેતનમય છે જગત કયાં પછી માણસમા મે ચાર ધામની ભજા કરી છે એનો જ અદકાર વિનો વધે છે, તેમ માન પણ મન્યા કરે જેવું ઇન્દ્રીએ છીએ આમા આપણે જરા પણ ગારેલ રહ્યા તો અદકાર વધતાં પતન થય છે’

૧૧મી નવેમ્બરે ફરાકકા રેલ્વે પુલ મંજૂરની ઉપર ખુલ્લો મુલાકાત, બંગાળ, આસામ અને ઉત્તર મિસર વચ્ચે વાહન વ્યવહારની એક ખૂબ ઉપયોગી સંકેત પુત્રવાર થશે પૂર્વ દિશાના વ્યવહાર માટે આ પુનઃ આશિરવાદ રૂપ બની રહેશે કલકત્તા અને ઉત્તર બંગાળ વચ્ચેની મુસફરીમાં રેલ્વે રસ્તે પચસલાખના સખ બમરો, કલકત્તા-ગોકુલી વચ્ચે નવ કલાક ન્યુ દિલ્લીથી સીધા સુધીની મુસાફરી ૨૧ કલાક વહેનો થશે. ઉત્તર બંગાળ, આસામ અને ત્રિપુરાના સરકારે કલકત્તા સામગ્રી અને સૈનિકની હેરફેર માટે આ પુનઃ મહત્વનો છે બંગાળના બે ભાગ પડી જના ઉત્તર બંગાળ રેલ્વે નોડલથી વચિત બની મહુલુ અને આસામ સાથેના સખ પચ ત્રી પચે હનો પચાથી શરૂ કરી હાલના સુધી મગા નરી પાર કરવા હોઈ સુધિયા પ્રાપ્ત ન હતી એટલે એકમાત્ર દક્ષિણ બંગાળ અને બીજી તરફ આસામ, મણીપુર, ત્રિપુરા નગાનેન નેકા વગેરે પ્રદેશો વચ્ચે વિનિમય માટે જે કઠી ખૂટતી હતી તે હવે સધાય છે છેક ૧૬ ર્માં ફરાકકા ખાતે એરેજ બાંધવા માટે ભારત સરકારે નિર્ણય લઈયા હતા એક અમળ રૂપિની આ યોજના પૂર્ણતાને આરે પહોંચવા આા છે. ૧૯૧૬ના રેલ્વે તારથી સાત કરોડ રૂપિયાને ખર્ચ આ પુલ બાંધવાની શરૂઆત થઇ અને બે વર્ષમાં પૂરી થઇ આ પુલ ૨.૬ કિલોમિટર લાંબો છે અને તેમાં ૧૦૯ કમાનો છે, જે પ્રોટેક્ટ કોન્ક્રીટની અને ૧૧ આ પુનને બેઠા ૧૭૦ ફીટ લાંબે કોન્ક્રીટની ૫૩ આ યોજનાનો ભાગ છે આ પુલ બાંધવા માટે ૧૫ એન્જિનિયરો બે હજાર મજૂરો, તેમજ ૨૬૬ કારીગરોએ સપ્તર્ષ કૌશલ દાખવી ૩૦ માસમા કામ પૂરું કરી આપ્યું તે એક વિક્રમ સમાન છે એન્જિનિયરિંગ બાંધકામ માટે જાતીય રેલ્વેની નિડલુવા વિશ્વમાં પ્રેમ માટેડી છે પૂર્વ ભારતની આબાગી ઉા પ્રમથારતો આ પુન હવે તો બંગાળ માટે એટલે જ ઉપયોગી વિડગે કેમકે એ રેલ્વેને મુખ્ય સખ અને વ્યવહાર ભારત સાથેજ રહેશે આણું વીજળી

વીજળી માટે મુજરાત રાજ્યની જરૂરિયાતોને

પહોંચી વળતા માટે સોરાષ્ટ્રના સાગરગંઠિ અણુવીજળી મથક સ્થાપવાની શક્યતાઓ વહેલી તકે અમલ થાય તે જરૂરી છે. ચલેશ મથકો મુજરાતને પોસાય તેમ નથી કેમકે કોન્ક્રીટના પૂરવઠા દેડ બંગાળથી લાવેલા પડે છે. તારાપુર ખાતેના આણુવીજળી મથકે મુજરાત અને મહારાષ્ટ્રને બે વર્ષથી રીજળી પૂરી પાડી છે. મારસો મેનાવાલના આ રેલ્વેને અત્યાર સુધી પ્રથમનીય કામગીરી બાબતી છે અહીં ઉપલબ્ધ થતી વીજળીનો ખર્ચ દર યુ ૧૮ ૫ ૬૧ પૈસા આવે છે. અણુશક્તિથી ચાલતા આ મથકને બદલે ર્મલ મથકમા દર વર્ષે ૧૬ લાખ ટન કેલ્સો બેઠાએ હવે તો આ મથકની સગળી કામગીરી આપશા એન્જિનિયરોએ ઉાડી લીધી છે બે રોએક્ટરોમાંથી એક ભડીને ફીટી મુરેનિયમથી પ્રથમસિત કરવાની કામગીરી તેઓ બાલવવાના છે રેડિયોએક્ટિવ મુરેનિયમના સમિયા ૬૦ ફૂ જલ પાણીમા હૂપાડી રાખવામાં આવે છે આ રેલ્વેને ફરતા મહુચાર માંડબના વિસ્તારમા સખન તકે હરી રાખવામાં આવે છે. વાનારલુખા રેડિયોએક્ટિવ રજાણો ન પ્રસરે તે બાબત ખૂબ ખાન અપાય છે તારાપુર ખાતે ધુગેનિયમ તથા મુરેનિયમનું પ્રમાણ જરૂરિયાતથી વધુ છે તેનો ઉપયોગ બોમ્બ બનાવવા માટે થઈ શકે પરંતુ ભારત જેવો શાનિયિષ દેશ આ રવાડે ચડતુ પસંદ કરે નહીં. મુરેનિયમનું બાલતથામાં રૂપાંતર કરવામાં આવે છે. તારાપુરે દેશના આનિ અણુવિજળી ઉત્પાદન મથકો બમા કરવા માટે અનુમત મૂડી તેમજ વેસા-વિડાની જરૂરિયાત પૂરી પાડી છે તેમા બે મનથી સોરાષ્ટ્રમા આતુ મથક સ્થપાય તો તારાપુરની વીજળી મુજરાત-મહારાષ્ટ્ર વચ્ચે રિભાજીત થતી અટકે અને જાને રાજ્યોને એક એક મથક મળી રહે. ચિયાણો અને જીની કપડાં

ચિયાણો બેસાતની સાથે જ ગરમ કાપડ તેમજ કપડાની બજારમા દલચન મચી રહે છે. ગરમ કાપડનો ભાવ ચરીમ તેમજ મધ્યમવર્ગના માનનીને પોસાય તેવો રહ્યો નથી આપણે રાં બનની પેઢાશ બહુ જ અર્થાતિ છે. મુજરાત રાજ્યે આ દિશામા જે નતુ પ્રચાન કર્યું છે તે સફળ થાય તેમ ઇચ્છીએ ગરમ કાપડી મોંયોને પૂરતા પ્રમાણમાં જાવ મળી શકે

નથી તે ષોટ કાંઈક અંશે પૂરી પાડવા શુભરાત સરકારે પહેલ કરીને ૧૨ લાખ રૂપિયાને ખર્ચે રશિયાથી એક હજાર મેરીનો ઘેટાં મગાવ્યાં છે. આ ઘેટાંની મદદથી જે નવી ઓલાદ પેદા થશે તે પણ વધારે બિન આપનારી હશે. બીજાં દસ હજાર ઘેટાં દારા વર્ષે ૬૦ હજાર કીલોગ્રામ બિન મેળવવાની સરકારની ધારણા છે. રશિયન ઘેટાંને હાલને માટે કચ્છના નળિયા ખાતે રાખવામાં આવ્યાં છે. આ અગાઉ ૧૯૬૫માં પ્રાયોગિક ધોરણે રશિયન ઘેટાંને સફળતા પૂર્વક ઉછેરવાનો અખતરો કયાં પછી હવે તે વ્યાપક રીતે હાથ ધરાયો છે. શુભરાત ઉપરાંત કારિમર, કિમાચક, રાજસ્થાનમાં પણ આજ રીતે રશિયન મેરીનો ઘેટાંની આયાત થનાર છે. સુધરેલી જાનના ઘેટાં વધુ બિન આપશે-મીલો વધુ કાપડ ઉત્પન્ન કરશે અને સાથે સાથે વસતિ વધારે થતાં માંજ પણ વધતી જ રહેશે.

પરદેશનીતિ

ખગલાદેશની મહાન સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી ભારત સમક્ષ નવા નવા કેલકાઓ રજૂ થનાર રહેશે. આ કચેરા ધૂંટકો પાકિસ્તાનના ગળે સહેલાઈની જાનરશે નહીં, અને તે વધુ જાનથી શત્રુઓ મેળવીને બળ એકઠું કરવા પ્રયત્નો કરશે. અરબ રાષ્ટ્રોએ ઉલ્લાસ સંઘર્ષમાં પાકિસ્તાનનો પક્ષ લીધો. ઈરાન અને તુર્કીએ છોડેલો શત્રુ સહાયની જાહેરાત કરી. આફ્રિકાના મુસ્લીમ દેશોએ પણ નૈતિક ટેકો પાડને આપ્યો. એટલે હવે દુનિયાના રાષ્ટ્રો તેમજ મહાસત્તાઓ નવેસરથી જે ચાલગાજી રહે તેમાં ભારતે કુશળતાથી શવ ખેલવાનો રહેશે. અમેરિકા બામનમાં એટલું સફળ છે કે ત્યાંના લોકોની સહાનુભૂતિ ભારત પસે છે. મેક્સિકો ભાગતથી વિમુખ અને પાકિસ્તાનની નજીક સર્વું છે તે વાન સુધારી લેવાની જરૂર છે. નેપાળ અને સિંગેને પણ આપણે પસે રાખવા અને તે માટે જરૂરી પ્રયત્નો ચાલુ રાખવાની જરૂર પણ એટલીજ તાકીદની છે. ઈઝરાઈલને માન્યતા આપવા માંજ હવે ખુદશી થયો છે. આરબ રાષ્ટ્રોનું આપણે બહુ માન રાખ્યું. હવે તેઓ માંહેમાંડે કૃત્યા કરે તેની કુટિલ નીતિ અપનાવવી પડે તો તેમાં દોષ કાઢીને

નહીં હેમ. શત્રુમાં પણ અમુક અપરાધોમાં ખોટું બોલવાની છૂટ આપી છે. રાષ્ટ્રના હિત માટે જે કાંઈ જરૂરી બન્યું તે બધું જ યઈ થકે છે. સૌથી જટીલ પ્રશ્ન ચીનના છે. રશિયા સાથે આપણે કરાર કર્યાં તે તેને ગમ્યું નથી. કેમકે ભારત બળવાન રાષ્ટ્ર બને અને ચીનની પાખે આવાં બે બળવાન મદારાષ્ટ્રો હોય તે તેની મદત્તાકક્ષા આડે આવે છે. આપણે ચીનને એવી ખાત્રી કરાવવી જોઈએ કે ભારત ગમે તેટલું શક્તિશાળી બને તે કોઈને માટે જોખમરૂપ જાનશે નહિ જાત સ્વરક્ષણ માટે જ અને ઈસ્લામના ટોળાંનું ધર્મરૂદ્ધ તેને આલડે નહિ તે માટે જ તે શક્તિનો સયમ કરે છે, ઈન્દિરાજી પરદેશનીતિ ફરીથી કંઠારી એવી આગવી શક્યતા નકારી શકાય નહિ.

૧૯૭૧-૭૨

૧૯૭૧ની સાલ બુનકાળ બની ગઈ. ધનુ શકવતી જનારો આ વર્ષ દરમિયાન બન્યા છે. સૌથી મદત્તનો બનાવ ભારતે પૂર્વ બંગાળના ડાક કરોડ લોકોને હરકરી એટી નાંચેલી મુક્ત કરી તેમને આરાગી અપાવી તે છે. દુનિયાના ઇનિયસમાં આનું પાંચકાનું કામ કર્યાનું ચોપડે લખાયું નથી તે રિક્ત ભાગવવું દો થો છે. સુતો જેવી સંસ્થા અને તેની સીકુરીડી મહિન્સ તથા જનરલ એમેન્સલી શબ્દોના ચૂંચનાં વાંચી ચૂંધે છે, પરંતુ કયાં અન્યાય સામે પગલાં લેવા અસમર્થ બને છે, ત્યારે ભારતે જે નૈતિક દુરજ બજવી તેથી જનમ સ્વચ્છ બનીને જોઈ રહ્યું. સમજાવેલુંના સ્ત્રે નવાં વળાંકો આવ્યાં તે પણ અમુનપૂર્વ જાતી રહ્યાં. અમેરિકાના પ્રમુખે સામેથી ચીનની મુનાકાન રીધી. વિષેડનામમાં અમેરિકાના શત્રોને ફાવડ મળી નહિ.

ભારતે રશિયા સાથે ૨૦ વર્ષના કરાર કર્યા તે વર્ષનો ચાલનાર બનાવ રહેશે. અમેરિકન ડેવર, જે અગ્રેય ગણાતો તે આ વર્ષ દરમિયાન અમગી ગયો અને તેનું અવમુલ્યન તેજાઈ રહ્યું છે. ૧૯૭૨ની સાલ મદાસત્તાઓની ચાલગાજીના વધુ આશ્ચર્યકારક પરિણામો જમારે તો નવાજ નહિ. ઈઝરાઈલ-આરબ સંઘર્ષની શકવત આ વર્ષ માટે જીંઘી રહી છે.

મહાલ રતની કથાઓ ભાગ ૧ થી ૧૨

લે થી ધૂમધુ પ્રકાશક ગ્રુપ

અમરન કાર્યાલય, અમરન

એક સાથે ક્રિમિ ૩

અગ્ર પાંચ ભાગ વિશે લખ્યું હતું હવે ૬ થી ૧૧ ભાગ સુધીની વાન આરે છે આ ભરની કથાઓ એ આપણા લોકસરકારી વાન છે આપણા નૈતિક જીવનને એમાં રક્ષુ રહુ છે એ કથાઓ હમેશા કિશોરો પાસે, મોટાઓ પાસે, દરેક ઘર પાસે રહેલી જોઈએ એ હેતુની આ કથાઓ અહીં ઉતારી છે ભાષા કાર્ક સાદી પણ કરી છે છતાં જૂનાના જાન એટલા ઉમર છે કે એ મહુ કરતા માટે થોડી તેવારી વાચનાર જગતે પણ જના વરી રહી થી ધૂમધુએ પ્રતાપનામાં કહે ૧ આ શાન્દો વાચક બની રહ્યા છે અને મહામા તરી કથાઓ રજૂ કરવા પાળની તેમની ભાવનાને વાચા આરે છે આ ૭ ભાગમાં જે કથાઓ રજૂ થઇ છે તેના ક્રમ આ પ્રમાણે છે

ભાગ ૧ (૧) યક્ષના પ્રભો (૨) એકચક્રા નગરી (૩) કૌપદી રવચવર

ભાગ ૭ (૧) રાજસ્ય વડ (૨) દિશુલાલ વધ (૩) ધુપ્તવાસ

ભાગ ૮ (૧) તેર વર્ષ પૂરાં થયા નથી (૨) શ્રીકૃષ્ણ પામે મહા માનવ (૩-૪) શ્રી કૃષ્ણનિષ્ઠિ (૫) નિહુલાનું આખ્યાન

ભાગ ૯ (૧) અભિમન્યુ (૨) જળધર (૩) નરો વા કુજરવા

ભાગ ૧૦ (૧) જે હુ કુદ (૨) જનમનો કોડ (૩) ત્રિધારીનો શાપ (૪) બાલુકાવાપરની (૫) પરીક્ષિતનો જન્મ

ભાગ ૧૧ (૧) પિનાપુત્રનું કુદ (૨) પાદવોનો સર્વનાથ (૩) કાને અજુન લૂટિયો (૪) મહાપ્રયાન

શ્રી ધૂમધુની “મહામારત કથાઓ” વિશે કહી રાખ કે એક ગદ્ય અને વિ ૧૨ વિષયની તેમજ જે રીતે મારજન કરી છે તે કે ઈ વિરલ અને આ જન્મ રાત્રેવામીજ સિદ્ધ કરી શકે. ખરી ખૂબી એ છે કે કથાવ તેમજ ભાષાનો આકાર આવવા દીધો નથી વાનને કિલ્લ થવા દીધી નથી વાનપ્રવાહને અટકવા દીધો નથી સરલ ભાષા કેટલી સમર્થ બની શકે છે અને ધારી ચો મરી શકે છે તે જોવા હોય તો શ્રી ધૂમધુની મ ૧૧૨૧ કથાઓ, સરકાર કથાઓ, લોકસરકાર દીધાવિ ધત્વ વિ કિલ્લ ઉદાહરણ છે

શબ્દસેતુ

લેખક શ્રી રમણલાલ જોશી પ્રકાશક વો ૧ એન્ડ ક પની, ગાંધી ચેમ્પસ, અમદાવાદ ૧ પાના ૨૩૫ મૂલ્ય રૂ ૧-૦૦

“પરિણામ પછી શ્રી રમણલાલ જોશીનો આ બીજો વિવેચન-સમૂહ પ્રગટ થાન છે અને તે પણ એક વર્ના આગામી, તે રજરતાતી સાહિત્ય માટે આવતાંક પ્રગતિ છે લનસારિતની સાથે સથે વિવેચનસ કિર તાવ મેગવતુ રહે તે બહુ જરૂરી છે આગળ પણ ‘ગોવર્ધનરામ’, ‘સાક્ષર નવલરામ’ તેમજ ‘અખેગીતા’નું સ પદન (શ્રી ઉમાશ કર સાથે) જેવા પુસ્તકો શ્રી રમણલાલની કનપે આપયુને મળી ચૂક્યા છે તો ‘અબીપ્સ’ જેવા લેખસમૂહ પણ તેમજ આપ્યો છે

આ વિવેચન પ્રથમાં પણ લેખકના માનીતા પાડો ગોવર્ધનરામ નવલરામ ઉકિર્પા કરી ના છે ‘રજરતાતી વિવેચન સાહિત્ય’નો સમૂહ ૧૯૫૮માં

લખાયો છે તેનો વિસ્તૃત કથો હોત તો સારું હતું નેથી શ્રી મુરેશ નેથી જેવાનો સમાવેશ થઈ ચકન. નો કે લેખકે પોતાના છેલ્લા એ દાયકાના લેખોને કમબદ આપવા દીધો. તેની પાછળથી સુધારાનવા-રાએ તેમના કથિતઅમાંથી ઇતિહાસનું તત્વ હરી લીધું હોત “કોમુડી”એ ગુજરાતી વિવેચનસાહિત્યમાં આપેલો ફાળો કીમતી લેખ બની રહી છે. કાન્યો અને કચિના ઉપર શ્રી રમણલાલની લેખનીએ પુસ્ત-કના ઉત્તર ભાગમાં ઠીક ઠીક રસદર્શન કરાવ્યું છે. પરંતુ મનમર અને લખજીટ પ્રસન્નતાથી શ્રી સુંદરભી

વાર્તા “ઈન્ડિયન ઇન પેરિસ” ઉપર તેમણે જે રસ-મય લખાવટ કરી તે શ્રી રમણલાલ નેથીની વિવેચન શક્તિની ઘોનક બની રહે છે. બોકાનાને પણ પ્રશ્ન થાય છે—બેમાં કોણ ચડે વાર્તા કે વિવેચન ?

શ્રી સુંદરભી શબ્દોમાં : “તેમની પાસે પ્રસાદમધુર સરળ સૌદી છે. નીરક્ષીને! વિવેક કરતું સવેદનશીલ ચિત્ત છે. કથી ઉમતા કે ઉત્કટતા વિના જનાં પૂરતી મર્મઆનિતથી તે પોતાના કથનને રજૂ કરે છે અને એમના શબ્દના સેતુદારા નરા નરા કિનારાઓ ઉપર લઈ મળે છે.”

✽

સાપ ગયા અને સિસેટા રહ્યા

એક કહેવત છે કે સાપ મૃત્યુ અને વિમોહ રહી ગયા, એવી રીતે આપણી કૃદિઓ અને આપણા કર્મકાંક્ષી વિધિઓ રહી ગઈ છે, પણ તેમના હેતુ બુલ્લંઘિત ગયા છે. આપણે ધર્મચુસ્ત અને શ્રદ્ધિચુસ્ત પ્રજા છીએ, એટલે જે આપણું આવે છે તેના હેતુ અને અર્થ જાણવાની પણ હઝળ કર્યા વિના તેને ‘અનુસરીએ છીએ સમગ્રા ફેરા ફર્યા પછી વર-કન્યાને વસિષ્ઠ-અરુંધતીનું દર્શન કરાવવામાં આવે છે, ધુનનો તારો બનાવવામાં આવે છે. તેની પાછળ ભાવના એ છે કે વરકન્યાનું સમગ્રજીવન વસિષ્ઠ-અરુંધતી જેવું આદર્શ બને, કન્યાનું કૌનાગ્ય ફૂલ જેવું અવિચલ બને. પરંતુ આજે તો વરકન્યાને એ તારા બના નારાં સાક્ષ્ય કે માત્રા પોને પણ જાણતાં નથી કે આકાશમાં એ તારા કયાં આવ્યા ! કન્યાની પાલખી સાથે કન્યાનો લાઈ હાથમાં તથવાર લઈને જાય છે એક જમાનામાં-અગાજકાના જમાનામાં-જહાદુર લાઈ બેનહીના રક્ષણ માટે ખરેખર તથવાર લઈને જતા અને બહેન માટે હરી જાયતો અને મ ! પણ જાયતો. એ જમાનામાં વરરાજ પણ તથવાર રાખ્યો અને દાણા ઉપર વાપરી જાયતો. પરંતુ આજે કદાપેલી કે ખોટી તથવાર લઈને વરરાજ કે કન્યાનો લાઈ જતો હોય ત્યારે એ દસ્ય દમીપાત્ર લાગે છે. રિવાજે પાછળ જોઈ લાવના દત્તી. હેતુ હોત. આજે એ કંઈ નથી, અને જનાં મૂર્ખાઈસરેલા અને નિનજરૂરી રિવાજોને આપણે હજી પણ વળગી રહીએ છીએ !

हार्दिक शुभेच्छाओं के साथ

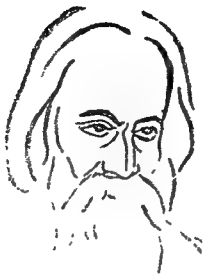
आदित्य मिल्स लिमिटेड
इन्डिया अेकसचेंज
कलकत्ता-१

thackersey fabrics
put the fun in fashion !

THE HINDOOSTAN
SPG. & WVG. MILLS LTD.

S. Vithaldas Chambers
16 Apollo Street, Bombay 1

પ્રાર્થના

હે ભગવાન, સંકટ સમયે મારી રક્ષા કરો, એમ મારી પ્રાર્થના નથી, પરંતુ સંકટોને જોઈને કરથી હું ભાગી ન જઈ એ હું ચાહું છું. હું એ પણ નથી ચાહતો કે દુઃખસંતાપથી મારું ચિત્ત વ્યથિત થઈ જાય તો તું સાંતવના આપે, પરંતુ દુઃખો પર હું વિજય મેળવી શકું એટલી સક્તિ મને આપ, એટલું જ હું ઇચ્છું છું.

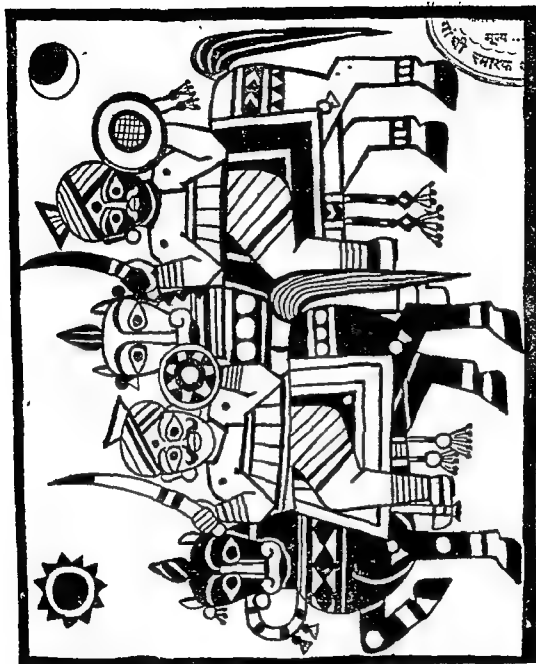
આવશ્યક સહાયતા મને ન મળે તો હું દિંમન ન હારું, મારું જળ લીધું ન થઈ જાય એટલું હું ઇચ્છું છું.

વ્યવહારમાં મને તુકસાન જાય અને લોકો અને લુંદી લે તેની પણ મને ખરવા નથી; પરંતુ દિંમન દારી જઈને ‘હવે શું કરું, મારું સર્વસ્વ જણું રગુ’ એમ કહીને હું રોવા ન જમું એટલું હું ચાહું છું.

— રવીંદ્રનાથ ઠાકુર

શ્રી. મલિશકલ કૃત
અમારા પ્રયત્નો

ગાંધીગુરુ....	૧-૨૫
ગીતાંગલ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા ...	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
શ્રી અરવંદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા ..	૦-૧૫

वैष्णव

सांस्कृतिक समन्वय अंशानु मासिक : कृष्णायारी • १९७२

ଉତ୍ତର : ୧୦]

三浦 1991

[24 3 : 12

અનુક્રમણિકા

૫૪	લેખ	રેખા
૪૭૩	સજ્જનનું પ્રેરક તત્વ	ગુરુદેવ
૪૭૪	દીપ્તિપ્રદાનું કારણ	કાકાસાહેબ
૪૭૫	પરિશ્રમનું	આશુતોષ
૪૭૬	સતોના સરોવર	શિતિભાઈ
૪૭૭	સૌ દર્શનની રાજધાની	રાજા રામચંદ્ર
૪૭૮	આયોજન	દાધિયાર વાનેશ
૪૭૯	મહાપ્રભુ પદ્મિદાન	ના પ્રા. બાબા
૪૮૦	કુલની સફળતા શોધ	કાનિરાન પર્વત
૪૮૧	આધુનિક શુદ્ધ અને સાદિત	ઉમાશંકર જોશી
૪૮૨	આ રીતે ભજવાનું નામ શા માટે ?	ચો પુ પટેલ
૪૮૩	કુલની શ્રેષ્ઠતા	સિદ્ધાંતજી
૪૮૪	આત્મચર્યા	
૪૮૫	મગધાદીની પોઠાળા	રમણદાસ કાપડીયા
૪૮૬	તે શુદ્ધતા અનુવર્તી બને કદી	પદ્મ અમલ દાશરથી
૪૮૭	માનવીની આગર સંવિદ્યા	દી. પ. મહેરા
૪૮૮	કામનો અત નથી	
૪૮૯	અવગણ	સિ

સુચના

[આલકેને]

૨ માસની બારમી તારીખે અંક
પ્રતિબદ્ધ થાય છે

५६. भौं मुधीमा अकि न मरे ते
पोस्ट नकिंमा तपाम कर्पा पछि कर्पा
खन नमावपु अकि यिदिमा नरे ते
मोक्षाय

જામે તે ખડિને ગાહત ધર્મ સમાજ ૧૭

આ માનિક્યા પ્રજિન્ન મના વિદ્યારા
જે તે રોજકાના છે સર્વાદ્ય તે વિચારેમા
મમત છે જ તેમ આનંદ નહિ.

[୧୩୩]

૨૨ સ્વયંજનનાં સત્કૃતિ, કથા શિક્ષણ
અન સારકૃતિ વિષયક લખાણો લેવાનાં
આવશે

રખાવ માફ મોલિક તાજી પેશ
અવી અપેશ રહે છે મગજની અંક
ખાજ માલીથી લખવ

एवाङ्गमे

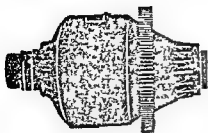
प्रथमो [वस्तुन] द शिपिवा
चतुर्थो सो ऽ शिपिवा

‘ଗୋପବନ୍ଧନ’

* समुदाय के
नाम से।

5

૧૭૧૬ મુદ્રક, આ લોક પીરન માધી એવા ક નવીન ગાંધી ૨ લામકુખનગર, રાજકોટ-૨
મુદ્રક-૨૬ શન રથાન સરક મુદ્રિતા રેષ્મકોટી રોડ, ગઝલો

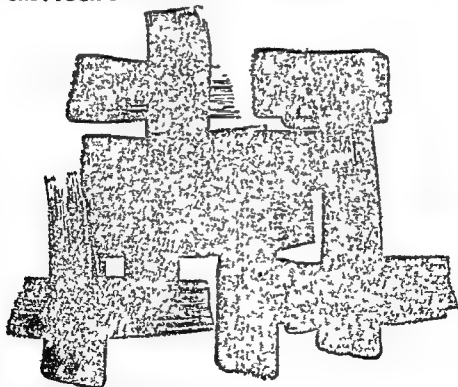

Steel fabricated for industry by Mukand. With innovations in design and construction that anticipate the fast changing demands of industry.

Mukand fabricates steel for new uses: makes heavy electric cranes, specialised equipment, chemical, fertilizer and steel plant machinery. Casts, rolls, twists steel. Keeps ahead of the new trends in India's industries. Achieves significant increases in import substitution, ships steel products to expanding markets abroad.

At Mukand, steel is innovation.

Steel-sheared, riveted, fabricated for new uses

© 1974, MUKAND

MUKAND IS STEEL

Mukand Iron & Steel Works Ltd, Kurla, Bombay 70 (AS)

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન : ૨૨-૧૦૭૨ ગ્રામ : NOBISUCE

મિલ્ક સ્થળ :

રેલ્વે સ્ટેશન, બગહા,

પો. ઓ. નારાઈપુર

જિ. ચંપારણ (બિહાર)

(અ.અ. : KANORIA)

GSTA S-SSN 22A GUL

પ્રાચીન સમયમા વહાણવટાના વ્યવસાય દ્વારા
ભારતને અદ્યત્ત સુપત્તિ મળતી હતી આને
સિંધિયાના જહાજો આપણી એ પ્રાચીન પરંપરા
અને વ્યાપારને જાગવી રહ્યા છે. સિંધિયા
ભારતના દરિયાપારના તેમજ કાઠાના વ્યાપાર ક્ષેત્રે
પોતાના અદ્યતન અને ઝડપી જહાજો કાઢવા દ્વારા
ઝડપી મુરશ્ચિત અને કિશ્કાયતી સેવા આપે છે

દરિયાપારની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન ઇન્ડો-યુરોપ
ભારત રશિયા
ભારત-અમેરિકા (એટલાન્ટિક અને ભગવાત ભરી)
ભારત પૂર્વ ઇન્ડિયા મેડ રેઇસ
ભારત પેસિફિક (પૂર્વ જાપાન)
ભારત ઇન્ડિય
ભારત-એફ્રિકા ઇન્ડિય મેડ રેઇસ
ભારત પશ્ચિમ એશિયા (અખાત)
કાઠાની સેવા
ભારત પાકિસ્તાન ભરો સિલોન

સિંધિયા
(સ્થાપના ૧૯૧૬)

શ્રી સિંધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
સિંધિયા હાઉસ, બેલા નેસ્ટ યુનિટ ૧ ટેલિફોન ૨૬૧૧૧ (૧૨ લાઇન) ટેલેગ્રાફ ૨૨૦૫
સે ૬૬ બે ૬ પોસ્ટલ ૩૩ ને ૮ યુનિટ ૧ રોડ કલકત્તા ૧ ટેલિફોન ૨૨૫૬૨૨ (૪ લાઇન) ટેલેગ્રાફ ૨૦૫
૧૦, બેલા નેસ્ટ નવી સિંધિયા ટેલિફોન ૧૧૨૨૬૮ ટેલેગ્રાફ ૨૨૨
સિંધિયાના હયાલ પ્રમુખ બરોજી બેલા ને ૭

THE INDIAN ALUMINIUM CABLES LTD.

21-A, Himalaya House
Kasturba Gandhi Marg
NEW DELHI-1

Leading Manufacturers of :-

ALUMINIUM CABLES STEEL REINFORCED
CONDUCTORS AND ALL ALUMINIUM CON-
DUCTORS USED IN POWER TRANSMISSION
LINES FOR RURAL AND URBAN ELECTRI-
FICATION PURPOSES.

Playing its humble part towards the prosperity of
the nation

WORKS

Delhi Mathura Road,
12/1-Milestone,
Aurangpur;
Fridabad (Haryana)
Grams : NIKKISAN

G. T. Road,
7/1- Milestone,
GHAZIABAD (U. P)
Phones : 40031-2-3-4
(Four Lines)

TELEX No 031-7249

સર્ગનું પ્રેરક તત્વ

કથાવાન ગુણગતો પણ જ્યાં સાચા ગુણ હોય છે, ત્યાં તેઓ તપસ્વી છે; ત્યાં સ્વેચ્છાવાર નથી શકે નહીં, ત્યાં તે ચિત્તાની સાધના અને સયમ જ હોય. એવા સંપૂર્ણ રીતે શક્તિશાળી મનુષ્યો પણ જ થોડા હોય છે, જેઓ પોતાના ધર્મબોધને બિન આના આચરણમાં ઉતારી શકે. કાંઈ ને કાંઈ બ્રહ્મા આવી જ પડે છે. કારણ કે આપણે બધા બ્રહ્મામાંથી પૂર્ણતા તરફ પ્રસ્થાન કરી રહ્યા છીએ, હજુ અગમ અવસ્થાએ આવી પહોંચ્યા નથી. પરંતુ જીવનમાં ને કાંઈ પ્રહાન વસ્તુ સ્થાપી સ્વરૂપે આપણે ધરી શકીએ છીએ, તે આપણા અત્માની ધર્મશક્તિની સહાયતા વડે જ, નહીં કે બ્રહ્માની સહાયતાથી. જ્યાં જ્યાં ગુણગતોએ પોતાની કલ્યાણના સ્થાપિત કરી છે, ત્યાં ત્યાં તેમનું ચરિત્ર જ વ્યક્ત થયું છે; જ્યાં જ્યાં જીવનને નષ્ટ કર્યું છે, ત્યાં ત્યાં ચરિત્રનો અભાવ જ વ્યક્ત થયો છે. આમ નષ્ટ થતી વખતે તેમના મનમાં ધર્મનો જ એક પુંદર આદર્શ હોય છે, તે અંદરના રિપુઓના આકર્ષણથી દુષ્કાર્ઠ જવાય છે અને ચરિત્રમાં પોતે પાત્રિત થાય છે. કાંઈ પણ જીવન કરવામાં સયમની જરૂર છે, તેને નષ્ટ કરવામાં અસયમ રહેલો હોય છે. ધારણ કરવામાં સયમ નેહિએ, માત્ર મિથ્યા સમજણમાં અસયમ રહેલો હોય છે.

આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો પણ જરૂરે છે કે દેવળ ધર્મને માટે નહિ, સુખને માટે પણ સંપત્તિ ધન નેહિએ : મુખ્યાર્થ સંપત્તિ બનેત. અર્થાત જો ઈચ્છાની ચિત્તાર્થતા માહતા હો, તે ઈચ્છાને વશમાં રાખો; જો સૌન્દર્યભોગ માહતા હો, તે ભોગલાલસાનું દમન કરીને પવિત્ર થાઓ, શાંત થાઓ.

એક મંગળાળી કહેતો છે, મેનાથી મે આગળ વધાને 'તું' મરી જા' એવાં વચનોથી વધારે કોઈ મળા કે સાા હોઈ શકે નહિ. માત્ર સ્વયંનું નામ સુદાં સભાગત ધન્યજ્ઞો નથી રચિયાહુતી નવલકથા-એમાં આ કહેવનો ઉદ્દેશ્ય ક્યાંક-ક્યાંક પાંચો છે. પરંતુ રચિયાણુ મૃત્યુને કથારેખ અશુભ માનતા નહિ. રચિયાણુ ખરું જીવા. કોએ મને પૂછ્યું કે રચિયાહુતી દીર્ઘચિંતાનું કારણ શું છે ?

કવિની દીર્ઘચિંતાનું કારણ રવું હોય તો તે વૈતાનિક નહિ, કારમના હોયું જોઈએ. મે કહ્યું : 'રવિમ સુમે પોતાની કવિતા નિર્મિતિના આરંભથી જ શ્રવનન પ્યા અને રાત્રિ વિો લખવાનું શરૂ કર્યું'. એમના ચિંતાનામક કાર્યોમાં મૃત્યુનો ઉદ્દેશ્ય, પરિવ્રજ અને રાત્રાન વારંવાર આવે છે. મૃત્યુએ આનું કે આખી દુનિયા તેા મારો નિરકાર કરતી આવી છે; આ એક દરિ અને જાણુનક છે. માન વલી મારો સાચો પ્રચાર પચુ કરે છે, એને આ દુનિયામાં રહેવા હેવા જ રીક છે. મારો પક્ષ પચુ લે અને મારો પરિવ્રજ પચુ કરવે એણું કાર્ય આ દુનિયામાં રહે તો તે દુષ્ટ જ છે.'

આપવા એણું પચુ જનું હોય કે રચિયાહુતના મુખે પોતાનાં રોગા સંજીવને મૃત્યુ મહાશય પ્રસન્ન થયા હો અને એમને અહીંથી ઉડાવી જવાનું એને મુશ્કેલ નહિ હોય. જ્યાં અતિપરિવ્રજ હોય છે ત્યાં અનવધાન હોય જ છે.

હવે જ્યારે મારી ઉપર થઈ ચૂકી છે, ત્યારે લોકો મને એ જ સાચા પૂછે છે : 'આખી દીર્ઘચિંતાનું કારણ શું જોઈએ. આજે પચુ અપ સનન કમંશીલ છે, લખનાર મુસદ્દરી કરતા રહો છે,

લગીર પચુ અસ્થન કે થાકેલા માનુષ પડતા નથી, એની પાછળ કારણ શું છે ?

પેતને વિને કોઈ મોટા દાર્શનિક કે મંત્રી જનાજ દેવો મારે માટે રુચિકર નથી. હું ચિરપ્રવરતી તો છું જ, એનો સામ લાખને મેં વિનોદમાં કહ્યું : 'જનાજ સહેરો છે. મૃત્યુની ચિંતા હું નથી કરતો. હવે એ જાને મારી પાછળ પડ્યા છે, મને પડતા ચાહે છે, એક 'જુદાપો' અને બીજું છે 'મૃત્યુ'. એ જાને રીક રીક ચાહેવા છે, પચુ પાછળ તો પડેલાં રહે જ છે, અને ચેલા ક્યાંક પડેથી જાપ છે અને લોકોને પૂછે છે કે શવાજે માલુસ અહીં છે ? તો લોકો કહે છે : 'અરે હજી કાલ અહીંયાં હતા, અજાર નહિ. અહીંયાં ક્યાં ચાલ્યા ગયા.' પૂછા કરીને, મારો સમક મેળવી લઈને હાંદાં હાંદાં મને ચેલા નવા રથો પડેથી જાપ છે. ત્યાંપ તે એમને એ જ અતુભવ ચાપ છે. લોકો કહે છે : 'તમે થોડા જ થોડા પડ્યા. હજી આ લક્ષી સુધી તો અહીં હતા. હવે ખજાર નહિ, અહીંયાં ક્યાં ચાલ્યા ગયા !

જ્યાં સુધી મારી શ્રવનવાત્રા કાપમેર ચામે છે, ત્યાં સુધી 'જુદાપો' અને 'મૃત્યુ', મને પામી શકતા નથી-એમાં હું શું કરું ? એમને દાગવાની મરી મુદ્દન પચુ કોવિલ નથી, અને એમને પામવાની પટ્ટ ઉતકા છે નહિ. જ્વા મિલે છે, કથારેક મળો તો જરૂર જોડેલા સમય વધારે જશે, એટલા જ વધારે પ્રેમથી બેડીશું અને ઈશ્વર ઈચ્છા પછી તો કથારેખ જ્વા નહિ પડીએ.

જે સરિર કારણ કરે છે, દેહમાં રહે છે. તેને 'દેહી' કહે છે, અને જેને મરવાનું છે, જે મરણને દાળી નથી શકતા, તેને 'માત' કહે છે. કેટલા સાચા અને સુર જાહે છે આ !

તમે મૃત્યુને દાળી શકો એમ નથી જ, પરંતુ તમે સમજપૂર્વકનું શ્રવન શરૂ તો મૃત્યુ તમારાથી કંઈક દૂર જરૂર લાવે છે, વળેતા વળે સુધી એ દૂર રહે છે.

નવો પ્રશ્ન

ચોદ દિવસના યુદ્ધમાં આપણે પાકિસ્તાનની સાન ઠેકાણે લાવી દેશું એવી આગાહી કેઈપણ દેનિકના ન્યોતિપીએ કરી ન હતી. બાંગ્લાદેશનું સર્જન ધાર્મી કરતાં વહેતું થયું. જુદોએ મુઠ્ઠાભરને છેડી મૂકવાનું ડહાપણ દર્શાવ્યું. બંગ નિરાશિતો ધાર્મી પ્રમાણે અને મોટી સંખ્યામાં પાછા ફરી રહ્યા છે. ૩૧ માર્ચ મુધીમાં બધા જ નિરાશિતો બંગલાદેશમાં જઈ ચૂક્યા હશે. પૂર્વમાં જ્યારે આ પ્રશ્નો ઉઠેલા આવી રહ્યો છે ત્યારે પશ્ચિમમાં નવો પક્ષ આકાર લઈ રહ્યો છે. ત્યાં જે પ્રદેશ આપણે લીધે છે ત્યાંની વસતિ જેનો મોટો ભાગ હિંદુઓનો છે તે રાજસ્થાનમાં સ્થળાંતર કરી રહી છે. કેમકે તેને જ છે કે જ્યારે આ પ્રદેશ પાકિસ્તાનને પાછો સોંપારો ત્યારે તેમના ઉપર જોરજુલમ થશે. અને તેમની હત્યા કરવામાં આવશે. આ લોકો પણ લાખોની સંખ્યામાં આપણે છોડેલા પ્રદેશમાંથી આવી રહ્યા છે અને તેમને માટે છાવણીઓ ખોલવામાં આવી રહી છે. આસ કરીને રાજસ્થાન સરકાર ઉપર આ ભોજો અત્યારે આવી રહ્યો છે. પાકિસ્તાન સરકારની દમનકારી અને પ્રભામાં ભય અને ત્રાસ વર્તાવનારી ન તિરીતિનો અંત લાવેલો જોઈએ, જે સજ્જનતા ભારતે દર્શાવી છે અને જે સારસ્વભાગ દેવ પકડાએલા દેવીઓની ભારત લઈ રહ્યું છે તેનો તેવો જ પ્રતિભાવ પાકિસ્તાને દર્શાવેલો જોઈને, અને ન દર્શાવે તો તેને ફરજ પાડી જોઈએ. ઉવટે યુદ્ધમાં જ્યારે તેના માથ ઉપર તમાચો ઠોકયો ત્યારે જ પાકિસ્તાન દુષ્ટ બન્યું. ત્યાં સરમુખત્યારચાલીના પરિપાક રૂપે ઉઘ્ઘાળવામાં જતી છે. ધર્મયુદ્ધ છેલ્લાં હવે ભારતે ડરવું ન જોઈએ. આનંદપાત્રો નાશ થવો થઈ. પાકિસ્તાન નકલમાંથી જુલસાઈ બધ તો તેના પાપે હશે — તેને માટે ભારતે અગોચરના શોક કરવાની જરૂર નથી. જુદો જે રીતે કાંચી જાની પીકે કરતા રંગો બદલે છે એ જતાવે છે કે તેમનો કપટી

સ્વભાવ હજુ કાયમ છે.

લગ્નો કવરો

લગ્નગાથા ચાલી રહી છે. સમૃદ્ધતા માટે આજકાલ કીકડીક પ્રમાણમાં ચર્ચાઓ થાય છે અને અમુક ગાનિઓમાં તેનો અમલ પણ થતો જોવાય છે. છતાં પ્રતિષ્ઠા ખાતર ધામધૂમથી લગ્ન કરવાનો એક મોટો ભાગના લોકો ઊંડી રાખતા નથી. વાસ્તવમાં એક બાજુ કડ-અમલો વધી રહ્યાં છે ત્યારે બીજી તરફ સાદગીની વાતો ચાલી રહી છે. આજે સોનાનો ભાવ એક તોલાના અડીમે રૂપિયા બોલાય છે ત્યારે ઘરેલું પહેરવાની થી જરૂર છે ? એ હજી-કન છે કે જુનવાણી પેદીના વડીનો સમૃદ્ધમની વાન રતીકારવા રાશ ન હે.વ. ઘડીવાર તે કેળવાએલા અને બહાર સુધારક હોવાનો દાવો કરતાં સુરેલાઓ પણ અંદરખાનેથી એવું ઈંગણ હોય છે કે લગ્ન તો એક જ વાર કરવા છે તો ભપકો શું કામ ન કરવો ? દેવું કરીને અથવા કોઈ પામેથી ઉછીના ઉધાર લઈને પણ જેડવાળ વગવારીએ તોજ આપ-દાદાનું નામ રહે !

આવી બધી અને અર્થવગની વિચારસરણીને અસરકારક સામનો કરવા નરી પેદીને યોગ્ય માર્ગ-દર્શન આપવામાં આવે અને ૫૦ કે ૧૦૦ રૂપિયામાં આદર્શ લગ્ન કરી આજે તેની મંડળીઓ ઠેર ઠેર જોવી કરવામાં આવે તો સામાજિક કલ્યાણને તે મહત્તરનો ફાળો અપાશે. આ વાનને વધુ આશય વધારી એમ કહી સકાય કે સરકારે પણ સમાજ-કલ્યાણ અર્થે બેકારોની યાદીનાંથી ચૂંટી કાઢીને આવી લગ્નમંડાપણી મંડળી જોવી કરવામાં મદદ કરવી જોઈએ. કુટુંબનિયોજનના ધનિષ્ઠ કાર્યક્રમ પેટે આને માટે પણ વિચારી શકાય. અને આ રીતે અનેક કુટુંબમાં થતો કરવો અટકાવીને, સમાજમાં સાચી અને સારી રેવ પાડી સકાય, અને એકવાર

શરૂ થયા પછી આ વાત અટકાવી નથી. પ્રશ્ન-
નિક નો ભગ કરતા માં જે બીરુતા આપણે
માનસમા પેસી ગઈ છે તેનો ત્યજ કરવો થો છે
કેમકે હુ, હ વટોર્મલ સિવાય બાલુ કાષ્ટ નથી

ચીન-સ્તંભ ન પ્રભુય

ચીન અને જપાન બે એક ચાલે તે અમેરિકા
તથા રશિયા બંનેને બારે પડી જાય એમ ચીનનું
માનવું છે અને તેજે એવો મન પ્રગટ પશુ કર્યો છે
ચીન સાથે સારા સબંધો બાંધવા જપાને આતુરતા
બતાવી પશુ છે અમેરિકા જે ચીન સાથે સમ
સુધરવા માગતું હોય તો જાપાન સામે ન સુધારે
ચીને કરેલું વિધાન મબીર વિચારણા આપી લે છે.
ઔદ્યોગિક દેશ તરીકે જપાને અત્યંત પ્રગતિ સાધી
છે. દરિયાઈ નૌકા કાઢેલો જામે કરવાની તેની શક્તિ
વિષયમાં બીનકર્દ છે અમેરિકાનું વર્ચસ્વ આજ
દિવસ સુધી હતું તેથી અણુ શક્તિ વિકસાવવામાં તે
પાછા રહી ગયું છે ચીનની માનવશક્તિ અને
જપાનનું જ્ઞાન ક્રેકડા મળે તો તત્કાલ મચ્છરી શકે
એવા માટે તે હુલો હલુ પશુ ચીનના ગાણુ આજ
આર. રાનયોમાં અને જાપાનમાં રશિયાની હાથ
વગ વધી છે તેમજ હજારો હજારો રશિયા-અમેરિકા
સ્તંભ સામે જીત્યા છે તેથી તો અમેરિકા માંજોને
રાષ્ટ્ર રાખવા પડેલનીતિને નવો વળાંક આપી રહ્યું
છે જાપાનદેશના સર્જને અમેરિકા તથા ચીનને લાગેલ
ધવમા મચ્છુ બહાર પુ છે સમગ્ર પૂર્વ એશિયામાં
એક નવી પરિસ્થિતિ અકાર લઈ રહી છે, તેના
તેજાનું કેન્દ્ર બારેલ છે તેના સાથે આજે સબંધો
વધારવા ચીનને અણુસારો કર્યો છે કે તબીરી સાથે
પશુ આ રીતે સમગ્ર વધરશુ વર્ધન દ્વારા આપણ
આશયને જગતભરે કર્યો છે

કેરળના સુવર્ણતણ

કાથી ૧ ઉદ્યોગ દેરળમાં ખૂબ જ ખીલ્યો છે
કુનિયાના જે રેરા મથ-સીદરી ઉત્પાદન કરે છે તેમાં
પ્રથમ સ્થાન લાનનું આવે છે કેનકે જગતના
ઉત્પાદનમાં ૫૧ ટકા અડી થયે છે

હાલનું વાર્ષિક ઉત્પાદન ૧.૬૦ લાખ મેટ્રિક
ટન જે હુ છે ૧૯૭૦-૭૧માં કાથી અને તેની
બનારો જેની કે સાદી, જામ, ધાનમાં ઉત્પાદિ
દા ૧ ચો. કરોડ રૂપિયાના ચિદંથી હુ ડિયામંડની
કમાણી થઈ હતી આ વર્ષના પ્રથમ પાય માસમાં
અડી કરોડ રૂપિયાની કાચની બનારોની નિકાસ થઈ
હતી. કાથી ઉદ્યોગ દેશના ૧૫ લાખ લોકોને રોજ-
ગારી પૂરી પાડે છે નાણાંચેરના રેસાની આડ પે ય
તરીકે આ ઉદ્યોગે મહત્વનું સ્થાન ઝાપે કર્યું છે
તેવો જ ખીજો હુ ડિયામંડ કમારતો ઉદ્યોગ કાલુને
છે પશુ આ બાબતમાં આપણે આદિકાથી કાચો
માન મચાવીએ છીએ તેટલા પૂરતું કાલુનું ઉત્પાદન
એણું જણાય. કેરળની પેટે સુવરત સૌરાષ્ટ્રના
સાગરકંઠે નાણાંચેરનું વાવેતર હાથ ધરવામાં આવે
તો સુવરાતને પશુ એક નવો ઉદ્યોગ થોડા વર્ષમાં
સાંપડી રહે

અણુરેશનિકોની જીણ

દો લાભાના આકર્ષક મૃત્યુથી આપણે
પ્રથમ દેશોને અણુ વિદ્યાનિક શુભ થો હતો તેજ
પરિસ્થિતિનું પુનરાવર્તન થી વિકસાવવા અવસાનથી
બધુ દેર એટલે કે મૃત્યુ અણુધાતુ અને કુ રતી
રીતે થયું તેમની જગ્યા પર શ્રી રેશનાની નિમણૂક
થઈ છે અવકાશ શ્રી શોધન માટેની સ્વતંત્ર જગ્યા ઉપર
શ્રી મૂર્તિ અવ્યા એટલે એક વાત રહ્યું બની છે કે
હવે પછી વધુ સમયામાં અણુવિદ્યાનિકો રોવાર રાખવા
રાષ્ટ્ર આયોજન કરવું પડે અમદાવાદ માટે ત્રણ
અમર સરચામે વિકસાવવા મૂકતા ગા ૧ છે એક
કાષક સશોધનની 'અદીગ', બીજી નેશનલ ફીઝીકલ
રીસર્ચ લેબોરેટરી અને ત્રણે ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટીટ્યૂટ
ઓફ મેનેજમેન્ટ આ ત્રણે સરચાઓ દ્વારા
રહુને ઉગમ કક્ષાની માનવશક્તિ પૂરી પાડવાની એક
નિર્ણય કરવામાં તેમણે લગી બતાવી

સાહિત્યનો પ્રચાર

‘યોગસિદ્ધિ’ વળા શી મહેન મેઘાણી ની
નવી યોજનાઓ ગ્રંથમય કરે છે જનપુરના
અકા ‘એક લાખનો અનોખો પુસ્તકાર’ શીરકે

મનુષ્યનું મોગમાં મોટું દુઃખ એ છે કે જે વસ્તુઓ તેણે લોક-કલ્યાણ ને મન લાગના હોય. કરી તે જ વસ્તુઓ આજકાલ તેની દુઃખન બની ગઈ છે. કરુણા સ્નેહ, મૈત્રી વગેરેની પ્રેરણા આતો ધર્મ પાછાથી ધૂણી, અત્યાચાર ને ખુનામ કીર્તિ કારણ બની ગયો. યુરોપના દેશોમાં એક સમયે તેણે એવું જીવ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું કે તેનું સ્મરણ કરના આપને કપાતી ધૂળ છે.

આ સમયથી ભાગતથી થોડે વરો અરો ભાગ્યશાળી રહ્યો છે. અહીં જુદી જુદી ભૂતિઓ, જુ. જુ. ધર્મોના અનુયાયીઓ થઈ પ્રાચીનકાળથી આવતા રહ્યા છે અને ભારતવર્ષે ઉદારતા પૂર્વક તેમને સ્થાન આપ્યું છે. અહીં, શક, જૈન, ખ્રિસ્તી, બુદ્ધ, પારસી વગેરે ધર્મો આગા ને દરેકને યોગ્ય અવો આપે મળ્યાં છે. બધા વિજેતા બનીને નહોતા આવ્યા. એટલે કોઈ રાજનૈતિક આધિપત્યને કરણે તેમને અહીં સ્થાન મળ્યું એમ નથી મુશ્કેલ વિજેતાઓથી થઈ. વર્ષો અગાઉ આ દેશમાં મુસ્લિમ સત્ત ને સૂફીઓ અવ્યા હતા અને આ દેશમાં તમો આ રને પાત્ર મળ્યા હતા. જો પુરાતન મુસલમાન પંથની જાણવા મળે છે કે તેઓ - ૧૨૫૫-૧૨૬૦ની સી નિરપાદેવીએ ૮૦ મસ્જિદો બનાવી હતી અને આ ભારતવર્ષમાં મુસ્લિમ વિજેતાઓ આવ્યા તે પહેલાની વાત છે. ભારતવર્ષે તેમને ઉદારતાપૂર્વક સમાન્ય હતા.

ભારતવર્ષમાં મુસ્લિમ વિજેતાઓ આવ્યા પછી હિંદુઓ ને મુશ્કેલીઓ એવા મે જુદા દેખાવા અને આ જુદાનું દરિદ્રિયકુ ઉદાર નહોતું જે રીતે હિંદુ પંડિતોને પોતાના શાસ્ત્રના જ્ઞાનનું અભિમાન હતું તે રીતે મુસ્લિમોને પણ પોતાના મઝહબની ખૂબીઓનું જ્ઞાન હોવાનો અવકાશ હતો. અને પોતાને સત્યા સમજતા હતા અને બને એકમીતને 'એટલે મારે જઈ રહ્યા છે' એમ કહેતા બને એ મહત્ત્વ

માણસને ન મળી શકે એવી એક અવ્યય જીવી કરતી ધર્મની દીવાલ ખડી કરી દીધી આ સમયે આજુને કેનાક સતોના દર્શન થય છે તેમનો ધર્મ ભગવાન પ્રેમ હતા પ્રાણીમાત્ર પ્રતિ તમને આત્મભાવ હતો. તુલસીદાસના શ્લોકો તેમને મારે

ભલિ ધર્મ પૂરે નહીં ઠોઈ,
હરિ કે ભજે સો હરિ ? હોઈ

એ જ મોં સાંકળા હતા આ સતોમાં કહેવામાં જાણીતું એવા અનેક વર્ણના માન્યો હતા અને સમાજમાં લોકો તેમના પ્રતિ આત્મની દ્રષ્ટિથી ગોળા આ સતોમાં કમી, રે સ, ધન્યા, પીપા અને તે પછીની પેઢી દાદુ વ્યાજ દરિયા સામે રમવા તથા અનેક સૂફી સાધકો હતા.

કમી, રવિદાસ (રૈદાસ) વગેરે સધક રામન હતા શિષ્ય પ્રવચનમાં આવે છે. રામન પોતે આજુએ હતા ને રામાનુજે શરૂ કરેલા આચારનિ ક સમવાયમાં તેમને જોડાયા હતા. પ. તુ. એ નાક માથી રામન હ બધાર આવ્યા તે જો સંસ્કૃતને બ. ને લોકભાષામાં ઉપેક્ષા આપેલા શરૂ કર્યા તેમજે ગતિ-પતિના બે આવે છે. હોડી નાને સધન નો મત્ર અર્થો તેમના મુખ્ય બાર પીપો પૈમી રવિદાસ ચપાર દતા કમીર વગેરે હતા, મેના હમમ હતા, ધન્યા ના હતા ને પીપા ર. ર. દના દરિયા દેશ માથી ઉગર ભરતમાં ભગિતસ પ્રાપ્તને હમ અવવાનું એવ રામાનુજે રૂ. જો જ. જ. છે. કમીર તેને સર્વત્ર દેવા ને.

ભગિત પ્રાપ્તિ પિપજી લાયકે રામન હ,
પ્રગટ ક્રિયા પીપરને સમકાપ નો ખડ

ભગિતસ પ્રાપ્તના આ પ્રચરમાં નામને ને સત્યાના નામ પશુ ઉલ્લેખની છે નામને દરજ

હતા, બધારે સદના કમાઈ હતા ઉત્તર ભારતમાં કમીર
મદાન ગરુ બ ય ને તેમના પછી વધારે પ્રમાણમાં
જે સતતમ પ્રચલિત બધો તે થોડો અંશે
કમીરના મતવા થી પ્રમાણિત થયો છે

ખીજ દિ દુઆ ને મુરિમોને બેગા કરવાને
પ્રાસ કરો પતિતા અને મુ નઓના સિમોને
નેંધ તમ્હે કલુ હતુ

હન દે ઉન રાહ ન પાઈ

જો ખુદા મરિજતમા જ રહેતા હેય તો
ખા રેા શુ તેના છે ? તીર્થ ચાનવી મુર્નિમાં જ
જો રમનો વાસ હોય તા આ હૈતભાવના સય
કયા અ યુ ? અરે પૂર્વ દિશામાં હગિનો વાસ છે
અને પતિમમાં ખુ નો અરે દિલ્લી અફર જી ।
જાની એ કેમ નથી જોતા કે તાજ ને રહીશ ત્યાં
જ જી

અ ર ખુદાઈ મયીત બમત હે,
ઔર સુલુક કિસ કેરા,
તી થ મૂરતિ રામ પિવાસ।

દુહૂ એ મિનદૂ ન હેરા
પૂરમ નિયા હગી કા બાના।

પનિમ અબહુ સુકામાં
દિલ ટી ખોજિ, દિવે દિલ લીતર,
હહા હીમ ઔર રામાં

દાદુગે જન્મ દ સ ૧૫૪૪માં રજપૂતાનામાં
થયો હ । તરતના જુ । જુ । રવાનોમાં તેમના
અનેક બાતો છે તમે જ મે મુમવમાન હતા

અનાહ ને રમનો તેમનો અમ છૂટી ગયો
તમને મન નિદુ ને મુરિતમ વચ્ચે કેઈ બે નહોતો
રવો

અહુહ રામ છુ । જમ ગેર,

હિ ફે ગુકે હો. કુછ નાહી

આપતમજનામાં જાનિયે, સપ્રવચે,
અ સી રવ વારેના બે. મગી જાહે છે ત્યાં નેનું
અનિ । હેનુ જ નથી કમીરે એટલા માટે કલુ છે

વે -કુગનમાં આ દુનિયામાં ધમના બે ને
વગીરી રહી આ પછી થી નમગી તકસાર છે ? અહી
પ્રુદા પચુ કેલુ છે ને સી પચુ કોલુ છે એક જ

ગિદુ, એક મળખૂત, એક આપડી, એક ઇપિ,
એક નમે નિથી જ નધા ઉત્પન્ન થયા છે પછી
એમાં બાહ્યલ કેલુ ને યા કોલુ ?

આ બે મારથી આ મિથ્યા વાનથી મધ્ય-
કાલીન સાવકો મુકન યઈ રાધ્યા તેનું મોગમાં મોટું
કારણ એ હતુ કે ભગવાનને મેળવવા માટે અન્ય
ભતિ જ એ એમને મન મોટું સાધન હતુ ભગ
વાનની ભક્તિમાં આ રીતે તેઓ એટલા મસ્ત બની
રહેના કે તેમને માટે આચાર સાત્ત, વેશ વગેરે
કશા કમના જા નહિ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ તેમને
લગ્યાથી સારી નહિ કે નકંનો ભય તેમને પાત્રી
રાધ્યો નહિ પ્રેમપથના આ પધિકો શરીરને નક મુ
કા આવા નહોતા હ-છના, જોકે પ્રેમ મેળવવા
માટે સરીર ને મનને જુદા જુદા પ્રકારના કપથોથી
દૂર કરવા પડે છે તેઓ આ દેહને દેવાલય માને છે
અહી દેહથી પર એવુ બલ વિરજમન છે માટી
પથરથી બનાવેના મદિરોમાં પ્રનિકિત થ લી
ખુ નએન કાષ્ટ યુદ્ધ નથી બાલ ઉપચારો વગે થી
કરેવી પૂલ વર્થ છે આ સધકેની દરિદ્રા દય,
અદિસ, મેત્રી એ જ સૌથી સાચુ સાધન છે
બાનાના મદિરોમાં એટલા માટે આપણે આટલો
સ બ બાર જોઈ રખામે છીએ તેમના એક ગીતમાં
છે કે 'તમારો માર્ગ' । મદિર ને મરિજદોથી
દકરે । છે હે સાર્ન હુ તમારી વામું ને તો સાભગ
હુ પચુ ને પ્રમાણે આવી શકતો નથી કે લુ કે
સામે જ બિપટે ક ને મુરસિ રહેતો મેટી જીમાં છે '

તોમાર પથ ઢકે છે મદિરે મરિજદે
તોમાર ઢાક મુનિ સાહ,

અલિતે ન પાર્ક રૂખે દાદામ શુરુતે મરશીદે
આ જ લક્ષને પાનમાં રાખી કવિએ કલુ
હતુ કે પડિને વાચી વાંચી પથર બની ગયા જી
ને લખી લખી ઇટ બની ગયા છે પચુ પ્રેમનો એક
પડિ પચુ તેમના મનમાં પ્રવેશ મેળવી શકતો નથી

પકિ પકિ કે પથર ભયે,
લિખિ લિખિ બયે જુ ઇટ,

કળીરા અતર પ્રેમ મી

લાગી નેકુ ન છીટ

પ્રેમ સતોતી સાધનાનું મધ્યનિદુ છે

જાપાની એક પ્રચલિત વાત છે સુદર ફૂનોના રોડ ઉડરનાર તરીકે એક મહુસ ખૂબ જ્યાન નામ થયો હતો એનો ખ્યાલિ જોગેવાના રાજ-મહેનમા પશુ પગેથી મઠ અને રામએ પોને એના ફૂનો જોવાના ઈચ્છા દર્શાવી સૌંદર્યના દર્શનથી રામની આંખો ચમકી ઊઠે એવા વિચારથી પેનો માયુસ રમના આવના પહેના પોવાના બગીચામા ગયો અને તેણે ઉછરેના બાગ જ રોડ ઉમેડી માન એક સૌથી સુદર રાખ રહેવા દીધો.

પરદેશીઓને આ વાનનું રક્ષક કદાચ ન સમજાત, પણ જાનનો માયુસ તરત જ પામી જશે કે, સૌંદર્યની કલર માટે મહુસની તાનાવેની એટની તો તીવ્ર હોય છે કે રામ ખીજ ઝોઝા સુદર ફૂનોમા છુપ થયા વિના માત્ર એક જ પૂર્વ નિકસિત ફૂનનું સૌંદર્ય માણી શકે-તની કલર કરી શકે તે મટે ખીજ સેકો ડાઘને તે ઉમેડી નાખે તેમા કશુ આશ્ચર્ય નથી મારા ખત્રે એકવાર મને આ વાન સમજાવી તેણે કયુ લાલમ દરક માનનીમા કળાની કૈક તો કલની હોય છે પણ જાપાનીઓએ તા કલનીની પશુ કળા ખીતી છે.

પશ્ચિમના સમાજમા લોકે મા કઈક એવી લાગણી પ્રવર્તી રહેતી દેખાત છે કે પોતાની જાને સ 'ક' કહેનારા માટે જગતપણે કઈક પ્રયત્ન કરી દેખાડે. એ પ્રયત્ન પગી લાને પેખનગારમા હોય કે ચિત્રકળામા સંગીતમા હોય કે પાકસાજમા પરંતુ જે વર્ગ પુર્વનકો વાચે છે, ચિત્રા જીતે છે સંગીત સાંભળે છે અને જોખન માણે છે, તેઓનું શું ? તેમની લાગણીની કલર કરતી એ પણ મહાત્મી સર્જનાત્મક જે છે જાપાનના વતનીને મન તેની ખૂબ કિમ્મત હોય છે.

જાપાની યુનાકાન લેનાર પરદેશીને કદ દાની ની આ ભાવના જીવન જોવાનો નવો દૃષ્ટિકોણ

આવે છે એ મૂલ્યાન અને મહત્તાના ગણનાગો છે એક અમેરિકન સૈનિકની પત્નીને દોડિયોમા એક વખત મને તેના અલુધાર્યા આનંદ અનુભવી વત કરી 'સુગંધ સિંક સમાજ' ત ફૂંથી તેમના મ ગની સમામા તેને અમત્રય મત્યુ હતુ જાતાનના આ મહિલા મડો આ બાળન । માર્ગ નિ મેળવવા માટે એક પિશ્ચાનની પશુ નિમણુક કરી હતી સીકર લાનમ પન વગેરેના લાકડાને બાળના તેમા । રી સુગંધ નીકળે છે, તાગ કાંતેલા લાકડાની અન સો વરસના જૂના લાકડાની સુગંધમા કે । ફેગાર કે વિચિત્રતા છે તે મહુસ અને માયુસ એ મહિનામા એકવી થતી હતી આ સમામા જવાથી મ । અમે રિકન મિત્રને રાજિદા જીવનમા અનુભવાન અવાજે, સુગંધ વગેરેને જોવાની નવી દૃષ્ટિ સાડી હતી, કે જે દૃષ્ટિ પહેના તના ખ્યાન બહાર જ રહી હતી.

વિશ્વના પ્રધ આનંદોમા જાસારીમેએ વ્યક્તિગત ઉમેગનો ભાવના ખીતવી છે દાખના તરીકે જાવાન । તમને ચદ્દશન મટે પણ આમત્રણ મગે તો નવાઈ નહિ તમે નિરાને ચરોય નરખ્યા કરો દાઈ સહેજ વાન પણ એ સમરે તમાર્ગ સાથે કરશે-હિ એ સમરે ચદ્દનો પ્રકાશ બગીચામા, મામડના પદરમા તેમ જ છાર । ? ટેચ ઉપર પોતાની લંલા કેમ પાથરે છે તે જોવામા તમારુ સમગ્ર મન રાકયેતુ છે, એમ તેમા સરેને સમજ જાત છે એ લોકો જાડતા હોય છે કે પન તાતી હયુઓને પ્રહણુ કરવામા ચદ્દ અને વાલની માફક સતાફુદી નિહાળમામા અને રાત્રિના આકાશમા ધોતેડીમે હય પખની પ્રમા જોવામા મનને બગાળ કેતિત કરવ આવરક હોત છે કેલક ધરોમા તો ખરેખર ચદ્દશન માટે ખાસ બારીઓ પણ રાખતા માં આવેતી હોય છે.

પરેલી દિપવર્ષા તે કટકેલી મિના અને ચિત્રકળાનો વિષ બનતો હોય છે ને કલા શેલવા

વ્યાયામ માટે તે એક આનંદનો ઉત્સવ બની રહે છે તો કે પતિમા આતુ કનાગોદય ઘણા મતે સમ્રાટ ન રહેતા નિષ્ક્રિય હોતા છે કિયોટોની એક સ્ત્રીએ તના હવનમાં આ વાપક અનુભવનું સુ મૂલ્ય છે તે અને પ્રત્યક્ કાવ્યુ દિગ્ગર્જનું દર્શન ઉત્તમ રીતે મણી શકાય તે માટે તેના ઉદ્યાનમાં તેણે એક નાનો સ્તંભો આડ્યો બાપ । હતો ત્યાં પોતાના મિત્રો સાથે સંપૂર્ણ શાન્તિમાં ધીમે ધીમે 'સોના પીણાના ધૂનગા ભરતી તે બેસતી હતી આ પછી ખસ હિમવર્ષનું દૃશ્ય આગતી વેળાનું પીણું છે આ પીણુંથી બગ્દની અસર તમે પનગતી બૂમિ ન સૌંદર્ય માનવાના એર મગ્ન મગતી હોય છે, એવ એ લેકો અને છે પુ કહ્યું 'આરી રીતે કલા દિગ્ગર્જન । દર્શનથી ચિત્ત એન સમર સરખરણ પામે છે કે જેની આખા વર્તનું ભાથુ ખાખી શકાય છે'

કુ રતના આકર્ષક સુદર રથનોના ઉપગોચ ઉપરાંત જાતના નેકો ૧ રેજનરોજ ૧ જિંગીની નની તાની બાનતો । પચ્ચ આ સૌંદર્ય ૧ સરકારી કદાના વ્યાપક ધરલી ભેરા મળે છે દાખના તરીકે તમને જમણવારનું આમત્રણ હોય તો બોજનની રકબી હેડણ કેઈ ફૂન પાનનો સુદર અને કલાકત્ત આ નિમા કારી ગેકવેનો દુકાઈ તમને ભેરા મ શે મહેમાનો બોજનને 'ખૂન સ્વાદિષ્ઠ અને ખૂન મન્દેદાર । હીને બધુ બોજન અરેગી ભય તેથી ગૃહિણી જેની પ્રસન્ન થાય છે, તેલવી અકાઈ કેડુ સુ ર છે । એટલુ માત્ર મદમાના કહે અને બને થા, બોજન પછુ ન લે તો તેની પછુ તે પ્રસન્ન થાય છે કેઈ ફક્તમાં જઈ તમે માત્ર સાર થે હી વસ્તુ ખરીદ કરે તો ત્યા પછુ વેનો દુકાનદાર તમારી વગુને એની કુશળતાથી કાગમમાં લોટીને બાધી દશે કે તે રમુ તમને કમકૃતિ લાગશે તમે કેદને મત્ર ઓચારિક પત્ર લખતો તો તમારા હસ્તક્ષરની પછુ કેઈ મદદરવા સદેશા જેની જ કિમ્મત આકાશની

વર્તમા અમુક સ્મરે તમ તા પા'લીઓ એમણે સારેલી થગ્થુ વગુમે પાથરીને તેના કાંઈ ભેદ તમને આમત્રણ આપશે ત્યા આ પીણા પીણા તમે એ બધી વસ્તુ મોન્મતા તરેહવાર મહેરા, સુદર ચિત્રો,

શુદ્ધાદાર કીનખામના દુકાડા, એવુ બધુ ભેઈ ભેઈને તેનો ચૂક પ્રથક્ષ કરે કે મેટીને વાકવાક કરતા બજો એ મટે ગૃહિણી પોતાનો બધો જ સધરો તમાગી સમક્ષ રજ કરશે પછુ થોડીક વારમાં એને એ બધી લીના પાછી સકેની લેરી પડે છે, કારણ કે બપાનના નિસાસખડાનું સૌંદર્ય એવુ તો સ્પષ્ટ બુ હોય છે કે આ બધી વસ્તુઓ લાભો વખત મુકી રાખવાથી ખરનું આકર્ષણ નાશ પામે છે એકદ સુ ર રેખલ, એક ચિત્ર, એક દૂનવાની અને સુવા । અમાતા મે રેશમી ઓશીકા-માત્ર આવી સાધન સામગ્રી ભાનના વરતા ખાની સમવન કરેલી હોય છે આ બધી વાત પાળી કહેવાનું રદસ્પ હજ એ જ રહે છે કે તમે આખ, કાન આર મનને સુદર વસ્તુ પર કેદિત કર્યા ચિતા તેની કદર કરી શકો નહિ

આ બધા પ્રસંગોમાં ખોટી ઓચારિકાની દોષધામ હોના નરી કેઈ સમાય પ્રવૃત્તિ કે પ્રસંગના કારણે જોણ અંગે પ્રત્યે પછુ તેમની કેવી સતત ભાવન કળાદષ્ટિ રહતી હોય છે તે આમાથી શીખવા તું છે આ દૃષ્ટિનિદુ બાનમાં એવુ તો સર્વસ્વીકૃત જેવુ થાય છે કે લલિત કળાઓમાં પછુ પ્રેક્ષ ના સવકા ના ઓક્ષા રાખવામાં આવે છે બપાનના કોઈ કાનવાયન કે વૃત્તમાં કવિ અગર વૃત્તમાર પોતાને રજ કરવાના કાવોનું માત્ર આઉરુ જ સૂચન કરી ભય છે થગી સૌંદર્યસૂત્ર ગ્રહણશક્તિ, અનંદને વિશ કરવાની સમ્મિત વગેરે વડે મનમાં એ અનુભવ ને સકાન કરી કેઈ વિસિદ્ધ અર્થ દાતા તેને સમૃદ્ધ કરવાનું કામ શ્રોય કે પ્રેક્ષક પર હાડવામાં આવે છે અર્થ શ્રોય પ્રેક્ષકનું પ પછુ ઠીક ઠીક મહત્વનું બની ભય છે કાવ્ય અગર વૃત્તનું સવદન પોતાના મનમાં ગ્રહણ કર્યા પછી તે માત્ર નિષ્ક્રિય પ્રેક્ષક રહેતો નથી, પછુ તેના સક્રિય અગર-સ્થાથી બની ભય છે બપાનવાસી માને છે કે આ જ સિદ્ધાંત જીવનમાં પછુ અપનાવો અને પછી તમે ભેરો કે જિદગીની માત્ર નીરસ લાગવાને બને જિદગી જીવાનો એક પ્રેરક, સર્જક અને સક્રિય પથ તમને પ્રાપ્ત થશે

પ્રાર્થના દિવ્ય શુદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન છે. વિશેષ અધ્યયન માટે એકાગ્ર અને ખોન, ચિંતન અને મનન કંવાથી આત્માને જે આનંદની, દિવ્યતાની અનુભૂતિ થય છે તે અપૂર્વ હોય છે. આવા ઐકાત્મિક મનન, ચિંતન, સાધના અને ખોનથી આત્માને નવો અનુભવ પ્રાપ્ત થાય છે. જીવનને નવો વર્ણક મળી રહે છે.

હું દર વર્ષે આઠ દિવસ આવા મનન, ચિંતન અને સાધનાનો પ્રયોગ કરું છું. હમણાં જ આ માટે અડવાડિયું ખરાબ વહી આવ્યો છું. આવા ઐકાત્મિક મનન-ચિંતનથી અને એકાંતમાં ભગવાનનું પ્થાન ધરવાથી આત્માને દિવ્ય આનંદની અનુભૂતિ થાય છે.

આ વખતે ખંડાલા મેપેસો ત્યારે સાથે બે પુસ્તકો લઈ ગયેલા. તેમાં એક પુસ્તક હતું ૬૦ વર્ષના સ્વામી રામદાસનું 'ભગવાનની શોધખા.' આ પુસ્તકમાંથી પ્રથમ દિવસે પહેલું એક જ વાક્ય વાંચ્યું અને મને ચિંતન-મનન માટેનો એક અડવાડિયોનો ખમાયો મળી ગયો. એ વાક્ય હતું 'એ વર્ષ પહેલાં ભગવાને રામદાસના દિનમાં એને (ભગવાનને) પચાત્રી તીર્થ ઝખના જગાડી' એકવાર ભગવાન પામવાની સૂરતા લાગે - તીર્થ ઝખના જાગે એટલે એમાં બધું જ આપોઆપ આવી જાય છે.

મમ, બધું પરમદંસનો પણ આ જ આશ્રક હતો. કોઈ ગિજામુ આવીને તેમને પૂછે કે 'સધના માટે શું કરવું?' તરન જ પરમકંઠે કહેવા: 'એ માટેની- એને પામવાની પ્રમગ ઇચ્છા હશે તો બધું જ થશે.' આના સંદર્ભમાં તેઓ એક ચોનોદાખવેલી કહી સંભળાવવા: એક મકાનમાં એક ચોર ૨૬ છે અને બાળુના મકાનમાં સોનું ભર્યું છે. આવી ચોરને ઊંધ - કિ આવે; કારણ કે તેને બાળુના મકાનમાં રહેલ સોનું મેળવી લેવાની ચિતા છે.

એક શુરુ પામે આવીને તેમનો એક વિશ્વ પૂછે છે કે પ્રભુ-પ્રાર્થના માટે મારે શું કરવું? શુરુ

કરો જવાબ આપ્યા વિના જ પોતાના સિબ્બને જાણુ-માં વહી રહેલ નદીમાં કુપડે છે. આથી વિષ ચૂંચાવા લાગે છે ત્યારે શુરુ તેને કહે છે: 'તારા પ્રાનો જવાબ એમાં રહેલો છે તને જવાબ મળી ગયો' વિશ્વને હજી પણ કશું સમજાતું નથી એટલે શુરુ તેને કહે છે: નદીમાં પાણીમાં કૂપડાં ખચવા માટે જ્યાં લેવાની જોટથી ઝખના હવો એટલી જ તીવ્ર ઝખના જાગે તેને ખમતદ્રાપ્તિ અપર. સિદ્ધ થાય છે અમ આપણી મેટી ખાખી એ હોય છે કે કેટલીક વાર આત્મા સફર સાથે હોતો નથી અને તેથી સફળતા મળતી નથી. સાચો સંદર્ભ હોય- દિનની સાચી ઝખના હોય તો ભગવાન તે સિદ્ધ કરે જ છે.

ચોથી સતીમાં આક્રિષ્ઠામાં થઈ ગયેલા સંત ઓગરદીને તેમની આત્મકથામાં પોતાના પૂર્વાશ્રમના કહેલા વર્ણન અનુસાર તેમને પૂર્વાશ્રમ સાંગ ન હોય. તેઓ એક વંચની સાથે રહેતા; પરંતુ તેમના સંસ્કારો સાંગ હતા તેની માતા સરંધી પ્રાપ્તિ અથે પ્રાર્થના કરતાં, સંત ઓગરદીન પણ પોતાના ખરાજ જીવમાં મે સત્ર પ્રાર્થના કરતા. 'હે ભગવાન, મારું જીવન પવિત્ર બનાવ, પણ હમણાં નહિ. હમણાં તો મેટ હરીને લહેર કરી લેવા દે.'

ભગવાને તેમની પ્રાર્થનાનો પહેલો ભાગ સંભળ્યો અને તેમનું જીવન પવિત્ર થઈ ગયું. એ જ રીતે આપણને પણ સા. થવું છે, જીવન પવિત્ર બનાવવું છે, પરંતુ હમણાં નહિ. આપણે આમ કરીને શું શ્રમાથી બેસા છીએ તે જ આપણે જાણતા નથી અને તેથી આત્માને પ્રદ્રાપ્તિ માટે જાગતી જોટની તીવ્ર ઝખના જાગતી નથી. એટલે ભગવાનની કૃપા મેળવવા-પ્રદ્રાપ્તિ ભગવાનને એકાગ્રતા માટે તીવ્ર ઈચ્છા-તીવ્ર ઝખના જાગતી જરૂરી છે.

૨૧-૨૨નાથ દેવોર નના હના ત્યારની આવાન છે. તેમને નાના હજી ત્યારે અ.પે. એ.કુ. દેખાતું.

તેમની આંખો નબળી હતી, પણ તેનું કારણ શું તે સમજવું નહોતું તેઓ એવાને આજુ દેખાતું હોવા છતાં બાળપણમાં અન્ય છોકરાઓની સાથે રમતા બેસતા અને ક્રૂરતા તેમને પોતાની આખની ખમી જણાતી નહોતી અને જાહેર કે બધાને એવું જ ગણુ દેખાતું હશે તેમ એવો માનતા એવામાં એકવાર રમતમાં ને રમતમાં એમને બીજા પાછલાંકાના ચરમા પહેરી લીધાં આ તેમને ૨૦ દખાવા સાચુ બાળકોએ પ્રથમ થઈ ગયા અને દુનિયા કેમી સુદર છે તેનો હવે તેમને સ્પષ્ટ ખ્યાન આવ્યો

તેમના નાં કમ મનમાં મે સિત્તો-મે વિચારો -મે લગ્ન પૂર્ણ થઈ એક તા એ કે દુનિયા કેટલી સુદર છે ત્વી તેમને ચરમ નહોતા પહેલાં ત્યાં સુધી કશી જ ખબર નહોતી પછી તેનું કુખ થતુ હતુ પોતે ચરમા વિના કેવુ અને કેટલું બહુ સુદર ખોલ બેઠા હતા તેનું કુખ થતુ હતુ અને એવો કેવા મૂર્ખ હતા કે આ બહુ ખોલ બેઠા હતા તેનો મનમાં રાજ ભગતો હતો

એ જ રીતે આપણે પણ જીવનમાં જે કંઈ જોતા જોઈએ તે પછી જોઈ રહીએ તે માટે જરૂરી ચરમા આપણને મળી રહે તે આપણે શુ બેઠાં બેઠાં છીએ તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવ અને તે બા જો ખોલ મેલા હોઈએ તેની પ્રતિ માટેની તીવ્ર ઝખના આપણે જ આપણા પાંચ જો

આમ આપણને જો આપણી દરિ નબળી હોય અને એવા ચરમા મળી આવે તો સાચા જીવનનો ખ્યાન આવે અને ત મટેની જખના જાણે આપણે શુ ખોલ મેલા છીએ તે સમજાય તો જ તેની પ્રતિ માની ઝખના જાણે અને તો જ તેની પ્રતિ કરવા માટેન સ્વયં દાથ ધરી શકીએ

અમારા સંઘના સ્થાપક સે ટીએનસ સોમશી સદીમાં રહી ગયા તેઓ બહુ કડક સિદ્ધાંત દિવાલમાં હતા તેમના કાંજે અમારા સંઘના નિયમો બહુ કડક હતા અમારા સંઘમાં જોડાતા ઇસ્લામની તેમને સંઘમાં પ્રવેશ આપના પહેલાં કડક રીતે ચકાસણી કરાતી હોમદવાર બધી જ કસોટીઓ

પાર જતરે એટલે તેને હાલો પ્રશ્ન એવો યુગલો કે ભગવાનના સંકષ્ટ કર માટે તમને તીવ્ર દખા છે ? જો તે હા પાડે તો તેનો સ્વીકાર થાય અને ના પાડે તો તેને બીજો પ્રશ્ન એ યુગલ કે તમને એવી દખા છે ? કે તમને એવી છટકા જો તેમ છે ? જો હોમદવાર હા પાડે તો જ તેનો સ્વીકાર કરાતો

રામદાસના દિલમાં પણ મે વડમાં ભગવાન પ્રાપ્તિ માટેની ઇચ્છા-આગ્રતા તીવ્ર ઝખના જાણે

કોનેજમાં આવે યુવકો અને યુવતીઓ એકબીજાને મેગવસ માટે ઝખના હોય છે અને કેટલીક વાર હાકલો પોતાના પ્રિય પાત્રની પ્રાપ્તિની ઝખનાના પ્રતી રો પોતાના દય પર તે પત્રનું નામ કોતરાવે કરતા હોય છે આવા એક હાકરાને તેના દાથ પર માર્ક નમ કોનિલુ જોઈ મે તેને કથુ કે તે માની લધેનતાનું પ્રીતિપ્રત તો અન્યની સચે પરણી મોલ છે માટે તને એ છોકરી-તરુ પ્રતિપાત્ર મેગવસની જેટલી ઝખના જાણી હતી તદની સુખપ્રતિ મટેની ઝખના જગાવ અને પછી જો કે તેનું શુ પરિણામ આવે છે માટે સાચી વાત તો એ છે કે આપણે ભગવાનની પ્રાપ્તિ મટે પત્રન બનવું જોઈએ

હવે પ્રાર્થના કેવી રીતે કરવી તે જોઈએ ? તીવ્ર ઝખના પછી પ્રાર્થના કરવા બેસીએ ત્યારે મારા પોતાના નિશ્ચયથી હું પ્રાર્થના કરું છું એવો ખ્યાન આવે તે બેસાવ નથી પરંતુ ભગવાન (રામ) ખોલાવે છે માટે પ્રાર્થના કરું છું એવી ભાવના હોય તો જ પ્રાર્થનામાં રસ જાણે આતા (ભગવાનની) નો જવાબ એ જ પ્રાર્થના છે રામના દયા માં જઈએ અને રામ જેટલી આપણ કરે તેનું જ કરવું પો તેટલો જ જવાન આ પયો પડે તેમ આ તો સમગ્ર જગતનો નિયતા તેની આપણ-તેની દક્ષ વિના તેનો જવાન કેમ અપાય ? એ જ રીતે પ્રાર્થના કરતી વખતે પણ ભાવના (રામ) મે લાવે છે માટે જવાબમાં આપણે પ્રાર્થના કરીએ છીએ તેવો ભાવ જાણવો જોઈએ અને તો જ એ જ ખરી પ્રાર્થના છે

બાળકમાં ભગવાન દેશુ હશે છે કે 'તમે

મને પસંદ કર્યો નથી, મેં તમને પસંદ કર્યા છે તમે મને મોનાવ્યો નથી, મેં તમને મોનાવ્યા છે ' તમને મોનાવ્યા છે તો પ્રતીક્ષા કરો. આ માટે મોનાવ્યા છે તે વિચારો. આ માટે દિનમાં શાંતિ ધરીને મૌન એમો તેમની (ભગવાનની) વાત જાણો. પોને વાતો ન કરના તેમનો (ભગવાનો) અવાજ સાંભળીએ આ માટે અપણે મૌન મેરીએ મૌનની સધના એ જીવનની નહિ પણ યાત્રાની સધના છે. એથી એ પી શાંતિ મળે છે કે એમનો (ભગવાનો) અવાજ સાંભળી શકાય છે

પ્રાર્થનામાં આપણે બને કોઈનું, ભગ્ન વગેરે કરીએ. એ પણ જરૂરી છે. પણ આપણે જ બોદા કરીએ અને એને (ભગવાનને) મોનાવ જ ન દઈએ તે તો અવિવેક જ મણા. ભગવાનને પણ મોનાવના સમય આપીએ સામાને મોનાવ ન દઈએ અને આપણે મોનાવે કરીએ તો એ તો ભારે અવિવેક જ લેખા. માટે મૌન અને શાંતિ વચ્ચે એ (ભગવાન) જે કાંઈ મોને તે એકાગ્ર બનીને પહેલા સાંભળીએ તે જ સાચી પ્રાર્થના

આપણે ઉપવાસ અને ઉપાસના કરીએ છીએ તો ઉપવાસ અને ઉપાસનાનો સાચો અર્થ સમજીએ અને પછી જ તેને આચર્યાં છે તે યોગ્ય છે ઉપવાસનો અર્થ છે સાથે રહેતું અને ઉપાસનાનો અર્થ છે તેની સાથે એસતું આથી ઉપવાસ અને ઉપાસના દરમિયાન આપણને 'એ આવે છે, એ આવે છે' એવી ભાવના થવી જોઈએ અને તેના આગમનની આપણે પ્રતીક્ષા કરીએ છીએ, કારણ કે પ્રતીક્ષાનો આનંદ અને તે બાદ મિનનનો આનંદ અનૈવ છે. આ માટે સધા કૃષ્ણની પ્રતીક્ષા અને મિનનનો ધામનો આપણને શાંતિભાવી મળી આવે છે

ભગવાનને ભક્ત માટે શુ શુ કર્યું છે તેની આખને, કાનને કે મનને ખબર નથી હોતી.

મૌનના પ્રયોગ દ્વારા ભગવાનનો જવાબ મળે છે દિવસે તેની પ્રતીક્ષા થાય છે, અને તે માટે રામનામ સળ સાધન છે આ સધન ખૂબ જ શુભાકારક છે ભગવાનપ્રાપ્તિની પ્રતીક્ષા-પ્રાર્થના

નમ્રતાથી કરનાં જોઈએ. એમાં સહેજ શુષ્કતા પણ લાગે છે - થડીભર લાકિન જેવું ન પણ લાગે પરંતુ જે તીન ઝખનાને કારણે પ્રાર્થના - પ્રતીક્ષા કરીએ છીએ તે સફળ જ થાય છે.

રામદાસે "હૃદ શ્રીરામ, જય રામ, જયજય રામ" નો જાન કરવા કહ્યું છે આમ સાધના વેળાએ નામજપ સાથે ઉપવાસ પણ આપણે પ્રાર્થનાના રાથી તરીકે કરીએ છીએ અને એ રીતે મનની સાથે શરીરને પણ આપણે સધનામાં જોડીએ છીએ પ્રાર્થના એ મનની કૃતિ છે શરીરને પણ તેમાં સાથે જોડવા-પ્રાર્થનામાં જોડવા આ છે ઉપવાસ કરીએ છીએ આથી પવિત્રતા રાત્રે દિવસે ભારે સતોય થાય છે.

હું આ બધું લઈને ભગવાનને પ્રાર્થના કરું છું. આપણે દિલની આરત્રુ-નિર્મિત્તો લઈને ભગવાન પામે જઈએ છીએ આને ધણા નાનું કામ માને છે, પણ સાચી લાગણી, સાચા આશય અને શ્રદ્ધાથી આમ કરીએ-શ્રદ્ધાથી ભગવાન પાસે વાહિતની માગણી કરીએ-આશુથી એ માગણી પ્રાર્થનામાં નમ્રતા, આત્મ અને પ્રેમ આવે તો પછી જ ન થઈ શકે? સર્વ કાર્ય શક્ય બા છે પરંતુ આપણા કહેવત છે ને કે 'મનના દિના મા પણ પીસરતી નથી' એ મુજબ ભગવાન આપણા આત્મ-મનની ભાવનાઓ જાણના-સમજના દેવા છતાં આપણે મનવાહિનીની તની પસે માગણી કરી રહે છીએ

આમ ધવાનું કારણ જોઈએ એક વિદ્યાર્થી છે તે બહુરમામ લગુવા જાય છે તેને બહુરમામ જાતલયમાં રહેવા, જમવાનો તેમ જ કાલવાનો વગેરે ખર્ચ થયો હોય છે વિદ્યાર્થીને બહુરમામ લગુવા મોકનના પહેલા તેના મબોરોએ પોનાના પુત્રને માસિક કેન્દ્રો ખર્ચ આરશે-એટલે કે પોતે પુત્રને લગુવા તો મોકલ્યો, પણ મલ્લિ કેન્દ્રો નાણાં મોકલવા પડશે તેનો ખ્યાલ તે મેળવી જ લેવો હોય છે, પરંતુ દર મલ્લિને પુત્ર નાણાં મગાવે તે પછી જ માળાપ તેને ખર્ચના પૈસા મોકલવા હોય છે આમ કેમ? માતા પિતા પુત્રને વર્ધકરના પૈસા એકસાથે

શા માટે નથી મોડી આપતી ? આમ કરવા પાછી માનવિનની એ લાગણી કામ કરી હોય છે કે દર મહિને જેમ જે નાણાંની જરૂર પડે તેમ તેમ પુત્ર મગારને રહે તે એ રીતે પુત્રે દર મહિને માગ્યાને વાદ કરતાં પડે છે અને એ રીતે મા-બાપની-માબાપ તંત્રથી મેળના પૈસાની પુત્રને પ્રતીક્ષા કરવી પડે છે, માનાં વિચારે પડતાં નથી આમ પણ નાણાં મગારવાં છતાં દૈન્ય વાર પૈસા આપવામાં મોડું થતાં પુત્રે વધુ વાર પ્રતીક્ષા કરવી પડે છે; છતાં પોતે નિસ્વાર્થ ન જાય તે માટે માનાં સમજને જ પુત્રને દર મહિને તેની મામણી પ્રમાણે જ પૈસા મોકલે છે.

એ જ રીતે જગવાન પણ લોકો તેને જૂની ન જાય સહ્યાદ કરતો રહે તે માટે જે કાંઈ આપણું હોય તે મોડું કરીને જ આપે છે-ભાગત માગે તે પેઠા જ આપે છે. આપણે જગવાનને કશી પ્રથા-વિનિયમ કંઈએ છીએ તે પછી જ જગવાન તેની કસોટી કરીને પછી જ આપે છે.

એક મિત્ર સાથે મકાન-ફંડો પ્રસંગ જ-મી. મેં મનમંત્રી કહ્યું. એમ કહ્યું, દરરોજ એક કલાક મકાન-ફંડ એકઠું કરો અને એક કલાક પ્રાર્થના કરો. મિત્રે કહ્યું : તમારી વાન સાચી છે, પણ આ મકાનનો હેતુ પવિત્ર નથી, એ તો માન પ્રીતિ માટે છે આમ કાંઈ પણ નિયમ કરવામાં તેનો હેતુ પવિત્ર હોય તે પૂમ જ મકરનું છે.

રાવણે સીતાનું હરણ કર્યું તે તો આપણે જાણીએ છીએ. રાવણ સીતાને ઉઠારીને લકા લઈ કેમો અને ત્યાં સીતાને એક અલાપદા રચણે રાખીને સીતાને મનાવવા અનેકવિધ પ્રયાસો રાવણે કર્યા પણ સીતાના મન જ નહિ. સીતાને લક્ષ્મણના માટે રાવણે અનેક રૂપ ધારણ કર્યાં-આશ્વકેટુટા યુવાનનું રૂપ પણ લીધું; પરંતુ સીતા એકના જે ન થઈ, આથી કોઈકે મારવાને એનું સૂચન કર્યું કે તમે હવે રામનું રૂપ ધારણ કરો એટલે સીતા તમને રામ માનીને તમારી ગળામાં સંપાકશે.

રાવણે કહ્યું : 'મેં રામનું રૂપ ધારણ કરવાની યુક્તિ પણ અજમાવી એટલે હું રામના ધ્યાનમાં એકો, પણ બ્યારે રામરવણ બની ત્રયો ત્યારે મારા

મનમાંની ચેતી જોડી છઠ્ઠા-કામવાસના પોતે જ અદશ્ય બની અજ-જતી રહી.' આ રીતે આપણે પ્રાર્થનામાં મોડાએ ત્યારે જે એકાગ્રતા સધાય છે તેમાં આપણી વાદનાઓ નાશ પામે છે-વસના દૂર થઈ જાય છે.

ત્રી સત્તાઃ શંગાર-સર્ગવટ કરે છે, સુમધી તેલ-ધૂનેલ, પુષ્પો વચેરેથી પોતાની જાનને ઇશ્વરગરે છે તે સાથે જ પ્રમાનના વાનારણને પંજ સુગંધથી ભર્યું ભર્યું બનાવે છે, એવી જ રીતે પ્રાર્થના સરસ્વી સુમધી દવા સર્વજન પ્રસરાવે છે. વાનારણને શુદ્ધ બનાવે છે, માનવીના દિલને પવિત્ર બનાવે છે, આથી પ્રાર્થના આજીવ દિલને મુક્ત બનાવે છે. આપણે લોકોની મેલા કરી છે તે મોડો મોડો દિલમાં પ્રેમ જોડે. તે પ્રાર્થનાથી આવે છે. શાંતિ, પ્રેમ, સતોષ બધું જ પ્રાર્થના વડે પ્રાપ્ય બને છે.

એકદાર સ્વામી રામદાસ પોતાના સાધુઓની મંજી સાથે પ્રવાસમાં નીકળેલા. તેમની ઠેલની પામે ટિકિટ નહોતી. ટિકિટ કલેક્ટરે એક પછી એક દમય સાધુઓને ટિકિટ વિના મુસાફરી કરવા માટે અટકાવીને ઊભા રાખ્યા. ટિકિટો લેવા માંડી, ટિકિટ કલેક્ટર ટિકિટ લે અને સાધુની જટા હસાવે. સાધુ હમે આથી રામદાસનો વારો આવી રહ્યો હતો ત્યાં જ રામદાસે જગ્યા બદલી પેલા સાધુને ના પાડી. આમ ને આમ અગત્ય કલાક વીત્યે સાધુએ બાંધ અડાવી હાથ પડ્યા પણ તેના (રામદાસના) મોંમાં રામનામ હવે ટિકિટ કલેક્ટરે જપાને જગ્યા દીધા.

આમ હોઠ પર રામનામ રમટું હોય તેનો કેવો જાલ પ્રભાવ છે તે આના પરથી સમજવા જેવું છે હોઠ પર રામનામ હોય તો ટિકિટ કલેક્ટર તો શુ અલબલા શેનાનનું પણ કાંઈ ન થયે.

પ્રાર્થના અનુભૂતિનો વિષય છે. નમ્રતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરીએ તો જીવન ધન્ય બને. શુભ સંકલ્પ, તીવ્ર ઝંખના વડે પવિત્રતા આવે છે, અને જીવનમાં પવિત્રતા આવે તો જીવન ધન્ય બની રહે આથી આપણે સૌ રોજ ઝંખનાપૂર્વક પ્રાર્થના કરીએ અને જગવાનના આવીર્વાદ માગીએ. - 'પ્રયુક્ત-જવન'

ભારતવર્ષના પ્રાચીન પંડિતોમાં વાયસ્વતિ મિશ્રનું નામ અને સ્થાન ઉચ્ચત્તમ છે અને એણે તેઓ મહાપંડિત અને સમગ્ર વેદાંતી હતા આત્મા અને પરાત્મા જીવ અને જીવ પ્રકૃતિ અને પુરુષ ની અગ્નિ ગૂ અને તાર્કિક નિરૂપણી ચર્ચામાં તેઓ તત્ત્વની રહેતા અધ્યયન એ એનું જીવન હતું એ એમના પ્રાણ હતો ચિત્ત અને મનન એ એમના સદાના સાથી હતા તત્ત્વજિજ્ઞાસા એ એમના શ્વાસો- મહારામ હતા મૃત્યુ કે જન્મના ભેદના કે જાણતા પોથી તો એમના હાથમાં અચૂક હોત જ

આવા આ પંડિતજીને કોણ જાણે કેમ પણ એક વખત ગૃહસ્થાશ્રમ માડવાના કેડ જમ્યા એકાદી જીવન કરતા કોઈ સવચરી હેય તો પોતે પોતાના જીવનમાં વધુ સુદર પ્રગતિ કરી શકશે એમ એમણે મા યુ

અને વાયસ્વતિ મિશ્ર ખરેખર ૧૮૯૪, ૫૫ એમનું પડિય તો તે શરૂ પછી જીવન જમ્યું જ રહ્યું એમ કહેવાય છે કે, ન્યારે ક વના બાપે સમગ્ર ૫૫ વચ્ચે કન્યાનો હાથ વાયસ્વતિના જમવા હાથમાં સોંપ્યો ત્યારે પંડિતજી પોતાના ૧૫૫ હાથના રહેલા પુસ્તકની કોઈ મહત્ત્વ કાંકાનો એકાદ ચિત્રો અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા પંડિતજીએ આ રીતે ગૃહસ્થાશ્રમ તો માણ્યો, પણ તે માત્ર કહેવા પૂ તો ના બાકી તો બાકી એમના મથો અને ભાગ પોતે પત્નીભાગતી એનું નામ-કરતા પોથી એમને વધુ કશું જાણતી ૫૫૫ કાંકા જ્યાં એમની રિધિતિમાં જાણે ફેર જ ન પડેયો

ન્યારે જોઈએ ત્યારે પંડિતજી કાંકા ને કાંકા અધ્યયનમાં મગસૂત જ હોત વાચના થાકે ત્યારે લખતુ, લખનાનખનાવિચારતુ વિચારીને લખતુ ફરી સુધારતુ અને અતર ૧ જાડા વિચારમાં મરક થઈ જતુ આ એમનો સતન અને એકધારો નિયમ ૧ દિવસ હો કે

રાત્રિ સાગ હો કે સવાર, મધ્યાહન હો કે મધ્યરાત્રિ, ન થાક, ન વિશતિ ૧

કહે છે કે અભ્યાસના આ પાત્રવાળાએ પંડિતજીના માનસપટ પર નિરમૂતિનો અધરપડેડો ઝોડાડી દીધો પોથીના પરિચયે પંડિતજીને જન્મ અને જીવનના તમ્રમ પરિચયો જુનાવી દીધા અને પોતાની કલ્પી લીંબી આ દુનિયા કરતા બીજી એક સ્વનત્ર દુનિયા અસ્તિત્વ ધરાવે છે એ સાવ વીસરી નયદ આ રિધિતિમાં પોતે એક નિર્દોષ કુમારિકાનું પાણિમહલ કરી ગૃહસ્થાશ્રમ મા પો છે તે વાત તે વાદ રહે જ શેની ૧

અરે, યાનવેનો પડિત ૧

૫૫૫ પછી ભાગતીને કદી વાદ કરી નહી, એલાવી નહી ૧ મોડાવવાનું તો બાકી રહ્યું પણ પોતાના ધર્મમાં એક સ્ત્રી છે એ વાત પણ તે જૂની મથા ૧ તેના સ્ત્રી-હલ્લની લાગણી અને હૃદયનાર સામળવાનું તો રહ્યું જ કા ૧ જાણે પોતે કોઈ વિજ્ઞાન અને ઉચ્ચત્તમ વેદાનમાં રહેતા ન હોય ૧ હ-વના કોઈ ૫૫ સંક્રિષ્ટ ખૂબીમાં તેનું સ્થાન રહ્યું નહિ ૧ અને એ રીતે એ મનુષ્ય બાળા વિરમૂતિના થે ૧ અધકા મા હામેદાઈ મર્ડ

નિયાતી ભાગતી ૧ પિતૃહૃદયી પહેલ્લકેની હલ્લમાં અનેક આગાઓ અને આડ કાઓ ભરીને કુમકુમપથને પનિરૂદે અવેની ભાગતી નવરધૂ તરીકે આતી ત્યારે તો ગૃહસ્થજીવનના મત્તર સોણપાઓ સ્વેચ્છી આતી હજો વધુ અભ્યાસ ૫૫૧ તેનું એકે ૫ રવાનું મત્તર નહિ મનની ઉમેદો અને અભિપ્રાયો સાવ પડી ભાગી

પણ આ ભાગતી અન્ય સ્ત્રીઓ જેની સામાન્ય નરી ન હતી, દેહી હતી કુ રને અને દેડ કોઈ જુદી જ માગીથી વડા હનો તેના મનન બધારણ કોઈ જુલ જ દ પોથી બધાયુ હુ

સામાય સીને બની જીવન એર બેસુ આકારુ
 થઈ પડે ત્યાં ભામતીએ કોઈ અનુપમ અને બન્ય
 આદ્યથી પોતાના જીવનમા સ્વર્ગીય મધુરતા આણી
 અને પોતાના જીવનનો વર્ણક જુગી દિશામા જ
 વાળ્યો. પોતે પોતાની જાતને પવિત્રજની જનમાં
 એવી તો સરસ રીતે સમાવી દીધી કે પતિ કરતા
 પોતાનું અસ્તિત્વ શુદ્ધ છે એ તે કદાચ જ ન શકી
 પતિની તે સાગી અર્ચાગના બની અને પતિની
 જૂનને અજળ્ય રીતે સુધારી લીધી એટલે પતિના
 આચરણનું કુખ પણ તેને ન રહ્યું

પતિશ્રદ્ધે આધ્યા પછી પિતૃશ્રદ્ધનું નામ તે
 જૂની ગઈ ગૃહસ્થજીવનની જટિલ સમસ્યાઓ ઉઠેલવા
 તેણે પતિની કદી સલાહ ન માગી જીવનની અનેક
 વિદનશ્રદ્ધો તેણે પતિ પાસે કદી કુખાર્થક રજ
 ન કરી આજીવિકા રળી લાવવા પતિને કદી યા
 કરારી ન આપ્યું તેમા પોતાના કોઠા પૂરા કરવા
 પતિને પજવવાનું તો કરે જ કદાચી ? પતિના આ
 વનશ્રદ્ધે ભામતીએ પોતાનું મનન સૌખ્યાય શ્રદ્ધાપૂર્વક
 માની લેધું !

ભામતીએ પોતાનો એક જ પવિત્ર આદર્શ
 રાખ્યો-પતિની મેત્રા કરવાનો અને પતિના દરેક
 કામમા દૂરર રહીને પણ સપૂર્ણ સહાય કરવાનો
 પતિ જગતા હોય ત્યાં સુધી જમના બેસી રહેલું
 યાદીને જાણે ત્યારે તેની પાસે ભોવનગિષે આગ
 પડમે થયું તે જોડે તે પહેલાં જોડી જયુ પતિના
 અભ્યાસ પ્રથો, લેખન-સામગ્રી અસ્ત-વસ્ત રોષ તે
 સમા કરના એમની એકેક અપીને સાફ રાખી
 કચરો ઠાવો પતિજી બૂખમા થાતે તે પહેલાં જ
 ભોજનનો યાગ પતિ પાસે મૂકી જવો અને હદને
 હદને અવની ઉર અધારુ જાતે તે પહેલાં એક
 નાનકડી દીવડી પેગલીને પવિત્રજના અભ્યાસશ્રદ્ધમા
 મૂકી જવી આમ પતિની દરેક જરૂરિયાત આગળથી
 કરી જઈ તેની સેવામા કાચર કરવી એ આ નારીની
 દિનચર્યા હતી એને એણે પોતાનું પરમ કર્તવ્ય
 માન્યું હતું

અભ્યાસરત પવિત્રજને કદી ખ્યાન પણ ન
 આવ્યો કે આ બધું કામ કોણ કરી જાય છે ?

ધરમાં અમ કવંથી આવે છે ? કેણુ આ રીધી
 જમડે છે ? કોણુ આ સફમુદી રાખે છે ? અને
 અધારાં ઉતેયતી આ નની દીવડી દમેશાં કોણુ
 પેગલી જાય છે ? કયો ય ખ્યાલ તેમને ન આવ્યો

આમ ને આમ દિવસો વીત્યા ! મહિનાઓ
 વીત્યા ! વરે ! નદિ દે નદિ ! વરસો વીત્યા !
 અને તે પણ કેટલા ? એકા બે / નદી, કદમ
 લખતાં કદામે અને સમજનારનું મરતક ભમી જાય
 તેમ્લા વરસો પચાસથી સાઠ વર્ષ આ રીતે ભામતીનો
 ને વાચરતિ મિત્રનો ગૃહસ્થાશ્રમ ચાલ્યો ! અનેના
 જીવનમાં પચાસથી સાઠ વસ તો આની અને વાંધો
 કયો સદેશો આપતી એક પછી એક રવાના થઈ

નવરી પડતી દારે ભામતી કચરો વાળીચોળી
 સાફ કરતી પડિનજી સૂઈ જાય ત્યારે કોઈનું દગલું
 ફળતી, કોઈનું પાણી ભરતી કોઈની નગર છડી દેતી,
 કોઈના કરાગ ભરતી, કો નું વનેણુ વનોવતી,
 જાણુ થાતી, આડોશપાડોશના મેતા બેગા કરી કોઠ
 સુદર ધર્મવાતાં સજાવાતી અને કથાગીતો ગતી
 આ રીતે એને મૂવી લોખ અને ચપડી દાળ મળી
 રહેતા વારનહોરારે સરા પાડોશીઓ તરફથી ઘી ગોળ
 પણ કેષક વાર મળતાં વધારેની તા એને જરૂર જ
 કયા હતી ? કાપડ તો સ્વતઃ જાતે કાતી ઉત્પન્ન
 કરી લેતી

આ પ્રમાણે જીવનનાં પચાસ વર્ષો આ નારીએ
 બેસી કહ્યાં

એક દિવસની વાન છે રળિમામણી સંધ્યાએ
 પતિજી લેખન ચરસાયમા મશગૂલ હતા ધીમેધીમે
 અધ્યાગના સ્થમ જોળા પૂરેની આસરી લેતા હતા
 તે વખતે પત્નીએ એક દીવડી પેટાવી પડિનજીના
 અભ્યાસશ્રદ્ધમા મૂકી, પણ એ દિવસે અંક ત્યાં તેમ્લા
 અમાવે કે વા ના અમાવે દીવડી ઝાખી થઈ ગઈ
 ભામતી શુ થયું છે તે જ્ઞેરા દીવડી પામે ગઈ
 જઈને કોઝિયામ ફરી તેવ પૂરું, નરી વાખ બનારીને
 દીવડી સતેજ કરી જ્યા બિંદવા જાય છે, ત્યાં ઓચિ તો
 તેનો દાષ દીવડીને લાગ્યો કોઝિયુ તરત જ બિધુ
 પડી ગયું અને જોરકામાં અધકાર ફેરાયો !

ભામતીએ ઝખટ કોડિયુ ઉપાડી લંધુ અંતિ તરાથી તેમા તેન પર્ચુ અને જલદી જનદી વાન ખનાતી પુન કોડિયુ પેગ-ચુ ફરી કે કિમનો પ્રકાશ ઓરકાને, ભામતીને અને પડિનજીને અજવાગવા લાગ્યો ભામતી બહાર જવા નીકળી

આ બધી ગમમયન ચના પડિનજીનું લેખન કાર અમ્મી પાચુ દીવડીના પુન પ્રકાશે પડિનજીના હુ યમા એક તેજ-રેખા દો ાઇ પચાસ વર્ષની ઉમર શેગ-સાધના પડી જેમ કોઈ અવધૂન ચેગ-સમાધિ માથી બે તેમ પડિનજી જાડવા હમેશ કરતા આજ તેમની દલિ મા નવુ તેજ હતુ, તિમા કોઈ અકથ્ય ભાવ હતો જાણે પોતે કોઇ મહા સ્વપ્નમાથી જાગૃત ન થયા હોય !

પચાસ વર્ષના દીર્ઘકાળમા અત્યારે તેના દિલમા પહેનવહેનો વિચાર આ પો કે હમણા છુઝધેવી દીવડીને ફરીવાર કોણુ પ્રતિ ગયુ ? એ કોઈ સ્ત્રી હતી ? અહી મરા વરમા કમાથી ? શા માટે એ આવી હમે ? પડિનજીના મનમાં અનેક પ્રશ્નોએ આવી જમારી તેનો તોડ લેવા તે અધીસ બન્યા આ બધુ છે શુ ?

પડિનજીએ બહાર જતી ભામતીને રોકી અને પૂછ્યુ

“ભામતી, આપ કોણુ છે ?

“આ દીરી ઓતવાઈ જતાં તેને ફરી પેગવવા હુ આવી હતી હુ જતી રહુ છુ આપ અપનું કામ કરો ” ભામતી બોલી.

‘પણુ તમે છે કોણુ ? કમાથી આ મા છે ? શા માટે આવ્યા છો એ તો જણાવો ? પડિનજીએ પૂછ્યુ

‘પચાસ વરસમા પહેલી જ વાર પતિ તરફથી એકાએક આ પ્રશ્નો પુછતા ભામતી જરા મુઝાહ શો ઉત્તર આપ્યો તે ચોડીવર તો તે નક્કો ફરી થકી નહી !

‘ભગવાન, હુ જાણુ છુ કે અપના કાવમા અજણતાથી થોડોક વિરોધ મારાવી થયો છે પણુ

એની મને દિલગીરી થાય છે આપ આપનું કાર્ય ચાતુ કરો અને મને ક્ષમા કરો સ્ત્રી બોલી પડિનજી આ જવાબથી વિરમય પામ્યા, જરા યુરસે પણુ થયા ફરી ખોદા

‘હુ માત્ર તમારી ઓળખાણુ માત્રુ છુ તમે તમે નાહક મિતજરી વાન કરી સમય બગાડો છો મારા ધરમા આની રહેલા દેવી તમે કોણુ છો એ મને જણાવો ’

‘હુ હુ ’ જવાબ આપતા ભામતી મૂંઝ ‘હુ કોણુ છુ એ જાણીને આપને કરો કુયો નથી, ઓળખાણુ મેગવવાની હડ આપ જતી કરો આપને સમય નકામો બગડે છે ’

આ જવાબ સભાગી પડિનજીએ પોતાની પોથી અને લેખનસામગ્રી હેડા મૂક્યા અને જવાબ મેળવવા વધુ આતુર બન્યા તે ભામતી સામે એકીટરી જોઈ રહ્યા અને બોલ્યા

‘વાતને બિનજરી મહત્ત્વ આપી મારા કાવમા માં તમે ખેન કરો છો બ્યાસુધી તમે તમારી સાચી ઓળખાણુ ન આપો તાસુધી હુ કાવમા ફરી શકુ તેમ નથી, માટે માત્રુ કાવમા ચાતુ રહે એમ તમે ઈચ્છા છે તો મને સત્તર જવાબ આપો’

‘ભગવાન, હુ છુ આપની અર્ધાંગના ભામતી, આપ મારા સોમાગ-નાથ છો બહારથી વગર રજાએ આવેલી હુ કોઇ પરચી નથી એટલુ જ મારે વિશે જાણુવા પૂરુ છે આથી વિરેષ ઓળખની આપને જરૂર નહિ હોય તેમ માનુ છુ, આપ આપની પ્રતિ સત્તર સર કરો હુ જાકે છુ, એમ કહી એ જવા માટે બી

જાર બધમાં પડેલા માણસને કોઈ જલદો અગારે શરીરે આપે અને જે રીતે તે બેબાકીશ થક ને બેકે એ રીતે સ્ત્રીના છે તા જવાબથી પડિનજી ચોડી જાડ્યા તેનો દેહ મૂંઝ જાડ્યો, તેનો કંઠ જાણુ શોભાવા લાગ્યો

પ્ર મારી સ્ત્રી છે ? પડિનજી બોલ્યા

‘હા સ્વામીનાથ

તાડું નામ શું ?

‘લામતી.’

‘લામતી ? અરો ઠેલું કણુંમધુર નામ !’
પંડિતજી બોલ્યા, અલચિત્તનાં દરથો પેઠે પચાસ વર્ષ
પહેલાંનાં બધાં દરથો પંડિતજીના આન્સ ઉપર
ચિન્તાના સાચાં, બૂનકાણ તેમનાં અનોચશુ સમીપ
ખડો થયો, લગન-મંડપ, પાણિગ્રહણ, નવવધૂ બન્ને
બધું મધ કામે જ બનું હોય તે રીતે.

બૂતકાળની વિરહતિના ઘર એક પછી એક
લિખજના ગયા અને તેમ તેમ પંડિતજીની વેદનાવધતી
ગઈ. પચાસપચાસ વર્ષો સુધી પરણેર સાચુ જોવાનું
ન સાંભળું ! શુભચરકાર કેમ આવે છે તે ન જોયું !
કોણ અસાવે છે તેની પચગા કરી નહિ ! અધ્યયનના
જાંડા વચનમાં ગોથાં આવ્યામાં આટલાં કિમતી વરસો
ક ટપાં અને વેદિયા રોર જેલું જીવન ગાળું પછુ આ
નિર્દાષ સ્ત્રીનો શો અપરાધ ? આંખો હતી. કાન
હતા પછુ જોયું નહિ, સંભળ્યું નહિ ! કારણકે મન
કય ક બીજો હતું, આત્મા બીજો હતો. આજે આ
બધી વસ્તુઓ પાદ કરનાં પંડિતજીના દિલમાં ઘસ
થવા લાગ્યો.

વેદાભ્યાસના શુભ અને જડ પેઠામાં પોતાનું
સાંપ આધુષ્ય વિતાવના બન્ને કે આજે તેને ખેદ
થયો ! લામતીના ત્યાગ અને સમર્પણમાં તેને રસ
અને ચૈતન્ય હેખાયાં. પંડિતજી વિહવળ બની ગયા
અને પોતે લામતીના ધોર અપરાધી હોય તેમ દીન-
વદને લામતી સારે જોઈ બોલ્યા :

‘લામતી, તું ઉતાવળી ચા મા, આજે તું
નિરંતર મારી પાસે બેસ !’

લામતી પામે બેઠી, પંડિતજીનું દિલ ભરાઈ
આનું લામતીને શું કહેવું અને શી રીતે શરૂઆત
કરવી તે તેમને સ્પષ્ટું નહિ, છતાં યે મન મજબૂત
કરી બોલ્યા :

‘લામતી...લામતી...તું’ ખરેખર મલાન છે.
તારો ત્યાગ અનુપમ છે, અદ્ભુત છે. ત્યાગી તું
અમિત્ય પ્રતિમા છે. આટલાં વરસો સાથે રહીને

પછુ તને બુધી બવા બન્સ દું તારો ધોર અપરાધી
હું. લામતી ! મને મારી ફરજ અને કર્તવ્ય પાદ ન
રહ્યાં. તે તારો પતિધર્મ પૂર્ણ પ્રેમ અને વફાદારીથી
બાળ્યો છે. આજે કયા સપ્તેમાં અને શી રીતે
તારી કામા માડું એ, મને સ્પષ્ટું નથી. તું કોઈ
દુર્ભાગ્યે મારે પનારે પડી, પછુ મેં તારો ભાવ
ન પૂજ્યો, ન તારાં સુખદુઃખ પૂજ્યાં ન તારાં મનની
આકાંક્ષાઓ અને અભિલાષાઓ જાણી. તો પછી એ
પૂર્ણ કરવાની વાત જ ક્યાં રહી ? અભ્યાસની
વિષ્ટ ભુક્ત-ભુલામણીમાં દું મારી જીનને ખેઈ બેઠો.
આજે મને યાઃ આવે છે, જરામર મને યાદ આવે
છે. ભ્યારે તું મોડિયો માથે મૂકી અડીં આવી ત્યારે
તું કેવી જુવાન હતી ! ને આજે ? આજે તારા દેહ
અને વસ્ત્ર પર વદતલી કરચલીઓ પડી ગઈ છે.

અથે વાળ ધોળા પૂણી જેવા સફેદ થઈ
ગયા છે. આજ તું વદ્યા બની ચૂકી છે. તારાં વૌવન
અને જીવનને નિર્દયતાથી કચડી નાખનાર દું તારો
શુનેમર હું મને કામા કર !

પંડિતજીનું હૃદય આજે ખુલ્યું હતું, પચાસ-
પચાસ વર્ષ સુધી જેના હૃદય પર ખભાતી તાળાં
લાગ્યાં હતાં તે હૃદય આજે ખુલ્યું હતું. પંડિતજીનું
બોલવાનું ખૂટતું ન હતું. લામતીએ તેમને બોલતા
અટકાવ્યા ન હોત તો કોણ જાણે ક્યાં સુધી બોલ્યા
કરનાં વચ્ચે જ લામતી બોલી :

‘ભગવાન ! આતું બોલી માડું દિલ દુભાવે
નહિ ! આખી જિંદગી બનેએ રાતે સેવા કરી મારી
જીનને મેં કૂતકૃષ્ય મની છે. અપના સાંનિધ્યમાં
રહીં જીવતી બીજી કોયો જે ન મેળતી શકે એવી
મહામૂર્તી વસ્તુઓ મેં સહજ રીતે મેળતી છે. સંસારમાં
રહ્યા છતાં સંસારનાં કિલ્મિય મને રપશીં શક્યાં
નથી. મોઠ, આંખર અને લપકાથી મારી જીનને કું
દૂર રાખી શકી છું અને મતા ભાગીરથીના પુનિત
પ્રવાહ જેવું માડું જીવન નિર્દોષ અને નિષ્કાપી વહ્યું
છે. એ સૌ આપનો જ પ્રતાપ છે. એનો બદલો આ
જીવનમાં દું શી રીતે વાળી શકું ? મારા જીવનનું
એ અમૂલ્ય ભાગું છે, પોતાની જાતને પતિની જનમાં

સમર્પણ કરી દેવાનો ઉદ્દેશ અને 'ભવ્ય આગ' એ
એ આપણી આપસંસ્કૃતિનો મહેતોધો વાતો છે.
અંતરનની આથી વિશેષ મહત્તા 'બીજી શી-હોઈ
ચક્ર દેવ ? કૃપાનાથ ! મારી તો હજી વ વિનિ છે
કે આ બધું ફરી એકવાર બૂલી જાઓ. ફરી એકવાર
આપના કતવ્યમાં પેરવાઈ આવ. અને તમારી જાનને
અને મને ફરીથી બૂલી આવ, દેવ !

પંડિતજી ભામતીની આ અમૃતવાણી સાંભળી
રહ્યા ભામતી એ યા જ કરે અને પોતે સાંભળ્યા જ
કરે એવી તેમની ઈચ્છા થઇ આવી. પરંતુ ભામતી
બોધતાં અટકી ગઇ. પંડિતજી સ્વિનઝાસે બોલ્યા :

ભામતી ! હવે તો હું તને જીવવા કહું
તોપણ બૂલી ચક્ર તેમ મધી. આ જીવનો રખ
મારા જીવનના ઉદ્દેશ ત્યાસ સુધી અને કોરોતો રહેશે.
વેદાંત ગહન અને અગમ્ય છે, તો તારું જીવન
આજે અને તેનાથી થે ગૃહ અને અગ્રેયર ઘામે છે.
અરે ! આ પોષામાંથી હું ઊંચો આવ્યો જ નહિ !
માત્ર તેના જડ ચબ્દોને કું વળગી રહ્યો ! પશુ
મારી સામે વેદાંતનું પિઝામ જીવન જીવતી તું
જુલાઈ ગઈ. આજે મારાં ચક્ષુનાં પજ્જ દૂર થયાં છે.
વેદાંતના અર્થ એસાડવામાં મને જેજે ગૂચો હતી તે
તે તારું જીવન જાણવા પછી આપોઆપ ઉઠી ગઇ
છે. વેદાંતના અર્થને પાનેપાને ભરેલી ઉદ્દેશ ભાવના
તારામાં જ જાણે સજીવન થઇ હોય તેમ આજે મને
લાગે છે. તારા સકવાપે જે જ્ઞાન સકજ સાધ્ય હતું
તે જ્ઞાન મેળવવા માટે મારે પચાસ કિંમતી વરસોનો
ભોગ આપવો પડ્યો છે, એનું આજે મને દુઃખ છે
પશુ દેવી ! તે જે ત્યાજ બતાવ્યો છે તે એટલો
અપૂર્વ છે કે જગતમાં તારી નામના અરે જ અમર
રહેશે જોઈએ ! તે મારી પાછજ તારું યોવન અને
માનવનું મહાભોનું બિહાન દાંધું છે. તારા ચરણની

ધૂળ પણ પવિત્ર છે.' એમ કહી પંડિતજીએ સગળ
નડને ભામતીની ચરણધૂળ માથે મૂકી.

'ભગવાન અને પાપમાં ન નાખો.' ભામતી
બોલી. અને કહી અચંતેય હતો નહિ, આજે પશુ
નથી આના આ ચબ્દોથી મને રંજ થાય છે.
મારા કિતી હવે એક જ આશા છે દેવ ! કે બની
ચક્ર તે સર્વ રીતે આપની સેવા કરતાં કરતાં મારું
શેષ જીવન પૂરું કરું.'

દેવી ! 'પંડિતજી બોલ્યા. 'તારા આ જ્ઞાન
આગળ મરું જ્ઞાન કંઈ વિસાતમાં નથી, મેં જે
જૂવ કરી છે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત ચક્ર કોઈ રીતે ચક્ર
નથી. જ્યાં થે આજે હું નિશ્ચય કરું છું કે મારા
જીવનના નિયોઃ સમા અને પચાસ-પચાસ વરસની
સાધના ને તપશ્ચર્યા કયાં પછી તોવાર કરેલો આ અર્થ
તારા નામ સાથે જોડી જગતમાં તને અમર કરવા
મારું છું અને એ રીતે તારું યોગ સન્માન કરી
મારી જૂનો બદલો મુઝું છું. મારા જેવા મહાભોના
નામ આ જગતમાંથી જુસાઈ અને જુસાઈ જવા
જોઈએ અને તેને બદલે તારા જેવી ત્યાગની પવિત્ર
પ્રતિજ્ઞાઓના નામ જગતની તવાગીખમાં સુવર્ણકિરે
લખાયાં જોઈએ અને અરે રહેવાં જોઈએ દેવી !

કહેવાય છે કે તે દિવસથી પંડિતજીએ પોથી
અને અધિયોક્ષમ બહારાઈએ ચઢતી દીવા અને
ફરી કડી થે તેને હાથ અડાડ્યો નહિ !

પંડિતજીએ સંખેલો અને ભામતીના નામ પર
ચઢાવેલો વેદાંત પરના દીપ્તિનો 'ભામતી' નામનો
અપૂર્વ અને અસ્તુત અર્થ આજે પશુ મચદૂર છે
અને ભામતીના ત્યાગની, સમર્પણની ને તપશ્ચર્યાની
કથા કહી જાય છે.

એક ચ-યમનરક પ્રોફેસર જસમાં બેઠા બેઠા વાંચવામાં એટલા બધા તફતીન હતા કે એકરે
તેમની પાસે ટિકિટ માગી ત્યારે તેમને પોતાની ટિકિટ શોધવી પડી. એકરે કહ્યું : 'ફિકર નહિ. તમે
ટિકિટ વગર મુસાફરી કરો તેવા નથી એ હું જાણું છું.'

'પશુ મારે ક્યાં જવાનું છે તે હું યદ કરવા માટે હું ટિકિટ શોધી રહ્યો છું.'

જીવનની સફળતા શેમાં ?

કાંતિલાલ પરીખ

એક મિત્રે એક વખત મને પૂછ્યું :

‘જીવનનો મોટો ભાગ મહેનત કરે છે.

એમાંથી બહુ જ થોડા બહુ ઝડપથી પ્રગતિ કરે છે, થોડાની પ્રગતિ બહુ ધીમી હોય છે અને બાકીના તો બધાં હોય છે ત્યાં ઠસરે! એંચના પડી રહે છે. એ સૌ મહેનત તો કરે છે, રાનદિવસ પરિશ્રમ કરે છે, છતાં આમ કેમ હશે ?’

આ પ્રશ્ન કેટલો સહેલો છે પણ કેટલા એવી રીતે વિચારે છે ?

જે માણસો પોતાનો વિકસારી શક્યા નથી તે એમ માને છે, કે પ્રારબ્ધ એમને સહાયતા થતું નથી અને નસીબને હોય દેતા દિવનો. એમને જાન છે. પ્રારબ્ધ કહો કે ઇશ્વરકૃપા કહો, જે હોય તે ‘બડું’, પણ જેઓ જિન્દગીમાં ‘કંછક’ કરી ગયા છે, તેમની પાસે આરા દાઝેલા કરતાં ‘કંછક’ વિશેષ તો હશે જ. એ ‘વિશેષ’ શું છે તે આપણે જોઈએ :

સાધના અને જ્ઞાન એ જીવી વસ્તુ છે. માણસ મરે તેવો જ્ઞાની હોય, બીજને એ પોતાના જ્ઞાન-ભંડારનો સારો પેઢે લઈ આપી શકે તો હોય, પણ કેવળ જ્ઞાનને કારણે જ એ જિન્દગીમાં સફળ થશે એમ ન કહી શકાય.

આપણે શું કરી શકીએ છીએ અને શું કરાવી શકીએ છીએ એ આવશ્યક ઉપર જીવનની સફળતા અવલંબે છે.

આવા માણસો જે કંછક કરી ગયા છે તે કંછક આવા હશે. વધુ નહિ તો કંછક આટલું તો અવશ્ય કરતું જોઈએ :

સૌથી પહેલાં :

મનમાં જ્ઞાનામુખી ધખતો હોય તેટલો અસંતોષ તમારા કર્મની ‘સિદ્ધિ માટે’ ધખતો હો

ધ્યેય નક્કી કરો અને તરત જ તમારા શરીરમાંથી વીજળી પસાર થઈ જશે તમને થશે કે ધ્યેય નક્કી નહોતું કર્યું માટે જ અંધારામાં અટવાતા હતા.

બહુ ઝોણા માણસો ધ્યેય નક્કી કરે છે, એકાદ જાહેર ખબર આપે : સેંકડો ઉપેશ્વારો તમારી સામે આવી જોયા રહેશે વારાફરતી બધાને પૂઝે, કે ‘આ પહેલાં શું’ કરતા હતા અને એ શા માટે કરતા હતા ?’.

ઉત્તરમાં કોઈ કહેશે : નોકરી સારી હતી, મેં ત્યાં સાડું કામ આપ્યું છે, આટલો પગાર હતો વગેરે વગેરે પણ એ સેંકડોમાંથી ભાગ્યે જ એકાદ પણ એમ કહેશે કે મારે તો અમુક ધંધે જાણેલા હતા અને કરવો હતો એટલે એ જ્ઞાન મેળવવા રહ્યો હતો, પગાર તો મોજી વાન હતી.

પોતાના યુગને એક માન એ કંછક આપું કહ્યું હવે તે વાદ આવે છે : ‘તારા કરતાં કોણને હું વધારે શક્તિશાળી જોતી નથી, પણ તે શક્તિનું શું કામ ન મૂકે ત્યાં સુધી તો એ બધાં તારા કરતાં વધારે શક્તિશાળી છે એમ મને લાગે છે.’

આમ યુરુપાર્થ એ કેવી મોટી ચીજ છે !

સરદાર બાજુતા હતા ત્યારે એમના મામથી ચાલના પેટલાદ જતા હતા રસ્તામાં એક પથ્થરની ઠાંકર વાળી. સરદારે પગે ક્યાં લોહી નીકળ્યું છે તે નહિ જોતાં પહેલાં તો પેલા પથ્થરને જાંઝડીને બાબુએ ફેંકી દીધો. એટલે જીવનમાં તમારા ધ્યેયની આડે ભાંડા-ભાંડા આવા પથ્થરો હોય ત્યાં નજર કરો ને પકડી પકડી બાબુએ ફેંકી, રસ્તો સાફ કરી નાખો. તમારી નજર સીધી ધ્યેય તરફ જ મારી રાખો.

અ પહેલે સવારથી સાંજ સુધીનાં આપણાં કાર્યોની રાત્રે સતી વખતે યાદી કરીએ તો જણાશે કે કેટલાંય એવાં કાર્યો હતાં જે નિરુપયોગી હતાં અને એ ઉપર ખોટો જ સમય વ્યતીત કર્યો

મેટા ભાગના માણસો કંઈક આવું કરતા હોય છે

• હરતા ફરતાં કામ કરતાં ય નિરુપયોગી કલ્પનામાં સમય ખર્ચાડે છે આમ કરવાને બદલે નિયત કામ લઈ એમે તો એ જલ્દી પૂરું થી શકે

• ઘડીકમા અહીંતહા નગર કરશે કે ઘડી કર્યા હ હાદીદીના સમય ક ટી નાખશે

• કોઈને મળ્યા જશે તો જરૂર હશે તેથી ખમણો-ત્રમણો સમય બગડશે જેની જરૂર હશે તેને મળશે નહિ ને નહિ જરૂર હોય તેની સાથે અપાજ માયા કરશે

• જે વાંચનથી કંઈ ફાયદો ન થાય તેવું વાંચશે ને બધા પ્રેરણા હશે ત્યાં નગર પણ નહિ કરે

• જ્યારે સવાનો સમય હશે ત્યારે કા તો સિનેમામા ડાહશે ને સિનેમા જોવાનો થેગ સમય હશે તો સૂઇ જશે

• જારે ઓફીસમા જરૂર હશે ત્યારે ક્યાં ફરવા જશે, ને નહિ જરૂર હોય ત્યારે મોઝ સુધી ખેસી રહેશે

આવું થયું બનાવી શકાય પ્રથેક માણસે સમય, જરૂરિયાત અને મહત્ત્વ ઓગળવા જોડે

હું એવા માણસોને જુલું છું જે પોતે નિરાદે બેઠામેઠા વિચારના હોય, પણ બધા કામ લેવાનું હોય ત્યાં યો ય પાસેથી બરોબર યોગ્ય રીતે જ કામ લેતા હોય તમરી શક્તિનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરે તમને લગે કે તમારા કલામની કિંમત બે કે પાંચ ફરિયાની છે તો એથી ઓછી કિંમતનું કોઈ કામ એ કનક માટે હાથમા ન રેશે કામ ન દોય તો એવું કામ શોધી કાઢવાની વિચારણામા એ કલક વીતાવે પણ એથી ઠીકરુ કામ સ્વીકારશે જ નહિ

નિત્રે, પણ એક જગરી શક્તિ ■ પણ સમાન મેનો અને સામાય મેનો તો જાણ જ કરે જે જે કંઈક કરી ગયા છે તે સૌ તેમના કરતાં પનારે શક્તિશાળી, પ્રસાવશાળી માણસોની જ મેચીનો

સળધનો વિચાર કરતા હશે આજ સુધીમા કયા કિશોરે કયા યુવાને કિંમત કરી છે ને મોગ નેતા લેખક, વેતારી કે કલાકાને જઈ પૂછવું છે, કે મારે આ સિદ્ધિ મેળવી છે માટે રસ્તો બનાવે અગર તમે આ સ્થિતિએ કેમ પડોઅધા તે જણાવે

પણ આખો આવી રીતે કશું જ વિચારતા જ નથી જેમની જાણના થાય છે તેવા 'મકા' સાથે જ સળધ કેળવના શીખો એમનો અભ્યાસ કરે ને તમને પ્રેરણા મળ્યા કરશે

તમારા કામને કાર્યક્રમ અનુસાર ગોઠવતાં શીખો

એક કામની સાથે બીજા કામને ભેગસેળ ન કરો ટેન્ડેન કુવનો હોય તો ય બે સર સામગ બધા જરૂર હોય ત્યાં એક સાથે જ કરી લો ટપાલ લખતા ટો તો ટપાલ જ પનારી લો

જેમ્મ કાર્ય વહેલી શકશે, યથાર્થિત ગોઠવી શકેતો, એટલું વચારે કામ દિવસભરમાં કરી શકશે

કાર્યક્રમ પણ ભરચક નાખો દિવસમા અવ કાશ ન રહે એવો ક્રમ ગોઠવો કાર્યરત બનો પણ એનો અર્થ એવો ન કરે કે તમે ભાગી પડો એટલું કાર્ય કરો પણ 'અને' કામ નથી હવે શું કરવું ? એ સ્થિતિ તો જલ્દી ખરામ આવવી કાલનો કાર્યક્રમ ગોવવા આવતી કાલને આવવા દેવાની જરૂર નથી કાલનો ક્રમ અજે જ ગોઠવી લો જેથી તરત કામે લાગી જવાય

જે અકિત કાલને જોઈ શકે છે ને ક્રમ ગોઠવી શકે છે તે સજ્જ તો થાય છે, પણ તમારે એકની કાવ નહિ પણ ઘણી વસ્તુઓ ધણા સમય પહેલાં કલ્પી લેતા શીખી લેવું જોઈએ એ માટે મનને વિચારવાની ટેવ પાડો

ધધામા કોઈ દિવસ કાનના નદાથી લોખળો નહિ ધધાનું ત્રણ વર્ષ પડી, પાંચ વર્ષ પડી અને પચાસ વર્ષ પડી શું થશે એનો વિચાર પણ કરી લેએ કેનાક એવા ધધાઓ છે જે આજ ઉપર જ જીવતા હોય છે. એવી દુર્ગળ મનોદયામાં ન પડો

તમારી પ્રતિભાને સમજાવે એવું કહ્યું કરે।

જીવનનું હોય પ્રકરણ હેતુ હેતુ બોધે એવી કલ્પના આજે કરી લે। અને એ પ્રકરણની એવા જ આદર્શ ઉપર માણી થા। એ રીતે વચ્ચેના જાન ગોડવતા સ્વર એમ પણ કહે કે મરીશ તો પણ આમ કરીશ

અને આદર્શ વિના બધું જ ખાલી ધારથી, નિર્જન લાગશે તમારા ધર્માર્થ અને તમા। ક યોગ્ય એક એવો આદર્શ પરીચી લે, જે તમને સતત પ્રેરણા પાતે રહે અને એ રીતે જે કંઈ તે આદર્શ મટે કરે। જેમ જીવનનું હેતુ પ્રકરણ કદી તેવું બોધે, અને એ રીતે માણી કરી બોધે તેમ જીવનનાં હેતુનાં વર્ણો વ અક્ષર અને એવું કહ્યું કરે। ફરી પૂરી પાકે ત્યારે જ ખીટી થાય છે તેમ આ જીવન માટે પણ થવા હો

ના કહેના પણ રીખો કેવલાં માણસો દોરે આવેનો 'ના' બોરી શકતા નથી ના કહેવા માટે શક્તિ બોધે છે ના કહેવામાં કિંમતી જરૂર હોય છે ના કહેના નિર્જન લેતા રીખવું પડે છે પણ જે માણસો 'ક'ઈ કરી ગયા છે તેમની પાસે આ શક્તિ હતી.

અને તેની જ રીતે જે અજુબજાબ અસાધ્યો દોર તે પહેલાં હાથમાં લેવાને દેવ પા। આજે મોગ લાગના માણસો આવા કાર્યોને દાખા દાખા બાજુએ મૂકીને છીએ ને હમને થવા હક એ છીએ નિયમ તરીકે આ કમને વાગી રહો અને કદાગતથી, વધારે મુશ્કેલ જે કામ હોય તે જ સૌથી પહેલું હાથમાં લે

આ માટે મનને-મનોશક્તિને કેળવે, દેવ પાડે।

આ હું તો કરીશ જ, એમ મન સજી નહીં કરી લે। સોમરસેટ મેગ એક પ્રતિભાસાગી અને પ્રતિભા લેખક ગણાય છે પણ એમણે મન સાથે નાકી જ કર્યું હતું કે દરરોજ એકદમથી પદરસો શબ્દો તો લખવા જ આવીને અર્થ એ છે કે કંઈક કરો-અને જ્યાં કુજ છે ત્યાં એ સમ્પરક સારી રીતે અને જેવી રીતે કરવું બોધે તેવી રીતે જ

કરે। પછી ઇંગ્લેન્ડ કે અનિચ્છાને ત્યાં અવકાશ ન હોય.

આવી શક્તિ, આવો ઉત્સાહ કેળવવા સારી સ્વચ્છ બોધે ચારીરિક શક્તિ પણ એટલી જ જરૂરી છે અને એ માટે જરૂરી એવું બધું જ કરે।

તમારો નિર્ણય પણ ઝડપી બનાવો નિર્મળ મનના માનવી જ અહીં તહી-મે નિર્ણય વચ્ચે અથવા કરે છે ને સમય વ્યતીત કરે છે તે કરતાં તો જુનો કરવી ને કામ કરે જવું વધારે સારું

કેવલાં માણસો વિચારી જ કરે છે કોઈ પણ પ્રશ્નો નિર્ણય લેનાં દિવસો આપ્યા ત્યારે છે અને નાનામાં નાની વિચિત્ર ઉપર થયાં ક્યાં કરે છે પરિણામે સમય એ લેા ચલેા જાન છે કે પછી કંઈ નિર્ણય લેવાનું રહેતું નથી.

કેનાંક વળી આવાં મધન પછી ય થોડું કરે છે પણ એ ય થવું થોડું મર્થ થૂ યુ હોય છે

કેવલાંક નિર્ણય જનની લે છે, પણ એ નિર્ણયને પછે બની પણ જલદી નામે છે

અને કેવલાંક નિર્ણય લે છે પણ અમલ કરતા નથી જ્યાં ત્યાં એ નિર્ણય શા માટે લીધો કેમ લીધો એનાં કારણોમાં જ સમય પૂરો કરી નાખે છે

પણ એક વાત તો નાકી જ છે કે કોઈ પણ પ્રશ્નો નિર્ણય કરતા બધું લાગે સમયન લેવો બોધે ઘણી વખત તો દિન જ એ નિર્ણય આપી દે છે ઝડપી બનો અને ઝડપથી અમલમાં મૂકે। નિર્ણય ન જ થઈ શકે તો 'આદના સમયમાં હું નિર્ણય કરી લઈશ' એમ મન સાથે નક્કી કરી નાખો અને તે દરમિયાન જે સુત્રે તે સ્વીકારી લે।

મે કોરા પણ માણસો બેતા છે જે નજીવી વાતોમાં પણ હા કે ના કહી શકતા નથી આજે આ જૂ પદરસાને આજે આ ડો પદરસા એમા પણ નિર્ણય કરતા સમય જાય

જેમ માણસને કશું સચું ના હોય ત્યારે હું સર્થ જવાની સવહ આપુ, તેમ આવો નિર્ણય

૧ જ ફાવે ત્યારે ચિટ્ટી ઉઘાડવાની સલાહ આપુ
દેખા બનવા !

કે ઇ મેનેજરને મળ્યા બેઠકેએ લિવિંગમાં
કેવા પ્રકારના પ્રશ્નોના નિર્ણય એ કરતો હશે ? એ
પોતાનું માથું બોનાર્થ જ કરે તો કેમ પર આવે ?
એ જૂનો ય કરે છે, પણ એ જૂથને ય સુસારવની
શક્તિ સાથે ત્યા બેઠો છે

અને માણસ પામે પોતાનું ધ્યેય નક્કી હોય
તો નિર્ણય પણ નક્કી જ હોય છે એમાં બહુ
સમય ન લાગે અને આવા મણુમે પોતાના ધ્યેયને
અનુસર પ્રશ્નો તોયાર કરી લેતા બેઠકેએ જેથી કાંઈ
પણ નિર્ણયને કમોડી ઉતર અધારતાં તે રજા પની
જાડા દા ત. કાંઈ ફેક્ટરીના મેનેજરને કહ્યું ચિચારતાનું
હોય તો આ પ્રશ્નો એ પૂછી શકે

- ૧ આમ કરવાથી કાર્ય હળુ બનશે ?
- ૨ આમે કરવાથી પગાર ઓછુ થશે ?
- ૩ આમ કરવાથી કામ વ્યવસ્થિત બનશે ?

૪. આમ કરવાથી બધાને સંતોષ થશે ?

૫ આ નિર્ણય લેવાથી વેચાણ વધશે ?

એટલે વિચારતાં અને નિર્ણય કરતાં
અચકારો નહિ

આ તુ ક્યાં પછી તે કાર્યશક્તિને ધકકો
મરના જ રહે છે મોગ્રસયકવને 'ટીક' મારતા
જે કિ । કતવાની હોય છે, તે જીવનના બધા જ
કાર્યો માટે કરવી બેઠકેએ એક ફાલુ પણ મેક ન
કરશે

લેખ શરૂ કરો ને એનું પરેલુ વાર્કન પૂજ
વિચાર કરવા મેસી કામગ શરૂ કરો ને તેમાથી
પરેલુ વાક્ય મૂજવશે પણ શરૂ કરો, પછી એ બધું
જ થઈ શકશે

અને આવી જ રીતે 'જે કઈક કરી ગયા
છે' તે જિદગી જીવી ગયા છે તમે પણ 'ટીક'
મારો અને જીવનને મતિ મારશે

અને જીવનમા 'મતિ' હોય પછી તો બધું
જ મળી રહેશે

*

આધુનિક યુગ અને સાહિત્ય

જો આપણે પ્રાચીન કાળ પર દ્રષ્ટિમાન કરીએ તો આપણને જણ્યારો
કે, સાહિત્ય એક શક્તિશાળી અને કેટલીક વાર તો લોહજીવનવિધાયક પરિમાળ
હતું 'ઇનિયા', 'રામાયણ' અને 'મહાભારત' એ સૌાએ સુડી નોકપ્રેર
લુના મુખ્ય પ્રભવસ્થાન, એમની અધ્યાત્મઆવનાને નિમાવનાર મુખ્ય સાધનરૂપ
રહ્યા છે આધુનિક યુગમા સચિત્રો કરીને અજે સાહિત્યે એની એ મક્તા
જુમારી છે

અજે માનવી જે પરિસ્થિતિમાં મુકાયો છે તે સ્થિતિમાં, જીવનનું
અસ્તિત્વ એની મુખ્ય ચિંતા બની ગય છે આવી પરિસ્થિતિમા સાહિત્યકારનું
પ્રવાન સુ હોઈ શકે ? સમગ્ર માનવજાતના આત્માને ટકોળીને ભજૂત કરી શકે
એવી કોઈ શક્તિશાળી વણીની કદપના આપણે કરી શકીએ છીએ ? આપણા
માના વાસ્તવવાદીઓ આપણને ખાતીપૂર્વક કહેશે કે માનવજાતના આત્માને
કહું જ થયું નથી, પરંતુ જેમના આત્માને કાટ લાગ્યો છે તે તો પિદુર
શાસક વર્ગ છે સહિત્યકારો આજે પોતાને જેની અસહાય સ્થિતિમા જુએ છે
એવાં પંદેર્વાં ક્યારેય નહેતા

—ક્રમાશ કર નેશી

આ રીતે ભગવાનનું નામ શા માટે ?

ગો. પુ. પટેલ

એકવાર ટ્રેનમાં હું મુંબઈથી મુગલ આવતો હતો. ગીરહી એટલી બધી હતી, કે બજાર પસે પણ ચાલુસો લેલા હતા. પાલધરથી ગીરહી ચોડી ઝોપી રહી, ટ્રેનમાં હમેશાં બને છે તેમ 'કયાંથી આવો છો, કયાં જવાના'ની ઝાઝોટી ચાલતી હતી. તેમાં મારી બાજુમાં બેસેલા બે ભાઈની વાતચીતથી મારું ધ્યાન ખેંચાયું, વાત નીચે મુજબ રતી હતી :

'કયાંથી આવો છો ?'

'પાલધરથી'

'કયાં જવાના ?'

'ભાવનગર.'

'અહોહો, બહુ દૂર. પાલધર શા માટે આવવું

'ધણું હતું ?'

'અને અહીં જ ધધો કરીએ છીએ.'

'બહુ દૂર આવવું પડ્યું. શા ધધો કરો છો ?'

'મજૂરી કરીએ છીએ. પેટને ખાતર પરદેશ પણ જાયું' પડે. કંઈ જૂઠ્ઠા છે કે એક ટેકાણે ન રહે તો બીજા પણ રહેતો અને તો ખરો ને ! ભગવાને દાંત આપ્યા છે તે કંઈ ચાવવાનું નહિ આપે ?'

છેલ્લા વાલ્યથી અને નવાઈ લાગી, મેં ઉજ્જારીને પૂછતાં તે ભાઈએ એમ જ કહ્યું કે ભગવાન દાંત આપે એટલે ખાવા પણ આપે જ; એટલે મેં તરત પૂછ્યું : 'તે ભાઈ દાંત પડી જાય ત્યારે ભગવાન શરીર પણ આપે ખરો કે ?' તે ભાઈ ચિદાઈ ગયા. 'તમે તે કેવો છો ! ભગવાનની પણ મજૂરી કરો છો ?' હું ચૂપ રહ્યો પણ અને સમજ ન પડી કે એમાં એ ભગવાનની શી મજૂરી કરી. અને તો ઊલટું એમ સાંધ્યું કે એ ભાઈ જ ભગવાનની મજૂરી કરતા હતા; કારણકે દાંત આપ્યા તેથી ચાવવાનું આપ્યું જ નોંધ્યું એવા નિયમ ભગવાન માટે છે એવો ધારો ? એવી તો મધ્યી ચીજો ભગવાને આપી છે તેથી શું ખાવા જ નિષેધો તે માટે પણ ધારા નોંધ્યું ?

પણ વાત જ જુદીલાગે છે. આપણને વાત-વાતમાં ભગવાનને દાંત દેવાની કે અન્યક કાર્ય માટે તેને જવાબદાર ગણવાની આદત પડી છે. કાંઈનેત્યાં મરણ થાય ત્યારે દિવાસો આપનાર વ્યક્તિ મોટે ભાગે એમ જ કહે છે કે 'ભગવાનને મરણ એ ખરું,' અથવા કાંઈ કામમાં નિષ્ફળ જતાં એમ જ કહે છે કે 'નસીબમાં જ એમ લખ્યું હતું.' નસીબ પણ ભગવાન જ મને ! એટલે કે આવી બાબતોમાં પણ ભગવાન જ જવાબદાર ગણાય છે. આપણે આંગણે આવનાર બિખારી પણ એવું જ કંઈક કરે છે. કાંઈ બિખારી બેસે છે : 'ભગવાનને ખાતર દયા કરો.' અથવા 'પ્રદા કે નામ પર એક મુડી ચાવસ દેદો.' દયા કરો તે પણ ભગવાનને ખાતર, નહિ કે માંગનારાના પેટને ખાતર ! અથવા પ્રદાના નામ પર મુડી ચોખા કે પૈસા આપો ! કેમ જાણે પ્રદા ભગવાન જ એવા ડેલિવરી માફક જીવ ચાલતા ન હોય ! કાંઈ બિખારી વળી એમ કહે છે કે 'એક મુડી આટો આપો.' અથવા 'એક પૈસા આપો-ભગવાન તમારું ભરું કરે, તમને પ્રદા ધણું આપશે.' શા માટે ભાઈ, ભગવાન જ સાંધો એ લોહીને ન આપતા આપણને વચમાં કમિશન એજન્ટ બનાવે ? પણ પેલી ટેવ કે સ્વાર્થને ખાતર ભગવાનને વચ્ચે મોઢાવવો પડે તો વાધો નહિ. અને આપણે કંઈ એક જગ્યાએ નથી હોતું. કચેરોને પગને આપણા સ્વાર્થને ખાતર આપણે ભગવાનના નામનો ઉપાસ કરીએ છીએ. દાખલા તરીકે દેહલીક હોટલ કે વીશી કે બીજી દુકાનો પરનાં પાટિયાં વાંચતાં શું જણાયે પડે છે ? 'રામબરોસે હિંદુ હોટલ' શ્રીકૃષ્ણનિવાસ લોજિંગ એન્ડ બોર્ડિંગ હાઉસ,' વિષ્ણુવન હિંદુ હોમ,' સંકરવિજય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.' શું ખરેખર એ હોટલો કે વીશીઓ રામને ભરોસે ચાલતી હોય છે અથવા એમાં ભગવાનના વાસ હોય છે ? પણ પડેલી ટેવ મુજબ ભગવાનને આગમ કરવાની રીત ! બાકી એમાં નામ આપવાથી વધુ આચાર્ય થતી હાય એ મારી શકાય નહિ.

એવી જ રીતે સ્ત્રીઓ અને ઇત્યાદિ યુરોપીયો પશુ ભગવાનની માનતા માનવાની ટેવ હોય છે, માઈ ખીમાર હોય, ઝટ સારુ ન થયું દો। અગર એવા જ કઈ કારણ માટે તે માનતા માને છે કે ભગવાન બે ખીમાર વ્યસ્તિને ઝટ સારુ કરી દે તો મદિઆ નાળિયેર ચઢાવી દીધો દીવો કડીશ * અગર ‘ખીમાર ને ક્ષણે ગામના મદિરમા પો લગાડીશ,’ વગેરે અગર માઈ કાર્યની સફળતા માટે પશુ એવી જ માનતા લેવાય છે, કે ‘અમુક કામમા સફળતા મળે તો આટના ક્ષાત્રણુ જમાડીશ કે આટલું તેનું દનમાનને ચઢાવીશ, વગેરે મતનજ કે આપણુ અમુક કામ કે ઈચ્છા ભગવાન પૂર્ણ કરે તો આપણે બદનામા મદિરમા કઈક મૂકીએ અગર ક્ષાત્રણુ મોઢક ખરડાવીએ એટલે કે આ એકશતી વેપાર થો। કારણકે બે માગગી પૂર્ણ ન થાય તો મદિરમા માને ચઢાવવાની કે બે કઈ માન્ય હોય તેમ કરવાની જરૂર રહેતી નથી બે એમ માનતા પેલાથી જ માગગી પૂર્ણ થતી હોય તો તો [કાંઈ બના જ] લોમ એમ મા માં કે હે ભગવાન, મને બે લાખ રૂપિયા મળે તો હું સો ક્ષાત્રણુ જમાડીશ અગર એક મદિર બંધાવું * મેળવવા કરતા શુભાવવાનું ઓછું એટલે સરવાળે લાભ જ થાય, તો પછી દુનિયાનું તન કેમ ચાને ? માઈ કદાચ દર્શન કરે કે આમા ત્યાગ ભાવના જે ડભીત્યર્થ કરવાનું હોય છે, તો પછી પોતાની ક્રિય ચીજને ત્યાગ કરવો જોઈએ બે કે તોપણ લાભ દેને થાય ? દુદ પોતાને જ। અને જના એ ક્રિય ચીજને ત્યાગ કરવામા જ મન ત્યાગ નથી હોતું કારણકે આ તના જમાનામા ક્રિય ચીજ દેને કહેવી ? સોપારી કે પાન ન ખાવાની કે રા ન પીવાની માનતા સે તો શું આ ચીજે ક્રિય છે ખરી ? એનાથી વધુ ક્રિય અગાડિયાના રેશનમા મળતા દાનમના નોખા કે ખજા હોય એવો તો તે નથી ? દેતાને તો જવ કે મનાઈ પશુ ક્રિયામા ક્રિય આ ?

તો હોય છે અરે, ઘરમા વીજળીની માત્રી ન હોય અને આગળના મદિરના ધાસતેન પશુ ન મળ્યું હોય, માડ એ કે બે પીટ ચાસિક મળતું હોય તો તે વધુ ક્રિય નથી શું ? તો પછી એ ચીજે કેમ મદિરમા ન ચઢાવવી ?

લગાઈના જમાનામા મને એકવાર આવે જ વિચાર આવેતો કે હું જ માનતા હોઉં કે માત્ર અમુક કામ થો તો હે ભગવાન તારી મૂર્તિ આગળ એક ધાસતેનને શીંગો અને એક વાધળપ કે ઘોડા છાપ દીવાસગીની પેગ ચગરીશ। દીવાસગી એટના માટે કે ત્યારે એક પેગ માટે પશુ ‘જપ તપ, સાધન સમુદ્ધ લાગન’ જેવી ભક્તિ સુરતમા હવે પશુ રખેને મદિરનો પૂજારી આગતી લઈને મને મારવા દોડે એ બંધે મે એવી માનતા હજી લીધી નથી કદીને સિમટ અગર પતરાની જરૂર હોય, પરમીટ માટે અગજ કરી હોય અને તે માનતા સે કે મને જ જલ્દી પરમીટ મળે તો હે ભગવાન તારા મદિર મા એ રજુ સિમેટ કે એક જ રૂટિયુ પત્રુ ચઢાવીશ તો શું લાગે ? પશુ આમા જ માનવાના સ્વાર્થ સિવાય શું છે ? ભગવાને કામ કરવાનું અને ફળ પામે ચાલુસ મદિરે ચઢાવે કે કામના દન કરાવે તેમા જ માલુસ જ ખાઈ છે। તેવી જ રીતે અનાજ કે કાપડ માટે લાઈનમા જોમા રહેનાર દેતાને મે જોના સોભળ્યા છે કે હે ભગવાન, હવે તો આ લખમાથી છૂટીએ તો સારું * પશુ માલુસની ઉપન કરેલી લખમાથી છૂટવા માં એ જ ભગવાનને કહેવાનું

આ બધાની મતનજ એક જ કે આપણે વાતચાતમા ભગવાનને આ પરિગમ કે પૂર્ણવિરામની જેમ વાપરેને કે આપણા સ્વાર્થ માટે એના નામને ઉપયોગ કરીને કે આપણી નિષ્ફળતા માટે એને દોષિત ગણીને ખૂન જ સત્તા બનાવી મૂકે તો છે આવી શક્તિથી ખાત્ર જોનાની જરૂર જોમી થઈ છે

બે દુનિયાનું તમામ કલણુ પ્રથમની નજમા આવ મૂર્ખાઈ જ હોય તો સિતેર વર્ષની લાખી જિંદગી કાઢવામા કાઈ સંયોગ નથી —ગટે

એક સંન્યાસીએ બાર વર્ષ સુધી કુકામાં રહી યે ગામ્બાસ કર્યો કે બક, બેચરી મુ. અને અ. વ. કેટલીક યોગની દિવા દાન તેણે એક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી.

એક દિવસ એ ઝાઝી બાધમાં બેઠો હતો. તે ઝાઝી ઝાઝી પર એક પક્ષી બેઠું હતું. તે સંન્યાસી પર ચરકી ગયું. આ રી સંન્યાસીને ધત્રોત્ત કોષુ બાધે અને તેણે તે પક્ષી તન્ક નાગ કરી. સંન્યાસીના યોગના પ્રમાણથી તે પક્ષી વિશિષ્ટાત્તમાં બાળે તાપતો દાસો બની ગયું પોતાની આ અનુન ક્ષિદ્ધિથી સંન્યાસીને ધત્રોત્ત બધું થયો.

એક વાર ક્ષિદ્ધિથી એ સંન્યાસી નગરમાં ગયો. એક મહાગ્ધના બાળે જઈ 'નારાયણ હરિ' કરી બોલો રહ્યો. એ ધરની શ્રદ્ધાથી પોતાના અસ્તરથી પાનની મુશ્કા કરી રહી હતી. તે એક આદિત્યવાન પતિના સજાગી હતી. તેણે ધરમાંથી જ જાગત અધો, 'મહાગાજ, કૃપા કરીને ધરનાર યોગને' આ સાબળી સંન્યાસી કોપે બરાધો અને મનમાં બન યો, 'આ સોનો કેવો ઉદ્ધન સ્વભાવ છે' તેણે અને યોગનાનું કથું. પરંતુ મારી સિદ્ધિની તેને ખંચ નથી. તે બધોરે આ પ્રમાણે વિચારી રહ્યો હતો ત્યારે પેલી બીએ કથું, મહારજ, હું કઈ પેલી પશ્ચિમી નથી, સમજા ને તમારી જાત મિતે વધુ પડતું મની લાગે તમારી સિદ્ધિથી કુશાલ ન જરો.

સંન્યાસી તે આ સાબળી સ્વભાવ થઈ ગયો. તેને હતું ઘેડી વાર યોગના પડતું હેવરે શ્રદ્ધાથી સંન્યાસી માટે નિદા લઈને બહાર આવી. સંન્યાસી તેના પગમાં પડી કહેલ લાગ્યો, 'દેવી ! તને મારા મનમાં ચાલના વિચારો કેરી રીતે જાણી રાખ્યા ?' સીને જવાબ આપ્યો, 'સ્વામીજી ! હું' યોગની એક પદ્ધતિ દિવા અથવા પ્રજ્ઞાલામ વગેરે કઈ જ જાણતી નથી હું' મારા બીમાર પતિની સારવાર કરતી હતી એટલે આપને બેઠો ક્યાં. હું' તો એક અઝાન બી

હું, પરંતુ મારા પતિની ભક્તિ હું' ખરા વિશ્વાસ કરું છું. હું' તેમને મારા પતિને અને સર્વસ્વ માનું છું; અને તેની જ સેવા કરું છું. હું' કયાંય મદિરોમાં જતી નથી કે નથી મત્રોચ્ચાર કરતી હું અનન્યભાવથી તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરી તેમના ચરણ પાખાનું છું, અને સાવિત્ર, અનમ્બા વગેરેના પગને પગને ચાલી પતિ સુખ જા. પછી જ નિદા લઉં છું, અને પ્રાતઃકળમાં તેમના ભક્તિ પહેલાં બી જાઉં છું. એઓ મારું સર્વસ્વ છે. ચાલી મેવામકિત અને કર્તવ્યપાલન તેમ જ નિર્ભય હ વર્ત પ્રતાપે હું' તમારા વિચારો જાણી રહી છું. આ જ મન અજામનું રક્ષણ છે જે તમે વધુ ગિરાસા ધરાવના હો તો પેના મામમાં મોલી બળદમાં માંસ વેચના કસમ પામે જાઓ. એ તમને જે શીખરશે તે તમારા માટે રસબધુ, મદરવનું અને લાખમદ હશે અને તમને આનંદદાયક પદ્ધતિ પડશે ?

પછી તો, જે મામમાં એ કસાઈ રહેતો હતો ત્યાં સંન્યાસી જઈ પહોંચ્યો અને સીંગે તેની દુકાને ગમ્યો. કસાઈ માસના દુકાને કાપતો જોઈને સંન્યાસીએ વિચાર્યું કે, 'અરે ભગવાન ! આ માલુસ અને શું ભાવ આસી અને મારા ક્ષિત્તી થી વાત કહેશે ? આ તો સાક્ષાત્ દુષ્ટતાને અનાર છે'

કસાઈને સંન્યાસીના મનની વાત પામી જઈને કથું, 'અરે સ્વામીજી, પેલા સજારીએ જે તમને પ્રોકથ્યા છે ને ? કૃપા કરીને આપ આ આમન પર મિરાલે હું' થોડી જ વરમાં આપની સેવામાં લાજર થઈશ' કસાઈ પ્રોકથોને પતાવ્યા પછી સંન્યાસીને લઈ દુકાનેથી પોતને ઘેર ગયો તેણે સ્વામીજીને થોડી વાર બહાર યોગમાં કથું અને ઘરમાં ગયો પોતાના રક્ષ માતાપિતાના શુશ્રૂષા કરી અને તેમના ચરણપાનનું પાન કર્યું. તેમન પ્રેમથી જવાહીને પથરીમાં સંગ્રાહ્યા અને પછી બહાર આવી સંન્યાસીને કથું, 'સ્વામીજી ! હવે હું' અ પતી

સેવામાં હાજર છું. આપ આજ્ઞા આપો. હું આપની થું સેવા કરું ?

સંન્યાસીએ તેને વેદાંતને લગતા કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા. એ કસાઈએ આત્મા, મોક્ષ, સાધના, રત્નાધ્યાય, જીવનમુકત અવસ્થા વગેરે પ્રશ્નોના એટલા તો સરસ અને સમાધાનમર્ત્ત ઉત્તર આપ્યા કે સંન્યાસી તો અચાક ચપ્પ ગયો. કસાઈના ઉત્તરોથી પ્રસન્ન થઈ સંન્યાસીએ તેને પૂછ્યું, ‘તમે આપો નિંચ ધધો કેમ કરો છો ? આત્મ ઉત્તમ જ્ઞાન કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયું ?’

કસાઈએ જવાબ આપ્યો, ‘રવાળીજી, તમે જૂલ કરો છો. કોઈ પણ કાર્ય કે કર્મ અપવિત્ર કે

નિંચ નથી. દરેક કાર્યમાં પ્રયુત્તી ભક્તિ રહેતી છે. હું મારી ફરજ નિઃસ્વરૂપણે કોઈ પણ જાનની આકાંક્ષા વગર બગાડી બળતું છું. હું મારા માતા પિતાની કિન્નરાત સેવા કરું છું. તેઓ જ મારા પરમેશ્વર છે અને તેમની જ ભક્તિ હું કરું છું. હું કંઈ જાની માણસ નથી કે નથી હું યોગાજ્ઞાસ જાણુનો; હું તો મારી ફરજ સંતોષકરક રીતે બળતું છું અને એ જ મારો ધર્મ છે, એ જ મારો યોગ છે. મને જે કંઈ પ્રાપ્ત થયું છે-પૂજ્યતા, પરિજ્ઞા અને મુક્તિ-તે આ રૂઢરથ તરીકેની મારી ફરજને જાળવ્યાથી તેમ જ માતા-પિતાની સેવા કરવાથી જ પ્રાપ્ત થયું છે. મારા યોગનું તથા રાત્રાનુભવનું રૂઢરથ આ જ છે.’

*

આત્મભવચના

એક વાર એક મહાન વ્યક્તિની પુરવણિવિ નિનિરો એક ભાષને વ્યાખ્યાન માટે બોલાવવામાં આવ્યા હતા. સભાગૃહમાં તે દાખલ થયા ત્યારે ધૂપ સંજતો હતો. દીવા પ્રગટાવેલા હતા. ચરે બાજુ સુગંધમય વાતાવરણ ફેલાયેલું હતું. કીજી રવરે કોઈ કીર્તન કરી રહ્યું હતું. એની સાથે આજ્ઞા ખનિયી એકતારો વાગ્યો હતો. વાતાવરણ થયું પ્રસન્ન હતું. વ્યાખ્યાનકારે દાખલ થઈને વ્યાખ્યાન શરૂ કરતાં કહ્યું : ‘આ લે દીવા સગચાળીએ છીએ, ધૂપ પ્રગટાવીને છીએ અને એમ કરીને પેલી જે મુખ્ય વ્યક્તિ છે એને જ હણી નાખીએ છીએ, એને આપણથી દૂર રાખી છંદે છીએ, એની ને આપણી વચ્ચે બાલ કિયાનું એક વાતાવરણ સરજી, જુદા આત્મસંતોષની દીવાલ કંબી કરી દઈએ છીએ. આપણી આ પ્રત્યેક બાલ કિયા હકીકતમાં એનાની દૂર જરાનું મળનું સાધન બની જાય છે. અને તે પણ એના જ નામ નીચે. એ પુરુષની આથી વધુ મોટી બીજી વિઠંબના શી દોષ શકે ?’

સભાગૃહમાં થણા લોકો આ રાજ્ઞાનથી રાજ્ઞ થઈ ગયા હતા. અને સંયોજકને ધડીઝર એમ પણ થયું હતું કે આને જલ્દે બીજી વ્યક્તિની વ્યાખ્યાનકાર તરીકે જસંદગી કરી હોત તો સરું હતું.

હકીકતમાં આમ જ બને છે. આપણી જઠાને, મિથ્યા આત્મસંતોષને, જ્ઞાનિએને જ્યારે કોઈ પોતાના સંધિ વકનચથી ચારી નાખે છે, ત્યારે આપણી જાનને બેઝા-તપાસવાને જલ્દે આપણે એની પર નારાજ થઈ જઈએ છીએ-મનમાં કહીએ છીએ : આ માણસથી તો દૂર રહેવું સારું. એ તો આપણા બધા આધાર તોડી નાખે છે, આપણા મનની શાંતિ હરી લે છે.

*

આગાહીઓની પોકળતા

પરમાનંદભાઈ કાપડીઆ

ભવિષ્ય જાણવાની વૈજ્ઞાનિક આપણે ત્યાં એક દેશભરે પી રાખે છે. આપણી પ્રજા પ્રારબ્ધવાદી છે. તેને જે કંઈ મળ્યું છે એ પ્રારબ્ધના અકરમાનીથી મળ્યું છે એમ તે માને છે અને ભવિષ્યમાં પણ એવા આકસ્મિક ભુવેગો પ્રાપ્ત થવાની આશા તેઓ સેવી રહ્યા છે. આ આશાને જોધીઓ ઊગળા ભવિષ્ય-કથન વડે પોને છે અને વર્તમાન પ્રતિકૂળતાનું નક્કર પુરુષાર્થ વડે નિરાશ કરવા તંદુર આપણા લોકો ભાગ્યે જ અભિમુખ બને છે. કોઈ પણ કામ સર કરવામાં, કામાન્તર કે સ્વર્ણાન્તર કરવામાં, નવો સંબંધ બાંધવામાં, નવા ઘરમાં દાખલ થવામાં—તેકે જામતમાં લોકો જોયે જોવાયે છે. પ્રવાસ કરાવે કરાવે અને કપારે ન કરાવે એ સંબંધમાં શુભ-અશુભ દિવસો, તિથિ, વાર અને મહિનાને લગતું એક સાચું ચલન હોય છે અને એ જ રીતે સારા-ખરામ શુક્રને લગતી અનેક માનવનાઓ લોકજીવનમાં ફેલાયેલી માન્ય પડે છે પણ સફળાગે આજે સમય વાર, તિથિ કે મહિનાની ઉપેક્ષા કરીને કમલાગમ દેનો અને સ્ત્રીમત્રે આવી રહેન છે અને ક્યારે જલાજ આકાશમાં ઊડી રહેવ છે તેમ જ સંખ્યાબંધ માણસો દુનિયાના એક છે.થી બીજા છેડે પ્રવાસ કરી રહ્યા છે અને એ રીતે શુભ-અશુભ દિવસો અને સારા-ખરામ શુક્રોને લગતી માન્યતાઓ કેવળ પાપા વિગતની પુરવાર થઈ રહી છે.

ઉપર જણાવેલ બોગિયને લગતો રાત્ર આપણે ત્યાં દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં સૌ પી વધારે ફાલ

યેવો છે. ત્યાં તો ગ્રિવજ્ઞના અમુક કલાકને 'રાત્રકાળ' તરીકે ગણવામાં આવે છે અને એટલે સમય વ્યાપારીઓ વ્યાપાર બંધ રાખે છે અને લોકો કશી નવો વ્યવસાય હાથ ધરા નથી. ત્યાં એવો માણસ ભાગ્યે જ મળશે કે જે પેનાલી જન્મકુંડળી ધરાવતો ન હોય અને જેણે પેનાલી જન્મકુંડળી પ્રાપ્તિસાન જોધી-ઓને દેખાડી ન હોય આ રીતે પ્રારબ્ધવાદને અને પરિણામે અનુભવને ઉત્તેજન આપ્યું છે, આત્મ-વિશ્વાસને અપ્રતિષ્ઠિત બનાવ્યો છે.

આજના જમાનાની માત્ર છે અપર કમયોગની. દેશમાં એની જમાવટ કરી હોય તો ભવિષ્યકથન અને આગાહીઓ પાછળની પ્રજામાનસમાં ધર કરી રહેવી થેલછા ન બૂદ થવી જોઈએ. દોરાડામાં, મંતર-જાતર, શુભ-અપશુકન, મહોતો સુયેગ દર્શન, આવી આમતોને લગતી અસ્થાઓ અને વહેવો સામે શિલ્પિન રચના વિચારક માણસોએ જેલ દ વલ્લ થવી જોઈએ અને અદૃષ્ટ પાત્ર દોડવાને બંડે પ્રખર પુરુષાર્થ વડે વારવવિકાસને મુકામયે કરવા ત દ પ્રજામાનસને મહાપત્રે વાળવું જોઈએ. એકાદ વચ પ્રજાન નહેરુએ દેકાદુર ખાતે મળેલી રિપાટ સભા સમક્ષ વચ્ચે ચિન કર્યું હતું કે 'ભવિષ્ય જાણવા માટે જોધીઓ પામે જવું અનર્થજનક છે. તમારે તમારું ભવિષ્ય સખન પરિશ્રમ દાગે નિર્માણ કરવાનું છે. ભવિષ્યકથન મરનારોના આશીર્વાદથી કેમ દેશે પ્રગતિ કરી હોય તેવો ઇતિહાસમાં એક પણ માણસ ને ધાવવો મા નેતામાં આવે નથી'

વલં હિ ચિત્તં વિકરોતિ

'સત્તા ચાણુપણને જુનાવે છે' ('પાતર કરપ્પસ ધ માન્ડ'), એમ લોર્ડ બોલ્ટને કહ્યું છે. પણ તેમની પહેમાં તો સદીઓ પૂર્વે કોટિલ્લે કહ્યું છે કે વલં હિ ચિત્તં વિકરોતિ એટલે કે સત્તાને પશ્ચિમે માનસિક રિકાર જાને છે, એ તર્કસિદ્ધ કડીકન આપણા દેશમાં તો લાંબા કાળથી સખ-જાતી આવી છે. કોટિલ્લા સખ પછી આજે પણ એ કડીકન સાચી જ રહી છે. કહ્યું પણ સત્તા ચાણુપણને જુનાવે છે—સત્તાધીશોના મનમાં વિકાર જમાવે છે.

તે ધ્રુવ ના અધ્રુવથી મળે કદી

‘પદ’

સાધન અને સાધ્ય એ એ શબ્દોને ગાંધીજીએ પોતાની વિશેષ રીતે કીક મણીના કર્યા છે. શબ્દો કાંઈ નવા નથી, પણ ગાંધીજીએ એમની આસપાસ ઘળે કે એક નવી આબોધના સરજી. સાધનની વિચારણા એ સાધ્યની વિચારણા જેટલી જ મહત્વની છે એમ તેમણે શીખવ્યું. સાધન શુભ હોય તેટલું જ માત્ર પૂરતું નથી, સાધન પણ એટલું જ શુભ હેતુ જેવું. દકીમતામાં સાધ શુદ્ધ એ સાધ્યની સિદ્ધિ માટેની અનિવાર્ય પૂર્વ શરત છે એ શરત તેમણે સમજાવ્યું અને એ સતતા આચરતી ઉતર તેમણે ખાસ ભાર મૂક્યો.

આપણે ખમખમથી કામ છે, ટપટપથી નહિ, એ આપણી સાધારણ દૃષ્ટિ જે પાણીએ મગ ચડે તે પાણીએ ચઢાવવા. સાધને કોઈ પણ રીતે દાંસવ કરી લેવું કોટની જે એક નેમ. સાધન અથવા કોઈ પણ જાતની લમણારીકમાં બિનરતું એ એવકૂદી અથવા વેવલાન. એવી વેવલાપ્રતી કામ બિનરતું વચુએ માટે સાધન અને ચાપાચીપ અથવા ચોળાચોળા છાકીને જે માર્ગે મરતું ધારું થતું હોય, તે માર્ગે આગ્રવા માંનું.

આવી વિચારસરણીના અથવા અવિચાર-સરણીના મૂળમાં એક જગાં બિન રહેલી છે. એ બિન એ છે કે જીવન અનેક જુદા જુદા રિવાજો વચ્ચે વહેવારેનું છે, અને એમાં એક વિભાગની અસર બીજા વિભાગ પર પડતી નથી ધર્મ, સમાજ, રાજકારણ, બાનાર-વાનિજ્ય, સાહિત્ય, કલા, આધ્યાત્મિક વિકાસ બધાં એકમેકથી તદ્દન ભિન્ન અને અલગ છે. પ્રાયેકને એનું જુદું ખાતું છે. એને એ ખાતામાં જ રાખો. એક ખાતાની ચીજને બીજામાં ન નાખો. આમ કંશો અને જીવનને વિભાગ-વાર જુદે જુદાં તે બધાંબને ન્યાય આપી શકશો અને જીવને પણ મેળમાં સખી શકશો. ખુદાપે રાજ રહેશે અને શેવાન પણ રાજ રહેશે.

એટલે દાર ન પીવો એ ધર્મ અને નીતિના સત્તર તરિકે ક્યૂવ, પણ રાજકારણમાં એ ન ચાહે ! ‘વૈશ્યવજન તા તેને દહીએ’ એ ભજનમાં ગણાવેલ સંસ્કૃતે આશ્ચર્ય તેની ના નહિ, પણ વ્યવસ્થામાં એમનો એક પણ અમલમાં મૂકવા જતાં દેવળું મદવાનો વખત આવે. જીવનની પ્રયેક પ્રવૃત્તિનો હેતુ એને ઉચ્ચતર જૂમિલાએ લઈ જવાનો એ માન્યું, પણ કલાના અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં એ ન પરવડે ! અરેગ્યશાન સિરસાવ-ચ; પણ હોલમાં એકા એકા ખટરમનો રવાઝ માણના હોલએ ત્યાં પથાપર ની ચીકણાચ નહિ ! અને રાષ્ટ્રની એકના માથા સાટે, પણ નાનને નાથૂઃ કરવાની કે નમણી પાસવાની વાત નહિ સાનળીએ :

આ ખાનાવાર વિચારણાનું-વિચારનંદાનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આપણે ભારતી. પણ છીએ અને જીવનગતી મદારાટ્ટી-અંગાણી-પંગમી-તળિણ પણ છીએ; વિશ્વમાનવ પણ છીએ અને બ્રાહ્મણ વાહિય-બ્રહ્મકાનિક પણ છીએ; અને ઉપરથી વળી પુષ્ટિમાર્ગીય અને રવામીનાવણી તો સાચા જ ! આ ઉપાન, રાજકારણમાં ઉદ્દામ સામ્યવાદી, અર્થકારણ-ઈર્દમ દાનવાદી, ઉદ્યોગકેન્દ્રે કેવળ અર્થવાની, ધર્મક્ષેત્ર કેવળ બ્રહ્મવાદી, કલાક્ષેત્રે કેવળ સોન્દર્યવાદી...અને સરવળે કેવળ શન્યવાદી !

જીવનનો વિચાર, આમ, વિભાગવાર થઈ જ શકતો નથી; ખાનાવર કે સમવાર, આપણે બને આપણી સમસ્યા માટે એને મનરૂપિય જે કદી કદીએ, પણ એ એમ વહેવારનું નથી. એ તો એક, અરિતેજન અભિજન, અખંડ, અભિરક્ત છે, એ સત્ય આપણી સંસ્કૃતિના પ્રાચીન વિધાયકો જરા-જર સમજતા હતા; અને વારવાર અનેક જુદીજુદી રીતે એ સત્ય તરફ તેઓ સોનું ખાન દોર્યા કે તા હતા. સાચાના અક્ષર જલવિરતારમાં દોષ પણ રચે

કંઈ પણ નાખો, એની અસર બધી જ થવાની; હવામાં ક્યાંક કોઈ પણ સ્થળે ખુશ્બો કે બદનો ફેલાવો, આખાએ વાયુમંડળ પર એની અસર પડવાની એ હકીકત તેઓ હંમેશા માથ-બાજીને કલા કરતા. કારણ કે બધીયે વાતોનો વિચાર, મૂળમાંથી, પાષા-માંથી કરવાની ટેવ તેમણે કેળવી હતી.

કોપલિપદમાંથી વીણેલ આ લેખને મથાળે મૂકેલ શબ્દો એ ઉપરની વાતનું એક ઉદાહરણ છે. એક સાદું સીધું, અને છતાં હંમેશા નજર બહાર રહેતું સાવ. એ શબ્દો રહી જાય છે: 'દ્રુવ, અદ્રુવ વડે દક્ષિણ નહિ થાય' સરેદ કાળા દારા નહિ સિદ્ધ થાય, વાંદું સીધા દારા કે સીધું વાંદા દારા નહિ ગ્રામ થાય-એ કહેવા જેવી જ આ વાત છે, જોડીને આંખે વળગે એવી, સાવ સ્પષ્ટ. કહેવાની પણ જરૂર ન રહે, એટલી સ્પષ્ટ અને છતાં કોટિ વાર કલા-સામ્રાજ્યા છતાં, કેટિ વાર વિસરાઈ જતી !

તમારે વિશ્વશાંતિ જોઈએ છે ? તો તે શક્તિ અને સૈન્ય અને ધુલોને રસ્તે નથી તમારે સપ જોઈએ છે ? તો કુખંખો ત્યાગ કરી દો. એક રાખ્ર માગો છો ? તો પ્રાનવાદ, કોમવાદ, નાનવાદ જના કરો ! ને માગો છો તે ખરેખર મેળવવા મામના હો તો એ મળે એ જ માર્ગ લો. એનો નાશ થાય એવો

માર્ગ ન લો.

કોપલિપદના નચિનાએ વસ્તુઓને એ ભાગમાં વહેંચી છે. જીવનને નહિ ! એક અદ્રુવ, બીજી દ્રુવ. એક અનિત્ય, બીજી નિત્ય. એક ક્ષણજીવ, બામક, બીજી સનાતન, સત્યવસ્તુ. એ બેમાંથી એને સનાતન સત્ય જોઈએ છે, માટે એ ક્ષણજીવ અને ભાગકનો ત્યાગ કરે છે, યમ એને ધન, વૈભવ, એશ્વર્ય આદિ માગવાનું કહે છે પણ એને તો સત્યનો જ સાક્ષાત્કાર કરવો છે એટલે ધનાદિની લાલચમાં એ પડતો નથી, એની વિચારસરણી સાફ છે : દ્રુવ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો અદ્રુવ દારા નહિ થાય; તપ અને વૈભવ, સેવા અને સના, ભેષ અને ભોમ, ફજારી અને અમીરી-બંને સાથે નહિ જ રહી શકે-સિવાય કે કાં તો તમારા મનને છોડો, અથવા તો અમીરીનો અર્થ ફજારી કરો !

'એ મેન કેનોટ સર્વ ટુ માસ્ટર્સ' (એ દણીની ચાકરી કોઈ બંદો નહિ કરી શકે !). બાધગલે પણ કશું છે; અને તેથી જ શ્રીમંતાધને સાચવી રાખાને ખુશા ફજાર બનવા આવેલ એક મણુસને ઉપનિવદના ઉપરના વચનમાં જ જણે રહે આરેશ આપો છે કે બાઈ, પહેલાં તારે ખરે શ્રીમંતાધને જે બોજ છે તેને ફચારી દે, કંચણ કેટું ને વણે છે તે દ્રુવ ના અદ્રુવથી મળે કદી.

હમણાં જે દિવસ પહેલાં મેં ઈશુની એક વાત સંભળી. ઈશુએ નજરો નજર એક માણસને ચોરી કરતો જોયો હતો. પણ પાછળથી પેલા માણસે કહ્યું કે હું પ્રજુના સોગમ બાઈને કહું છું કે મેં ચોરી નથી કરી. ત્યારે ઈશુએ કહ્યું કે મરી આંખ કરનાં પ્રજુના નામ પર મને વધુ વિશ્વાસ છે એટલે હું તારું કહ્યું માની લઉં છું કે તે ચોરી નથી કરી. આમ ઈશુએ નજરોનજર જોવા છતાં ઇશ્વરના નામ પર વિશ્વાસ રાખ્યો. આ વાત સંતોષનાં મન દેટલું ઉન્નત થઈ શકે છે એટલે ખ્યાલ અને આખો : ઈશુએ એમ કહેલ કે જુ' જુ' એને છે, મેં મારી સગી આંખે જોયું છે, અને પછી એને સગ કરત તો પણ ઈશુએ કહ્યું મેં હું કહ્યું છે એમ ન કહેવાન; કારણ એમ કરીને એણે નાગરિકનું કર્તવ્ય જાળવ્યું પરંતુ ઈશુ એવું કરત તો અજની જેમ કરોડાનું દિલ જીતી લેનાર તે ન જાન. ઈશ્વર-નામ પર આપેલો વિશ્વાસ મૂકીને ચિત્ત કે હું ઉદાત્ત બની શકે છે તે એણે આપણી સમક્ષ રાખ્યું છે. વિશ્વાસ એટલે પૂર્ણ વિશ્વાસ.

—વિનોબા

માનવીની આચાર સંહિતા

દી. ધ. મહેતા

સમાજમાંના આપણા બાંધવો જોકેનો આપણે આચાર કેવો હોયો જોઈએ એ વિષે ઘણીવાર મનમાં પ્રશ્ન ઊઠેલો હોય છે. આ સંબંધમાં આપણા આદિ કવિઓએ સચોટ માર્ગદર્શનો પૂરાં પાડ્યાં છે. આપણે માટે તેઓ પામેથી આ અંગે ધણું શીખવા સમજવા જેવું છે, જેમકે તુલસીદાસજી કહે છે :

તુલસી ઇસ સંસારમે. ભાતભાત કે લોગ,
સબસે હિલ-મિલ ચાલીયે નહી નાવ સંજોગ.

તો માનવીની વાણી અને વર્તન કેવું હેવું જોઈએ તે હવે આપણે કળીરજી પાસેથી જાણીએ.

તેઓ કહે છે :

ઐસી બાની બોલીએ, મનકા આપા બોએ
જોરનકો સીતલ કહે; આપહુ સીતલ હોએ.

અને કોઈ જુએયું આપણું પૂરું કંઈ હોય કે ઇચ્છું હોય તો પણ તેના તરફનું આપણું વર્તન તો ભલામનું જ હોવું જોઈએ.

જો તાકો કાંટા જુરે, તાહિ બોલ હિ કૂલ,
તાકો કૂલકો કૂલ હૈ, વાકો હિ તિરમૂલ.

અને આપણું જ બસ નથી. સમાજની દરેક અંકિત પ્રત્યેના માનવીનો વર્તન પણ સમજાવેલાં અને સંસ્કારપૂર્ણ હોયો જોઈએ. કેવળ મોટને માન-પાન અને નાના પ્રત્યેની ઉપેક્ષા રૂપિ વાજબી ન ગણાય. કવિ રહિમ કહે છે :

રહિમન દેખ બડેનકો, લઘુ = કીજીએ ડારે,
જહાં કામ આએ સુધ, કહા કરે તલવારી ।

સમય પ્રમાણે અને કામ પ્રમાણે માણસને નાના મોટા સૌ કોઈનો જખ પડતો રહે છે. માટે કેવળ મોટાના મોહમાં અંતરું એ વાજબી નથી.

પરંતુ સૌ પ્રત્યે સમદષ્ટિ રાખવા જતાં યે કોઈ આપણા પ્રત્યે પૂરાઈ આપરે તો ? તો યે આપણા દષ્ટિ તો તેના પ્રતિ ભગાઈની જ રહેતી જોઈએ. આપણે આત્મપરીક્ષણ કરવું જોઈએ અને જો આપણા કોઈ દોષને કારણે જ સામી વ્યક્તિ એવું વર્તન રાખતી હોય તો આપણે દોષ નિવારવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને કાંઈ આવના આત્મપરીક્ષણમાં આપણને આપણામાં કોઈ પૂરાઈ-દોષ ન જ જણાય તો પછી આપણને પૂરા સમજતો માનવી ભલે ને તેમ માનતો ! તેની એવી માન્યતાથી આપણે કાંઈ ઘોઘ જ પૂરા જમી જવાના ! આ સંબંધમાં કવિ જોડની સલાહ ખ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. તેઓ કહે છે :

તૂ ભગા હૈ તો પૂરા હો નહિ સકના 'જોક'
હૈ પૂરા વહી હી, જો તૂજોકો પૂરા ભનતા હૈ.
ઔર, અગર તૂરી પૂગ હૈ, તો વક સચ કહેના હૈ,
કથો પૂા કહને સે તૂ ઉસકો પૂરા માનતા હૈ ?

વળી, માનવસ્વભાવ પ્રમાણે ક્યારેક એવું પણ બને કે આપણે જ જીભમાં પૂાઈ જોવા નીકળી પડીએ. પરંતુ તેમ કરતાં પહેલાં કળીરજીની પેઠી સલાહ ન જૂનીએ કે :

પૂગા જો દેખને મૈ ચલા, પૂરા ન મિલિયા કો,
જો હિલ જોમ અપના, મુઝ સો પૂા ન કોઇ.

આમ આપણે જીભના કોઈ દોષ જોવા મળવા કરતાં પોતાના દોષો જ જાણી સમજી તેને નષ્ટ કરવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. મનમાંથી પૂરાઈ અંગે નિષ્ઠ દોષોથી મુક્ત બન્યે, માનવી માનસિક પ્રકૃતિમાં અનુભવી સકશે, ચિત્તની યાન્તિ કેળવાશે. ગિદારીજી કહે છે :

યા અનુરાગી ચિત્તકી, ગતિ ન સમજે દોઝ,
બધેં બધે પૂડે સ્થામ રંગ, ત્યેં ત્યેં ઉલજવગ હોઈ.

મનની આતી દૃષ્ટિ જ કેવળ માનસીને ઉજ્જવલ છાન અને સતોષભાવના બંધી શકે અને જો એ ન મેળવ્યું તો પછી મને તેટલું ધન, વૈભવ વગેરે શા કામના ? મનની શાન્તિ વિનાનો આ ભ આરામ રહે જ શાનો ? આથી આતી શાન્તિ અને સતોષની સાધનાથે તે આંગે મિલજ કેળવે રહે છે અને જો એ કેળવી શકીએ તો પછી જીવનમાં મનના જેવું બધું જ મળી મળ્યાની સવારસાવના આ મોઆમ મળવાની ચાપર દાંચે ચાલુ છે

બશરને ખાક પાયા, લાલ પાયા,
યા ચુકર પાયા,

મિત્રજ અગર અઢી પાયા,
તો સમકુલ ઉરાને પાયા

આ જ આમત સત કબીરદાસ આ પ્રમાણે સમજાવે છે

‘ગોધન, ગજધન, બાજુધન,
ઐ રતન ધન ખાન,
જળ આવે સતોષધન,
સખ ધન ફૂલ સમાન

સતોષનો મિલજ સંપાદનો એટલે લાલસા આગેઆપ નાશ પામવાની તન અને મનના તાર નિશિત સારે જોડાવાના જેને આપણું અપરિમલ દૃષ્ટિ તરીકે પણ ઓળખી શકીએ

પરંતુ, ચિત્તની આતી ઉન્નત સ્થિતિ કેળવ્યા પછી પણ માનસીનું કર્તવ્ય પરિરક્ષી નથી જતી જગુ મજે આવી સ્થિતિને તેણે પોતાના ધર

વાવોળી પ્રપત્તિ સાધનાથે જ યોગી રહે છે તેમ ક્યારે જ જીવનની સાધકતા મળ્યા અને તેના આ પ્રાયોમાં જો એ બી ન મિ-યુગે-માન, પ્રમુખપણા અને ૫ દિન લાવવાને ઉમેરી શકે તો કહેવું જ શુ ? હકીકતમાં તો પૃથ્વી પરના પ્રત્યેક જીવ પ્રત્યે સખતા, પ્રેમ અને અનુદાની દૃષ્ટિ કેળવવી માનસીનો ધર્મ છે અને તેની સાધનામાં ચાપર ઈશ્વાર કહે છે તેમ અન્ય જીવોની નહિ પરંતુ માનસીની પોતાની પણ મુક્તિ રહેતી છે. તેઓ કહે છે

શકિત ભી, શાન્તિ ભી, ભકતોકે ગીતમે હૈ,
ધરતીવાસિથો કી મુક્તિ ભી પ્રીતમે હૈ.

અને આ બધા આચાર ધર્મો-માનસીને આચાર વિચાર વિશેષ ઉદ્દેશ્યોવાને એક સૂત્રે માધ્ય છે કવિ નરસિંહએ વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ ના અમર મનમાં

આપણે આ બધા શુભો કેળવી કેવળ આપણ જ નહિ પરંતુ આપણા સહગામીઓ છાન સવુદ્ધ અને સુખમાં બતાવીએ આ શુભો કેળવવાની આજે જેટલી જરૂર છે એટલી અગાઉ કદાચ કદીમ ન હતી કેમકે માનસી આજે જીનિકવાની બી સખા રિક્ટ સ્થિતિ અનુચરી રહ્યો છે આજના સમારની તામીરને વર્ણવના વર્તમાન યુગની કવિવચનો સમુદાય દ્વારા ઓઢાણુ લામે ■ કે

કિન્તુ ચહા હે જગદ ભારી
સુદ્ધ દેવ સસાર બના,
ચિન્તા કે ચક્રકર મે પકકર
જીવન ભી હે ભાર બના.

*

આપણે, અગર, શોક, દુઃખ અને મુસીબતોનો અનુભવ થવા વિના જીવનની કુન્નતિનો પથ હાથ આવતો નથી જગતની ઉપરિ ચાલ તારથી આજ સુધીમાં ઇતિહાસમાં જે જે માનસી-ઓએ મહત્તા હાસન કરી છે અને જેઓ જનકિતનું કષ્ટ પણ રૂઝ કામ કરી ચલા છે, તે બધા દુઃખ, શોક અને આપણી પાળાઓમાંથી વરસા વરસામાં બી અર્જને જ શુદ્ધતર, કિન્નતર અને મહત્તર બનતા આવ્યા છે

*

નીચે તેમજે એની પવહારુ યોજના રજૂ કરી છે જેથી કોઇ પણ ગુજરાતી હુદુગ માત્ર છ રૂપિયાની નજીની કિમતમા ૭૫૦ પાનાના ત્રણચાર પુસ્તકો દર વર્ષે અને તે પછી ઉત્તરોત્તમ સાહિત્યકૃતિના મેળવી શકે આ પુસ્તકોને ની છાપેલી ગીમન રૂા ૧૦ ગ્લેસે પરતુ અગાઉથી એટલે ૧૫ ઑગસ્ટ સુધીમા નેધ નર આફ્રીકાને તે ૭ રૂપિયામા એ મળુનરીએ આ તે કે સેંગ લેનારા મિત્રોએ દસનુ જૂથ રચી ૧૦ અથવા શુદ્ધક દસ્તની સખ્યામા સેંગ મગાવવા તો જ દમ રૂપિયાનો સેંગ છ રૂપિયામા મળે દાખલા તરીકે આવા એક સેંગમા ત્રણ પુસ્તકો હોન-એક થી મુનશીન, બીજુ શ્રીધૂમકેતુનુ અને ત્રીજુ શ્રી ર વ દેહાઈનુ તો વાચનને તા મ્હત્તના ભાવમા ત્રણ સેંગમાના ત્રણ પુસ્તકો મળે છે સાહિત્યનો પ્રચાર વધુ સારી રીતે કરવાની બીજી માર્ગ વ્યવહારુ યોજના યો એ આજ નિન સુધી રજૂ કરી નથી રિશ્વત્તુ સત્યાગ્રહ સો, બમે કે પાચમો મેનું મૂડી રોકાણ કરે અને પ્રકાગન પછી વિચારીએને ઘેર ઘેર ફરીને વેચાણ કરવા પગર કીમતે આને બપ રે વિધ થી છોડી કીમતે એટલે રૂા દસ લાગે વેચી સેંગ દીક આર રૂપિયાની સ્વમાનભરી કમાણી કરી શકે આ યોજનાની સફળતાનો આધાર લેકાના સદકાર ઉપર છે ખસ કરને કરના અને સાવિનો જીને સેખ છે, અથવા હુદુબમા સત્તિક અને ઉત્તમ રુચિનું સાહિત્ય વાચવા મળે એ દષ્ટિએ પણ સામાન્ય જનતા આ યોજનાને વધારી લે તો ગુજરાતી જનતા એક લાખનો પુસ્તકાર સાહિત્ય મેળે અપમેક્ષ રીતે આપી આપણા સાહિત્ય વારસાને જીવત રખી શકે માત્ર ભારતીય જ્ઞાનપીઠ જ આવેા પુસ્તકાર આરી શકે તેવુ નથી

પરદેશ જતા પહેલા

પોતાના રાષ્ટ્રમા મદરતનુ સ્થાન ધરાવી વ્યક્તિ એ દેશ છોડીને પરદેશ જવામા દિનસમાજેનુ નથી, એમ પાનામા બની ચૂકેના બે ઐતિહાસિક જાણેા ઉપરથી લાગે છે એક જમાનામા એનુમાની દાકલ પની ૧૮૬૬મ તેજા પેકેટ ગયા અને પાળાથી પૂરુષ્ટ મદર થયા આજે છ વર્ષ પછી ત્યાંના વ

પ્રધાન જીસિયા લન્નર્મા દકનરી સારવાર માટે ગમેના તેમને પણ ઉપચારી મૂકવામા આ યા છે તેમજે દાન તુ તતો લડ થી વાના થઇ આઈવરી કોસ્ટમા આશ્રય લધો છે લગરી નેફ્રેન્ટો અને કન્ટો આ બધુ કરી શકના દેશ છે કેમકે લશ્કરનું જોર તેમને પ્રેણા આપતુ દેશ છે ત્યા વર્ષે યુગાન્ડાના મિલ્ન અમોટે સિગાવેર ગએના તરે ત્યા પણ જનરન છડી આપીએ સત્તા હાથ કરી લધી હતી અને અમેરોને દાનગા નિવામા અશ્રય લેવો પડે છે એનકુમા પોસ્ટી રાજ્ય ગીનીમા આશ્રય લઇ રહ્યા છે દૂઆ રાજ્ય પુદુરેમાથી નિાથિનેની જનેરી સખ્યા ઝડપી વધી રહી છે આ નામોમા અન્યત્રમા અને યાલાખાના નામ પણ ઉમેગી શક્ય કેમકે તેમને જે રીતે સત્તા છોડી પડી છે તે તેમના મૌરવને છાજે તેવી ન હોતી જ દૂઆ નવે દિત રાષ્ટ્રોના સુત્રધારેએ ધર આજે નાહુ પકડીને બેસી રહેલુ વધુ સનામન લાગે છે

ઈશાન પ્રદેશ

ભરતની ઇશન સરહદો નવેસગથી કડારવામાં આવી છે ત્રિપુરા મેદાન્ય અને મહિપુર સ્વતત્ર કક્ષાના રાજ્યો બને છે બ્યારે અફઝાચલ તથા મિઝો રાજ્ય એમ બે કે દસ સિન પ્ર શો અતિતતમા અવે છે વસતિની ત્રણત્રીએ જોઈએ તો બે કરોડથી વધુ વસતિ આ પ્રદેશની નથી ખી વાન એ છે કે ભારતના અન્ય રાજ્યોની સખ્યામધીમા આઠિસગી એના આ દેશ બહુ પાછા છે અને તેને જમાનાની રાધે પ્રાતિમા આગેમૂય કાવવા અને તેની મદરવા કક્ષાએ પાવવા સ્વાપત દરબને જરૂરી છે જેથી પોતાની આગરી અને સ્વતત્ર રીતે આગળ વધી શકે અતર સુધી પાકિસ્તાન નામ અને મિઝો પ્રદેશના જાઓરોને ઉતોગન આપતુ દગુ અને નક્ષત્ર પણ દને ત્યા જમસાદેશની સ્થાપના થવા પડી વિનોદી માગે અતવનું રચણ રગુ નથી રાજો પણ મળનાર નથી એમને રિવરનાનું પ્રમાણ આદિવાળી એના આ અગિર પ્રદેશમા દને કકે ત્વવાન દો આ પાંચ પ્રદેશના આર્થિક પુનરુત્થાન માટે બારે પરિશ્રમ અને ભમીશ પુરુષાર્થ કરવાનો રહેો

બાળી ખાતે શારકામ

તેન સરોવરન પચતી કામગીરી વધુ અને વધુ પ્રદેશો માં વિસ્તૃત બની રહી છે જૂન ઉત્તરે આવેલા બની પ્રદેશમાં તેલ મળી આવતાની શકતા પ્રાથમિક ચકાસણી દરમિયાન જાણતાં ત્યાં શારકામ આગળી દેવામાં આયુ છે ૬-૭ પ્રદેશમાં જમીનમાંથી ખનીજ સમૃદ્ધિ વિપુલ અને વિવિધ પ્રમાણમાં મળી આવવાની શક્યતા સુચિત છે નિચાઈને જાણે કમળા મળી આપે ૧૭ નેલ મટેનું સરોવરને એ સફળતાને વરે નો ૬-૭ની કાવચન કંપાનું નીવરે, કેનકે એલોગીસ હુની ગિયા ખુરી જના જ કમળો મારી ન વિતર સમૃદ્ધિથી હવાઈ રહેશે લોકોનું જીવે રણુ બાનુ અવશે પહાનપણુ અલ્પ થઈ શે અને રોજ ગારની તકે પૂરવાનામાં શક્ય બનશે

સરહદ સલામતી દળ (BSF)

સરહદ મુક્તિ ન અમ જોઈએ તો સરહદ ક્યાનું કામગીરી દાખવી જાગે કાળે તને મળવાની હોઈ છે તે કારણના જોવી જ હોય છે સરહદ તેમજ આક્રમણ બને માટે તેજે તોગર રનાનું હેય છે તાજેતરના પાકિસ્તાન સાથેના મુદ્દામાં પશ્ચિમ સરહદ તમજ બજાઈવામાં, દુશ્મનો સામે

અને તે પછી દુશ્મનના ચાલિતા દશર સામે આ દળ ત્રાટક્યું હતું અને જે અદ્ભુત વિજયો તેજે મેળવા છે ત્યારે આજે થવા વિના રહેતું નથી અમદાવાદ દુશ્મન વખતે મુશ્કેલી મેળા બાળનેવી ત્યારે આપણો ખ્યાલ એવો રહ્યો હતો કે આ દળ મર્યાદિ કામગીરી પૂરતું હશે પણ ખરેખરી શક્તી પરિસ્થિતિ આવી પડી ત્યારે સમઢોનું રક્ષણ કરવા માટે તે સપૂર્ણ જે સફળતાપૂર્વક કારકી કામગીરી બાળી તેવી થાણા મદારની વાત આ વખતે બની છે આ ઉપરાંત એક જ દશરન સિદ્ધ બની રહે કે આપણા જીવનને ગમે તે કામગીરી માટે ઉચ્ચ પ્રધારનું ખમીર થરાવે જ કારકરને તેની કામગીરી પૂરી કરવા દેવી જોઈએ વચ્ચે આ તુ જોઈએ નહીં આપાકના પાક સાથેના મુદ્દોમાં સમઢરપક્ષની કામગીરી તેમજ નિયમનને લીધે સેન પતિઓના હાથ ખાંચેના રહેના હતા તેમને સ્વતંત્રતા આપના જ અર્થ સગજ બતાયુ જો પુરુષ વધુ દિવસો માટે આયુ હોત તો પાકિસ્તાન કારકી તત્ત્વ ભાગીને બૂકો થન મંડુ હોત સરહદ સલામતી દળને લાખ લાખ અભિનંદન છે જેમકે પ્રથમ થા તેજે મીતોએ એનું જ નહીં, કારકર તેની કામગીરી આરબે તે પકેના વિજયની પૂરબૂમિકા તોવાર કરી રખવા બલ્લ

બકી છે એને તો પ્રિય પ્રિય બીબની કુમાનીને સ્મરણુતિ કરે છે કે હજારો વર્ષ ઉતર એક જશ્વજન આરમ થઈ મથો હંલાલીમ એનું નામ એ બે પુત્રોમાંથી એક ધરમાઈન ઉપર પિતાને આત સ્નેહ પિતાને રોજ રાતે સ્વપ્ન આવતું 'તારી પ્રિય પ્રિય બીજનું બસિદન આપ પ્રિયતમ બીજ તા ધરમાઈન સરમા પિતાએ સ્વપ્નને સાચુ ન માન્યુ, પણ વારવાર આમ થવાથી એને ખાનરી રૂઢ થઈ કે નાકી પુદા મારા ફરજ દની કુમાની જ હોઈ છે એટલે એક દિવસ પુત્રનો વધ દરવા એ જતો હતો કે તુરત જ પચબકી અવાજ આયો 'રખુ' દર પરીક્ષામાંથી તુ પાર થયો છે જીવંતે આગ્રમ કહે જ કે પુત્રાદિ કોની કશી જ કિમ્ત નથી એ તે પુરવાર ક્યું છે, એટલે ઇસ્માઈલના બદનામાં એક પ્રાણી આપશે તો વ પૂરતું છે

તે તારથી એના વચમાં, તે પછી આખા અરમસ્તાનમાં ને આ તે મુસ્લિમઆખમમાં આ દિવસના પુનિત સ્મરણુ તરીકે પશુન બમિત આપવાની પ્રથા દાખન થઈ

માર્કમાંથી પશુના બસિદનમાં થયેનો વિચાર હવે પશુને બદને પ્રતિક તરીકે શીક્ષા અને છેવટે અતરસા અલકારનું બસિદન આપતાં માનવી હીજે એના એનું મોરવ છે

કામનાનો અંત નથી

વિષ્ણુ પર્વતની તલેટીમાં વિદુલ નામનો એક યુદ્ધ રહેતો હતો એ ઘણો ગરીબ હતો અને એની મિલકતમાં માત્ર ગળ-પાદડાથી છાવરેની એક ઝૂપડી જ હતી વિદુલ ઘણો આળસુ હતો એટલે જિંદગી આખી એણે કુખમાં જ ગુજારી હતી

પણ હમણાં હમણાં એણે સાબળયુ હતુ કે સાધુઓ એવી યોગવિદ્યાવાળા હોય છે કે તેઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે દરેક વસ્તુ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. એક દિવસ વિજન કશુ ય કામ કર્યા વિના આરામથી જીવવા માટે શુ કરવુ, એનો વિચાર કરતો એડો હતો એ વખતે સાધુઓની આ શક્તિનો એને વિચાર આવ્યો. એને થયુ. 'હુ વિષ્ણુ પર્વતની ઝૂપડીમાં તરફ જાઉં તો જરૂર કોઈ સાધુ મળી જાય અને એની પાસેથી મને જીવીશુદ્ધી મળે.'

આદા હેતુથી વિજન ચાલી નિકળ્યો અને આખરે, ખૂબ ખૂબ મહેનત પછી એને એક સાધુ મકારાજ મળ્યા એ સાધુની પામે ગયો અને સાદાળ નમસ્કાર કર્યા, સાધુએ એને આવકાર્યો અને આસન ઉપર બેસાડ્યો. પછી એના આજ્ઞાનુ કારણે પૂછયુ વિદુને કહ્યુ 'શુરુદેન કુ ઘણો ગરીબ બાજુસ છુ એક ઝૂપડી સિવાય મારી પામે કશુ નથી વળી કુ ધરડો થઈ ગયો હોવાથી કળાઈ શકુ તેમ નથી કૃપા કરી શોકુ ધન આપો મને આપની છે કે તમારી યોગ વિદ્યાથી તમે છુટા મુજબ ધન પેદા કરી શકો એમ છે.'

યોગી આ સાંભળી મોન રહ્યા પણ વિદુને વારંવાર આજ્ઞા કરી ત્યારે આખરે એને એક ઘાસની સાડી આપી અને કહ્યુ કે બ્યારે પણ તારે કાંઈ જોઈએ ત્યારે હાથ, પગ, મોં ધોઈને આ સાડી પર બેસજે અને તારે જોઈતી વસ્તુનો વિચાર કરજે, તુ જે વિચારીશ એ તરત આવી જાયશે તારે

જોઈતુ હશે એ કશાય પ્રયત્ન વિના મળી જશે

શુદ્ધાએ સાધુનો હૃદયપૂર્વક આભાર માન્યો અને સાદી લાઈને ઉતારીને ઉતારીને પોતાને ઘેર ગયો એક પગ પણ બગાડ્યા વિના હાથ, પગ, મોં ધોઈ સદી પર બેડો, એ ખૂબ ભૂખ્યો થયો હતો, એટલે સૌ પહેલાં તો ભોજનનો વિચાર કર્યો તરત જ બગીચા જાનના ફવાઈન્ટ ભોજનના થાગ એની સમક્ષ દાખર થઈ ગયા પછી એને આરમ સેવાની ઈચ્છા થઈ એટલે એણે પલંગની છુટા કરી તરત મરાઈની તળાઈ અને રેશમી ચોરીમાં સડિન એક બાદલાઈ પગ દાખર રાખી એણે ઘોડી વાર આરામ કર્યો, પણ એનું મન આજે અચાન હતુ. એ પગમાંથી જોમો થઈ ગયો અને વગી પાડો સાન્દી પર મેડો એણે છુટા કરી કે મારી ઝૂપડીની જગ્યાએ એક મોટો મહેલ તૈયાર થઈ જાય આખના પલકારામાં તે પેલી જૂની-પુરાણી પાદડાથી છત્રેલી ઝૂપડી એક ભવ્ય મહેલમાં પલંગાઈ ગઈ. મહેલ જોઈને વિજન ખૂબ રાશ્ત થયો પણ એને વિચાર આવ્યો કે આવડો મોટો મહેલ, પણ એના પ્રમાણમાં ધનવૈભવ ન હોય તો નિર્થક છે તરત જ હીતા, માલુક અને સોના-રૂપાના સિંહાની શૈલીઓ એની સમક્ષ આવી પડી એના આનંદનો તો પડ ન રહ્યો પણ દોઝા ઘસ-ઘસીએ તો આના સપાતિ યાગીને ત્યાં દોઢાં જ જોઈએ ને ! એ બધાં પજુ આપાને વિજન સામે હાથ જોડીને કુખની રાહ જોનાં જોમો રહ્યા પણ, રે દુર્દેવ ! હતુ સાદી પર જ બેડો હતો અને વિદુલ વિચારવા લાગ્યો કે હાથ ધરતીક પ થય તો મારી શુ દશ થાય ? એક એક દરતીક પ થયો અને એની ને દશ રવી જોઈએ તે થઈ મહેલ આખો જમીનદોસ્ત થઈ ગયો, વિદુલ અને એનાં ઘસ-ઘસીએ એની નીચે દાઢ મૂર્ખા અને એનો બધો વૈભવ ધૂળમાં મળી ગયો.

“જેવી ‘તી કાતરો ને જેવી ‘તી કંદરા”

ભાગ-૧

લેખક : રિતકુમાર જોશી

પ્રકાશક : ચોરા એન્ડ કંપની માધીમાર્ગ અમદાવાદ
પાનાં ૩૬૬ મૂલ્ય રૂ. ૧૦-૫૦

પરદેશનાં પ્રવાસ પ્રસ્તકોમાં ‘જેવી ‘તી કાતરો ને જેવી ‘તી કંદરા’ના પ્રથમ બે ભાગ દ્વારા શ્રી રિતકુમાર જોશીએ મહત્વનું પ્રદાન કર્યું છે, અને તેમાં રસ નિધન કરતી નવલકથાઓની સ્વચ્છતા રીતીએ કામતી ફાળે આપ્યો છે લેખક પરદેશના પ્રવાસે ઉપડે છે ત્યારે પ્રથમ જ વાર ‘બુમ્બોમ્બ’ ચાલ્યા ધરમાં તેમને આંટા મારવાનો મહાવરો પાડતા આપણે જોઈએ છીએ, જરાપણ અચકાવા વિના લેખક કહે છે “બુમ્બોમ્બ દોરી બાધના સત્તમે સીજાયુ.” મિત્રની પુત્રી આચાર્ય દાઈ માધી આપણને પદાધિપાદ આપે છે ! કલકત્તાથી સૌ પ્રથમ ગૌરવ આવે છે કેમકે વિમાની પ્રવાસમાં કરાચી ઉત્તરવાનું હોતું નથી. બોમ્બેમાં પણ ‘નાનું ગુજરાત-નાનું ભારત’ જેમ લેખકને તેમ વાચકને દેખાય છે. અહીં પણ ભારત વાસીઓનો તોટો નથી ઉઠતો નોખાજ ફેરફાર દર્શાવતું મિસ્ટર અને મિસિસ વસિંહનું જોડું, કુકસા પ્રવાસની મોજ માણતા વચરક અમેરિકન બાનુ, અમૃતમાસ પરીખ, બેરુતનો સાગરનદ અને ત્યાં અર્ધા ખુશ્કાં શરીરે આન કરતી મહિલાઓ, હાજીયા જેની ટેકરી ફેરવતો આરળ ફાઈવર મુસ્લિમ, ગ્રેટોની ગ્રામ્યો, કારાનિના ફેવરમાં રાત્રિની જૂદા મહેલીનો, આ બધું રમતેરતી વાતાવરણ ઊંડી, લેખકની સાથે જોડીને આયેન્સમાં પગ મૂકીએ છીએ.

અહીં પણ બૌદ્ધીય રવાના થતાં, એક ‘મે-ડિમેન્સરી’ યુગલનો ભેટો લેખક કરાવે છે. પ્રુડ પઠમમાં મોટો હોલ અને આ નાની હોલ તેને

માટે આ વિગેણુ પ્રયોજ્યું છે. આ રીતના નામની ખબર નથી એટલે મિસિસ ‘પિન્કસાડી’ અથવા ‘સમમરી’ કહીને લેખક કુતૂહલજનમાંથી શકે છે. PENની ગ્રીક શાખાના પ્રમુખ જરહેન કુસોયેનાસની પત્ની લેના (Lena) લેખકનું પતિ વતી સ્વાગત કરે છે ત્યાર પછી ૬૬ વર્ષના સફેદ રેશમી વાળના બું ફાધારી એ કવિહૃદયનો પરિચય બહુ જ અસંસ્કરક રીતે લેખક કરાવે છે. ગ્રી. આઈન્સ્ટાઈને પોતાના વેર-વિખેર વાળ ઉપર કાંસકો સ્વીચથી ફેરવ્યો હોય તેવા તે લાગે છે. જુમ્બુ સમુદ્રની ક્ષિતિજને પોતાના આવાસમાંથી નિહાળતાં અને સૂઈના અસ્તાચળમાં જતી વખતના હૃયંગમ દશ્ય વખતે રિતકુમારનો હાથ પોતાના હાથમાં પકડી ભાવમાં તરંગોળા બની જતા તેમને જોઈએ છીએ તેમની સાથે એકોતીસીસના ખરેર જેવા ખરેર અચરોતો નિહાળતાં, લેખક તેમને ગૌરવપૂર્વકને યાદ કરતાં જોડે ભાવવિવશ બને છે. તેની જ રીતે ઇરિકથીઅબના દેવળના પ્રવેશદ્વાર પાસે એક સ્તંભ પાસે તેમને લાગેલા જોડે ગ્રીક ટ્રેજેડીનું કોઈ પાત્ર જોતું થતું લેખકને લાગે છે અને પોતાના મધુર સ્વપ્નને વેરવિખેર થતું વિષાદપુલ્કું નજરે નિહાળતા માધીજી લેખકની મનોમૂર્તિમાં ખસા ધાય છે.

આગળ ચાલતાં ૬ ગેરીનું પાટનગર જુમ્બેરેટમાં લેખક પહોંચે છે ત્યારે કમોસમી વરસદ અગાખાખણે લાગે છે. કલકત્તામાં કાચરેસાખી પહોળાં અપાઠી વાદળાં રામત્રિરિ આગ્રમના મિરવિરહી યક્ષની યાદ આપે છે. જુમ્બેરેટની યુવતીઓ અને તેમનું નિર્દોષ સૌંદર્ય લેખકને ગાત્ર અહીં જ નહીં, યુરોપના બધા શહેરોમાં જકડી રાખે છે ‘વેન’ કોન્સ્ટેન્સ પ્રતિ-નિધિ દોવાળી, આમમન અચાંત સો તેમને નામથી ઓળખતા હોય છે સ્વાત્વનમિતિની ૨૦ વર્ષની લીજા ભારતીય અતિથિની પાસેથી, સાક્ષાત્કારમાં દરિયુષ વનસ્પતિ માઠી પજુ ન ચાલે એવું નજરે છે ત્યારે શહેરના દરેક રેરોરોના હેડ મેનેજર ઉપર

ચિકી લખી આપે છે અને વાનગીમા તેમને શું શું આપવું તેનું લીસ્ટ પણ સાથે ! છુદ્ધ અને પેર શહેરને જો તો ઝન્યુમ લેખકના મનમાં વસી જાય છે અને ભારતની મેરના, પચા, ઇન્દ્રામતી તેમને વાદ આપી જતા છે અહીં જાનેરી પપિ મા અમે રિકન નિમ્નો યુવની પામેથી, ત્યાની અનેનરગમ્મિ 'લા મામા' ચિયેટરનો અખયમ ઇતિહાસ સામગી મુગ્ધ બની જવાય છે અને નામકની દુષિયામા પણ શન્યમાથી સર્જન સર્જન કરનારા ભેખધારી દેશ્વેશમા વમે છે તેની પ્રતિતિ કરાવે છે હગેરિયન ITI ના પ્રમુખ લેખકને બેટ છે તારે પોતનો પુત્ર 'એન્ડાવર સસ્પેન્ડ' રાખી સ્નાતક થયો છે તેમ કહી તેની સથે સસ્પેન્ડમા વાત કરવા શિવકુમારને નિવે છે તારે આપણી 'સનિશ્રૂમિ' પ્રત્યે અહોમાવથી જોનારા વિદેશીઓની દયા પણ આવે છે !

છુદ્ધપેરથી નિએના, મોન્સાર્ટ, બિથેવન, શુમર્ટ, ક્લાવડની આ જૂમિ, કલાના કંઈક ભેખ ધારીએ અહીં જન્મના નાટાની તો આ જૂમિ દિકિટો સહેલાનથી તો મો નહિ છતાં ૧૩૦ સિનિગરી મોથી ૧૦ દિકિટ યજમાન લેખકને માટે મેળવી આપે છે, વિયેનાનું રાત્રિજામણ કોષ પરિપ્રેક્ષમા જૂનથી આની યજમાનો અનુભવ કરાવે છે અને મગ્ધ પણ કોયો જનલે કેષ કવિ સેલસમેન બન્યો હોય તેવા ! આ એક જ શહેરમા ૩૦૦ ઉપરાત આટલે જેનેરી !

મુક્ક ફી આગળ આવે છે પ્રાગ, હોમ્બર્ગ, કોપનહેમન આદિસની સોડમા પ્રાગથી થોડાજ માલ દૂર કોકેરીનીની ખીણનું કોઈ જોષ લેખકને ગે પાગ થાય અને પ્રગુમન તનાએ ચાર્નીક હન્કથી કરેલા મસ કર વાદ આવી જાય છે પ્રયાજુમા પ્રાગ નિગેજ અને ઉત્સાહવિદોલુ શહેર લાગે છે. ઇસ્ટ બર્લિન જતાં પ્રાગના એરોપ્લેનમા જ લેખકને સિનેસ્ટ્રાની મહન નિનૂનિ સત્તજીત રે બેટી જાય છે પૂર્વ અને પશ્ચિમ બર્લિનની સરખામણી, જન્મે વન્ને મૃતિમ દીવાને આણેડી કરુણતા, પૂર્વ હિસાને પશ્ચિમ વિમાનનું મુક્ત અને સમૃદ્ધ વાનવરણ અને જર્મન લોકોના હૃદયના જીડે જીડે થર કરી મચેલી ભવટતિ

વાચકને અસર કરી જાય છે દુરીસ્ટ તરીકે આવના અમેરિકનો આ પરિસ્થિતિ માટે પોઈન્ટ ચાની પામે પશ્ચાતાતના આમું વધારી જતા છે મનમુદ્ધમા મર્ચા મોલા સૈનિકોની વધોત્તર વિધવાઓએ જે સામાજિક પ્રશ્ન જાઓ કર્યો છે તેની કરુણતાને લેખકે વાચ્યા આપી છે

શહેર તરીકે કોપનહેમન વિશિષ્ટ લાગે છે. ઘરમા જીતાતી એક એક ક્ષણ સથે કળાને ફરી સર્ગાર્દ દોડ શકે તેનો ખ્યાન અહીંનું મુનિશ્ચય આપે છે જનપત્રીનું વિદ્ય પચ્ચે એક કા વખત કયા રજા કરી દે છે ટિગરી પાકમા લેખકને બેટી જતા મુશ્કળની સમજન થી પ્રમુખાસ શાહ એક સુદર વિરોધાચાસ પૂરો પાડે છે આમરગમમા તો કલા સમ્રાટ રમ્મા અને વિસન્ડ વાનગોની જન્મજૂમિ અને કમજૂમિ, કે માક એટને નહેરા તથા દુર્ગામાખલુ અને પનીરનો પ્રદેશ, કુનોનાં પણ કમનાના હગવા અને તેનું જાનેરી લીલામ થાય કનકનામા ચાની પેગીએ વે ચાય તેમ સદીએ વીતે પણ જેમની કલા નિત્યનીન રહે તેવા કલાસમ્રાટોના અતરંગ જીવનની કરુણતા અને જે દારિદ્ર્યમાં તેઓ જીવ્યા તે જવણ પણ એક મોટો નિસામો મુખમાથી સરી પડે છે. આમરગમમા જૂના મિત્ર પિયર દોરને ત્યાં જતા તેની પત્ની મૈના અને એ સુદર બળકાઓ પાળાથી ડોકિયા દેતો રેવિડ નર સ વર્ષનો બાળક છે મીકો, હેખારડો અને કાવકો તેનું કથાનક આ પ્રવાસ પુસ્તકની કરુણાન્તિકા બની રહે છે. તેના પિતા પ્રોફેસર છે અને મા છે ઓફિસ મેકેટરી બન્ને ખુબ મહત્વાર્થવાદી બાળક નથી જોઈતું તેના બન્ને આપ્તકી છતાં ડેવે નો જન્મ તે પ્રશ્ન પર પતિપત્નીએ છૂમકે લંધા અને આ અનાથ બનેલા બાળકને સાન્નિધ્યની જવાબદારી આવી પડી મિત્ર હિર ! આટલો પ્રવાસ પૂરો કરી લેખક લગન જતા ઉપડે છે તારે ડેવિડના જીવનની કરુણતા વાચકની આખ બીની કરે છે (સામ ખીએ ચાનું)

'ગૂર્જર સાહિત્ય' પ્રકાશક તત્ત્વે ગૂર્જર અચલ કાર્યાલય કુવારા સામે, ગાધીમાર્ગ, અમદાવાદ

સાહિત્ય પ્રકાશનની દુનિયામાં 'અક્ષર' પછી આ બીજું માસિક ગુજરાતને મળે છે તે થવા આનંદની વાત છે. ગુજરાતની એક અગ્રગણ્ય પ્રકાશન સંસ્થા ગુજર પ્રથરત્ત કાર્યાલય આ માસિકનું પ્રકાશન કરે છે તે બહુ મોટી વાત છે. કેમકે દરે અપચુને પશ્ચિમની જેમ જાણીતી પ્રકાશન સંસ્થાઓના કેટલોય નિયમિત મળનાં રહે તે બહુ જરૂરી છે. પ્રથમ વર્ષનો પ્રથમ અંક જાન્યુ ૧૯૭૨થી પ્રમદ

ધાય છે અને તેમાં ગુજરાતના આનંદનામ પુસ્તકોને ઉત્તેજ આપી શકે છે. ખાસ કરીને ધૂમકેતુ સાહિત્ય રિને તેમની ઐતિહાસીક નવસકથાઓનું કુંડં મીનકારી વિવેચન દરેક ચીર્ષકમાં આવતી વસ્તુ સમજવામાં મદદગાર થઈ પડે છે, અને વાચક માટે પચદશકે જને છે. શ્રી દલિચુક્રમાર લિખિત 'ઉત્તર-વાત્તા'નો પ્રથમ પાને ઉત્તેજ આ દિગ્દિએ અનુરૂપ જની રહે છે, "ગુજર સાહિત્ય"માં ગુજરાતી સાહિત્યના પરિચય ઉપરાંત સાહિત્ય રિનેના ઉત્તમ અભ્યાસ લેખો આપવાની પણ યોજના છે.

•

મારી જિંદગીમાં દરેકા મેં તને મારા ગીતો વડે શોધ્યો છે. તેઓ મને એક દારથી બીજો દારે દોગી મવાં છે, અને તેમના વડે જ મારી દુનિયાને શોધનાં અને રપર્થતાં હું મારી આસપાસની વસ્તુઓનો અનુભવ કરી શક્યો છું.

જે પાકો હું થીજ્યો છું, તે સૌ મને મારા ગીતોએ જ થીજ્યા છે; તેમજો મને ગુપ્ત માર્ગો બતાવ્યા છે, અને મારા હૃદયની દિગ્દિમર્શા ઉપરના અનેક તારાઓને મારી દિગ્દિ આગળ બાધ્યા છે. આખો દિવસ તેઓ મને સુખ તથા દુખના દેશનાં રહસ્યો તમ્ક દોગી મવાં છે; અને આખરે સંજને વખતે મારા પ્રવાસને અંતે તેઓ ક્યા મહેલોં દરવાજો મને લઈ આવ્યાં છે ? -દાગોર

હાર્દિક શુભેચ્છાઓં કે સાથ

આદિત્ય મિલ્સ લિમિટેડ
ઈન્ડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

૧. ૩૧ ૫ ૬
૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪

માર્ગીય	૧-૨૫
ગીતાજી ૨૪ + ૨૫	૧-૨૫
ગાંધી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે	
જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહાર્ષિ સાથે	
જીવનયાત્રા	૦-૨૦
શ્રી ગમદામ સાથે જીવનયાત્રા..	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા .	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા	૦-૧૫

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ સેખ	સેખક
૫૧૩ હે કવચિત્રી	ગુ મ
૫૧૪ જરાય અસતોપ નથી	કનુભાઈ ના પટેલ
૫૧૫ પરિભ્રમણ	'આશુતોષ'
૫૧૬ પ્રેમનો અર્થ છે મરી હી વ	રામજી
૫૨૧ અનિષ્ટ સાથેની રમન	અ રાજગોપાલાચારી
૫૨૩ એને કૃતદાના છેતરી ગયું	
૫૨૫ રખેન	કાનિ દોશી
૫૨૬ પરિવર્તન	કે.ઈ.ઈ. કૌશિક
૫૩૪ નિ ક્ષત વહેમ અને રિાગે	'વાચસ્પતિ'
૫૩૭ અભાને અનત શાનિ કેમ મળે ?	
૫૪૦ આયેડવનું આક્રમણ	કુલાન મધી
૫૪૫ અનોકન	તિ

૬૩

સૂચના

[ગ્રાહકોને]

દર માસની આરમી તારીખે અંક પ્રગિય્ધ થાય છે

૫ દરમી સુધીમાં અંક ન મળે તો ચોસ્ટ એ ફિરામાં તપાસ કર્યા પછી કાર્યા લખને જણાવવું અંક ચિલિકમાં હશે તો માકવાશે

જ્યે તે મહિને ગ્રાહક થઈ થકાય છે

આ મશિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા વિચારો જે તે લખકાના છે સંપાદક તે વિચારામાં સંમત છે જ તેમ માનવું નહિ.

[લેખકોને]

લેખકવર્ગમાં સંસ્કૃતિ કેવા પ્રિસમ અને સાહિત્ય વિષયક લખાણો લખામાં આવે છે

લખાસ સાફ મીલિક તાજું હે વ એવી અપેશા રહે છે કાગળની અંક માગ્યુ શાલીથી લખવું

સંવાજમ

દેશમાં [વરસ] ૨ રૂપિયા
પરદેશમાં મોળા ચિલિગ

લેખકવર્ગ

૨-સામકૃષ્ણનગર
રાજકોટ-૨

સિંધિયા આપને સાગર જાના સમીક આપ છે

SISTA'S-SSN-228A GUA

પ્રાચીન સમયમાં વકાણવટાના વ્યવસાય દ્વારા
ભારતને અદ્યત્ત સંપત્તિ મળતી હતી...આને
સિંધિયાનાં જીવનને આપણી એ પ્રાચીન પરંપરા
અને વ્યાપારને જાળવી રહ્યાં છે...સિંધિયા
ભારતના દરિયાપારના તેમજ કાંઠાના વ્યાપાર સીરે
પોતાના અદ્યતન અને ઝડપી જાહો કારવા દ્વારા
નંદી, મુરહિત અને કિશમતી સેવા આપે છે.

દરિયાપારની સેવા
ભારત-પાકિસ્તાન-ઇન્ડો-યુરોપ
ભારત-રશિયા
ભારત-અમેરિકા (સિટલાન્ટિક અને બાલાવના નંદી)
ભારત-યુરોપ કેનેડા-મેક્સિકો
ભારત-પેશ્વિક (પેશ્વે રાજ્ય)
ભારત-ઇન્ડો-ચીન
ભારત-એફ્રોએશિયન-ઇરાન-સિરિયા-ઇરાક
ભારત-પશ્ચિમ એશિયા (અર્બાઇ)
ઇન્ડો-ચીન
ભારત-પાકિસ્તાન-બર્મા-ચિત્તોંગ

સિંધિયા
(સ્થાપના ૧૯૧૬)

ધી સિંધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની લિમિટેડ
'સિંધિયા હાઉસ', બેલાડે એલેટ, મુમ્બઈ-૧ ટેલિફોન: ૨૧૮૧૧ (૧૨ લાઇન) ટેલેગ્રામ: ૨૨૧૧
સેન્ટ્રલ બૉર્ડ ઓફ ટ્રેડ, ૩૩, નેવલ સુપર રોડ, કલકત્તા-૧ ટેલિફોન: ૨૨૫૮૪૨ (૧ લાઇન) ટેલેગ્રામ: ૪૧૧
૬૦, નેવર પાથ નંદરી, નવી દિલ્હી, ટેલિફોન: ૧૧૧૨૬૬, ટેલેગ્રામ: ૪૨૧
સિંધિયા વપાય મુખ્ય બારોયા એન્ડ-કો છે

THE INDIAN ALUMINIUM CABLES LTD.

21-A, Himalaya House
Kasturba Gandhi Marg
NEW DELHI-1

Leading Manufacturers of :-

ALUMINIUM CABLES STEEL REINFORCED
CONDUCTORS AND ALL ALUMINIUM CON-
DUCTORS USED IN POWER TRANSMISSION
LINES FOR RURAL AND URBAN ELECTRI-
FICATION PURPOSES.

Playing its humble part towards the prosperity of
the nation.

WORKS

Delhi Mathura Road,
12/1-Milestone,
Aurangpur;
Fridabad (Haryana)
Grams : NIKKISAN

G. T. Road,
7/1- Milestone,
GHAZIABAD (U. P)
Phones : 40001-2-3-4
(Four Lines)

TELEX No. 031-7249

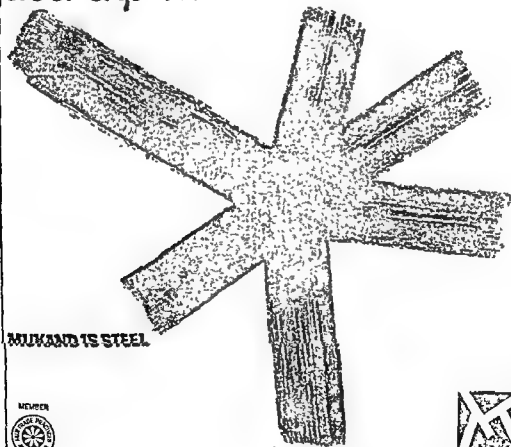

.. led by Mukand. Exporting a variety of castings, electric cranes, rolled products of all kinds, ribbed Torsteel. To several countries in Asia, Africa, the Middle and Far East, Europe and U.S.A.

Mukand's production is geared to the widening needs of industry, both at home and abroad. Mukand's far reaching, fast increasing steel exports set new standards in leadership. Have won the FICCI award for 1968 in recognition of "corporate initiative in export promotion."

At Mukand, steel is prosperity.

Far-reaching, fast increasing steel exports....

MUKAND IS STEEL

Mukand Iron & Steel Works Ltd., Kurla, Bombay-70 AS

કપા- કપાટી કોકાર ભારે છે સામજીક શાણી કીકી !

આપ પણ આગળથી યોજના કરીને
આપનું ભવિષ્ય ચિંતારહિત કરી શકો છો.

આપ આપને અનુકૂળ પદ્ધતિએ ભચન કરી શકો તે માટે
આપની સહાય દેના બેંક દ્વારા ભચન યોજનાઓ રચી દે છે.

ભચતખાનું - વ્યાજ ૪%.

સંગીર ભચત યોજના - વ્યાજ ૪%.

ફિક્સ્ડ ડિપોઝિટ - વ્યાજ ૪.૫% થી ૭.૫%.

રિકર્વિંગ ડિપોઝિટ યોજના -

ચક્રવર્તિ વ્યાજ ૪.૫% થી ૭%.

માસિક સેવિંગ્સ-કમ-એન્ડ-પ્રગ્રેસ યોજના -

ચક્રવર્તિ વ્યાજ.

વિવિધવર્ગી ડિપોઝિટ યોજના -

આપને માસિક વ્યાજ મળે છે.

આપની ભચન આપને સવામતી બદે છે.

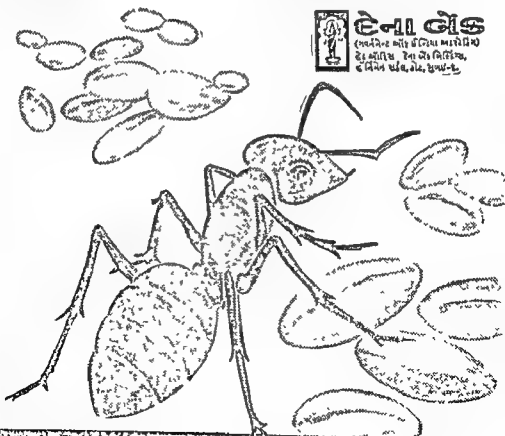
આપની ભચત રાષ્ટ્રીય પ્રગતિને પકે છે.

વીયતા માટે આપની નણકાની દેના બેંકની
સાખાની મુલાકાત લો અથવા પત્રવહવાર કરો.

દેના બેંક

(અમદાવાદ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા ભારતીય)
દેના બેંકની સહાય દેના બેંકની મિલિટરી,
દરમિયાન સર્વિસ, ગ્રેડ, ઇન્ક્રીમેન્ટ.

વૈષ્ણવજા

ઉદ્દેશ્યમનામાનમ્

હે કવચિત્રી

ગિરિશંજી અને વન-પ્રદેશની હે કવચિત્રી ।
ઉચ્ચ સ્થાને જામાં રહેને તમારા ગીતાના આદ્યપદક
શુંજનથી તારકાઓનાં અન્તરમાંથી કયાં રહેસ્યો તમે
ચૂટી લેા છે । ખાલોમાંથી ખસાર દતાં દતાં તમે
તમારી આકર્ષક બંસરી વડે માનવતાનું આર્ત અને
માધુર્યપૂર્ણ-કથું સંગીત વહેવું થકા છે ।

તમારા સ્વર્ગીય સ્થાનમયી, કુટુંબનના
પ્રદેશમાંથી તમને કથો દામિયાનર નીચે લઈ આવી
વસ્ત્રધરાનાં વહાલાં દવલાંસમા દળાસલા માનવસમુદાય
સાથે વેળવી દે છે ?

હે સદ્ભાગી કવચિત્રી । આદિચક્ર સમ્રાટમાં
તમારી બંસરીના સ્વરો કાચરમાં ધોર્વનું, અબળા-
ઓમાં આનસનું, યુવાનોમાં ઉચ્ચતમ પુરુષાર્થનું,
તેમ જ વૃદ્ધજનોમાં સ્વદેશના ભાવિ વિધેનાતેઓનાં
સ્વપ્નને ક્ષણિત કરવાની આકર્ષણનું સિંચન કરવા
હતા; નેથી કેદપૂર્ણ મહાકવચો અને દુઃખદાયક લેસોની
તેમ જ ગર્વિષ્ઠ ન્યાયાલયો અને નિર્દય સભાઓની
દીવાનો કુલ ભીડી અને ધૂળમાં રહેલાઈ વઈ; અને
સર્પકિરોનો તેમ જ પ્રેમ અને આઝાદીના મુખદ

તરંગોને વહેતાં થક્યાં; પોતાની જન્મભૂમિ પ્રત્યેનો
પ્રેમ અને સમાન્તાના સ્વર્ગે લઈ જનારી મનોભાવના
જગજનારી આઝાદીને સર્વજનોનાં અન્તરમાં સ્પર્શિત
કરી.

-શુ. મ.

એક વખત ભગવાન શુદ્ધ એક વિશાળ નગરીમાં ચારપાય માસથી રોકાયા હતા દિનને રાત્રિ આપનાર ભગવાન શુદ્ધની અમૃત-વાણી સામગ્રી માટે સેક્રેટરી સંખ્યામાં માણસો તેમના મંડામાં નિરંતર આવ્યા કરતા તેમાં સામાન્ય મજૂરથી માંડીને નગરશેઠ પણ આવતા

એક વખત ભગવાન શુદ્ધના શિષ્ય આનંદે પૂછ્યું,

‘ભગવન ! આપની પામે જોટલા માણસો આવે છે, તે દરેક પોતાનું કાંઈક ને ત્યાંક કું ખ કહેવા જ આવે છે તો શું આ નગરીમાં કોઈ સાચો સુખી માણસ જ નહીં હોય ?

ભગવાન શુધે કહ્યું, ‘ના એવું નથી યેનો એક મજૂર જે રોજ સંધ્યા વખતે આનીને સૌની પાછળ એમે છે અને મૂંગો મૂંગો બધાની વાતો સાંભળીને ચૂંચાપ આવ્યો જાય છે, આ નગરીમાં સૌથી વધારે અને સાચો સુખી માણસ છે’

આનંદના ગમે આ વાત ન ડાંગરી દેછે કહ્યું ભગવન, એ માણસ પામે નથી પૂરતા કેપડા નથી રહેતા માટે સારું ઘર કે નથી તેને મજૂર બર પેટ ખાતાનું, છતાં ગામના નગરશેઠ તથા અ ય ગ્રીમત તેમજ સાધનસંપન્ન માણસો કરતા એ વધારે સુખી શી રીતે હોઈ શકે ?

ધ્યાનમાં બેસવાનો વખત થઈ ગયો હોવાથી ભગવાન શુધે એ વખતે આનંદને કાંઈ જવાબ ન આપ્યો

બીજો દિવસે સંધ્યા વખતે પ્રત્યક્ષ પૂરું ઘણું પછી એકાગ્રિ થઈના શ્રોતાજને તે તથાગને પૂછ્યું ‘જો ભગવાન તમારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને કેઈ વસ્તુ માગ્યા માટે તમને કહે તો તમે કંઈ વસ્તુ માંગો ?

આ પ્રશ્નના જવાબમાં દરેકે જુદી જુદી વસ્તુ જવાબી એક ધિક વલ્લિક સામાન્ય બેફાનું સાનિ બહુ’ શ્રમમય જીવન માગ્યું એક બેઝુને જમીનવારી માગી કે જેથી વનમહેનતે પોતે એકાગ્રામથી

જીવન વ્યતીત કરી શકે, વળી એક જમીન રે કુટુંબ કળીનાની ચાતુ જગ્યામાંથી જરા મુક્તિનો આનંદ મળી શકે એવી આકાંક્ષાથી સાતનું નિરંજન અને વિતારદિન જીવન મા યુ

એક કવિએ પોતાની સરસ્વતી દેવીની કૃપા ડાંગરી એવી અભિનાયા વ્યક્ત કરી, નગરની પ્રસિદ્ધ વારાગનાએ એક એવો સાચો પ્રેમી પ્રાપ્ત કરવાની પોતાની અતરની ઈચ્છા પ્રદર્શિત કરી કે જેના વ્યક્તિત્વમાં તે પોતાનું આત્મવિનોયન કરી કૃતકૃત્યના અનુભવી શકે

આમ ત્યાં એકડા થયેલા બધા શ્રોતાજનોએ પે નવી કાંઈક ને કાંઈક એવી અભિનાયા વ્યક્ત કરી કે જેના અર્થ વે તેઓ પોતાને કુખી સાજવા હતા, પરંતુ માત્ર એક પેના મજૂરે પોતાની કોઈ અભિલાષા વ્યક્ત ન કરી

ઉપર ભગવાન શુધે એ મજૂરને પણ તેના અતરની ઈચ્છા અંગે આપ્રદપૂરક પૂછ્યું

તેણે કહ્યું

‘ભગવન’ મરી તો ભગવાન પામે એક જ માગણી છે કે તે મારી અત્યારની મને દશામાં જરા પણ ફેરફાર ન કરે અત્યારે મારી પામે જે કાર્ડ છે, તથા મહેનત-મજૂરીથી હું જે કાર્ડ અત્યારે મેળવું છું, તેનાથી પૂરો સતોડ છે, મારો આત્મા પ્રસન્ન છે અને એ રીતે મારા અત્યારના જીવનમાં મને કોઈ જાનતા અસતોડ ન હોવાથી, મને કોઈ જાનનું કું ખ પણ નથી ભગવાન પામે ફરી ફરીને મારી એકલીજ અજ છે કે એ નાદા’ ભમખા’ અસતોડના બીજાનો જરાપણ પ્રવેશ ન થવા દે’

શિષ્ય આનંદની શકા મજૂરનો આ જવાબ સાંજીને મિલકુન નિર્મળ થઈ ગઈ તેને થયું કે ખરેખર, સાચું સુખ માત્ર અપાર સમૃદ્ધિમાં, રાત્રિ એકાગ્ર જીવનમાં સાચા પ્રેમીમાં કે સરસ્વતીની કૃપામાં નથી, પરંતુ પોતાની ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ સતોષ આનંદની મનોદૃષ્ટિમાં જ રહેલું

કેસડા

કામણનું આગમન એને વસતનો ઉત્તમ કડી વિનાય તેની હોય અને ગ્રીષ્મની ગળી ઢગુ ધણી દૂર દોય, વાનાવરણ આદ્યાત્મ હોય અને હવા માત્ર મનભોજ્યોની મસ્તીને મહાવે તેવું ઉત્તેજના ભર્યું સાગર હોય, પણુ અને વૃષ્ટિ નવું જન પામી પ્રકૃતિમા ચેતના પૂરના હેય કુણી કૃપા નવ પન્નરિત વૃક્ષરાજ અને કુનેનો પમરાટ કોઈ કમિની સજ્જતાને સાત પાડના હોય તારે વચકાના કેસડાનો જ્ઞાન સોદધ અને સમૃદ્ધિની નિર્મળની અનિન્યહિતનો ઇશારો કરી જાત છે

હા શરેરામાં કેસડા દેખાતા નથી વનવગડે એની સમૃદ્ધિનો પાર નથી લાન ચગડ રમ્યા લની રહેવા કેસડાના જૂમખા જોળેને નિચા । માનનીની અસકાત દરિયા માટે રેવાનું મન થાય તો અણુ ગુનુ નહી મહાપ આવી મળની ઝગુમા એને વગી ચૂંટણીનો રંગ લાગ્યો છે । હવ જૂઠા, તાડુ કોઈ નિશાન અમર રહેવાનું નથી તરા નામ પર તા મોડી મુકાઈ જવાની છે પણ કુનેને સોદધ છટે હાથે વેધુ છે તેમથી આ ઉત્તર દેખાને વગડા પણ ધન્ય બનીને મનકો રસો છે એ જ નથી સમજાવું કે શા માટે કેસડાના વનસડેરામાં નથી ઉગાડવા આવાના અને રસની મને માણુ રોપી દેતા, અમારી નગર સાક્ષિમા પાનકે પિત્તઓને કોણ રોકે છે । સુવમહોબની જોમ કેસડાનો શબ્દચાર અમારા નગરો સજો તો

સભ્ય છે અવનીકાતના નાચરિકા મુનામ દિક્ષા કવિઓ નને-કેસડા જોળેને કે કવામજુઓની દટિ વિશળ જનતો-કોઈને હાથમા પીછી લેવાનું મન ધમે-કોત રસિક જીવનું મન પાવરો પ્રીત પાવરો-જોગીઓનો વાન વધુ ગેરે થશે સોદધ માટે રાત્રી-અભિગમિ દોતી એ પ્રજાની સરકુનિની

પાતાલીશી છે જે રેનિકોએ જનનાદેગમા અમખા આચરી છે તેમના કેસડાના વનમા થોડા વિસ રાજ્યવામાં આવે તો તેમની આખોખાથી પણ અશુભો દવકવા લાશે ।

પણુ અફોસ ! પેલા કવિને થોડા રીતે કણુ છે

Full many a flower is Born
To blush unseen,
and wast its Sweetness
on the desert air

નગરો અને શરેરામાં કેસડા રથગાનર થાય એ દિવસો ક્યારે આવશે ।

રાજસ્થાનની હડતાલ

રાજસ્થાનની રાજ્યસરકારના કર્મચાગીઓએ ચૂંટણી દલોજ દ નાગ પાડી અને પેનાની અમુક મામણીઓના સ્વીકર માટે જે દમાગુ કણુ છે તે અરિન દગુ આશય એવો હતો કે ચૂંટણીનું વ્ય વસ્થાન જોગવાઈ જાત અને ચૂંટણીમાં મેટા રાખી પડે પરતુ ઈંગ્લાજ એનો કેઈ દમાજુને વચ થાય તે અસકય લાગત, રાજ્ય સરકારે સમા ધાનનો માર્ગ રોકારી લીધો અને નાણુકીય મોતે અસક લગરા છતા, વડુ મોદરાગી ભણુ આવાની સમિતિ આપી અમકે પણુ કે દની સાને સાને આ રાજ્યને અમાકે પેનાના નોકરોને મોદરાગી ભણુ આવતુ પણુ છે તાજેતરમા મુગ્ધાન સગારે આવ મેગે વધુ મોધરાગી ભણુની મરકોરાત કરી દની એને ખગી રીતે કે દ જે પજનુ ભરે છે તેની અપર રાજ્યોના અષ્ટેતર ઉતર પણુ થાય છે અને કે દ સરકારના નોકરોના પગાથજી દરાદે સધે ગાન્ય સરકારના કર્મચાગીઓ પણુ સમાનના મગે જ છે, અને તે ન મગે તો રાજસ્થાનની દ નાગ જેવા

પ્રસંગો ઊભા થાય છે. આને કઈ રીતે અમરી શકાય ? જ્યાં સુધી ભાવો કાબૂમાં ન આવે અને ખૂબ નીચે ન જાય ત્યાં સુધી આ પ્રશ્નના િરાકર જુની રાહ બેસી રહી જીવન ધોરણનો આક્રમક નીચી સપાટીએ સિધ્ધ થાય તો જ સરકાર દંઢ પ્રતિકાર કરી શકે-અથવા નહીં

અભ્ય અતિ

શેષ મુશ્કેલ રહેલાન માટે ભારતના અખ બારે વધુ પડતી પ્રયત્નો સર કાઢે છે તે યોગ્ય છે કે નહીં તે જુને પ્રશ્ન છે હેના યુદ્ધમાં પાકિસ્તાનને હાવવા માટે ભારતે કેના જોખમોનો સામનો કર્યો અને કેટલા સૈનિકો યુદ્ધમાં હોમી દીધા તેમજ કેટલુ તુક્તાન યુદ્ધમાં સફળ થયું તેના ખ્યાલ કરીએ છીએ ત્યારે પાક જેલમાંથી બગલાદેશના સિદ્ધાસન પર આરુઢ થનાર મુશ્કેલી એવી કેઈ પ્રતિભા ઉપસતી નથી કે તેના ઉપર અહોનિશ પુષ્પાજસિ શબ્દાજસિ -ચિત્રાજસિ ઠપાં જ કરવી પડે આ ભય અને વિરાટ પુરુષાર્થમાં દિરસો ભારતનો અને ભારતના લશ્કરનો હતો. હજુ એ કહેવું બહુ જ વહેલુ થશે કે બગલાદેશની આવતીકાલ કેની હશે અથવા પાચ-દસ વર્ષ પછી ભારત સાથે તેના સબધો કયા અને કેવા રત્ન પર ચાએલા રહેશે આને તો શુભેચ્છાનો તોટો નથી આ િરસામાં ભારતે માત્ર સિદ્ધાત ખાતર ધર્મયુદ્ધ ખેડ્યું અને તેનું પરિણામ બગલા દેશના સર્જનમાં આવ્યું પરંતુ ઇતિહાસ તો એની ખનોખી છાયાથી રચાતો આવે છે મુશ્કેલ આવતી કાને હોય કે ન હોય, બીજે કાઈ નેતા ત્યા ઊભો થશે અથવા ન્યારે પશ્ચિમેનાગીરી રાહ બદલશે ત્યારે ભારતે તકેદારી એટલી જ રાખવી પડશે જેટલી આજે પશ્ચિમ મોરચે રાખવામાં આવે છે

મનની દીવાલ

નિકસનસાહેમે ચીનની બે હમર માર્ચન લાંબી દીવાલ બેઠીને એવી આસા પ્રગટ કરી હતી કે દેહ-દેહ વચ્ચેની દીવાલો જૂસાઇ જાય અને બધા જ આ વિશ્વમાં એક પ્રકરની મોકળાસ અનુભવે તેના દિવસો તેઓ કંપી રહ્યા છે એવિયાને

આજ દિવસ સુધી ન સમજવા બદલ, અને તેમણે એવિયાના એક મહાન રાષ્ટ્ર ચીનને સમજવાની જે તાનાવેલી શબ્દોમાં વર્ણવી તેથી એમ લાગે કે ખરેખર અમેરિકાના પ્રમુખ હૃદયમાંથી જ બોનના હશે વાસ્તમાં તો અમેરિકાના બધા જ પ્રમુખો ઉપદેશની ભાષામાં એટલા પાવરધા હોય છે કે જમનની મોટા ભાગની વસતિ તેમના શબ્દોની કિમત તેજ રીતે આકર્ષા લાગે છીં પશ્ચિ આ બધું તેમની મુસદ્દીગીરીનો એક ભાગ હોય છે નહીંતર બગલા દેશના હલ્લાકાઝ માટે અમેરિકા જેવા લોકશાહી સરકાર એક હાર્દ ન હમ્યારે તે બને કેમ ? આઈ-એન-લાઈઝને કોટ ઉતારના નિકસનને બેઠીને કાઢીને એમ થાય ખરું કે તેમણે જ સાનમે કાઢીને ભારત સામે મોહરો હશે ? હજુ તો હમણા જ તેઓ બોલ્યા છે કે અમારી નીતિ પાક-તારદી, ભારત-તારદી પશ્ચિ સોથી વધુ તો શાનિની તરફદારી કરનારી હશે અને ત્યા જ બીજે સર નીકળવા લાગ્યો કે પાકિસ્તાનને ચરસાવવ કરવા અમેરિકાનો નિધાર છે ચીન-અમેરિકા મતલબ દરમ્યાન હિન્દરાજ્યે સતત ચેતવણી આપ્યા જ કરી હતી કે તમારે મૈત્રીસબધો બાધવા હોય તો ખુશીથી બાધો પશ્ચિ બીજા કોઇ રાષ્ટ્રને વચ્ચે સડાવશો નહિ. જે મુખ તાથી આ મતલબોએ પૂરી થઈ અને જે કાર્ડ બદાર પાડામાં આવ્યું છે અને જે કોઇ છાનું રાખવામાં આવ્યું છે તેના ઉપરથી એક વાત દીવા જેવી રપટ છે કે નિકસન સારેમ દેશ દેશ વચ્ચેની દીવાલો દૂર કરવાની જાહેરાતો બને કરે પશ્ચિ મનની જે દીવાલો ઊભી છે ત તો વધારે તોતીગ બનતી જાય છે ચીન સાથે બાજી સુમગી લીધા પછી, દેખવ માટે પશ્ચિ અમેરિકા ભારત સાથે વાટાઘાટો અલાવશે અને નખગ કરશે તેને ત્યા કારખાનાઓ જે જગી પ્રમાણમાં શરોનું ઉત્પા ન કરી રહ્યા છે તે દુનિયાના રાષ્ટ્રોને-ખાસ કરીને પોતાની લાગવગ નીચેના-આપવા સિવાય કોઇ રિકલ્પ નિકસન અથવા તેને ઠેકાણે આનનાર બીજા કોઇ પ્રમુખ માટે છે નહીં એને આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં જે પરિવર્તન આ યુ છે તેનાથી રાષ્ટ્રોના નેતાઓ વચ્ચે માનસિક દીવાલો વધુ પ્રમાણમાં ઉભી થતી જાય છે

છટખના એ પ્રમુખ નાસરની સરખામણીમાં હાકના પ્રમુખ અન્વર સાહત ફૂટ રાજનીતિસ પુરુષ હોય છે. એવાર તેમણે કહેલું કે ૧૯૭૧નું વર્ષ ફેસલો દરનારું નીવડ્યો ઈસ્લામિક લાયગરને છે ત્યાં મુધી 'ઈસખાર કે ઉસખાર' નાટી ચલ જશે. પરંતુ ઈમેરમાં પાક-અરત યુદ્ધે તેમની આખ ઉધારી નાખી અને હુક કેતુ ખતનાક નીવડી શકે તેને ખગલ આવી ગયો. યલાખાન ભોળી અમેલા કે આજથી આગલામે દિવમે હું રજુમેદાનમા લડતો હોદિય. એ યલાખાનું નામનિશાન પણ ન રહ્યું એવે અન્વર સાદન તારથી ખીજ બાધામાં હવે એવે છે ફેસલો કરી નાખવાની વાત તેમણે હોડી દીધી છે, યુદ્ધમાં ઠેની ખુવારી સદન કરવી પડે છે અને ટેવાં આધુનિક શસ્ત્રો જરૂરી બને છે. તેવી શહીદમરી વાગે કદે છે તશિયની ખુવાકાત પછી પણ ઇસ્લામન સામેને સયમ તેમણે તોડ્યો નથી. ભારનને લાગે વળે છે ત્યાં મુધી અન્વર સાદત, નાસરના વખતનું પ્રશંસાભક વસલ હોડી દીધું છે. પાકિસ્તાન તરફ ખુલ્લુંખુલ્લા પક્ષપાત દર્શાવતા તેઓ અચકાના નથી. બચવાદેહના પ્રમે આપણે થાણુ કહ્યું છતાં તેમણે મચક આપી નહીં-આજ મુધી ઇન્ડોનેશિયાએ તેનું વળણ મુધાગી લખું પણ ઇષ્ટને નહીં. ફર ફામવાદી હોવાનો અન્વર સાદન આખાસ કાવે છે. સંભવ છે કે ઇષ્ટખ પોતાનો દેશ છે અને તેના પ્રાંતની વફા રીતે લંધે આ બધું તેમને દરુ પાનું હોય એક ખસ બાખત તો એ છે કે પોતાના જ પ્રજોમાં રાખ્યા ગેહવની છટખને ફરજ પડે છે. પોતાના પ્રમે ઉવે નહીં ત્યાં મુધી ખાનના હજીના લેવા જેવી મુખર્દ ન કરવા જેટલુ ડુબવી દલાણ સાદનમાં છે પ્રજ એ છે કે ભારત પ્રમે તેમની સદનુમતિ ઠેની અને ફેસી છે !

કેણ મરુ - કેણ તારુ ?

સાચા મિત્રો મોખવા માટે આપણે ઘર પોતાં માલ્યા અમેરિકા વિખની અજગ પદતી લોક શરી છે તેમ ખાની ટેની સુધે ઘરિય સંગધો

કેળવી નેવા. હવે એ બ્રમ લાંગી ગયો છે. આજે અમેરિકા-પાકિસ્તાન અને ચીન ભારત રિરોધી ઇવધીમાં છે. તશિયા સાથે પ્રેમોગાધિ શરૂ કરી છે પણ હમેરી અને ગેહરનાવેકિયામાં તેણે જે દ્યુ તે પછી, તશિયા પામેથી ભવિષ્યમાં નિયા સાંડે તો નરાઇ નહી. આતવી કાવે પાકિસ્તાન તશિયા સાથે સળધો મુધાગી લે તો પણ તે નરા મિત્રનું વચ્ચુ અશકા જન્માવે. આરમે સધે મિત્રો તરીકે રહેવાના આપણ પ્રયાસો કેવળ દારપારપડ રલા છે. કેટલાંમે નિત્રો કાવામાં અપણે ખાનના નથી. આટલા વર્ષોનાં એકનવાસ પછી ચીન અજે વિષમાં ઉત્તનચસકે પોતાની લાયવગને વિસ્તાર વધારી રચું છે ભારતે હવે, રદીરદીને ચીનની જેમ, પોતાની શક્તિએ કેદિત કરીને લરિખનો સામનો કરવો નેઈએ ખાસ કરીને લલાયક શક્તિની જ અલી વાન છે દરિયામાં, ભૂમિ ઉપર અને આકાશમાં યુરો ખેલવાની તામન વધારવી નેઈએ- આવી પડનાર યુદ્ધમા તુકરાની સદન કરવાની શક્તિ વધારવી નેઈએ-અને અદ્યક્ષિતતા સાતિ સિવાયના ખીજ ઉપયોગો કરતાં પણ શીખી લેવું નેઈએ. નહીં કે આ બધું દરિ છે એટલા માટે પણ આતંકખ અમારે પણ ફરજ પાડે ત્યારે શરી લેવા માટે, હેસ્યા ધમ્મયુદ્ધ પછી આવી શકવાના હકીકત તરીકે સ્વીકાર કરવો નેઈએ. દુનિયામાં આપણુ કેઈ ન હોય ત્યારે આપણે આપણુ દોષએ તે અત્યંત જાનું છે.

પુતકો

યુનેસ્કોએ ૧૯૭૨ના વર્ષને પુરનકોને અર્પણ કયું છે જગતના બધાજ દેશો આ વર્ષે પુરનક પ્રશનો યોજને લેકમન એની તરફેલમાં માળત કરશે. અખાવાને આજે ફેણખાગીના ઉદવા અવારિવામા ગુજરાતની ભાવના પુરનોનું પ્રદર્શન યોગદ અયુ-પ્રાશના દાગ તે અમદવાન માટે નવો અનુભવ તો ખરાજ ને ફેસનકો દેવ, અ-જેવલ દેવ, સગીનનુત નરિયા દાગેવ વિવેદમા દેવ, સારીએ અપવા દેલિકો મિલના કાપડનું પ્રદર્શન

હોય, એ બધું તો સમજના પછુ પુસ્તકોનું પ્રદર્શન હોઈ શકે તે વાત મહત્વની છે

પુસ્તકો ફ્રેંક મિરોલી ગરજ સારે છે. માનવ મિત્રો છેક દન શરૂ-પુસ્તકો ક્યારેય નહીં આપે જે માનવી પુસ્તકો પસંદ કરી જાય છે તે છવનનો જગ પછુ છવી શકે છે શુદ્ધતાની પ્રથમ પુસ્તકો પ્રેમી નથી પુસ્તકો ઉધાર-ઉછીના અથવા વધારે માલની મને તો વધુ કાચગિયા અર્થવા તેની તોસારી નથી પુસ્તકો જે રીતે જેટલી સંખ્યામાં વધાર પડી રહ્યા છે તે પણ ખરીતામાં આ માટે એક પ કાર છે. એટલે શિષ્ટ અને અધિક પ્રકારના રસને સતોરે એના પુસ્તકો ધર્યાં વસાવવા માટે તોફાન જેવું દાવો સમજ કરાવેના પાણી અથા છે દરેક કુટુંબ પોતને પાવડે એવું પુસ્તકોના પોતાના ધરમા પસારવું જરૂરી છે તે અશક્ય પછુ નથી. 'મિનાપ' માસિક જેની યોજનાઓ શુદ્ધતામાં કામ કે તી થાય તો ઘેરઘેર ગોવર્ધનરામ મુનશી નાન નાન, મૂમકેતુ કલાપી, ર વ દેમાર્ક દલાહિના પુસ્તકો ફરમા થા જન શુદ્ધતામાં એવી ધ-જા જગત કરતી જોઈએ એકાદ સિનેમા ન જોઈએ-દરેકોએ કે રેસીને બંને સુતર ઉડી ચનારીએ મધારી બેઠા પોતને નાકે લીમા રહી ન આઈએ-એટલે પુસ્તક આવી અધુ અને એ પુસ્તક કયમ ધરમા રહેવાન બાપ વાને -મેને દીકરો વાચે દીકાની વધુ વાચે અને વાચના થીમે ત્યારે પોતિમે પણ વાચે ધરતક સારુ હો તા મૂમકેતુના શા હોમા "એને મર્ત દિવસ મદામ થન ન રાખ જામો" આજે તા ઉત્તમ અને સારા પુસ્તકો ઉપદેશ છે-તેની જાહેરાત માટે પ્રકારો પણ પૂરું જવું થી આવું]

છે

દિલ પશ્ચિમની સરુતિથી અભ્યાસ વિના પોતાની પુરાણી સરુતિ અપનાવે તેમા જ તેની ઉ નીત અને આનાદી છે પશ્ચિમની સરુતિએ પડ રિડ્યોને મુત્ત દર્શ છે, જ્યારે દિલની સરુતિ આ ગિપ્સો પર ત્રિજ્ય મેળવવાનું કહે છે પશ્ચિમની સરુતિ ક્રેવસની પ્રાપ્તિમાં સાધ્યના વધાવવા પ્રતિ વાન્યુ કરાવે છે, જ્યારે દિલ સરુતિ એવસની પ્રાપ્તિ અર્થ પુરુષાર્થ કરવાનું કહે છે.

માસિકો કાઢના થયા છે-ટેટીક ઝેમીઓ અને અથમાળાઓ ચાલી રહી છે-ટેટી વાતે તુટિ નથી વાચક વર્ગ વધુ વિચારા બને અને અભિપ્રયિ દેખવેના થાય તેમા મદ રૂપ થવા લેખકો પ્રકાશકો, સાળાઓ પુસ્તકાલયો અને માસિકો દેનિમએ સાથ દેનાનો છે પદ્યપુસ્તકોના સારુપકરણે જેમ પત્રો લાગી દીગે અને સાત પુસ્તકો સરતી કિ મતે મળવા લાગ્યા એની જ શકતા સાહિત્યના દરેક સાત પુસ્તક માટે લેખી કરવી આપણુ જ હાથની વાત છે રોકાઈ જાવને, ઠંડીમાંઈ !

અખમરો ધણીવાર ઠંડીમાંને, ગમીમાંઈ તથા વર્ગ-સતુમા ઈ દરેકે દેદેશી લખના હોઈ છે વગસાદ ન આવે તો પ્રાર્થના કરવા અને ખૂપ પડે તો ખર્ચા કરવા તબીરેખો લખાર છે થોળા સમય પડેલા રાજકોના "ફૂલજન" મા ઠંડીમાંઈને ભાવ ભરી રિલિ આરત માટે ચમ્પોના સમિયા પૂરીને "આવતે વો" વહેના આવતે એમ સૂચક શબ્દો ! જ્યારે ઉત્તરેખ વારેખ ત્યારે જ શકા થઈ હતી કે ઠંડી પડ્યસેનેથી પાઠા આરતો શા અને બન્યુ પછુ એમજ પાઠો અગ્રે જમાન્યો અને હોમીના તાપણુ તાલીને જરો એના પોતાનો નિર્ધાર બતાવવા ફરીથી સૂચવારો પોતાની દોષ ઠંડીમાં કે તેમના પૂર્વને હાથે આપણે કોઇ વેર નથી એપ્રિન મે અને જન મદિનાનો મોખનો અકાળાવારો ગમે સામે છે ત્યારે ઠંડીમાંને કદીમે જતા નહી, રોકાઈ જવ અને દિલીષ વેશાખ્યા લખનગાના મગા ગીતો સામગીને પડી જ જ ને-ત્યા સુધી નહો - જવ તો તમને હિમાલિના સોજદ છે !

દિલમાં પશ્ચિમની સરુતિ પોતાનું પ્રધાન રચાન પ્રાપ્ત કરે તે પડેના આપે આપતુ રેવ નકરો લેવાનું રહે છે અથા આપતુ ધેર ક્રેવસની પ્રાપ્તિ રાખવા ઈચ્છા હો કે પ્રેસ્પની ર જો પ્રેસ ઈચ્છતા હો તો આપે આપના દદરમા મગાગીય પ્રગમો વાઈએ અને વિપરો પર વિજય મેળવવો પડો, ત્યારે તમે એવસ પ્રાપ્ત કરી શકો અને માનવજન સાથે કરી શકો

હે નવજવાન ! તને પત્નીને તારી પાઠગ પાઠગ તારે થોગ આવેન સ્ત્રી વિશે તે કોઈવાર વિચાર કર્યો છે ? ડાઘતી વયમા મહિવર હોડીને એક સ્ત્રી ફેરી હિમન અને પ્રયત્નતા ફૂલેકે એક નવા અભિપ્રાય કુટુંબમા આપીને લગ્ન લીન છે . તે કેના પર આશા બાંધીને, કોના બધ પર અટનુ સારસ આગલી ખુશી અને આપને આનંદ અનુભવી રહી છે ? દરેક વિચારશીન નવપુરાન ગંભીરતાપૂર્વક એ વિશે વિચાર કરશે, તો તે જરૂર આશ્ચર્યચકિત થશે એવી હિમન અને એવી દહના આજ સુધી કોઈ પુરુષે બતાવી છે, કે બતાવી શકે તેમ છે ? પેનાથી નાની ઉમરની એક છોકરીના આ સાહસ અને આત્મચકિતને પિઠારૂતારે નવજવાન પેનાની સક્રિયમિશી પ્રત્યેની પેનાની ફજ જરૂર બળવશે, તેને પેનાના દૈનિક ગુણગોષા મળેનું 'એક યત્ર' કહી નહિ સમજે તે તેને પેના માટેના અનોખા અને ખૂબ જ અદત્તવા રનેહલક્ષ્ય માનશે તે પેનાની પત્ની સાથે એક સાચા મિત્રની જેમ અદર, વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધામાનથી વર્તન ચલાવશે, તે પેનાનું જ પાશુ નહિ હરે, તે પેનાને સ્ત્રીને માનિક નહિ માને અને સ્ત્રીને પેનાની ગુનામ કે પમની ગુતી ક્ષાપિ નહિ સમજે

શારીરિક ભોગમાત્રને લક્ષ્યને હેતુ ન માનશે નોઈએ, પણ લોકો એ વાન જુની જન છે દ પત્નીના શરીરમા ઉત્પન્ન થતા કુ રળી ઉત્સાહનું પરરના રનેહને વધારવા માટેનું તે એક સાધન છે એમ સમજીને, નક્કર મનુ નોઈએ. એ પ્રેમને વધારીને એકતાને પકત બનાવનારી એક મજબૂત અને કુ તી શક્તિ છે, એ વન જુલવી ન નોઈએ કે જે માત્ર એ ઉપયોગી અને પવિત્ર સાધન છે, તે જીવનનું સુખ નથી એ સમજના જુવ ખાત્ર એકતા અણુ જીવન ગુમાવી એમે છે, તેનું જીવન કુ અમલ બની જાય છે.

સેકડો વર્ષ પર દક્ષિમ ભારતના એક મહાકવિ અને સત્ પુરુષ નિરુપ હુરે પેનાની પત્નીને જીવનસંગિની નામે બોનારી હતી એ સત મહાકવિની વાણીને મર્મ સ્પર્શને દૃષ્ટીએએ તેને પેનાના જીવનમા ઉતરવાનો યત્ન કરવો નોઈએ પતિ-પત્નીએ પરસ્પર રનેહમાત્ર વધરવા મથન મરુ નોઈએ જીવનની દરેક વાનમા એકમીબની સનાદ લખને પત્ની નિચુર્વ પર આવનુ નોઈએ ધગતી દેખરેખ તખતનું કામ સ્ત્રી કરે અને બદારને બધા વડેવાર પરુપ સળાળી લે એ પ્રકારની વલેમણી કરવાની પશુ જરૂર નથી અભ્યાસ અને સાધન વડે એ કામ જરૂર સંપૂર્ણ બની આ છે એકેની જિહ્વા, ભાવના અને સકિત વધીને પ્રેમ તથા આનંદમા પરાગત જવે આગકારના જમાનામા સૂનો અને કોનેએમા આપણે જે પ્રગરનું દિક્ષા મેળવીએ છીએ, એ કરના દેટનોમ વધરે લાભ આ જીવન દિક્ષાથી આનંદને પ્રાપ્ત થશે

પ્રેમ કાર્તિ રેમ નથી અને લક્ષ્ય એની દવા નથી પ્રેમનો ઉત્પ થતા પત્ની પતિ-પત્ની થવું એ વધરે સડુ છે અમે એટ મળીને પ્રેમ તથા સદકાના ભારથી થ - ૧૧૬૭ ચલાવીશું, એ પ્રકારને નિરૂપ કરીને પ્રેમના આગેય વિના પશુ નડુ સામન્ય પ્રકારે મરેલી મે વ્યકિતમે પશુ એ રીને પેતાનું જીવન વિનારી શકે છે મે દમમા કનું કે પ્રેમને રોમ અને લક્ષ્યને તેની 'ના માનરી એ જુલ છે, કા જુ કે નો એમ માનવામા આવે તો જેમ દવામા મેલનથી તાર નાગી મલ્ય છે, તેમ લક્ષ્ય થવા પછી પ્રેમને શુભ થત લવુ પડે એ રીને તાર અને દવાનું જગાપચય જગત્તર રહ જવો, પજુ આ વાન તદ્દત બેઠી છે પ્રેમ એ તવ નરી, તે પૂરોમા રહેવી સુખધની જેમ એક ટકાકે કુતી નાકાન છે એ કોઈ વાર આતોઆત ડાનના ને નેદે તો આતો તેને વીજગતી પેડે છે ૧૧ કી સળીએ

છીએ, તેમ જ વધારી થયું શકીએ છીએ. ગ્રેમ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ છે, તેનું દર્શન કોઈ પણ મંદિરમાં કરી શકાય છે, પણ એ શરતે કે આપણાં ભક્તિ-ભાવના અને શ્રદ્ધાભાવ જરૂર હોવાં જોઈએ. જ્યાં વિશ્વસ હોય છે ત્યાં-તે મંદિરમાં ઇશ્વરનો નિવાસ છે, તમારે માટે બનાવેલો. ગ્રેમ પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ મંદિર છે; જે તમે ઉપાસના કરશો તો ગ્રેમ-પરમેશ્વરને એ મંદિરમાં મેળવશો; નહિ તો મંદિરમાં પરમેશ્વર તમારા જોતામાં આચરશે. એ પરમેશ્વરનો દેવ નથી, તમારો જ દેવ છે.

ગ્રેમનો પરમેશ્વર અનુભવ એ કાંઈ મોટી વાત નથી. અનુભવ કરવો બધા ગ્રેમ સાથે ગ્રેમ નથી હોતો. શુદ્ધમાત્ર પોતાના અનુભવના સ્વરૂપ તોળે ગ્રેમના રૂપમાં વ્યક્ત કરશે. કોઈ કોઈ વાર આપણે એ પણ જોઈએ છીએ કે તે રિવેક હારા અસત્યને દૂર કરી સાચા ગ્રેમને પિંચીએ છે. તોપણ જો કે ગ્રેમ-પાત્રમાં સમાન ગ્રેમ ઉત્પન્ન નથી થતો. જીવન તો ત્યાં જ ટકી શકે છે કે જ્યાં એક તરફથી સ્વાભાવિક અને જોર-જબરદસ્તી બનાવ્યા વિના ગ્રેમ ઉત્પન્ન થાય. એવા પ્રવચનના સંબોધ તો કોઈ સારા

નસીમનામાને જ મળે છે. પણ એક વાત છે. સ્વાભાવિક રીતે પાણી પૂરું ન પડે શકાય તેમ દેવ તોપણ આપણે જમીનને ખેંચાને વાગ્યા સિવાય નથી રહેતા. કૃત્રિમ બોલીને કે ઇશ્વરને વરસાદ મોકલવાની પ્રાર્થના કરીને પણ ખેતી કરીએ છીએ. એ રીતે ખેતી કરા મીઠા સ્વાદિષ્ટ કંદમૂળ અને સુખધિન ફળ-ફૂલ મેળવી શકીએ છીએ, પરંતુ અળસ દૂર કરીને મન પરેલીને ખેતી કરવામાં આવે તો જ, સાચા ગ્રેમને અનુભવ કરવો એ જરા વડીયૂધી પગથી પર આધરા સમાન છે; એ જ રીતે ગ્રેમ-ગન પણ મુશ્કેલ છે. માટે શુદ્ધતાની એ દરજ્જા છે કે અનુભવ કરવા ગ્રેમનું રસાયણ કરવું, શુદ્ધ તથા વ્યાપક ગ્રેમધનને બાકી કરીને તેને વધારીને પાત્રને શુદ્ધ-સંમિતી બનાવવાની કોસિસ કરવી. એ માટે ઇશ્વરની મોટી કૃપા જોઈએ અને આપણી મહેનત.

ગ્રેમનો અર્થ છે મગી ફીટનું એમાં આપણે અકલ્પ્ય મદી જવો જોઈએ. જેમાં મગી ફીટવાની શ્રદ્ધા નથી તેવો ગ્રેમ તુરંત છે; એ જ સાચો મૂળમંત્ર છે.

✽

પિંજર ને હંસલો

પૂર્ણજી જનના હકારાઈ હતા એટલે જવા એમને દરબાર કહેતા. દરબાર જેમ એમના વિનોદી સ્વભાવ માટે લોકપ્રિય હતા તેમ પોતાની ધુર્ભક્ષિતા અને ચારિત્ર્ય માટે પણ પંકાવેલા હતા. એમના આવા સ્વભાવને લઈને લોકહૃદયમાં સારું સ્થાન પ્રાપ્ત થયું હતું સીને રમતે જતું અને આવતું એ એમનો સ્વભાવ બની ગયો હતો. વહેલી સારાં વખટે નીકળી જાય બપોરે ઘેર આવે, ફગી નીકળી જાય તે સાજો ઘેર આવે. ઘેર આવી ગયેલી ગાય સાથે કાંઈ ઘેલીવાતો કરે, થોડીવર પ્રભુભક્ત કરે અને સૂઈ જાય, આ એમનો જીવનકાળ.

હંમેશની મફત તે દહાડે પણ દરબાર વખડે ગયેલા આવ્યા ત્યારે દર્બે લેવા આવેલા. ઘર આવીને એમણે ગયેલી ગાયનું હજુ મગાવી, માલુસ સૂઈ શકે એટલામાં સિંપાનું, ધરના લેકા આકાંક્ષાથી આ બધું નાટક જોવા હતા પરંતુ બધારે દરબારે જવ-તવ મંગાવ્યા ત્યારે સોનાં હૃદયમાં કાસકો પડ્યો. પરંતુ દરબાર તો આજ ખુશમિજાજમાં હતા.

જવ-તવ છડી પાડી અને જોડા ઉનારી તેઓ લહેરથી સ્ના અને પોતાના માથા પાંચે ઘીનો દીવો કરવા કહ્યું, ત્યારે ધરના લોકો ખરેખર અચર્યા અને પડોશીઓને, સખાને બોલાવ્યાં બધા આવ્યાં એટલે દરબારે બારે હાથ જોડીને શૂનની ક્ષમાચામના કરી અને ગ્રેમભાવ છે એવો જ રાખવા કહ્યું. દરબારે વધારે આશ્ચર્ય કઈએ એટલે ઘીનો દીવો કરાવો છેવટે દરબારે ત્રણવાર વાર રાખનામ લીધું ત્યાં મોડું કાદી ગડું, આખા દરકારાઈ ગઈ અને મંદિર દેવજામથી નાનો શો હંસલો જાડી ગયો.

—લક્ષ્મણરાવ કે. રા.

એક વાર એક ધનિક શુદરથ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ પાસે આપ્યો અને જોઈયો : ‘મહાત્મા! મેં માડું બધું ધન મારા કુટુંબીજનોને આપી દીધું છે. હવે હું કશો ધંધો કરતો નથી છતાં મને ભગવાનનાં દર્શન થતાં નથી. લોકો કહે છે કે જે માણસ પોતાનું સર્વસ્વ ત્યજ દે છે તેને ભગવાન દર્શન આપે છે.’

પરમહંસે જવાબ આપ્યો : ‘તમે જાણતા હશો કે તેજની કુપીમાંથી બધું તેજ કાઢી નાખીએ તોપણ તેમાં થોડું તેજ થોડેટું રહે છે. કુપીમાં ઘણા દિવસ સુધી તેજ રાખ્યું હોય તો કુપી (ચામડાની)એ જે તેજ ચૂંતી લીધું હોય છે તે છૂટું પાડી ચકાતું નથી. તેને એ તેટલી ધુઓ તોપણ તેજની ગંધ તો તેમાં જરૂર રહી જાય છે. એ રીતે સાંસારિક જીવનની વાસનાઓથી સહેલાઈથી છૂટી ચકાતું નથી. તમે બધું ધન વહેંચી દીધું; તોપણ તમરા મનમાંથી સાંસારિક મોહ સહેલાઈથી દૂર નહિ થઈ શકે.’

પોતાનું સર્વસ્વ ત્યજ દેવાથી કોઈ માણસ સંન્યાસી નથી બની જતો. કેવળ ધનસંપત્તિની બ્યવસ્થાની ચિંતાથી બચવાને માટે જ આપણે એ માગે હઈએ છીએ. પરંતુ અર્થ અને કામની વાસનાથી પોતાની જાનને મુકન કરવી અને કષ્ટિથી જીવન થયેા વિવેક પ્રાપ્ત કરવો એ તદ્દન જીદી જ વસ્તુ છે.

હૃદયને શુદ્ધ કર્યા વિના ત્યાગ કરવો અને ત્યજેલી સંપત્તિની ચિંતા કરતાં કરતાં પણ લોકાવવાદના ભયથી નિરંકિતનો દોષ કરવો, એ સાચો ત્યાગ નથી.

જો આપણા ઘરમાં સાપનો રફોડો હોય છે તો આપણે કેટલી સાવધાનીથી રહીએ છીએ; એવી સંવધાનીથી આપણે આ સંસારમાં રહેવું જોઈએ,

કે જે સંસારમાં કામ અને લોભરૂપી સર્પો ભપાં પડ્યા છે. જેમ સર્પ પોતાના છૂપા રાક્ષામાંથી અચાનક નીકળીને કરડે છે અને પ્રાણુ હરી લે છે, તેમ જ લોભ અને કામ પણ અસમાન જ પ્રાણુઓ પતિન કરે છે. તેથી આપણે ગમે તેટલા સમજુ હોઈએ, તોપણ જાગ્રત રહેવું જોઈએ. હંમેશાં આપણે નિરંતર ભગવાનનું ધ્યાન કરતા રહેવું જોઈએ. જૂના સમયમાં જે ઘરમાં સાવ પેસી જતો તો લોકો એક મંત્રનો ભાવ કરતા. તેનો અર્થ એવો હતો કે, ‘નામદેવતા! આપની ફેણ બચી કરશો નાંક!’ એથી નામ આપ્યો જતો. હૃદયમાં વસેલા કામ અને લોભને પણ નામ જ સમજાવા. તેનાથી દૂર રહેવું ફિતર છે. એમ માની લેવું કે, ‘હું હોસિયાર છું’, અને તેથી શું ચઢ જવાનું છે? હું નિયત હદમાં જ રહીને વર્તીશ અને તેથી આમળ નહિ વધું; પછી ફિતર શી છે?’ એ મૂર્ખતા છે. જો તમે સાપની પાસે જાઓ અને તેને હાંધેલા પ્રપલ કરો તો તે જરૂર તમને કરડાવેા.

અને બીજો ધનિક શુદરથ રામકૃષ્ણ પરમહંસ પાસે જઈને જોઈયો : ‘ભગવાન, હું આપને ખૂબ ધન અર્પણ કરવા ઇચ્છું છું. એને આ રીતે કરો અને આપના કામમાં વાપરજો.’

ધનિકે ખૂબ સદ્ભાવથી એ વિનંતિ કરી હતી, તોપણ પરમહંસે ધન સ્વીકાર્યું નહિ અને રૂંદે કહ્યું : ‘ભાઈ! એ હું એ રીતેા કહી તેા મારે તેની ચિંતા રાખવી પડે. તેથી માડું મન ચૂંચવા લગતો અને ભટકવા લાગી જશે.’

પણ ધનિકે આગ્રહ ચાડ્યો જ રાખ્યો : ‘હું ઈચ્છું છું કે આ ધનથી હું આપના જેવી સાચી મુપાત વ્યકિતને સદાપણ કહું, તો પછી આપ મને કેમ રોકો છો? આપને હાથે રૂપિયાને સ્પર્શ પણ નહિ કરવો પડે. હું ઇચ્છું છું કે આપની મેજા

સારી રીતે થયા કરે રક્મ હું આપના કાર્દ સખ-
ધીને નામે બેકમાં રાખી દુષ્ટ એટલી અનુમતિ
તો આપ આપો ।

પરમદસે એતો પશુ અરીકાર કર્યો અને
કહ્યું 'તમારી પહેલી અને બીજી વાતમા અતર
જ કયા છે ? શુ સત્યને પશુ હેતરી શકાય ખરું ?
માનો કે તમારી બીજી વાત હું સ્વીકારું, તો શુ
મને તેની ચિતા નહિ થાય કે તમે એને કેના
પેસા આપેલા અને હવે તેની પામે કેટલા બાકી
છે ? એમ મને તેની ચિતા થવા કરવાની ના
ભાષ, એ તકનીક મને ન લેઈએ । તમારા પેસા-
તમારી પામે રાખો ।'

તોપણ એ ધનિક વાગી જ ગયો તેજે
નરી પ્રકૃતિ રજૂ કરી 'આપને તો કાર્દ વસ્તુને

મોક નથી, આસક્તિ નથી આપનું હૃદય તો જળ
પર તરના તેની પેટે નિર્લિપ છે આપે પેતે જ
કહ્યું કે, ચારે તરફ કામિની-કાચનનો સાગર બને
લહેરાતો હેય, નોપશુ આપ તેની પેટે તેનાથી
નિર્લિપ જ રહેવાના, તેનો લેપ આપને લગારે
થાનાનો નહિ ।'

પરમદસ સ્મિત કરીને મોઢ્યા 'ભાઈ,
વિરક્ત મનુષ્યનું હૃદય પાણીમાં પડેલા તેલની પેટે
અલિપ રહી શકે છે, પણ તમે જલ્લો છો કે
જાચામા બેસુ તેન પશુ લાંબો વખત પાણીમાં પડી
રહે તો તે સડી જાય છે અને તેમાંથી દુર્ગંધ
નીકળે છે ।'

અરેબર, અનિષ્ટની સાથે રમત કરી સારી
નથી હોતી

બિહમા સિધુ

એક દિવસ એક સત પુરુષ મહાકવિ દુષ્કાલને મળવા આગા
વાતચીત દરમિયાન ઇકમાને કહ્યું

બાબા, મા ! માટે કંઈ દુવા કલ્પે

સતે પૂછ્યું 'શુ તમને ધન-દોન બને એ છે ?'

'ના, બાબા । ઇકમાને કહ્યું 'હું તો કીર માણસ છું અને મારી
જરિયાત પૂરતું ખુલ મને આપા કરે છે ।'

'તો શુ તમને ખ્યાનિ અને ઉચ્ચ હોરો લેઈએ છે ?'

'ખ્યાનિ તો ખુદાએ મેળી જ આરેન છે,' ઇકમાને કહ્યું 'અને
ઉચ્ચ હો ! તો મને જરાય લાનલા નથી ।'

'ત્યારે શુ છુદાને મળવાની ઇચ્છા છે ? આખરે સતે પૂછી જ
નાખ્યું

'ખુલે મળવાની ઇચ્છા ! હું એને શી રીતે મળી શકું, બાબા ?
'તો એનો એક અદનો બદો છું અને એની સાથે મારો માત્ર બદગીનો જ
સબંધ છે ખુદા પોતે મને મળવા આવે તોય હું એનાથી વીસ ચાકે દૂર નારી
ભડે ! કારણ કે બે સિધુ નિદુને આપી મજે તો તો નિદુનું અસ્તિત્વ જ
નષ્ટ થઈ જાય, અને મારી ખુદી (અસ્તિત્વ) નો પામે એમ હું નથી ઇચ્છતો
હું તો એને જીવન પર ત ટકારી રાખવા માગુ છું હા, એક નિદુની માફક
મારી જીવને કાચમ રાખીને સિધુના સર્વ ઝલ્લો મકલ્પ કરી લેવાની મારી
આકાંક્ષા જરૂર છે

એ ઉત્તર સાંભળીને પેના સત પુરુષ તો અલ્પ જ બની ગયા પછી
કહેવા લાગ્યા, 'ઇકમાને બાબા ! તમે બહુ બેચ રહ્યએ છો કે છાત્રી દુવાની
તમને જરૂર પશુ ક્યા છે ?'

—અનુમ

એને કૃતદનતા છેતરી ગઈ !

દુર્ગાદાસ કપરી બીડમાં આવી પડ્યો હતો માનગપ ખરી પગવર્ધા થઈ આ વિચાર સત્તામાં તેને એકનો છેડો જનારો એક માત્ર નિકટના સગા તેના નાના તેને વાતસામાં એક મૂલ્યવાન હીરાની વીંટી આપતા ગયા હતા પણ સાથે વીંટમાં વળત કરતા ગયા હતા કે અન્ન અને દાનને વેર થવા જેવી અદ્વન સ્થિતિમાં તે આવી ન પડે ત્યાં સુધી તેનાથી વેગાય નહિ અને દુર્ગાદાસે એ ચાલત પાગવાનું વચન આપી તેમના મોખા ખરતી વખતનું છેવડું પાણી ખૂંચુ હતું

તો હવે સ ! જાગરનું આવડું મોઢું વડચ ચૂકવડું હઈ રીતે ?

પણ દુર્ગાદાસ સ્થાનો જાગરો ખેનદી હતો તેના નાના પણ તોખ્ખીન સગવડવાળા આવડાસમાંની એકએક બીજનો પૂરી કિમતનો વીખો તેને કાંકે કાંકે જીવરાની લીંગે હતો પણ પોતાને નાંકે આવેના કાઈકના ભાતા મહાનને ત્રીજે માથે સરેન ઈથી આગ હાથે એ ચાક્ય ન હતું

સિગારેટ સગતાવીને મુરકેડિયા તોડ કાઢવાનો વિચાર કરતો ખેડો હતો ત્યાં, તેની નજર સિગારેટના મોગરાના અગ્નિની સાથે ચમકી રહેતી હીરાની વાંટી ઉપર પડી એક તુકડો તેના અગ્નિમાં અમલી ગયો અને પ્રસન્ન મનથી તે આગના શ્રાવણી મોખવાળો સામ લેવા બીમનાથને જોવારે નકવા લપડ્યો

ત્રિમાખાઈ દે ન આગળથી પસાર થતા તેણે ઘમી બાજુને રોત્તી પોતાને નીચેને માથે રહેતા ધનગીના હોકાતને ઉનાચો ઉનાચો પોતા તરફ આવડો જોયો પણ બીમનાથ કેમ્પની જલ, કામેના રોડ પર હા ની હતી તે રોડીને એમાં ચડી બેઠો ને પગ દોડતો આવડો મોદન એક ધીમી ખૂમ પાડી નિરાટ બની ઊભો રહી ગયો

બીમનાથને જોવારે જઈને તે નાલો અને વિચારી રાખેલી યોગના મુજબ તેના હાથ પરની હીરાની વીંટી સામગ્રીતીના બેઠા પાણીમાં ગરક થઈ ગઈ

વળા, ઝીંજાર એની મનમગની દિલ્મ જોઈને, તેના લોકપ્રિય મીના મુર મુજતો વેર આવીને તે વીમાં કપાને કાગળ લખવા બેઠો પોતે બરોગનો કેની રીને ઘર બહાર નીકળી ગયો હતો અને એ કમનમીય રાંછે કા કય હ્યો હતો તેનું વિગતવાર વર્ણન, મુર કોટાધિની બધી ખમર-દારીથી તેમાં તેણે કમ્પુ, અને છેવટે આટા વ્યક્ત કરી કે પોતે તે એ વાંટી પાછી જડી આવે એમ જ ઈચ્છે છે આવામકની ખરતી વેગાની એ મોરી બેળના મદદમાં વંચા કપની તેની પૂરી કિમતના એ હાજર પિવા ચૂકી આપશે તો પણ તેને તો મથેલી ખો ને વસવસો જ રહી જવા !

પત્ર ઉર ખીજ યોગમ્મની તરીખ પણ તેણે ખૂમ રખખનાથી તાપ્પી, અને તે દવાદમાં નાખવા જવા માટે નીચે લીનરો ત્યાં મોદનચોકમાં પાઉ ઉપર બેઠો હતો દુર્ગાદાસને જેતા પત્ર મોદન પોતાના કામના જાન ખેલી તેને કા ક ચાપ જોતો હતો, પણ કાગળ દવાદમાં નાખવાની ઝેરી લીનવળ હતી કે દમજા જ પોતે પાઠો આવે એમ કહી તે ક્રડપથી નીકળી ગયો

દુર્ગાદાસ પાડો આવી સિગારેટ સગતાવી પોતાની અવી આપની નક જોયો વિચારો બેઠો એવામાં જમી પરવગીને મોદન આગે, દુર્ગાદાસે તેને ઉમગમપૂર્વક આવડાત અને કયામ્પથી ઘર-નમી રીંગો કાઢી કાઢી પીખાન ને ગાન દનવર તોવાર કયાં તેને આખા દિવસ મરના અત્યારે ખૂમ ખુદમિત્તમાં જોઈ જવા દાવે મને પૂડા આજ કાઈ તકાલો પરચો છે કે ચુ ? બડ મોજમાં હાલો છે

‘હા; આજે પાસા પોગાર છે.’ દુર્ગાદાસે કહ્યું.
મોદને ગેજવામાંથી એક કામળ કાઢી દુર્ગાદાસના
હાથમાં ચૂકાવી કહ્યું : ‘તો તો મારી આટલી બધ
તમે માફ કરશો. આ કામળ અમારી ટપાલ બેગે
અડવાડામાં ઉપર નાખી ગયેલો; પણ બાપા બહાર-
ગામ ગયા છે એટલે પેદીના કામળી જંગમમાં હું
તમને આપવાનું જુલો ગયેલો, આજે જે વ વખત
હું તમને એ જ આપવા પ્રયત્ન કરતો હતો, પણ
તમે બહુ જ ઉનાવડમાં પડ્યા હતા.’

પણ આ દરમ્યાન તો દુર્ગાદાસે કામળ
વાંચવા માંડ્યો હતો, અને તેની આંખ સામે, જાણે
પ્રારબ્ધના લખ્યા કપરા લેખ હોય એવા ચાંદો
તરતા હતા :

‘આપની હીંગની વીંટીની પોલીસની ઉલ્લી
મુન્ત તા. ૨૬મી જુલાઈએ પૂરી થાય છે. તે જો
ફરી આશુ રાખવા ઇચ્છતા હો તો અમને જણાવશો;
નિકેટ....’

અકબર માટે પ્રચલિત બનેલો નીચેનો એક રસંગ જાણવા જેવો છે :

એક વખત એક સાંઈ દરબારમાં આવ્યો, એ અજબ કીમિયો જાણતો
હતો. કહે છે કે, સાંઈ પોતાની કમલતથી હજારો રૂપિયા બતાવી શકતો.
આખરે એ સાંઈને કીમિયો બતાવવાનું કહ્યું, પણ તે તો નમસ્કર જ ગયો.
એટલે સ્વભાવ પ્રમાણે અકબરે સત્તાવાહી રીતે કહ્યું :

‘સાંઈ, ત્રણ મહિનાની અંદર તમારો કીમિયો અને નહીં બતાવો તો
હું તમને ફરિસ્ટીએ લટકારી દઈશ.’

‘અજબનીયોથી હું કદીય કશું નહીં બતાવું.’

‘તો કેદખાનું તોવાર છે તમારે માટે !’

સાંઈ ખુબ મક્કમ રહ્યો. દિવસો વીતવા લાગ્યા. અંતે એકાદ અડવા-
ડિયું બાકી રહ્યું. અકબર સમજ્યો કે કોઈ પણ સયોગોમાં સાંઈ પાસેથી કીમિયો
અજવાનો નથી. એણે યુક્તિ યોજી. વેલપણટો કરી સાંઈ પાસે જઈ એ એની
ખૂન ખૂન સેવાચાકરી કરવા લાગ્યો. અંતે એક જ દિવસ બાકી રહ્યો. ત્યારે
ફરી સેવાથી પ્રસન્ન થઈ કહ્યું : ‘તારી આકરીથી હું ખૂન ખુશ થયો છું.
કાંદે ફરિસ્ટીએ જાણે તે પહેલાં મારી પાસે એક કીમિયો છે તે જાણી લે.’ અને
અકબરે એ કરામત જાણી લીધી.

બીજે દિવસે ફરિસ્ટી માટે ફરીને હાજર કરવામાં આવ્યો ત્યારે સુઆ-
બજેર અકબરે પૂછ્યું :

‘કેમ, હજીય તક છે, બતાવે છે કે ફરિસ્ટી ચરતું છે ?’

‘તોય પણ સાંઈ મક્કમ રહ્યો ત્યારે અકબર બોલ્યો :

‘તમારે ન બતાવવો હોય તો તમારી અરજી, પણ એ તો એ જાણી
લીધો છે !’

સાંઈએ પુગવો માગતાં વેલપરિવર્તન કરી બાદલાહે જે જાણી લીધું
હતું તે બધું કરી દેખાડ્યું. એટલે સાંઈ બોલ્યો :

‘બેટા, આ વિદ્યા જગત્સ્તીથી નહીં, કોઈની પત્રવેપો કરીને લીધો
હશે !’

અકબર અજવાલો પડી ગયો.

લુગતને અમારો મિત્ર કહેવનવામાં પણ અમારે નીચું જોતું પાતું અને જાણે તેની સાથે અમારી મિત્રાચારી દષ્ટી નહીં હતી.

એક જ ન્યાતની અને એક જ મહોલ્લાના હોષ અમે તો નાનપણથી જ વિનાશન દોરત હતા, પણ મોટા થતા જેમ જેમ ભાઈ સાહેબની ખ્યાતિ વધતી ચાલી, તેમ તેમ મેં ધરાણપૂર્વક અમારા વચ્ચેનું અતર વધારવા માંડ્યું.

દુગમી લગાવના લગાવના માડ માડ લુગને મેટ્રિકની પરીક્ષા આપી, પણ પરીક્ષા દેતી લુગને પ્રસન્ન ન જ થયા અને રજાએ મેં ટર નજર રખાવે પણ એ બે હોતો જતા પણ જાણમાં જલો નહિ ત્યારે કંઈક આર્થિક અકળામણ અને કંઈક ઉમર વધી જવાથી લુગને લાલ્ચનરને નવ મળ્યા નમરકાર કમીને મિલમાં નોકરી લીધી.

અ જ વરસે તેના સ્વપ્નનો આ જે ગજો તે માત્ર કૈયા જ હતા - તેમનો કાળ થયો પડોતી એ કહેના કે આ રખડેની હાલવામાં કોઈની મિલકતો અત આ પો હતા તો લુગને નિરકુલ જીવન મળ્યું અત્યાર સુધી તો નાગક-સિનેમા જેવું રાતના બે વા પે પણ ડેની કેકના લુગને પડોતીએ સામગ્રી, પણ હવે તો રાતોની રાત ઘરના બાજુ તાલ જ દેખતું, અને કદીક ચાર-છ દિવસે લઈ સાડેમ એકા વાર પેર આવી જતા.

કોઈ કોઈ વખત નિરાદર મારે ત્યાં ચડી આવતા, અને તેની સાથે સખધ વધુ નહિ વધારવાના નિશ્ચય લેા દુ પણ નાનપણે દોરતીના કુરની કંદે ત્ને સારા એવો સહાર કરી મેસતો, પણ પાછળથી થીમતીનો સખન કાઠો સામગ્રી પડેના તેમને આ મિત્રાચારી અજુગમતી હતી, અને આવા રખડે સાથે દોરતી વધારના જાણે થતા કદીક ખતા ખાઈ બેસતો એવો તેનો ઉમ અભિનય હતો.

લુગારી અડાઓમાં લુગવનું સ્થાન માનવતું હતું પોનીરને કેવી રીતે થાપ આવી અને ચા પાડી સદગ્ધ થેતો આવર પર હાથ ન ખડા બદલ સખન અગ્ધી કાઢતી એ એના વિલિખતા હતી નાગક તેનો પ્રિય શોખ હતો અમને વડીરાત આગ્રહ કરતો કે 'ચાન ને, દોખ ! કના પૈયા પડે છે ? આપણે તો મેનેજર મિ સાથે બહુ જ સખધ છે' પણ અમે બહાના કાઢી યુક્તિપૂર્વક જીતી જતા.

એકવાર તો સાનેસાય નાટકના ધિયેટર પર જ ભગકાષ પડ્યા તે રાત્રે 'એક જ ભૂલ'નો સામા નિક ખેન હતો. મિકિંગારી પા રા દસની નોટ મૂકી 'બે ઝોરેસ્ટ્રા' બોતું છું ત્યાં તો ભાઈ સાહેમે પાછળથી કાવર પકડ્યો. 'બસ, આમ જ ને ? ચાપ ચાન હવે ! એ થ મસ્તર, ટિકિટ નહિ આપના' અને મારતરે 'થો સાહેબ !' કહી નો પાડી ધકેલી.

લુગત અમને 'ઝોરેસ્ટ્રા ફર ?' થા'માં લાઇ ગયો અને પછી તે તેની વાગધાગ ચાતુ યથ 'અરે ચાર ! મને કશું જ નહિ ને ? આપણે તો આ કપની સાથે થા જેવો સખધ છે ખાતી ! તમે પણ જીત જ રજો છો ને ? આમ તે હોવ ? અને લાખીને મન તો આ માનવી અપૂન હોવ તેમ તેની સામે નજર પણ કરવાની કુરસ કયા હતી ? આજાખી ખેડના ચોરસે જોરામાં જ એ મથમૂન થઈ મલ હતી પણ જાં થે લુગને મન કરું થ ખરામ લાગ્યું નવિ. કપની સાથેનો તેનો સખધ પુગવાર કરવા માને જ મેનેજર અમારી પામે આગ્યા અને 'એક, મિ લુગવકિગોર ! તમારા મેજ છે ને ? સાડું તાડું ! સાહેબ, શા લો ? ચા, કોની કે સેક-મેન ? અને હજુ તો દુ જાગ્યા આપુ ત્યાં તો કલમ બોધે બે કપ આ લાવી મૂક્યો અને અમરે તેનો સમા કરવો જ થ થો.

બેલ દર દઈ ગયો ત્યાંથી તે અક પડો-

બીએ અને ત્રીએ સમાપ્ત થતા એન પૂરો થયો તો
પણ ફરીથી જુગલ દેખાયો જ નહિ

ન્યાતમા તો જુગનની આગર તદ્દન હનડી
ગણાતી કોઇ તેને ધરતી પથ મૂકવા દેવા પશુ ઈચ્છતા
નહિ અને કદીક બરડરી કામ દોષ તો પશુ બકારથી
જ પનાવત તેના વિશે કંઈક વાતો ચર્ચા કહેવાળુ કે
હરે તો જુગન સમાજની અધારી ચીનીમા પશુ જતો
થઇ ગયો છે માણસોને તો આની વાતા કહેવામા
અને સાબળામાં એમર મળ પડતી

આમ તો જુગન સર્વવ્યાપી હતો રતિનાર-
ની રમતા દિવસે તમે તેને અમુક હોનનમા આ પીતો
જુએ, થોડીવારમા બીજે રથએ પશુ તમેને દેનન
પામે દેખાય જ ! નજરે પડ્યા તો ખાત્રી જ સમજવા,
દોનમા પગાળે ઘસડી જ જાય, અને આપણી
પાળ્ય એકાદ રૂપિયાનું 'અચ' કરી કંઈ કંઈ વાત
કરી આપણને મૂઝાણી જ નાખે - તારે જ તેને
સતોષ થાય ! તેના પગાર એવો સારો ન હતો, છતા
આટલી છૂટથી પૈસા ઉઝાડતો જોતા જ આપણને
તેની 'રેપેશિયન ટ્રિક્સનો' ખચ આવી જાય

અમારા ઘરથી થોડે દુર તેલુ ધર હતુ કોઇક
વખત આ છુ જાણે હોય અને અમે બિનાને તારો
પસાર થતા જુએ તો તે અમેને ત્યાંથી પોનાના
ઘરમા તેડી જ જાય અને ધૂળના થર જોડી ખુરશી
એ પર અમારે ન છૂટે એમનુ જ પડે અને તે
'ચાઈ' પીવી જ પડે ! અમે કહીએ 'જુગન, ધર
કંઈક સફાઈ ખોળો દો તો.' પશુ તે ઘરન જ
જવામ આપતો. 'અરે ચાર, મારે કયા ઘરમા ફરીને
મેસનુ' તુ, તે એ બધી મચાડેડ કડુ ! લોજ એ
આપણુ રંગે અને સાડુ ચહેરે એ આપણુ ધર જ
છે ને !'

'અરે પણ જુગન ! હવે આમ એકના કયા
મુંડી રહેતુ છે ? એકા અનાયાચમમાથી લઇ આપને ?

'ના રે ભાઈ' મારે રખડેને વગી એ સા
બદન ? એવી જ જળમા ક્યાં પ વુ ? આમ જુગન
દસનાં દસનાં કહેતો અને અમે તેના દિવેચુએ
() પણ બકાર નીકળ્યા પછી તેની ટીકા કરવા કે,

'અનાયાચમમાળા પણ આવા રખડેને છોકરી માના
આપે ?' આમ અમારા મિત્રોની નજરમાં પણ જુગન
નું સ્થાન નીચુ અને નીચુ જનું હતુ

પણ એક દિવસે તો બ્યારે હુ તેના ધર
પ સેથી નીકળ્યો ત્યારે મારા આશ્ચર્યનો પાર નહોતો !
ડેલી બારાડી હતી આગસ્ટ ૨૨૨ હતુ અને અદર
ની દરેક દરેક વસ્તુને જાણે કે એપ ચડાવ્યો હોય
તેની ચાકતી જોઈને મને નરાઈ થઈ ! હુ ધરમાં
ગયો, પશુ ત્યાં તો એમગીમાં એક સપારેક વસ્ત્રની
સુદર તરુણીને જોઈને મારા આશ્ચર્યની અવધિ જ
આવી મધ

મને જોઈને તે શરમાળને અદર ચાલી ગઇ
અને મને પણ ત્યાં એકલા બેસુ રહેલુ અજુગન
લાગતા હુ બકાર નીકળ્યો જરાક ચાનતાં મારા મિત્ર
કિસન લગ્નકાંઈ પડ્યો 'કા દોસન' જુગનનું જુનજુન
જોના ગયો લોહણ, ખડુ ને ?

મને તો આ ગંગાના લાગે અને અદરની
વાત જાણવા મે કિસન તરફ પ્રકાશ-દષ્ટિ કરી
કિસને તેની લાક્ષણિક ઢમે ચલાયુ 'અરે ચાર,
ક્યાંકથી ઉપાડી આ યો લાગે છે ! પણ ત તને
જોઈ કે નહિ ? નરી રચનાની અપસરા જ છે ને ?'
અને કિસનની એ પરીકથા હતી તો મ્યાથે લખાન
પણ મારે જરૂરી કામ લોઈ હુ તેનાથી છુગા પડ્યો

દિવસે મ્યા પશુ અમને જુગનનો પતો
મળ્યો નહિ બ્યારે ત્યાંથી નીકળીએ ત્યારે એ સુદરી
ઘરમાં એલી જ હોય ! આ વાતને તામ બેજાવા
અમે બહુએ ડચલો કયર્, પણ પરિણામમા શૂન્ય !
રુમન તો એકવાર લિખત કરી અદર ગયો અને
પેની યુવતીને પૂછ્યુ 'કેમ જાતી સાહેબ ! અમારા
જુગ ભાઈ કંઈ બહરમાય ગતા લાગે છે હુ' તો
તેના માળખણનો મિત્ર છુ, જે તમે એકલા જ દો
તો ગજારાશી નહિ, વિના સડોને જોઇતુ કારનુ
હોય તો કહે જો, હુ લાવી આપીશ'

સુદગી ખરેખર ગજારાશી મધ, અને જોરમા
એકદમ સરડી મઈ સુખન ડેલીમા પાએકે કલાકની

તપશ્ચર્યા કરી ધોયેન મૂળા જેવો પાઠો અબો તલેક માસ પીતી ગયા પણ આશ્ચર્યનો ઉકેલ અમે મેળવી શકતા નહિ

એક દિવસે અચાનક અમને જુગન મળી ગયો તે બન્ને ૪ કામના દોષ તેમજ સાઈકલ પર જતો હતો અમને જોઈ તે અમારી તરફ વળ્યો અને બધા મિત્રો હુ, ગિસન, મુમન, અચિનારા દિરાજ બધા બસ સાથે સિનેમા જોવા જતા હતા અમારી પામે આરી ફૂલ એક જ મિનિટ સાઈકલ થોભાવી ઉતારીને અમને બધાને સમર્પીને બોલી ગયો દેરતો! હીક બધા મળી ગયા! આવતી કાને રાત્રે આઠ વાગ્યે લગ્ન સમારંભના જરૂર મારે ત્યાં પધારીને જોને મિત્રના આમ ત્રણને પાછુ ફેરના નહિ દો ને! અને અમે કશોની પરપાતી વાદ્યાન કરીએ ત્યા તો તે 'હો! ત્યારે, સાઈકલ' હુ જરા ધમાલખા છુ જરૂર દો! કહી સાઈકલ ખીચ દિશામાં મારી મૂકી અસ્થ થઈ ગયો

અમે તો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા! આ સાઈકલ સાથે જણી લગ્નનો દેખ વ ક વા ડેખ તોવાર થઈ ગયા તે અમને સમજાયું નહિ સાથે સાથે એ સ્વર્ગની અસ્તરા જેવી સુદરીના ખ્યાને અમને જુગનની ઇર્ષ્યા આવી

'હુ કરશુ કિસન ? અતો તો ભારે કંગી! એક કોમળ બાળને પરણીને આ રખડેવ તેને હુ મુખ આપવાનો હતો ? અને તો લગ્ન છે કે એ બિયારીનો ભડ મળી જશે! અને એ નાનીદત આવી અને આમ દરેક પેલાના બાળના મકાન, અને તે સુદરીની ચિંતામાં મવા મકાન થઈ ગયા

'એ સુદરી માં જુગન કવાઈટ મનદીર છે હો! વિગટે પેલાનો અનિદ્રાપ જણાવો અને તેની રૂધા એના મુલ હેત તો એ ખ્યાને તેના મુખ પર નિતાશા ઝાઝાઈ

સિનેમા નેતા પણ અમને રો એ સુદરી નું આકર્ષક મુખ જ દેખાયું અતે બીજો દિવસે રુમબસર દરેક જુગનને ઘેર પડેલી જવુ એમ નિમન કરી અમે દુગ ૫ ડા

બીજો દિવસે સવારે મન પછુ કામ ન હતુ છતાં પણ હુ જુગનના ઘર બાજુ ગયો, ૫મ આશ્ચર્ય વચ્ચે ૫૦ બધ હતુ અને અચીનક તાજુ લગ્નમય રજુ હતુ બોરે હુ અને કિસન વગી ફરીથી એ બાજુ લગ્ન મારી આવ્યા, પણ ત્યારે ય એનું એ તજુ! હવે અમને લગ્ન કે નકકી જુગને આપવુંને બનાવ્યા અને છતાં યે રાત્રે આઠ વાગ્યે તો 'જવુ જ એમ અમે નિશ્ચય કર્યો

રાત્રે સા! માન વાગ્યે અમે બધા મિત્રો બેગા થઈ ગયા અને સરે બ જુગનને ત્યાં જવા ઉપવા અત્યારે ઘર ખુલ્લું હતુ લગ્નની ખામ ટાપગી દેખતી ન હતી માન મગનમુચક આમો પાનનું તોરણ બાજુ લગ્ન હતુ અગમ્યામાં એક સારો નડન ઊભો કરવામાં આવ્યો હતો અમે અરમમાં કે તરવ બ જુગને અમારો ભાવખીનો મકાન કંપો અમે આજુ તજુ દિગિ ફેરવી તો જોગમાં પેલી સુદરી લગ્નનવદમાં સજ્જ થઈ બેવી હતી બે ત્રણ અવરડા મુરકો અને મુનનીયો પજુ દેખાતા ગેર મદદ જ કાંકે મત્રો લીરવા હતા, પણ હજુ જુગન તો એના એ મેના પેના પેલમાં અદીલ્લી ફરી લો હતો અમે બાજુની પત્તામાં પર મિલકેન ગાદી પર બેઠા એક ઉઠારો અમારી સામે આવનારો પ્રક્રી ગયો અને અને વચર મોઢ્યે તેને ઈ સફ આપતા માંડ્યો

અતે અમારો નરતો પતી તલો કિસનની સત્તેવી ટલ આ આશ્ચર્યની દુનિયા વચ્ચે હવે વધુ મીન નેરી શકે તેમ ન હતી પણ તેના મોઢા માથી કાઢ્યો બાજુ નીકરે તાર પળા તે એક દમમાં ર મોર બગ્યાં પસે આરી અમમ અદર થી એક વિશાળ લગ્નદરવાજો તરફી મુક ને બીજો જુગન દોડતો આ માપામે મેલો અને 'પનારો નિનરકુમાર! કહી તે મુરકને અદર લઈ આવ્યો

આ સમયે ગેર મદદ જે મદદમાંથી બુદ્ધ પાળી 'જુગનના, સમા થઈ મેલો કે આના વાળ, મડમ પધારો! અને અમલો આશ્ચર્ય વચ્ચે જુગન પેલા વિનરકુમા ન મડમમાં લઈ ગયો

અને વિનયકુમાર વરરાખના આસને બેઠા સું રીને
એક યુવતી મડપમાં લઈ આવી અને વરરાખ સામે
ના અસન પર બેસાડી ગઈ

ત્યાર પછી તો યથા નિધિ દસ્તબેગાષ,
સખપદી વગેરે ગોર મહારાજે પાનાવ્યું અને બાધા
બની બેઠી રહ્યા છેડે ગોર મહારાજે વર-વધૂને
આશીર્વાદ આપ્યા

સુદરી લુગનને નમન કરવા આવી અને
એકાએક લુગનના પગ પામે બેસી ગઈ અત્યુદી
તેનું સુર મુખ વધુ સુર બની ગયું હતું હ વગમ
દશ્યે લુગનને પશુ રક્ષાની દીશે આયુને ખાળવાનો
મત્ત કરના તે મોતો 'નિરુ' મારી વઢાલી નહેન !
મુખી થજે ! અને તારા આ ધર્મના ભાઈને જુની
ન જતી આ તારા રખડેન ભાઈ તારા લખપત્રજે
બીજી તો કાંઈ આપી શકતો નથી, પશુ મારા
અતરના આશીર્વાદ પાડવું છું કે તું સ। મુખી
રહેજે, મારી બેનડી ! અને લુગન અત્યુદ્યુ નવને
વિનયકુમાર તરફ ફર્યો 'વિનયકુમાર તમે તો સરકારી
છો તમેને શું કહું ? છતાંયે મારી લાકીની નિરુને
સાચરજે ! અને નિરુ, મારી વઢાનમેથી બેન' તારા
આ રખડેન ભાઈની જરૂર પડે ત્યારે વિના સ કોચે
ખૂબર મોતલાવજે ! મોતના મુખમાંથી પશુ તારી
પામે આવી જાઈજ બેન ! આવજે ! વિનયકુમાર,
પધારજે !'

વર-વધૂને અત્યુદીની આખે લુગને વિદાય
આપી ચેના મુરત-મુરતીજો પશુ રમ લઈ આવતા
થરા નિરુને લઈ જતી મોતર જવારે દર્શિપથથી
દૂર થઈ ત્યારે તે લથડતે પગને અમારી તરફ આવ્યો

અને અમે તો ઘરમ અને આશ્ચર્યમાં
હૂમી ગયા અમે શું જોયું ? એ અત્તમરન પાનાવ્યું
હૃદય અમારી પામે આવી દગો રાધને પડી ગયા
તેની આંખોમાંથી અત્યુદી ધારા વહી રહી હતી અને
પશુ અનાદુ થઈ ગયા હતા આખુ વાનારશુ મુખ્ય
થઈ ગયું અત્યુને રોકતાં ખોખરા અવાજે લુગન
બોલ્યો 'દારતો ! નિરુ મારી ધર્મની બહેન હતી,
આજથી ચારેક માસ પર મે એ નિરાધાર બ ગાને
છેડાગીરોના પગનાથી બચારી ને ધર્મની બેન
માનીને મારી સાથે રાખી હતી — ખરેખર એ પ્રેમાળ
સત્યણી બાળા હતી વિનય મારો પરિચિત સદાસો
તેજસ્વી યુવક છે એટલે નિરુને જરૂર તે મુખી કરશે

કિસનથી અતે મૂઝા ન રહેવાયુ 'તારે
દેસન લુગન ! એ સરુદ્યુ બાળા સાથે તે શા માટે
લગન ન કર્યા ? તારા સસારને સ્વર્ગ બનારી દેત એ
દેવગના !'

ચેડીતાર લુગન અમત સામે જોઈ રહ્યો
પગી આખો લૂગતો તે બોલ્યો 'મિત્રો ! સખજ-
ની તો મને પડી નથી, પશુ કયા એ આશામરી
સ મુચી બળા, અને કયા સમાજના સ્થાનવિહોજો
એવો છું ! મારા રખડેન જીવન સાથે તેના અશાર-
જીવનને જોડી તેનું સ્થાન પશુ ફીણ કરવાનું પાપ
છું શા માટે રહોડુ ? અને મિત્રો ! મારી જનને
કે ભાવશાળી માનું છું કે આ સકા અરપર જેના
ઉજ્જડ જીવનમાં અચૂનનાં ઝાણાં સરખી એ વઢાવ
સેથી બેન મને મળી ! ફીક, દેસ્તો ! પચારો ! આપે
આજે આ રખડેન મિત્રનું આમ નશુ રીકારી ખરે
ખર આમારી કથો છે, નમસ્તે !

અને અમારા મરતક એ સમાજની દર્શિ
એ 'જીખડેન માનરી તરફ નમી પડના

*

એક વખત કોઈએ ગાંધીજી આજળ સરદાર વિશે ફરિયાદ કરી કે સરદાર આમ કરે
ને તેમ કરે છે એટલે ગાંધીજીએ તરત જ સરદારને બોલાવ્યા ને કહ્યું 'જુઓ, તમારી સામે
ફરિયાદ આવી છે, બોનો તમારે શું કહેવું છે ?'

સરદારે કહ્યું, 'જુઓ બાપુ, તમે રવા ઉસ ને કું રહ્યો કામડો કામગે ઉસની ચાહે
ચાનરા જાર તો ઉસના ચાન તો આવડે જ નહિ, પશુ પોતાની ચાન પશુ જુલી જાય એટલે
અમને અમારી રીને જ કામ કરવા દો.'

ગાંધીજી આ સાંભળીને ખડખડાટ હતી પડ્યા

રેશન અવરની તોયારી ખેડી હરી દ ડોમે
યઈ સામાન દરવાજા પામે એકઠો મગા લા ચો
માધવીને રેશન આવવાની ખગર નહોતી એ કઈક
બિડા વિચારમાં મગન હતી ટૂંઈનમાં છેદ
મે કનાકથી પતિ પત્ની વચ્ચે મધી ય વાનગીન ચઈ
નહોતી હરી દ વગીન હતો

‘શુ વિચાર કે છે માધવી ? તને અડી
આખા આઠ વર યયા ખડુ ? હરી દે માધવીને
પૂછ્યુ

‘હે હા ’ બીજા નિશ્વાસ નાખતી માધવી
બોલી

હવે તો હજુ ખડુ મ નઈ મગ્યુ હતો નહિ ?
મારી બહાર જોતા ફરીથી હરી દે સવાન કર્યા

માધવીએ રીકૃતિમાં માયુ હતા યુ
રેશન આ ય બા સમાન હાથમાં લઈ
પેટદર્મ પર ડાખ્યા

‘રેશનથી ગ્રામ કેમુ દુ છે ?

‘ત્રણેક માઈન રશે

‘તો-તો વાહનની સમસ્યા હશે ખરી હરીન્દ્ર
બોલ્યો

‘પહેનાં તો અહીં જેવું કઈ નડોનું કામ
હવે મે ભાડી જેવું કઈક મગ્યુ દોલ જોઈએ
માધવીએ રેશનના મુખ્ય દાર તરફ નજર નખા
હજુ સમૈથી રજીડકાને આસતા જોઈ તેને
આગઈ યયુ

‘કેમ હો માધવીનડેન ? નમતે વગીન
સ હેમ રતમાં હતી તકફિ તો નથી પડીને !
રજીડકાએ હાથ જોડતા પૂછ્યુ

‘તમે તમે અહીં કવણી ? મો પરમે
આથારનો ભાવ અને અવરણની ય વ માધવીને
આવી ગઈ

જવાબ ન આપતા રજીડકાએ સયે
આવેલ મહુમોને મધવીનો સામાન બિચકવા ક્યુ
કો રેશન બહાર નીકળ્યા

‘તમારો તાર આજ સારો જ મળ્યો હતો
પહેના તો ખુ નાનાખાઈ અહીં આવવાના હતા,
પા પછી કોણ મને કેમ અને મોની આપ્યો
અનો અનો-’ કહેતા રજીડકાએ વીમ ! નીચે
બિનેની રૂપ તરફ ગા બધાં

‘આવ આવ, કેમ બીની રહી ? શુ વિચારમાં
પડી છે ?’ હરી દે સતમત બિનેની માધવીને કહ્યુ
તે તાર કરીને થયુ સારુ ક્યુ, નહિ તો આ
અનુપ્યા ગામમાં

‘ના, સડુ નથી ક્યુ હવે લાગે છે કે તાર
ન કર્યો હોત તો સારુ હજુ આ લોગે માધવી
અચકાતા મોવી

‘તુ કેની વાત કર છે ? શુ આ લોકો
હેમ તના માણ્યો છે ?’

‘હા ’ મહી માધવીએ રજીડકાએ તરફ
ફરી ‘હામ !’

‘શુ છે માધવી ? કઈ રહી મયુ કે શુ ?
રજીડકાએ બોલ્યા

‘ના કઈ રહી મયુ નથી દુ તે એમ કહેતી
હતી કે એક લાગોનો પ્રમથ યઈ શકે તો

‘કેમ ? દુ આ રૂપ લઈને આ યો છુ તે !’
રજીડકા કાના મો પર આશ્ચર્યના એ જા પચતાયાં

‘ના, ના, જાની વગર નથી દગોનો પ્રમથ
કરી આતો

‘પણ-પણ માધવી, અ-અ- રજીડકા કોના
બે વના અખી ગયા

‘દુ પૂકુ એનો જવાબ અનો શુ અહીં

ટાંગો નહિ મળે ?' માધવીનો ક'ઈક ઉઝર સ્વર થયો.

જવાબ ન આપતાં રણુહોડકાકા એકાદ મિનિટ મૂંગા રહ્યા, પછી ખિસ્સામાંથી એક ચિઠ્ઠી કાઢી માધવીને આપતાં કહ્યું : 'આ તમારે માટે છે.'

'શું છે ? ફાલ્સુ આપી ?' માધવીએ પૂછ્યું.

'નાન, ભાઈએ.'

'એ તમારી પાસે રાખેા. મારે એની જરૂર નથી. એક ટાંગો લાવી આપો તો ખસ !' કઠોર અવાજે માધવી બોલી.

'માઠી પણ આની જરો' રણુહોડકાકા બોલ્યા. તમે પહેલાં આ ચિઠ્ઠી વાંચી લ્યો નીકળતી વખતે નાનાલાઇએ કહ્યું હતું કે માધવી આવવાને માટે ન જ માને તો આ ચિઠ્ઠી આપજો.'

બીજી બજી મોં ફેરવતાં માધવી બોલી : 'એમાં વળી બીજી શું લખ્યું હશે ? છપમાં આવવાનું લખ્યું હશે, પણ મારે એમાં આવવું નથી.'

'લાવો ભાઈ, એ ચિઠ્ઠી મને આપો.' લાંબો હાથ કરતાં હરીન્દ્ર બોલ્યો.

રણુહોડના હાથમાંથી ઝડપથી ચિઠ્ઠી ખૂંચવી લેતાં માધવી બોલી : 'રણુહોડકાકા ! તમે છપમાંથી સામાન નીચે જતારાં દો, અને ટાંગાનો ખદોખરત ન થઇ શકે તેમ હોય તો અમે બને ચાંચાંને ગામમાં પહોંચી જઈશું. કેમ ખરું ? કહું છું ને હરીન્દ્ર ?'

'હા, હા, કેમ નહિ, પણ...' હરીન્દ્ર બોલ્યો. 'પણ એ ચિઠ્ઠીમાં શું લખ્યું છે એ જરા જોઈ લ્યય તો...'

'એનું કંઈ જોવાની જરૂર નથી, ને તમે એમાં નહિ રામજી શકો !'

'દુનિયાની એક પણ પત્ની પોતાના પતિને સમજદાર કે કામેદ સમજતી જ નથી.' પરંતુ હસતાં હરીન્દ્રે કહ્યું.

'અરે ના ! એ વાત નથી. આ તો આપણે જે માણસો સાથે લડતા આવ્યા છીએ એની જ ફાપાના...અનુમદના...' માધવી થોડું હસતા બોલી.

'હોડો, હોડો, આ બધું-શું મારી સમજનાં આવે ખરું ?' હરીન્દ્ર બોલ્યો.

રણુહોડ છપમાંથી સામાન ઉતારવા ગયો હતો. પણ હજી ઉતાર્યા ન હતા. વિચારતો હતો કે હાલ માધવી ફરી નિયુત્ત બદલાવી નાખશે !

'રણુહોડકાકા !' હરીન્દ્ર એની પાસે આવતાં બોલ્યો. 'તમે માધવીના કાકા છો તો એ રીતે મારા પણ કાકા યાજો...કેમ ખરું ? નહિ ?'

'ના, ના, વડીલ સાહેબ, હું માધવીનો કાકો નથી એ તો નાનપણથી જ મારી જે દમાં રમી છે એટલે કાકા કહે છે આમ તો હું ફર્ફર છું. ત્રીસ વર્ષથી આ એક જ પેઢાનું અનન્ય ખાઉં છું.'

'એમ છે ત્યારે ! તમે છપમાંથી સામાન નીચે જતારી નાખો અને બીજો કોઈ ઉપાય શોધો. માધવી ગિન્દી છે, તે તો તમે બચુનાં હશે ?' હરીન્દ્રે કહ્યું.

'અણુ' છું સાહેબ, ! બહેનનો એ તો જૂનો સ્વભાવ છે. 'કહેતાં રણુહોડકાકાએ માણસોને સામાન ઉતારવાનું કહ્યું. અને એક ટાંગાનો પ્રબંધ કરતા તે આગળ ચાલ્યા.

*

માધવી અને હરીન્દ્ર સિવસંકરને ત્યાં જતાં હતાં. સિવસંકર માધવીના પિતાના જૂનાં મિત્ર હતાં. એમને કોઈ સંતાન ન હતું તેમ જ પત્ની પણ વયે પહેલાં મરી ચૂકી હોવાથી એકલા જ અહીં રહેતા હતાં.

શરે સત્તા પહેલાં સિવસંકરે હરીન્દ્રને કહ્યું : 'સાથે આ ઝાંખામાંથી જે અક ન દેખાય છે, તે જ મકાન માધવીના પિતા કેમરનાથજીની જમીન પર બનેલું છે.'

'અત્યારે ત્યાં કોઈ રહે છે ખરું ?' હરીન્દ્રે પૂછ્યું.

'ના, રહેતું કોઈ નથી, પણ અવારનવાર હેમંતના માણસો ત્યાં આવતાં જોડે' છું, બાકી ઉપયોગ કરે છે કે નહિ તેની ખાસ મને ખબર

નથી હવે તો તમે એને માટે જે જાણવા માગતા હો, તેનો સવારે બપોર પ્રથમ જરૂર કરી આપીશ' શિવશર એલ્યા.

હરીન્દ્રે માધવી સામે જોયું એની આંખો બંધ હતી 'હા, હા, સવારે એ વિશે વિચર કરીશું' કહેના હતા- લગુ બગાસુ ખાધું.

'મીક ત્યારે, હવે તમે આરામ કરો' કહેના શિવશરે બોલ્યા.

માધવી અને હરીન્દ્ર યુના આખા દિવસના કદામીનક પ્રવાસ અને યાત્રાથી હરીન્દ્રને, તુ ન જાવ આની ગર્ભ, પણ માધવી જૂનકાળના પડઠાયાને આંખો સામે ડામેના જોતી હતી.

રાતના ટેટા વા વા હશે તેનો પણ માધવીને ખ્યાન રહ્યો નહિ અચાનક કોઈના હાથનો રસ્સા થયો માધવી એ તપશ્ચથી જાણી મઠ કે દેમતની મોટી બહેન છે.

'મોટી બહેન'

'ધીરથી બેલ'

'તે કયા છે?'

'ઉપર'

'મારે ત્યાં જવું છે લઈ જાઓ'

વધુ કંઈ પણ બોલ્યા વિના માધવી અને મોટી બહેન બંદા જાગ્યા, હાથ અને આખા પ્રકારથી ઉતરી જગ્યા મોટી બહેન જતાની ચૂ - આર માણુના ઓરમા આલ્યા મ. માધવી ઉપર બેઠી.

'દેમત?'

કશો જવાબ મળ્યો નહિ દેમતનું મો આકાશ તરફ મ પેલું હતું.

'દેમત!' માધવી ધીરે અવાજે ફરી મોટી શું વિચારે છે? હું તારે ચોગ્ય નથી મારો વિચાર કર્યો છોડી દે' દેમતની ત્વ મુખ આવી માવની જામી રહી 'તે, આમ જો, મારા માટે જ નહીં મોળાકાર શું' વિચારના દડો એ જ ને કે આ

ધર્મા માધવીને પણ ચોષીને મોટી કરી અને આજે સપ જમીને દશ દેવા આવી છે! મારા પર આ કનક ન આવવા દે હું ત્યાં રહીશ ત્યાં સુખેથી રહીશ મારી ચિતા ન કર!'

'નહિ' દેમત ચિત્કાર કરી બેઠી.

'આમ જોયો ન મોલ મારા પર કોઈ આંખો છે?'

'તને અહીં કોણે બોનારી છે? જા, ચાલી જા અહીંથી' કહેતા દેમત ઉરકેરાઈ ગયો.

'હું એમ નહિ જાણું પટેલા મને તારે એ વચન આપતું પડ્યો કે તું મારા મટે જે જાદુ લાગે મોકો છે તે છોડી દઈશ! માધવી કંપના સ્વરે બોલી.

'માધવી!' દેમતનો અવાજ તરફાઈ ગયો 'માવવી, તું શું મારી સથે ભાંગી નહિ શકે?'

'ના'

'મીક છે તો પછી અહીં તારે આવવાની જરૂર નહોતી જા ચાલી જા'

'દેમત, દેમત, તને હું કેમ સમજતું? રડના રડતા માધવી મોટી

'જે રિમે સમજદારી આવશે તારે સમજ લઈશ, પણ તું અતારે જા માવવી! ધણી કહેર અવાજે દેમત બોલ્યો.

દેમતના આવા વ્યવહારથી માધવી ફરી રોઈ પડી.

#

'માધવી, એ મારી!' હરીન્દ્ર માધવીના પલ્લમ પામે આવી મોકો દતો 'તું હમણાં રોઈ પડી હતી સપનું જોઈ રહી હતી કે શું?'

માધવી સમજાવી બેઠી મઠ 'હા ના' કહી એ ઉભી થઈ ને મારી પાસે જઈ જાતી નહી.

હરીન્દ્ર વિનો કંઈ ન જાના નકાના માટે ચાલ્યો ગયો.

જાને હજુ આ-પાણીની પરવાઈ ત્યાં દ વ જા

પરથી અવાજ આયો. 'સિવસ કરામ છે ?'

ઉત્તરમાં હરીન્દ્ર જાણ આયો. સિવસ કર મારે ગયા હતા આવનાર સુવાન હતો. દાદી-મઠ વધારેતા હતા, આંખો પર ચરમા હતા. ખાંડના કપડામાં સજ્જ થયેનાં એ સુવાને હરીન્દ્રને પૂછ્યું

'તમે મુળ્યથી આવો છો ? તમે હરીન્દ્ર વજીન વજીન સાહેબ !' કહી વિનયથી તેજે દાઘ જોડ્યા. 'રૂનામાં કશી તકરૂંક તો નહોતી પડી ને ? આ નનકા ગમમાં તમારા વડેર જેવું કશું નહિ મળે.'

'આરો, અદર આવો.' હરીન્દ્રે આજાર આપ્યો એ એ ન વિચારી શક્યો કે આટલી અત્તી મતાથી વાન કરનાર આ મારૂંસ કોણ છે ? તમે.'

'કાને તાર મારો હતો ?' આજુ હમના એ સુવાન બોલ્યો. 'એ પહેલાં એક પત્ર પહોંચ્યો હતો, અને કેસની નોટિસ પહોંચી હતી તમે તો વજીન છો. કાલે-કાલુન જાણો છો. પરંતુ હું હજુ કંઈ જાણું વિચારું તે પહેલાં તો તમે આવી ગયા. ખેર જે થયું તે પહોંચ્યું આ કેમની વાન વચ્ચે ન હોત તો તમે જાના આ જીવનમાં અગ્નિ કયાથી આવત ?'

સામે જોડેન વ્યક્તિ હેમત છે જાણી એ દિવામાં પડી ગયો એણે માધરીને બોલાવી. માધરી, ને તો આ આવ્યા છે.

માધરી બારણા પાસે આવનાં જ અગ્નિ મઈ હેમતના દિદાર જોઈ એના મોં પર હુંખની રેખા પથરાઈ ગઈ.

'શું છે ?' પતિ પામે આવના માધરી બોલી

'આ હેમતમાં આયા છે.'

'શું કહે છે ?'

હરીન્દ્ર બોલે તે પહેલાં હેમત જ ગેડી ગઈ. 'બીજું કંઈ કહેવાનું નથી તમે જમીન માટે જે કેસ કરી છે તે વિશે જ હું કહીશ મધવીના પિતા મારા મૃત્યુ હતા, પૂજન હતા મારા

પિતાજી મુઠરી ગયા ત્યારે એમણે જ અધિક મારો અને જમીન, સપલિનો ખ્યાલ રાખ્યો હતો. મા ! પિતાજીએ જ એમને એ જમીન આપી હતી કદાચ જેનું કંઈ લખાણ પહોંચ્યું હતું થર્ગા લોગ મો, મા ! મોટાં પહેલે તથા માધરીને મુરુટના જ સતાન માનના હતાં જાનું થેડા માણ્યોને એ જાણું હતી કે મુરુટની એક માન સતાન મારી જ છે પચુ મુ તમરી પામે એ જમીન વિશેનાં કોઈ કાગળ છે ખર્તા ?'

હરીન્દ્રે વખતની દિશ્વિ હેમત સામું જોયું
|| બોલ્યું એ હજુ વિચારતાં હતો

'અવરજ કંઈ લખાણ તમારી પામે હતું જોઈએ અને રીઝાં એવા કાગળો તો જોઈએ જ જો ન જ દોર તો તમું લખાણ બનાવી નાખ્યો છું સદી કરી અપીલ

'શું તમે એમ કરી શકો ? અવિશ્વાસના અચારે હરીન્દ્રે પૂછ્યું

'એમા રીડો શું હેઈ શકે ? જમીન રૂડું જાની હતી, હા એના પર મકાન મે બનાવ્યું એ ખરું, પહોંચે એ મકાન મારા માટે નહિ પહોંચે માધરી માટે બનાવ્યું છે મારા પિતાજી એવું વચ્ચિતના લખાણમાં છે. હેમતે એકનાર માધરી તરફ જોયું તમારે જે કાઈ જરૂર હોય તમું તથા હું વખી મને મોકલી આપશો અને મારે જે કંઈ કરવાનું હોય તે કહેશો, એ કું કરી આપીશ હું આવા મર્યાદા પડવા મગશે નહીં જેમનું છે તે તેમને મગતું જોઈએ એ જ સિદ્ધતા હું માનું છું. રીક, હવે મને રમ આવો સજે પાઠો આવીત' કહી હેમત ઉત્તરની રીક જોયા વગર આવના થયો.

હરીન્દ્ર આશ્ચર્યચકિત મેઝે તેને જતો જોઈ રહ્યો તેને દરવાજા મુઠી વળાવવા જવાનું પહોંચે એના ન આવ્યું

હેમતની વાન રાખી માધરી અવાજ થઈ ગઈ અદર રૂમમાં જઈ એણે સામાન તૈયાર કરવા

મહિયો હરીન્દ્રે અદર આપના આ જોયું તેણે
પૂછ્યું

‘કેમ, કયા જગુ છે ?’

‘આ સજા મકાને-ને...’ માધવી આગળ મશુ
ન બોલી

હરીન્દ્ર વધુ મશુ ન પૂછતાં જરા ગામઝા
સદાર મારવા નીમણી પડતા

હરીન્દ્ર પાછો ફર્યો ત્યારે દાંગામા સામાન
મૂકાતો જોઈ અચકાચો ‘કેમ શું વાત છે ?’

‘જગુ છે’ માધવી બોલી

‘કયા ? પેલા મકાનમા’

‘પરેલા ચાનો તો ખરા, પૂછી પૂછીને શા
માટે મશુ મશુ પકવે છે ?’

હરીન્દ્ર માધવીની સાથે દાંગામા બેસી ગયો
દાંગો ચા પો મકાન તરફની આગુએ દાંગો વળવાની
તોના મા દત્તે ત્યાં જ માધવીએ દાંગામાને કંપુ

‘રસને જવાનું છે’

‘અરે !’ માધવીનું આ પરિવર્તન જોઈ
હરીન્દ્રના મુખમાથી આ શબ્દ નીકળી પડ્યો

‘હા, મારે કેઈની બીજા પર છાવું નથી,
કેઈનું દાન મારે જોઈતું નથી’ અને એટલું કહેતાં
ત્યાં માધવીની આખમથી ટપ ટપ અક્ષિ વર્ષવા
લાગ્યા

પાપની ભાગીદારી

હમણાં કુ દેનમા આવતો હતો વડેાં નું રહેણ આ પુત્રારે મારા
દમ્યામા એક બહેને બદારથી વેણી ખરીત ને પોતાના મથામા નાખી માણુ,
મને થયું કે આ વેણી પાળા શું કામ નાખી દ્યો ! જો મારે જોડાખણુ દોન
તો તો કુ એને પૂછ કે બહેન ! તો આ વેણી નાખી તે તને એ વેણી
દેખાર છે ? જો તને એ દેખાતી નથી તો પછી એ વેણી તે કોના માટે માધા-
મા નાખી છે ? પણ કુ કંઈ જોડાયો નહિ પછુ થયું વરો પટેલના એક
મસગ મને યાદ આવી ગયો !

નાનુંસાણુ એક ગામ હતું સાજા પહે જવા વેણીએ પોતપોતાને
ઘેર જતા દાન એક વેણીએ પોતાની સિનકની થેલી બગલાં નાખી દીધી
અને ઉપરથી એક ઉપરણુ પછુ એ દી દીધું મેં એને પૂછું ‘નઈ બદમાનરે
તને વેણીની બીકે લાગે છે તે જમનમાં થેલી નાખી ઉપર કોઈ પડે તો ને વગી
પાણુ જોડયાનું !’ તો કહેવા લાગ્યો, ‘ના મકુ ગજ, વેણીની બીકે નદી,
પણ પાણી બીકે મરા એ પેલા ઉપર કોઈની દાંત પડે અને નાજર બમડે
તો એ પાણી ભગીવાર કુ થાકે !’

એ વેણીની જેમ બહેને ને બધા કુળી આ વાત નહિ સમજાવ કે
વેણા પર પડી કુ પિમા તે તે પણ સદમાગી છે ત્યાં અસ્વાસ્થ્ય સદાકાલ
વરે વાનેમા કંઈ જર નથી આરવાનું

શ્રી રવિચંદ્ર મહારાજ

નિરક્ષરતા, વહેમ અને રિવાજો

‘વાચસ્પતિ’

આપણા દેશમાં નિરક્ષરતાનું પ્રમાણ ઘટું મોડું છે. દેશમાં બહુ મોટી વસ્તી નિરક્ષર છે. તેમાં જે સ્ત્રીઓમાં આ પ્રમાણ વધારે છે આથી આપણી સરકારે નિરક્ષરતાનિવારણ માટે યોજનાઓ ઘડી છે. પણ નિરક્ષરતા એટલે શું ? એની નાણાંરેશી દેવને શો લાભ ? એના પ્રશ્નો પણ કેમલાક પૂછે છે. કેટલાક એમ પણ કહે છે કે કહેવાના અમરુ લોકો તમારા બચેના કરના વધુ રાગેલા હોય છે અને વધુ સરકારી પણ હોય છે એટલે આ પ્રશ્નો સમજી લેવાને, આપણે નિરક્ષરતા અને નિરક્ષરતાનિવારણના આપણા ખર્ચાનો સ્પષ્ટ કરવા જોઈએ.

નિરક્ષરતાનો અર્થ અલગ સ્થિતિ એમ કરીને શરૂઆતમાં પ્રોડોને વાચતા લખતા અને થોડું કે મધુન કરતા આનંદી જ્યાં એટલે નિરક્ષરતાનું નિવારણ થઈ મધુ એમ આપણે માનતા પણ જેમ જેમ એ દિશામાં આપણે આગળ વધતા જતા તેમ તેમ આપણને ખબર પડતા લાગી કે આ પ્રશ્ન તો ઘણો નિરાશ છે.

અમરુ કે નિરક્ષર માણસને વાંચનાં લખતાં તો નથી જ આવડતું, પણ પરિણામે એને સમાજ જીવનના વિવિધ પાસાઓની માહિતી પણ મળી શકતી નથી એને સામાય વ્યવસ્થાના નિયમોની ખબર હોતી નથી, એને પોતાના શરીરની એળખ હોતી નથી એટલે કે પાચનક્રિયા, રુધિરાભિસરણ, શ્વાસન ત્ર વગેરેના ખ્યાલ પણ એને હોતો નથી. એને આપણું રાત્ર્ય કેમ ચાને છે તેની ખબર હોતી નથી એને જેનીની સુધારેની રીતોની ખબર દોતી નથી એને બાળકોને અને માતાની માવજતના સાચા માર્ગોની ખબર હોતી નથી અમરુ માણસ જીવનના અનુભવને લઈ રક્ષાપણવાઓ હોય એ બને, કાન્ય ધર્મ, નીતિ અને તત્ત્વજ્ઞાનના ચૂંક તત્ત્વને કોઠાસૂચી બજીને હોય એમ પણ બને. પણ આગળ કહેના સમાજજીવનના પોષક અંગેથી એ સાવ અમરુ

દોષ છે એને પોતાના મામની અને આસપાસની બુદ્ધિગ સિવાય બીજી બુદ્ધિગની ખબર હોતી નથી એને ઇતિહાસના ખ્યાલો દોતો નથી. વિજ્ઞાનની મૂળમૂળ સાદી વાતોનો ખ્યાલ તો એને હોય જ ક્યાથી ? એ ક્રીમ અને ધીરધાગની નવી રીતોની ખબર તો એને દોષ જ નહીં.

આમ નિરક્ષરતાનિવારણ એટલે માત્ર વાચના લખનાં શીખવવું એમ નહીં, પણ આ બધા અંગોની પ્રાથમિક ડેવલપી એમ આપણે હવે સમજતા થયા છીએ. માટે નિરક્ષરતાનિવારણને હવે આપણે સમાજશિક્ષણ કહીએ છીએ. પોતે જે સમાજમાં રહે છે તે સમાજમાં જે કંઈ બને છે તેમાં સમજૂતી કે લાભ લઈ શકે એવું શિક્ષણ દેવને પ્રોડોને આપણે જોઈએ એમ આપણે મળીએ છીએ.

નિરક્ષરતાનિવારણ કે સમાજશિક્ષણની આ બાબતે લાંબા સમયથી એટલે તરત જ ખ્યાલ આવતો કે આ કામમાં કોનેજના અને યુનિવર્સિટી-ઓના વિદ્યાર્થીઓ, ધારે તો, ઘણી મદદ કરી શકે.

સરકાર તો સમાજશિક્ષણ માટે ઘણી યોજનાઓ ઘડે છે વેતન આપીને નિરક્ષરતાનિવારણનું કામ કરે એવા માણસો પાસે સરકાર આવું કામ કરાવે છે પ્રાથમિક શાળાના ઘણા શિક્ષકો આ કામમાં લાગ લે છે પણ મારું એમ માનવું છે કે જે દરેક યુનિવર્સિટી આ મામતે પોતાનું ઝણું અને કોનેજના વિદ્યાર્થીઓ દારૂ આ કામ હાથમાં લઈ લે તો ઘણું કામ થાય આ કામ તાકીદનું છે આપણા સ્વતંત્ર દેશમાં આપણે જેમ ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે સમયમર્યાદા નક્કી કરી છે તેમ સમાજશિક્ષણ માટે પણ આપણે સમયમર્યાદા નક્કી કરવી જોઈએ. આપણે પચાસ વર્ષના આરંભ કર્યો છે એટલે એના સદસ્યમાં બાપક સમજા શિક્ષણની જરૂર તકડોતે બની થઈ છે.

એટલે, વિનાવિશ્વએ દરેક યુનિવર્સિટીએ પોતાને ત્યાં સમાજશિક્ષણ વિભાગ ખોલવો જોઈએ અને સમાજશિક્ષણ યોજના ધરી કાઢવી જોઈએ યુનિવર્સિટી પોતાની દરેક કોલેજમાં સામાજિકશિક્ષણ મંડળ ઊભાં કરે. સમાજશિક્ષણને માટે આગળ જણાવ્યા તે અને હવે વાન કરશું તે વહેમ, રૂઢિ નિવાળે જેવા ખીમ બધા જ વિપયોની યાદી કરી, યુનિવર્સિટીએ સારી સરળ ભાષામાં આવા બધા જ વિપયો પર ટૂંકા મુદ્દાસર વાર્તાલાપો લખાવી તેવાર કરાવવા જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓના સમાજશિક્ષણ મંડળ પોતાના વિદ્યાર્થીસભ્યોને અધિક લનાઓ કે ગ્રામગ્રામો મોંપી દે અને આવા વિદ્યાર્થીઓ લને લતે અને ગામે ગામે જઈ ડોરોને લખતાં વાચતા ગણતાં શીખવે અને ઉપરાંત આ બધા વાર્તાલાપો દ્વારા વિવિધ વિપયોની સમજ પાડે, આ કામમાં વિદ્યાર્થીનીઓ પણ બહુ મોટા ફાળો આપી શકે હજી આપણા ગ્રામપ્રદેશમાં બહેનો સમાજોમાં ખસ જતી નથી. જે વિદ્યાર્થીનીઓ આ કામ હાથમાં લે તો બહેનોનો સંકોચ ઓઠા થાય અને એ બહાર આવતી થાય.

યુનિવર્સિટીઓ અને કોલેજોને સરકારની યોજનાઓનો લાભ લઈ આર્થિક મદદ મેળવી શકે અને આ કામ હાથમાં લઈ શકે પણ આવી યોજનાના પરિણામો તે વિદ્યાર્થીઓના પેતાના ઉત્સાહ અને નિષ્ઠા ઉપર આધાર રાખેલા મારા દેશમાં કોઈ પણ ભાષા બહેન અજાનનામાં નહીં રહે, માત્ર દેશને બેઠો કરવામાં મારે મારો ફાળો આપવો જ જોઈએ એવી ધગશથી જે વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓ આ કામ હાથમાં લે તો એનાં પરિણામો સુંદર આવે. એટલે મારું તો સૂચન એ છે કે વિદ્યાર્થીઓએ આ કાર્યનું મદત્વ સમજીને કોલેજો અને યુનિવર્સિટીઓ પાસે આવા કામ માટે માગણી કરવી જોઈએ.

સમાજશિક્ષણ દ્વારા જે એક વાતની નાજુદી આપણે કરવી જોઈએ તે વહેમની વાત છે. વહેમ અમળ્ય માણસમાં જ હોય છે એમ નથી થયું સુરેલા દેશમાં અને ઘણા ભરેલા માણસોમાં વહેમ

હોય છે. વહેમ એ શ્રદ્ધા નથી. સમજણપૂર્વક નિર્મળ મનથી જ્યારે આપણે એક વાતમાં વિશ્વાસ મુકીએ ત્યારે ત્યાં શ્રદ્ધા હોય છે. પણ સમજણ વગર, કોઈએ કહ્યું એટલે ગતાનુગતિક ન્યાયે કોઈ વાતમાં વિશ્વાસ મુકીએ ત્યારે ત્યાં વહેમ હોય છે આને મામગ્રામોમાં અને સહેરોમાં અનેક પ્રકારના વહેમો પ્રચલિત છે. જે બધાની પાછળ ઘણું ખરું સત્ય જ્ઞાનનો અભાવ તે જ મુખ્ય કારણ છે. જાતંત્રમંતર, દોરડાગા, બાધા, બાવાસાધુ ઉપર આધારો વિશ્વાસ વગેરે વહેમ જ છે. યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ સમાજમયી વહેમને નાબૂદ કરવાને ધણું કરી શકે સમાજમાં જ્યાં જ્યાં વહેમ હોય ત્યાં ત્યાં એનો અભ્યાસ કરી લેવો જોઈએ વહેમ કેવી રીતે જન્મે છે, શા કારણે જન્મે છે તે સમજી લેવું જોઈએ અમળ્ય અને અજ્ઞાન લોકોને આરોગ્ય અને સ્વચ્છતાના નિયમો સમજાવવાથી કેટલાક વહેમોને નાબૂદ કરી શકાય. વિદ્યાર્થીઓ પોતાની ટુકડીઓ પાટી, આવા વહેમો નો અભ્યાસ કરી, એની નબૂતી માટે ફેબુ જ્ઞાન આપવું જોઈએ તે સમજી દઈ, સામગ્રીના પાસે જઈ, ખરું જ્ઞાન આપે અને સમજાવે તો સમાજમાંથી આ વહેમ નાબૂદ થાય. ભીઓમાં વહેમનું પ્રમાણ વધારે હોય છે, તો યજ્ઞેવી બહેનો આ કામને હાથમાં લઈ શકે. સમાજમાનસને અને પરિણામ વ્યક્તિનાં માનસને નિર્મળ કરીએ તો સમાજજીવન સ્વચ્છ અને અને દરેક વ્યક્તિ સમાજ અને રાષ્ટ્રમાં ધડતરનાં કામમાં વિમલ મનથી ફાળો આપી શકે આ માટે કોલેજોએ અને યુનિવર્સિટીઓએ કાર્યક્રમો ધરીને વહેમની નાબૂતીનું કાર્ય હાથ ધરવું જોઈએ.

કેટલીકવાર ભણેવામાં પણ વહેમ દેખ છે. ખરીકામાં પાસ થવા માટે દેવટેરીની બાધા લેના વિદ્યાર્થીઓ હોય છે. ભણેલા માણસો પણ દોરા ધાગામાં અને બાવાસાધુના ચમત્કારોમાં માને છે. આની પાછળ સ્વાધર્મની દૃષ્ટિ માણસને કાપર બનાવે છે તે કારણ હોય છે. આનો ઇલાજ તો તર્ક અને શુદ્ધિની ખીલવણી તે એક જ છે. માણસ દરેક વાતને શુદ્ધિ અને તર્કપૂર્વક સમજતો થાય અને શુદ્ધિ જે નિષ્કૃષ્ટ કરે તેને અમલમાં મુકવા જેટલું

મનેજન કેળવી લે તો આવા વહેમો નાંખૂંદ થાય. સુદ્ધિ અને તકનીકી કસોટીએ ન બેનરે વને ઝડ લઇને માની ન લેવાની જુદી દેખરહી જોઇએ. આધ્યાત્મિક આમતો સુદ્ધિથી પર હોત છે તે જગ્યા દેખે તો બીજી આમતોને સુદ્ધિથી કસવાથી ટેવ પાડવી જોઇએ.

વહેમ જેવી જ વાત રૂઢિ રિવાજોની છે વહેમ તો ખરાબ જ છે રૂઢિરિવાજ ખરાબ થયું હોય અને સારા પણ હોય ધણાખરા રિવાજો અને ધણીખરી રૂઢિઓ, આરંભમાં શુભ હેતુ મોથી ઊપજી હોય છે. પણ જે સ્થળકાળના સંદર્ભમાં એ રૂઢિ ઊપજી હોત તે બદલાઇ જાય તો પણ જો એ રૂઢિ આજુ રહે તો એ રૂઢિ અનિષ્ટ પણ ઉત્પન્ન. એકની એક રૂઢિ કાલાનરે જડ બની જાય છે સુદ્ધિથી સંસ્કારાતી રહેતી રૂઢિ નિર્મળ રહે છે જડ બનતી નથી. નાન જમાડવાની રૂઢિ, લગનમાં ખર્ચ કરવાની રૂઢિ, મરણ પાછળ ખર્ચ કરવાની રૂઢિ વગેરે રૂઢિઓ, એક કાળે સારી હોય તો પણ આજે એ અનિષ્ટકારી છે. આવી રૂઢિઓ સમાજ વહેતી તકે છોડે તેમ સાડું.

પણ આ બાબતમાં એક સાચ સમજી લેવું જોઇએ. કે સમાજનો ધણો મોટો ભાગ રૂઢિ ઉપર એટલે પરંપરા ઉપર જ નમે છે. પરંપરા એમના જીવનને મેટો ટેકો છે. એનાથી એને બળ મળે છે. પરંપરા એની જીવનનૌકાનું સુકાન છે એટલે જ્યારે જ્યારે રૂઢિ જડ થતી જાય ત્યારે ત્યારે એને સંસ્કારવા જોઈએ. રૂઢિને કાઢીને રૂઢિ ઉત્પન્નવી જોઈએ. રૂઢિ તોડી પાડીએ અને એની જગ્યાએ બીજું કોઈ ચોગ્ગ આશંખન આપીએ નહીં તો વ્યકિતજીવનમાં અને સમાજજીવનમાં અધ્યતનકાલ પેદા થાય. આવી

દશા જાણકર છે. જ્યારે જ્યારે ધર્મની ગ્લાનિ થાય ત્યારે ત્યારે તે ગ્લાનિ પામેલા ધર્મને સંસ્કારીને નવો ધર્મ પ્રચલિત કરવો તે આપણા દેશની પ્રથા છે. એમ નહીં કે, સમાજને ધર્મ વગરનો કરી નાખવો. ભરેલા વિદ્યાર્થીઓ ધણી વખત આવી બૂલ કરે છે. ધૈર્યના યતનગાઠમાં એ રૂઢિઓ તોડવા તૈયાર થાય છે પણ એની જગ્યાએ બીજી નિર્મળ રૂઢિ એ મૂકી શકતા નથી. આથી સમાજની ચાલુ રચના વૂટી પડે છે અને નવી થતી નથી. ગીનામાં સુદ્ધિ એક ન જન્મવાવાની જે વાત કહી છે તે આ દષ્ટિએ સમજી લેવી જોઈએ.

રૂઢિ, પરંપરા, પ્રથા ઉપર તો સમાજ નમે છે કુટુંબની પરંપરા અને રાષ્ટ્રની પરંપરા એને ટકાવી રાખે છે. વ્યક્તિ રીતિ હોય તો જ પ્રાણ જીવ પણ વચન ન જાય એવું જીવીન જીવી શકાય. ઈવડ જોવા કેટલાક દેશ તો પરંપરાને ધણું મક્કરવ આપે છે. આપણે આપણા દેશના જીવનમાં દરેક પાસામાં નિર્મળ નીતિથી પરંપરાઓ બની કરવી પડશે. અને એવી પરંપરાઓ જડ ન બની જાય તે માટે એને સંસ્કારતા રહેવું પડશે પરંપરાનું ગૌરવ આપણા વિદ્યાર્થીઓએ જ સમજી લેવું પડશે અને એને ખતર પ્રાણ આપતા શીખવું પડશે વગેરે પરંપરા હોય, શાળાની પરંપરા હોય, વિદ્યાર્થીની પરંપરા હોય-એ નિત્ય સંસ્કારાતી અને પેલાતી પંપરાઓ ઉપર સંસ્થાઓ નમે. રમુગિસિપાલિટી, પંચાયતો જેવી આપણી નવજન સંસ્થાઓએ તેમજ વિધાનસભા લોકસભાદિ સંસ્થાઓએ પણ પોતાની નિશ્ચય પરંપરાઓ બની કરવાની છે. જેટલી વિશુદ્ધ આ પરંપરાઓ તેટલું વિશુદ્ધ આપણું રાષ્ટ્રજીવન બનશે.

‘રતીન્દ્રનાથ ટાગોર એકરાર મીન જાવનના પ્રવાને ગયા હતા, ત્યારે ત્યાંના લોકોએ તેમને કહ્યું હતું કે ભારત જેવી ધર્મભૂમિમાં કોન અસત્ય નહિ જ બોલવું હોય ? કોઈ અનદમનું લેવા નહીં જ આવડું હોય ! કોઈ કોઈને સગાવડું કે દરડું નહિ હોય ! આ સાંભળી કવિવરની આંખોમાંથી આસુઓની ધારા વહેવા લાગી. તેમણે કહ્યું : ‘તમે ધારો ! હો તેનું ભારત અજે નથી. ત્યાં આત બસ મેં હોયો વ્યાપક જાનેલા છે.’

આત્માને અનંત શાંતિ કેમ મળે ?

એક દિવસે એક શ્રીમતે પોતાના બે પુત્રોની પરીક્ષા કરવાને વિચાર કર્યો. પોતાના બે પુત્રોમાં જે કાલો દોષ તેને પોતાની બધી સંપત્તિ સોંપવાને તેણે નિશ્ચય કર્યો.

શ્રીમતે પોતાના બે પુત્રો માટે બે નાની કોટડી બનાવી દીધી. બન્નેને ઓછામાં ઓછા પૈસા આપ્યા અને કહ્યું. 'આ પૈસા વડે આખી કોટડી તમારે ભરી આપવાની છે, જે સારી રીતે ખાંડી ભરી આપો તેને હું મારી જિવનનું સોંપવાને છું.'

મોટા પુત્રના છુદ્ધિની મોડી ખાખી હતી, તેણે વિચાર્યું. 'નયુ સ્પિનામાં ટેની ચીઝ આવે અને તેટલામાં કોટડી ભરાય એવી રીતે?' તેણે સરતામાં સમ્પત્તિ ચીઝ ખરીદવાને વિચાર કર્યો તે બજારમાં ગયો અને કચરાની માડી ખરીદી લાવ્યો. તે વડે આખી કોટડી ભરી દીધી.

નાનો પુત્ર છુદ્ધિશાળી હતો તે બજારમાં ગયો અને નયુ સ્પિનામાંથી દડા મારીના કોડિયા ખરીદ્યા, વાન, તેન અને દીવાસળી ખરીદી મારીના દસ કોડિયાને દરો દિશામાં ગોળી દીધા અને દીવાસળી વડે દોઢા પ્રગટાડીને, આખી કોટડીને પ્રગટાડી ભરી દીધી.

પિતા પુત્રોની પરીક્ષા લેવા આવ્યા અને પ્રથમ મોટા પુત્રની કોટડીએ ગયા તો કચરાથી ભરેલી કોટડી જોઈ. કોટડીમાંથી કુર્મ્મ આવી રહી હતી અને પિતા જરા પણ ધોરમાં વિના ત્યાંથી જતા રહ્યા.

ત્યાંથી આવ્યા નાના પુત્રની કોટડીએ કોટડી મગગ પ્રગટાડી દેહીધમાન જોવામાં આવી. નાના પુત્રની છુદ્ધિથી શ્રીમતે પિતા પુત્રી થયો અને પોતાની બધી મિનકત તેને સોંપી દીધી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે, કે કુદરતે માનવને એક એક શરીરરૂપી કોટડી આપી છે અને ધનાઢ્ય

પિતાની જેમ તે પણ દરેકની પરીક્ષા કરી રહેવ છે. માનવી જો નાના પુત્રની જેમ શરીરરૂપી કોટડીને મગગ પ્રગટાડી સોંપાયમાન બનાવે તો કુદરતે તેને આત્માનદને ખમીને વશતે અને મોટા પુત્રની જેમ કચરાથી તે ભરી દેતો તો તેને કંઈ પણ મળતો નહિ. સૌ કોઈએ પોતાની બનનું આત્મનિર્વિદ્યું કંઈ થતે છે કે પોતાના હૃદયમાં કામ, દોષ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સરરૂપી કચરા ભરી રહેવ છે કે દાન, દયા, કરુણા, મૈત્રી વગેરેના પ્રકાશની દૃશ્યને પ્રકાશિત કરી રહેવ છે? કોઈએ ખગમ કામ કર્યું હોય તો તે આખ વડે જોતું, કોઈની કાન દાગ નિદા સાવળની ઇલ દાગ અસલ જોતું તે ઇત્રિયો દાગ હૃદયમાં કચરા ભરા જોતું છે. કોઈના ઉપર ક્રોધ કરવો વગેરે પ્રવૃત્તિ દૃશ્યરૂપી પતિ. કોટડીને કચરાથી ભરી દેવા સમાન છે કુદરતના અનંત ખમીનાના જેમણે વાસ્તવર થુ રોય તેમણે આ બધી પ્રવૃત્તિઓ ત્યાગી જોઈએ. તમે મોટા પુત્રની જેમ કુખી બનવા ઇચ્છો છો કે નાનો પુત્રની જેમ સુખી બનવા ઇચ્છો છો? જો તમે સુખી થવા ઇચ્છતા હો અને ઉન્નતિ સાવવા માગતા હો તો ક્યાનનો અને કુપ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

દરેકને સુખની અભિલાષા છે કોડિયા કુળર સુધી અને રાખથી રક સુધી. તો કોઈ સુખ ઇચ્છે છે. પણ હોય કે મનુષ્ય, નારકી હોય કે દેવના-કોઈને કુખ પ્રિય નથી સુખ સૌ કોઈ ઇચ્છે છે, માન ત્યાગત છે સુખના માર્ગમાં, સુખની રૂપનામાં. કોઈ વસ્તુમાંથી સુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે, કોઈ આત્મામાંથી સુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે કોઈ ન્ન મા સુખ માને છે, કોઈ હોનામાં અને અધિક રમા, કોઈ મહેનાતમાં વતવામાં, તો કોઈ ક્રીતિમાં સુખ માને છે, પરંતુ વસ્તુમાંથી મળતું સુખ બાહ્ય સુખ છે, જ્યારે આત્મામાંથી મળતું સુખ આંતરિક સુખ છે વસ્તુરૂપ સુખ દૃષ્ટિક છે, વીજળીના ચક્રાંગ

ની જેમ થોડો વખત દેખાય છે અને બહુ રહે છે, બ્યારે આત્મામાંથી મળતું સુખ રચાયી સુખ છે, સુધ્ધતા પ્રકાશની જેમ શક્તિ છે. વસ્તુ પોતે દાર્દ્રિક છે, એટલે તેમાંથી મળતુ સુખ પણ દાર્દ્રિક હોય તે સ્વાભાવિક છે. જે હોડો વસ્તુજન્ય સુખમાં રચાય પડ્યા રહે છે તે હોડો પોતાની પ્રિય વસ્તુ જતી રહે કે નાશ પામે ત્યારે દુઃખી થાય છે. મટેલમાં સુખ માન્યું હોય તો તે જતો રહે ત્યારે દુઃખ થાય છે; ધનમાં કે કીર્તિમાં સુખ માન્યું હોય તો તે જતી રહે ત્યારે દુઃખ અનુભવાય છે; તેથી જ આત્મામાંથી મળતું સુખ અચિનાશી છે અને વસ્તુ-મધો મળતું સુખ ચિનાશી છે. માણસ જે રચાયી સુખ મેળવવા ઈચ્છતો હોય તો તેણે રચાયી સાધન વડે તે મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ઉપનિષદમાં એક દૃષ્ટાંત આવે છે. નચિકેતાના પિતા વાજશ્રવાએ યજ્ઞ કર્યો. દાનમાં પોતાને પ્રિય વસ્તુ આપવાની હોય છે. વાજશ્રવાએ પોતાની પ્રિય વસ્તુ તરીકે ગાયેનું દાન કર્યું.

આથી પુત્રે પિતાને કહ્યું : 'પિતાશ્ચ ! તમે દાનમાં બધું આપો છો, પરંતુ પુત્રનું દાન કેમ આપતા નથી ? પ્રિય વસ્તુનું યજ્ઞમાં દાન કરવાનું હોય છે, પરંતુ પુત્ર તમેને પ્રિય હોવા છતાં તેનું દાન કેમ કરતા નથી ?'

પિતા પાસે આ પ્રશ્નનો જવાબ ન હતો; તે નિરુત્તર રહ્યો.

પુત્રે તે જ પ્રશ્ન ફરીથી પૂછ્યો, પરંતુ તેનો જવાબ પિતાએ આપ્યો નહિ.

પુત્રે ત્રીજી વાર ફરી તેને તે જ પ્રશ્ન પૂછ્યો. પિતાને કોઈ ચક્રયો અને કોઈમાં ને કોઈમાં તેમણે કહ્યું : 'જા, હું તને યમને દાનમાં આપું છું.'

નચિકેતા તો પિતાની આજ્ઞા મુજબ યમ પાસે ગયો. યમ ઘેર નહોતો. નચિકેતા તેની રાહ જોઈને બ્યારણ પાસે બેસી રહ્યો. આત્મામાંથી વિના ત્રણ દિવસ પસાર થઈ ગયા. યમ ચોથે દિવસે આગે. નચિકેતા પાસેથી બધી વાત જાણીને, યમ તેના પર ઇચ્છી થયો

અને કહ્યું : 'તારે ત્રણ દિવસના ઉપવાસ થયા, માટે હું તને ત્રણ વરદાન આપું છું; તારે જોઈએ તે માગ.'

નચિકેતાને પોતાને માટે કશું માગવાની ઈચ્છા ન હતી. તેણે કહ્યું :

'યજ્ઞમાં મારા પિતાને કીધ થયો હતો તેનું (દાધનું) ફળ નિમ્બળ જાએ, એ પટેલું વરદાન હું માગું છું.'

યમે કહ્યું : 'તથાસ્તુ !'

'યજ્ઞમાં મારા પિતાને મોડુ રશો હતો અને તેથી તેમણે પ્રિય વસ્તુનું દાન કર્યું' નહિ; તેમ છતાં તેમને યજ્ઞનું પૂરું ફળ મળે.'

'તથાસ્તુ !' યમે કહ્યું.

નચિકેતાએ ગીર્જા વરદાન માગતાં કહ્યું : 'યત્કલ્પં રહસ્ય મને સવગ્મભો.'

યમે કહ્યું : 'હજુ તારી ઉંમર નાની છે; મનુષ્યનું રહસ્ય સમજવા માટે હજુ તને ધમ્મીવાર છે. તારે જોઈએ તેટલું ધન માગી લે. જોઈએ તેટલી સમૃદ્ધિ માગી લે. તે વડે સુખ ભોગવ. આનંદમાં દિવસો પસાર કર'

યમે નચિકેતાને ખૂબ સમજાવ્યો; પરંતુ તે માન્યો નહિ. તેણે તો એક જ વાન કરી : 'યત્કલ્પં રહસ્ય શુ' છે અને આત્માને અનંત શાંતિ કેમ મળે ? તે જ જાણવાની મારી ઈચ્છા છે.'

આખરે યમે તેને યત્કલ્પં રહસ્ય સમજાવ્યું.

સંસારમાં પણ આ મુજબ બે પ્રકારના મનુષ્યો જોવામાં આવે છે : એક છે નચિકેતાની જેમ આત્માની સમૃદ્ધિમાં રચાયેલ રહેનારા; બીજા નચિકેતાના પિતાની જેમ સાંસારિક વસ્તુઓના મોદમાં ફસાયેલા. દુનિયામાં બે જાતની વસ્તુઓ રહેલી છે, તે છે ત્રેયસ અને પ્રેયસ. જે વડે આત્માનું કલ્યાણ થાય તે ત્રેયસ; જે વડે સાંસારિક સુખ વધે પરંતુ સાથેસાથે સંસાર પણ વધે, ભવચક્ષુર પણ વધે તે પ્રેયસ. વિવેકી મનુષ્ય ત્રેયસ પસંદ કરે છે, બ્યારે 'આ ભવ મોટો તો પરભવ કાણે દોરો ?' એ સિદ્ધાંતમાં માનનાર

પોઈગણિક સુખમાં રચ્યોપચ્યો રહેનાર 'ત્રેયસ' પસદ કરે છે.

સ્વયવરમાં જેમ કન્યાને પોતાની ઈચ્છા મુજબ પતિ નમદ કરવાનો હોય છે તેમ આ સસાર પણ સ્વયવરના મંડપ જેવો છે અને તેમાં ત્રેયસ કે ત્રેયમની પસદગી કરવાની રહે છે. ૮૪ લાખ જીવ યોનિમાં આ રીતે પસદગી કરવાનો અધિકાર ફાઈને હોય તો તે માત્ર મનુષ્ય છે, મનુષ્ય સિવાય કોઈને તે અધિકાર નથી; તેટલા માટે જ મનુષ્યનવ દેહને પણ દુર્લભ કહેવામાં આવેલ છે. મનુષ્યના એક હાથ માં સ્વર્ગ રહેતું છે અને બીજા હાથમાં નરક. આ બેમાંથી કોને તે સુની તે ઉઘાડી શકે છે. મોટા પુત્રની જેમ દહધરૂપી ફાટડીમાં કયરો ભરેલો તો નરક મેળવે અને બીજા છોકરાની જેમ જ્ઞાનમય મગજનીપ્ર પ્રગટારતો તો સ્વર્ગ મેળવી શકે.

મનુષ્ય પાસે આ બે જ માર્ગો છે : એક છે ત્રેયસનો, બીજો છે ત્રેયમનો. ખડેવાની વિદ્યા ત્રેયસને માર્ગે લઈ જનારી હતી. આજની વિદ્યા ત્રેયસ પ્રતિ કુચિ વધાનગારી છે. 'સા વિદ્યા યા વિમુત્તયે' ને ત્રિવિધ મુક્તિ અપાવે તે જ વિદ્યા.' આજની વિદ્યા આની હતી. ત્યારે આજની વિદ્યાએ મનુષ્યને મુક્ત કરવાને બદલે દામ, કોષ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સરરૂપી છ ત્રિપુએાઈ બાધો રાખેલ છે. આજની જેમ તે વખતે શહેરોમાં શિક્ષણ અપતું નહોતું; શ્રાવણ સમયમાં જગવે જ વિદ્યાપીથો સમાન હતાં અને ૨૬ હોય કે રાત્ર, સોને ત્યાં ભણતું જતું પતું. શિક્ષકો પણ આદર્શ જીવન જીવતા હતા અને તેમનું જીવન જ વિદ્યાર્થીઓને આદર્શ માટે શીખરી શકતું. આજ શિક્ષકો 'સા વિદ્યા યા વિમુત્તયે'નું આદર્શમય શિક્ષણ આપી શકતા.

આજની વિદ્યાએ ઉપર દલા તે ત્રિપુએાઈ એટલા બધા છૂટા મૂકી દીધા છે કે તેને અકુશમાં લેવાનું કાર્ન મુશ્કેલ બની ગયેલ છે, પરંતુ ત્રિપુએાઈ કમસા કેમ છૂટા થઈ ગયા છે તે આપણે જોઈએ :

જે જમાનામાં ધર્મગ્રાણી વીર લોકાશલે રહ્યાં ગયા તે જ જમાનામાં સુરોપમા માર્દીન દુશ્વર થઈ

ગયા. તેમણે પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથની સ્થાપના કરી. તે સમયે ધૈયોનીક પદમાં સયમતા નિયમો એટલા બધા કડક હતા કે તેનું પાલન પાછીઓથી રહી શકતું નહોતું અને તેથી રોમન ધૈયોનીક સંપ્રદાયમાં સરો પેરો હતો. આ કડક નિયમોમાં માર્દીન દુશ્વરે છૂટ છાટ કરીને, 'પ્રોટેસ્ટન્ટ' નામનો નવો પંથ સ્થાપ્યો.

માર્દીન દુશ્વરે કહ્યું, કે જેઓ અમર્યર્થ પાળી ન નકે તેઓ વિચારીત જીવન ગાળી શકે છે. આ છૂટછાટ મૂકવામાં તેનું ધ્યેય સરો સાફ કરવાનું હતું. તેનું આ ધ્યેય તો પાર પડ્યું; પરંતુ આ છૂટછાટને પરિણામે પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મમાં સ્વચ્છંદ વધ્યો. જેઓ અમર્યર્થ ન પાળી શકે તેઓને માટેજ વિચારીત જીવન ગાળવાની છૂટ મૂકવામાં આવી હતી. તેને બદલે સૌ કોઈની એ માન્યતા રહી ગઈ કે વિચારીત જીવન પસાર કરવામાં વાધો નથી. આને પરિણામે તે સરસ્થામાં છ ત્રિપુએાઈ પૈકી 'કામ' છૂટો થયો.

કામ છૂટો થયો, એટલે વાસના સતોષવા પૈસાની પણ જરૂર પડવા માંડી; પરિણામે ઉધોત્રો શરૂ થયા અને તેમાંથી લોભ વધ્યો. આ રીતે 'લોભ' નામનો બીજો ત્રિપુ પણ મુક્ત બન્યો.

લોભજીવને સતોષવા માટે, બીજા દેહોની બખરી કમળે કરવાની જરૂરિયાત જણાવા લાગી. બીજી બખરી કમળે કરવા માટે, બીજા દેહોમાંથી લૂટ ચલાવવા માટે બળની આવશ્યકતા જણાવા લાગી અને તે માટે પાશની બળની વૃદ્ધિ કરવી પડી. પાશની બળની વૃદ્ધિ કોષમાંથી જ થાય છે. આ રીતે કોષનો જન્મ થયો.

કોષને સક્રિય મળ્યા બાદ, મે'હને જન્મ થયો. આ દેશ મારો અને અન્ય દેશો બીજાના. આ સ્વ અને પની ભાવનાએ 'મોહ'રૂપી યોદ્ધા ત્રિપુને છૂટો કર્યો. રાષ્ટ્રવાદ નામે ઓળખાતી ભાવના 'મોહ'નું સ્વરૂપ છે.

આ રીતે કામ, લોભ, ક્રોધ અને મોહ છૂટા થયા. આ ચાર ત્રિપુએાઈનું સામ્રાજ્ય હોય ત્યાં મદ તો હમેશા પોપાય જ છે. 'ઈશ્વર વહેમ છે, શરીર

સુખોપભોગ માટે જ છે, આ નેક સિવાય ખીજુ કંઈ નથી, પરલોક પહોં જોઈને છે' વગેરે ભાવના પશ્ચિમના દેશોમાં પોતાના છે તે 'ગદનુ જ પર્ગિલમ છે એશ્વર્ય બોગવવા માટે જ અને જ પાના છીંગે સામ્રાજ્ય ચનાદવાનો અમારો જ અવિષ્કાર છે એ ભાવના મત્તી મુક્તિમાંથી જ જન્મી છે શાદીવાની ભાવનાનો જન્મ મદમાંથી થયેલો છે

આ રીતે ન્યારે કામ, લોભ, કૌવ, મોહ અને મદ છૂટા થયા ત્યારે મત્સર શા માટે છૂટા ન થાય ? છેત્તેદેલે મત્સરે પશુ સ્થિત મેળવી 'બોનો વીઝમ એ મત્સરનું જ સ્વરૂપ છે

ધર્મ કહે છે, 'તારો ભાઈ બુખ્યો હોત ત્યા સુધી તારાથી ખાઈ ન શકાય' ત્યારે બોજોઝમ કહે છે કે 'હું બુખ્યો છું ત્યા સુધી તેને સુખે ખાવા નહિ દઉં હું ઉધારો છું ત્યા સુધી રેશમી કપડા પહેવડાના ડાઈને અધિકાર નથી આ રીતે મત્સરનું સામ્રાજ્ય સ્થપાય

હિંદની સર્જિત કહે છે, કે 'તારો પાડોશી બુખ્યો હોય તો તેને જન્માંડીને તુ જન્મ' જ્યાસુધી હિંદની એકએક વ્યક્તિને પેગૂરનું ખાવાનું અને જરૂરિયાત પૂરતું પૈસા ન મળે યા સુધી નાગી ભર રહેવાની મટાટમાં આધીશ્વર પ્રતિના મગી હતી આ છે હિંદની સર્જિત પત્નિમની સર્જિત તદ્દન જુદી જ છે, તે સર્જિત કહે છે કે 'અને ખાવા નથી મળતું, ત્યારે મારા પડોશીને હું કેમ ખાવા દઉં ?' વાત એક જ છે પગતુ ધર્મ એ જ વાત ખીજી રીતે કહી છે બન્ની ભાવનામાં પૂર્વ-પશ્ચિમ જેટલો તફાવત છે

એકદાર એ ભાઈ નાગડુગ શ્રી પકવાસાને મળવા ગયા તેઓએ ચાર દિવસ અને ચાર રાત્રિ એક જ બાગત પર ચર્ચા કરી અને તેના સાર આ હતા

'આજે હિંદની પુગાગી સર્જિત જન્મી રહી છે અને પશ્ચિમની સર્જિતની ચસર હિંદ પગ ઝડપ ભેગ થઈ રહી છે પરિણામે હિંદ પર અક્ત બિતરી આવશે એમ લાગે છે'

હિંદની સર્જિત કહે છે, કે 'તમે ભને બિગળનામાં સુચો પગતુ અમને ધાસની પથાગી મો તો બત છે, તમોને મિહાન ભને મળે, અમોને ભર બાગગાના રેશનો મો તો પગ બત છે, ખીજ રશમી વજો ભને પકેરે, અમોને વડન પકેરવામાં આવનદ છે' આ છે પુગાગી સર્જિત, પરતુ આજે આ ભાવનાને લોખ થઈ રહ્યો છે આજે શ્રમતોએ ચેતવાની જરૂર છે, જો તેઓ આજના પરનને નહિ જાણખે તો આવની કાને ચો માટે બૂગ છે.

આ વાતના સમર્પનમાં શ્રી પકવાસાએ આપેનો દાખયો વારતાવિક પરિસ્થિતિના વધાર્થ ખન ન આપે છે નાગપુગમાં બિનને અને સુતગને વેપાર વિશેષ છે, તેથી ત્યા હાથસાળો પશુ ધગી છે ગરીબ માણસો સુતર ખગીદે અને કાતે પગી હાથસાળ પર કાપડ વણે આ રીતે પુગળ માણસોની રોજ ચાને છે સુતરના વેપારીઓએ એક સમયે કાળાનગર કરવા માડ્યા નેમને તે ભાવે ચુનગ ખરીદતુ પોપાન તેમ નેલન સુતર વિના કપડુ કેમ વણા ? કપડ વણા વિના રોજ કાથી મળે ? લોકોની રોજ બધ થઈ ગઈ અને લોકો વેપારી પર ઉત્સરઈ ગયા

એક વેપારી-મારવાડી વેપારી દાળાનગર કળા પગડાચો તેનો દડ કળામાં આ પો, ખીજવાર પગડાચો, ત્યારે પગ દડ કરવામાં આ પો, ત્રીજવાર પગડાચો ત્યારે તેને હાથમગી પગેરાગીને ખુલી બજા રમા ફેરવામાં આ પો તે વેપારીનો વખીય શ્રી પકવાસા પાસે ગયો અને કહ્યું 'વેપારીનો કેસ ચના ના વિના અને તે ચનેગાર ત્યાં વિના બેડી પગેરાગીને તેને બગર વચ્ચે કાઢવામાં સગકારે અન્યાય કયો છે' શ્રી પકવાસાએ જવાબ આપ્યા 'જો તે વેપારીને તેની રીતે બાગમાં ફેરવવામાં ન આ પો હોત તો તેની જિંદગી બેગબમાં હતી આ બગર મને મળ્યા અને તેની તેની જિંદગી બચાવવા માટે સગમરને તેમ કગુ પકુ છે લોકો તે વેપારી પગ એટલા છહેકાઈ ગયા હતા કે તેનું ખૂન કરવા તેને સોધતા ફગતા હતા તેને આ રીતે ફેરવના, લોકોનો સુસ્સો શમી મશે અને તેથી સતોષ પાચ્યા.'

હું આજનો દરેક વિદ્યાર્થી જાણું છું કે માણસ જ્યારે વાનપ્રસ્થ અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે, જ્યારે એની ઉમરની સંખ્યા વનમાં આવે, ત્યારે તેણે બધા વ્યવસયોમાંથી નિવૃત્ત થઈ વનમાં જઈને રહેવાનું દેવ છે. મેં પણ માગી વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં આ વાત જાણી હતી જો કે તે વખતે મને વનમાં જઈને શા માટે વસવું જોઈએ તે સમજાયું નહોતું. એકાદ મેં ગમે-કોઈએ એમ સમજાવેલું કે વનપ્રવેશ, એટલે જંગમમાં જઈને વસવું એમ નહિ પણ ગુજરાતીમાં એકાદનની અધ્યાત્મ સુધીના સંખ્યા કોમાં જે વન આવે છે તેમાં પ્રવેશ કરવો એવો એનો અર્થ કરવાનો છે. મેં સામો પ્રશ્ન કર્યો કે તો પછી જે ભારતીય ભાષાઓમાં પચાસથી સાઠ સુધીના અંકોમાં વન અર્થે ન હોય તેના ભાષામાંની તો કો વાનપ્રસ્થ કેરી રીત થતા હશે? પણ તેનો ઉત્તર એ સુખમાંથી આવ્યો નહિ.

ત્યાર પછી ઘણું લાંબું વખતે મને પેનાને જ ખાતરી થઈ ગઈ કે વાનપ્રસ્થ લોકોએ વનમાં જઈને જ રહેવું જોઈએ, તેણે નક્કી કરી જનાર પૂર્વજો મૂર્ખા નહોતા.

વાન એમ જાનેની કે એક મોટા સહેરમાં મારી બહારી થતાં, મરે એક નિવૃત્ત જીવન ગાળતા સ્વજનના ધરમાં જાતુન તરીકે વસવાનો પ્રસંગ આ થો. મને કહેવામાં આવેલું કે મજાન ધર જ સાગ છે અને તે અમાગી દરેક જાનના સલાળ લેને એટલે ધરુ ઉમંગમેરે અમે ત્યાં રહેવા મયા તે સજે તો સામાન હોમ્યા વિના નિસ્સારાનો ઉપયોગ કરીને અમે રાત ગુમરી બીજે દિવસે વરેલી સારે

(મારણા પર જોરથી ધડાવડ અવાજો)

અરે, ભરૂં, જીક જોગે ખરી બકાર આ ગામવીજ ને કડાકા રોના સલાળાળ છે? મારી તો જીવ જરી મર્

ખતી બકાર કોઈ ફટકિયા ફાટુ હોય તેમ લાગે છે

હું ફટકિયા? ફટકિયા ફાટા અતારે માણુ નવરુ હોય? દિવાળી ને દેવદિવાળી તો કયરની એના ધર બેગી થઈ ગઈ

(ફરી જોરથી ધડાવડ અવાજો)

મકાન માનિક - અરે મરેરમાન ધરમાં છે કે? કોડો જીકો બના માણુમ અતાર સુધી તે સુધી ગહેવાતું હતું? બપોરે યસ્યા આન્યા માહેમ

પત્ની - અરે આ તો કોઈ આપણુ બારણુ લાગડાને છે એ બેમાં રહેને ઉડાડુ છું.

(માણુ ઉડવાનો અવાજ)

મકાન માનિક - તમે ય ગુ મારા સારેમ કાવ સાબળા આ યા હો પણ મોડું જ દેખાડું નહિ.

હું - પણ - પણ - આપ?

મકાન માનિક - મને ન યોગ્ય થો? હું અહીં તમરી બાજુમાં જ રહું છું. આ મકાન પણ મારું જ છે પણ ધરધણી કે લાકુત જેવા સનદમાં હું મનતા જ નથી હું તો અહીં આવીને જે રહે તને મારા પોતાના જ મજા છું.

હું - એમકે? તો તો બહુ સારું.

મકાન માનિક અને જુઓ અહીંની હવા નહુ સૂકી છે સવારના મોડે સુધી સઈ રહેલું સારું નહીં

હું - પણ દેશમાં તો

મકાન માનિક - દેશમાં તમે ગમે તેમ કરતા હો પણ અહીં તો વહેતા જોઈ ત્રણ ચાર માર્ચન આવવાથી તળિયન સારી રહે જુઓને હું તરોજ

શુદ્ધ ૧ વચારો મારા સાહેબ, ૬૭ આખો દિવસ પડ્યો છે શી ઉતાવળ છે તમારે ?

હું સાડુ-દયો વાવ્યો-હું જ ૧૬-હાઈ સ્ટિ

આમ છાપુ એમના હાથમાં મુકીને નહી વાની એરડીમાં ગયો ત્યાં પેના શુદ્ધરથે જ છુલ્લ ગણ્ય મારા મનને થયું કેાઈનો તાર આવ્યો દમો એટલે મેં ખારણ ઉનાડીને પૂછ્યું કેમ ? શું કેઈ તાર આવ્યો છે ?

શુદ્ધ ૨ ના રે, તાર કાનો આવે ? આ તો હું એકલો હતો એટલે થયું કે ચાલો વાતો કરીએ

હું પશુ મેં તમને છાપુ વાચના આપ્યું હતું ને ?

શુદ્ધ ૩ એ તો તમે જરાક નોરથી વાચ

નૈને એટલે હું સંભળી લાંબા મારે બીજું શું કામ છે ? તમને આજો દિવસ “કપતી” આપતો રહીશ કેમ ગમશે ને ? (હસના) હે દેમ બોલ્યા નહિ મારા સાહેબ !

હું મારો અણગમો શરૂમાં વહેર કર વાની મારી દિમન ચાલી નહિ આમ આ બે જ અણગમ પરથી મારો દને દટમન બધાઈ ગયો છે કે નિવત પારોતી એ એટમરોગ જેની જ તાસદારક ચીજ છે કેનીક જગાએ નોકરીને પચાવન વજ પગી પશુ નિવત ન કરવાની પ્રતિષ્ઠા થાય છે તેથી નામર ઉપર ઉપકાર થના હશે તેની કરના થશે વધારે ઉપકાર આસપાસના રહેનારા ઉપર થાય છે આ છે ત્યાં જના વખતની કહેવનોમા નરશે એરો નજબાદ વાલે તે પશુ નિદન જીવનના આરા કડવા અનુભવમાથી નીકળી હશે એમ માડુ ચોમસ મનુ છે

પેરિસના “એવેન્યુ ડે લ ઓપેરા” (Avenue de l'opera) ઉપર કેનાક વર્ષો પહેલાં હું લગભગ માર્તો હતો તવામા બાજુના બેઠાજનશુદ્ધમા વકિની વચ્ચે હો આઈ-સ્ટાઈનનું જ ન લક્ષણિક માથું મેં દીકું મેં તરત એમની પસે જઈને નમસ્કાર કર્યો એમના મો ઉપર તકીફ ને ચિતા દખતા હતા એમણે મને કયું ભાષ, અદી મેમો હું મુગીવતમા પડ્યો છું રરતો બૂલ્યો છું મારી હોટેલની આસપાસ જ થેડીવાર ફરીને પા કવાકમા પાડો ફરીશ એમ ધારી : હોટેલમાથી નીકળ્યો હતો શીમની આલ-સગાઈને લઈને મારે પ્રધાન ખાચોને ત્યાં બાર વાગે જમવા જવાનું છે આ મકાનની મેં ત્રણવાર પ્રવેશ્યા કરી પશુ મને મારી હોટેલ જતી નથી

“પ્રેફેસર સાહેબ તમારી હોટેલનું નામ શું છે ? મેં પૂછ્યું
“એજ ખરી મુરકેની કે ને” એમને જવાબ વાલ્યો “હોટેલના નામની જ ખમર નથી હું હવે શીમતીને કેની રાતે પાડો મળી સુપ્રીસ ?

“આપણે શીમતીટને બોળી કાઢીશું જ,” એમ કહી બાજુન રરતા ઉપરથી એક પોલીસમેનને મેં બોલાયો એને મેં કહ્યું “તમે પેલેસના વડાને ફોન કરીને કહોને કે પરદેલીઓની નોબ રાખનારા ખાતાને પછી છુએ કે પ્રેફેસર આઈ સગાઈ કહ હોળના ઉતર્યા છે ? આ રથ્યા એ પ્રેફેસર ૩૬૫ પગ એ હોટેલનું નામ બૂલી ગયા ૩૩ અને એમને પાંચ મિનિટની અદર શીમતીટને લઈને પરદેશખાનાના પ્રધાનને ત્યાં જરુ છે

ચકિત થયેના પોલીસમેને ફોન બોળી કાઢ્યો, ને થોડી જ વારમા પાડો અ ની અમને કહેવા લાગ્યો કે “પ્રેફેસર આઈ સ્ટાઈન તો હોટેલ હું છું વાતનામા જીવ્યા છે” એમ “હા રસ્તાની આરપાર સામે જ આમળી કરી પ્રેફેસર સાહેબ પોતાની જ હોટેલની સામે અર્થો કલાક તાકતા મેસી રહ્યા હતા !

‘ન રસ્તો ન વળાંક’

લેખક શ્રી. ઇન્દુકુમાર જોશી

પ્રકાશક : જનતા પબ્લીકેશન્સ, રાજકોટ

પાનાં ૪૪૦ રૂ. ૧૨-૫૦

સાહિત્યક્ષેત્રે પોતાની પ્રથમ નવલકથા દ્વારા પ્રવેશનાર શ્રી ઇન્દુકુમાર દે. જોશી સમાજને આંચકા આપે તેવા વિષયને ઈ-સાફ આપવા બદલ પડ્યા અને પરિણામે કલાકૃતિ તરીકે સફળ સર્જક નીવડ્યા છે. જટિલ કર ફોજદારના પાત્રથી શરૂ થતી આ કથા, તેમની વિદ્યુત્તરવચ્ચ, અને પુનર્જન્મથી શરૂ થાય છે. તેમને જે સંતાનો થાય છે તેમાં એક પુત્રી જ-આજવાળી અને આગળ જતાં અંજુ-જવતી રહે છે અને કથાની નાવિકા બને છે. મદાસમાં વેપાર કરતા દામુ શેઠ અને રતન શેઠાણી પ્રભાસપાદ્યુ આવી છે ત્યાંથી હરિયા (આગળ જતાં હરિવંન) ને મદાસ ઉપાડી ગય છે, અને પુત્રની જેમ રાખી પોતાની પેઢીમાં જ સમાવી લે છે, અને પેઢીનો સ્પર્શ બની રહે છે. તેનું લગ્ન માધવપુરની કન્યા દમયંતી સાથે થાય છે. અને સૌરાષ્ટ્રની લાડી લંકાને પાછર રહેવા ગય છે અને હરિવંન-દમયંતીનો ઘર સંસ્કાર મદાસ-માં ફરીકામ થાય છે. તેમને થતા બાળકોમાં પુત્ર તુષાર એક જ મોટો થાય છે. દમયંતીનું અચાનક હૃદયરોગના હુમલાથી મૃત્યુ થાય છે. મોટો સમય વીત્યા બાદ જટાઈકર ફોજદારની પુત્રી અંજુ સાથે હરિવંનનું પુનર્જન્મ ગોઠવાય છે ત્યારે તુષાર કૌલેજમાં અભ્યાસની પૂર્ણતાને આરે પહેંચિયો સુવાન બન્યો હોય છે. પિતાના કારભારમાં તુષાર બારોબાર રસ લેતો હોય છે. અને એક બે સુવર્તીઓ સાથે પ્રજ્ઞ-રંગમાં રગાઈ ચૂક્યો હોય છે. સુવાન અપરમાના સાથે ગાંધી સપ્તમાં આવનાં તેની ઓળખિત સંબંધની લક્ષમણરૂપા ઓળખે છે તેમાં સંલોચેનો પછી વાંકે હોય છે. કેમકે હરિવંન વેપારના કામકાજમાં એટલે ગળાડૂમ રહે છે કે અંજુ તરફ તે બેરકાર રહે છે. દામુ શેઠ અને રતન શેઠાણીનું અવસાન થતાં હરિવંન

ઉપર કામકાજનો બોલો ખૂબ વધી પડે છે તુષાર બોલે જ કારભાર સલાખવામાં ઉદ્યુક્ત હોય છે જ અને નવી સુવાન માતા પછી તેમાં સદકાર આપે છે. આ બંધાનું પરિણામ માત્ર આકર્ષણ નથી, ફૈદિક સંબંધ સુધી પહોંચી ગય છે, જેના પરિણામે અંજુ-ને બાળકો પછી થાય છે. હરિવંનની દયાળીમાં તો આ સ્વાય પ્રજ્ઞાઈ ચિન્દ બનીને જામે થયો નથી. તુષારનું લગ્ન મુખર્ષીની કન્યા મોનવ સાથે મેલવાય છે. પરંતુ તે કાંઈની પ્રેયસી હોય છે જ અને તુષાર-અંજુ વચ્ચેના સંબંધોમાં તેને સંકો આવે છે તેથી તે એક દિવસ મુખર્ષી ગય છે- સંપાદને માટે અને નવલકથા પૂરી થાય છે ત્યારે બે પાત્રો તુષાર અને અંજુ જીવનના એવા રાક ઉપર આની જામા હોય છે બધા નથી કોઈ રસ્તો, નથી કોઈ વળાંક એકબીજાની જીવનસાથી બનવા સિવાય ત્રીજી કેઈ રાખના તેમને માટે રહેતો નથી.

શ્રી ઇન્દુકુમાર જોશીની પ્રથમ નવલકથા હોવા છતાં તેમણે એક અર્ચર-દ અને ગમે ન બોલે તેવી પાત્રો ગ્રાહ બનાવવા સફળ પ્રયોગ કર્યો છે. નવલ-કથામાં સૌરાષ્ટ્ર અને મદાસ એન બે હુવપ્રદેશોનું પાતાવરણ નવીનતા અપે છે સંવાદો ધણુ જ થોટલાર રહ્યા છે અને વાર્તાસ આદિથી અંત સુધી એક સંખો, અરખસિન વડી ગર છે તુષાર અને હરિવંનના પ્રજ્ઞપ્રસંગો આપેખવામાં કોઈ મર્યાદાને લેખકે રચીકાર રાખ્યો નથી તેથી અમુક વાચક વગે તેમના જર ફીલ થશે તો અમુક નાકનું ટેરવું પછી ચળવશે. જે સામાજિક વિષયને ન્યાય આપવા લેખકે પ્રયત્ન કર્યો છે તે સમાજમાં અસ્તિત્વ ધર્મને જ છે, અને જાનેખુણે આવતી વિષમતાઓને છતી કરવામાં શ્રી ઇન્દુકુમારે જે હિંમતપૂર્વકનું બંદ ઉડાંચું છે તેના પરિપાકરૂપે આ કલાકૃતિ જન્મી છે. તેમની સૌથી અને હલોટી પરિપકવનાની પ્રતીતિ કરાવે છે. જટાઈકર ફોજદારનું પાત્ર પહેલેથી હેડને સુધી અસ્તિત્વમાં રહી આખા કથાને સહેજ પાર્શ્વ પૂરી

પાઠે છે દામોદરદાસ, રત્નશીલાશ્રી હરિવલ્લભ અને દમયંતી એક તરફ અને દ્વાર રાજલક્ષ્મી સુનયના અને અલુને બીજી તરફ ત્રાજવામાં મૂકીએ તો કના ના સંગ્રહ તરીકે લેખકે કાઠિયારના અધવચ્ચે બેઠો રહે તેના રીતે પાત્રોને ન્યાય આપ્યો છે શ્રી દન્ડુ કુમારે બીજી નવનકયાઓ આપી પદો એમ લાગ્યા વગર રહેતુ ની જોડણીના દોષોનું પ્રમાણ કણુની મક્ક ખૂચે ॥

જેવીતી કાતરો ને જોવીતી કદરા

લેખક શિવકુમાર જોષી

પ્રકાશક વોરા એડ કું અમરાવાદ,

પાના ૦૩૨ ડા ૧૦-૦૦

પુસ્તકના ખીખ લાગના શરૂઆતના જ લડ નના હીયરો એરપોર્ટ ઉપર લેખકની સાથે જાત્રીએ છીમે તેમનો જાત્રીએ અતુન અને નવોડા મીના સેવન્દીકાઈવ પીડની મોટરમાં કાઠી લેવા આપ્યો હોય છે અને આગ્ય પ્રદેશમાં તેનું મો રિગ વાયકને પણ નનીન પ્રદેશની જોળાખાણુ આવે છે રહેવામર્મી તો 'શરવી ગુજરાત જામી મધ જન ॥ ક્રિસ્ટનની દક્ષિણ તહરીનનો અઢતર પ્રદેશ પસાર કરી લેખક આઈટનના જગરિખ્યાત સાગર ત ઉપર સાર કરાવે છે તેમની પાસે કેમરા તો છે જ અને ગ્રેમી જેક કયાક તો એમની નજરે ચડી જ આવે છે અને જા અમદાના ખ્યાન વચ્ચે પણ તેમનો હાથ આ દવા વતો રૂખાય ॥ લડનના રોકાણુ વિરો નાટકો વિરો, વિગેટર વિરો રોકસપિયર અને એપ્ટ, નટ્ય અને નાનકાર, મોઘી ર ટિકિટો અને અલૂગમાં પૂર પ્રીય જોશીનું શિવકુમાર સાથે મિનન' લડનમાં જ સુખર્મ જાય થઈ જન છે તરનામેન લડનમાં 'હાડવો' જમાડે છે તારે લેખકના સદ્બાચ્ય માટે ઈર્ષા પણ થાય છે લડન પછી પેરિસનું પચ્ચ મનોદર વર્ણન બવે છે વરસઈનો રાજમહેન જોતી વખતે ફ્રેન્ચ વિવન અને લૂઈ રફાની પશ્ચાત્ત સાથે નોલિસનનો ઉત્તમ અને રાષ્ટ્રગીત માસેલી પણ અમકી જાય ॥ 'તીથો-તમ હુમ અને 'કલાનો અમકૂ' એ એ પ્રકરણો કલા વિરો જેમ જાડી સમજ મતવે છે તેમ વાયકને પણ કીક સામગ્રી પીડને છે ફ્રાંસ પછી આવે છે રિવરકનેન્ડ' સર્ના સરોવરિયા અને ૬ સેની હાર ॥ અપૂરકમાં પણ સ્વામીનાથન અને એક ગુજ-

રાતી મૃદિણી લેખકને બેટવાના જ, અને તે પણ એવા કે જેમણે શિવકુમારની નવનકયાઓ વાંચી હોય માઉન્ટ પિનેટસનો રોમાંચક અનુભવ અને સાનહજાર ફૂ જો ચાઈની હોરલમાં વેશ્ટબસ ખાણુ-ટોકળી અને ખાંડીની કોસલોઝ જેવી કોઇ નીજ ઈટાલીઅન રમેાઈઆની બનાવેલી આરે મીને, સ્વામી નાચનની રહી હોટનમાં પેના હિદી વિદ્યાર્થીની પુરુષ-વેરગમીની વાન સાલગવા પણ લેખક લઈ જાય છે ખરા અપૂરક પછી આવે ॥ જનિવા અને ત્યા પણ મો જનની યાત્રા ત્યાં પણ વડે દરાને ય ॥ કરનાર ૭૦ વર્ષની રસીસ મહિના મુડિની મળે જાય છે ॥ મો જનાનું કુ રતી સોદા' લેખકને ભાગતના આવાજ કોઈદર્ધઓ કાશ્મીર હુલુ મનાતી, દાગિ નિગ કાચિનજાથ, અને નદાદેવીની યાદ આપી જાય છે ત્યાંથી ફોરેસ આવના જ ભારતની રીત રસોનો ઈટાલીમાં અનુભવ થાય ॥ અહીંની આઈ' જેનેલીની કમનીય કન કૃતિઓ શુદ્ધિરિઝ જેનેરીમાં જોવા મળે છે માઈકેન એન્જેને નો પરિચય, અને પિસાનો ટાવર તો ખરો જ પણ જે રીતે શિવકુમાર કરાવે છે તેનાથી ઇટાલીની કનાની પાશ્વર્જ્યો ખ્યાલ પણ મળી રહે છે રોમમાં પચ્ચ લેખકની સાથે ફરતા ખૂન મક્ક આવે છે સેટ પિન્સનું દેવળ, અને તેમણે પેનો રિએટાનો સિલ્પી અને માઈકેલ એન્જેલોની વાત હોય પછી લેખકના હાથ કાદના રહે ॥ અવુ જ કોનોહિમના 'જૂનવન'માન' પ્રકરણમાં બને છે વેટિકન મહેનમાં પણ રાફાયેવ જેવા કક્ક કારનો પરિચય થાય છે, અને છેવટે કેટકોગ્સનું જુલર્ક રમશાન અને રોમની સથે જ લેખકનો પચાસ દિવસનો પદર શુરોપના સહેરોનો પ્રવાસ પૂરો થાય છે અહીંથી એમેરિકાની યાત્રા આગળ વરે છે પણ તેને માટે ત્રીજા ભાગની રાહ જોવી રહી

પ્રવાસ પુસ્તકો ઘણાં લખયા ॥ પરંતુ શ્રી શિવકુમાર જેથીએ તેને નવું પરિભાષ્ય આપ્યું છે પ્રવાસના પુસ્તકમાં નવલકથા જેટલો જ રસ, સાનત્ય અને પાત્રોની વિષદિવના દાવા કુટુંબ અને રસદ્રષ્ટિ બનેને સતોપે તેની કલાકૃતિનું નિર્માણ તેમણે કયું છે કવિ અને કથાકાર શિવકુમાર પણ અવારનવાર અમકી જાય છે

સર્વોત્તમ ખાંડ માટે

નોર્થ બિહાર સુગર મિલ્સ, લિમિટેડ

ઇન્ડિયા એક્સચેન્જ

કલકત્તા-૧

ફોન • ૨૨-૧૦૭૨ ગ્રામ • NOBISUCE

મિલ્ક સ્થળ.

રેલ્વે સ્ટેશન, બગહા,

પો. ઓ. નારાયણપુર

જિ. ચંપારણ (બિહાર)

(ગ્રામ KANORIA)

हार्दिक शुभेच्छाओं के साथ

आदित्य मिल्स लिमिटेड
इण्डिया अेक्सचेंज
कलकत्ता-१

**TF THACKERSEY
GROUP OF MILLS**

CROWN * HINDOOSTAN UNIT NO. 1
HINDOOSTAN (INDIAN) UNIT NO. 2

SIR VITHALDAS CHAMBERS
10 APOLLO STREET, BOMBAY 1

ગ્રાહક બંધુઓને

ઘણાખરા ગ્રાહકોનું લવાજમ એપ્રિલ ૧૯૭૨ થી માર્ચ ૧૯૭૨ મુદ્દીનું હતું. આપને બધા મળીને કુલ પાર અંકો મળી ગયા હશે.

નવા વર્ષનું લવાજમ રૂપિયા આઠ મનીઓઈરથી વૈષ્ણવજન કાર્યાલય ૨, રામકૃષ્ણનગર રાજકોટને સરનામે એપ્રિલની દસ તારીખ મુદ્દીમાં મોકલી આપશો જેથી અંદ મોકલવાનું ચાલુ રાખી શકાય.

કેટલાક ગ્રાહક મિત્રોએ ગયા વર્ષનું લવાજમ પણ બધું નથી તેઓ બે વર્ષનું લવાજમ રૂપિયા સાત મોકલી આપશે તો આભારી થશું.

વ્યવસ્થાની સરળતા ખાતર મનીઓઈરથી અથવા ચેકથી લવાજમ મોકલી આપવા વિનંતી છે. વી. પી. થી વધુ ખર્ચ થાય છે એટલે મ. ઓ. થી લવાજમ મોકલવાની સહુ કાળજી રાખે એવી ફરી વિનંતી છે

આશા રાખીએ છીએ આપ ગ્રાહક તરીકે ચાલુ ગઈ પૂરો સહકાર આપશો.

— ન પાટક

‘વૈષ્ણવજન’ માસિકની માલિકી તથા બીજી માહિતી અંગેનું નિવેદન

૧. પ્રસિદ્ધસ્થાન : વૈષ્ણવજન કાર્યાલય, માસિક ગણ, ગેઈમકોર્સ, રાજકોટ

૨. પ્રસિદ્ધિ ગ્રાહક : માસિક

૩ : ૪ : ૬ : મુદ્દ, પ્રકાશક, તથા માનકનું નામ - ધીરન ગાધી

રાષ્ટ્રીયતા : ભારતીય

સરનામું ૨, રામકૃષ્ણનગર રાજકોટ—

૪ સંપાદક નર્મન ગાધી

રાષ્ટ્રીયતા - ભારતીય

સરનામું ૨, રામકૃષ્ણનગર રાજકોટ—

૫ ધીરન ગાધી આની જાહેર કરુ છું કે ઉપર જણાવેલી હકીકતો મારી સમજ અને માન્યતા મુજબ આની છે

તા. ૨૮-૨-૨૨

પ્રકાશકની સહી : ધીરન ગાધી

શ્રી. મહિસાસુ કૃત
અમાર્શ પ્રકાશનો

ગાંધીગુરુ...	૧-૨૫
ગીતાંજલિ એક અધ્યયન ...	૧-૨૫
ગાંધીજી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
ગુરુદેવ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૬
શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રમણ મહર્ષિ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૨૦
શ્રી રામદાસ સાથે જીવનયાત્રા...	૦-૧૫
શ્રી અરવિંદ સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫
મા આનંદમયી સાથે જીવનયાત્રા....	૦-૧૫